

הַשָּׁלַח

מכתב־עתי חדשי

לספרות, למדע ולענייני־חיים.

המזייל:
חברת „אחיאסף“.

בהשתתפות
ר' יוסף קלוזנר.

השרד:
ח. נ. ביאליק.

כרך י"ז.

(חוברות צ. ה. ק"ב).

אב-טבת תרס"ז-תרס"ח.

אודיסא

בדפוס ח. נ. ביאליק-ש. בורישקין.

PRINTED in U.S.S.R.

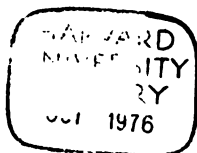
Рубль 89.50 (17)
✓ 3

ГАШИЛОАХЪ.

Литературно-научный ежемесячный журналъ.

Редакторъ:
Х. Н. БЯДИКЪ.

Издатель:
Товарищество „АХИАСАФЪ“.

ТОМЪ XVII.
(Книжки 97—102).

Prescribed by
Daniel Jeremy
Silver

Июль—декабрь 1907.

ОДЕССА,
Тип. Валика и Бурышкина Б.-Арнаутская № 55.

Haschiloah.

Litterarisch-wissenschaftliche Monatsschrift.

Redacteur
CH. N. BIALIK

Herausgeber
Verlag „ACHIASAF“.

BAND XVII.
(HEFTE 97—102).

JULI—DEZEMBER 1907.

ОДЕССА,
Druck von CH. N. Bialik und SCH. Buryshkin.

על המשבר.

מאת

בן ישראל.

א.

עומדים אנחנו עתה על מפתן תקופה חדשה, התקופה, שהתחילה לפני עשר שנים עם לידתם של ה"בונדי" מצד אחד ושל הציוניות המדינית מן הצד השני, מונה עתה את ימיה האחרונים, ניססת ומפנה מעט מעט את במת חיינו, ואת מקומה תופסת לאט לאט תקופה אחרת. אמרתי, אחרת, משום שלפחות עד עתה עדיין לא נסתמנו קויה המיוחדים ותכונתה המיוחדת של התקופה החדשה, הבאה עלינו עתה, ורק דבר אחד ברור הוא ואינו מוטל בספק: כי שונה היא הרבה מן הקודמת לה, שמקומה היא תופסת. ומי יודע—אפשר שחוסר תכונה מסוימת וקבועה, מקפת וכוללת, היא היא התכונה הראשית של תקופה זו, תכונה, שמבדילתה הברזל נמור מן ההולכת לפניו, שהיתה בעלת צורה קבועה ופנים מסימים.

על כל פנים ניכר הדבר, שהתקופה הישנה הולכת למות, היתה רוח אחרת מסביב.

התקוות הגדולות, שפרחו בעשר השנים האחרונות, האופקים הרחבים, שנראו לפני המשתרלים בפתרון שאלת-היהודים, האנגריה העצומה, שנתעוררה בחלקים שונים של עם ישראל, הצורך הנפשי העז והנמרץ בפתרון נמור ושלם של שאלת האומה הישראלית במלא הקפה, השאיפה והעריגה העמיקה לפתרון זה והאמינה הפנימית באפשרותו, הצביריות החזקה והנפרצת—כל אלו הדברים, שטבעו חותם מיוחד כל-כך וכולט כל-כך על תקופה זו ושיו עליה יופי מיוחד ומראני, הולכים ועוברים, הולכים וכלים לעינינו. אין עוד אותה התרוממות-הרוח ואותה האנרגיה, שעשו תקופה זו לתקופת-חג, תקופה של גדול כחות וצמיחתם ואמונה בהם, שמיעמים כמותה בחיי האומות. כנפי התקוות המזהירות והחלומות היפים קוצצו, האנרגיה רפתה עד מאד, אופקי חיינו הולכים ומתפצצים, האמונה החזקה באפשרות פתרונה הנמור של שאלת-היהודים תמה נכרתה, ומסילא הולך ונחלש ומשמש מעט מעט גם הצורך הפנימי בפתרון כזה, ואת מקומו תופס איזה שויון-נפש ויאוש קר.

אמנם, מפלגותינו הרבות והשונות, הבורגניות והפרולטריות, חיות וקיימות עדיין; עדיין הן נלחמות זו בזו בכעס ומשטמה כבדים הראשונים הטובים ופיהן מדבר גדולות כאילו לא קרה שום דבר והכל כמנהגו נוהג; כאילו—אבל מי שיוודע

לקרות בין השיטין ולהבחין בין סגנון לסגנון ובין הטעמה להטעמה, מכיר בנקל, כי לא הכל כמנהגו נוהג, כי אין הלב מאמין עוד במה שהפה מדבר והידים עושות, כי ספקות מרים אוכלים את הנפש וכי הכל גרר, נכתב ונעשה רק בכח האיגוציה, ומצב-נפש זה משותף הוא עתה לכל מפלגותינו בלי הבדל-- לכל אלו, שנוצרו, נדדו והתפתחו בתקופה האחרונה, שספחו בלבן תקוות גדולות ומוהירות, ששאפו להסיר את המארה הנצחת הרובצת על היהודי הנצחי ולהוציאו מתוך מעגל-הקסמים שנכלא בו.

עומרים אנחנו לפני סימן-שאלה גדול, לפני ערפל עב, שאין העין יכולה לחדור אליו.

ויש שמתמלסות לפעמים גם מפי אנשי-מפלגה פראוות, המעירות על בעליהן, שגם הם עומדים איבדי-עצות ואכולי-ספקות לפני ערפל זה. עומרים אנחנו לפני ערפל עב, - אבל גם כזה אין ספק, שאיך שיתפתחו חיינו בעתיד, הרי התקופה האחרונה, הגוססת לעינינו, פעלה כבר את פעולתה, השאירה אבריה רושם עמוק ובלתי-נמחה בנפשנו ובחיינו, וממילא השפיעה כבר אף על מהלך חיינו לעתיד--כמובן, עד כמה שהשפעתה זו אינה מתבטלת (או; לא תתבטל) על ידי פעולתם של גורמים ירועים, המשפיעים השפעה מתנגדת.

הגיעה, איפוא, השעה לעשות חשבון ולמצוא את סך-הכל, שהשאירה לנו התקופה האחרונה, את הירושה, שהנחילה לנו, במלות אחרות - להשיב על השאלה: מה הביאה לנו התקופה האחרונה ולאיזו שנויים עיקריים ויסודיים גרמה בחיינו?

אמת הדבר, כיתשובה גמורה על שאלה זו אפשרית היא רק בקשר עם השאלה עיד התפתחות חיינו בעתיד; שהרי, סוף סוף, השפעה זו עצמה אפשר שתביא לידי תוצאות אלו במצב זה ובתנאים אלו ולידי תוצאות אחרות לגמרי-- במצב אחר ובתנאים אחרים, ואף על פי כן חושב אני, שאפשר לספק באיזו קדה את מהותה והשפעתה הראשית והעיקרית של התקופה המדוברת כשהיא לעצמה, כלומר, לצייין את מהות הקדנציות שלה כשהן לעצמן, עד כמה שהן מתפתחות על פי חוקיהן הפנימיים, ה"אבסורדיים".

מטרת מאמרי זה היא, איפוא לסמן עד כמה שאפשר את מהות השפעתה של התקופה האחרונה על חיינו, את הרושם, שהשאירה בנפשנו--את תוצאותיה הריאליות הקיימות כבר, בלי לנגוע במהלך חיינו לעתיד, בתוצאות-תוצאותיה של תקופתנו, אם נלך למרח או למערב--דבר אחר ברור הוא ונעלה מעל כל ספק, שהתקופה האחרונה הצעירה אותנו צעדים אחרים לפנינו, ואין לשוב אחור; שהיא הוציאה אותנו מתוך עולם ידוע והחריבה אותו--ואין לבנות את החרבות, אפשר שנקים לנו עולם אחר; אפשר גם זה, שבאין-מוצא נתאמץ לשוב למקום, שממנו יצאנו, - אבל זה ברור - שהעולם הישן

(*) מוכן הדבר טאלין, כי כשאנו מדברים על המגנציות של התקופה האחרונה, אין זאת אומרת, ששנוצרים אלו נולדו וכמו לעולמנו יחד עם לידת תקופה זו; אדרבה, אין ספק, שהן תולדותיהן של השפעות שונות וגורמים שונים בתקופות הקודמות, אלא שבתקופה, שאנן מדברים עליה, קבלו צורה יותר מסוימת ובולטת והחלו להן השפעה יותר גדולה, רחבה ועמוקה.

שלנו נפל לבדתי קום ואל המקום, שעמדנו עליו לפני תקופתנו, לא נשוב עוד, כי איננו.

מה הביאה לנו התקופה האחרונה ולאיו שניים עיקריים גרמה בחינת-וזהי השאלה, שעליה אשתדל להשיב להלן. ואני מוסר מודעה, שאין לי עסק כאן עם כוונותיהן ושאיוותיהן הסוביקטיביות והתכליתיות של התנועות הראשיות, שפעלו בתקופה זו, אלא עם תוצאותיהן האוביקטיביות, המסובכות בהכרח, שלפעמים הן גם מתנגדות להראשונות. פעמים שבעלי-התנועה התנגדו בכל כחם לתוצאות אלו או הללו, אבל התנועה עצמה על פי מחותה הצבורית ועל פי תנאי הזמן והמקום, שבהם פעלה, הביאתם בהכרח לידי תוצאות אלו שלא-ברצונם ושלא-בטובתם, וכאן הרי אנו עסקים לא בתנועה זו או זו כשהיא לעצמה, אלא ברושם, שהשאירה על חייה, בתוצאותיה, בירושה, שהנחילה לנו, - ורק מנקודת-ראות זו אנע בהמשך מאמרי זה באותן התנועות, שפעלו בתקופתנו: בציוניות המדינית מצד אחד ובתנועה הריבולוציונית בכלל זה, כונדי בפרט-מן הצד השני.

ב.

במקום אחר כבר בארתי בפרטות *¹, שעיקר תכונתה של היהדות הנלוותה הנפואית הוא-מה שלא היו לה לא הזה רוחני ולא עתיד בטובן הפשוט והאמתי של מלה זו, אלא עבר ידוע, שתפס את מקומם ובלע את הכל. היהודי מן הדור הישן, בן הגטו הגשמי והרוחני, לא היה בן זמנו ומקומו, שבהם חי את חיי-החול שלו, אלא בן תקופה אחרת וארץ אחרת. השקפת-עולמו, מוסרו, ערכיו הרוחניים וכיוצא בזה-כל אלה לוקחו מעולם אחר לגמרי, מעולם העבר, את כל אלה תפס יהודי זה כפי שנתאבנו בתקופה ידועה. חומה עבה ואפלה הכדילה בינו ובין יושבי ארץ-מושבו וחיהם הצבוריים ועולמם הצבורי. יחוסו אליהם היה רק חיצוני ומקרי. חייו העיקריים, הרוחניים, עברו בעולמו שלו, בעולמי המיוחד, בעולם של ארץ רחוקה ותקופה רחוקה, זה היה עולם-העבר עם עניניו, מצוותיו, חוקיו ומשפסיו, תקוותיו וחלומותיו, שמחותיו ותוגותיו. זה היה עולם מלא ושלם, שספק את כל צרכי-חייו הרוחניים, שנתן לו תוכן-חיים ומלא את נפשו, מוחו ולבו. היהודי היה אורח הגטו הגשמי והרוחני ונתינו הנאמן--ובגטו זה משלו חיים מיוחדים עם אינטרסים מיוחדים, מנהגים מיוחדים וסדרים מיוחדים.

ופעולתה הראשונה והעיקרית של תקופתנו האחרונה נתגלתה בזה, שהרסה בלי חטלה ועד היסוד את העולם המיוחד הזה, הטבעי כל-כך והמשונה כל-כך, הקרוב כל כך והרחוק כל כך, ועל חרבותיו נסתה להקים את עולם-ההווה עם צרכיו המרובים ואינטרסיו המסובכים, ערכיו הרוחניים והשקפת-עולמו. היא הכריחה את היהודי לקחת חלק אקטיבי ועיקרי בחיים הסובבים אותו לא רק בתור יחיד, אלא גם בתור כנה-צבור, באופן שלחיים אלו יהיה בעיניו לא רק ערך אינדיווידואלי-חיצוני (באופן זה הרי השתתף בחיי זמנו ומקומו גם היהודי של ימי-הביניים), אלא גם ערך צבורי-כללי, ערך רוחני. באחת:

*¹ „לפדות הרוגים חדשים“, „הזמן“ החדשי, חב' ז'.

התקופה האחרונה הכריחה את היהודי, שיחשוב את חיי-ההוה, שנוצרו ברובם על ידי זרים, לחייו שלו. הפרוצס הזה, שנתגלם מעט מעט ושהיה מונח בטבע המצב הכללי והיהודי בזמן האחרון, צריך להחשב להשפעתה היותר עיקרית והיותר יסודית של התקופה האחרונה.

פרוצס זה, כמו שנראה להלן, עשה את דרכו באופנים שונים ובדרכים שונות, מדה המוליכים ישר אל המטרה ומדה ההולכים ארחות עקלקלות, אבל תוצאתו הריאלית האחרונה-אחת ושוה הוא. עולם העבר, בתור עולם שלם ומיוחד לעצמו, שבו חיה היהודי, עבר ובטל, ונשארו רק שרידים, שעליהם מתרומם עולם-ההנה של אותו הזמן ואותו המקום. אי-אפשר עוד הדבר, שהיהודי ישב בארץ ידועה ובזמן ידוע ויחיה ברוחו בארץ אחרת ובזמן אחר; היהודי שואף עתה בכל לבו לשלמות, להרמוניה, להיות בן זמנו ומקומו בכל חושיו ובכל הרגשותיו, כולו, בחולי-שלו ובקודש-שלו.

לאן תוליד שאיפה זו?—כבר אמרתי למעלה, שהחשובה על שאלה זו תלויה בעיקרה בהתפתחותם של גורמים ידועים ותנאים ידועים, אם תהיה להיהודים האפשרות להכנס בלי-מעצור (אפילו רק במובן יחסי) לתוך החיים הכלליים הסובבים אותם.—הרי יגשו בני זמנם ומקומם במובן היותר פשוט; ואם לאו—אם דרך זו תהיה חסומה וגדורה בפניהם באותה מדה, שיהיו מוכרחים לבקש ולמצוא להם מקום אחר, —הרי יגשו שם בני זמנם ומקומם, שיש להם חיי-הזה נמורים ושהעבר פועל עליהם לא יותר משהוא פועל על בני עמים אחרים, החיים חיים גורמליים. יש, אמנם, עוד אפשרות שלישית, —אפשר שלא יעלה בדינו לברא לנו הזה שלם לא כאן ולא שם, אפשר, שהמראגריה היהודית, הגשמית והרוחנית, המורכבת והמסובכת תמשך ותוסיף להתקיים ובעתיד מוכנים לנו יסורים קשים ועצומים עד מאד, —אבל גם אז תתמיד פעולת תקופתנו האחרונה והשפעתה: אל עולם-העבר, עולם דגשו, שממנו יצאנו, לא נשוב עוד, כי איננו.

ג.

פעולה ישרה ומכוונת אל המטרה בנידון זה, כלומר, בנידון יצירת הזה, אם לא להיהדות בתור אומה (אף על פי שגם מעין שאיפה כזו יש ב,בונד' שר ה,אבסונומיה הקולטורית' הידועה, אם נשים לב הפעם אל שאיפותיהם הסוביקטיביות של בונדיסטים ידועים)—לפחות להיהודים בתור צבור של בני אדם, —פעלו התנועה הריבוזציונית אצלנו בכלל וה,בונד' בפרט, שני אלה משכו בפשיטות חלק ידוע מן ההמון היהודי והצעירים היהודים אל תוך הריבוזציה הרוסית, אל תוך החיים הכלליים, הסובבים אותם—ונתנו לו הזה. ומצד זה אין, בעיקר הדבר, שום הכרח בין פעולותיהם של החברים מישראל של ה,איסקרא', פ. פ. ס. ס. ר. וכדומה ובין פעולותיו של ה,בונד'; ואם בכל זאת אין ספק, ש'לה,בונד' יש בנידון זה משפט הבכורה—הרי זה מטעם אחר לגמרי. לא איכות השפעתו גרמה לכך, אלא כמות ה. ה,בונד', שהיה יותר קרוב ברוח ובמעשה לההמונים היהודים, שלא דבר מעולם, אפילו בתקופת עבודתו הראשונה, בשם הממיעה ושביתקופת עבודתו השניה דבר אף בשם הלאומיות ותמיד עשה את עבודתו בשם האינטרסים של הפרוליטאריאט היהודי, —היתה לו,

כמובן, השפעה יותר מרובה על התפתחות אומתנו מזו, שהיתה לשאר האורנאניזאציות הסוציאליסטיות. על כל פנים אין לשכוח, שבשורה האחרונה הביאה עבודתו לידי איתן התוצאות ממש, שהביאו להן עבודותיהן של אלו: ילירי משיבת חלקים ידועים של עם ישראל לתוך חיי-ההוה הכלליים. וכך גרם אף הוא לא ליצור חיים לאומיים מיוחדים, אלא להרגיל את היהודים, שיחשבו אותם החיים הכלליים לחייהם שלהם ואת העולם, שבו זורמים ושוטפים החיים הללו, לעולם שלם שלם. ולמרות חומות-הגנום הנבוהות, שהבדילו בין היהודים ובין יושבי הארץ, למרות המעצורים המרובים והשונים מבית ומחוץ, עלתה להם, הבונד' או להתנועה הריבולוציונית לברוא בנפשו חיי-הוה על יסוד האינטרסים של אותו הזמן ואיתו המקום, לברוא—מושג זה באמת אינו הולם את הפרוצס, שעציו אני מדבר: סוף סוף, הרי לא בראה התנועה הריבולוציונית בריאה חרשה, אלא משכה חלק ידוע מן העם היהודי לתוך החיים הכלליים ובמלה זו השתרלה לחפור תעלה, שדרכה יטפחו החיים הכלליים לתוך רחוב היהודים.

ו, רוח החיה בעבודה זו היה הרעיון הסוציאליסטי: תחת דגלו נעשו כל הדברים הללו.

כדי להוציא את יהודי-הגנום מעולמו המיוחד, שבו נתקפל כצב בקליפתו, ולעוררו, שישתתף בחיים זרים לו של עולם זר ונכרי בהכרה חזקה, שהחיים האלה חיינו הם והעולם הזה עולמו הוא, — אפשר היה להשתמש בסוציאליסמוס בהצלחה יתרה, שהרי הוא לבש בתחילת התפשטותו בתוכנו צורה קוסמופוליטית. הדגשתי את המלים: תחת דגלו, משום שאין ספק בדבר, שהרעיון הסוציאליסטי, אשר בחוגים ידועים פעל בתור תכלית בפני עצמה, שמש בחוגים אחרים (ואפשר שאלו היו יותר רחבים מן הראשונים) רק בתור אמצעי להפרוצס, שדברתי עליו למעלה, — כמובן, שלא מדעת נושאי הרעיון הזה.

ד.

בדרך אחרת לגמרי ובאופן אחר לגמרי פעלה הציוניות על יצירת חיי-הוה. פעולתה של זו בנידון זה היתה אי-ישרה, מורכבת ומבוכה ועברה דרך צנורות שונים; אבל אף על פי כן לא נחלשה, ופעולתה של הציוניות היתה חזקה ביותר מפני שהיתה קרובה כל כך על פי מהותה, מטרתה ואמצעיה לשדרות היותר רחבות, הלאומיות, שבלאומיות והקינסרביזם-בערך של עם ישראל, ודוקא משום שלא הוליכה ישר לתוך העולם הזר ואף לא שאפה לתוצאות כאלו, אלא, אדרבה, התנגדה להן בכל כחה. — כלומר, דוקא מפני שחשבה את עצמה להידרות בעצמה ופעלה בתור באת-כחה של זו. ואם להתנועה הריבולוציונית אולי משפט הבכורה בנוגע לעומק ההשפעה וקיצוניותה, הרי אין ספק, כי לציוניות משפט הבכורה — בנוגע לרוחב ההשפעה ומדתה.

העובדה הידועה, כי חלק גדול מצעירי ישראל ומן ההמון, חברי המפלגות הפרוליטאיות-הציוניות (או-הסיריטוריאליות) הרבות והשונות, באו אל הסוציאליסמוס (ובזה — אל החיים הכלליים) דרך הציוניות, — מעידה על השפעה זו יותר ממאה ערים, אין שום ספק, שהרבה מחברי המפלגות והקבוצות האלו יכלו לבוא למה שבאו רק דרך הציוניות ועל ידי השפעתה.

איך היה כדבר הזה? איך הביאה הציוניות לירי תוצאות הפוכות, לכאורה, מאלו, ששאפה אליהן. — לירי תוצאות, שנלחמה נגדן בעוז כל ימיה עד שהורידה לפניחן את דגלה באופן רשמי בקלסינגפורס ובאספה האחרונה של הציונים הרוסיים — כהאנא?

אור על מהותו של הפרוצס הזה מפיצים דברי לובלינסקי, שנאמרו עוד בראשית התפתחותה של הציוניות המדינית ושהובאו בשעתם על ידי, אחד העם ב'ילקוט קטן' שלו, אמנם, דברי לובלינסקי נאמרו במובן חרבה יותר רחב ועמוק מזה, שאני משתמש בו עתה ושאפשר בכלל להשתמש בו עתה — עד כמה שאני דנים רק על תוצאות ריאליות ולא על השערות; אבל, כמדומה לי, שחם יכולים לשמש ביאור יפה גם לפרוצס, שאני מדבר עליו.

לובלינסקי זה דבר או על ציוניות, שיכולה להיות מעבר ל—טמיעה נמורה,

התחבוללות של אחינו המערביים אינה טמיעה אמיתית: היהודי חדל להיות יהודי, אבל לא נעשה גרמני גמור או צרפתי גמור; הוא יצא מתוך הגטו, אבל לא נכנס כלל לתוך החיים האומיים החדשים ולא הבין אותם, והעיקר — נפשו לא הרגישה אותם ולא יכלה להרגיש, ועל כן — אני סביא את דבריו בהרצאתו של אחד העם — צריך שיתלמדו תחלה בני ישראל להיות חיים לאומיים מיוחדים בינם לבין עצמם, ואם עודם מוכשרים לחיים כאלו וישונו ויתרגלו בהם, רק אז אפשר שיחיו מוכשרים גם לירר לעומקם של החיים האומיים אשר לעמי אירופא ולהשקיע רוחם בים הזה עד התהום, ורק זאת תהיה התחבוללות אמיתית שאין עוד אחריה כלום.

אין ספק, שדברים אלו ורעיונות אלו מקיפים פרובלימה יותר עמוקה ורחבה מזו, שבגבולותיה נמצא הפרוצס המעסיק אותנו כזה; אבל — יש בכלל מה שבפרט ובכלל מאתים — מנה.

אחד העם חשב, כנראה, את הדברים האלה לאבסורד, ולפיכך הסתפק רק בקריאת הקצרה: 'לאומיות לשם התחבוללות' — הוא התבונן, כנראה, אך אל הסתירה ההגיונית שבדברים אלו: האין? לאומיות לשם התחבוללות אבל אין ספק, שבדברים אלו יש חלק גדול של אמת פסיכולוגית, צבורית; על כל פנים — יש אפשרות, אינם אפשרויות הרבה, לפתחם סמין זה, שעציו מדבר לובלינסקי.

ודוגמה קמנה, אמנם מוגבלת מאד, של פרוצס כזה הוא הפרוצס, שאני מדבר עליו.

צריך שיתלמדו תחלה בני ישראל להיות חיים לאומיים מיוחדים בינם לבין עצמם. ואמנם, הציוניות נסתה לברוא חיים מדיניים — לאומיים, מיוחדים ונמשכים על צרכיה הנה, במקום החיים הדתיים-הלאומיים, שנשארו בגבולות העבר.

הציוניות עודרה בחוגים רחבים של עם ישראל את הרגש המדיני ואת הרגש הצבורי במובן הרחב, הפנתה את לבם אל אינטרסים-חומה שלהם ועשתה את האינטרסים הללו — והוה העיקר — לפרוגרמה, לתאורית, לאידיאל; הציוניות אקנה את בני ישראל ובראה להם חיי-החיים החדשים, ואת החיים האלה

יצרה בנבולות השאיפה אל מדינת-היהודים. אמנם, מדינת-היהודים לא באה עוד לעולם, אבל הציוניות השתדלה לברא, סורוגאטי של מדינת-היהודים ולצמצם את חיי-ההווה בתוך מדינת-היהודים העתידה לבוא. —בנבולות האורגאניזציה, המיועדת לבנות מדינה זו ממסד עד הספחות, הקונגרס הוא—פארלאמנט יהודי; הדיפלומטיה הציונית, הראיונות, האספות הם—פוליטיקה לאומית, האורגאניזציה—מין ממלכה, והרצל—נשיאה, הפארלאמנט שלנו בפלשתינה יהיה—אותו הקונגרס עצמו, אלא שתחת באזיל או האטג יהיה מושבו בירושלים; וגם האורגאניזציה הממלכית העתידה שלנו מקופלת היא כבר בתוך האורגאניזציה המפלגתית של ההווה כאפרוח בתוך הביצה.

זכנן, אף כאן עבר מרכז-הכובד מן העבר אל ההווה, מן החיים הדתיים—הלאומיים אל החיים המדיניים—הלאומיים; אלא שהוזה זה היה יותר עתיד משהיה הוזה וחיי המדיניים—פרחו באויר.

החיים הפשוטים, הריאליים, חיי-יום-יום, זרמי ושטפו לא במדינת-היהודים, אלא, כמו, להכעיס, דוקא בארצות-הגליות, והם התחילו מעט מעט לדרוש את תפקידם בחוקה.

מאחר שנפנו חלכבות אל ההווה ועניניו, מאחר שגשתחררו מן ההיפנוזה של העבר, שבלע עד עתה את הכל, מאחר שהעם התרנל לחיים צבוריים במובן הרחב ומאחר שהפנו את לבו אל האינטרסים שלו, —מן ההכרח היה שיבואו ההווה הריאלי והחיים המקומיים הממשיים, הסובבים אותנו, עם אינטרסיהם ועניניהם והפוליטיקה שלהם, ושטר-חוב בידם לומר: אם חיי-ההווה, חיים מדיניים, הנגת-האינטרסים, היא העיקר—אנו הם.

וכן בא פתאם המשבר הגורא בחיי הציוניות, שפוצץ לרסיסים ובלתי-חמלה את הבנינים האויריים, שנבנו על קרקעיה של מדינת-היהודים העתידה, והדף את הציוניים בכח לצד אחר—אל החיים הכלליים.

התחיל אותו הפרוצס, שדברתי עליו למעלה ושתוצאותיו ידועות. הציוניות הביאה, למרית רצונה, לידי אותה התוצאה, שאליה דחף מהלך-הענינים הכללי של אותו הזמן והמקום: לידי משיכת שדרות רחבות של עם ישראל לתוך חיי-ההווה הכלליים...

אני חוזר על מה שאמרתי למעלה: ברגע זה, שאנו עומדים בו, קשה מאד להביא בחשבון את תוצאות-תוצאותיה של התקופה ההולכת מאתנו; מצבים שונים ותנאים שונים והשפעות שונות נתרפבו ונתלכדו ונסתבכו יחד למין קשר-גורדיוס, שאין להתירו. עומדים אנחנו עתה לפני סימן-שאלה גדול, שאולי לא היה עוד כמותו בכל משך דברי-ימינו הארוכים. אבל, על כל פנים השפעתה של תקופה זו על חיינו ונפשנו היתה מרובה ועצומה עד מאד. היא השאירה בנפשנו רושם עמוק שלא ימחה. לאורך ימים, ותהיינה השקפותינו ושיאיותינו העצמיות מה שהדינה, חובה מוטלת עלינו להכיר את מהותם של רושם זה ושל השפעה זו וגם—את המהפכה העמוקה, שבאה על ידם בחיינו ההיסטוריים.

פְּתוּבוֹת אֲרָמִיּוֹת מִיָּמֵי עוֹרָא.

מאת

ד"ר שמואל דייקס.

מבוא.

לפני שלש שנים נמצאו, פֶּאפִּירוֹסִים¹ כתובים בלשון ארמית בנגב מצרים, ואחינו מר רוברט מונד מלונדון, שהיה אז במצרים, קנה אותם ונתנם במתנה להמויאום בקהירה, לפני זמן מועט הוציאו החכמים סיים וקוילי מאונספורד את הֶפֶאפִּירוֹסִים האלה לאור עם תרגום אנגלי והערות אחדות¹. הֶפֶאפִּירוֹסִים האלה מפיצים אור חדש על דברי ימי עמנו במצרים, ואני מדמה, שכדאי וראוי לדבר על אודותיהם בפרוטרוט בהירחון הזה.

דברי ימי עמנו קשורים בארץ מצרים, בה אחוזים זכרונותינו ואגדותינו היותר קדומים. במצרים היה יוסף משנה למלך. במצרים ראתה משפחת יעקב חיים טובים, במצרים עבדו אבותינו בפרך. במצרים קם להם המושע והמחוקק הגדול משה, היציאה ממצרים היא ראשית לאומיותנו. אולם בעד הכרתנו ההיסטורית פוסקת החשיבות של מצרים עם יציאת מצרים. את השפעת הארץ הזו בזמן שהיינו כעם בארצנו כמעט לא נעלה על לבנו. ספרותנו העתיקה לא תספר לנו הרבה על אודותיה, פה ושם אנו מוצאים זכר למצרים, אבל אין אנו שומעים דברים מפורטים עליה או על ישראלים שישבו בה. אנו קוראים בתנ"ך, שהמלך שלמה נשא לאשה את בת פרעה, שירבעם בן נבט ברח אל שישק מלך מצרים, ומלך זה נלחם עם רחבעם בן שלמה. אנו מוצאים בתנ"ך, שבני ישראל ויהודה בקשו עזרה ממצרים, ואנו יודעים, שהנביאים התנבאו על מצרים והיו נגד ברית עם מצרים. אחרי חורבן הבית הראשון ואחרי הריגת גדליהו בן אחיקם עלו יוחנן בן קרח וכל הנשארים ביהודה מצרימה נגד רצון ירמיהו ולקחו עמם גם את ירמיהו וברוך בן נריה, — יותר אין אנו שומעים על היהודים הללו כלום. דברי ירמיהו בפרק מיד הם ההד האחרון של המדאגנידיה הגדולה בחיי עמנו ובחיי הנביא הגדול ההוא, —הה, שאנו שומעים מארץ נכריה, מארץ כל-כך שנואה להאיש, שאהבת עמו היתה נשמת חייו. כמעט שלש מאות שנה תעבורנה ולא נדע מה היה להיהודים במצרים. מה היה נורא של שארית יהודה, שעלתה מצרימה נגד רצונו של ירמיהו הקמו דברי הנביא, שדבר להם לפני עוזכם את ארצם (ירמיה, מ"ב, י"ג-כ"ב), ועיין ג"כ מידא ההוסיפו לקטר למלכת השמים

1) The Aramaic papiiri discovered at Assuan. Edited by A.H. Sayce with the assistance of A. H. Cowley. London 1906.

ולהסך לה נסכים איך חיו שמהו—מכל זה לא ידענו עד עתה כלום. כאילו הנילים עבר על היהודים הנדחים האלה וישטפם. רק אחרי שתי מאות וחמשים שנה אנו שומעים עוד הפעם מעט מן הנעשה בתוך היהודים במצרים (מימי אלכסנדר מוקדון ואילך). ובשתי המאות האחרונות של הבית השני תופסים יהודי מצרים מקום חשוב בדברי-ימינו. היה להם במצרים בית מקדש מעט (בית חוניו). באלכסנדריה של מצרים נולדה, היהדות המזרחית הראשונה, שם קבלו היהודים את הקולטורה ההלניזטית ושם נדרשו דרשות בלשון יונית וחי ופעל פילוסוף יהודי—יוני-פילון, ואנו יודעים גם דבר זה, שיהודי מצרים תמכו בידי אחיהם בירושלים וסבלו מרדיפותיהם של המצרים והיוונים. אחרי חורבן הבית השני כמעט שנעלם זכר מצרים מתולדות ישראל וחיבותה בדברי ימי עמנו אינה גדולה כלל, אם לא נביא בחשבון את העובדה, שהרמבים חי שם הרבה שנים.

זהו בקצרה כל מה שאנו יודעים על אודות מצרים ויחוסה אל עמנו, אבל, כלום זהו הכל? כלום יודעים אנו את הכל? הפאפירוסים, שנמצאו זה לא כבר, מוכיחים בבירור, שלא את הכל ידענו על אודות היהודים במצרים. אני מרשה לעצמי להעיר כאן, שמאמין אני, כי מעולם לא חדלו בני-ישראל לשבת במצרים. מאמין אני, שגם אחרי יציאת-מצרים נשארו הרבה מן הישראלים במצרים ושכל ימי היותנו עם בארצנו ישבו הרבה מבני עמנו במצרים ישיבת-קבע ורבים היו הולכים למצרים הלך וחזור. מכמה ספרים מקוטעים בתנ"ך ומחזיונות הנביאים יכולים אנו לראות, שהיה משא-ומתן גדול בין ארץ-ישראל ומצרים. להלן נראה מתוך הפאפירוסים שנגלו מחדש, מה היתה ההשפעה הרוחנית של מצרים על ישראל, וננכח, שהמצריים קבלו את היהודים בסבר פנים יפות,—כאילו בכוונה להיטיב את הרע, שעשו להם בעבר. כי מתוך הפאפירוסים הארמיים נלמוד פרק מדברי ימי עמנו במצרים במאה החמישית לפני ספיה. מהם נראה, איך חיו בניהם או נכדיהם של יוחנן בן קרח ושרי החילים בנגב מצרים מאה שנה אחרי שבאו אבותיהם או אבות אבותיהם לארץ ההיא, ובשביל זה יש חשיבות מרובה להכתבות האלו.

המקום, ששם נמצאו (ושם נכתבו) הפאפירוסים, ידוע לנו מתוך יחזקאל (כ"ט, י"ז; י"ח, י"ז): סנה, ובזמננו הוא נקרא, אסואן. הפאפירוסים הם שמרי מכירה ומתנה וכדומה. יותר חשוב היה בשביל ההיסטוריה הישראלית אילו היו נמצאים במקומם דוקומנטים דתיים, מפני שמתיכם היינו יכולים להכיר יותר את החיים הרוחניים של המושבה היהודית ההיא בנגב מצרים. אבל עלינו להודות גם על המציאה היקרה כמו שהיא ולראות, מה אפשר ללמוד מתוך הפאפירוסים כמו שהם. השמר הראשון מקבוצת השמרות הנמצאים נכתב בשנת 471 לפני ספיה (קצת יותר ממאה שנה אחרי שבא ירמיהו למצרים) והשמר האחרון—בשנת 411 לפני ספיה. כל שמרות הקבוצה נכתבו לפי זה במשך ששים שנה משנות המאה החמישית. ומה חשוב הוא פרק זה בדברי ימי עמנו! מה גדולים היו השנויים, שנעשו בו בחיי ישראל! צריך רק להזכיר את השמות של חני, זכריה, עזרא ונחמיה ונכיר כרגע, מה היתה המאה החמישית בשביל התפתחות אומתנו. הנולה בבבל והשבים בארץ ישראל; המקדש בירושלים ואנשי-הרוח על שפת נהר פרת; תחית-הלאום בארץ אבותינו ואהבת-הלאום בארץ-הנולה, חבל,

שידיעותינו מן הזמן ההוא מקיטעות הן. עתה אפשר לנו להשלים מעט את ידיעותינו עיי השטרות הבבליים, שבהם נמצאים שמות יהודיים, אבל רק מעט. אולם גם למרות מעוט ידיעותינו יכולים אנו להחליט בבטחה, שהתעוררות ריחניה גדולה היתה אז בעמנו והאומה שבה אז מעט מעט לתחיה, ובעצם העת ההיא נכתבו הפאפירוסים הארמיים בנגב מצרים.

מצרים היתה אז תחת שעבוד הפרסים, כנודע, מלכו אז הפרסים על חלק גדול מאסיה ואפריקה הצפונית-המזרחית. שם המלך הראשון, שאנו פוגשים בהפאפירוסים, הוא, חשיארש; וזה המלך Xerxes, שעלה למלחמה על יון, וזהו כמעט בלי ספק המלך אחשורש שבספר אסתר⁽¹⁾. בששה שטרות אנו מוצאים את שם בנו המלך Artaxerxes, הוא, ארתחשטא, שנחן את הרשיון לעזרא לעלות ירושלימה. שמו כתוב, ארתחשש⁽²⁾. ובששה שטרות נמצא שם המלך דריוש. שמו כתוב, דריוהוש⁽³⁾.

בראש כל שטר נכתב יום החודש ושנת המלך, שמות החרשים הם כאן שמות החדשים הבבליים: תשרי וכו' ⁽³⁾. ואחרי שם החודש הבבלי כתוב שם החודש המצרי. הלשון היא הארמית ⁽⁴⁾. הכתבות עצמן קוראות לה, מקרא ארמית (ראה להלן, פאפירוס K). הכתב עדיין אינו מריבע, בסוף כל שטר כתוב שם הסופר ושמות העדים.

השטרות נכתבו בעיר סונה, הנכתבת בהן, סון, וכנראה נכתבו בבית-דין של יהודים. כנראה, כל האנשים והנשים, שבאו שמותיהם בהשטרות, יהודים הם, אף אלה, שיש להם שמות ערביים או בבלים ⁽⁵⁾. מתוך השטרות אנו רואים, שהיהודים חיו במצרים חיי שלווה והצלחה: היו להם בתים ושרות והם היו גם מלוו-כסף (ראה את השטר האחרון). היה להם בית-דין שלהם ⁽⁶⁾. בשטר אחר (F) נמצא בפירוש: דינא זי עברך (בית-דין של עברים) ⁽⁷⁾. יהודי

(1) שמו של מלך זה נמצא עתה גם על מכלאות בבליות, ושם הוא כתוב Chshiarshi או Achshiarshu, Achshivarshu, ונראה ברור, שאחשורש הוא Achshivarshu, חשיארש של הפאפירוסים הוא Achshiarshu, בלי א' או Chshiarshi בלי י' בסוף, קשין הוא לראות. שבמצרים כתבו את שם המלך לא כמו שכתבוהו הפרסים (Chshalarsha), אלא כמו שכתבוהו הבבליים. להלן נראה עוד, שמצרים עמדה תחת השפעת בבל.

(2) כמו שכתוב שמו על המכלאות הבבליות: Artachshassu ולא כהכתבות הפרסיות (Artachshatra).

(3) ידוע, שהיהודים העלו לארץ-ישראל את שמות החדשים מבבל. אבל מכאן נראה, שהיהודים השתמשו בשמות החדשים הבבליים גם בארצות אחרות. שיושביהן לא היו בגולה על נהר פרת. אפשר, שכך היה בכל הארצות. שעמדו תחת השפעת בבל. ויכול היות, שבארץ ישראל השתמשו בשמות החדשים האלה גם לפני חורבן הבית הראשון.

(4) שאלה היא, מאין באה להם הלשון הארמית. מארץ ישראל או מבבל? הארמית היא לשונם של ספרי דינאל ועזרא. הדבר אבותיהם ארמית כבר כשבאו (עם ירמיהו) למצרים? זוהי שאלה חשובה, שאי אפשר לנו להשיב עליה עתה.

(5) ע"ד יוצאים מן הכלל נדבר להלן.

(6) לפני הבייד העברי באו גם אינס-יהודים (ע"ן פאפירוס F). ע"ד הבייד עוד נדבר להלן בהערות לנוף הכתבות.

(7) גם בייד של נפא נזכר בכתבות (דין נפא, פאפירוס H).

היה, הנדו, כלומר שוטר פרסי (עיין פאפירוס E). בהבירה היה להם בית (או מזבח) ה' ברחוב המלך, והוא נקרא בלשון השטר: 'אנירא ו' יהו (1) אלהא (או: יהה אלה) (עיין שטר E ושטר J). הם נשבעו בשם ה', הכתוב בנף השטר: יהו (עיין שטר B, ועיין גם להלן).

בנראה, לא התחתנו בכני עם-הארץ (2). שמותיהם הם ע"פ רוב שמות עבריים טהורים (3); אבל אנו מוצאים גם כן, שיש להאב שם מצרי ולהבן שם עברי. הם נקראים בהשטרות יהודים או ארמיים, אבל הם מסירים לדת-ישראל. מזה נראה, כי שנוי גדול נעשה בתוכם במאה השנה, שעברו מיום שבאו אבותיהם למצרים, אבותיהם עברו את גלולי הארץ ונשיהם קסרו למלכת השמים, ובניהם ובני-בניהם, אחרי מאה שנה, נשבעו בשם ה' והיה להם בית (או מזבח) ה'. תוכחות הנביא נשאו פרי בימים הבאים; אפשר מפני שראו במשך הזמן, שנבואותיו נתקיימו. מצרים באה בעול עם זר, ובלי ספק סבלו גם הם בימי המהפכה, ואז העלו על לבם את ארצם ואלוהם, אבל אפשר גם כן, כי שיבת הגולים מבבל לארץ-ישראל ובנין בית-המקדש עשו רושם עליהם, ועל כן היטיבו את דרכם, ואולם השמות מוכיחים, כי רוח לאומי נשאר בהם במשך כל העת. כל אלו הן שאלות חשובות, שאפשר לנו כאן רק לרמוז עליהן.

הדין היה דין פרס, או, יותר נכון, דין בבל. דין בבל היה נוהג אז בכל הארצות, שעמדו תחת השפעת בבל. ונוסח השטרות דומה הרבה לשטרות בבל מן הזמן ההוא. יש בהם שנויים אחדים, שאין אנו יכולים לדבר עליהם כאן, כדי שלא להאריך. הרבה מבטאים, שאנו מוצאים בשטרות אלו, נמצאים כבר בשטרות בבל מזמן המורגי (בערך זמנו של אברהם אבינו).

משפט אחד לאיש ואשה, האשה יכולה לקנות ולמכור בתים, שדות ועבדים. גם דבר זה הוא כמנהג בבל. בדבר גירושין נמצא דבר מענין בשטר אחד, שכנראה הוא שטר כתובה (עיין להלן, פאפירוס G): מתוך שטר זה מיכת, שהאשה יכולה לעזוב את בעלה (מאם ל"י בתלמוד, כתובות ס"ג, עיין להלן). הפרופ' סייס מציא מתוך הכתבות, שהאשה יכלה לגרש את בעלה; אבל ל"י נראה, שאין הדבר כן; האשה יכלה לעזוב את בעלה, אבל לא לגרשו (עיין להלן). גם בדבר כתיבתו ובטיוח של המלים נלמוד מתוך הפאפירוסים דברים חשובים, שנדבר עליהם להלן.

מספר הפאפירוסים הוא אחד עשר. ששה מהם נקנו ע"י מר ריברט מונד, ש. שה ע"י מרת פיסל ואחר ע"י הביבליותיקה הביבליאנית, השטר האחרון (L), שהוא שונה בתכנו מכל עשרת הפאפירוסים, אינו שייך לקבוצה זו ממש וכבר

(1) מזה נראה, שאז עוד הגו וכתבו את השם באותיותיו. וזה נראה ג"כ מכתבת שמות היהודים בהכתבות הבבליות. של הזמן ההוא. עיין, למשל, Ed. Kottalla, Fünfzig babylonische Rechts-und Verwaltungsurkunden aus der Zeit des Königs Artaxerxes, עמ' 47. ארתחשטס הראשון הוא ארתחשטס שלנו, ארתחשטס הראשון הוא ארתחשטס שלנו.

(2) ע"ד אשה אחת, שכנראה נשאה למצרי, עיין להלן.
(3) הרבה מן השמות שבכתבות דומים להשמות שבספרי עזרא ונחמיה ובשטרות הבבליים מן הזמן ההוא. ע"ד השמות נדבר להלן בפרוטרוט, כי יש להם ערך גדול. פרופ' סייס חשב, כי אלה, שיש להם שמות לא-יהודיים, היו אנטי-יהודים, אבל לפי דעתי אין הדבר כן. להרבה יהודים היו שמות לא-יהודיים כבימינו עתה.

נרפס בשנת 1903 (כמ"ע Proceedings of the Society for Biblical Archeology), אבל הוא מאותו הזמן וכנראה הוא שייך לקריה זו. אחרי שיש ערך גדול להפאפירוסים האלה, אעתיק פה את כל אחד עשר השטרות ככתבם וכלשונם ואתן מהם בזה תרגום עברי בצירוף הערות קצרות, אלו שהן נחוצות ביותר. בהערות ארוכות, שתבואנה אחרי כל השטרות, אדבר בפרוטרוט על כמה דברים, שרק ננעחי בהם או עברתי עליהם במבוא ובהערות הקצרות. עלי עוד להעיר בזה, שהמאמר הנוכחי נכתב לא בשביל אנשי-מרע מומחים לחקירות שמיות, אלא בשביל קוראים משכילים ומביני-מרע.

פאפירוס A.

כ"י ארמי (P) 1 ב. בהביבליותיקה הבודליאנית.

הגוף הארמי.

1. ב- |||| |||| (1) לאלול הו יום ד |||| |||| (2) לפחנס 2 שנת-|| |||| |||| חשיארש מלכא אמר
 2. קוניה בר צדק ארמי וי סון לרגל וריות למחסיה בר דיניה ארמי וי סון
 3. לרגל וריות לאמר אנה אתית עליך ויהבת לי תרע ביתא ויך למבנה
 4. אנרן (3) תמה אנרא וך וילך הי וי רבקה לביתא זילי לזויתיה וי לעליה
 5. אנרא וך תרבק לשטר ביתי מן ארעא ועד עלא מן זוית ביתי וי לעליה ועד בית זכריה
 6. מחר או יום אחרן לא אכהל אכלאנך למבנה עלוי אנרא וך וילך
 7. הן כליתך אנתן לך כסף כבשן |||| |||| באבני מלכא כסף צריף ואנרא וך
 8. אפם והן מית קוניה מחר או יום אחרון לא יכהל בר וברה אח ואחה
 9. קריב ורחיק בעל רגל וקריה יכלא למחסה או לבר לה למבנה עלוי
 10. אנרא וך זילה וי יכלא מנהם ינתן לה כספא וי כתיב מן עלא ואנרא
 11. וילך אפם ואנת שליט למבנה עלויה עד עלא ואנה קוניה לא אכהל
 12. אמר למחסה לאמר תרעא וך לא וילך הו ולא תנפק בשוקא וי
 13. בינין ובין בית פפטעונית מלחא הן כליתך אנתן לך כספא וי כתיב מן עלא
 14. ואנת שליט למפתח תרעא וך ולמנפק בשוקא וי בינין
 15. כתב פלטיה בר אחיו ספרא ונה כפס קוניה שהדיא בנו
 16. שהד מחסה בר ישעיה (4) שהד שתברון בר אתרלי
 17. שהד שמעיה בר הושע שהד פרתפרן בר ארתפרן
 18. שהד בגדת בר נבוכדרי נבולי בר דרגא
 19. שהד בנתרש בר רחמלען שהד שלם בר הושעיה
 20. (חוץ לספר) ספר אנרא וי בנה וי כתב קוניה למחסה (5).
- (1) להבנת אותות-המספר עיין מה שכתוב להלן בהערות.
 - (2) שם החודש המצרי.
 - (3) אות במקום מספר "אחד".
 - (4) עי"ד השמות וערכם עיין בהערות.
 - (5) כהפאפירוסים האלה נמצא לפעמים תכופות "מחסה" (חסר) במקום "מחסיה".
- ועיין להלן.

התרגום העברי.

1. בשבעה (שמנה) עשר לאלול היא שבעה (שמנה) ועשרים יום לפחנם, שנת ארבע (חמש) עשרה למלך חשיארש, אמר קיניה בן צדק ארמי מסונה לרגל 1) וריות אל מחסיה בן ידניה ארמי מסונה לרגל וריות לאמר: אנכי באתי אליך ונתת לי שער ביתך לבנות.
2. כותל-לבנים שמה. הכותל הזה לך הוא, הסמך לביתי אצל הפנה העליונה.
3. כותל-הלבנים הזה יהיה סמוך לצד ביתי מן הקרקע ולמעלה, מפנת ביתי העליונה עד בית זכריה.
4. מחר או יום אחר 3) לא אוכל להפריעך מקנות על כותל-הלבנים הזה שלך; אם אפריעך אתן לך חמשה כבשים 4) כסף באבני המלך כסף טהור, והכותל הזה.
5. אמנם ולך הוא, ואם ימות קיניה מחר או יום אחר בן ובת, אח ואחות, קרוב ורחוק 5, בעל רגל וקריה 6) לא יוכל להפריע את מחסיה או בנו מבנות על.
6. כותל-הלבנים הזה שלו, מי אשר יפריע אותם יתן לו כסף ככתוב למעלה, וכותל-הלבנים.
7. אמנם לך הוא והרשות בידך לבנות עליו למעלה, ואנכי קיניה לא אוכל לאמר למחסה לאמר: השער הזה לא שלך הוא ולא תצא ובו ברחוב אשר בינינו ובין בית פפסעונית המלח, אם אפריעך אתן לך כסף ככתוב למעלה והרשות בידך לפתוח את השער הזה ולצאת ברחוב אשר בינינו.
8. פלטיה בן אחיו כתב את הספר 7) הזה על פי קיניה. עדים בזה:
9. עד מחסה בן ישעיה. עד שתברון בן אתרלי.
10. עד שמעיה בן הושע. עד פרתפרן בן ארתפרן.
11. עד בגדת בן נבוכדרי, נבולי בן דנא.
12. עד בנתרש בן רחמנע. עד שלם בן הושעיה.
13. 20. (חוק לספר) ספר ועל דברו כותל-לבנים, אשר בנה, אשר כתב קיניה למחסיה,

(1) עיין להלן בהערות.

(2) כלומר, הדרומית.

(3) כלומר, לימים הבאים.

(4) מין ממבע, עיין להלן.

(5) אחד מן המשפחה או זר.

(6) לא מצאתי לאפשר לתרגם פראזה זו לעברית מפני שפירוש המלה, "רגל" אינו ברור.

עדיין (עיין להלן), אולי דומה היא ל"גר או תושב" בעברית?

(7) תרגמתי "ספרא" עיי "ספר" אף על פי שלא נמצא בעברית ספר סתם במובנו של שמר, אבל כי ספר ציין גם שמר ודוקומנט רואים אנו מתוך המלות "ספר המקנה", "ספר כריתות", "ספר זכרון" ועוד, ספר סתם במובנו של דוקומנט, ספר של שמנה, נמצא באיוב

ל"א, ל"ה.

פאפירוס B.

נקנה ע"י מרת קיסיל. נומר 27107 בהמוזיאום שבקהיר.

הגוף הארמי.

1. ב - ||| ||| ||| לכסלו הו תים ||| ||| / (להחות 1) שנת ד / ראש מלוכתא בזי
2. ארתחשמש מלכא יתב בכרסאמא אמר דרגמן בר חרשין חרומי זי אתרה
3. ביב בירתא עביר לרגל ארתבני למחסיה בר ידניה יהודי זי בכירת יב
4. לרגל וריות לאמר ימאות לי ביהו אלהא ביב בירתא אנת ואנתתך
5. וברך כל ||| על ארקא וילי זי אנה קבלת עליך על דברה קדם
6. דמירת וכנותה 2) דיניא ומענוך לי מומאה למומא ביהו על דבר ארקא
7. זך כזי לא הות ארק לדרגמן וילי הא אנא אף הא תחומי ארקא זך
8. זי ימאת לי על דברה ביתי אנה 3) דרגמן למיע שמש מענה ובית קיניה בר צדק
9. יהודי לרגל אחרופרן למערב שמש לה ובית ויזניה בר אוריה
10. יהודי לרגל וריות לתחתיה לה ובית אספמית בר פוטעונית
11. מלח זי מיא קשיא לעליה לה ימאת לי ביהו והוטבת
12. לבבי על ארקא זי לא אכהל אנרגך דין ודכ 4) אנה ובר לי וברה אח ואחה לי קריב ורחיק 5)
13. זי על ארקא זך אנת ובר לך וברה לך אח ואחה לך קריב ורחיק
14. זי יגנך בשמי על ארקא זך אנתן לך כסף כבשן ד הו עשרן באכני
15. מלכא כסף דא לעשרתא וארקא זך אפס זילך ואנת רחיק מן
16. כל דין זי יקבלון עליך על דבר ארעא זך כתב איתן בר אבה ספרא
17. ונה בסון בירתא כפס דרגמן שהר הושע בר פטחנים שהר
18. גדול בר יגדל שהר גמריה בר אחיו משלם בר הושע
19. סינכשד בר נבוסמסכן שהר הדרנורי בבלאי 6)

(1) שם החורש המצרי.

(2) עיין עזרא ד' ז' מ' ה' ו' ועוד.

(3) מלת "אנה" כתובה למעלה מן השורה.

(4) פראוזה, שהיא מצויה הרבה בשטרות הבבליים. (dinu dasu lashshu). וכן בתלמוד: "דין ודברים אין לי עליך".

(5) מובנה של המלה "רחיק" בהשטרות האלו הוא: הרחיק את עצמו מכל מענה (בעד המוען) והיות נקי מכל דין ומשפט (בעד הנמען). בהמובן האחרון היא המלה "רחיק" בשורה זו ובהמובן הראשון המלה "מרחק" בשורה 22. העתקתי "מרחק" ע"י ריחוק מפני שרציתי להשתמש במלה מאותו השורש. "ספר מרחק" הוא במוי חדש. שלא מצאנוהו עד עתה. מובנו: ספרי, שמו, שבו מרחיק המוען את כל מענותיו ואומר, שהצדק עם הנמען. (6) שלשת השמות שבשורה זו בבליים הם. על השמות. ביאורם וערכם עוד ידבר להלן. פה רק נעיר, שהשם "נבוסמסכן" מענין הוא. מפני שהוא מראה, איך היתה או הברת אות ש' האשורית בפי היהודים במצרים. המלה נכתבת באשורית Nabu-shum-ishkun (נבו עשה שם-יך) או נברשום-יטכן, וכאן כתובים גם "שם" וגם "שכן" בס'. מזה נראה, שיהודי מצרים במצא או מ' במקום ש' אשורית. אבל כן היה גם בומן התנ"ך, כמו מרנון תחת שך קיני, Sharru-Kinu.

20. שהד נדליה בר ענניה
 21. שהד אייזא בר ארזחמור
 22. (חזק' לספר) ספר מרחק (1) וי כתב ודרגמן בר חרשין למחסיה.

ה ת ר ג ו מ ה ע ב ר י

1. בשמונה עשר (1) לכסלו, הוא ששה (ושבעה) ימים לתחות, שנת עשרים (ואחת) (לחשיארש), ראשית המלכות כאשר
2. ישב המלך ארתחשטא על כסאו (2) אמר דרגמן בן חרשין החרומי ממקדש האש (3) (4)
3. ביב (4) הבריה, פועל, לרגל ארתבני למחסיה בן ידניה. יהודי אשר ביב הבריה,
4. לרגל וריות לאמר; נשבעת לי ביהו אלהים ביב הבריה, אתה ואשתך
5. ובנך, כל השלשה (5), על דבר הקרקע שלי, אשר קבלתי (6) עליך על אודותיה לפני
6. דמידת וחביריו השופטים, והטילו עליך שבועה להשבע לי ביהו על דבר הקרקע
7. הזאת, כי הקרקע לא היתה של דרגמן, שלי. והנה אלה הם גבולי הקרקע הזאת,
8. אשר נשבעת לי על אודותיה: בתי שלי, דרגמן, במורחה ובית קיניה בן צדק,
9. יהודי, לרגל אתרופרן במערבה ובית ניוזניה בן אוריה,
10. יהודי, לרגל וריות למטה טמנה ובית אספמט בן פוטעונית,
11. מלח במים כברים (7), למעלה טמנה. נשבעת לי ביהו והיטבת
12. את לבי (8) על דבר הקרקע ולא אוכל להביא על אודותיה נגדך דין ודברים
- אנכי ובני ובתי,
13. אחי ואחיתי, קרוב ורחוק נגדך ונגד בנך ובתך, אחיך ואחותך, קרוב ורחוק.
14. אם אחד יביא נגדך דין ודברים בשמי על דבר הקרקע הזאת אתן לך עשרים כבשים כסף, הוא עשרים. באבני
15. המלך, כסף שני ד' ועשרה (9), והקרקע הזאת לך היא ואתה נקי מן
16. כל דין, אשר יביאו נגדך על דבר הקרקע הזאת. איתן בן אבה כתב את הספר
17. הזה בסונה הבריה על פי דרגמן, ער הושע בן פטחנום, ער

(1) עיין למעלה, הערה 5.

- (2) מענין הוא למצוא בשטר את מספר השנה למלכות חשיארש ולמלכות ארתחשטא כאחר, כנראה, בשנה ההיא מת חשיארש וארתחשטא עלה על כסא המלוכה. עיין ר"ה ב', ע"ב: ת"ר מת באדר וכו', שנראה משם, כי מנו"כ למלך שמת ולמלך שעלה על כסא המלוכה אחרי (נגד פירוש רש"י).
- (3) מובנה של המלה "אתרה" ממופק הוא, קוילי מתרגם fire-temple ומציג סימנה השאלה. לדעתו, "וי אתרה ביב בירתא" צריך לתרגם: "שמקומו ביב הבריה". העורך.
- (4) "יב" היא העיר אֶלְפֶּאנְטִינָא (Elephantine) הסמוכה לסונה. אלפֶּאנְטִינָה וסונה שתי ערי מבצר היו, זו בצד זו, כמו שמראה הציין "בירתא" (שורה 3, שורה 4 ושורה 17).
- (5) שלשתכם.
- (6) היו לי דין ודברים.
- (7) כפי הנראה, מלח על הגילום, "וי מא קשיא" מראה, שהיה מלח במקום שהמים היו כברים, כלומר הולכים ונופלים ברעש (אשרימים): ועיין גם פאפירוס A, שורה 13, ופאפירוס D, שורה 8.
- (8) השבעתני רצון.
- (9) ד' הוא, כפי הנראה, דרכמן, עיין על זה בהערות.

18. גדול בן יגדל, עד גמריה בן אחיו, משלם בן הושע.
19. סינכשד בן נבוסמסכן, עד הדרנורי הכבלי,
20. עד גדליה בן ענניה,
21. עד אריישא בן ארוסתמר.
22. (חוצ' לספר) ספר ריחוק, אשר כתב ודרנמן בן חרשין למחסיה.

פאפירוס C 1.

נקנה ע"י מר רוכרט מונד. נומ. 37106 בהמוזיאום שבקהיר.

הנוף הארמי.

(הצד הפנימי של המאפירוס).

1. בודן לוכסלונו הו יום ו' לומסורוע 2) שנת III ||| ארתחשמש מלכא אמר מחסיה
2. בר ידניה יוהורי וי בואב לרגל הומדת ליוניה בר אוריה בוכם 3) רגלא
3. לאמר איתי ארק בי | וילי מערב לביתא וילך וי אנה יהבת למבטחיה
4. ברתי אנתתך וספר כתבת לה אחרויה משחת 4) ביתא וך אמן - ||| ופשך
5. ב-| בעשתא 5) כען אנה מחסיה אמרת לך ארקא וך בני ועתר 6) בהמתה
6. וכתבנו עם אנתתך להן ביתא ונך לא שליט אנת לזבנה ולמנתן
7. רחמת לאחרנן להן בניך מן מבטחיה ברתי המו שליטן בה
8. אחריכס הן מחר או יום אחרן ארקא וך תבנה אחר ברתי תשנאנך
9. ותנפק מנך לא שליטה הי למלקחה ולמנתנה לאחרנן להן בניך מן
10. מבטחיה המו שליטן בה חלף עבירתא וי אנת עברת הן תהנצל
11. מנך פלג ביתא ויהוה לה למלקח ופלגא אחרונא אנת שליט בה חלף

(הצד הפנימי של המאפירוס).

12. בנויא וי אנת בנית בביתא וך ותיב פלגא הו בניך מן מבטחיה
13. המו שליטן בה אחרין הן מחר או יום אחרן ארשנך דין ורבב
14. ואמר לא יהבת לך ארקא וך למכנה ולא כתבת לך ספרא ונה אנה
15. אנתן לך כסף כבשן-באבני מלכא כסף ד || לעשרתא ולא דין ולא רבב
16. כתב עתרושורי בר [נ]בווראבן ספרא ונה בסון בירתא כפם מחסיה שהדיא
17. בנו שהר הושע בר פלליה שהד זכריה בר נתן

[1] השמר הזה והשמר הבא קרובים זה לזה בענין. כפי הנראה. עומקים שני השמרות בשמחאדמה. אחד. עוד נדבר על שניהם להלן בהערות. ועיין גם הערה 5 לתרגום העברי של שמר זה.

2) C נם D נכתבו ביום אחד.

3) דמ' הוא, כפי הנראה. לחיזוקו של "וד", כמו "אפם" במקום "אף" (כך הוא לפעמים תכופות בהמאפירוסים האלה).

4) מלה זו אנו מוצאים במובן זה גם באשורית: *Mishichti Kaxcari* מרת הקרקע. - מרת הבית הדוא *mishichtù bitti shùati*. גם הפעל נמצא דרכה, כמו *eklu ul mashich* - השדה לא נמרד; עיין, *Delitzsch, Assyrisches Handwörterbuch, S. 430*.

5) "עשתא" הוא, כפי הנראה, קנה המדה, שהיה ממחכת (עשת) ולא מקנה. - 6) עתר או עתר. אם המלה היא "עתר", אז היא (כמו שאומר קוילי) מן השורש "ועתרה בשדה לך" (משלי, כ"ד, כ"ו). -

18. שהר נמריה (בזר מחסיה שהר זכריה בר משלם
19. שהר מעזיה בר מלכיה שהר שמעיה בר ירמיה
20. שהר ירמיה בר מחסיה שהר נתן בר ענניה
21. שהר הושע (בזר) רעזיה שהר מחסה בר ישעיה
22. שהר הושע בר יגדל

התרנום העברי.

1. בואחד ועשרים] לוכסלון, הוא יום אחד] לומסורזע, שנת שש להמלך ארתחשסתא אמר מחסיה
2. בן יוניה, יהודי אשר בן אב 1, לרגל הומדת ליזניה בן אוריה גם הוא לרגל זה 2)
3. לאמר: הנה 3) קרקע בית אחד 4) אשר לי ממערב ביתך, אשר אנכי נתתי למבטחיה
4. בתי אשתך וכתבתי לה ספר 5) על אורותיו. מרת הבית הזה היא שלש עשרה אמה וטפח
5. באחת עשרה בקנה המדה. עתה אנכי, מחסיה, אומר לך: בנה ועל האדמה הזאת וגדל עליה בהמות
- 6 ושב 6) עליה עם אשתך; אולם אין לאל ידך למכור את הבית הזה ולתתו
- 7 במתנה לאחרים, אולם בניך ממבטחיה בתי ישלטו בו
- 8, אחרים, אם מחר או יום אחר תבנה ועל האדמה הזאת ובתי אחרי כן תמאס בך 7)
9. ותצא ממך 8), לא תוכל לקחתה ולתתה לאחרים, אפס בניך מן
10. מבטחיה הם ישלטו בה תמורת העבודה אשר עבדת 9). אם ואתהו תשלח ואיתוהו
11. ממך, חצי הבית תקח היא 10) והחצי האחר אתה תשלוט בו תמורת
12. הבנינים, אשר בנית בבית הזה 11). ועוד, החצי הזה בניך ממבטחיה
- 13, הם ישלטו בו אחריו. אם מחר או יום אחר אביא דין ודברים נגדך

- 1) אב במקום יב.
- 2) כלומר: גם הוא (יוניה בן אוריה) אמר לרגל הומדת,
- 3) יותר נכון: יש.
- 4) "בי" הוא, כפי הנראה, במקום "בית". הוא את במקום מספר "אחד". ארץ בי
- 1) - קרקע בית אחד. ופירוש מלות אלו הוא, כפי הנראה: קרקע (שטח אדמה), שאפשר לבנות עליה בית אחד. בהמאפירוס D, שורה 3, כתוב: בי | ארץ. להלן הוא כותב או רק ארקא" (לפעמים יותר תכופות) או רק "ביתא" וכוונתו אחת היא: האדמה; שעליה יבנה הבית. ועיין להלן בהערות.
- 5) שטר מתנה, הוא השטר הבא, מאפירוס D. ולפי זה אני חושב, שמקומו של מאפירוס D הוא לפני מאפירוס G (נגד קולי). אבל לא רציתי לשנות מן הסדר.
- 6) כלומר, היה.
- 7) עיין להלן בהערות למאפירוס E; ועיין ג"כ לעיל, עמ' 11.
- 8) כלומר, ותעזוב.
- 9) המלאכה, שעשית על הקרקע.
- 10) מלה במלה: יהיה לה ליקח.
- 11) תחת קרקע בא כאן בית.

14. ואומר: לא נתתי לך את הקרקע הזו לבנות ועליה ולא כתבתי לך את הספר הזה, אנכי
 15. אתן לך עשרה כבשים כסף באבני המלך, כסף שני ד' לעשרה, ולא יהיו דין ודברים.
 16. עתשוורי בן נבווראבן כתב את הספר הזה בסנה הכירה על פי מחסיה, עדים
 17. בזה: עד הושע בן פלליה, עד זכריה בן נתן,
 18. עד נמריה בן מחסיה (1), עד זכריה בן משלם,
 19. עד מעזיה בן מלכיה, עד שמעיה בן ידניה (2),
 20. עד ידניה בן מחסיה, עד נתן בן ענניה,
 21. עד הושע (בן) רעזיה, עד מחסיה בן ישעיה, עד זכור בן צפניה,
 22. עד הושע בן יגזל.

פאפירוס D.

- נקנה ע"י רוברט מונד. נומ. 87114 שבהמוזיאום בקהירא.
1. בן לכסלו הו יום | למסורע שנת ||| || ארתחששם מלכא אמר מחסיה
 2. בר ידניה יהוריו מהחמן ביב בירתא לרגל הומדת לנשן מבטחיה
 3. ברתא לאמר אנה יהבת לכי בחיי ובמותי בן ארק זילי הוה
 4. משחתה ארכה מן תחתיה לעליה אמן – ||| ופשך | פתי 3) מן מיעא
 5. למערב אמן – | בועשתא תחומיה עליה לה בית דרגמן בר חרשין
 6. דבק תחתיה לה בית קוניה בר צדק מיעא שמש לה בית יון בר
 7. אוריה בעלכי ובית זכריה בר נתן מערב לה בית אספמט בר פפמעונית
 8. מלח זי מיא קשיא ביתא זנך ארק אנה יהבתה לכי בחיי ובמותי
 9. אנתי שליטה בה מן יומא זנה ועד עלם ובניכי אחריכי למן זי
 10. רחמתי תנתנן לא איתי לי בר וברה אחרנן אח ואחה ואנתה
 11. ואיש אחרן שליט בארקא זך להן אנתי ובניכי עד עלם זו
 12. ירשנכי דין ורננכ אנתי ובר וברה לכי ואיש זילכי בשם ארקא
 13. זך זי יהבת לכי ויקבל עליכי סגן ודין ינתן לכי ולבניכי
 14. כסף כבשן – הו עשרה 4) באבני מלכא כסף ד || לעשרתא ולא דין ולא דבק
 15. וביתא ביתכי אפם ולבניכי אחריכי ולא יכחלון יהנפקון עליכי
 16. ספר חדרת ועתיק כשמי על ארקא זך למנתן לאיש אחרן זך ספרא
 17. זי יהנפקין עליכי כדב יהוה לא אנה כתבתה ולא ית. קח בדין
 18. וספרא זנה בידכי ואף אנה מחסיה מחר או יום אחרן לא אנהצל
 19. מנכי למנתן לאחרנן ארקא זך זילכי בני והבי למן זי רחמתי
- [1] נמריה וידניה (שורה 20) הם, כפי הנראה, בני מחסיה, אחי מבטחיה. לפי זה קרובים
 היו או כשרים לעדות, שלא כדינו וכדין הבבלים, שעל פיו היו קרובים כשרים לעדות.
 [2] שמעיה בן ידניה אפשר שיהיה אחיו של מחסיה, דודה של מבטחיה.
 [3] פתי-רחב, עיין דניאל ג' א' ועזרא ו' ג'.
 [4] מלות "הו עשרה" באות לבאר את אותה מספר הבא לפנייהם, כמו שאנו כותבים:
 10 הוא עשרה.

20. הן מחר או יום אחרון ארשנכי דין ודבב ואמר לא יהבת לכי
21. אנה אנתן לכי כסף כבשן – באבני מלכא כסף ד [] לעשרתא ולא דין
22. ולא דבב וביתא ביתי אפס ואהך בדין ולא אצדק וספרא ונה בידכי
23. אף איתי ספר מרחק [] זי דרגמן בר חרשין חרומיא כתב לי על
24. ארקא וך כזי רשה עליה קדם דיניא ומומא טענית לה וימאת לה
25. כזי זילי הי וספר מרחק כתב ויהב לי ספרא וך אנה יהבתה לכי
26. אנתי החסנהי הן מחר או יום אחרון דרגמן או בר זילה ירשה
27. על ביתא וך ספרא וך הנפקי ולקבלה דין עזרי עמה כתב עתרשורי
28. בר נבזוראבן ספרא ונה בסמן בירתא כפס מחסיה שהריא בגו
29. שהד נמרית בר מחסיה שהד זכריה בר נתן
30. שהד הושע בר פלליה שהד זכריה בר משלם שהד מעזיה בר
31. מלכיה שהד שמעיה בר ידניה שהד ידניה בר מחסיה
32. שהד נתן בר ענניה זכור בר צפניה
33. שהד הושע בר רעזיה שהד מחסה בר ישעיה
34. שהד הושע בר יגדל
35. (חזק' לספר) ספר בין זי יהב מחסה בר ירנויה
36. למבטח ברת מחסה.

התרנום העברי

1. באחד ועשרים לכסלו, הוא יום אחד למסורע, שנת שש להמלך ארתחשסתא, אמר מחסיה
2. בן ידניה, יהודי בעל אחוזה (1), ביב הבירה, לרגל הומדת להבתולה (2) מבטחיה
3. בתו לאמר: נתתי לך בחיי ובמותי בית אחד מן הקרקע שלי.
4. מרתו היא: ארכו מלמטה למעלה שלש עשרה אמה וספח אחד; רחבו ממזרח
5. למערב עשתי עשרה אמה בקנה המדה גבוליו הם: למעלה בית דרגמן בן חרשין,
6. סמוך; למטה בית קוניה בן צדק; למזרחו בית יון (3) בן
7. אוריה אישך ובית זכריה בן נחן; למערבו בית אספמט בן פפסעונית
8. מלח במים כבדים, הבית הזה, קרקע (4), נתתי לך בחיי ובמותי;
9. את תשלמי בו מיום זה עד עולם ובניך אחרין; למי אשר

(1) והו' לדעתי, כאן התרנום הנכון של "מהחמן". לפירושה של מלה זו במובנו של קנה, אחוז (אין בעיושן נעהמען). עיין דניאל ז', י"ח, כיב: ועיין גם דניאל ב', ל"ז, מענין הוא, שבשטר, שבו נותן מחסיה לבתו שרהיבית במתנה, כנראה ערב חתונתה, הוסיפו לו את התואר "מהחמן", בעל אחוזה, בעל שדות ובתים, סדנא דארעא חד הוא! כי מחסיה איש אמיד היה נראה מן השטרות, שכולם שייכים לו או לבתו או לבני-בתו.

(2) והו' פירושה של מלת "נשן" (לדעת קולי).

(3) "יוני" במקום "יונידי", עיין הערה 5 לפאפירוס A (הנף הארמי).

(4) במקום "קרקע הבית הנה".

10. תחפצי תחני 1; אין לי בן או בת אחרת 2, אח או אחות או אשה
11. או איש אחר, אשר ישלום בקרקע זאת, רק את ובניך אחרין; מי אשר
12. יביא דין ודברים נגדך או נגד בנך או בתך או אחר מקרוביך 3 על אודות הקרקע
13. הזאת, אשר נתתי לך, ויקבול עליך לפני שר שופט, יתן לך ולבניך
14. עשרה כבשים כסף, הוא עשרה 4, באבני המלך. כסף שני ד' לעשרה, ואין דין ודברים.
15. והבית אמנם ביתך, ולבניך אחרין, ולא יוכלו להוציא נגדך
16. כל שטר חדש או ישן בשמי על הקרקע הזאת לתתה לאיש אחר; השטר ההוא,
17. אשר יוציאו נגדך, כוב יהיה, לא אנכי כתבתיו ולא יקבול בדין.
18. והשטר הזה בידך. וגם אנכי, מחסה, מחר או יום אחר לא אקח 5
19. ממך לתת לאחרים; הקרקע הזאת שלך היא, בני ועליה ותני למי אשר תחפצי.
20. אם מחר או יום אחר אביא נגדך דין ודברים ואומר: לא נתתי לך את הקרקע,
21. אנכי אתן לך עשרה כבשים כסף באבני המלך, כסף שני ד' לעשרה, ואין דין ודברים.
22. והבית אמנם ביתך הוא, ואם אלך לדין לא אצדק, והשטר הזה בידך.
23. אף יש ספר ריחוק 6, אשר דרגמן בן חרשין החרומי כתב לי על דבר הקרקע הזאת כאשר קרא תנר על אודותיה לפני השופטים והיבתי שבועה,
24. כי שלי היתה. וכתב ספר ריחוק ונתן לי. השטר ההוא אנכי נתתי לך;
25. את תשמריהו, אם מחר או יום אחר דרגמן או בני יקרא תנר
26. על הבית הזה, הוציאי את השטר הזה ועיררי בו דין נגדו, עתשוורי
27. בן נבזראבן כתב את השטר הזה בסונה הבירה על פי מחסה. עדים בזה:
28. עד נמריה בן מחסה, עד זכריה בן נתן,
29. עד הושע בן פלליה, עד זכריה בן משלם, עד מעויה בן מלכיה, עד שמעיה בן ידניה, עד ידניה בן מחסה,
30. עד נתן בן ענניה, זכור בן צפניה,
31. עד הושע בן רעויה, עד מחסה בן ישעיה,
32. עד הושע בן יגדל 7.
33. חוץ לספר) ספר ועל דברו בית אחר, ואשר נתן מחסה בן ידניה למבטח 8,
34. בת מחסה.

(עוד יבוא).

- 1 כלומר, את הקרקע.
- 2 בנף הארמי כתוב: "אחרין" (רבים).
- 3 "איש וילכיו" הוא איש הקרוב לך, אחד ממשפחתך, שאף תחני לו את הקרקע.
- 4 עיין ההערה לשורה זו בפנים הארמי.
- 5 כלומר, את הקרקע.
- 6 הוא הפאפירוס B, שם נקראת הקרקע רק "ארקא"; ראה הערה 4 לפאפירוס C (התרנום העברי).
- 7 הסופר והעדים הם כמו בפאפירוס C.
- 8 חסר (מבטח במקום מבטחיה) ועיין הערה 5, פאפירוס A (הנף הארמי).

יונים.

(אידיאל)

סאת ב. שפיר.

I.

בקצה תחומה של העירה, בראש ההר הירוק-עומד כפוף, כמצבה נושנה על קבר נשכת, בית נמוך ורעוע. פרוש ונבדל הוא הבית מכל בתי העירה שבעמק, וציצין יוצאין מסוף הנג המדולדל ומסתירים את שני החלונות הנשקפים מתחת המעויבה. דומים הם מרחוק כגבות עקתות על עיני נזיר מהבודד. ובין שני החלונות נפתחת ונסגרת דלת רעועה, שפעמים היא נראה לך חוסם ופעמים-חור של חוסם; וכשאתה מביט מרחוק על הבית כלו, נדמה לך, שזה שומר וקן, שהעמידו אותו שם להשגיח על אותה העירה כלה עם כל בניניה, אילנותיה וגניה הנטועים בעמק כפרח בעציץ.

הרי לך שדה מקושט ציצים ופרחים מסביב, מימין-יער, משמאל-כפר קרוב מאים עליך בצלב וקוף מעל ראש בית-המסגר, ומעבר מזה טחנה של רוח פרושת כנפים מביטה אל הבית שעל ההר, כאלו לוחשים זה לזה: בא ונחליף מקומנו-רוץ אלי ואעוף אליך! ומאחוריו נשקף הבית בשער שחור, מעוקם ומרופט, אל פני השדה, מקום שנמשכים ומתפתלים שם שני שכינים והם הילכים ומתקרבים, עד שנבלעים בדרך כבושה אחת מוליכה אל העירה.

לשעבר, לפני ימים רבים, היה בית זה בית-אכסניא, ושיך היה לרי דוב הפונדקי. יהודי וקן אבל בריא וחסין כאלון, גבוה ובעל כתפים, הדרך שלמטה היתה הימה בימי השוק מאכרים עיברים ושבים ושער הכית היה פולט ובוילע ענלות וקרונות בלי הפסק. המגרש שלפני הבית שמש בימי השוק מקום כניסה לגברים ולנשים, תגרנים ותגרניות, שיש להם משא ומתן עם האכרים. עכשיו פסקו עיברי דרכים ונשמי המסלות. אין חריקת עגלות מעונות ואין צלצל מצלות בצוארי סוסים. השוק נתבטל והמגרש גתרוקן ונתיתם, רי דוב כבר הלך לעולמו ועל קברו נגל אלון ענף טעון תותים שחורים, שערי הבית דוממים, אין יוצא ואין בא. עלה חציר ונעצוץ בשביל ההר, וההר עצמו אף הוא הולך ופוחת משנה לשנה בהיקפו, מפני הכריה והמפולת. בית הירדה נתגלגל לבסוף ועבר לידי זרים עד שעמד ברשותו של פיביש התקת, וכיורד מנכסיו עומד לו עתה הבית הקטן, עני ונכה רוח, מכונס ומצומצם ברי אמיתיו, עומד לו ושותק.

כשמת פיביש החבת עבר הבית בירושה לבנו חיים, חבת אף הוא, וזה דר

בו עכשיו עם וונתו הצעירה פרידה, ועמם זוג של יונים קריות בשמותיהן בלקה ומלכה.

משכים חיים בבקר, מזרין בחבילה של חשוקים על כתפו וקרדום תחוב בחגורתו ויורד לתוך הכפר, להנאות את הבריות במלאכת ידו, פונה הוא או כלפי וונתו ופוסק לה את פסוקי: פרידתיו השנחה על בלקה שלי! היי לי ברוכה! אף פרידה משיבה:

—אשנית, אשנית על בלקה שלך, כמו על מלכה שלי! לך לשלום חיים! אל תאחר לבוא! השם יצליח דרכך!
—אמן!—עונה חיים והולך לררכו.

עומדת לה פרידה יחידה, ראשה תמוך בימינה ושמאלה על לבה ומביטה אחרי חיים שלה, ההולך ונבלע במרחק בין קמת השרה, ואינה מסירה את עיניה מעל הדרך, עד שיוצא הווג השני בלקה ומלכה, מקשקשות בכנפיהן, וקונית להן שביתה על הגג. מתחילה בלקה עושה הקפות סביב למלכה ולוחשת עליה: הרי את מקודשת לי, ומתוך חבוק ונשוק הן מפליגות באויר סחור סחור ויורדות על כתפי פרידה.

—בלקה, בלקתי!—פונה פרידה ליונתו של חיים וממציאה את פיה כלפי מקורה. מלכה עומדת על הגג, עיניה מבריקות, ובראשה היא מניעה לכאן ולכאן: מי יודע את הרהוריה בשעה זו?

ומיד פורחת גם היא, מדרה וקמה על כתפה הפנייה של פרידה, וכך הן נכנסות לתיך הבית.

—רדנה! שובבות שכמותכן!—היא נוערת בהן, אך השיבובית הסרבנות יודעות, שנערותה של פרידה אינה אלא שדול, ואינן יורדות עד שהיא מפזרת לפנין בוית אחת מלא קמץ דוחן: קיט-קיט לקוט!—

קיפצות חיונים ומלקטות, ופרידה מתחילה לפנות את החדרים, מסדרת את שני הספסלים הארוכים אצל השלחן הנדול, ואת התיבה הידוקה—זכר למלבושי החתונה—בין השרה השחורה וכן ספסל-המפסלת השקוע בגל של בקעות ושפאים, גמרה בחדר הנדול—נכנסת היא אל הקיטין ומציעה את המטות ומנקה מאבק את הכתלים בזהירות, שלא להרגיז ממקומם את ר' משה מונטיפיורי ואת הברונים הירש ורוטשילד התלויים על הקיר ושקועים במחשבות, משלהם, לא שכהה גם את העציצים הצמאים שעל החלונות, ובמלא לונמא מים חיים אבקה עליהם אבק של רסיסים, גמרה במנורה התלויה ומשולשלת מאמצע התקרה והיא מכוסה וכרוכה כל ימיה ברקמות וקריות מציירים, כצנועה זו שאין עין שולטת בה.

או מוציאה פרידה כלי-יונה: חוט, מחט וכתנת שלא נגמרה תפירתה, ויושבת לה על ספסל קטן שעל פתח הבית ותופרת.

ושקט בבית, ושקט בחיץ תחת שמים כחולים, בהירים וגביהים, השמש שופעת אור-חיים על המקום וכל פנה מאירה, מכריקה ונוצצת. נוצץ מרחוק גם הנחל המכוסה קשקשת של כסף, וכאילו אימר: גם נא ודרף אחרי לתפשוני!—עד שהוא נעלם ומתחבא בין ננים וכרמים שברחוב האכרים, נוצץ גם צלב בית-המסגד... וזכית ירוקה שבאווה חלון מזהרת לה מתוך גיני-גונים, בינתים מכריקה כנף צפרת שטה ומפליגה בין ניצוצי שמש, השרה שולח רוח קל ומבושם מריחות כל מיני

עשבים; ציצית צפרים... הד צריחות רחוקות... הברת, ויוצי רחוקה של איזה
אכר מתקוטט עם בהמתו בדרך-והכל מתערב ונמוג לחלום אחד של שקט ומנוחה
היורד ומרחף על העירה ומתלחש עם הארובות העשנות.

עם שקיעה החמה-ואורחתה של פרידה כבר מצטמקת ויפה לה וכל
עבודותיה כבר מנויות וגמורות. אז היא כורכת מטפחת של משי על ראשה.
לוקחת בידה את סריג הפומק, שכנראה לעולם לא יבא לידי גמר מלאכה ואינו
משמש אלא להעסיק את הידים ברגעי הפנאי, סוגרת את הבית ויוצאת יחד עם
יוניה לקבל פני חיים שלה.

הולכת היא ומונה בלחש את העניבות שבמהדורות הפומק: אחת, שתיים,
שלוש... עולה כנגדה מן העמק אווה מנענעה ותריסר אפרוחים כרוכים אחריה...
משיבה פרידה את פניה מהם כנגד השרה... והנה סיסה עקירת רגלים
מנרת וחוגרת וסיח שובב קופץ כנגדה. מביטה פרידה לצדרין...
קר-קר-קור!-מניע פתאם לאוניה. זוהי תרנגולת מנקרת באדמה וקוראת
לאפרוחיה לחלק בשלל. מרגישה פרידה כעין צביתה בלכבה... מביטה היא
אחרי האמות המאושרות ולבה נכזה בתענוג אחרים, מביטה ונכזה. מרימה היא
את עיניה כלפי מרום ושפתיה מתעקמות לתחנה: רבונו של עולם!-יוצאה מלבה
הפלה כבושה- במה? במה אני גרועה מכל בריותיך? ושתי דמעות יוצאות
וניפלות על לחייה, מתרוצצות ומתנוששות העניבות במהדורות הפומק;
פוסעות ומתננפות רגליה על קוצים וברקנים שעל השרה. הפומק הולך וגדל,
הדרך הולכת ומתקצרת, ומחשבות וזכרונות מתרוצצים ומצטרפים בלב פרידה.
מיום שנתארסה לחיים... ימים. חדשים. שנים. עתים של צער. עתים של
נחמה. יש שהעניבה פוגעת בקשר שבחוט הפקעת. יש שרגלה נכשלת בקוץ
מכאיב וסורט בשוקה. יש שזכרונה נתקל בימים של פגעים. אך הנה לפניה
עץ התפוח שבאמצע השרה; הרהוריה נפסקים. חיוך מרקד בין עיניה...
מרחיק. מבין שורות הקמה, צפה ועולה חבית... צפה ועולה, צפה וקרבה...
מתחת לחבית-ראש כפוף... כתף מסיבלת חשוקים... כנפי בנר מרחפות
ברוח... הוא הוא! חיים!

-- ברכת ערב עליך, פרידתי-משלשל חיים את החבית ואומר.
-- שנה טובה עליך-עונה פרידה ומסירה את החשקים מעליו.
והזוג קובע לו ישיבה תחת העץ.
-- ימה עבודתך?-שואלת פרידה, כשהיא נוהגת עין מאירה בחבית
ובחבילת החשקים שנתמעטו.

-- ברוך השם! הרי רואה את, פרידתי, ולמה זה תשאל?
-- מה אתה מפסיד כשאני שואלת? שוטה שלי!
-- הרי את גופך שוימה-שוטתי-וסיף! ומה בבלקה שלי ומלכה שלך?
-- בשרה הן קדרות.
-- שיבבות! רק לדדות! רק לפרוה!
-- קומה, חיים, ונלך; התכשיל יצטנן. רואה אתה: החמה שוקעת!
-- לישון היא הילכת... לא כך, פרידתי!
-- כלום יודעת אני? קומה ונלכה!

— חכי, פרידה, ואתלש קצת דגננות לשטוח על השלחן. ריח יפה הן
נותנות בלילה.
— ברוך המזכיר! תלוש גם קצת לענה לשטוח אצל המטות. כבר איני
יכולה לעמד בפניהם של הללו.
— בפני אותם, הכושים הרקדנים?
— בפניהם, ימח שמם!
וכשמגיע הזוג לבית— כבר רוקדות לקראתו בלקה ומלכה מעל הגג,
מסצמיות בעיניהן ומנענעית בראשיהן.

בערב שבת יודע חיים, שלא ימצא את פרידתו אצל התפוח ומקדים
הוא לבא לביתו. שני הוא עישה כיום זה, שהוא נכנס דרך השער ומוטן שם
את כלי מלאכתו, שלא יראו ולא יזכרו ליום השבת.
פרידה עסוקה או אצל התנור, וכשמעה חריקת השער אינה מחזרת את
פניה מן התנור, שלא יארע חלילה שם מכשול בהעלמת עין. אלא שואלת כלפי
אחוריה:

— חיים?
— הן, פיריתי! אני בעצמי!
— יפה באת. תהא לי קצת לעזר; הרי העבודה מרובה והשעה קצרה.
— הנני בידך! וכמה אעזרך אפשר לעשות את הדגים—שואל חיים.
— לא, חיים, הדגים כבר עשויים—עונה פרידה ומחכה לשאלתו השניה
של חיים, הנשנית בכל ערבי שבתות בסדר אחר.
— אפרפר את האיטריות?
— כבר הם עומדות שלוקות.
— הקוגל?
— עשוי.
— התרנימא?
— עומדת ומצטמקת.
— ומה אפוא אעשה לך?
— סנן את היין של הצמוקים, נמץ כוס תה, רחץ וזהמא מעל פניך, החלף
בגדיך ולך לבית-הכנסת—זוהי עבודתך!
— יחזיק מזה לא כלום? הכל עשוי? ראה: היא סותמת כבר את פי
התנור, ה, אשת חיל שלי! מכיון שככה את לי—הריני ניתן לך מתנה!
ומימי הוא לירה מטפחת מלאה זרעוני דלועים, שקנה בשבילה בכפר.
— וגם אני הכינתי לך מתנה!—ובשום אופן אינה חפצה לגלות לו את
המתנה עד שהוא מסתלק מעבודותיו ויושב אל השלחן לשתית תה. אז היא נותנת
לפניו קערה מלאה קטניות שלוקות וסופגניות עשויה בקנמין.
— קרא גם, להן! ויכנסו—מעיר חיים.
מוציאה פרידה את ראשה מן הפתח וקוראת:
— פיל-פיל-פיל!

ומיד פורחות ובאות היונים ועושות, טעימה יחד עם אביהם, עם חיים, מן

הקטניות שלכבוד שבת.

פרידה מעמידה שתי מנורות ממורטות של נחשת על השלחן וחיים יוצא רחוק ומלוכש החוצה, לבן רגע של שקיעת חמה; החמה שווה קצת מעבר ליער ומברכת דרך האילנות ב, שבתא טבאי את העירה כלה, החבויה בצל היער וגומרת את חשבונה עם ימות החול ב, פטים הקטרת; ומן השדה שב העדר ומאפיל על עצמו בעמוד של אבק, קופצות בראש העצים ההדיוטות, ה, עזיפנים שכרור, מקשקות ברגליהן ומנענעות בוקניהן מתוך כונה, אחריהן נכרכים הכבשים, ההילכים אחרי כל מי שיעמר בראשם; נטפלים אחריהם גם החזירים ומתבישים במטאתם וטרפותם כנגד השבת הקדושה. באחרונה פוסעות פסיעה דקה הפרות הצנועות ונושאות בדריהן חלב בשביל העירה לכבוד שבת. החלב יצטמק לילה כלו על התנור המוסק, טמון במוכין ובבגדים ישנים, למחר יתקוטטו הילדים על הקרום של החלב; אמא, הן לי את הקרום.

— פרידתו! זמן כרכת הנרות!— מכריו חיים בחוץ ויורד אל העירה לבית-הכנסת של הרב.

עומדת פרידה אל השלחן הפרוש מפת, ותחת המפה בקצה השלחן מונחות שתי חלות, שדמינן כשתי שיות כפותות ומוכנות למזבח, מדליקה פרידה את הנרות ומינה אותם: אחד, שנים, שוב-שנים! רק שנים! ומתי יהיו שלשה?... פורשת פרידה כפיה על עיניה ושפתיה רוחשות תפלה: אלהינו ואלהי אבותינו! זכרה את אמתך פרידה בן שלישי, בזכות שרה רבקה רחל לאה... מלאכים מליצים—אל נרותיו מלאכי חבלה—מעל נרותיו—ושתי דמעות מתבקשות ויוצאות לאויר העולם, קץ ומרווח נעשה לבה של פרידה, מתוך תקיה ואמונה, ששמע אלהים את קולה מעל נרות-שבת—היא פוקחת את עיניה ורואה כל מה שבחדר בצבע חדש וגון של שבת. הכל מרוחם, הכל מנוחם, הכל מבורך ומברך, בשבתא טבאי, אין פרידה כפויה טובה להקביה; מכיון שהיא מאמינה בו שימלא את בקשתה, מיד היא עושה נחת רוח לבורא, מכניסה ידה תחת מטפחת הראש ומעבירה על שערותיה, שלא תראה חלילה אחת מהן החוצה, מעניבה היא את קצות מטפחתה תחת סנטרה ויוצאת לשבת על האיצטבא ולחכות לחיים שלה, מזדוגות לה גם בלקה ומלכה, מדרות לתוך חיקה, מסתכלות בעיניה ותובעות הימנה שדולים ומעשי-חבה.

וכסבור אתה, שזו אינה פרידה ההררית היושבת על התחום, אלא שבת מלכתא עם שתי הנערות הראויות לתת לה מבית המלך, היושבת על כסא בחקל תפוחין קדישין ותחת רגליה מרכד ירק; ושם בעמק—העירה הצנועה, מדינתה של המלכתא, עטופה בצעיף של שבת ומתיכה מסתכלים אליה נתיניה בעיני-אש ומבשרים לה ברמים, שעוד מעט ויבקע הצעיף, וכן המלך, שהיא מחכה אליו, יופיע לה.

יושבת לה פרידה וממתינה ל, שבתא טבאי, שיביא לה חיים מן הקלוזי של ה, רבי ומעל לראשה ניצוצין של נרות שבת יוצאין דרך החלונות ופוסחים על העירה וניפלים על טחנת הרוח, והטחנה שובתת את שבתה, וכאלו עומדת ב, שמונה-עשרה בפרישת-כפים כנגד השמים.

מימין מתחת שמי-מערב מדימרים, שלא כבה עוד אורם, כבר עומד

היער שקוע בפרח הסוד ומציץ בגעגועים לחיך החשך שמעבר לכפר, המקשה ללדת לבנה אדומה ומלאה, והשמים עושים עסק עם העירה ושולחים לה עיני כסף ומקבלים ממנה עיני זהב. מרחוק שאון הסחנה עולה, פעמים מתנמך ופעמים מתגבר. מתוך הברכה מגיע ובא קרקור צפרדעים והמיה רבה. בגנו של ר' אנשיל משתפך הזמיר בומירותיו, הומה ומתחמא בחיק הערב ונפשו עליו תשוח, והכל מתמוז ומתפשט בזמירה יפה אחת המרחפת על הכר לארך ולרחב, לעמק ולגבה.

ועוד מעט ונקודה שחורה אחת צפה ויוצאה מבין בתי העירה... והנקודה הולכת ומשתרבת ומקבלת צורת אדם... פרידה מרגישה בצורה זו מתוך האפלה, קמה ויוצאה לקראתה בלויית יוניה.

— שבתא טבא—מקדם חיים את פניה,

— שבתא טבא, שנה טובה—עונה פרידה ומפיסה את דעתו ביונים שמוסרת לידו, ושני הזוגות נכנסים לתוך הבית.

— שבתא טבא— שונה וחוזר חיים לתוך חללו של הבית, ודומה שמכל פנה וזוית חוזרים ונענים לו, שבתא-טבא ואפילו האילן השתול על החלון מבחויץ מרמו לו בענפיו; שבתא טבא.

חיים שולח מעל פניו את יוניו, סופק כף על כף, פוסע פסיעה דקה לאורך הבית, מתחיל מנעים: אי, שלום עליכם, מלאכי השרת... ומכיון ששומעת פרידה את בעלה מספר עם מלאכי השרת—מיר היא מסתלקת לצדדים, ובחשאי היא מעמידה על השלחן את בקבוק היין ואת הכוס, ולבה מתמסמם בגנינתו של בעלה ורוחש בלשון של תחנונות: אלהינו ואלהי אבותינו!

וכשהם יושבים מסובים אצל השלחן—מתחיל חיים לספר בשבחם של הרגים, שפרידה שלו היא מיטחית לבשולם יותר מכל הנשים שבעולם; מיר דעתה נזחחת עליה והיא לוקחת את החלה השלמה, שוקלת אותה בכפה ומקלסת בשמץ נאווה:

— נוצה! קלה מנוצה! אררבה, חיים! קח ושקלו

עושה חיים את רצון פרידתו, משמש סנדק אצל חלתו ושקלו מיר ליר מתוך כונה עצומה, שלא יטעה חלילה, וגומר את ההלל:

— כביכול, נאד רוחו! וכלום לעדות את זקוקה, שכל-יכולה אתה פרידתי-בריתי!

— וכסבור אתה בכמה עלה ליו בסך הכל שמרים בחמש פרוטות! נאכלת כסופננין ונבלעת באבריו! ולואי שישכיה כך מזלנו, רבנו-של-עולם!

— אמן—חוסף חיים ועונה, ובלבו הוא מוסיף ברכה: זרע של קימא בשנה זו, רבנו-של-עולם!

והמלאך הממונה על מלאכי שבת שבתנור ליחש ברכתו: יהי רצון שיעלה יפה גם לשבת הבאה!

מתחיל חיים מנעים ומירות, כל מקדש, מצלצל במזג על הכוס ועיניו נחות על פרידה ומשפיעות עליה נעם משקים ומועזעו שעובר בכל רמיה אבריה. לחייה מְרִידוֹת, ועל פניה שורה שכינה של צניעות קדושה. בלב מודעוּת נימה של עצב נעים המשפיע עליה אצילות; ורואה היא או את

עצמה מיוחסת ובתיחירה אצל הקביה. מתחיל לבה מתחטא לפני קינה במחשבה: וכי מה היית חסר, אב הרחמן? וכלום קשה עליך הדבר? או שמא טרחה היא לך, כליכור, לעשות לי נס, שאני אטחך לא אהיה חסרה כלום?

ומכיון שהיא מוציאה את מענותיה בהרהורים, לבה מתרוח והיא מתמלאת תקוה ואמונה, ששמע אב הרחמן את קולה וימלא את בקשתה.

ואחר ברכת המזון קם חיים ממקימו ופונה כלפי זוגתו:

— פרידתי, ברכתי! קחי את הכוס והלכנו אל ה,סם! לשנות מים חיים. ה,סם!—זהו באר מים זכים כבדלח מפכה מתוך טבור ההר ועובר על צורים ואבנים ומתפתל בין הכית והשדה, בין אילנות וערבות, עד שנופל לתוך הנחל. מפני מה קוראים לבאר זה, סם? אין איש מבני העירה יודע. יודעים הם רק, שהמים הם קרים, נעימים וזכים, ומאמינים הם שמימי מבריאם, ובכל שבת יתר שנת צהרים הם הולכים שמה לשכר את צמאונה של הנשמה היתרה. אפשר שהעלו לו שם זה, מפני שמרחוק היא נראה לך כסם משבץ של כסף. ולמחר שחרית כשה, גויקסן בא ומציץ בחלון ומכריז על כהונתו: לסלק המנוחות?— כבר מסובים חיים ופרידה על השלחן מצומצמים ונבדלים מחלקו המוקצה וגומעים חלב צמוק מעל התנור, ובדקה ומלכה עומדות ותובעות פרס. חסל סדר הנמיעה— מיד פורש לו חיים לבית-הכנסת, ופרידה מתעטפת במעטפת המשמשת לדבר, ותרמיל היא לוקחת בידה ומפליגה לתוך העירה. פוקדת היא כל בית ובית, מחלקת להם ברכת, שבתא טבאי ומקבלת בחלופין גלוסקא יפה לתוך התרמיל. בשביל מי היא מקבצת הגלוסקאות? אין איש שואל ואין פרידה מספרת. זהו סודה שלה. דין לנשים מישראל לדעת בערבי שבתות בשעת אפית חלה להכין גלוסקא בשביל האשה ההררית. כשהתרמיל מתמלא, נבלעת פרידה בתוך אחת הסמטאות, נכנסת מלאה ויוצאה ריקם, וחוזרת אל ההר—לא בדרך שבאה.

אחר סעודת הצהרים מתמודר חיים בחלון עצמות ואומר:

— פרידתי-נשמתי! קחי סדין ובר ונקבע לנו ישיבה בין רשאים וגראה בבני העירה שלנו כשהם יוצאים אל ה,סם.

ויושבים להם שני הזוגות על הרשא ישיבה שחציה שכיבה, ומעביר חיים את יוצאי העירה תחת עינו כרועה את צאנו תחת שבטו, הנה מטיל לו קטיל בעל-העגלה עם, חסידיו—אלו סוסיו—ופרידה מעירה:

—תדע לך, חיים: חי לו מטיל שלא ברחק! אלא שתמוה לי, מפני מה לא ראיתי אותו מעולם מטיל עם אשתו?

—מפני שבעל עגלה נוהג חבה יתרה בסוסיו מאשר בבני ביתו.

וחסידיו של קטיל הולכים ומלויים את רבם בכפיפת ראש מתוך מחשבות ועצלה של שבת, מבריחים בזנבותיהם יתושים מעליהם; דומה שהם עושים זאת בשנוי ובוהירות, שלא להרג זכור בשבת, וקטיל גופו—חציו לשם וחציו לחול; ראשו חבוש מצנפת של משי וגופו עטוי קפוטא של חול, בשביל לעשות היכר בין הליכה להליכה.

והנה כל ערת ישראל שבעירה טופפת ועוברת מתוך פנוק וערוק, מנענעים

כלפי ההר, שבתא טבא, ונפרעים משם על כל נענוע בשנים. ילדים מטפסים ועולים לבקש מן ההרריים כוס לשתייה. נעשית פרידה לשעה זו, דרודה--כך קוראים לה אז הילדים--והיא מכבדת אתם בסופגניות עשויות בקנמון.

ומוציא הקביה חמה מנרתיקה, כדי להגדיל הצמאון ולזכות את הבאר באורחים רבים ממקדשי-שביעי. שואבים ושותים, שואבים ושותים, הכוס עוברת מיד ליד, ועד שהיא מגיעה אל האחרון, כבר צמא הראשון לכוס שניה.

— המחנה משתטח! — מעיר חיים, ופרידה מביטה לאחריה ורואה היא על שפת הנחל העליו בצל הערבוב-קפוטות שטוחות על הרשא במקום מרברים. פוזמקאות ונעלים מפוזרים פה ושם... ויהודים ערומי-צואר ומגולי-לב שוכבים פרקן... ונשים מגולות-חזה ממציאות לילדיהן את דריהן להעניק להם חלב משנה, שהשפיעה בהן הנשמה היתרה...

ומנוחת שבת באויר. אומר לו הקוקי זמירות, והצפרים מתפרנסות על התלוש מאתמול, ורוח וריח מעורבים יחד ומרחפים מלמעלה בוהירות, שלא לנענע את האילנות המוקצים...

והכל לוחש ומצפצף מתוך שובע. מצפצפות גם הנשים על גלומקאות יפות, על ה"קונלים" שלא הקדיחו ועל התרגימות שלא הצטמקו. אף בחורים ובתולות מצפצפים ומפפפמים, עד שהם נמצאים רחוקים מן הזקנים, בלי דעת מתי פרשו מן המחנה ומתי מבכו בתוך הקמה. מכיון שכבר הגיעו לכך, הן צפים לרצונם עם גלי השבלים... הלאה, הלאה עד ליער...

כך מתגוללת המחנה וטובעת בענג שבת עד לפנות ערב. יחד עם הערר הם חוזרים לעירה בשעה שחלונותיה כבר מפהקים אחר שנת צהרים. בחזירתם הם מסתכלים בוזג ההררי ומתחילים לספר בהם, קצת מתוך חמלה על ברירותם ופרישותם מכנסת ישראל, וקצת מתוך קנאה—באויר וך ומים מכריאים שיש להם אפילו בימות החול. אף חיים ופרידה מלוים במבטיהם את בני העירה ומתחילים מספרים בהם: מי מהם זכה לבנים, מי ערירי, מי הרה, מי יולדת? עם שקיעת חמה יורד חיים לעירה לחפלת, מנחה-מעריב. ופרידה אינה זוה מעל האיציטבא עד שרואה כיכבי כסף בשמים וכוכבי זהב בעמק. אז קמה ומנעימה מתוך נחת של עצבות, אלהי אברהם, וחיים שב ומביא אתו ברכת, שבוע-טבא המלוה מתוך דרך-ארץ את השבת הקדושה ומשרה שכניה של חול על הבית עד השבת הבאה.

II.

הגיעה שעת הקציר. תנועה עליוזה בשדה. אכר וביתו עסוקים בעבודה. קוצרים מאלמים, מעמידים גדישים... קצתם כבר מוליכים עגלות מעונות ברכת-שרי לגנן שבחצרם בזמרה ורגניות.

הימים האלה הם ימי חג לבלקה ולמלכה: לא רחוק מבית חיים דש מגדל קווק את התבואות שקנה מאכרי המקום. הנאה היא גם לחיים ופרידה, שמלבד שהם מקבלים שכר המקום מיד מגדל זה-הרי פרידה מסיקה את תנורה בערבי-שבתות מן ההפקר שבקש וגבבא, וחיים מקבל מתנת חנם ממגדל מלוא חוצן שבלים לרוש מהן חטים לקמח פסח. נוטל חיים את השבלים ואונדן צבתים צבתים ותולה

אותן בקורות שבעלית-הגג, על מנת שיתכשו. אוהב חיים בימים אלה לבנות לו ארמוך ארעי מן האלומות שבגן... אלומות זקופות לאורך, אלומות לרוחב-והרילך חדר יפה תחת רקיע מאהיל מלמעלה; איכלים חיים ופרידה סעודת הערב ב, חדר זה השופע ריחות מעורבים של חטה לחה, אבק יבש, שבלת ירקה, ציץ-הכר ושאר דשאים ריחניים, שנקצרו עם השבלים, לאחר סעודה שוהה חיים על מקומו ופונה פתאם אל פרידה מתוך הרהורים:

– נו, פרידתי, ועתה מה את אומרת...

פרידה קודמת תפוח בשביל חיים לקנוח-סעודה, ואומרת:

– כלפי מה אתה שואלני?

– סתם... דרך משל בעלמא, כינתי שתדברי דבר ולא תשתקי. ספרי מה

שתספרי...

– לספר?– אומרת פרידה ומנחת לפניו פלח תפוח קלוף-אכול את התפוח... שנת ברכה השנה לפירות. ליטרא של תפוחים בשלש פרוטות, אהרן משה יתעשר השנה: הוא לקח בחכירה שלשה גנים... יש מזל ליהודי זה!

– טא-טא-טא-מפסיקה חיים כאינו שומע ומקשקש באצבעותיו על גבי השלחן-מקנאת את בו, פרידתיו... הא, הגידי את האמת, שמא מקנאת את בו?.. יודעת את, עשי חליפין: לבי את אל משה אהרן ושלחי אלי במקומך את היפהפיה שלו, את מרת ברינה-טרינה... מה חליפין אלו בעיניך, פרידתיו מה? אין דעתך נוחה? אם כן, אין את, סוחר- כלל וכלל. משה-אהרן הריהו, בריה ובר-מזל, שנה שנה היא מוכה את אשתו בילד חרש...

נאנחת פרידה ואומרת:

– כלום יודעת אני? אפשר בעיניך טובים חליפין אלו. ואני-יעשה כי הקדוש-ברוך-הוא כרצוני, אפשר עוד ישים הקביה את עינו לטובה גם בני ועוד נוכה לזרע של קימא בעגלא ובזמן קרוב.

– הלא, רבנו של עולם-חוטף ועונה חיים-מפך לאזניו של הקדוש ברוך הוא מצדי, הרי יודעת את. אין מניעה... העיקר, שירצה, הוא... ובאמת וכי מה אכפת לו להקדוש ברוך הוא אילו היה מוכה את פרידתי בבן יושב על חיקה, מתחמא לפני ואומר: אבא, אבא, עשה לי טחנה של רוחו ואני: הוי, בני! טחנה אתה חפץ? כרגע לוקח לי גזר של נסר, מפסל ונוקב, נוקב ומפסל, תוחב יתדות ומחבר-הנה לך טחנה, פעוטי, מה, פרידה, מרגישה אף טעמי של דבר? – ואם מרגישה אני מה בכך?– מקשה פרידה מתוך אנחה.

שניהם משתתקים ומשתקעים בהרהורים.

ומעל שבילי השדות שורה של עגלות עמוסות עמרים נגלות ועולות מתוך ערפלי אבק, אחריהן כרוכות נערות מזוינות בחרמשים וטיפפות והולכות ושולי כתנותיהן מאהילות על אבקת הדרכים, וברגליהן היחפות הן מרחפות ולא נוגעות בארץ ומתוך חויהן שופעת ומתפשטת זמרה ציהלת.

ושם בעמק התעטפה העירה בכסות לילה הארונה צללי יער, ורק הרקיע שמעבר ליער משהה עוד לרגעים את עינו הבוערת על הבית שעל ההר, והבית סבול מנגו ועד האימצבא ברמודסיהן, ובשמשות חלונותיו הוא ממצמץ. דומה שהוא בוער ומאיר מתוכו ובאשו משלו.

ובינתיים בלקה ומלכה פורחית ובאות. מומין להן חיים מקום על חיקו. אך פרידה רומית להן וממציאה להן את כתפיה. מדרות הן השוכבות המכונפות מחיים לפרידה ומפרידה לחיים. יושבים להם הוונות בתוך אפלולית הליל ומשיחים שיחה במלה ונעימה, שאין לה תחלה וסוף. מתערבת היא עם פמפוטי היונים ועם קטועי נגינת כלי זמר הנשאים לכאן מתוך הכפר, ודומה שכל זה הוא מענינה של השיחה... כמה שנים עברו מיום חתונתנו, פרידהי-עשר-עונה היא נאנחת, מאימתי דרות אתנו בלקה ומלכהי-זה שנה-מנפפת היא את היונים ועונה.

מכיון שנוכרה פרידה בשנת חתונתה, עולה על זכרונה השנה השניה לחתונה. אביה ואמה מתו עליה אז... בת יחידה היתה לאליעזר סנדלר ושרה אשתו, שררו בבית מאמי הקן.

—זוכר אתה, חיים? ביתו של מטקי תחת נג של רעפי עץ חרשים?

—מוזכרה נשמות את-מהתל חיים.

ומכיון שבאו לידי כך, נאנח חיים ואומר: כל השיחות גומרות במות.

—אמת-עונה פריידה.

—שניהם קמים מתוך עצלה של עצבות; והלבנה היפה מלווה אותם לתוך הבית והזמרה של חתונת הכפר מתנגנת אליהם דרך החלון הפתוח; והאילנות-ש.ש.ש. מלחשים האילנות שבסמוך ומברכים אותם בכרכת השנה.

עוד קרעי מחשבות מן השיחה שנפסקה מתרוצצים בלב חיים בשכבו על מטתו... מן השנה השניה לחתונתם, — זוכר חיים-גורקה טפה מרה בכוס. אז יצאה האנחה הראשונה מלב פרידה... סוף שנה שניה-תחלת שנה שלישית... ולא חננה אלהים בהריון... התנחטה פרידה ואמרה: גם אמא לא נפקדה עד סוף השלישית! ועברה השנה השלישית והרביעית... התחיל חיים רואג לדבר בחשאי ובסודי סודות.

ובכל פעם, כשנפלה פרידה למשכב ותאבונה לבשר סר מעליה-פרפר בו לבו משמחה נטתרה... וכבר ראה בחלומו תלתלים שחורות על ראש קטן וגוף פעוט מפרפר ושט כידיו באויר...

— הוזהרי, פרידה!- היה פוקד עליה-אל תפסעי פסיעה גסה! אפשר תאבדי את למחמצים?...

—כלך לך-היתה פרידה מתריסה בו ולחייה אדמו מבושה-חלום חלמתה...— וצל של חיוך תעה בין גומות-יהחן שעל פניה. והוא מצא את הצל, וחשד אותה בערמימות: רוצה היא להסתיר? ורעתו הסכימה לכך. יהי הדבר סוד כמים! אך לצערו עבר יום והקריאה פרידה, והספק התחיל מצערו שוב.

—פרידה!- הוא מדבר לפעמים מעל משכבו בלילות- חשה את אפיסות הכח?

— מה ראת?!

— ואלא מה את מתאנחת?

— סתם... אנחה בעלמא... פשוט איני יכולה לישן!

— פרידתו-הוא מתחיל ותוך כרי דבור מתחרט ומשתתק.

— מה?— שואלת פרידה ומתחילה להרגיש בסערת ספקותיו.

— כמה תמוהה את לי? -- הוא מתחיל בקשות, אני שואל אותך

ואת...

שוב נסתתמו דבריו מאמצע.

ו-או-ת-י אתה שואל?— עונה גם היא קשות.
וזה מפסיקים שניהם; לו נדמה, שהיא תולה בו את האשמה, ולה נדמה שהוא מאשים אותה—ושניהם נרדמים מתוך רעיון עצב אחד.
בבקר משכים חיים מתוך שתיקה והולך לו לעבודתו ופרידה מרגישה אז שנשארה יחידה. קשה נעשית עליה הישיבה בבית. אין לה למי להכנס לשם בלוי-זמן.
נכריה היא, ערירית בעירה, כביתה זה שעל ההר.
—רבוננו של עולם!— היא טוענת כלפי מעלה— מפני מה אתה נותן לאחד יותר מדי ולאחר לא-כלום?

וזה מתחרטת פרידה על שהטיחה כלפי מעלה, תולה את עיניה למרום ומצדיקה בעל כרחא את הרין.

—רבוננו של עולם! צדקתך צדק ומשפטך צדק!
הולכת היא אז אל הארנו וממשמשת בצרור הפרוטות, שהיא חושבת מהוצאות הבית יום יום וקובצת על-יד; וכשהיא מינה אותן ומוצאה שני זהובים במלואם, מיד היא הולכת לעירה להרב ר' מרדכי'י. מוסרת היא להרבנית את הצרור, והרבי שואל לשלום בעלה ומברך אותם בזרע של-קימא. חוזרת פרידה לביתה מנוחמת ומלאה תקוה.

ובשעה שפרידה עומדת אצל התנור ומבשלת סעודת הערב, מתגנב חיים בחזרתו מן הכפר ויורד גם הוא אל העירה, אל הרבי.
מנחם ושמה הוא שב לביתו ומקדם את פרידה ב,ערבא טבאי מתוך שמחה כבושה; אף היא עונה לו, שנה טובה מתוך עליצות מסותרת.
כשהם יושבים מסובים בסעודת הערב, עליצותו של חיים מבצבצה לפעמים ויוצאה על פניו, ואז מהתלת פרידה ואומרת:

— התורה לפני, חיים. שתי' היום טפה מרה?
פרידתו-ששתי, כלך-לך מחקירות: מרה-פרה, מוטב שתביטי אל תוך הקערהו
-- ובאמת, היכן היית היום?
— כלפי מה שאלה זו? הייתי בכפר.

— והרנחת הרבה?
— פחות משל אתמול.
— ועל מה איפוא לבך עלך כך? סמן שהיית באיזה מקום ואיך רוצה

לגלות לי!

— ולמה לך לדעת? כלום אני שואל אותך להיכן את הולכת?
— ובמה אתה מכיר בי שאני ... הייתי באיזה מקום?
— ואלא מה את צוחקת?
— מי צוחק?
— שמא אני?
— ואלא מה? אני!
— ובאמת, למה את צוחקת? -- מתחיל חיים לשאול בכבר-ראש.
— עליך אני צוחקת -- עונה פרידה ושוחקת בפה מלא.
— כי ורמי את השוטים ולא אותי! ... אמרי: הוא שואל וניתן עין בכרסה.

— מה אתה סבור? — שואלת פרידה בהתעוררות, כשהרגישה בטעיות.
 — אל תשתמי, פרידתי! אני מכין—אימר חיים ולבו מפרפר.
 — אל תהא אתה שוטה!
 — למה את מתעקשת בשטותך?
 — מפני שמחך נתרופף וקדקרך חסר חוליה.
 — ואת חסרה חשיקים.
 — והרי חבת אתה! בוא ותקנני!
 — כשתהיי כחבית זו—מרמו חיים.
 — גורש אתה לסאת צרותי—נאנחת פרידה ועונה.
 אנחה זו מוציאה את חיים מירי ספק, מכיר בהכרה מרה את טעותו
 ואנחה רצוצה עולה ויוצאה מתוך לבי.
 ופעמים שהם באים מתוך מהתלות וחרורים לידי רגז. מתרוקן אז
 הבית מתוכו ומתמלא עצב וריקניות החודרת לתוך הלבבות, כאילו קיר עב
 השתרבב ועלה ביניהם; ושניהם כבר מתחרטים על כל אותו הסכסוך, ומחכה
 כל אחד שהשני יתחיל לדבר. פרידה שוכבת בקיסיון. חיים בא מן הכפר
 עורך לו לעצמו שלחן, אוכל בדר; מתחיל עוסק בעבודתו כדי להקל את
 הברירות אך חיש הוא קץ בעבודתו; מתחיל הוא מעתיק כלי בית ממקום
 למקום, ומדבר אל עצמו, יוצא לחוץ ותכף נכנס. למה היא שוכבת שם—
 שתקנית זו? מה היא חושבת?
 ומתחיל הוא חושר אותה, שאינה כבר זו שהיתה; שאינה חוששת לו כלום.
 כעסו מהנבר!
 — למה היא שוכבת שם?—זורק הוא שאלה בקול רם לתוך חלל החדר.
 פרידה שותקת.
 שמא אסון קרה לה? הוא דואג בלבו ומציץ בין החרכים. רואה הוא
 אותה שוכבת ועיניה פתוחות כלפי מעלה, רעד עובר בכל גופו.
 אך הנח היא מתאנחת. הד אנחתה יוצא מלבו. אך עורנו מתעקש.
 והוא גומר בדעתו לצאת ללכת כאשר ילך ויעזבנה בודדה.
 — אני יוצא! — משמיע הוא לתוך החדר. — אך היא שותקת.
 — צריך אני לצאת! — הוא נוער בלשון של בעל.
 — יצא לו—עונה, קול מן הקיסיון.
 — עקשניה שכמותה!—הוא מהרהר בלבו ויוצא ברי דעת להיכן.
 אחרי יציאתו מסתכרת פרידה בחלל הבית, יוצאה ומביטה אחריו. להיכן
 הוא הולך? תמיד בשעות ריגו הוא יוצא ועוזב אותה. להיכן הוא יוצא? אפשר?...
 מי יודע? ... סוסל האלמנה נדחקת ועולה לפניה. אלמנה זו למה טרחה אתמול
 ובאה לכאן לתקן את כליה? כלום אין חבתים בעירה? כמרומה לה, כשהיא
 באה היא מסתכלת בו הרבה. תמיד היא מתפארת עלי בפני חיים ומשתבחת
 בילדיה. מה כונתה בדבר? אפשר?...
 מחליטה היא בלבה: עין תחת עין, הוא יצא—גם אני אצא! להיכן?
 לאבא ואמה שבקברים? לביתה של אלמנה חצופה זו אלץ אציץ בחלון, אעמוד
 אחורי הדלת ואשמע מה הם מרברים.

ויוצאת היא. רואה היא מרחוק את חיים מטגל והולך אצל ננו של אנשיל. כמרומה, שהוא רואה איתה, אלכה לי לסמטא זו ויתמלא חשדות אף הוא... הולכת היא ומאמינה, שחיים מביט אחריה ומצטער. מתנקמת היא בו. אבל חיים לא ראה אותה כלל, וכשהוא קרב אל ביתה ומוצא את הדלת סגורה הוא עומד ומהרהר: להיכן הלכתי מחפש הוא אותה אצל הבית ואינה. אפשר תפשה באימנתי ורוצה גם היא להרניזני ולהביאני לידי קנאה... ואפשר הילכת היא עכשיו ומצטערת עלי כמו שהוא מצטער עליה...— לבו מתמלא רחמים. רוצה הוא לחפשה ולמצאה ולגלות לפניה את לבו. פונש היא בפרידה מתוך הרהוריו אלה, ושני הלבבות מפרכסים בסוד, אלא שהעקשנות עדיין מעכבת... שניהם מעמידים פנים של ריגו, פרידה פותחת את הדלת מתוך שתיקה לדעת, שניהם נכנסים לתוך החשך שבחדר, הם יושבים רנעי מספר כבשים לעצמם. סוף-סוף אין חיים עומד בנסיון וזורק שאלה לתוך החלל:

- מפני מה אין היא מעלה את הנר?
- מי שוקק לנר יעלה לזה
- כשאני לעצמי די אור לי גם כך?
- וגם לי יפה בחשך—עונה פרידה חרודים ונוקבת את החשך באנחה חוררת ללב חיים ופותחת לו פה:
- בבקשה, פרידה, מה את רוצה? מה את מתרגזת?—מיותר חיים משלו ושיאל ראשונה מתוך החשכה,
- מה אני רוצה? כלום מה אני חסרה?—עונה פרידה בקרירות מוסיפת, ושמחה בלבה, שסוף-סוף היא מתחיל לדבר ראשונה.
- קרירותה הגלויה מועזת את חיים ובא לכלל כעס:
- רצונך פרידה? מחר נלך אל הרב—וסוף-פסקו! צער זה למה? תינח אילו היה לנו זרע, אז היה כדאי לסבול. אבל בקרי—למה זה?
- אל תזכר לזה בחיידך!—מהרהרת פרידה אלא שבפיה היא אומרת:
- ולמה זה אתה מרחה למחרת לדידי—אפילו תיכף!
- הוי, פרידתי, כמה משקרת את!—מהרהר חיים ואומר,
- אני איני מערים! מחר מחר נלך!
- טוב, טוב! אלא שלפי שעה העלה נר, כדי שנסתכל זה בזה קודם שנפטר זה מזה,
- אני איני חושש להסתכל בך. רואה אני אותך גם בחשך.
- היכן אתה רואה איתי?
- הנה הנך?
- ואם רואני אתה—אמרה—מה אני עושה עתה?
- משרבבת את לשון כנגדי.
- משל-כדורלעומרז—צוחקת פרידה—כלום משוגעת אני?
- מוטב שתאמרי לי: היכן היית?—קם עליה חיים שלא מענין.
- ומה לך ולדרכי? כלום אני שואלת אותך אל דרכיך?
- אני מיכן ומזמן להגיד לך.
- ואני איני שואלת אותך כלל.

- ואף-על-פי-כן, חודי על האמת: רוצה את לדעת היכן הייתי.
 - יודעת אני, אם לא תגיד לי
 - מהיכן את יודעת?
 - מלאך טוב גלה לי.
 - ברוחא! מסתמא גם את היית שם וראית איתו!
 - היכן?--שואלת פרידה מתוך תשוקה לדעת.
 - אצלגננו של אנשיל-נורק מתוך פיהו.
 - אצלגננו של אנשיל? ואני לא הייתי שם... אלא שאני יודעת!
 - ואת היכן היית?
 - אספר לך לכשארצה. לפי שעה עת לישן. סגרת את הדלת?
 - הן הדליק את הנר?
 - אין צורך, כבר המטה מוצעת.
 - עדין אני רוצה לישן.
 - ואני הולכת לישן--פוסקת פרידה ואומרת מתוך הליכתה, וחיים נטפל אחריה.
 כך עברו עליהם ימים, ירחים ושנים מתוך קטטות ופיוסים. פעם אחת בשעת פיוס שאחר קטטה, שנמשכה שמנה ימים, נורק מפי פרידה רעיון שנראה יפה לחיים:
 - כמדומני, חיים, טוב היה שתכנים איזה בריה חיה לביתנו, כרי שלא נצטער כיכ בבדידותנו. ולרעתך?
 - אמת, פרידה, נפש חיה מביאה שמחה בבית. ומה אכנים?
 - כלום יודעת אני? אפשר--שגנים קטנים?
 - לא. השפנים הם שתקנים. אין שמחה בחברתם.
 - צפרים?
 - הצפרים יושבים תמיד בכלוב. צריך להכנים בריה חיה. המכונה אתו בריה הלכנית שיש לה קול. לדוגמא--יונים. זו היא בריה חיה ויפה, הומיה כילד בעריסתו; ולא עוד אלא שהיא נלקחת ביד ואינה בורחת ממך.
 כמה מעלות טובות ליונים! מימי ילדותי אני מחבב אותן; וחיים בעלך שפקח הוא--מה ראה לשמות זו, שלא הכנים יונים לביתו עד עכשיו?
 - אמת, חיים, זוהי בריה יפה. המשל אומר: חיים להם כיונים.
 - בודא, פרידתני! ולואי שיוכנו השיתו... אז היית רואה, שאני יודע כיצד חיות להן יונים. וכלום כל קטטותינו מתוך שנאה הן באות? שקר! אין זה אלא מתוך בדידות. אין לנו במה לעסוק בשעות הפנאי, לפיכך אנו מתקוטטים.
 - לא, חיים, הודה על האמת: במקצת אתה אוהב תגרה!
 - אנני! בקצור אני רוצה להתוכח עמך. יהיה כדברייך, אם רוצה את בזה, אך רעיו מחר תהמינה יונים בביתנו! --

(עוד יבוא)

לתולדות הישוב בארץ-ישראל.

(מוקדש לחג חצי היובל של ראשון לציון).

א.

תקופת בלוד.

בשנת תרמ"ח עלה על שמי ראשון-לציון כוכבו של בלוד. תעודתו היתה ל"השקית" את המושבה, אחרי ה"מרדה", שמרדו האכרים בפקידות ושנשקטה רק בעמל רב. האיש הזה כאלו נולד להיות "משקית" לבבות סוערים—"משקית" באופן אדמיניסטרטיבי. הוא היה בעל רצון חזק ולב אכזרי, ואיוו שנאה היתה כבושה בלבו זה לאותם האנשים, שבא להשקטם...

והוא הצליח להשקטם עד מהרה.

היאוש, שתקף אז את לבות האכרים; העיפות הנפשית, שבאה כתולדה של ההתרוססות הרוחנית היתרה ושל היסורים והתלאות הרבים; הגרעון, שבא בקהל ה"נלהבים" אחרי ה"מרדה" האחרונה, כל אלה בראו את התנאים הרצויים לעבודתו של הפקיד, באופן ש"חריצותי" לא פגשה שום התנגדות ושום מעצורים על דרכה. ער מהרו שקמו האכרים שקט-של-מות. והמית הרוחני הזה, שנמשך הרבה שנים, עזר להשחית עד היסוד את המושבה הראשונה לציון.

ראשית מעשהו של הפקיד החדש היתה לסגור את בית-הספרים, שנוסד בזמנו ע"י רודפי שלום ומשכילי המושבה היו מתאספים בו לקרוא בספרים ולפעמים גם להתיעץ על מצבם ושעל כן נחשב ל"קני" המרדה. במשך זמן קצר עלה בידו של בלוד להסיר מתוך המושבה כל צל של הנהגה עצמית. כל חיי המושבה החמריים והרוחניים היו נחתכים רק על פיו. והאכרים התחילו מתרגלים ב"רזים" החדש והיו עומדים לפני פקידם ביראת הכבוד, ברעד וחלחלה, כלפני מלך. כל מי שהעז לעבור על איזה חוק מחוקיו אחת היתה דתו לשמוע מפיו את קריאתו המחרידה: "Gehen Sie fort!" (הפקיד היה יהודי אלוסי ודבר אשכנזי). איש זר לא היה יכול ללון במושבה ושום אכר לא היה מעז לאספהו בלי רשיון מיוחד. אסור היה להתאסף—לא בבית ולא בחוץ, אסור היה לאכרים לנמוע איוו נסיעות "אסורות"—מותרות היו רק הנפנים, ומי שהיה לו זיתים, או שקדים, היה צריך לעקורם ולנמוע במקומם נפנים.—מעשה באכר אחד, שהעז לבלוי לעקור את זיתיו—ונרדף במשך שנים אחדות.—אסור היה לעסוק באיוו עבודות צדדיות בשכר; עבודה בשכר חרפה היא לבני הנדיב—היה אומר הפקיד.—ומעשה באכר אחד, שהיו לו שני בנים גדולים והרבה קטנים, הגדולים—צעירים נלבבים—היו עובדים בשדות-זרים, כי קשו עליהם חיי ה"תמיכה". כמתנגדים היו יוצאים מן

המושבה אל עבודתם, ופעם נמצאו במקום שחטאו—ונענשו קשה: מאתים פראנק כל אחד. ואחרי שהיו קשים עליהם החיים ביותר, עזבו את המושבה והלכו לאמריקה. אלה היו הפיונירים הראשונים של היציאה...

הכל נכנע על נקלה לרצונו של הפקיד, ואם פגש לפעמים התנגדות קלה מצד איזה גללה, אחד מ־שארית הפליטה, היה ממחר לענשו בעונש של כסף או היה נוטל ממנו את התמיכה—ושוב היה הכל נכנע לרצונו.

ועל הכרמים עברו שנות הערלה. הנפנים התחילו עושות פירות, הקונה היחיד לענבי האכרים היה היקב של הנדיב. קונים אחרים לא נתבקשו ולא נמצאו. המצב הזה נתן כח חדש בידי הפקידות. ולפני הכח החדש הזה היו מוכרחים להכנע גם האכרים, ה־חפשיים, רובם של אכרי־אליץ היו או אנשים עומדים ברשות עצמם. הם בכספם קנו את אדמתם, בנו את בתיהם ונטעו את כרמיהם. האכרים, הנתמכים היו המיעוט. אבל מכיון שהמושבה התנחלה על ידי הפקידות וכל ההוצאות הצבוריות נעשו על חשבונם של הנדיב, נחשבה כל המושבה לנהמכת וכל בני המושבה—והחפשיים בכללם—היו משוללי חופש ומשועבדים לאפיטרופוסות של הפקידות, ושעבוד זה נדל שבועתים משעה שהתחילו הכרמים לעשות פירות. משעה זו נעשו כל בני המושבה נתמכים בפועל, כי כולם, בחפשים כנתמכים, נהנו מן המחיר המלאכותי של הענבים, שלא היה אלא תמיכה בצורה יותר נאה.

היקב היה בידי הפקיד הראשי של המושבה ובידו נהפך לאמצעי של עונשין, כדי לדבא על ידו את היסודות הבלתי־רצויים. מעשה באחד מקהל החפשיים, איש עשיר, שהשקיע בנחלתו כמה רבבות פראנקים; איש משכיל, בעל רוח יתרה ומכובד בעיני כל אחיו, והוא בעל מוג חם ונפש של בן־חורין, ולא הסכים לבטל את זכויותיו האנושיות ולהכנע בפני רצונו של הפקיד, ולפיכך היה תמיד כעצם בגרונו של בלוק. ופעם מצא הפקיד אמתלא וגזר שלא לקבל את ענביו של בלתי־נכנע זה אל היקב. והדבר היה בתחלת ימי הבציר, האכר היה בכל רע. בראשונה לא נכנע ופנה לעזרת הגרמנים, לעזרת סוחר ירושלים, אבל אחר את המועד, וכשגלתה אליו הרעה, הוכרח להכנע בשברון־לב.

רעות ומרות היו השנים הראשונות אחרי בשולם של הכרמים לאותם מבני המושבה, שעדיין לא חדלו מלקוות תקוות של חיפוש.

מתחלה, כשהוכרחו האכרים להכנע לרצונו של א. 1) והסכימו להצעתו בדבר הנמיעות, שעשעו את נפשם בתקוה טובה, כי יבוא יום וכרמיהם יגדלו ויעשו פרי, ואז יפרקו את עול הפקידות מעל צוארם. ותקוה זו לא חדלה מלשעשע את נפשם במשך הרבה שנים. תמיד היו עיניהם נשואות אל היום המקוה. ועל כן, כשלא נקלטו הגפנים היטב, הוסיפו למעת גפנים חדשות; וכשנוכחו, שנפניהם, אשר אספון מכל הבא בידם, אינן מצליחות, בקשו ומצאו מינים חדשים, טובים מן הראשונים, והרכיבו בהם את הראשונות; וכשנוכחו, שנפניהם הנמועות בלי סדר ומשטר גורמות להוצאות מרובות ואין לעבדן כראוי, הוסיפו למעת כרמים חדשים, מסודרים במיב טעם.

(1) עיין וברונותי, שנרמסו בלוח "אחיאסף, תרס"ה".

וכל העבודה הרבה הזו, וכל ההוצאות המרובות לא החלישו את רוחם ולא הכשילו את כחם. הם הוסיפו לעבוד ולקיות...

והיום המקוה אמנם בא, אבל החופש לא בא. הענבים לא היו סחורה עיברת לסוחר והמקחים המלאכותיים, שקצבה הפקידות, חוקו את כבלי העבודה. ומעצב עוד יותר היה מצב הנתמכים.

האכרים האלה היו בעלים לברמיהם רק להלכה ולא למעשה. הפקידות היתה נותנת להם כסף להוצאות הנצרכות לשם עבודת הכרמים. נתינה זו היתה נעשית באופן כזה: גננים-עוזרים היו לפקידות, שהיו רוכבים על סוסיהם ועוברים בכרמי הנתמכים ורושמים בפנקסיהם את מספר הפועלים העובדים בכרמים, ועל פי הרשימות הללו היו נותנים לאכר, בראש כל חורש, כסף לתשלום פועליו. סוס אם נצרך לאכר-הלך אל הפקידות וקנתה לו סוס. שעורים אם נצרכו לסוס של האכר-הלך לפקידות ונתנה לו שעורים. וכך היה הדין גם בקניית כלים לעבודה, גם בקניית זבל לזבל בו את הכרמים וכיו. חוץ מכל זה היו נותנים לנחמך תמיכה חרשית לפרנסת ביתו: 30 פראנק לכל זוג ועשרה פראנק לכל נפש מילדיו, ואת ענבי הכרמים היתה הפקידות לוקחה אל היקב בלי שהודיעה לבעליהם לא את משקלם ולא את סחירם. והאכר, שהכנים לתוך היקב הרבה ענבים, אך מספר בני-ביתו מועט ומספר פועליו הרשומים בפנקס מצומצם, היה מקבל מאת הפקידות סכומים מועטים; ומי שזכה לנפשות רבות, לפועלים רבים ולהוצאות צרדיות מרובות, היה מקבל סכומים הנוגים אף אם כמות ענביו היתה מועטת...

נקל להבין כמה חריצות היתה יכולה הנהגה כזו לעורר באכר, ואמנם, המצב הזה לא אחר לעשות פרי. האכרים התחילו מתעצלים ומבקשים תחבולות, איך להוציא יותר מידי הפקירות. וכל איתן המדות, ההולכות שלובות-וזרוע עם מצב כזה, הלכו הלך והתפתח. והרברים הגיעו לידי כך, שאכרים היו עושים, שותפות עם הגננים-העוזרים, ומספר הפועלים, הרשומים בפנקסים, לא היה מתאים כלל אל המציאות. והיו גם מעשיות בנפשות מתות...

בשנת תר"ץ רבתה העבודה של הפקידות במושבה. הכרמים של האכרים שנורשו בימי המבוכות והכרמים שנקנו מן האכרים השונים בשעת דחקם-אכר, שהיה בא לידי רחקות על ידי איזה מקרה רע, היתה הפקידות קונה ממנו חלקת כרם או אדמה- והנמיעות החדשות, שנשעו על ארמת הבור של הפקידות, כל אלה היו צריכים לעבודה והשגחה. על כן באו אל המושבה גננים לפקח על העבודה; ואל הגננים באו עוזרים ראשיים, שניים ושלישיים, ומאות פועלים-ערביים-באו לעבוד תחת יד הגננים ועוזריהם. כמות הענבים של המושבה הלכה ונתרבתה, ועל כן התחילה הפקידות לבנות יקבים חדשים, גדולים ונהדרים, והעבודה נעשתה ע"י עשרות פקידים, ארדיכלים, ממונים ונוגשים... רבבות ומאות אלפי פראנקים נתפזרו לכל רוח, ורופא נמנה במושבה ולו עוזרים, חובשים ורוקחים, ובית-חולים ובית-מרקחת נכנו.

ושני בתי-ספר נתיסדו ולהם מנהל ומנהלת, מורים ומורות.
ובית-תפלה נבנה ברוב פאר ולו גבאי וחזן ושמש...
ובית-מרחץ נעשה; מפוארי לפקידים ופשוטי לאכרים... ומנהל גם לו.
ולכל מחנה הפקידים האלה היו משרתים ומשרתות, סופים ומרכבות,
עגלונים ומשניחים. ובתים נבנו לכל הפקידים האלה ואורות לסוסידם.
ותרבינה המלאכה והתנועה, ויגדלו הרעש והשאון, והמושבה דמתה
לעירה הומיה.

ובתוך כל מחנה האנשים הזרים האלה לא נראו ולא נקרו האכרים ולא נודע
מקומם. שום איש לא היה יכול לחשוב, שכל ה"כבודה" הזו לא נבראה אלא
ל טובתם ול הנאתם של האכרים...

בשנת תרנ"א היה מספר כל אכרי ראשון-לציון 46 איש, ומספר הפקידים
החדשים (חוץ ממומחים ובעלי-מלאכה שעבדו במקרה) היה 40 איש...
והבידול של הפקידות היה בשנים הראשונות לתקופת בליון 18.000 פראנק
לנתמכים תמיכה חדשית, שמספרם היה אז 17 איש; 100.000 פראנק שכר קדשי
לפקידים; וגם 130.000 פראנק היוצאות, האזורים ושאר צרכי-החיים של הפקידים.
בין הפקידים-העוורים היו הדבה, שהיו מקבלים מאה פראנק לחודש והוציאו,
לכל הפחות, שלש מאות. כל הפקידים, שנדחו ממשרותיהם, היו עושים אחר-כך
עסקים גדולים. וכל הפקידים האלה היו ל"כף" מיוחדת במושבה, ועל פי
הפרוגרמה, שקבלו ממקום גבוה, היה אמור להם לבקר בית של אכר, להתקרב
אליו התקרבות של רעות, לחיל עם בתו של אכר או עם אשתו בחתונה... האכר,
כשהיה פוגש ברחוב או בנן אחד מן הפקידים הראשיים, היה מחויב לברכו
לשלום, ואם אכר אחד לא עשה כך, במקרה או בכיונה, היה שימע למחר דברים
כבושים של ראש הפקידים. וכדינו של האכר כך היה אף דינו של הפועל (1).

ולא רק בחוץ ובענייני-חול היה נכר פקיד לפני אכר, אלא אף בענייני-
קודש. בבית-התפלה היה מקום מיוחד לפקידים, סגור ומובדל ממקומם של קהל
האכרים, כותל המזרח ומקומות אחדים בקרבתו היו מובדלים מכל שאר המקומות
על ידי סככה של עץ, ושם היו יושבים הפקידים, כל אחד לפי "כבודו"-עליונים
למעלה ותחתונים למטה. על יד הסככה ישבו בני האכרים, שזכו לגדולה והיו
5, עוורים שניים או שלישיים, ואלה היו כעין מחיצה בין הפקידים ובין אבותיהם
הפשוטים...

והנבאי, שגם הוא היה כעין פקיד והיה מתמנה ע"י פקיד-המושבה הראשי (אפילו
בוה לא היתה חירות צבורית לאכרים...), היה עומד ומנהיג את, עדתי ברמה
כלפי האכרים ובהכנעה כלפי ה"מנדרנינים"; את אלה האחרונים היה מפטם בעליות
שקנות..."

כזו היתה הספירה הרוחנית, שבראה הפקידות.

(1) בירד היה עובדא. אנכי הייתי אז פועל בראשון-לציון ומנהיג היה שלא לקדם
ברחיב את כל הסיעה הזו בהשתתפות, וכמה פעמים קבלתי ניומה על זה... ופעם.
כשהייתי צריך לבוא לפני הפקיד הראשי בענין פרטי-הייתי צריך לרשיון לקנות חלקת-
אדמה בפתח-תקוה-הזכירני את המאי ולא פנה אל בקשתי. ורק בהשתדלות מרסור אחד
עלה חפצי בירד. כמובן, שלא בחנם...

וככל מה שגדל מספר הפקידים נתמעטה עבודתם.

בכל מקצועות העבודה היתה שוררת עוובה מבהילה. העבודה בשדה עלתה ביוקר נורא. מאות פועלים עבדו במקום שהיו יכולים לעבוד עשרות. הפועלים היו מאחרים לבוא ומקדימים ללכת ובמשך כל היום בלו רוב זמנם בשיחות בטלות עם המשגיחים. הנופש היה עולה במקומות רבים עד לאלף פראנק כל דולר, בעוד שהאכרים היו עושים עבודה זו במאה פראנק ובזמן האחרון—בחמשים וארבעים. וכך היתה העבודה נעשית: חבורות-חבירות של עשרים פועל היו עובדים תחת השגחת משגיח; על המשגיחים הפשוטים היו, משגיחים-ראשיים, רוכבים על מוסים; את המשגיחים הראשיים היו מפקדים-נגנים-עוזרים; הנגנים העוזרים עמדו תחת השגחת הנגן הראשי—וכל הנגנים הראשיים שבכל המושבות עמדו תחת פקודתו של נגן-הנגנים, שהיו יושב בפארים והיה בא לעתים רחוקות לפקד את, נתיני-שבארץ-ישראל. וכל אלה מקטין ועד גדול, ממנקה האשפה באורות הפקידות עד, הנגן הגדול שבפארים, ידעו, שבכספו של הנדיב הם מטפלים, ועל כן אין רע, אם העבודה תעלה ביוקר, מעט... ידעו וזו היא שהרעילה את נפשם של כל האנשים האלה, היא היא שהביאה את הרקבון הנורא בכל מעשיהם, שהרגה את חריצותם והשתיקה את קול הצדק הטבעי, שבלי ספק היה קיבל וצווח לפעמים מתוך מחבואי-לבם, הדבר הגיע לידי כך, שאף בפי הערביים היתה שנורה, מימרא זו: על ימים אלו ברוך...!

וכל הנסיעות שנמסרה הפקידות לא הצליחו, ועל כן עקרה מה שנמסרה ונמסרה מה שעקרה. משנת תרמ"ה עד שנת תרנ"ב היה הנגן הראשי איש נוצרי גם, שמלאכתו היתה גדול שושנים, ורק זכות אשתו היפה היא שעמדה לו לעמוד על משמרתו במושב של נפנים כמה שנים.

בשנת תרנ"ב בא אל המושבה על פי מקרה נגן מיוחד באמת, מר כ-ן. הוא עשה תקונים רבים—עך באיכות העבודה. הנגן הזה תקן לא רק את עבודת הפקידות, אלא אף את זו של האכרים, עד שבא הוא לא ידע שום איש לומר את נפניו כהלכה, וכדי ללמד דבר זה היה מקריא בנשף לפני האכרים שעורים בתורת-הצמחים ובעבודת-הנפנים. אמנם, בנוגע להוצאות לא הספיק גם הנגן הזה לתקן שום תקן ממשי, כי חסרה לו האנגריה הדרושה וכל הפקידים שטמיהו, עד שלאחרונה העבירוהו לעבר-הירדן¹). וכאשר אך עזב את המושבה שבה העבודה להעשות כבראשונה; באופן שבשעה שסוף סוף נמסרו הכרמים לידי האכרים, שנשכתללו מחדש בשנת תרנ"ד, נמצאו רוב הכרמים בעלי מוסים נצחיים, והרבה עמלו בעליהם עד שתקנום מעט או הרבה. גם פורס עשתה הפקידות בראשון-לציון, ולמרות מה שבלע היו רב, אינו מכנים מה שמכנים הפרס היותר גרוע של ערבי.

1) כנורל הנגן הזה היה גורלם של כל הפקידים הישרים, שבאו על פי מקרה אל מושבות הנדיב. בראשונה היה מתחמק להם למראה עיניהם וככל חום לבם היו ננשים אל עבודת התקונים—איש איש במקצוע שלו. אבל כל השתדלותם לתקן ולדושיב היתה עולה לריק. כל הפקידים היו שונאים את ה"מתקנים" והיו משתדלים להזיק להם בתחבולות שונות. עד שלבסוף היו ה"מתקנים" מתיאשים מתקנות המובה והיו ניתעים לאחור. החלשים שכיניהם היו נשארים על משמרותיהם ומתרגלים ל"מנהג המקום". ותקיפידות שבהם היו עוזבים את הכל ומתפטרים. בין אלה האחרונים היו: הרופא בן הפקיד ג. הכמאי בן הארדיכל י. הנגן ש. ועוד.

בתור מופת חי, עד כמה היתה גרועה העבודה של הפקידות בשרה, ישמשו המעשים האלה.

אחר מן המשוכללים החדשים משנת תרניד קבל כרם של חמשים דולם בן עשר שנים, כולו מורכב במינים היותר משובחים. הכרם היה מכנים, על פי המקחים הגבוהים שהיו אז, רק אלפים פראנק; וכשעבד בו בעלו החדש שנתים עלתה הכנסתו לחמשת אלפים פראנק, אף על פי שהמקחים כבר התחילו לרדת, כשקבל האכר את כרמו היו כל הנפנים חולות. וכשעבד בו שנים אחדות לא נמצאה אף גפן חולה אחת.

בראשון-לציון היו בשנת תרניה 31 אכר נתמך. מהם 14, שהפקידות נתנה להם כסף והם נטעו בעצמם את כרמיהם, וגם 17, שהפקידות נטעה על חשבון עצמה את כרמיהם ואחר כך חלקה אותם ביניהם. ואף על פי שגם הראשונים התרשלו הרבה בעבודתם והרבה מהם עשו את מלאכתם רמיה, כי לקחו מן הכספים, שנתנו להם לעבודת הכרמים, והשתמשו בו לצרכים אחרים, עם כל זה עלו כרמיהם הרבה יותר בזול, 11 הראשונים היו חייבים לפקידות 317.147 פראנק, ובוה נכללים כבר הסכומים, שלקחו לפרנסת בתיהם קידם שהתחילו לשלם להם מחיר הענבים. בכסף הזה עשו להם: 1.200 דולם כרמים וכמאתים דולם שקדים, זיתים ואתרוגים, 19 בתי-חומה וגם 14 אורוה, ולעומת זה היו 17 האחרונים חייבים לפקידות 349.219 פראנק—והכרמים נחשבו להם על פי השתדלות בפחות מחצי המחיר, שהוציאו עליהם,—ובמחיר הזה היה להם 800 דולם כרמים ואף לא עץ אחד של נטיעות אחרות, ואף לא בנין אחד, והכסף לפרנסת בתיהם לא נכלל בסכום זה, כי כסף לצורך זה התחילו לקחת רק אחרי שנשתכללו, כלומר משנת תרניד והלאה...

(עיר יבוא).

משה סמילאנסקי.

נְקֻמַּת־קְנָאִים

(קטעים מתוך פואימא).

...קנאים!

מתוך שיבת העבר הם מופיעים לפני, בתוך תמרות-עשן ולהבות-אש, בשאון נחלי-דם וברעש מלחמה,

מופיעים הם לפני-ענקים עם נפשות-גבורים, ורואה אני את מבטם הזועם והלוהט באש קנאה, וחרבם הגדולה שמורטה וגם הוחרדה מרפרפת לנגד עיני-רוחי, וכאילו האיבה הגדולה מרחפת על חיד פיוותיה. ומרגיש אני את נשמת אפם החמה, המרווה חמת שנאה, ואת קול ארזי-אדם אלה אני מאזין קורא לנקם ושלם...

עושים הקולות, כבני האדם, מלחמה את יתר קולות הקרב הנוראים, ומשתיקים, ומנצחים קולות הנקמה את כל קולות הקרב. ומתנשאים הם את לפידי האש ואת ענגי העשן אל גבהי השחקים ומתפוצצים בסרומים בהוד-נורא-- והתמוטטו עמודי שמים וארץ.

אלה הם קנאי הדרור הקמים לפני מחרבות יהודה וירושלים, אלה הם קולות הנקמה הגדולה שלהם, הצפים מתהום נשיה ומגיעים עדי וצדים את לבי בקסם-אימתם...

...כסערה איומה עבר הצר בארץ, אכל ושחת את הכל והשאר אחריו שממה, נשמו הערים, נעזבו הבקעות ועשנו שרידי חרבות-הכפרים ועיי הערים ושקר עליהם העיטם... נמלחו שמים מעשן ונחנק האויר משועת חללים ונאקיותיהם, וידותיה הארמה רם חם של בניה, רם גבורי הגליל ויהודה, ונפל הגליל והורר גאון יהודה ועוזה,

אכן לא נפל לב הקנאים עליהם ובצורות עוד היו חומות ירושלים; ונאספו אל תוכה כל עו-נפש ומר-לבב, כל אשר לו לב אוהב ושונא כאלהים, כנקודת הבערה ירושלים אז היתה, וכל קרני האורה הגדולה, שהאירה והלהיבה את לבות טובי בניה של יהודה, נתרכזו אליה-- והיו ללהב נורא ונהדר; כל אותה ההתמסרות על עול גויים, כל אותם הרגשים הנעלים, המחשבות הרוממות, השאיפות הנאצלות, שנתרקמו בסתרי לבות העם, כל מה שהורה והוגה זה העם המיכל במאית שנית שעברו-- כל זה נתרכזו אל לבה של הארץ, אל עיר-הערים ומלא אותה הקמן והתרנשות נפלאה.

...מרוסם אז היה הר ציון ובית-אלהים עליו, ויהי למבטח עוז לקנאי הדרור

אשר בחומותיו. שקרו קנאי הליל ויהודה על אלה החומות הבצורות והגבוהות. בטחו בשיא מגדליהם, שקרו אליהם מפני צר ואויב, שמלא הארץ ועד נבעות הר ציון הניע.

—מי יעלה בהר הז-אמרו בגאון קנאים והשקיפו ממרום באיבה ובו לאויב הלוחם במ.

—זה אלהים, אל קנא ונוקם, אל פוקד עון אבות על בנים, זה אלהים לא יתן את ביתו לבו ואח נחלתו לזרים.

והיו אז נביאים בירושלים העיר ונבאו לישועה הקרובה לבוא, ונבאו ליום גדול, יום נורא ונפלא, בו יבוא אדני לנקום מצריו, לשפוך את זעמי עליהם, על דרפם את יעקב ועל השם את ארצו.

...ויהי הבקר, בקר קיץ, מצוחצח ומוזהר ונונה השמש על כל.

משמרת קנאים העירה השחר... עוים היו פניהם, מרוכזים ובהירים, ועיניהם כעיני החוזה יוקדות. וכאיזו קרובים היו לשמש וענדו עמרת-נגנה על ראשם ורוח קרש רחפה סביבותם...

עמדו קנאים על חומות ענק והשקיפו ממרום מגדליהן למרחיק וראו אפקי-הוזהר הרחוקים ואת תועפות הרי הלבנון ראתה עינם ורחבי אין קץ. ומלאה אז נפשם ריגמות אף, ויצא אז לבם להתרומם גם המה לגבוהים, למרחבי החופש ורוחה...

ובשפלה חיל רומא צרים על ירושלים — וכהתה עין קנאים מאש שנאה גדולה וקנאה.

צרו רומאים על העיר מסביב, בבקעות רבץ צבאם הגדול. כסו חיליהם את ירק הארץ, ובסדר ובמשמר לדגליהם שם חני: רגלים ופרשים ורכב לרוב ואין קצה לבשר... ושפכו הדיק מסביב העיר, והקימו הסוללות וסגרו על ירושלים את כל מביאייהם, וכלאו אר-יהודה בכליב זה של בשר וברזל ושמרו עליו, פן ישבור כליבו ויצא ועשה שמות במחנותיהם הרבים.

וורחה השמש על המין אדם זה, הרובץ ואורב כחיה טורפת, והבהיקו כלי זינם והשתכרו קרני השמש עליהם, והיו גם המה כרמחים ושפורים של עשת, אשר נכוננו לדקור את לבו של אדם, לשחת את צלם אלהים ולשפוך את דמו לארץ.

לא נשאו רומאים עיניהם ליום, לגבחי-התכלת ולמרחקי-האור -- אל חומות ירושלים היתה עינם נמויה ושמרה שעריה. וראתה עין-רומאים קנאים עזים וחזקים שוקדים על החומות, וקצה נפשם מפניהם ובערה בהם תשוקתם הרעה לקרקר הקירות, לערות יסורן של החומות הבצורות וליסר קשה. עם זה המרי, למחות את זכרו מארץ, להרוג את הבשר ואת הרוח, השואף לחיים אצילים.

כה חנו שני ענקים, ענק-בשר וענק-רוח, אילו אזורים בגבורת-יד ותעצומות-הוד, אילו נאפדים רוח-נאצלה ונקמה. ורהו ופחדו מנשת זה לזה, והיו גם שניהם במצור.

ובא הלילה עם צלליו ונשפיו ועמדו גם אז קנאי הדור על חומותיהם הגבוהות. הביטו אל מדורות האש של לגיונות-רומאים ושמעו את שירתם העזה, הפראה, המלאה תאות השררה וגזל-ובשמים מצמצו כוכבים-עינים

ודמעה של תיגה מברקת תלויה בהם, ונשבה מנבוהים רוח-נוגה ומעוררת את הרגש המרוסם ואת הרצון הכביר ... המתה כיונה זו נשמת-אדם נעלה, שנולדה בתוך חומת-יהודה, בעמקי נפש העם, שהתרוממה מארץ והרקיעה לשחקים וראתה קץ-ימים וראשיתם, ונפנפה בכנפיה על הארץ, לגרש ממנה את שחור-הליל והרע, לשבור זרוע עוז ועול-עבר ולבשר בשורת ממלכת-אלהים כי באה. אכן קשים היו שרשרות-הברזל שנשא האדם על רוחו ולא יכלו כנפי-היונה לשברן. והמתה ובכתה ונתלו דמעותיה בכוכבי-הזוהר, ושמעה נפש קנאים את בכי רוחם-המר ורתח או דם-בשרם והתלקחה אש לבם וגדלה עוד יותר התשוקה לרדת מחומות האבן ולכלות ולשבר אותו כח-הזרוע שנתגלם בחית-האדם הרובצת מתחת, סכלה ושבעה ושיקקת לדם ... לשחרר הנפש ולשלח עבדים לחפשי-ומהרו שמים ונפלו דמעות כוכבים למטה והציפו ושטפו ומחו כל עול ותלאה מארץ ועלתה צרקתו של אדם וחמדו כפורחת ...

ועבר הלילה והבהיק היום ולחומי-קנאות-אל נחו אלפי-קנאים מתוך ירושלים ושעריה, חרגו ממסגרותיהם כאריות להרוס הסוללות, לשבור כלי וינו של עריץ, הלוחם להם...

ועמדו לגיונות רומאים הכן, מלומדי מלחמה, שירות-שירות, חגורי כלי-זין קלים וכבדים ומגינים על גופותם, והביטו אל עיר-עז בודה, העומדת בצורה בתוך ארץ חרבה ולא נחת נאונה מפני ידה של רומא! ולטשו את עינם, עין טורף, עין עריץ-ומפחד על אלה החומות וגדלה חמתם באבניהן הגדולות ורבתה אימתם וכער בהם חרון-אפם כזי זה לא ניצח, הפותח שערי ומוציא גבוריו לקרב...

וירדו שורותם כבלהות צלמות לעקיר משורש עם זה המרי, לכבות אור נר-יה המהבהב בארץ, ולשכך חמת-נחש, האוכלת את לבם, בדם מורדים בעברות, ולשפוך בשניה ממשלתם על אדם, ממשלת גוי קשה הרורה באף גויים, והתנגחו או ראימים, ורעשה ארץ מתרועעת מלחמה והעיק עליה כובר הפגרים.

ושמש הקיץ שלח את קרניו ויפו את דמם של אלה החללים ועל חומי של זהב חרו את כל דמעה ואת כל אנל דם ולפני אלהים שמתם ולרגליו שפכם.

גדר אלהים מביא לפניו דמעות האדם ודם נפשו, קרע חורי השמש ונפזרו נקודותיהם ועפו והבהיקו בליצות כשביבים. ובאו אל החושך הרחוק וכלו ואפסו...

וראה האדם אותם השביבים, ואמר: כוכב נופל בשמים אל תהום נשיה, ופג או לבו ומלא חרדה.

וכבדה המלחמה על שני גויי-אדם, קראו כל אחד לאל מצילו ולא יכלו זה את זה.

נפלו רומאים לאלפים-ורבבות באו על מקומם, ואחד הקנאים כי יפול בשלח ולא יבא חדש לקחת מקומו בין אחיו.

והלכו ורכו לגיונות רומאים ומלאה הארץ אותם, שורות קנאים הלכו ומעטו-אכן לא כהתה עוד רוחם ואמונתם עוד גדלה באלהים, אלה-הצדק:

יסר ייסר יה-ואת מקדשו לזרים לא יתן ! -
 אך שמם אל עמי ואיב את בניו ושפך עליהם את זעמי !
 נברו בני אל נכר-וחומות העיר היבקעו . באו כל לגיונות רומאים
 ושריהם לשבת בין החומותם ולהצר ללוחמיהם משם ...
 עלה אלהים ממקדשו ועזב את מכון קדשו . נוגה אש נאדרה הציפה המקדש
 ושעריו ועלה על גגו והורם למעלה ועבר ועמד על ההר מנגד .
 אז באו נביאים ונבאו :

אל נקמית הופיע להראות נפלאותיו בארץ !
 אל נקמות הופיע לעשות שמית בגוים , להוריד עזו נצחם לארץ ולשגב
 שם ישראל בעמים-ובאה מלכות שדי לכונן הצרק בארץ" .
 ושמע העם ורחב לבו . עמדו קנאים על חומות ירושלים הרעועות ,
 עינם אל אל-מושיעים וידם עושה מלחמה באויב-וורם דם-נפשם על אבני החומות
 הקרות . -- ... עזובים אז היו לוחמי הדרור , עזובים מאל ומאדם ,
 ובא אז הליל הגדול , ליל-תיכחה נורא . באותות ובמפתים בא הלילה
 ובמוראים גדולים .

כמו שמים עבים נוראים ומבין קרעיהם נשקף באימה כוכב-שבט והאציל
 מנגהו על שכרי העבים וקרנותיהם והיה מראם בלהות . ונראו אז בעב-הענן
 פרשים של אש עושים מלחמה ביניהם ונעלמים כרגע בתוך ענני זעם , הגחים
 ונשאים על כנפי הרוח העזה מתוך קצרי החשך כמבשרי הרעה .
 בחימה שפוכה הרעישו הרומאים חומות-המקדש , כבלהות-צלמות נחו מחושך
 חיליהם ונגחו החומות ובקעו אותן .

מלאי תקוה וחרון הגינו קנאים על בקיעי החימה ורוו אבניה מדמם .
 הורירו רומאים את עזו מגדלי ציון והתפרצו לגיונותיהם אל תוך מבצרי
 המקדש , והתלקחה מלחמה נוראה בשעריהם .
 קדחה חמת-קנאים , ותקר הליל מפחד .
 באו נביאים ונבאו : עוד מעט , עוד מעט ובאה תשועת יהודה וירושלים , ירד
 אל משמים להראות גדולתי בארץ .

אש גדולה הבהיקה בנבהי מרומים והכריקו העננים בהמון גונים וצבעים
 והיה המראה נהדר ואיום .

עלץ אז לב קנאי-אל ואמר :
 הנה הופיע אל-מישיענו לחדש נפלאותיו כביום מדין !
 נבהלו רומאים מפני חמתם של קנאים , שנחו מכל חדרי המקדש עליהם
 בחימה שפוכה וכזרוע נטויה .

נהפך הליל והיה לחרדות . נפלו חומות וקיר , רעשו וסאנו מרכבות אויב
 ופרסות אביריו ונשמעה צהלת סוסיו למרחוק . צלצול חרבית ורעש מגינים קרעו
 החושך עם להבות הנוגה , ושוע וצעק לבו של אדם מחימה ואיבה .

ובא אז הרגע הנורא שצף מתהום נשיה-ואחוזה האש בקרני המקדש . כעין
 יד שמן ומשמן הורם לפיד-האש מתוך אוצר הבגדים וכמו אחז בשמים וטלטלם
 ושבח הארץ לתוהו ובוהו , אחוזה האש בכל פנות המקדש ועלה ענן-כבוד מעל מגדליו .
 מלאי פחד ואימה התרוצצו בני יהודה בתוך אילמי המקדש וחצרותיו וקראו

בחוקה לאלהים.

ובאו הנביאים ואמרו:

באש ירד אלהים על אייביו! באש יגריל את שמו בארץ!
ורטט אחו לבם של בני ירושלים וגליל ורצו בחרות-קדושה אל תוך הבערה
הנוראה מלאי תקיה ועזו.

וגדלה האש שבעתים ונראתה עד למרחוק. אור גדול מבשר-רע נשפך על
כל הארץ מסביב. אז נראו מתוך החושך המזאר והמודח לקצוי-ארץ ענקי הרים
צופים באימה ובשממון מרחוק. וגרמה כאילו הם נתקים ממקומם ונחים גם הטה
בחרון על ציון וירושלים. אחויו אימה והמהין היו ענני-הועם ונשאו על רוח-זועמה
לבשר בארץ חורבן יהודה ומקדשה, לבשר מפלת הרוח הנאצלה מפני תעצומות
יד רומא. כל רוחות הליל נדהמו וקמו ממקום מחבואן ונתכנסו סביב הר בת
ציון, שעוב אלהים ופמליא שלו את תועפותיו, עוב אלהים את הר ציון ויתר הרי יהודה
ואל שממות הר סיני התרחק ועמד שם לבדו. והרגישו בני-אל את שממות המקדש
והרגישו כי ריק הוא מאלהים ושכינתו. ואז הפך הכל והיה לעץ ולאבן, אפס הקודש
והכל שב להיות חול ורק אימה נוראה רחפה מסביב, ואחזה האש באדם ובעץ
ובאבן, והתפרצה שאנה נוראה מתוך לב בני יהודה, שהרגישו את עצמם לפתע,
כי נתיתמו ונעזבו בתוך מדבר-אדם נורא ואיום ואין מישע ומציל. והתגלגלה
שועתם הנואשה בשואת הליל ושיממותה ושמעו ההרים מרחוק, ושמע הים את הבכי
הנורא שפרץ מעינו של עם מנוצח ואובד, רק אל לא שמע באפו-או התנגש
האדם באדם-ואל לא היה עמהם.

צרחו מר בחמת שנאה לגיונות רומאים והגניחו כשואה על הר ציון. נגהה
האש על פניהם של הרומאים והאיר הנונה הנורא את עיניהם המבריקות כעיני
המורף, ברקו כברקים שלחיהם השלוחות והתאדם הדם בקסם-צבעיו. הפך אדם
לחיה טורפת ורמו לחמת פתן, כמים זירונים המו ורעשו המוני האדם, ששטפו
על האבנים והעצים היוקרים, על פגרי האדם ועל נחלי הדם השוטפים בועם.
רפתה היר של לוחמי הדרור, ורוחם נפדה עליהם. כבה הניצוץ של תקוה
בעינים, אברה האמינה באל וברוחו, והיו גם הטה לחיה, החשה את רפיונה וכחה
האפס. נשברה החרב. אפסו כל כלי המשחית בירי קנאים-לוחמים... עיפים ויגעם,
מלאי התמרמרות ויאוש חגרו קנאים שארית כחם ובידיהם הריקות עשו קרבות,
קרעו בשר-אויב בשן וצפרנים, שטפו באש-חמה את גופו של אייב, לחצו בקצף-
של יאוש לב אל לב ויחד עם הצר אל האש השלכו...

כסה החושך העולמי את שמי יהודה ואכלה הארץ ומלא חלל העולם בכי
ונאקה. נשמת-האדם הנעלה, שנולדה מרוח-מרידה ושאפה מרוממה לדרור
ולאור-חיים, נאקה כצפור מצועה במרומים ונועה יחד את אחרון קו-כוכב מזהיר
ומאיר... ומלאה הארץ אי-מנוחה ושממון וכאילו הרתה הארץ ללדת אל גבור
ונאור ונגחה בקשי-חכליה. חיים וגדולה הרתה ברחמה-והילידה מות וקללות,
ואחזו אותה חבלי הלידה ונתעלפה מכליון לב וצער-אם ופרש עליה הכליון את
כנפיו של עריץ, החמוצות דמע ודם.

...הגלתה יהודה, נעקר משרש עם הורה גדולות, והושם צוארו בעול-זרים,
רק שבלים בודדות, שרידי שביבי אש-נפש זו העם הנרגש נשארו ועזירים ופוזרים

בארץ ושלחם בידם. עוד נשאר צל-תקוה בלבם הכואב, עוד מבצר-מסדה נשאר בארץ ונמלטו אליו שארית גבורי יהודה וגליל.
...ויהי אז הערב.

באה השמש אל בין ענני-זעם קרועים ונמושים על פני שמי-סוד ושפכה את דם צבעיה על אלה גושי-הזעם במרומים ואחוז קרניה הנוטפות דם ודמע בקרני מגדלי מסדה הגבוהים וירעדו, ואחוז חרדות ונתרו מאבני הרום אל עמקי הים ושטפו שם דמם מאליהם והפך הים והיה לאדים ונורא, וגוע היום ואבד בנשיה וקרב בין השמשות של ערב נפלא ומלא רוים ופחדים.

עמדו אז על גבהי המבצר שרידי קנאים, גבוהים, אמיצים ויגון-אל על פניהם. חותה עינם ארצם חרבה-ודממת מות מרחפת עליהם, שפלים ובוויים היו ההרים, וכענקים פגרים, עטופי ערפל היו העמקים בשפלה,, בקצה השמים-בערה גדולה מלאה בלהות: עלו שארית כפרי יהודה ואדום כאש... גלמידות אימה ועזובה רבה שררה מסביב ונשמע בכיה מכל סבך ושיח... נשימת האויב האורב להם מתחת הגיעה עדיהם והיתה כל כך דוממת, וכל כך נוראה. ועוזבים היו אז שרידי קנאים מאדם ומאלהים-והרגישו את גלמידות המעיקה עליהם מסביב. ראו את הארץ וגדולה היא ורחבה עד לאין קץ ורבים בני אדם עליה. שוקט כל עמו על נחלתו וזורע-אל עמו. רק יהודה נשמה, גלגל בניה ולא היה אף אחד אשר יושיט את היד, ורא הופיע גם אל להושיע לבניו בצר להם.

אמרו קנאים לשבר ורוע-כח עריצות ולשפוך רוח-חדשה על ארץ, ליסר ממלכת שרי בה ובתוך לבם של בני-אדם-והנה היו לקלון ולשמה לכל גויי הארץ ושטם האדם אותם מסביב...

ובא אז הכעס והמדירות והיאוש הנורא אל לב-קנאים ואכל שם כל רגש עדין ורך, וכבתה כל אש אהבה והתרוממות ושאיופה לחיים ולדרור. רגש מסתתר בחביון הלב פרץ ושטף את חום הסוער, והיה כהתרוקן הלב מכל יתר הרגשים, ויצא ממחבואו העמוק אותו הרגש הנורא, שרצונו אך נקם ושלם, כליון ומות, יצא מאותם נבכי הלב, שרק אימה ושינוי של יאוש יאצרו בהם והבהיק כשלח מורט באישון עיניהם.

איום ונורא היה זה הרגש בהתפרצו-הו געש בהקואו לכותיו בכל נוראותיהן.

הביטו קנאים מסביב והם ערירים, ואין בא לקחת מקומם, לשוב לעורר הרוח המנוצח, בגדו אחים מלידה והיו לנמלים ונושאי-עול עבד; כל בלהות צלמות נסכו עליהם, שטם האדם את שארית יהודה וכל אחד ידה בה אבן, כמחנות עורבים נמשו בני עם נכר על פגרי יהודה הגדול וקרעו הבשר לנתחים, כלו בחרון זה הגוף שאצר בקרבו רוח-אל מרוםם.

ואל-אלהים הביט מנכהו, ראה כל זאת ולא בא לעזרת העם, והוצתה אש קנאה ונקם בלבבות קנאים, תסס ורחב הלב כחמת-נקם ושאף לקום ולנקום בכל אלה הנויים, בכל אלה הכחות-הניראים שהביאו כליון לנפש וגו... קנאה ונקמה בערה בלבם-לקום ולהרוס את שלות הארץ לעולם, לקרע את צהלת-הנצחון מעל שפתי המנצח ולשפך את בלהות הנקמה לדור-דורות על האדם בארץ, לנקום

באלהים ובאדם גם יחד, לזרוק טפה מרה של נקמה איומה באל צבאית, על רוח-האדם שלא הציל, על קדושתו שנתן לשקיצו אויב.
 אז פרצה דמעת-דם מעיני קנאים, והיא מלאה חמת-קנאה וחרון. ופרצה עוד נאקה נוראה-והיא מלאה תגר ומרידות.
 ...נפלה השמש או אל עמקי התהום וצף משם ליל איום ואפל, ומלאה

הארץ רעירת פחד-ושממון.

חזרת ונכלמת או עלתה השמש אחרי ליל חושך ונורא זה.

טהורים היו שמים ודוממים. בחרדת דממה האירה השמש את נבעות מסדה-ורטט אחז את השמים מעל ורעדה הארץ מתחת, ואל אלהים בנבוהים ובני האדם בארץ נאלמו דומיה וכלמה נוראה ואי-מנוחה איומה מלאה אותם, הרוני מסדה, שנפלו מחרב איש אחיו, שהרגו הנוף והנפש, לנקם נקמה נוראה באל ובאדם, שכבו מרוחים על מבצרי העיר ונשמותיהם העקיבות מדם, רפרפו עליהם ונפנפו בכנפיהן השבורות באין איל מעל לגופות הקרים...
 ועלה או בסערה האויב מן הארץ-וחרדת קנאים, אימת המות של נקמה ושלם רדפה אותם...

ואל-אלהים ישב במרומים זעף ואיום וקשה כפלים וכלמת-עולמים עתה את רגליו.

ד. ס.

בשביל מה ממירים יהודים את דתם?

(מן העבר הקרוב).

לעתיד לבוא, כשתכתב ההיסטוריה שלנו במאה האחרונה, יצטרך כותבה לקבוע בה מדויק מן החדל, תולדות ההמרות בישראל ברוסיה, כי לא הרי ההמרות ברוסיה ובמאה האחרונה כהרי ההמרות בישראל בשאר הארצות ובתקופות אחרות. יודעים אנן, ימה היה טיבן של ההמרות בתקופת ימי הבינים, תחת ממשלת הכנסיה הקתולית או האסאלם. הרוב היותר גדול של ההמרות האלו—כמעט תשעים ותשעה אחוזים ממאה—היו, המרות מאונס, בסבת הרדיפות המרות והגזרות והשמדות, ורק קעוט-קעוטן היו, המרות לשם-שמים, שבאו מהוכחה פנימית במעלת הנצרות או האסאלם וביתרונם על היהדות, ויודעים אנו גם כן, כמה התגעגעו האנוסים על דתם הקודמת וכמה חרדו לשוב אליה כשהיתה השעת ראויה לכך. בדורות יותר מאוחרים—בתקופת הרמבם—מוציאים אנו, מנפה-של-המרות בברלין, ההמרות האלו היו תוצאותיהן של השקפה ידועה על, שאלת היהודים בימים ההם, מכיון שתלמיד רמבם וחבריהם באו לכלל דעה, שאין ליהודים תקנה אלא טמיעה, עשו מה שעשו, איך שנתחם לחזיון המעציב והמחפיר הזה, אבל הוא מסקנה הגיונית משיטה מסוימת. לא כן ההמרות ברוסיה, רדיפות על דת, במובנן הפשוט לא עברו עלינו בארץ זו. לוחצים אותנו, שוללים מאתנו זכויות-אדם כל זמן שמחזיקים אנו ביהדותנו, אבל בפועל לא הכריחונו מעולם לבגוד בדתנו (אם לא נביא בחשבון את ה,קאנטוניסטים); והיהודים הרוסים שהמירו את דתם, עשו זאת רק בשביל, חיי-שעה, בשביל השנת זכויות אורה, עישר וכבוד וכדומה. נמצאו כאלה, שהם עצמם נשארו בתוך המחנה, אבל הביאו נאולה לבניהם אחריהם, כדי להקל מעליהם את, סבל-הירושה של היהדות, כאלה יש באשכנז הרבה יותר מברוסיה, ואולם סוג אחד של מומרים נמצא בתוך יהודי-רוסיה, שאין למצוא דוגמתם במערב אירופה: כופרים-בעיקר נמורים, בלתי-מאמינים בשום דת, ממירים דת חיובית אחת בדת חיובית אחרת לא לשם, חיי-שעה, ולא, לשם-שמים, כלומר לשם האמינה כשהיא לעצמה, אלא-לשם, תקין-העולם, יותר נכון-לשם נאולת הפועל או האכר הרוסי. איני יודע, אם המרות כאלו מרובות היו או מועטות, אבל על המרה אחת מפוסית רוצה אני להרצות בזה מפני שבה מתקטאת כל הטראגדיה האיומה של חיי הגלות שלנו לכל עמקה, —כל הבגידה הניראה, שכנודו בנו הרבה מצערנו, טובי בנינו ובנותינו, כל עוצם קללת התיכחה הקשה: כניד ובנותיך נהונים לעם אחר...

הספור ברבר ההמרה, שעליה אני רוצה לרבר, בא בירחון רוסי, העוסק

בתולדות תנועת-השחרור ברוסיה¹, אבל ספור זה בא שם לא כתור ענין בפני עצמו, אלא דרך אנב, כלאחר יד, בזכרונותיו של אחד מן הריבולוציונרים, באופן שכל ענין ההמרה מסופר כלי שום כוונה להצדיק או להרשיע את המעשה הזה, ועל כן יש לספור זה ערך מיוחד: מחברו הוא, מסיח לפי תומו. ש' ב' 5 ין, אחד משבויי מצודת-שליסלבורג, שרק זה לא כבר נשתחרר, מתכוין לספר, איך יסד בשנת 1883 בית-הדפוס חשאי של אגודת, רצון העם². הימים ההם היו ימים רעים לריבולוציונרים מיסורו של, רצון העם³. כל ראשי האגודה, הפועלים והעסקנים היותר חרוצים, נתפסו למלכות והחבאו בבתי-כלאים מפני שמסר אותם אחד מחבריהם, דינאליב הידוע, נשארו רק מתי מספר, וגם אלה הצעירים היו רק עסקנים מן המדרגה השניה והשלישית, כשהתאוששו מעט אחרי המכה הרבה הזו, נמנו ונמרו להתחיל בפעולה. ראשית-הפעולה צריכה היתה להיות-יסוד בית-הדפוס חשאי בשביל האגודה. שיבאלין הנוכח, שהיה עד העת ההיא, כשרי במובן הפוליטי ונקי מכל חשד, קבל עליו את יסוד בית-הדפוס. לתכלית זו מצא באיו סמטא נשכחה דירה בעלת שלשה חדרים, שאפשר היה ליסר בה את בית-הדפוס הדרוש. אבל עפוב אחד היה בדבר: שיבאלין, שהיה רווק, לא היה יכול להתישב בדירה בעלת שלשה חדרים: זה היה מעורר חשד בעיני השוערים והשומרים ויירי החצר, כשנתישבו בדבר החליטו, שיבוא שיבאלין בברית, נשואין מדומים (לא לשם זוג, אלא לשם הדחקה חשד) עם איוו עלמה מבעלות-בריתם, בלי עמל רב מצאו עלמה אחת, שנתרצתה להיות לאשה מדומה לשיבאלין. עלמה זו נקראה בשם פראסקוביא תיאודורובנה בוגורא³, אבל-מספר שיבאלין בשלוח אפית-בשביל שאוכל להתקשר עם מרת בוגורא בקשר של נשואין מדומים, אבל רשמיים, צריכה היתה מרת בוגורא להתגבר על אי-נעימות אחת: היא היתה עבריה ועליה היה להטבל ולעווב את יהדותה... וזאת בוגורא התגברה על אי-נעימות זו והיכל לה בלי שום פקפוק, היא פנתה אל אחד מן הכמרים-המיסיונרים, שיכניסה בביתה של הרת-הפראבוסלאווית, כתלמידה שקדנית ותרוצה היתה באה אל בית הכומר בשעות הקבועות לכך ללמוד מפיו את עיקרי הדת הפראבוסלאווית, התפלאתי-אומר שיבאלין-- על הסבלנות, שבה שגנה מרת בוגורא את השעורים המשותעמים מן הקאטיכיסמים... אכן, מי סבלן כיהודי-- לכשירצה... כעבור זמן מה התחילו שיבאלין ובוגורא להאיץ בכומר, שיסדר להטבל את המסמרת ולסדר את קדושה, כי הזמן היה יקר להם: צריך היה לגשת אל יסוד בית-הדפוס. אבל הכומר, אף על פי שהיה מיסיונר והיה, איפוא,

(1) עיין: Билос, январь, 1907

(2) אני מסר כאן רק את תמצית הדברים בקצור נמרץ ולא את תרגומם. כי במקורם הדברים ארוכים מאד ומשולבים בענינים אחרים. בלתי-השוכים לענינו.
(3) המספר בוגורא: הידוע בכינוי הספרותי Таяга. "אני האכרים", שהוא אחד מסיפורי "אגודת האכרים", הוא גם כן יהודי-מסר. פרט יקר וקו חשוב מאוד לתאור צורתה: הרחיצת של מרת בוגורא הוא-שמה פראסקוביא. השם הזה הוא רוסי-פראבוסלאוו במלא מובן המלה. בו נקראות כמעט רק האכרות והפשוטות, ואפילו בין הרוסים מן השדרות הבינוניות-הסותרים והאינטליגנטיים-אינו מצוי ביותר-- ובו נקראה עלמה יהודית! צא ולמד, עד היכן הגיע כח "עממיותה" של מרת בוגורא...

מחויב להרבות בעשית נפשות לכנסיה, לא נחפז כלל; הוא דחה את ההטבלה והחופה מיום ליום ותמיד מצא לזה אמתלאות שונות. כנראה, הרניש במרת ביגוראן, שמבלנותה גדולה ולא תעזוב את האמונה החדשה כמה שרצה את הדחויים... כשהתכוננו בדבר מצאו, שכוונה פשוטה היתה לו להכומר ברחוי זה: הוא המתין לכסף, שיבאלין מהר למלא חפצו זה ביד רחבה על חשבון האורגאניזציה. אבל הנה עוד הפעם מתלאה! הכומר דרש ממרת ביגוראן, תעודת פרסום ("Актъ оглашения")¹, זו היתה בשביל ה"ונו" צרה חדשה, שלא פללו לה: הם חשבו, כי מעלמה משכלת (מרת ביגוראן היתה תלמידת השעורים העליונים לנשים) לא ידרוש הכומר את התעודה ולא ידקדק בזה, אבל מאחר שהכומר הודיע בהחלט ובכל תוקף, כי בלא תעודה זו לא יכניס את מרת ביגוראן בברית הדת החדשה, הבלילה פראסקוביא תיאודורובנה גם על אי-נעיסות זו, מלאה אחרי כל מה שהטילו עליה, קבלה את התעודה ונכנסה, לתורה חדשה ולחופה ולמעשים...

כלום צריכים אנו לכתוב ביאורים ופירושים למעשה זה? בת-ישראל עזובת את דתה בשביל שתהא לה אפשרות להיות אשתו המדומה של אחד מן הריבולוציונרים מן המדרגה השלישית או הרביעית וכדי שתהא אפשרות לזה ליסד בית-דפוס, בית-דפוס, שמצטמצם כלו בחדר קטן וכל מכשיריו שמורים בתבה אחת ושכאופן היותר טוב יצליח להוציא לאור במשך חודש גליון בכף איש!...

אולם בבגידה הראשונה הזאת לא נסתיימו קרבנותיה של מרת ביגוראן, שהביאה על מזבח הריבולוציה. עברה נוררת עברה, ובגידתה הראשונה הביאתה לידי בגידה אחרת, יותר קשה ויותר מחפירה; אלא שבבגידה האחרונה, שנעשתה על ידי מרת ביגוראן בעצם נגד דעתה ושלא על פי הוכחתה הפנימית, יש לראות מעין, שכר עברה בהאי עלמאי, מעין נקמה של הריבולוציה הרוסית, שכל-כך התמכרה אליה מרת ביגוראן, בבת-ישראל זו... שיבאלין ואשתו המדומה ישבו כל הימים כלואים בדירתם ולא נדאו על פני חוץ ולמדו את מלאכת סדור האותיות וההדפסה, וגם מן החוץ לא היה יכול שום אדם מחבריהם בעבודה הריבולוציונית לבא אל ביתם משום זהירות. רק אחד היה בין חברי הועד-הפועל של רצון העם, שהיה יוצא ונכנס בביתם. הוא היה הממונה בינם ובין הועד-הפועל; הוא היה מביא אל בית-הדפוס את כתבי-היד ימוציא משם את הנליונות הנדפסים, ובכלל היה בא-כחו של רצון-

1) "סדר הפרסום" הוא המונח היותר עולבי, היותר מכובד, שבכל ענין ההמרה. מי שרוצה לעמוד על פרטי הדברים, ימצא אותם בספריו של וו. קרסטובסקי: "Вѣра, Петская тема", בה אביא רק את תמצית ה"פרסום". הממיר בא לבית-התפלה הנוצרי, ובמעמד כל חברי הדוכן והמתפללים הנמצאים באותה שעה הוא צריך להשיב על מספר מסוים של שאלות, שהכומר שם לפניו. "המתכחש אתה לעמך, לאביך, לאמך, ומקלל אותם" (Отрекаться и проклинаться). —הממיר עונה: "כן, אני מתכחש ומקלל". "המתכחש אתה לדת משה, לתלמוד האדוק, לכל מנהגי הדת היהודית, מצוותיה וחוקותיה וכו' וכו', המתכחש אתה להם ומקלל אותם". —הממיר עונה: כן, וכו'. אחר כך מגישים לפני הממיר גליון, שבו מנויות ומסודרות כל אותן השאלות. ודוא צריך לכתוב את תשובותיו עליהן, והגליון הזה הוא "תעודת-הפרסום".

העם במשאוי ומתנו עם בית-הדפוס, האיש הזה היה המרגל דינאיוב שהוכרתי למעלה, שלבסוף גלה את כל סודות האגודה והרס והחרב אותה עד היסוד ומתחלה לא חשדו בו חבריו כלום.

ובאחד הימים הביא דינאיוב אל בית-הדפוס כתב-יד כדי להדפיס מתוכו פרוקלאמאציה, שהחליט ועד, רצון-העם לפרסם, זה היה זמן קצר אחרי הפרעות הנוראות, שהתרגשו אז על ראשי היהודים בכל, תחום-המישב ועשו בהם שמות. ופרוקלאמאציה זו של ועד, רצון העם¹ עסקה בעניני הפרעות הללו, הפרוקלאמאציה קראה: "ישר כחכם!" לאכרים הפירעים ולאספסוף הפרוע, שנחנו לקח טוב ליהודים מוצצי-דם ועושקיהם; היא ראתה התחלה טובה בזה, שהאכרים התעוררו ופרעו ביהודים, החייבים היחידים בכל הרעות, שמצאו את האכרים; הפרוקלאמאציה היכיחה, שהיהודים הם שרוששו את האכרים והביאום בעול של שעבוד קשה, ועוד בסגנון ובניסוח כזה, וכדי להיות ריבולוציונית כראוי, דנה הפרוקלאמאציה ברותחיות-חין את הממשלה ואת הפוליציה של אז על שהנינו על היהודים ולא נתנו אפשרות, אכרים לכלות בהם את כל חמתם, במעשי הממשלה האלה ראתה הפרוקלאמאציה גל נורא ביחס אל האכרים ואל האספסוף, שרצו לעשות נקמות במשעבדיהם ומנצליהם...

כשקראנו את כתב-היד, אני ומרת בוגוראז-מספר שיבאלין – באנו במבוכה גדולה, עין בעין ראינו, שהפרוקלאמאציה נכתבה ברוח הממשלה ובנגוד לה, האני מאמין שלנו: היא הטיה את האשמה על היהודים והצדיקה עליהם יאת הדין, וגם ראתה בפרעות מעין, אתחלתא דנאולה, מה שהיה נגד הוכחתנו הפנימית, אנחנו הריבולוציונרים הרי ידענו, שאין אפילו קורטוב של אמת בכל הכתוב בפרוקלאמאציה; להפך, לפי דעתנו והכרתנו הפנימית רק הברורקראטיה היתה חייבת ברעה, שמצאה את האכרים אז, אנחנו הבענו את דעתנו והשקפתנו אלו על הענין הזה לדינאיוב והוספנו, שאין אנו יכולים להדפיס כתב-פליסטר כזה; אבל דינאיוב עמד על דעתו וצחק, כי הטופס של הפרוקלאמאציה נתחבר על ידי ועד, רצון-העם, שהורה הלכה כך מפני צורך השעה ומפני נמוקים טכסיים ידועים, ודינאיוב דרש מאתנו, שנשג בלי דחוי אל הדפסת הפרוקלאמאציה, מצבנו-מוסיף שיבאלין-היה נורא, נמצאנו בין המצרים; מצד אחד – המשמעת המפלגתית ומן הצד השני – הכרתנו הפנימית והשקפותינו המדיניות, שלא נתנו לנו כשום אופן להסכים לדברים, שהיו שקר וכזב, עלילת-שוא ומשינות מגונה מתחת, תם ועד טופס.

אחרי משאוי ומתן אריך נתפשרו סוף סוף על פי תנאים אלו: הפרוקלאמאציה תודפס בלי חותמו של ועד, רצון העם על גבה ותצא ככרו של סתם ריבולוציונרים, ובהשמטות קטנות ותקונים אחרים, שהמתיקו מעט את המרירות היתרה בסגנון הדברים ובהרצאתם, אולם תכנה ומהותה, רוחה וצורתה – בזה מודה שיבאלין עצמו – לא נשתנו על ידי ההשמטות והתקונים אף כמלא השערה.

(1) לפי דברי שיבאלין, לא ידע הועד של "רצון העם" אפילו ממציאותה, דינאיוב כתב אותה על דעת עצמו וייחסה לוועד, ועל ידי זה סבב בכחש את בעלי בית-הדפוס.

ומרת בוגורצו סדרה בעצמה, בידיה ממש, את הפרוקלא-
מאציה, שהיתה מלאה חמת-נקם ושנאה עזה לבני-עמה
מלפנים ושיחד עם זה התנגדה להשקפותיה! עד היכן מגיע
כחה של הדיסציפלינה!

ככה התנקמה הריבולוציה הרוסית במרת בוגורצו...

יכדאי לדעת, שבית-הדפוס של חשאין זה לא האריך ימים: חוץ מפרוקלא-
מאציה נאה זו, נדפס בו עוד גליון ריבולוציוני אחד בן עמודים אחדים, ואחר-
כך גלה דינאיוב את מקומו להפקידות-ובית הדפוס חדל מהיות.
ובשביל זה המירה בת-ישראל את דתה!

א.לימאי.

הולכת את מעמי—לכי לשלום !
יהי רצונך לכהו גר לנתיבה
ומצאי את השלנה באשר תהי.
אני? אל תתני לב—אייגני גלמוד:
כל עוד השמש יפה בצאתו ובכאו
וכובד־אל לא גלאו עוד מרמודלי—
עוד לא יבדתי מבלי גכסי
ומצנן תנחומתי עוד לא גלל.
ראי, חסרתי אותך— אך צדין
לי גשאר רב: לי יש עוד עולם מלא.
הנקה במושרוא בירק אבידי.
בנהב סוף־קיצו ובלבנוגית חרפיו:
ולב עוד לי—דביר־חזון, קנהסלמות.
ובאבי עצור שם, יגון הקנש.
ומלאך מהור עמי—דמות דיוקנה.
החוסף עוד בקסד־אל על ראשי
ולחש ברבה, רומת ומתאשק
בדמעת־אם חשאית על גר שבת
בדממת הקדשה השאנה
ובאותו כובב תרד שם במרום.

שֶׁמֶצִיץ עוֹד עָלַי בְּעֵין יְהוָה
וּמוֹשִׁיט לִי בַחֲשָׁךְ שְׂרָבִים וְהָבוּ.

וְאֲנִי יוֹדְעָתִי.
עוֹד יִשְׁמָו עַל-פְּנֵי הָאָרֶץ כְּלָה
בִּירֵיעַת תְּהַלָּתָם הַמְשַׁבְּצָת וְהַב
בְּכוֹשִׁיּוֹת הַשְּׁחוּרוֹת - לִילִי בָנָן.
מִתְנַקְרֵלִילוֹת, קוֹדְחִים וּמְחַרְשִׁים.
מִעַלְסָרְשָׁחוֹר וּכְלִילֵי-הַבּוֹכָבִים.
כָּל בּוֹכֵב רִמּוֹן וְהַב, רִמּוֹן וְהַב;
וְרוֹת הַרְהוּרִיחָא וְיַעֲתֶחֱמָדָה
בְּחִיק הַלְלָה תִּרְבֵּץ כָּל-הָאָרֶץ;
וּמִתָּאם תִּקּוּם דְּמָסָה גְדוּלָּה, רִבָּה.
וְנִשְׁמַט חֲשֶׁק חֲלָף כָּל-הָעוֹלָם
וְנִנְעָרוּ בּוֹכָבִים שְׁפָעוֹת, שְׁפָעוֹת.
וְנִתְּכוּ הָמָּה וּמִכְתוּתָם אֲרָצָה
בְּנִמְל שְׁלָל עַל-יְהוָה בְּשִׁלְכָת;
וּקְלוּ-יִרְחָאָה וְאִבְלִיחָשֶׁק
אִישׁ אִישׁ בָּרָעָבוּ וּבִצְמָאוּ יֵצֵאוּ.
יְגַשְׁשׁ קִיר בְּעוֹר, יִחַבֵּק אֶבֶן.
יִתְמַכֵּט אֲרָצָה, יִחַל עַל גְּחוֹנוֹ.
לִלְקֹט רְסִים-סוֹ אֶחָד, סְרוּר אֶחָד
מִמָּה שֶׁהַשְּׁלִיף לוֹ מִעַל בּוֹכָבוּ
וְלִמְצָא מְלֹאכֶת אֶהְבָּה, קֶרְמוֹב אֲשֶׁר...—
בְּשִׁעָה זוֹ אִם יִתְקַסֵּף גְּעוּגִיעִים
וְנוֹתָה וְעִיסָה חֲמֵעַ עֵינֶיךָ
וְחִשּׁוֹמֵט חֲדַל־תִּקְנָה בְּעַרְשָׁל

וְנִשְׁאָר תִּנָּחַם לֵאלֹהִים וּלְאִשָּׁר—
 בְּמוֹנֵי שָׂאִי עֵינֶיךָ הַשְׁמִימָה
 וְלִמְדֵינָה מֵהֶם. אֵת לִבְךָ שִׁלְטָה:
 רְאֵי בְּאֵלָה וּבְאֵלָה יִאֲבְדּוּ
 בּוֹקְבִים מִהֵי לִילָה לַשָּׁמַיִם
 וְהֵם בְּעֶשְׂרֵם עוֹמְדִים וּבְשִׁלְטָתָם
 וְאֵינָם חֲשִׁים קָלִל בְּאַבְדָּתָם
 וּבְמוֹ לֹא נִגְרַע קְלוֹם מִקֵּל וְהָבֵם.

אלול תרס"ו

ח. נ. ביאליק.

שִׁמְצִין עוֹד עָלַי בְּעֵינַי יָמָה
וּמוֹשִׁיט לִי בַחֲשָׁד שָׂרֵבִים וְהָבוּ.

נָאֲנִי יוֹדְעָתִי.
עוֹד יִשְׁמָו עַל-פָּנַי הָאָרֶץ כָּלָה
בִּירֵיעַת תְּבִלְתָּם הַמִּשְׁבָּצַת וְהָב
בְּבוֹשִׁיּוֹת הַשְּׁחוּרוֹת - לִילִי בָנָן.
מִתְנַקְרֵלִילוֹת, קוֹדְחִים וּמִחְרִישִׁים,
מִעַלְסָר־שְׁחוֹר וּקְלִיל־הַפּוֹקְבִים,
קַל בּוֹקֵב רִמּוֹן וְהָב, רִמּוֹן וְהָב;
וְרוֹת הַרְהוּר־חֶמָּא וַיַּגְעַת-חֶמְדָּה
בְּחִיק הַלֵּלָה תִּרְבֵּץ כָּל-הָאָרֶץ;
וּמִתָּאם תִּקּוּם דְּמִסָּה גְדוּלָּה, רִבָּה,
וְדָמַט חֲשֶׁק חֲלָף כָּל-הָעוֹלָם
וַיִּנְעֲרוּ כּוֹקְבִים שְׁמַעוֹת, שְׁמַעוֹת,
וַיִּתְּכוּ הַמָּה וּמִכְתוּתָם אֶרְצָה
בְּנִמַּל שָׁלַל עַל-וְהָב בִּשְׁלֶכֶת;
וּקְלוֹי־חֶמְאָנָה נִאֲבִיל־חֲשֶׁק
אִישׁ אִישׁ בִּרְעָבוֹ וּבְצָמָאוֹ יֵאָא,
יִגְשֵׁשׁ קִיר בְּעוֹר, יִחַבֵּק אֶבֶן,
יִתְמַכֵּט אֶרְצָה, יִחַל עַל גְּחוֹנוֹ,
לִלְקֹט דְּמִים-סָו אֶחָד, סְרוּר אֶחָד
מִמָּה שֶׁהַשְּׁלִיף לוֹ מִעַל בּוֹקְבוֹ
וְלִמְצָא מִל־אַרְבַּת אֶהְבֶּה, קִרְטוֹב אֲשֶׁר...
בְּשִׁעָה זוֹ אִם יִתְקַפּוּד גְּעוּגוּעִים
וְנִתְּהָ וַעֲיָסָה חֲמַע עֵינָךְ
וְחִשּׁוּמָט חֲדַל־תִּקְנָה בְּעַרְסָל

הולכת את מעמי

ונקשד חגא לאלדים ולאשר—
 במוני שאי עיניד השמימה
 ולמדינת מהם. את לבד שלה:
 ראי באלה וקאלה יאבדו
 פוקבים מהי לילה לשמים
 והם בעשרם עומדים ובשלונם
 ואינם חשים קלל באבדתם
 וקמו לא נגרע קלום מקל והקם.

אלול תרס"ז

ח. נ. ביאליק.

הַצִּיּוֹנוּת בְּאַמֵּרִיקָה.

מאת

א. ש. וואלדשטיין.

משעה שכתבתי ב"השלח" עיר הציוניות באמריקה (1), אידעו הרבה מאורעות בתנועה הציונית, באמריקה כמו בשאר ארצות. המאורע היותר חשוב היה, בלי ספק, השתחררותה של הציוניות מן ה"מדיניות" היתרה, אשר שעברה אותנו במשך עשר שנים, ועמידתה על העבודה הריאלית והמעשית. עובדה זו לא רק עשתה שלום בין הנוסח הישן והנוסח החדש של הציוניות, אלא נתנה מקום לעבוד בתנועה הציונית לאותן המפלגות הציוניות (כ, פועלי ציון ודומיהן), שאי אפשר היה להן קודם להשתתף בה השתתפות של ממש.

ואם בשאר ארצות כך, באמריקה לא כל שכן. כי באמריקה—זו הארץ המעשית עם החוש הששי, המסחרי, שלה, לא הובנה הציוניות המדינית כלל; האמריקני המעשי רוצה בפעולות ומעשים ואם תתן לו מעשים: בצלאל, מושבות חדשות, בתי-חרושת בארץ ישראל וכדומה לזה, אז, אם רק לא יתנגד היהודי האמריקני לעיקר הלאומיות היהודית, תסתמנה טענותיו והיא ישתתף פחות או יותר בכל אלה. ובכן, העשות הציוניות למעשית הוא גורם חשוב מאד, שהיה יכול להיות לברכה להציוניות פה. אולם, כלום ידעו הציוניים האמריקניים להשתמש בו לטובת הציוניות?

שלשה יסודות לאומיים מאורגנים פועלים עתה באמריקה: הציוניות הסתמית, פועלי ציון וס. ס., או, כמו שהם נקראים כאן, ס. ט. (סוציאליסטים—סיריטוריאליסטים). אמרתי, שלשה היסודות לאומיים מפני שאין אני חושב את ה"בונד" לכה לאומי. כי אף על פי שיש לה"בונד" איוו אנודות באמריקה ויש לו אירגאן יומי, פאָרווערפס, האירגאן של הסיציאל-דימוקראטים, שהוא יכול להשתמש בו כחפצו, ולכשירצה, לכשיראה פנים שוחקות, יהיה לו עוד אירגאן אחר, ווארהייט—אף על פי כן אין ה"בונד" עושה כאן כלום לטובה הלאומיות: אפילו במקצת הלאומיות, שה"בונד" מודה ברוסיה, הוא כופר באמריקה ומשתמש בה רק באותה מדה, שהיא צריכה לו כדי לעשות, קנסאציה ולקבל כסף בשביל מרכז ההסתדרות שלו ברוסיה, ואחרי שמטרה זו אינה מספקת להצדיק את זכות-הקיום של ה"בונד" באמריקה, הולכות האנודות שלו ומתנוונות כאן והחברים הולכים ונבלעים באורגאניזציות האחרות, של סוציאליסטים סתם, של

(1) עיין "השלח" כרך י"ג, עמ' 465—472 (באמריקה"ר).

פועלי ציון, ועוד, או—הם נעשים לסתם יהודים ואפילו לאנטי-יהודים, — הכל לפי תנאי המקום והזמן וכפי מנהג אמריקה.

מכל היסודות הלאומיים שבאמריקה יכולה היתה הציוניות הסתמית להיות היותר חשובה והיותר משפיעה. גם תנאי הארץ וגם אפיה של הציוניות הסתמית עצמה מסגלים אותה לכך יותר מן הפראקציות הציוניות. מצבה של הבורוזאזיה היהודית באמריקה הוא קיים ואינן יותר ממצבו של הפרולטיטאריאט, שהוא על פי רוב הבורוזאזיה הקטנה בכת. ולא עוד אלא שבשעה שהציוניות הסתמית יש לה להלחם רק עם כח מתנגד אחר, ההתבוללות, חייבות הפראקציות הציוניות-הסוציאליות להלחם עם כח מתנגד כפול—עם ההתבוללות שבתוך הסוציאליזם. כל זה עושה, לכאורה, את הציוניות הסתמית, שהפרוגרסאמה שלה רחבה ומקפת יותר מאותה של הפראקציות לגירס חשוב מאד בחיי היהודים האמריקניים, ואמנם, לו-ידעו הציוניים הסתמיים שבאמריקה להשתמש בכחות הלאומיים הפועלים עתה כמו שידרעות הסהדריות אחרות, ואפילו הציוניות הסוציאליות להשתמש בהם, אז היתה ההסתדרות הציונית אולי היותר חזקה שבכל ההסתדרויות העבריות שבאמריקה. כי הרגש הלאומי, שהיה נדחק כאן זמן מרובה עיי פרופאגאנדה ארוכה ומתמדת של טמיעה וקוסמופוליטיות לפנה חשכה של הלב, שוב אינו מתבייש לצאת לאויר העולם, ודעת-הקהל הלאומית מוצאת לה הד אפילו בין הראדיקליים, כל זה יכול היה להיות לברכה לציוניות באמריקה: אבל, כלום יודעים הציוניים להשתמש בהלך-רוח לאומי זה לטובת הציוניות?

אמנם, הציוניות הולכת ומתקרמת כאן, הולכת וכובשת לה את עמדות האויב. הולכת ומתרחבת בין הקהל העברי וגם מתעסקת במדה ידועה; אבל טעית גדולה נטעה אם נזקוף התקרמות זו כולה על חשבון ההסתדרות הציונית באמריקה. כי ההסתדרות הציונית האמריקנית, אף על פי שבגרה וקנתה נסיון בשנים האחרונות, חסרים לה מנהיגים אמיתיים, שתהא היכולת בידם לסדר את עניני ההסתדרות מכפנים באופן שתקשה, מיצק אחד, וכל חלקיה יפעלו בהרמוניה ולמשוך אליה את הכחות העומדים מבחיץ. ועל כן אין לה ההסתדרות שום קשר חזק, שיאגד את כל חלקיה, מחוסר כח מרכזי נמצאת העבודה הציונית בידי החברות או היחידים המקומיים; ואלה האחרונים, מחוסר איניציאטיבה, חוזרים ומוסרים אותה לידי הכח המרכזי, ההסתדרות, המראָה לרוב אפסות—כח—וחוזר חלילה, ובכחות העומדים מבחוץ ובהזדמנויות השונות אין ההסתדרות הציונית יודעת להשתמש כלל וכלל, על הרבר האחרון יעיד כמאה עדים—בקורו של הדיד שמריהו לוין.

בניהג שבין הראדיקליים, כשאחד מגדוליהם, או אפילו מקטניהם, שנעשה פה לגדול על ידי העתונים הסנסציוניים, מתעתד לבוא הנה—מיד מתחילים להטות את דעת הקהל לטובתו: החרוגים אימרים שירה לכבודו וכוזי-הקהל, העתונים, חוטפים את הענין בתיאבון ומכרוזים על, ספורסם זה, כי הוא הוא המשיח המקוה, שיביא את הריבולוציה במדינה זו או אחרת ושיהיה מושיע לעמי. וכש, מושיע זה בא לכאן, כבר מוצא היא את הדרך כבושה לפניו ומתחיל את עבודתו. עבודת קבוצ-הכסף, באומץ-לב ובזריות, מסדרים בשבילו סדר של

נסיעות. שהן מקיפות את כל ערי המדינה, את כל העירות הנדרות, שבני ישראל נמצאים שם במספר הגון. נסיעות, שהן דומות למסעי-הנצחון של שרי הצבא הרומיים בשעתם; עורכים, ענקיים לא לשמם, כמו שעושים הציונים. אלא לשם קבוצת-הכסף; טובבים עמו מבית לבית והוא, האדם הגדול, טובע וחוזר וחיובע, טובע בחוצפה יתרה, טובע מן הריבולוצינר בשם הריבולוציה, טובע מן הלאומי בשם האומה הישראלית, מחרף איתם כשאינם ממהרים לשלשל את ידם אל תוך כיסם, מגדף איתם בשם, בורגנים ולפעמים אפילו מקלל איתם, או אויזו הוא באמצעים אחרים, עושה מכירה פומבית ממטלטליו, שהוא, האדם הגדול וקדוש-הריבולוציה והאידיאות המתקדמות, נושא עליו; סבעתו, כפתורי כתנתי וכיוצא בזה (מעשים שהיו, ו, הדוד העשירי והתמים אינו קמצן כלל בהודמנויות כאלה: חש ומרגיש הוא, שאינו יוצא ידי חובתו בשבתו פה בשעה שמעשים כבירים מתחוללים שם, בארץ-מולדתו, ועל כן הוא נכון לעשות הכל כדי לכפר על העון-שאינו לוקח חלק במעשים הכבירים האלה, וכדי שלא להקרא בשם, בורגני, מביט היא על הכל ביראת הכבוד; קרא הוא הידרד עד כדי צרידת-גרין, ונותן יחזור ונותן מנות יפות, כל עוד שהאדם הגדול, שהריבולוציה עצמה התגשמה בו, עומד לפניו.

כך עושים פרופאגאנדה באמריקה וכך סוחרים באידיאות לשם האידיאות, הציוניות אינה יכולה ואינה רשאית להשתמש בתעמולה כזו ובאפספולואמטיה כזו של נפש היחיד ונפש האומה. כי הציוניות אינה תנועה של מהפכה, תנועה-הרגע, אלא תנועה שעבודתה לדורות; ולפיכך אין אמצעים כאלה ראויים לה לא רק מן הצד האסתטי והמוסרי השלישי שבהם עצמם, אלא אפילו מן הצד המעשי של הציוניות עצמה, אולם, אם אמצעים כאלה הם בלתי-נאים לציוניות, הרי עם כל זה ראוי להציונים להשתמש בהודמנויות הנאותות כדי לעשות תעמולה כשרה, אבל רחבה לטובת הציוניות. וכי אין הציונים באמריקה יודעים להשתמש בהודמנויות כאלה-דבר זה מוכיח בקורו של הדירש, ליון.

הדיר ליון בא לאמריקה בחור אורח של ההסתדרות הציונית ועל פי הומנתה, ליון הוא אחד מאלה, שיכלו לעשות הרבה לטובת הציוניות באמריקה, הן מצד שמו והן מצד אישיותו, בין בתור חבר לה, דומה הראשונה, שכבר נעשה היסטורית, ובין בתור אדם בעל הרגשה חמה ובעל מוג פיוטי, אילו היתה ההסתדרות הציונית שבאמריקה יודעת, איך להשתמש בהודמנות טובה זו, שציוני כזה בא לאמריקה, אולם פה נראתה ההסתדרותנו כבל אפיסות כחותיה, ההסתדרות, כשר-צבא שאינו בקי בטכסיס מלחמה, ערכה לו סדר של נסיעות וחזרה וערכת-קונטרס-נסיעות, שביעות אחרים עברו מיום שבא הדיר ליון לאמריקה ועדיין לא הניחו לו לעשות כלום מפני שההסתדרות רצתה לערוך אספה, דיפלומאטית, שבראשה ישב הנדיב האסימילאטורי יעקב שיף, אף על פי שהאחרון תנאי התנה, שהציוניות לא תזכר ולא תפקד באספה זו... ההסתדרות עשתה עוד כמה וכמה משגות ומעויות גסות; וסוף כל הסופים היה-שהמיניסטריון של ההסתדרות, כלומר ראש יועד התעמולה, נפל-משם כמו שנהג בכל הממשלות האדירות. כשהמיניסטריון שונה שגיאות ממשיות-והדיר ליון התחיל לעבוד על דעת עצמו; נסע את נסיעותיו, אסף את אסיפותיו, התקרב בחבה יתרה אל היהודים האשכנזיים בכוונה לרכוש את לבם לציוניות-והכל על חשבון עצמו.

ומתוך כך אנו באים גם לידי, הצר החלשי של נסיעת הדיר ליון, הרושם, שהשאירה בלבו נסיעתו האמריקנית, הוא—כי, בא, ראה ונצח, הוא חושב, שקנה את לבותיהם של היהודים האשכנזים לרעיון הציוני או הלאומי מפני שהראו לו פנים שחוקות, אבל באמת, למרות המבט החודר שלו, לא היה יכול לחדור אל תכונתו האמתית של היהודי האמריקני, מפני שהוא עצמו, כלומר הדיר ליון, נלהב הוא יותר מדי ומפני שאינו יודע כל צרכו את תכונתו של האמריקני בכלל, שהיהודי למד ממנו הרבה, רגיל הוא האמריקני לשמוע מה שמרצים לפניו בכוונה, בחדוד כשאדם מפורסם מדבר אליו, ולהעמיד את עצמו כאילו הוא מתעניין מאד בענין המדובר—בשעה שבאמת אין לבו פונה אליו כלל, ואת הכוונה המעושה הזאת טעה ליון לחשוב לאמתית; והוא טעה גם כמה שחשב, שהציוניות גרמה לכוונה זו של היהודים האשכנזים-האמריקנים, בשעה שבאמת אך אישיותו היא שגרמה לכך.

כי באמת יחוסו של היהודי האשכנזי-האמריקני ללאומיות או לציוניות הוא כך: יהודי זה, אמנם, חפשי הוא מן העבדות בתוך חירות יותר מיהודי אשכנזי, למשל, באותה מרה שמצבו המוציאלי הוא יותר חפשי ויותר איתן, אולם, אם חפשיים הם היהודים האשכנזים שבאמריקה מצד זה, באופן שמצד ידוע לא תמצא הציוניות מכשול גדול על דרכה, משועבדים הם מצד אחר, איתם התנאים המוציאליים, הנותנים להם הכרה עצמית עד כדי לעמוד ולהגן לפעמים על אינטרסי היהודים כבני-חורין, אותם התנאים הנוחים עצמם פועלים לטובת ההתכוללות, בהשוותם במובן ידוע את המצב המוציאלי של היהודים להמצב המוציאלי של האינם-יהודים ובעשותם את התהום השוררת בין יהודי לשאינו-יהודי בלתי-עמוקה כל כך, כמו שהיא בארצות אחרות, ועוד גורם אחר—גורם פסיכולוגי—יש העומד על דרך התפשטות הציוניות בין היהודים האשכנזיים שבאמריקה—מה שהציוניות היא בעיניהם ענין יהודי רוס, הנמצא יד יהודים רוסים יותר מן הראוי, כי היהודים האשכנזיים מביטים בעין רעה, בעין-קנאה, על כל דבר שהאינדיאטיבה לעשתו באה מן היהודים הרוסיים, ומרחיקים הם ללכת בזה עד כדי להזיק לדבר ההוא, אם יכולים הם לעשות זאת, ולא סברה עיונית אני מציע כאן, היה מעשה, ויהודי מורח העיר—יהודי מורח אירופה—רצו לאסוף קונגרס של יהודי אמריקה כדי להועץ מה לעשות בשביל כלל ישראל—באו יהודי מערב-העיר והפריעו בדבר באופן מנונה, ושוב היה מעשה, ויהודי מורח-העיר התאספו יחד עם יהודי מערב-העיר והחליטו ליסוד אגודה טריטוריאליה, יהודי מערב-העיר קבלו על עצמם באותו מעמד לעשות את העבודות היותר חשובות המוטלות על האגודה, ועד עתה לא לכר שבעצמם לא עשו כלום לטובת האגודה, אלא אפילו לא נתנו ליהודי מורח-העיר לעשות איזה דבר לטובתה,—והכל מפני שהיתה עינם צרה ביהודים הרוסיים, שלא יפול הרעיון, המערבי בידיהם, וההתחרות החשאית הזו שבין היהודים האשכנזיים והיהודים הרוסיים באמריקה אינה דבר שבמקרה, רואים הם היהודים האשכנזיים, שתקופתם הולכת ועוברת, שהממשלה הבלתי מונבלת, שהיתה להם בעיני-הצבור, הולכת וניטלת מידם, הולכת ועוברת לידי היהודים הרוסיים—והם מתקוממים נגד המהלך ההיסטורי ההכרחי הזה, בתנאים כאלה לא נקל הוא לרכוש את לב היהודי האשכנזי באמריקה

לציוניות, ורק טעות גדולה טעה הדיר לזין בוקפו את רגש הכבוד, שהראו לו היהודים האשכנזיים, על חשבון הציוניות או הלאומיות. אולם, טעות זו הולכים וטועים הציוניים האמריקניים בכל יום, יודעים הם הציוניים האלה, שכרובם הם יהודי מורה-אירופה, את חולשתם בתור מנהיגים; יודעים הם גם כן את אפסות כחותיהם הפינאנסיים לעומת אותם של היהודים האשכנזיים או המתאשכנזים, ועל כן הם מתיחסים תמיד בהכנעה אל אלה האחרונים; נכונים הם ליתר על הפרינציפים שלהם, אם רק יעלה בידם למשוך בחכה, לויתן מיהודי מערב-העיר, וכשהרכב, מצליח ואחד מיהודי מערב-העיר נכנס באמת א, תוך תחום הציוניים, ויהא אפילו רק ברגלו האחת, — מיד מכתירים אותו בכל תארי הכבוד, נותנים לו את המשרות הגבוהות בהסתדרות ובולעים כל מלה בנלית, שתצא מפיו על הציוניות, על תעודת ישראל וכיוצא בזה.

כל אלה הן תוצאותיו של חוסר מנהיגים וכשרון של הנהגה בהסתדרות הציונית האמריקנית. ומטעם זה יש לחשוב את שאלת ההסתדרות, כלומר, איך ובאיזה אופן תסתדר הציוניות פה, לאחת מן השאלות היותר חמורות של הציוניות האמריקנית. באמריקה תלויה הצלחת אורגאניזציה ידועה על פי רוב יותר באופן הסתדרותה מפרינציפים שלה. ההסתדרות של ארצות-הברית עצמן עם כל פשטותה והסתעפותה, האורגאניזציות המרובות והשונות שבאמריקה עם סניפיהן והסתעפויותיהן המרובות, — כל זה דורש מאורגאניזציה, אם רוצה היא להצליח ולעשות חיל (ביחוד מאורגאניזציה, שמתן שכרה אינו בצדה, כאותה של הציוניות), שהסתדרותה תהיה חזקה, שלמה ומקיפה, והציוניות באמריקה, תתקשה בחולשתה בנידון זה, מעלה אמנם על הפרק את שאלת ההסתדרות פעם אחר פעם, והציוניים מציעים הצעות ומעריכים תכניות, אבל השאלה עדיין במקומה היא עומדת.

ועוד עיקר גדול אחד חסר לציוניות פה, והוא—הבטחין בכח עצמה. התקדמות אמיתית ידועה נראית, אמנם, כאן בציוניות: מספר השקלים מתרבה משנה לשנה, סכום הכסף המתקבץ לטובת הקרן הלאומית הולך וגדול, וכיוצא בזה. אולם העבודה הציונית היא פעוטה לעומת הצורך הגדול, שיש בה כאן, ולעומת, האפשרות הבלתי-מונבלת של הארץ. עומדת היא ההסתדרות לפני מעשים היוצאים מגדר הקטנות כלפני חידות העולם, שקשה למצוא להן פתרון. מדברת היא זה ימים ושנים על דבר אורגאן ציוני זירגוני-ועדיין לא הספיקה לקבץ אפילו את הסכום המספיק להוצאת עשרת הנימרים הראשונים. מחליטים הם הציוניים האמריקניים החלטות הגונות ואינם יודעים איך להוציאן לפעולות. ולא עוד, אלא שהתרבות השקלים, למשל, באה יותר עי התרבות מספר היהודים באמריקה מעלידי התעמולה של ההסתדרות, כי חסר לה להסתדרות הבטחון בכח עצמה, ועל כן כאילו יראה היא לבוא לפני הקהל בפרופאגאנדה רחבה ומקפת, מלבד ה, בנקטים לכבוד, ועוברת היא על הורמנויות הרבה בלי לדעת איך להשתמש בהן.

ובכל זאת הולכת הציוניות ומתקדמת באמריקה כאילו מאליה; היא הולכת וחודרת מעט מעט אל תוך החיים, הולכת וכובשת לה את המעמדים, שהיו מתנגדים לה קודם בכל כחם, ולא בלי קרבנות מצד יחידים היא עושה זאת. הנה,

למשל, המאורע בסינסינאטי, המגביל אל מאורע הדיר כהן בברלין. הדיר שליוינגר, מורה בסימינריון הריפורמי בסינסינאטי, הודח ממשרתו משום ציוניותו. המאורע הזה לא העיר כ: כך את הרוחות פה כמו שהעירה ה"פאראלילה" שלו באשכנז. אולם המאורע כשהוא לעצמו, הצורה שנתגלה בה והכחות שהעיר לטובת הציוניות, הם מענינים מאד וחשובים הם עוד יותר מאותם של המאורע בברלין. פה הודח הדיר שליוינגר לא ע"י פרנסי איזו קהלה משום שכתור, אוכל לחסמי עליו להחזיק גם ברעתם, אלא ע"י ראש הסימינאריון הריפורמי, דיר קוהלר, כלומר, ע"י איש העומד בראש היהדות הריפורמית. האיש הזה הוא מומחה לעניני אינקוויזיציה רוחנית. כבר אירע אצלו לפני שנים אחדות, שהריח שני מורים ממשרתם בהסימינאריון, את הדיר לויאס ואת הדיר קלדמן. אבל הם נתפסו ספק משום שהם צייניים, ספק משום שהם יהודים רוסים—כי גם, אוכל יהודים רוסים הוא האיש הזה, שהוא שונא את יהודי-המזרח תכלית שנאה. — אולם הדיר שליוינגר וזה לעונש אך ורק מפני שהוא צייני, שהרי הוא לא יהודי רוס, אלא יהודי אשכנזי. ולא לפלא הדבר, שבא קוהלר לכלל כעס ולכלל מעות. כי, אף על פי שהוא וחבריו דנים בכל יום את הציוניות למיתה או כופרים בעיקר מציאותה, אף על פי כן אינה מניחה לו לישון, ממש כמו שאינה מניחה לישון למנהל הגימנסיה בשארלוטנבורג. הציוניות קמה ע"י מביתו. הוא מנרשה דרך פתח זה והיא נכנסת דרך פתח אחר או אף פורצת ויורדת דרך החלון. פרופיסור זה נדח בשביל כפירתו בעיקר התבוללות, — בא אחר, שנמל את מקומו, ופוסק, שהציוניות מותרת אפילו ליהדות הריפורמית; ואם נדחה גם הוא, בא השלישי ומתפטר מאליו -- כמו שאירע עתה עם הפרופיסורים מכס מרגלית וצ'י מאלטר — מפני שגם הוא מחזיק ברעה אפיקורסית זו ורוצה שהמורה המפוטר יושב למשרתו. — וכל זה אירע במקדש הטמיעה, במקום שההתבוללות נעשתה לעיקר נדולו וכי אין זו בגידה ביהדות הצרופה, שהיא, כידוע, קוסמופוליטית?... ולא עוד, אלא שהציוניות זורעת את זרועיה אפילו על הלבבות הצעירים והרכים של תלמידי הסימינאריון, אותם העתידים להספיק את תורת הריפורמה לקהלותיהם. הנה, למשל, הדיר מאנגנוס, מזכירה של ההסתדרות הציונית באמריקה. גם הוא היה חניך הסימינאריון בסינסינאטי, ועתה לא לבד שהוא עומד בראש התנועה הציונית, אלא שצא בבקורת חריפה מאד למעשהו של ראש הסימינאריון, ובכלל הוא רב את ריב הלאומיות, בהיכל עמנואל, שהוא אולי העמוד היותר חזק, שהסימינאריון בסינסינאטי נשען עליו.

הכחות החדשים, שהמלחמה הקולטורית הזאת הולכת ומגלה לפנינו, ניתנים תקוה טובה לרעיון הלאומי והציוני באמריקה; ואם ההסתדרות הציונית פה לא השפיעה על היחידים האלה הרבה, הבה נקוה, שהיחידים האלה ישפיעו על ההסתדרות. ואמנם, הכנסיה האחרונה, העשירית, של ההסתדרות הציונית באמריקה מעירה על השפעה זו; כי מלבד הרצינות, שבה הצטיינה כנסיה זו, וההבנה בציוניות, שניכרה בהחלטותיה, הצטיינה גם בזה, שבה נראו הפנים החדשות והכחות החדשים, שהמלחמה הקולטורית הביאה אל מחנה הציוניים בימים האחרונים.

וזהי צורתה של הציוניות הסתמית באמריקה. מהלך גדול עברה הציוניות משעה שדרכה כף רגלה על האדמה החדשה ועד עתה. היא עברה מתקופה של תעמולה דימאנוגית שמחית ומקולקלת לתקופה של תעמולה כשרה, יותר אינ-טליגנטית ויותר עמוקה; עברה מתקופה, שבה היתה הציוניות רק תחבולה לספק את אהבת-הכבוד של יחידים, לתקופה, שבה נעשתה הציוניות לענין לאומי, שדנים עליו בכובד ראש, ונשתחררה פחות או יותר מפניותיהם של יחידים. ההסתדרות הציונית פה, אמנם, אינה ממלאה את חובתה כראוי. אינה יודעת להשתמש לא בהודמנויות המרובות, שיש כאן לפעול לסובת הציוניות, לא ברעת הקהל פה ואף לא בבחייתה שלה. אולם רצינונה והרצון לעבוד שיש לה במדה מספקת יראו לה סוף סוף את הדרך הנכונה, המובילה אל עבודה ציונית מיסטימאטית ומקפת.

החסרון היותר מורגש בהסתדרות הציונית הסתמית באמריקה, חסרון מנהיגים מרובי-כשרון, מורגש במדה עיר יותר מרובה בהפראקציות של פועלי ציון ושל ס.ס. חסרים להסתדרויות הללו מנהיגים מעשיים ואף-הרי בהסתדרויות ראדיקליות אנו עוסקים כאן-מנהלים בעלי-עיון. אולם יש הבדל ביניהן לבין ההסתדרות הציונית הסתמית, כמו שיש הבדל בינן לבין עצמן. מספר חבריהן של שתי ההסתדרויות האלו ביחד-כשששת אלפים - עולה אולי לרביעית ממספר הציוניים הסתמיים. אולם מריצות העבודה של ההסתדרויות הראדיקליות עולה הרבה פעמים על אותה של ההסתדרות הציונית הסתמית. וסבתה של עובדה זו מונחת בטבע האחיזה, שיש לציוניות ביסודות השונים אלה מאלה. לציונים הסתמיים אין הציוניות שאלת החיים. הציוניות אינה נובעת מסצבם האיקונומי ואינה מבטיחה להם פתרון לשאלה האיקונומית שלהם. הם ברובם ציונים רוחניים¹. שלכל היותר מתאחד במוחם יסוד העזרה האיקונומית והפוליטית ליהודי-המזרח עם היסוד הרוחני, ולפיכך, מאחר שהציוניות המעשית אינה להם שאלת קיומם שלהם או של בניהם, אין בהם איניציאטיבה אישית ופרטית ועל פי רוב סומכים הם על ההנהגה המרכזית של ההסתדרות, שכבר הראיתי עד כמה אפשר לסמוך עליה בלבדה; ובכלל מסוגלים הם להביא קרבות על מזבח הרעיון הציוני רק באותה מדה, שהצר האחד, הרוחני, שבחיים מסגלם לזה. לא כן ה,ס.ס. ופועיצי. אלה מוצאים בציוניות יותר מהתרת שאלת היהדות; הם רואים בה גם את התרת השאלה האיקונומית, ולפיכך היא להם שאלת החיים. ובכן, אף על פי שגם הם מניחים את ההנהגה בידי המרכז הראשי של ההסתדרויות, הם דורשים גם איניציאטיבה אישית מצד החברים והם מוכשרים אף להקריב את עצמם על מזבח הרעיון הציוני. אלה הם הקיום, שהם משותפים גם להסתדרות, ס.ס. וגם להסתדרות פועיצי. אולם יש הבדל גדול בין שתי ההסתדרויות האלה עצמן, גם בעבודה וגם בטכסים-הבדל, שמקורו באפני-העבודה השונים של שתי ההסתדרויות האלה וגם ביסודות, שמהם הורכבו. גם ס.ס. וגם פועיצי אינן בריאות

(1) ראו להזכיר בזה. כי לאחד העם" היתה בשנים האחרונות השפעה מרובה על מנהיגי הציוניות באמריקה.

אמריקניות. ברובם היותר גדול הם אמיגרנטים, שבאו הנה בשנים האחרונות, אולם משעה שנתפרדו שתי ההסתדרויות זו מזו, אחרי הקונגרס השביעי, נעשו היסודות, שנספחו על כל אחת מהן, שונים באפנים יותר ויותר, ה.ס.ט. גדול יותר על ידי התרבות חברי, ס.ט.ס. האבים מרוסיה לאמריקה, מעל ידי רכישת חברים חדשים מתוך היהודים הדרים באמריקה זה כבר. לא כן, פוע"צ; להם יש אחיהו יותר מרובה בחיים משיש ל.ס.ט. ועל כן, מלבד האבים מרוסיה, נספחו אליהם גם יסודות אמריקניים חדשים, שאולי עברו בחחלה בהסתדרויות אחרות: ציוניים סתמים ראדיקליים, שנפשם לא מצאה ספוקה בהסתדרות הציונית הסתמית באמריקה, בינדיים, שגעלה נפשם במכסים של ה.בונדי, בפוליטיקה הקולנית ובדו-הפרצופיות שלו בעניני הלאומיות; סוציאליסטים סתם, שכבר היתה נפשם שבעה עד כדי להקיא מן התאוריה היבשה והנושנה של הקומוניסטים, וסבתה של עבודה זו, כלומר, מה שחוגי-ההשפעה של ה.ס.ט. ו, הפוע"צ שונים הם זה מזה, יש לבקש בטבע העבודה של שתי ההסתדרויות האלו. ל.ס.ט. אין שום עבודה מסוימת, שים עבודת-היה, שתשפיע על המשכת קיומה. חלשה היא יותר מראי בהשתוות אל ההסתדרויות הסוציאליות האחרות שבארץ, באופן שאי-אפשר שתהיה לה איזו השפעה ניכרת על הסוציאליות פה, ואת לאומיותה, את זכות-הקיום שלה, העמידה על תיאוריה מסופקת. על כן אין היא יכולה למשוך אחריה את לב הראדיקלים האמריקניים, שהם מעשים במיבן ידוע וכבר קצה נפשם בתיאוריות בעלמא.

ושתי העובדות הללו, כלומר חוסר עבודה מעשית בהסתדרות, ס.ט.ט. והתרבות מספר חברי, ס"ס הרוסיים הנכנסים לתוכה, גרמו לכך, שהסתדרות, ס.ט.ט. קבלה צורה אחרת מזו שקבלה ההסתדרות של, פועלי ציון. ראו, ס"ט, כי מצד אחד יכולים הם לסמוך רק על הס"ס הרוסים ומצד שני אין לא לתאוריה ולא למעשיות שלהם איזה כח-מושך בשביל היסודות הראדיקליים שבאמריקה,—ונמו למשוך את לב האחרונים בפרונראמה סוציאל-דימוקרטית, ומכסים זה אמנם טפוסים היא להסתדרות של ה.ס.ט. לה אין פוליטיקה מיוחדת, עצמית, מניחה היא את עצמה להמשך בזרם הראדיקלי הזורם באמריקה. ה, פרינציפ של, מה יאמרו הראדיקלים שורר אצלה בכל תקפו, מוחלת היא על פי רוב על עלבון האומה ויראה למחות, למשל, נגד האכספולאטציה והמסחר, שעושים כאן בקדשי האומה הישראלית, מוחלת היא גם על עלבונה שלה ומנחת אפילו על איזה עיקר מעיקריה, אם רק איזה, אדם גדול מן המתבוללים יצבוס לחיה בחבה ויאמר לה: נאה אתו! לא כן ההסתדרות של, פוע"צ, אמנם, גם לה אין מנהיגים ראויים לשם זה; אבל הרוח השורר בהסתדרות כולה הוא המנהיג אותה והוא המעורר בחבריה איניציאטיבה עצמית, כהטכסים כן התכנית של, פוע"צ מושפעים הם מרוחם של הסוציאליסטים המתונים, וכל עמל הסוציאל-דימוקרטים שבה להשפיע על מהלכה המתון היה עד עתה ללא הועיל. הפרונראמה שלה היא לאומית-קולטורית כמו שהיא איקונומית; אבל מניחה היא את התיאוריה שלה ועוסקת במעשים, המוסדים הציוניים, בתור מוסדים לאומיים, נתמכים על ירה והיא לוקחת חלק ידוע גם בהסתדרות הציונית הכללית שבאמריקה, ומפני שיש לה עבודה מעשית יש לה גם פוליטיקה מיוחדת, עצמית, עומדת היא תמיד ברשות עצמה ובעבודתה אין אוניה נטויות תמיד כלפי הראדיקלים, כדי לשמוע מה יאמרו הם, הולכת

היא על דרכה שהתותה לה. מבקרת היא בלי שום יראה ומשוא-פנים מה שעליה לבקר ומיחה היא נגד כל מה שעליה למחות בין במחנה הציוניים ובין במחנה הסוציאליסטים. ובקורת ומחאה אלו מועילות לפעמים קרנבות להסיר את המסוה מעל פני איזה, משיח שקר" או איזו חברה רמאית.

וזהי צורתה של הציוניות באמריקה. הציוניות בכל כתותיה ומפלגותיה פסעה כאן בשנים האחרונות פסיעות מדורות, אבל בטוחות. הציוניות עברה במשך הזמן הזה מתקיפתה הראשונה, תקופת הדימאגוגיה, לתקופה של פרופאגאנדה, מתקופה של תנועה פילאנתרופית לתקופה של תנועה לאומית. מכינים אותה עתה יותר ומכירים את ערכה יותר. יש לה אחיזה ירועה בחיים והשפעה ניכרת על המוסדים הלאומיים. יש כאן גם דעת-קהל לאומית וגם כר נרחב לעבודה ציונית פוריה. ואם הציוניות אינה תופסת את המקום הראוי לה בין היהודים פה, אם אין לה השפעה במדה הראויה,—והו מפני שהציוניים, בכל רצינותם ורצונם הטוב, אינם יודעים איך להשתמש בחומר המוכן לפניהם, הפראקציות הציוניות, או הלאומיות, ס"ט, ופועלי ציון, אמנם יודעות הן את הדבר הזה יותר. יש להן גם רצינות וגם התלהבות עד כדי הכאת קרנבות. אולם חוג עבודתן של שתי ההסתדרויות הללו הוא מינבל, ואם על הציוניים הכלליים, בחוג שעוברים הם, מוטל לעבר את החומר שיש להם מן המוכן, מוכרחות הפראקציות להכין מתחלה אותו החומר, שיהיה ראוי לעבוד. ואף על פי כן, עם כל קשי הפרובלימה שלהן, הצליחו לפרוץ פרץ במחנה האויב, לשנות את דעת הקהל בחוגים הרדיקליים לטובת הלאומיות, להפוך את הלגלוג להתנגדות רצינית ואת ההתנגדות—לסימפתיה.

עד כאן עובדות שתי הפראקציות האלו ביחד. ועד כאן היתה עבודה זו, פריצת-דרך, נותנת אולי לשתי הפראקציות האלו זכות הקיום. מכאן ואילך הילכית שתיהן ומתבדלות זו מזו, וכל אחת מהן הולכת ושזורת את חוט עתידה שלה. חוסר כח חיוני בהסתדרות ס"ט, חוסר עבודה מעשית בה בעצמה וחוסר יניקה מהסתדרות טריטוריאליה כללית בריאה אינם מכשירים אותה לחיות חיים ארוכים. היסודות הבלתי-לאומיים, שהשפיעה עליהם מתחלה, או נתרחקו עוד הפעם לנמרי או נתקרבו יותר ל,פועלי ציון, והיא יונקת עתה את לשד עצמה. לא כן ההסתדרות של ,פועלי-ציון. בעבודה המעשית שלה היא רוכשת לה יותר ויותר את לבותיהם של האינדיפרנטיס והמתנגדים. בהתלהבותה ובמריצות עבודתה היא משפיעה הרבה אפילו על הציוניים הסתמיים, ולעומת זה, בעבודה לפעמים עם האחרונים יחד, יש לה מהם איזו יניקה חמרית או רוחנית. והשפעה-של-גומלין זו אי-אפשר שלא תהיה מועילה גם לשתיהן.

בקורת „לדונמא“

(תשובה).

מאת ד"ר דוד נימרק.

להשיב תשובה מפורטת, תשובה כהלכה, על הבקורת, שפרסם „רב צעיר“ על ה„חוברת לדונמא“ של „אוצר-היהדות“ ב„השלח“⁽¹⁾, אי-אפשר לי לא רק מפני שאני טרוד בעבודות מדעיות יותר חשובות, אלא אף משני טעמים אחרים. האחד, והוא טעם ראשי, הוא—שהבקורת הנדונה אינה ראויה להיות למצע של ופוח מדעי; והשני הוא—שמאמר ארוך על הענינים האלה הלא הוא ספרי תולדות העיקרים בישראל, המונח בקופסא זה כשלש שנים מסודר לרפוס, וסוף סוף יצא גם הוא לאור. ולפיכך, אלמלי לא באו הרברים הנדונים ב„השלח“, לא הייתי משיב עליהם כלל, טעמי בזה יבואר מיד מתוך ההערות, שאני מעיר בזה לדברי „רב צעיר“, לפי הסדר שבאו :

עמ' 381 : המבקר מתלונן, על מעוט היכולת שלנו, שהיא פרי עניותנו בחומר וברוח, בערך אל, בעלי היכולת, שבין יהודי אמריקה, שהוציאו בינתים את הכרך הראשון של „אוצר-ישראל“. כדברים האלה כבר השמיע „רב צעיר“ במכתבו למוציאים לאור של „אוצר-ישראל“, וכשאני מציג את החוברת לדונמא הזאת לעומת החוברת ... שלנו היא כננס לגבי ענק, כלומר הננס היא (1) שלנו והענק היא (1) שלכם.

כאבטוריטה, שהכל מודים בה, בא עלינו המבקר הזה בענותנותו וחיתך את הדין, מי הוא ננס ומי ענק, מיד נראה, אם באמת קרוא הוא לעמוד על גבי הגננים והענקים ולהכיר את מקומם של כל אחד מהם.

שם : לפי דעתו של „רב צעיר“, אנציקלופדיה אין לה להביא חדשות. אבל עורכי „אוצר היהדות“ אמרו בפירוש, שהם רוצים להביא גם חדשות⁽²⁾, והבא לבקר את „החוברת לדונמא“ אין לו רשות לבקרה על פי דעתו של אלא על פי הפרונגרם שלה. וכלום לא שמע ריצ מעולם על דבר האנציקלופדיה הצרפתית, שבאה דוקא לשם בקורת ההשקפות הידועות, שנתאורחו כבר באומה? הלא בארתי במאמרי, ערכו הספרותי ומקומו ההיסטורי של „אוצר היהדות“, שכל מנחתנו היא—להפיץ את ידיעת היהדות על אמותיה. ומה נעשה

(1) כרך ט"ו, עמ' 381 — 386 וגם 562 — 572.

(2) עיין מאמרי של ד"ר קלוזנר : „אוצר היהדות בלשון עברית“ מהותי. מטרתו ותבניתו“ (חוברת לדונמא, עמ' 3—4).

לרב צעיר ודומיו, אם ההשקפות שנתאורחו אצלם אינן האמתיות לפי דעתנו וכי מחויבים אנחנו להפיץ ברכים אף על פי כן ומה יעשו ענקי אמריקה—כלום הם לא יביאו דברים חדשים ממין זה? טועה הוא ר"צ מאור, גם ענקי אמריקה יודעים את טיב הענין יותר ממנו!

עמ' 382—383: מודה אני, שבאמת יש לפקפק בדבר, אם אפשר להוציא קצור ממינו של ספרי, תולדות העיקרים בישראל קודם שיצא הספר הגדול, המבאר את הכל ברחבה ומרצה את ראיותיו באר היטב, מנהיגי „אחיאסף“ ועורך „השלח“ יודעים, עד כמה מתנגד הייתי לזה, כמה מכתבים ארוכים כתבתי בזה, אבל לפי מצב הדברים אי-אפשר היה לעשות אחרת, כלומר, אי-אפשר היה להדפיס את כל הספר (עשרים גליונות של דפוס ויותר) בחוברת לדוגמא. אבל אחרי שהטעים המבקר את החסרון הזה, כבר היה לו לשותק ולהמתין בתשובותיו עד שיצא כל הספר לאור ולא להשתמש בשעת-הכושר ולהראות את בקיאותו (אבל כלאחר יד גם את חסרון ידיעתו!) במקומות שונים שבספרות המקראות והתלמודית שרמזתי עליהן.

שם: למשל: להניח בתור עובדה חלושה, שסדורו האחרון של ספר דברים לא היה ענין ספרותי פרטי, אלא ענין צבורי גדול ונכבד, שנעשה בהסכמתם והשתתפותם של נושאי היהדות המיופים שבאותו הדור, וירמיה היה רוח החיה בכל התנועה הגדולה הזאת, או שחתימת כתבי הקודש, כנראה מתוך הספרות התלמודית (ז), לא נגמרה כליל עד לדורו של רבי עקיבא ובהשתתפותו, אי-אפשר, לכל הפחות, בלי ראיות חזקות והוכחות מרובות.

מפני מה נתן המבקר את עינו דוקא בהנחתי זו? הלא בלי ספק לא כרי להוציא את כל ענין בקורת המקרא מ,אוצר היהדות, אחרי שהואיל בחסדו להודות (עמ' 382), שבספר עממי צריך להניח מקום גם לחקירת התניי. כנראה, יצא המבקר נגד הנחה זו ביחוד מפני שלפי מצב ידיעותיו במקצוע זה (עיין למטה) הנחה זו חרושי היא במוכן הנוטה מן המסורת. אבל באמת החרוש, שחרשתי אני בזה, אינו אלא מה שהחלטתי: שהמבקרים, שכמיובן מאחרים הם את זמן חבר ספר דברים עד לימי מנשה לערך, טעו במה שחשבו, שהספר הזה נתחבר על ידי אדם פרטי, ולדעתי היה לו יפוי-כח ממעם הצבור. בנוגע לפרט זה הסכמתי, איפוא, אני להשקפתה של המסורת, שספר דברים יש לו יפוי-כח צבורי מעיקרו ולא רק כחו נעשה יפה על ידי מקרה, שנמצא בבית ה'.

לדברי, כנראה מתוך הספרות התלמודית, הוסיף ר"צ סימן השאלה, מה אעשה להתלמודי הזה, ששכח את מחלוקת בישובי עיד הספרים יחזקאל ושל, אם לנגנו אותם או לאו, או, אם מקפיד המבקר הזה דוקא על אותן השנים המועטות (שבעים לערך) שבין נורת ייח דבר ובין זמנו של רבי עקיבא, צריך להזכירו, שרבי עקיבא היה מוכרח עדיין להניח על ספר שיר השירים כדי שיותן לו מקום בהקאנון ושיקבל זכות אורח במדה הרגילה בשאר כתבי-הקודש. גם הפעם אני מראה את המקומות, מפני שאין צורך בזה ומפני שלא באתי כאן לידי וכוח מדעי.

שם: דבריו של המבקר על הסימנים שבירו להבחין בין כתבים מקראיים

קדומים ומאוחרים דברים בעלמא הם ואינם כדאי שאטפל בהם, הנחתו של הדיר ניימארק, שבדור, קרוב לעצמי לא היו בתורה אלא שני ספרי-הברית, היא מופרכת מזה, שהשומרונים, שנפרדו מן היהודים בימי עזרא, שמרו את התורה בשלמותה; והרי אחרי הפירוד בודאי לא קבלו את התורה מבני-יהודה שונאיהם בנפש, כי לא באו עמהם במגע ומשא.

המבקר הזה, המתנגד כל כך לקצור, שאב בכאן את ידיעותיו מתוך איזה קצור דברי הימים לישראל, מי גלה לו רו זה, שהשומרונים לא באו במגע ומשא עם היהודים אחרי מות עזרא ושקבלו את התורה בזמן גלות בבל? וכי קרא זאת באיזה מקור עתיק? ויאל נא להודיענו, ואודה לו מאד. באמת נעשה הפירוד הקיצוני בימי אלכסנדר מוקדון! ואף גם זאת: אני אמרתי (עיקרים, עמ' 27), שחתימת התורה היתה, אחרי מות עזרא ונחמיה; נניח נא, איפוא, שענין הפירוד היה גם כן אחרי מות עזרא ונחמיה, ואז הלא הכל עולה יפה, ועוד, לו היה המבקר הזה קורא את דברי בשים לב, כי אז היה יורע, שדוקא השומרונים והנמשיכים אחריהם מבני יהודה היו מנינים על המקורות המפוקדים, ואולי גם ידם היתה בזה, שהוסכם להכניס את המקורות האלה לתוך התורה.

שם: „והלא תרגום השבעים, שקדם לזמן החשמונאים בכמה דורות וגם לה, וזנותי ושבתי תלויים גם הרבה עיקרים של התורה שבעל פה, כפי שהוכיח דבר זה הרב ר"ז פראנקל, בא ומסמח על פני השערתו זו, שבזמן תקנת הקריאה בבית הכנסת ובזמן בית שני בכ"ד עדיין לא היתה התורה בשלמותה בישראל, עוד הפעם: אני קיבע את זמן חתימת התורה, אחרי מות עזרא ונחמיה, והמבקר הזה אימר בשמי, ש, בזמן בית שני בכלל, שעמד אחרי מות עזרא עוד קרוב לחמש מאות שנה, עדיין לא היתה התורה בשלמותה! המחבר מערבב את זמן תקנת הקריאה בזמן בית שני בכלל, אבל תקנת הקריאה היתה לפי דעתי, בדור קרוב לעזרא" – כארבע מאות וחמשים שנה לפני החורבן! המבקר מראה על ר"ז פראנקל, הקורא התמים יחשוב, שר"ז פראנקל הוכיח, ש, תרגום השבעים קדם לזמן החשמונאים. נניח נא, שקדם, – מה בכך? נניח נא, שקדם לחשמונאים מאה שנה, כפי ספורה של אגרת אריסטאוס; הלא עדיין, יש בין הזמן שבו קבעתי את חתימת התורה, לזמן התרגום מאה וחמשים שנה לערך! אבל ר"ז פראנקל לא הוכיח אלא שגם הרבה עיקרים של התורה שבעל פה תלויים הם בתרגום השבעים, – דבר שאין אנחנו דנים עליו כלל, ובאמת תרגום השבעים לא היה בזמן תלמי-ארנבת כספור המדרש, וגם לא בזמן תלמי השני כספור אריסטאוס, אלא אחרי רדיפות אנטיוכים, אחרי שנתרבו אוכלוסי ישראל במצרים על ידי פליטי ארץ ישראל בזמן הרדיפות, כמה שנים אחרי מלחמות החשמונאים, בימי תלמי הששי, באופן שבין חתימת התורה לפי הנחתי ובין התרגום מפסיק עדין זמן של שתי מאות וחמשים שנה לערך!

הרברים, שאני בא אליהם עתה, אינם עוד דברים תלויים במשא-ומתן מדעי או בשקל-הדעת, אלא בידעת האלפא-ביתא של הענין, שאנו דנים עליו: עמ' 383–384: „ראיתו, שהקריאות במקדש ובגבולות בבתי-כנסיות וקריאות-

היחיד בביתו, כולן לקוחות רק מתוך שני ספרי-הברית האחרונים, היא מופרכת מאליה ומעוררת תמיהון. אדרבה, לכל מי ששנה משנה וגמרא יודע, שרוב הקריאות, שהיו במקדש ובנבולים, היו לא מתוך ספרי-הברית האחרונים, אלא מתוך כל חלקי התורה, כמו קריאת ה' פרשיות (מגילה פ' בני העיר, מ"ד), שהן פרשת שקלים ופ' החודש מספר שמות ופ' פרה מספר במדבר, לבר פרשת זכור, שהיא מדברים, ובשאר כל ימות החג הקריאה נהוגה בקרבנות החג שבפרשת פנחס, בחנוכה-בנשיאים, בריח-ובראשי חרשיכם שם, וכל אלו לקוחות מספר במדבר, מלבד קריאת פורים, שבאה גם במשנה (איני יודע פירוש המלות; גם במשנה) וכנראה רק בה, נזכר המחבר, שהיא אינה מתוך שני ספרי-הברית האחרונים, ומהר להחליט, שהיא נתקנה בזמן מאוחר מאד. בלי שידע מכ, הקריאות הללו, שצינתי ושהובאו במשנה.

עמדתי משתומם בקראי את הדברים האלה; לא האמנתי למראה עיני. וכי באמת אפשר הדבר, שאדם, שפותחים לו את שערי השלח, — מכתב-עתי, שזו תעודתו-להפיץ הכרה מדעית בין קוראיו, — יכתוב דברים כאלה? איוו סתירה יש בין העיבורא, שהמשנה מביאה קריאות מספר שמות ובמדבר ובין דבריו כלום החלטתו, שלא היו קריאות מתוך הספרים האלה? הלא אני לא אמרתי אלא שהיו כולן לקוחות רק מתוך שני ספרי הברית האחרונים, הכוללים: ספר תורת-כהנים, ספר הקדושה וספר דברים; אלא שהמבקר הזה אינו יודע את ההיקף של ספר תורת-כהנים? במובנו בלשון הבקורת הביבליית, ונתחלף לו במבטא תורת-כהנים? בספרות התלמודית, שמובנו הוא הספר השלישי, ויקרא. המבקר הזה אינו יודע, שכל הקריאות הנזכרות שם במשנה, שהוא הולך ופורטן אחת לאחת, באמת כולן הן מספר תורת-כהנים, שבהיקפו הקדום הוא כולל כמה וכמה חלקים מכל ספרי התורה חוץ מדברים.

אני שלחתי למנהיגי אחיאסף, לוח המקורות ויעצתי להם להרפסו כעין הוספה למאמרי עיקרים, כדי שיוכלו הקוראים לעמוד על בורים של הדברים. בעלי אחיאסף לא הרפסו את ההוספה הזאת ממעם לא-נודע לי 1). אבל, כמובן, כוונתי היתה בלוח זה לתועלת הקוראים. כיגם המבקרים צריכים ללוח כזה-לא עלתה גם על דעתי!

וכמה קלות-דעת ושטחיות היא לומר, שלא ידעתי, מכל הקריאות הללו, בעוד שאני מציין אותה המשנה עצמה במגילה פרק בני העיר על ידי הדברים (עיקרים, עמ' 27): חוץ מקריאת פורים, שנתקנה בזמן מאוחר מאד, ובכן הלא היתה משנה זו לפני בשעה שכתבתי את הדברים האלה? אבל המבקר הזה לא חת מפני המציאות המטפחת על פניו, והוא אומר: רק בה נזכר המחבר, וגם להלן הוא אומר: אבל קשה לי לעמוד על סוף דעתי: אם לא הטריח את עצמו לעיין במשנה וכתב על פי זכרונו שהטעהו, או לא עמד על בירורם של הדברים. כאלו אפשר הוא לכתוב דברים כאלה מתוך הזכרון!

1) המעם הוא-מפני שאין להרפס לוחות מלאים ציונים במאמר אנציקלופדי, ובמאמר של אנציקלופדיה כ"אוצר היהדות" (הערך).

כמדומה לי, שהקורא את הפרקים, העיקרים במשנה יודע הוא, שלא חסתי על המורה לעיין במשנה ושלא כתבתי מתוך זכרוני. המבקר כותב ו, מהר להחליט; הוא דן מתוך דרכו, שמהר לכתוב בקרת על עיני, שאין לו בו ידיעה הגונה, אבל אני לא מהרתי כלל. על שיטתי החדשה בענינים האלה רמותי כבר במאמרי „מדכו הכח“ ב, לוח-אחיאסף תר"ס, עמ' 50 בהערה, ובמאמרי, תרגום צרפתי חדש לכתבי הקודש" ב, השלח" כרך ח', עמ' 170 בהערה. רק אחרי שחזרתי על הענין הנכבד הזה מכל צדדיו, אחרי שבדקתי את המקורות וחזרתי ובדקתי, ונתחזקה בי דעתי, שכך היה מהלך הדברים בהתחוללות כתבי הקודש ובהתפתחות הדעות הנדוניות, אחרי שחקרתי ודרשתי היטב כעשר שנים רציפות בענין הזה ובכל ההתפתחות התלויה בו, התחזקתי לגלות את דעתי אלו בקהל.

המבקר הזה מקשקש בכקיאותו במשנה ובגמרא. לו ידע, כמה עניה ועלוכה היא בקיאותו זו, לו ידע, שלא נגע במשניות וברייתות היותר עיקריות וחשובות בענין זה, שאני דנתי עליהן בספרי, תולדות העיקרים (שהמאמר „עיקרים“ אינו אלא קצור ממנו) ושעליהן אני מרמז („עיקרים“, עמ' 28) באמרי: וכמה משניות וברייתות אינן מתבארות אלא מתוך ההנחה...—

שם הלאה: „ומלבד הקריאות האלו, שמוכאות במשנה כאן בדיני קריאות התורה, לא עלו על דעת המחבר עוד מקומות הרבה במשנה וגמרא, שנראה מתוכם ההיפך מהחלטותיו. במשנה נזכר, שאנשי המעמד היו קוראין במעשי בראשית (תענית, פ"ז, וכן היא במשנה מגילה, פ"ג, במעמדות במעשי בראשית)“.

אבל, עיין „עיקרים“, עמ' 30: „אנשי משמר היו קוראים את פרשת הבריאה על פי הסדר, יום יום ובריאיתו—הרי שקריאה זו עלתה על דעת המחבר! המבקר אינו יודע, שפרשת הבריאה שבספר בראשית היא הפרשה הראשונה של הספר, תורת-כהנים בהיקפו הקדום, המבקר לא קרא את המאמר „עיקרים“ בראוי, ואם קרא, לא עמד על כורים של הדברים, והמחבר מה הוא כי ילין עליו... הלאה: „ובגמרא אמרו, שאנשי המעמד היו אימרון שירת האזינו וכו'—ומה בכך מלבד שאני סמכתי רק על המשנה ולא על הגמרא, מה בכך אם קראו שירת האזינו הלא שירה זו היא בספר דברים (לכה"פ בהיקפו המאוחר), ובכן באחד משני ספרי-הברית האחרונים, ולמה לנו בקיאותו זו של המבקר—הלאה: „וכן אמרו (סוטה, פ"ז, מ"ז), שכהן גדול במקדש היה קורא „אחרי מות“ ו, אך בעשור“ ו, בעשור“ שבחומש הפקודים בבמדבר היה קורא על פה—ומה בכך הלא כל הקריאות האלו הן מתוך הספר, תורת-כהנים? ומפני-מה מביא הבקי הגדול הזה את הדברים האלה מתוך משנה סוטה, שמצאם שם, כנראה, על פי מקרה, ולא מתוך מסי' יומא, מקורם הראשון והעיקרי? ולמה היה כ"ג קורא על פה—הלא משנה זו היא אחת מראיותי, שספר-התורה שבמקדש (אבל דוק: רק אותו שבמקדש) לא היה כולל אלא רק את, שני ספרי הברית האחרונים“.

הלאה: „ובכלל ממשמעותה הפשוטה של המשנה יוצא ברור, שקראו בכל התורה כסדרה...בחמישית חזרין לכסדרן, וכן שם, במנחה קורין כסדרן“, והכוונה כסדר פרשיות התורה... אבל הקריאה בכל ספר התורה כסדרה נהוגה היתה בלי שום ספק בזמן בית שני“—נניח נא, שכל הדברים האלו נכונים

הם, —מה הם מוכיחים נגד הנחתו הלא כה דברי (עיקרים, עמ' 27), ואף על פי שבימי חתימת המשנה כבר התחילו לקרוא גם מתוך שאר חלקי התורה (וקריאות אלו מובאות בתוספתא), המשנה לא הסכימה להן. אם כן, השאלה: מאיזה זמן ובאיזה היקף היו קריאות גם בשאר חלקי התורה, אין לה כאן שום מקום, כי דוקא מתוך העובדה, שקריאות המועדים מתוך שאר חלקי התורה כבר נהוגות היו בימי חתימת המשנה (נשרק עליה אני דן), ואף על פי כן לא הסכימה להן המשנה ולא הביאתן, אני דן, שהמשנה קבלה את רשימת-הקריאות העתיקה. ענין הקריאה כסדרה אינה לא מעלה ולא מורידה בנדון שלנו, כי לא מתוך זה שלא קראו אני דן, אדרבה: אני דן מתוך זה שקראו גם במועדים מתוך שאר חלקי התורה, והמשנה לא שמה לבה לזה. ולא עוד אלא שעיקר ראיתי בנוגע לסדור התורה אינה צריכה גם לזה. הלא די לנו, שהרשימה העתיקה לא היתה מכילה אלא קריאות מתוך שני ספרי-הברית האחרונים. הרי מזכיר אני, שהמשנה הביאה את קריאת פורים, אבל העירות, שקריאה זו היא תקנה מאוחרת, ובכן לא היתה ברשימה העתיקה. למה, אפוא, מטריח המבקר את עצמו ואת הקוראים בדברים בטלים, אם המשנה מביאה קריאות מתוך שאר חלקי התורה, בעוד שעיקר הראיה הוא מזה, שברשימה העתיקה של קריאות המועדים לא היו אלא קריאות מתוך שני ספרי-הברית האחרונים.

עמ' 384—386: המבקר מאריך להשיב על הנחתו, שירמיה היה הראשון, שלמד את תורת הבריאה. הוא מטריח להביא כמה פסוקים, שיש בהם רמז לבריאה, אבל על הפסוקים האלה הלא רמזתי בדברי (עיקרים, עמ' 15), אמנם רמזים לתורת הבריאה נמצאים גם בדברי הקדמונים כפי שהם לפנינו, אבל מהם כבר הכירו המבקרים מטעמים אחרים, שהוספה מאוחרת היו, ומהם שמצאנו אצלנו, אחרי בקורת חרשה, שאינם אלא הוספה מאוחרת, ובכל אופן אין שם אלא רמזים במאמרים יחסיים, ואף לא פעם אחת במאמר ראשי ומלא כדבריו של ירמיה. והיותר מכריע הוא — שבספרי-הברית אין אנו מוצאים תורה זו לא בראשון ולא בשני. וכיחוד מכריע הוא השני, ספר ברית משנה-תורה, שמטעים את כל העיקרים בביאור מרחיב ומעמיק, בעוד שלתורת הבריאה אין שם כמעט אפילו רמז, והרמז, שאפשר למצוא שם, הוספה מאוחרת היא (ובכל אופן מוטל הוא בספק גדול). מכל זה יוצא בהחלט, שתורת הבריאה לא היתה עיקר דתי בקרב היהדות שלפני ירמיה. נגד הדברים האלה היה לי להמבקר להביא ראיות, לא להשתמש ברמזי ולהראות את בקיאותו הצנומה בכתבי-הקדש. על דבריו של המבקר, הבאים להוכיח, שכל השקפתה של הבקורת החרשה מוטעית היא, אין לי להשיב, כי לא על זה אנו דנים, ועוד שדבריו אלה הם דברים בעלמא, שאין בהם אף ריח של מדעיות. כבר נסו כזה גדולים וטובים ממנו, היודעים את כל המקצוע הגדול והחשוב הזה על בוריו, וגם הביאו ראיות, שיש להתוכח בהן, אבל — לא עלתה בידם, מפני שהאמת ההיסטורית אינה נדחית גם מפני הפלפולים היותר יפים, ואין צורך לומר, שאינה נדחית מפני דברים טפלים ממינם של דברי המבקר הזה. כן, למשל, הוא אומר: אם לא יעלה ברצונו של המחבר לאחר את שירת חנה בשמואל א', ב', ושירת דוד בשמואל ב', כיב, יש למצוא שם לא

רק רמז, אלא דברים ברורים על אמונה זו, כאן מצא המבקר מציאה שלא מדעת: המזמורים האלה (וכן גם המזמורים של חזקיה במלכים ב', יט ובישעיה ל', ס"ז, ועוד בדברי הימים) הם באמת מן המזמורים היותר מאוחרים ממין ה„תהלים“. וכן גם דבריו: „כי אף אני אומר לו (כלומר להמחבר): שמא הפסוקים הללו, שאתה מביא מהם ראיה לדברך, מאוחרים הם—ואם כן אין לדבר סוף“. אמנם אין לדבר סוף, אם נבוא להתוכח עם אנשים שלא קראו ולא שנו במקצוע זה, אבל מעות היא בירי, רב צעיר, אם חושב היא, שבכענין הגדון נוהגים להתוכח ב„איפכא מסתברא“ ולא יותר.

ועוד גם זאת: המבקר עובר בשתיקה על החלק היותר חשוב בהנחתו. הלא מטעים אנכי כמה פעמים, שגם לפני ירמיה היו להם דברים בענין הבריאה, וחדושו של ירמיה הוא—שהוא הקפיד על סגנון הבריאה המונותיאיסטית ושחדושו זה גרם, שתורת הבריאה הגיעה עתה לידי מעלה מסורת גדולה, עד שראו בה עיקר מעיקרי היהדות.

עמ' 562 — 563: מה שאומר המבקר נגד הנחתו, שהיהדות מקפדת על האמונה בדעות עיקריות, איני מבין. המבקר דורש, שכל המצוות תהיינה נחשבות לעיקרים, אבל הלא בארתי את הדברים דים והראיתי, שהעיקרים המהותיים שמתוכם הם ביחוד בספר דברים בבחינת דעות עיקריות, שהן יסודן של כל המצוות המעשיות.

עמ' 563—564: המבקר חולק על ההתחלקות לעיקרים מהותיים והיסטוריים ומעיר ביחוד על העיקרים „נבואה ו„תורה מן השמים“, והוא הולך ומביא ראיות, שבני-ישראל האמינו במעמד הר סיני, ואמונה זו הוא מכנה בשם „תורה מן השמים“. אבל האמונה ב„תורה מן השמים“ יש לה תוכן אחד לגמרי: שהתורה באותיותיה קדומה היא לפני המקום, כמו שהביא זה המבקר בעצמו להלן. ובנוגע להסגנון ההיסטורי של עיקר הנבואה בארתי את הדברים במאמרי „עיקרים“ ככל הנצרך.

עמ' 564: אמונת המלאכים אינה יוצאת, לפי דעתו של המבקר, באופן הניוני ישר מתוך רעיונה היסודי של היהדות. אבל הלא כה דברי („עיקרים“, עמ' 6): „הדבר תלוי בהשגת-העולם של האדם, אם עיקר זה יוצא באופן תיוני ישר מתוך רעיונה היסודי של היהדות, או לאו...“

עמ' 564—565: לפי הבנתו של המבקר, הנחתו שני עיקרים מעשיים, מילה ושבת, ואחר כך חזרתי בי ולא מנתי אותם בין העיקרים. אבל עיקר דעתי כלול הוא בדברי (עיקרים, עמ' 6): „ואולם, אף על פי שאין להמצאות המעשיות מילה ושבת ערך עיקרי בקרב היהדות, הרי יש להן ערך גדול בתולדות העיקרים בישראל, מפני שהבליטו את ההתייחסות הדתית של ישראל בתקופה העתיקה.“

עמ' 565: המבקר אומר בשמי: „שעיקר מדור המשנה לא היה אלא משום צורך השעה, כמחאה נגד תורת הנוצרים“. אמנם, זוהי דעתי, אבל צריך להוסיף, שהמחאה נגד תורת הנוצרים נתגלתה בשני ענינים: במה שסדרו את המשנה בכתב והוציאו אותה לרשות הרבים, ובמה שהטעו בה את העיקרים באופן המכוון נגד תורותיהם של הנוצרים. דעתי של המבקר,

שלא נזכר המושג מלאך במשנה מפני שלא היה מקום לזה בקיבוץ של פסקי הלכות, במלה היא נגד ראיותי (עיקרים, עמ' 40); ולא אך בשתיקה סתמית מתרחקת המשנה מתורת המלאכים, אלא גם בהשמות מבליות את הכוונה: בקורת מדויקת במשנה מלמדת, שבכמה וכמה מקומות שואבת המשנה מתוך ברייתות עתיקות, והיא מוציאה מתוך נוסח אותן הברייתות כד זכר ורמז לתורת המלאכים, אף על פי שלפעמים הדברים נעשים מקוטעים על ידי הקצור ואינם מובנים כל צרכם. ולא עוד, אלא שהמשנה מותרת גם על הלכות חשובות (שהגמרא מרגשת בחסרונן), כדי שלא תכניס דברים, שיש בהן רמז למלאכים, הברייתות והמשניות האלו מפורשות הן, כמיבן, בספרי, חולדות העיקרים בישראל, ואם המבקר לא הרגיש באותן הברייתות והמשניות, הלא אין לו עדין שום סבה להכחיש במציאותן כל עוד שלא יצא ספרי לאור.

עמ' 565—566: כן יש, בברייתות לא רק השם, מיכאל, פעם אחת, בתוספתא, כמו שמחלים הדין ניימארק, אלא גם השם גבריאל ביהד עם מיכאל (תנא מיכאל באחת, גבריאל בשתיים), וגם אכתריאל (זכריות ו'). עוד הפעם מביאני המבקר לידי השתוממות! הגע בעצמך, אני כתבתי (עיקרים, עמ' 40): ויאלם גם הקובצים התנאיים (תוספתא, מבילתא, ספרא וספרי) עדיין לא נתרחקו הרבה מן המשנה בצניעות ובוזהירות בדברים רוחניים... אבל גם הם (הקובצים האלה) מדקדקים היו הרבה בדבר, מה הם מכניסים ומה הם מוציאים, וגם כאן מכריעה היא תורת המלאכים: בכל הקובצים התנאיים אין זכר לשמות המלאכים (חץ מן השם מיכאל, אחד משני שמות המלאכים שבמקרא, שנמצא פעם אחת בתוספתא חולין ב, יח; ממטרוך בספרי האונינו שליח הוספה מאוחרת היא לפי מסקנת בקורת נוסחא מדויקה) — דרך אנכי יש כאן מקום לשאול: וכי כתבים דברים כאלה מתוך הזכרון? ולהלן (שם) אני קובע הקבלה זו: המשנה — ספרי הברית; הקובצים התנאיים — המקרא; הקובצים המאוחרים (כלומר, הגמרות והמדרשים) — הספרים החיצונים (כלומר, אלה שנכנסו בהם כמה וכמה דברים וזים לרוח היהדות, שאין להם מקום אף במקרא, ואין צורך לומר בספרי-הברית). כוונתי, אפוא, מובנת היא לכל הרוצה להבין, שלפי דעתי לא הזכירו חכמינו את שמות המלאכים בקובצים תנאיים, ובאספם אל תוכם אינו ברייתא ישנה, הוציאו מתוכה את שם המלאך, או הניחו ממעם זה את כל הברייתא מבחוץ, ולעומתם הגמרות והמדרשים הכניסו גם אותן הברייתות, שיש בהן שמות המלאכים. בפני הדברים הברורים האלה קמה עדיין רוח בהמבקר לערער על דברי על ידי מה שהוא מערבב את השם, ברייתות, בתוספתא ומקשה על מה שאמרתי, שבתוספתא אין אלא פעם אחת השם מיכאל, מזה, שמצא בבקיאותי הגדולה את השמות גבריאל ואכתריאל בברייתות שבגמרא, הלא מכאן אני מביא ראיה לדברי! אילמלא היינו מוצאים את שמות המלאכים בברייתות, שלא נתקבלו לתוך הקובצים התנאיים, או לא היתה השתיקה

של אלה האחרונים מיכחה הרבה; אבל עכשיו, שמוצאים אנו אותם השמות בברייתות שנדחו, מיכחה עובדא זו, ששתיקה זו שתיקה במתכונן היא.

עמ' 566: שאלת המבקר: מפני מה עסקו התנאים בברייתות באותם הדברים, שהרחיקו מן המשנה? – שאלה חשובה היא, שלא יכולתי לבארה בקצור, ולא עוד אלא שגם בספרי, תולדות העיקרים בישראל לא נתבארה כל צרכה, מפני שתלדיה היא בענינים חשובים, שאין להם מקום ב, תולדות העיקרים בישראל, אלא בספר שלאחריו (המצטרף עם הראשון שלפניו ועם הספר על תורת היהדות באופן שיטתי שלאחריו לספר משולש גדול אחד), תולדות הפילוסופיה בישראל בימי הבינים, ושם, בפתיחה לספר זה. בארתי את השאלה החשובה הזאת באריכות הראויה, ולא יארכו הימים והדברים האלה יהיו ביד הקוראים, שמוצאים ענין והפץ בזה.

עמ' 566–567: דעתי, שעיקר, תורה שבעל-פה נקבע מתוך ההתאבקות עם הנוצרים ולא מתוך זו עם הצדוקים, שהמבקר מטיל בה ספק, בארתי באריכות בספרי, תולדות העיקרים בישראל, אבל כל צרכה אי-אפשר לבאר שאלה זו אלא בספר על, תולדות ההלכה.

עמ' 667–668: את הראיות לדעתי, שהכוונה בעיקר, תורה מן השמים היא—שהתורה באותיותיה היתה סדורה לפני המקום, רמזתי במהשיש בו די במאמרי „עיקרים“ ובארתי באריכות ב, תולדות העיקרים, ובמדה מרובה—בפתיחה לתולדות הפילוסופיה; אחרי ראיותי אלו אין לי לעת עתה למלאות ולא כלום. על התורה שבעל-פה לא אמרתי, שלדעת התנאים היתה סדורה באותיותיה מששת ימי בראשית, כמו שמביא המבקר בשמי, אלא („עיקרים“, עמ' 55), שיש מחלוקת בדבר הציור של שתי תורות ישלדעת רבי עקיבא היתה התורה שבעל-פה סדורה, כאכין ורקין, אתין וגמין ובכתרים ותנים וקוצים של האותיות שבתורה שבכתב. גם את הענין הזה בארתי באריכות בפתיחה לתולדות הפילוסופיה. אבל בכל אופן מי נתן להמבקר רשות לדבר בשמי דברים, שלא עלו על לבי?

עמ' 569: גם שאלת העיקרים בגמרא, שלפי דעת המבקר לא יצאתי ידי חובתי בה במאמרי „עיקרים“, שייכת היא לפי סדר עבודתי לפתיחת הספר תולדות הפילוסופיה, ושם נתבארה במה שישי בו די.

שם, בדבר השקפותיהם של הספרים החיצונים ופילוסופי ימי-הבינים קצרתי במאמרי „עיקרים“, אבל בארתי את הדברים יותר ב, תולדות העיקרים. מה שהמבקר אומר נגד שאר מאמרי החוברת לדונמא ונגד זו בכלל, אין בו כרי לסייד את משפטו, שהחברת לדונמא של אוצר היהדות היא כננס לגבי ענק לעומת הדרך הראשון של „אוצר-ישראל“, ארובה: חברי בעבודה יודעים, שגם אני היו לי כמה וכמה ההרהורים ופקפוקים נגד פרטים אחדים שבצורתה, חוברת לדונמא, אבל איני מספק אף רגע להכריז בפני כל הקהל, שאם נגזרה כליה על „אוצר היהדות“ אין זה אלא מפני שהדור עדיין אינו ראוי לו, ולא עוד אלא שבטוח אני, שאם תלך הספרות העברית ותתפתח, כתקותני, אז יתחדש (גם אם יצא „אוצר ישראל“ לאור) רעיון „אוצר היהדות“ ויצא לפעולה, אמנם, אז לא יהיה צורך ב, „אוצר-היהדות“ ע"פ אלפא ביתא, אבל אין בכך כלום: הצורה טפלה היא והעיקר הוא—שהרעיון החשוב מאד והמלא טל של תחיה, שהונח ביסודו של „אוצר-היהדות“, יתגשם במלואו.

היהודים והיהדות ברומניה.

מאת

ד"ר יעקב נאכט.

א.

עברו ימי הפרעות ביהודים הרומניים ועמהם- גם הצווחות בקולי קולות ע"ד מצב היהודים ברומניה. האכר, אשר קשלו היתה כל הרעה, שב לעבודתו, עבודת שדה וכרם. כי בעלי-האחווה התפשרו עמו. גם עתוני חוץ לארץ רומניה, שהרבו לדבר על הריבולוציה הרומנית והעירו על קצת אמת בנוגע למצב אחינו כאן, נשתתקו עכשיו, כנהוג. אחרי הרעש-דממה. הכל יצאו ידי חובתם. המוסר האירופי עשה את שלו: נקף באצבע-צדדה בעתונות, עד שזו דברה והטיפה מוסר לממשלה הרומנית זמן ירוע, ועתה עת לחשות. והדברים חזרו לקדמותם. רומניה היא שוב המדינה היותר מתקדמת בין כל מדינות הבלקן, היא, קלגיה המזרחית. עתיד טוב נשקף לה לרגלי אוצרותיה הסמונים בקרבה, בהר ובגבעה, בערבה ובשפלה, בימים, באגמים ובנהרות וכו' וכו'. זה העם הקטן גדול יהיה. ואתם, אילי הכסף, אל נא תעמדו מרחוק! פתחו את אוצרותיכם ותנו הלוואה חדשה: הלא שכרכם בצדכם...

כך מדברים עתה, כך מטיפים עתה בעתונות האירופית על רומניה, שעוד זה לא כבר שפכו עליה קתון של רותחין.

אבל, נניח את השלום, שנעשה על ידי אנשי-הממשלה בין האכרים ובעלי-האחווה, שלום, שכשהוא לעצמו עדיין מוטל הדבר בספק גדול, אם יש בו ממש, ונשימה לב למצב היהודים, אחרי הרעש. ולתכלית זו נצטרך להעיק עין על הטאירעות האחרונים ברומניה ולחקיר אחרי הסבות שגרמו להם.

כשהתחילה המרידה (בחדש פברואר-קרץ) והאכרים חרמו יד ביהודים ועשו בהם שמות (בערים פודול, ביואלאר), נשאו ונתנו בספירות-הממשלה בדבר זה במנוחה והשלטונים לא נקפו אף אצבע קטנה לסובתנו. הם הפיצו את השמועה, שהפרעות ביהודים הן זמורת זר בכרם רומניה: סטודנטים מרוסיה באו הנה בחשאי להעיר את חמת ההמון נגד היהודים, והעם הרומני נקי. אבל גם בראשית המרידה כבר היה סיד גלוי לכל, כי זהו שקר מוחלט, דבר, שברו להם הדיפלומאטים כדי לסמא את עיני הקוראים בחו"ל.

באמת נפתחה הרעה מִיָּאֵסִי. שם דורשים זה ימים ושנים מעל

הקתדרא האוניברסיטית שני פרופיסורים אנטישמיים, יורגא וקווא, נגד היהודים, שהם מתארים אותם לפני קהל שומעיהם כבריות מסוכנות להגזע הרומני. הסטודנטים, וגם הרבה תלמידים מבתי-הספר הנמוכים, שהיו תמיד סמוכים על שלחן שני הפרופיסורים האלה, האמינו בתורת רבם והתחילו להורות הלכה למעשה. ההתחלה להמאורעות הנוראים היו הפרעות ביהודים, שנעשו בקראיובה, ברלד, באקוי ויאסי מטעם הגימנאזיאסטים בחודש יאנואר שנה זו. וכשנשמעה תלונה דקה בתור מחאה נגד מעשי הפרעות של התלמידים, היה להם יורגא רבם לסתרה והמליץ עליהם בעתון שלי, גיאמול רומינסקי, (העם הרומני), שבו אמר, כי תלילה לנגוע בהם לרעה: הלא זהו מעשה לאומי ומי זה יכול למצוא בו רופא יקומו נא הגזעים וישחקו לפנינו. ובכן צעדו הגימנאזיאסטים והסטודנטים עוד צעד אחד קדימה: הם באו במגע עם האכרים ודברו באזניהם דברים קשים כגירים על היהודים, שתארו אותם בתור עלוקות מוצצות לשד הארץ ומכאיבות כל חלקה טובה. הם אמרו לאכרים, שהיהודים ממלאים את אמתחותיהם כסף מויעת-אפם של האכרים ולהם לבדם נתנה הארץ ... כך שחקו הגזעים, אבל הפעם, שחקו באש...

כי אחר שהתחילו האכרים לתבוע את תבעותיהם ולהתכונן במצבם הרע ובסכנותיו, נוכחו לדעת, כי ידידיהם רמו אותם. לא היהודים הם בעיניהם, היהודי בכלל הוא לא בעל אחוזה—לקנות אחוזה אסור לו—, אלא חוכר. וכיון שכן, כל המענות שטענו, שהאדמה נתנה לזרים, בשקר יסודן, אמנם, הורים (כלומר היהודים) מרבים במחיר החכירה, ער שאי אפשר להאכר לקנות לו קרקע כל שהיא אבל תרי בזה אשמים לא היהודים, אלא בעלי-האחוזה, הדרושים מחיר גדול כל כך בעד חכירת אדמתם, אם בעלי-האחוזה ידידי האכרים הם באמת, למה אינם מירידים את דמי-החכירה כדי שתהיה אפשרות גם להאכר להיות עובד אדמתו...

ואז זכרו האכרים חוב ישן, שהם נושים בבעלי-האחוזה. ידוע הרבה, שהנסיך קווא (שמשל לפני המלך קארל) הוציא (1860) את האכרים מתחת סבלות העבדות וירה אבן-הפנה לכנין המעמד של אכרים חפשים. בעת ההיא היו ראשי-המדברים בעניני המדינה וכל שאלותיה שתי כתות: הבויארים צאצאי הפאנאריטים (היונים מפרוור Phanar בקונסטאנטינופול), שעשו עושר רב ברומניה ביחוד במאה היו. מבניהם ובני בניהם צמחה הכתה הבויארית עם עשרה הגדול במקרקעות. הפת השניה היא הכנסיה (קלערוס), גם שתיהן רעה עינן במעשי הנסיך קווא, שעשה ברוח-החופש, והם חתרו תחתיו עד שעלה בידם לדחות אותו ממשרתו. בשנת 1868 בא המלך קארל. המדינה קבלה קונסטיטוציה עיפ הנימוס הצרפתי והכל ניטה עתה כלפי חופש מבחון, אבל מבפנים עדין לא נעשה דבר להכשיר את העם לחירות אמיתית. למשל, מעמד-האכרים עדיין הוא שקוע בבערות ואין מי שישתדל להביא אל תוך אפלת חייו אור קיי-אור. חפשי הוא האכר מאז היה עליו הנסיך קווא סתרה; אבל עד היום הזה לא השתדלו לגשם חופשה זו במעשים חיים וקיימים לא בנוגע להשכלתו ולא בנוגע לצרכיו החמרים. בהגלילות בלאשקא. טיליאורמאן ואלט (olt), ששם היתה קשה ביותר המרידה ושם יש אכרים לרוב, יש רק 13—12 למאה, היהודים קרוא וכתוב; בגליל דורוהי, יש רק 13 למאה, וכן הלאה (1).

(1) עיין דברי Negorescu בעתון Adeverul מיום 12 לאפריל, 1907.

וכך הדבר גם בנוגע למצבו החמרי. מי שלא ראה את האכר הרומני, דירתו ודרכי-חייו, לא ראה עניות מימיו. דירה, שברובה היא שקועה בקרקע, שהיא מכוסה קש ונכבא, שאין לה ארובות-עשן ויש לה רק חלון קטן – זהו כל הבית ... מספר ימי עבודתו של האכר הרומני הוא, לפי הסטאטיסטיקה החדשה של המיניסטר לקרקעות, רק 91 יום בשנה. בשאר ימית השנה הוא יושב במל מאין עבודה. מלבד העניות הכאה לרגלי הבטלה, היא מביאתו גם לידי שעמום ושכרות והשכרות-לידי עניות עוד יותר מנוולת.

בכלל עוד יד הבויארים על העליונה ברומניה והאכר הוא האסקופה, שעליה דורסים בעלי-האחוות ברגל גאווה ומעמלו הם עושים עושר ולא במשפט. וכיון שפתחו פה לאלם ושמו אותו ביהודים, פקח סוף סוף את עיניו וראה בשל מי הרעה באמת, הוא פתח ביהודים וסיים בהבויארים ובכל אלה הנבנים מחורבנו. ובכן היהודים היו ההתחלה והבויארים הסוף, ולא כמו שרוצים הרבה לפתותנו, שהיהודים נזקו רק, דרך אנכי.

אבל, חוץ מהסתוריהם של הפרופיסורים יורגא וקוזא ותלמידיהם, עזרו לרעה גם המריבות שבין הכתות המדיניות הרומניות. שתי כתות יש ברומניה, שהן מושלות חליפות במדינה ומתוכן נבחר המיניסטרוין, האחת נקראת בשם, הכת הקונקרוואטית והשנית-בשם, הכת הליבראלית, לפי מעשיהן נאה לראשונה השם לאומית-ליבראלית ולהשניה לאומית. הראשונה מכינת מעשיה גם כלפי חוץ לארץ והשניה לוקחת לאמת-המדה רק את נמוסי הארץ, שבה היא יושבת. כשתי שנים, עד חודש מרץ שעבר, משלו הקינמרוואטיבים, רעה עין הליברלים בממשלה ארוכה זו והתחילו לחתור חתירה תחת כסא-כבודם. וראוי לדעת, שלא רק תאווה-הכבוד עוררתם לכך, אלא, פשוט, גם מלחמת-הקיום, הפרנסה, כי ברומניה יש מנהג מיוחד, שהוא רגיל גם באמריקה הצפונית: כשנופל איזה מיניסטרוין נדחים ממשרתם גם ראשי-העיר, שרי הפלכים, מנהלי-בתי-הספר וכל הגזברים והממנים המתפרנסים מקופת הקהל, שהיו מכת המיניסטרוין הקודם. הדבר הזה מוזק הרבה להתפתחות המדינה. אין שום שיטה יכולה לקבוע לה מסמרות בהליכות המדינה. תמיד היא בבחינת עולה ויורד, כי מה שבונה האחד סותר השני, וחיוור חלילה. חוץ מזה, לגיון שלם של העם הרומני חי רק מרץ זה: זוהי מכת הפקידות (פונקציונאריסמוס), וככל אלה שמים כל מעינם בפוליטיקניות שפלה ופחותה, שמתן שכרה בצדה: הם משתדלים להרוס הכל בשביל לקבל משרה, כללו של דבר: כל פרנסי הממשלה הרומנית קופה של פונקציונרים תלויה להם מאחוריהם, מאנשי שלומם, הצמאים למשרות וצועקים, הב, הבו! ... ולפיכך מלכית אחת נוגעת בחברתה ואין שום כתה יכולה להמתין; בנצחון הכתה תלויה פרנסת חבריה ...

הרבה עשו הליבראלים כדי לרחות את הקונסרבטיבים משאתם. וזה המיניסטר הקונסראוטיבי דיסיסקו לתקן תקנות חדשות לבתי-המדרש הנבונים ואחד מסעיפי התקנית היה, שגם, הור"י יוכל לקבל קתדרא אם הסינטי ירצה בו, – וקפץ עליו רונם של הליבראלים, שצוהו: זוהי בנידה לאומית! – בצוחתם זו נתכונו להלהיב את השוביניסמוס של האומה הרומנית ולעוררה, שתאמר להמיניסטרוין: טול וצא, אין לנו חפץ בבוגדים! ... ראו

(1) בשם "ור" מכנים כאן את היהודי.

הקונסרוואטיבים את הרעש והשאון – והורירו את הצעת התקנות לבתי-המדרש הגבוהים מסדר-היום 1).

כיון שראו הליבראליים, שמעו בחשבונם, התחילו מרבירים בפומבי, באספות-עם, דברי נאצה על היהודים. זהו האמצעי היותר טוב לבוא אל המטרה. בודאי ישפוך ההמון את חמתו על היהודים, והקונסרוואטיבים לא יוכלו לעמוד על משמרתם: בושא תהיה זו כלפי, חויץ, כי תחת משמרתם היהודים עשוקים ורצוצים, ובכן יניחו את משמרתם ויצאו. ראש הליבראליים פתח ראשון באספה, שהיתה בנאלאץ ביום ד' לפיברואר, שנת 1907. ברצותו להעיר את חמת האכרים הרים על גם את הסכנה המרחפת עליהם לרגלי אנשים ידועים נחולי משפסם, ובכדי להסביר להם את הדבר פתח במשל: כל אדם שאין לו קרקע אינו אדם, וראה לרבר-היהודים: כלום יש לך עם, שגורלו יותר עציב. והכל בשביל מה? בשביל שאין לו קרקע. ולפיכך היהודים גולים ממקום למקום וכו'... יאף על פי כן אין אנו יכולים להסכים, שאחדים מהם, כמשפחת פישר, יכבשו את מולדוי. – כוונת הדברים האלה היתה ניכרת ובלוטת: הליבראלי פתח במדת הרחמים והראה באצבע על גורלו המר של עם ישראל, לפי שאין לו קרקע. כלומר: אתם האכרים רוצים אתם להיות כעם זה, שמצבו רע כל כך מפני שאין לו קרקע וסוף סוף יבוא הדבר לידי כך, אם לא תקדמו את פני הרעה, וכלום לא תדעו בשל מי הרעה? בשל היהודים... הליבראלי חזר ממדת-הרחמים שפתח בה, וסיים במדת-הדין: אין אנו יכולים להסכים, שאחדים מהם (מן היהודים), כמשפחת פישר, יכבשו את מולדוי... אחר הדברים האלה לא ארכו הימים ובאה המרידה עם כל תוצאותיה.

הם, האכרים, שבו לעבודתם ועולמם כמנהגו נוהג, ואנחנו?

יש מתנחמים לאמר: המרידה פתחה באנטישמיות וסקמה בשאלה האנצארית. האכרים ראו, שהבויארים אשמים בכל הרעה המוצאת אותם והיהודים מה כי ילינו עליהם. ובכן תתמעט על ידי זה האנטישמיות, יבואו ימים טובים מאלה, וגר זאב עם כבש וכו' וכו', אלה הם תנחומים של הבל. חלוק-דעות כזה ביחס אל עם ישראל אינו נעשה ביום אחד. זהו מעשה ארוך ואץ, פרי התפתחות קולטורית ממושכת, שגם היא לא תמיד היא ממעטת את, שנאת-העולם לעם-עולם. לעת-עתה מצב היהודים הרומנים רע ומר מאד. כדי לשכן את חמת האכרים, שנוכחו לדעת, כי היהודים אינם אשמים בדבר, נתן צי-לגרש את היהודים מן הכפרים... ועל ידי זה נעשתה ישיבת כרכים, שתמיד היתה קשה ליהודים, היושבים דחוקים וצפופים ויונקים מתחום אחד מוגבל מאד – חנונים ועוד הפעם חנונים על כך צער ושעל-ישיבה זו נעשתה עכשיו, כשרבו אוכלוסי ישראל לרגלי הגירוש מן הכפרים, ישיבה של צער ורוחק גדול, רבו פושטי-הרגל, ועולים מאתמול נעשו היום, יורדים, המשבר האיקונומי גדול הוא ונורא על כל סביביו,

1) ראי להעיר, כי באותו הזמן, שבו נדחו התקנות לרגלי הקולות ל"הור" שהיו בהן, הגנו ברומניה שני פרופסורים את חנייבכלם וקהל גדול מן הסטודנטים השתתף בו. האחד הוא הפרופ' הריט, עתה מיניסטר לעניי השכלה, והשני-היהודי דוד עמנואל. המלומד היותר גדול בהכמת השעור, פרופ' באוניברסיטה בבוקארסט, וכמעט כל חכמי השעור הרומניים הם תלמידי ה"הור" הזה...

וביחוד במולדוי. בכל יום ויום עוזבים הרבה מאחינו את הארץ—ומרחיקים לגדוד, וכלום יש להאומללים האלה מטרה ברורה בנדודיהם? הם בורחים מן הרעב ומן הרחק?

נכבדי עיר יאסי בקשו את שר-הפלך לתת רשיון להיהודים יושבי הכפרים לשוב אל מקומם, והוא השיב את פניהם בתשובה מצוינת: השעה צריכה לכך, כדי לשכך את חמת ההמון. השעה צריכה לכך! כל חיי היהודים בארצנו הם רק, חיי שעה, וכשגוזלים מהם גם את השעה הזאת,—מה יעשו ואיך יחיו ובכן, כמי שאמרנו כבר, הם שכו לעבודתם, ואנחנו?—והי שאלה, שקשה למצוא עליה תשובה. לכאורה, נעשה איזה דבר גם לסובתנו. נוסדו חברות-עזרה, באו גם איזו אנשים של צורה מחוץ-לארץ והשתדלו לפני ראשי הממשלה, אבל כלום יש תקוה מהשתדלות זו, שבאה מן החוץ, ובכלל מהשתדלות? חיים אנו בשעת שנוי-ערכין בכל מקצועות החיים, וגם בהשקפותינו באי שנים, השתדלנות? שהכל האמינו בה לפנינו, בתקופת השתדלנים, שוב אינה עומדת, יותר נכון—אינה צריכה לעמוד אצלנו במדרגה ראשונה, רוצים אנחנו בחיים חפשיים לגמרי, ועל כן גם את המלחמה בעד חיים אלו צריכים אנחנו ללחום בעצמנו ואין לנו לסמוך על אחרים...

הכרה זו צריכה היתה לבוא אחרי שראינו, מה היתה תוצאת ההשתדלות של אחינו מבחוץ, שכונתם בודאי היתה רצויה, מאז ועד היום הזה.

הראשון, שנסה להשתדל לטובתנו ברומניה, היה ר' משה מונטיפיורי. הרבר היה בשנת 1867, בשנה זו נעשה צור-היהודים הידוע, בראטיאנו, למינסטר. השעה היתה שעת-חידום, העם הרומני לא הורגל עדיין אל הפנים החדשות, שקבלה רומניה לרגלי התאחדות שתי המדינות, מולדו-וואלאכיה, בשנת 1860. רבים רצו להפריד בין הדברים, וכיון שחפצם לא הצליח בידם, פשעו ומרדו, המרידה התחילה ביאסי ביום ג' לאפריל, שנת 1866. בין המורדים היו הרבה משונאי בראטיאנו, שהיה ממעריצי האחדות, בכדי להפטר מהם ומהמוניהם ולעשות מעשיו באין מפריע השתדל בראטיאנו להשיא את דעת הקהל אל ענין אחר לגמרי, מה עשה נתן דת לראשי הפלכים (24 לאפריל 1867), שהיו בה חוקים מעיקים להיהודים, וצוה לעשות בישראל כרצונם. זהו האמצעי, שמשתמשים בו תמיד בעלי הפוליטיקה ברומניה בעבר ובהנה. באותה שנה נהרגו ונפצעו הרבה יהודים בלי דין וחשבון. מהם נעשו מטרה לכל עלילות רעות (עלילת הדם בגאלאץ בשנת תרי"ט), ומהם טובעו בדוניי, החורבן היה גדול והשאיך רושם בשירי-העם של משורר הזמן ההוא, זאב עהרנקרנאן, המפורסם בשירו הגדול, רומניה, שנרפס ב, השחרי' 1). אז התחילו גדולי ישראל בחו"ל להשתדל. כך היה האיץ בגפוליון השלישי לשלוח מלגרמה אל הנסיך קארל ולגדור במעשי-הרצח, ור' משה מונטיפיורי הלך לבוקארסט. וביום 24 לאיונוסט, שנת 1867, הגיש מונטיפיורי להנסיך קארל בקשה נמרצה להגן על היהודים. עליה נתקבלה בשלשים לאיונוסט תשובה רכה מאת הנסיך קארל, שבה נאמר, כי, משאלות-לבו של מונטיפיורי בשביל בנייתו כבר נתמלאו, כי, הישראלים נהנים מאהבתו השלמה של הנסיך וממשלתו, כי, רק רוע-הלב עורר שאון ע"ד רדיפות דתיות ברומניה, שבאמת

(1) עיין ספרו "מקל חובלים", עמ' 154.

אינן במציאות כלל, כי, אם אירע, שהורגה מנוחת הישראלים, לא היו אלה אלא מקרים בודדים, שאין הממשלה ערכה בעדם" וכי הנסיך, יראת תמיד שיושם לב לחירות הדתית, וישמור על קיום החוקים, המגנים על הישראלים כעל הרומנים בכל הנוגע לגופם ולממונם⁽¹⁾.

ההבטחות הטובות הללו לא נתקיימו, כידוע, מיד אחרי שעזב מונטיפיורי את רומניה, נרדפו היהודים מחדש וים-השנאה שב לאיתנו, מאז נשנו ונשלשו הגזרות והשתדלנים השתדלו והעלו חרס בידם. בשנת 1881 יצא חוק נגד הסרסורים והרוכלים ועוד חוקים מעיקים כיוצא בהם. אז עזבו הרבה יהודים את הארץ, אלה הלכו לאמריקה ואלה לארץ ישראל לרגלי תנועת חבת-ציון, שנתעוררה בימים ההם (עוד נדבר עליה להלן), והנשארים בארץ סבלו רעב ולחץ. ושוב באו השתדלנים ונפו לכנסת-ישראל הרומנית בעל כרחם. הפילוסוף היהודי אדולף פראנק בפאריס ערך מכתב אל הסופר הרומני בלארמברג⁽²⁾, שבו הוא מבטיח: כי היהודים בכל מקום שהם אינם מתיחסים עוד לאומה ישראלית מיוחדת, אלא הם בני העם שבתוכו הם יושבים, וראיה לדבר מביא פראנק-את עצמו: "אף על פי שיהודי אני, הריני צרפתי וכו', במשפחתי ובמשפחת ידידי יש הרבה בנים, שקבלו את הדת הקתולית..." וברוח זה הוא מלמד סניגוריא על יהודי רומניה ומזכיר לבלארמברג את המאורע, שהמלך קרל הבטיח אותו פעם אחת כשהיו שניהם ביחד בחברת הקינפול הפרוסי באמברג, כי יהודי רומניה יקבלו זכות אזרחים... אבל גם השתדלות זו, שצדקה בזכות היהודים ברומניה על ידי כפירה שפלה בהיהדות הלאומית ובכל קדשיה, היתה ללא-עזר וללא-הועיל.

בשנת 1897 התחילו הפרעיות עוד הפעם, בכני לנבימבר היתה עיר בוקארסט כמרחקה. הסניגורנים וחלק גדול מן ההטון התנפלו על היהודים, שרדו, רצחו ועשו שמות בנופם ובממונם. זקנים ונערים, נשים ואנשים שכבו בראש כל חוצות כבשדה קטל, אחד מגדולי הסופרים כתב בימים האלה: "וכי אין גם אחד, שישים אל לבו, כי היום הזה יהיה לזרואן עולם בקורות רומניה המודרנית? וכי אין איש, שיראה ויבין, כי קרה אסון גדול להארץ הזאת?"⁽³⁾, אבל בכל גידל האסון היו המאורעות האלה אך הקדמה קטנה להצרות הגדולות שבאו אחריהם. בשנת 1899, ביום ט"ו למאי, היה הפוגרום הראשון ביאסי, אז היה רסן הממשלה ביד הליבראלים. רצו הקינסריואטיבים לקרוע מעליהם את הממשלה-והשתמשו באמצעי הרגיל והתריר של הפוליטיקאים הרומנים: הרג ואכזר ביהודים, ואז התחילה היציאה המתמדת מרומניה, בתחלה היתה מדרגת ואסית, אך משבאו שנות הרעב (1899-1902) הלך וזם היציאה וגבר מיום ליום. היהודים היו הראשונים, שהוכרחו לצאת, לרגלי החוקים המעיקים, אשר הכבירו עליהם יותר ויותר. משפחות, משפחות ושיירות גדולות של הולכי רגל (מקראל

(1) נופי שני הכתבים הללו, שיש להם ערך היסטורי, היו מראים בתערוכה הישראלית שהיתה בלונדון בשנה שעברה.

(2) הסופר הזה כתב ספר ע"ד רומניה ושלה ספרו זה לא. פראנק. עיין ע"ד המכתב הזה בעתון Berliner Tagesblatt, 1887.

(3) Roman, dona masuri, p. 35

פוקשאני, יאסי ועיר בשרם ותרמילים, יסרו חברות של יציאה ועזבו את הארץ, מי לא שמע ולא קרא ע"ד הימים הרעים הא. ה. כמה כחות ישראלים, כמה הרגשות חמות להורים ולקרובים, אברו וכלו בימי-עוני אלה!

העתונים הביאו בכל יום ידיעות מרעישות ע"ד המצב הנורא של אחינו, ועל היריעות הנכונות הללו באו הכחשות כדי לבלבל את הקורא שבחוף לארץ. כשנועזו אחרים מצעירינו לומר, בפומבי, שלא רק המשבר האימינומי ושנות-הרעב-שמהם סובל כל העם-אלא החוקים המגבילים הכריחו את אחינו לצאת מן הארץ, גורשו מרומיניה הרבה מן המסודנמים העבריים, ועל ידי זה לקח ממספחתם המשען האחד ביום צרה. כי רוב הצעירים היו מבני עניים, שעניי בני-משפחתם נשואות להם כל הימים, וכיון שנסתתמו פיות דוברי אמת התחילו עיר הפעם ההכחשית, ובעתוני חויל נאמר גם זה, שהיהודים אשמים בדבר היציאה, שהציונים הסבו בה, הם וכל אשר להם, ניסח ישן נושן כשהתאונן מינטיפיורי (בשנת 1867) באוני המיניסטר הרומיני לעניי-חוץ בימים ההם (Stefan Gloesen) על הרדיפות שהתחילו מחדש, השיב לו זה; האמת מכריחה אותי לומר, שעל פי תוצאות החקירה, שהתחילה עתה, גרמו בני-דתך בעצמם לתנועה זו, אם לא הכריחה לבוא (herausgefordert) או באו לרומיניה זה אחר זה סופרים שונים לראות, אם באמת המצב נורא כפי הידיעות שבעתונים או לא. באו ברנאר לור, הוגו גאנץ, חברת, כל ישראל חברים מפאריז שלחה את צירה ועוד, וראוי להעיר, שכשבא ברנאר לור לרומיניה יצאו לקראתו על כל תחנה ותחנה אנשים, נשים וטף, הקהל הישראלי הגדול שברומיניה, מנער ועד זקן, ראה בו גואל ומשיע לכנסת-ישראל הרומינית, פודה ומציל, מי שלא ראה באותם הימים את השיקים והרחיבות של יאסי מלאים אדם, לא ראה כנופיא ישראלית גלותית מימיו. הכל היו זקיקים להמאורע הזה של ביאת ברנאר לור לרומיניה, ומה עלה בידהם של הסופרים האלה לור כתב בשוכו לפאריז את מאמרו הידוע ע"ד היהודים ברומיניה בעתון, "השחר" (l'Aurore), שעורכו היה אז קלימאנסון נאנץ כתב את הרשימות, רשמית-המסע ברומיניה (Reiseeindrücke in Rumänien) שלו, וחוף מזה השתדלו גם כן אצל העומדים בראש הממשלה. וכלום הואילו בזה מצב היהודים נשאר כשהיה: רע וגורע מאד. כמאז כן עתה הם רק אמצעי להגיע לגדולה בשביל כתות מדיניות מריבות זו עם זו והיהודי עומד בתוך כבין הפטיש והסון. והו המצב בימינו אלה, נגעו רק כקיצו של יו"ד במצב האכזרי-ושוב היהודי עשוק ורצוף וגולה ממקום למקום, מכפר לעיר ומעיר למדינות רחוקות, אל מעבר לים, הגלגל החזורי בקורות היהודים ברומיניה!

גם עתה באו שתדלנים ישראלים לרומיניה, מלבד חברות-הצדקה האחרות, ששלחו עזרתן ע"י שלוחים, בא הר"ר פ. נתן במלאכות, חברת העזרה של היהודים האשכנזים, והוא בא בדברים עם המיניסטריין החדש ועם העומדים בראש המיניסטריין הישן. הוא השתדל. וכלום נשתנה מצבנו לטוב? אם אין אנו

(1) כזה היה גורל המסודנמ הצעיר, עורך העתון, יצור שמייער דער ווארהייט, וגורל חבריו בדעה. שהגידו קלון רומיניה בקהל.

רוצים לעשות שקר בנפשנו ואם אין אנו רואים צל הרים כהרים, צריכים וחייבים אנחנו לומר נלוי וברור: לא ולא! רחוקים אנחנו מלהיות כפויי-מטה להשתדלנים המצוינים. כמו כן אין אנו מתרחקים מקיצוניות אחת אל חברתה—לאסור את ההשתדלות בכלל לבוא בקהל. יש לה מקום, אבל צר הוא ואסור לה לעבור את הגבול. יש לה שעה להשתדלות וצריכים אנחנו לקונה. אבל אסור לעשות מ,חיי שעה" אלו--חיי עולם". אומה שלמה, שרוצה להתפרנס מ,השתדלות" שאחרים מזכים אותה בה, סימן ירידה הוא לה הדבר הזה, אומה שלמה, שכל חייה תלויים בחיי-שעה, כבד ותרם מאליה על חיי-עולם שלה, על עתידה ועל ישותה בתיר בריה בפני עצמה. לא, ההשתדלות, במדה זו שאנחנו זקוקים לה זה ימים ושנים, אף על פי שהיא עמויה לפעמים במעטה דיפלומאטי, לא תביא שום מרפא לנוף עמנו הלקי בכל אבריו. גם פה יאמנו הדברים: "תשועת ישראל לא תבוא על ידי דיפלומאטים".

כמדומה לנו, כי כבר הגיעה השעה, שנודה גם אנחנו, יהודי-רומניה, על אמת זו, שהורתה אותנו ההיסטוריה הארוכה של ההשתדלות לטובתנו. עוד הפעם אנו חוזרים ואומרים: בדרך הישנה לא נצא מן המצר לעולם. צריכים אנחנו לבקש דרכים חדשות.

איוהי הדרך ? — על שאלה זו ננסה להשיב במאמרנו הבא.

סַבֵּל הִירוּשָׁה

(בקורת).

Weh' dir, dass du ein Enkel bist!

(Goethe).

הם לא חטאו בקברים ולא נאבקו עם שלדים, על כן ריח המות לא עבר
בבשרם... ויבאו הם צעירים, בריאים ורעננים!—דורש ביאליק בשבח
משוררינו הצעירים (1).

כן, הם לא חטאו בקברים, אבל הם נולדו בין הקברים, והחיים הממושכים
בין הקברים הולידו פסיקה ואיריאולוגיה מיוחדות, שהן תופסות מקום גדול בעצמותה
של הסביבה, שילדה את המשוררים הללו ושער היום היא סוכבת אותם, והאמנם
כל כך נקל לנער את החצץ מסבל-ירושה כזה?...

כדי לעמוד על אמתותו של דבר זה, כלומר, כדי להוכיח, שמשוררינו
הצעירים הם לא, צעירים, בריאים ורעננים באופן מוחלט, כמו שחושב ביאליק,
אלא הם צעירים, בריאים ורעננים אך באופן יחסי, כלומר, רק יותר ממשוררינו שקדמו
להם—הריני פונה אל שירי אחד ממשוררינו החדשים שבחדשים, אל שירי שניאור (2).
בוחר אני בשניאור, לא מפני שמה שאני מקוה להראות במאמרי הנוכחי
נמצא בשיריו במדה יותר מרובה מבשירי שאר משוררינו הצעירים, אלא מפני
שהוא, לפי דעתי, הגדול בכשרון שבהם. כשרון גדול, אף כשהוא כובש בכוונה
את רוח-החיים אשר בקרבנו, אף על פי כן מבצבצות ממנו חיות ורעננות יותר
משהן מבצבצות מאחיי הקטנים ממנו; ומכל שכן אם הכשרון הזה—כשניאור
שלנו—אינו כובש את יצירתו ומצמצם אותה, אלא, להפך, נותן בשירתו כר
נרחב לכל העולה על רוחו, ולפיכך, אם יש צעירות, בריאות ורעננות אמתיות
בשירי משוררינו הצעירים, הן מוכרחות להתכלט ביחוד בשיריו של שניאור.

לכאורה, לפנינו משורר חדש כחזון אשר חזה ביאליק: מן התקנים
הרגילים של ה,מוזה' העברית: צרת האומה, תחיתה, שיבת ציון וכדומה. —
אין בשיריו של שניאור אף זכר כל שהוא, הענינים החביבים עליו הם: החיים
והמות, האהבה והשנאה, הטבע ונפש האדם, הקדושה והטומאה, האור והחושך,
האלהים והשטן ושאר, המוטיבים הנצחיים של השירה הכללית. אבל לא מה
שהוא כותב מציין את החדוש שבסופר, אלא איך הוא כותב, כלומר הצורות,

(1) עיין מאמרו: "שירתנו הצעירה" ב"השלח" כרך ט"ו, חוברת א'.

(2) ז. שניאור: עם שקיעת החמה. שירים. הוצאת "תשיה" (יביבולותיקה

עברית, קצ"סר"). ווארשא תרס"ו.

שהענינים, שהיא כותב עליהם, מקבלים במיחו ותחת עמו. לכתוב על ענינים חדשים יכול גם סופר שאין בו שום חדש, אם אך נשתנו השקפותיו שנוי, שכל אדם בגלי מסוגל לו פחות או יותר; אבל כדי שיתרשמו בלבו הענינים-הישנים או החדשים, אחת היא! - גם באופן חדש ושונה משנתרשמו בלבותיהם של הקודמים לו, צריך, שלא רק דעותיו של הסופר תהיינה חדשות, אלא גם-שיהיה כלו חדש.

וה"איד", שבו מתיחס שניאור אל הענינים החדשים ובו היא כותב עליהם, הוא, "איד" יהודי ישן או-לדבר בלשונו של ביאליק - "איד" של אנשי-קברים.

חדש בתכלית החדש יוצאת מתחת עמו של שניאור הברידות, יותר נכון העקריות (אין זה אד מרפרף, "בחרר" ועוד): אין זו הברידות המשתפכת של מי שרחוק גואלו אבל ישנו, שאנו מוצאים בה, תפלה לעני כי יעטף; ואין זו גם הברידות השואגת והמתרננת של מי שיש לו חברה, אבל הוא נעקר ממנה ביד חזקה, שאנו מוצאים בשירי מיכילומאנה, וזהו ברידות בלי צבע וקול, בלי התאוננות וכלי כל נסיון להתאוננות, שיכולה להמציא רק אצל מי שלמרות שנאתו העזה לברידותו הוא מוכרח להרגיש, שלא רק לא יפטר לעולם ממנה, אלא אף אינו יכול לרצות, שיפטר ממנה ... אבל, בשנסתכל היטב בברידות זו, כשנראה, שמצד אחד חסר בה כמעט, יסוד שנאת החיים והבריות ומצד שני יש בה יותר מדי "צדוק הדין", - נבוא לידי הכרה, שלמרות חדושה של ברידות זו, היא פחות אנטישית-כללית מאלו שהזכרתי, והיא אך ורק ברידותו של היהודי החדש, שמרגיש את עצמו גלמוד בתיך החיים האירופיים הנגלים אליו לא רק מפני שאדוני החיים הללו דוחים אותו ואף לא מפני ששונא הוא אותם, אלא מפני שזרים הם לו וזר הוא להם, או יותר קרוב אל האמת: וזהו ברידותו של הסופר העברי בימים האחרונים, הרואה, שמספר קוראי עברית הולך ומתמעט, ויודע, שלא במרד ובמעל, לא מפני סבות שאפשר להתרעם עליהן ולהלחם בהן היה הדבר הזה, אלא מסבות כמעט פאטאליות, ובאותה שעה אינו יכול לבלי להרגיש, שעצמיותו שלו, שהיא פרי לשון נשכחה ועוובה זו, יכולה להיות מובעת בכל שלמיתת רק בה, ובכל לשון אחרת תהיה רק עצמות קטועה. ברידות כזו לא ידע, כמובן, בעל התפלה לעני, שצערותו היתה ערערות קולקטיבית, ערערות של עם שלם, לא ידעו אותה גם מיכילומאנה: הראשון מפני שחי בתקופה, שבה היה צריך לא להוכיח את נחיצות למוד הלשון העברית, אלא להראות, שמותר ללמוד גם לשונות אחרות וזלתי; והשני מפני שעבודתו הספרותית חלה בראשית תקופת חבת-ציון, בזמן שנם להמשיך, שראו, אם לא האחרון במשוררי ציון הנחז, היה נראה, כי, הנה גם בנינו מהם נואשנו שבים אלינו ... , אדרבה, המרירות שבברידותם של מיכילומאנה היא מפני

(1) אני אומר: "כמעט", מפני שפה ושם אנו פוגשים אצל המשורר במינים פסימיסטיים ומיאותרופיים עד מאד, אבל איני מבא אותם בחשבון מפני שאינם עושים רושם של דברים יוצאים מן הלב.

שהאמינו, שיש להם ממי להפדר, הראשון, שהרגיש בבדידות מן המין המתואר למעלה, היה י"ל גורדון (ג'מי אני עמלי); אבל לו היתה זו רק צרה העתידה לבוא: בעד החרושים, שחדש הוא בספרותנו, עוד מצא קהל-קוראים מתאים לרוחו אם לא בפרטיו, לכל הפחות בכללו, וכל רוגזו בא לו רק מפני שראג, שמא יהיו קוראיו-הקוראים האחרונים. רמז עליה גם פרץ (ובשפה לה זרה עתה חשתפך ותקינון שירתי-העונבי); אבל, אם מפני שכתב יותר לא בשפת-עבר, או (וזה לדעתי יותר נכון, שהרי בבדידות שעליה אני מדבר מרגישים לא אך הכותבים עברית, אלא כל הכותבים בעד העם העברי) מפני שכתב דברים אלו לא בימי עלומיו, בשעה שכבר הבין פרוכלימה וזו יותר משהרגיש בה, - הוא לא מעם את כל מרירותה של פרוכלימה זו, את מעם הבדידות הנוראה הזאת מעמו כראוי, בכל עמקה ומראגיותה, משוררנו וסופרנו הצעירים, הם, שהמלות החדשות, שנתמלאה נפשם פתאום, אינן נותנות להם למצוא ספוקם לא בכמותו ולא באיכותו של קהל-הקוראים הרגיל שלנו ודורשות קהל קוראים יותר רב-מניין ויותר רב-גונים, ולא רק קהל קוראים, אלא גם קהל קוראות, - מה צריכים הם להרגיש בהוכחם, שהאופקים החדשים, שנתגלו על ידם בספרותנו, המעט שלא הגדילו את קהל-קוראיה, אלא אף הרחיקו ממנה את הקוראים שהיו לה עד עתה, מפני שבשעה שזעמו האפטימי של הסופר העברי נשתלם פחות או יותר, עדיין לא זז רוב הקוראים עברית מאותה הנקודה של התפתחות אסתטית, שהעמידם עליה קלמן שולמסון, סמולנסקין וגורדון. היפלא אחרי כל אלה, שתקפה את סופרנו אותה בדירות-המית, שאנו מוצאים אצל שניאור, ובימים האחרונים-גם אצל יצחק קאצנלסון (1).

אנושית-כללית על פי תכנה החיצוני, אבל יהודית על פי פנימיותה היא גם השניות שבספור, כששניאור מספר (בדרך), שבשעה שהוא נחפו אל המלכה, כלומר, אל האידאל המרכזי שלו, הוא נתקל ביפיפות שונות שבדרך וניתן להן מדמו, מוחו ואשו לא מבגידה במלכה-זכר מלכתו אינו משאף רגע מלבו-- אלא משום ש, המלכה רחוקה מאד; כשהוא מתאונן (עמ' 32):

ובבקש לגי רבך קדוש מאיר
לשביע רעבוננו ולא ימצא--
קמלא הוא חללו הריק עתקאים
ועונות שמעך...
...ונמק בגעגועיו:

או כשהוא מתנצל לפני האהובה האמתית:

גבבוק ורעי אותה. גש מתי חבקה אותי--

מה פה יהודי, לכאורה? אבל, אם נרד לעמקי של החיון המבוקר, נכיר, שלפנינו אותו תהום-עולם שבין ה, לעת-עתה, וה, עתיד-לבוא, כלומר, אותה היכולת הנפשית הנפלאה במינה להשלים עם זוהמא ועברות בהוה בלי ליתר ולהפסיק בשביל זה אף לרגע מלחלום עיד טהרה וחירות נבא, ואותם הנגידים התמידים שבין הערנסה וכוונת הלב, בין החיים בבית-המרדש והחיים בשוק, - שהם שוכנים

(1) עיין שיריו ב"המעורר" ובחוברת האחרונה (י"ב) של הירחון "הזמן".

בלב היהודי הנלוותי (1) זה בצד זה, בלי שיגבור האחד על חברו ואפילו בלי שיפריעו זה את זה, וחרושו של שניאור הוא זה, שהמשוררים יקדמו לו ונגעו בפרכלימה זו (גורדון ב, שני יוסף בן שמעון; ובקרן וזית בין החומותים והלאה, יצחק גורדון ב, פחד בלילות; ליל הושענה רבה; הרא רק עד כמה מבצבצת שניות זו ביהדותו ובכלכלתו הבלתי נורמאלית של היהודי, ושניאור מראה לנו, שחדרה שניות זו גם אל תוך השאיפות האנושיות-הכלליות של היהודי.

ועוד יותר מבדידותו ובשניותו של המשורר אנו רואים את רוח היהדות הישנה החיה בו—בשיריו המוקדשים לטבע. שניאור אינו מרגיש עדיין, כי יפי הטבע הוא בכל דבר, כקמן כגדול, ובקמן עוד יותר מכגדול, מפני שהגודל מסתיר וממעט את דמות היופי שבגדול, כמו שהרגיש זאת והראה בשיריו שאל שפרניחובסקי, התיחסותו של שניאור אל הטבע היא בעיקרה התיחסות של בן הגיטו כמו שהיא מתנלית בדברי חיים-גור שבספור, בקרן-חשכה (Въ глухомъ мѣстечкѣ) לנאומי-כ"ה. חיים-גור זה אינו יכול להבין בשים אופן ממה מתפעל בנו כשהוא קורא אצל סורג'נוב; כחצר נקרו האפרוחים באשפה, הכלב הוקן התחיל לנבוח והסוס העומד על יד השער כשכש בזנבו כשראה אותו!—ושניאור גם הוא אינו מבין את היופי השקט, שכל קסמו בו בעצמו ושעל כן הוא אמתי. יופי כזה מעורר בו שאלת, מאי קא משמע לן? כמו שהראה זאת בשירו, סהרה, מה שמושך אותו אל הטבע הוא היופי הבלתי-מצוי שבו, כלומר הגראנדיוזיות שבטבע, ומפני שהשמים הם יותר גראנדיוזים מן הארץ והשמש והעבים יותר גראנדיוזים מן הנהרות, היערות והפרחים, על כן נוגע הוא בארץ רק כלאחר-יד ואך בדרך כלל (גם מלכת הירקרק, פלורה, צבא-הירק), כלומר, רק מצד הגראנדיוזיות שבה; ואילו עיקר שירתו הוא על השמים, העבים, השמש והוזהר, ביחוד על אלה האחרונים המביקים ביותר. דוא מביט בפני השמש והוזהר בעיני בן-כפר שרואה את המלך, לא רשימות מתמלטות מעמו, אלא קריאות, ואנחנו הקוראים שימעים את הקריאות, שומעים ונהנים; אבל, כשאנו משתחררים מעט מקסם הכשרון הגדול, אנו מכירים, שלא את השמש ואת הוזהר מתאר שניאור, אלא את התפעלותו מן השמש ואת התפעלותו מן הוזהר.

אם כמה ששניאור אוהב ביחוד לשורר על השמש והוזהר ראינו את היהודי שהוא בן הגיטו, כלומר, את האדם, שאברהם את הרגשת היופי—זה היופי, שאינו צעקני לעולם—נהג במעמדים, שבהם הוא בוחר לתאר את השמש והוזהר, אנו רואים את בן הגיטו שהוא יהודי, כלומר, את בן העם, שההיסטוריה המיוחדת פתחה בו נטיה למעמדי-נפש מיוחדים לו, לא בכל המעמדים השונים, שמתגלים בהם השמש והוזהר, מראה אותם לנו שניאור, אלא אך ורק

(1) אני מניח, "הנלוותי" מפני שהיהדות שלפני הנלות שאפה, להפך, להביא ליד הרמוניה שלמה את תביעות החיים ותביעות המוסר, יותר נכון—היא לא הורחה כלל בחיים שאינם מוסריים וכמוסר שאינו מן החיים. המאמרים: "לא נתנה תורה אלא לאוכלי המן", "מלכותי היא לא מעלמא הדין" והפירוש הידוע על "לשומרי ברייתו ולזוכרי פקודיו" שהם כמותרים את דעתי נתחברו כבר בזמן שהרגישה היהדות, שגם מלכותה היא לא "מעלמא הדין", כלומר, בשעת הנלות אי מעט קודם לה.

במעמד-השקיעה שלהם, וכלום אין החכה והתכיפות היתרה, שבהן הוא אוהב לתאר את שקיעת החמה, ביחד עם תלונותיו:

..אֵיךְ אֶשֶׁר עַל הַשֶּׁמֶשׁ—וְאֵיךְ לֹא רָאִיתִיהוּ...
 וּבִקְרָצִי: יוֹם מְחַלֵּל שֶׁמֶשׁ צָהוּב, יָשָׁן נוֹשָׁן—

כלום אין אלו מעוררות בנו את המחשבה, כי להשתתפות כזו ביגון, יורר ו להצטערות כהצטערותו של המחבר על שלא ראה, יורד זה" בנדולתו ואינו יכול לצייר את נדולתו אף בדמיונו, מסוגל רק בנו של אותו העם, שכמעט כל חייו הם ירידה ו, שקיעה ארוכה, ומימי הוריה שהיו לו נשאר בלבו אך זכר קטן, היכול לעורר בנפשו רק נענועים על הימים ההם—ולא יותר...

אבל עוד יותר מבחלקי הטבע, שבחר שניאור חומר לשירתי, ובהמעמדים, שבהם הוא אוהב לתארם, מבצבץ הצד היהודי שבמשורר בהתייחסותו אל הייפי והטבע ובתביעות, שהוא תובע מהם, אותה ההתלכדות הנמורה עם הטבע עד כדי לשכחת גבולות ה,אני וה,הוא, שאֵת בטויה היותר נכון אנו מוצאים בדבריו הפשוטים של אחר האכרים השווארצוואלדיים, שתאר קרתולד אויערבאך; איך ליעב אללעס וואס פיין איזט, אָבוואָהל עם ניכט מיין איזטו ושכספרותנו אפשר למצאה אצל אש ובמדה ורעה גם אצל משרגי חובסקי,—אותה, התלבשות גופא בגופא ונשמתא בנשמתא אך לשוא תבקשו אותה אצל שניאור, בעצמו הוא מודה:

עם קל עץ פֿורח שְׁאָמֶשׁ.

מַתְעוֹרֵר דֶּרְעִין בְּמוֹחִי.

כִּי אֲחֵר הוּא יִתְלַשׁ אֶת פֶּהוּ

וְדַק לֹא אֲנִי, לֹא אֲנִי.

והוא מתאינן על כחות העולם:

וּמִדֵּוּעַ הֵאָשְׁמַר אֶת קֶלֶם בְּלִבִּי

וְאֵף אֲחֵר מִדָּם אִיטִי מְכִיל לִבִּי.

אִי-היכולת ואִי-הרצון לצאת אף לרגע מגבולות הסוביקטיביות וגם ההעמרה הגאונתית של ה,אני העצמי הפרטי בצד—או גם כנגד—העולם הכללי, שהם מבצבצים ועולים מהוראותיו ותלונותיו של המשורר, — כלום אינם מוכיחים ברור, שגם בשעה שמשוררנו עוסק בתוכן כללי כהטבע, יהודי גמור הוא, כלומר, סוביקטיבי ואינדיווידואלי עד הקצה האחרון?

אמנם, שומעים אנחנו את שניאור מדבר בהתלהבות גדולה על הטבע וביחוד על חביבו השמש; אבל דוקא התלהבות יתרה זו, דוקא קריאתו התכופה לשמש: אבא, אבא, מעוררות בנו את החשד, שלא אך הנאה אסתטית מבקש המשורר בטבע ובייפי, ואמנם, אני רואים את שניאור מקוה, שהטבע, וביחוד השמש, יביאו מרגוע לנפשו (אם ינונך מבקש מוצא וקופאות דמעוּתִיךְ... או מהר אל הבריאה אמן) או נחומים ותקוה (והיה כי ירד קו זהב ונקבך... ואמרת לו: בוא, ברוך-אל, אל חדרי לבבי, היה לי לאב, למנחם ולנביא זי). לפנינו, איפוא, לא יִתֵּי מבקש פרחים, אלא יהודי מבקש פרי. כלומר: כשם שבשעה שהיה היהודי לזוט אחרי דעת אלהים, לא היה לו העיקר הצד הפילוסופי שבה, אלא עשית הטוב והחסד המסתעפת ממנה, כך אף כשפגנים אחדים

מבניו - מסכות, שלא פה המקום לבארן-אל השבע, אין הם מבקשים יופי נרידא ויותר נרידא, במקום יופי ובמקום זוהר, אלא דבר יותר ממשי: אלהים חדשים, שיתנו להם את המנוחה והנחומים, אשר לא נתנו להם האלהים, שבטחו בהם עד עתה...

ומכיון שהטבע בכלל והשמש בפרט אינם למשוררנו דברים, שנתנו אך ליהנות מהם הנאה אסתטית, אין להתפלא, אם גם התיחסותו אל אלה אינה אסתטית, אין להתפלא על אדיקותו הנפרזה בשמש ועל השנאה העזה, שהוא שונא (על, עם הערב) את העבים והירח הבאים בנביל השמש. הלא לפנינו בן להעם, שהשמיע ראשון בעולם האמונות, שה' אחד ושמו אחד, ובעולם הסרע-שאחד הוא הגורם האיקונומי בתור מניע את ההיסטוריה של האנושיות, אין עוד מלבדו; ובכן טבעי הוא בתכלית הטבעיות מה שגם לתוך ההתיחסות אל היופי והטבע מכניסים בני עם זה את קנאותם, כמרומו למעלה, אין התיחסות כזו אסתטית כלל; אסתטי אמתי אי-אפשר לו שלא ירגיש, שהיופי לא אחד הוא ולא בדבר אחד הוא; אבל, כמו שהיכחתי כבר, שניאור אינו מבקש כלל הנאה אסתטית מהדורה ביופי ובטבע, וההבדל שבינו, עובד היופי, ובין אבותיו, הקסיוגורים הגדולים של היופי, הוא רק בזה, שהם, בהרגישם, שהאסתטיקה בנטייתה לרבויות-צורות ורבויות-גונים אינה יכולה לדור בכפיפה אחת עם רעיון האחרות הקבוע בלבם, שמו מעדיה לגמרי כאילו אינה בעולם, והוא, שכבר אינו יכול לכפור בהאסתטיקה כאבותיו, רוצה לעשות את היופי לאחרותי, כמעט שהייתי אומר-למנותיאסטי.

יהודי בן הניס-ויהודי, חריף ומפולפלי-נשקף אלינו גם מבין שירי-האהבה של שניאור, אם הילד שב, מעשיה מדבר לא כילד, או אם דברי הלוחם השב משרה המלחמה (מתנה) הם, למרות כל יפים, לא דברי לוחם, אלא דברי מתפלסף ומתפלץ, אפשר לבאר חסרונות אלה במה שלעת-עתה עדיין אין שניאור מבין את הפסיכיקה של זולתו, אבל מה נאמר, אם בשירים המסורים את רגשות אהבתו שלו מספר המשורר, שבעצם אכלו הכבד על אהבתו המתה ולפני גופתה, נתקל רעיונו באחותה היפה (שלשה), או אם אנו רואים את החשך בנות הבמלנית והקרה, שבה הוא אומר לקחת את לב אהבתו (זקריה)... כלום מסוגלת אהבה נורמאלית לקלות-הרגש הזה ולהערמיטיות היבשה הזו, ערמוניות שהיא באמתו של דבר אותו, החשבון הפסיכולוגי הקרי של אדמויץ (באין מטרה) לצרשדסקי ביחס לראיסה, שלא אהב ורק רצה לכבשהו; וכלום אוהב נורמאלי מתפעל בעצמו מגודל חוס אהבתו עד שהוא עושה עלינו רושם מנוחך של מי שמתלהב וקרמומטר בידו למוד בו את סדת התלהבותו, כרושם שעושה עלינו המשורר בשיר, כך נושקים אצלנו:

בשאלות, שאני שואל, אין רצוני להוכיח, ששניאור אינו יכול לתאר את רגש-האהבה, או שהוא שר על רגשות שלא הרגיש מעודו, אדרבה, נכון אני לקפוץ ולהשבע, שכך אוהבים באמת וכך נושקים באמת, אבל אך ורק-בני הגשו... ודוקא מפני ששניאור הרגיש בזה, דוקא מפני שככל בעל כשרון גדול אינו יכול לנסות מן האמת גם כשהוא נגר המקובל, דוקא מפני זה יצאה מתחת עמו אהבת בני הגשו בכל חזאיותה, נקרנותה והשכליות שבה, משוררים, שכשורגם פחות מזה של שניאור, נותנים לנו תמינות יותר משמחות ממצב האהבה ברחובנו, מפני

שאינם מעיזים לסור מן השפלה שנקבעו מופרי אומות-העולם ושנתקבל גם בספרותנו לתאור האהבה; אבל תמינותיהם מתאימות להאהבה שבגמנו כמו שמתאים, שיר השירים למעמדה-הרגשות שבשוק הרגים! מה שרציתי להראות הוא—שמה שנקרא, אהבה בשרי שניאור לא אהבה הוא, אלא שאיפה להתאהב ולהאהב. אכן, לא, כך נושקים אצלנו הוא השם הנאה לשיר הנקרא בשם זה, אלא, כך משוים אצלנו בנפשם את הפרוץ של הנשיקה אנשים, שלא נשקו מעולם כשאר בני-ארם...

אולם, אם בכל מה שהבאתי עד עתה צריך להסתכל הרבה כדי להכיר. שהחיצוניות האירופית החדשה מכסה על פנימיות יהודית ישנה, הנה יש קיום אחדים בתכונת שירתו של שניאור, שבהם בולט, ישראל סבאי שבו וניכר גם מבלי שיבוקש... כשהמשורר, המתאמץ להיות, מודרני ואי-יהודי, קרא אלינו פתאום:

בן אדם, הלוק אחרי האור!

או כשהוא מבקש מאהובתו:

וזרן השמש ירפךך בא ננבד.....

ושמרך מן הליך בך כובך במקומי—

כלום אין אנו רואים, שלפנינו בן עם הנביאים, השליחים, הדרשנים והפרוץ פאנאנדיסטים, כאחת: בן להאומה, שהוכח תיכיה את עמידתו הוא לו לא רק מצות-עשה מן התורה, אלא גם אחד מן היסודות הראשיים של הפסיכיקה שלו—אמנם, אבותיו הנשמיים והרוחניים של שניאור דרשו; ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש והירח! ואיך תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם, והוא דורש את ההפך מזה; אבל הוא והם יש לכל אחד מהם מוסר, שהוא מטיף אותו בהתלהבות רבה, והעיקר—כמיהו כמוהם מאמינים—בהכרה או שלא בהכרה—בכחו של הדבור המוסרי לשנות את החיים!

יין ישן כזה—וגם בקנקן לא חדש, אלא אך מחורש—אנו מוצאים בשיר ברעיוני. כשהמשורר צווח:

את בשרי בבשתם לעבד

ואת נפשי קלחם קניתם.

אבל לא את רעיוני הנאה.

התשקעני לא את ברעיוני—

והוא מיסר בפרטות יתרה את כל הגרורות והנפלאות, שהוא יכול לשוות לו ברעיוני—וכל זה מסופר בלא שום הצטערות על שהוא יכול להרגיש את כל אלה רק ברמיון—כלום אין אנו רואים בזה את הנמיה, שהתפתחה בעמנו הודות לחיו האומללים, להביט על האילויות כעל עיקרם של החיים והחלק היותר ממשיש בהם? אם בני הדורות שקדמו לשניאור, בטלו את הישי ברמיונם והוא ברמיונו מקיים אותם, אם הם בראו ברעיונם את, ירושלים של מעלה, את הספירות ובימים האחרונים—את, הלאומיות הרוחנית, והוא ברא ברעיונו יפניות, שהוא מתנגב אליהן ונושקן, ובנות שרים ומלכים, שהן פלגשיו והן לא תרענת, החלום לא אחד היא, אבל החולמים אינם רחוקים זה מזה...

סוף דבר: חושב אני, שההוכחות, שהבאתי בזה, מספיקות להראות לקורא, שלמרות מה שהענינים, שבחר שניאור לשיר עליהם, הם אנושיים-כלליים

ולמרות הפשרן הגדול, שבו הוא שר על הענינים הללו, אף על פי כן אפשר להמליץ עליו את דברי גולדפאדן: „הוא מדבר רוסית, יהודית-אף לא מלה; אבל ברוסית שלו אני מכיר ביותר, שזהו יהודוני!“...

מה הן עתירותיו של החיון הזה? האמנם תמיד תהא התיחסותם של סופרינו אל המבצע והיופי זו של בני-כפר שרואים את המלך? או אולי לפנינו רק המדרגה הראשונה והמוכרחת של התפתחות הרגשת היופי והמבעיות בתיכנון? רצוני לאמר: אולי כשם שבהתפתחות הרגשת היופי בכלל בא המין האנושי לידי הכרת היופי והעדינות שבמבצע רק מתוך הכרה קודמת של העצמה והנורא שבו, כך יבואו גם סופרינו מתוך הסתכלות בשמים וביופי הבלתי-מצוי לידי הסתכלות בארץ וביופי המצוי, מתוך דבקות במבצע שלא לשמו יבואו לידי התדבקות בו לשמו ומתוך שאיפה להתאהב ולהאהיב יבואו לידי האהבה עצמה? – על שאלה זו קשה להשיב תשובה ברורה, חיינו הנובלים והמנבלים את כל הבא בגבולם אינם עלולים לנמוע בטחון גדול ביותר אף בלבם של האופטימיסטי היותר קיצוני, מה שיכולני לומר הוא: שאם אפשרית היא בימינו ולעינינו מהפכה עיקרית כזו בספרותנו, אז מכל המשוררים הצעירים, החיים אתנו כיום, היותר מסיגל לה הוא – שניאור! משורר כשניאור, שלמרות החסרונות העיקריים, המעיבים לעת עתה את יפעת כשרונו: האריכות, המונוטוניות והריטוריקה שבהרבה משיריו – קשה לקרוא הפרידה ממנו; משורר כמיהו, שהוא יכול למסור באמנות נפלאה את הרשמים היותר דקים של הרמטה והחולשה (במחצה הראשונה של הפואמה „מתנה“) ואת הרשמים היותר חזקים של השאון והנבירה („הידעתם מה ספר לי הקיר“, תחת הקודנס“). – משורר כזה יכול לתת תקוה בלבנו, שקפיצה כזו מן הישן אל תוך החדש לא תהיה נשגבת מכוחותיו המצוינים.

יקמרינוסלב.

מנחם מנדל פייטלזון.

רבי מנשה מרגלית.

(לשנת השבעים שלו).*

בכ"ג ניסן מלאו שבעים שנה להסופר והעסקן הצבורי, רבי מנשה מרגלית, האדם המצוין הזה מקפל תחתיו תקופה שלמה של יובל שנים ובמובן ידוע נתגשמה בו היהדות הרוסית האינטליגנטית שבתקיפה זו. הוא אחד מיחידה הסגולה המועטים שבאותו הדור, שלא נתיאשו מקיום היהדות ולא ראו פתרון שאלותינו בהתרחקות מכל קניני ישראל. אף על פי שהיה חניך בית מדרש הרבנים בוויטומיר, שרוב תלמידיו התייחסו בשלילה אל קדשי ישראל, התייחס הוא אל התלמוד וכל ספרותנו העתיקה בחיוב, וכמעט אפשר לומר, שהוא הצורה הבולטת האחת, שיצר בית-המדרש המדולדל ההוא.

רבי מנשה מרגלית הוא אדם, שנתאחדו בו התלמוד והמעשה כאחד, – דבר שמתגלה בעולם רק לעתים רחוקות, בתור פרקליט עפ"י אומנתו, הוא מסבנו איש-מעשה וגם בעבודותיו הספרותיות אפשר להכיר מעשיות ידועה. בתור איש מן החיים, הרחוק מרמיונות ותיאוריות פילוסופיות מופשטות, אינו אוהב להתפלסף הרבה על קיום היהדות, את הדאגה לקיום זה הוא מניח להעם עצמו, שהוא מאמין גדול ביכולתו: העם בעצמו מרגיש באופן אינסטינקטיבי מה לקרב ומה לרחק, דבר, שאין לו שורש ברוחו הפנימי של העם, מחויב לנבול ולנפול, ומה שיש לו קיום ואחיזה ברוחו יתקיים ויתחזק מעצמו, אומר מרגלית באחד ממאמריו ע"ד קיום היהדות¹. בדברים הללו צפונה שיטה שלמה ויש להם על מה שיסמכו. כי מרגלית מחזיק בשיטת ההתפתחות הטבעית של היהדות על יסודות אנושיים כלליים, כדי לקיים ולחזק את היהדות צריך, לדעתו, לחזק ולבצר את מצב היהודים: כשיהיו ליהודים חיים חפשיים תתקיים היהדות ממילא, בריפורמה אינו רואה שום הכרח וגם אינה אפשרית, לפי דעתו, כל זמן שהיהודים יושבים צפופים ורחוקים ומחוסרי-זכויות בהאזיר המצוק של תחום-המושב. היהודים צריכים לשאוף לאויר, לחופש ולגצור המעמד האזרחי, ואז יוכלו לשתק ולחזק את הרוח הלאומי, הדתי והמוסרי².

כפרקליט, היה רמ"ט תמיד גם פרקליטה של היהדות ולוחם מלחמותיה, הוא תלה תדיר את סבת עניותנו הרוחנית בסבת עניותנו האקינומית וזו האחרונה – בלחץ של מעלה, שעמו נלחם כל ימיו, במאמרי החריפים נלחם עם הרשות

* נתאר מחדש מקום [הערך].

1) Самоосвобождение и самоотречение (Вопросы евр. жизни, С П Б., 1889).

2) ע"ן המאמר הנזכר בהערה הקודמת.

של אותו הזמן, וזמן תקוני-הממשלה לטיבת היהודים, והוכיח, שכל התקנים, שתקנו או לסובת ישראל, כביכול, לא נעשו אלא לצורך אחר לנמרי: בתוכם היתה שנאה כבושה ושאיפה לשמד ולכליון, ומשום כך נהפכו כל התקנים הללו לרועץ לישראל וסופם שאגרו את כחותיו החמריים ודלדלו את כחותיו הרוחניים, הוא מוכיח באותות ומופתים, שלא באשמתנו לא עשו התקנים הללו פרי, אלא באשמת המתקנים בעצמם, שבידם האחת נתנו ובהשנית נטלו בחזרה ¹). למאמריו במקצוע זה יש ערך גדול מפני שבהם נסתמנה תקופה שלמה מחיי היהודים ברוסיה, שהיתה רבת-התסיסה ורבת-התוצאות.

חומר משפטי רב יש במאמריו על זכויות הקהל ברוסיה. רמיס הוא הלוחם הראשון בעד האבטומסיה של קהלות-ישראל. ובאותה שעה, שעל ירי עלילותיהם של שונאי ישראל הגלויים והנסתרים נעשה אז השם, קהלי-לחרפה ולקלסה גם לרוב המשכילים מישראל, שבקשו למצוא חן בעיני ה"פריץ", הוכיח רמיס, שאנו צריכים להלחם בכל תוקף בעד האודנאניזציות הפנימיות שהיו לנו. הוא באר, שהקהל היא האבטומסיה של העדה, — אבטומסיה זו, שעכשיו אנו מדיינים על נחיצותה ואפשרותה, — ושכית-הדין הישראלי הוא משפט העם על פי מנהגיו; ועל כן אין לנו לעשות כמעשי רוב המשכילים של אותו הדור ולומר שמעולם לא היו לנו לא קהל ולא בתי-דינים, אלא, אדרבה, צריכים אנו לחבוש את זכויותינו אלו, שהיו לנו ושלא בצדק נטלה אותן מאתנו הממשלה בשנות החמשים והששים.

רמיס הוא גם פרקליט גדול להתלמוד, ביחוד לחלק המשפטי שבו. בכל מאמריו הוא מוכיח, שהתלמוד נתפתח באופן מבטי ושיש לו גם ערך ותכונה אנושיים-כלליים, וזוהי נקודת-הכובד של השקפתו על התלמוד, שהוא מבררה בכל מאמריו, הוא נלחם מלחמת התלמוד כלפי חוץ, אבל גם כלפי-פנים קשתה עליו המלחמה. כי להבנת התלמוד בתור ספר מדעי מהנגדות שתי מפלגות רחוקות זו מזו: מצד אחד-החסידים והמין הלומדים, שהם מתנגדים בכלל לכל קרן אור, שמבקשים להכניס לתוך למוד התלמוד במובן ביורו המדעי על יסוד חכמות כלליות; ומצד שני-המתכחשים לעמם, שמביטים בעיני שנאה על התלמוד כעל ספר מלא הבלים ישנים. עי ידיעותיו המשפטיות היה מרגלית הראשון ברוסיה, שנלחם עם שתי ההשקפות הללו כאחת והוכיח את ערכו האמתי של הספר הגדול הזה בהיסטוריה האנושית. הוא הוכיח, שרק חסרון ההבנה המדעית גרם לזה, שהתלמוד מונח בקרן זווית: צריך להפיץ עליו אור המדע, כדי לעשותו לכלי יקר לכל העולם המדעי.

אמנם, הראיות שהביא לדעותיו אולי אינן יסודיות, כי לא חבר ספרים של מים במקצוע המחקר התלמודי, אלא כתב רשימות ומאמרים קצרים, אבל אף מתוכם אפשר לראות, שחדר לתוך התכונה האמתית של התלמוד, ביחוד מצטיין במקצוע זה מחקרו: חזקת שנים על פי התלמוד בהשטיות לחוקי רומא, בו הראה את ידיעתם העמוקה של בעלי-התלמוד בתורת המשפטים, את המקורות שבהם ואת יתרונם על תורת משפטי הרומאים. במבוא למחקרו זה הסביר גם את

1) Что намъ дѣлать съ русскими евреями? (Вопросы евр. жизни, IV).

דרכי למוד התלמוד והראה על ההתפתחות הטבעית שלו ועל הדרכים, שבהן הלכו בחפצם שתביעות-החיים תהיינה מסכימות אל ההלכה, ומחקר זה הוא יסוד גדול להבנת התפתחות התלמוד.

אלמלי הקדיש המחבר הזה כל ימיו לבירור משפטי התלמוד עפ"י השתוותם עם חוקי העמים, בודאי היה מביא ברכה מרובה להחקירה התלמודית; אבל הוא נתן לנו רק קטעים ושברי-רעיונות ולא ספרים שלמים, כי לא היה סיפק בידו להקדיש לזה את חייו מפני מרותו, או לא היה יכול לצמצם עצמו בד' אמות של הלכה מפני שמטבעו הוא איש-מעשה, בשעה שנדר ויצא אל אחיו היתה חסיסת-הרוח בקרב יהודי-רוסיה גדולה מאד, המאורעות דחפו אותו לתוך עולם המעשה, לא לתוך בית-המדרש, והוא נשאר עסקן צבורי. גם ספרותו היא יותר עסקנית, ומה שדרש גמא תמיד לקיים בעצמו. ראה, שיהודי-רוסיה מצמצמים להשכלה אירופית, — בא ועסק ב,חברת מפיצי-השכלה", ראה, שצריך להפיץ אומונות, — עמד בראש ה,מרוז", והוא ראה, שצריך להפיץ על התלמוד ועל חכמת-ישראל את אור המדע, — והשתדל בדבר, שתתעלה ה,ישיבה' באודיסא למעלת בית-ספר נבוה לחכמת ישראל.

רמ"ם נשאר נאמן לשיטתה של היהדות הרוסית בשנות הששים, אמנם, חפונרומים של שנות השמונים ועזעו את נפשו ונרמו לו להטיל ספק באפשרות התבצרות מצב היהודים פה ברוסיה, ושנים אחדות נתקרב אל רעיון, חבת ציון, והשתתף הרבה בועד הפלשתיני שבאודיסא בתור מזכירו, אבל לבסוף חזר לשיטתו הישנה — לבקש את פתרון שאלת היהודים בהתבצרות מעמדו האזרחי, הכלכלי וההשכלי ברוסיה ובהתפשטותה וההתפתחותה של חכמת ישראל, ובשיטה זו הוא אוחז בקנאות יתרה, ועוד זה לא כבר הציע אותה במחקרו על שאלת-היהודים¹, שהוא מפליא בבקאות הנמצאה בו ואף בהרצאתו, שהיא מועט מחויק את המרובה.

הבה נברכו, שיאריך ימים בעבודתו הספרותית והמעשית, ואם אמנם שיטתו אינה מתאמת לשיטת, השלח, אבל כוונתו בודאי רצויה ומעשיו להרמת המצב הרוחני והכלכלי של יהודי רוסיה במשך יובל שנים ראויים לזכרון.

ר. צ.

1) Вопросъ, именуемый еврейскимъ. С. П. Б. 1906.

מכתב אל המערכת.

מערכת נכבדה!

מיום שגלה מר, אחר העסי את ה,אמת מארץ-ישראלי ונחל לו בזה שם-עולם, נוהגים אחרים מתלמידיו לחקות איתו בדברים עיר איי. אך באין להם כשרונו המצוין, הם אומרים למלאות את החסר בדברים של מרירות ויאוש, ביחס של שלילה לכל הגעשה והמתקוה וביחס של חשד ולעג לעסקני הצבור שבארץ-ישראל.

אחר מן המחקים האלו הוא גם מר מ. סמילאנסקי, שבסוף מכתבו האחרון ב,השלחי 1) לא רק במל הרבה מן העבודה המעשית באיי בכלל, אלא גם נגע בשני מוסדים ארצי-ישראליים - כלשכת-המידיעין והגימנסיה העברית - והתיחס אליהם בסוביקטיביות יתרה. בניגע לגימנסיה הוא מחליט, שהנהגתה נתנה בידי אנשים, שאין להם שום הכנה לזה, ובניגע ללשכת-המידיעין הוא אומר, שאף הנהגתה נמסרה לאדם שאינו ראוי לכך ושצא, משום משוא פנים לקרובים ללבנו נבראה עבודה בשביל העובר.

בתור מנהל לשכת-המידיעין ובתור חבר לוועד-המפקח של הגימנסיה העברית אני מבקש מאת המערכת, שתתן לי את היכולת להשיב על דברי מר מ. ס. אתחיל מן הגימנסיה העברית, שהיא גם לדעת מר סמילאנסקי, אחד מן התנאים ההכרחיים של התישבותנו ההדרגית באיי. מר מ. ס. מתאונן על שיסרו את הגימנסיה בלי פונד מספיק, בלי מכשירים והעיקר - בלי אנשים מומחים לדבר.

אמת הדבר, שהתחלנו בלי פונד מספיק. אבל הלא את כל עבודת-התחיה שלנו התחלנו בלי פונד מספיק, ונס הבאנו שלנו התחיל את עבודתו רק בחלק השמיני מן הסכום שנקצב לו בראשונה, ואנו התחלנו את כל עבודתנו רק מפני שלא יכולנו להמתין יותר: אם נוסף להמתין ולא נתחיל, אז לא יקראו הפונדים המספיקים גם לאחר עשרות שנים. הפילוסופיה של התמרמרות ויאוש, הנקבנות התולנית, לא תברא לנו לעולם פונדים מספיקים; השיטה של, אשרי הממכה לדור יבואי לא תתן לנו לעולם את אנשי-המעשה הדרושים. היא המית בנו את התקוה והאנגרניה, היא תשלח את עסקנינו לאהליהם, ותדחוף את העובדים שבנו לתוך מפלגות שונות של עמים שונים.

גם את המכשירים לא יכולנו להשיג קודם שהיתה הגימנסיה בפועל. עתה, עברה רק כשנה וכבר יש לנו מכשירים די ספוק המחלקות המצויות כבר. ומה שנוגע לספרי הלמוד, המרס ידע מר מ. ס., שאילמלי היינו אומרים להמתין

1) עין "מארץ ישראל", "השלחי" כרך י"ז, חוברות ה"ו.

עד שיהיו כל ספרי-הלמוד מן המוכן בעברית, אז היינו צריכים לסגור למשך הרבה שנים את כל בתי-הספר העבריים שבאי"י אבל סוד קיומם של בתהים הוא—מה שהמורים באי מניגים שעורי-למוד, כל אחד לבית ספרו ולמחלקתו. עבודת-פרך זו צריכה להעביר עיי המורים באי מפני שכל בעלי הקולטורה והרוח לא הספיקו לברוא במשך עשרות שנים, פוגר מספיק בשביל ספרי-למוד לבתי-הספר שבאי"י, ומה שמוכרחים לעשות מורי כל בתי-הספר הפלשטיניים, עושים גם מורי הגימנסיה העברית, ואילמלי מרח מרס. לדעת את המצב בגימנסיה כמו שהוא קודם שבא לכתוב עליה, היה יודע, כי מלבד מה שתכנית הלמודים בכללה היתה ברורה מראש לאלו שהתחילו בעבודה, עיר מחויב כל מורה ומורה בראש כל רבע שנת-למוד להציע לפני מועצת-המורים רשימה מדויקת מסה שילמד במשך רבע השנה הבאה, ובראש כל שבוע מחויבים המורים להכין בפרטי פרטיות את השעורים שילמדו במשך השבוע, עיי עבודת פרך זו ממלאים המורים את חסרונן ספרי-הלמוד.

ומה שנוגע למומחיותם של מורי הגימנסיה, הרי הם הכינו את עצמם בעודם בחו"ל לעבודתם העתידה באי"י, ואם כן מה כל החרדה, שחרר מר סמילאנסקי על חסרונן, הכנה?

וראוי לדעת, שמר סמילאנסקי לא נכנס אף פעם אל הגימנסיה ולא שאל אף פעם מאת הועד המפקח ולא ממועצת המורים על מצב הענינים, ורק מפי השמועה הוא מרשה לעצמו לדון ולבקר בלשון של ודאות לפני קהל הקוראים, שמאמינים הם לדבריו מפני שהוא יושב במקום המעשה והוא עדי-ראיה.

וגם את לשכת-המוריעין לא זכה מר סמילאנסקי בבקורו אף פעם, ועל כן אינו יודע כלל וכלל, מה נעשה בה; ועל כן אי-אפשר היה, שלא יוציא משפט מעוקל. מר סמילאנסקי אומר, שעתה, אחרי שנת-מעשה האימיגרציה, כמעט שאין פונים אל הלשכה. באמת אין הרבר כן. עדים הם הרבה מאות הסתכנים ורשימות-השאלות מאת האנשים, שפנו אל הלשכה אף בימים האחרונים, ומי שרוצה לבא ולהוכיח בזה הרי כל הפנקסים וספרי-הזכרונות פתוחים לפניו, בשעה שקטה זו היו צריכים—לדעת מר סמילאנסקי—להעמיד בראש הלשכה אדם מומחה אחד, וכאן אני שואל: מומחה לאיזה מקצוע?—הלשכה צריכה לחקור על-אודות כל תנאי הישוב; על המצב המשפטי והאיקינומי, על תנאי קניית קרקע ופרטי העבודה של הזריעה והנטיעה, על תנאי החרושת והמסחר והמלאכה במקומות השונים באי"י וסביבותיה; גם המצב הרוחני מענין את הבא להתישב באי"י: רוצה הוא לדעת, איזו מוסדות-צבור ובתי-ספר יש שם; גם הסטאטיסטיקה של הישוב העברי הישן באי"י מענינת את הבא מחדש והוא צריך לדעתה קודם שיתישב בערים, וכיום אפשר למצוא אדם אחד, שיהא מומחה לכל המקצועות הללו עיקר ה, מומחיות" בענין זה היא—לא סוף את כל הידיעות מפי ספרים וסופרים ומפי מומחים שונים, לסדר אותן באופן הראוי ולמסור (בעל פה, בכתב או גם בדפוס) דברים כמו שהם, בלי הפרזה, בלי כחל וסרק ובלי מרירות ויאוש, ומאחר שהלשכה היא מוסד ציבורי ורגש-האחריות גדול בה, על כן אין מוסרים את אספת הידיעות לאיש אחד; יש מועצה, שהיא עורכת את הפרוגרממה של העבודה, יש

מזכירים במחלקות הלשכה שבירושלים וחיפה, יש קורספונדנטים במקומות שונים ביהודה ובגליל ויש מומחים, שהם משימים עזרתם הרוחנית להלשכה כל אחד במקצוע שלו. ובכן, מי הוא ה"מומחה" היחיד, שמר.ס. רצה לראותו עומד בראש כל הלשכה? האמנם יש לנו, מושלם בכל המעלות—"ואנחנו לא ידענו?" על רמזותיו בדבר, משוא-פנים לקרובים ללבנו", שבסבתה, נבראה עבודה בשביל העובד", לא אומר כלום. על דברים כאלה אין משיכים מפני הכבוד. מה שנתכוונתי בתשובתי הוא: שמר.ס., הבא ליפו פעם או שתי פעמים בחודש לרגל עסקי, לא בא אף פעם אחת אל הלשכה ואינו יכול לדעת לא את מעלותיה ולא את חסרונותיה. כי ערכן של, אמתותי מא"י, הנקנות באופן כזה, אינו גדול ביותר—יבינו קוראי, השלחי מאליהם.

ברגשי-כבוד ובברכת-ציון

מ. שיינקין.

יפו.

שתי שאלות.

בה, מעוררי שין, חוברת ו', עמ' 254, אני קורא:

והנה, השלח" המחדש! אלה ספרותנו המספר בין החיים והמות! מה רעד לבנו בצפתנו לזן... והנה יצא לאור ארבע חוברות—ויש לנו סובליציסטיקה לא מעלה ולא מורידה על יחידות של לבתחלה וכו' ושאלות האנושיות וכו' של עפשטיין ושל ליליינבלום ושל ברנפלד וכו', חכמת ישראל (הי, חכמת ישראל שאין לה סוף!) על ההיליניסמוס הישראלי ועל הרעיון המשיחי ועל העיקרים השונים של ברנפלד ושל קלוזנר ושל „רב צעיר“, וביליזיסטיקה שבלוניז, קלוזנר, חורח כעין זו שחולקת ונרספת ב„ניוחא“—ליל חורף של קאכאק ו„דראסחו“ של שטיינברג!

ועל החתים: ש. ביחובסקי.

על מענתיו כלפי הבלטריסטיקה לא אדבר: זהו דבר תלוי בטעם, ולמשל, הראמה של יעקב שטיינברג, ר' ליב גולדמאן ובתו, שכל-כך הרבה מר ביחובסקי לבטלה ולגנותה, מצאה חן בעיני מר ש. צינברג, המבקר של Свобода и Равенство, שהקריש לה מאמר ארוך בעתון זה (גליון ל') וראה בה דבר חדש והתחלה טובה מצד הסופרים העבריים, שעד עתה ידעו לתאר רק את הזקנים, האבות, והפעם עלה בידי אחד מהם לתאר את הצעירים, הבנים; וכידוע, אין האורגאן של, הקביצה העממית ואף לא מר צינברג חשירים על חבה נפרזה להלשון העברית, אבל לא על זה אני דן. מאמריהם של עפשטיין, ליליינבלום וברנפלד, הרנים על „שאלות לאומיות“ חדשות וחשובות כתקית ישראל לרכוש צו בנצוף זכיות לאומיות שלמות, כנחיצות השתתפותו בתנועת-השחרור במדה יתרה, כשאלת הלשונות שלנו ועוד ועוד (אחת היא, אם צדקו הסופרים האלו או לא),—כל המאמרים האלה הם, פובליציסטיקה לא מעלה ולא מורידה, אני שואל, איפוא: מה היא הפובליציסטיקה, המעלה והמורידה, שירחוק עברי צריך לעסוק בה?

ועוד שאלה אחת: מר ביחובסקי מצטער על ש, חכמת-ישראל אין לה סוף; ואיו חכמת ישראל—לא לקט הערות בודדות ויבשות ועניני ארכיאולוגיה, אלא זו, שהיא דנה על ענינים כ, ההיליניסמוס הישראלי, שנתן לישראל ולעולם כולו אנשים כפילון האלכסנדרוני, גרם למאורעות כצמיחת מושג ת, לוגוס" ועשה לאפשרית את התפשטות הנצרות בעולם; או זו, שהיא דנה על, הרעיון המשיחי בישראל, שגם הוא נעשה בצורה זו או אחרת לקנינה של האנושיות כולה ויש צו חשיבות לאומית מעשית יתרה מפני שכל רעיון-התחיה מתבסס עליו; או זו, שהוא דנה על עיקרי הדת הישראלית ועל ספר חשוב כה, חוברת לדוגמא של, אוצר-היהדות, אני שואל, איפוא: וכמה צריך לעסוק ירחוק עברי, שיש בו גם חלק מדעי ומי שם את מר ב, שכפירייעית לא פרסם מימיו שום מאמר מדעי, לשופט על, חכמת-ישראל שאין לה סוף? ולמחלים החלטות, איזה ענין מדעי ראוי לבוא בירחוק כ, השלח" ואיזה—לא?

אם רואים אנחנו את מנהג-הביון, שנוהגים הקוראים העבריים בכל סופר וחכם עברי, ואת קלות-הרעת, שבה הם מתיחסים אל כל מאמר וספר, שקריאתו דורשת קצת עיון והתעמקות,—יש לנו לבקש סבתם של ביון וקלות-ראש אלו לא רק בקוראינו ובמדרכת-השכלתם, אלא אף-ואולי קודם-כל—בעורכים העבריים, שנותנים מקום לדברים כאותם המובאים למעלה לכל מי שחוצפתו גדולה מהשנתו.

איש עברי.

שאלת הקולטורה ושאלת הלשון.

מאת

א. ציוני.

ביחד עם הציוניות המדינית נולדה, צרתה הקולטורה, שבה מתחבשים כל הקולטוסים כמעט מן הקונגרס הראשון. פירושים לפירושים נעשו לה והיא היתה כעין "קץ", שכל אחד היה מוצא בו מעם מיוחד. האחד דרש, ש"קולטורה" זוהי—על פרשת דרכים, השני—ה"אדם העליון" ו"שני ערכין", והשלישי—מתתיהו אחר ז'רנון. וכך באה אנדרלמוסא לעולמנו, עד שאנשים מישראל, המצוינים בחריפות-מוחם, עמדו הפעם תקחים ונדהמים ולא ידעו להציל דבר ברור מכל הערבוביה הזו של דעות ושל דברים. וכך באנו לידי המחזה המוזר, שיהודים לאומיים מטיפים לקולטורה עברית ומוציאים מתוכה את—הלשון העברית; כאילו אפשרית היא קולטורה עברית בלי הלשון העברית, שקולטורה זו נוצרה ונתפתחה בה!

אבל הרי דבר ידוע הוא, כי מה שאי-אפשר אצל אחרים הוא אפשר, ואפילו מצוי, בחיינו. במזרח ובמערב קמו מתוכנו "מניחין" קולטורה חדשים! במזרח כבר הגיעה חבת-הז'רנון עד למעלת הרתיחה ולמדרגת ה"דביקות". במערב עדיין לא הגיעה לידי כך, אבל למדרגת קדושה ידועה כבר היא מגיעה גם שם. שם בטוחים, שכל הציוניות שופעת וניזונית מ"לשון-העם". כארצות המערב—ודבר זה הלא הוא מן המוסכמות שאינן צריכות ראייה—הולכים היהודים ונכחדים וכל צנורות התחיה נמשכים, איפוא, מרוסיה; ומדיכין כח עצום זה יזנק, אם לא מן השדרות הנמוכות של ה"המון", מאותו "בור סדי", שאינו מאבד אפילו טפה מעצמותו?—ובכן—הבו נודל ללשונו של המון זה! זוהי הלשון הלאומית האמתית, החיה, המבעית וכו' וכו' של עם ישראל כולו!

הלשון "היהודית" (הלידה לקרוא לה ז'רנון או אפילו יהודית-אשכנזית!) היא היתה, איפוא, מקור התחיה ותרים בפני ההתבוללות. אבל הנחה זו מדיכין היא באה? יהודי המערב והמזכילים שבמזרח מדברים בלשון המדינה ואף על פי כן הם היים וקיימים בתוך יהודים! יהודי המערב הם הם שנתנו את ה"ס", ה"רצל", ה"נורדוי", ווארבורג ועוד ועוד, אף על פי שאינם מדברים "יהודית"—ואיך אפשר לסתום עליהם את הגולל? במקום שיש

קהלות יהודיות, ספרות ועתונות מיוחדת. אי-אפשר לדבר על התבוללות. ההבדל בין היהדות הנרמנית והרוסית הוא – שהראשונה שנתה את לשונה, שלקחה מן הנרמנים כהיהדות הרוסית וזיגננה אותה על פי דרכה כשהניעה השעה לכך, בעוד שברוסיה, במקום שההמון שקוע בבערות, השתמר המבטא הנרמני העתיק אחרי שֶׁהִיִּצְרָגָן גם הוא. במערב אירופה נהנים כמעט כל אחינו מנכסי הקולטורה המזרחית, וברוסיה היא נדורה ומוגדרה בפני הרוב, ורק מייעוט זוכה ליהנות מזויה; ובתוך אותו המיעוט אנו מוצאים אותה התמימה, שהיתה בין אחינו המערביים, בכל חלופיה ונוניה, מפני שכך היא כבר דרכו של האיש החושב לבלי היות שוקט על שמריו, לברוק תמיד את אליליו ולהמירם כשאין לבו פונה אליהם עוד. תקופת התחיה מצאה לה אולי בתחלת בריתה קרקע יותר פוריה ברוסיה, מפני שנלגל ההיסטוריה הסתובב כאן באופן אחר, במערב היו אחינו בין עושי-ההיסטוריה וגדלו יחד עם המאורעות. רוחות האַמְנִיצִיפִצִיָה נשבו להן לאט לאט, ויובלות נמשכו עד שהספיקו הרוחות האלו להפריח את נשמתה של היהדות ההיסטורית ולהפכה לגל של צרכוניות שאולות וריקות. הציוניות מצאה שם כבר יהדות עם-הארצית, וצריכה היתה להתחיל מאלפא-ביתא, מתחית-מתים לכשתרצו. ברוסיה לא התרקמה ונִשְׁנָתָה הקולטורה האירופית ואנחנו לא היינו שותפים ביצירתה. גם להרוסים וגם לנו הובאה מן המוכן מעבר לנבול. ואלהי האַמְנִיצִיפִצִיָה, שדרש להקריב על מזבח ההשכלה בת-השמים את הנשמה, את העצמות, את כל האדם וישותו, הופיע שם בשעה שבמערב כבר התחילה שמשו לשקוע, ואלהים אחרים הרעימו דברות חדשות, וכבר הוטף לשמירה-עצמית ונוטעה שנאה עזה להתבטלות הישות. חתימת תקופה אחת והתחלת חברתה חדרו לרוסיה כשהצטלבו זו בזו; לא הספיקו היהודים עוד להתדבק באלף הראשון, וכבר באה דחיה גדולה ועצומה מבחוץ, שהפרידה בין הדבקים, וכשתעוררה ההכרה העצמית הלאומית של ישראל שאבה את הכחות החיוניים שלה מדפים בלים ואותיות מתות לכשתרצו: מן המסורת העתיקה, מן הישיבות, בתי-המדרש, החדרים-המקום, ששם עוד יעשן גרנו במסחרים, ולא מאגדות-העם הוידוניות, ולא מן הוידגון והספרות, שאז בודאי לא היתה במציאות. אלו, שהרימו את דגל התחיה, לא שאלו באוריו ותמינו של ההמון כשחזרו בתשובה כמו שלא שאלו בהם כשהלכו למחנה אחר. הם היו דור של נבורים, לא דור של חנפים: הם ידעו, כי את ההמון הם צריכים להרים אליהם, ולא להגדר אחריו. ולא עד כתפיו של ההמון הוידוני נבנה בנין התחיה. המון זה אף אכן אחת לא הביא ליסודו, אבל אבנים אין מספר הביא להריסות ולרנום בהן את בוניו. ואם בימי שכרון האַמְנִיצִיפִצִיָה לא התכחש המון זה לאלהיו כמו שעשו המשכילים, לא היה זה מתוך ה-אינסמינקט הבריא שלו, לא מתוך אהבה לחיי-עולם ושנאה לחיי-שעה, לא מתוך הכרה-עצמית לאומית וחבה ליהדות המקורית, אלא מתוך חבה דאלילים ולתורות, שגם אותם הרכיבו עליו בזמן מן הזמנים במקל וברצועה על אפו ועל חמתו, מתוך חבה ללשון, שבשעה

שעל כרחו נכנס בעולה היתה זרה לו לא פחות מן הלשון, שרצו לזכותו בה בתקופת ההשכלה: הוא נהרג על שמריימל ומלבושים, שבשעה שזכותו בהם נלחם במסירות-נפש נגדם; והוא נהרג על שמריימל, שמכניסים אותו בה עכשיו על כרחו, אחרי שיתרגל בה ויחשבה לשל, אחרי יובלות שנים. כך הוא דרכו של ההמון: דורי-דורות עוברים עד שהוא מתרגל לאלחים חדשים, ומתדבק הוא בהם בשעה שזקנה כבר קופצת עליהם; אבל כשהם נעשים שלו הוא מנין עליהם באותה קשיות-העורף, שקודם בעט בהם, ואז הוא רוגם באבנים את אלה הבאים להניף גרון עליהם כמו שרגם קודם את אלה, שבאו להטיל אותם עליו. זהו סוד-קיומו של הזרנון, ממשי כסוד-קיומם של כמה מסנהגיה-העם המפלים – אלו הם פרי תחום-המושב, פרי החוקים המיוחדים, פרי העניות המנוולת! ואין כלל להעמיק חקר ולנלות אורות במקום שאין אלא צללים, נבורה והכרה עצמית-במקום שאין אלא אמונה עזת וחוסר-מעם; ואין לקשור כתרים להמון, האוחז בקשיות-עורף בלשונו, ולהאשים את האינטליגנציה, הפורשת מן ההמון ומסגלת לעצמה את שפת הארץ, בשאיפה להתברל ממנו כלפי פנים ולהאפיל על נוצה כלפי חוץ. הן גם אבותינו הביאו לאשכנז מארץ-נלותם הקדומת, לשון יהודית, שהמירדה בלשון הגרמנים – הלשון היהודית של עכשיו. כך עשו גולי ספרד, גולי צרפת ושאר נדחי ישראל; והם, שנשאו את דגלם ביד רמה ומקומות מושבותיהם לא היו להם אלא כפרוודור להנאולה, שחכו לה בכל יום שתבוא, – הם הלא לא עשו דבר זה כדי להאפיל על נזעם! ... ובכן, לא כל החזיונות ההיסטוריים שלנו מתבארים במלחמת מעמדות, במפלת האריסטוקרטיה ובנצחון הדימוקרטיה. המכות הן יותר פשוטות. בלי לשון המדינה אין אנו יכולים להתקיים אפילו רגע. גם ההמון מתאמץ לסגלה לעצמו, אלא שמחוסר-יכולת וגם מפני שצרכיו הרוחניים מועטים וחושו האסתטי בלתי-מפותח, הוא מסתפק בגמגום ובמבטא משובש. והמשכילים-צרכיהם הרוחניים מרובים ומעמם דק, וחיון מזה יודעים הם, איזה כח-מניע היא הלשון בחיי הפרט והצבור, ומכירים הם, שאותו כח הולך ותש כשמדברים במבטא מסורס או כותבים בסגנון בלתי-מלושש, ויודעים הם גם זה, שידיעת הלשון על בוריה אינה נקנית בבין השמשות, אלא ע"י גירסא דינקותא, – ועל כן הם עושים את לשון-המדינה ללשון המדוברת בביתם, כדי שלא להטיל על בניהם כמה וכמה לשונות ולעשותם לעלני-לשון. ואם ירצו להראות להם את האור הגנוז שבגשמת האומה, הרי יש תורה-שבכתב ותורה-שבעל-פה וספרות עתיקה וספרות חדשה. היכן היא כזה הנטיה להתבוללות? והבין לא אוכל את המסול, שרגילים לנהוג בזרנון אפילו הרבה מן המקנאים קנאת הלשון העברית, שמבקרים אותו על לשון-המדינה. אפשר עוד להבין את הזלזול, שנהגו החרדים והאדוקים בלשון-המדינה, ואת השתדלותם לקיים דוקא את הזרנון, ההולך ונרתח בדרך המכע – אם נאבה ואם נמאן – מפני הלשונות האירופיות: הם מאמינים בנסים, ובדרך שלמעלה מן הטבע הכל אפשר. אפשר עוד להבין את הזלזול, שנוהגים בלשון-המדינה האדוקים החדשים.

המאמינים, במשיחי-אכזריות וסיימים יהודיים וכיוצא בזה. אבל הללו, שאינם מתנחמים בפנטסיות כאלו, הללו שיודעים ומכירים, כי נאולתנו לא תוכל להיות, משיחית ונס לא תבוא בארצות הנלות, - באיזו דרך באים הם לידי הדרישה, שהזרנו יוכר בתור לשון לאומית ושהוא יהיה הלשון המתהלכת בבתי-העבור ובבתי-הספר שלנו? אנשים, שרואים את המצב כמו שהוא ועיניהם לציון, האידך הם נגפרים בורם ונוטלים מן ההמון את העשק היחידי במלחמת-הקיום שלו, את לשון-המדינה, שבעצמם הם משתמשים בו ושכשהוא לעצמו אינו מסוכן כלל לקיום היהדות? ושוב אני חוזר על שאלתי: מה היה תרים בפני ההתבוללות לאחינו המערביים, המדברים בלשון ארצם? או אפשר שאנו חושבים את עצמנו באמת לשוכים מהם?

בעלי התשובה שבין, בני-העליה בין אחינו המערביים והמזרחיים התחילו להתקרב בעצמם אל אחיהם הנענים, שלפנים היו יראים לבוא עמדם במגע. ורוצים הם לקרב אחרים ולהראות להם את זעזועי הנשמה שבעמק הבכא, את אבני-החן המתגלגלות שם - תבוא עליהם ברכה! זנב ביל, פראנצוז, קומפרט ודומיהם לא הצליחו להראות את כל הפרע-גידה העמוקה של חיי תנעם כהיוצרים של הספרות הזרנוית - דא כך! אבל אין מן הצורך להחליט, שהנשמה היהודית הצטמצמה רק בנעם המזרחי העתיק. העניות אינה נותנת לו, פריווילגיה זו, העניות היא מכת מדינות וארצות, היא שאלה סוציאלית עולמית. ולפיכך אין להוציא גם את הנעם החדש מכלל נעם, כי גלות היא גלות, בין שיוצאת היא סמרטוטים ובין שיוצאת היא מחלצות. היא מתחלת במקום שהארץ הוא עלוב ונדרס, ואתה היא, אם הוא בא לידי כך בהיכל-גזית או בבתי-חומר ומרתפים, ואחת היא אם העלבון מתגלה ברמות פרעות או ברמות, חרמות ונדויים חברותיים. הן גם בעולם המערבי, שלכאורה הוא כלו אורה וזמרה, יש עמק הבכא שלו וזקוק הוא לרחמים לא פחות מן הנעם המזרחי, - ובמה הוא פחות יהודי ממנו? ובמה המיסטיקה הערפלית, שנבראה בנעם המזרחי ונתבטאה ברביות ובספורי-נפלאות משונים, היהדות הלוקיה והמרופה, שהתכנסה באמונות לא-לה ובמנהגים לא-לה, - במה היא יותר מופתית ופחות גלותית מאותה שבמערב, שגם היא הלא השתמרה סוף סוף, אם גם בצורה מוֹדֵרְנִית? הרי שתיהן כאחת רחוקות מן היהדות הקרמונית, הנבואית, החפשית, שלא משכה בעול ושלא נבראה בין הפשיש והמרן; ואם היהדות המזרחית נשתמרה בתוך קבוצים יותר גדולים בכמותם הרי לא נעשתה בשביל זה יותר מעולה, כי מה יצרו הקבוצים האלו במאת השנים האחרונות חוץ מן הספרות העברית החדשה, שהכורעים בדרך לפני ההמון והזרנון שלו מבטלים אותה בלבם או גם בפיהם ובעצמם? ואין, איפוא, לשלוח אותנו לבית-מדרשו של ההמון, שדוקא ממנו נקח תורה, ואין לנהוג קדושה וסלסול בקובצי, שירי-העם יותר מבספרים תלמידי את, יסורי, נרנר, היהודי, ואין צורך לומר, שאין לראות בהפצת הראשונים, הנחת-קלסורה, בשנוי-השם מזרנון ל-יודיש - ערכין חדשים

ובה-עשר, שמעשירים את דרי הגמו החדש' בנכסי דרי הגמו העתיק'—
אתחלתא דנאולה והפתת רוח חיים בעצמות היגשות'.

מן הקונגרס הראשון מתחבטים בשאלת הקולטורה ועדיין אין הרבה מאתנו יודעים פירושה או מפרשים אותה במובן הפצת יודיש'. אחר-העם' שמשנתו תמיד ברורה, גם כן נכשל הפעם במשמוש המושג ע"י הרחבתו היתרה. אמנם, בהערה לאחר ממאמריו השיב לאחר מן המערערים עליו, שהקונגרס היה יכול להטיל חובה על כל ציוני ללמוד בעצמו עברית וללמוד לבניו; אבל אותה הערה לא הודגשה די צרכה ובאה רק דרך-אגב. ובאמת, אלמלי במקום המלה האומללה 'קולטורה' היו משתמשים במלות יותר ברורות והיו מחייבים בקונגרסים את הציוניים לעשות מה שעבריה' אומרת לעשות, לא היו הקומיסיות הקולטוריות שבות בכל קונגרס בלעומת שבאו ולא היו חוששים משום פירודי-דעות. בערכה של הלשון הלאומית הכירה ההנהגה הרשמית. הרצל, ששאל את נאסמר: קולטורה זו מה סיבה? לגד את בנו עברית ולמדה בעצמו כמה שהיה אפשר לו. אבל המלה 'קולטורה' נתחבבה ואיש לא חשב ע"ד שנוי-השם', ועל כן לא רק יהודים מאתמול' בהרצל לא ידעו פירושה, אלא אפילו יהודים מכבד' כנאסמר לא הבינוה. כי כששכחו הערה קצרה זו של אחד-העם', יצא, שלדעתו עומדת הקולטורה על מוסר היהדות ועודי הנביאים; וקולטורה וההסתכלות-בעולם הרפמית של אחד העם', שדא רק חטיבה מן הקולטורה. היו—אולי שלא בכונתו ורצונו—לשמות-גורפים. ואז בא זאב יעבץ ואמר להעמיד את הקולטורה על השכלה מהורה ואמונה צרופה, וברדיטשובסקי רצה לעקור את הכל עד עברית, ואחרים הרחיקו ללכת והורו: גם עדי' בכלל. וככה נקנינו בנחלתנו...

ובאמת, כל אותם הווכחים, איזוהי קולטורה עברית', באים שלא במקומם. הכרת יעודי הנביאים לאמת נצחית—זוהי השקפה פילוסופית סובקספית. לציוני היא רשות ולא חובה. אנו מנינים על שלמות נפשנו וחירותנו הפנימית ולא על יעודים ומוסר קבועים לדורי-דורות. ההטפה לשבירת דוחות ישנים ולחקיקת חדשים אינה סותרת לא רק את עיקרי הציוניות המדינית, אלא אף לא את הציוניות הרוחנית. קשני-הערכין באמת אי-אפשר להם להפקיע את עצמם משעבודו של העבר; בלוחות החדשים תמיד יבתיקו איזו נצוצות מן הישנים. בלתי-ציוניים ובלתי-לאומיים הם רק אלה, הסולזלים בהעבר ורוצים ממעם זה לחפסיק את הקשר שבנים ובינו לגמרי: השתחררות נמורה מהשפעת התורות, שנקלטו לתוך חלבנו ודמנו, אינה אפשרית, כי במשיכת קולטוס אינן נמחקות; ולפיכך אלו, שמכירים את כל העבר לשניאה נסה אחת, אין להם תקנה להנצל היסנו אלא ע"י כליון חרוץ—ע"י פטיעה בין עמים מתוקנים. מי שאינו רוצה בכך צריך לראות את עצמו ואת דורו כחוליה בשלשלת הדורות; ושלשלת זו היא הלשון בלבד. הרוחות משתנות, אלים חולפים ואלים באים, והלשון לעולם עומדת,

וימיה כימי חיי העם היוצר בה. אם תהיה לכולנו לשון אחת, ולא תהא לפי שעה אלא לשון שבכתב בלבד, ממילא תהיה לנו קולטורה שלנו, בין שתלך בדרך שהתנה לה, אחד-העם, בין שתלך בדרך, שמהפכי-הקערה' שלנו רצו להוליך אותה, ובין שתכבוש לה בעצמה דרך, שאי-אפשר כלל לראותה מראש ברוח-הקודש ההיסטורית, וקולטורה זו תהיה ממילא קולטורה אנושית ויהודית: אנושית, מפני שתינק מצנורות הקולטורה הכללית, ויהודית, מפני שתהא מלאה רוח הלשון העברית. כאן לא התוכן חשוב, אלא הקנקן. בתקנים עבריים עסקו גם קבל, גם קירון, גם אֶליוט, ובכל זאת אין היוצרים הגדולים הללו יוצרי הקולטורה העברית ויצירותיהם אינן קולטורה עברית. יתר על כן: המנגינות העבריות של היינה נשארו זרות לנו, אף על פי שקוראות הן, כמה קמן הוא הר סיני, שמשלה עמר עליו, והשירים ה"יוניים" של מֶשֶׁרֶי-חובסקי יהיו שלנו, אף-על-פי שחרפו את מערכות אלהי ישראל: ה"לשון כבר מקדשת אותם—בלשון אחרת אי-אפשר, לאסור את יופיטר ברצועות של תפלין, האדם העליון", מכיון שנכנס לרשותנו, כבר נשתנה, אף על פי שברירטשובסקי השאירו בצורתו ה"ארית" ולא אצל עליו מרוח הנביאים, כמו שרצה, אחד-העם. כתבי-הקודש, התורה שבלב, החסידות, הקבלה, הפלפול, הפילוסופיה והשירה בתקופת ספרד וחכמת-ישראל והשירה בתקופת ה"מאספים" ו"בכורי העתים"—כמה רחוקים וכמה קרובים הם! זה כחה של הלשון, שמקרכת גם את הרחוקים, ולפיכך, תכנים עברים בלשון זרה, "מתנכרים" אפילו כשהם נכתבים ע"י יהודים מלאים יהדות כרמון, ותכנים זרים, אם הם נכתבים עברית, מיד הם "מתיהדים".

קולטורה—זהו סכום כל הקנינים, שיצר הנאון הלאומי. הקנינים שלנו הם פזורים ומפוזרים; כל מקום שהגלינו לתוכו נטל מאתנו חלק מיצירתנו, שבכל לשון, שנתגלגלה בה, לא מצאה את הניב הדרוש לה, ועל כן הקציעה בה לעצמה פנה מיוחדת וזרנגה אותה, וכך היה מספר הלשונות, שהשתמשנו בהן מיום שנלינו מארצנו בפעם הראשונה, מספר הזרנגנים השונים שלנו. ודוקא בהזרנגון הגרמני עדיין לא השקענו כחות לאומיים, שאגדתם תזיל הריבה דמעות מעינינו. יחשבו הגרים' שלנו, שאגדות-העם' הזרנגונות האחרות הן פניני השירה היותר יפה שלנו, ויאמינו למצא בהן אותו הקסם, שכל עם צעיר מוצא באגדותיו, אשר טל-הילדות שוכן עליהן ומתוכן מפכה שירת-העלומים, "יאמינו נא הגרים' בזה עד שיכנסו לפני ולפנים וידעו, כי אחרי כתבי-הקודש, התלמוד ושירי-ספרד אינן מצלצלות אגדות ילדותיות כאלו אלא כאירוניה מרה על הירידה הגדולה שירדנו, וכי לנבי עם עתיק כמונו אין כאן בחרות וילדות, אלא זקנה עוברת-ובטלה, שהיא "מַלְלַת" את עצמה ומנמנמת מתוך אפיסת-הכחות. באמת נשתקעו נאוני המחשבה והאמנות שלנו—הנאונים הללו, שהם הם מורי-דרך לכל העמים וכל הזמנים—דוקא בלשונות אחרות. לא בזרנגון הגרמני אבדנו את ההיינים והקברנים, את השפינוזות ואת המארכמים ואת הלאסאליים שלנו—אגדות יותר גדולות משרי העם! אלו הן אגדות שאינן חוזרות, ואם נבוא לקבץ את כל הנדחים הללו, כדי לסקם את כחות העם, אין אנו מספיקים. והקולטורה הצריכה לנו היא

זו, שתתן לכל היצירות ההולכות ומתקמות ניב אחד, כדי שלא יהא נורלן כנורל היצירות שאבדנו. וכשאנו שואפים לקולטורה אחת לכוונו אופרים אנו בשאיפה זו מלחמה נגד הכפילות המאכלת אותנו בכל פה, ובכן אי-אפשר לנו להסתבך בכפילות חדשה. אם אין אנו רוצים להרוס בידנו האחת מה שאנו בונים בשנית, אין אנו יכולים להחזיק בשתי לשונות ברצוננו הטוב ולמצא זכות לקיום, השפה המדוברת. כי היוצר אינו בבחינת 'תלוש' דברי דלשון, שבא להשרות עליה שכינתו בשעת רצון. אין הוא יכול להסתלק הימנה ולהשרות שכינתו על לשון אחרת בכל שעה שירצה: הוא מחובר באלפי נימין אל הלשון, שהוא יוצר בה, חי וגדל עמה, והם מושפעים וניזונים זה מזה. הסגנון הוא האדם, לפחות כך הוא צריך להיות – חלק בלתי-נפרד מנשמת היוצר, נלוי-עצמותו ותמצית-רוחו. ומפני שאין עצמותו של האחד דומה לזו של השני, אין יצירה חדשה מתרוקת מכלי לכדי בלי שהיא ממעטת דמותה, והתרנום אינו מתרומם מעולם למדרגת המקור. כשהיצירה נעשית בלשון, שהיא בבחינת 'אורחת נוסה ללון', משמשה יצירה זו מתחתיה את הקרקע, שמתוכה שופעים כל הכחות החיוניים שלה, מדלדלת את אוצרותיה, שאינם יכולים להיות בלתי-פוסקים אלא כשנובעים הם ממקור אחד, ופוגמת את שלמותה. הסופרים העבריים, הכותבים בעצמם את יצירותיהם גם ז'רגוניות, חוטאים חטאה כפולה: חוטאים הם לכח-יצירתם, הדר בשתי רשויות ואינו יכול להכות שרשים לא בזו ולא בזו, באופן שמפני אותו 'רבוי הרשויות' אין סגנונם יכול להעשות בסויה של עצמותם, אלא סתם אוצר בלום של ניבים ומבטאים משונים; וחוטאים הם ללשון העברית, שסוף סוף אינם 'משוררים' בה כמו שמשורר הזמיר, אלא הם יוצרים בה אף בכוונה להחיותה ולהציל את העם מ'רבוי הרשויות' – ועל חשבונה הם מעשירים את הספרות הז'רגונית. אי-אפשר לעבוד שני אלים בבת אחת. מה שנותנים להאחד נוטלים מן השני, ונמצא, שכל עבודה ועבודה יוצאת לקריה. אולם, אם כל אדם הוא אדון לעצמו ואין אנו רשאים להתערב במעשיו אפילו במקום שאנו באים להצילו מבזבוז הכחות, – הרי רשאים וחייבים אנו למחות כשאנו רואים את האספות בקהלסינפורם ובהאצאנ באות לעשות את הציוניות סרסור לכפילות, כלומר, לאשר בשם הציוניות את הז'רגון בתור לשון לאומית בצד העברית ולהפוך את הספרות הז'רגונית לספרות של יצירה. מ'מקלט-ליל' מדיני נערנו את כפנו, – ואנו באים להשקיע את מיטב כחותינו במקלט-ליל דוחני, אבל אנו יודעים כבר את טיבם של אותם מקלט-הליל, שקודם שהונח בהם אפילו אריח אחד כבר בלעו כחות אין מספר, ולא רק שלא ישאירו כלום בשביל 'מקלט-יום', אלא אפילו את עצמם נלאו כבר לשאת, ואם אי-אפשר הדבר להאחז בארץ אחת ולקוות, ש'בהתקע השופר' נצור את ילקוטינו ונעבור לארץ אחרת, מכל-שכן שאי-אפשר להגלות את הרוח ממקום למקום, כי הרוח מכה שרשים עמוקים בארמת מטעו ואינו נעקר אלא יחד עמה, ז'רגון בגלות ועברית בא"י – זהו להרוס בידנו האחת מה שאנו בונים בשנית. אידימלי היו יוצרי ספרותנו החדשה מסתפקים בקביעת מדור ללשון העברית בארץ-ישראל בלבד והם –

בתור בני-הגולה-היו מטפחים את הוירגון וספרותו, לא היתה לנו עכשיו דא ספרות עברית כאן ואף לא בית-ספר עברי אחד בא"י. שהרי כל אלו, שהכינו את עצמם לעלות לא"י ולברוא שם קולטורה עברית מקורית, כל אלו, שנלחמו מלחמה קשה נגד הלשון הצרפתית ושאר נידולי הגלות, שהרבה מיטיבים' השתדלו להרכיבם בא"י, - כל אלו אינם מן הגולדים בארץ, אלא מיוצאי-הגולה ומחניכי הספרות החדשה, ילידת חוץ-לארץ. ואף להבא הרי יוקה ה.חומר האנושי' לבנין הארץ במשך כמה עשרות שנים מארצות-הגולה; ואם כל בני-הגולה יהיו מחונכים ברוחה של לשון אחרת, שפתישב בעניהם ליהודית, הרי נעביר את מלחמת הוירגון והעברית לארץ-ישראל, ומי יודע את תוצאות הדבר...

ולפיכך, עבודת-ההוה' של הציוניות אינה, פלאטפורמות מדיניות' ודגלים, שהם בודאי ובודאי עבודת-ציוניים, אבל לא עבודה ציונית, אלא הצלת קניינו הלאומיים, שהלשון היא אחת מן היותר יקרים שביניהם, וגם יצירת אפשרות של קולטורה עברית ע"י תחית הלשון העברית, שתצילנו מכפילות ותתן אפשרות לכל יוצרינו למנות את יצירותיהם-הלאומיות והאנושיות כאחת-בתוך ערכי הקולטורה העברית מפני שהלשון העברית תאחד אותן ותעשה אותן לחלקי הקולטורה העברית ממילא. ולפיכך צריכה עבודת הקולטורה במובן שהגדרתיה ער עתה להיות לחלק בלתי-נפרד מן הציוניות ולהעביר ביחד עם העבודה המעשית בארץ-ישראל. כי בלי העבודה להרחבת הלשון העברית במובן היותר רחב של מלות אלו אין תקוה להציוניות כמו בלי באנק, קרן-קיימת ושקלים או בלי קנית קרקעות ויסוד מושבות בארץ-ישראל.

שאלת הקולטורה העברית היא עתה-שאלת הלשון העברית!

י ו נ י ם .

(אידייליא)

מאת ב. שפיר.

(מרף)

III.

והחרף בא. השדה התכסה נצה של שלג וענפי האילנות העירוסים מנופלים
בבוזעים בועים של מוך; ושם בעירה מציצים הבתים מתוך השלג כמצבות
שלוטת ב"בית-עלמין". ביתו של חיים על הדר הלכן נתעמף באלומות-סוף ותאוד
באוד של קש והוא עומד לו גלמוד ושומם ומביט בקישי בחלונותיו הקטנים,
המחופים קרמין של כפוד וסמנים למחצה, כמי שאומר: מאין יבוא עזרי? אין זה אלא
„סני-גדור“ וקן חורב אבנם, שהוא נכון בכל רגע לברוח מפני הקור השולט בהר
ולדת לעמק, אלא שאינו רואה את הדרך לפניו והוא עומד לו חבוש מצנפת
לכנה של שלג, מכודבל ומסודבל כרוב, עומד לו ותודה...

ומעבר לעירה עומדת המחנה עמופה קימל, פרושת כפים מתוך שרזלים
רחבים, ומרמזת לבית שעל הדר מגד: פנה אלי, ונבלה את העת בידך.

ובתוך הבית יושב חיים לבוש אפודה של מוכן ומתקן שחופים וחשוקים
וכל כלי עץ; ושתי פעמים בשבוע הוא מביא את מעשה ידיו לר' גרשון העשיר
שבחבתים, הקונה אצלו את כליו, כדי לתת לו מוחה בעתים הרעות. פרידה עוסקת
במריגות. פחמקאות או במריגות נוצות ומתחממת אצל התנור. גם זו לשוכה, שאין
החסקה עולה ברמים מרובים. יש די נסודת ושפאים תחת מפלסו של חיים.

בלקה ומלכה אינן מודות במציאות החרף, מתחבקות ומתגשקות בחדר החם
ואינן מתגעגעות כלל לצאת החוצה. פעמים שחיים שולחן החוצה לשעה קצרה.
מריגות הם צורות של רגלים קטנות על השלג, פורחות על הדרכים, מפרכסות
בראשיות ובמקדיות. ופרידה אומרת בראנה:

— חיים הכניסן, שלא יקפאו, חם-ושלום!

— שמאי! ענה חיים — יונים אינן קופאות בקור.

— מפני מה?

— איני יודע. כך הוא המדה.

— אבל קור הן מריגשות? חיים!

— זה ענין אחר. והא שכן מריגשות.

— אם כן, הכניסה אותן!
 — הריני עושה רצון אשתי ומכניסן.
 קורא להן חיים בשמותיהן. הן פורחות ובאות, ופרידה מתחממת את רגליהן האדומות ואומרת:

— חיים! יודע אתה, יפה הקיץ מן החורף!
 — פשימא! אלא שבריעבר גם החורף אינו רע כל-כך; ואלא מה? הזרנסה קשה? הבל-הבלים! השם יתברך לא יעזוב! כלום הרבה יש לסכול?
 — לא, חיים, מה תועלת בחורף? לכר מקור ושלג אינו מביא שום תועלת!
 לא די שהזרנסה קשה — היוקר מתגבר! חורף זה למה הוא ולמי יש צורך בו?
 — כשהוא נמצא, מסתמא יש צורך בו — פוסק חיים ועונה, כשהוא סובב הולך סביב לחבית ומכה על החשוק: הם — הם! הם ונשלם! ...

וכך זוחלים ועוברים ימי החורף. ימי הפסח ממשימים ובאים, השלג הפך כהה, נעשה שחור ויהי למים. שלוליות שלוליות מצטרפות ומשתרבות ומציפות על ביתו של יעקל נפתח. העירה שקועה ברפש, ועל דרך אצל ביתו של חיים כבר יבשה הארמה, מעין קיץ, ושניהם, חיים וזוגתו, יושבים על הספון, מתחממים כנגד השמש ומתחבאים מפני הרוח הקר הגושב מן השדה.

והנה ימי הפסח. כמו בכל שנה כך גם בשנה זו מכניס חיים אורח לביתו ללילות הסדרים. האורח מביא עמו קצת שמחה. מעשיית הוא מספר, ומזמרים של "רביים" הוא יודע הרבה. פרידה עושה אוניה כאפרכסת, שומעת וקולמת, ובלבה היא מתפללת: כלי-כיל אתה, אלי! עשה גם עמי נס!

וגם מספרים הוא מספר. וחיים מתחנן לפני האורח, שיטתה עוד קצת יין. ופרידה מאיצה בו: "יאכל, יאכל, ר' יהודי" — ור' יהודי ממלא רצונם. בכל ימי הפסח אינם שוכחים לשתף עמם בשמחת התג גם את היונים. גם הן מרגישות שפסח כעולם: מנקרות פרחי מצה ואגוזים ומצויות אצל הכירים.

והנה עבר הפסח. נאוה לשדות ממזג השלג. שחורים-שחורים נמשכים ונוגעים השרות בשדות, וביניהם מפליגה והולכת כרצועה רחבה ולבנה דרך כבושה. ומציאה ומכניסה דרך זו שיירות-שיירות של עוברי-דרך. תרמילים על שכמיהם ומקלות בידיהם. להיכן הם הולכים? — "לפושטיב או הולכים!" הם עונים בקורטוב של גאות. בדרך הלזם הם מעפילים ההרה מאחורי ביתו של חיים. שמה חופרים דהם נומז, מבעירים אש ומבשלים ניד.

אוהבת פרידה לספר עמהם ולשמע חרשות מעילם של הקדוש-ברוך-הוא. והמה נחים עמה לשידה: דרי יהודיות זו נחתה להם עצים לבשול בתנא! מספרת לה לפרידה אחת מן השיירה, שהיא חוזרת עכשו מירושלים הקדושה והביאה עמה שרשים ועשבים, שיש בהם מגלות לכל מיני מחלות.

חיים לא היה בביתו. פרידה הביאה את הגויה הירושלמית לתוך חדרה ופתחה לפניו את לבנה. שומעת הירושלמית, מנענעת בראש מתוך צחוק של נחמה, מצטלבת ואומרת: גם למחלה זו יש מגולה. והכף לאמירה פתחה צדור אחד והוציאה ממנו צדורות קטנים. ברקה, משמשה והוציאה מיני גרענים: את זה תתנו לתוך בקבוק ותמלאנו מי באר בכין השמשות. שמנה ימים יהיו שריים, ואחרי כן תגמעי מלא כף שלש פעמים ביום".

לב פרידה מלא תקוה: ,הא לך שכר, אשה יקרה!—היא אומרת.
— חלילה לאשה החוזרת מקבר בן-אלהים והולכת לפומשיו לבקל שכר
סגולות! פרוסת הלה יש לך? זו אקבל ממך ולא יותר.
נוחנת פרידה תודה בפיה לגויה, וברכה בלבה לאלהים, ששלח לה את
הגויה. מי יודע, מה ומי היא גויה זו? והדה פרידה בשתימה מרוך הבקבוק שלא
בידעתי של חיים. הדבר צריך להשאר סוד.

ובין כך נשב רוח פורש—שליחו של האביב. השמש שלחה קויה לכל עבר
ופנה. התעוררה התולדה ותתגעד — ותשב אל עבודתה. הדוררים שבו והתחילו
בונים קנים תחת גני סוף ועל חלונות בית הבנסת, וימלא האויר צפצופים. קרו—
קרא! צורח עורב על עץ לודויר שכנגדו: מתד אני עושה חנכת הבית; ומה בקך?
אולי חסרים לך ענפים ונוצות—בא וקח משלי! — יונים מקשקשות בכנפיהן, מפליגות
באויר, מוכלות שיי מבילות בזיו השמש, ובחזירתן הן מזדונות וזונות וזונות. כל
זוג על גג שלו.

ובני זוגו של חיים נעשו פתאם מתונים ומנומסים. יושבים הם על הדג, פעם-
הוא, פעם-הוא. אימתי המילה מלכה בצים?

פרידה כבר גמעה כף מבקבוקה, ובקנאה וחבה היא מביטה על הדוגרת.
— אמי, פרידתי, — קורא לה חיים בבקר כשהוא מגלגל חבית החוצה. כראי
שתפתחי חלון ויכנס רוח השרה. אך השניתי עליהן, שלא תפריחנה החוצה, שמא
תקפאנה הביצים.

— צדקת, — עונה פרידה, ופניה מאירים מגיל.
לכה שוב עליה חיים. הכל נעשה חביב ונעים עליה, אפילו קריאת חבה של
חיים, שהוא קורא לה, 'אמי', נשמע לה עכשו במעמו של היום הראשון לחזונתם.
לכה צף ומתעורר באהבה, בתקוה ובאמונה. מאמינה היא, שדני היונים סמן הוא
לה לחיים חדשים ועליזים.

— פול-פול-פול! — מצפצפת פרידה ושופכת מלא כף רוחן בשביל היונים.
הוי, מלכה, ולדנית שלי!—היא לחזשת עליה והולכת לפתוח את החלון.
ומשם, מן העזרה, כבר נשמע קשקוש המקלות, שהשפחות של ר' אנשיל מכות
בהם על האדרות התלויות בחוץ. נדף משם ריח נפאלין, המעורר את העוברים.
מרימים הם ראשיהם ואומרים זה לזה: ,אם אצל ר' אנשיל מנעדים את האדרות —
סמן שכבר הגיע האביב! :

— מי יושבת עכשו? — שואל חיים כשהוא נכנס לבית.
— שלי. — עונה פרידה — שלך עסוקה עכשו בלקט.
— לא ראתי שם, פרידה? מתבקעות הביצים?
— אמר להסתכל — מזהירה פרידה.
— צדקת — מסכים חיים — ואי-על-פי-כן אינו יכול לעמד בנסיון, פותח הוא
דלת הקישון ומביט לתחת המטה.
— ולמה אתה מסתכל? — מזהירה פרידה.
— אמת, אמת! לא אוסיף להביט! אבל הגירי, מה דעתך? כעבור ימים שנים
כבר יצאו צפצופים?
— אפשר —

— נחשי, פרידה! למי יהיו רומים בקלסתר פניהם?
 — לאמס. כך הייתי רוצה.
 — ואני הייתי רוצה, שיהיו רומים אלי.
 — היא יפה ממנו.
 — מבניה שכמותך! הוא מגדל בלודית ונוצותיו והובות, והיא? יונה—ודי!
 — לא כרצוני ולא כרצונך יהי, אלא כרצון מי שבראם — פוסקת פרידה
 ואומרת מתוך שעבוד-לב למעלה.
 — זה ענין אחר לגמרי—מותר גם חיים משלו ונעשה נוח לפשרה—ודאי
 שכך היא; הכל כרצון הבורא.
 ונתון חיים מתוך כך את עינו בפרידה ומדרהר בלבו: „אלו היה רצון הבורא
 בכך, הרי ילדת לי גם את, יונתי שלי!“ — פרידה מרגישה בדרהריו, נאנחת
 מתוך חיוך ואומרת:
 — הרף ממחשבות, במלך! לך לעבודה, ואני אלך ואעסוק בהכנת סעודה.
 — ברכתי עליך, אמי-פרידת. צדקת, צדקת, — עונה חיים ומציא את
 המפסלת החוצה ומתחיל מתקן חשוקים.
 ושם מרחוק, מאחת החצרות, נשמעת חריקת שער. סיה מתנגב ויוצא משם.
 מריח הוא כחפש המרחב... מסמר אונים ומקשה זנבו ובוקע את האויר: פנו דרך!
 אך חיש נראים בשער פני יהודי מסורבלים בוקן שחורה ורחבה, רודף אחרי
 סיורו בפרישת כנפי בנה וקורא: תפשו, תפשו! ידים, מקלות עולים וצומחים כנגד
 הסיח, אמות חומפות ילדיהן ומקללות את הסיח עם בעליו. ובעל חסיה מתנצל
 ואמר: פגר צעיר זה! יצר-הרע של הקיץ קפץ עליו! ריח השרה עשה בו משיכה!
 חיים יושב רכוב על מפסלתו ומתקן חשוקים. חל של שפאים הולך
 וגל תחתיו. נעדים מן הכפר באים וסלים בידיהם לנגוב מן השפאים. חיים נוער
 בהם, הגה הגם! יחד עם הקיץ עולים וצומחים גם הם! לכו מזה!“ — פרחי-הכפר
 נסים מתוך קריאה: „ושיר האלגמרי!“
 עברו ימים אחדים, ומתחת המטה שכחדר פרידה נשמע צפצוף אפרוחים.
 הגיעה השעה לחיים לראג לשמותיהם של הולדות:
 — פרידתי, מה-שם נקרא להם?
 — כלום יודעת אני? יהי זה מושל עליך!
 קולה של פרידה נעשה קצת חשוב אצלו. הוא שם עליה עין בוחנת, ואמר:
 — חשה את בראשך, כמדומני...
 — תמיד נרמה לך! תמיד אתה רואה מחלות כחלום! — מודיפת פרידה
 כמקפידה, כדי לשמר את הסוד עד יבא יום.
 — לא תרמיני, פרידה! רואה אני, במה הכסיפו פניך.
 — שוב נמפלת אלי, ספחת!
 — שכבי במטה...
 פרידה נשמעת לו, ובשכבה על מפתה, היא סופרת את הימים... מיום
 שקנתה מצות לפסח — הרי עבר כבר חרש. ועוד, שבוע. שבוע מלא עבר! אפשר
 כראי לנלות לחיים? לא! אחכה עוד מספר ימים, כדי לצאת לגמרי מירי ספק!
 אחרי כן אניר לו. אניר? איך אניר? וכי לא אתביש? ואפשר — לא כלום. נאד

נפוח—ולא יזיר! איך זה לא כלום? הרי אני חשה! רכש"ע! כיון שדחתלת — נמור! ואם התגלגלו רחמך עלי, הקל כאבי! אם כך מנהג העולם לסבל כאב כזה לתשעה חדשים, שמא יכשל כח? הבקבוק כבר התרוקן. והאב בבמן הדך וגרל! חיים מסתכל בה משעה לשעה. מנחש הוא וטוב את הרהורי לבה ופתאום הוא פונה אליה מתוך צחוק של תחנונים:

— פרידתי! הביטי ישר כנגד עיני! הן? אמרי!

— שוב אתה מתחיל? רבוק! — כועסת פרידה מתוך חיוך גלוי, המספר את כל מה שקשה עליה לספר בפנים אחת ושחיים כל-כך רוצה לשמוע.

— חץ-חץ-חץ!... — פורץ צחוק של שמחה פתאומית מלב חיים, — וכלום לא ידעתי? וכלום לא ראיתי עד עכשו? וכלום חושבת את, שחיים שלך אינו שומע כלילות את גידוחיך? חושבת את, שאני בול-עץ? איני מבין מה שנעשה שם בחשכה? ואלא מאי? את שחתקת? גם אני שותק! סופך להתגלות לפני!

— איני רוצה לדבר עמך. מכיון שנעשית נביא — מה יש לי לדבר עמך? ומדהרת פרידה: אפשר כראי לגלות לפניו את כל הענין של הבקבוק והגויה? ואפשר — לא? אל ידע, שהמניעה היתה מצדי ולא יתגאה עדי!

— חיים! — היא פונה אליו — כדאי היה שחכם בימים אלה אצל ה"רכי".

— וכי מה רעתך? — הוא קופץ כנגדה ונושקה מתוך קפיצה — חיים שלך

עמד והמתין עד שתזכירי אותו? כבר הייתי אצלו!

— אדם שכמחתי! — מקלסת היא ומתחלת בו בידר — ידען לכל דבר!

— ולא זו בלבד, אלא שיודע אני כך, שאת תאבה לקצת מרקחת?

— אמת, הן לי את הצפתת. בחל בי לבי.

— רחאה את? מלכה וריזה מסך! עשתה מה שעשתה בחשאי ובמררה, ולוא

שיעמוד מולה גם לך!

— וכבר מצאת להם שמות? — שואלת פרידה.

— הן. אחד יקרא "מול" והשני "טוב".

— "מול טוב" בידר — והוי ברכה טובה לכל, אבל של מי יהיה, "מול" ולמי

יהיה, "טוב"?

— שניהם יהיו לשנינו — נח לך? ואיך נקרא את זה?

— את מי?

— את הכחוד הבכור שלנו?

— ומדיכן אתה יודע? אפשר — בכורה?

— לא, פרידה! אם נתן לנו אלהים מתנה, תהי זו מתנה נמורה ומובה!

בן ולא בת, שומעת את? בן, בן, בן צריך הוא לתת לנו!

— לא כרצונך, אלא כרצונו של השם יתברך. מה שיתן, יהי חשוב בעיני!

— לא, פרידתי, אהיה קורא לפניו תריד: רבנו של עולם! הן לי בן! בן

הן לי! שלמד תורתך וישמע בקולך! יודעת את, איך אקראו? פייבוש אקראו.

— חיים! ושם אבי אתה מקפח?

— יהי שמו ליור-פייבוש. אבל שמא תקראי אותו רק ליור?

— ומה אעשה לך, אם תקרא אותו רק פייבוש?

— גסב לו שם ליור-פייבוש, ואחר-כך נקרא לו, בחור. נחא לך?

— נידא! — אומרת פרידה.

ועברו עוד ימים מעטים. חיים אינו מסיר את עינו מפרידה ומנחש כל פעם, למה היא תאבה? ופרידה נוטה תאבה ואינה יודעת — למה. לבה בחל, וכחה הולך ודל. רובו של יום היא שוכבת במטה. חיים יוצא לעבודתו רק לשעה קצרה, וכל היום הוא: עוסק בבית במקום אשה: אל תרדי ממכתך! — היא נועד בה — אבלי, שתי והתקיני את עצמך להיות אם! שומעת את? אשה! — פרידה שומעת, אלא שתאבונה סר מעליה. ושם בקרבה אין שלום, כאלו זה שעתיד להיות בחור בעל שני שמות משתרבב ודוחק, משתרבב ודוחק. ופעם אחת, כשיצא חיים לעבודתו, התעטפה פרידה וירדה לעירה להתייעץ עם מינרל המילדת.

כששב חיים, מצא אותה במטה, וכשהביט עליה — פרידה נשמתו.

— מה לך? פרידת! אפשר צריך להזמין לך את...

— אין צריך! נאנחה פרידה ואמרה מתוך יאוש... — אין צריך...

*
*
*

ובאחד מערבי אותו קיץ, כשחזר חיים מעבודתו לבית, היו שניים, הוא ופרידה, יושבים להם שוב על סמיו הבית מבחוץ והיו אוכלים, כדרךם, ברממה את ארוחת הערב. סמוך להם היו מדרוזת ארבע יוננים בלקה ומלכה ושני גוזליהן, ותבעו במקוריהן מוזנות מיד הבעלים. חיים נמל מן הפרוורים ופזר לפני היונים, נסתכל בפרידה ופרידה נסתכלת בו — ומלב שניהם נעקרה אנה כבושה בדומית ערב...

פֶּתֶר-שׁוֹא

מאת

י"י יהודה ליב דירדון.

או ציוניות או סמיעה!—קרא מר ש"י איש הורוויץ מעל במת השלח¹; ציוניות או התבוללות נמורה!—קרא מכם נורדוי מעל במת הקונגרס הציוני השמיני. אבל מה שאפשר לשמוע מפי סופר מעל במה ספרותית בתור דעת-יחיד, שהרבים אינם מסכימים לה, קשה לשמוע עד מאד מפי טנהיג ציוני מעל הבמה היחידה של היהודים המפוזרים בכל ארצות-תבל. —מעל במת הקונגרס הציוני, שמטרתו הוא לעורר ולעודד את הרגש הלאומי בקרבנו, להרחיבו ולהעמיקו ולחיותו ולא להרעילו בסם של יאוש או בארס-הספק, אשר מנפש ועד בשר יכלה, הדברים הנמרצים האלה יצאו מפי הציוני נורדוי או בתור תרופה חזקה כדי לעורר על ידה את הציוניות המתעלפת משנתה הלקטאנית ולהעמידה על רגליה, או-באמת ובתמים חושב נורדוי, שבכא ציונית במובנה הרגיל אי-אפשר לעם-ישראל להתקיים ולהחזיק מעמד בארצות-פזוריו. באופן הראשון, כלומר, אם הקריאה: ציוניות או התבוללות נמורה! היתה בפיו של נורדוי רק כאחד מטכסיס-המלחמה המרובים, שכל מפלגה ומפלגה אוחות בהם כדי לעשות בה נפשות ולאסוף תחת דגלה מספר יותר מרובה של בני-אדם מחזיקים בה ושותרים את תורתה, —אז בחר נורדוי בטכסיס מסוכן מאד, החלטה כזו— או ציוניות או התבוללות נמורה—אפילו אם נאמרה רק כדי להראות את הכרחיותה של הציוניות, יכולה היא להביא מחשבה בלב רבים מצעירינו, שהרגש הלאומי רפוי בלבם ושאינם מאמינים בהתעשמותו של האי-דיאל הציוני בזמן מן הזמנים (וצעירים כאלה הלא מספרם עצום ורב, לצערנו), —כי אפשר כל תקוה לעמנו ומותר לנתק את כל הקשרים האחרונים, המקשרים אותם בעמם, אם בלעדי הציוניות אין דרך אחרת לעמנו אלא להתבולל בין העמים ולרדת מעל במת ההיסטוריה, ודרך הציונית הדיפלומאטית (אחרת הלא לא יכיר נורדוי) היא, לפי עדותו של נורדוי עצמו, מלאה מכשולים וחתחתים אין קץ וארוכה היא עד מאד, —הלא אין לפני כל

(1) עיין מאמרו "שתי דרכים" ב"השלח", כך י"י (חובת ה'), עמ' 415—422.

אלה, שאינם מאמינים בהתגשמותה של המטרה הציונית בדרך הדיפלומאטית ושלאומויותם רפויה בידם, שום עצה אחרת אלא לנתק את הפתיל האחרון המקשר אותם בעם מולדתם, לשרוף את הגשר הרעוע המחברם עם העבר, לנער מעל רגליהם את אבק ההיסטוריה הישנה, לרחוץ את בשרם במים ולהכנס, רעננים ובעלי זכויות אדם ואזרח, לשרקלין החיים הנכריים... רחיפה כזו להתבוללות, אפילו שלא במתכוון, כשהיא נקטת מעל במת קונגרס ציוני, - מעל במה, שבעיקרה לא נוסדה אלא לשם תחית ההכרה הלאומית וחזוקה, הוא דבר, שלא נשמע כמוהו בדברי-ימיה של שום מפלגה: היא מגסרת את הענק, שעליו היא יושבת, כמו שאומרים הלועזים.

ואולם, אם קריאתו הנדולה של נורדוי: "ציוניות או התבוללות נמורה!" לא היתה רק אמצעי להלחיב ולעודד את התנועה הציונית, לחבבה על אלה, שאינם מכירים את ערכה, ולחראות על הברחיותה לקיום עמנו, אלא יצאה מלב מאמין באמתותה, כלומר מאדם, הרואה רק בהציוניות ערובה נכונה לקיום עמנו ובלעדיה - אבדן מוחלט וכליון חרוץ - אז יש לראות בזה, כמה שטחית ומשובשת היא השקפתו של נורדוי על הלאומיות בכלל ועל הלאומיות הישראלית בפרט.

ואמנם, מה היא לאומיות אם לא אינדיווידואליזמוס של קבוצת שלם, כלומר, תכונה ואופי, שמבדילים קבוצת אחר מקבוצים אחרים של בני אדם, הדומים לו ברב או במעט? מה היא לאומיות, אם לא סך-הכל של הרבה גורמים, שהמביעו את חותמם המיוחד על חלק שלם מבני אדם ונתנו לו אופי מיוחד וצורה בולטת, שממחרים ומציינים אותו מכל שאר החלקים של המין האנושי? הגורמים הללו יש מהם טבעיים, כלומר, סגולות מיוחדות, שהוטבעו בדמו ובמזנו של הקבוצה או העם הזה; יש מהם היסטוריים, כלומר, פעולות היסטוריות, שפעלו על קבוצת ידוע של בני אדם במשך מאות בשנים בתמידות ותולדותיהן היו תרים ושרופים נפשיים מיוחדים, שדבקו בנפש הקבוצה ונקלטו בה עד שהיו לה ליסודיים ולטבע שני; יש מהם גורמים איקונומיים, שממקור הפרנסה והכלכלה הם יוצאים ועקבותיהם נודעו בנפש הקבוצה, שהושפע מן הגורמים ממין זה; - ולבסוף, יש גם גורמים מדיניים, שנובעים ממקור היחס שבין קבוצת ידוע של בני אדם אל קבוצים אחרים ומההתייחסותם של הממשלה וסדרי-המדינה אל הקבוצה הזו. הגורמים משני הסוגים האחרונים יכולים הם להשתנות במרוצת הזמן ולקבל צורה חדשה; ואולם הגורמים הטבעיים וההיסטוריים שהזכרתי לא ישתנו לעולם כמו שלא יתלבן לעולם עור הכושי וכמו שלא תגדלנה קרנים בראשה של היונה. הגורמים מסוג זה יעמדו תמיד לשמן להתבוללות העמים זה בזה ולא יתנו להפוך את כולם לבשר אחד ולתת להם דמות אחת. והגורמים הטבעיים וההיסטוריים יעמדו גם לעמנו, שלא יכחד מגוי ולא יתבולל בין העמים אפילו בארצות-פזוריו. למשל: נקח את מדות הרחמים והחמלה, הבושה והצניעות, ואת רגש הצדק והישר, שבהם הצמיין עמנו מעודו ועד עתה ושעל ידי מהלך ההיסטוריה הישראלית היו לו למבע שני עוד לפני כמה מאות שנה. המדות הללו לוו את עם ישראל על דרכו בכל הזמנים

ובכל המסבות. וכל הנחשולים הגדולים והאיזמים של ים הצרות, שעברו על ראשו, לא עצרו כח להעביר אותו על המדות הנעלות האלה, הפכויות עמוק עמוק בנפשו. והמדות הללו הן הן שעמדו לנו בכל ארצות נלותנו שלא נָקַף בזרם החיים ולא נתבולל בין העמים אשר סביבנו, והן הן שתעמודנה לנו לימים הבאים גם בלי עזרה מצד הציוניות לשמור את צורתנו הלאומית ואת אפינו המיוחד ומהיינה לנו כתרים בפני ההתבוללות, שבה מאיימים עלינו מכל צד הן צוררינו והן אוהבינו⁽¹⁾. הלא רק כחמש מאות שנה חיו היהודים חיים מדיניים חפשיים ועמדו ברשות עצמם לנמרי, וכל שאר שנות-תולדתם, העולות לאלפים שנה בערך, נִסְלְסְלוּ לִאֲרָצוֹת שונות ונכנעו תחת עול עמים זרים, שכל אחד ואחד מהם העמים עליהם את תורתו ואת מצוותיו, את משטריו ואת דרכי-חייו, כדי לשנותם ולתת להם צורה חדשה לפי רוחו; אך עמל כל העמים במשך אלפי שנים למשוך את היהודים אחריהם ולהפוך להם לב אחר עלה בתוהו ועמנו נשאר נאמן לדתו ולסגולותיו ונפיותיו מכבר. וכלום אין עובדה זו אות ומופת, שגם בימים הבאים לא יִנָּקַף עמנו בזרם ההתבוללות ולא יבלע בקרב זרים וכי אך פחד-שוא הוא פחד הטמיעה? מהלך הפרונקס הכללי והנצחונות, שהוא מנצח בכל יום תמיד, מראים לנו ברור, שעכשיו קשה הדבר ביותר, כי איזה עם מן העמים יעבור ויבטל מן העולם. מה שאירע לעמים שונים בימי-קדם ובראשית ימי-הביניים לא יארע בימינו אף לעם קטן ודל; ועל אחת כמה וכמה לא יארע כדבר הזה לנו, שגם בעבר הרחוק לא נכחדנו מנוי. אמת הדבר, כי גורם אחד גדול וחזק, שפעל עלינו עד עתה והגין בעדנו מפני ההתבוללות, כמו תולך וקֶשֶׁת. האמונה, שעוד לפני דור אחד היתה מלאה כח עלומים והיה ביכלתה לאגד אותנו לאגודה אחת, להפיה בנו אומץ-רוח וסבלנות ולעודדנו, שֶׁנֶשֶׂא במנוחה את כל תלאותינו, את השנאה ואת המשטמה מחוץ-—זו האמונה הנשנבה והעמוקה, אשר כמו בחבלי-קסם משכה אותנו אחריה בשיריה הנעימים, באגדותיה הנפלאות, המלאות חן התמימות, ובתנחומותיה המתוקות—חדלה מתת כחה בימינו אלה, ופסקה מלשעשע אותנו בתקוה ובתנחומים. אך במקומה הלא יש לנו עתה כח אחר, כח ההכרה הלאומית, כח ההתבוננות אל כל אשר סביבנו, המלמדת אותנו לדעת, כי לא נופלים אנחנו מכל העמים שכנינו וכי בדברים הרבה עולים אנחנו עליהם; והכח הזה הרי הוא מעורר אותנו לעמוד כאיש אחד חברים ולהגן בחרף-נפש על האינדיוידואליסמוס הלאומי שלנו. הכח הזה ביחד עם רגש ההתמרמרות אשר בקרבנו מאז ועד עתה נגד כל עָל, נגד כל עוֹשֶׁק-רֶשׁ וגוֹל-מִשְׁפָּח, יחזקנו ויעודדנו להחזיק מעמד בתור אומה שלמה ולהלחם

(1) אבל, כלום עמדו לנו המדות הישראליות הללו כשבאה רוח אחרת על רוסיה ובקרב ישראל נתרבו כל מיני „אנטיסמיזם“ ו„אכספוריאסורים“ לשם רעיון, שהוא רחוק כל-כך מדרכי ישראל, או כדי למלא את התאוה לכסף ולתענוגים, או — מתוך עניות ודחקות? כלום עמד „רוח ישראל“ בפני הרוח הזו, יליד ההיסטוריה הנכריה? ... (העורך).

בחרף-נפש בעד זכויותינו האנושיות והלאומיות בפרט ובעד החירות הפרטית והלאומית בכלל. עמנו, שנלחם מעולם נגד הכפיה והעריצות של הפרט התקף ביחוסו אל הפרט החלש, ילחם מעתה ביחוד נגד הכפיה והעריצות של העמים המושלים, האומרים להטיל ביד חזקה את הקולטורה שלחם על העמים הנכנעים תחת ידיהם ולהכריח את אלה האחרונים, שיוותרו על עצמאותם המיוחדת ויעקרו מלבם את כל הקדוש והיקר להם; שהרי שחרור הלאומים ופתוח האינדיווידואליסמוס הלאומי הוא הצעד היותר חשוב בדרך הקשה והארוכה, המובילה אל שחרור האישיות.

והאמנם בשעה שנאסד מלחמה קדושה כזו ביחד עם כל שאר העמים הקטנים והמדוכאים כדי שלא יבלע שום עם תקף את החלש ממנו נקדע אנו בעצמנו מעמים תקיפים? האמנם מלחמה זו עצמה, שהיא קרובה כל-כך לרוחנו המתעבת כל עריצות ומעשי-אונס, לא תתן לנו עוז ותעצומות להחזיק בדגלנו המיוחד ולהוסיף לחיות כעם בין כל העמים אשר על פני הארמה? לא ולא. החוש ההיסטורי הבריא אשר לעמנו ביחד עם רגש היושר והצדק, התופס מקום כל-כך חשוב בלבנו, ועם הכרת ערך עצמנו בתור אומה עתיקה זכבת קנינים לאומיים, כל אלה לא יתנונו להתערב בין הגויים ולהטמע בהם. לא עם ישראל, ששחה בנבכי-התהום של ימי-הבינים ולא מבע, שעלה על מזקרי האינקוויזיציה ולא עזב את דגלו מידו ועבר בין שדרות עמים פראים ולא המה להם אף לא נטרף מהם. לא לעם כוח לפחד מפני ההתבוללות בימים הבאים, בימי ההשכלה והפרוגרם הכללי, בימים, שבהם תצער האנושיות סוף סוף קדימה, אף על פי שפעם בפעם היא נכשלת ותסונה אחור לזמן ידוע. ולא מפני פחד ההתבוללות אנו צריכים לשאוף לציון-לארץ-מולדתנו מכבר, אלא מפני שאנו בטוחים, כי רק שם נמצא את החירות הדרושה לנו זדק שם נשתחרר מכל מועקה חמרית ורוחנית, ועל כן רק שם תהיה עבודתנו על שדה האנושיות יותר פורייה ויותר מוצלחת. שם ירבו כחותינו ויצאו למרחב, יתפתחו וישתכללו ויהיו לאור-עולם. להאיר לנו ולכל העמים את דרך החיים.

היוצא מכל האמור למעלה הוא: כי פחד התבוללות הנמורה והכליון הלאומי, שבו מפחדים אותנו מכל עבר, אך פחד-שוא הוא ואין לו יסוד נכון. ולא הפחד המדומה הזה מכריחנו להחזיק ברעיון הציוני, להקביו ולהוקיר אותו, אלא הצדדים החיוביים שבו והתועלת הנשקפת ממנו לנו ולכל המין האנושי. ועל כן הקריאה, שקראו מר הרוזוין מעל במת השלח והדיר גורדוי מעל במת הקונגרס הציוני: "ציוניות או התבוללות?"—אינה אלא הוא פרי רעיון משובש ותוצאת השקפה שטחית על הלאומיות בכלל ועל הלאומיות הישראלית בפרט.

בְּשַׁעַת-בְּלִיָּה.

(רשימה)

מאת יהודה שמינברג.

הצעיר אהרן גרינבורג יושב באולם-הקבלה בין שאר חולים וחכה לתורו. עיניו תעו בין החולים היושבים מרנחים על כסאות רכים ובין הדימיונים יפים והם מצטערים ברנחה שאינה שלהם. שקעו עיניו בעלמה אחת, ששתי עינים בוערות תחת מצחה הקמוט ושתי שושנים פורחות לה על פנים של שעווה והיא מוציאה כעכועים מחונקים לתוך מספחת נקיה וזורקת מבטים של קצר-רוח לצד הדלת של ה"קבינט". נפתחה הדלת, כאילו מכח הדחיפה של כל המבטים הדוחקים עליה. שניהם קמו וננשו להכנס.

— נומר 5!

זה היה תורו של גרינבורג, אלא שהעלמה נתנה בו את עיניה ותבעה בו זכות-נשים. גרינבורג ותר על זכותו בהסכמה אנוסה ואגם את עצמו לחיוך של נחת-רוח. וכשיצאה העלמה, נכנס אהרן ושהה שם זמן הרבה. הוא עמד בהרבה בדיקות ונסיונות. באחרונה זקף את עיניו על הדוקטור, ובחיוך של תחנונים אמר:

— מר דוקטור! מוכשר אני לשמע את האמת בכל מדידותיה.
— אשריך, שככה אתה! — קלם אתו הדוקטור והעניק לו דפיקה של חבה על שכמיו — ובאמתו של דבר, כלום נוח לו לחולה, כשאינו יודע את מחלתו? אדרבה: בזיהירות ובנקטת קבועה תוכל להאריך קצת את חיך.
— הרי לפי דבריו של מר יש בי סמנים של ... ש...
— שחפת קבועה ומנוחלת. אף על פי כן, אם תמנע את עצמך מהעמיד דורות ... רק אתה?
— הן!
— ומה מלאכתך?
— ספרות.
— אם תשאר פנוי ותהי זהיר בוסת תרויה לך שנים.
עיני החולה כבו ותוך כדי דבור התלקחו.

— וכמה?

על פני הדקדוק תעה צל של חיוך כבוש, שנבלע בצער יהשתתפות.
— מי יכול לרעת דברים כאלה בדיוק? חביבא! יודע הייתי חולה אחד.
שנבאתי לו חיים לשתי שנים—ואף-על-פי-כן חי עוד חמש שנים ומשהו.
עיני החולה שוב כבו.

וכשיצא מלפני הדוקטור, התעכב עוד שעה קצרה באולם-הקבלה
ותקן על עצמו את לבושו; וכשיצא לחוץ, הפסיקה את דרכו אותה העלמה,
ששתי עינים לוחשות תחת מצחה, ושתי שושנים פורחות לה על פנים של
שעווה. נראה שהמתינה לו כדי לגמול לו תודה על ותורו.
תוא העמיד עליה את עיניו ונדמה לו, שהוא יודע אותה מכבר, אלא
שאינו זוכר את המקום ואת הזמן, שהתודע אליה. הארת פניה אליו הוציאה
אותו מתוך ספק, ונענע לה בראשו.
אף היא ענתה לו בנענועים מסבירים.

— ומה אמר הדוקטור למר?—שאלה אותו כמו מאמצע שיחה.
— מה שדוקטור רגיל לענות לחולים שקמונו-נזרק מתוך פיהו.
ומיד הרגיש בפניו חמימות של בושה: מה ראה לענות לה כך? מדיכין
הוא יודע, שגם היא חולה במחלתו? אך היא חלקה לו חיוך, שיש בו גם
השתתפות וגם נביון-מס של השתתפות; ונעשה ריוח בלבו; ונעים היה
עליו ללכת בחברתה.

שניהם הלכו מחרישים. השעה היתה עם שקיעת החמה. זוגות של
מילים כבשו את המדרכות ויצאו לשמע נשיקת יום ולילה. המה נסחפו
בזרם הפזלים והובאו לנן העיר.

— דא אָסר עליך הדקדוק טיולים?

— לא; אלא בתנאי שלא להתינע.

— גם לי אמר כך. רצונך להגמש?

וההשנחה הכינה להם ספסל של שני מקומות בדיוק. שניהם כבשו את
הספסל והסתכלו בטיולים הצעירים, שנשתכרו באוירו של בין-השמשות
ונעשים קלים בדעת ובמשקל כצפרות-כרמים.

ומבין שדרות האילנות נראה זוג... גבר לחש סוד באזני בת-זוגו
ונגב נשיקה מתוך לחישה.

היא החזירה את פניה בהעויה של נועל-נפש ואמרה:— כמה מנוחכים
הם הללו!

— מנוחכים—וראויים לחמלה.

— גם זה אמת.

— הגע בעצמך: שכרות זו, שבני-אדם נעשים לה עורים לרצונם
וחרשים לרצונם ושוטים לרצונם...

— וסופה לנשואין!

— כלומר, לעשרת קבין תקלה ורעות-רוח.

— קיום לשעה וקיום לדורות—מה שהוא בנין לזה הוא חורבן לזה.

— ובני אדם הולכים אחריה בתופים ובמחולות.

— שר-העולם מלקה אותם ברצועות של אש: לכו הקריבו את עצמכם, בשביל קיום העולם!
 — אבל מותר לו ליחיד לאמר: דיו לעולם להתקיים על השופים, ואני אשפור את קיומי שלי ולא אלך אחר־ך.
 — ואלא מאי? מתאווה אדם לכבוש גם את העתיד!
 — יכול אדם להוציא תאוותיו זו בעינים יותר חשובים, יותר קימים.—
 המה שקעו בשיחה; והשעה היתה מאוחרת. שעול צרור, שדתחיל בו וגמר בבת-לוי, העיר אותם לשוב לביתם.
 — היכך מעונך? תרשיני ללות אותך?
 — יהי רצון מלפניך!
 וכשנפרדו, בקשה מעמו שיחיה אורח רגיל בביתה.

והלילה עבר על אהרן בנעימה מולדת, כאדם שמוצא לעצמו רכוש שלא היה לו אתמול. ספקותיו נעשו ודאיות... ובא לידי החלטה נמורה על חייו שבעתיד. הרגיש את עצמו קל וחפשי, כאילו יצא משעבוד לחרות; ובבקר כשקם משנתו הרגיש את עצמו יחידי בין המון שופים, ששר העולם משכרם ומכה על קרקדם: לכו קפרו חייכם בשבילי!
 התגברו עליו נענועים סתומים, מעין אותם שמרגיש אדם השרוי יחידי בנאותו. נזכר שיש לו שותף ביחידותו ורץ אליה.—
 כשנכנס לחדרה, מצא אותה שקועה בכתבים אצל שלחן קטן, שמחברות וניירות מפוזרים עִיּוֹ. היא היתה כל-כך שקועה בהם. עד שלא הרגישה בכניסתו. נברה עליו סקרנותו, עצר בנשימתו והצליף מבט במחברת פתוחה. נראו לעיניו שורות קצרות בין נליונות רחבים עשויים בתים-בתים, בעלי שלש וארבע צלעות... הוא התחיל קורא בהן בהרהור:
 אֵיךְ קָאב נַעֲלָעבט,
 אֵיךְ נָעַל לַעֲקֵעַן...

אלא, שהנשימה הכבושה שרמה בנרונו... שעול חצוף פרץ מתוך פיו. היא החזירה אליו את פניה. דמדומים יצאו על לחייה.
 — אֲוֹכֵב הֵיית לִי? — זרקה בו מחאה, שחציה צחוק; ומתוך דבורה אספה את מחברותיה לנניזה.
 אף הוא התחיל מתנצל לפניה ומפים את דעתה, שהוא לא ארב לה כלל, אלא שפורון-דעתה בכתבים נרם לכך; ואנב הוא מבקש, שתראה לו את הכתוב.
 מִרְקָה לו.

התלקחה בו סקרנות והגיעה לידי תשוקה. דמיונו ברא לו בשביל השירים הנעלמים תכן קטוע והשערות ממושמשות, שיותר שהן ממושמשות, יותר הן צורבות ומצערות בצערו של מור.
 התחיל מפציר בה. אלא שהיא הפיעה אותו לענין אחר:
 — בנדודי ליל הייתי נדונה אתמול.

- נכר בפניך, - ענה הוא בהשתתפות-ויכול אני לדעת בשלמה?
 - שומרת מטה הייתי אצל דודתי, שלשה ימים קשתה ללדת.
 - ולבסוף?
 - ילדה תאומים.
 - גלדנית?
 - בית מלא פעושות.
 - עשירה?
 - בעני ובחסר כל, כאצבע זו.
 - ומה שלומה?
 - עדין לא יצאה מכלל סכנה.
 - עד כמה נשתעבדו בני-אדם לאותה הקלפה המאננית!
 - אותה הקלפה מתעללת בקרבנותיה: מחרס נשבר כאשר זו היא
 נובה תאומים!

זה היה ענין חביב עליהם לספר בו ולדרוש תלי-תלים על יסורי הנפש
 בשעבודה. השירים שבמחברות נשכחו לפי שעה, ורק בלילה כששכב על
 מטתו, והשעול המרניז הדיר שנה מעיניו - נזכר בקטעי השיר ובמחברות
 הגנוזות מלפניו; ושוב רקד עליו דמיונו בכנפים קצוצות, וברא לפניו תמונות
 קלושות והשערות מטושטשות בגלוי טפח וכסוי ספחים.

"צואה" ... או ריקקה באילוזה זו שקוראים לה חיים מלאים? ...
 "או אינו אלא שירי אהבה? - למי?"
 ולמחר כשבא לפניו, התחיל מפציר בה, שתראה לו את הכתבים,
 וקפה עליה עין חנינה, שלא עמדה בפניה. היא הוציאה את המחברות
 ונתנה אותן לידו:

והוא התחיל מעין וקורא:

איך האב געלעבט,

איך לעב,

איך וועל לעבען.

- נכמטיקא זרנונית?

- הן! - ענתה מתבישת.

השאור שבסקרנותו פנ כבת-אחת, ושברי האלילים של דמיונו נצברו
 על לבו כזבל. היא כבשה פניה בקרקע, והוא הטיח באויר מבטים לבטלה.
 ואחרי רנעים מועטים נזרק מתוך סיו:

- זהו רעיון יפה!

נחת רוח של יוצר שבה אליה. היא הרימה כנגדו פנים מאירות
 ושאלה:

- ומאיזה צד אתה מוצא אותו יפה?

- ראשית ... איני יודע עדין מפני-מה ומאיזה צד ... כך מרגיש אני.

שזה יפה לך, לברא נרמטיקא לשפת ז'רנון. ושנית ... הוי יודעת... רעיון
 עלה גם על לבי עכשו ...

היא זקפה עליו את עיניה?

—היי את עוסקת בגרמניקא, ואני אחבר כריסמומטיה זרנונית.
 יפה נראה רעיונו גם בעיניה.
 — זוהי עבודה לדורות.
 — לכל ימי היות השפה בפי הבריות.
 הסתכלו זה בזה והרנישו בקרבם כח יוצרים.
 ומאז השתקעו שניהם בעבודתם מתוך מפירת-נפש. דומה שאותה
 המיקרובא הארורה חשה התבטלות בפניהם והתרחקה מעליהם לפרקים,
 שלא לעכבם בעבודתם.
 והימים היו ימי הקיץ, והאוויר חם ויבש: יפה גם לעבודה בבית
 גם למיולי חוץ.
 משבחת היא את הגרמניקא שלה, שאינה מבחנת כל כך בין זכר
 לנקבה; והוא מקלם את הכריסמומטיא שלו, שהיא נוחה לקלוט מכל מיני
 ספרות שבעולם...
 וימי הקיץ כלו, בלי דעת אימתי, והגיעו ימי האסיף הרכים ושקיעות
 חמה המעוררות גענועים בלבות הבריות.
 קשה נעשתה הישיבה בבית. יצאו שניהם להלחם כנגד אותה
 ההרנשה הקשה, התובעת הרבה ואינה משנת כלום.
 המה באו לשנן לעצמם, שהרנע של ה"הוה" הוא החשוב והמוזמן
 ביותר ושקול כנגד כל ה"עתיד", שכל אותן האילוזיות שבעתיד אינן
 אלא רשתות פרושות מאת הענק האכזר ללכוד את הבריות ולבנות
 דורות מחורבנם.
 — לגבות תאומים ממקשות לילד!
 ושוב הם חפצים לשנן לעצמם, שעיקר תולדותיהם של בני-אדם
 חשובים-הם מעשים הגונים.
 ובין כך שבה גם המיקרובא לעמד על חזקתה...
 הוא ישב על אבן של שומירה חרבה, והיא—על אילן שנעקר
 משרשו והקריאו זה לזה את הפרקים האחרונים של חבוריהם. היא
 קראה את פרק "מלות ההתרנשות" והוא — אנדת-עם על קבר שלן
 פתוח.
 והשמש השוקעת הציצה בהן בעין אורבת ושפכה על שניהם עומר
 של נצוצים; וחן של בליה שכן על השדה; כל עשב שותק ואומר:
 "מהר נשקני! עוד מעט ואינני"; והיער מסתתר בין סוף פריחה לתחלת
 בליה, ומרמה את הבריוח ברעננות מזויפת וקרירות של מחב; ומן הכרמים
 נשמעה שירת פועלים שכורים על קברם של הגפנים.
 היא הרגישה דקירה בחזה והנביחה את ידה למקום הכאב. התחיל
 הוא בהערה, שלא טוב לה לשבת סמוך לקרקע המחוב — אלא שהשעול
 תקפו ולא נמר את דבריו.
 שעולו העיר נרוי גם בנרונה, ובסוף מלחמה של שעול ארך בדקו
 שניהם בעין אחת את מטפחותיהם שכחחו לשם... וצל כזה עבר
 על פניהם...

והשמש שפכה דמדומים על הכבר... והאילנות ירקו מח ועלים יחד.
 ונתקעו עיניו באודם לחייה המעומר בחוש של שעה, ובזעזועי שריה
 מתוך השעול המרניז את כל אבריה...
 ובלבו נבלעו דקירות חזרו בכאב נענועים.
 והיא חננתהו בחיך צורב ומושך...
 והושיט לה יד להקימה... ונמצא אחוז בין זרועותיה; וצלצול
 נשיקות הפחיד את הצפרים, שהכינו את עצמו למסע. –
 ושוב אותו השעול הארור. אחוזים וחבוקים עמדו וננחו בין הבליה
 היפה המלאה נענועים. –

לתולדות הישוב בארץ-ישראל.

(מוקדש לתנ חציהיובל של ראשון-לציון).

א.

תקופת בלוד.

(סוף).

ולא טובה מעבודת הפקדות בשדה היתה עבודתה בפנים המושבה. כל המוסדים הצבוריים נחשבו כרכושה הפרטי. העזאותיהם רבו משנה לשנה וכל תועלת לא היתה בהם. כי המוסדים לא התאימו אף במקצת למשאלותיהם של אותם בני-אדם, שבשכילים נוצרו. בכל המוסדים האלה היה נחשב האבר כזר וכ"אדם מיותר" לגמרי. גם הרופא היה כעושה חסד גדול כשהיה בא לרפאות את האבר. רוב זמנו היה מקדיש לחליו ה"משלמים", ופעמים שהאבר היה מתחפש לאורה ומשלם לרופא כדי שיברקהו כראוי...

בית-הספר היה עולם מיוחד ומסוגר, שאינו עומד לא תחת השגחתם של האבות ולא תחת זו של מוסחים. רק הפקיד הראשי היה מושל בו ממשלה בלתי-מוגבלת באמצעות המנהל. אל הבחינות לא היו נותנים לבוא לא אבות ולא לאורחים. בקישי גדול היו משיגים רשיון לבוא אל בית-הספר פנימה בשעת הלמוד ואפילו בשעת הבחינות. בביה"ס למדו צרפתית, עברית וערבית, וגם מעט "מדע": חשבון, דברי-הימים ותאורי-הארץ. בזמן הראשון עמד בראש בית-הספר אדם הגון ומשכיל; אבל מפני שהיה חולני משלו בביה"ס — עזריו. אלה היו: (א) מורה לצרפתית ולערבית — ספרדי מקומי, שפרנסתו היתה כפולה: חוץ מבהוראה עסק גם ברבית — כסף היה מלווה לאכרים בשלשים למאה לשנה; (ב) מורה לעברית — אחד מפליטי רומניה, שלא עסק מימיו לא בהוראה ולא בתוך, וגם זה האחרון שמש בשתי כהונות: חוץ ממה שהיה מורה, היה גם סופר עתנו של בן-יהודה, היוצא לאור בירושלים. וכשם שהעיתון היה מתמכר לפקידות, כך היה מתמכר גם סופרו: הוא היה כותב מאמרי "מה-יפית" לפקידים שונים בנוסחאות שונים. מפלגת האכרים, שהתחשבה כ"אופוזיציה" להפקדות, היתה נזהרת שלא לדבר דבר על זו בפני המורה-הסופר הזה; ומובן מאליו, שכבודו לא היה גדול כמושבה...

וכשנפתח, לבסוף, גם בית-הספר לנערות, היתה מנהלתו — אחת מאלו, שמצאו חן בעיני שיד, ואחתה — נערה שלא מעטה מעט של השכלה ולמוד —

היתה עוזרת לה. נקל להבין, שבית-ספר כזה לא היה מסוגל לתת לילדי האכרים את התנך הראוי.

יחוסה של הפקידות אל הממשלה היה רע מאד. הפקידים, שהיו רגילים לפזר את כספם על כל דבר, פזרו בלי חשבון גם בעסקיהם עם שרי הממשלה. עד מהרה נוכחו האחרונים, כי מן ההפקר הם זוכים וכי פקדי הנדיב אינם נזהרים בכספם—והתחילו תובעים ולוקחים, לוקחים וחוזרים ותובעים... במקום שהיו מסתפקים בראשונה במתנות קטנות, למדום פקדי הנדיב להרחיב כשאל נפשם. את כל עניניהם עם הממשלה היו עושים הפקידים ע"י סרסורים פשוטים וגסים, ואלה עוד הוסיפו להגדיל את „תאבתם" של השרים. ומוכן מאליו, שגם הסרסורים לא עשו את מעשיהם לשם שמים...

הפקידים כשהם לעצמם לא ידעו בין ימינם לשמאלם בחוקי המדינה ומשפטיה, ובסמכם על סרסוריהם הנסים עשו משנה אחר משנה, כי על ידי מעשיהם נסתבכו הענינים עוד יותר, ולא היה קץ לסכסוכים ולדברי-ריבות. הפורנות הנוראה של הפקידות הויקה גם למושבות השכנות והחפשויות, ובכל זאת היו אלו מצליחות במעשיהן יותר מן הפקידים. המושבה רחובת היתה נומרת לפעמים את עניניה עם הממשלה בחצי המחיר ולפעמים אף בחלק החמישי ממה שנתנה הפקידות.

ואם רעה היתה פעולת הפקידות בשדה ובתוך המושבה, עוד רעה מזו היתה פעולתה ביקב. אפשר לומר, שכמעט על ידיה באו כל מושבות הכוזמים עד משבר.

עניני היקב היו נחלקים בין ארבעה פקידים ראשיים: „דירקטור היצוא", „דירקטור פנימי", „ינירראשי ומוכנא-יראשי. הראשון ישב בפארים וזהה רחאה חלומות בראליצי והאחרונים ישבו בראליצי והיו רואים חלומות בפארים. ה„דירקטור היצוא" היה קרובו של שיד—וזה היה כל תהלתו. במקום מושבו היה עושה את מכירת-היין הגדולות ואת כל הקניות לצרכי היקב. את כל קניותיו היה עושה בצרפת—משום חבתי לארץ-המולדת—ומשם היו שולחן לא"י. קניותיו היו מצוינות בשני דברים: בהוצאות מרובות ובסחורה מקולקלת. העצים לחציות היו, על פי רוב, רקובים ובעמל רב היו עושים מהם חציות—והחציות היה דרכן להשבר דוקא בהיותן מלאות יין; יותר מוצראנספורט אחד של יין לא היה אפשר לשלוח בהן בכל אופן. ברזל, פחם וכל המכונות היו נקנים תמיד מן המינים היותר פחותים ובמחיר היותר גדול. הבקבוקים היו עמין מיוחד: רובם היו צאים שבוים או היו נשברים היקף אחרי שהתחילו למלאותם יין. כך היה הדבר בכל העונות לקניות; והמכירות — כאלו כמעט שלא נעשו כל זמן ששמש ה„קידה" בכהנתו. תועלתו למכור נשארה דבר שבכתב.

ה„דירקטור הפנימי" היה צריך להשגיח על סרדי היקב ולעסוק בקניות ובמכירות מקומיות. בכהונה זו שמש מר בלזך בעצמו, אלא שבעניני היקב היה דירקטור שני לעזר כנגדו: קרובה של מינקת אחת, ששמשה פעם בחצד-הנדיב. ההשגחה על היקב היתה משונה מאד. למרות כל ההוצאות המרובות, שהיו מתיאם לצרכי היקב, לא מצאו לנחון לעשות נדר הגון סביבו—כאן מצא המנהל מקום לקמץ. כל הסחורות היו מופלות ערמות, ערמות בחוץ, בלי סדר וכלי

חשבון, וכל מי שרצה זכה מן ההפקר. „לקחת” מן היקב עצים, ברזל, פחם וכיוצא בזה היה מן הדברים הרגילים, ופעמים שלא רק היו לוקחים „בירים”, אלא גם מוענים כלילת על גבי החמורים והגמלים... וב„לקיחה” עסקי הכל: פועלים ובעלי-מלאכה עבריים וערביים, אכרים ונושאי-משרה. בבנין היקב עסקו מאות פועלים ובעלי-מלאכה ערביים, וכל אלה לא התעצלו לעבוד כלילה אחרי עבודת היום. חוץ מן „הלקיחות” הגסות הללו, שהיו מעין זכיה מן ההפקר, היו לקיחות יותר „דקות”, שלא כל אדם היה זוכה להן. כל נושאי משרה ביקב או בפקידות לקחו ממחסני היקב את כל הצרכים הביתיים: נפט, נופת, שמן, יין, יי”ש, חומץ, פחם ועוד ועוד; והיו ביניהם כאלה, ש„צרכיהם” היו כל-כך מרובים, עד שהיו מקבלים צורה של „מסחר”. ... וזכר למנהג זה נשען עד היום.

אך יותר ממה ש„הרריות” העובדים כלילה והלוקחים ביום היו מרוויחים סחרי יפו, שהיו עסוקים בעניני היקב. אלה הבינו, שהם מספלים ב„כסף הנדיב”, שאין שומריו מדקדקים בו „דקדוקי-עניות”. ועל כן היו הסוחרים „עושים שותפות” עם ה„עוזרים” ביקב—על יסוד „חצי שלי וחצי שלך” — ואו היו נעשים „מעשי-נשים” ממש: חבית שמן או גמל עצים, שבאו אל היקב, קודם שהתגלגלו ובאו לתוך רשימת הפנקסים, היו מקבלים צורה כפולה ומשולשת; חשבון אחד, שכבר נסתלק, היה חוזר ובא לידי גובינא וכיוצא בזה. — מעשה כזה נתגלה בשנת תרנ”ט באחד מסחרי יפו, מן היותר חשובים, וסוף דבר היה—שגרשו מן היקב מנהל-חשבונות אחד ופועל אחד... וסוחר גרמני אחד, שהיה מוכר סחורה ליקב במשך כמה שנים והיה מקבל את המגיע לו בכל פעם, לא היה נותן לפקידות קבלות על הכסף ולא היה משיב את ההומנות, ולבסוף תבע דמי סלוק כל ההומנות, ואהרי נפתולים מרובים קבל סכומים הגונים.

עוד מועילה מזו היתה השגחתו של מנהל מסחר היין.

כמות היין היתה בזמן הראשון מועטת מאד ורק במשך שנים אחדות גדלה. בעזרת סוחרים מנוסים והגונים היה אפשר למכור את היין המועט הזה על נקלה בארץ-ישראל גופה ובערי המזרח הסמוכות: יפו, ירושלם, בירות, קהירה, אלכסנדריה; ומעט מעט היו השותים מתרגלים ביין החדש, עד שגם אחר-כך, כשהיה היין מתרבה, היה יכול, אחרי השתדלות ידועה, להמכר כולו. כי עוד בשנת תרמ”ד, בזמן שיקבי ראל”צ עדיין לא עשו יין כלל, היה כבר שוק-היין במצרים גדול מאד. יין פשוט היה נמכר שם 102.769 הקסולימר לשנה במחיר 3.388.996 פראנק; יין משובח — 370.248 בקבוקים במחיר 660.738 פראנק; קוניאק פשוט היה נמכר 508.485 ליטר במחיר 400.297 פראנק; קוניאק משובח — 865.096 בקבוקים במחיר 1 223.586 פראנק; וענבים חיים לאכילה היו נמכרים 11.700 קאנטאר (מחצה מכמות הענבים, שיש עתה במושבות יהודה) במחיר 735.462 פראנק.

ובשעה שהיה שוק של יין כזה מהלך יום אחד מא”י לא מצאה הפקידות החרוזה אפשרות למכור שם את מעט היין של ראל”צ, בזמן שכל כמותו היתה איזו אלפים הקסולימר! הפקיד הראשי היה יושב בחדר עבודתו ומחכה לביאת סחרי-יין, וכשבא כזה, על פי מקרה, היה מדבר עמו כפקיד ופוסרו מלפניו. ופעמים שהיה בא איזה סוחר ולא היה מוצא איש לדבר עמו, כי הפקיד היה „עסוק”. שום פרסום לא נעשה ליין, וגם בערים היותר קרובות לא ידעו מציאותו.

אמנם, המנהל יסד בתי-מסמר של יין בעדים המזרחיות הקרובות, שיסודם עלה בכסף רב והנהלתם נמסרה בידי "קרובים", שעשו את מלאכתם בשכר חדשי קבוע; אבל אנשים כאלה לא יכלו להצליח מפני שלא היו מוכשרים לכך ומפני שתנאי-עבודתם לא היו נאותים: במרכז גדול כמצרים מכרו רק ממה ועד מאתים הקמוליר יין! הרבה מהם היו עושים את מלאכתם רמיה והיו מזהלים את היין במים, גם היו קונים יין יוני פשוט כזול ומוכרים אותו לשם יין ארץ-ישראל, וסוף סוף היו פושמים רגליהם ליקב ולא היו משלמים בעד היין שלקחו, עד שלבסוף נסגרו כל בתי-המסמר הללו.

ככה התנהלו עיני היקב מן הצד המסחרי. ומן הצד המכני? הייני הראשון היה נצרי. אומרים עליו שהיה מומחה. את מקומו ירש יינר-מקמי, כלומר אדם, שנעשה ייני מעצמו. בשנים הראשונות קלל והחמיץ הרבה יין, שרובו נשפך החוצה. מתחלה היה מנהל-חשבונות בלשכת הפקידות שברא"צ ובזכרון-יעקב. אחר-כך שמש זמן מועט את הייני הנצרי — והיה לייני-ראשי. ולירו נמסרו שני יקבים עם אלפי הקמוליר יין. הוא היה חסר כל הבנה מדעית ואף ודדיות היותר יסודיות חסרו לו. האמת נתנה להאמר, כי לעומת החסרונות העקריים האלה היו לו גם מעלות. הוא היה אדם בעל אגרגיה נפלאה וכשרונות מבעיים והיה מסור לעבודתו בכל לבו ונפשו; ואחרי שעסק במלאכת היין שנים אחדות, נעשה לייני מומחה באמת ולבסוף כבר עשה יין טוב, שקנה לו שם בעולם. אבל בזמן הראשון קלל והפסיד. הוא לא ידע גם להשתמש במכונות הגדולות והיה מחליף אותן לעתים תכופות ומשליכן לערמות-האשפה — או, יותר נכון, לערמות-ההוב — שמאחורי היקב. פועלים הרבה עבדו תחת השגחתו בשכר מרובה, ועליהם משגיחים ועוזרים שונים. כלם היו בלתי מומחים בעבודתם ושום עין מנוסה לא השגיחה עליהם. לפעמים היו נשפכות בריכות מלאות יין; פעמים שהחביות לא היו נסגרות ופעמים שהיו מערבבים מין בשאינו מינו. ערבוביה, תהו-ובוהו שדרו בכל מקום. לצערנו, לא נשאר כל זכר בכמה עלה עבודו של הקמוליר יין בימים "הטובים" ההם: החשבונות מן הזמן ההוא ספר-חתום הם גם ליודעי חשבון. אבל גם בשנים המאוחרות, אחרי שנתקנו סדרים ביקב, אחרי שכמות היין הנחמץ נתמעטה, אחרי שהפועלים קנו נסיון וההשתמשות במכונות נשתבחה, עלה עבודו של הקמוליר יין לעשרה פראנק, ואחר-כך — לשבעה, לחמשה ולבסוף — רק לשלשה. ... גם כל שאר ההוצאות: לעשית החביות, למשלוח-היין וכיוצא בזה, היו גדולות בלי ערך מן הצורך והראוי. כך היו עושים יין בימים ההם!

והמוכנאי?

המסכן הזה היה לצחוק בפי הבריות. הוא היה נפח פשוט ביפו, אלא שזכות אחת עמדה לו: הוא היה חייב כסף להירש — מנהל "מקוה-ישראל", שהיה בזמן הראשון מנהל כל מושבות-יהודה — וכדי לנכות ממנו את חובו מנה אותו הירש למוכנאי ביקב שברא"צ. ... ובמשרתו זו נשאר עד היום. הוא לא למד מימיו ולא שמש מוכנאים מלומדים. ואמנם, הרבה קלל ה"אמן" הזה במשך שנות-עבודתו הרבות. לו חייב היקב תודה בעד חלק גדול של הוצאותיו המבהילות. מעשה במכונה הגדולה, בעלת מאה כחות של סוסים, שהרבה עמלו ה"מוכנאי"

ועוזריו בעדיכתה והיא, העקשנית, לא נכנעה להם; וכשבא המוכנאי מיפו מצא, שהמכנתה ערוכה באופן הפוך... ומעשים כאלה לא היו הוין וקר.

הרבה פועלים ובעלי-מלאכה עבדו תחת השגחתו בלי שהיה עין צופיה עליהם. וכמה "משנות" נעשו במקצוע זה! מי שלא ראה בימים ההם את כתי-החרושת האלה ואת המלאכה שנעשתה בהם, וגם את החומר הרב, שהיה צבור ומתגלגל כאן ערמות, ערמות, — לא ראה פורנות שובבה מימיו.

כך נעשתה העבודה בראל"צ בימי הפקיד ה"אדיר" וה"הרוץ" בלוך. וכדי לבקר את כל ה"עבודה" הרבה הזו היה בא מפארים, אחת לשנה או לשנתיים, הפקיד הראשי — שייד.

ימים רבים היו הפקידים מכינים את עצמם לקבל את פני "אביהם" — כך היו קראות לשייד "בנותיו" המפורסמות: היו מנקים את הרחובות, מיפים את הבתים של — הפקידים, מכינים "מכשירים" שונים להנעים את חי האדון הגדול בארץ ה"שוממה", מפארים את גינית הפרחים... ובבוקר לא עבות אחד היו יוצאים ליפו במרכבותיהם כל הפקידים, איש לא נעדר. אויר המושבה כאילו נסתר לשעות אחדות...

ולפנות ערב היה קם שאן ומהומה בכל הרחובות. המרכבות היה שבות, עגלות מלאות חפצים שונים היו עוברות בראש ואחריהן היתה באה מרכבת ה"אב", שם חמד היה נהג בה — מחמד זה היה חכיבו של בלוך וכמה שנים שמש אצלו בתור עגלן, ומעין צורה של "פקיד" היתה לו; והפעם היה מחמד מאמץ את כל כשרונותיו העגלונים לכבוד האורח "הרם". ימים אחדים היה שייד יושב בתוך "בניו" ו"בנותיו", היה עושה להם נשפ־חשק ומשתאות ומספר להם "חדשות מפארים", והרנעים היו עוברים וחלפים בנעימות. ובוה היה גומר ה"מבקר" את בקורו והיה הולך למושבה אתרת וכל הכבודה אחרייו...

ופעמים שגם אחדים מאכרי המושבה היו באים אליו — פעם לשם ברכה ופעם לשם בקשה; אבל הרבה מבני-המושבה היו חורקים שן על "שליח-הצבור" שלהם ולא קללה נמרצת אחת היתה מתפרצת מפיהם על הראש ועל עוזריו... שייד היה בא לפעמים אל בית-התפלה, דורש דרשות ומספר על הגדולות ועל הנצורות, שיש עם לבבו של הנדיב לעשות ל"נכדיו"... ופעמים שהיה שם עיניו באתר מבנות האכרים, "מאשר" אותה, לוקחה עמו לפארים, "מכין" אותה במשך שנים אחדות ושולחה אחר-כך להיות מחנכת ל"אחיותיה" ומנהלת לבתי-הספר. קרוביה של "מאשרה" כוו מיד היו משתכללים ביד רחבה, אם בתור אכרים מקבלי המיכה שמנה ואם בתור עוזרים לפקידים.

נקל להבין את מצבו של האכר בסביבה המקלקלת הזו. מסביב שרר איזה "מחול-מות" של פורנות, השחתת המדות, שפלות ושארלאמאניות. עשירות אנשים ריקים ופוחים היו חיי-אצילים והיו משחיתים כמו בכונה את כל יסודות החיים של האכרים. המצב הזה הוליד יאוש נורא והיאוש גרם לירידה רוחנית ומוסרית...

הירידה הרוחנית הזו, שהלכה והתפתחה בכל המושבות הנתמכות במהירות

משונה, היתה בשנים הראשונות יותר חלשה בראל"צ: היא פגשה שם מעצורים בדרך התפתחותה. המעצור האחד היו—האכרים הבלתי-נתמכים; המעצור השני—הכחות האישיים, שנמצאו בראל"צ בכמות יותר גדולה מבשאר המושבות, והמעצור השלישי—התקה המוכה לעתידות הברמים.

הגפנים הצרפתיות Carniane, Alicante, Bordelo נתנו תוצאות מוכות מאד. הענבים היו מרובים ומוכים. תקות הכורמים לשחרור גדלה. וכשראו הנתמכים, שהגפנים מכניסות יותר ממה שהם מקבלים בתור תמיכה, התחילו לדרוש מאת הפקידות לשלם גם להם מחדר הענבים כמו שהיו משלמים להבלתי-נתמכים ולבטל את התמיכה החדשית. והפקידות הסכימה סוף סוף לדרישה זו, והמעשה הזה הרים את רוח בני המושבה. בלזום-העבודה אחום שנית והם התחילו לעבוד בכרמיהם בחשק נמרץ. אז כבר החלו לדאוג לשלום הגפנים הצרפתיות מפחד הפילוכסירה, שעשתה שמות בצרפת, ונמנעו נפנים אמיריקניות. האכרים השקיעו את עצמם בחובות פרטיים והיו משכירים ומתקנים את כרמיהם. אבל בעבודת היין נעשתה אז—בשנת תרנ"ב—תמורה נמרצה, שהרבה תוצאות רעות היו לה.

התוצאות המרובות של עשית היין ומכירתו הביאו במכוכה את „משכללי" המושבה. ואז באה בלבם מחשבה חדשה, איך להחליף מן המצר.

וכך אמרה הפקידות: נפני ראל"צ הן מן המינים הצרפתיים הרגילים, שאמנם כמות ענביהן מרובה, אבל איכות יינן אינה מצוינת, ועל כן אין היין הזה יכול להמכר במחיר גבוה. ולפיכך טוב להחליף את המינים הללו במינים היותר משובחים שבצרפת—Malbec, Cabernet—שכמות יינם, אמנם, מועטה היא והתוצאות-עבורו של יין זה מרובות, אבל מחירו בשוק גבוה מאד.

יש אומרים, שמחשבה זו נולדה במחו של הנריכ עצמו וגם הנריכ בעצמו מאמין כך, וכן אמר גם ל„מלאכות" המפורסמת, שהתעבה לפניו בשנת תרס"א;—אבל מה שקרוב יותר לאמת הוא—שהפקידים הציעו לו הצעה זו לכסות על ידי עבודה חדשה ורבת-התוצאות על מעשיהם, והצעה זו מצאה נתיבות ללב הנריכ, עד שלאחרונה חשב אותה לפרי רוחו.

אבל, יהיה איך שיהיה, הגפנים הצרפתיות המצוינות נידונו לעקירה, ובאכזריות נמרצה התנפלו עליהן, כרתו את ראשיהן והרכיבו עליהן ראשים חדשים... ונפלא הדבר: אותו הנגן כ. (אשר את שמו הזכרנו למעשה), שנהל על פי מצות-הפקידות את עבודת ההרכבה, התנגד להמעשה החדש ובשעורים, שקרא באוזני הכורמים, הוכיח, כי בארצות החמות יש עתידות רק ליינות ליקר—יינות מתוקים—אבל לא ליינות הצרפתיים החזקים והמשובחים... אבל הפקידות צותה—ומי לא ישמע? הפקידות נתנה צו לכל המושבות להרכיב את כרמיהן במשך שלש שנים, ומי שלא יספיק לגמור את עבודתו במשך הזמן הזה, אין ענביו נכנסים אל היקב. ורשימות נתנה הפקידות לכל הכורמים, שעל פיהן היו צריכים לעשות את עבודתם, ורשימות אלו שמורות בידיהם עד היום. להכורמים, שמצבם החמרי היה רחוק, נתנה הפקידות הלאות ביד רחבה לצרכי ההרכבה ואת מחדר הענבים החדשים קצבה בשער הגבוה מאד: קברנה — 80 פראנק ומלבק—70 פראנק כל קאנטאר.

בראשונה התנגדו הכורמים לחדוש זה. עינם חזה על כל העמל הרב, שהשקיעו בכרמיהם, אשר כבר אהבו והאמינו בעתידותיהם. אך ההבולותיה של הפקידות פעלו את פעולתן; גם עסקני-ישוב צודדים דברו על לב הכורמים לשמוע בקול „מיטיביהם“, והנגן הראשי הרמנס, שמוסדותו לא היתה או מוטלת בספק, בא מפארים ודבר על לב כל כורם וכורם, ש„בארץ קצין“ יהיה, אם לא יסרב לתפקידות, כי כרמיו יעשירוהו עושר רב...

הגורל הוטל. העבודה נעשתה, ובמחירות גדולה עקרו הכורמים מה שגמעו: כרתו את ראשי הגפנים, שכאילו נולדו בשביל תגאי המקום, והרכיבו עליהן ראשים חדשים, שהיו זרים לתגאי האקלים והשוק.

וביקב התחילו ההכנות לקראת האגרוחים ה„מיוחסים“ החדשים... מכונות חדשות תבאו ובהוכן מכונת-הקרח הענקית. ועוד הפעם נתפזרו לכל רוח רבבות פראנקים.

ובעצם העבודה הזו „בקש“ הפקיד בלך את הכורמים לערוך בשביל הגריב „מכתב-תודה ארוך“ על היקבים הגדולים והנהדרים, שבנה בשבילם, ולחייב את עצמם למכור את כל ענביהם רק להיקב ולא לאחר ומ„ריוח היקבים“ יגבה הגריב את הכספים היסודיים, שהשקיע במושבה. — בראשונה העיר המכתב חשר בלב האכרים. ההתחייבות למכור ענבים רק ליקב, ההתחייבות לסלק את ההוצאות המרובות מן ה„ריוח“, כל זה הביאם במבוכה. אבל עד מהרה שבו והתישבו בדבר ומצאו, כי במכתב יש הרבה „נחמות“: אם הפקידות רואנת לזה, שכל הענבים ימכרו רק להיקב בלבד, אין זאת כי עסקי היקב באמת מוכיבים הם, שאחרי כל הפזרנות היתה יש תקוה לריוח. כך חשבו האכרים — וחתמו על המכתב בשמחה. ומצב הרוחות היה מרומם ומלא תקוה נפרזה...

המכתב הזה היה כעין נקודת-מהפכה בתולדות ראשון-לציון: עד כאן הוסיף רוחם של בני המושבה לעמוד בפני ההשפעה המוסרית של הפקידות; מכאן ואילך התחיל לרדת יותר ויותר.

המכתב הזה, המקדים הנפרדים, הבטחות הרמנס, — כל אלו גרמו לכך, שהאכרים בעצמם התחילו מאמינים בעתידותיהם המזהירות. שם כורם נעשה או לשם נדרף של „אשר“ ו„עושר“, — והכל התחילו להנות בנשיעות. בולמוס-הנשיעה אחז את כל המושבות בא"י. אף אלו, שנסדו על חשבון עצמן, לא נמלטו ממנה. ואיש לא בקש חשבון לדעת מכל הנעשה מאחורי הפרגוד: לדעת כמה יין עושה הפקידות, כמה היא מוכרת וכמה היא „מרויחה“ על צד האמת...

איש לא ידע זאת ואיש לא רצה לדעת.

וכשבא אז „חד-העם“ לארץ-ישראל והעיר בפעם הראשונה על הסכנה הכרוכה בכרמים, קראו אחרייו: „משוגע איש-הרוח“!...

בראשון-לציון עוד נשארו אכרים אחדים, שנחלותיהם היו כתובות בערכאות על שמותיהם, והדבר הזה לא נתן מנוחה לפקיד ה"חרוץ". ועל כן דרש בשעת כתיבת סכמי-התורה בעד היקבים הגדולים, שכל האכרים האלו ירשו לרשום את נחלותיהם על שם הנדיב או בא-כחו. והדבר נעשה. את לבותיהם של אחדים שהתעקשו קצת קנו ב"הלואות" חרשות ובנתינת קרקע במקד-הזול. ומן היום ההוא היתה כל אדמת ראל"צ כתובה על שם איש אחד — ב ר ו ן שמו — שהנדיב בחר בו, ולהאכרים לא נשאר שום סימן רשמי, שנחלותיהם וכל רכושם שלהם הם.

וראוי הדבר להזכר, שבשעה שנמרו את בנין אותם היקבים, הגדולים והגהדרים, שבשכילם אבדו האכרים את הסימנים האחרונים של עמידה ברשות עצמם, נתבקשו אל חנוכת-הבית אנשים "נכבדים" מכל הסביבה: יהודים וערביים חשובים ופקידי-הממשלה, ורק אכרי-המושבה לא נתבקשו לבוא...

משה סמילאנסקי.

רבי מנחם בן סרוק.

מאת

דוד כהנא.

המליץ הנשגב והמדקדק הגדול רבנו מנחם אבן סרוק נולד לערך בשנת ד'א תר"ע ליצירה בעיר טורטווסא בספרד, במחוז קאמאלוניא. אביו ר' יעקב היה סוחר, אבל השתדל לגדל את בנו לתורה וללמוד משנה ותלמוד וגם דקדוק הלשון העברית וצחות המליצה העברית. ובנו מנחם עשה חיל בלמודים, ואחר-כך עסק. כפי הנראה, במסחר ביחד עם אביו. מצבו של מנחם היה אז טוב, כי חי בשלוה ושמו הטוב נודע ברבים.

ובעת ההיא ישב בעיר יאען, לא רחוק מעיר-המלוכה קורדובה, אדם חשוב ועשיר ושמו יצחק אבן שפרוט, אבי הנשיא חסדאי, שעלה אחר-כך לגדולה, כי נעשה רופא ויועץ למלך קורדובה, עבד-אלרחמן השלישי (1). ר' יצחק אבן שפרוט היה אדם יקר-רוח ונדיב-לב והיה נכבד בעיני עמו מאד, כי אהב לאסוף אל ביתו כל אדם נבון ובן-תורה ולתמוך אותו בכספו. ויהי היום ומנחם בא לעיר יאען, כנראה לרגלי מסחרו, ושם התראה עם ר' יצחק ומצא חן בעיניו ושניהם נקשרו זה לזה בחבלי ידידות, עד שמנחם נעשה איש-סודו, מזכירו וסופרו, ישב בביתו ימים רבים וכתב לו הרבה מכתבים. כי מנחם היה סופר מהיר ומליץ מפורא, ואמר: "דמות הלשון הנלעג, כדמות כנור, אשר קעץ יתרי" (2). מנחם חבר שיר-תהלה לכבוד ר' יצחק על ארון-העדות בבית-הכנסת, שבנה זה מכספו, והגיד שם את שבחו הרב (3). וכשנפטרה אשתו של ר' יצחק שפרוט, בא בנה, הנשיא חסדאי, מקורדובה לנמול לאמו את החסד האחרון

(1) ר' משה בן עזרא אומר בספרו הערבי על חסדאי: "אליאני אלקדמה, אלקרסבי אלדיוסטר", כלומר, מעיר יאען היו אבותיו מקודם, ומשעת גדולתו היה בקורדובה. עיין בספר, תשובות תלמידי מנחם" לשטרן (עמ' 58, סי' 8).

(2) עיין ב"מחברה" (עמ' 1).

(3) עיין מכתב מנחם לחסדאי, שדציא שר"ל ונרפס בספרו, בית האוצר" (עמ' 47).

ועיין גם בספר, תשובות ת"פ" לשטרן (עמ' 23).

והדך בחצות הלילה רגלי לבית מנחם כדי לבקשו. שיחבר קינה על מות אמו. ומה השתמם חסדאי לראות, כי מנחם כבר ישב בחדרו וכתב הספר על אמו עוד קודם שבקש זאת ממנו! אז נשבע חסדאי בה' שיוכור לו את החסד הזה כל הימים ⁽¹⁾. הנשיא חסדאי שב לביתו וגם מנחם עזב אחר-כך את ר' יצחק מייטבו ויצא למורטוסא הרחוקה, עיר מולדתו ⁽²⁾.

כאשר שב חסדאי לקורדובה, זכר את מנחם ואת החסד שעשה עמו, ולאחר זמן ידוע שלח לו מכתב, שבו בקש ממנו לבוא מהר ממורטוסא הרחוקה אליו לקורדובה וכל מחסוריו יהיו עליו, באופן שהוא ובני-ביתו יכלו את ימיהם בשלוה ורוב-טובה. כי, אמנם, בימי-גדולתו לא שכח הנשיא חסדאי את אחיו ועמו והשתדל בכל נפשו להרבות חכמת-ישראל בספרד. כך אנו מוצאים, שחסדאי שלח מכתב גם אל דונש בן תמים לעיר קירואן, שישלח לו כללי חשבון עבור-השנים וזמני ראשי-חדשים, כדי שלא יצטרכו בני-ספרד להמתין בכל שנה ושנה עד שיבוא להם החשבון משיבות בבל; ודונש מלא את בקשתו ⁽³⁾. וכן העביר חסדאי קול: מי דה' אלי, וכל מחסורו עלי!—ועל כן התקבצו אליו, כל נאון וכל רב, מארצות אדום וערב ⁽⁴⁾, ובימיו החלו המשוררים לצפצף ⁽⁵⁾. כי ידיו היו פתוחות לכל מליץ ומשורר בלשון עברית.

מנחם שמע לקול-הקריאה של חסדאי, כי אחנת וידידות תוריו משכו אותו לבוא אליו מרחוק ⁽⁶⁾. מנחם מהר לעזוב את עיר-מולדתו מורטוסא ויצא לדרך עם אביו ואחיו ובני-ביתו. בחרבוני קיין והוסיף ללכת בשעת סופה וסערה, עד שבא לקורדובה, הרחוקה ממורטוסא הרבה. אביו, ר' יעקב אבן סרוק, קנה לו בקורדובה בית ובנו מנחם היה סופר ומזכיר להנשיא חסדאי וכתב לו מכתבים רבים למדינות שונות; והוא הוא שכתב בשנת ר"א תשי"ז לערך את האגרת המפורסמת למלך הכוזרים ⁽⁷⁾. הנשיא חסדאי

(1) עיין במכתב מנחם הנזכר (בית האוצר, עמ' 55).

(2) מנחם כתב לחסדאי במכתבו הנזכר לאמר: „עמדתי לפני אדוני אביך וכו', וכל ימי, אשר פרש עלי צלו, שמש לא יך עלי וכו', ואחר זאת זכור נא אדוני, כי הביאותני ממרחק". ועל פי תדבירים האלה אמר שי"ר, שאביו של חסדאי, ר' יצחק, ישב במקום שישב מנחם (עיין „אגרות שי"ר", שהוציא גרבר, עמ' 121). אך הנכון הוא, לדעתי, כי ר' יצחק ישב בעיר יאען ומנחם בא תחלה אליו ונתעכב אצלו כמה ימים, ואחר-כך שב לעיר מולדתו מורטוסא. ובזה סרו תמיהות שי"ר. מנחם עסק בעירו במספר, כמו שאמר במכתבו לחסדאי: „והשיבותיהו מסותרתו" (עיין בית האוצר, עמ' 56).

(3) עיין ב„ספר יצירה" לדונש בן תמים, שהוציא גרוסברג (עמ' 31).

(4) עיין ב„תחכמוני שער י"ח, והנכון הוא כמו שאמר שי"ר, שצריך לחניה שם כך: „הוא הנשיא הגדול בן ר' יצחק הספרדי ר' חסדאי". עיין אגרות שי"ר (עמ' 192) ועיין קבלת הראב"ד ב„יוחסין הולם" (עמ' 4, סי' ח').

(5) עיין במכתב מנחם לחסדאי (בית האוצר, עמ' 56), ששם במקום: „עקב ידידות הודך" צ"ל לדעתי: „הודך". וכן אמר מנחם על ר' יצחק במכתבו: „אהבני וימשכני בחבלי-ידידות".

(6) עיין „ואתריביקער" לבריל, שנה ד' (עמ' 182); שהרי בשנת תש"ך שלח יוסף, מלך

עורר אז את מנחם, שיחבר בעברית ספר על שרשי לשון-הקודש, כמו שעשה לפניו רבינו סעדיה גאון, שחבר ספר האגרון. מנחם שמע לדברי חסדאי והתחיל לכתוב בלשון עברית את ספרו, שקרא לו בשם "מחברת". יום ולילה עמל בחבורו זה והשקיע בו את כל כחותיו, כי השתדל לאסוף את כל חשרשים הנמצאים בכתבי-הקודש, הן בלשון עברית והן בלשון ארמית, וכן את המלות השוות בצורתן והשונות בפתרוןן⁽¹⁾, וגם יצא לבאר את הלשון העברית בלשון זו עצמה, והדבר הזה היה קשה לו מאד⁽²⁾. בכל זאת עבד את עבודתו בחשק נמרץ.

אבל מצבם החמרי של מנחם ובני-ביתו בקורדובה היה רע ומר. כי מנחם סמך על נדיבות-לבו של הנשיא חסדאי, וזה לא מלא את הבטחתו ולא נתן לו די מחסורו, עד שמנחם כמעט סבל חרפת רעב. סבת-הדבר היא, כפי הנראה, מה שמנחם היה איש תם וישר ועניו ולא התניף לאיש, כי פיו ולבו היו שווים, ועל כן אבד חיש את חנו בעיני חסדאי, שכרך ריב התקיפים והעשירים אהב גם הוא שפת-חלקות. גם בעיני משרתיו הרבים של חסדאי ואנשי-סיעתו, שמבזהו תמיד בכחש וחונף, היה מנחם בתום-רוחו ואמתו כקוץ מכאיב, ועל כן דברו עליו רעות ובקשו תואנה להשפיל את כבודו עד לעפר⁽³⁾.

מנחם עבד את חסדאי באמונה ולא נתן קנה לעיניו עד אשר נכונו עיניו הרבים של הנשיא⁽⁴⁾; אבל חסדאי לא קיים את הבטחתו ועשה כמו שעושים רוב אֵלֵי הכסף: מבטיחים תחלה הרבה ואינם נותנים אחר-כך אף מעט, ואוי לו לאיש, שאבד חנו בעיניהם!... כנהוג אצל העשירים, לא שאל גם הנשיא חסדאי את נפשו: במה חי מנחם ובמה הוא מתפרנס עם בני-ביתו? הוא שכח את השבועה שנשבע לו, ושכח גם כן, שהוא הלא הביאו לקורדובה ממרחק, בו שם מנחם מבטחו ורק אליו עיניו תלויות. אך אחרי שכבר נפלו פני מנחם ממחסור ומרעב, חמל עליו חסדאי וצוה למשרתי ביתו לתת לו מחסורו, אך בצמצום, במדה ובמשקל; אבל אז אמין מנחם את רוחו ולא רצה לקבל מידם כלום⁽⁵⁾. ובכל זאת לא חסא בשפתיו

הכוזרים, תשובה לחסדאי. ועיין יוחסין השלם (עמ' 214) ובמ"ע "המניד" לשנת תרל"ד, נו' כ"ב (עמ' 198).

(1) עיין ב"מחברתו" (עמ' 8), ושם רשם את המלות על פי סדר א"ב וחתם בסוף הסתברת את שמו מנחם, כי שם צריך לקרוא (כמו שהוכיח הפרופ' באכר בצדק) כך: "מנה אחת, נבל עשור, חלקת השדה, מעוג", ר"ה מנחם (עיין *Revue des Etudes Juives*, כרך כ"ז, עמ' 153).

(2) כן אמר ב"מחברתו" (עמ' 23): "לשון בלשון לא יתור היטב" (ועיין עוד שם, עמ' 38).

(3) מנחם אומר במכתבו לחסדאי: "רדפוני בקנאה ובתואנה, סכנוני בכחש ולא לאמונה עשקוני מריב" (עיין ביה"האוצר, עמ' 52 ועמ' 54).

(4) שם, עמ' 52; (5) שם, עמ' 56.

נגד חסדאי וקוה, שסוף סוף תהיה משכורתו שלמה מאתו. אבל תקותו היתה מפה-נפש ותחת משכורת באו לו רדיפות נוראות, שבהן לקה בממטנו ובגופו.

כשהתחיל מנחם לכתוב את ספרו, מחברת' שמע חסדאי את שמע דונש בן לברט, או רבנו אדונים הלוי, ואת שמע רוב חכמתו במליצה ושיר ובדקדוק הלשון העברית. על כן שלח לקרוא גם אותו אליו, כי חשב בלבו: קנאת מופרים תרבה חכמה, — והנשיא ידע ואהב את הלשון העברית בכל נפשו (1). ומארץ רחוקה, מעיר פאס באפריקא, בא דונש לקורדובה. הוא היה אז עוד צעיר לימים, ובכל זאת קבל אותו חסדאי בכבוד גדול ועשה גם אותו למזכירו וליועצו. כי דונש היה מנדודי היחס: אבותיו היו שרים בישראל והוא היה חכם ועשיר ונדיב-לב ותמך בכספו דלים, ובעיני חסדאי היה יקר ונכבד מאד.

ובעת ההוא, בשנת תשנ"ח בערך, השלים מנחם את ספרו, מחברת', אחרי שעמל בו זמן מרובה, בראש הספר דבר מעניני חכמת הדקדוק ומדרכי-הלשון, ואחר-כך יצא נגד ר' סעדיה גאון ונגד המדקדק הנדוד ר' יהודה בן קריש ושאר הפותרים מרבים, ואמר בגדול לבב על פתרוני ר' יהודה בן קריש: והיה עליו מאמתת המוסר, במרם שימו פתרון, לחקור איך יבנה בנין הלשון (2). וכן הורה מנחם במחברתו, שאין לבאר שרשי לשון-הקודש עם הלשון הערבית ורק יש לבארם כמשמעם (3). כי כשם שהפליא ה' את האדם מן הבהמה בניב-שפתים, כך הפליא את לשון-הקודש מלשון כל אומה אחרת, שהרי היא, לשון המזוקק במצרה, הנעלה מכל הלשונות, אשר נחלו בני האדם (4). וכן יצא להורות, שאין לחפוף את האותיות או להחליף את המלות זו בזו, כמו שהיו רגילים המדקדקים שקדמוהו לחפוף, למשל, געלי, לעגלי, זבי, לבי, או גם להחליף, אבחי, באבע, אובלי, ביובלי וכדומה, כי לא נזכר לעשות.

(1) רק מאהבת הנשיא להלשון העברית לא כתבו מנחם ודונש ותלמידיהם את ספריהם בלשון ערבית, וראיה לדבר: כשמת הנשיא מיד התחילו לכתוב עוד הפעם ערבית.

(2) עיין, מחברת מנחם, שורש אבה, אלף, הג, ניגת.

(3) לדעת נרום בספרו האשכנזי, מנחם בן מרזק (עמ' 65) וכן לדעת הפרופ' באר כספרי: Die Anfänge der hebräischen Grammatik (עמ' 71, הערה 2), יש לפרש מלה, כמשמעו, שמשמטש בה מנחם הרבה — שבשורש זה דומה הלשון הערבית להעברית; אבל דבריהם אינם נכונים, כי כוונת מנחם במלה, כמשמעו היא: כפתרון-המלה חידוע להתמוך והמוגלל אצלו, באופן שהמלה אינה צריכה לתרגמו ופירוש כלל. וכן אמרו תלמידיו בשמו, הפתרון. כמשמעו, כלומר, כפי שהוא ידוע ומפורסם לכל (עיין בספר, תשובות תלמידי מנחם לשפרן, עמ' 103). וכן אמר מנחם במחברתו (עמ' 129): ויסר אליה (שופטים ד', יח) כמשמע ויש אליה; שם (עמ' 141): מרע, ענין פדיון הוא כמשמעו; ושם (עמ' 121): נבלה וטרפה כמשמעם. ועיין ל"ק למינסקר (עמ' 143 בהערה).

(4) עיין בראש, מחברתו.

כן א. ובכלל הלך מנחם בדרך חדשה בספרו ועשה לו שם גדול. כי היה הראשון בישראל, שחבר ספר-מלים, שבאו בו שרשי לשון-הקודש וגם שרשי הלשון הארמית הנמצאים בדניאל ועזרא, והכל בסדר נכון מאד. וכשראה דונש את הצלחת מנחם במחברתו, קנא בו כסתר-לבו מאד. ואף על פי שהיה עדיין בבחרותו חשק להמנות גם כן במחברי ספרים. ואחרי שראה, כי מנחם נגע מעט בספרו בכבוד רס"ג ודבר קשות על פתרוני בן קריש, חשב דונש, שעתה שעת-הבושר לפניו להראות את גדלו ולהתרומם ולהשפיל את כבוד מנחם עד לעפר... עד מהרה יצא לבקש מוטים במחברתו של מנחם ויצא נגדו בכעס ובחמה, ובספר, שבו סדר את תשובותיו על המחברת, אמר, שמצא עליה מאתים השנות. ודונש נהג הפעם במנחם מנהג מבקרים קנאים, שמחפשים רק עלילות וחטונות במלאכת רעים: הוא השתדל לתוכיח, שיש במחברתו של מנחם רק שניאות ושבושים, והעלים את האמת, שיש בה גם דברים טובים ונכוחים, ולא עוד, אלא שהוא בעצמו הודה לדבר דברי מנחם ונמה ממנו רק בדברים מועטים. כל זה העלים דונש וכתב בהקדמתו, כי מנחם חבר ספר גמור לכל אמרי שפר. וגתן מכשול לתלמידים רבים, ועל כן יהיה, לחכמים לעג; ולפיכך יצא הוא, דונש, לגדור את הפרצה ולרפא את ההרוס, כי מפני חוסר-דעתו של מנחם בבנינים הרם את חומת הלשון. —

ואת הספר הזה, המלא ארס ורעל, שלח דונש להנשיא חסדאי, ובראש הספר באו ממנו שני שירים שקולים על משקל ערב: האחד, דעה לבי, הוא שיר-תהלה לכבוד חסדאי, והשני, לדורש החכמות, שיר גדול בן קי בתים, מכון נגד מנחם והוא מלא דברי בוז ולעג על בעל המחברת. אף על פי שהיה מנחם זקן ממנו, התקלס בו דונש כבנער קטן וקרא אותו בשירו זה בשם פתי וגם אמר עליו, שהביא שחת בלבות היצורים, שפת-קודש שבר, וחמא אל חמא צבר, ושת מכמרים, לרגלי התלמידים הישרים, וטוב עשה לו כמס ספרו בקברים, ולו בן שם קקץ לפיו במסגרים (2).

וכדי להשפיל את כבוד מנחם בעיני חסדאי ביותר, מצא דונש לנחוח לתרים קול-צעקה בראש שירו השני, לדורש החכמות, כי מנחם נגע בכבוד זקנו ורבו של דונש, ר' מעדיה גאון, שכבר היה אז שמו גדול וקדוש באומה (3). הדבר הזה לא היה אלא עלילה ותואנה מצד דונש. כי באמת דבר מנחם ביראת-הכבוד על רס"ג ואמר: דקוקי

(1) עיין שם, עמ' 56 ועמ' 77, ועיין שורש, מבח, מבוי, אובל, מזר, ועוד

בכמה מקומות.

(2) על הדברים האלו בפרשות עיין בספרי: רבי דונש בן לברט (עמ' 7 ועמ' 54).

(3) עיין בספרי הנוכח (עמ' 86, סי' 80). ועל זה אמר רבנן: קרוב בעיני,

כי נחמו דונש על אשר אמר בהרדיו וכו', וכצנור צדה חכם השנערים וכו', כי לא חלק עליו מנחם, אך הודה לו. עיין, תשובות דונש (עמ' 23).

פתרוניו ומרחבי מליצתו יורו על תבונתו; על כן יש מאמתת מוסר ומדרך אמונה לבלתי שום משנה בסדרי עניניו¹. אבל דונש התאנה למנחם, וכדי להתנפל עליו ביותר, התחיל שירו בתהלת רס"ג: „לדורש החכמות וכו', שהוא רס"ג, שדוש בחכמה ועורר את ישני עמו ערב ובוקר, וכל הניב והשפה אסף בספרו „האנרון" ובכפרו „צחות לשון-הקדש"; ובכן, איך ערב מנחם את לבו לירות חץ וחנית בלב נאון ישראל כמוהו?²—רס"ג היה חשוב בעיני חסדאי מאד, עד שעל פי בקשתו שלח לו בנו של ר' מעדיה, ר' דוסא, מכתב מבבל וספר לו את קורות אביו בפרשות³; ובכן אפשר לשער, כמה כעס חסדאי לשמוע, שמנחם העזי להתנפל על נאון גדול כרס"ג.

אבל דונש לא הסתפק בזה. הוא בקש למצוא במנחם מינות יותר גדולה. ובכן האשימהו בלי שום יסוד, שהרבה לחטוא נגד דת היהודים, ואמר, שחלל במחברתו את כבוד המשנה, וכן פירש: „אל תאכלו ממנו נא"—לשון שבור, לא כפירוש חז"ל, ועשה מצוה אחת משתי מצוות והתירה אחת משתי תורות, וכן לא יאות להורות, באמרות ה' הסתורות". וכן התמרמר עליו דונש על שפירש מלת „ומלק" כפירושו של „ראש המינים ענן, המחליק על תלמידי רבנן"⁴. ולא נתקדרה דעתו עד שאמר על מנחם בשירו הנזכר:

ואמר ספקה ונתיר גאסרים
עלי זה ספקן דבילה ויתרין⁵.

באמת לא היו כל אלה אלא תואנות בלי יסוד, כי מנחם פירש כך לא מדהגדרות לדברי התלמוד או מנסיה לתורת הקראים, אלא מאהבתו את הפשט. ורק משעם זה התיר מנחם אז לעצמו לפרש במחברתו גם מלת

(1) עיין „מחברת מנחם" (עמ' 69).

(2) כבר כתבתי בספרי „רבי דונש בן לברש" (עמ' 8), ששד"ל טעה מאד (ואחריו נמשכו רבים) במה שאמר בספר „בית האוצר" (עמ' 38): „האיש דונש ערך חשנותיו בשירה ארוכה וכו', ואע"פ שחללת דבריו מלאים תהלה וכבוד למנחם, הנה שאר דבריו כוללים מרוות ולעג". והנה הפרופ' באכר הודה בספרו הנזכר מקודם (עיי"ש עמ' 97, הערה 2) לדבריו, שראש השיר של דונש „לדורש החכמות" וכו' מכוין לרס"ג, ולא למנחם, ובאכר אמר שם בצדק, שהנבית הי"ב בשיר ההוא מכוון הוא גם כן לרס"ג, ורק מבית י"ג ואילך מדבר דונש משנפשים עם מנחם ואומר: „ויקשיב תוכחות" וכו'.

(3) עיין „קבלת הראב"ד" בס' יוחסין השלם (עמ' 207) ומאמרו של רש"א פוזנאנסקי על „ר' דוסא ברב סעדיה גאון" בה„גורן", ח"ו, עמ' 47—48.

(4) עיין „תשובות דונש" (עמ' 21). ועל זה אומר ר"ח: „עלילות דברים שם לו דונש למנחם". עוד אומר ר"ח (עמ' 75): „וחלילה מלהעלות על לבו עלילות דונש".

(5) עיין בשירו הנזכר (סי' י"ט).

מוטפות' לא על פי דברי חז"ל א, וכן פירש. לא תבשל גדי' כדעת המכחשים, מנורת, מנדים' ב.

דברי-דונש אלה הצליחו לאשר שגלחו. הם עשו רושם גדול על חסדאי, עד שמנחם אבד את כל חטו בעיניו ולבו נהפך עליו לרעה. ומנחם הנדרף ראה, אך יצא דונש לחלל את כבודו ולשים לו עלילות דברים כדי לעשות לעצמו שם גדול ב; ובכל-זאת שתק ולא יצא לריב עם דונש ולהשיב לו חרפתו אל חיקו: הוא ישב בחבוק-ידיים ולא ענה לו כלום... מה היתה סבתה של שתיקה זו?

הסבה היתה, לדעתי, רק זו: מנחם ידע את נגע לבבו. אביו זקנו וקרוביו הרבים יצאו כבר לתרבות רעה ונעשו מינים, והתירו אכילה ושתייה ביום הכפורים, ולא מלו את ערלתם, ונדרחו מקהל ישראל א. וממנם זה ירא מנחם, איש מסכן ונר בארץ נכריה, אף על פי שהוא עצמו היה אדוק בדת הרבנים בכל נפשו ב, לצאת מיד נגר דונש, שהיה מיוחס נרד ועשיר, ולרדן עם שתיקה ממנו. ובפרט בדברים הנוגעים לדת ישראל, פן יבולע לו ותגלה חרפתו בקהל. על כן ראה, כי טוב לחשות, והיה מן הנעלבים ואינם עוֹלִים, השומעים חרפתם ואינם משיבים.

ואולם חסדאי, שלא הכיר מעם זה וראה, שנבהל מנחם מפני דונש ולא השיב לו אף מלה, בודאי חשב, שהצדק עם דונש. וכן הכו דבריו של זה שורש בלבו עמוק עמוק ועברה עליו רוח קנאת הדת. גם אוהביו ואנשי-ביתו של חסדאי סבבוהו בכחש ובמרמה, והם עזרו לרעת מנחם:

(1) עיין במחברתו ערך, טף, ופתורנו בזה קרוב לזה של יפת הקראי (עיין בס' פשר דבר' לר"ש בובר, עמ' 47). אבל גם הרשב"ם (שמות, י"ג, ט"ז) אומר: 'לפי עומק משומרו: והיה לך לזכרון תמיד—כאילו כתוב על ידך'; והראב"ע אומר בפירושו הגדול על שמות: 'יש חולקין על אבותינו הקדושים, שאמר, כי לאות ולזכרון וכו', ודברי הקבלה חזקים ואינם צריכים חוק'.

(2) עיין במחברתו ערך, בשל' וערך, גדי'. והראב"ע בפירושו הקצר על שמות (כ"ג, י"ם) אומר בזה"ל: 'אשר המכחשים, כי גדי מנורת מנדים, וזה לא יתכן, כי מ"ם מנר שורש, ולשון רבים לעד'.

(3) כן אמר מנחם במכתבו לחסדאי: 'מתרו דרשי לנקום נקם וכו', לעשות להם שם' (בית-האוצר, עמ' 52).

(4) על הדברים הללו בפירוט עיין ספרי: רבי דונש בן לברט' (עמ' 20).

(5) טעה ר"ש פינסקר מאד, שעשה את מנחם לנזפה לתורת הקראים בכל לבו (עיין, לקושי-קדמוניות, נספחים, עמ' 163), ולא נכון הוא מה שכתב שם, שלא נפגוש בכל מחברתו (של מנחם) מראשיתו ועד סופו אפילו רמז אחד לפירושם של חז"ל. פינסקר לא ראה, שבמחברתו בשורש, אפ"ל אומר מנחם: 'יש מלים הרבה, אע"פ שיש להם דמיונות למראה, אינם מנוחתם, ומצאנו לו דמיון בענין ובמראה בלשון משנה: הא בחרפי חא באפלי (תענית ג"ב, חגיגה כ"ה)'. וכן אמר בשורש, נף: 'ובלשון משנה הנפת דלתות (יומא י"ח) וכדומה'. וכן הוא משתמש בשורש, זלעף בלשון חז"ל ואומר: 'דבר חלמד מענינו'.

כשראו, כי חסדאי כועס על מנחם, ברו על חכם מסכן זה עלילות-שקר כדי לעשות בזה חונף לחסדאי ולמצוא הן זבעיניו, ובכלל נמצאו בדור ההוא, כמו ברובה דורות אחרים, הרבה אנשים, ששנאו את החכמים בעלי-החבורים ודברו עליהם רעות מתוך קנאה ועקשות (1).

הנשיא חסדאי האמין לדברי אנשי-רשע אלה, ומבלי לשאול תחלה את פי מנחם, אולי חף הוא מפשע ויכול הוא להצדיק את נפשו, דן אותו שלא בפניו לא בצדק ולא ביושר והוציא עליו משפט מעוקל, וביום שבת-קודש באו אנשי חסדאי, אנשים מישראל, אל ביתו של מנחם במצות חסדאי לקיים את פסק דינו, וחכו אותו ומרסו שערותיו, עד שקרעו גם את בגדיו... ועדיין לא מצאו די בזה. הם באו אליו עוד הפעם במצות חסדאי בחג הפסח, מבחר המועדים, להחריב את ביתו בקורדובה, נחלת אבותיו, שהיתה לו ולאחיו היתומים למורשה (2). ואנשי חסדאי, אנשים מישראל, הרסו בעצם יום החג את ביתו עד היסוד בכשיל וכילפות, גם גזלו וחמסו קורות, דלתות ולוחות מביתו ושמו אותם בבניניהם, ומנחם האומלל נורש בחרפה ובזו מקורדובה (3).

כך עשה השר תתקיף לאחד מחכמי-ישראל, שנשבע להיטיב עמו, וכך עשו אנשים מישראל לאחר מאחיהם בימי שבת ומועד מפני קנאת-הדת, שבערה בהם על ידי עלילות-שוא, שאפילו לא נפו להנכה, אם יש בהן ממש... מה מכירים אנו מעשים כאלה מן העבר הקרוב!

מנחם האומלל הלך בעירום ובחוסר-כל ובנפש מרה מן החמס שנעשה לו דעיר יאען, ששם ישב ר' יצחק, אביו של חסדאי, וזקן סהר-רוח זה קבל אותו ברחמים ושם אותו באוכלי שלחנו, ומנחם ידע והכיר, כי לולי חסדו של ר' יצחק אז אבר בעניו (4). זה היה שכרו של מנחם בעד עמלו הרב שעמל לחבר ספר-מלים בישראל בטוב טעם ודעת, וזה היה גורלו...

למרות חסדיו של ר' יצחק הרגיש מנחם את עצמו בעיר הקסמנה רחוק מביתו ומאחיו, כמו בבית-הסוהר, שהרי אי-אפשר היה לו לשוב אל ביתו בקורדובה בלי רשיון הנשיא. על כן ערך מכתב אל חסדאי, שבו השתדל להראות לו את צדקתו, כדי שיתיר אותו ממאסרו (5); הוא השתדל

(1) עיין דברי ר"י אבן ג'נאח בחקירת ספרו, "תחקמה" (עמ' 14) ועיין, "יאתרביכער" לבריל, נדך ה' (עמ' 169).

(2) כך כתב מנחם במכתבו לחסדאי (בית-האוצר, עמ' 53). ומכאן נראה, שאביו בא עמו לקורדובה ושם קנה לו בית.

(3) וזוהי כוונתו של מנחם בדברים שבמכתבו הנזכר (עמ' 52): "כי גרשני חיוס סתמנח בנחלת ה'", על דרך שאמר דוד המלך לשאול.

(4) וזוהי כוונת מנחם, שאמר במכתבו (עמ' 57): "מעת יום חסמי עד הנה, לולי רחמי אדוני אביך וכו', ולולי חסדיו, אבותי בעניי".

(5) וזוהי כוונת מה שנאמר בראש מכתבו לחסדאי: "כתב אותה מנחם בן סרוק מן הסוהר" וכו', ואינו מציין כמו שהשג"ל.

לדוכיח, כי חף הוא מפשע ורק שונאיו הרבים הוציאו עליו דבה ומדרו
לנקום נקם ולשפוך דם נקי, ובקש מאתו בהכנעה גדולה לאמר:

גא, פנת יקבת

וערב ממי פקרת:

השבעתיך בתוכת

מלכה בקרתי,

שאחתי מתשוב

ואנן לי הקשב

ותשובה קשב

משיבת מדיחי (1).

על מכתבו זה השיב לו חסדאי תשובה קצרה וגמרצה מאד, שלא לחנם
נעשתה מפורסמת בדברי-הימים לישראל: אם הענית-כבר הביאותיך למוכר'
ואם לא העוית-כבר הביאותיך לחיי העולם הבא" (2). בצדק אומר שר"ל
(בית-האוצר, עמ' מ"ו): ומי הוא הנגב והלכמים, אשר לא יוכל לצדק את
נפשו בתשובה כזאת? - דברי-חסדאי אלה המרו ועצבו את רוח מנחם
מאד, אך בזאת מצא נוחם לנפשו, כי אחר-כך השיב לו חסדאי את
הקונטרס אות כ"ף מ-מחברתו, שנשאר בידי חסדאי, כפי הנראה, מיום
שעזב מנחם את ביתו (3). הקונטרס הזה היה לו למשיב נפש, כי בו דבר

(1) את הדברים האלה הביא ר"י אבן ג'נאח בספר הרקמה (עמ' 140) ונייגר שער
בצדק בספרו: Vorlesungen, כ"ב (עמ' 182), כי מנחם כתב זאת לחסדאי, אך טעה במה
שאחזק, מרוחי' במקום, מדיחי', כי באמת כך לשונו של מנחם במכתבו לחסדאי: "אכול מדיחי",
וכן אמר שם: "בלתי אחותך", כמו שאמר כאן: "שאחותי תחשוב". ולדעתי, מה שיש ב-הרקמה
אינו אלא שארית מן המכתב הראשון, שכתב מנחם לחסדאי.

(2) תשובה זו מובאה במכתבו של מנחם לחסדאי (עמ' 51).

(3) באוף מכתבו הנזכר (עמ' 58) כתב מנחם לחסדאי בזה"ל: "כף המושב מאת
ידידי שמתיהו לשונות" וכו'. הכף הזאת עמדה בנרון חכמים זה כמה שנים. שר"ל אמר:
"מן כף המושב ואילך אין לו ענין עם האגרת של מעלה, ונראה שהוא מכתב אחר, שכתב
מנחם לאחר מאוהביו וכו'". ועיקר הענין היה ידוע לסקבל האגרת, ואנחנו לא נדע מה היה
הכף ההוא (אולי של כסף או של זהב), ואיך בא ליד הידיד, ולמה החזירו לו וכו'. והנה
ידוע כי כף לשון נקבה, וקשה איך טעה מנחם בדבר פשוט כזה וכתב כף המושב ושאר המאמר
כלו בלשון זכר; ואינל אומר להגיה, סף המושב" וחזא מזק, וברוך היודע". - לדעת נרץ
צ"ל: "ספר המושב"; לדעת נייגר: "הכתב המושב", וגרוס אומר, שהיו במכתב הזה כ' סדרים
וכדומה. אבל נעלם מציני החוקרים האלה, שכוונת מנחם על הקונטרס של ה-מחברת, שהיה
כולל אות כ"ף, כמו שאמרנו תלמידי דונש: "מסך כל כ"ף, שהיה סתתרו בקורטבה" (עייין
תשובות תלמידי דונש" לשון, עמ' 42). וכן אמר מנחם ב-מחברתו (עמ' 106): "נפתחה
המלה בכף"; וכן: "כף מתחלק לכמה ענינים" (שם, עמ' 7). ונהנו הקדמונים

באריכות על מעם מצות כלאים ואמר: ויש למצוות מראות וענינים הרבה, ולולי מורח העולם ומדבית המלאכה עלי, הייתי מרבה פנים להם וגלית פתרונם, והעמדתי להם תוכן בצורת תבנית, למען יחזום מבקשיהם בעיני לבם, ויכירו וידעו צדקת אלקינו (1). הדבר הזה, שהשיב לו חסדאי את הקונטרס שלו, היה למנחם לאות, כי שככה מעט חמת הנשיא.

ובין כה וכה מת ר' יצחק, אבי חסדאי, ומנחם, כונן רב קפדי (כלומר, ערך עליו מספר גדול), ואת דברי הקינות האלה קוננו על ר' יצחק כל ישראל. ובמותו נעשה מנחם מחוסר-לחם ולא ידע מאין יבוא עזרו. אז אמץ את רוחו, באין ברירה, וכתב מכתב שני לחסדאי במליצה נשנכה מאד, ובראשו שיר לכבודו, המתחיל בחרוזים האלה:

אַדְנִי בְּנֵי אֲדָנִי

מִנִּי אֶדְם הַקְדִּימוֹנִי

תְּכַלִּית כָּל אֶחָדֶךָ (2).

ובמכתב הזה, שהוא נפלא מאד, מעשה ידי אמן מצר סגנונו ותבניתו, השביע מנחם תחלה את חסדאי בה' ובעצמות כל נביא וחזיה, שלא ישליך את מכתבו קודם שקרא אותו וגם יקרא אותו עד תומו, ואחר-כך יצא לחזיון הנשיא את דרכו על פניו ודבר עמו דברים קשים וחוררים, בלי משא-פנים, אבל בזהירות הראויה, ואמר, שהנשיא נהג עמו שלא כהוגן, ואחר שהוא, מנחם, עבד אותו באמונה, לא נתן את שכרו ולא ספק את צרכיו, כמו שהבטיחו ונשבע לו בה'. גם חרץ עליו משפט-עָל, שלא נשמע כמוהו אף בין אומות-העולם, כי הטה אזנו לעדרי שקר, אשר סבבוהו בכחש, ולא שמע תחלה מה בפי הנרון, בעוד שהיו לו למנחם, עדי-צדק להצדיקו. הנשיא יצא הפעם כאלהים לדון על דברים שבלב. הוא

לכתוב, אות כף, בלי שתי נקודות מלמעלה, וגם מנחם ועוד הרבה כמוהו כתבו אז, אותיות בלשון זכר, כמו בחקרמת מחברתו (עמ' 2): "ואלה הם האותיות החמשה וכו', ועומדים עמידת מיוסדים". ומפעם זה כתב, כף המושב בלשון זכר, כי כוונתו על האות כף מ, מתחברתו. (1) עיין, "מחברתו" אות כף (עמ' 105). והראשית הזכיר את דברי מנחם בפירושו על ספר דברים (כ"ב, ט'). וכן בספרו, "יסוד מורא" (שער ח').

(2) את המכתב הזה עם השיר התוא, שבו י"ז בתים, הרפים שד"ל בספרו, בית האוצר (עמ' 47), והנוסח אצלו בתרוז ב': "מני אדם הקדמוני, והוא מפרש שם: "אולי הכוונה: בכל האנשים, שהיו ושהיו מאדה" עד סוף כל הדורות, אין לי ארון זולתך"; ואחרי שד"ל נמשך ברודי בס' "שער השיר" (עמ' 1). אבל הפירוש הזה דחוק ורחוק הוא מאד, ואת הפירוש הנכון הנני גורס בספרו, מנחם בן סרוק" (עמ' 37): לפי דעתו, נשמטה כאן אות יו"ד, הקטנה שבאותיות, וצ"ל: "הקדמוני", וכוונתו של מנחם היא, כי חסדאי ואביו ר' יצחק הרימו אותו משאר בני-אדם, בעוד שהוא אך הנרוע שבכולם (תכלית כל אחדיו").

השיב לו: אם העיית-כבר הביאתך למשפט, ואם לא העיית - כבר הביאתך לדי העולם הבא; אבל הנכון לשפוט על אדם? הנגלו לו סתרי לב אנוש? - עוד כתב לחסדאי, שהוא מוכר דינו לשמים, כי ממנו אין לו תקוה, שייטיב את מצבו וישיב לו מה שנגזל ממנו. ובכלל הראה מנחם במכתבו, מה רבו פשעיו של הנשיא נגדו. אך כדי שלא יעלה עליו חמתו וגם כדי שלא יחשוב לעשות לו עוד הפעם רעה או יתנאה נגדו ולא ישים לב למענותיו מפני שהוא התקף, הזכיר לו מנחם, כי מחומר קורץ גם הוא כמוהו, וגם יכדו הוא מעפר, וכבירים אשר ישנבו, ודלים אשר יראבו, יחד על עפר ישכבו⁽¹⁾. עוד כתב מנחם לחסדאי, שיש לו תשובות עזות לשונאיו הרבים ויכול הוא להשיב להם על השנתיים ודבותיהם. במלים שנונים מתצים, ואם עתה ידוע אתר ים ישמע שאנו! -

(סוף יבוא).

(1) במליצה זו השתמש אחריו המשורר הנדול ר' משה בן עזרא ב"תוכחה" שלו, שאמר בה: "מלכים אשר נשכבו, ואביונים יראבו, יחד על עפר ישכבו" (עיין בס' "משה בן עזרא" לדרוקס, עמ' 78).

ח'נ'קה.

דרמה בשלש מערכות.

מאת

יעקב שטיינברג.

הנפשות:

ח'נ'קה. שזחה בביתו של הרב, שתדחורת ובעלת חן, עיניקסיסה שתורות,

שערות שתורות, שזחיה עבות קצת. בת 21 שנה.

ר' נחמן. רב העיר. בא בשנים, זקנו ארוכה ולבנה.

שרה, אשתו.

יוסף'ל. בנם. בן 18 שנה.

משה הסוחר בסמרטוטים. אביה של הנ'קה, יהודי עבה ונבה-

קומה, כבן 45 שנה. נעול סנפים. קולו נס.

פינה. אשתו השלישית של משה. נבוהת-קומה, עבה ויפה. כבת 38 שנה.

בר'ל. משרת בחנות. פניו אדומים, שערותיו צהובות, עיניו כחולות

וטובות. הולך תמיד כפוף קצה.

אשה זקנה. המקבצת נדבות.

יהודי.

נער.

המקום—עיר מחוז בדרום רוסיה. הזמן—בימינו.

מערכה ראשונה.

חדר האורחים בביתו של ר' נחמן. ארבעה חלונות, שנים מימין ושנים כנגד הרואים.

מימין—שלחן סכוסה בספת, מסביב לשלחן—סכב וכסאות. בין החלונות שכנגד הרואים—ארון

של ספרים. מימין—דלת של זכוכית סגורה, לגניה — תריסים פנימיים. משמאל—סטה ופתח

להדו-האוכלים.

יום קיץ, אחרי ארוחת הצהרים. ר' נחמן יושב אל השלחן ולפניו גמרא.

שרה (פניה מלאים קמטים, הולכת כפופה קצת, על ראשה מסמכת משי). עסוק אתה, נחמן?

ר' נחמן (מרים את ראשו מעל הספר). מה לך?

שרה. אנשים באו אליך?

ר' נחמן. מי הם?

שרה. שני יהודים. האקרא אותם?

ר' נחמן. נו! (מניע בראשו לאות הסכמה, תוסך את ראשו בידו ומביט אל הפתח). שרה. תיכף. (יוצאת. מן החדר השני נשמע קולה כשהיא אומרת: "הואילו נא, הנה").

משה הסוחר בסמרטוטים ועוד יהודי (נכנסים). סוחר הסמרטוטים הולך בצעדים כבוצים ישר אל השלחן, למקום שיושב ר' נחמן. היהודי נשאר רגע אחד עומד ליד הפתח, ואולם מיד הוא הולך אחרי סוחר-הסמרטוטים, שניהם אומרים זה אחר זה). יומא טבא!

שרה (מוציאה שני כבאות מתחת לשלחן). שבו נא!

ר' נחמן (מראה בעיניו על הכסאות) שבו!

סוחר הסמרטוטים (צונח בשניו על כבאו סמוך לר' נחמן, לבגדליותו). ישב גם כבודו.

היהודי. (יושב בלאט על כבא סמוך לסוחר-הסמרטוטים).

שרה. (יושבת על הספה, לוקחת משם פוזמק ומתחילה לסרוג).

ר' נחמן. נו, מה בפיתכם, יהודים?

סוחר הסמרטוטים. עסק קטן יש לנו למעלתו. בודאי מעלתו מכיר אותי?

ר' נחמן (מתבונן רגע אחד בסניו). קצת מכיר אני את כבודו.

שרה (מן הספה). יודע אתה, נחמן, מי זה? זהו אביה של תנ"קה.

ר' נחמן. כך?—נו, מה יאמר כבודו?

סוחר הסמרטוטים (הנשען בראשו לצדו של היהודי). רוצים אנו, כלומר, אני יהודי זה, לתת למעלתו בפקדון סך מאה רובל לשלושה ימים. אני מכרתי ליהודי זה קצת סחורה — קצת עצמות וגם סמרטוטים, — סך הכל בעד מאה רובל. לקבל את הכסף איני יכול לפי-שעה. זאת אומרת, ר' נחמן: הכסף אמנם שלי הוא, אלא שאין לי רשות לקבל אותו עד אחרי שלשה ימים. הן למעלתו אין נפקותא, למה גמרנו כך בינינו לבין עצמינו. יש לנו עסקים בינינו לבין עצמינו. צריך מעלתו רק לדעת, כי את הכסף עליו למסור לי בעוד שלשה ימים, לא קודם. אחרי שלשה ימים הכסף שלי הוא. (לבגדליותו). — נו, ר' יהודי, ימסור נא את הכסף ליד ר' נחמן!

היהודי (מדבר במהירות, סניע בידיו). אי, משה, כבודו שכח לומר להרב הכל כדבעי, כך אין נוהגים בעולם. צריך כבודו לומר בפירוש להרב, כי אמנם בעוד שלשה ימים הכסף שייך לכבודו, אבל תנאי התנינו בינינו, כי אני צריך לתת את הסכמתי לזאת. כך אי-

אפשר. עסק הוא עסק, מאה רובל אינם מוטלים באשפה. (ל' נחמן). — לא-כך?

סוחר הסמרטוטים (בתנועה של התרגוזה). ומה רוצה כבודו? היהודי. אין רשות להרכ ללת לכבודו את הכסף בלי הסכמתו. כך אני מבין וכך צריך להיות. (ל' נחמן). — אדרבא, יאמר הרב, האם אין הדין עמי?

ל' נחמן (לסוחר הסמרטוטים). אמת, הדין עם היהודי. (חושב רגע אחר). — ישמע כבודו מה שאומר לו: לי אין רשות ללת אחרי שלשה ימים לכבודו את הכסף, רק אם היהודי יסכים לזה ולא יבוא אלי במשך שלשת הימים האלה להדיעני, כי יש לו איזה ערעור על זה. יפה אמרתי? סוחר הסמרטוטים. לדירי-יהא כך! היהודי (בהתעוררות). כך, כך.

סוחר הסמרטוטים (ל' נחמן). אם כן, ר' נחמן, הדבר נגמר אצלנו כך: מעלתו יתן לי את הכסף גם אם היהודי לא יבוא ולא יודיע בפירוש את הסכמתו על זאת.

ל' נחמן. אם רק היהודי מסכים שהרבר יהא כך — היהודי. יהא כך.

סוחר הסמרטוטים. ידבר כבודו מלים ברורות, עסק הוא עסק, אי אפשר כך: הן ולא כאחד. כבודו מסכים לזה שאמר הרב? היהודי. מסכים, מסכים.

שרה (מן הספה). מאי נפקותא ליהודי, — אם כך ואם כך? סוחר הסמרטוטים. ימנה כבודו את הכסף!

היהודי. (מוציא כיס מחיקו, קם סמקומו, מרכין את עצמו אל ר' נחמן ומונה על ידו את הכסף; כל אותה שעה הכל שותקים וזביטים אל הכסף).

ל' נחמן (מחזיק את הכסף בידו). הא לך, שרה, מני את הכסף והטמיני אותו. שרה (מקבלת את הכסף, נגשת אל ארון הספרים, פותחת איזה ארגז, מונה פעמים את הכסף ומרכינה את עצמה להניח את הכסף בארגז). — כמה יש כאן, מאה רובל?

סוחר הסמרטוטים. מאה, מאה, רבנית.

ל' נחמן. משמע, הכסף מופקר לשלשה ימים?

סוחר הסמרטוטים. לשלשה ימים, ר' נחמן. מעלתו מבין מסתמא, שאפילו יום אחד לא אניח את מעותי במלות אצלו. כסף אינו דבר, שמניחים אותו אצל אחרים שלא לצורך, — אנשים כמונו. (קם מעל הכסא).

היהודי (אף הוא קם) אנו הולכים. רוצה אני בלא-הכי לקחת מכבודו את קצת הסחורה שיש לו לפי-שעה.

סוחר הסמרטוטים. כן, נלך. אשאל רק את הרבנית, מה דעתה על כתי. הבתולה שלי משרתת כאן.

שרה. מכתו של כבודו העתי נוחה לחלושין, אף על פי שצריכה אני לומר לכבודו — —

סוחר הסמרטוטים. רבנית. מעצמי אני מבין מה שמעלתה רוצה לומר: רוצה מעלתה להיטף לי מוסר קצת?

שרה. כל אדם ראי לו לפעמים לשמוע מוסר. תנקה, בתו, קיבלת על כבודו — מדבריה משמע, שכבודו מהנהג עמה לא בדרך שאבות רחמניים נוהגים... אומרת היא. למשל, שכבודו לוקח ממנה את כל כספה...

סוחר הסמרטוטים. יודע אני, יודע אני — בודאי היא גם מספרת שאת כספה אני לוקח ממנה ואפילו בנר אני עושה לה, — מה, כך היא מספרת בודאי? די לה לברטולה-שפחה מה שיש לה, הכסף יהא מונח אצלי לפי שעה, בודאי תצטרך עוד לכסף זה.

ר' נחמן. האב יודע יותר מה שטוב לפני בתו. סוחר הסמרטוטים. יפה אומר ר' נחמן. (להיכניח). — ומה דעתה של הרבנית, — גם אב רע שמו אב.

שרה. אבל בכל זאת, בתולה למלבוש היא צריכה. סוחר הסמרטוטים. אין איש מכחיש בדבר. אבל די לה לפי שעה במלבוש הישן. (פונה ללכת). — היו שלום!

היהודי. היו שלום! (שניהם יוצאים).

שרה (יושבת על הספה). כך, "אב" הוא אומר — אל נא ירבו אבות שכמותו בישראל. מכות-רצח הוא מכה את הבתולה. יודע אתה, נחמן, מה שמפרה לי חנ'קה? עד לפני שתי שנים היה אב זה מחפש בכיסי בתו, והיה לוקח ממנה את כספה עד פרוטה אחרונה. והיך מזה, האם-התורגת-וזהי באמת חיה רעה.

ר' נחמן (מרכין את עצמו על הספר). והליכה לשם למה?...

שרה. נקל לומר, "למה". כל ילד נכסף לבית-הורים שלו. כשיש לנערה אחים ואחיות קטנים, היא רוצה לראותם לפרקים. (מורגת את הפומק).

ר' נחמן. (כתחיל ללמוד בדממה).

אשה זקנה (באה דרך הפתח משאל, לשרה). יומא טבא, שרה, אם יש למעלתה פנאי, — נחור קצת על הבתים. כמה שנאסוף — נאסוף.

ר' נחמן. (מנכיה ראשו מעל הספר).

האשה הזקנה (לר' נחמן). יומא טבא!

ר' נחמן. (עושה תנועה קלה בראשו, עונה איזה דבר לא-ברור, מרכין את עצמו עוד הפעם על הספר, אחרי רגע לאשתו). לא בקול רם כל כך. זה מפריע אותי מלימודי.

האשה הזקנה (לשרה, משפילה את קולה). אם כן, הולכות אנחנו? בקושי רב עזבתי את הבית... בדרך הלוכי נכנסתי אל חיה בילה'ס. ישמרנו השם: חרכן בבית, אף טפת מים אין. (נאנחת). — הפרושות הראשונות שנאסוף-צריך לתת לה.

שרה. נלך, וכמה שנאסוף—נאסוף. (מניחה את הפוזמק על המטה, לאישה). —
אני הולכת לשעה או שעתים. רשאי אתה לילך, לכשתרצה. יוסל בבית.
וגם חנ'קה. (יוצאה עם האשה הזקנה).

ר' נחמן. (נשאר לברו ולומר שעה קלה בחשאי. אחרי כך הוא קם ממקומו, לובש את
כובעו ומהלך קצת על פני התדר, מזמר איזה ניגון, לוקח את הספר ונותן אותו
בארז, נש אל דלת-הזכוכית ומסיר את מעילו מעל קרס ומתחיל להתלבש).

יוסל. (נכנס ופינה כה וכה, כמבקש איזה דבר). אבא, אתה צריך ללכת?

ר' נחמן. ומה?

יוסל (קצת נבוך). היא, השפחה, רוצה לומר לך איזה דבר, אבא, רוצה היא
לבקש ממך איזה דבר, שתעשה בשבילה — —

ר' נחמן. מי?

יוסל. חנ'קה. השפחה.

ר' נחמן (בקול קשה). ואתה. הוא השליח לדבר? עד שאתה עוסק בדברים
כאלה, מוטב לך שתעיין בספר. בודאי שכחת כבר כיצד מעיינים
בספר עברי. יום ולילה אתה שקוע באותם „הספרים" שלך. וגם
השפחה היא ענין בשבילך. נו, יוסל —

יוסל. אבא, היא בקשה שאומר לך.

ר' נחמן. נו, מה יש לה לומר לי?

יוסל. (יוצא במהירות. מן התדר השני נשמע קולו כשהוא קורא: „חנ'קה, אבא קורא
לך! — בעוד רגע נכנסים הוא וחנ'קה; הוא מתייצב אצל המטה ונשאר עומד שם
כל שעת המנוחה הבא).

חנ'קה. (נשארת עומדת בפתח; כשהיא מדברת לר' נחמן, היא מביטה לרוב על יוסל;
את הסלה „מעלתו" היא מבטאת בחשאי, כסתבישת. ר' נחמן מביט עליה
מן הצד).

ר' נחמן. מה בקשתך?

חנ'קה. הייתי רוצה לבקש דבר מה ממעלתו.

ר' נחמן. מה?

חנ'קה. זה לא כבר באו אצל מעלתו אבא ועוד יהודי אחד, והשליש אצל
מעלתו מאה רובל — והייתי רוצה לבקש ממעלתו — —

ר' נחמן. נו?

חנ'קה. אחרי שלשה ימים צריך מעלתו לתת לאבי את מאת הרובל.

ר' נחמן (מפנה את ראשו אליה). מהיכן את יודעת זאת?

חנ'קה. (מביטה הצדה, מתרישה).

ר' נחמן. ומה רוצה את?

חנ'קה. הייתי רוצה לבקש ממעלתו — קודם שישב מעלתו את הכסף לאבי,
ידבר נא עמו.

ר' נחמן. על מה?

חנ'קה. שישב לי את הכסף שלקח ממנו.

ר' נחמן. איך ישאיר אצלו את כספך עד שתדאי צריכה לו.

חנ'קה:—איני רוצה, הוא לא ישיב לי את הכסף. האם-החורגת אינה נותנת לו — — ודאי לקח ממני כבר כמאתים רובל; ישיב לי, לפחות, מאה. רוצה אני, שהכסף יהא מונח אצל מעלתו ולא אצל אבי. אל ידמה מעלתו, כי אב הוא ככל האבות.

ר' נחמן. במה אני יכול לכפות אותו?

חנ'קה. הוא נתן עתה למעלתו מאה רובל, ישאיר אותם אצל מעלתו בשבילי—איני רוצה גם לפנות יותר אליו. (זורצת פתאם בבכיה).

יום ל. (כל אותה שעה שחנ'קה בוכיה פניו ספיקים צער; פוסע הוא כל הגע פסיעה אחת לפניו ולאחריו).—חנ'קה, נו, מה תבכי?

חנ'קה. (מתוך דמעות).—הוא לא ישיב לי את הכסף, לעולם לא ישיב לי! האם החורגת איננה נותנת לו, כשאני באה לתבוע את כספי, הם מכים אותי ומשליכים אותי החוצה. — כל ימי אני משרתת בבתי-זרים... אמרתי, אקבצה איזה סכום כסף, כמו שכל הנערות בנות-דרגא שלי עושות; אבל עתה אני רואה ברור, כי אשאר בלא פרוטה אחת. צריכה אהיה לשרת עד שילבין ראשי. (בוכיה בכיה חשאית וסרה).

יום ל. (מביט עליה כל אותה שעה ברחמים, פוסע פסיעה אחת אליה, אבל נמלך תיכף ושב אל מקומו).—אבל כלום אינך יכולה לתבוע אותו לדין—צריך לדבר עמו בלשון עזה.

ר' נחמן (בקול יותר רך).—נו, חדלי מבכיה, לכי לשלום. אדבר, אדבר עם אביך; בודאי ישיב לך את הכסף; הרי לא זר הוא לך, אביך הוא.

חנ'קה (יוצאת בבכיה).—כן, כן, את הכסף ישיב לי, ישיב לי...
יום ל. אבא, באמת צריך אתה לדבר עם אביה. עלובה זו מעונה רחמים כל כך —

ר' נחמן אדבר, אדבר, אין הדבר נוגע לך כלל, אל תתערב בדבר לא לך, מוטב שתעין בספר. (יוצא).

יום ל. (נשאר שעה קלה לברו, מכים התוצה בעד החלון, סקשיב, מביט עוד הפעם בעד החלון; כשתוא רואה את אביו עובר לפני החלון הוא ננש אל הדלת וקורא: "חנ'קה!")

חנ'קה (נכנסת לאט, לאט, על סניה עיר רשומי הכי, מוזה את הדמעות מעיניה, בקול קשה מלא יאוש). יודעת אנכי, כי אין לפני דרך אחרת חוץ מן המות. אין מאומה, כך יהיה. אבא לא ישיב את הכסף לי, איש לא יתערב בדבר ולא יעשה מאומה בשבילי. יודעת אנכי, שכך יהיה.

יום ל. (בקול רך). אל תדברי דברי שמות כאלה, חנ'קה. האם בשביל מאה רובל צריך אדם למות? הן בעצמך יודעת את, כי לא כן הדבר.

חנ'קה. ומה, האם חיים כאלה חיים הם: לשרת תמיד בבית זרים, להיות תמיד נדרסת ברגלי זרים, כן? בת שמנה שנים הייתי כשנעשיתי שפחה, כשמתה אמי עלי. מעלתו לא היה מעולם אצל זרים, הוא אינו יודע את מעמו של דבר זה — —

יום ל. גם אני יודע, כי לא מוב ביותר להיות אצל זרים. אבל, חנ'קה— — כן, שמעי מה שאומר לך. (שוקע במחשבות).—יכולה את להאר לעצמך דבר כזה: בעלת-הבית היא רעת-לב, מכוערת, פרהי, נו, איננה

שזה כלום, ושפתתה—יפה, מיכתל־לב, נו, נערה שהכל אוהבים אותה? אם רק יכולה את לתאר לעצמך דבר כזה, אזי אמרי לי: למי משתיהן יותר שזה לחיות?

ח'נ'קה. אך איזו תועלת יוצא לה לשפחה כשהיא יפה כחמה, כשהיא טובה, כשיש לה כל המעלות המובנות שבעולם? שפחה לעולם שפחה.

יוסל. פתיה שלי, אמנם שפחה היא, אבל היא מרנישה את עצמה יותר מובה, יותר יפה מבעלת־הבית שלה, — הניחי נא, הן יודעת את, כי לאדם יש נשמה?

ח'נ'קה. כל אדם יש לו נשמה — —
יוסל. הגה אבאר לך מה זאת נשמה, אבל שמעי היטב מה שאומר לך: אמרי נא, יודעת את, שכסף זהב יש להם „בחינה“?

ח'נ'קה. (צוחקת מתיך דמעות). הרי לך משל...
יוסל. כן, המשל יעלה יפה. כסף רע בחינתו נמוכה, להפך, כסף טוב בחינתו נבונה. הנשמה היא ה„בחינה“ של האדם... מי שהוא אדם הגון—נשמתו מובה, ואדם רע...
ח'נ'קה. יכולה אנכי להשבע, כי לאמי היתה נשמה מובה! היא היתה מובה מאבי, כמה פעמים טובה ממנו! מושב היה, אלו מת אבי תחת אמי! (עיניה נוצצות ומכילות לגקודה אחת).

יוסל (מתקרב אליה). יודעת את, ח'נ'קה, כי לך יש נשמה מובה! בת עשרים שנה את, בעצמך הנך שפחה פשוטה, אבל עוד אפשר—הכל אפשר בעולם. ועוד אפשר, שתעשי אדם, אדם — (כסבךש כמיו למחשבתו).

ח'נ'קה. מעלתו משקך לי, עד עולם יהא כך, כלום לא ישתנה, כך אובר בבתי זרים. הרי לא מובה אנכי מכל השפחות שבעולם, כסופן כך יהא סופי.

יוסל. הן יש לך חתן, ח'נ'קה!

ח'נ'קה (כסדורה לנפשה). חד־ית־תן יש לי! (צוחקת צחוק היספרי)..—איני רוצה בחתן זה! רוצה אני בחתן כמעלתו! כי למה למד אותי מעלתו לקרוא ולכתוב, למה ספר לי מעלתו מעשיות בדויות על אודות עיר גדולה ועל שאר דברים יפים. „אדם“? עתה איני יכולה לישון בלילות. אפשר מעלתו יודע, שבכל לילה ולילה אני רואה בחלום מה שמעלתו מספר לי ביום? מוב לה לנערה כמותי שלא לדעת כלום. מקנאת אנכי, כשאני רואה נערות משרתות אחרות. גם אני הייתי יכולה לפנים להיות שמחה, ורק מאז ידעתי את מעלתו — —

יוסל (כל אותה שעה שהג'קה סדורה הוא מתאדם, אבל סבליג תיכף על מכונתו ומתקרב עוד יותר אליה). פתיה שלי, ח'נ'קה, אמרי בעצמך, כלום רעה עשיתי לך? אמרי את, מה הייתי צריך לעשות, כשמצאת כל כך חן בעיני, — הייתי צריך לבלי למד אותך כלום?

ח'נ'קה (מביט עליו באתנה וברוך). יוסל, האם יכולה אני לומר, שמעלתו רצה לעשות לי רעה? אבל כל מה שעושים לי — סופו רעה לגפשי. לא

במעלתו האשם, כך מולי גורם. — ידע זאת מעלתו: אם אנשא לו, או אחנק את עצמי. אין אלו דברים בעלמא.

יוסל. כלום מצוה עליך איש להנשא לו?

חנ'קה (בכעס). גם מעלתו אומר כך: מי מצוה עליך להנשא, מי מצוה עליך להנשא! ולמי אפוא? למעלתו אנשא? איני רוצה עוד להיות שפחה. די, יהיה מי שידעה, ובלבד שיוציאני מעבדות זו. ומה שידעה אחרי כן, — על זה איני רוצה גם לחשוב עתה.

יוסל. ואם לא יהא חתן זה כך כמו שלבך חפץ?

חנ'קה (בכחשי). או אחנק את עצמי. (משפילה עיר יותר את קולה) — גם אמי חנקה את עצמי. היא תלתה את עצמה בעלית הגג — כשלא יכלה לסבול יותר — כך התנהג עמה אבא שלי. וכך עתיד להיות גם סופי, אם יהא לי חתן כאבא שלי, אם יהא מאוס בעיני —

יוסל. אדם רע הוא, אבא שלך?

חנ'קה (צוחקת). אדם רע הוא אבא שלי? שתי נשים שלו כבר בארמה, שתיהן מתו על ידו. עתה הוא רוצה לכרות גם לי קבר.

יוסל. הרי לא אצלו את, חנ'קה?

חנ'קה. הוא לא ישיב לי את הכסף שלקח ממני, החתן לא יחפץ בי בלא כסף. (בקול תחנונים). יוסל, יעוץ לי מעלתו עצה, מה לי לעשות, איך אפשר לי להנצל מכל זה? בעצמי אינו יכולה עוד לחשוב, חשבתי וחשבתי ומאוסה איני יודעת, מה לי לעשות לאבא שלי?

יוסל (מתקרב אליה, מדבר לאט לאט, כחושב מחשבות). פתיה שלי, חנ'קה, אני בעצמי אינני יודע מאומה, גם לי קשים החיים כמו שהם קשים לך, גם אני צריך לברוח מפה, ואין לי במה ואין לי לאן, עוצי נא את לי עצה. את אינך יודעת, כי גם אני אינני ישן בלילות וחושב וחושב. מה יהיה סופי פה? כך הוא הדבר, חנ'קה. ואת שואלת אותי מה לעשות.

חנ'קה. נו, אלו הייתי אני במקום מעלתו —

יוסל (בבתי-צחוק עצבה). מה היית עושה, אלו היית במקומי?

חנ'קה. אף יום אחד לא הייתי נשארת פה — לא הייתי מתיראת משום דבר. — אבל אני נערה אנכי, לי אין בשביל מה לנסוע למקום אחר. בכל מקום שאבוא, שם אהיה צריכה להיות שפחה. לי הכל אחת — אם פה אם שם. — מולי ילדה אותי לכל מקום שאסע שמה.

יוסל. הדבר נראה לך כך, כאלו חיי טובים מהיך, מפני שמספר אני לך דברים כאלה, שאת אינך יודעת אותם, ולכן את חושבת כך, אבל טעות הוא הדבר בדרך — (תופסה בידה). — שאלי אותי, חנ'קה, למה שנינו אנו חיים על פני הארמה — אין לי תשובה על זה.

חנ'קה. לפי שכך חפץ אלהים.

יוסל (שם לאט לאט את ידו על כתפה; חנ'קה רועדת, וכאלו רוצה להסיר את ידו, אבל נשארת עומדת על מקומה). — היש אלהים בארץ, חנ'קה?

ח'נ'קה (כאדברת לנפשה, מתוך ההרהורים פנימיים). מי יודע את הדבר הזה ברור —

יוסל (כניח לאם לאם גם את ידו השניה על כתפה וכושך אותה לאט אל הכספה, בדברו את הדברים הבאים; ח'נ'קה עומדת כל אותה שעה בראש כוור, עיניה מושפלות). ח'נ'קה, את הנך יפה כל כך, צעירה את ויפה—מי יודע, מה שיקרה אותך, מי יהיה אישך, ומי יודע מה שיהיה עמי—ועיניך יפות כל כך, ח'נ'קה. —(משפיל את קולו). —את מוצאת חן בעיני כל כך, וגם אני בעיניך — אני יודע — — (משפיל עיר יותר את קולו הרועד). — נשקי לי, ח'נ'קה.

ח'נ'קה. (מתרישה. עוכדת בראש מורד).
יוסל (מוציב אותה לאט על הכספה). נשקי לי, ח'נ'קה. כשתנשא לאיש לא אהוב לך, וזכרת, כי פעם אחת, רק פעם אחת, לפנים, לפנים, היה טוב לך. נשקי לי, ח'נ'קה. (ברמסה) —אם רק רוצה את בכך—(מושבה אליו). —
ח'נ'קה (מרמזה את ראשה, מביטה על יוסל בעינים נוצצות). הילך, נשקי לי, עשה בי מה שלבך חפץ, ממי אירא, אני אוהבת אותך, אוהבת... איני יראה מפני שום דבר בעולם... (היא מחבקה את צווארי יוסל בשתי ידיה).
יוסל. (רנע אחר הוא מביט עליה ברמסה, גניו מפיקים רגש של שמחה חרישית ואשר, אחרי כך פניו מתחילים להצטננות. עיניו נוצצות והוא חובק איתה ולוחץ את ראשו אל לבה. כך עובדים כשני רגעים. דמכה. מן החור העיני נשטע פהאם קול צעדים כבדים).

ח'נ'קה. (קופצת במהירות מעל הכספה והולכת אל השתח משמאל).
ברל. (מצבר לדלת נשכע קולו: „אין איש?“ — מיר נראה ראשו בפתח; הוא מתבונן מסביב ונכנס. על רגליו מנפים וכובע על ראשו. פניו—רשומים דקים, מכוסים בהרות-קיץ, תנועותיו מהירות, כיחור הוא מרבה לנענע בראשו). —
כאן את, ח'נ'קה?

ח'נ'קה. אה, אתה הוא זה ברל...
יוסל. (קם מעל הכספה, סוקר רנע אחר את הבחור הבא, ויוצא).
ברל (מביט אחריו). מי הוא זה?
ח'נ'קה. בנו של הרב.
ברל. בנו של רב גם כן נגדר אחרי בתולה —
ח'נ'קה. כשהבתולה רוצה —

ברל (מוחה את הויצה מעל מצחו, כנעם). דברי דבר: „כלה“ את לי אם לאו?
ח'נ'קה (ידיה על סתניה). כלה אני לך.
ברל. אם כלה את לי, — היי שלי באמת. מה, אם הדבר בא לידי-כך, אז ליהי ידוע לך, כי גם משרת איננו חפץ ב„הושענא“ חבוטה.
ח'נ'קה (קולה נעשה קצת רד). —נו, ברל, חדל מהשתבחות. אין איש נגדר אחרי. אמרתי זה רק מהוך כעם, בשביל שנכנסת כבוד.
ברל (רננו חלף. כל מה שהוא מוסיף לדבר היא נעשה יותר עליו. מתקרב אל ח'נ'קה). —
אודה אני אותך כשמדברת את כך. ראי נא, ראי, אין אני מאמין לשום בתולה שבעולם, דרכה של בתולה להמשך אחרי בחור, בין שהוא נתן

נה מבעת על אצבעה ובין לאו, אבל לך אני מאמין, דברידך שלך נאמנים עלי כ... כ... כדברי הרב... לא כך, חנ'קה? (אוחז בידה). — את, חנ'קה, הרי לא שקרת מימך — לא כך?

חנ'קה (מוציאה את ידה מידו). טוב, כבר שמעתי...

ברל (ברוגז). מה והירה את כל כך בידך? לא אנשכנה...

חנ'קה (צוחקת). איך זה תנשך את ידי — בעצם היום? לידי כך לא הגיע, האמינה לי, אם חפץ אתה בידי יש דרך לכך — חופה...

ברל (עניניו נוצצות, אוחז אותה עוד הפעם בידה). מה, האם אינך מאמינה לי, חנ'קה, כי רוצה אני להכנס לחופה, — אפילו היום הזה, אפילו תיכף ומיד אלו היה דבר זה תלוי בי, כי אז העמדתי פה במקום זה חופה — וסמוך לחופה (קורץ בעיניו) משה... חדה-חדה, ביהדותי, מצדי אין מניעה; אלא מה? — המטבע — — (מראה בידו כמזנה מעות). — כך, חנ'קה שלי, זוהי עיקר הצרה.

חנ'קה (מוציאה עוד הפעם את ידה מתחת ידו). רצוני שתקחני בלי כסף, — אם אני מוצאת חן בעיניך, כמו שאמרת בעצמך. לך ובקש לך בתולה אחרת שיש לה נדניא.

ברל (מתרחק קצת, בבת-צחוק). בימינו אלו אין נושאים בתולה בלי כסף. לא באלף, ובאמת אניד לך, חנ'קה: לו היית בתולה כשאר ככל הבתולות, כלומר, בתולה סתם, לא הייתי לוקח נדוניא פחות משתי מאות רובל, אף פרוכה אחת פחות לא הייתי לוקח, ביהדותי, חנ'קה. בימינו אפילו שואב-מים אינו לוקח פחות מזה.

חנ'קה (צוחקת צחוק היסטורי, חפצה לעצור בעדו ואינה יכולה). ראה נא, ראה את התכשים הזה! כל הכסף והזהב שבעולם צריכים לתת לך בנדוניא — ובת-מלכה — יפהפיה. חידדחא! בת-מלכה צריכים לתת לך, אל תשא אותי, חכה לבת-מלכה!

ברל (ברוגז). אם רוצה את לצחק — צחקי לך.

חנ'קה (בתמים). לא עליך צחקתי, ברל. אבל אתה מדבר אלי באופן משונה, כאלו סבור אתה לזכותני, ואני צריכה להתנפל לפניך ולבקש רחמים מסך, שתשא אותי...

ברל. לא זאת, חנ'קה, לא נתכונתי לומר, כי אני מזכה אותך. (חוזר אל דבריו הראשונים). כלום סבורה את, שלא הייתי יכול למצוא לי בת של בעל-בתים ועם נדוניא? אלא מה, רוצה אני בכלה שתהיה כמו שלבי חפץ. מאה רובל יותר או פחות — העיקר הוא הקרן, ולכן אני אומר לך עתה: השיגי מאה רובל ונעמיד חופה.

חנ'קה. אין לי מקום להשיג שם.

ברל. מידי אביך סוחר הסמרטוטים עוד תוציא מאה רובל.

חנ'קה. אם משתוקק אתה כל כך להעמיד חופה, — עשה זאת בלי כסף.

ברל. בלא פרוטה? לא! איני שוטה כל כך. מאה רובל אינם מתגוללים בחצות. שמעי מה שאני מדבר אליך: אל תשתמי נא, מאה רובל

יכולה את להשיג, לכשתרצי. השיני את הכסף, ואז—אחת ושתיים—
 וחופה. הן גם את אינך רוצה עוד לשרת.
 ח'נ'ק'ה (מסכה את פניה אל החלון) מגופי לא אעשה מאה רובל. אם יכול אתה
 לשאת אותי בלי מאה רובל, שא. אנכי איני יכולה לעשות מאומה.
 ב'ר'ל. חכי נא לשומה.
 ח'נ'ק'ה. משמע, שאינך רוצה?
 ב'ר'ל. מאה רובל לכאן, מאה רובל.
 ח'נ'ק'ה (מביטה בעד החלון). אם כן מה עושה אתה פה, מה אתה עומד, אם
 אינך יכול לשאת אותי בלי כסף? מוטב שתלך לך לבקש לך בתולה
 עם נדוניא.
 ב'ר'ל (ברוני). והרי אני הולך.
 ח'נ'ק'ה (כשחבטת בעד החלון). לשלום — —
 ב'ר'ל (יוצא לאט לאט, כמתיעץ בנפשו, נכנס עוד הפעם אחרי רגע). ובכל זאת —
 השיני מאה רובל, ח'נ'ק'ה. אין זו אלא שמות. לכי לאבא שלך והריקי
 את כיסו.
 ח'נ'ק'ה. ני, נו, יודעת אנכי — —
 ב'ר'ל. רק אל תכעסי. עוד אבוא אצלך. עוד נעשה שלום בינינו. (יוצא).
 ח'נ'ק'ה (סרה אחרי צאת ברל מעל החלון, נשארת עומדת אצל המסכה ומביטה אל הפתח
 משמאל; מוצעת פסיעה לעבר הדלת, מתעכבת קצת ועומדת רגע כנואשת.
 פתאום היא נוזלת על המסכה ופורצת בבכי).—אמי, אמי...

המסך.

מערכה שניה.

חדר-המלך בביתו של משה סוחר הסריטונים. נגד הרואים—חלון שפל, שנראית בעדו
 כנר רחבה שטופה באור השמש וחבורה של ילדים קטנים, קרועי-בגדים וחבושי-כובעים
 גדולים, משחקים עליה. לפני החלון—שלחן ארוך ורעוע, השלחן מכוסה במפה לא-ניקיה ועליה
 שפוח של עיסה מרודדת וכתנת שלא נגמרה תפירתה. בין החלון והשלחן—ספסל ארוך; מעבר
 השני של השלחן—כסאות-עץ אחרים בני-מינים שונים. מימין—ארון מחוסר-זוגיותו וספסל-
 עץ נבזה לרחצה—משמאל—עריסה של ילד ופתח. על הקיר סמוך לחלון—ואי שבור
 בשני מקומות.

החדר בכלל עושה רושם של עניות מצויה, אבל לא מנוולת. על הקירות פה ושם
 תלויים בנדים, לרוב בנרי אצה—המעידים על סדרגה ידועה של "בעל-ביתיות". בארון הזכוכית
 נראים כלים שונים, ומהם גם כלי כסף. עריסת-הילדים שבחדר חדשה ויפה.

שעה אחר הצהרים בקיץ. פינה עומדת אצל ארון הזכוכית ועוסקת במירור הכלים. היא לבושה בגדי-בית נאים לפי ערך, אבל אינם מסודרים עליה. היא עבה קצת יותר מלצי ערך שנותיה, אבל צעירה קלים ומתוריים. מרברת בקול רם.

נ ע ר (מכניס את ראשו מן הרוחב דרך החלון). אמא, אמא!

פ י נ ה (נגשת אל החלון). מה לך, "קדיש" שלי?

ה נ ע ר (פניו מאירים מגיל). חנ'קה הולכת!

פ י נ ה. וכשחנ'קה הולכת - מה השמחה?...

ה נ ע ר. הגה היא!

פ י נ ה. בשורה טובה...

ח נ'ק ה (עוברת לפני החלון, מציצה הביתה פנימה, אבל תיכף היא נעלמת, וגשמע רק

קולה בדברה כותץ עם הנער. אחרי רגע היא נכנסת). יומא, מבא, דודה.

(פניה עלוים כפני איש בשעת הרחורים. יושבת על כסא, מבלי שנתבקשה).

פ י נ ה (עושה את עצמה כאלו היא עסוקה במרור הכלים בארון, בקול יוצא מן החסם, מבלי

הבט לחנ'קה).—נו, מה תאמרי?

ח נ'ק ה. מוטב שלא לומר כלום.

פ י נ ה. כלום קשה כל כך השירות בביתו של הרב?

ח נ'ק ה. לא קשה מבמקום אחר.

פ י נ ה. הרבנית היא, כמדומה, אשה טובה מאד?

ח נ'ק ה. במדה שבעלת-בית יכולה להיות טובה לשפחה.

פ י נ ה. היום ראיתיה בשוק. (נעשה עליזה, בקול רם) —חבי נא, חנ'קה—ברוך

המוכיר! —יש לי להראות לך דבר מה. (מסמלת בארון). —הרי זה

תראי, אם קניתי "מציאה" אם לאו. נראה מה שתאמרי.

ח נ'ק ה. עכשיו הכל קונים "מציאות",—כשיש כסף.

פ י נ ה (מוציאה מן הארון פס של תופי-ברזל משור ומנישה לחנ'קה). הגה הוא מה

שקניתי. נו, בכמה עולה זה, לדעתך?

ח נ'ק ה (מעיפה מבט אחד בכלי, בקול שנשמעת בו עיפית). —כמה יכול להיות מחרורו

של דבר זה—עשרים וחמש פרוטות, כמדומה.

פ י נ ה (ברזני). נסי נא לקנות דבר כזה בעשרים וחמש פרוטות! (משיבה את

הכלי אל הארון, בראותה שחנ'קה מתרישה). —אמנם שלשים וחמש פרוטות

שלמתי, אבל כל הראה אומר, כי "מציאה" קניתי. (נגשת אל השלחן,

לוקחת משם את הכתנת, יושבת על הספסל שלפני החלון ומתחילה לחפור. פניה

מפיקים רוגז).

ח נ'ק ה (איננה מביטה אליה במשך כל המחזה). אפשר.

פ י נ ה (ראשה מורד, תופרת מתוך התרגוזות. דממה).

ח נ'ק ה. היכן הוא אבא?

פ י נ ה. דבר לך לאבא? בודאי יכנס תיכף. (אחרי רגע של דממה).—למה לך

אבא? שמא יכולה את להגיד לי?

חנ'קה. הייתי רוצה לדבר עמו על-אדות הכסף —
פינה (עושה את עצמה, כאלו אינה מכינה). איזה כסף?

חנ'קה (מתכונת לעקוץ). מעלתה יודעת היטב, על-אדות איזה כסף אני מדברת.
כשהייתה מעלתה צריכה לעשות לה שמלה לחופתה של שרה, — לא אני
נתתי כסף? לא מידי לקח אבא כסף, כשצריך היה לשלם חוב של
עשרים וחמשה רובל? וכך רובלים, חצאי-רובלים, עד שלקחתם מידי
כל משכורתי.

פינה. לקחנו, לשעבר —

חנ'קה. „לשעבר” זה לא רחוק כל כך: עוד לפני חצי שנה הציא אבא
מידי עשרה רובל.

פינה (בצביעות). ולמי צריכה בתולה לתת את כספה, אם לא לאביה? מנהג
העולם בכך. אב דואג לבהו, אבל גם בתולה צריכה להיות נשמעת
לאביה. הרי לא לזר היית צריכה לתת את כספך?

חנ'קה. ואני לא נתתי את כספי? אך כשהבת צריכה לכספה. על אביה
להשיב. אבל לבי אומר לי עתה, כי אותי יקרה אסון הפעם...

פינה (בקצת התרגזות). חכי נא, אבא ישיב לך את כספך, אל תיראי כל כך.
כסף הרבה יותר האמינו על הבריות. רק ברו שלו איננה מאמינה לו.

חנ'קה. „ישיב!” ואימתי? הכסף דרוש לי מיד — בחור אחד יש, והוא מחזר
עתה אחרי, מי יודע, אולי יצא מזה דבר... אבל בלא כסף הרי
לא יעשה דבר ולא יעלה בידי כלום, ולוא גם כסף מעט, מאה
רובל, לפחות.

פינה (כסדרות לנשיה, בקצת התרגזות). מאה רובל, לפחות... כך, כך...
אבל מדיכין תקח עתה מאה רובל? — עשה מאה רובל מצין ותן לה.

חנ'קה. לאבא עוד ימצא מאה רובל.

פינה (מורידה את ראשה על הכתנת). יתן לך כסף, אם יש לו. אני אינני יודעת
מדיכין יקח עתה כסף אדם זה. (רגע אחר של דמכה. פינה תופרת וחנקה
נשקפת בעד החלון. פתאם עובר איזה איש לפני החלון. חנקה רועדת ומפנת את
מבטה אל הפתח).

ברל (פותח לאט לאט את הדלת, נכנס ואינה מבחין בתנ'קה). — יומא מבא — פה גר
משה — הסוחר — בחפצים ישנים. (רואה את חנקה ונבוכ).

פינה. פה, פה, יכנס נא.

חנ'קה (קמה ממזומה) מה אתה עושה פה, ברל?

ברל (מתאדם) יש לי איזה עסק לבעל הבית, לאביך.

פינה. בודאי יכנס מיד. ישב נא.

ברל. (יושב ומתחיל להתכונן מביבו. על פניו אותות של מבוכה).

חנ'קה (איננה מסירה עינה ממנו כל אותה שעה). ברל, שמא מורר גם לי, לדעת
את העסק שיש לך לאבא שלי? כמדומה לי, שמכינה אנכי את
סבת בואך.

ברל (איננו מביט אליה). לא כלום, בקש אותי איזה איש להכנס לאבא שלך
לשאל ואיזה דבר, ודבר זה אינו נוגע כלל אלי בעצמי. בקשתי ותכנסתו.

ח'נ'קה. כמדומה לי, שמשקר אתה קצת, ברל, אמור לי את האמת: האם לא באת לאבא, כדי לשאל אותו על-אדות מאת הרובל? אמת, בשביל כך נכנסת?

ברל (מתנועע בסבוכה על הכסא). מה לי לשקר, אין לי להתירא לומר את האמת: פשוט, נכנסתי כדי לדעת סופו של דבר. הרי צריך אני לדעת אם יש לך מאה רובל אם אין. אין לך להתרעם עלי —

פ'ינ'ה (לחנ'קה). וזה . . .

ח'נ'קה. (מנענעת בראשה לאות של החלפה, פניה מתאדמים קצת. קסה ממקומה, נגשת אל הארון ומתחילה לסקור את הכלים. רגע של דסמה).

פ'ינ'ה. כבודו לא יצטרך לחכות זמן רב: בודאי יכנס בעלי תיכף.

ברל. אולי אוכל לדבר עם מעלתה על אדות ענין זה?

פ'ינ'ה. מה אנכי יודעת? כבודו מכין מאליו, כי כסף אינו ביד אשה. יחכה נא מעלתו עד שיבוא בעלי. בודאי יכנס תיכף.

ברל. איזו שעה עתה? (מוציא סכיסו שעון של זהב אמריקני, פותח אותו במתינות, מפנה אותו אל תהלון ומביט בו). השעה החמישית.

פ'ינ'ה. (מתבוננת בשעון). אין פנאי לכבודו?

ברל. לא, יכול אני לחכות.

ח'נ'קה (מסקומה אצל הארון). הנה אבא תולך. (לפני תהלון עובר פותר הסמרטוטים.

במשך העת העוברת עד לכניסתו ברל מתנועע על הכסא, כמתבונן לשיחה חבאת).

סוחר הסמרטוטים (נכנס, סעיף עין בחנ'קה. מתמודד ומביט על ברל). ראשי מוכב

עלי ובלגלל אותו יהודי—מי הוא איש צעיר זה!

פ'ינ'ה. דבר לו אליך.

סוחר הסמרטוטים (יושב על כסא לא-דהוק סברל). נו, מה יאמר מעלתו? (מתבונן רגע אחד בפניו). אינני מכיר כלל את מעלתו.

ברל (מתאמץ למצוא את המלים הנצרכות לו). רוצה הייתי לדבר עם מעלתו—רוצה

הייתי לשאול את מעלתו—יבין נא אותי מעלתו — (מראה בראשו על

תנ"קה). זה כשנה, זה יותר משנה שאני ובתו מכירים זה את זו —

ועתה נכנסתי—רוצה אני לשאול—מעלתו אבא הוא —

פ'ינ'ה (כל שעת דבורה של ברל הוא מביטה בקצירות לאישה, מתרוממת מעל כסאה ויושבת מיד עוד הפעם, בקולה נשמע קצר-רוח). משה!

משה (מביט עליה כשואל).

פ'ינ'ה (מראה בעיניה על תנ"קה, העומדת ופניה מוסכים אל הארון. מששילה את קולה).

משה, אי-אפשר לדבר בשעה שדוא פה.

סוחר הסמרטוטים (מפנה את ראשו לחנ'קה). חנ'קה, צאי לך החוצה לשעה

קלה והתהלכי לך שם קצת. צריכים אנחנו לשוחח ביננו לבין עצמנו.

צאי עד שנקרא לך.

ח'נ'קה (מפנה את עצמה אליו). מרדע?

סוחר הסמרטוטים. כך. עלינו לשוחח פה.

ח'נ'קה. מי אינו מניחך?

סוחר הסמרטוטים (פניה מתאדמים). כשמצוים עליך לצאת—צאי!

ח'נ'קה (בעיניים נוצצות, שמתמלאות דמעות כל שעת דבורה). רבנו של עולם, מה

מה נעשה פה האם הדבר אינו נוגע אלי כלל, שאומר עלי להיות בחדר בשעה שאתם משוחזרים? רוצים אתם לדבר על אדות הכסף, ורוצה גם אני לדעת — הן הכסף שלי הוא —

סוחר הסמרטוטים. (קם ממקומו) יוצאת את אם לא?

חנ'קה (כשהיא יוצאת). רשע ולא אב אתה.

פינה (בקול רך לברל, הארגיש את עצמו כנוזף כל איתה שעה). מה ידמה מעלתו, — כך דרכה תמיד: אינה עושה כל שהוא כרצון אבא. אלא מה, אנחנו בעצמנו כבר רגילים בכך. כועסים רק בשעה שאדם זר רואה דבר כזה. כשאבא אומר לך „צאי“ — את צריכה לצאת.

סוחר הסמרטוטים (פניו אדומים עוד, יושב על מקומו). נו, איש צעיר, מה יאמר מעלתו? (לאשתו). באמונה, על ידה נודעזעתי זה עתה בלי מכעס. ברל (פושך בכתפיו, מועך מסתתרים בידו). אנכי חשבת — היות, שמעלתו אבא הוא, צריך אני לשאול אותו — ונכנסתי עמה — מעלתו מבין אותי — השאלה היא בדבר כסף — מעצמו מוכן, כי בלי כסף אי אפשר עכשיו. מילא, אב טוב, אב רע; אבל כשהכתוב מדבר „בה“ — הרי כל אב סוף סוף אב הוא. — והוא אשר אמרתי: בלי כסף עכשיו אי אפשר. אי אפשר — וסוף דבר.

סוחר הסמרטוטים. נו, נו, בודאי, אין נושאים בתולה בלא כסף. פינה (מסמיקה את אישה בדבריו). הניחה נא, (לברל). — בודאי אמרה הבתולה שלנו למעלתו, אם יש לה כסף ואם לאו. אני רוצה לומר: אם יש לה לעצמה כסף, אם קמצה ממשכורתה?

ברל. אמור אמרה לי, שכספה נמצא בידכם. מאה רובל או יותר — פינה (אינה מניחה לאישה לדבר). איזה כסף שלה נמצא בידנו?

ברל (נעשה נבוך מאד, לסוחר הסמרטוטים). כך היא אומרת, שנתנה למעלתו כסף בפקדון. אנכי האמנתי לה. מדיכן עלי לדעת —

פינה (איננה נותנת עוד הפעם לאישה לדבר. מרכינה את עצמה לברל). ויהי כדבריה, אם גם נתנה לנו קצת כסף בפקדון, הרי היינו מלבישים אותה כמה וכמה שנים. ובכלל, כמה מרחנו עליה. ואם יצא מעלתו ויחשב, ימצא שפורנו עליה יותר ממה שהפקידה בידינו. כך הוא הדבר, אם מעלתו רוצה לדעת.

סוחר הסמרטוטים (לאשתו). הניחו נא רנע, הניחו נא. (לברל). — מה זה: היא נתנה לנו כסף בפקדון? כלום לא היינו נותנים לה כסף בלאו הכי, אלו היינו יכולים עתה? ומה בכך, אם נתנה לנו איזה סכום? — איך שיהיה, השעות רעות עתה ואף שתי פרוצות אינני יכול לתת לה. פינה (לברל). בשביל מה שולחים בתולה לשרת בבתי זרים, אם לא בשביל שתשתכר לה לנדוניא? אין רע, איננה עוד בתולה וקנה, יכולה היא עוד לשרת שנה, שנה וחצי, איש לא מת עוד מתוך שירות. אם תחבו שניכם עוד זמן מועט עד התופה גם כן אין רע. הרי לאלפים אתם צריכים... ברל. מאה רובל, לפחות. כלומר, משום שהבתולה שלכם מוצאת חן בעיני. אינה דומה בתולה לבתולה, אלו היתה פה ה„קין“ אחרת, כי עתה —

פִּינָה (לאִישָׁה). שומע אתה, על דבר מאה רובל מדברים פה! (לברל, מריסה את קולה קצת). — אם כן יתן הוא את מאה הרובל, — מה דעתי של מעלתו? לו יש בנים קטנים הצריכים למזונות. הם קודמים לה. היא יכולה לשרת עוד זמן מה, עד שיתלקטו אצלה מאה רובל. גם בתולות של בעלי-בתים אינן נישאות עכשיו לשמנה-עשרה שנה, וכל-שכן בתולה פשוטה, משרתת — כלומר, אינני אומרת חלילה, כי בתולה רעה היא חנ'קה, אבל לשרת שנה היא יכולה עוד.

ברל. זהו עסק לשתי שנים.

פִּינָה. אם מעלתו אינו רוצה לחכות, ישא אותה תיכף, בלי נדוניא. איש לא ימחה בידו. השמעתם מימכם? יש מהכים לכלות שלש, ארבע שנים ויותר. אין הדבר נורא כל-כך.

סוחר הסמרטוטים (לברל). וכך היא תשובתי למעלתו: לתת לה עתה כסף — איני יכול, אבל אב הוא תמיד אב, מהיום והלאה אישים את עיני עליה. אם אני אשניה עליה, או לא ילך כספה לאבוד. הן כסף הוא משתכרת. ומה שנוגע למעלתו, יכול הוא לעשות כחפצו: רוצה — יחכה עד שיצבר אצלה כסף, לא רוצה — יעמיד חופה תיכף. הכל תלוי במעלתו. פִּינָה. (בכת-צחוק קוקסית). האנשים הצעירים של עכשיו אינם אוהבים לחכות, כשנעדרה מוצאת חן בעיניהם. כך הוא מנהגו של העולם בימינו. (לברל באותו בתי-צחוק). — לא כך? —

ברל (איננו יודע מה להשיב, נבוכ קצת). אבל בימינו גם כסף דרוש. כשנשאים בתולה — אי אפשר בלא כסף. והוצאות חתונה? ומלבושים?

סוחר הסמרטוטים (קם ממקומו וחובט על כתפו של ברל בידדות). איש צעיר כמעלתו גם כסף ישתכר. עבודה חזק — זהו העקר. אין הצדה גדולה. אני אומר תמיד: יש לך שתי ידיים וראש — אל תתירא. לחם יהיה לך. פִּינָה. הלא כך אמרו אנשי: בנדוניא אין מזל וברכה.

סוחר הסמרטוטים. איש צעיר, הצדק עם הפלוגית שלי.

פִּינָה (מתחילה לדבר בתמים). ובכל זאת, לפי דעתי, אין צורך למהר כל כך. נשואין אינם דבר של מה בכך. ילך נא מעלתו וימלך בנפשו.

ברל (קם מעל הכסא). באמת ע' דבר — הבתולה שלכם מוצאת חן בעיני —

סוחר הסמרטוטים (מפסיק אותו בדבריו). מתוך שיחה שכחתי גם לשאול את מעלתו: מי הוא בעצמו? את זאת צריך לדעת קודם כל.

ברל. משרת אני בחנותו של ברנר.

פִּינָה. אני מכיר את מעלתו, ראיתי בחנות זו.

סוחר הסמרטוטים. ושמו איך הוא?

ברל. ברל. ושם משפחתי הוא פיינשטיין.

פִּינָה (קמה ממקומה, הכתה בידה). ברל פיינשטיין. כך, נו, מסתמא נתראה עוד. ישאל נא מעלתו פי הכריות על אבותינו. (בכת-צחוק). וגם אנחנו נשאל, כמובן.

ברל (מתכוון ללכת). נו, יומא מבא, לפי שערה. (יוצא).

פִּינָה (יושבת על מקומה). נו, זכור נא, משה: ברל, שם המשפחה—פִּינְשֵׁיין, משתכר הוא בודאי שכר הנון. חנותו של ברנר היא כמעט היותר גדולה פה. ובכל זאת—לשאל צריך.

סוחר הסמרטוטים. אמנם הבחור עיבר בחנותו של ברנר, —מקום טוב. אבל בעצמו אינו מוצא כל כך חן בעיני. כנראה, "בהמה" הוא.

פִּינָה. דאגה גדולה! רוצה הוא לישא אותה בלי כסף — בכבוד גדול. כלום אתה נתן לה כסף? יש לך? קים ומכור מה שיש בבית ותן לה מאה רובל! ואם תאמר, מה יאכלו הילדים הקטנים?..

סוחר הסמרטוטים. בכל זאת, אלו לא היתה השעה קשה כל כך — פִּינָה (בכעס). אתה לא נתן לה כסף, גם שתי פרושות של נחשת לא נתן לה, —שומע אתה מה שאני אומרת לך? יש לי ילדים קטנים ואיני רוצה שילכו בלי כתנת על בשרם. אלו הית אב בדבעי, כי עתה לא דברת גם דבר כזה, בשעה שילדיך הקטנים ערומים ויחפים; זה מחוסר נעלים, לזה אין כובע ולזה אין מכנסים. ואתה בעצמך, — על מה אתה ישן? האם ככל הבריות אתה ישן? סדין אין על המטה. ופתאם הוא רוצה לתת "מאות"! הבחורה יכולה לשרת עוד שתי שנים, אין אסון בכך, באמונה.

סוחר הסמרטוטים. נו, הסי, הסי, איני נותן עוד כסף. פִּינָה. קרא לה, לכתך שלך, תדוי זאת הפעם האחרונה: הגד לה דבר ברור, כי אין לה לבטוח בנו, כי אנחנו הננו בעצמנו אנשים עניים ורק בעמל משתכרים הפרוטה ללחם יבש. אם תדחה אותה בלך ושוב לא יהיה עד עולם סוף לזה. קראנה לכאן.

סוחר הסמרטוטים (נגש בראש כפוף אל החלון ובוציא את ראשו החוצה). ח'נ'קה, ח'נ'קה, הכנסי הביתה! (משזיל את קולו, לגעי חגש אל החלון). — קרא את ח'נ'קה!

פִּינָה. (בראש מורד על גבי הכתנת). בודאי היא עומרת שם ומסירה עם החתן שלה. סוחר הסמרטוטים. הנה היא הילכת, ח'ני רגע.

פִּינָה (מרימה את ראשה, בכעס). מה, שמא עלי גם לקבל יסורים מיד בתוך אפשר שאסביר את הכתנת מבשרי ואקנה תן לכתך? היה כפוח, לא תגיע לידי כך! לא יעלה בידך להוריר אותי לקבר, כמו שהרגת את הנשים האחרות שלך! אני איני מתיראה, איני כמותן. (ששזילה קצת את קולה). — נו, הנע בעצמך, הרי רק משוגע ומשורף יכול להעלות על דעתי דבר כזה: הית ריק, אין במה לנהל את המסחר, — ופתאם תן לה מאה רובל!

סוחר הסמרטוטים. הלא תתירשי, היא באה. פִּינָה. (מורידה ציף חגש את ראשה על הכתנת). תבוא. כסבור אתה, מתיראה אנכי מסנה או סבך? אם אינך יודע, או שגל את הבריות, ויאמר לך, מי ירא מעני מי? אני מעניך או להפך.

ח'נ'קה. (בנחמ לאס. גיחה מוקדם הנו. היא נשאית עומדת אצל הצריחה ואינה אומרת כלום. עוברים כשני רגעים של דממה. פינה תופרת במתי ות ומתוך כעס).

סוחר הסמרטוטים (לנער שקמץ לחדר דרך החלון). לאן? — אינך יכול ללכת דרך הפתח, האין לך רגלים! —

הנער (לבוש בנדים ישנים וקרועים, יתף, רגליו מכוסות ברפש שנתיבש, עובר בראש מורד לפני אביו ונגש במרוצה אל אמו). אמא, אני רוצה לאכל! פִּיגָה. לך צחק לך עוד קצת, כשחיים ויוסל יבואי מן החדר אָתן לכלכם ביחד לאכל.

הנער. (עומד רנע בפנים וזועפים, רוצה ללכת).

פִּיגָה. גש נא הנה. (הנער נגש אליה, היא מישרה לו את הכובע על ראשו). — אלץ היה אלהים בלבה, לא היתה באה לפשט את העור מן העצמות. כל מי שיש לו עינים רואה, שהילדים לבושים קרעים, הלכים ערום ויתף והיא באה עוד ומפזרת מלח על הפצעים. הב וזה! — אבל מאין נקח? המבשרנו נעשה כסף? רוצה הייתי לראות, אם אחרים במקומנו היו עושים אחרת? חיך קודמין.

חנ"קה. והאך? מה שאינו שייך לי אני תובעת? שלי אני תובעת. פִּיגָה (לנער). לך צחק לך קצת, האחות שלך אזהבת אותך מאד... כשתראה את הילדים חוזרים על חפתהים, אפשר שתתקרר דעתה. רבנו של עולם, גם אריות כאלה יש בעולם!

חנ"קה (מכיסה עליה כבזו. כשהיא מדברת את הדברים הכאים, עיניה מתמלאות דמעות מתרגשות). הייתי רוצה רק לשאל: איך אדם אינו בוש גם לדבר דברים כאלה! אני רוצה לפשט את העור מעל העצמות? כמדומה שהכל יודעים מי פושט את העור של מי! לא די לכם שגולתם ממני כל מה שהיה לי, — ליוח עצמותי הרי יבש על ידיכם! (הומעות אינן נותנות לה לדבר, היא מתאמצת לעצור בעדן) —

פִּיגָה. ואנחנו מתפנקים ומתעדנים ויוצאים בלבוש זהב וארגמן...

חנ"קה. הילד לבוש קרעים, — ובכן, מה עלי לעשות? הכסף שלקחתם ממני היה יכול להספיק להלבשת כל הילדים, אתם בעצמכם יודעים זאת! ומה אתם מבקשים מאת יתומה עניה, אמללה? ... המעט זאת בעיניכם — ועוד אתם רוצים להורידני לקבר. כן, כך רצונכם, ואפשר שרצונכם גם יתמלא... (נושכת את שפתיה מתוך התאפקות).

סוחר הסמרטוטים. נו, נו, מה ליללה זו...

חנ"קה (לאביה). אמור לי עתה בפירוש, אני רוצה לדעת דבר ברור: התשיב לי מאה רובל, — חצי הכסף שאתה חוב לי?

סוחר הסמרטוטים. רוצה את, כי אתן לך כסף, ואת מה תעשי אחרי כן, כשתצאי מביתי? בודאי תלכי ותבזי אותי בפני הבריות, כמו שעשית כבר לא אחת ושתיים. כנללך אינני יכול להביט בפני איש.

חנ"קה. יכול אתה להשבע, כי אנכי מכזה אותך? הן גם בעתים המזכות כשהייתי מקבלת מכות רצח מידך ומידה, כשלא הייתם נוהגים לי לשאוף רוח — גם אז לא הייתי מתאוננת באוני אדם מעולם. מתיישה הייתי במכאובי. בבזותי אותך הרי את עצמי אני מכזה...

פִּיגָה. ראוי-נא צדקנית זו...

ח'נ'קה. אחרי כל יסורי ניהנם שסבלתי מידכם בוראי צדקנית אני.
סוחר הסמרטוטים (להנ'קה בלעז). צדקנית שלי... (לאחתי) שומעת את, מה
הצופה עושה: היום הייתי אצל הרב בדבר מאת הרובל המופקדים
אצלו. לא הספקתי להכנס הביתה, והרב והרבנית מתנפלים עלי: אתה,
רשע בן רשע, גזול יתימה עניה אתה, וכולי, וכולי... לא תהא לך
כפרה עולמית ואין לך חלק לעולם הבא". — ביהדותי, בוז הלשון יסרו
אותי הרב והרבנית שעה שלמה. מה דבר כזה בענין? (להנ'קה). —
נן, עתה אמרי לי, הלשנת עלי לפני הרב או לא?

ח'נ'קה (מביטה ישר לעיניו). אמת, בקשתי מעמו שידבר עמך. אמרתי: אפשר
יועיל הדבר. ומה יכולה אני לעשות אחרת?

פינה (לאישה). ואחרי כל זאת תתן לה כסף? — כרי שתלך בתך שלך ותשחרר
את פניך ברבים?...

סוחר הסמרטוטים (מתחיל להתהלך על פ: תורו), משמע, כסף יש לי, אלא
שאני רוצה לתת לה? בקצור, המענות למה? אף פרומה אחת לא
אתן לה; מפני שאין לי...

ח'נ'קה. אבל הן מוכרח אתה לתת לי!

פינה. (לאישה). אדרבה, תאמר לך היא, איפה תשיג כסף בשבילה?

ח'נ'קה (לאביה). יש לך עתה מאה רובל ביד הרב. הנח אותם לי. (כמדברת
לנפשה). — אלו היה הרב איש-אמת, לא היה משיב לך את הכסף מאילו.

פינה (בצחוק). — ואיפה נקח למוזנות, כמה ננהל את המסחר, שאל אותה.
(לאישה). — או שאין מח בקדקדה, או שאין אלהים בלבנה.

ח'נ'קה (מתוך דמעות). אבל אני כמה אשמה! רבנו-של-עולם, למה אתם
מקצרים ימי עולמי... (בקול צווד וקשה) — ובמה, שיאלת אני, הנני רעה

ממלוא אחר, — וכי בשביל שאני יתומה ואין מי שיריב ריבי — הפסדתי?
פינה. כל המעשה בדוי מתחלה ועד סוף, — לא לקחו כסף ממנה! אם

הביאה פעם או שתיים כמה רובלים בפקדון ודאי כבר השיבות לה
עם הרבית. (להנ'קה). — שמעיני נא: לכי לך לשלום, יסירים ודאגות יש

לנו די והותר גם בלעדיך. לכי ועבדי כשאר כל הבתולות, עד שתשכרי
לך נדוניא. (מתחילה לתפור).

ח'נ'קה (מעיפה עליה מבט של בוז; עיניה מלאות דמעות, רוצה להגיד איזה דבר ושולפת
בעצמה. מביטה בגני אביה; זה מפנה את פניו). רק אלהים ישפט ביננו...

סוחר הסמרטוטים (קולו נעשה קצת רך משהיה). אלו היית בת שדואגת לפעמים
גם לאביה, אלו לא השחרת את פני, אלו באת וספרת לי: הדבר

הוא כך וכך — בכלל, לוי-תה הנהנתך עמנו אחרת — (איננו
יודע כמה כללות את רביו, נעשה נבזר קצת, נגש אל החלון וקורא בקול רם)

— שמר'קה, למה אתה מפפס! (לאשתו). — תראי, שיקרע את מכנסיו!
(צועק עוד הפעם). — רד נא, ואם לאו אצא מיד אליך!...

פינה (ראשה מורר על הכנת תופרת בעיון, לאישה). — מה יש לו לקרוע, —
את הקרעים שהוא לובש על בשרו... — משה, הרי צריך אתה ללכת

לאיזה מקום...

סוחר הסמרטוטים (אינו מכין בתחלה את כונתה של אשתו). אני צריך ללכת?
כן, כן, שכתתי ראשי עלי כגלגל. מענות ומענות. תיכף ומיד אני הולך.

באמנה, אי אפשר לי לשאת פני ולדבר עם איש...

חנ'קה. (מעיפה על שניהם מבט של כוץ, על פניה אותות של עיפות). עוד מעט

ורגאלו ממנו, — שישו ושמוחו. אפשר שגם תגאלו ממני לעולם ועד...

פניה. (בראש מורד על-נבי הכתנת, בקול בלתי-נשמע כמעט). הלאי...

חנ'קה. (פניה מעידים, כי שמעה את הערת פינה). גם לכעוס אינני יכולה עוד — —

(לאבית, אחרי רגע של דממה). — אין לי עוד כח לסבול כל כך, אמור

לי בפעם האחרונה: התתן לי סאת הרובל? בקשתי האחרונה היא:

אמר לי עתה את האמת. להתיירא ממני הרי אינך צריך, יכול אתה

לומר לי את האמת...

פינה. (כשהיתה). היא מאיימת...

סוחר הסמרטוטים אין בידי לתת לך עתה אפילו שתי פרומות. אין לי.

חנ'קה. (בקול רם). אבל הרי לקחת ממני כסף?

סוחר הסמרטוטים. ולמה נתת?

חנ'קה. נתתי? נזול גולת ממני את הכסף. קסמה הייתי, מכתי-רצח הביתני,

מביתך נרשתי, לא נתתני לראות פני אדני ואדוהתי הקסנים... בכל

יום ויום חתכת את בשרי לגורים: תני את כספך, תני את כספך!

ומה אעשה שלא אתן...

סוחר הסמרטוטים (ספנה את ראשו מן החלון). רב לך! בין כך וכך — כסף

לא אתן לך עתה. אין לי. (לאשתו). — צריך ללכת.

חנ'קה. (בקול צורר). אבל בזמן מן הזמנים תשיב לי, — בעוד שבוע, בעוד

חדש? הרי אב אתה, הרי אין אתה גולך...

פינה. (כל שעת המחזה הבא היא יושבת בראש מורד ותופרת במחירות).

סוחר הסמרטוטים (נשקף התצפה בעד החלון). כשתשתכרי—יהא לך כסף, אני

יש לי, ברוך השם, בשביל מי לעמול. יש לי בנים קסנים, שצריכים

לאביהם. אחרת במקומך היתה מבינה זאת מאליה.

חנ'קה. (פוסעת כמה פסיעות אליו). אמור לי, מה אתה רוצה, — להורידני קבר,

כמו שעשית לאמי?

סוחר הסמרטוטים. יודע אני, כי כאמך את.

חנ'קה. (בקול צורר, מתוך דמעות) רוצה אתה להורידני שאולה... זכור נא

זאת — (דמעותיה מתגברות, בקול בלתי-נשמע) — אבא, רחם נא עלי, אין

לי כח לעבוד יותר, עיפה אנכי — השב נא לי את הכסף אך הפעם,

ולא אמריה אתך עוד כל ימי חיי, — רק הפעם הזאת — (תדמעות

שמות מתבק לנרונה).

סוחר הסמרטוטים (פונה אליה — מתוך התלה). אין רע, שתי שנים עוד

תוכלי לשרת. שאר בתולות משרתות יותר ממך ואינן מרעישות שמים

וארץ כמך. (כמעט). קץ לדברים, אני אומר לך, — נלאיתי לשמוע

את פמפומיך!

תנצח

סוחר הסמרטוטים (ברנע הראשון איננו יכול לדבר מכעס, סריפ את אגרופיו על יוסל). צא מביתי, צא! המעט ממני — והנה בא גם זה! (מגרש את יוסל החוצה).

יוסל (מנין בידיו על פניו המפיקים השתוממות גדולה, נדחק לאסלאם החוצה). אבל מה עשיתי למעלתו — מעלתו יכול לעשות כרצונו — אנכי רק אמרתי — (יוצא).

סוחר הסמרטוטים (קורא אחריו, וכלו כעס והתעוררות). צא, צא מביתי! את שניך אעקור לך! לך-לך, איש לא קרא לך! נו, הרי-לך פורענית חדשה!

(המסך.)

(סוף יבוא).

*
*
*

אֶל תִּשְׁאַל לְאַלְהֵינוּ . יֵשׁ נְחֻמִּים
 עוֹד לָנוּ בְּכָל בְּרֶק-אוֹר כִּי יִפֹּל עַל הָרָכָנוּ ,
 בְּכָל רֶמֶט חַיִּים סָכִיב כִּי יִתְעוֹדֵר ;
 לְכָל סֶדֶק וּפְנֵה , כָּם עֲצוּרִים
 נִיצוּצוֹת וּבוֹדְדִים שֶׁל אוֹתוֹ מְאוֹר הַנִּצָּח ,
 אֲשֶׁר נִתְנָה לָנוּ וְאֲשֶׁר נָזַד
 עוֹד יִצִּיץ עַל תִּלְתְּלֵי עֲלוּמֵינוּ , —
 אֲנַחְנוּ שׁוֹלְחִים עוֹד מִכְּבִּים כָּלִים , עוֹרְגִים ,
 וְעַף כָּל אִמֶּת מִם וִירֵק אִזּוֹב
 אֲנַחְנוּ שׁוֹמְכִים עוֹד הַמֶּזֶן גְּעוּעִים ;
 וְיֵשׁ כִּי גִדְּלָה עוֹד נְטָפִים נְטָפִים ,
 בָּרֶם נִתְפַּרְגֵּם וְתִשְׁבּוֹר צִמְאוֹן עֲלוּמֵינוּ , —
 אֵךְ אֵל נָא תִשְׁאַל לְאַלְהֵינוּ !

הַחֲלוֹם לֹא בָּא לְשׂוֹא . וְאִם גַּם וַיַּעֲבֹר ,
 עוֹד הַשְּׂאִיר בְּרֶכֶה לָנוּ אַחֲרָיו ,
 וְלִיל הַבְּלִיזוֹן כִּי בָּא לְמִשַּׁל ,
 רָא כְּלִיל רִיקָם הַצִּיָּנוּ .
 וְאִם רַב מְזֶה הַבְּשִׁיחוֹ הָעֲלוּמִים , —
 לֹא נִמְתָּמַע עוֹד מֵעֵינֵי הַתִּנְחוּמִים .

וְכִי שֶׁן הַסַּעַר – רַעַד שְׁשׁוֹנוֹ
 עוֹד עוֹבֵר בֵּין הַהָרִים;
 וְרַעְמֵי הַבְּשׂוּרָה כִּי נִדְמוּ, –
 עוֹד שִׁירָם, שִׁיר גְּאוֹנָם, הַנְּחִילוֹנוּ.

יֵשׁ מַה לְּכַפּוֹת. רְאֵה, שֶׁמֶשׁ הָיְתָה לָנוּ.
 בְּתוֹךְ עָבִי זָהָב מְצִינָה עוֹד גְּבֻלָּמָה,
 וְקַרְנֵי רַחֲמִים כָּבֵד יוֹרְדוֹת דּוֹמָם
 וְנַחוֹת עַל הַהָרִים.
 אֵךְ הַחֲלוֹם לֹא בָא לְשׂוֹא–הַאֲמִינָה!
 הַפֶּל עִם בְּקָר לֹא לַחֲנָם יֵרֵד,
 וְלֹא לַחֲנָם שֶׁמֶשׁ נִשְׁקָנוּ.
 וְאִם שָׁכְנוּ צִלְלֵי עֶצֶב מִכָּל עֵבֶר
 וַיִּגְזֹן הָעֵרֶב מִרְפְּרֵה עַל רְאִשֵּׁינוּ, –
 עוֹד בְּמִקְדָּם אָנוּ מַהֲלָכִים זְקוּפֵי קוֹמָה,
 עוֹד גְּאוֹן צִיעֵרְנוּ יוֹהִיר עַל רְאִשֵּׁינוּ –
 וַיִּגְזֹן חֵינֵנוּ רוֹה בְּרֶפֶת שֶׁמֶשׁ.

יעקב פִּיכְמָאן.

תשרי תרס"ח.

זכרון לחכמים.

מאת

ד"ר שמעון ברנפלד.

(שלמה בוכר, משה שמינשניידר, אדולף נייבויער, יעקב פריידנטאל).

שנות המאה ה-17 למנין הרגיל הביאו לנו, כידוע, יצירה ספרותית חשובה עד מאד, שממנה מתחלת כמעט תקופה חדשה בישראל: חכמת היהדות. מושג זה, אמנם, לא הוברר עדיין כל צרכו. חכמת היהדות מסתעפת כבר לכמה ענפים, ובימינו אלה יש לדאוג, שמא תחדל להיות הבנת היהדות בכללה ותתחיל להיות אך ורק חקירת פרטים שונים, באופן שתצא מגדרה האמתי. חכמת היהדות עומדת בעיקרה על הבקורת ההיסטורית, שהיא בסיס לכל חקירה מדעית, ועל הסקירה הכללית במהות היהדות והתפתחותה—סקירה, שצריכה להקיף את כל המאורעות והמראות מתוך ההבנה בקשר הענינים בינם לבין עצמם וביחוסם למאורעות עולם. זהו מה שנתחדש בדור האחרון. דעת היהדות, אפילו במובנה המדעי, אמנם לא חסרה בישראל בשום דור; אלא שלפעמים, בדור דעה והשכל, בשעה שכח היצירה בעמנו היה כמעין המתגבר, היתה נפרצה ויקרה לרבים, ולפעמים, בשעה שנראתה לאות והתרשלות בעמנו, בזמן שכח היצירה שבו היה חלש ורפה, היתה כנוכה ומצומצמת בקרב יחידים סגולה. אבל שלשלת החכמים דורשי היהדות בענפיה המרובים לא נפסקה מעולם.

אנו מוצאים בתקופות שונות של ההיסטוריה הישראלית, אפילו בדורות יתומים, אנשי דעה ומחקר, שלא מצאו פסוקם בדעת הענינים כפי שהם נראים לעינים וכפי שהם מובנים לפי המושגים המקובלים, אלא השתדלו לחדור לפנימיותם, להבין את והתוך שבהם. הם שאלו ודרשו במהות היהדות בתור חזון דתי ובראו את הפילוסופיה הדתית, שבמשך תקופה ארוכה היתה היא נשמת הדת הישראלית; ובפרט אם נצרף לה את הקבלה. ואולם לא רק בתמצית הדתית והמוסרית של היהדות חקרו, אלא אף בכל המתחם לקניינינו הלאומיים. חכמת הלשון העברית, דקדוקה ושמושה, היתה חשובה תמיד בישראל לחכמים גדולים עסקן בה. כן העסיקו בחקר כתבי-הקודש, בהבנת פשט המקראות ויחוסם לא

המאורעות ההיסטוריים, ופעמים אף היו נותנים את לבם להבין בכל מקצעות המדעים הכלליים, השייכים מאיזה צד להבנת היהדות בכללה או בפרטיה. למשל: חכמת ההנדסה והתכונה היתה חביבה בעמנו וכמה מחכמינו עסקו בה כדי לרעת חשבון התקופות וקביעת המועדים, ואפילו בנוגע לבירור ההיסטוריה הישראלית, – דבר, שהוא חשוב לנו ביותר, – אי-אפשר להחליט, שהיה חסר בישראל בדורות הראשונים כל עיקר; ובפרט אם נעמיר את האפרים העבריים במקצוע זה לעומת אלו, שנכתבו בימים ההם בשאר הלשונות. וכדי שלא נהיה נמהרים במשפטנו ולא נכריע את הכף לצד שכנגד ספרותנו, חייבים אנו לזכור תמיד, כי סדור ההיסטוריה והרצאתה באופן מדעי לא היו נוהגים בימים קדומים בשום אומה. ובמדה שהיו נוהגים בשאר הלשונות היו נוהגים גם בלשוננו, ואולי בזה האחרונה במדה יותר מרובה.

ואם הדבר כן – במה עולה חשיבות התקופה המדעית של דורנו על אלו שקדמו לה? לפי דעתי, מצטיינת תקופתנו בזה, שבה גדלה חכמת-היהדות בכמות ובאיכות, ועוד יותר בזה, שמגלה לעצמה את דרכי הבקורת ההיסטורית ואת המקורה הכללית, המקפת את כל הפרטים ומצרפתם לכלל אחד. בזה לא היו הראשונים בקיאים. אבל מובן, שגם בדבר כזה אין קפיצה, אין בריאה חרשה, יש מאין, אלא הכל נעשה בהדרגה ובתפתחות. איזה חומר היולי ואיזה כח-יצירה נמצאו בעמנו בלי ספק מכבר; וחכמי-ישראל בדור האחרון השתמשו בחומר זה וגם שכללו והגבירו את כח-היצירה ע"י מה שזווגוהו עם המיתר הדעית החרשה, עם אופן-החקירה הנוהג בכל מקצעות המדע החדש. ועוד מעלה גדולה לחקירה המדעית בימינו: היא חפשיית לממרי; אינה אסורה בכבלי הדעות המקובלות ואין לה הנחות מוסכמות.

כזאת אנו רואים; למשל, בהבנת כתבי-הקודש, שהיא עיקר גודל ברעת היהדות. הבקורת הביבלית, שהיתה בעמנו מקצוע חשוב בחכמת היהדות, אינה המצאה של הדור האחרון. הפילוסוף שפינוזה יקרה, הגם שלא נכנס אליה מתוך חקירה היסטורית ופילולוגית, אלא מתוך חקירה פילוסופית ומוסרית, ובמקצת מתוך שאיפה מדתית, כלומר, מתוך כוונה לברר את תחומי הכח המוסרי של החברה המדינית. אבל בכל אופן עמד הוא ראשונה וברר את ספקותיו ואת הרהוריו ברבים ופנה בבקורת הביבלית את הדרך לפני הבאים אחריו. והרי שפינוזה עצמו העיד, שבקצת הרברים כבר פקחו רמזי אברהם אבן עזרא את עיניו, או עוררו בלבו את ספקותיו. וידוע לנו, שגם הראב"ע, – הראשון, שדבריו בחקירה נתפשטו בכתב-יד ואחר-כך נקבעו בדפוס ונעשו קנין הרבים – גם הוא שמע וקבל הרבה במקצוע זה מחכמים שקדמו לו. אין ספק לנו, שעוד בדורות קדומים לו כבר היו בעמנו משקפים ומתהדרים; ומובן, כי בענינים כאלה די כבר העקפוק והתרהור, פריקת על המסורת והקבלה – וסוף החקירה המדעית לבוא. מתוך השקפה זו אנו חושבים לבקורת-המקרא את כל מה שהביא הראב"ע מעין זה, בין מה שהסכים לו ובין

מה שחלק עליו; בין מה שחלק עליו באמת מפני שסתירתו היתה ברורה לו, ובין מה שחלק עליו רק למראית-עין, כדי להסיר מעליו אחריות הדברים. אפילו פירושיו הראציונאליים של הוי הבלכי וכדומה לו, כמה שהם מנוחכים לפעמים, יקרים וחשובים לנו מתוך השקפה זו. ואיני מחליט, שאילמלא שפינוזה, שעמד על רמזי הראב"ע וגלה סודם, ואילמלא הראב"ע, שהציע לפנינו ספקותיו וספקות החכמים שקבל מהם, לא היינו באים לעולם לידי בקורת-המקרא. אבל על כל פנים אין למעט בחשיבות העבודה הקודמת הזאת: ההתחלה נעשתה בקרב הספרות העברית ועיי חכמי ישראל בדורות שקדמו לדורנו הרבה.

וגם בבקורת ההיסטורית אנו מוצאים כמה חכמים, שקדמו לבוני חכמת היהדות בשנות המאה הי"ט. די לנו לרמז על ר' עזריה מן האדומים (די רומי), שבספרו החשוב, מאור עינים – הספר הראשון בספרותנו, שעסק בבקורת ההיסטורית-העיר כבר על ספק עצום בענין חשוב מכל צד: במנין שנות היצירה, שהרבה עיקרים תלויים בו. ואפשר שחשוב מזה הוא פרט אחר בחקר ההיסטוריה הישראלית (כי מנין שנות היצירה הוא בעיקרו ענין דתי): מנין שנות בית ראשון ושנות בית שני, שעל פי מסורת-קבלה נתקצר הרבה. חשבון השנים הוא חוט השדרה של ההיסטוריה; ואם הוא מוטעה ולקוי, הרי זה כאילו לקה חוט השדרה בגוף האדם וגבו נתעקם ונתבגן על ידי זה. גרור החשבון האמתי של שנות-התקופות וקביעת המאורעות ההיסטוריים בזמנם-זהו הצער הראשון לחבנתם. וכבר העיר ג'קן, כי שתי עיניה של ההיסטוריה המדעית חן קביעת המקום וקביעת הזמן של המאורעות, –ואלו היו סמויות בתולדות ישראל בימים הראשונים. ר' עזריה מן האדומים היה הראשון, שנתן לנו להרחיק את הערבוב והבלבול הזה.

בנוגע שבעולם, מתפתחת ומתרחבת החקירה המדעית בכל אומה ולשון בזמן שעולם ושלוה בעולם, בימים ששצבה החמרי מרשה לאומה ונותן לה היכולת לפרנס את חכמיה ואת חוקריה. זה נעשה באופנים שונים, כמו שחיי החברה המדינית מסתעפים לענפים מרובים, פעמים שהקבוץ המדיני מסייע לעבודה מדעית, לזו, שאין הפרטים, היחידים, נזקקים לה, ופעמים שחברות שונות מקבלות עליהן לסייע למפעלים כאלה (בגרמניה נמצאות אגודות כמעט בכל מקצועות החקירה המדעית, ואפילו לחקירת ספרי-הפיוט של שְׁקֶספִיר!). ואולם גם היחיד אינו פוטר את עצמו ומשתתף במיזעו להרחבת המדעים. בישראל נתקיימו התורה והחכמה רק מעוני. וביחוד רבתה הקלקלה ברור האחרון. חכמי ישראל, שיסדו בשנות המאה הי"ט את חכמת היהדות ועשו בזה את היהדות לחזון היסטוריו-מדעי, המירו את עצמם ממש באוהל החקירה והדרישה, ובשעה שהיו יושבים וחוקרים במהלך הענינים והתפתחותם, היתה דאגת-פרנסה מנקרת במוחם ומסדרת אותם מעבודתם. דאגת-פרנסה זו היתה, פשוט, דאגת חלח: איך להמציא לחם לביתם לפי הסף. אין לנו פרק מכוער ומעציב כל כך בתולדות האומה הישראלית, פרק מלא בושה וכלמה, קְנָה, שבו אנו כותבים את

תולדותיהם של האנשים המצוינים: נחמן קרוכמאל, שלמה יהודה רפאפורט, יום טוב ליפמאן צונץ, שמואל דוד לוצאטו, שלמה מונק. הדברים האלה נלויים וידועים כבר בספרותנו, וכלום אנו חסרים אלא לאספם ולקבצם ולקבעם בספר אחד—קולקלון על מצח גבירינו ועסקנינו. לפני ימים מועטים נתפרסמו אנרות צונץ, שהריץ לידיו מיכאל חיים בהמבורג¹. בהן אנו מוצאים עוד כמה רשמים מעציבים, מלכד אלו שכבר ידועים הם; ואף אלו החדשים מעלים אורם של בושה על פנינו בשעה שאנו קוראים בהם. אחרי שכבר פרסם צונץ את ספרו הנפלא, על דרשות היהודים²—זה הספר המלא אורה, שנתקבל גם בקרב חכמי אומות-העולם בסבר פנים יפות בתור הספר המדעי הראשון, שנכתב על עניני היהדות בלשון חיה ובצורה מתאמת,—לאחר שכבר יצא, איפוא, שם לצונץ בתור חכם וחוקר, כתב לרעו בהמבורג (בייח לטובימבר, שנת 1833): "העיר הזאת וברלין", שאיני מוצא בה מחיה לנפשי, היתה לי לזרא, ומאד הייתי רוצה ללכת להמבורג ולהשתקע שם, אילו נמצאה לי שם איזו קרוב ואפילו של סופר ובית-מסחר) בשכר של עשרים וחמש מארק לשבוע, רק בתנאי, שאהיה חלק מן היום פנוי לעבודה מדעית. וחודש ימים אחר-כך הכפיל את בקשתו לפני מיכאל חיים וכתב לו, שיבקש בשבילו בהמבורג איזו קרוב, כי אם אין קמח אין תורה. אפשר שיהיה אלהים עמדי—כותב הוא במיו לקרץ, שנת 1833—להשלים ספר מדעי, שהחילותי לעבוד בו. כדי לפנות את דבי למפעלים חשובים חסרים לי מנוחה, שעה פנויה וכסף. אין לי במה לקנות ספרים וגם אי-אפשר לי ללכת למקומות של ספרים. עשירינו אינם שמים לבם לענינים כאלה. מה שיוציאו לצורך ארוחה אחת בשביל שרים וגדולים היה מספיק לי לנסיעה לאוכספורד או לפאריס. אבל במצבי הנוכחי אני מתנוונה והולך. בינתיים שמע צונץ, שמצבו החמרי של רפאפורט נתמוטט וגם הוא נטרד בדאנות פרנסה, ומפני זה אי-אפשר לו להשלים את חבוריו, שבמקצת יצאו כבר לאור ונתקבלו מצד החכמים בשמחה עצומה. צונץ שכח את דלותו שלו ואת דאנותיו המרובות ודאג לרפאפורט. באותה האגרת הוא כותב להמבורג: "הלאי שיעלה בידני להספיק מחיה לידירנו רפאפורט, ואני מצדי כבר הייתי קונטר על הכל. כמה היינו מתעשרים על ידו! אני דואג וקוצר עליו עכשו יותר ממה שאני דואג לעצמי, אף על פי שגם מצבי רע הוא. אוהבי, כביכול, הקצינים פיהם מלא הבטחות ונחמות—ולא יותר".—אני רוצה להיות שמח בחלקי—הוא מוסיף וכותב—אם יעלה בידי איש מלא דעת ואהבה לחקירה מדעית כרפאפורט לחיות בשלוה ובמקום חכמים וסופרים, כדי להשלים את חבוריו.—וטראנידיה זו לא נפסקה עד ימינו אלה, ואפשר שהיא מוסיפה בכל יום מרירות וצער. הן בימינו אלה נשתנו תנאי החיים הרבה, ובה

(*) בקובץ תרביעי (שנת 1906), שהוציאה האגודה הפראנקפורטית לחרתת חכמת היהדות (Jahrbuch der jüdischen literarischen Gesellschaft).

במרה נתרבה עושר היהודים, המפזרים את כספם על כל דבר, ולסיוע חכמת היהדות אינם פונים. צריך היה, שיקום לנו נביא ויגיד לעמנו את פשעו ואת חטאתו בנידון זה בדברים כנחלי-אש... כי בעמנו נמצאים לא רק עשירים מנושמים ונסי-רוח, המפזרים את כספם רק למלאות את תאותם, ולתביעות צרכי האומה אינם נענים; אלא גם חכמים ועובדים רוחניים, שאין דוגמתם בשום אומה ולשון: אנשים מסורים בכל לבם ונפשם לאיריאל המדעי וממיתים את עצמם עליו. עוני ובזו מנת חלקם בחיים ולאחר מותם-הספר נאה באחד מן העתונים-היהודיים. אבל כל זה אינו מפיח את רעתם מתורתם וחכמתם, שהן שעשויעיהם בענים. הם העשירו את רכושנו הקולטורי בשעה שלא היו בביתם לא לחם ולא שמלה. וזולת אלה נמצאו בתוכנו, לכל הפחות ברור החולף, אנשי-מעשה, שעסקו רוב שעות-היום בפרקמטיא או עבדו עבודה קשה ואי-נקיה אחרת, כדי להחיות את נפשם ואת נפשות ביתם, ובשעות הפנויות או בלילה הקדישו את כחם לחקירות מדעיות, להבנת היהדות, איש איש באותו המקצוע, שהיה חביב עליו. אלה האחרונים היו "מצינצטים" מיוחדים במינם, ולצערנו גם מספרם פוחת והולך בימינו.

ולאחרים מחכמי-ישראל משני המינים האלה רוצה אני להקדיש את מאמרי זה.

בחדשים האחרונים הלכו מאתנו ארבעה חכמים וחוקרים מצוינים, שהם מופלאים לא רק בפעולתם המדעית, אלא גם במאורעות חייהם. תוצאות עמירתנו הבלתי-נורמלית, והחכמים הללו חשוכים לנו לא רק במה שחקרו ודרשו, אלא גם בזה: איך עסקו בחקירותיהם.

בכ"ח לדיצמבר שנת 1906 (י"א טבת, תרס"ז) נפטר ר' שלמה בוזר בעיר לבוב, ימים מועטים קודם שמלאו לו שמונים שנה (הוא נולד בח' שבט, תקפ"ז). שלמה בוזר היה אדם עשיר ומוצלח במעשיו. מעולם לא ידע את מרירות-החיים של רוב חכמי ישראל; אותן, הדמעות השתקניות (כבטויו של מןרלינק), שהן עצם המראגריה האמתית; אותה המלחמה, שאין בה התעצמות הכחות, אלא יסורים וענויי-נפש. בחיותו עשיר מופלג, לא רק לא הרגיש מעולם בצערם של תלמידיו-חכמים בכל הנוגע לדאגת פרנסה, אלא לא היה אנוס לכבוש את נבואתו ולהבטל מחקירותיו משום חסרון "מכשירי". בביתו נמצאו כל הספרים, שהיה צריך להם בעבודתו. אם היה צריך לאיזה כתב-יד, אפשר היה לו לקנותו, ואם כתב-יד זה נמצא בכיבלות-יקה, נקל היה לו לקחתו בהשאלה או לשלוח בתוצאותיו איזה מעתיק נאמן ובן-סמך, שיעתיקו בשבילו. במצב מאושר כזה למד וחקר וכתב, ועוד במבחר ימיו נתן אל לבו לפרנס מקצוע חשוב בספרותנו-את המקצוע של מדרש-אגדה, שבו הצטיין ברבות הימים, ובהעשירו אותו העשיר את חכמת-היהדות כולה.

שלמה בוזר נתחנך בנעוריו בו באופן, שנתחנכו לפני ששים שנה ויותר כל בני המשכילים והעשירים בעיר-מולדתו לבוב. אביו, ישעיה בוזר, היה סוחר חשוב ועשיר. עימך למודיו היו, כמובן, התלמוד והנושאי

כליו". אבל בלבוב, שהיתה אז עיר של חכמים וסופרים במלוא מובן המלה, נשבה רוח ההשכלה המדעית מיסודם של נחמן קרוב מאד ושלמה יהודה רפאפורט. לא רק בנגמרא ופלפול עסקו אז כמה מצעירי ישראל, אלא גם בכתבי הקודש ובספרי מחקר. והחקירה בתולדות ישראל היתה חשובה ביותר. כי ימי נעוריו של שלמה בובר היו התקופה היותר משובחת בחייו ובעבודתו המדעית של שייר, קודם שהיה אנוס לפרוש מחקירותיו ולקבץ את עצמו ברבנות. על כן לא נעשה שלמה בובר "לטרן" במובן הרגיל, השוחה כל ימיו ב"התלמוד", אלא לחכם וחוקר בקדמוניות ישראל. על פי נטיה פנימית, שהיא מובנת לכל אלו שהכירו אותו בחייו, יתד לו מיד מקצוע חשוב לנושא ענין מחקריו: את המדרשים, אותם קובצי האגדה, שאך בשנות המאה ה-19 התחילו בני עמנו להכיר את חשיבותם המרובה ואת רוב עשרם הפיוטי, את ערכם ותועלתם להכרת נשמתה של האומה הישראלית, הלך נפשה, היתה הפנימיים, תקוותיה ואנחותיה, שעשועיה ויכירותיה, בימים קדומים היו תלמיד-חכמים ולומדים מופלגים מבטלים את ערך המרגליות הטובות האלו, ולא המדרש הפיוטי היה להם העיקר, אלא איזה "מדרש פילאיה", כלומר מדרש, שאפשר היה להפליא בו את הלבבות ולדרשו "במין חומר", כדי להראות בו בקיאות וחרפות. זהו גורלו של עם, הפורש מן החיים ומשקיע את נפשו באסבי לסטיקה: אפילו הפיוט הנעלה נעשה לו ללמוד אסבילסטי, לחרפות ובקראות. אין ספק, כי ספרו הגדול של צונץ, על דרשות היהודים, "שבימי ילדותו של בובר הפליגו בני-הדור המבינים בשיטתו והראו לו באמת ומצאו בו סקירה נפלאה ומקפת את כל המפעלים הרוחניים, שהתגלם בהם כח היצירה המקורית של ישראל, הספר החשוב הזה השפיע הרבה על בובר, ידוע הוא, שספר זה עשה בזמנו רושם עצום אפילו על בני-אדם שאינם עוסקים בחקירת קדמוניות ישראל. מתוך אגרותיו של פייט לר"ם זק"ש אנו למדים, שגם נוצרים משכילים היו מתאונים לראות את האור הגנוז בספרות הפיוטית העברית - במובן בלבובי חדש ובאשון אירופית. שלמה בובר שם אל לבו לפרסם ספרי-אגדה, שהיו מונחים בכ"י ואיש לא ידע מציאותם בעולם (כהפסיקתא דרב כהנא, שצונץ ושייר חשבו, שאבדה כבר); לצרף ולזקק אותם הקובצים, שאמנם נקבעו בדפוס, אבל מתוך חוסר-הבנה והתרשלות ומתוך קלות-ראש לקן בטעויות ושגיאות או גם בהשמות גדולות; ולסוף, לברר את מקורם וסגנונם ומצאם של ספרי האגדה. באחת: הוא השתמש בכל המכשירין של החקירה המדעית כדי לנקות את המרגליות הללו מן הצרורות והעפר, שעלו עליהן ברבות הימים, מפני שמשקששו בהן ידי אנשים, שלא ידעו את חשיבותן ואת ערכן הגדול.

וכי יש צורך בדבר לקרוא ולמנות את מפעליו הספרותיים של שלמה בובר אחד אחד? למנות את כל ספרי המדרש והאגדה, שהוציא לאור מצורפים ומזוקקים, מפורשים ומבוארים? כל זה הלא גלוי וידוע לכל עוסק בספרות המדרשית. בובר עמק בסוף ימיו במקצוע מדעי אחר חשוב מאד:

בתולדות הגדולים והחכמים בני הדורות הקודמים. באומות העולם יש קתרואות ואַקְמִיּוֹת לחקירות כאלו וספרי החוקרים במקצוע זה יוצאים לאור בסיוע האקדמיות. ואולם ספרי בובר לא היו יוצאים מעולם לאויר העולם אילמלא השתדל היא בעצמו בהדפסתם. הוא היה החוקר, המחבר והמוציא-לאור כאחד! ועל פי רוב נתן את ספריו במתנה לכל דורש ומבקש. על צד האמת אין לעמנו בתור כלל חלק ונחלה בעבודה מדעית זו, שלא השתתף בה כלום זולת בזה, שהוליד אדם חוקר ומבין, אשר מצא עונג ושעשועים לפזר את כספו על חקירות מדעיות במקום לפזרם על תענוגות בני-אדם. ועוד ראוי להזכיר, שאפילו „בני-תורה“ שבנו לא ידעו להזכיר את פעולתו. כבר נטל מעמנו מעם יצירה פיוטית, כי מה הם מדרשי-האגדות בעיני רוב „הלומדים“?—דברים של מה-בכך, שרק ההמון מתענג עליהם. עיר-מולדתו של שלמה בובר היתה בימי-עלומיו עיר של חכמים וסופרים, אבל אחר-כך לקחה כנסת ישראל בנאליציה בריאקציה קולטורית, כאילו כבר הוציאה את כל כחה בימי דור אחד, אחרי שיצאו ממנה אנשים מצוינים כנחמן קרוכמאל וכשלמה יהודה רפפורט. נשתכחה החקירה המדעית ממנה ובמקומה באה עניות רוחנית. — זכורני, שבימי נעורי, כשהייתי במסבת „לומדים“ ומשכילים, היו רוב הלומדים „החריפים“ מלגלים על חקירת המדרשים ועל הדיוקים הפילולוגיים, הברוכים-בה, שהם „אליבא רכולא עלמא“ ענינים פעוטים, שאין בהם „נפקא מינה“ לדין ולהלכה ואין בהם גם איזו „מליצה נפלאה“ מעין אלו, שנמצאות ב„שירי תפארת“ לרנה״ז או בשירי שילר, ואפילו „פילוסופיה עמוקה“ אין בהם. אלו הם „דברים המוניים“, שלא נבראו בשביל לומדים מופלגים ואף לא בשביל מליצים ומשוררים או פילוסופים. ואף אחר מן ה„לומדים“ וה„משוררים“ וה„פילוסופים“ הללו לא השיב אל לבו, שאולי הלקוי היותר גדול בהתפתחותו של עמנו בדורות האחרונים הוא—מה שנפסק הקשר בין העם ובין חכמיו ומה שבמלה שייכותם של אנשי-הרוח אל ההמון, כאלו אין אלו בני אומה אחת. ספר גדול בכמות ובאיכות היה אפשר לכתוב על פרטי החוץ המעציב הזה, שסמנו תוצאות רעות להתפתחות עמנו.

שלמה בובר היה עשיר גדול ולא היה תלוי ברעת אחרים. הוא עשה מה שהשתוקק לעשות, מה שהיה מביא לו נחת-דוח. אנו מוצאים בעבודתו התקדמות מרובה מספר לספר. בתחלה היה דיִיטאנט ובהרצאת דבריו הראשונים אפשר היה להכיר, שלא למד על הסדר. ואולם בתבתו הגדולה לנושאי-מחקריו השתלם בהם ברכות הימים. בהוצאותיו האחרונות אנו מוצאים כבר את השלמות המדעית, הצריכה לחקירות כאלו. —שלמה בובר היה ענו מסבוע והיה מקבל דברי אמת ממי שאמרם, גדולים או קטנים, מפורסמים ובלתי-נודעים בעולם-המדעים. מכיר הייתי באנשים, שהיו מרגנים אחריו ואומרים, שהיה תאב להסכמת מבקריו וקוראיו, וננודו בזה, שדרך אחרי הפרסום בחבוריו. אבל אני ידעתי היטב, וכמה עשרות שנים הייתי נושא ונותן עמו פנים אל פנים או ע״י אנרות וגוכחתי, שהיה רחוק מאד ממדת-הנאווה, ודוקא מפני זה היו עיניו

נשואות למשפט החכמים. קוראי ספריו; ואפילו צעירים ומתחילים, אם אמרו לו דברים של טעם בבקורת ספריו, היה שומע להם. בני אדם, שאינם שמים לב למשפט הקוראים, הם על פי רוב יהירים, שחושבים, כי כל מלה שפלט עמם כבר היא מן המפורסמות, שאינן צריכות לראיה. כזה לא היה בובר מטבעו. ענותנותו הגבירה בו את אהבת האמת והרחיקה ממנו כל אותם החסרונות, שאנו מוצאים על פי רוב בכל הלומדים מעצמם.

(סוף יבוא).

הקונגרס הציוני השמיני.

(השקפה כללית).

הקונגרס הציוני השמיני, שנפתח בהאג במשך הימים ד'ו"א אלול תרס"ז (14-21 לאוגוסט 1907 ה"ח), לא היה הנריע שבקונגרסים. הוא לא היה נופל מכולם, היות מן הקונגרס הראשון, שהונח בו היסוד להציוניות בתור תנועה מדינית, וממחצית הקונגרס השביעי, שהושם בה קץ להתנועה האנטי-היסטורית. כי בקונגרס השמיני נתקבלו בנינו להעבודה המעשית בא"י ההחלטות החשובות ליסוד בתוך הועד הפועל הקטן בעין "מיניסטריון לעניני ארץ-ישראל" (Palastina Ressort) ולמסיר ברשותו כ"ה ארזים למאה מכל ההכנסות הכלליות של האורגאניזציה הציונית: ליסוד על יד החברה האנגלו-פלשתיתית מחלקה של מלוח משתלמת לשעירים ארזים על קרקעות ונכסים בלתי-מטלטלים בכפרים ובערים ילדאג להתפתחות בית-ספר בינוני בא"י; והקונגרס השמיני אף נתבשר, שהחלטת ליסוד מחלקה של הבאנק בקישטא. בנוגע להאורגאניזציה נעשו כמה שנויים חשובים בספר-התקנות וכניהם נתקבלה ההחלטה, שכל פירוראציה, שיש לה 3,000 שוקל, יכולה לכיא בדברים עם הועד-הפועל הקטן בלבד. בנוגע להכנסות האורגאניזציה הנהג מס-המפלגה בשעיר של 5 פראנקים לשנה. ובנוגע להעבירה הקולטורית בגלות נוסד ועד של כ"ה חברים, שעסוק בחנוך העברי-הלאומי ובשאר הענינים הקרובים לזה, והלשון העברית הוכרה ונתקבלה בתור הלשון הרשמית של הקונגרס ושל כל מוסדות ההנהגה הציונית.—חוץ מזה נתן לנו הקונגרס דציני את הדרשה המזהרת של גורדוי ואת הדרשה החמה יהפה של הר"ר שמריהו לויין ע"ד החנוך העברי בא"י; את הדרשות המציניות של מוצקין ומאה מירק מצד זה ושל יוייצמאן ושמאנד מצד אחר; את קבלת-הפנים המנומסת של די פינטו, סגן המועצה העליונה של הולאנד ידאש הקהלה הישראלית בהאג, יאת הכרזה החמה והכתובה עברית של הקהלה הישראלית בהאג. הקונגרס השמיני גרם לאספותיהם של "פועלי-ציון", "עבריה" ו"סיני" ולהתיסדות "האגודה לעבודה קולטורית בא"י של הנשים הציוניות" וגרם גם לזרבתו ההגנה של מזר בשביל הגימנסיה העברית (80 אלף פראנק) ושל "בצלאל" (20 אלף פראנק).—ומה עישה, ומה יכול לעשות עוד קונגרס ציוני, קונגרס של חלק קטן מעם הלש ומדוכא, שמתאסף למשך שבוע ימים אחת לשתי שנים? ומה עשו יותר הקונגרסים הקודמים, למשל, השני, השלישי אי החמישי, ומכל-שכן הרביעי אי הששי?

ואם בכל זאת השאיר הקונגרס ריקנית נוראה בלבותיהם של הציוניים מכל

המפלגות ולא השאיר אחריו רושם ניכר בחיי העולם הישראלי הבלתי-ציוני, ואף העתונים הישראליים, ואפילו הרבה מן הלאומיים שבהם, עברו עליו כמעט בשתיקה, — לא הקונגרס כשהוא לעצמו אשם בדבר, אלא — הקונפירנציה הרוסית הרביעית שקדמה לו, יותר נכון: הצירים הציוניים מרוסיה, שתמיד היו תופסים את המקום היותר חשוב בקונגרסים הציוניים והפעם היו הסרי-אונים נגד הציוניים המערביים לא רק מפני מעוט-מספרם, אלא הרבה יותר מזה — מפני מעוט איכותם...

בשלשה דברים עיקריים היה הקונגרס השמיני ביחד עם הקונפירנציה הרוסית צריך לעסוק ביחוד: בשאלת העבודה המעשית בארץ-ישראל, בשאלת עבודת-ההוה בארצות-הנלות ובשאלת העבודה הקולטורית גם בארץ-ישראל וגם בגלות. את השאלה השניה הסיר הקונגרס מעל הפרק מפני שהיא נוגעת לא בענינים הציוניים המשותפים ליהודי כל הארצות, אלא בענינים ישראליים מיוחדים לארצות ידועות, ששם יש המונים עצומים של יהודים (רוסיה, אויסמריה ועוד). ולעומת זה מחויבת היתה הקונפירנציה הרוסית לעסוק בשאלה זו — שאלת עבודת-ההוה — בפרטות, מפני שהיתה ל"שאלה בוערת" ברוסיה מחמת השנניים ההולכים ונעשים בארץ זו זה כשלש שנים, — ובכל שלש השאלות הללו הראו הצירים הציוניים מרוסיה גם בקונפירנציה וגם בקונגרס עצמו כימני בפילות וחצאות, שלא ראינו דוגמתן אפילו בימים היותר רעים להכרה הציונית החפשית.

השאלה הראשונה, שאלת העבודה המעשית בארץ-ישראל, היתה צריכה להיות ה"יתר", שעליה היה תלוי כל הקונגרס. אחרי שהדיפלומאטיה בלי עבודה מעשית בא"י ובלי עבודה קולטורית בגלות הביאה לידי אונאנדה ואהיו שבשתי השנים האחרונות לא הצליחה הדיפלומאטיה ביותר, הרי לא נשארה אלא העבודה המעשית. אבל לא רק מתוך הכרח ואזם היה הקונגרס צריך לצודד בזכותה, הוא היה צריך לבוא לידי מסקנה, שה"מ שארטר" הוא לא ההתחלה, אלא הסוף, שמתחלה צריך לרכוש את המדינה בפועל ואחר-כך אפשר לקבל אשור משפטי-מדיני של רכוש זה, ולכאורה היה נראה הדבר, שהכל מסכימים עכשיו להשקפה זו, אשר ממציאה העיוני כספרות היה "אחד העם" ונושאה המעשי בקרב המחנה הציוני היה אוסישקין. העבודה המעשית בא"י על פי תכניתו של אוסישקין נתקבלה בתור יסוד-היסודית בציוניות עוד באספת הלסינגי-פורם, שהקונגרס השמיני צריך היה רק לאשר את החלטותיה, ואמנם, הצירים הרוסיים שבאו להאג היו ברובם המכריע בעד העבודה המעשית הזו. אפשר היה, אפוא, לקוות, ראשית, שהצירים הללו יגיבו על השקפתם זו נגד המועצ הנוטה ממנה בקרב צירי-רוסיה עצמם ונגד המספר החצץ מאד של המתנגדים לה בקרב הצירים המערביים; ושנית, שהצירים הללו יוציאו מתוך יחוסם להעבודה המעשית את כל המסקנות הנצרכות, כלומר, שלא יתנו בשום אופן להעמיד בראש ההנהגה הציונית את המתחסס לעבודה זו בשלילה נמורה או אף בשלילה-למחצה ובחיוב לשליש ולרביע. כך היו צריכים לעשות, כך היו עושים ציוניים שלמים, ציוניים בעלי הכרה מבוכרת וברורה.

אבל לא כך עשו צירי הקונגרס השמיני. קודם-כל הראו את קלות-דעתם במה שנתנו אמון לכל ה"חצאיים", אשר בצביעות משונה צוחו בקולי-קולות, שאף הם מצדדים בזכותה של "העבודה המעשית" בא", אלא — שבכל עבודה מעשית היו מתיינים למצוא (וינעת ולא מצאת אל תאמין!) — אי-מעשיות. וכך ראינו בקונפירנציה הרוסית ובקונגרס דברים משונים מאד: מלחמה עצומה בין שני מחנות, שכל אחד מהם עומד תצות, שהוא בעד העבודה המעשית בא"י ורק עלילות-שוא מעליל עליו הצד-שכנגדו, שהוא מתנגד לעבודה זו... כך הכריו על עצמם גם מארמורק, גם מוצקין, גם גריןברג, ואפילו קויען ומא הדר, ואין צורך לומר אנשים כוולפזון וחבריו-בדעות שברוסיה, שבאמת אינם מתנגדים לעבודה המעשית בעיון, אלא שלעולם לא יעשו כלום למובתה מפני שמוחותיהם מרודים בדיפלומאטיה "גבוהה" בקושמא ובחצרות-מלכים או בדיפלומאטיה "נמוכה" בשעת בחירות וסכסוכי-מפלגות ברוסיה... וגדולה מזו: ה"חצאיים" הללו נעשו בקונפירנציה הרוסית לאפיטרופוסיה של העבודה המעשית ולמגניה מפני — לא יאמן כי יסופר! — אוסישקין!... אבל הענין הזה כדאי הוא שנקדיש לו דברים אחדים לא מפני כבודו של אוסישקין, ש"השלח" ועורכיו אינם מסכימים להרבה ממעשיו וממכסיסו, אלא מפני שהוא מפין אור על ה"פוליטיקה", שלצערנו היה לה ערך בקונגרס השמיני יותר מלכל הפרניציפים שבכולם...

ידוע הדבר, שאוסישקין הוא המצדד היותר קיצוני בזכות העבודה המעשית בא"י (כמדומה לי, שגם הבמיו הזה שלו הוא) במשך תקופה של עשרים וחמש שנה; ואם אפשר להאשימו באיזה דבר, הרי הוא רק במה שמוכן ומוזמן הוא לעסוק בעבודה זו אף בשעה שהיא קשה ביותר ובשעה שתוצאותיה מסופקות. ואמנם, הרבה — וכל ה"חצאיים" הללו בראשם — האשימוהו בזה וראו בעבודתו למובת-הישוב אי-זהירות בנוגע לתוצאות-הדברים (נזכירה-נא את המעשה עם יתומי-קשינוב ואת המאמר "בנין", שכתב "אחד העם" על זה). אוסישקין ידע את ההאשמות הללו, ובדרשתו בקונפירנציה הרוסית על "העבודה הריאלית בארץ-ישראל" בי"א לאוניוסט הוכיח באופן מזהיר, שלא מקלות-דעת הוא עושה מה שעושה, אלא, להפך, מתוך אותו כובד-הראש הנדול והכרת-האחריות העמוקה, שבאים לאדם בשעה שהוא רואה לפניו רק דרך אפשרית אחת — דרך-האמת.

אני מרשה לעצמי להביא קמעים אחדים מדרשתו כפי שהרצה אותה ב"הומן" (גליון 169) מרשה קליינמאן, שבתור ציוני מדיני-מחור ומתנגדו הגמור של אוסישקין בדעות אינו חשוד על הרצאה מיופה ומתוקנת של דברי מתנגדו המדיני:

יש לנו רק שתי דרכים: אם להסוג אחור מכל מחשבותינו, שחשבנו ע"ד ארץ-ישראל ועל תחתיה, או לעבוד. מי שישב ארץ-ישראל הוא בעדו רק נסיון קולוניאליזמי בלי רעיון לאומי החדר אותו, כמו שהייתה, למשל, ארגנטינה להבארון הירש. הוא יכול להזיז: הנסיון הוא קשה, הפרי, שמביאה העבודה שם, אינה שזה בנוק תעת והאמצעים, שאנו משקיעים בה, ובכן אניחם ואלך לי. פי שרואה עסק בישוב ארץ-ישראל, כדאי יגיע לידי הדעה, שאין זה עסק סוב-וירפה סמנו. אבל אנהנו, שישב ארץ-ישראל הוא לנו ענין לאומי נוקב וחודר עד הקיום שלנו; אנחנו, שתחית א"י היא לנו רוח אפנו ומשאת נמשנו במשך דורות רבים, — האם יכולים אנהנו להתיצב על דרך התכונות בנוגע לארץ-ישראל? הכי יש מחיר

הקונגרס הציוני השמיני

בעולם, אשר ייקר לנו בשביל השנת א"י, הכי יש מרת עמל ויסורי-נפש בעולם, אשר יקשו עלינו, אם על ידם נגיע לארץ-האבות?

לכן אני אומר:

„אמת, הדבר, שהיהודים הם העם היותר בלתי-מסוגל לקולוניאליזציה, ואמת גם כן, שארץ-ישראל היא הארץ היותר בלתי-מסוגלת לאימינרציה רחבה;

„אמת, שתנאי א"י הם היותר קשים להתפתחות המסחר והתושבת-המעשה;

„אמת, שסדרי הממלכה במוקדיה הם היותר קשים בשביל ענין קולטורי כיסובה של

ארץ ובנין חרבותיה;—

אבל עליכם בכל זאת לבחור רק באחת משתי אלה: אם בעבודה בארץ זו עם אנשים כעם זה ותנאים אלו, או לא לעבוד כלל. בדרך השניה בחרו אלה, שיצאו מסתננו והם הועים לבקש ארצות על כדור הארץ. אם עוד יש בכם איש, אשר כמותם לא יוכל לסבול ולעבוד, יעזוב נא את סתננו וילך להספח אל חברתם. אבל לאלה, שהכירו את האידיאל של הציוניות בכל עמקו ובכל הצראנדיה שבו; לאלה, שהכירו את גורלנו המר בגלות לעבוד עבודה סיוסית בכל מקום שאנו יושבים שם,—לאלה אני מציע את תכניתי בבסתון, שאם מפילו לא תשא עבודתנו אותו הפרי, שהיינו ראויים לו על פי סכום עבודתנו, לא תהיה גם סיוסית. לאלה אני קורא: מלאו את חוסר התנאים המוכשרים על ידי הוספה על סכום העבודה, על ידי תגירת שארית האונים.”

כמדומה לנו, שדברים נמרצים יוצאים מתוך הכרה עמוקה וברורה כזו באפשרות עבודתנו המעשית בא"י ובהכרחיותה הגמורה לא שמעו עוד אזני צירינו הקונגרסיים מעולם. ואם אחרי דברים כאלה אמר אוסישקין, שאנו, הציוניים, צריכים להיות „לא-פחדים ולא-הגיוניים” (не пугливы и не гегуизмы), הרי היתה כוונתו ברורה: ברעיון גדול פועל האינסטינקט המפרק-הרים, הרצון הכביר, המתרומם על הפקחות המעשית של ה„מיושבים” ו„בעלי-ההגיון” הקרים. וכך הבין את כוונת דבריו של אוסישקין — מתנגדו הגמור בדעות ע"ד הציוניות, מר קליינמאן, שדרשה זו גולה מעטו דברי שבח וכבוד לאוסישקין מעין אלו: „צריך אני להגיד, שאוסישקין גדל בנאומי הרבה על מה שידעתיו... אפשר לכלי להסכים לרובי דעותיו של אוסישקין—וכתב הפורדים האלה בודאי אינו מסכים לרובן היותר גדול וגם לאופן הבנתו את הפרובלימה הפלשתינית בשביל הציוניים —אבל בזה צריך להודות, כי יש לנו עסק עם איש, שהרבה חשב והרבה יגע לעמוד על דבריו במרם הוציאם אל הקהל, שאינו מהיר ומושפע מרשמי הרגע, כי זהו איש השוקל וסופר את דבריו... שאנו רואים בהם לא לבד עקשנות ידועה ועמידה חזקה על הפרינציפים שלו, כי אם גם סקירה עמוקה בענין שהוא נישא ונתן בו והבנה מקפת, כיאות לפוליטיקוס העוסק בישובו של עולם” („הזמן”, שם).

גם „מלאך רע” בעל כרחו ענה אמן אחרי דרשה פלשתינית זו.

אבל יש מלאכים רעים, שאין להכריחם בשום אופן לענות אמן אחרי האמת מפני שהם יודעים אותה ומתכוונים למרוד בה או מפני שקטנות-המוחין שלהם אינה מניחתם...

דרשן אחרי דרשן עלו על במת הקונפירנציה כדי להגן על העבודה המעשית

בא"י מפני—אוסישקין!... אכן, זה היה יכול להיות מגוחך אילמלא היה מעצב יותר מדאי.

מר בורים גולדברג היכיה את אוסישקין (ולא נתבייש לחזור על תוכחותיו אלו זה לא כבר בעתון *Правда*) על שהוא רואה-שחורים, ובאמת אין העבודה בא"י קשה כל-כך ואין המכשולים מרובים כל-כך ואפילו בתור "פכחים" ו"הגיוניים", מיושבים ופקחים יכולים אנו להיות מן המצודים בזכותה של העבודה המעשית בא"י, ולא כאוסישקין, העושה אותה בתאוריו לבלתי-אפשרית.

והר"ר ברוצקוס בא להוכיח את אוסישקין על שהוא "ציוני מתוך יאוש", ובאמת אין מקום ליאוש זה וכו' וכו'.

יעזר ר"רים ובלתי-ד"רים עלו על הבמה של הקונפירנציה כדי "ללמד דעת" את אוסישקין, שאש"ר לעבוד עבודה מעשית בארץ-ישראל, ולהגן על עבודה זו מפני דבריו "הנוראים".

וכל זה נאמר ביחס אל אוסישקין, אל זה האיש, שהכל מכירים אותו במשך עשרים וחמש שנה בתור קיצוני בחבתו להעבודה המעשית, בתור אדם עשוי לבלי-חית, ששום סכנה לא תהיה לו ושום קושי לא יפחידהו!...

ובאותה שעה עלה על לבי הרעיון הזה: מה היו אומרים מר גולדברג ומר ברוצקוס וחבריהם אילו היה בא איוה נוצרי, או אפילו יהודי מתבולל, והיה מחליט על יסוד הדברים המרים והקשים מאד, ש מא כ ס נ ו ר ד ו י אמר בקונגרס, או ש"אחד העם" כתב במאמריו, על עם ישראל, ש"אין בו מתים" ושהוא "רקוב מתוכי" ועוד ועוד, — אילו היה בא נוצרי או יהודי מתבולל והיה אומר על סמך זה, שנורדוי או "אחד העם" הם אנטישמיים נמורים ומטרת דרשותיהם או מאמריהם הם לא להחיות את עמנו ע"י מה שיציירו את מצבו הנורא בלי כחל ושרק, אלא להבהילו ולהפחידו ולבטל אותו מכל עבודה של תחיה? או מה היו אומרים, אם היה בא אדם ואומר, שהמשורר העברי, שכתב: "אכן חציר העם", "אכן חלל העם", "היהצורר המת", היודועז המת"? — או: "עלובים הם מקצוץ עליהם ואובדים הם מרהמם", — שמשורר עברי זה הוא אנטישמי נמור ומגמתו להמית את עמנו ולקברו, מאחר ששירים כאלה יכולים להביא רק נזק ולא תועלת?

אכן קשה להכריע, אם השנאה לאוסישקין עורה את עיניהם של "מצילי" העבודה המעשית בא"י מכף אוסישקין עד לבלי ראות את המובן האמתי ואת המטרה האמתית של דרשתו, או באמת לא היו מוכשרים להתרומם עד איתו הגובה של ההכרה הציונית, שמעליו רואה אדם את כל המעצורים ואת כל המכשולים ואינו מכסה אותם כלל וכלל, ואף על פי כן או מפני כן הוא מאמין באפשרות הנצחון, מאמין באפשרות "למלאות את חוסר התנאים המוכשרים על ידי הוספה על כסום העבודה, על ידי חגירת שארית אונים".

לא מפני כבודו של אוסישקין הארכתי באפיוודה זו, אלא מפני תוצאותיה החשובות. כי סוף סוף — למה נכחד? — כל הקונגרס השמיני סבב רק על ציר אחד: בעד אוסישקין או נגד אוסישקין...

ההתנפלויות על דרשתו הפלשתנית של אוסישקין גרמו הרבה לשנות את הלך-נפשם של הצירים. אילו היו אלו בעלי הכרה צלולה, או, כמוכן, היו צריכים לבוא לידי מסקנה, שמאחר שהרוב הגדול של הצירים מצדד בזכות השקפותיו של אוסישקין על העבודה המעשית בא"י, שהיתה עיקר כל העיקרים בקונגרס

השמיני, הרי הדבר טוב מאליו, שאוישקין צריך להיות מנהיג הציוניים הרוסיים ואחד מראשי הוועד-הפועל הקבן, ועוד זה צריך להסדר מסתגנדי השקפתו של הרוב על העבודה המעשית בא". גרינברג, מארמורק ויעקב קאן היו צריכים, איפוא, לצאת בדימוס בתור מתנגדים גלויים להעבודה המעשית ועל מקומם היו צריכים לבוא אנשים תמימי-דעים עם אוישקין ווארבורג, שיורו גם את וולפזון הפוסח על שתי הסעפים לעבוד את העבודה המעשית בא"י בלב שלם. כך היה עושה רוב של צירים בעלי הכרה צלולה והזקה. אבל דוקא צירים כאלו היו בקונגרס השמיני מועט שבמועט. הרוב היה הוא עצמו מן הפוסחים על שתי הסעפים: אוישקין צדק בדעתו, אבל חלילה לתת לו "שלטון" — שיוכל לגשמן בחיים; גרינברג ומארמורק וקאן לא צדקו בדעותיהם כלל וכלל, אבל חלילה לנו להרחיקם, שהרי צריכים הם ל"זנן את חומי" של אוישקין; וולפזון פוסח על שתי הסעפים, אבל הרי יורשו של הרצל הוא והמערביים מחזיקים בו. ו"חציאות" כזו נתגלתה בקונגרס על כל צעד ושעל. לא לפלא יהיה, איפוא, כי צירים כאלה נוחים היו להתפתות, שכל הדורשים את הרחקתם של מארמורק, גרינברג וקאן ואת השארתו של אוישקין — ואוישקין עצמו אף הוא ביניהם — אינם אלא בעלי פניות פרטיות, ש"באמת" אין כאן שום שאלה של פרינציפים (הרי הכל הם בעד העבודה המעשית בא"י — אפילו גרינברג ומארמורק!), אלא שאלת האישיות, רדיפה אחר הכבוד, אינטימיות שפלות ועוד. והצירים קמני-המחוזות האמינו באמונה שלמה בכל הרבות המגונות הללו והתייחסו בחדש אל כל מי שצדד בזכותו של אוישקין, והתייחסו בחדש אל אוישקין עצמו, ובהיותם בעד דעותיו של אוישקין השתדלו בכל יכולתם, שיוחק מן ההנהגה לא יוכל לגשם את דעותיו במעשה... וצירים כאלו, כשאמרו להם, שאוישקין מזיק אפילו להעבודה המעשית שהוא מחזיק בה, שדרשתו אינה אלא מסוכנת לעבודה מעשית זו, — כלום היו יכולים לברר לעצמם, אם אמת או שקר בפי האומרים, וכלום אפשר היה הדבר, שלא תעלה חמתם על אדם כזה, "שדרכו להזיק"? ומר וולפזון ידע היטב את כל הנעשה בקונפירנציה הרוסית; "בעלי-כנפים" היו לו בה, שהיו מודיעים לו מה שהוא היה צריך לדעת. וכששמע, שאין אחדות בקונפירנציה הרוסית ושבה מרובים אלה הרוצים להפטר מאוישקין, השתמש ב"מצב הצולח" הזה. מתחלה (ביום א') דבר בזהירות על חפצו, שיהיו רק שלשה חברים בוועד-הפועל הקבן (הוא, ווארבורג וקאן), ואמר בפירוש, שלא יעמיד על דעתו נגד הרוסים; אחר-כך, כששמע, שהסכסוכים אצל הרוסים מתגברים והדבר בא עד לידי השערוריה של ד"ר ווילנסקי, דבר כבר (ביום ב') בערב, בקונפירנציה הרוסית) בתקיפות על חפצו זה, שהביע אותה כדרישה גמורה ועשה בזה רושם רע על רוב הצירים הרוסיים; — ולבסוף דבר בוועד-המתמיד דברים, שאחד מתברי הוועד הזה מצא למוכרח להשיב עליהם, כי הם "אומי מושל-יחדי", וציר אויסטרי אמר, שכך אין מדברים אפילו אל חברי הדומה הרוסית... כמדימה לך, שהצירים הרוסיים היו צריכים להתקומם בכל תוקף נגד עריצות כזו ולהראות לוולפזון, כי מה שהיה נאה — או גם כן בלתי-נאה — להרצל אינו נאה לו ואי-אפשר לו כלל וכלל; אבל הם הראו, להפך, כי כל מי שרוצה לדמסס ברנלים יכול לעשות זאת לכל אות-נפשו וכי, אמנם, לא הרצל

היה גדול כל-כך, אלא אנחנו קטנים יותר מדאי: הרי גם בנינו כולפון יכול לעשות לנו כל מה שירצה—ואין מוחה בידו...

כי האמנם מחאה היתה זו—מה שהורמו נ"ג ידים נגד וולפון וכחמשים לא הורמו כלל, באופן שעל צד האמת לא היה לולפון רוב אמתי?—סוף סוף אוסישקין לא נבחר, ווארבורג הוא מסור לישוב א"י, אבל אינו לוחם, כידוע לכל, קאן אינו אלא כאנקור, ובכן יהיה וולפון מושל בכפה. אדם כינוני זה יהיה מושל-יחדי בכל מוסדותינו הלאומיים והוא, המפקפק בצדקתו של הרוב בכל הנוגע להעבודה המעשית בא"י, יהיה המכריע בכל הענינים החשובים של האורגאניזציה הציונית, שהועד-הפועל הקטן קבל בה שלטון גדול ביותר אחרי שנוי-התקנות במובן זה ואחרי יצירת ה"פונד המפלגתי"...!

כך ידעו הצירים המזרחיים להגן על הפרינציפים שלהם, על אינטרסי הציוניות ועל כבוד ההסתדרות של ציוני-רוסיה בקונגרס הציוני השמיני!...

ואותה ה"חצאיות" עצמה, שנתגלתה בכל הנוגע לעבודה המעשית בארץ-ישראל, נראתה גם בכל הנוגע להעבודה המעשית בתור"ל—לעבודת ההווה. סימפטומאטית בנידון זה היתה כבר דרשתי היפה של ז'אבוטינסקי על "העבודה המדינית המיוחדת". הוא מצא לנחוץ להטעים, שאפשר מאד, שהציוניים ברוסיה יצטרכו אף הם, כהציוניים באייסמריה, לבחור להם בעבודתם המדינית שם אחר, "פסיכודונים". הוא הציע גם כן, שאפשר יהיה לציוני להיות חבר של מפלגה אחרת, אלא שבאופן זה לא תהיה לו דעה מכרעת בעניני עבודת-ההווה. שתי אלה הן הנחות ידועות להשקפה, שעבודת-ההווה אינה חלק אורגאני מן הציוניות. ועל ההשקפה האחרונה (על [פי ה"טרמינולוגיה" ההלסינגפורסית: שאין צורך ב"דגל מיוחד"]) הגינו, לכאורה, בכל כחם כל חברי הועד המרכזי ברוסיה (חוץ מליב יפה), וכן גם צירי הדומה הראשונה יעקבסון וד"ר שמריהו לוין, וחוז' מזה מוצקין, ד"ר משלינוב ועוד. ובכן נראה הדבר, לכאורה, שההנהגה הציונית ברוסיה ורוב טובי הציוניים באו כבר לידי אותה המסקנה עצמה, שכותב המורים הללו הפיף וחוזר והפיף לה במשך שמונה שנים רצופות: שהציוניות בתור שלילת-הגלות אינה יכולה לחשוב לחלק אורגאני מעצמותה דבר, שיחזק את חיי-הגלות, ובכן הוא חיוב הגלות ולא שלילתה. אבל כך הוא הדבר רק לכאורה. באמת היתה כאן רק מחלוקת של טאקטיקה ולא יותר. הכל הידוע, שצריך לעבוד עבודת-ההווה לא רק בתור יהודים לאומיים בלבד (הרי בזה מודים גם הציוניים שוללי-הגלות, כי באופן אחר לא יהיה לנו חומר-אנשים בשביל התחיה הלאומית בכלל ובשביל ארץ ישראל בפרט); אלא שהועד המרכזי וצירי הדומה הראשונה והמחויקים בדעותיהם מצאו, שיותר אפשר ויותר מרווח להכניס ציוניים לתוך הדומה, אם נקפל את דגלנו ונעמוד לבחירה בתור יהודים לאומיים; והראיה—ברומה הראשונה היו 5 צירים ציוניים מפני שכל הצירים נבחרו בתור חברי "האגודה להשגת זכויות שלמות", בעוד

שבדומה השניה לא היו ציוניים כלל מפני שבהלסינגפורם פרשו את הנס הציוני גלוי לכל והעלו בזה את חמת ה"קביצה העממית". מלחמה פרינציפאלית עמקה לא היתה כאן כלל. אם היו נצרכות ראיות על זה—הרי הן: הועד-המרכזי הישן, שהתנגד ברובו המכריע לה"דגל המיוחד", נשאר כמעט כולו אף להבא גם אחרי שהקונפירנציה הרוסית אשרה את החלטות הלסינגפורם; והרוב של הקונפירנציה, שהיה בעד עבודת-ההוה, לא עלה גם על דעתו למחות על שבקונגרס עצמו לא נזכרה ולא נפקדה עבודה זו. אות הוא, שמתנגדי עבודת-ההוה לא ראו עוכב בדבר להשאר על משמרתם אף אחרי שנתקבל ה"דגל המיוחד" ושהמצדדים בזכותה הרגישו והכירו כל צרכם, שבקונגרס המשותף לציוניים מורחיים ומערביים א-י-א פשר לעסוק בשאלות-ההוה, ובכן אין אלה חלק אורגאני של הציוניות ואפשר להיות ציוני גמור ושלא להודות בהן ושלא לעסוק בהן... והיכן היא הפרינציפאליות, היכן היא השלמות כאן?

אבל כל ה"חצאיות" בנוגע לעבודה המעשית בא"י ולעבודת-ההוה כאן וכאפס היא לעומת ה"חצאיות", שנתגלתה ביחוסם של חברי הקונגרס, ועוד יותר—של חברי הקונפירנציה הרוסית, אל העבודה הקולטורית.

הקונגרס השמיני היה בנידון זה לא גרוע משאר הקונגרסים: נשמעו בו דרשות יפות מאד על עבודתנו הרוחנית בארץ-ישראל של ד"ר שמריהו לוין, של ד"ר גאסטר ועוד, ואף נאמרו בו דברים חמים על נחיצות העבודה הקולטורית בארצות-הגלות מפי הר"ר עהרנפרייז, סקולוב ועוד. כמו כן נבחרה קמיסיה בת כ"ה לעניני החנוך ונתקבלה ההחלטה, שהלשון העברית היא הלשון הרשמית של הקונגרס ושל ההסתדרות הציונית כולה. כל זה כבר נפרט למעלה. יותר מזה לא עשה שום קונגרס לטובת הקולטורה העברית... דבר של ממש היו אך ורק—כמה שיהא הדבר נראה כפאראדוקס—הדרשות: הן עוררו את מוזר לגרב סכומים מסוימים בשביל הגימנסיון ו"בצלאל". כי ההחלטה בדבר הלשון העברית נאה היא ורצויה היא כשהיא לעצמה, אבל הוששני, שלא תהא "יתר כניטול": אם האורגאניזאציה והקונגרס לא ישתמשו גם עתה, אחרי ההחלטה, בלשונו בדרשות ובכתבים רשמיים, אז היינו אומרים: "מוטב שיהיו שוננים ולא יהיו מזידים"... ומה שנוגע להקומיסיה של עשרים וחמשה, כבר הורנו הנסיון המר, שכל קומיסיה, שחבריה מפורדים ומפורדים בכל ארבע כנפות-הארץ, א-י-א פשר לה לעשות שום דבר. ונוסף על זה, לא הפריש הקונגרס בשביל קומיסיה זו — ולא בשביל שום ענין קולטורי אחר — אפילו פרוטה אחת. הוא נהג ממש כמו שדרש הר"ר אבינוביצקי בקונגרס החמישי, כשהתלקחה המלחמה העצומה ע"ד "הקולטורה":

Alle Sympathien, aber keinen Pfennig! ..

אבל גרוע מזה היה יחוסה של הקונפירנציה הרוסית אל עניני ה"קולטורה". הר"ר יוסף לוריא, חבר הועד המרכזי, שדעותיו ידועות למדנו זה ובכן חלה אחריותן עליו אף אם הסיר הועד אותה מעליה באופן רשמי, הרצה על

„העתונות של המפלגה“. וחלילה לו להד"ר לוריא לומר, שהלשון העברית אינה לשוננו הלאומית; אדרבה, הוא מכיר בזכותה הלאומית ואינה כופר בחשיבותה כלל, אלא ש—ראשית, יש לנו שתי לשונות לאומיות: העברית והיהודית, ממש כמו שיש לארמינים (1); ועל כן ראוי לא רק לכתוב ז'רגונית דברים מעילים לעם לפי שעה, אלא גם ליצור בה יצירות לאומיות קיימות. ושנית, הלשון העברית בגלות אין לה שום יסוד ושום ערך, ועל כן צריך להפסיק אפילו את הוצאת „העולם“ ולהוציא עתון עברי רק בארץ-ישראל, ובחיל"ל יש להוציא עתון ז'רגוני יומי כפרותי-מדעי גדול — ולא יותר. כמדומה לי, שלא הפרותי על המדה, כשאמרתי בתשובתי ללוריא, שדבריו הם—„אונאנדיסטים של הלשון“: הוא מטיף לשתי לשונות כמו שהטיפו האונאנדיסטים לשתי טריטוריות. יתר על כן: האונאנדיסטים חשבו את אונאנדה רק לאמצעי, ולוריא חושב את הו'רגון להכלית בפני עצמה. כדי להפטר מן הלשון העברית משלח אותה לוריא לארץ-ישראל כדי שתמות שם, ממש כמו שהיו הזקנים לפנים בישראל ויוצאים לארץ-ישראל כדי למות שם. כי הלשון העברית יכולה לשוב לתחיה בארץ-ישראל אך אם הגלות תכין בשביל המרכז הלאומי אנשים יודעים עברית; באופן אחר ירבו בא"י האימיגרנטים המדברים ז'רגונית והם יגרשו את הלשון העברית גם ממקלטה האחרון (2). היו עוד אנשים אחדים (הר"ים מוסינזון, גליקזון ועוד), שהתקוממו נגד השקפתו של לוריא על הו'רגון; אבל המחאה היתה כל-כך חלשה וכל-כך „כדי לצאת ידי החובה“, עד שבהחלטות ע"ד ה„עתונות“ נתחייב הוועד המרכזי לתמוך את העתון *Разсветъ* ואפילו להפסיק בשבילו את העתון *Еврейская Мысль*, שהמפלגה לא תמכה אותו בפרוסה אחת, ונתחייב להוציא עתון ז'רגוני יומי, אבל בנוגע לעתון עברי שבועי אך הוצע להועד-המרכזי „לבקש אמצעים להוצאתו“. וכמובן, „הצעה“ זו אינה חובה אלא רשות, והוועד-המרכזי בודאי לא ימצא את האמצעים הדרושים...

הארבר על שאר עניני הקונגרס, שלא היו משמחים יותר מן הענינים המנויים כבר, — למשל, על הווכחים בנוגע לשנוי תקנות הבאנק, שההחלטה שנתקבלה על אידותיו היתה ממש ההפך ממה שאפשר היה לקוות על פי הלך-רוחו הציוני-המעשי של הרוב ושיש לבאר אותה עוד הפעם ע"י אותה ה„הצאות“ המעציבה עצמה?—אבל למה נדבר על מה שעבר—ואין? מוטב שנחקור אחרי הסבות, שנרמז „הצאות“ זו עם כל תוצאותיה. ושתי סבות נרמז בדבר, לדעתי: ההשתקעות בעבודת-ההזהרה וחוסר עתונות עברית ציונית.

(1) דמיון זה מביא ממש לידי נחוך. בתשובתי ללוריא בקונפירנציה נזפה ביארתי, שזהו ממש כאילו היה אדם אומר, שהיהודים כותבים בשתי לשונות: בלשון המקרא ובלשון המשנה...
(2) עיין: *Разсветъ*, גליון 32, עמ' 29—30.

הציוניות היתה חזקה כל עוד שהלכה בדרכה המיוחדת. אבל זה שלש שנים, שנמתה מדרך זו מפני שלא עסקה בעבודה קולטורית, בעל-כרחיה הרגישה סוף כופ ריקנות איומה. אבל כל עוד שדרכה האמין, כי הרצל ישיג משאטרם בקרוב באמצעות הכסף ("do ut des"), הסתפק באספת שקלים, מניות ונדבות. הקונגרס הששי היכיה, שאי-אפשר להשיג משאטרם בממון, ואף את הממון אי-אפשר להשיג בכמות הררושה. בא ענין אונגדה — ובא הקונגרס הששי ונתפטר ממנו. העבודה המעשית בארץ-ישראל היתה צריכה למלא את הריקנות. אבל סבכה של עבודה זו היא צעדים מדודים, מעשים קטנים ושקלים והתרחקות מרעש ושואון. הריקנות שבלב נשארה. ולמלאותה אפשר היה רק על ידי עבודה ניכרת מיד ועבודה נעשית ברעש ובשואון. וכזו היא העבודה המדינית, שנעשתה בין כך וכך פחות או יותר אפשיית ברוסיה. או באו הציוניים והכריזו, שגם הם "הולכים שלובי-זרוע עם היסודות המתקדמים", כלומר: אין הציוניים הולכים "בדרכם המיוחדת" בלבד, אלא הם רק מוסיפים על דרישותיהם של כל המתקדמים: "ריבולוציונרים" — מי עוד כמונו! דימוקראטים — הרי אנו הם! פרוגרסאמה מדינית שמאלית — הרי אנו הכרונו כזו בהלסינגפורס, שהיא שמאלית עוד יותר מן הק"דית, כי אנו הולכים שלובי-זרוע דוקא עם הטרודוביקים... וכך חדלה הציוניות להיות כח מקורי, והחקי לשאר המפלגות והמכססים המדיניים הכלליים התחילו לתפוס בה מקים בראש... ואחרי כל אלה, כלום אפשר להתפלא על הדבר, שבכל השאלות הציוניות המיוחדות נראתה בקרב צירינו רק חצאיות -- ולא יותר?

הקוראים יודעים, שאין כותב הטורים הללו מצדד בזכות ההתעסקות בענינים ישראלים כלליים בקונפירנציות ובקונגרסים ציוניים. אבל אנו הציוניים הרי יהודים אנו קודם-כל ויותר-מכל; ובין הקונגרס השביעי והשמיני אירע המאורע היותר נורא של מאתים וחמשים השנים האחרונות — קל"ז פוגרומים נוראים, שלא היו דוגמתם משנות ת"ח ות"ט. וכלום התפרצה בקונגרס השמיני או בקונפירנציה הרביעית אפילו אנחה חזקה מלב איזה דורש על האסון הגדול שקרנו? כלום היה אפילו זכר למחאה עצומה כלפי שונאינו, שחצו בדמינו עד צואר? ... ואיך אפשר להאמין, שבאמת הסכימו הצירים לעבודת-ההה מתוך השתתפותם בגורל עמנו ברוסיה ולא מתוך השאיפה למלא את הריקנות שבלב?

הסבה השניה; אני בפות, שאילו היה עדיין העתון העברי "הצופה" בעולם, היו לנו צירים יותר טובים או הצירים שבאו היו אז ציוניים יותר טובים. כדי שאדם יהיה ציוני טוב, צריך שהציוניות תדבר אל לבו השכם ודבר ולא תתן לו מנוחה יומם ולילה כיתושו של טיטוס. צריך שיקרא מדי יום ביומו עתון, שיביא ידיעות ציוניות ומאמרים ציוניים בכל יום ויום. וכזאת יעשה אך ורק עתון עברי. כי כמעט כל הקוראים עתון עברי הם ציוניים בפועל או בכח וצריך רק להעמיק את ציוניותם. ועתון עברי מרגיש זאת באופן אינסטינקטיבי, ועל כן הוא עוסק בציוניות יותר מעתון בכל לשון אחרת. "הזמן" אינו עתון ציוני בעצם. אבל מפני שהוא עברי אנו מוצאים בו ידיעות ומאמרים ציוניים במספר מרובה ומכתבים מארץ-ישראל במספר עצום. למרות מה שאינו ציוני-רשמי היו לו שלשה וארבעה קורספונדנטים בקונגרס השמיני, והדין-והחשבון הטור

שלם והיותר מענין מן הקונגרס ההאני וכל אספותיו נמצא ב"הומן". אמנם, כדי שלא יחשדוהו, חם-ושלום, בציוניות יתרה, השתדל להרפים בצד הרד"ח מן הקונגרס הציוני אף דר"ח מן הקונגרס הסוציאליסטי בשטוטגארט; אבל סוף סוף הרגיש בקוראיו העבריים, שאי-אפשר להם בלי ידיעות מפורטות על הקונגרס הציוני. לא כן עתון ז'רגוני. קובאיו הם ברובם הגדול בלתי-ציוניים ובעיקרם הם מוצאים ענין וחפץ בחדשות שונות ובידיעות סנסאציוניות עבריות וכלליות. ובכן לעולם לא יתעסק עתון ז'רגוני, אפילו ציוני-רשמי, בעניני הציוניות באותה מדה, שעסק בהם עתון עברי "הצופה". ה"ידישעס פאלק" הוכיח דבר זה למדי. אילו היו הציוניים מבינים את אינטרסי הציוניות כראוי ואילו אפשר היה להם באמת להפסיד שלשים אלף רובל לשנה, היו צריכים להחליט, שהועד-המרכזי יוציא עתון עברי-ציוני יומי ולא עתון ז'רגוני.

צרפתי אחד נשאל פעם אחת על אשה נחשבת ליפה, שישבה ובחיקה היה מונח כלב קטן: "מה הוא מוצא נאה באשה זו?"—והשיב: "את הכלכלב שלה"... כך הייתי משיב גם על השאלה: מה מצאתי טוב ויפה בקונגרס השמיני: —את מקום-האספו, את יחוסם של יהודי הולאנדיה אליו וביחוד—את אספות "עבריה" ו"סיני", שקונגרס זה עשה אותן לאפשריות.

לאספת "עבריה" כראי היה להקדיש מאמר מיוחד. פה, בהשקפה כללית על הקונגרס השמיני, יכול אני רק להטעים בקצור, שאספה זו הוכיחה, מה יכולים לעשות אנשים בעלי אנרגיה ומתמכרים לענין אחד בלבד כחברי הלשכה המרכזית הקודמת בבין אפילו באמצעים היותר מועטים. אספת "עבריה" הוכיחה מכמה בטעמים מכניים להתאסף דוקא בעת ובעונה אחת עם הקונ-פירנציה הרוסית, ודבר זה הפריע בעד עבודתה עד מאד. ובכל זאת הספיקה לשמוע דין-וחשבון מפעולת הלשכה המרכזית בבין ומפעולות מורשי "עבריה" בארצות שונות; לקבוע את התקנות של "עבריה"; לעורר על נחיצותה של "קרן-קיימת" לטובת "עבריה"; להחליט בדבר אורגאן מרכזי יוצא שתי פעמים בשנה בשם "עבריה" לצרכי תחית הלשון; לקבוע את מרכזי "עבריה" ברוסיה ובא"י ולבחור בחברים להם. והמיטינג הגדול, שערכה "עבריה" בשבת של הקונגרס ושבו דרשו ביאליק, בוריס ש"ץ, בריינין, בוגראטשוב, סוקולוב ולוינסקי לא ישכח מלבול כל מי שהשתתף בו ביחוד העדות להרצאתו העמוקה והמדוירה של סריצחק אפשטיין, שחזרונה האחד היה—מה שהיתה מוכנה יותר מדאי בשביל מיטינג. הכה נקוד, שכל המוצאים חפץ בתחית לשוננו ובהתפתחותה יתנו את האפשרות להמרכזים בא"י וברוסיה לעשות דבר של ממש בענין הגדול שנמסר לידם. הרי הכל נוכחו, שמן הקונגרס בפרט ומן ההתדרות הציונית בכלל אין תוחלת לאותו הענין הקולטורי הגדול, ש"עבריה" עוסקת וצריכה לעסוק בו...

וגם, "סיני" נסה להשתמש בימי-הקונגרס לצרכיו. ובאספתו באחד מלילות

הקונגרס (בי"ט לאוגוסט) נשמעו בפעם הראשונה דברים ברורים על מנתנו ושאיתותיו של המוסד הקולטורי המתהווה. בפעם הראשונה הוטעם, שיש בספרותנו העתיקה דברים הצריכים גניזה ודברים הצריכים קיום ואשור והתפשטות; ואת אלה האחרונים רוצה „סיני“ להציל מתוך המהפכה. בפעם הראשונה נשמעו באספה זו דברים קשים על השאיפה לעשות את כל הספרות העברית לספרות של פרופאגאנדה ולהת בלשונו (ומכל-שכן בלשונות אחרות, המשמשות לצרכי תנועתנו) רק חבורים „פופולאריים“, באופן שכל הספרות אינה מחנכת בני-אדם חושבי-מחשבות ואינה יכולה להעשות „ספרות של יצירה“; וספרות כזו רוצה „סיני“ לעשות לאפשרית, מפני שספרות כזו נכתבת בשביל המועט ומצטרפת לתמיכה (1). כפי הגשמע, נתרבו חברי „סיני“ ע"י הדחיפה, שנתן לו הקונגרס, וכבר הוא נגש להוצאות מדעיות חשובות, חוץ מן המאסף המדעי „העתיד“, שהכרך הראשון ממנו קרוב לנמר.

הכל באו כבר לידי מסקנה, שאין להלשון העברית ולהקולטורה העברית להשען על כל אלה הלאומיים בישראל, שכל כחותיהם נבלעו בשאלת-המאקטיקה ושאלות-האורגאניזאציה בלי שום שארית בשביל ענינים רוחניים. ובכן צריכים אלה החושבים, שהאומה העברית לא תנאל כל עוד שנשמרתה תהיה מצטמקת והולכת, הולכת וחסרה, להסתדר מסביב לאורגאניזאציות הקולטוריות הנמצאות, או—אם אלו אינן מתאימות עדיין למטרתנו—מסביב לאורגאניזאציות קולטוריות חדשות, ולעשות בכח עצמם מה שהאמינו לעשות בכחות משותפים — ולא עשו.

די יוסף קלוזנר.

(1) הרצאה מפורטת ומכוננת על אספה זו של „סיני“ בא ב„הזמן“ ש"ז, גליון 182, וכדאי לשים לב אל תרעיונות שהוצעו בה.

בין היהדות הישנה והחדשה.

(מעין בקורת).

מר ש. דובנוב רצה לתת לנו בספרו „מכתבים על דבר היהדות הישנה והחדשה“ י, כמו שהוא עצמו אומר בהקדמתו, לא קובין פשוט של מאמרים פובליציסטיים, אלא שורת-מאמרים, שמרצים לפני הקורא בסדר סיסטמאטי את השקפותיו על שאלות-הזמן הישראליות, על שאלת היהודים והיהדות והסתעף ממנה והכוון בה, באחת: את תורת ה„לאומיות הרוחנית“, זו האחרונה, כלומר, תורת ה„לאומיות הרוחנית“, יצאה כבר מנבול העיון ונכנסה לתחום החיים המדיניים-המעשיים, חיי-יום-יום: הרבה מהנחותיה העיוניות ודרישותיה המעשיות נתקבלו במדה פחות או יותר מרובה ובצורה פחות או יותר ברורה ומסוימת אל ה„פלאטפורמות“ של כמעט כל המפלגות השונות שלנו; ומחוללה עצמו, מחבר הספר שאנו דנים עליו בזה, עומד בראש המפלגה העממית, שנוצרה על יסוד תורה זו וצריכה היא לגשם בחיים את כל תביעותיה ודרישותיה של ה„לאומיות הרוחנית“, „מכתביו“ של דובנוב כבר השפיעו, איפוא, על הקהל, כבר הביאו לידי תוצאות ממשיות ידועות-ומצד זה יש להם, בלי ספק, ערך היסטורי ידוע, אבל להם יש גם, או ביחוד, ערך מעשי חי: בהם הלא מובע ה„אני-מאמין“ של זרם חזק בחיינו, של מפלגה שלמה, הרוצה לעמוד בשעת-המעבר ההיסטורית, שעת בין-התקופות המעורפלת שאנו חיים בה עתה, בראש עמנו ו- לא לתת פתרון נסתר לשאלת-קיומנו.

מה היא תכונתה העיקרית של ה„לאומיות הרוחנית“, כפי שהיא מובעה במכתבים על דבר היהדות הישנה והחדשה?—על שאלה זו אפשר להשיב בקצרה: זוהי תורה-של-פשרות: פשרה עם ההכרח, עם המצב השורר בחיינו זה תשע-עשרה מאות שנה, עם הנלות, ופשרה עם הרצון, עם חפץ הקיום הלאומי של עם ישראל, ועם המסורת

*) С. М. Дубновъ: Письма о старомъ и новомъ еврействѣ (1897—1907).

Систематически обработанное и дополненное издание, С.-Петербургъ 1907.

ההיסטורית, ומאחר שהיא מיוסדת על פשרות, בעל כרחיה היא חסרה שלמות ומלאה סתירות פנימיות כרמון: חלקי-פרונרמטה השונים מאוחים זה בזה בתפרים ניכרים למדי. אם ב„מכתבים“ הראשונים עוד אפשר לטעות ולראות בהשקפותיו של המחבר לפחות צל של פרינציפאליות, הרי ב„מכתביו“ המאוחרים, שנכתבו בשנים האחרונות (7-1903), משתקפת כבר תכונתה הפשרנית של תורת המחבר באותה מדה, שאין עוד מקום לטעות כלל. אין דובנוב שואף לשום ריבולוציה בחיי-ישראל, לשנוי עיקרי. למהפכה: בעיקר הדבר רוצה הוא רק לחמשיך את חיינו הנלוותים הישנים „לפי רוח הזמן“. הטמיעה היא בלתי-רצויה וכפי שהוכיח הנסיון, היא גם בלתי-אפשרית במדה רחבה וגדולה-לפיכך הוא „לאומי“; הלאומיות הברירה והפשטה, הארצית, הציונית, היא גם כן בלתי-אפשרית-לפיכך לאומיות „רוחנית“.

אמת הדבר, שביחוסו של המחבר אל הציוניות יש סתירות „קלות“. במקום אחד הוא אומר: „הציוניות תהיה מועילה, אם תשמש בתור מדרגת-מעבר להשקפת-עולם יותר גבוהה - להלאומיות הרוחנית“ („מכתב“ ששי, עמ' 176): משמע, לכאורה, שהמחבר מתנגד להציוניות ממעמים פרינציפאליים, משום שהוא חושב את החיים הלאומיים ה„רוחניים“ בארצות-הנלות למדרגת-התפתחות יותר גבוהה מן החיים הלאומיים ה„ארציים“ בציון. כיוצא בזה אנו מוצאים ב„מכתביו“ הראשונים הלצה כלפי הציוניות, הדורשת מאת העם העברי „צנום קרקעי“; ובהלצה זו הרי צפונה אירוניה כלפי הציוניות ה„נסה“, ה„חמרית“, הרוצה להוריד את עם ישראל מגדולתו ה„רוחנית“ אל הקרקע, אל הארץ, ואולם בסוף ספרו (עמ' 368) מודיע דובנוב: „כל וזכחי עם הציוניות טובב לא על השאלה אם רצויה היא, אלא אם אפשרית היא התנשמותו“ של מרכז מירטוריאלי-מדיני, שיאחד את כל היהדות. הפעם לפנינו לא מעם פרינציפאלי נגד הציוניות, אלא מעם יותר פשוט: אי-האמונה בהשגת המדינה הרצויה...

ולא זו - אף זו.

המחבר צועד עוד צעד אחד ומטיל חובה על המפלגה הלאומית המאוחדת, שעלה במחשבתו לבראה, ואחר כך על המפלגה העממית, שבראשה הוא עומד עתה, לטפל בסדור האמינירציה לארץ-ישראל וביסוד מרכז לאומי-רוחני שם עיי ישוב מעשי. אמנם, המחבר מנסה לבקש דרישה זו על העיקר הכללי של ה„לאומיות הרוחנית“: עבודה לאומית בכל מקום, שבני ישראל נמצאים שם, „אל המפלגה הלאומית המאוחדת אינם יכולים להכנס; וכו' אלה הלאומיים המשונים (אם יהיו כאלה)“ המוציאים את ארץ-ישראל מחונ-פעולתם לנמרי ואינם שואפים ליצור שם על ידי ישוב מעשי אפילו מרכז עממי קטן, הראוי להשגת אבטונומיה קולטורית ריאלית, - מפני שיחס כזה היה מתנגד גם לרנש-האהבה ההיסטורי

(*) האותיות מוטעמות בגוף ספרו של דובנוב.

שלנו לארץ-המולדת הישנה וגם להעיקר של "עבודה בכל מקום", הכלול בפורמולה המפלגתית-הכללית "מכתב" תשיעי, עמ' 243). אבל הבסוס הזה הרי אינו עומד אף בפני בקורת קלה! מן העיקר של "עבודה לאומית בכל מקום", שבני ישראל נמצאים בו כבר במספר הנזכר, מספר, שהוא עושה אותם, ראויים להשגת אבטונומיה קולטורית ריאלי, הרי עדיין אינו יוצא כלל וכלל, שהמפלגה הלאומית המאוחדת או המפלגה העממית חייבת, ליצור על ידי ישוב מעשי מרכזים עממיים במקום שאינם עדיין, בכדי שתהיה אפשרות של עבודה לאומית, בכדי שתהיה אפשרות של אבטונומיה! וכשמוזכרת דרישה כזו רק בנוגע לארץ-ישראל, הרי אי-אפשר גם לבארה ברנש-האהבה ההיסטורי לארץ-המולדת הישנה כל בר... ואמנם, במכתבו האחרון מדבר דובנוב על הדבר הזה-יסוד מרכז לאומי-רוחני בארץ-ישראל-בדשון אחרת לגמרי ובסוף אחר לגמרי. ובכן רואים אנו, שיחוסו של דובנוב אל זרם קיצוני אחד בחייו - אל הציוניות, אינו פרינציפיאלי והוא מיוסד רק על פשרות, פשרות ופשרות. עוד מעט וננכח, כי כזה-ועוד יותר פשרני - הוא יחוסו של המחבר אל כל השאלות העיקריות והיסודיות של חייו.

דובנוב מניח לאבן-פנה של הלאומיות הרוחנית את העיקר של "עבודה לאומית בכל מקום". ועבודה זו הרי היא באמת עיקר ויסוד למפלגה גלוית, שאינה חולמת על תחיה לאומית-פוליטית ושמרכז-עבודתה הן בהכרח ארצות-הגלות. אבל כל החושב, כי לעבודה זו בכל ארץ וארץ יש בעיני דובנוב ערך קיים וודאי, ערך קבוע ותמיד, שאינו מוטל בספק, אינו אלא טועה. הנה, למשל, דבריו על עבודה זו ברוסיה, מקום מושבו של רוב עמנו: "אף על פי שנבקש תמיד מקומות יותר נוחים בשביל קיומנו הלאומי, לא נחדל באותה שעה גם מלשאוף בעקשות לשוויון זכויותינו בארץ, שבה צריכים יהיו מיליוני אחינו לשבת עוד זמן ארוך" (מכתב אחד-עשר, עמ' 291); הרי שדובנוב מניח גם את האפשרות לחשוב את ישיבת היהודים ברוסיה רק לזמנית, ובכלל, כל מהלך-הרעיונות, המובע בדברים אלה, ראוי לציוני או טיוריאל, המצדד בזכותה של עבודת-ההנהגה בנלות, -אלא שתקרים לבסוף הדברים על המטרה האחרונה...

שמה תאמרו: הדברים האלה נכתבו עוד בשעה שקשה היה לקנות לקונסטיטוציה ברוסיה וממילא לשוויון-זכויות, בשעה שחבר-הפגרומים היתה מעופפת עוד על ראשו, -הרי לפניכם דבריו במכתב הארבעה-עשר (עמ' 347): "אנחנו (המפלגה העממית) אין אנו משלים את נפשנו בתקוה, שעבודתנו, אפילו כשתביא את התוצאות היותר טובות, תרחיק לגמרי את צרת-היהודים הנצחית, הכלולה בהקצקה התמידית, שמעיקים עלינו עמים זרים וקולטורות זרות". ובדברים יותר ברורים ומפורטים הוא מבאר את רעיונו באותו "מכתב" עצמו (עמ' 350): "הוא הדבר, שגם המצב הגורמאלי של היהודים בנלות מלא כל-כך אי-גורמאלי, עד שהמדיני

(1) המלה מוטעמת על ידי; (2) כנ"ל; (3) כנ"ל.

המעשי והעסקן הלאומי אי-אפשר לו שלא יביא אותה בחשבון. כלום ניצלו יהודי-המערב, החיים במצב גורמאלי, מן האנטישמיות, מן העלבון הצבורי, מן המלחמה עם שרידי הקולטורה האנטישמית הישנה?

הרברים ברורים למדי, אין לקוות בשום פנים לבטול, צרת-היהודים, בטול גמור, שאין אחריו כלום: תמיד סוכרחים נהיה להלחם עם האנטישמיות ועם הצרות הכרוכות בה, תמיד נהיה במצב מיוחד, מצב של "עלבון צבורי". אבל יש גם מוצא מן המצב הזה: "באותן הארצות-אומר דובנוב ב"מכתב" זה (עמ' 347) - שבהן עוברת ההעקה החיצונית, האיקונומית או הקולטורית, גבול ידוע, - בא לעזרתנו הגורם הנדול של ההיסטוריה שלנו: האמינרציה..."

הנה כי כן משה-הנודדים עומד מוכן לפקודתנו. אנחנו נעבוד עבודה לאומית בכל ארץ וארץ, נלחם על זכויותינו האנושיות והלאומיות, על אבטונומיה קולטורית, נשתתף בריבולוציות ומהפכות מדיניות וחברתיות, נקריב קרבנות מרובים ונדולים עד-שההעקה החיצונית, האיקונומית או הקולטורית, תעבור את הגבול, ואז-יבוא לעזרתנו הגורם הנדול וכו': האמינרציה: אנחנו נעבוד לארץ אחרת עם סדרי-מדינה אחרים ותנאים חיים אחרים, עם תנועות מדיניות אחרות וריבולוציות אחרות, ויש גם נלחם על זכויותינו האנושיות והלאומיות עד וכו'-וחזור חליה, לא לחנם אומר דובנוב בפשטות מצוינת, כי "בגבולות ה"דיאספורה" יש כר נרחב לעבודה לאומית": אמנם כן, כדור-הארץ באמת גדול ורחב הוא עד מאד, ואפשר לעשות "סבוכים" מרובים ושונים מארץ לארץ וממדינה למדינה, אפשר להעביר את המרכזים הרוחניים שלנו ממקום למקום עד אין סוף (אכן, זוהי "פרספקטיבה" יפה!...). ולא לחנם שר דובנוב ב"מכתבו" האחרון שיר-תהלה נלהב לכבוד האמינרציה והנודדים הישראלים הנצחיים מימי אברהם אבינו עד היום הזה: הם, רק הם שהצילונו מכל הפורעניות והיסורים עד עתה והם הם שיצילונו בעתיד!... הנה דובנוב מיסד ברוסיה מפלגה עממית, שתעודתה היא עבודה לאומית-מדינית, קודם-כל, כמובן, במקום מושבה של המפלגה, במקום-משכנו של רוב עמנו-ברוסיה, אלא-שהדבר הזה (סדור האמינרציה לאמריקה ולארץ-ישראל ויסוד מרכזים עממיים שם) יכול להיות לתפקידנו הלאומי העיקרי! אם עבודה רחבה לשנות את מצבנו ברוסיה תעשה אי-אפשרית בזמן הקרוב... (ב"מכתב" ארבעה-עשר, עמ' 348). פראזה כזו היתה יכולה להביא את חברי המפלגה העממית לידי יאוש, אילמלי-אילמלי ההכרה, שבגבולות ה"דיאספורה" יש כר נרחב לעבודה לאומית!

וזהו האבולוציה ההיסטורית של היהדות, שבשמה יוצא דובנוב נגד שנויים עיקריים בחיינו! וזהו הפתרון, ויהא אפילו הפתרון הבלתי-שלם, של שאלת היהודים והיהדות, שדובנוב נשען עליו ועל יסודו הוא מוצא עז

(1) המעמדת המלה היא שלי.

בנפשו להתנפל על הלאומיים על תנאי, על הציוניים הקיצוניים, האומרים: או ציוניות אי-טמיעה, או מרכז לאומי או-כליון חרוץ!

במקומות אחדים מספרו, וכן גם בהקדמתו, נלחם דובנוב כנגד הלאומיים על תנאי, אלה המעמידים, כביכול, את היהדות בסכנה, התולים את קיומה ב"תנאי ידוע, בטריטוריה למשל, ואומרים: או שיתמלא ה"תנאי" שלנו, או-היהדות תרד לנצח מעל במת-החיים! לא כן הלאומיים הרוחניים; הם אינם מתנים עם היהדות שום "תנאים", הם יהודים לאומיים בכל האופנים ובכל התנאים שבעולם!

הגיעה כבר השעה לברר ולנתח את הטענה הזאת, את האשמה של "לאומיות-על-תנאי", ולראות, אם יש יסוד לאשמה זו או היא מיוסדת בעיקרה רק על מלים מטילות-אימה-ולא יותר.

קודם כל, צריך להבדיל ולהפריד כראוי את הצד האוביקטיבי שבדבר מן הצד הסוביקטיבי. מן הצד האוביקטיבי יודה, כמדומה לי, גם דובנוב, שקיומה של היהדות תלוי ב"תנאים" ידועים, אחת היא, מאיזה מין הם תנאים אלו. היו ימים, שהעם הנבחר וקיומו וההיסטוריה שלו נחשבו לעומדים מעל לחוקי הטבע והמציאות הפשוטה, מחוץ לתנאי הזמן והמקום; היו ימים, שהכל האמינו באמונה שלמה במציאות חוקים סוציולוגיים והיסטוריים מיוחדים - בשכיל עם ישראל. אבל הימים האלה הלא עברו כבר לבלי שוב עוד! לאומיותו של עם ישראל, כלאומיותו של כל עם ועם, חיה, קיימת ומתפתחת בתוך "תנאים" ידועים ועל פי חוקים ידועים; וכשיחסר לה המינימום ההכרחי של ה"תנאים", שקיומה והתפתחותה נצרכים להם-תתנוונה ותעבור מעט מעט מן העולם. מן הצד האוביקטיבי אי-אפשר, איפוא, שתהא לאומיות שלא על תנאי. כל דבר הוא - על תנאי. אי-אלו ה"תנאים" ההכרחיים, שקיומה הנורמאלי, או קיומה סתם, של הלאומיות העברית נצרכת להם-זוהי כבר שאלה אחרת לגמרי, שהתשובה עליה תלויה בהבנה הסוביקטיבית, שכל יהודי מבין את המציאות והחיים. הציוני הקיצוני בא ואומר: "תנאי מוכרח לקיומה הנורמאלי של האומה הישראלית בזמננו היא-טריטוריה, התנשמותה של האידיאה הציונית; בא הלאומי הרוחני" - ומעמיד את "תנאיו" שלו. ויש גם יהודים, שעל פי הבנתם ואמונתם הסוביקטיבית שלהם אין היהדות תלויה בשום תנאים שבעולם, אלא ברצון-הכורא יתברך, - אבל הרי לא באלה אנו עוסקים עתה. היהודים החדשים הם בעיקר הדבר כולם, יהודים על תנאי, וההבדל הוא רק-על איזה תנאי. ומה שנוגע להעמדת היהדות בסכנה - הרי עד כמה שמאמין הלאומי על תנאי באפשרות התנשמות התנאי שלו בחיים אין כאן שום "סכנה": הוא שואף להשגת אידיאלו, משתדל לתקן את היהדות על פי דרכו, כדי להבטיח את קיומה, ולא יותר; ומציאות מאבדן האמונה בתנאי שלו הרי אין הלאומי הרוחני יותר, בטוח-באחריות מן הציוני הקיצוני, יש, אמנם, עוד צד סוביקטיבי ברבר: עד כמה נכון יהודי זה או אחר על פי רגשותיו הסוביקטיביים להמשיך את קיומה-גסיסה של עם ישראל, אם ינכח, כי אי-אפשר להם "לתנאיו",

איזו שיהיו, להתנשם בחיים? אבל הרי גם דובנוב מתרעם על לובצקי, שכתב במכתבו הידוע למכס נורדוי, שהיהודים דוצים רק להתקיים, יהיה באיזה אופן שיהיה ובאיזו תנאים שיהיו, פשוט מפני ש - "לכלב החי טוב מן הארי המת"!!!... הלא גם דובנוב מדבר על "קיום הגון" (Достойное существование); ומה יהיה, אם יקבח, "קיום הגון" אינו אפשרי לעם ישראל? כלום יאמר אז: "לכלב החי טוב מן הארי המת"? ובכן הלא גם הוא מעמיד "תנאים" - ותנאים בלתי-קלים כלל וכלל, כמו שנראה להלן - שבהם הוא תולה את קיום היהדות, את אפשרות התפתחותה, ויהא אפילו באופן לא-גורמאלי לגמרי, מה נשאר, איפוא, אחרי כל אלה מן האשמה הנוראה של "לאומיות-על-תנאי"??...

ובכן, אי-אלו ה"תנאים", שדורשים, לדעתו של דובנוב, קיומה והתפתחותה של היהדות? כידוע, היה דובנוב הראשון, שדבר על אבטונומיה לאומית קולטורית בארצות-הגלות. זהו היסוד, שעליו בונה דובנוב את בנין הלאומיות הרוחנית. מן הצד הפרינציפאלי כבר נגעתי בשאלה זו במאמרי "הסיים היהודי" ב"הזמן" ראשית שנת 1906, שם נסיתי להוכיח, שבחיינו הגלותיים אין מקום לאבטונומיה, במובן האמתי של מלה זו. אחת היא, אם זו תהיה אבטונומיה "מדינית", כביכול, או רק-קולטורית, כל זמן שאין לנו חיים מדיניים-לאומיים מכונסים ומצומצמים במקום אחד, בגבולות טריטוריאליים ידועים, כל זמן שחיינו האיקונומיים, הצבוריים והרוחניים (ביחוד-חיינו האיקונומיים והצבוריים, שזוף סוף בעל-כרחם הם משפיעים גם על חיינו הרוחניים, עד כמה שיש עוד "אבטונומיות" בחיים האלו) נכנסים בתור חלקים אירגאניים בלתי-נפרדים לתוך החיים הזרים, הסובבים אותנו-הרי כל דברינו על אבטונומיה הם, סוף סוף (אל נא יחשבו לי דברי אלה לחטאת!), רק מין "לעג לרש"!!! אפשר, כמובן, לדבר על "זכויות לאומיות" שונות: חירות-הקהלות, חירות-הלשון וכדומה, אבל אם נזכור, שקיום "לשוננו"-כלומר הז'רגון וההלשון המדוברת הרי היא אחת מאבני-הפנה של "הזכויות הלאומיות" סוף סוף אינו אלא זמני, כי תנאי קיומנו האיקונומיים והצבוריים מכריחים אותנו להשתמש בלשון-המדינה: רוסית, פולנית וכו' ועושים את הז'רגון ל"קתר", שאף הקדושה הלאומית או העממית, שבאמת אינה חופפת עליו, לא תצליח סבילין חרוין-אז נבין, שגם הבנינים האלה הם רפויים מאד כבר עתה או יתרופפו לאחר זמן ידוע, אבל מניח אני את האבטונומיה, שכמה קולמוסין כבר נשתברו עליה, ועובר אל שאר "תנאיו" של דובנוב.

דובנוב מבין היטב, שהאבטונומיה הקולטורית היא, באופן היותר טוב, רק פתרון פורמאלי של שאלת-היהדות, ולפיכך הוא מדבר גם על "תנאים" אחרים, שהם נצרכים לקיומה והתפתחותה של היהדות. ודובנוב יודע את "מקום-הפצע", במאה התשע-עשרה - כותב הוא-עבר בשדרות העליזות של היהודים מרכז הצבוריות מחיינו הפנימיים העממיים אל הסביבה החיצונית, המקפת אותנו, אל הספירה של אינטרסים עממיים זרים. "נקודת-האחיזה" היתה לא בפנים, אלא מחוץ לחוג הלאומי שלנו,

ועל ידי זה אבר שוויי-המשקל ובה התנודדות לאומית מסוכנת. כדי להרחיק התנודדות זו, צריך שיחזור המרכז אל מקומו הטבעי, אל חוג האינטרסים העממיים שלנו. הקשבת שוויי-המשקל, שאבר לנו הוא התנאי העיקרי (1) להתחדשותנו (מכתב שני, עמ' 52). כאן ירד דובנוב לעומקה של שאלת-קיומנו. אלה, שהתוכחו עם ש"י איש הורוויץ, שכחו או לא שמו אל לב, שהסכנה לקיומה של היהדות נשקפת בעיקר לא מצד אלה השואלים, מפני מה אנו יהודים, אלא מצד אלה (ההולכים ומתרבים בתוכנו) השואלים, במה אנו יהודים, כלומר, מצד אלה, שמרכז צבוריותם עבר או עובר, או עומד לעבור—מחיינו הפנימיים העממיים אל הסביבה החיצונית, המקפת אותנו. השאלה היא, אפוא: אם אפשרית היא בגלות, השבת שוויי-המשקל הלאומי, שהיא אף לדעתו של דובנוב, תנאי עיקרי לקיומנו?—על שאלה זו צריך להשיב בשלילה. שורה שלמה של תנאים איקונומיים, צבוריים ורוחניים, שהם בעיקרם אוניקטיביים ואינם תלויים ברצוננו וחפצנו, הרסה אותו העולם המיוחד, שבו חי יהודי-הגטו ושבו היה מרכז חייו וצבוריותו, ודחקה אותו במרה פחות או יותר מרובה אל תוך העולם הזר, החיצוני, הסובב אותו מכל צד. פרוץ זה עדיין הוא נמשך והולך; ומאחר שהוא אוניקטיבי, כאמור, הוא עושה את דרכו בצעדים בטוחים למרות הפראזיאלוניה הלאומית, ההולכת ומנצחת בשנים האחרונות לשמחת לב כל הלאומיים, שאינם מעדיקים לראות, היהודי מתיחס עתה אל העולם, התיצוני. שבו הוא חי, לא יחס פורמאלי, כמו שהתיחס אליו היהודי של הגטו, אלא יחס פנימי, והוא נעשה יותר ויותר—עד כמה שאין האמינראציה עוקרת אותו ממקומו ומעבירה אותו לארץ חדשה ולחיים חדשים—חלק אורגאני של העולם הסובב אותו, באופן שמרכז צבוריותו עובר בהכרח לעולם זה, שהוא קרוב לרוחו למדי. אפשר, אמנם, לצמצם באופן זה או אחר חלק מן הצבוריות בגבולות היהדות, בעולמנו המיוחד, אבל לשוא נשתדל להשיב את המרכז אל מקומו הראשון—ביחוד בשביל השדרות העליונות של היהודים. שנוי המרכז של הצבוריות יכול לבוא רק—על ידי אמינראציה, כלומר, ע"י שנוי המרכז הקרקעי, המדיני-הארצי.

ודובנוב עצמו, כנראה, אינו מאמין כלל וכלל, שהקשבת שוויי-המשקל הלאומי הוא דבר קל ושאפשרי הוא, שוויי-משקל, שאין אחריו כלום. לאו ולא. עם ישראל הוא בעיניו ידוע-חולי, הצריך לשמור את עצמו מפילו מרוח מצויה, חולה, שהחרב החדה של המות הלאומי מונחת תמיד ובלי-הרף על צוארו. הטמיעה היא באצילה טפוסית של הגלות (הקדמה, עמ' v); האומה היהודית וכו' נמצאת בנידון האמור (בנידון ההשפעה הטמיעה של קולטורות זרות) במצב של סכנה תמידית (מכתב שלשה-עשר, עמ' 322); היהדות היא תמיד במצב-מלחמה (שם, עמ' 323). קיומנו הלאומי הוא דבר העומד בסכנה והמעון שמירה מעולה, יוצאת מן

(1) הטעמת המלים היא שלי.

הכלל, דבר, שאכזר לנו להסיח דעתנו ממנו אפילו לרגע. אם רק הסחנו רגע את דעתנו-ואבדנו. אנשי-צבא אנחנו, העומדים על משמר קיומנו הלאומי, ועלינו להיות מוכנים ומזומנים תמיד, חרבנו על ירכנו, למלחמה ולהגנה עצמית, כדי שלא ישמפנו המים הזידונים. אנשי-צבא כאלה הם-כל בית ישראל. ולפיכך בא דובנוב אלינו בתביעות ודרישות שונות וב"תנאים" שונים, שאין דוגמתם בשום אומה ולשון שבעולם. ו"תנאיו" באמת הלא מצער הם! "בשעה שהלחץ מחוץ מתגבר (אין לשכוח, שלדעתו של דובנוב אנו נמצאים תמיד בלחץ ובסכנה), הרי ע"כ כל א חבר של אומה קולטורית, שאין לה הגנה מצד הגבולות המדיניים ומצד השמירה הצבאית, נעשה חובה הצווי המוסרי: בן את מעשיך בהתאמה לשלמותה ואבטונומיותה של אומתך!" ("מכתב" ראשון, עמ' 26). מובן הרבר מאליו, כי לחולה מסוכן כעמנו, מפוליטיקה מעמדית, הוואה את מרכז-הכובד ב"מעמד" חברותי ידוע, היא-סס"המות", ולפיכך הקדיש דובנוב "מכתב" שלם (השלשה-עשר) כדי להוכיח את הסכנה הגדולה הכרוכה בפוליטיקה כזו. לאומה קולטורית. הזהירות מפוליטיקה מעמדית היא, איפוא, גם כן-"תנאי" מוכרח לקיום הלאומי של עמנו.

אבל כאן מתעוררת השאלה: כלום אפשר שיאריך מצב כזה? כלום אפשר לדרוש מכל יהודי, שיזכור תמיד, כי חולה הוא, ועל כן אסור לו לפסוע פסיעה נסה, וכי ב"מצב-מלחמה" אנחנו, שעל כן חרבו צריכה להיות תמיד על ירכו, כדי להגן ע"צ עצמו ועל הכלל מפני הפגיעה, ומטה-הגורדים בידו, כדי ליסד תמיד "מרכזים עממיים" חדשים? כלום אין "תעודה" זו קשה קצת יותר מדאי? וכלום אין לחשוש קצת, כי חיים לאומיים-רוחניים כאלה עלולים להיות למשא על היהודי החדש?... הלא בשעה שמעשיו של בן עם אחר, החי חיים נורמאליים, מכונים על פי רוב ממילא לטובת הצבור הלאומי, שבו הוא חי, דורשים מן היהודי, שיכבדן תמיד את מעשיו, בהתאמה לשלמותה ואבטונומיותה של אומתו; ובשעה שבן עם אחר חפשי הוא ברעותיו והשקפתו על העולם ורשות בירו להחזיק אפילו בתורה ה"מסוכנת" של המאטיריאליות ההיכטורית ובפוליטיקה מעמדית, מחויב היהודי להתרחק מן ה"דעות הנפסדות" האלו אך ורק מפני שרואי-הודי. זוהי, לדעת דובנוב, לאומיות שלא על תנאי!...

באמור למעלה, תורת ה"לאומיות הרוחנית" היא פשרה (בלשונו של דובנוב: סינתזה) בין חפץ הקיום הלאומי ובין הגלות, הגבר, הרבה מאות שנה חיו היהודים בגלות, עברו מחלק-עולם אחד אל השני, נדרו מארץ לארץ, אך בכל מקום חשבו את עצמם לזרים, לנרים, שלא באו להשתקע בארץ, מפחו ורבו בנפשם את התקוה לתחיה לאומית בארצם ההיסטורית, חכו להגאולה בכל יום שתבוא, אף על פי שדתמהמה, ובין

כך וכך יצרו להם בנפשו עולם מיוחד וחיים מיוחדים. - אך הנה הגיעה המאה
 התשע-עשרה, ופרצים רבים וגדולים נעשו בחומות הנפשו. האמונה התרופפה
 וממילא התרופף גם כל אותו העולם, שנגנבה במשך זמן ארוך על יסודה עליה
 על גבי עליה, ומשיחיות המסתורית אבדה את השפעתה והעולם "הזר" וחיו
 התחילו דורשים את תפקידם בחזקה. בא שנוי-ערכין, שלא היה עוד כמותו
 בתולדותינו. היהדות החדשה צעקה מלב בן: "אין תכלית לנדודי". אז
 קמה השאלה הגדולה והנוראה של "להיות או לחדול": רומא או ירושלים!
 האינטליגנציה היהודית לא יכלה עוד נשוא את הסתירות הנפשיות העמוקות,
 את ההתנגדותות התמידית בין רומא וירושלים. נפשה נמקה ביסורים ושאפה
 לשלמות, להרמוניה. אלה תולדות הטמיעה - זו אמרה: רומא! אלה תולדות
 הציוניות הקיצוניות - זו אמרה: ירושלים! אלו הן תולדות היהודים, הנקראים
 בפי דובנוב "לאומיים על תנאי", - וכאן בא דובנוב עם ה"סינתזה" שלו.
 כלומר, עם הפשרה שלו: רומא וירושלים ביחד! רומא ארצית וירושלים
 רוחנית, קולטורית: אחוז בזה וגם מזה אל תנח יריך; היהודי הוא בעת
 ובעונה אחת אורח ארצו, שהוא דר בה, ואורח "רוחני" של האומה הישראלית,
 הנפוצה על פני כל כדור-הארץ. כוונתו של דובנוב בודאי ובודאי רצויה
 היא. אבל כשם שדובנוב אומר, ובצדק כי "רעיון-ה"תעודה" היה בפי
 רבים רק כסות-עינים, "לנסיגה-בכבוד", כך אומר גם אני: לתכלית כזו ממש,
 לתכלית "נסיגה-בכבוד", משמש כבר בחוגים ידועים, ובעתיד ישמש בחוגים
 יותר רחבים גם-רעיון ה"לאומיות הרוחנית"... בהתפתחות זו לצד חיוב הנלות
 יש פאטאליות היסטורית, ואם רק תנצח הנלות, אז ינצחו לא הלאומיים
 האמיתיים מטיפוסו של דובנוב או ברומה לו, אלא הלאומיים המזויפים,
 שלהם צריכות, מזכות לאומיות" באופן היותר טוב-כדי לרמות את עצמם
 ובאופן היותר רע-כדי לרמות את אחרים... וסוף הפרוצס הזה תהא
 רומא...

מי שאינו רוצה ברומא בלבד - בעתיד הקרוב או הרחוק - מוכרח
 לרצות בירושלים בלבד אף בהנה!

בן-ישראל.

שאלה נעלמה (1).

א.

בין השאלות הקשות, הקשורות ברעיון תחית עמנו על ארמתו, יש שאלה אחת, שהיא שקולה כנגד כולן: שאלת יחוסנו אל הערביים. שאלה זו, שבפתרינה הנכון תלויה תקומת תקותנו הלאומית, לא נשכחה, אלא נעלמה כליל מן הציוניים ובצורתה האמתית אין לה כמעט זכר בספרות תגועתנו. אמנם, בשנים האחרונות נמלטו מפי מופרים אחדים דברים מקומעים בנידון זה; אבל ארה היו מענות הארציים, שבאו להוכיח את אי-האפשרות של כל פעולה ממשיה בארץ, או בירור התנועה הערבית. הציוניים הנאמנים לא נגעו עד עתה בשאלה, מה צריך להיות יחוסנו אל הערביים כשאנו באים לקנות קרקעות בארץ-ישראל, ליסד מושבות ובכלל לישב את הארץ. בודאי לא נתבוננו הציוניים לעבור בשתיקה על אחד מעיקרי תנאי הישוב; הם לא הרגישו במציאותו מחוסר דעתם את המדינה ואת יושביה ועוד יותר-מהעדר חוש עממי ומדיני.

העובדה, שאפשר היה להסיח את הדעת משאלה יסודית כזו ושאתרי שלשים שנה של עבודה ישובית צריך לדבר עליה כעל חקירה חדשה, - עובדה מעציבה זו מיכחה למדי את קלות-הדעת השוררת בתנועתנו ומראה, שעדיין אנו מרפרפים על פני הענינים ואין אנו יורדים אל תוכם ואל עיקרם.

סיום שצמחה התנועה הלאומית ועד עתה לא חדלו העסקנים הציוניים מלהתעניין בסדרי הארץ ובחוקיה, בעוד ששאלת העם היושב בה, עובדיה ואדוניה האמתיים, עדיין לא נתעוררה לא במקום המעשים ולא במדרש. כולנו ראינו את הקיסם הבולט ולא הרגשנו בקירה הצפונה. סדרי הממשלה, החומרות הנוהגות בקנות קרקעות ובבנין בתים, אסור כניסת היהודים וכיוצא בזה פוגעים בכל הבאים לאי, בשעה שסצר הערביים אין, לכאורה, מכשולים מרובים, ואם אחינו בארץ לא הבינו את כל חיסרת השאלה, כל שכן שהיא לא עלתה על דעת הציוניים הרחוקים ממקום המעשה. לכל עניני ארצנו אנו שמים לבנו, על הכל אנו דנים ומתוכחים, את הכף אנו מהללים ומחללים, אך דבר אחד של מה בכך שכחנו: כי יש בארץ חמדתנו עם שלם, שנאחו בה זה מאות בשנים ומעולם לא היה ברעתו לעזבה.

(1) הרצאה זו הרצה המחבר באספת "עבריה" עוד בימי הקונגרס השביעי בבאזל. אבל חושבים אנו, שהענין, שעליו דנה ההרצאה, לא נתישן גם עתה. ואולי דוקא עתה, כשתתבטח העבודה המעשית בא"י, ראוי לשים אליו לב. אין אנו מסכימים לדעת המחבר הנכבד מכמה צדדים ובקירוב תבוא ב"השלח" תשובה על הרבה מדבריו (העורך).

זה כמה וכמה שנים אנו שומעים, כי מספר יושבי הארץ עולה לשש מאות אלף, נניח, שהמספר הזה נכון הוא, ואם נחמר ממנו את שמונים אלף היהודים יצא לנו, שבארצנו נמצאים עתה יותר מחצי מיליון ערביים, שכשמונים למאה מהם חיים אך על עבודת-האדמה ומחזיקים בכל הקרקעות המוכשרים לאכרות בלי התקנה קודמת. כבר הגיעה השעה לשרש את הרעה המשובשת, שנתפשטה בקרב הציוניים, כי באי יש אדמה בלתי-נעבדת מחוסר ידים עמלות ומעצלות התושבים. אין שדות שוממים, ולהפך כל פלח משתדל להוסיף על חלקתו מאדמת-הבור הסמוכה לה, אם אינה דורשת עבודה יתרה. בקרבת הערים חורשים גם את מורדי-ההרים המשופעים ובסביבות המושבה מטלה זורעים הפלחים העניים, כמו בלבנון, בין הסלעים ואינם מובירים בהר אף אמה על אמה, ובכן, כשאנו באים להאחו בארץ, הלא מתעוררת מיד השאלה: מה יעשו הפלחים, אשר את שדותיהם נקנה אנחנו?

את הקרקעות אנו קונים, על הרוב, מאת בעלי האחויות הנדולות, שתפשו, הם או אלה שקרמו להם, את אדמתם במרמה ובעושק (1) ומחכירים אותה להפלחים, ולפעמים מאת הכפרים המוכרים חלק מנחלתם. הפלח החוכר אינו גר על האדמה החכורה, אלא הוא תושב קבוע, שאינו משנה את מקומו, ויש חוכרים פלחים, שאבות-אבותיהם כבר עבדו את השדות החכורים להם, בני-בניהם. בנוהג שבארץ, האחוזה עוברת מרשות לרשות והחוכרים נשארים במקומם, אולם כשאנו קונים נחלה כזאת, אנו מרחיקים מעליה את עובדיה הקודמים לגמרי, אמנם, לא נשלחם ריקם, שלם נשלם להם את החורבות ואת הגנים (2) בעין יפה, ובכלל לא נקמץ בזהובים בימי הסטורי, מנקודת-המבט של הצדק המקובל והיושר הרשמי צדיקים נמורים אנחנו, הנכנסים לפני משורת הדין, אבל, אם לא נרצה לרמות את עצמנו במוסכם, הלא נודה, שהשלכנו אנשים מסכנים מקנם הדל ושיפרנו את מטה-לחמם. אנה יפנה המורח, שאין לו אלא מעט כסף, אמנם, המושבה העברית ממציאה לו לפעמים עבודה, ששכרה מרובה מהכנסת האכרות הדלה על האדמה החכורה; אבל, ראשית, הלא אין אנו יכולים להתחייב, שנספיק לו עבודה בקביעות, ישנית, בזאת נרע לעשות, כי כשאנו נותנים לפלח עבודה במושבה המיוסדת על אדמתו, אנו נותנים לו את היכולת לבלי הפרד מעל האדמה, שנדלתה וכלכלתה מיום הולדו, והוא מסיף להביט עליה גם עתה בעד נחלתו, שנעשקה לפי שעה עי זרים. העבודה, שאנו נותנים לערבי, לא תחשב בעיניו לעולם לכופר על השרה, שהוצא מתחת ידיו; את הטוב יקבל ואת הרע לא ישכח. בכלל טועים אנו ביחס אל עם גדול, תקיף וקנא טעות גסה בתורת-הנפש.

(1) כדי לתת מושג מדרכי רכישת קרקעות בא"י, נביא, לדוגמא, את העובדה הזאת: כשנצא התוק – זה כחמשים שנה – שכל אדמת זרע, שלא תרשם בפנקס הממשלה על שם בעליה, תעבור לידי הרשות, באו הברדים שבסביבות צפת, היראים את השלטון ואינם רוצים להתרועע אליו, לבקש מן העירונים התקיפים, שיזוילו לקרא בשכר את שמם על אדמת הכפר. בעליה-המוכנות נעתרו לבקשה – והחזיקו בקרקעות כבעלים אמתיים, ואחר-כך הורישום לבניהם, המחכירים את השדות הגדולים לבני הגעשקים!

(2) הבנינים והנמיעות שייכים על הרוב לחוכרים.

בשעה שאנו מרגישים את אהבת-המולדת בכל עוזוה אל ארץ אבותינו, אנו שוכחים, שגם לעם החי בה עתה יש לב רגש ונפש אוהבת. הערבי, ככל אדם, קשור הוא במולדתו בעבותות חוקים, והרי יותר שתשפל מדרגת התפתחותו של האדם ויותר שיצר חוג השקפתו, יותר יתחזק הקשר המחברו אל ארצו ואל מחוזו ויותר יקשה עליו להפרד מכפרו ומשרהו. המושלם לא יעזוב את ארצו, לא ינוד למרחקים; מחובר הוא אל טבע מולדתו במוסרות שונים, שאחד מהם יקר לו ביחוד—קברות אבותיו, כדי להבין את כל עומק הרגש הזה צריך לדעת, כמה מעריצים בני-הקדם את מתיבתם, כמה הם מרבים לבקר את קבריהם של אלו ומשקפים אותם בכל מאורעות חייהם, בשמחתם וביגונם, עיד היום תצלצל באוזני הקינה, שנשאו ערביות ביום שעזבו משפחותיהן את הכפר ג'עוני, הוא ראש פנה, ללכת ולהתישב בתוך אשר מעבר לירדן מזרחת. הגברים רכבו על החמורים והנשים הלכו אחריהם הלוך ופָּרַר בכבי, ויָּקְלָא העמק קינתן, לרגעים עמדו ונשקו את האבנים ואת העפר.

שאלת הקינה עומדת, במדה ירועה, במקומה גם אם הפלחים בעצמם מוכרים חלק מאדמת הכפר, אמנם, בצד לאכר, בהציק לו עול החובות, שנצטברו עליו כשנצטרך לשלם את המסים הכבדים, הוא מחליט ברגע של יאוש (ולפעמים לא בלי השפעת הפתוי של זקני-הכפר, שקבלו מנה יפה) למכור את שדהו; אבל המסכר הזה משאיר בלבו פצע שלא ירפא ותמיד יזכור את היום הארוך, שבו נפלה נחלתו בידי זרים, ירעתי פלחים, שאחרי מכרם את אדמתם עבדו הם ונשיהם אצל היהודים ומשכרם המרובה על הוצאותיהם המועטות חסכו כסף. כל זמן שהשתכרו בשפע שמו מחסום לפיהם, אולם כאשר אך פסקה העבודה התחילו להרגן על היהודים וגם לערער על הקנייה...

האמנם נוכח לבטוח בדרך רכישת-קרקעות אשר כוזב היצלה, הנאות הוא למסרתנו? מאה פעמים לא, בני העם, שהשמיע בפעם הראשונה את האומר, והארץ לא תמכר לצמיתות והנביל את זכויות הקינה לטובת העובד, אינם צריכים, אינם יכולים להפקיע את אדמתם מידי עובדיה, שהתישבו עליה בתום-לבב. לא נֶפֶח מעליה את האנשים, שהם ואבותיהם הקדישו לה את מיטב כחם ואת מכחר עמלם, אם יש אכרים, המרטיבים את שדותיהם בנֶפֶחם ובחלבם, הם הערביים. מי יערוך את יגיע הפלח בחרשו ביום ממרות-עו, בקצרו ביום-קִיץ בארצו, במענו ובחבילו את התבואה? ומה ישא בעמלו בית רעוע, נמוך ואפל, המשמש למעון כללי למשפחתו, לשורו ולחמורו, לחם-עוני, כתינת וטלית בלות—אלה הן שמלותיו יומם ולילה, ואשתו ובניו—מה דל חלקם בחיים! מנעוריה ועד ימיה האחרונים לא תחרל הערבית לשאת בדימיה את נטל עבודת פְּרָקָה; היא שואבת-המים ולפעמים גם חוטבת-העצים, אתון נושאת סבל. יונקה על שכמה צרור בשמלתה וכדה המלא מים על ראשה הולכת היא אל הקליש ואל הלקט ומן הבוקר עד הערב היא עובדת שחוח תחת להט קרני השמש הבוער, ובשובה הביתה, כאשר השמש קרובה לבוא, עור תשבע עשן באפותה את פתה הרל ובזודה את נידה הרזה. האת אלה נוריש, הלהם נרע, הענקים נגדיל?

(1) יש לשער, שדרבה פלחים הם נדחו עמנו ופליטיו, שהתבוללו בעמים בימי הרדיפות והדורבנות.

אבל נעזוב נא לרגע את הצדקאות והרגשנות ונשקיף אל השאלה מנקודת-המבט של היכולת בלבד, נניח רגע, כי בארץ אבותינו אין לנו לדאוג לאחרים וכי מותר לנו—או אולי גם חובה מוטלת עלינו—לקנות קרקעות מכל הבא בידנו. האמנם יכול אופן-הקניה הזה / התמיד? האמנם יחרישו המנושלים ויקבלו ברוח קרה מה שנעשה להם? הלא סוף סוף יתעוררו להשיב בכח האגרוף מה ששללו מהם בתוקף הזהב! הלא משפטים ידברו עב הזרים, שנתשום מעל אדמתם—ומי יודע, אם לא יהיו אז לתובעים ולשופטים גם יחד... והאנשים אמיצי-לב, מזוינים כאלם, קלעים נפלאים, פרשים מצוינים, קנאים לאומתם וכיחוד לדתם, והעם הזה, שההשכלה המחשת כחו של אדם עדיין לא ננעה בו להחלישו, הלא הוא אך חלק קטן של הגוי הגדול, המחזיק בכל סביבות ארצנו: בסוריה, בארם-נהרים, בערב ובמצרים...

נקד לבטל את הדברים האלה ולראות כדם בגידה באידיאלנו הלאומי העתיק והנצחי; אבל אם נשקול את הענין בדעה מיושבת, הלא נודה, כי אגדת תהיה מצדנו, אם לא נרע מראש, עם מי יש לנו עסק, ואם לא נביא בחשבון תחלה את כחנו שלנו ואת הכוחות שכנגדנו. חלילה לנו לעצום את עינינו מראית את הנוצר, הקרוב אולי יותר ממה שאנו מרמזים, אפשר לומר בהחלט, של כל הפחות בארץ-ישראל אין לעת-עתה שום תנועה ערבית בסובן הלאומי והסדיני של המושג הזה. אבל באמת אין לעם הזה צורך בתנועה; עצום ורב היא ואינו מעון תחיה, כי מעולם לא מת ולא חדל לחיות אף רגע. בהתפתחותי הגופנית הוא עולה על כל עמי אירופה, הוא, שהוא צחקן (ווייטאצ'ני) למחצה ושותה מים, חזק הוא בגופו מאוכלי-הבשר ושותי המשקים האלכוהוליים, צל לנו לזלזל בזכויותיו, וכיחוד חלילה לנו להשתמש לרעתו ברשע עושקו מאחיו, אל לנו להתגרות בלביא נרדם אל לנו לבטוח באפר המכסה את הנחלת; זק אחד יתמלט—ויהיה לתבערה שלא תכבה.

רחוק ממני הרעיון, שבארצנו צריכים אנו להתרפס ולהכנע לפני התושבים. אך באומץ ובעז נוכל להכבד בתוכם ולשבת לבטח במושבותינו; ובארץ-השמש תהיה לנו גם היכולת להחליף כח, לחדש את דמנו ולהתעורר. אבל חסא נחטא לעמנו ולעתידי, אם נשליך מידנו בקלות ראש את מבחר נשקנו; צדק-פעלנו ותום-דרכנו. כל עוד נחזיק באלה גבורים אנחנו ולא נירא איש, אבל אם נעזבם—שוא כחנו ונבורתנו מאין.

כי לא בכל פעם שבעלי-הקרקע הרשמיים רוצים למכור את אדמתם מותר לקנותה—הזכיח לנו ברור העבר הקצר של הישוב החדש בארצנו, ואני נוטל רשות להביא עובדות אחדות מתולדותיו בגליל העליון.

בשנת תרי"ח נגמרה קניית הכפר הדרוזי קטלה אשר בעמק עין, על גבול צפון ארצנו, ונוסדה המושבה הגדולה הירועה בשם זה, שהיא מרגלית-הישוב. היא מצטיינת באקלימה, באדמתה, במימיה ובמראותיה ויש לה עתיד גדול. שבט הדרוזים, האביר בשבטי הערביים, נודע לשם באומץ-רוחו, בגבורתו, במבנה-גופו, ביפית-ארו וגם במעלות רוחניות הרבה. ככתה מושלמית נסתרת שנוא הוא לכל הערביים ולרשות; אבל גבורתו עמדה לו וחפשי הוא בארץ-העברות, כי עד היום לא חדל להלחם על חירותו, כל מרד של דרוזים עולה לממשלה בכסף רב

ובקרבות, ועל כן היא משתדלת להשלים עם עוי-הנפש האלה, בהרדרוים שבחקון יראים לפעמים פקירי הרשות לבוא אל הכפרים ולגבות את המסים, כי בנפשם הוא.

ובכפר מטלה ישבו יותר ממאה משפחות של דרווים על אדמה חכורה, שהחליפה פעמים אחדות את בעליה, אדונה האחרון היה פחה אחד, שנפשו קצה בחוכריו, כי לא יכול לא להודישם ולא לגבות מהם את החומש: פעמים אחדות הוכרחה הממשלה לצור על הכפר ולערוך עליו מלחמה כדי לקחת את המעשר. הפחה בקש למכור את אחוזתו, אבל לא מצא קונים, כי שום איש לא רצה לקבל או להרחיק בחוק-יד חוכרים כאלה, שנושנו על האדמה (הם שבו עליה כתשעים שנה). והנה הוצעה הקניה לפני הפקירות, וכוונתו, ששקלהלכתי עם פקיר המושבות להתבונן בפעם הראשונה אל אדמת הכפר, נאספו צעירי הדרוים בחצר בית-כנסתם, וכשעברנו ברחוב קראו אלינו, אל תעזו לקנות את מטלה פן נשחמכם!— הפקירות היתה אז בעצם תקופת-זהרה, בשעה שהממשלה המקומית וכל הערביים הביטו עליה כעל כח איתן, ההיגה מדרכו את כל המעצורים, אולם במטלה קשה היה מאד להתגבר על המכשולים: אי-אפשר היה להפטר מן הדרוים, כארבע שנים נמשך המשא-והמתן, ואולי עוד לא היה בא לידי גמר אילמלי אירע מאורע יוצא מן הכלל, בשנת תרנ"ו פרץ מרד-הדרוים האחרון, שנמשך כשנה, נשיאי השבט שולחו לקונסטנטינופול-והפקירות השתמשה בשעת-חירום לגמור את הקניה, וקני הכפר קבלו שלמינים הגונים, והמצב לא היה מסוגל למעשי-אלמות, אף על פי כן מאנו הרבה מכני-הכפר לעזוב את מקומם ולא רצו לקבל אף את המחיר היותר גדול בעד בתיהם ונגיהם, ויהי היום ויבוא פקיר המושבות למטלה ושק מלא וזהובים במרכבתו, וכמו במקרה נודמנו שם אז פקיר-צבא וחילים, שבאו לעצור את המשתמשים מעבודת-הצבא-ואלה מרובים בין הדרוים ואין הרשות שוקדת לתפושם-והיו מוכנים לאסור את הממאנים לחתום על שמרי-המכירה, מובן, שכולם חתמו על השטרות, ואחרי ימים מועטים עזבו יותר משש מאות נפש את כפר מולדתם..... ובמשך שבוע נאספו שם כששים אכרים יהודים, בחירי פועלי המושבות, שהתישבו בבתי הדרוים, כל זמן שהממשלה רדפה את הדרוים וראשיהם הוכרחו להחבא-שקטה המושבה, אולם מקץ שנה אחת קראה הרשות דרור לנשיאיהם ופרסמה מליחה כללית לשבט, לא עברו חרשים מועטים ודרווי מטלה הגישו קיבלנא על הפקירות, שהחזיקה בבתיהם ובכרמיהם שלא מכרו לה, בין התיובעים היו גם זקני-הכפר, שקבלו מחיר עצום בעד כל מה שהיה להם, בשיחותיהם עם בני-המושבה היו דורשים, שירשו להם לבנות בתים על חלקת אדמה הסמוכה לכפר, והיו מתאוננים על שאין נותנים להם עבודה ואין מפקידים איתם לשומרים, מן הצד העירוני ביהודים, כי מרה תהיה אחרית המושבה, אם לא יחוסו יושביה על נשיהם ועל ספם ולא יעזוביה.

צריך להודות, כי דרווי מטלה הם עניים מחוסרי-כל וכשהורחקו מן הכפר, אף על פי שקבלו איש איש מאות-פראנקים אחדות, נמצאו פתאום במצב רע מאוד, ועוד זאת: אחרי שעזבו את מושבתם בעלת האקלים הנחמד והמבריא מצאו להם מקלט-ארעי בכפר דרווי בעמק חילת-מצפון למי-מרום-שבו שוררת קדחת הבצית, ובכן חלו הרבה מהם וסבלו מן הקדחת, בתנאים הללו לא יכלו

בשום אופן להשלים עם הרעיון, שעליהם לשכוח את מטלה, ועל כן הוסיפו לארוב להמושבה ולצמצם עליה ונס ירו אל תוך אחד מן הבתים. פעם התנפלו בלילה על יהודי אחד, שיטן בגרנו, והרגנוהו, ופעם גזלו בעצם היום את צמד-הבקר של אבר, שחרש את שדהו, הרבה פעמים פשמו שמועות, שביום פלוני יתנפלו הדרוזים על המושבה ויחריבוהו, ואימת מות היתה נופלת על כל יושביה. הנברים היו מודיינים ולא היו פושטים את בגדיהם, וכשהיו נשמעות בלילה יריות מסביב למושבה היו רצים בבהלה אל המקום, ששם דמו למצא את עושי הרשעה—ולא היו מוצאים איש. מאות לילות כאלה עברו על בני מטלה ואפשר לומר, כי חמש שנים רצופות היתה המושבה שרויה בפחד ובבהלה.

הפקידות עשתה כל מה שביכלתה: העמידה עורכי דין מצוינים, הוכיחה את צדקת-הקניה, השתדלה להתפשר עם הדרוזים באמצעות נשיאיהם, פורה כסף רב לכל צד, והכל ללא הועיל, פעמים שהאמינו כבר, כי בא הקץ לסכסכים: הממשלה העלוונה שלחה פקידה נמרצה להגן על המושבה, הרשות המקומית איימה על המערערים ואסרה את ראשי המסיתים, נשיא-השבט יעץ את המתאוננים לקבל דמי-פיוס ולהרפות מן היהודים, והדרוזים שמעו לעצה—וקבלו סכום הגון. אבל מקץ חודשים אחדים הודיעו, שאי-אפשר לרצותם, כי לא כסף הם מבקשים, אלא את ארמנתם.

ובין כה וכה הביא ערעור הדרוזים צרה אחרת על המושבה. קנית מטלה נגמרה בעזרת נשיאי המוקלים¹, המוצצים את דם אחיהם הפלחים, החומסים האלה קבלו שכר טרחה כנאה לכבודם, ואגב מצאו כאן הזדמנות טובה להפטר משכנים תקיפים בני-חורים ולהמירם במושבה יהודית, שתהא נוחה להשתעבד ולהתחלל, ואמנם, הם פרשו את כנפיהם על הישוב היהודי וקבלו על עצמם את שמירת המושבה, ויחד עם זה לא חדלו מלבקש תואנות לרדוף שלמונים, הפקידות נלאתה לשאת את, חסותם ונסתה לפרקה מעל צואריה. ואז הלשינו התקיפים הללו על המושבה, נרו בה את בני הכפרים הסרים למשמעתם והתירו להם לגנוב ולגזול את תבואת היהודים, באופן שבמשך קיץ אחד היו שכני מטלה משלחים את בהמותיהם בקמתה ובקציר היו באים עם חמוריהם אל השדות, מוענים עליהם לעיני הכעלים את החטה ואת השעורה, את הפול ואת הכרשינה—והולכים בשלום לביתם. וכשגברה סכנת הדרוזים הוכרחה הפקידות לבקש עזרה מן המלשינים והמסיתים הללו, ובשכר טוב היו שנית למגיני המושבה...

סוף סוף, אחרי משפטים מסוכסכים, איזמים והשתדלות נמרצה מכל הצדדים, עלתה ביד הפקידות להתפשר עם הדרוזים ולפייסם בסכום עצום, ומטלה שקמה, אם אפשר לשקוט תחת המחסה ההכרחי של חברי-המרצחים, השולט במחוז ההוא.

את מטלה, ואת ארמנת-החמר, צריך ומצוה היה לקנות, אבל לא בדרך זו (עוד נשוב אל שאלה זו), שהמיטה עלינו שתי רעות: עזררה עלינו משטמה בקרב שבט אדיר, שלא רק להזהר מאיבתו אנו צריכים, אלא גם לרכוש את אמונו ואת ירדותו בשעה שאנו באים בקרבתו, והרכיבה עלינו בסביבה ההיא

(1) השם העממי של כת השייטים בדת האמלאם.

אדונים—את חלאת בני-האדם (אין זו מליצה, אלא דבר כהויתו), בכלל גלה ענין ממלה את רפיונו ונתן אותנו ללעג ולבזו בכל הגליל.

בעמק עיון פגשנו בבעלי-דין עוים, שאינם מוותרים על זכויותיהם אף כמלא נימא, בעוד שבמושבות אחרות דבר לנו עם מסכנים, שהם נכנעים לפני זקני-הכפר ואימת הרשות ובית האסורים מכריחם לכבוש את כעסם; אבל שנאתם נטויה עמוק בלבם, הם רואים בנו אויבים בנפש ומתנקמים בנו בכף מה שייכלו, בסביבות טבריה ערערו הפלחים על קניות אחרות וטענו, שהמוכרים הסבו על שמם בסרמה ובזיוף קרקעות לא להם. ימים רבים לא נחנו המערערים את היהודים לחרוש על האדמה וגם החלו לזרעה בעצמם, עד שנרשה אותם הפקידות בעזרת תללים מזוינים.

אמנם, הישוב היהודי כבר השפיע שפע טובה על יושבי הארץ: מצבם של הערים והכפרים הסמוכים למושבות הורם, מאות בעלי מלאכה: סתתים, בגאים, סידים, תורים וגפלים, ואלפי פועלים מוצאים עבודה במושבות, המסחר גדל, גם הרישיה למעשה-החלב ולתבואת-הגן רבתה, אבל כל אלה לא יכפרו על מה שעונו. על הטובה אין שמנו נקרא, אבל חרות הוא על הרעה, אשר זכרה לא יסוף. קשה לקנות אוהבים, אך מה נקל להקים אויבים בין פלחים פשוטים. עזה היא קנאת האנשים, שנסחו מעל אדמתם...

עת לפקח עינינו על דרכנו! אם אין אנו רוצים לחבל את מעשינו, חייבים אנו לחשב כל צעד, שאנו צועדים בארצנו, ולמהר ולפתור את שאלת יחוסנו אל הערביים בטרם תחולל שם שאלה יהודית, רב לנו להסתפק במצב השעה! חלילה לנו להסיח דעתנו אף רגע מן הנולד, מן העתיד. כל פעם, שהטובה הלאומית המרומה פוגעת בצדק האנושי, תהיה טובה זו לחטא לאומי גם, שאין לו כפרה, משאת-נפשנו היא כל-כך נעלה, עד שלא לשוא שואפים צעירינו לנשם בה את האיריאלים החברותיים, המפעמים את האנושיות בימינו. אבל אם כן, הרי צריכים אנו להתרחק מן הכעור והדומה לו, כלומר, מכל מפעל מכוער, מכל פסיעה חשודה ומכל מעשה, שיש בו אבק של חמס.

-- אבל -- יאמרו לנו -- עד שתתפלספו על כל קניה ותבררו, אם היא מותרת לנו על פי חוקי היושר, יבואו הגרמנים ויחזיקו בה בלא שום פילוסופיה.

על שאלה זו אשתדל להשיב בפרק הבא. אולם בכלל אין לנו להדמיית אל הגרמנים. הם לא יבקשו את עתידות אומתם בארצנו ואין להם -- ומי יודע, אם אין גם להם? -- לראונו לימים הבאים ולהתרומם מעל ליושר המוסכם. ועוד זאת: הרבה אנשי צריכים ללמוד מן הגרמנים: מדע, עבודה, התמדה, אך לא את חוקי היושר. את תורת-הצדק קבלו הם מאתנו ועוד ימים רבים יצטרכו להוראתנו.

כשנבוא אל ארצנו עלינו לשרש מקרבנו כל מחשבות כבוש ונסיחה. אמרתנו צריכה להיות: תיה כל נשמה! חלילה לנו לגרום רעה לשום עם, ומה גם לעם גדול, ששנאתו מסוכנת לנו ביותר.

ב.

היוצא מכל הקודם הוא : שכשאנו באים לקנות קרקעות בא"י עלינו לבדוק היטב, למי הם ומי עובדיהם ומה הן הזכויות של אלה האחרונים, ושאין אנו צריכים לגמור את הקניה עד שנקנה, שלא תרע לאיש, באופן זה מוכרחים נהיה למשוך ידינו מרוב אדמת-הזרע ; ומה ישאר לנו, איפוא, לעשות בארצנו ? הנה הנענו אל השאלה רבת-הערך, שכל שאר השאלות החשובות טפלות לה : באיזה אופן יכולים אנו להאחו בארץ מבלי שנחטא לצדק ומבלי שנרע למי שיהיה ?

תשובה על שאלת-השאלות הזו יש למצוא בעיקר היסודי הוה, שאנו צריכים לשיות לפנינו ככל כקו מאשר מפעלינו בארץ-ישראל : אנו באים לארצנו לתפוש שם מה שלא תפשו אחרים, להאחו בכל המקומות, שעדיין לא נאחו בהם אחרים, למצוא מה שלא מצאו בה אחרים, לגלות לטובתנו ולאושר כל יושביה את העושר הטמון בשכבות אדמתה ואת הברכה הצפונה בשמיה ובשמשיה. בנינו להתנחלות נשתדל לרכוש מתחלה את כל האדמה, שאינה נעבדת מפני שהיא דורשת הקפדה פחות או יותר קשה ורבת-הוצאות. חלק-ארצנו זה אולי עולה בשטחו על החלק הנעבד שלה, כי הוא כולל את רוב אדמת ההרים והגבעות וגם בקעות ועמקים הרבה. פרוצנט קטן של אדמה זו לא יצלח כלל, אבל ברובה הגדול היא ראויה לנטיעות שונות וביחוד לתאנה, לזית ולנפך, וחלק חשוב ממנה יוכשר, אחרי העווק והסקול, גם לזרע, ובמקום שההשקאה אפשרית-אף לעבוד אינקסביי.

בספרות הציונית מרבירים הרבה על ההשקאה באמצעות הנחלים והנהרות, שאינם חריבים במשך כל השנה, המים האלה באים מן המעינות או, במלים אחרות, הם מי-גשמים, שאחרי הקצנם באדמה שטפו בתוכה על פני שכבה קשה ובלתי-קולטת ועברו מרחק רב עד שפגשו בדרך את פני הארץ ויצאו החוצה ונגלו. אמנם, רבים הם המים האלה, אבל מרובים מהם הם המים הממלאים את מאות הנחלים בחורף. בסתו שוטפת בנחלים תערובה של מי-מעיינות ומי-גשמים הנגרים ממורדי ההרים, ואת כלם אפשר לאצור ולחשוך לתקופת החורב, ומעלות יקרות יש למים אלו : הם נמצאים בכל הארץ, וביחוד בהרים, ששם אפשר לעצור חלק מהם קודם שהוא מגיע עד הנחל, וכל מושבה, כל כפר וכל אחוזה הם אדוני המים, העוברים בנבולם והנקיים מאדמתם. מדי ידובר על המים בא"י מתעורר רגש של תמיהה על קיצור-הראות של יושביה, שלא רק אינם עושים כלום כדי להרבות את מימיהם, אלא שאף לא יעלה על דעתם, שאפשר לעשות מה בנדרן זה. ואמנם, אין ארצנו עניה במים כלל. לא נדבר פה על המים הפנימיים, המכלכלים את בארות העמקים וההרים, ולא על המעינות המרובים, שנסתתמו או שעדיין לא נגלו, אלא על שפעת המים, הנגרים מלמעלה למטה על פני האדמה והיוצאים גם הם לבסמה דרך הנחלים אל הימים הפנימיים ואל הים התיכון. הן עצום מריקים השמים במשך חדש-החורף ואין איש שם על לב לצברו. בארץ, שהשמש עושה

בה נפלאות אם אך יספיקו לארמה את הרשיבות הדרושה, מניחים למים לרדת ללא-הועיל ואחר-כך מתאיננים על חירב ועל ציה. הערים ! הלא ידרו מים על ראשי ההרים, הלא שטפו במורדים וורמו בניאיות ? עָדָרֹם מלכת, אל תתנום לרדת, חֲסֹמֹם ואָצֹרֹם, התקינו להם מעצורים באשר תוכלו. הניאיות הצרות תוכלנה להיות לברכות ענקיות, המספיקות מים לעשרות הקטארים. בצלעות ההרים אפשר לכוון אנמים מלאכותיים, מובן, שכל זה נקל לתאר במשיכת-העט וקשה לַגֶּשֶׁם במעשה: נצרכים מדע, כסף ועבודה. אבל מה קטנה ההוצאה, שתוצא אך פעם אחת, לעומת ההכנסה, שלא תפסוק. יצריך להודות, שבהרבה מקומות מקיל הטבע הרבה קלות בנידון זה, באחת ממושבות-הגליל נושא הנחל אל הירדן במשך ארבעת חרשי-הסתו כשלש מאות אלף קסר מעוקב של מים, וכל השקעה הזאת יכולה היתה להשאיר על אדמת המושבה ולהחיות משפחות רבות, בלא כל הפלגה אפשר להחליט, שעשרות מיליוני פראנק יורדות שנה שנה דרך הנחלים הקטנים לאבוד אל הימים.

הפסד המים גורם עוד נזק רב-ערך מאד: בימות-הגשמים סיחף זרם המים מעל צלעות ההרים המשופעות את מיטב העפר התחת, וביחוד את החלק האורנגני, ההומס (פרי-ההשתנות של פרוי-צמחים ובעלי-חיים מורקבים) שבו, הנוח להגרר מפני קליוהו. באופן זה יוצאת תקנת המים בתקלתם: מצד אחד הם הגורם העיקרי להתהוות העפר, להַתְקַנָּת שכבת-האדמה העליונה, הראויה לגדל צמחים; הם מַקְנִיעִים ומפזרים את הסלעים, חותרים חתירות באבנים, מפזרים את הצרורות ומשלימים את פעולת האויר על הגופים האורגניים, שהרי הם פועלים ככח מִקְנִי וכימי גם יחד; אבל מצד שני הם לוקחים מה שנותנים, מקחפים את השכבות שהתהוו על ידיהם ומַעֲרִים את הטרשים, שפסו בפירווי הסלעים. כשמתמעט השפוע בעמק ונחלש כח-הזרם משכבות נרגרי-החול הכבדים מעברי הנחל, בעוד שהפְּרִידִית הרקות והקלות ביותר נשאות אל הים ומרבות שם את שכבת-הרקק שעל פני קרקעו. קשה להעריך את כמות החמר הפורה והיקר, היורד להתמוטת שנה שנה, אבל על כל פנים ההפסד כביר מאד: את משמן ההרים וקרום פְּרִיתָם מנצלים המים ומטלטלים אותם למעמקים. נקל להבין, כי יותר שנרבה לעצור בעד מי ההרים יותר יתמעט כח סחירתם, ואת העפר, שעוד יסחפו ביורדתם, ישיכו בו בברכות ובאגמים והוא יהיה שם לשכבה עבה, שתהיה כדומן מעולה אחרי שיִאָּקְסוּ המים במקנים האלה ככלות האסוף.

בכלל צריכה ההידרולוגיה-תורת התפלגות המים בתוך הארמה ועל פניה-לתפיש מקום בראש המדעים, אשר לאורם אנו צריכים ללכת במפעל הישוב. הַתְּקִיּוֹת המים בהרים תביא לידי תוצאות חשיבות גם ביחס ההינְאִנִי; מעוט המים הנגרים מן ההרים יקטין את הכצות בעמקים; ורבו המים על פני הארמה יִקָּה קצת את האויר מאבק-זה אויב-הבריאות וצורר-הענים-ויתן להרבות בנטיעות ובגדול יערים במקומות, שלא יצלחו לעבודה אחרת. מציאות הנביאים; והושם מדבר לאנש-מים וארץ-ציה למוצאי-מים, והסיפו ההרים עסיס והנבעות תלכנה חֲבִי, יכולות הן להתקיים אם נעבוד בדרך מדעי. אם אך נדע לחַשֵּׁךְ את המים הנגלים ונְגַלִּית את הצפונים, יוכל שמש-ארצנו המפרה להוציא נחלי יין ושמן מבין לטרשיה ואוצרות דגן וירק מעל לאבניה. אנו נכבוש שנית

במדע ובנְעוּה מה שכבשו אבותינו בחרב ובחנית ונתן גאולה לארץ לא מן הפלחים הערביים¹, אלא מחורב, משממון ומעוובה. וכמה מעלות טובות יש להרים שבארצנו ההרים הם המקום המסיגל לחיות עם, שתש כחו מחוסר אויר ואור, להשביח ולהבריא את דמו, לחזק את שריריו ולאמץ את עצביו. די להתבונן אל ההרריים באי, לקומתם, למראם, לתארם ולחננם, ולדמותם אל יושבי העמק והשפלה, כדי להקנח בפעולה המבורכה של ההרים על יושביהם, בגבה של 500–600 מטר מתמעטים האבק והמיקרובים, הזובים והיתושים, ועמהם גם המחלות והמקנים המצויים בעמק. גם החום מתמעט שם ולעומת זה מתרבה כמות-הגשם השנתית. לפעמים יורד המלקוש—זה המטר שבו תלוי גורל תבואת השרה-בהר ואל העמק לא יגיע. גם הטללים שכיחים במדום בשעה שבשפלה חורב גמור. ישיבת ההרים, המציגים לפני האדם את מראות-הטבע בכל הדרם וחליפותיהם, מסמחת בו את רגש היופי ומחנכת את עינו. ובהרחיבה את חוג המרחבים הנשקפים היא מגדילה את כח-הראיה—מה שדרוש כל כך לנו, לעם רפה-העינים וקצר-הראות, אם האדם חי על עינו, שהיא שקולה כנגד כל חושיו, אז חי ההררי בשעה יותר ממה שיחיה יושב-העמק ביום: ההררי רואה ברגע מה שלא יראה זה בחורש. העמק והשפלה הם המרתפים של ארצות ההרים. בקצור אפשר לומר, שהשמש, מקור החיים על פני האדמה, משפיע על הרי ארצנו את כל טובו, את כל הברכה האצורה בקרניו, חסר מגרעותיו: החמה המתשת והנוגפת, חשורב הלוהט והמוק, ואת ההרים הללו, שעל הרוב אינם מעובדים, אנו צריכים לרכוש לעצמנו.

אבל, כשנחזיק באדמה הבלתי-נעבדת, לא נסלק את ידינו מן חקרקעות הנעבדים. אנו נקנה גם אותם. אבל לא על מנת לשלח את החוכרים, אלא בתנאי קיום למעשה להשאירם באחוזה ולהיטיב את מצבם ע"י הנהגת שיטה אכרותית טובה. גם הם יחליפו מעט מעט את האכרות הנושנה, האקססניבית, באכרות החדשה, האינסניבית. כשהאחוזה תהיה מתוקנת ותונהג בה שיטת-עבודה מדעית תספיק אדמתה למתישבים היהודים ולפלחים. כבעלים נאורים נקדיש סכום ידוע לשכלול החוכרים, כי טובתם טובתנו. כאשר נפנה נהנה קצת את התושבים, אבל לא במתן-בסתר, בשלמונים, בזהובים כדי להפטר מהם. אנו נהגם הנאה קיימת ואמתית, חסרית ורוחנית. אנחנו מינינו ינהלום בעצות ויורום את תורת האכרות. גדול הבהמה והשבחת-המינים, וגם יראו להם את האמצעים, שהמדע נותן בידינו לשם המלחמה במגפות הבהמה והעוף ובנגעי השרה, הכרם והגן. בשכר מועט ישיגו במושבה את הרפואות למחלות המצויות בארץ ובעת צרה יקצא להם הרופא היהודי. שפם יקובל לבית-ספרנו, וכשיעלה

(1) מה המקום להעיר על חוסר-המעט של סופרים שונים, הדורשים בעתונים בשאלת התחרות הפועלים העברים בערביים. הכל מודים, שצריך לברוא במושבות תנאים כלכליים, שיצאו לתת עבודה לפועלים יהודים, אבל אין צורך לדבר על התחרות ועל הדוה. בכלל צריכה לנו מעט דיפלומאטיה ביחס אל הדמון הערבי אולי יותר מבחצרות המושלים.

בידנו להקל את עול המעשר יוקל גם להם. אמנם, בימים הראשונים יביטו עלינו בעיני-חשד ולא יאמינו בכל החדשות ועוד פחות מזה-בטמציאהן, אבל מיום ליום תרבה צדקתנו להגלות ונוכחו בתוים שאיפותינו ובתועלת התקונים, שיצולו בלי ספק בירי עובדים חרוצים, נבונים ומסתפקים במועט כעריבים; ראוי לדעת, שהפלח עולה בפקחותו ובתבינתו המעשית על אכרי כמה וכמה ארצות. ואז יכירו בנו חוכרינו הערביים את מיטיביהם ומאשריהם ולא יקללו את יום בוא היהודים להתישב על אדמתם, אלא יוכרוהו כיום גאולה וישועה.

בשיטה זו נשתמש גם כשנקנה חלק מנחלת הפלחים. כל קרן חרשה, שנתפוש בארצנו, צריכה להיות לקרן איר ושפע לסביבותיה ולמקור-טובה לעובדיה הראשונים. ונעלה הוא מעל כל ספק, שאחרי שנעשה נסיונות כאלה במחוזות שונים בארצנו יבואו מאות כפרים לבקש מן היהודים שיאָחוזו על נחלתם, ולא יוכלו כל קוני קרקעות באי להתחרות עמנו. ואז תראה גם הממשלה את הטובה הרבה, שהבאנו על יושבי הארץ, וגם מתננדינו – והם מרובים – יוכרחו להודות, שרק טובה מביאה התישבותנו בארץ.

לא חלום דמיוני היא שיטה זו. קשה היא, אבל קלה, נאמנה ורבת-תוצאות מן השיטות שהשתמשנו בהן עד עתה. אילו במקום להוריש את הדרווים ממטלה היינו מחלקים את האדמה עמהם, או לא היינו מוציאים עליהם אף המחצה ממה שהוצאנו על בקשישים למנוולים, על גרוש משפחות עניות, על משפטים ועל עורכי-דין ועל פשרות בלתי-קיימות, לא היינו משתעבדים למרצחים והיינו יושבים לבטח עם שכנינו ועובדים את נחלתנו בשלוה. הדרווים אוהבים ומכבדים את ההשכלה והיו שולחים את בניהם ובנותיהם לבית-ספרנו, וברורות הבאים היינו יכולים למצוא בהם לא רק שכנים ישרים, אלא גם רעים נאמנים. והוא הדין בשאר המושבות. הן רב הפסדנו כדי להקים לנו שונאים נמרצים בשעה שיכולנו להוציא פחות-ויהא אפילו יותר-ולרכוש לנו אוהבים, להגדיל את כבודנו, לקדש את שם ישראל ולקרבו אל מטרנתנו-לפתוח לנו את שערי הלבבות, מה שחשוב הרבה משערי החוץ.

שיטתנו ברכישת קרקעות צריכה להיות אך תוצאה' ישרה מיתוסנו אל העם הערבי בכלל. העיקרים, שעל פיהם עלינו לפעול את פעולותינו כשאנו באים להתנחל בקרב העם הזה ובקרבתו, הם:

א. העם העברי, הראש והראשון לכל העמים בתורת הצדק והמשפט, השיוין המוחלט והאחווה האנושית, מכבד לא רק את הזכויות האישיות של כל אדם, אלא גם את הזכויות הלאומיות של כל אומה ושבת.

ב. עם ישראל השואף לתחיה הוא אח לדעה ולפעולה לכל העמים המתעוררים לחיים, מתיחס באהבה וברצון אל שאיפותיהם ומפתח בקרבם, כבואו עמהם במגע, את ההכרה הלאומית שלהם.

שני העיקרים האלה צריכים להיות ליסוד כל יחוסנו אל הערביים, – זה העם הכביר, המצוין במעלותיו הנופניות ובכשרון-בינתו. מאותו רגע, שאנו באים במחיצתו, עלינו לשים לב אל זכויותיו. הוא נאחו בארצנו זה יותר מעשרים יובל, ואילו הצטמצם בה כלו והושיבה עד בלתי השאיר מקום לאחרים, כי עתה

אולי לא הועילו לנו תביעותינו ההיסטוריות. אבל, לא־שרנו, תופש הגוי הזה מרחב כל-כך רב על פני הארץ, עד שהוא יכול להניח לנו, לעם העתיק הקרוב אליו כל כך בדמו, בשפתו ובנמשיות נפשיות הרבה, לתפוש בארץ אבותינו כל אותו החלק, שעדיין לא החזיק בו הוא, ולא רק יכול, אלא גם מוכרח הוא לטובתו להכניס את היהודים לארצם, כי חסר-אונים הוא להיטיב בידיו את מצבו ולצאת מקניו ומבערותו, ואך עמנו לבד יכול למלא את חסרונותיו, שני העמים האלה, העברי והערבי, יכולים למלא איש את חסרון רעהו, כי מה שאנו יכולים לתת לערביים לא יוכלו לקבל מכל עם אחר, כל עם, שיבוא לסוריה תחת מסווה של משיע כלכלי, ישאף לכבוש, לשעבר ולהטמיע, מה שאין כן אנו, העם בלי צבא ובלי ספינות-מלחמה: תוכנו כברנו, אין לנו כל מחשבה ורה של שעבוד ושל המעטת האופי הלאומי של שכנינו. בלב טהור אנו באים להתישב בתיכם על מנת להיטיב להם בכל היחסים. את העיקר של, דעלך שני לחברך לא תעבירי נקיים כחייב: דעלך חביב תעבירי לחברך; וכשנשתדל להקים את אימתנו נפעל גם על תחית התישבים ונגביר את הרגשתם הלאומית במובן הטוב של המושג הזה.

עלינו לבוא, איפוא, בברית עם הערביים ולכרות עמהם אמנה, שתהא רבת-תועלת לשני הצדדים ולאנושיות כולה, אנחנו בוראי נסכים לברית זו, אבל דרושה עוד הסכמת הצד השני; ואותה נשיג לאט לאט עי פועלה מעשית, שיש בה תועלת לארץ, לנו ולערביים. בדרך הממשי הזה יבינו שכנינו מעט מעט את הטובה הרבה, שיוכלו להפיק מן השותפות בין עם ישראל ובין עם ערב. כל פבריקה חדשה וכל מושבה שניסד, כל מיסד צבורי שנכונן, אם אך נהנה בהם גם את יושבי-הארץ, מקרבים אותנו אל מטרותנו. השגת המשא-אמנה הקיים הזה, שצריך לחרות לא על נייר או על קלף, אלא בלב ובמח של עם שלם, היא מפעל כביר, שאין דומה לו בתולדות התקדמותה והשתחררותה של האנושיות, כי תוצאותיו הן תחית שני עמים שמיים עתיקים, בעלי-כשרונות ורבי-עתידות, המשלימים זה את זה. צריך להודות, שעד עתה, טעינו בכתובת, כדי לרכוש את ארצנו פנינו אל כל הכחות, שיש להם יחס כל שהוא אליה, לקחנו דברים עם כל המחיתנים, אך את החתן בעצמו שכחנו: העלמנו עינינו מארזי-הארץ האמתיים, מבלי ולול בכל אלה שיש להם נגיעה בארצנו וביחוד בממשלתה, עלינו לפעול ביותר על העם הערבי, ובקרבו עלינו לבן את מעשינו ביותר אל מפלגת-הפלחים, הישרה והמרוכה משאר המפלגות. המעשה החשוב ביותר, שאנו יכולים לעשות בנידון זה, הוא-הרמת מצב החוכרים והפלחים, היושבים על הקרקעות שנקנה. יותר שנוסיף לקנות אדמה ולהיטיב לעיכדיה, יותר ירבו הרוצים למכור את אדמתם לנו, יותר תחזק השפעתנו בארץ ויותר תגדל הכרת תועלתנו ונחיצותנו.

אבל גם בערים יש לפנינו כר נרחב לפעולה, נפתח לקחה ליושבי הארץ את מוסדותינו הצבוריים: בתי-החולים, בתי-הרפואות, בתי-הספרים ואולמי-הקריאה, בתי-המאכל הולים, קופות החסכון והמלוה; נערוך דרשות פופולאריות, מחזות ונשפים-ומרה לפי רוח העם ובלשונו; נגן בבת-ספרנו מקום חשוב ללשון הערבית ונקבל אליהם ברצון את בני הערביים; נפתח את גני-הילדים לעולליהם ונביא

בזה טובה רבה להמשפחות העניות, — טובה כלכלית, היציגנית ועוד יותר — רוחנית ומוסרית. ועי' התינוקות גשפיע השפעה כבירה על הגדולים. הגיעה השעה שנבין, כי החנוך הוא מניע מדיני גדול, שלו אנו חייבים להקדיש את מיטב פעולתנו הצבורית. אמנם, כבר קדמונו אחרים, ובערים הגדולות חפשו הישועיים, האנגליים והאמריקניים את מוסדות החנוך וההשכלה הבינונית והעליונה; אבל אילו היינו מבינים את כל חשיבותו של כבוש ההשכלה בארצנו ואת הערך הגדול, שיש למוסד מדעי עליון ביחס אל השפעתנו הכללית, יכולים היינו להתחרות עם הצרפתים ועם האנגלים — אמריקנים, כי בשעה שלכולם אין המדע וההשכלה אלא אמצעים למטרה דתית וכבושית, היינו מורים אנחנו תורה לשמה ומשלימים חופש-מוחלט של דעות ואמונה בביהם, אילו היינו יודעים לכבוש את מוסדות המדע והחנוך ולהעלותם למעלה עליונה באופן שיהיו לשם ולתהלה בכל ארצות-הקדם, היו נוהרים אל בתי-ספרנו אלפי תלמידים סמורים, מסורתי, מארס-נהדרים ומתורכיה האירופית, ובתי-ספרנו היו יכולים להיות גם למקור שפע חמרי גדול לארץ-ישראל. כל מוסד הגון של חנוך, שניסד שם, הוא מלה אחת קטנה, אבל חשובה, של המשאמר ושקול הוא כנגד אלפי זהובים של שלמונים.

ובבתי-ספרנו, כמו בכל מוסדותינו, נתרחק מלאומיות צרת-מבט וצרת-עין, הרוואה אך את עצמה. אנו נכנים אליו ביד רחבה מרעים, מלאכה, עבודה וחנוך גופני. לא ליהר את הערביים מגמתנו, אלא להתקנם לחיים יותר שלמים, לגמסם, לפתחם, להוציאם מצרות-מבטם, כדי שיוכלו להיות לנו ברבות הימים לבעלי-ברית נאמנים, לרעים ולאחים. נכון את עם-הארץ ונכשירו אל ישובנו, נהיה למאור-המדע בארצנו ונפנה את הדרך למשפט ולצדק. נלחם בדעות הקדומות של הלאומים השונים, השוטטים זה את זה. נהיה למלאך-השלום, המפשר בין הכחות הרתיות הצוררות זו את זו, וכל אלה יכולים לעשות אנחנו בטוהר שאיפותינו ודעותינו, אנחנו לבד ולא אחרים, וכשנבוא לחנך את בעלי-בריתנו ולפעול עלינו, אל נא נשכח עיקר אחד, כשם שהמורה מחויב לדעת את נפש חניכו ונשיותו, כך לא די לנו לשויות לנגדנו את המטרה הקיצונית, אלא חובה עלינו להכיר כראוי את העם הערבי, תכונותיו, נשיותו, שאיפותיו, לשונו, ספרותו, וביחוד להכיר הכרה עמוקה את חייו, מנהגיו, סבלותיו ויסוריו, אל נא נשנה את השגיאה, שהסבה נזק אין קץ לחנוך הילדים, במשך אלפי שנים היו המחנכים דואים בתלמידיהם אנשים קטנים-קומה, כלומר, את הילדות היו רואים אך בגוף ולא בנפש, שברגע בואה לשכון בחומר היא — כך היתה דעתם של המחנכים הישנים — כבר מושלמת די צרכה, מיכנת ומוכשרת ומוזינת בכל הכשרונות להבין, להשכיל ולהרגיש. אנחנו נכנסים אל סביבה, שהיא חיה עתה במאה השש-עשרה, ועלינו להביא בחשבון בכל מעשינו את מצב-הנפש של העם הזה עתה, אם נרצה להוליך איזה אדם אל מקום ידוע, עלינו לקחתו במקום שהוא נמצא בו עתה; באופן אחר לא יוכל לזכר אחרינו. אנו צריכים, איפוא, לחקור את הפסיכיקה של שכנינו ולבא עד תכונתה, חרפה היא להגיד, שעדיין לא נעשה אף כל שהוא בנידון זה, שעדיין לא הקדיש אף יהודי אחד את עצמו לדבר זה, באופן שאנו בורים גמורים בכל הנוגע לערביים וכל ידיעותנו עליהם הן יריעות-השוק. עת להשכיל!

* * *

*

כל אחד מסעיפי פעולתנו דורש באור ושיטה מסוימת, בעוד שהרצאה זו באה אך לנעת מנע קל בתכנית הרחבה של העבודה ולהראות את הנחיצות להבין את מצב-הענינים האמתי בעוד מועד.

אפשר להתנגד לדברי ההרצאה הזאת מטעמים שונים; אבל אחת מעיו המרצה להחליט: שהדברים הללו נאמרו ברוח אומתנו, ברוח הצדק העולמי, שטבע את חותמו על עמנו מיום שהיה, נוי ועד היום הזה.

נביא-הגולה, כשבא לדבר על חלוקת-הארץ, אמר: "והיה תפילו אותה בנחלה לכם ויהגרים הגרים בתוכם, אשר הולידו בנים בתוכם, והיו לכם כאורח בבני ישראל, אתכם יפלו בנחלה בתוך שבטי ישראל, והיה בשבט, אשר נהג אתו, שם תתנו נחלתו (יחזקאל מ"ז, כ"ב-כ"ג). והנביא הגדול מענתית, שקדם ליחזקאל, כשבא לנבא רעות על השכנים הרעים הנוגעים בנחלת ישראל, אמר לבסוף: "והשיבותים איש לנחלתו ואיש לארצו". והיה אם לסר ילמדו את דרכי עמי... ונבנו בתוך עמי (ירמיהו י"ב, ט"ז-ט"ח).

הבה נלמדם את הדרך הטובה, נבנם-ונבנינו גם אננו.

י. אפשטיין.

חִנ'קָה.

דרמה בשלש מערכות

מאת

יעקב שמינברג

(סוף)

מַעֲרָכָה שְׁלִישִׁית.

אותו החדר שבמערכה ראשונה. לפנות ערב. בעד החלונות טימן וחדרות קיני חשמש. דלת הזכוכית שטימן פתוחה לטחנה. דרך דלת זו נראים עצים ירוקים אחדים.
ר' נחמן יושב אל השלחן בבמערכה ראשונה: לפניו ספר פתוח. על ראשו ירמולקה. שרה יושבת על הספה האדומה מוטקת. מניח זרעפים. כשהטפס מתרחם הם נשארים שניהם מחרישים זמן טעם. בין מערכה שנייה לשלישית עוברת כשעה.

שרה (מרימה את ראשה). — נחמן, יושב אתה לך על הגמרא שלך ואינך נותן לב כלל אל כל מה שמתרחש בבית, כאלו אין הדבר נוגע לך כלל, עלי לדאוג לכל.

ר' נחמן (לומר ברמזה).

שרה. — מדברת אני אליך, ואתה אינך נותן לב אלי.

ר' נחמן (מרים את ראשו מעל הספר). — מה את רוצה?

שרה. — אמר נא, את יוסל הפקרת לנמרי?

ר' נחמן (אינו משיב).

שרה. — יוסל לא נתפקר עוד, חלילה, במדה כזאת שלא תהא לו תקנה. אך במה דברים אמורים, כשיש אב והאב משגיח על בנו ואינו מתעצל להטיף לו, למשל, דברי מוסר לפעמים. אבל כשהאב מפקיר את בנו לנמרי, לאמר: עשה מה שלבך חפץ! מה יעשה הבן שלא יחטא? אפשר שאינך יודע כלל, כי יוסל שלך לא עיין זה כשנה בספר עברי? ואם יודע אתה, — למה אתה מחריש? אפשר שאתה מחכה עד שיצא לנמרי מרת ישראל? אבל אז לא יועיל גם המוסר שלך.

ר' נחמן. — מה תיעלת במוסר?

שרה. — אבל לנסות אפשר, — לא כך? ולא על במול תורה אני דואגת, לבי רואב לראותו מטייל בחוץ כל הימים. מי יודע לאן הוא הולך, והיכן הוא כל היום, מי הם חבריו? למשל, היום, היכן הוא עתה? זה שתי שעות שיצא, לובש הוא את מעילו ואני שואל אותו: יוסל, לאן אתה

חפץ ללכת?— צריך אני ללכת—משיב הוא לי. אין נער מתירא מאמו. אלו שאלה אותו אתה, בודאי היה עונה לך בלשון אחרת.

ר' נחמן. —ולא אמר, לאן הוא הולך?
 שרה. — בודאי, לא אמר, כשאבא יושב לו על ספרו ואינו חושש כלום — מה לא יעשה הבן? אני אף כי אשה אני, בכל זאת יודעת אני, שנדולה מצות חנוך הבן כמצות למיד תורה. ואולי עוד זו נדולה מזו. אתה בעצמך אמרת לי כזאת...

ר' נחמן. — אשאלהו כשיבוא. (נחן על הספר ומתחיל ללמוד בדממה. אחרי רגע). — כשיבוא תקרא אותו הנה. אשאלהו. (מתחיל ללמוד שוב).

שרה (בלא קדחת-דוח). — יודעת אנכי, תשאל—ותצא ידי חובתך. והשאר? השאר אינו נוגע לך. יודעת אני, לא הפעם הראשונה זאת לי. מוטב שלא תדבר כלום ולא תשאל כלום, ולא ימק לבי לראות באכזר יוס'ל. (היא אורגת את החומסק).

נשטע קילו הדייטש של ר' נחמן בלמוד. אחרי רגעים נשטע קול צעדים מן החדר השני).

שרה (מעל הספה). —האיתה זה, יוס'ל?

יוס'ל (מן החדר השני). —אני, אמא.

שרה. —הכנס נא לכאן בני. (ל', נחמן, משפילה את קולה). —ראה נחמן, אל תקלקל חלילה לגמרי. דע מה דבר עמו. הן יחיד הוא אצלנו.

יוס'ל (נכנס ופושט את מעילו העליון).

ר' נחמן. (מספק בלימוד וסביש על יוס'ל).

שרה (נבטת אל יוס'ל ולוקחת מעילו את המעיל). —תן לי את המעיל, אני אתלנו. — איפה זה היית? לפני לכתך שאלתיך ולא השבת—

יוס'ל (רוצה לבאת). —טיילתי קצת.

שרה (תולה את המעיל סמוך ללח-הזכוכית). —לטייל קצת אפשר. —ובלבד שלא לילך למקום סנונה ולאנשים מנונים. מעולם לא אמרתי, כי אי-אפשר לטייל. להפק. כל היום אי-אפשר לשבת בבית. אבל צריך לדעת לאן אתה הולך. עכשיו יש מקומות מסוכנים כל כך הרבה...

ר' נחמן (ליוס'ל) גש נא הנה, שבה רגע.

יוס'ל (יושב על כסא סול אבן, טרונג קצת). —למה אני לך, אבא? רצוני ללמוד קצת. לא למדתי היום כלום...

ר' נחמן (תוסף את ראשו בשתי ידיו מביט בפני יוס'ל). —אמר לי הפעם דברים ברורים. — מה יהיה בסופך? הן לא נער אתה עוד. סוף-כל-סוף צריך אתה לתת אל דבר דבר זה, שגורם לי כל כך יסורים. ונגיח, שאין הדבר נוגע כלל אלי, אבל אתה בעצמך מה יהא עליך? אדם תועה ותועה, אבל סוף-סוף הרי צריך הוא להכיר את מעותיו.

יוס'ל. (מדייש).

שרה (יושבת שוב על הספה). —מדוע אתה מחריש, כשמדברים אליך? החרשת כבר דין. באה העת לדבר. אדרכא, אמור מה שאתה חושב. יחיד אתה לנו, אל נא תשכח זאת, אביך זקן. —ומה אדם רוצה בוקנתו? שיהיה לו בן הגון למלא מקומו. מה היינו חסרים אלו היית כלבבנו, אלו יושבת ועסקת בתורה אבל עכשיו... איי ואבוי, לנו, דומה הדבר כאלו ערירים נלך מן העולם הזה.

הרהר בדבר וחוזר בך... אם לא למען עצמך--עשה למען אבא ואמא הוקנים.
 ר' נחמן. הנה מדברת את, במחילה כאשר, הניחי, אני אדבר עמו, כשהוא
 שומע את דבריך, הוא חושב בוראי, שכל עיקר דאגתנו לטובתנו
 הוא, ולא לטובתו. ענין אחר לגמרי הוא, אם אדם מכין, שְׂמִינִים
 לטובתו (לזוּלָה).--לא לטובתי אני מכין, אני רוצה רק להשיב אותך
 לדרך הטובה, אם תשמע בקולי ותשים אל לבך, אז ייטב לך.
 לך בעצמך. מתחלה השב לי על שאלה זו: מדוע אינך מעיין כלל
 בספרו הרי יודע אותה, כי הלמוד הוא עיקר כל העיקרים.

יוסף'ל (מחייש).

שרה. מתירא היא להוציא דבור אחד מפיו.

יוסף'ל (כלל השק). לומד אני גם עתה.

שרה. למה תוציא דבר שקר ספך, בניז חושב אותה, שאשה אינה מבחינה
 בין למוד ללמוד? עיני אם מיטיבית להביט, פותח אתה את הנמרא
 ומעמיד את עיניך על נקודה אחת, וכך יכול אתה לשבת שעה שלמה.
 אמר בעצמך, כלום לומד אתה באותה שעה? איני מה יודעת שאתה רואה
 שם, אפשר שאיתיות הנמרא כתובית שם באויר? גם רעמים לא יהיו
 מעוררים אותך בשעה שאתה מביט כך. מהרהר אתה. מי יודע מה
 שאתה מהרהר.

ר' נחמן (לזוּלָה, במרחק). מה אתה אומר ללמוד זה?..

שרה (לר' נחמן). בושש גם לספר דבר כזה. אתמול ישב כך על הנמרא ואני נכנסתי
 בשעה זו. באמונת, נחמן, נשארתי עומדת הלומה אצל הפתח ומדאבין
 לב לא יכלתי להזיז רגלי. רואה אני, הנמרא מונחת פתוחה לפני, אפשר
 היה לחשוב באמת, כי עסוק הוא בלמוד. אבל יודע אותה, נחמן. היכן היו
 עיניו בשעה זו? אפשר שאתה לא תאמין לזאת--הוא הביט על חנ'קה--היא
 נקתה באותה שעה את הארון--מסתכל ומסתכל הוא בה ואינו גורע ממנה
 עין. כאלו בול-עץ עומד שם. באמונה, עמדת והתכוונתי בדבר עשרה
 רגעים, עד שראני. רק אז הסיר את עיניו מעל הבתולה, וכל זה בא מתוך
 ההרהורים... לולא התהלך כל היום במחשבותיו, כי עתה לא הגיע לידי כך.
 מה היה אומר אדם זה, אלו ראה דבר כזה?..

יוסף'ל. הדבר נרמה לך.

שרה. מתחלה חשבתי גם אני כך. אבל אחר-כך... בעיני ראיתי...

ר' נחמן. ואם מעיין אתה לפעמים בספר--אם לימד אתה שלא לשמה, רק
 בשביל לצאת ידי חיבה-למוד כזה איננו למוד, באיפן כזה, מיטב
 שתניח את הלמוד לגמרי--

יוסף'ל. הכל לימודים עכשיו שלא לשמה.

ר' נחמן. ולמה אתה לומד את הספרים שלך בחשק?

שרה. כשהוא פותח ספר משלו, מיר סרה השנה מעיניו. הוא נהפך לאיש אחר.
 לא לומד, אלא אוכל הוא את הספרים שלו. באיתה שעה שהוא מעיין
 בהם--אינו רואה ואינו שומע כלום.

ר' נחמן. אלו היה לי בן אחר הולך בדרכי, לא דברתי אליך כזאת, איני משלה

את נפשי בשקר. יודע אני, שכח אותם הספרים החיצונים יפה עכשיו, בעונותינו, סכח התורה, די לו לאדם לעין בהם פעם אחת—ואין לו עוד תקנה עולמית. יודע אני, שלא תהיה עוד לעולם יהודי ירא שמים, אבל כיון שיחיד אתה לי, אני מוכרח לדבר, הסר נא מלבך את כל אותה הוהמא ושוב אל התורה.

שרה. אָה, הלא, רבינו של עולם... הלא וישכח סוף סוף מעשה נערות... ר' נחמן (לאשתו בקצרה), הניחי לי לדבר הפעם, אפשר שאני מדבר אליו בפעם האחרונה (ליוסל), עד אלהים, ששנתי נימלה ממני על ירך, שאני יכול להחפץ עתה בכונה צרופה, יש שבאים אלי לשאול, שאלה, אני פותח ספר לעיני בן, ושוב את הנעשה מסביבי, שוכח שאדם עומד על גבי... כך מרופות עכשיו מחשבותי. והכל על ירך, אבי ואבי-אבי ישבו על כסא הרבנות, ואני אעזוב אחרי בן שאינו שוה כלום. זר יהיה אחרי המנהיג של העיר, זר יהיה פוסק, שאלות (אחרי רגע של הרהורים), אבל הכל בידי שמים.

שרה. ואת הספרים שלך אינך צריך לעזוב לגמרי, עכשיו יכול גם רב לעיין בספרים חיצונים. רק זר אל ידע זאת, ידמו נא הבריות, כי הולך אתה בדרך התורה, כלום מה תועלת בכך, שידעו הבריות, כי סרת כבר מדרך אבותיך? עכשיו לא יראת-שמים הוא העיקר, חֵב אדם להיות איש בין אנשים. יוסי' ל. לרב איני יכול להעשות עוד.

שרה. כלום אין מחך חריף די הצורך לכך? ר' נחמן. מחו חריף מאד, הרבה היה יכול לרעת אלו היה רוצה. אבל לא במח' עומקים כאן.—מח יש לו, אלא שהוא ממלא אותו בדברים של מה-בכך. שרה. מחו ולבו של אדם ברשותו. רוצה—הוא ממלא אותם בתורה, רוצה—ממלאם בתפלות. כך אני חושבת.

יוסי' ל. אמא, הניחי לי לדבר עם אבא ולכאור לו, מפני מה אינני יכול להעשות לרב, לשוב ולהיות מה שהייתי לפני. לך יהיה קשה להבין את זאת. אבא, אם רק ירצה, יודה לי.

שרה. עכשיו הכל מבינים... גם אבא יודה לך! ר' נחמן (לאשתו). התבונני נא בדברי, הכל נעשה על פי מול. עוד בזמן שהיה ילד הרגשתי, כי עת אחרת באה, כבר אז התחילה כמין מנפה: אצל זה סר נער מן הדרך, אצל אחר נתחמץ נער, וכך אצל שלישי ורביעי. לא שלחתי אותו, חרדי ללמוד אצל רבי, כאלו נבא לי לבי רע, כעצמי למדתי אותו, כדי שלא יתחבר לנערים שנפגעו, גם כביה המדרש לא נתתיו ללמוד. התאמיני לי, על מחשבותי עלתה או, כי רוח הטומאה נתגבשה ראשונה, לחדרים ולבתי-מדרשות. כי התבונני נא: מהיכן יצאו כל אלו הגלוחים והמופקרים, אם לא מבתי-מדרשות? נער פשוט לא יצא כל כך מהר לתרבות רעה, ואם יצא, לא במדה כזו.

שרה (בנחת). עכשיו הכל מופקרים, הפשוטים והמלומדים, הכל טובים... ר' נחמן. ובכל זאת יש גם עתה הברל בין מופקר פשוט למלומד: נער פשוט מתפקד מתוך תאוותו. חפץ הוא ליהנות מן העולם הזה. בכך די לי.

איננו חושב על-אדות אחרים. ילך לו כל אחד בדרך שהוא רוצה. את תאותיו מלא, ומה לו עוד? ונער שלמד כשנתפקר, איננו יכול לשבת במנוחה, צריך הוא לקלקל את כל העולם, את לא תכני את התוך? שבדבר זה...

שרה. נו, נו, הן החלות לספר על אדות יוסל.
 ר' נחמן. כך הוא הענין... אמרתי, כי אל ביתי שלי לא תבוא הרעה, אבל הכל תלוי בידי שמים, גם בני יחירי סר מן הדרך. והדבר נעשה מאלי, כחשאי, מבלי שהרנשתי איך נעשה ואימתי, מהיכן באה לו האפיקורסות? הרי זה, כמין מנפה, רחמנא לצלן. הרוח מעביר את סם המות מאיש לאיש, (ליוסל).—יוסף, עדיין יש פנאי, חוזר כך, שוב אל התירה, זכור מי היו אבותיך. עוד הדרך לתשובה פתוחה לפניך. במעשה לא חטאת עוד—כך אני מאמין...

יוס'ל, רב לא אהיה עוד לעולם, אבא.
 שרה. מי מצוה עליך להיות רב? אפשר שלא תצטרך לכך... מי יודע... אבל אל נא תתרחק מן התורה, דקדק ביהדותך. השאר יבוא מאלי, רק היה קצת יותר יהודי.

ר' נחמן. זה כח התירה: אם תהנה בה היום שעה אחת, על כרחך תהנה בה מחר שתי שעות. וזכר אתה איך היית לומד בילדותך? צמוד היית אל הנמרא במסמרים... ועתה — עדיין יש בך מדה זו, אבל לא לגבי הנמרא... עתה הנך רבוק ומצומר אל אותם הספרים...

יוס'ל, (מחיש).

ר' נחמן (לצד שרה). וביותר ידאב לבי, שהוא היה האחרון. מבינה את, הוא היה הנער האחרון בכל העיר, שהיה יושב עוד על נמרא. הוא היה היחירי לחלוטין, האחרון. עתה ילך גם הוא אליהם, אל האפיקורסים, בעיר לא ישאר עוד אף נער אחד עם ריח של תורה. וזה מדאיב את לבי ביותר: בני היה האחרון, היחיד, ואני לא יכולתי להצילו.

שרה (באנחה). ישאר נא יהודי לפחות.

ר' נחמן (כמעט בכעס). איני צריך ליהדותו! אם רוצה הוא לחזור שוב אל התורה ולהיות רב כאבותיו, מטוב, ואם לאו, ילך לו אל האפיקורסים שלו. איני רואה ליראת שמים, — על התורה צר לי!

יוס'ל (מחיש).

ר' נחמן. למה אתה מחיש?

שרה. ענה דבר, הבטיחה מה שתבטיח לאבא ואמא, ולא ידאב כל כך הלב. כלום עוד רבים לנו בנים בלעדיך? הרי יחיד אתה לנו. (בנקשה) עשה למען אבא ואמא, זרוק החוצה את הספרים שלך והיה שוב מה שהיית. בעצמך תראה, כי ייטב לך.

ר' נחמן. למעשיך איני רוצה לשים לב, — אפילו חוזר אכול לך! אבל למד! הכל יכופר לך, ובלבד שתלמד.

יוס'ל (יחשב בראש מורד. מחריש).

שרה, הלעילם תחריש כנז (נאמחת). – מי האמין, שילד כגון-זה יגרום כל כך עגמת נפש לאבותיו. נולד וגדל בביתו של רב, לא ראה שם מעולם דבר מגונה, והנה הרי לך...

יוס'ל (טרים את ראשו, מכיס על אביו). אבא, רוצה אתה, שאשיב לך עתה על דבריך – יודע אני, כי לדירך אתה הוכאי. אבל בכל זאת מיכרח אני להגיד לך – מהיום והלאה צריך הדבר להשתנות – אי אפשר שישאיר כך כמו שהיה עד עתה – בחד לך אחת משתים: או שאשאר בביתך, אבל בתנאי שתהיה לי יכולת לעשות מה שלבי חפץ, או שאסע תיכף ומיד לאיזה מקום, איני יודע עוד, לאן –

שרה (מפילה הפומק מידה ונגשת במרצה אל יוס'ל). – הי עסק. לאן? להיכן? מה אתה סחז רוצה אתה לקצר את שנות זקונינו (לאישה). נחמן, מה הוא סחז ר' נחמן (מכיס אל הגמרא). בביתי איני יכול לתת לך לעשות מה שאתה חפץ. את זאת דע לך: כל זמן שאתה בביתי אתה נמצא ברשותי – חוץ מכיתי-הרי אתה בן-חורין.

יוס'ל. אם כן מיכרח אני לנסוע.

ר' נחמן (מחריש).

יוס'ל (לאביו בקול רך). יודע אני שנמיעתי תגרום לך ולאמא יסורים רבים, אבל אחרת לא אוכל. מוכה נמיעתי גם לי וגם לכם. ישיבתי כאן תהא קשה לי ולכם מיציאתי.

שרה. כך הוא לפי שכלך שלך. אבל אני מכינה רק אחת, כי בננו היחיד אתה וצריך אתה להיות עמנו.

ר' נחמן (טרים את ראשו). אם אינך יכול לשבת בביתי, פה לך למקום שאתה רוצה! לא אעצרך. מוטב לי לדעת שביתת ריק מלראית אותך בביתי מתנהג כאחד המופקרים, בביתי אתה יכול להשאר על תנאי אחד: אם תעסוק בתורה.

יוס'ל. אם כן מיכרח אני לנסוע, ומוטב שתהא נמיעתי במהרה (קם ממקומו והלך אל הפתח בכונה לצאת). אל תרמה, אבא, שדברים בעלמא אני מדבר...

ר' נחמן (מוריד את ראשו ומחריש).

שרה (הולכת אחרי יוס'ל). חכה נא, להיכן אתה בורח, עוד אין הדבר כמו שאתם חושבים שניכם, אתה אינך נוסע עוד. נו, עשה מה שתעשה, ועל דבר הנמיעה אל תדברו הראיתם? שניהם הם עקשנים שבועלים! (היא מפנה את ראשה אל ר' נחמן, מכיפה עליו. זה אינו עונה על משה. היא מנענעת בכתפיה ויוצאת אחרי יוס'ל. רגע של דמעה).

ר' נחמן (תוסף ראשו בידו, הירטולקה על ראשו נשטמת לצד אחד. מכיס לחלל החדר, שקוע במחשבות. מן החדר השני נשמעים קולותיהם של יוס'ל ושרה).

שרה (נכנסת ונגשת אל השלחן בצעדים מהירים). נחמן, האם תתן לו לנסוע? הנה זה רוצה לצרור את חפציו, תעודת-מסע מיכנת בידו. נחמן, צא אליו, אמור לו דבר מה, סוף כל סוף אתה הוא האבא ואם יסע ייטב לך יותר זכור, כי יהיה הוא לך בכמה תפלות עלה לך בן זה, ועכשיו תגרשני מכיתך? מלה אחת אמור לו. ר' נחמן, עץ שעלה בו רקב מוטב לעקור אותו – יסע לו.

שרה. נחמן, מה אתה סת, כלום יש לך ילד אחר?
 ר' נחמן. בזה הצדק אתך—ילד אחר אין לי.
 שרה. רוצה אתה להשאר ערירי גם ממנו?
 ר' נחמן. ילד רע קשה לי מחסרון בנים.
 שרה. אני אומרת לך, כי תלך אליו ותאמר לו, שיניח תיכף את סרור
 החפצים, נחמן, אין עושים צחוק בדברים כאלה, ראה, אפשר שתתחרט
 אחר כך, בשלא תוכל לתקן עוד.

ר' נחמן (עושה את עצמו כאלו הוא מעין בנפלא).
 שרה, נו, רבונו של עולם, באב כך בנו, שניהם עקשנים ושניהם רוצים לעמיד
 על דעתם! (מן הדרך השני נשמע קולו: יוסף חדל לך, מהלים כאלה, אבא לא יעשה לך כלום,
 הוא רק רב דברים בעלמא, האמנם חושב אתה, כי רצוה הוא בנסיעתך? נו, חדל מהבלים!).
 ר' נחמן (נשאר רגע אחר אחרי צאת שרה, יושב על הספר, אחרי כך הוא קם מסקומו ופתחיל להתהלך הנה
 והנה לפני השלחן, טעבר כפעם בפעם את ידו על ספרו וסדבר לנפשו). הא... כך—לשים
 עליו עין, אולי אועיל... הם—כבר אבד.

שרה (נכנסת בנפנים וועפים, יושבת שוב על הספה ולוקחת את הסופר בידה). את החפצים כבר
 הניח (אחרי רגע של דמעה). מה הועלת בדברך? לא כלום. מוטב שהיית
 מניח את הענין כמו שהיה עד עתה, בדברך עוד דמעות (מחיישה שוב רגע).
 אי אתה מודה, שלא כך היית צריך להתנהג?

ר' נחמן (עושה עצמו כמעין כספ).
 שרה. קשה לו לנער בימינו לעסוק בתורה לבד, כמו שאתה רוצה, אפילו
 תכפה עליו הר, לא ישוב כל היום על הספר. ענין אחר הוא היהדות.
 ילמד כמה שילמד לו שם ומה שילמד, אבל צריך הוא להיות יהודי.
 אמור מה שתאמר, איני מבינה את דברך שאמרת: העיקר אצלי הוא
 הממדי.

ר' נחמן. (אינו עונה).
 שרה (מריטה את ראשה ומביטה בעד החלון הסמוך למטה). היום כבר פנה וחנ'קה עוד
 איננה. זה שלש שעות שהלכה, ובלא כך, אין רעתי נוחה ביותר,
 מזה שהיא נמצאת בבית... (מסבילה את קולה, כמדברת לנפשה). מי יודע איזה
 אסון עוד חמים על ראשנו, צריך לשלח אותה מעל פני.

ר' נחמן (לומד).
 שרה. אפשר יש לך פרוטות אחדות? — הייתי הולכת לשוק.

ר' נחמן (מנענע בראשו לאח של אין").
 שרה. אולי אקח ממאת הריבול? יש שם מעות קטנות.

ר' נחמן. אותו האיש עוד יבוא בודאי היום לקחת את הכסף.
 שרה. שמע נא מה שאומר לך, נחמן, -- סוחר הסמרטוטים יבוא בודאי, דבר
 עמו על דבר חנ'קה, צריך הוא לשים קץ לענין זה, להשיב לה את מאת
 הריבול, הלב ידוה לראות את חנ'קה בצערה, מקיצה אני אתמול בלילה
 ושומעת קול בני. מי בוכה? חנ'קה. לבי יוצא מרחמים ומצער, ראה,
 בבקשה, ואל תשכח לדבר עמו. בכלל, חייב אתה לדבר עמו כמו שראוי
 לרב, ובפרט, שבביתנו היא משרתת.

ר' נחמן. אומר לו עוד הפעם.
שרה. לא דברים בעלמא צריך אתה להניד לו, אלא לצות עליו, לנוזר עליו
בגורת רב, שישב לה את כספה. מעשים יותר גדולים מזה רני' אתה
לעשות. הלא רב אתה.

ר' נחמן. אעשה מה שבכחי.
שרה. חיות אנכי על דברי: צריך אתה להבריא אותי שיתן לה כסף.
ר' נחמן. אבל הלא איני יכול לצות על איש בעניני כסף. כל איש ארון לכיסו.
שרה (נבט אל השלח, מתבוננת מסביב, משפילה את קולה). את זאת נתכונתי לומר
לך, למען תדע-הדבר נוגע גם לנו-איני רוצה, כי חניקה תשאר בביתי,
אי אפשר לי להחזיק אותה בביתי, אבל אם לא יתן לה אביה את מאת
הרובל, אי אפשר יהיה לי לשלח אותה, חסה אני עליה; מה שאין כן
אם ישיב לה אביה את הכסף: היא אמרה לי, כי יש לה חתן ושהוא
מחכה רק למאת הרובל-נושא הוא אותה והכל עולה יפה.

ר' נחמן. מדוע אינך יכולה להחזיק אותה בביתנו?
שרה (מתבוננת עוד הפעם מסביב). דבר ברור איני יכולה לומר לך, אבל חושבת
אני... זה ימים שנכנס השד בלבי... כמדומה לי, שיוסיל שלנו יש לו עמקים עמה.
ר' נחמן (מקטט את סביב). האי מאי?

שרה. איני יודעת בעצמי מה לומר לך. כמדומה לי, שהדבר אינו מחור... זה זמן
מיעט שהחלתי להבחין, כי יוסל כרוך יותר מדי אחריה...

ר' נחמן (קופץ מסקומו, בכעס ובקול רם). מה! זה ה-! -!
שרה (מחזיקה אותו בשתי ידי). הם, נחמן, ה' עמך, עוד תביא עלינו צרה שלא נקטר
ממנה לעולם, אין לנו אלא להשתרל, שהבתולה לא תהא כאן.

ר' נחמן (כמו לפני זה). אבל!
שרה. נחמן, ה' עמך, שב!
ר' נחמן (יחשב). אם כן הלא באמת...

שרה (איננה נוחתת לו לדבר). הנח, הנח, הדבר איננו עוד כך כמו שאתה חושב, אבל בכל
זאת, מן המוכרח שהבתולה לא תהיה יותר כאן, בדברים כאלה צריך להזהר.
אתה יושב תמיד על הגמרא, הבית כמעט ריק תמיד, צריך לשלח אותה.
עכשיו עתה מבין מדוע זרתי אותך לדבר עם סוחר הסמרטוטים (חללה
ויושבת על המטה).

ר' נחמן (טוריד את ראשו על המטה). מה הולך ונעשה עתה בביתי?
שרה. השתרל בדבר, כי יתן לה את מאה הרובל, צר לי עליה, על היתומה.
אבל תלך לה לשלום, כשבני היחיד בסכנה (משפילה את קולה). לו ידעת בכמה
עלתה לי עד שהחלמתי בנפשי לספר לך זאת...

ר' נחמן (ביאוש). מה פשעה של יתומה וזו נערה פשוטה. הוא האשם.

(רמזה. ר' נחמן שקוע במחשבות, שרה סורגת את המוסק. אחרי רגעים אחדים נשמע מן
החדר השני קול צעדים מהירים. רגע שבה הרמזה. אחרי כך נשמע קול דברים מן החדר השני).
חנ'ק'ה (נכנסת ונגשת בצעדים מהירים אל השלח, למקום שיושב ר' נחמן. עיניה נוצצות, מטפחת ראשה
נמלה על כתפיה בכלל, היא עושה רושם של מפורטת וחולנית. מצוה רמז מזה. היא מדברת בקול
רם ומספיקה בכל פעם את דברי עצמה; כשהיא מדברת היא אוזחת בידה בקצה השלח ומנענעת

בראשח כאיש שעצביו נרדום). ר' נחמן, ר' נחמן! מעלתו מוכרח לשמוע עתה דברי. דבר זה חיי תלויים בי עתה, מעלתו יכול להצילני, ישמע נא מעלתו. שרה (ננשת אל השלחן). מה לך, חנ'קה, למה את מדברת כאלו דעתך נטרפה עליך? דברי, ספרי מה עמך. מי יכול להבין דבריך כך? צועקת את ותו לא. ספרי כדרך בני אדם.

ר' נחמן (לאשתו). מה היה לה?
חנ'קה (במקומה). יושיעני מעלתו!
שרה (אוחזת אותה בידה). אבל הי' עמך, הנירי, מה לך? מתפרץ אדם הביתה וצועק: הציצו אותי וי' כלום הכה אותך איש? אפשר, מבית אביך את הולכת?

חנ'קה (מבקשת בעיניה כמא).
שרה (מנישה לה כמא). הא לך, שבי וספרי מה לך.
חנ'קה (נופלת על הכסא וכוספת ראשה).
ר' נחמן. בודאי אסון קרה לה.

שרה (מחליקה לחנ'קה על ראשה, בקול נמוך). בודאי היתה שם, אצל אחיה, היקרי, אוי, גם אבות כאלה ישנם בעולם! וגם אם חורגת יש לה—אף היא, כלי יקרי. בכף של מים היתה מטביעה את היתומה, אלו היתה יכולה (מחליקה את חנ'קה על ראשה). יתומה עניה...

ר' נחמן (לאשתו). שאלי אותה, מה לה.
שרה (לחנ'קה). נו, בתי, אמרי, מה עשו לך? ה, דודה' שלך הכתה אותך? מבית אביך את באה? אמרי את האמת, אל תתבישי.

חנ'קה (מריטה את ראשה, מביטה כמשתוממת מסביב, וזכרת בדבר מה ועיניה נוצצות). ר' נחמן, אל יתן מעלתו לו את מאת הרובל, אל יתן לו, אם מעלתו ירא את ה'—אל יתן לו!

שרה. מה את מדברת, למי לא יתן?
ר' נחמן. כלום אינך מבינה?
שרה. אני מבינה. תן לי לדבר עמה.
חנ'קה (במקומה). אל יתן לו מעלתו את מאת הרובל, לי יתן!
שרה. רוצה את שלא יתן לאבא שלך את מאת הרובל?
חנ'קה. כן, כן, לאבא שלי אל תתנו את מאת הרובל! מתיראה אני ללכת אליו. הוא יהרג אותי! הוא לקח ממני את כל כספי ואינו רוצה עכשיו להשיב לי אף במקצת. אל תתנו לו את הכסף. הכסף שלי הוא!
(לשרה). תשתדל נא מעלתה.

ר' נחמן. מדברת את כתיניקות! הכסף הרי נתון לי מאביך בפקדון, ואיך אני רשאי לתת אותו לך? כלום אינך מבינה מאליך, שדבר כזה לא יתכן? הרי הכסף פקדון בידי.

שרה (בקול רך). כלום אינך מבינה מאליך, שהרב מחויב להשיב את הפקדון למפקיד בלבד? הרי אין את רוצה שיעבירו את הרב ממשמרתו...
חנ'קה (מורידה את ראשה בקול של יאוש). אם כן מה לי לעשות? מי יעוץ לי עצה ומי יעמוד לי בצרתי? אין לי אלא להמית את עצמי (כמדברת למנשה).

באמת, אין לי אלא זו בלבד...

שרה. ה' עמך, מה את סחה, חניקה? קץ העולם לא בא עוד, עוד יש אנשים בעולם, שיכולים להשתדל לטובתך! וסיף כל סוף יכול גם נחמן לדבר עם אביך, את מצות הרב יקיים.

חניקה (בסגנון הקודם). הוא לא ישמע בקול איש, גם בקול הרב לא ישמע. ואם אלך אני אליו, יכני, יהרגני. מוטב לי למות משיכה אותי. אל תתנו לו את הכסף. מה הוא יכול לעשות לכם! ר' נחמן איננו ירא ממנו, רב איננו מתירא משום איש (אחרי רגע, משפילה את קולה). אין איש מנין עלי בפניו. (טורידה את ראשה. ר' נחמן ושרה מביטים עליה ברחמים. רגע של דמעה).

ר' נחמן. גם רב אינו עושה כל מה שהוא רוצה.

שרה. איני יודעת מה צריך לעשות. הבו אתם עצה...

ר' נחמן. היושר אומר, שצריך לתת לה את מאת הרובל.

חניקה (מריסה את ראשה, לר' נחמן). מעלתו יתן לי את מאת הרובל? יאמר נא ר' נחמן, ה' יחשוב זאת למצוה גדולה למעלתו, הן יתומה אנכי (ואחות את ידה של שרה). שרה, שרה, סופי יהיה כסוף אמי, מעלתה תראה זאת, תראה זאת! דרך אחרת אין לפני (שרה מוציאה את ידה, חניקה מדברת לנפשה). אין לי דרך אחרת.

ר' נחמן (לאשחח). למה את נותנת לה לדבר דברים כאלה. בתי יהודים אסור לה לדבר כזאת.

שרה. כך אדע את צרותי, כשם שאני יודעת מה לעשות. בין כך ובין כך אי עצה. מה יאמרו הבריות, אם לא תשיב לאיש את הפקדון שנתן על ידך? אבל גם אותה אי אפשר לדחות במה-בכך (חושבת, אחרי רגע לחניקה). בתי, הן לא שטיא את, מעצמך הלא מבינה את, כי לפי שעה אי אפשר לתת לך את הכסף, אבל גם לו לא יתנו. הכסף יהא מונח לפי שעה אצל נחמן, ואחרי כך נראה.

חניקה (בקשיות עדיף). אם היה ר' נחמן רוצה, היה יכול לתת לי את הכסף.

שרה. איני יודעת...

ר' נחמן. בתולה שכמוך, שאיננה עוד תיניקת קמנה, צריכה לדעת מה שהיא מדברת. כלום עולה על דעתך, שאפשר לתת למי שהוא פקדון של אחר? (בקול לא קשה כל כך). ואולם את זאת אני יכול להבטיחך: אצוה על אביך, שישלב לך את כספך. יכולה את להיות בטוחה, הכסף הוא כמו מונח בכיסך. אני אומר לך כך.

חניקה. הוא לא ישמע לקול מעלתו.

ר' נחמן (מסנה את ראשו אל הסיד). אני אומר לך, כי ישמע בקולי. צריכה את להאמין לי, כשאני אומר לך. אבל מה שנוגע למאת הרובל—אי אפשר לעשות כלום.

שרה. נחמן, עליך לדבר עמו דברים של ממש: צריך אתה להשתדל שישלב לה באמת את הכסף. היגזול איש את עצמו ובשרו, את בתו שלו, יתומה עניה ואומללה? הרי זו מדת סדום... (לא-קט). סבורה את שלא אידע מעין זה כבר? כבר היה מעשה כזה פעם אחת, והתערב נחמן בדבר והוציא את

הכסף מירי האב . אותו האב לא היה טיב מאבא שלך .

חנ'קה (קסה טסקופה). רק מולי גרם לכך ...

שרה (נאנחת) .

חנ'קה (שטה פניה אל הדלת) . אם לא תתנו לי את מאת הרובל, אז חיי אינם חיים .
אין לי יותר כח לעבוד, וגם איני חפצה לעבוד יותר. קצתי בחיי . יודעים

אתם בעצמכם, מה חיי (נשארת עומדת אצל הספה ונשענת עליה. ראשה תמוך בידיה) .

שרה (נאנחת). אלו הייתי יכולה לעזור לך, הייתי עושה זאת בכל לבי. אבל לא בי
הדבר תלוי. בעצמך יודעת את. מה לעשות? המתיני קצת .

ר' נחמן (פתחיל ללמוד ברטסה) .

(ברטסה. דלת-הזכוכית נפתחת) .

סוחר הסמרטוטים (נכנס. פניו מעוננים קצת. כשהוא רואה את חנ'קה הם נעשים עוד יותר קודרים

נגש קרוב אל השלחן ונשאר עומד לפני ר' נחמן. טפחה את ראשו לחנ'קה

וטביש עליה רגע אחד כבטש זועף).

חנ'קה (רועדת בלה) .

סוחר הסמרטוטים. יומא טבא. היהודי לא בא לכאן?

ר' נחמן (קם טסקופה. נשאר עומד לפני השלחן, ידיו מונחות בקצה השלחן, איננו טביש אל איש שיתו).

היהודי לא בא לכאן. שלשת הימים כבר עברו .

סוחר הסמרטוטים. אם כן יתן לי מעלתו את הכסף .

ר' נחמן (איננו טביש אליו. עומד כחלילה. נראה כחושב).

סוחר הסמרטוטים. נו?

ר' נחמן (לאשתו) . שרה, תני לו את הכסף .

חנ'קה (קופצת פתאם אל השלחן, ידה נמוצת באור, עיניה מתנוצצות. בקול צרוד וגורא, לר' נחמן). אל

יתן לו מעלתו את הכסף, אל יתן לו, הכסף שלי הוא!

ר' נחמן (פוריד את ראשו, טהריש).

שרה (למחר הסמרטוטים). אוי לאותה בושה! אדם גזול כסף של יתומה? אב הלוקח

כסף מבתי ואינו משיב, כדאי הוא...—איך לא ירחם עליה מעלתו? כסף

זה הרי הוא נדוניא שלה. הקרוש=ברוך=הוא יכול לפרנס את מעלתו בלא

כסף זה. יבוש נא מעלתו!

סוחר הסמרטוטים, מה, איזה כסף, מתי לקחת?

יוסל (נכנס לקול צעקה חניקה. הוא נשאר עומד אצל הפתח. בקול חרישי. כמדבר לנפשו). מה נעשה

כאן? (טפחה את בטנו אל חנ'קה. כל שעת המחזה הבא הוא טביש על הירב עליה).

שרה (פעיה טבט טריף לצד יוסל. למחר הסמרטוטים). איזה כסף? הכל יודעים על איזה כסף

מדובר כאן. מעלתו לקח כסף וצריך להשיבו.

ר' נחמן (למחר הסמרטוטים. טביש עליו בטבט קר וקשה). אם יש עוד בלב מעלתו ניצוץ

של יהדות, עליו להשיב את הכסף ליתומה. אל יעבור מעלתו עברה

גדולה כזו בשביל מאה רובל. גיור אני עליו בגורת רב: ישיב נא את

הכסף שלקח מן היתומה!

סוחר הסמרטוטים. כשאוכל אשיב. אבל לפי שעה ישיב לי מעלתו את מאת

הרובל שנתתי לו בפקדון. אל יעצרני,—אין לי פנאי.

שרה (ברטסה). רשע שכמותי...

ר' נחמן (מוריד את ראשו).
חנ'קה (ל' נחמן). אל יתן לו מעלתו את מאת הרובלו הכסף שלי הוא! למה
תתנו לו לקחת את נפשי... (מביטה בעינים מזרות אישה על אביה).
שרה (לאישה). שמע נא, נחמן, מה שאומר לך, אל תתן לו לפי שעה את מאת
הרובל. נשאל את פי הבריות, נשמע מה שיאמרו; אפשר שהבריות יאמרו,
כי צריך לתת לה את הכסף (מחקרבת עוד ל' נחמן, משפילה את קולה). ואף תשכח,
נחמן, מה שאמרת לפני זה... (בקול רם). יראה נא את בתו; אפילו
נחש היה מרחם עליה.

סוחר הסמרטוטים (ל' נחמן). מעלתו נותן לי את הכסף אם לאוז
ר' נחמן (ומד בראש מורד).

חנ'קה (ל' נחמן). ר' נחמן, אל יתן לו מעלתו את הכסף, מעלתו יציל אותי מידו
על ידי כן אל יתן לזו (בנקשה). יציל אותי מעלתו—בעוד שאפשר להציל...
שרה (ננשט אל ר' נחמן ואוחזת אותו בשדולו). נחמן, שמע בקולי, אל תתן לו עכשיו את
הכסף (למורד הסמרטוטים). אין הצרה גדולה כל כך אם לא יקבל תיכף
את הכסף.

סוחר הסמרטוטים (ל' נחמן). אני שואל שוב את מעלתו: היתן לי תיכף את
הכסף אם לאוז הכסף שלי הוא ואני רוצה לקבל אותו תיכף.

חנ'קה (עניה לדמותה בקול רם). אל יתן לו מעלתו את הכסף!
ר' נחמן (פרס את ראשו, בהלטה לח'קה). איני יכול לעזור לך עתה במאומה, צר לי
עליך, אבל איני יכול לעשות כלום. צריך אני להשיב את הפקדון
לזה שנתן אותו על ידי (למורד הסמרטוטים). וישים נא מעלתו אל לבי;
עובר הוא עתה עברה שאין חמורה ממנה! (לאשהו). שרה, השיבי לי
תיכף את הכסף, תיכף ומיד!

שרה (בקול של אוש). נחמן!... (מכס אישה הקשה מכרה אותה לנשט אל הארון ולהציא משם את
הכסף). נחמן, אפשר שגם עליך תחול עברה זו...

חנ'קה (מורידה את ראשה עומדת בקרועה).
שרה (ננשט עם הכסף אל סוחר הסמרטוטים).
חנ'קה (מחזרתה בקול גורא). אל תתנו לו את הכסף, אל תתנו לו, אל תתנו לו!
אני מתרה בכם, אמרוף את נפשי!

ר' נחמן (נותן עין קשה באשתו). נ'!
חנ'קה. אל תתנו לו! (כשהיא רואה את הכסף ביד אביה). על אמי הבאת את המות, עכשיו
רוצה אתה להמית גם אותי! (מוציאה בקבוק קטן מביסה ושוחה. נופלת תיכף לארץ).
יוס'ל (קופץ עליה בצעקה גוראה). יקירה!
המסך.

למדות החסידות.

מאת

מרדכי בן יחזקאל.

א.

המרכיבים השונים, שהיו ליהדות הגלותית, בראו לה ערכין רוחניים שונים. לכל מרכיב ומרכיב היו ערכיו שלו, שהתרכמו מתוכו, כלומר, מן החיים הכלכליים והרוחניים, שהיהודים היו נתונים בתוכם. הערכין החדשים האלה יצרו בשבילם סביבה רוחנית, אקמוספירה עברית, שהיתה מתאמת לתנאי החיים החדשים. וכך היה כל מרכיב ומרכיב מצטיין ביצירה רוחנית חדשה, שהיתה הדבר היותר טפוס של הקופתו. כל אחד מן המרכיבים החדשים האלה מוסיף משלו איזה צבע לשלל הצבעים של התמונה הנפלאה, שנקראת, 'יהדות'; והצבעים הנוספים, המושגים החדשים, מציינים את כל המקוריות שבכל מרכיב חדש.

אחת מן היצירות הרוחניות המקוריות, שמצטיין בהן המרכיב הפולני של היהדות, היא החסידות. החסידות בכל גלוייה הרוחניים, אף על פי שמוצאים אנו את שרשיה בעברה של היהדות, היא פרי, שגדל בשדה היהדות הפולנית, היא ינקה את יניקתה הרוחנית מן העבר העברי ומן הסביבה הטבעית והתרבותית, שהיהודים הפולנים היו שרויים בתוכה. רק בהסביבה הטבעית, הפראית, היערית של פודוליה עם שמייה הכחולים-האפורים, העמקים והגונים, אפשר היה שתגדל תנועה כזו; רק במקום שהיופי הטבעי והקוסמי מפוזר ושפוך בלי קמצנות יכול היה להתחנך אדם כהבעשיט, שהיה מסוגל לא רק לשמוע את פטפוטם הפיוטי של כל עשב ועשב, אלא אף לגלות את הכח האלהי המסתתר בתוכם. החסידות היא, איפוא, המחשבה המקורית שביהדות הפולנית. אמת הדבר, שיהודי פולין עסקו הרבה בתורה, אבל לא חרשו במקצוע זה הרבה; הם רק עקדו ושכללו את השיטה בתורה, שהמציאו הקדמונים שביהודי אשכנז וצרפת. הלמידה התלמודי אינו הקו האופי והמקורי שלהם, מפני שמדר למידה לא צמח מתוכם; הם ירשו אותו מאחרים. התכונה הנפשית העיקרית של היהדות הפולנית, המחשבה המקורית, שנבעה מתוך נשמתה ועצמותה של זו, היא החסידות. היא צמחה וגדלה מתוך עצם היהדות הזו, וגליציה היא—

מסבות שונות שאין כאן מקום לפרטן—המעין, אשר ממנו יצא הזרם החדש והעצים הזה, שהועיל הרבה להחיות את הלמדרנות המתה ולהכניס את הקדושה לתוך החיים של חולין. מן המעין הזה נבעה קדושה בְּנִתִית בנגוד להקדושה המנהגית, כלומר, כיונה מתוך רגש בנגוד להכוונה מתוך הרגל ומתוך צווי.

החסידות התפתחה מתוך היהדות הרבנית, הקבלית והפילוסופית ואחריה בתוכה את כל הזרמים האלה. הכח המוסרי האדיר של היהדות הרבנית; המחשבה ההגיונית של היהדות הפילוסופית; החדירה ההרגשית אל תוך מסתרי-הבריאה של היהדות הקבלית—כל אלה התמונו על ידי סבות תולדותיות במיונה חמית והולידו את התנועה הנדולה, תנועת-החסידות, שיש בה גם חמימות מוסרית גדולה וגם מחשבות-הרגשות הרבה, שהן חודרות לתוך תכנו של העולם ומקימו של האדם בעולם. תנועה זו, ככל תנועה, שיש לה שרשים בעם, לא נבראה בכוונה תחלה, במוחו של איזה בעל-מחשבות או אפילו של גאון, שמכיר את ערכו המוסרי ואת ערך הגיונו כשהם לעצמם; היא נולדה בין החיים ומן החיים, היא חיתה חיים ממשיים בפועל עוד הרבה קודם שחיתה חיים ספרותיים. ומפני שהיא צמחה וגדלה מתוך הצרכים ההכרחיים של חיי-זמנה הרוחניים, נולדה בה מעצמה הסתדרות קבועה ומקורית, שאינה מיוסדת על תקנות של סעיפי-סעיפים כתיבים על נייר מחוק על ידי איזה ועד, אלא גדלה וצמחה מן החיים ועם החיים. כחה החיוני של איזו חברה נראה מתוך הסתדרותה ומן המשמעת השוררת בתוכה. והמשמעת, ששררה בהסתדרות המקורית של החסידות, ראויה להיות למופת: זוהי משמעת רצונית ופנימית, שנבלעת בתוך-תוכה של נשמת-חבריה, משמעת לא מתוך, הכרת חובה, אלא מתוך, הרגשת הלב, משמעת פנימית, כמעט שהייתי אומר, לְכִבִּית, שסבתה היא—לא החובות הפורפוליות של חוקי-ההסתדרות, אלא משאת-נפש גדולה, שהתאימה עם תכונות-נפשם של המון מחזיקיה.

החסידות מצטיינת בזה, שגלתה והעירה את הכח האלהי השולט בתוך החיים המעשיים, ועל ידי זה הביאה זרם של קדושה לתוך מעשי-ימים-ימים. החסידים הראשונים, שהתפתחו ביחד עם החסידות ואותם הגורמים ההיסטוריים, שגרמו לצמיחתה של זו, גרמו גם להופעתם, הרגישו ברגשם הבריאה והעממי את כחה של הקדושה והכניסו לכל העולם תערוכת של קדושה, כלומר, החליטו והטיפו, שאין דבר בעולם, שלא תהיה הקדושה שורה עליו; ועל כן מוטלת החובה על כל אדם לחשוף את גלויה בכל דבר שהוא עוסק בו, וקדושה זו אינה אלא ה,זריעה האלהית, ההופעה הרוחנית, שעל ידה הזריעה האלהית את החיות בכל העולם, וכל אדם צריך לדעת, שאין לך נברא בעולם, שלא יהיה בו ניצוץ קדושה, הנותן בו החיות, שאלוֹא הניצוץ קדושה לא היה יכול לחיות¹. אבל לא די בזה בלבד, שהחסיד המלומד יודע צעמו, איך לחזור לתוך מצפוניו האלהיים של כל מאורע ולגלות בכל דבר את חלק האלהות המְתִיָּה ומחיה אותו, אלא צריך הוא לפרסם ולהרחיב את המושג הזה בין העם, חובתו היא להיות מסביר ומתרנם את הרעיון הזה בלשונו הפשוטה ומושגיו ההמוניים של העם, כדי שידע, ויראה הכל, אפילו ההמון, כי הקביה שורש של הדברים

1 "נועם אלימלך", בשלח, דה: בחדש השלישי.

והייתם' 1), ויש, חלוק בין עובד ה' לאשר לא עבדו, דהיינו בין צדיקים ורשעים, כי הרשעים מדבקים עצמם לגשמיות אותו הדבר שעוסקים בו, כמו אכילה, שתיה ושאר גשמיות, והצדיקים מדבקים עצמם לסוד המחשבה, סוד אלהי שבקרבו, והוא החיות שבתוך אותו דבר' 2). החסיד הכלומר צריך להרחיב בין ההמון את הרעיון, שאין האדם צריך דוקא התבודדות כדי ליחד יחודים ולגלות את החיות האלהית, אלא, בכל מאכליו ומלבושיו ודירתו ומשא ומתן שלו אפשר להעלות ניצוצי הקדושה של נשמתו כביכול' 3). ואדרבה, בין החיים השואנים אפשר יותר למצוא את הכח האלהי. כי חיבתו של החסיד היא לא לסגף את גופו ולפרוש מן החיים, אלא לחדור לתוך מעמקי החיים ולבור את הבר מן התבן, כלומר, להראות לכל, איך יכול ימחויב אדם מוסרי לברוא בשביל עצמו אקמוספירה של קדושה אפילו בתוך אותם החיים, שאחרים מוצאים בהם רק סיפון וטומאה; מחויב הוא להראות לכל העולם, שהתאוה הגשמית היא כלי לאהבה, שעל ידי תאוה גשמית גופא בא לידי אהבת הבורא' 4). ולא עוד, אלא שהאדם צריך ל, התבונן בכח הנעלם שבהרע, שגם שם יש חיות ושליסת אדנותו יתברך ואלהותו' 5). בעצמותו של החסיד האמתי נבלעו כל שמחות החיים, בכל העולם או משמח בזה גם כן להשיג' 6). לפיכך חי החסיד חיים שלמים ומרגיש את החיים האלה ונהנה מן החיים האלה. אבל הנאה זו אינה רק הנאה גשמית בלבד, אלא היא אף הנאה רוחנית, מפני שעל ידי החיים האלה הוא מגלה את הכח האלהי, על ידיהם הוא יודע ומרגיש, שהשכינה האלהית שורה אך ורק בתוך החיים, החיים בכל גוניהם וצבעיהם, בכל גלגליהם ומראותיהם. המדרגה היותר גבוהה, שאפשר להגיע אליה לפי שיטת החסידות, היא ליהנות מן החיים האלה במלוא מובנם ושלא לחטוא נגדם; לחדור לתהום תענוגם ולגלות גם שם ישותו של אלהים וחיותו הרוחנית, שהרי אלמלא נמצא בהם הניצוץ האלהי, אי אפשר היה לבני אדם, שגם חיותם היא חיות אלהית, ליהנות מהם' 7). וכך גלתה החסידות את נפש העולם באופן אחר ממה שגלה אותה שפינוזה. זה האחרון מצא את נפש העולם דבוקה ומחויבת עם העולם מתוך הכרח התפתחותם, באופן שהם משמשים בערבוביה ואי אפשר להפריד בין הגשמיות והרוחניות, כי הן נעוצות ומבועות זו בזו באותה מרה, שהעולם והקב"ה חד הם, לא כן החסידות, לפי דעתה והרגשתה אין כאן שום ערבוביה ואין מלכות החסידות נוגעת בחברתה הרוחנית כמלוא נימא, אבל לעומת זה, אין החומר אלא עצם, שעל ידו מתגלים החיות והרצון האלהי, אין העולם בכל מיני הופעותיו אלא ההתגשמות של הרצון האלהי :

1. "דגל מחנה אפרים" בשם הבעש"ט: עיין דיה: כי ירחיב ה' את גבולך.
2. שם. חוקת. דיה: על כן יאמרו המושלים. ועיין גם תולדות. דיה: הלעיטני.
3. עיין ספר. דרכי צדק. (פרק ב', אות כ"ה) מאת תלמידו של בעל. "נועם אלימלך".
4. קדושת לוי. נח. דיה: עוד יבואר אל תולדות נח. נח איש צדיק.
5. מאהב ישראל. חוקת. דיה: על כן יאמר בספר מלחמות ה'.
6. יתורת הרמ"ל השלם מאת הצדיק ר' משה ליב מסאסוב. בראשית.

אות א'.

7. "דגל מחנה אפרים". תולדות.

ענין הרוחניות של הכל היא מה שנאצל במחשבה הקדומה יתברך שמו וזו החיות של הכל. ואחרי, כשנברא הכל בפועל על ידי התעבות והשתלשלות, אף על פי כן אותה הרוחניות נשארה למעלה נעלמה בשרשה ואינה מתגלה כלל. רק ענין החיות שבברואים היא חיות קטנה מאד שנצטמצמה ונשתלשלה, שתיכל להתלבש בגיפניות¹; והחיים הממשיים, החיים החמריים במובנם היותר נס, בהגלותם שבכל רגע ורגע, יונקים את כל חיותם רק מן העולם הרוחני או—בלשון החסידות—מן ה,מחשבה הקדושה. החיים הנשמיים הם רק המצע ההכרחי, שעליו מתגלית ההויה האלהית בכל עצמה והדרה, בכל יפיה הקוסמי—אלה החיים, שהם רבים מצד חיצוניותם, אבל מצד פנימיותם הם אחרי². לפיכך אסור לכל אדם, שרוצה לעבור את בוראו (כלומר, להשיג את עצמותו) ולגלות את היותו, להתרחק מן החיים. ומי שהגיע למדרגה כזו, כלומר לגלות את, הגלוי האלהי בתוך החיים החמריים, את החיים הנצחיים בתוך החיים החולפים, בקצור—לפתור את חידת העולם על כל פסיעה ופסיעה שבחיים, הוא הגיע ל,מדרגת-הדבקות, למדרגת הצדיק. הדבקות החסידותית היא מין התרכות-הרוח: היא מְרַקֶּזת את כל כחות הנפש בנקודה אחת ומשעברתם למרכזה הרוחני הראשי, המרכז האלהי. הדבקות היא דבר התבוננות ועיון בשכל, להסיר כל מחשבותיו רק שיהיו חישיו ומחשבותיו על הדבר הזה שהוא עושה והיא הנקראת בשם ראיה, שרואה בעין השכל להרבך בדבק טיב³. ובמדה שהרגיל הצדיק את כחותיו הנפשיים להתרכזות כזו ולשעבוד להמרכז האלהי, באותה מדה תגדל מדרגת דבקותו בתור צדיק. הצדיק מדבק את עצמו באלהים; הוא שירה במחשבתו הקדושה בעולמות העליונים ונפשו ורוחו הוא שם כיון שהמחשבה היא שם⁴. הדבקות היא אחת מתכונותיו הראשיות של הצדיק. הוא מתדבק בקונו על ידי מה שהוא מתקן את נפשו, שהוא חלק מן העצם האלהי, על ידי מה שהוא מְלַקֵּחַ בה את רשפי האהבה לכל דבר, שיש לו הויה-קדושה, ועל ידי מה שהוא מנלה בתוך נפשו את שאיפותיה המוסריות החבויות בתיבה, ונס מגדל הוא בתוך נשמתו את הנענועים האלהיים, נענועי-הדבקות אל יוצר-בראשית. דבקות זו היא מין התבודדות בתוך החברה, הוא מין טביעה בתוך עצמותו אף על פי שהוא שיחה בין זרמי החיים. היא אינה פרישה מן החיים ושאונם, התחבאות באיוו פנה נסתרת הרחק מן החברה האנושית. התבודדות כזו היא אלילית ומקורה לא באהבת החיים הנפשיים, לא ברצון האדיר, המשתיקק לחדור לתוך תהום החיים ולדלות משם את פניני-הסוד של מעשה-בראשית, אלא אך ורק בשנאת החיים וכל מה שיש לו איוו נגיעה בחיים. התבודדות כזו אינה רוצה לגלות ולהשיג את השכל-הסודי של היוצר ויוצרון, אלא לברוח מן החיים, שהם מסואבים ומאוסים בעיניה כשהם לעצמם. לא כן ההתבודדות הבאה מתוך דבקות: היא צמאה לחיים ומלאה תשוקת החיים, ומשקיעה היא את עצמה בהם כדי לגלות על ידם את הסוד המיסרי—הכח האלהי השולט בתיכם. התבודדות כזו מעוררת את

(1) "קבוצת יעקב, עין ה. קונטרס שבת" של הצדיק ר' פייביש זכריור.

(2) הגיל בקונטרס הגוי.

(3) "נועם אלימלך", שלה: ד"ה: על זה בננב.

(4) "נועם אלימלך", בלק: ד"ה: וירא בלק.

ההתלהבות הנפשית, שמפעעת בנפשו של כל אדם ואדם ומציתה בהם אש הקדושה, שהיא יוקדת תמיד על המזבח הפנימי של כל בני המין האנושי; והיא צריכה רק לחשתקעת נפשית, להתדבקת אלהית, כדי שתהא לשלהבת בוערת, ללהבת אש אוכלת.

ב.

דרכה של כל תניעה היסטורית. הבוראת ערכין חדשים בתור המשך-היסטורי, שלא לפרסם את אמתותיה כאילו הן מקוריות וחדשות. אדרבה, היא תולה אותן באמתות היסטוריות, שכבר הוכרה כשרותן ואין למצוא בהן שום פסול ועליהן היא בונה את כל בנינה החדש. כך עשתה גם החסידות. אולי שלא במתכוון. היא לקחה בהקפה מן העבר הספרותי העברי את כל צורות-מחשבתו. אבל מלאה איתן תוכן חדש-מיבנים מקוריים. היא שאלה את לבושה הספרותי מן המקרא ומן התלמוד, מן המדרש ומן הקבלה, אבל תקנה את הלבוש הזה והתאימה אותו לגופה, להלך-מחשבותיה. וכל-כך השקיעה את עצמה בפסוקים ובמדרשים, עד שאינם לה רק אמצעי בלבד, שעל ידם היא מבארת ומסברת את תורותיה-מחשבותיה, אלא שגדוליה מאמינים, שתורתם החדשה מרומזת היא בתורה באמת (1). ומה שמפליא כאן ביותר (והוא הדין לא בגדולי החסידים בלבד, אלא בכל הדרשנים העבריים) הוא-שמאמינים הם בהחדוש שבמחשבותיהם ובמקוריות שברעיונותיהם (2). ואף על פי כן אין בהם אוימץ-לב להשתחרר מן ההסתמכות על הקדמונים ואף אינם מרגישים שום צורך רוחני בהשתחררות זו; אדרבה, לכל מה שהמציאה ונלתה מחשבתם מעצמם הם מבקשים סעד מן התורה. והם שמחים שמחה גדולה, אם יש בידם ראיה, שכווננו לרעת קדמונים. באמת חדשה החסידות הרבה. היא הביאה עמה לתיך עולם היהדות לא רק שני-ערכין מושג, אלא אף מנהג-מעשי. ממרתה היא-להנהיג את התורה בחיים לא רק כמצות-אנשים מלומדה, אלא בתור מעשה חפשי, שנתחיה על ידי הכוונה. העיקר אינו בעיניה למוד התורה - היא אינו לה אלא באמצעי לרעת על ידו איך להתנהג בחיים; העיקר הוא - חיותה של התורה, במה שהאיש חי את התורה הוא מחה אותה, מוציאה מעולם הרעיונות לעולם המעשה ומקשרה על ידי מוסרה עם החיים הממשיים (3). לפיכך אין השקפתה המוסרית-הפילוסופית-אם אפשר להשתמש כאן במונח זה-השקפת פילוסוף הגיוני, ומוסרה אינו סך-הכל חחשבוני של מחשבות קרות ויבשות וגם לא סכום-הביעות של בעל-מוסר קפדן, שאין לו בעולמו אלא ד' אמות של מוסר מנהג, אבל אין הוא מרגיש את הכח הרוחני, את החיות האלהית שבמוסר הזה. השקפתה של החסידות היא השקפת-החיים. האוצרת בתוכה מעין של רגשי-חיים, שממנו שוטף נהר של געגועי-אלהים, געגועים חזקים של נפש חיה וערה, הרוצה לרדת לתיך נבכי-החיים אף על פי שהם מלאים וזמא

(1) "דגל מחנה אפרים" חוקת ד"ה: עוד ירמוז על כן יאמרו המושלים.

(2) עיין בספר הנו" פרשת חיי ופרשת ורא.

(3) "סדר הדורות החדש", עמ' י"א וי"ב.

ולהערות שם את הקדושה המוסרית, כלומר, לחיות גם שם את התורה, והתורה שלה אינה התורה שנתאבנה, אינה התורה, שמקיימים איתה מתוך הרגל, אלא התורה שמרגישים אותה ורואים את התקשרותה עם החיים. חמקין, שממנו שואבת החסידות את תורותיה, הם החיים, החיים בכל נלוייהם החלוניים והרוחניים, היא יודעת היטב את הנגודים שבין החיים החמריים ובין החיים הנפשיים, או—בלשונה הספרותית, ששאלה מן התלמוד—את המחלוקת שבין היצר הרע ובין היצר הטוב, ועליהם היא בונה את כל מחשבותיה, כמעט את כל שיטתה. הצדיקים הראשונים, שהם המסידים התורתיים של החסידות, היו מכירים את החיים הממשיים (מפלי ראשון או מכלי שני—אחת היא) בכל ימים ונוולותם, בכל חנם וכעורם, והיו דורשים אותם כמין חומר פעמים לגנאי ופעמים לשבח ומהם היו מוצים את רעיונותיהם—פירושיהם, ש, לפעמים הם עבים כשקים ולפעמים כמשי דקים, והתורות הללו, אף על פי שהן אחוזות וקשורות בפסקים, הן מלאות מוסר—השכל על קדושת-החיים ומהרת-המחשבה, קדושה מוסרית זו אינה השגה הגיונית, עבודה רוחנית של מוח קלפולי, שברא לו איזה מוסר חברותי בחריפותו—מוסר, שלא נבע מתוך רגשי לבנו, שהם ראי-החיים; הקדושה המוסרית של החסידות נולדה מתוך יחסי-החיים, שבהוכם חיו גדולי-החסידות: מוסרם, שהיא מוסר-החסידות, נתפתח ונתיצר ביחד עם מחשבותיהם והרגשותיהם ומתוכם, 'הקדושה המוסרית של החסידות מרכזה לא במוח אלא בלב והיא ניבעת לא מן המחשבה, אלא מן הרגש. בקצור: מוסרה הוא מוסר החיים כנגוד להמוסר של הספרים, אף על פי שלכאורה הוא מחובר להספר, העיקר אצלה הוא לא הידיעה, אלא הכוונה—זו הכוונה, שהחסידות שלה הן המעשיות והתמימות.

העונה היא גם כן אחד מסימניה היותר אופייים של החסידות. היא לקחה את העונה, שכל כך מרבה ספרותנו לדבר עליה, והנהיגה—לכל הפחות רצתה להנהיג—אותה בחיים, היא גרשה—לכל הפחות רצתה לגרש—משוק החיים את העונה הקולנית, שמשלה שם תמיד, והטיפה לענת-חשאין. העונה החסידית נובעת מתוך עיקרי השקפתה על החיים, היא כמעט הנקודה המרכזית, שבה מזרכים הסימנים העיקריים של השקפת-חיים זו. העונה שלה אינה עונה מוויפת, עונה ניסחאית ושוקית, שבאה מתוך שאיפה להתגדל בה; זוהי עונה נפשית, אם אפשר לומר כך, עונה, שמקורה בלב ולא במוח. כי, אמנם, יש שני מיני עונה. האחת, שמקורה בחיים הנפשיים והמוסריים של האדם, שואבת את כל חיותה מן החיים הפנימיים, הרוחניים של אותו אדם, מתוך אוצר-המחשבות והרגשות שבנשמתו; עונה זו היא עונה שבלב, היא סך-הכל הנפשי מתוך כל השקפתי של האדם בעל-העונה על החיים והעולם. ולעומת זה העונה השניה מקורה לא בחיים הנפשיים, אלא בחיים החברתיים. היא אינה נובעת מתוך מעין נשמתו של האדם ואינה נתח מנפשו, אלא היא כעין מטלית רוחנית, כאמצעי, שעל-ידו יכול האדם להשיג איזה דבר בחיים; היא אינה עיקר נשמתו, אלא רק מפלה לה. עונה כזו היא עונה חשבונית, היא סך-הכל המכוון של עושי מעשי-ומרי, המבקשים שכר כפנחם. והחסידות הבינה להטות בין מחזיקיה ולטעת על לבם אותה עונה-שבלב, שאינה עושה את בעליה לענותנים נאנקנים, אלא לבני-אדם, שהם יודעים את ערכה המוסרי של

הענוה. היא ירעה היטב את תכונת בני-אדם ואת יחוסם זה לזה וחכידה, איך הם מבינים את הענוה ואיך הם נוהגים בה בחיים. על כן היא יודעת גם כן לגלות את קלונם של, הענותנים מתוך גאוה לעיני השמש, ואחד ממסריה התורתיים היותר עמוקים אומר על ענוה בעל-ביתית כזאת, שאינה אלא, מעשה הים, כי מקודם מגדיל לב כל אדם בנבחותו ומראה לו, שהוא לסדן גדול ויחסן, עשיר ובעל מדות טובות וישרות וצדיק וירא ונעים ונחמד, ובאמת לפי מעשיו היה ראוי לו להיות גדול עמו ולא לפנות עליהם, ולא להתחבר עמם, רק שוו מדה גרועה, שמצד זה יקאם בעיני העולם, שיחזקוהו לבעל גאוה, ובאמת מצוה להיות עניו ושפל-ברך ולדבר עם כל ולהיות עניו, עיב הוא עושה עצמו עניו⁽¹⁾. ענוה מזויפת כזו, שאינה נובעת מתוך מעמקי-הנפש של הענו ושאיין לה שום שייכות אל השקפתו המוסרית על החיים, כלומר, שאין השקפתו חכמה, שממנו דולה ענותו את כל כח חיותה; ענוה, שהיא תולדה מן החיים התברותיים, מנמקיו הפרטיים של איזה אדם, כדי שלא יקאם בעיני הבריות וכדי שימצא חן בעיניהן, אבל אינה נובעת מתוך הנשמה בששמות ותמימות, — ענוה פסולה כזו שנואה ומחרמת היא אצל החסידות וגרועה בעיניה מן הגאוה הגלויה. כי את הגאוה הגלויה יכול כל אדם להכיר וכל אחד ואחד יודע להעריך את ערכה. לא כן הגאוה המתחפשת, הגאוה היוצאת לרשות הרבים מעוספת בסליה של אחרים, בסליה של הענוה: אותה אי-אפשר להכיר ועל כן גורמת היא בנזקין להכלל ולהפרט.

הענוה צריכה — לפי שיטת החסידות — להיות נטויה בלבנו ולא להתחנך בתוכו מתוך חשבונות פרטיים: היא צריכה לצמוח מתוך ישותנו ולמלאות את כל עצמותנו. והיא מצויה אצל כל אחד ואחד לפי שעור הרגשות האלהית, כלומר, לפי מה שהוא מוכשר להרגיש את היראה והפחד מפני מי שאמר והיה העולם. כי בעיקר הדבר רק, על ידי יראה זו נביא לענוה האמיתית⁽²⁾, שהיא גדלה בתוכנו אך על ידי ההכרה האלהית, שאנחנו כאין נגד השיי⁽³⁾, ושהכח האלהי שורר בכל נקודה ונקודה שבחלל העולם ובלתו אי-אפשר להעולם להתקיים. רק על ידי מה שאנו מכירים ויודעים, שבלתי שקעו וקיומו בכל הנמצאים בכלליות ובפרטיות אי-אפשר גם קיום קצת, כי בכל נשימה ונשימה יש השנחה פרטית⁽⁴⁾, — רק על ידי הכרה כזו נגיע לידי הענוה האמתית, הענוה החסידותית, שהגרעין הפנימי שלה היא התמימות הילדותית מעורבת בשמינית שבשמינית גאוה⁽⁵⁾. אבל גאוה זו, שמרשה החסידות, אינה מוקת; אדרבה, היא מכריאה ומפקה את כל הכחות הרעננים שבנפש, היא אינה נותנת לו לאדם להיות רך כקנה מתוך ענותו. היא אינה מתרת לאדם להיות מדרס לרבים, אבל אינה נותנת לו גם להיות קשה כארו ולפסוע על ראשי העם. ענוה זו אינה באה לאדם בכונה, מפני שהוא רוצה להיות עניו, אלא היא מובלעת

(1) "קבוצת יעקב, עין ה'" במכתבו של הצדיק ר' פייביש נקדיור.

(2) ספר הני"ל, עין ה', מכתב ב' של הצדיק הגו'.

(3) הני"ל ותורת רמ"ל השלם, חלק "מאמרי הלכותיים", אות א'.

(4) תורת רמ"ל השלם, חלק "מאמרי הלכותיים", אות ב'.

(5) "קדושת לוי", וזאת הברכה, ד"ה: אשר ישרא אל מי כמוך.

בעצמותו הרוחנית וגדלה יחד עמה. היא סגולה נפשית, שרכש לו האדם על ידי שיטה שלמה, שחנך את עצמו לחיות על פיה, על ידי הזדככות מדותיו הנשמיות בכל פרטיו, שממילא תבוטל מזה כל נבחות-לב, שתהיה לה דירה נאה בלבוי¹—דירה, שהיא מלאה תמימות, פשטות ומבעיות.

ג.

החסידים הראשונים הבינו בחושם הבריא את השפעת החברה על בני האדם והרגישו, שאי-אפשר להם ולכל מחשבותיהם העממיות לתפוש מקם חשוב בתוך החיים שבין כתלי בית-המדרש הישן, שהיו מלאים אויר לְמַדְנִי מעורבב בגאווה יחמית. לפיכך נוסדו על ידם, בתיים חדשים, בתים, שמלאום ברוחם העממי. ברגשותיהם החמים, בקדושתם החלונית ובדבקותם באלהים החיים על ידי החיים. בבתים האלה בנו דהם מקלס בטוח בעד רעיונם החדש ובמה, שמעליה הטיפו—לאו דוקא על ידי דברים חריפים ומפולפלים של דרשן מצוין, אלא על פי רוב על ידי ספורי-מעשיות של מספר בעל-כשרון—להתרחכותו של רעיון זה. לתכלית זו עצמה השתמשו גם באמצעים אחרים ושונים, שהתאימו לכל שדרה ושדרה של העם. ומפני שהחסידות צמחה וגדלה מתוך העם, לפיכך הבינה את נפש העם. היא הכירה את הנפש ההמונית וירעה, שאי-אפשר לה להשיג את העמקות שבחיים; שאי אפשר לו להעם לחדור במחשבותיו ובהרגשותיו לתוך תכנון של הבריאה והבריות; שהעם אינו מסוגל להבין את השנויים הרוחניים, שהחסידות הביאה עמה לתוך עולם היהדות, מפני שאין לו אותם כלי המחשבה והרגש הצריכים לזה. אבל החסידות הכירה גם כן, כי לעומת זה יש לו להעם פנטסיה עשירה, שהיא משוטטת בעולמות מלאים נפלאות, שיש לו עולם מלא של אנדות ומעשיות, שהן ממלאות את כל לבו,—והתחילה משתמשת באנדות האלו ולשלב לתוכן כוונות חסידיות. החסידים הראשונים הכירו את הפסיכולוגיה ההמונית וירעו להעריך את כחה הגדול של ה"מעשיה" ואת השפעתה הענקית על העם הפשוט, שבעת אשר יקרא ספור נורא ונפלא מצדיק יסוד עולם. הנה היא עישה אונו כאפרכסת לשמוע סוף דבר הנשמע בעולם... והוא ישים לבו על עוצם תוקף קדושת האדם הזה וגודל שפלותו עם גודל בסחוני², על כן השתמשו ברמיונו העשיר ובקלות-אמונתו של העם להתרחכות רעיונם החביב, שהיה בעיניהם היהדות העיקרית. בהמעשיות שברו את לבו ועשותו מיכשר להרגשות יותר רכות וזכות ועוררו בו השתוקקות עזה להצדק בה³ ובצדיקו⁴, המעשיות האלה, אף על פי שטבוע עליהן חותם עממי, לא תמיד הן פרי-רמיונו של העם, אלא הן מלאכת-מחשבת של החסידים המקורבים, שרצו לסנות תוקף-קדושתם של רבניהם; ומתכנן ומרדך-הרצאתן ניכר, שלא קנינו בהן אלא, לפרסם בעולם מפעלות אלהים, אשר פעל בארץ על ידי עבדו הצדיק¹.

(1) "רגל מחנה אמריים", תצוה. ד"ה: לחשוב מחשבות: ועיין ג"כ בספר הנ"ל, תוקף.

(2) הקדמה ל"מעשה צדיקים".

(3) שם.

(4) עיין שם בהקדמה.

אם רוצים אנחנו להכיר את הערך האמתי של המעשיות החסידיות צריכים
אנו לחלק בין ספורי-נפלאות סתם, שנתהוו בתוך העם-אבל על פי רוב שלא
על ירו-מתוך יחוסיו החסריים אל הצדיק, ובין מעשיות הצדיקים בעצמם, שיצרו
גדולי-החסידות כדי להסביר על ידן את תוכן מחשבותיהם (1). הראשונות,
אף על פי-או, יותר נכון, מפני-שהן שואבות את כל תכנן מתוך חיי העם
הכלכליים והמוסריים, הן אך ספורים המוניים ונסיים ואין בהן כח אלא להלהיב
את לב ההמון ולחקוי באמונת הצדיקים. הן נוסעות בלבו של, המון העם
הפשוטי פחד מפני הצדיק בתור מעניש גשמי ויראת-כבוד מפני הצדיק בתור
מצליח חמרי, אבל אין בהן איתו ההיר הרוחני והכח המוסרי, שעל יריהם אפשר
יהיה למעט את הרעיונות העמיקים שבחסידות. לא כן המעשיות האחרונות,
מעשיותיהם של ה,צדיקים' עצמם, הן אינן מעשיות סתם, שנבראו כדי להגדיל
על יריהן את השפעת הצדיק בעצמו על העם ולהגביר את מוראו עליו; תכליתן
היא אך ורק להסביר ולפרש בהן את התוכן ההניוני והרגשי שבחסידות,
את ה,צדיקות הרוחניות', אם אפשר לומר כך (2). בספורים המשללים האלה מרגישים
אנו את הרוח הבריא והרענן, המנשב באגרות-ישראל בכל הזמנים. ספקכם ניכר,
שהם נובעים מפנימיות הלב והמחשבה ורוצים להגביר את המחשבה שנדרמה
ולהלהיב את רגש-הלב שנתאבן; והם שואפים לעורר את הלבבות לא לאמונת-
צדיקים לבד, אלא ביחוד להאמונה של הצדיקים, המעשיות האלו אינן
מרגיזות את הדמיון ואינן מסבכות את המחשבה; הן מכוננות רק לכן, שישיג
וכל אדם באמיתות, בעין השכל, ככל מעשה ומעשה נוראות השם ויקח
לעצמו מוסר השכל מזה, לקשור לבו ביראת השם, באמונת חכמים ובכח תורתנו
הקדושה (3). כל עיקרן של המעשיות הללו לא נבראו אלא כדי להסביר על
ידיהן את התוכן הרוחני של השיטה החדשה הזאת, ועל כן יש להמעשיות הללו
על פי רוב הוד מוסרי. אף על פי שאין להן שום צורה אסתטית, כי הן
מדקרות בפרי יותר משיקדקו בפרחים. המעשיה מגלה לפעמים בקיום
אחדים את האופי המוסרי של האדם, שהוא העיקר בתוכה. ובתכנן של
המעשיות אין הפתעות פתאומיות: בהן נושבת רוח התמימות והפשטות,
שמושכות את הלב ומחיות את הגוף.

ה,צדיקות' בתור מוסר נתבנתה ונתפתחה מן הרבנות הרשמית, מן המקובלי
המקודש והמעמיק ומן ה,בעל-שם' העממי, שקדם לרי ישראל בעש"ט (4). קודם
שהופיע ה,צדיק' החסידותי קלחו שלשת הזרמים האלה כל אחד ואחד בפני
עצמו ולא נכנס זה בנבולו של זה, כל אחד מהם מלך בתוך רשותו ולא
נגע במלכות חברו אפילו כמלא גימא. הרב היה פרנס-הרור ומנהיג, המקובלי
התעמק בסתרי הבריאה כדי שיוכל לפתור את חידת מעשה-בראשית, וה,בעל-שם'
רמא את ההמון בלחשים ובמיני עשבים שונים, לא כן ה,צדיק' של החסידות.
הוא שמש בשלשת הכתרים האלה ביחד. הוא נעשה למנהיג הרוחני של הרור

(1) עיין "דגל מחנה אפרים", וירא ד"ה: או יש לתרץ קושיא זו.

(2) עיין בספר ז', עקב ד"ה: עוד ירמוז כי הנה לפעמים.

(3) "שבחי בעש"ט" בדקדמה.

(4) על רעיונות כאלה העירני ידיר מר א. מ. ליפשיץ.

על ירי מה שאחד בתוכו באחדות נמורה ובהתאמה נפשית את התכונות הראשיות של כל בעלי הזרמים האלה. נפשו של הצדיק האמתי היא הרכבה אקטית מיסודות נפשיים שונים, היא התמונה מן הרצינות הפקחית של הרבנות; מן הרצון החזק והאהבה העמיקה לחרור לתוך מסתרי היות הבריאה של המקובלי והפילוסוף, ומן העממיות ההמונית עם מושגיה הנסים מאלהים ויחוסו לאנשים של בעלי-השם הקורמים להבעש"ט. החסידות קלטה לתוכה הרבה מושגיה הבל ואמונות טפלות מן התנועה הבעש"טית הקדומה, והם היו הסבה להצלחתה ולהתרחבותה בין ההמון. אך היו גם סבה ליירידתה הרוחנית. אבל החסידות הרנישה, שפגנה הרבה מושגים מן התנועה שקרמטה ולא רצתה לבלוע אותם כמו שהם, בכל נסיתם המגשימה; היא עברה אותם והתאימתם לשיטתה. היא לקחה את המושגים ההמוניים והרחיבה אותם. היא שמה עליהם הוד חסידי עד שנתמוגו יפה בתוך שיטתה. ואחד מן המושגים המיופים והמעובדים האלה הוא גם כן הצדיק בעל הנפלאות. אבל, אף על פי שטרחת החסידות לבסס את נחיצותו ואת ערכו של בעל-הנפלאות-המפוס של בעל-השם הקדום-על יסוד תורתה ולדברים אותו למדרגה היותר רמה, למדרגת הצדיק, אף על פי כן לא עלה בידה להתאימו התאמה נמורה עם עיקרי יסודותיה. הצדיקות, שיש לה חנות-של-ברכות ורפואות ושחיא מקבלת ממון בעד ברכות ורפואות אלו, אינה הצדיקה החסידותית, הצדיקות בכל מלוא יפיה המוסרי והוד הקדושה החופף עליה. והוסיף דבר מורכב, שהוא מעופף בהוד החיצוני של הצדיקות האמיתית, אבל בתוך תוכו נשאר ריק וגם כמקורם. בכל השתדלותה ליפות ולפאר את קבלת-הממון על יסוד שיטתה, אי-אפשר היה לה לבטל את ההפכים והסתירות, שיש בזה גלוי לכל. הצדיק, חביבו של בורא-העולם, יש בידו לחולל נפלאות; הצדיק גיור והקביה מקיים; אבל אין זה עסקו, דהנה הצדיק, היודע שהוא משפיע, ומחמת זה רוצה להשפיע לקרוביו ולתלמידיו, אינו ממלא רצונו של בורא העולם, כי רצונו של השי"ת הוא, שלא תעלה על מחשבתי כלל הכוונה שהוא משפיע, רק שיעבור השי"ת והשפיע ממילא בא"י. הצדיק האמתי אינו מהפילל בכוונה, שישתנו בשבילו סדרי-בראשית, מפני שיודע הוא: אם יש בכוונת שאלתו, שמצפה שיהיה נענה, או מכנים גופניות בתוך שאלתו, שחיתת ראויה שתהיה רק ברוחני... ולא לתועלת עוה"ז. הוא מטבעו אינו בעל מעשה; הוא רק משפיע רוחני. התכונה היותר אופית שלו היא דבקותו באלהים חיים על ידי החיים המוסריים שהוא חי. הוא אדם שהגביה את עצמותו הרוחנית מתוך כל סביבתו למעלה גבוהה כזו, עד שהגיע למעלת המורה, שהוא מפני מעצמותו קיי אור תורתו על ירי דרכי חייו המוסריים. הוא איננו בא אל בני האדם בורוע להיות עליהם לראש; רק בעבור חסידותו ופרישותו ועבודתו רבים ינהרו אליו לשמוע ממנו דבר ה' (3). האנשים הנקיים ונמשכים אחריו לא מפני הנאתם החומרית, אלא מפני שהוא להם הסמל של קדושה וטהרה, תמימות ואמונה—מפני שהוא סמל המורה, המפני ומרחיב השקפותיו לא בפיו, אלא בדרכי-חייו המופתיות. חובתו

(1) "נעם אלימלך", לך לך, ד"ה: לקולך.

(2) עיין "כתר שם טוב".

(3) "סדר הדורות החדש" בדקדמה.

של הצדיק היא—להיות מתוך האומה ומנהיגה במיבן המוסרי והרוחני. הוא מכיר היטב את נפש המחזיקים בו, מפני שהצדיקים והחכמים עינם בראשם לחשניה על דברת בני אדם ולשונם, מה הם מרמזים ואיך ידבריו¹. הוא יודע את הצד היותר חלש שבניחוסם לאלהים ואנשים, ולפעמים הוא אוהב לגעת בדרך אי-ישרה בפצעים היותר אנושיים, המסותרים עמוק עמוק בתוך נפשותיהם. יודע הוא לגלות מתוך מלה אחת, שנפלטה מפי מחזיקו דרך-אנב, את הצער הנפשי היותר תבוי, את ראבון-הלב היותר פנימי, המפעפע בתוך קמטי נשמתו ומסכב לו את יסוריו הנפשיים היותר כואבים. והצדיק יודע גם להביא לו—על פי רוב ברמיזה בעלמא, שהוא מרמז בתוך שיחה על ענין אחר לגמרי—מרפא ומנחה נפשית ולהשקיט את הסערה שבתוך לבו. אך אנו צריכים לחלק בין הצדיקות ההמוניות ובין הצדיקות האציליות. הראשונה יונקת את כל השפעתה מן העבר הקרוב, מן התנועה הבעש"מית הקדומה, שיש לה אליה יחוסים היסטוריים או, יותר נכון, שהיא אינה אלא ההמשך ההיסטורי מן התנועה העממית הזאת. בצדיקות המונית זו יש כל הקיום המפויסיים, המסמנים את הצדיקות האציליות, אלא שהם צעקניים ביותר, אין לה להצדיקות ההמוניות אותה הרכרוכית האצילית, שבה מצטיינת הצדיקות הרוחנית, אף על פי שאנו מרגישים את הקורבה הנפשית שבניהן, הצדיקות ההמוניות משתמשות הרבה במלים משוק-החיים, אף על פי שהן נסות ביותר, מפני שלהצדיקים מסוג זה אין הרגש היפה והעז של גאון בעל-מוסר, הטובע בשביל עצמו מושגים מקוריים, מלים בנית תוכן חדש, כי מוקצה מחמת מאוס הוא לו להשתמש במטבעות מוסריים, שהם עוברים ברחוב בין בני-האדם הפעוטים והנמים. הצדיקים ההמוניים מתפארים יותר מדי ביחוסם לאלהים, ובפה מדבר גדולות הם מכריזים על עצמם, שבקאים הם בשבילי-הרקיע כבשבילי-הארץ. כי הצדיקים ההמוניים האלו משתמשים יותר מדי במדה, שלא הותר לתלמידי חכמים ליהנות ממנה יותר משמינית שבשמינית. לא כן הצדיקות האציליות. היא אותה השיטה היוצרת והבוראת, שהביאה זרם חדש לתוך החיים ותסיסה רוחנית בעולם-המחשבה של היהדות. הוא שואבת את חיותה מן הכאר ההיסטורית, מן המקור, שממנו נשאבו כל הרעיונות המקוריים שבתולדות ישראל — מתוך נשמת האומה. על הצדיקות הזאת ועל צדיקה מתוח חוט של חן ועל פניהם נראה היופי התמים, שממנו מריקמים תאי נשמתם. בפניהם של הצדיקים האלה משתקפת מין אצילות רוחנית, שהיא הסכום הנפשי של התנהגות חסידית. מי שהגיע למדרגתה של צדיקות זו, עבר כבר שבעת מדורי הבחינה הנפשית, ובנדאי צרף ולבן את עצמותו הרוחנית עד שהגיע לבחינת איש-מופת מוסרי. הצדיקים מן הסוג השני הם דייקנים מוסריים, המוסר שלהם נובע מתוך פנימיותם. בסביבתם שוררת רוח של הכרה-עצמית, אבל ריח של גאווה והתפארות אינו נודף מהם. הצדיקות ההמוניות מקיבלת אצל ההמון והגשם, שהם נוסעים אל הצדיק מפני שמאמינים הם בכח-נפלאותיו וביכולתו לשנות בשבילם סדרי-בראשית. אין האנשים האלה מרגישים כנסיעותיהם אלו צורך רוחני, אלא מין צורך

(1) ..דגל מחנה אפרים". יצא. ד"ה: יש לאל ידי לעשות.

חמרי - אם אפשר לומר כן - מפני שבִּירו נמסרו כל מפתחות השמים ובפרט מפתח הפרנסה . לא כן הצריקות האצילית . היא מקובלת אצל בני-אדם , שיש בהם ריח-תורה ויראת-שמים . שיש להם נענועים נפשיים אל איזה דבר נעלם, שאין הם בעצמם יודעים בבירור מה טיבו . הם ניסעים אל הצריק לא בשביל הנאתם החמרית, אלא בשביל הנאתם הרוחנית . הם עושים אותו להם לרב ומורה מפני שמאמינים הם בכחותיו הנפשיים, בנשמתו הכבירה, ונם בטוחים הם, שיש בירו לקרבם אל איתו הדבר הסמוי, שנפשם מתגעגעת אליו כל-כך . באחת: הם מחזיקיו ומעריציו מפני שמרגישים הם, שהוא מוכשר לפתור להם את חידת עולמם הפנימי בתור בני-אדם ובתור יהודים, - פתרון, שבלעדיו חייהם אינם חיים...

לכוכ.

קסמי מות.

ראיתי את השמש ברחותו הנמה ,
והוא עגם וסבילי—

בין עלי השמש את ארזמן אצרו ,
אצר חי , מדבר אל-הנשמה ;
ניסלו הניצוצין על פני ובתוך מיני—
ניסלו גם על אלי.

השמש רד ; עוד האדים המערב שעה קלה ,
עוד הבהבו שפוליו ;
השמש רד—ועוד שעה לחשה ארמימותו—
מצבת דחקה ונעלה...
והלילה בא ונשב באש הים ולקדו ,
ונחלה בשוליו.

השמש רד. שני עדים היו לו : אני הוא—
אנכי וגם אלי ;
שני עדים היו לו, שראו בצערו ,
וקסמי מפידו...

בשגינו דבקה אש הצער הלוחשת ,
הצער הסבילי.

אך צלי נמן ידו אל הליל האמל—
האל שגח בצדי.
בבבש הלילה את נהרי המערב—
השקטע על כל ששל...
ונשאר לו, לשמש—רק בן-קדיש אחר,
ולב יחדי.

הם, מי אומר: — הפל אבד באמלה!—
—לא נכרון, ולא שמועה!—
עוד קו חכליל יש שבלבי הוא מהבהב,
קרן ארמניה ואבלה, —
נמי חשך אותה לא יכשו,
וליליעד לא יבונה.

ולבי לא לשמש שיופע בשמי רמים,
ואורו לא בשבילי—
עוד הלילה אמות, כי כך ישרה בעיני!
למות בקמי ימים—
ויהי מרמרה גם על קברי צער מותי,
לוחש וסכלילי — —
יצחק קצנלסון.

לתולדות הישוב בארץ-ישראל.

(מוקדש לחג תציד-יוכל של ראשון-לציון).

ב.

תקופת המעבר.

אחרי השתדלות עצומה מצד אחרים מעסקני חויצ שבחיל ומצר פקידים אחרים נדחה בלוח בשנת תרנ"ג ממשמרתו. את מקומו לקח פקיד חדש, מר חזן, אדם רך-המוג, בשום מעלות טובות לא הצטיין הפקיד החדש, לא בחריצות ולא בהבנת הענין שלפניו, הוא לא הבין, ולא בקש להבין, את הסבה הנכונה, שעכבה עד עכשו את התפתחות המושבה, ולא עשה, ולא בקש לעשות, שום תקון עיקרי. אבל מפני שהיה אדם רך ונוח, נשתנה יחסו אל האכרים וקבל צורה פחות או יותר אנושית. בימים הראשונים עוד נמשך כמו בעל כרחו אחרי המהלך הישן, שהיה יודע רק, לענושי ו, לזקן; אבל מעט מעט נשכחו החזיונות המעציבים הראשונים.

את ערך האכרים הרימו בעיני הפקידות ההכנסות ההגונות, שהתחילו לקבל מכרמיהם. אף על פי שהפקידים ידעו היטב, שאין שום בסיס כלכלי להכנסות הללו, עם כל זה לא יכלו לנהוג מנהג של קלות-ראש באדם, שמקבל חמשה, עשרה וגם חמשה-עשר אלף פראנק לשנה, סכומים כאלה מעוררים רגש של כבוד...

ועוד בשנת תרנ"ב נחיה דבר במושבה, שהרים את כבודה הרבה, כל כרמי הנריב נתחלקו בין חמשה עשר אכרים חדשים, שהתנחלו בעזרת הנריב, ושתי טובות נרם השנוי הזה למושבה; נתרבה מספר האכרים ונפתח מספר הפקידים; ואז נשאר בידי הפקידות רק הפרדס, בכלל האכרים החדשים היו: שני גננים-שניים, 5 גננים-שלישיים, 2 פועלים, סופר-הפקידות אחד, מורה אחד, אף אחד של מנהלת בית-הספר ושלושה שהיו מקורם בעלי נחלאות קטנות, והרבר הזה, ש'לתוך כת האכרים נכנסו אחרים מן הגת הקרובה לפקידות, השפיע גם הוא לטובה על היחס שבין הפקיד הראשי והאכרים.

אמנם, לאפיה האכרי של המושבה לא חיספו המתנחלים החדשים לזית-חן, חוץ ממה שהיסוד האכרי החדש היה מנומר כל-כך⁽¹⁾, היתה גם התנחלות כשהיא לעצמה מוזרה מאד; לכל אחד מהם נתנו 5 עקטאר כרם, בלי בית, בלי אורות, בלי כלים ובהמות... ותנאי מפורש התנה הפקיד הראשי ש, עם האכרים החדשים, שלא

(1) משגן הדבר, שדוקא מתוך האכרים החדשים האלה יצא האכר היותר מופתי שבראשון-לציון.

יבקשו להם בתים ואורות... והאכרים החרשים הסכימו לתנאי זה מפני שידעו, שאין תנאי הפקידות, תנאי בני ראובן ובני-גדי... ואמנם החוש הטבעי שלהם לא רמה אותם, -איך שיהיה, מה שפקידים נעשו אכרים הראה לרעת, שהאכרות היא ענין חשוב, ששכרו בצרו.

אחרי שהשלמון הקשה של הפקידות רפה מעט, התחילו החיים הצבוריים שבמושבה להשתנות מעט מעט לטובה. האכרים-וביחיד הצעירים שבהם-התחילו מתאספים, מדברים ומתווכחים על ענינים שונים, בעיקרה היתה שיחתם סובבת על הנהגת-הפקידות, על היחס שבין הנתמכים והבלתי-נתמכים, על בית-הספר וסדריו, לסיף יסדו גם בית-ספרים-בחדרו של אחד מן האכרים, אמנם, המוסד החדש לא קבל אשור מצד הפקידות, אבל האכרים ובני-המושבה השונים היו מתאספים בו והפקיד עשה את עצמו כאינו רואה ואינו יודע, זה היה המוסד הצבורי הראשון, שנברא במושבה ע"י האכרים עצמם, אחרי התקופה הארוכה של "לקיחה". ומתוך החרר הזה יצאה האגיסטציה נגד הפקידות, עד שהרגיש הפקיד בדבר-וסגר אותו. ומעשה שהיה כך היה: כאמור, היו מבקרי בית-הספרים מדברים על הנהגת הפקידות ועל סדרי בית-הספר, ופעמים שמתוך הדברים הללו היתה נשמעת בקורת חריפה על כל הענינים האלה, ואחד ממבקרי בית-הספרים-פועל משיכל-כתב מאמר בעתון הרוסי "Богородъ", שבו העביר תחת שבט-הבקורת את סדרי בית-הספר, אחרי תקופה ארוכה של שתיקה ושל מאמרי-חנופה לפקידות בעתון המקומי, היה המאמר הזה-הקריאה הראשונה למלחמה בפקידות, שיצאה מתוך המושבה עצמה. הדבר הזה העיר את חמת המורים ואחר מהם כתב התנצלות ב"הצפירה", ויותר ממה שבקש להציל את כבוד ביה"ס בקש לחלל את כבודה של אשת-אכר אחת, שנחשדה, כי ידה במעל, והבעל קנא לכבוד אשתו וכיום השבת, כשצא כל הקהל מבית-התפלה, נגש אל אותו המורה-הכתבן וסמר לו על לחייו...

אז התעוררה כל הפקידות, והפקיד הראשי כעס והוציא את גור-רינו של אותו אכר, שלא לקבל את ענביו אל היקב (ש). החליף אחר-כך את העונש הקשה הזה בקנס של כסף) ואת בית-הספרים סגר...

אחרי זמן-מה, כששקטה רוח הפקידות וכעסה עבר, התירה לפתוח את בית-הספרים ולא נסגר עוד עד היום הזה.

והאכרים, מיום שניטלה מהם חירות החיים הצבוריים, אחרי, המרידה הראשונה, לא פסקו מלשאוף, שתשוב ההנהגה הצבורית לירם. אבל כל זמן שפחדו של בלוח היה על פניהם, לא נועזו אף לחשוב, שאפשר להוציא את שאיפתם לפועל; ואולם, כיון שסר פחדו של בלוח והכל הכירו ברכותו של הפקיד החדש חזן, התחילו האכרים לחשוב ולדבר בענין הקרוב אל לבם... וסוף סוף עברו מדבור ומחשבה למעשה.

בראשונה יסדו בני המושבה בית-תבשיל כללי ברשיונה של הפקידות; ואנשים נבחרו מבני המושבה לנהל את הענין הכללי. אלה היו הנבחרים הראשונים מיום שנשתעבדה המושבה לפקידות... בית-התבשיל שבראליץ היה הצער הראשון בדרכם לשחרור.

ובשנת תרנ"ד נתן הפקיד רשיון לבני המושבה לבחור מקרבם, ועד, שישב לראש המושבה ויהיה המליץ בין הפקידות והאכרים, המקרה הזה נתן שמחה בלב בני-המושבה והיה כנצחון גדול בעיניהם, אמנם, זכויות הועד היו מוגבלות מאד, כל המוסדות הצבוריים התכלכלו כבראשונה על פי הפקידות ועושי-רצונה; אנשי-הועד לא נועזו להתערב בענינים הללו, אבל הועד, כיון ש, היה, התחיל לבקש לו עבודה, היו אכרים, שכדי לתת כח ועזו לנבחריהם התחילו מנישים את משפטיהם אל הועד ולא אל הפקידות, הועד היה בא לפני הפקיד להמליץ על דרישות שונות של המושבה בכלל ושל אנשים פרטיים בפרט, ועל ידי זה קבלה, ה, הליכה, אל הפקיד צורה מעט יותר הגונה, אף על פי שלא הרבה מן האכרים הסתפקו ב, הליכותיו של הועד לכד... האספות, שהיו האכרים מתאספים לבחור את נבחריהם, לדרוש מהם דין וחשבון, דין-וחשבון זה עצמו של הנבחרים, הווכחים ועוד, כל אלה הביאו לתוך המושבה איזה זרם של חיים כלליים משותפים, אבל יחד עם האירות באו גם צללים.

הקרנים הראשונות של שמש-החירות החמו את גליל. הקרח-וגמם, ואז הצבץ במקומות שינים, יחד עם צמיחת העשבים הרבים הראשונים, גם אותו הרפש, שנצטבר במשך החורף הארוך...

לא כל אנשי-המושבה היו שבעי-הרצון בנבחריהם, אלה מקנאה, אלה מחשבונות פרטיים ואלה מטעמים פחות או יותר נכונים, מתנגדי הועד מצאו, שהוא משתמש יותר מדאי בזכויותיו, יותר נכון-שהוא מרחיב יותר מדאי, ואחרים לא בושו להשתמש באמצעים בלתי-נכונים ולחשו באוני הפקיד, שהועד מסיג נבול-והועד נסגר...

בשנת תרנ"ה התחדש הועד שנית בצורה מוזרה מאד: שבעה טובי העיר נבחרו על פי גורל... אבל לא עברו ימים מועטים, והועד על פי גורלי במל, ואחרי הפסקה קטנה נבחר ועד מטובי המושבה באמת, ומאז התחילו החיים הצבוריים להתפתח מעט מעט והזכויות הצבוריות של המושבה גדלו ונתרחבו משנה לשנה, ולסוף, כשנמסרו כל החיים הצבוריים לידי הצבור עצמו, עשה הועד הרבה תקונים מועילים, שנדבר עליהם בפרוטרוט כשנבוא אל תקופת התמיסה.

שבע שנים נמשכה ממסלתו של הפקיד חזן בראשון-לציון: מיום שירדה ההנהגה התקיפה של בלוך ועד שעברו המושבות לרשות יקיא ונענה להן אבטונומיה שלמה בענינים הצבוריים; וכך הזמן הזה היה כעין מעבר מתקופה לתקופה, וראוי הדבר לתשומת-לב; בשתי השנים הראשונות של ממסלת-חזן אפשר היה להכיר איזו תסיסה רוחנית בחיי המושבה, האכרים כאילו הקיצו מתרדמתם הקשה לחיים חרשים ובקשו לשנות את חייהם; אבל עד מהרה עברה ההתעוררות הרוחנית הזו ושוב התחילו שנים של ירידה, של נסיגה-לאחור... ומפליא הוא החזיון המעציב הזה, וקשה להבין את סבתו, קצתו של דבר מתבאר על ידי זה, שכחותיהם המוסריים של האכרים נחלשו בתקיפה הראשונה ולא הספיקו לחיים של התנגשות, לחיים בעלי תוכן יותר עשיר, וקצתו-על ידי מה שאפיו הרך של הפקיד הועיל לפתח את הרקבון, בלוך היה רשע במלא מוכן המלה וחזן

היה איש טוב, אבל בלך היה בעל אופי מיוחד—ואופי חזק מאד—באופן שאישיותו החזקה גמלה את אישיותם של כל האכרים. חזן היה אדם בלי אופי, רך כקנה ומשתעבר לכל השפעה, —ועד מהרה נתבטלה אישיותו: נשתעברה להשפעתם של בני-אדם מן המושבה, באופן שהיה בירי רבים כחומר ביד היוצר, וה, לקיחה נתרבה, והבלבולים התמידו, ומטילא גדלה השחתת המדות...

לפי תנאי-חייהם של האכרים, שנשתנו לטוב, היה אפשר לקוות לתוצאות אחרות לגמרי. מצבם החמרי של האכרים הוטב, הרבה מהם קבלו הכנסות הגונות מאד וכמעט כולם לא ידעו מחסור. עול הפקידות היקל הרבה ובהרבה מעשים, שמתחלה היו רעים בעיני הפקידות, לא השניחה זו ביותר. החיים הכללים התחדשו, לאכרים הותרה איוו הנהגה עצמית ואף רשאים היו להתאסף ולהתיעץ על עניניהם ולחשוב מחשבות על עתידותיהם.

במצב כזה היה אפשר לקוות, כי רוח האכרים יתחדש יותר ויותר ושאיפתם לחיי חירות, לחיים עצמיים, הלך ותתגבר, באופן ששוב לא יהיו יכולים להיות עדי-ראיה אינדיפיקנטיים לכל ה,מעשים הנעשים סביבם ויתאמצו לשים קץ לחיי-כזו ולמעשי-רשע אלה, שהיו רואים על כל סביבותיהם...

אבל לא כך היה...

זיק האור, שהבריק בראשית ממשלהו של חזן, נבך וחושך כסה את המושבה. איזה מנוחת-מות באה עליה שנית, איוו קורת-דות, שהיא ממתה כל תנועה נפשית רוממה. מן הצד היה נראה, שהאכרים, שמחים בחייהם ורבים נחת; אבל קשה להאמין, שהם לא הבינו, עד כמה רעוע יסודו של ה,אוישרי-הזמני. קשה להאמין, שלא ראו את הרקבון הטמלא את כל אותו ה,עולם, אשר ממנו הם לוקחים את עשרם ואשרם. הרי האכרים היו יכולים לדעת—וגם ידעו—מכל מה שנעשה ביקב, מכל מה שנעשה במסחר-היין, סכומים עצומים אבל היקב בתור דמי-ענבים, בתור הוצאות-עבירה והוצאות אחרות—ולא הכנים כלום... מן הענבים לא נעשה יין וממעט היין לא נעשה כסף. בתי-המסחר על חשבון הפקידות כבר נסגרו. מכל סוחר המזרח, שעסקו במכירת היין על חשבונם, הצליח פחות או יותר רק הסוחר במצרים, שבמשך שנים הספיק להגדיל פי עשרה את כמות היין של ראיץ הנמכר במצרים, אלא שמה שעשה רק לטובת עצמו עשה—ויצל את היקב. שאר הסוחרים ככל שאר המקומות לא עשו כלום ואחרים מהם רמו את היקבן ואקדו את כספו. רבבות פראנקים, חברת, כרמלי, שהצליחה הרבה ועשתה שם ליין ראיץ, לא יכלה לשנות באופן עיקרי את מצב-הדברים, כי מכרה בארצות, ששם היין גדול שם ואין לסכור בהן הרבה. ולמרות מה שכל זה היה גלוי וידוע לאכרים, לא דאגו דאגת-מחר וחיו חיים טובים, כאילו היה מצבם איתן באמת, כאילו היו הכנסותיהם הכנסות על צד האמת ולא תמיכות בצורה הגונה, כאילו היו כל חייהם מתוקנים, בניהם מתחנכים כראוי ומקבלים את ההכנה הדרושה לחיים, כאילו כל עתידם מלא תקוה ואורה...

האכרים התחילו להרשות לעצמם, מותרות גם במלבושם, גם ב,נסיעותיהם התכופות וגם בכל פרטי-חייהם, אבל ביותר היה ניכר שנוי לרע בחזון בניהם. הבנים לא נתחנכו כלל וכלל לא לחיים—בארץ ולא לחיי-האכרות. האידאל היותר נשגב של האכרים

היה-לשלוח את הבנים, חוצה, וה"שליחות" הללו אכלו אלפי פראנקים והכניסו רקבון בכל הדור הצעיר. והאורחים היותר רגילים בימי הקיץ בכתי-המלון של יפו, ירושלים וגם בירות היו-אכרי ראשון-לציון.

עבודת הכרמים נעשתה, אמנם, כראוי, בלי התרשלות, כי בה היתה תלויה ר,הכנסה, אך העבודה היתה נעשית יותר ויותר ע"י אחרים, ויד הערביים היתה גם בוסירת הגפנים וגם בהרכבה, ואף, משניחים ערביים אפשר היה למצוא בכרמים... העצלות גדלה יותר ויותר. היו אכרים, אינטליגנטים, שנחשב להם לחרפה להשקות במו ידיהם את סוסיהם ביום שעגלונם היה עיובם...

ובחיהם הכללים התחילי האכרים להשתמש בזכויותיהם במקום שלא היה בזה צורך כלל ולהקדיש את כחותיהם ואת כספם למסדרים צבאיים, שרק בימי מנוחה שלמה ופרנסה מצויה ביותר יש בהם צורך. למשל: במושבה נתיסדה מקהלה של מנגנים, שאכלה את כסף הצבור ואת זמן הצעירים והכניסה הרבה קלות ראש לתוך חייהם; במושבה נבנה בחמשה עשר אלף פראנק, שלוו האכרים ברביח גדולה, "בית-עם" מהורר, -בעוד שבית-הספר היה עזוב לגמרי וכל הדור החדש הלך וגרל ללא תורה וללא התפתחות, -ואיש לא שם על לב לדאוג לצרכי החנוך, ואיש לא הוציא פרוטה כדי לחדש דבר-מה או אף לחקן דבר-מה בעניני החנוך...

ווכר אנכי מעשה אחד, שלא ימחה מזכרוני:

בשנת תרנ"ו, בחודש סיון, כסו תולעים את כל הכרמים וגרמו להם הרבה הזקות. האכרים, שעד עתה לא ראו בעיניהם את המכה הזו, פחדו לגורל כרמיהם, שלא יאבדו לגמרי. כשני חדשים היו האכרים וכל בני-ביתם עסוקים בלקיטת התולעים מעל הגפנים, ומאות ערביים וערבות עזרו להם, ומן הערים באו התלמידים והתלמידות של בתי-הספר ללקוט ולעזור. פעמים שהיו עובדים בכרמים ארבע-עשרה שעות ויצופות. בעצם הזמן הזה עברנו פעם-אני ואחד מירידי-דרך ראשון-לציון ליפו לרגלי אותה העבודה עצמה-והנה לקראתנו תהלוכה כזו: להקת אנשים צעירים, כולם מלוכשים מעילים שחורים וכתנות לבנות, ופרחים בידיהם... אלה היו צעירי המושבה, חברי ה,תומורת, שהלכו להצטלם, ו,המנצח בנגינות-היינו של היקב-בראשם...

יותר ממה שהיתה ניכרת הירידה בחייהם הפרטיים והכלליים של האכרים, היתה ניכרת ביחסם אל הפקידות...

היו ימים והשם, פקיד או פקידות העיר חמה, שנאה ונועל-נפש בלב כל אכר. היו ימים, שכל אכר היה שמח לשמוע שם פקידו מנואץ, היה משתוקק לשמוע בקירת זעומה על כל תהלוכות הפקידות ולעתים קרובות היה שופך גם הוא-אמנם במסתרים-את שיחו ואת כעסו עליה. האכרים היו מתיחסים אל הפקידים באותו הבטול הפנימי וההכנעה החיצונית, המציינים את יחוסו של היהודי הגלותי לכל ה,גוים-מציקיו ומעניו... הפל היו מבזים את זה, שבקש קרבנם של הפקיד או של הפקידות. גם ביאתו של ה,אבי (שייד) לא היתה מעוררת במושבה שום, סימני-כבוד, ו,סימני-שמחה מצד האכרים, ופתאום נשתנה היחס הזה: ההכנעה החיצונית נחמשה ולעימת זה גדלה

העברות הפנימית. פקיד או עוזר של פקיד, אם היה בא אל ביתו של אביו, היה האביר חושב את הדבר הזה לו לכבוד. עוזר הפקידות, אם היה, משפיע את עצמו לצאת במחול עם אחת מבנות האבירים, היה נחשב הדבר לאישר גם לאב וגם לבת. והתחנה, שרבו בה האירחים הפקידים, היתה משובחת. רוב האבירים חנפו להפקידים ולהפקידות והשפילו את ערכם בעיני האחרונים, ואיש לא בו להם בלבו...

בערב ראש השנה התחילו לבוא אל בית הפקיד כדי לברכו ב,שנה טובה... וכשבא ה,אבי שייד בשנת תרמ"ח לפקד את המושבה, ערכו לו האבירים, פנישה נהדרה, שלא עשו לו כמיה כל הימים. רוב בני המושבה יצאו לקראתו, והתזמורת בראשם, ואחר כך עמדה התזמורת עד שעות מאוחרות כלילה בחוץ. מתחת לחלונות ביתו, ונגנה, סרינאדה לכבודו... ולא עוד, אלא כשהיו האבירים שומעים בקורת נמרצה על מעשי הפקידים, היו עושים את עצמם כאילו נגעו בקורש הקדשים שלהם...

בשנת תרנ"ח כתב צעיר אחד מבני רחובות דברים קשים אחדים נגד היינז ומעשיו ביקב. או בא מכתב אל היער של המושבה רחובות מאת פקידות היקב לגלות את שם הכותב, ואם לאו תסבול כל המושבה. ואז השתדלו גם הרבה מ,עסקני ראשון לציון ברבר זה, עד שלסוף כתב ועד המושבה מכתבאל מערכת, הצפירה, שבה נרפסו דברי הצעיר, ובקש לגלות לו את שם הכותב... באותה שנה נרפסה ב,הצפירה שורת מכתבים על חיי המושבות בכלל ועל מעשי הפקידות בפרט. אלה היו הדברים הראשונים, שבהם נסו כותביהם להסיר את המסכה מעל מעשי הפקידות בלי שום צדמוניות יתרות. אז קמה מהומה במושבה ראשון לציון: רצים יצאו מאת המושבה אל כל שאר המושבות ואספו חתימות כדי לחתום על ה,מחאה, שערכו אבירי ראשון לציון נגד אותו כיתב... וקצנן הרבה, שהרבה מחבריו של אותו כותב חתמו גם הם על ה,מחאה מיראה; ויותר ממה שפחדו מיראת הפקידים, פחדו מיראת חסידיהם שבקהל האבירים... ומענין עוד יותר הרבר הזה: ה,מחאה נכתבה ונחתמה רק שנתים לפני קצה של הפקידות ה,נדיבית: אחרי שנתים בא מאירסון וגלה את כל מעלליהם, וכל האבירים שמחו או לאידה של הפקידות...

עד היכן גדלה ירידתם של האנשים ועד היכן הגיעה השחתת המרות!

בשנת תרנ"ו התחילה הפקידות לקחת מאת האבירים 3% מהכנסותיהם להוצאות המושבה. הטובים שבמושבה שמחו לשנוי, זה בתקומם, שעל ירי זה יוכלו להתערב בהנהגת המוסדות הצבוריים; אבל תקיה זו לא באה. בשנת תרנ"ח התחילו לקחת 5%, אבל בין כך וכך רפתה שאיפתם של האבירים לקחת את גורל המוסדות בידיהם וכמעט שלא נמצאו עוד אנשים, שידרשו וכותם בכל תוקף. אף כימי הירידה נמצאו אנשים מבין האבירים, שלבם כאב על השנוי לרע במהלך רוחם של אחיהם. בין אלה נמצאו אחדים מן הנחמכים, שמהם יצאה האיניציאטיבה להתחיל בתשלומי החובות לנדיב. בשנת תרנ"ו הודיעו חמשה אבירים להפקידות, שיסלקו לה על חשבון חובותיהם 10% מהכנסתם

השנתית. אבל המעשה הזה לא משך אחריו את לבם של שאר האכרים, והרבה מהם אף התרעמו על מעשי המשונעים... המסלקים המועטים מבין הנתמכים ומבין החפשיים נעשו מעט מעט כעין, אופוזיציה לכל שאר בני המושבה, ולאלה המועטים נלוו הצעירים, שישבו במושבה ולא היו אכרים. פעם אחת, כשחגגה כל המושבה את חג-המשפחה של אחד מבית-הגדיר, לא לקח המעוט הזה חלק בחגיגה באופן דימונסטראטיבי והפרוד בין שני המחנות נעשה גלוי. וכן היתה התומורת לסלע-המחלוקת בין הרוב והמעוט: המעוט מען, שאין שרים בשירים על לב רעי... על צד האמת נבראה ההתנגדות מטעמים יותר עמוקים, אלא שמצאה לה אמתלא בענין התומורת. כל מי שהיה בעד החנופה לפקידות, היה בעד התומורת, וכל מי שהיה נגד הפקידות היה נגד התומורת, ההתפלגות במושבה הוכירה לנו את, ימי אוסיפקקי, וראוי הדבר להזכר, שאחדים מאלה, שהיו אז במפלגת-הפקידות, נחשבו עליה גם עתה ואחדים מן המתנגדים אז היו גם עתה ביניהם.

ובעוד בני ראשון-לציון, שוקטים על שמריהם ועסוקים בפוליטיקה הביתית שלהם, נשמע פתאום רעם בגלגל, שהחריר את מנוחתם, יצא הקיל, שהגדיר רוצה למשוך את ידיו מן המושבות...

ביד שבט שנת תרנ"ט בא הגדיר בפעם השנייה לפקד את המושבות ביהודה. מתוך דבריו של הגדיר הפעם קשה היה לשפוט, שאמנם החליט למשוך את ידיו מן המושבות. אבל נקל היה להבין, שאיוו תמורות ממשמשות ובאות, והדברים, שדבר במקומות אחרים, מלאים הם ענין מפני שהם מפיצים אור על תכונתו של האיש הזה ועל יחסו ל,ישובו ולאנשיו ואף על אפיו של הקהל המקיף אותו.

כשבאו אכרי ראשון-לציון לכרכו בבית הרופא, אשר סר שמה אחרי בקורו ביקב, קבלם בפנים יפות ובמנוחה. אך פתאום התחיל להתרגז ופנה אל פקידיו ושאל אותם בפני האכרים: "האומר להם עתה?" - וקורם שהשיבו על שאלתו קרא בהחלט: "אימרו?". או פנה אל נבחרי האכרים ואמר להם: "דעו לכם, כי מן היום הזה והלאה לא אוסיף עוד לתמוך בכם, כבר הגעתם לאותו מצב, שאין לכם צורך בתמיכה. ואל תחשבו, שפקידי גרמו לכך; רק ברצוני לחלסתי כן. איני יכול עוד לתמוך בכם. מחיר הענבים גדול מאד ואת ינינו אין אנו יכולים למכור במקח השוה. איני יכול לשלם מאה ולקחת חמשים. נקוה, שהיין יומב והקונים יתרבו, ואז יומב מצבכם. עתה עבדו בחריצות והשתרלו לבלכל את נפשתיכם. אל תשימו תקותכם רק בענבים, בקשו מקורות חדשים לחיים. אל תבקשו מותרות, חיו במשטות ולא תצטרכו לבריות. יש לנו אחים עניים הרבה הצריכים לעזרה, ראשון-לציון כבר קבלה דיה".

וכשהתחיל אחד מן האכרים להמליץ על אחיו, שהפכו מדבר שמם לנך עדן, שמע אותו הגדיר בדברים ואמר: "כן, הודות לעמל פקדי... בפתח-תקוה, כשראה ערביים עובדים בשרה, כעס ושאל את פקידו: מפני מה עובדים פה ערביים ולא עברים?" - והפקיד השיב: "העברים בקשו ללכת ולראות את פניך, ואקח היום ערביים - במקומם - וכחשו של הפקיד עמד לו,

ואיש לא מחה נגד דבריו הכוזבים ,
 ובעקרון, קָשָׁאֵל את מנהלת בית-הספר, אם שומעים תלמידה צרפתית,
 והיא השיבה לו: בית-הספר הוא עברי ולא צרפתי, הלל אותה הנדיב על
 דבריה ואיש לא מחה גם נגדם.
 ולבני-רחובות אמר, כי בשביל שהם, יראי-שמים עזר להם אלהים ולא
 הביאם לידי מתנת בשר-ודם...
 וכשעלה אל גבעת המושבה הביע את ברכתו, שִׁקְיֹבֹא בפעם השניה
 תהא כל הדרך בין המושבות בידי היהודים.
 וכשהתענג על מראה הנמיעות, אמר לו אחר מראשי המושבה, כי
 בעצותיהם המיובות של פקידיו נעשו כל אלה...
 וכששב עוד הפעם לראשון-לציון, דרש ביום השבת בבית-הכנסת והטיף
 מיסר-השבלי לכל הנאספים וגם מחה נגד, המגבעות, שראה מעל עלית
 הנשים, ובמיצאי-שבת אסף אל, בית העם רק את אכרי ראשון-לציון ודבר
 אליהם דברים קשים, אף הודיע את החלטתו להוריד ירידה גדולה את מחיר
 הענבים...
 אז קמו מהומה ומבוכה במושבה, משתדלים הלכו אל הנדיב, וראש-
 המושבה, רחובות, שבתור מיסר ה,כרמלי נשא חן בעיני הנדיב, התחנן
 לו על אחיו המסכנים, וסיף סיף הסכים רותשילד להוריד את המקחים באופן
 הדרני ולא פעם אחת.

ומאו התחילה התקופה של ירירת המקחים... אבל יחד עם הירידה
 החמירת התחילה העליה הרוחנית...
 בסוף שנת תרנ"ט יצא עוד הפעם הקול, שהנדיב מושך את ירו מן
 המושבות. ביאתו של מר מאירסון לבקר את הישוב היסופה תוקף לשמועה זו.
 ובתחלת שנת תרס"א נעשה הדבר ברור ומחלט: המושבות עוברות לרשות
 יקיא מבלי שהן יודעות מזה ומבלי ששאלו אותן... או התחילה תסיסה
 עצומה בתוך המושבות. ותקופת-התסיסה הזו, שאמנם לא נמשכה זמן ארוך,
 היתה אחת מן התקופות היותר יפות שברברי ימי הישוב.

משה סמילאנסקי.

בְּנֵי עָרֵב.

I.

אציל רעב.

באותו קיץ היה רעב בדרום הארץ. מתחלת החורף ועד אחריתו לא ידדה אף טפת מים אחת. נסגרו ארובות השמים ולא נפתחו אף פעם. לשוא התפללו החננים הקדושים, לשוא צעקו הדרונישים ויבכו בני הארץ; פני השמים קשים כברול ומוזקקים כברלח ואין בהם אף סמן לנשם. יש אשר יעלו פעם עבים מן הצפון ומן המערב וגם רוח ינשב בחזקה—ותחי התקיה בלב האדם; אבל רק עד חצי השמים הגיעו העבים ויעמדו, והרוח שנה את מהלכו. רואים הם בני האדם את הנשם מרחוק, רואים הם את המפות המטפטפות בצפון—ואליהם לא יגיע... ועוד הפעם מזהרים השמים והרוח כאלו לא היה, אנהח עמוקה מתפרצת מלב האדם ואבלים וחפויי ראש שבים הם אל אוהליהם ומתחבאים לבלי לראות את הרעה. יש אשר גם קללה חשאית תרדוף אחרי העבים הקלים...

ובאותו חורף לא פתחו בני הדרום את מטמרותיהם ולא זרעו את שדותיהם. ככלי אין חפץ בו היו קשלכות המחרשות מאחורי האוהלים ופניהן מלאות בישה וכלמה. ויש אשר שוכני האוהלים משליכים אליהן מבט מלא שנאה וקצף, כאילו הן אשמות... והבקר והצאן התהלכו בשדות נראשיהם מורדים למטה בעצב, מבקשים הם מרעה ואינם מוצאים; האדמה קשה ולא הוציאה אף דשא. יש אשר הן עומרות ומעלות נרה בשתיקה, ובשתיקתן יש מעין התמרמרות קשה. ומביט אליהם הרועה ולבו נשבר. הסיסים והגמלים עודם אוכלים מן המזון, אבל מרת האוכל הולכת וקטנה מיום אל יום והקיבה מתחילה להתכוץ. גם שוכני האוהלים עודם אוכלים, אבל רואים הם בעצבון ששקיהם מתרוקנים ושוב אינם מתמלאים. באמצע החורף כלתה החטה והשעורה. העניים נתנו בעבות את כל אשר להם לאחיהם העשירים והבינונים שוכרים בר בכסף, שער הרגן עלח פי שנים ושלוש מן הרגיל. הכסף אול מכלי האמידים, והכלים מאהלי העניים. והרעב הולך וגדול כל ימי החורף.

וכשבא האביב הרימו בני-הדרום את אוהליהם ויסעו...

מחנות, מחנות נסעו מן הדרום אל הצפון. האוהלים וכל הכלים מונחים על גבי הגמלים הרים, ההולכים לאטם ומתנועעים בעצלות. מאחוריהם מתנהלים לאטם השורים, הפרות והצאן, כלם דקים. עצמיותם שפויים ומבטיהם כאלו מלאים תפלה; בקשו רחמים עלינו... בראש הגמלים הולכים הגברים, פניהם נועמים וקודרים, שעירות ראשיהם וזקניהם גדלו, כבושים פניהם בקרקע, וכשאמרים

להם שלום כמעט שאינם עונים; בושים הם... ומאחורי הבקר והצאן הולכים הנשים והטף, פנים קמוטים ונאלחים, עינים נמקיות ושפתים יבשות ומכס חולני... מעציב מראהו של מחנה כזה, נדמה לך כאילו שלט איום נדבק אליו ועליו הכתבת: רעב...

אל הכפרים אינם נגשים: הפלחים מביטים עליהם בעין רעה, ככברת ארץ מן הכפר הם נוטים נמית ארעי את אוהליהם, הבהמה נפוצה לכל עבר לבקש מרעה, הנשים הולכות אל הכפר להביא מים, הילדים נגזרים אחריהן ובדרך הם מלקטים קליפין של פירות, שיורי ירקות רקובים, ואת המלוקט הם בולעים בעודני כנפם, הגברים עומדים בכנופיה ומתלחשים, מתעצבים הם, לבסוף הם פושטים אל העדר, בוחרים כבשים אחדים או עגל ומוליכים אותו אל הכפר, משם הם שבים: האחד עמום שק דגן והנשארים מליום אותו... וכיראה, ובאלו בחרדת קדש, מריקים את הנמצא בשק אל הסדין שפרשו ארצה; חמה, דרה ושעורה, הכל מעורב ביחד, הנשים מתחילות לטחין, הגברים מלקטים עשבים וקוצים יבשים, עושים מדורה, עוד מעט והרגן היה לקטח; את הקטח עם הסיבין שמים בקדרות, שופכים מים ועושים בצק, לשים את הבצק ואופים מצות... והמצות עוברות מיר ליר ונאכלות בעידן חמית...

כשרבו מספר ההילכים מן הדרים, החלו בני הצפון להתלחש בראנה ומלאכים יצאו מן הכפרים אל שרי המדינה בערים להגיד: בני הדרום פשטו עלינו, הם והבקר אשר לרגליהם, כארבה לרב ולחנו את המרעה, ושחיו את המים, והגנבות והגזלות תרבינה בארץ, אבל מעיר הבירה באה פקידה, לבלי קחת, עשרי, ויקרא משוכני האוהלים בדרום ולתת להם ולבקר ולצאן אשר להם להתישב בכל מקום אשר ימצאו שמה מרעה ומים, וישבו צירי הפלחים במפת נפש והברואים שות שתי סביב הכפרים, בקנאה הביטו הברואים אל הפלחים ובשנאה הביטו הפלחים אל הברואים, הפלחים קשי-הלכ שכחו את רב הטובה שהשפיע עליהם הדרום מדי שנה בשנה, כשהלכו לשם לקצור ויהיו שבים עמוסים הם, גמליהם וחמוריהם, והברואים הרגישו את עלבונם וישתקו ורק פניהם נעשו מיום אל יום יותר שחורים ויותר נועמים, יש אשר הצעירים בקשו לפשוט בשדות הפלחים; אלה החמורים רבי הלכב לא יעמדו בפניהם!.. אבל הזקנים עצרו בהם, מצות השכינים הגדולים היתה נמרצה; לבלי להפיל אף שערה מראשי הפלחים ארצה ולבלי לגנוב משרון נעל ועד חמור ועד שור, ויהי כי ירחמם אלהים והמטיר מגשמו וישבו בשלום אל בתיהם...

גם אל המושבות באו, בראשונה מתי מספר ואחרי כן יותר ויותר, הם לא ירעו איך יקבלום, בני הנכר, אולי יגרשום בעזרת הקונסולים, בין בני המושבות אמנם היו כאלה אשר פחדו מן תרבינה הגנבות ויאמרו לגרש את האירחים הבלתי קרואים; אבל היו גם כאלה אשר פני הרעבים העירו בהם רגשי כאב והשתחפות, ויש אשר הציעו גם לעזור להם... סוף-סוף נעשה יחס של רצון בין המושבות והדרומיים; הברואים שתי מימיהן וירעו בשדותיהן של המושבות, ואלו מצאו בקהל הברואים פועלים בזול, וכשפרצה פעם אחת תגרה בין המושבה והכפר באו הברואים לעזרת האכרים ויכו את הפלחים.

ומן הקציר הגיע ואחריו ימי הבציר. הרעבים, נפלי על העבודה ויעשוה
 בחצי המחיר ומספר ה, מלקטים היה גדול פי עשרה מכלל שנה ושנה. אל היקבים
 היו באים אנשים זקנים וילדים ומלקטים את שיורי הענבים מתחת לענלות ואוכלים
 אותם על חלאתם ועל פרשם... את הנטירה בכרמים היו מקבלים עליהם הרעבים בול,
 אבל הכורמים פחדו למסור להם את כרמיהם, וביחוד, את הרחוקים מן המושבה.
 את נטירת כרמי, הסמוך לביתי, מסרתי לאחר הרעבים, מחמד שמו,
 פניו המלאים איזו אצילות משכו את לבי ויעירו בי רגשי אמון. אבל האצילות
 של נטירי רמתה אותי, ולא מפני שלא מצאתי בו מדות של אצילות, אלא מפני
 שהיה אציל יותר מדי...

מחמד היה גבוה הקומה, שחרחר ובעל פנים מארכים ודקים, שערותיו
 שחורות וזקן שחור מכסה את סנטרו; עיניו שחורות ועמוקות ובהן מהבהב איזה זיק של
 ליאות, של יאוש קל. בבקר, בצהרים ובערב היה רוחץ את ידיו ורגליו, משתטח
 על הקרקע ומתפלל בחמימית יתרה. הפכה אשר עשיתי לו היתה דלה מאד;
 ארבעה כלונסאות וסכך של קוצים ועשבים מלמעלה. בצלו של הסכך היה מחמד
 ישן ביום או יושב ומסתכל אל הדרום הרחוק. לו אשה ובן—ילד קטן—אשר

נשארו יושבים בין אהלי הרעבים מתחת לגבעת המושבה.

בלילה אהבתי לשבת אצל נטירי ולשוחח על הדרום.

—מחמד, שנות דעב כאלו באות אצלכם לזמנים קרובים?

—אצלנו... לא ולא—ענני קצת בגאון וקצת כאיש שהכלימו את פניו...—
 הדרום שלנו, ברכת אללה בה! בימי הקציר באים אלינו מכל קצוי הארץ: מן

הצפון וממצרים ומהרי חברון.

מחמד שתק רגע ויוסף:

—בן עשרים ושמונה אנכי כיום ולא ראיתי שנה כזאת. מספרים,
 שבקמנות היתה שנת קללה כזו, גם אז סגר אלהים את שערי המטר,
 בחמאותינו הרבים!

—ומדוע לא תשאירו משנות השפע והיה לכם למאכל בשנת הרעב?

—להשאיר? ... העשירים משאירים והם אינם רעבים. והעניים גם בשנות
 השבע לא ימצאו אלא כדי לכלכל את נפשות בני ביתם בלחם.

—ואיך זה כלה הרגל לעשיריכם בשנה זו?

—כלה? ... לא מיניה ולא מקצתיה! לו פתחו השוכים הגדולים את
 מטמרותיהם, כי עתה היו יכולים להאכיל את כל בני הדרום לחם ועוד השאירו.
 —ומדוע לא פתחו?

—פותחים לאט לאט ומוכרים בעזה ומביאים שקים מלאי כסף וזהב.

ועוד הפעם שתק מחמד רגעים אחדים ויוסף לדבר כשהוא שקוע
 במחשבותיו:

—כן, תוניה, יש שבתוך המטמורות צבורים אלפי קריים של חטה ושעורה
 ומסביב להן אלפי אנשים רעבים ללחם ...

ושוב שתיקה.

—רעים הם השיכים העשירים שלכם, בשנה כזאת היו צריכים לפתח את מטמרותיהם ולתת לחם לכל הרעבים, אדם כי ירעב כלום אפשר לבלי להאכילו לחם? —רעים? ... כן, רעים, ומי הם העשירים הטובים? ואצלכם במושבתכם לא כן? כך הוא בכל העולם!

ועוד הפעם שתק מחמד רגע ויוסף:

—ככה ברא אלהים את העולם: למעטים נתן הרבה מאד ולרבים לא

נתן אף מעט ...

וכשנוטרי שקוע במחשבות עולמיות כאלו אינו משניה, כי השועל התגנב אל הכרם וזוכה משל אחרים, וכשהגני מעיר את אונו בהצלות הנטירה, יתנשא בעצלות ממקומו ומתנהל לאמו אל הגבול, ומי יודע אם אין ברנע כזה מחשבה בלבו:

—גם זה רעב ...

—מחמד, מנין לך פנים של אציל כשהנך עני רעב ללחם? —שאלתי את

נוטרי בפעם האחרת, כשישבנו שוב בלילה אצל סכתי הרלה.

—פנים של אציל? ...—שאלני הנוטר בתמיה, כאילו לא הבין איך אוכל

לדעת כזאת.

—כן, פניך עדינים וידיך רכות, אין זאת שלא עבדת הרבה.

—אמת, לא עבדתי ולא אוכל לעבוד. יש לי גוף של עשיר ונשמה של

עני ... לעבוד איני יכול ולנצל את אחרים גם כן איני יכול.

ומחמד ספר לי ברכרים מקטעים מקצת דברי ימיו, בן אחת המשפחות העשירות והמיוחסות הוא וכל קרוביו עשירים. גם הוא ירש מאביו זכות של חלקת שדה רחבה ועדרי צאן ובקר, אבל כל עשרו הלך וכלה, רב ארסתו לא נעבר והמעט שנעבר אכלו הפועלים את פירותיו, גם בצאן ובבקר לא ראה ברכה: מהם נגנבו ומהם מתו. מכל נחלתו לא מצא אלא לחם ביתו הקטון. גם כסף לא היה לו, קרוביו לענו לו, חשבוהו לעצל ולחסר דעה. ובשנת הרעב רעב גם הוא ככל עניי שבטי ...

—וקרוביך העשירים לא יעזרו לך בשנת רעב? היתנו לך, לאשתך ולילדך

היחיד לגוע ברעב?

—אפשר שהיו עוזרים אלו בקשתי ...

—ומדוע לא הבקש?

—נפשי, קבירה, חנ'ה, איני יכול.

קולו של הברואי הערום למחצה והבעת פניו מדי דברו הפליאוני. אנכי

הרנשתי, שאמנם שאר רוח בו ולא יוכל לבקש.

כששבתי פעם מן העבודה הביתה ואעבור דרך כרמי אשר על יר ביתי—

ולא מצארי את נוטרי מתחת לצל אהלו; גם בשעה מאוחרת בערב לא

מצאתיו, רק בלילה, כשיצאתי מן הבית, ראיתי את צל תמונתו כשהוא הולך

מתחת לגבעה. ונס ממחרת היום, כשעברתי את הכרם לא מצאתיו, ויחר לי על

הדבר, ואלך אל אהלי הברואים לראות מה היה לנוטרי. עוד מרחוק ראיתי

את אהלו, צלעותיו קצת מורמות ומחמד יושב כפוף ומטפל בעריסה אשר לפניו.

—מחמד, אי? מחמד!

—הנני, חנ'ה!

—איך זה עזבת את כרמי הפקר ותלך להתעסק באהלך ?
—בני חולה !

התשובה הקצרה הזו הרגיוה קצת את בעל-הבית שבי: כיצד ? כרמי מה חטא ? ...

—אם בנך חולה, הרי אשתך תשגיח עליו, ואנכי משלם לך על מנת שתנמור—
אמרתי בקול שר רגז, כשנגשתי אל האוהל הרל.

מחמד הרים את ראשו מעל עריסת ילדו ויבט אלי במבט מלא עצב ותם:
—תגי, את נפשי לא מכרתי לך ... אתה חס על כרמך, שאינו לא עצם מעצמן ולא בשר מבשרך, ואנכי לא אחוס על בני, שהגדו עצם מעצמי, בשר מבשרי וחלק מנפשי ? ...

מבטו וקול דבריו הסירו את כעסי לגמרי. את מקום הבעל-בית שבי לקח האדם.

—אבל בנפשוך הוא ובנפש בנך, מחמד, את כרמי לא אעזוב ואמסרהו לנוסר אחר, ולחמך מאין יבא ?
—ידעתי... אבל איני יכול...

ועוד הפעם הרגשתי שהברואי הערים למחצה הזה אמנם אינו יכול לעזוב את ילדו החולה, כמו שלא יכל לבקש עזרה מאת קרוביו העשירים. הבטתי אל אוהל הכר הרל והמצער, המלא מלאים על גבי מלאים; אל האשה הכחושה, שאינה אל גל של עצמות בתוך עור דק ושקוף; אל כר המים, אל השק בפנת האוהל, מקום שמור שם הקמח שקנה במחיר המגידרי אשר נתתי לו ואל העריסה, שמתוכה נשמעה לי אנחה חלשה ודקה, ואחשוב בלבי: —הנשמה היתרה היכן תקצא ? ...

נוסר אחר לא לקחתי. למחר מת ילדו של מחמד ובעוד יום שב אל עבודתו, פניו כאלו נעשו יותר מארכים ויותר דקים ומבט עיניו יותר מיואש. נתתי לו עוד מגידרי לשלם את חוצאות הקבורה. בלילה שמעתי את שירתו הקמועה, שאינה אלא צירוף של אנחות, וביום ראיתי קשלך מתחת לצל אהליו. עברו כשבועים. אנכי לא באתי בדברים עם נוסרי, הייתי עסוק. פעם בבקר אחר בא אלי מחמד. הכרת פניו העירה בו שבקורו הפעם אינו מן הרגילים. דבר בנו.

—מה שלומך, מחמד ?

—לא טוב...

—מדוע ?

—מתגעגע אנכי אל הדרום...

—אל הדרום ? — שאלתי בתמיה ואצחק, — הלא אין שם עתה לא עץ מצל ולא עשב ירוק, הכל שם נשרף מחום השמש הלוהט...

פניו של מחמד נתמלאו התעוררות. עיניו הבריקו וכלו נשתנה ויהי לאחר. איזה דבר התקומם בו, דבר חי וחזק.

—אל נא, חוניה, אל תדבר ככה. אין מקום יפה מן הדרום, שם מרחב יה, שם ברכת אללה... אין דבר מבדיל שם בין השמים ובין הארץ. האדמה

נשארה כביום שבראה האלהים: העצים לא עשו בה פצעים... ואין דבר אשר יעצור את מבטך מהביט ער סף השמים... שם באויר נשמת בני מרחפת... מחמד שתק.

—תנינה, הוסיף אחרי רגעים אחדים—מה הייתי רוצה לשוב עתה אל ביתי... ועיניו הביטו דרומה, מביטות הן ותועות וכאלו מבקשות את שאהבה נפשו.
—המעט לך, כי רעכת כל הקיץ עד עתה?
הוא שתק ולא ענני כלום.

—תנינה, כמה ימים עוד עלי לנטור בכסף אשר נתת לי?
השגחתי בפנקסי ואומר לו: עוד יומים.

—תנינה, בעוד יומים תבקש לך נוסר... אנכי הולך לשוב.

—משיגעו הלאו תגיעו ברעב אתה ואשתך.

—לא אוכל, תנינה, נפשי שואפה לשם...

ומחמד הביט דרומה ומתוך עיניו נשקפו גענועים חזקים ועמיקים.

לא אמרתי לו כלום. ידעתי, כי אם נפשו של מחמד רוצה ברבר אין הוא יכול למנע ממנה. הרגשתי, שכאן יש לי דבר עם גענועים המעבירים את האדם על דעתו.

—בעוד שבועים אולי אשוב.

—בעוד שבועים לא תמצא כאן כל עבודה.

—הכל מירי אלהים!

מחמד הלך לו. אנכי לקחתי נוסר אחר ואת האציל שלי ואת נפשו ה"כבירה" שכחתי.

עברו כחודש ימים, פעם לפנות ערב ישבתי בחוץ ואתענג על הקרירות הנעימה הבאה אחרי חים היום, הבציר כבר עבר, בכרמים לא נשארו אלא עוללות מעטים, אשר הפועלים היו מלקטים בהם בשובם מן העבודה ביקב. הבטתי אל כרמי ואראה מרחוק צורת בדואי מתהלכת בין הגפנים ואחשוב גם אותו לאחד המלקטים, אבל הוא לא נגע בגפנים וילך ישר אלי. ובעוד רגעים אחרים כבר עמר אצלי. הבטתי כי ולא הכרתיו ברגע הראשון.

—ינעם ערבך, חוגניה

—מחמד?

מתוך קולו הכרתיו. וגם עיניו היו שלו. אבל פניו שנו מאד. ראיתי את סמל הרעב בצורת איש, איזה צבע של קרקע היה לו ושערותיו כאלו התקשו והתלבטו. עצמותיו שפו.

—מה שלומך, מחמד?

—לא טוב.

—מה נשמע בדרום?

—רעבים.

—איה אשתך?

—הלכה אל קרוביה.

—ואתה?

הוא שתק.
 —מחמד, חום על עצמך, לך אל קרוביך, אתה אינך יכול לעבוד ולא
 תמצא עבודה,
 הוא לא ענני כלום.
 —הצגה מותר ללקוט בעוללות?
 —מותר, מחמד, מותר...
 והוא הלך לו. ראיתיו מרחוק דוקט ובולע ברעבתנות.
 „אציל רעב“... חשבתי בלבי.
 וזמן רב היתה תמונתו עומדת לפני וזמן רב היה מצלצל בתיך אוני
 קולו המזור כשהיה אומר: איני יכול...

. ב .

חג' שודר.

. I

בין הרי נפתלי, הפינים אל ים התיכון, יושבת על גבי הסלעים עירה קטנה;
 בִּנְת־אֶלְגִּיֵּל¹ שמה. אנשי המקום מנשמים את אייר ההרים ושותים את
 מי המעינות וכלם בריאים ומוצקים כברז. בבקעים, אשר בין ההרים שמסביב
 להם, נטעו כרמים; כרמי נפן וכרמי תאנה, ואת ענביהם ואת תאניהם יעמסו
 על דבשת גמליהם ועל חמוריהם ופרדותיהם והובילים מעבר לירדן אל תוך
 השדות הרחבים לאין גבול, ועשו חליפים ושבו אל בתיהם עמוסים חסה ושעורה—
 מאכל להם ולבהמותיהם לכל ימות השנה. ואל העירה באים ומתקבצים מדי
 שבוע בשבוע, ביום הרביעי, הפלחים והברואים, הקטואלים והדרוזים מכל
 הסביבה ועשו מסחר וקנין. ורב מספר האנשים הבאים אל בִּנְת־אֶלְגִּיֵּל מכל
 הסביבה וגדול ועצים מספר הבהמות המיבאות לשם ואין קץ לַתְּבִיאה, לפרות
 ולסחורות השונות המובלים לשם, וגם הסיחרים מחיפו ומעכו, מצפה ומטבירה,
 מצור ומצידון באים אל השוק לסכור ולקנית, והיתה בִּנְת־אֶלְגִּיֵּל יונקת מכל
 הסביבה ומניקה את כלה,
 וכל יושבי ההרים אומרים: מי שלא ראה את יום הרביעי בבִּנְת־אֶלְגִּיֵּל—
 לא ראה שוק מימיו.

בתיך בִּנְת־אֶלְגִּיֵּל נולד ויגדל איברהים. בהיותו נער היה אחר המעטים
 בכל הסביבה אשר התמיד ללכת אל בית־הספר וידע לקרא ולכתוב, אבותיו
 ומלמדיו היו מתברכים בו. תמיד היה שקט, נוח לבריות ולב טוב לו—לב נערה,
 ואולם גופו היה מוצק כברז: החלשים והנרדפים היו מוצאים בו תמיד מנו
 ומושיע מחמת חבריהם הנסים. וירא־שמים היה איברהים: הוא שמר את יום

¹ בִּנְת־אֶלְגִּיֵּל — בת ההרים.

הששי ויקרשהו. היה זהיר בתפלה ובכל מנהגי הדת כאחד הזקנים. כשגרל מעט יבוא בקהל הבחורים, שנתפקרו על ידי השפעת השוק והסוחרים, קץ-הראש בעניני דת, — היה להם איברהים ללעג ולקלם על אדיקותו וצניעותו. צנוע היה איברהים וכששמע את חבריו מדברים על האשה בקלות-ראש היה מתרעם ומתמלא חמה. אל המחנה בשפלה, ששם היו מרקדות המצוריות בימי שוק, לא בא איברהים. חבריו לענו לו ויאמרו עליו: לכו של איברהים אינו לב גבר ... איברהים אהב את כל העולם ולכו הית פתוח תמיד לכל קשה-יום ואומלל, אבל גם שנאה ידע. הוא שנא את ה, דוליי (1). כשראה, חילים באים אל העירה, נעשה בשרו חירודין חירודין, כשהיו ה, חילים גולים את כבשו של העני ועושקים את השור של הפלח—היה מתפרץ להגנם בהם, אבל קרוביו וחבריו היו עוצרים בו בחוקה, כשהיה בן שמנה עשרה הלך עם זקני הכפר לטפה, כששב מדרכו והלטה (2). הירוקה על ראשו—קראוהו הכל בכבוד; חגי איברהים.

אחרי שובו מקבה, עשה לו מנהג: מלכר התפלות הקבועות אשר היה מתפלל בצאת השמש, בצהרים ובבא השמש, היה יוצא בלילה אל השרה, בשעה שהכל ישנים, יושב על אחד הסלעים ושוֹפֵךְ את נשמתו בתפלה משלו, או יתפלל איברהים, כי יתמו רשעים מן הארץ, כי יסיר אלהים את הרע מלב האדם וכי תחדל, דוליי מקרב הארץ...

פעם אחת ישב איברהים על אחד הסלעים רחוק מן העירה, שקוע במחשבותיו העמוקות, והלילה יפה ובהיר מסביב; הירח שפַּע אורו על כל ההרים והסלעים, וצללים, צללי קסם, יררו מעל ראשי ההרים ויפלו על השפלה, וכל המסיבה היתה מלאה איוו מודיות קדושה, פתאים נשמעו לאיברהים קולות של זועה, קול קורא לעזרה...

— ג' : גס, ג' : (3) — והקול מת בתוך המסיבה הגדולה והרחבה. ויסתר וירץ אל דרך המלך העולה מעכו, וכשבא אל להקת פלחים, אשר עמרו על אם הדרך וידברו כלם בהמולה, — נודע לו, כי שורדי ליף התנפלו על חמרן העשיר מבצחיה, אשר הוביל אל השוק עדר צאן ובקר. הרועים שבשרה מהרו לקול צעקותיו וניסו את השורדים אל ההרים, אונזי החרה של החגי הכירה מרחוק מתחת למירר ההרים צלליתם של רוכבים אחרים, ויפס היו הצללים מרחוק... וכשהסב החגי את עינו אל המדברים ראה פתאים את אשר לא ראה לפני-כן: מאחורי חמרן הנבוה ורחב-הכתפים, אשר עמד וידבר בתעוררות גדולה, נשקף ראש אשה עמוף מטפחת לבנה וגדולה, שמשתלשלת מן הראש על גבה, והראש מביט אליו בשתי עינים שחורות, עגולות וגדולות, עינים סקרניות ומפוזרות... החגי הרגיש בלבו הרגשה, אשר לא ידעה מימיו: כאלו נעשה שם פתאום איוו קרע... וכששב אל הסלע עוד נמשך מבטו זמן רב אחרי המטפחת הלבנה אשר התלבטה באויר מעל הדרך...

החגי לא אהב את השוק ויהי מוקיר את רגליו מלכת שמה, וגם כיום

(1) דוליי — תרשומה. (2) למה — מין מעמסת. (3) בא, אנשים, בא ...

הרביעי כבכל הימים היה עמוק בכרם-התאנים הגדול אשר לאביו.
 יישתוממו רעיו של החג' בראיתם אותו מתהלך בשוק, מתהלך ומתבונן
 לצדדים, וכאלו הוא גר בא ממרחקים ומבקש איוו אברה...

החג' הצעיר היה יפה וגבוה, חזק ומהיר, פניו מלאים תום ושכל, עיניו
 שחורות וחוטמו ישר ומהוקצע, שפמיו קטנים ושחורים ומנטרו מפותק פקס
 שחור ודקיק, וכשהיה עובר בקומתו הזקופה והמחוטבת לארכו ולרחבו של השוק,
 ההומה ושוקק כהמון דבורים בכורת,--נמשכו אליו כל העינים מאליהן.

הנה שלחנות המרוח בעבורתם. מאחורי השלחנות נשחמת פרה או כבשה,
 ובו במקום מפשיטים את העור ומנתחים את הבשר. תיכף לשחיטה צולים את
 הבשר בשפודי ברזל על גבי נחלים, והצלי נמכר מיד לאורחים הרבים,
 האוכלים אותו בידם, מהם עומדים ומהם יושבים על גבי קרקע. הדם החם מטפטף
 ושותת מתחת לרגליהם וטפות השומן נופלות על האש והן רותחות ומפפעות...
 סמוך להם מונחות על גבי הקרקע ערמות ערמות של ירקות שונים, ובין
 ערמה לערמה קליפות הפירות הנאכלים, ובצדם: כלים מכלים שונים, כלי חרש,
 כלי נחשת, מרחשיות... הכל בערבוביה, ובתוך אהלי בד יושבים הסוחרים
 העירוניים: סוחר בד ואמין, והאריגים מוטלים צבירים זה על גבי זה ומושלכים
 על גבי קרקע, והנה גם שוק הבהמות, המהומה גדולה כאן כפלים, קולות הצעקה
 עולים עד השמים, מרחוק נדמה לך, כאילו אין זה אלא שדה-קטל של אדם ובהמה
 יחד, וכאילו שני מחנות של אויבים מתגרים שם...

ואנשי השוק כמה שונים הם זה מזה בפניהם, בבגדיהם, כלשונותיהם...
 הנה הדרושים יושבי החרמון והרי הלבנון, מצנפית אדומות להם, מעיטות ברצועה
 של בד לבן כזה, מכנסיהם צרים מלמטה ורחבים מלמעלה, פניהם זועפים ומתוך
 עיניהם נשקף כעין כעס עצור, כעס על החפץ שניטל מהם.

הנה הקטיאלים, האכרים היותר בני-הרבות שבארץ, פניהם שלווים ושקטים
 כפני בעלי בתים הנונים, מכנסיהם רחבים כשמלת האשה ואפירותיהם מהודקות אל
 החוזה, וכאלו נעשו עמי לבשר אחד, נשותיהם-פניהן מגולגים, והן לובשות מכנסים
 צרים ואפודות של פקט ובאמצע האפודה, על גבי הלב-כיס קסון, נרתיק לשדים.
 הנה בני-ההרים לבושים שמלות פלחים עם קפיות וצלים¹, של בדואים, מין
 פראות נשקפת מעל פניהם יחד עם רכדוך הנפש. הרבה, עמלה הדולי ער אשר
 הביאים לירי רכדוך נפש כזה...

והנה הפלחים יושבי העמקים בעלי המדבוסים הגדולים והרחבים, העשויים
 כעין גג לראשיהם, ובעלי הפנים השוופים והשחורים, מעל גביהם הכפופים כאילו
 נשקף נמל המעשרי, לבושים הם אביזות צמר עבות ופשוטות מגוונות פסים, פסים,
 לבנים ושחורים, היורדים קיים ישרים, כפסי הטלית, מלמעלה למטה.

מצוינים בין כל ההמון הגדול-הבדואים עם אביזותיהם השחורות והרחבות,
 שיורדות על כל גופם בחן מיוחד, ועם קפיותיהם הלבנות, המכסות את הראש וקשורות
 בצללים שחורים, איוו שמיות מיוחדת, איוו עדינות והרחבת-הנפש נשקפות מהם.
 כומר נוצרי בעל כובע שחור, קשה וגבוה, בעל שערות שחורות וארוכות
 ובעל בגד ארוך היורד עד לכפות רגליו, הולך ודוחק את עצמו בין הקהל הגדול,

(1) קפיה ועגל-תלבשת הראש.

ממהר ונחפז, כזה שרץ לדבר מצוה, והוא מתלחש עם חבריו הנפגשים עמו על דרכו. יהודי, קצב מצפת או מטבריה, לובש בגדי ערבי – רק מצנפתו ופאותיו מוכיחות על מקור מחצבתו – רץ ומושך אחריו שני פלחים בבת אחת...

בין הפלחים מוכרי התבואה מתהלכים סוחרי הערים: סוחרי עכו וחיפו, ערבים נוצרים, לבושים חצים מורחית וחצים אירופית, על פניהם ערמה וחוצפה מיוחדת ותנועותיהם המהירות ועסקיהם המרובים מעידים על חריצותם המיוחדת. הם הם השאור שבקסת השוק, הם בוראים את הנוסח שלו והם מכניסים את ההפקרות בתיכונם. ובין הסוחרים יושב לו הנגר ועושה את כליו, עושה ומוכר, ופה עושה לו, על רגל אחת גם הנפח בית-מלאכה...

לבו של איברהים לא הלך אחרי המית השוק, וגם אל פני המצריות הכחולות, אשר הביטו אליו בצחוק מחוצף, לא התכונן. אחרת בקשה נפשו... וכשמצא, עמד זמן רב וידבר עם חמדן העשיר על מחיר התאנים בשוק חיפו ועל מקח הדגן בקלחיה ועיניו הביטו לרגעים אל הכישנית, אשר כבשה את ראשה מאחורי אביה ולא הביטה אל איש, ורק פעם הרימה את ראשה כמתננבת יתבת אליו... ומבט של שתי עינים שחורות כליל ועמוקות כבאר פגע בו – ויהי מבטה כמבט הצבי שנפל בפת, – מבט של פחד וסקרנות כאחד.

וכשהלך איברהים ויסב את פניו אחירנית ראה אותה עומדת זקופה כתמר...

II

יפה הוא העמק הגדול, היוצא מעל חופי חיפו ועכו והולך ומשתרע מזרחה בין הרי הכרמל מצד דרום ובין הרי נפתלי מצד צפון. רחב הוא העמק במערב, במקום אשר ילחכוהו מי הים המלוחים, והילך הוא וצר ככל אשר יפנה מזרחה, עד אשר יהיה לרצועה דקה המתפתלת בין ההרים כנחש ומקשרת את עמק עכו עם עמק יזרעאל...

ואדמת העמק טובה ושמנה, ומכוסה כל השנה דשא ירקרק, במזרח ישקוהו מעינות ההרים מים חיים וקרים. ובמערב – שני נהרות, הנופלים אל הים, ובינות לנהרים בצות, וכשהנך עומד על ראשי ההרים ומביט אל העמק אשר מתחת רגליך, אשר צורת זווית חדה לו; אל הנהרות החוצים אותו ומתניצצים לאור השמש כנחלי כסף-חז; אל שני רכסי ההרים, אשר שתי עליו משני העברים כמחנות אויבים נלחמים; אל הירק, אל העצים הרבים ואל הים במערב – הכחול, השקט והרחב, המשתרע לאין קץ – והיה כל זה בעיניך כפנרמה נהדרה ורבת קסמים... ולא רחוק מן הרצועה שבמזרח נמצאה נבעה קטנה אחת, ובמירד הנבעה כפר מצער אחד – בלחיה שמו, למה נקרא שמו בלחיה על שם הבלח – עץ התמר – הגדל בו. יפה היה התמר וכדי שיקרא הכפר על שמו, מתחת לנבעה הוא עומד, על יד קברי הכפר. ומצבתו – גדולה, עבה וגבוהה, וצמרתו – כעין כיבוע ענקי, ונרמה לה, שכל הכפר מתכסה בצלו. העומד בעמק ומביט מזרחה – מיר יראה לו התמר, וכי תעלה על ראש העץ יתגלה לנגד עיניך חצי עולמו של הקדוש-ברוך-הוא. ויפה הוא העולם כשאתה מביט עליו מעל ראש התמר... אבל יפה מן התמר, ויפה מעולמו של הכורא היתה בתו של חמדן העשיר – רג'יה. גבוהה היא, זקופה היא כתמר עצמי, ורעננה היא כעץ הגדל על פלגי מים, ואולם עיקר יפיה – בעיניה.

עגלות הן, שחורות ועמוקות כההם... אין זאת כי אם בהביט אלו העינים בפעם הראשונה אל עולמו של אלה-ויבאו בהן הפחד והתמהון וישבו בתוכן לעולם, וישפכו עליה רוח חן ותעלומות אשר לא ידע איש מה הוא...

וכשהיתה רגיה עולה מן הבאר אל ראש הנבעה, אל בית אביה, וכד מים על ראשה, היתה כל הסביבה מביטה אליה מבוששת כלה, וכאלו שואלת: התמר והבת-מי מהם יפה יותר?

וחמדן, אביה של רגיה, היה עשיר. כל פלחי בלחיה וכל הפלחים אשר בעמק בירו נתנו, ינם אל הפלחים אשר בהרים שלח את ידו, כלם היו חייבים לו כסף וכלם היו משעבדים לו: הם, קרקעיותיהם, בהמותיהם וכל רכושם, וכילי היה חמדן ואיש קשה כבדול. כעכביש מצץ את דמם של כל הפלחים שנלכדו ברשתו. יד ה'רולי' היתה עמו וכל החלים-עבדיו הנרצעים. הוא היה חוכר המעשר, הוא התובע והוא המלוה כסף לנתבעים. רבים נבאו לו כי יכבוש את כל עמק עכו. ובעומק נפשו אמנם גם הוא קיה לכך... וכשראה את עבודתם המשוכללה של הגרמנים חשב, כי כשתהיה כל הקרקע שבעמק לו, וכל הפלחים עבדיו--יעשה גם הוא כעבודתם המתוקנה.

ולבו של חמדן לא ידע אהבה ולא ידע רחמים. את נשיו ואת בניו היה מכה באכזריות. יש אשר בניו היו בורחים מחמתו ונורדים במרחק לעבוד ולבקש לחם. רק גפוש אחת היתה קרובה אל לבו - בתו רגיה, בכל אשר היה היתה עמו ובכל אשר הלך הלכה עמו. אותה לא הבה ולא הפיל אף אחת משערותיה ארצה. אומרים, כי סבת אהבתו לבתו היה חטאו הקשה, אשר חטא לאשתו-אמה, ואת היתה אשתו היותר אהובה עליו, ויקו כי תוליד לו בן והוא יירש את שמו ואת עשרו וכבודו, ויהי כי ילדה לו בת, הכה אותה מכות רצח עד אשר חלתה ותמת במחלתה. ויקברה חמדן מתחת לתמר.

הזקנים אומרים, כי מיום אשר ברא אלה את עמק עכו לא ראו יושביו חגיגה, כחגיגתו של חמדן, אשר עשה בשעה שארם חגי איברהים מכנת-אל-גיבל את בתו, את רגיה.

כל גדולי בנת-אל-גבל ונכבריה באו אל האירוסין וכל הכפרים אשר בעמק שלחו את מבחר בחוריהם רוכבים על מבחר סוסיהם לרקוד ולעשות, פנטזיה לפני החתן והכלה.

וחמדן זבח באותו יום את מבחר צאנו ובקריו, ויפתח את מבחר כבד השמן המסמר; ומחיפו הביאו את האורז ואת הציקר העולים רק על שלחנות האגונים, ולא היה עוד משה כמשתה אשר עשה חמדן.

שלושה ימים ושלושה לילות אכלו אורחיו, שלושה ימים ושלושה לילות לא נשתתקו היריות ולא נחו הסוסים. הרוכבים שבעמק התחרו את הרוכבים שבהרים, וההום כל הסביבה משעשעות הסוסים וכמעט שלא הגיע הרבר לירי מלחמת אחים ולשפיכת דם...

שמח וטוב לב היה חמדן כל אותם שלשת הימים, הוא חשב, כי חתן בתו הוא אשר יוכל לרשת את הינו ולהמשיך את עבודתו. ונכבדו בנת-אל-גיבל חשבו, כי עתה יעלה איברהים שנה, שנה למכה והיה לקדוש ואולי יהיה גם

לכרי, והיה הדבר לכבוד להם ולעירתם, ואיברחים ורגיה לא חשבו כלום...
 הם הביטו איש על רעיתו רק מרחוק, אבל גם זה היה מספיק למלא אושר
 וגיל את לבות שניהם, לבם נבא להם דק טוב...
 אבל גם מחשבותיהם של חמדן ושל נכברי בנת-אלי-ג'בל וגם תקותם של
 איברהים ורגיה לא נתקמו...
 המקרה העור שם לאל את מחשבות כלם ואת תקיותם...

עוד לפני שנים אחדות, כשהתחילה איזה חברה אנגלית לבנות את
 מסלת-הברזל חיפו-דמשק, ואינג'נירים עברו בעמק וימדדו את כל הדרכים,
 עברה השמועה, כי מסלת הברזל תעבור קרוב לקברי הכפר בלחיה וכי כל
 העצים אשר שם, וגם התמר, יעקרו, השמועה הפחידה את כל יושבי הכפר,
 חמדן נחך כששמע את הרברים האלה ואמר אל לבו: אין דבר העומד בפני
 הבקשיש; האדמה לא תלקח והתמר לא יעקר, אחרי זמן מה נפסקה עבירת המסלה
 והשמועות המחרירות חדלו.

והנה בימים האחרונים באו אורחים מחיפו, וביניהם מפקירי הרשות,
 לברך את חמדן, ויספרו לו דברים על המסלה אשר תחרידו קצת את רוחו.
 לאחר החגיגה הלך לחיפו ויעש שמהימים אחרים וישב סר וועף. נודע לו, כי
 בבנין המסלה תתחיל הרשות של הצבא וכי המסלה תעבור על-יד קברי בלחיה, כי
 דרך אחרת אין לה, ומה שרע מזה, כי הפקירות המקומית לא תוכל להתערב
 בשום ענין מעניני הצבא ולא תוכל לשנות שום דבר לטוב או לרע, הכל יהיה
 תלוי בפחת-הצבא אשר יבא, והוא איש גרמני, ויפול לבו של חמדן, וזאת לו הפעם
 הראשונה בחייו, אשר הטיל ספק בכחו המוחלט של הבקשיש, בכל זאת כשנודע
 לו דבר באי של פחת-הצבא, מהר חמדן לחיפו ולא קמץ במהרה עד אשר בא
 לפניו ויציע לו את דבריו... ויגורש מעל פניו בבושה.

ועבירת המסלה החלה ותעש בחריצות רבה, היא הלכה ונדלה מיום אל
 יום והתפשט והתקרב כמין, מפלצתי נוראה אל בלחיה, ויום אחד באו חבורה
 של פועלים ואנשי צבא מוויינים ויכנסו אל הכפר, וימדדו את הקרקע, ויקציעו
 את הדרך, ויחלו לחפור, לעקר, וגם אל התמר נשלחה יד הגרון, חמדן היה באותו
 יום כמטורף, הוא וכל בני הכפר עמדו מסביב לפועלים ויתבוננו אל החורבן
 אשר עשו, וכשנגעו בתמר השתולל, ויתנפל על הפועלים ויגרשם, ויך את הפקיר
 אשר בא להרחיקו, ולא נח מועפו עד אשר אסרוהו ויכוהו מכות רצח וישלחוהו
 לחיפו...

ואנשי הצבא והפועלים פשטו בכפר ושחטו את העופות ואת הכבשים,
 ויקחו את השעורים ויתנו לסוסיהם וישורו את כל הבתים, ועל ביתו של חמדן
 נתכה הרעה; הפועלים הנכרים ואנשי הצבא מצאו את בתו, את אחיבתו, ויביאוהו
 אל האינג'נר הגרמני והוא התעלל בה...

למחרת היום נפוצה השמועה הנוראה בכל הסביבה ועד בנת-אל ג'בל הגיעה.
 וכשנודע הדבר לחג, חשב שאין זה אלא ברותא, וימרה וירכב על סוסו וילך לבלחיה.
 וכשבא כבר נטה היום לערוב, ויבא אל ביתו של חמדן, וירא את המהפכה

הנוראה, וירא את רגיה מוטלה כפגר באחת מזויות החדר, ויבן פתאם את כל גדל האסון אשר מצאו, פניו חורו כפני מת, ואש זרה האירה את עיניו, ומחשבה נודאה אחת חדרה אל מחי... וינש אל רגיה, וישם בה את מבטו הקורח ויקרא לה :

-בואי, לבי עמי-

והיא התנשאה, עמדה ותלך אחריו מבלי הוציא אף הגה מפיה, מבלי דעת לאן ולמה.

ואיש לא היה אתם בבית; ועין לא ראתה בבואם וכצאתם. וכשיצאו מאחורי הכפר עמד איברהים, ותעמד גם רגיה.

היא עמדה בראש מורד למטה ולא הניעה אף אחד מאבריה, ותהי כנדרתה למות. ורק נשימתה הקשה, שיצאה כעין אנחה חרישית מלבה, נשמעה לרגעים.

הוא עמד ויבט בה רגעים אחרים, מבטו היה קורח ובווער כאש. ויאמר:

-שמעי, רגיה, בקול איברהים, את צריכה למות. היא שתקה.

-רק המות יכפר על חרפתך, רגיה. היא שתקה.

-במערה, בין ההרים אשים את קברך ואיש לא ימצא לעולם את גופך. והיא שתקה.

-ואת נקמתך אנקם.

והלילה היה ליל אופל. חושך כבד כסה את כל הסביבה. הכל היה כמו מת. פתאום רעדה הדממה: קול יריה חלשה, קול אקדח נשמעה, ורגיה נפלה מלא קומתה ארצה ורק קול אנחה דקה פרץ מפתחי פיה הסגור.

ויקח איברהים את גופת האובדת, ויעמסנה על שכמו, ויעבור את הבקעה, ויבא אל ההרים. ויתנשא מבין הסלעים. קשה היה לכו של איברהים. האש, אשר בער בלבו, כבה ויהי פתאום לבו לאפר. אבל קשה וכבד שבר את נפשו. וכל הסביבה כאלו התאבלה על שברו הגדול, השמים בכו, הכוכבים רעדו ויללה איזמה - לילת הליל - נשמעה מתוך התהום...

ויבא איברהים אל פסגת אחד הסלעים אשר ירע ומתחת לרגליו נפתח פתאום לוע של מערה עמוקה וחשכה. ויחדד לבו של איברהים ודחזו עזבו רגע... אבל הוא התאושש. וירם את ראשו ויבט אל כל הסביבה ושפתיו לחשו איזה דברים... קללה או ברכה-מי יודע?

ועוד הפעם הופרה הדממה הקשה. נשמע קול חבטה ואחרי החבטה נגרר רררור וקול שסך של אבנים. ורגעים רבים עוד רעד הד הרעש בתוך הסביבה הפתה. ואיום היה אותו הרעש...

וכשנראו קרני השמש הראשונות על פסגות הרי הכדמל, האירו את פני איברהים החורים כפני המת. הוא ישב וראשו מורד למטה, ועיניו מביטות אל תוך התהום הפתוחה לרגליו...

III.

בחילו ובסביבותיה החלו להתפשט שמועות מרגיוות. על הדרך אשר בין עכו ובין נצרת, בין חיפו ובין צפת החלו להגלות מקרי רצח וגולה, אשר לא היו מימים ושנים רבות, ביחוד סבלו הפקידים המנצחים על עבודת המסלה. אחד הפקידים, אשר עבד בסביבות הכפר בלחיה, אינניינר גרמני, נפל שדוד בעברו לפנות ערב בין הסבכים אשר במורד ההרים. מבין הסבכים ירו בו ויפול ולא הוסיף קום. ואחרי ימים אחרים הומתו נכ אחרים מעויריו. הרשות חשדה בבני בלחיה ותשלח תלילה שמה. ויבאו ויבזו את הכפר וישמו במאסר את כל הגברים; ובכל זאת לא חדל הרצח ולא פסקו הגולות מעל אם הדרכים.

ושמו של חגי איברהים החל לעבור מפה אל פה ויספרו עליו בחרדה ובבהלה. ספרו, כי החגי קכץ חבר של שודדים עזי נפש ויסדרם באופן מצוין, וקשה היה לדעת את מחבואיהם ואת כל מוצאיהם ומובאיהם. פתאום, כמו מבטן האדמה, היו מתגלים פעם כה ופעם כה, מתגלים ונעלמים.

הממשלה שלחה חילים מזוינים בכל הסביבה, ויבטיחו בקשיש לכל אשר ימצא את עקבות השודדים. אבל כל עמלה עלה לשוא. מן החילים אשר יצאו אל ההרים לא שבו רבים, והיו נמצאים חללים.

ויש אשר השודדים עזבו את הסביבה לזמן מה; או תבאנה שמועות מחירדות משכם ומירושלים. ובכל מקום היו השודדים הראשונים פקדי הרשות. ספורים מפלאים ספרו על השודד החגי וסיעתו. כשהיו אנשי החגי מוצאים בלילה עגלה נושאת נשים וטף לא שלחו בה את ידם, כי אם שלחוה בשלום, וגם לזה לוו אותה ער בואה אל מקום בטוח.

ויש אשר היו מעניקים לגוסעות גם מתנות.

ושוב היו מספרים, כי הכפרים הנדחים אשר בהרים, היו פונים אל החגי לבקש עזרתם כסף בצר להם והוא היה נענה להם. ויש אשר בקשו את עזרתו להצילם מלחצו של בעל-מעשר אכזרי או מלוה עריץ, והוא לא נמנע מעזור להם להפטר מלוחציהם.

ועוד היו מספרים עליו כי אהב מאד את הרועים הקטנים, ויש אשר היה עוזב את חבריו והולך אל אחד העדרים אשר בהרים ויושב בין הרועים, עוזר להם ומנין עליהם.

ושמו של החגי נעשה חביב בין שדרות עניי העם, אשר בשפלה ואשר בהרים, ולעומת זה נעשה לחגא לכל השומרים אשר בערים ועל הדרכים. לרשות היה שמו שנוא תכלית שנאה ויפרסמו בכל המקומות, כי כל אשר יביא את ראשו של החגי יקבל מאה לירה זהב, אבל את ראשו לא הביא אף אחד. יש אשר נמצאו בין החילים גבורים, אשר בקשו להתחרות עם השודד, או שנמשך לבם אחר המתנה היפה, ויצאו אל ההרים לבקש את ראשו של החגי; אבל את ראשו לא מצאו ואת ראשיהם הם השאירו בין ההרים...

קשה היה להכיר בחגי איברהים השודד את הצעיר התמים מבנת-אל-ג'בל. זקן גדול, שחור ומרובע ירד על מדותיו, פניו חורים ומצחו מקומט, עצמות

לחיינו וכתוך עינינו אש זרה ביערת. נדמה, כי קדחת עולמית שולטת בו, רק מתוך מבטו היה אפשר להכיר, כי ידיו שפכו דם כמים לרב...

מאז יורד איברהים מעל הסעי הכרמל לא הלך עוד לא אל בלחיה ולא אל בנת-אל-נגיל, הוא שם את פניו אל ההרים ומשם לא שב.

חבריו אהבוהו מאד, הם התברכו בו ולא המרו אף פעם את רצונו, ובכל זאת נשאר להם תמיד כחידה ולא ידעו את נפשו. יש אשר לבו היה פתוח לפניהם ויתרועע עמם, ויספר להם ספורים, אשר לקחו שבי את לבותיהם. בימים כאלה היה שופך את כל רוחו והם אהבוהו ויהיו מאושרים, וגם על פניו היו נראים סמני רצון. ויש אשר לבו נסגר פתאום, ענן כבד כסה את פניו והאש אשר בעיניו התלקחה. בימים כאלה ישתק שתיקת מות, ויש אשר לא יענה גם על שאלת המדברים אליו, או יתבודד ולא יראה איש ולא יבא בקהל חבריו, או שהוא מסל כל היום, או שהוא מוטל כבול עץ על הקרקע, חליפות כאלה תבאנה לרוחו בסריגים, תבאנה ותעבורנה, ויש אשר יעזוב את חבריו כליל, ונעלם לו ואיש לא ידע את מקומו, או מתפרדת החבילה, או ישוב תשב בחבוק ידיים וכל הסביבה תחליף רוח במנוחה, ואולם פתאום ישוב החג, ושב וקבץ את חבריו והוציא אותם אל ה, מערכה... ועוד הפעם תרגו כל הסביבה.

לאן הוא הולך ואיפוא יתבודד—אין איש מחבריו יודע, כי ישאלוהו—לא יגיד, וכי יעיו האחד מן המקורבים אליו ביותר ללכת אחריו—וגער בו, ושב האיש חרד על עקב באו. רק התהום אשר לרגלי הסלעים בתוך הרי הכרמל עדה היא לבדירותו ובתוכה קבור סודו...

ומדי שובו מהתבודד—כן תרבה וכן החזק אכזריותו, וטרף ורצח בלי רחמים—לבו הולך ונהפך לאבן, אשר לא ישמע לתחנונים ולא יפנה לדמעות.

ונבחר ואמץ—רוח היה החג, בלא חת הביט אל המית, בצחוק על שפתי הולך לקראת חצים ורובה, רק מבט-עיניו האחד היה מפיץ לכל צד את הרודפים אחריו, גם כדורי החילים לא נגעו בו, ויצא שמעו בארץ, כי מקשף הנהו ויר אנוש לא תשלוט בו.

ועוד הפעם צחק בו המקרה העור.

פעם אחת, כשהלך החג' לנוח אל אחד הרועים, אשר בהרי נצרת, ויהי מוטל במערה, וישמע קולות אנשים נצים, ויקם, ויצא החיצה כשהוא חצי ערום וירא איש פלח מכה את הרועה; וכשקרב אליהם נודע לו, כי מצא מצא הפלח אצל הערבי את קנה-הרובה שנגנב ממנו, ויתערב החג' בריב.

ויכעס הפלח ויוציא את חרבו ויכהו אל לבו...

ויפול החג' מלא קומתו ארצה, מתבוסס ברמו.

הרועה נבהל ויצעק: הלא זה החג' איברהים!

וישמע הפלח וירעד ויבהל ויברח כל עוד נשמה באפו...

והרועה ידע את דבר המלכות, ולן חיל מכיר בנצרת, וירץ אליו ויגיד לו את הדבר.

וכשבא החיל אל החלל מצאהו ועורנו חי.

ועוד לא אברה להגוסם בינתו ואמץ רוחו לא עזבו כליל, וכשראה

את החיל התעורר ויחזק בחרב הנעוץ בלבו, וכאלו אמר להוציאו ולהנן על
עצמו ... והחיל נבהל ברנע הראשון ויסוג אחור ...
כשהתז החיל את ראש החני' וישימו על כירון, מהר ויברח אל העיר ולא
הביט אף אחוריו, כאילו נמלט מצרה ...

כשנפוצה השמועה בעכו, כי הביאו את ראשו של החני', היתה כל העיר
צהלה ושמחה. סיף, סיף סר הפחד.
וכשהעבירו את ראשו על נבי הכירון בראש כל חיצות, עבר כל העם אחר
התהלוכה בהמון חונג.
וגם הפחה הכלסן יצא אל היציע לראות בנצחונו. וצחוק קל, צחוק מסואב,
רחף על פניו השמנים.
וכשנשמע קול התיף, וההמון החונג ננש עד לפני ביתו--הסב הפחה את
ראשו אל התהלוכה לראות את פני אויבו, ופתאום הלבינו פניו: החני' כאלו
הביט בו ישר, עיניו כמו זעו בחוריהן וכמו חדרו אל תוך לבו. וקנו השחור
התנועע באויר ואיוו הדרת קדש היתה שפוכה על פניו, כאלו מת על קדוש ה'.
שפתיו כאילו נעו ...
לא אתה נצחתני, לא אתה וכל חיליך, כי אם המקרה העור. בוז לך
ולנצחינך ...--לחשו אותן השפתיים המתות.
ולבו של הפחה נמס. ויסוג לאחור ויתחבא בתוך ביתו.
והרנש אשר תקף את הפחה עבר כזיק חשמלי אל כל ההמון, וחסר מהם
פתאים כל שמחתם וצהלתם, ויפוצו איש לעברו כמתכישים.
והתהלוכה מהרה לנמור את דרכה כבורחת מן המערכה ...

מנ'ה גמ'ה.

נִדְהִילִסְמִים עֲבָרִים בְּשָׁנוֹת הַשְּׁבָעִים.

(רשימות וזכרונות).

א.

בשנות הששים והשבעים למאה החולפת עמדו צעירי עמנו על פרשת דרכים, בתי-התורה והישיבות לבני-העניים והחרדים והמלמדים לבני העשירים היו עליהם למעמסה ולזרוא, את בתי-הספר הכוללים עיד סגרו אבותינו לפנינו ול-השכילי איתנו לקחו לנו סורים פרטיים נושאי דגל השכלת ברי-ליון. ספרי מאפו, המליץ, והשחר-פעלו או פעולה עזה על בני-הדור והמריצום לבקש דרך ולצאת מחוג-חיייהם הצר, אבל הם נלאו למצוא את הדרך הנכונה. בתקופה זו נכרא דור של משכילים, אבל התפתחותם לא היתה התפתחות טבעית ומורגנת. בעזבם את התלמוד והפלפול התחילו לבלוע אל קרבם ספרי השכלה בלי סדר, ותוצאות הדבר היה – שקראו הרבה, ובכל זאת היתה נפשם תמיד רעבה, תמיד בקשו דבר-מה ותמיד הרגישו, שנפשם לא תמלא במה שמצאו, והמורים החרשים, המשכילים, שלא ידעו את דרכי-החנוך, נתנו לתלמידיהם לקרוא ספרים חרשים לא לפי מצב רוחם, אך התחילו המשכילי העברי לקרוא אשכנזית – וכבר הוא קורא את פויסט, שפינוזה וקאנט; אך ידע לקרוא רוסית – וכבר שם המורה לפניו את ספרי פיסארו ובלינסקי ואת תורת-הכלכלה המרינית למיל, – ועוד לא הספיק לעכל את הספרים האלה – וכבר הוא קורא את מה לעשותי למשרנישובסקי, ענין מדעי על הסדר לא למדנו, את החיים לא ידענו, מטרה ברורה לא היתה לפנינו, ורק דעות מקוטעות, פראוות רמית ונשנבות, שלא באנו עד תכליתן, היו שגורות על פינו, ואף על פי כן נואלנו או להאמין, כי חכמנו מכל אדם, ותחת ללמוד בעצמנו רצינו ללמד אחרים. – בין הראשונים מצעירי עמנו, שנכנסו אל הגימנסיון בטוהילוב עיר מולדתי, היו האחים בני המורה גיווינתאל וגם אפסילרוד (חתנו של המנוח ד"ר קאמינר ועוזרו של סטרובי בעתונו Освобождение). האחרון, בשהיה עוד נער במחלקה השלישית, כבר היה מורה בשכר ובחנם, מטבעו של אכסילרוד היה להשפיע על בני-העניים בעמנו, שמהם יצא אף הוא, ולהכניסם תחת כנפי השכלה והחיים החרשים. בבוקר לא-עבית אחד נעלם מעירנו לימים אחרים, והנה נדע הדבר, כי הלך רגלי לעיר שקלוב הסמוכה למוהילוב מהלך כשלשים ווירסטא ושם משם יחד עם חמשה עשר נערים, שהוציאו מן הישיבות, וכנבור-מלחמה, השב בשלל רב ממחנה-האויב, סבב ברחובות העיר על בתי הנדיבים והתחנן לפניהם לאסוף אל בתיהם אחד אחד

מן הנערים, עד שמצא לכל אחד מהם מקום-מקלט וגם ארוחת-תמיד, והוא וחבריו הורום לקח בלמורים להתקנם, שיבואו אל הנימנסיון. אפסילורוד היה חשוב בעיני כולם בגלל כשרונותיו, מזוג הטוב ונאומיו הנעימים. בתור מורה שפך מרוחו על רוב צעירי עירנו והשפעתו היתה כל-כך מרובה, עד שכולם הרגישו, שעליהם לחסות תחת הדגל, שהרים מורם ומדריכים.

ובמרוצת הזמן העתיקו רוב אבותינו את מושב-משפחותיהם להערים הגדולות, ששם פרץ ורחב מסחרם, ורבים מיושבי מוהילוב נפוצו על פני כל ארץ רוסיה—במוסקבה ובקיוב ובערים גדולות אחרות, וגם הצעירים, שהשלימו חוק-למודם בהנימנסיון שבמוהילוב, בא רובם ככולם לקיוב כדי להכנס שם אל תוך האוניברסיטה.

ב.

האחים ליווינתאל, אפסילורוד, נ-ץ ועוד הרבה מאלה, שנכנסו אל תוך האוניברסיטה בקיוב, התחברו אל אותם הסטודנטים, שנתחננו בספרי פיסארו ובשרנישובסקי, ובמקום לעסוק במדעי-האוניברסיטה, היו קוראים אך ורק את ספרי לאסאל וומארכס ואת העיתונים, שהיו אסירים בעת ההיא, ומעט מעט נהפכו למתקני-עולם מן המין, שהיה מצוי אז מאד בין הרוסים. ולא רק הסטודנטים נסחפו בזרם העז, אני הכרתי בקיוב גם סופרים ומשוררים עבריים, שבאו מערי ליטא והשיגו כהונות בכתי העשירים בתור מורים עבריים או בעסקי מסחרם, וגם אלה, אחרי שהסירו מעליהם את העול הקשה, ששם מחנק לנפשם בערי-מולדתם, התחילו נוטים אחרי הדעות החדשות, שהתהלכו אז בקרב הספרים הרוסיים החדשים ובקרב הסטודנטים העבריים, שבקשו קרבתם.

ובשנות השבעים נפרצה בארצנו מפלגת בעלי-האפס, או הניהיליסטים, שהפיצה ספרים אסורים מיבאים בסתר מעבר לגבול, שהיו מלאים התמרמרות על כל סורי החברה הנוכחית ועל כל האמונות והדעות המקובלות, כמעט בלי יוצאת מן הכלל, בעלי-האפס משכו אחריהם רבים מבני העשירים וביחור מבנותיהם. אלה האחרונים היו תומכים בהם בכספם, וכימים ההם רבו גם העממיים הרוסיים, שהיו מטיפים את הדעות החדשות בקרב העם. אלה היו, ההולכים בקרב העם המפורסמים.

במפלגת הניהיליסטים היו אור וחושך משמשים בערבוביה. היו ביניהם תמימי-לב ובעלי נפש טהורה, שנתנו להמפלגה את רכושם ונפשם והאמינו, כי מביאים הם גאולה לעולם; ואולם בעיני הרבה מן החברים העניים היתה טובה התורה החדשה, שהטיפה לחיים משותפים וצוקה, שיהיה כיס אחד לכל בני-אדם, מפני שעל ידה יכלו לחיות על חשבונם של בני-העשירים ולהתעלם עם בנות-העשירים היפות. רק מעטים היו בהם אנשי-רוח, שהיו להם גבורי, מה לעשות? למופת ולאלילים אדירים, שבקבוצותיהם הלכו ועל פי תורתם חיו באמת ובתמים.

ובעלי האפס ירעו לצוד בחרמם גם עלמות ונשים, וצעירות מבני-ישראל, הרבה מבנות-עמנו, שהתענו תחת ידי אמותיהן החורגות או

אבותיהן הקנאים האכזרים, נשים צעירות, שסבלו תחת עול בעליהן הקשים, וגם הרבה עלמות, שהבטלה הביאתן לידי שעמים—כל אלה נספחו אל המפלגה הזאת. בה מצאו פתרון לשאלת-הנשים, שנתעוררה אן, כי בני המפלגה היו בעד שוויוניות נמור של הנשים והחליטו, שאין רשות להנכרים למשול בהן; ובתורה זו מצאו המעונות והסובלות תנחומים במצבן המר והמעיק. אבל עד מהרה התחילו רובן ככולן לבקש חירות יותר מן הדרוש. תמיד היו מתאספים יחד סטודנטים ונשים, יחד קראו את הספרים האסורים והמים הגנובים מתקו לכולם. פה היתה נפתרת שאלת-הנשים על נקלה ככל שאר השאלות החברתיות. אין אלהים, אין חוק ונמוס, אין עשיר ורש, אין נוע ולאום, אין הברל במצב ובמין. ביחוד הגיעו הצעירים והצעירות מעמנו כמעט לידי שנעון עיי החירות הנמורה שפנשו פה. הלא כאזרחים נחשבו במפלגה זו, ובתו של פרופסור ובנו של גראף וניניראל היו מדברים באהבה ובאחיה עם יהודה, שבבית אבותיה היתה משוללת כל רצון חפשי ונרצעת לרצון אחרים. לא יפלא, איפוא, שהעלמות העבריות, כשהיו פוגשות בביתן נגוד עצום לנשיותיהן החדשות, היו בורחות מבית אבותיהן והיו נעזבות לנפשן, ואז היו מתעדות להיות למלדות או למורות בקרב העם. ולאט לאט הותרה הרצועה, חוקי הצניעות והנימוס הופרו וטהרתן נשבתה. הנערות העבריות היו לנות במעונות הסטודנטים בני המפלגה החדשה, עבריים או נוצרים בלי הברל. ביחוד החזיקו העלמות והנשים באהבה בידי אלה אמיצי-הלב, שהכינו את עצמם לקראת מעשה פוליטי.

כתנועה הזאת בין בנות עמנו ראינו גם בנרמניה לפני מאה שנה. אלא שאז נמשכו הנשים אחרי הסופרים האשכנזיים, שהטיפו לתורת חירות-האישיה והפילוסופיה החפשית, בעוד שבארצנו היתה העיקר המהפכה המדינית. ובין בעלי-האפס היו רבים, שבאמת לא ידעו בעצמם מה חפצם. הם לא למדו לדעת את דברי ימי-העמים והתפתחותם הטבעית. הם לא הכירו, כי לכל עם יש קילטורה מיוחדת ולא בדרך אחת משתלמים העמים כולם. הם לא הבינו גם את רוח המסרידה הגדולה בצרפת, ודברקל היה בעיניהם להפוך את סדרי החיים משורש ולשנות את כל מה שיצרה האנושיות במשך מאות דורות, וקלות-הרעת הגיעה לירי כך, שרוב הסטודנטים עזבו לנמרי את למוד המדעים, והספרים החדשים מסכו בקרבם רוח-עוועים לדאות את הקץ קרוב ער מאד.

ג.

בקיץ שנת 1874 החיליתי להתעתד להעזרת-בגרות כדי שאוכל לבוא לבית-ספר גבוה ושכרתי לו מעין-קנין סמוך לעיר קיוב. למורה לקחתי לי את הסטודנט לוריא, שהיה צריך לגור עמי יחד, אבל, במקום ללמדני את הלמודים הנחוצים, קרא עמי את תורת-הכלכלה למיל, את לאסאל ואת מארכס, ואת המדעים הדרושים למטרתי לא למדתי. כך עברו כל ימי הקיץ והסתיו. לסוף נכשל מירי בדבר מדיני ואחרי שעשו בקורת בדירתו ומצאו כתבים אסורים שמוהו בבית-האסורים. כל ימי החורף נשארת בלי מורה, כי אבי ירא מאד, שלא אכשל גם אני כשאהיה בחברת מורים כאלו. וכדי להרחיקני מכל המפלגה המסוכנת הזו, שלחני בקיץ שנת 1875

לחול, למקום-הרחצה קרייצנאך, ומשם יצאתי לברלין.

בברלין, ששם ישבתי כחודש אחד, פנשתי הרבה ממכירי מקיוב ומבני עיר מולדתי: את האחים ל. ונ. ליווינתאל, את אכסילרוד, אהרנסון, צוקרמאן, ג-ץ וגם את מורי לוריא, שנמלט מבית האסורים, לכל הנמלטים והנרחים מארצנו היה מעון כללי ברחוב Zionskirchplatz, שם חיו יחד על יסוד שתוף-הרכוש והמעון הזה היה בית-מחסה להנמלטים, שמצאו בו ארוחה ימקים ללון, גם נערות רבות מבנות-עמנו מקיוב וממזוהילוב, שנסעו לשווייציה ללמוד שם תורת-הרפואה, באו לברלין ונשארו שם חרשים אחדים; זאת חתה על בחירה וזאת על רעותה, לזאת יעצו להתחפש ולכתוב לאבותיה, שמצאה כאן את בחירה והיא רוצה להנשא לו, כדי שתוציא מאביה העשיר את הנדוניא המרובה ותתן אותה לקיפת המפלגה. אלה היו, נשואים מדומים (Фиктивный брак) והרבה עלמות עשירות נחשבו ל"כלות-לפי-שעה" לבני המפלגה, שהטיפה לנתק את עביות-המשפחה. -

אחרים מן הסטודנטים הנמלטים עברו בבתי-חרושת בברלין בתור פועלים שכיריים, מפני שרצו לרעת בפועל את מצב הפועל וגם להתרגל בעבודה כדי שיוכלו, בשוכם לרוסיה, לעבוד בקרב הפועלים ולהפיץ ביניהם את התורה הסוציאלית. כולם לבשו כתנות-בד ומראיהם היו נוראים; שערותיהם ארוכות ופרועות, נעליהם קרועות ומטולאות וסודר על כתפיהם, פניהם לא רוחצו וידיהם מגולגלות מעבודה. עד הערב היו עובדים בבתי-המלאכה וכערב היו באים עיפים למעון הכללי והיו קוראים וכותבים ושומעים חדשות מן הנעשה ברוסיה מפי הבאים יום יום בתור נמלטים לברלין.

ורוח הניהיליסטים לא היה נוחה מן הסוציאליזם-דמוקרטיים שבאשכנז, מפני שמפלגה זו לא התכוננה לעשות מהפכה בסדרי הממשלה, הסוציאליזם-דמוקרטיים רק התאמצו לבצר את מצב הפועלים, לאחדם יחד ולהסתדר למפלגה מדינית עצימה, לשלוח את בחיריהם להפארלאמנט ולתמוך בירי המהפכנים חוקים חדשים לטובת הפועלים, לעשות מלחמה בשלום עם בעלי-הרכוש והפאב-ריקאנטים ולהמעיט על ידי זה את שעות-העבודה ולהגדיל את שכרה וגם להמעיט את המס הבלתי-ישר, המכביר אכפו על העם. - בני המפלגה הזאת יסרו עתוננים מיוחדים וקראו אספות-עם ומנהליהם הטיפו את תורתם באזני העם והפועלים, אבל הניהיליסטים שלנו, שנמסחו אל כת האנארכיסטים, המטיפים להרוס עץ מרד את סדרי החברה האנושית כולה, לענו לראשי הסוציאלי-דמוקרטיים, שהיו מקדים במנוחה את צבאות-העם והיו מסדרים נשפיהג עממים בליות מנגינות ומחולות, כל זה היה למורת רוחם של הניהיליסטים העבריים מרוסיה, כי מושניהם מן המהפכה הקרובה לא יכלו להשלים עם רעיון המלחמה בשלום, שיש בה מקום גם לחגיגות עממיות ולנשפיר-רעים, בסופה וסערה היתה דרכם ואת החיים הנוראמאציים לא הבינו, על כן לא עסקו גם בלמודים, ואף עבודתם בבתי-המלאכה לא היתה מאהבת העבודה, אלא מתוך שאיפה להיות מקוריים בכל דבר ולהרמות להפועלים הטבעיים, אמנם, סוף סוף התעוררו רבים משכרונם, עזבו את בתי-המלאכה ואת המחברות הריבולוציוניות והתחילו להמשיך את למודיהם המדעים והיו לדופאים, וליווינתאל ולוריא אף היו

לפרופיסורים בשווייץ; אבל הרבה יותר מאלה הלכו בדרך הזוהר וסיימו-בסיביר או גם על העץ ... שינה מזה היה גורל בנות-עמנו. כאן הכל היה הלוי לפעמים ביחוסם של אבותיהם לבנותיהם, שהלכו בדרך חדשה. שתי עלמיות עבריות בנות עשירים סמוהילוב נמשכו אחרי המפלגה החדשה, עזבו את עיר-המולדת ובאו לברלין. האחת מהן, ג-ק, שאמה, אשה חכמה, לא מנעה ממנה כל מה שבקשה נפשה: נסעה עמה לקיוב, לווינא, לברלין ונתנה לה ללמוד ולנגן ולקרא ספרים כחפצה-לא באה לידי קיצוניות מפני שנתן לה חופש במדה הדרושה. אבל השניה, בת הגביר מ. ש., שרצה לכבוש את בתו החפשית בחוקת-היד ולתתה לאשה לבן-ישיבה, - הביא בזה שואה עליה, כי במסתרם קראה את הספרים האסורים ובסתר נספחה אל המפלגה החדשה וברחה לברלין, ושם היתה עזיבה לנפשה והתמכרה לבעל-האפס בכל לבבה, וכששבה לארצה האשימוה בעבירות מדיניות והושיבוה בבית-האסורים ולבסוף שלחיה לאחר מן הפלכים הרחוקים, אביה התאבל עליה, ואחרי שהשחית רחמיו מבתו והעבירה מנחלתו, המירה את דתה ונשאה לנוצרי אחד מפנים רוסיה.

ד.

מברלין נסעתי לווינא כדי להכנס שם לתוך בית-הספר למסחר. שם הכרתי את המנוח פרץ סמולנסקי. כי מי מן הקוראים עברית, אם רק היה בווינא, אפשר היה לו לבלי לבוא למעינו של רפיס או להירדאקציה של השחרר כדי להכיר את הסופר המפורסם הזה? אמנם, עד שנות השמונים, קודם שהתחילו הפרעות בערי גנברוסיה וקודם שהתפשט רוח-הלאומיות בחוכנו, הלכה השפעת, השחרר הלך ורפה. כי רק אלה, שנתפתחו רק מתוך השפעת הספרות העברית לבדה, ראו בסמולנסקי את כהן-ההשכלה, אבל כל אלו, שהושפעו מן הספרות הכללית וקנו דעת בלשונית אחרות, לא כרעו בדרך לפני רפיס ואמרו בלבם, שהעבירו אותו בהשכלתם ורצו להשפיע עליו, לכבוש את השחרר ולהביא לתיכו ורם חדש - את תירתם החדשה; אך, אחרי שראו, כי רפיס לא יחזיק בדגלם, סרו מעליו ובנו כמה מיוחדת לעצמם: הם יסדו להם ירחון חדש, שמטרתו היתה-להפיץ את תורת הסיציאליות בקרב ישראל, ובשנת 1877 בחרו לראש להם את אהרן ליברמאן, הידוע בכינוי הספרותי בר-דורא, עורך הירחון, האמתי בווינא, שנרפסו ממנו רק ארבע חוברות.

ורפיס, למרות היותו רחוק מדעות צעירי עמנו, התרועע עמם ותמך בידם, בחפץ-לב הקריב בגללם את כחו ועתו, כי מטבעו אהב להיות מנן לאחרים וולהשפיע עליהם, ורק את אלו, שאמרו להשפיע עליו, לא יכול שאת. רפיס היה שמח כשמצא בקרב הצעירים החדשים אדם כותב עברית בכשרון, כי הלשון העברית היתה משאת-נפש; אבל שאחרים, ולא הוא, יאמרו מלה חדשה בספרותנו-וזאת לא היה יכול לכרוח להם. כי איך יהיה כדבר הזה, שצעירי-עמנו הקוראים וכותבים עברית, אשר את כולם חשב לתלמידיו המושפעים ממנו, יתרוממו עליו פתאום ולא הוא יורה דרך ויסול נתיבות לעמנו? ... ועוד גם זאת: כשהסתכל רפיס ברבים מבני העשירים הבאים לחויל והנספחים לכת בעל-האפס, ראה והבין, כי תיהו וכוהו במוחם וערבוביה ולא-סדרים במעשיהם,

ואך מיציאים הם כסף אבותיהם לשוא וללא-צדק הם מתהללים להיות למתקני העולם. והצעירים האלה האריכו לשון נגדו וכשהיו מתיוכחים עמו בפראזות ריקות, חשבו בלבם, כי חכמו ממנו. ועל כן בזה להם ולעג לכל עליותיהם וגם העיר בהם, כי תועים הם וכי ינחמו באחריתם, אבל רק מעטים שמעו לקולו לבקר מעשיהם ולחשוב דרכיהם. ואולם את בר-דורא כבר רפס בגלל כשרונותיו וידיעותיו וגם ירא ממנו, כי ראה בו סיפר רב-כשרון, אשר נוסף על ידיעותיו הרבות במדעים שונים ובתורת-הכלכלה ידע היטב גם את לשוננו, שהביע בה את דעותיו כאחד החווים. בר-דורא העיר קנאה בלב רפס בהתחרותו עמו בהאמת לא תחרות חמרת, אלא תחרות-סופרים, כי במנגינותיו שמע שיר חדש בספרותנו וגם היכרח להודות, שהמנגן הוא אמן גדול.

ואחד מבני המפלגה החרשה היה גם בן עירי אל, צ-ן, שעזב את ארצו ובית-אבותיו והיה למסדר-אותיות בבית-דפוסו של בָּרְג בוינא, שמנהלו היה רפס (הוא הרפס גם ספור ב, השחר, וכן ספורים זירגניים), וכשחדלו אבותיו האדוקים לתמוך בידו, היה מוכרח לפי שעה לעשות את מלאכתו למקור לכללתו. אז התמרמר על רפס והתלונן עליו, שקצב לו שכר מועט יותר מראי ובחמו הוציא דבה, כי עשוק הוא מאני. כחבר לבעלי-האפס, חשב לו צ-ן לאויב כל איש, שכירו נורד הפועל, ורפס בתור מנהל בית הדפוס קצב שכר מסדרי האותיות לכל אחד כפי ערך עבודתו וכפי-השכר הממוצע, שהיה קצוב או בשוק הפועלים האלה. אבל צ-ן לא רצה לשים לב לדבר הזה ובלי צדק התנפל על רפס והאשימהו, שעושק הוא שכר-הפועלים; סמולנסקין, אחרי שיש לו נעלים שלמות, הלא בזה בלבד כבר נכתם עונו לנגדו ונגד כל מפלגת הפועלים.

בר-דורא (Arthur Freeman) בשמו האנגלי—כי הוא נעשה לנתין אנגליה לצורך ידוע—או אהרן ליברמאן בשמו ברוסיה, עורך, האמת, היה בשנת 1877 כבן שלשים שנה. הוא באמזוילנא, ששם היה עוסק במלאכת השרטים בחברת אחריות מאש, הוא היה סיפר מהיר בלשונות שונות. נפלא היה יפי כתב-ידו הנאה; ואת כתביו ומכתביו אהב הניהיליסט הזה לכתוב רק על הנייר היותר יקר, הבא מבתי-החרושת שבאנגליה. מזוג היה רך והוא אהב מהתלות ודברים שנונים; אבל היה נוח לכעוס והיה נורא מאד בשעת כעסו. תמיד היה אקדח מונח בכיסו. כשהיה עסוק במלאכת ספרותית, היה סגור בחדרו ובלי הרף היה כותב כל הלילה עד אור הבוקר; ולא היה מניח את עטו מידו עד שהיה גומר מאמר שלם, והמאמר היה יוצא מידו יפה וכלול אף בהרדו החיצוני.

בשנת 1878 שמו את ליברמאן בבית-האסורים בוינא. אחרי שישיב שם חרשים אחדים שחררוהו (הרבה השתדל לטובתו רפס, למרות קנאתו בו, מה שמראה את טוהר-דוחו) 1) ושלחוהו מוינא עד גבול אשכנז, ושם מסרו אותו לידי פקירי אשכנז שדרשו אחריו; ובברלין עמד למשפט יחד עם הורוויץ ואהרנסון (בן-אהרן, יליד מוהילוב, גיסו של הסופר אדוארד ברנשטיין); אהרנסון יושב עתה בניו-יורק בתור רופא-חולים). משפטם נמשך כשלושה חרשים ולסוף יצא דינם לשבת במאסר מששה חרשים עד שנה אחת, אחרי

(1) עיין מה שכתב על זה טר. ב. רייניץ בספרו „פרץ סטולנסקין“, עמ' 87—89.

שיצאו מן המאסר נסעו כולם ללונדון.
 חברי ליברמן התאוננו עליו על מנהגו הזר לשמור בביתו את מכתביו-
 רעיו והעתקות מן המכתבים ששלח לאחרים, שכולם היו דברי מינות מדינית, -
 מה שגרם לכך, שנאסרו אנשים שונים, אשר נגלו מצפוניהם על פי המכתבים והקטבות,
 שמצאו בין ניירותיו בשעה שעשו בקורת במעונו בווינא, חבריו דנו אותו על
 זה והוציאו משפטו, שיעזוב את אירופה ויצא לאמריקה, ועד מהרה עזב את לונדון
 ויצא לניו-יורק. הדבר הזה המר את רוחו עד מאד וזו היתה סבת הדבר,
 ושבבואו לניו-יורק שלח יד בנפשו.

זה היה סופו של הסופר העברי בעל-הכשרון ובעל-הידרעות האחד
 והמיוחד בין הנידחיליסמים העבריים בשנות השבעים!
 עלי עוד להזכיר, כי בשנת 1877 ראיתי בידי בר-דרורא בווינא בכתב-
 יד ספר גדול בשם, משאת נפשני, שבו הוכיח, כי כל התורה הסוציאלית
 החדשה שאובה ממקור תורת ישראל (שמיטה, יובל, לקט, שכתה ופאה)
 והלך ותאר את התפתחותה של הסוציאליזם עד לאסאל ומארכס, מה היה גורל
 הספר הזה אין איש יודע. אולי יכולים היו הסופרים העבריים בניו-יורק, וכיחוד
 הדיר אהרנסון, לדרוש ולחקור אחרי כתבי בר-דרורא, וכיחוד אחרי הספר
 משאת נפשני, שהשאיר ליברמן אחריו. אם היו מיצאים את הספר הזה בודאי
 היו כל חובבי-ספרותנו מכירים להם תודה על חמדה ננוה זו.

סיבב סיבב הולך הרוח ועל סביבותיו שב הרוח, עקבות התנועה הישנה
 בין צעירי ישראל נירעו גם בתנועה החדשה-בתנועת-השחרור הרוסית, שהחזיקו
 בה צעירי-ישראל ביותר. ומי יודע דרך-הרוח? מי יודע, אם לא עברו הרכה
 מן הרעיונות הישנים כמו מאליהם אל הסוציאליסטים הישראליים של עכשיו
 ואם לא הצעירים המתוארים משנות השבעים הם אבותיהם-מחולליהם של-אלה
 האחרונים? רק באחת נבדלו החדשים מן הישנים הכלית הבדל: בין הראשונים
 נמצאו גם כאלה, שחבבו את הלשון העברית ורצו למצוא סעד וסמך לתורותיהם
 בתורתנו וספרותנו, בעוד שהאחרונים מבטלים גם את תורתנו וגם את לשוננו
 והרבה מהם-גם בזים ולועגים להן בכל עת מצוא.

מ. ק.

ק"ב.

שִׁיר־מִזְמוֹר

(לְבָנִי חֹבֵל־קִין)

חֹבֵל־קִין הוּא אָבִי כָל לֹמֵשׁ בְּרוֹל ...

קוֹל בְּיַעֲר־יִשְׂרָאֵל־קְדוּמִים—

אֲרֻז־קְרֵאשִׁית תְּמָהִים ...

לֵהֵב מוֹקֵד לִזְחָף, מֵאֲדִים

רָגְבִי סָלַע בְּהִים:

רָגַב סָלַע עַל־גֹּב סָלַע:

פְּטִישׁ־רָגַב חוֹלָם ...

שְׁנֵר־שְׁנֵה־בִים עֲגָקִי בְּרִיאָה

מִצֹּן בֵּין סוּף חוֹלָם ...

קוֹל בְּיַעֲר־יִשְׂרָאֵל־קְדוּמִים—

אֲרֻז־קְרֵאשִׁית תְּמָהִים ...

—גִּבּוֹר־צִידִי מֵהֶזֶה תִּלְמָוֶשׁ

עַל־גֹּב רָגְבִים בְּהִים ?

—חֲרֹב!

חֲרֹב לֹבְדִי עוֹלָם!

* *

*

קוֹל בְּמַעַרְה, מְעַרְת־גְּבִים—

תִּלְמָוֶת פְּטִישׁ־אֵמָה—

חולפים בְּעַד הַסֶּתַח, עוֹבְרִים
 רִחֲבֵי־קֶר וְשֹׁדֶמָה...
 עֹשְׁבֵי־קֶר, דְּגִיּוֹת־תְּהֵלֶת
 וְאֶרֶץ גִּבֹּל פָּרָא
 תִּמְהִים בּוֹרְעִים, כָּאֵלֹ אֹמְרִים:
 גַּם אֶת־חֲכָמָה וְאֶרְאָה.
 קוֹל בְּמַעְרָה, מְעַרְת־גְּבִים —
 הַלְמוֹת־פִּשִׁישׁ אִימָה...
 —גְּבוּר־חֶרֶשׁ, מַה־נָּה תַעֲשֶׂה
 בְּלֵב מְרַחֵב שֹׁדֶמָה?
 —אֵתִים!
 "אֵת בּוֹקֵשִׁי־אֲנִי מָה!"

* * *

קוֹל בְּסִמְטָא, סִמְטָא חֲשֹׁבָה,
 שִׁבְתְּלִיָּה מְטִים...
 תַּסֵּת הַלְמוֹת פִּשִׁישׁ אֲדִיר
 וְקִרְאֵשׁ נִמְלָטִים...
 לְשׁוֹן הָאֵשׁ תִּתְּפֹהֶעַךְ—רִנֵּעַ
 תִּנְעַם וּמִשְׁחִירָה...
 בָּא הַקּוֹל וְנִבְלַע יְרֵחוֹ
 תוֹךְ שְׁאוֹן הַבִּידָה.
 קוֹל בְּסִמְטָא, סִמְטָא חֲשֹׁבָה,
 שִׁבְתְּלִיָּה מְטִים...
 —נִפְחַח זֶרֶחַ מַה־זֶּה תַעֲשֶׂה
 וְקִרְאֵשׁ נִמְלָטִים?

— „בְּבָלִים !
 „בְּבָלִים לִי לְעַצְמִי.”

* *

*

קול מִבֵּית-חֶרֶשֶׁת עוֹלָה —
 אֶלְפִי אוֹפֵן שׁוֹרְקִים —
 גִּלְמִי אֵשׁ לְכֶנֶה מִזִּים ,
 רוֹתְחִים, גִּתְרִים וְחוֹרְקִים...
 גִּהְר־מִתְקֶת עוֹלָה וְזַעַף :
 צִרוּ לוֹ הַשְּׂבִילִים !
 הַשְּׂמִים תִּמּוּ בְּעֵבִי -
 פִּים מֵאֲפִילִים...
 קול מִבֵּית-חֶרֶשֶׁת עוֹלָה
 אֶלְפִי אוֹפֵן שׁוֹרְקִים...
 - פּוֹנֵעַל צִעִיר, מִהֲזָה תִּפְעַל
 בֵּין אוֹפְנִים חוֹרְקִים ?
 — „תּוֹרָה ! —
 אֶמֶת לִי תִדְּשָׁה !”
 שׂאוּל מִשְׁרֵיחוֹבִסקִי.

זכרון לחכמים.

מאת

ד"ר שמעון קרנפלד.

(סיף).

לא עבר חודש ימים אחרי מותו של שלמה בוכר-וועד אדם גדול בחכמת ישראל הלך לעולמו ובכ"ד ליאנואר, 1907-מ' שבט, תרס"ז: משה שטיינשניידר, בשנת הציא לחייו (הוא נולד ביום 30 למרץ, שנת 1816-כ"א אדר, תקע"ז). משה שטיינשניידר זכה בחייו, ובפרט בשנותיו האחרונות, לפרסים ולשבח גדול. בנוהג שבעולם, כלומר, בעולם-עמנו, חכם. שטרח ויגע שנים מרובות בחכמה ומחקר וכתב ספרים חשובים ומרובי-ערך ורוב ימיו סבל עוני ומחסור, וכל ימיו דאג דאנת-פרנסה, כשהוא מניע לשנת השבעים, יום יובלו נזכר במכתבי-ברכה ובקצת שבחים בעתונים, וכשהוא מניע לשנת השמונים, וקנתו המופלגת נחשבת לו למעלה גדולה ולזכות יתרה-וועד הפעם מכתבי ברכה ותהלה מכל עבר ושבח מרובה בעתונים, ואם יגיע לשנת התשעים, אז מכל עברים מלא חפנים קלוסים ושבחים ותהלתו מלאה כל הארץ. אשרי החכם והסופר, שבהגיעו לזקנה כזו ימאס בכל אלה!

משה שטיינשניידר זכה לחנים כאלה שלש פעמים בחייו. ואולם בפעם האחרונה, כשקלאו לו תשעים שנה ועדיין היה שלם בכחותיו הרוחניים ועיבר עבודת המדעים בהתמדה נפלאה, השיב את פני המברכים ריקם. מאורעות חייו היו דומים בכל הסימנים לאלו של רוב חכמי-ישראל, שטיינשניידר נולד במדינת קהרן בעיר פרוסטיץ, שלפני תשעים שנה היתה עיר של חכמים וסופרים, כי בכלל נמצאו אז במדינת מהרן קהלות ישראליות חשובות מאד, וכמה חכמים מובהקים נודעים לשם העמידה לנו כנסת ישראל שבמדינה זו. עכשיו נחרקנה כבר מיהודים, וכמובן, אין שם עוד זכר לדעת היהדות, הצעירים מישראל עוסקים בענינים כלליים והיהדות כמוכנה המדעי מונחת בקרן-זווית. שטיינשניידר נדל בגפו של פרוסטיץ וקלט את התוכן המדעי של היהדות, שהיה אז, בראשית ימי השכלת היהודים במדינות האלו, חביב מאד על טובי-האומה, כשרוניות גדולים נראו ברמשיש מנעוריו, גם היתה בו מתחלה הרגשה יפה בתמצית הפיוטית של היהדות ונטיה לשירה בכלל. אבל כנראה, נברה בו נטיתו לחקירה הביבליוגרפית, שאחרי נסיונות שונים עשה אותה לאומנותו המיוחדת. סבות מן החוץ אנסוהו לבקש לו איזו אומנות או חכמה מנחה את בעליה, לרב בישראל לא היתה, כי הצטיין בהשקפה חפשית עד מאד והיה רחוק מצביעות, על כן בחר

במלמדות. בשניות הארבעים למאה החולפת בא לברלין, ואחרי שנהמנה למורה בבית-הספר לילדות ישראליות ושמש שנים מרובות בשרות זי, היה באחרית ימיו לדיקטור של בית-הספר זה; ורק זמן מועט קודם שמלאו לו שמונים שנה הסיר מעליו את המשרה הזו, שלא היתה הולמתו כלל. בימים האחרונים היה גם משגיח על ספרים וכתבי-יד בביבליותיקה של המלכות בברלין.

שטיינשניידר הכיר בנעוריו את שיר, שאותו קבד כל ימי חייו. הוא, שמטבעו היה מבקר קשה וחריף נוטה לדין לכף-חיבה וגם הציטין בשנאת-הבריות; הוא, שהיה זורק מרה בחכמים וחוקרים ומקנטרם ברברים עוקצים, –הוקיר את שיר מאד עד יום מותו. מספר החכמים המפירסמים, שלא פגע בהם שטיינשניידר בדרך הבקורת-שלפעמים היתה יוצאת מנדר הנימים-הוא מעט. מלבד שיר קבד הרבה את צונן ואת ניגור, לעומת זה היה יחוסו לגרמץ מנונה.

כשהיה בן שלשים שנה כבר יצא לו שם בתור ביבליוגראף ובקי בספרים. מסבעו זמן בכח-זכרון עצום ובהתמדה גדולה. הוא קרא הרבה ורשם לעצמו הרבה, ואחרי שהיה מבין בכמה לשונות שמיות ואירופיות ובקי בכמה חכמות שמושיות, השתמש בכל המכשירין הללו למקצוע הביבליוגראפיה. אין מן הצורך להאריך בראיות והוכחות, שעבודתו המרעית היתה חכמה ולא מלאכה, כמו שאמרו אחרים מן המקמינים את ערכו, ותועלת הביבליוגראפיה ברורה ונלויה לכל מבין, כמה מקצועות חשובים של חכמת היהדות צריכים לה, ובלעדיה לא נמצא את ידיו ואת רגליו בחקר ההיסטוריה הישראלית. ומעלת הביבליוגראפיה העברית גדולה על זו של הביבליוגראפיה בשאר הספריות. זה מינח במאורעות עמנו, שהיה מפורד ומפורד גם נע וגד מארץ אל ארץ, שמפני זה לא הניחו לנו כמה וכמה דורות וזכרונות היסטוריים קבועים וזולת בספרים, בשמות מחבריהם, מעתיקיהם, מדפיסיהם ובקצת רשימות אחרות, הנמצאות בהם דרך אנכי, הכריתולוגיה צריכה מאד לרשימות אלו, וחיוץ מזה, הרי כל חיינו הקולטוריים שקועים בספרים, ורק מהם אנו שואבים את הראוי לדעת על הקולטורה הישראלית.

וכשם שעם ישראל הוא מפורד ומפורד, עם קטוע ומפורד, כן גם הרבה מספרינו החשובים הם פזורים ומקוטעים. בימים הראשונים לא היה קבוץ של ספרים מתקיים זמן מרובה במקום אחד. אמרו: הכל תלוי במזל, ואפילו ספרים, –ומכל שכן ספרים עבריים, שלקצתם יש היסטוריה שלמה, אם נאמר לספר מה שאירע לספרינו בזמנים שונים אין אנו מספיקים, מטעם זה היתה הביבליוגראפיה העברית מחקר מסובך ביותר, שמצריך הרבה בקיאות, ידיעות מרובות וסקירה חריפה, ואמנם, כמה ביבליוגראפים קדמו למה שטיינשניידר, וביחוד ראוי לשבח גדול החכם ר' חיים יוסף דוד אזולאי איש ירושלים, שהוא כמעט היחיד, שלא הסתפק בידעת שמות הספרים ומחבריהם, אלא עיין בהם בשקידה גדולה ובהבנה ישרה והוציא מתוך הספרים שעברו תחת ידו הרבה מסקנות חשובות, שמתוך דיוקן הן עומדות בפני הבקורת. ואולם הביבליוגראפים שקדמו לטיינשניידר עסקו בביבליוגראפיה רק כמו בידעה ספרים בודדים, בעוד שהוא הרים את הביבליוגראפיה העברית לסדרנת מקצוע מדעי חשוב עד מאד. כי ברשימותיו ולקוטיו יש למצוא את הקשר ההיסטורי, שהיה בין הפעולה הקולטורית של עמנו ובין זו של כל העמים.

ספריו המדעיים של שטיינשניידר, מאמרו בקובצים ועתונים שונים, חבריו הקטנים, מאמרי-הבקורת, שכתב במספר מרובה, כל אלה רבו מלפזר, הרשימה של כל ספריו ומאמריו תקיף ספר שלם, ולפיכך קשה מאד להוציא משפט, שיכלול את כולם ויהא מיוסד על כולם, אפילו לתת ציור כללי מתכונתו הפרטית והספרותית של האדם הנפלא הזה קשה הרבה, מפני שבהנמצאו הפכים ונגודים, סתירות ותמיות. הוא היה טפוס מיוחד במינו, בין בעבירתו המדעית ובין באישיותו, ביחוסו אל החיים ואל החברה, ובפרט ביחוסו אל האומה הישראלית ואל חיינו הפנימיים.

שמו של ר' משה שטיינשניידר נתפרסם בשלשים השנים האחרונות לחייו בכל המדינות—כמובן, רק בקרב העוסקים בענייני חכמה ומדע, שמתחילים לנושאי ענין מחקריו, אבל שטיינשניידר היה לא רק מכוו ב בקרב החכמים, אלא גם נורא על כל סביביו, והרבה מן המתחילים ואף מן החכמים הידועים היו מחניפים לו כדי שלא ימצה המבקר הקשה והחריף הזה את עומק דינם כשיוזמן לו לדבר על כתביהם. בקרתו הצטיינה על פי רוב במדת-הדין, וניכר היה בדבריו, שנעים לו לבקר קשה את הספרים וגם את המחברים, שדרכו היה להשפילם ולהבוזתם, כאלו אין תוחלה מהם. עולמית, והאמת צריכה להאמר, כי משה שטיינשניידר לא היה ממקבלי חנופה ודינו הקשה לא היה מתרכך על ידי שוחד-דברים, את הכבוד והתהלה, שהיו מפורים לו, היה מקבל תמיד כדבר המובן מאליו. ברעתו נקבע הרעיון, שעמי תמות חכמה ושלא יניח כמיתו בישראל, אלו היה סיפק בידו, אפשר שהיה מאבד את החוסר הרב, שאסף בשקידה גדולה, כדי שלא ישתמש בו הבאים אחריו, צריה-עין היה נוהג בכל צעיר מתחיל לחקור ולדרוש, ואם מצא לו איזו שגיאת ומעוות (מה שנמצא גם בספריו ומאמריו, ומהן מנוחיות ממש), לא היה מעמידו על האמת בהרצאת-דברים מדעית, אלא היה דוחפו בשתי ידים.

נפלא הוא, שהחקר המצויץ הזה, שלפניו נגלו כל כפרי ישראל בכל הלשונות ושחזרם ההיסטורי והקולטורי שבהם היה מצוי בידו, היה חסר את ההרגשה היהודית הלאומית, היא היה תלמיד-חכם יהודי על פי המפוס הידוע: קפרן, כעסן, זורק מרה, חריף, מתמיד, אוהב הלצות עוקצות ומכאיבות, אבל חבה לישראל ולהיהדות לא נמצאה בו. בשעה שישב ועסק ברשימותיו הביבליוגרפיות ובלקסימוני נדמה לו, כאילו עוסק הוא בקברי עם, שכבר נתן לקבורה זה לפני כמה אלפים שנה, והיא רושם את הרשימת שעל גבי המצבות, זכרון לבני-אדם, שדבר אין להם מן החיים. רחוק אני מן ההשקפה המוסעית. הסוקרת על כל הנעשה בעולמנו רק מן הצד הלאומי שבו, ואיני בא בטרוניא על חקר גדול בישראל, שלא עסק בחיינו הלאומיים של עכשיו, אלא הסתפק בחקירותיו המדעיות. אבל משה שטיינשניידר לא הסתפק ב, שב ואל תעשה, אלא היה שונא ובז לכל אדם, שהאמין ביעורנו הלאומי, את חקירותיו היה ספסיק באמצע הרצאת דבריו כדי להבליע איזו עקיצות חריפות, שלפעמים יצאו מגדר הנימוס הספרותי, כלפי ה, מהבילים החולמים שיפת שבותנו, את הלשון העברית, שסוף סוף רק בה השקיע עמנו את מיטב כוחותיו ועל כל פנים ביחוד בספרים שנכתבו בלשון זו היה בקי שטיינשניידר בתור ביבליוגרף.

את לשוננו ההיסטורית בזה ושקץ, והכותבים עברית היו בעיניו כמבלי-עולם. האיש הזה, שניצא לו פרסום בכל העולם ושבבהנתו את דברי-ימיה של ספרותנו ביחוסה אל ספרותיהם של שאר העמים התרומם להשקפה אנושית כללית, היה באמת יהודי נטוֹאי לכל משפטיו ופרטיו, הוא, שמשל ברשימותינו ההיסטוריות מאין כמותו, לא הבין ולא הרגיש את מהלך ההיסטוריה הישראלית ואת מקומה בתולדות המין האנושי.

זכורני: ימי ראשית ההתעוררות הלאומית בישראל. או היה, המנדי-כלי-מבטאה של התנועה הצעירה הזאת-אם אפשר לקרוא בשם תנועה לשאיפת צעירים מועטים, בכל איפן לא נמצא בה פנם מוסרי ולא מרד ומעל בקדשי האומה הישראלית. מתי-מספר מצעירי ישראל-ננית, משוגעים ממשי-נלאו נשוא את הבז והחרפה, אשר שבע עמנו למדי, את בעיטת הרגלים מצד שונאיו ומחרפיו, וחלמו על האפשרות לצאת ממצב זה. שטיינשיידר כעס עליהם כעס גדול, ובחמתו התנפל בעתונו, המזכיר, שבכלל היה מקום מוכן לפורעניות, על החולמים הלאומיים, באלו הרגו את הנפש, כמדומה לי, ששנאתו הקשה לנרץ, שעל כל חלק וחלק מספרו ההיסטורי הגדול היה מתנפל בבקורת עוקצת, באה לו גם כן משנאת הרגש הלאומי הישראלי. הסגנון הלאומי שבספר הזה (שהוא חשוב מאד עם כל מנרעותיו ושנאותיו) עורר בלב שטיינשיידר את האיבה הגדולה.

וחוסר-אהבתו להלאומיות הישראלית השפיעה אף על עבודתו המדעית, בה יש לבאר את העובדה, שבכל רשימותיו ולקטיו של שטיינשיידר, עם כל חשיבותם המרובה בתור אבני-בנין לתולדות ישראל, אין ענין שלם. נבוב של מראי-מקומות, לקט דברים מאיו קובץ של דיני-שחיטה בערבית, שמות של מחברים וספרים-כל זה היה חביב לו מעם ישראל. אם רוצים אנו לעמוד על אמתות הדברים האלה נעריך את שטיינשיידר לעומת צונץ. לזה האחרון היו כל ענין, כל מלה ומלה, כל אות וקוץ, לחקירה קולסורית בחיי עמנו. ושטיינ-שניידר, שאין ספק בעיני, כי בידיעותיו המרובות עלה על צונץ, עשה כל חזון קולסורי לאיזה, ציטאטי, למין חקרנות, לנבוב שמות ומנין-שנים. וכל כך חבב את ציטאטיו, עד שהיה רואג תמיד, שמא ישתמש איש בהם לבנין ההיסטוריה הקולסורית של עמנו, היא היה כתירא, שמא יסקעו אבניו בבנין זה--אלו האבנים, שהיה נוהג בהן מנהג פמיש ממש, ספר חשוב לפי השקפתו היה רק זה, שבאי בו ציטאטים בלי שום חבור וקשר, שמות ספרים ומחבריהם מכל המינים, נוקנקלאטורה יבשה, גל של אבנים... בחבורו הגדול והנפלא על, מעשה התרגומים בימי הבינים, שהוא עבודה ענקית, הוא מסלק מעצמו את אחריות הדברים, אם יבוא איש להסביר את החומר הרב הזה בדרך הרצאה היסטורית. אלו היה סיפק בידו, היה מעכב דבר זה, ופלא בעיני, שלא שרף את חבורו אחרי שנמר אותו.

מאריך אני בחזון ומתינע להבין בו, לא כדי להפחית את ערכו של שטיינשיידר (שהרי אין חסרון זה מפחית את הועלת חקירותיו), אלא כדי להוכיח במופת לקוח מן המציאות, שעמנו כמצבו הנוכחי אי-אפשר לו להתפתח בכחותיו הרוחניים באופן טבעי. חיי-הגלות קשים בעולמנו הרוחני הרבה יותר

מבעולמנו החמרי, במצבנו המדיני והאיקונומי, בשנות המאה הי"ט ראינו כמה פעמים, שנתעוררו עמים לתחיה באמצעות תחית לשונם הלאומית וספרותם, הצעד הראשון לחדוש החיים הלאומיים והמדיניים בעמים הללו היה תמיד, חדוש הלשון הלאומית ואספת הזכרונות הספרותיים, שנשארו לעם מימים קדומים. אפילו העמים היותר פחותים במצבם התרבותי, מנטלים ומנשאים ושומרים ככתב-ענים את רכושם, כמה שהוא קטן ורל. להם חשוב הרכוש הזה, ואפילו אתה מדבר אליהם כל הימים, שמוטב להם להסיח את דעתם ממנו ולהדבק ברכוש קולטורי אחר, אין הם שומעים לך. רק על עמנו רובצת קללת-אלהים, אדם גדול וחוקר מצוין, שבסקירתו המדעית הוא מקיף את כל העושר המסרי של ישראל, עושה את כל ספרינו לרשימה קאטאלוגית של חנוטים שנתאבנו או של סימני-מספר, העיקר בהם רק השער ושמות-המחברים, קביעת זמן חבירה ודפוסם. בשעה שהוא חוקר בדם נרמה לו, שהוא עוסק בסימני-המספר של החנוטים הנמצאים ב,כרימיש-מוזיאום או במחלקה המורחית של המוזיאום הברליני, ואם הוא רואה סימני-חיים בעצמות היבשות האלה ושומע מפי קצת אנשים, שאין אלו מתים ממש. אלא נרדמים ונקפאים לפי שעה, שאפשר להעירם מתרדמתם--הוא כועס ומתרעם על ה,מהבילים האלה, מה שברא עמנו במשך אלפים שנים ויותר ברוחו ובנשמתו חשוב לו עד מאד--בתיר חומר לקאטאלוגים מרובי-כמות, בתיר ענין לחריפות ובקיאיות, לידענות ולרייקנות, זהו ממש פלפול ה,כרתיופלתית בצורה חדשה; אלא שבעלי הפלפול לא החליטו מעולם, כי כבר פסקה תורה מישראל, בעוד שלפידעת שטיינשניידר--וכך היה אומר תמיד-- כבר הגיעה חכמת ישראל לירי נמר בנינה. כבר לקטו את כל אבניה וקבצו את כל גרגרי-החול שלה: כבר הכינו, גניזה--המון קאטאלוגים--לספרות ישראל.

שבועות מספר אחרי מותו של שטיינשניידר נפטר (ביום אחרון של פסח שנה זו--ו' אפריל, 1907) עוד ביבליוגראף ישראלי מצוין: אדולף נייבוינער, הוא נולד בעיר קטנה אחת באונגאריה ביום י"א מרחן, שנה 1831 (כ"ז אדר, תקצ"א). גם אדולף נייבוינער עשה את הביבליוגראפיה העברית אוטונומית ועסק בה רוב ימי חייו. אבל חקירה זו לא היתה חקירה לשמה, אלא לשם התועלת המדעית הרחבה יותר, שיש להציא ממנה. בימיו היה חקר תורת הקראים והשתלשלות מאורעותיה של כתה זו ענין חביב מאד לחכמי ישראל ולכל העוסקים בחכמת היהדות, אחר שנלה שסחה פינסקר בספרו הנפלא, לקוטי קדמוניות עולם חדש, שהיה קבור וננו עד אז, והרכה סכית פנימיות וחיצוניות גרמיות, שחכמים הרבה שאפו לברר את המאורעות החשובים האלה בתולדות עמנו, ומאחר שרוב הרשימות ההיסטוריות והספרותיות של הקראים נקבצו אז בפטרבורג, הלך לשם גם נייבוינער, שגם הוא נתן אל לבו לחקור בשקידה עצומה במקצוע זה. תוצאות חקירותיו ושקידתו בביבליותיקה הפטרבורגית היה חבורו האשכנזי: מן הביבליותיקה הפטרבורגית. רשמים וכתבים לתולדות הקראות והספרות הקראית. הספר הזה יצא בשנת תרכ"ז. ומעלה יתרה אנו מוצאים בחבורו: כי נייבוינער התייחס להתגלות המקורות ההיסטוריים של הקראים בשקול-דעת ובהבנה ישרה. כמעט שהיה הראשון, שגרר את המעות המרובה הנמצאת בספרו הגדול של פינסקר (לקוטי

קדמיניות) והוכיח, שעם רוב חשיבותו ותכנו המרובה מפליג ספר זה הרבה בערך הקראות, ובפרט כמה שיתם לה את כל המפעלים המדעיים בספרותנו. לפי רעתו של פינסקר, ראשית החקירות המדעיות בחכמת הלשון העברית ובכתבי-הקודש יש לבקש בין הקראים, שהרי הם, שנפרדו מן התלמוד ושבו אל המקור הראשון של היהדות, אל המקרא, היו אנוסים לשים בהם כל מעינם, ומבעי היה הדבר, שיותר שפרקי הקראים עול-תורה שבעל פה מהם, יותר נתחבבה עליהם תורה שבכתב. אמנם, גם כמה מחכמי הרבנים עסקו בחקירת הלשון העברית ובביאור המקרא; אבל הלמודים האלה היו למדה בקרב הרבנים אך לאחר שראו את נחיצותם הגדולה להגנה-התלמוד והכירו, שעל ידי התרשלותם בהם הולכת הקראות ומתפשטת בישראל. זו היתה הסכרה הפראגמטית של שמחה פינסקר, ויצא לו מזה, שכל חכם קדמין מחכמי הלשון העברית ומסבארי כתיב-הקודש בדרך פשט, שאין אני יודעים על אודותיו בירור, שהיה רבני, יש לנו לחשוב, לקראי גמירי, או היה בו, לכל הפחית, דוח קראותי, ועל פי הנחה זו עשה כמה מחכמי-ישראל הראשונים, כמנחם בן סרוק, יהודה בן קריש ועוד, לקראים או לנוטים אחר הקראות, ולהקראים יתם המצאת כמה ענינים חשובים בחכמת הלשון העברית.

והרצאתי של פינסקר עשתה רושם גדול בזמנה ונתקבלה בקרב החכמים כתורה שלמה. ולא רק סברותיו התלויות באויר נתקבלו בלי חקירה ודרישה מרובה, אלא אף טעיותיו העצומות, שבאו מתוך מה שנכשל בזיופיו של אברהם פירקוביץ; כי לא עמדה לו סקירתו הנפלאה וחריפותו הגדולה להכיר בזיופים האלה. וידוע הדבר, שספרו של פינסקר נכנס כמעט בשלמותו אל החלק החמישי של ההיסטוריה הגדולה לגרץ, ועל כן לא נפטרנו מן הטעיות האלה עד היום הזה.

על פי סברותיו של פינסקר, יחסו להקראים את המצאת הנקוד והמעטים, המסירה ועוד (עין כל זה בספרי, רבנו סעדיה גאון, עמ' י"ם ואילך). זולת החכם י. ה. שור, שתיכף הכיר את טעותו של פינסקר כמה שיחס למשוררי הקראים את כל הסגולה היקרה והנעלה של הפיוט העברי בימי הבינים ועשה את הפייטן הקראי משה דרעי (שאין בשיריו אלא חקיי המשוררים הנשגבים ריש נבירול, ריי הלוי ורימ בן עזרא) לראש וראשון בין המשוררים הגדולים בישראל. — זולת יהושע שהכיר בזה, היה נייבוער הראשון, שעמד על שאר טעיותיו של פינסקר, ביחוד בנוגע להחלטתו על דבר ראשית החקירה בחכמת הלשון העברית ובכתבי-הקודש.

את חבירו זה קבלו חכמי הדור ברצון, וזולתו פרסם בשנת 1868 עוד ספר חשוב (כתוב צרפתי); הגיאוגרפיה של התלמוד. באותה שנה נתמנה למפקח על הספרים העבריים, הנמצאים בביבליותיקה בודליאנה שבאוכספורד. שם החליט לחבר קאטאלוג שלם של הספרים כתבי-היד. בעבודתו זו עסק נייבוער קרוב לעשרים שנה; רק בשנת 1886 יצא הקאטאלוג הזה לאור. זולת כמה מאמרים וחבורים קטנים, שפרסם בקובצים שונים (ומהם בעברית ב"הלבנט"), ראוי לשבח ביותר ספרו הצרפתי: רבני צרפת בשנות המאה הי"ד, שבו השתתף עמו ארנסט רנן, שמצא סיוע מצדו של נייבוער

בכל הענינים התלמודיים שבספרו, חיי ישו". בחכור על, רבני צרפתי יש כמה חקירות חשובות על יהודי צרפת והמאורעות שעברו עליהם בארץ זו. נייבויער לא היה מלקט ורושם כרוב הביבליוגראפים; הוא לא עסק רק ברשימת שמות של ספרים ומחברים, בו נמצא הרבה מן הכשרון של הסופר והחוקר ההיסטוריה-הקולטורי. על פי סבות שונות לא עלה בידו לחשתמש הרבה בחומר ההיסטורי שלקט; אבל נראה הרבה, שבכל אופן הכיר במהותו של חומר זה וידע, שאבני-בנין אלה צריכות סתות והחלקה, ובכל אופן אין החומר הזה נעשה קנינו הפרטי ורשות-היחיד של החוקר המאסף. אין הביבליוגראפיה לניבויער, חקירה לשמה. נייבויער היה ענין וצניע, נוח לבריות ומשיב בענוה לכל מי שדרש בעצתו או ששאל אותו על אידות ספרים וכי, שנמצאו באוכס-פירד. — כעשר שנים לפני מותו לקה בעריון, ומאז סלק את עצמי משרותי בביבליותיקה האוכספירדית. בשנותי האחרונות חי בבית בן-אחיתי אדולף ביכלר. וכשהלך זה לפני שנתים ללונדון להשתקע שם, הלך עמי גם נייבויער ושם נפטר בשנה העיו לחייו.

בכ"ב סיון תרס"ז (ד' יוני 1907) נפטר בעיר בךסלוי החכם יעקב פריי-נתאל ימים מועטים קודם שמלאו ששים ושמונה שנה לחייו (הוא נולד בעיר קטנה שבמדינת האנובר ביום העשרים לחודש יוני, 1839, ח' תמוז תקצ"ט). במאורעות-חייו של החוקר המצוין הזה אין שום דבר מפלא, או אפילו יוצא מגדר הרגיל. כך דרכם של תלמידי חכמים שלא משראל בגרמניה, של פרופסורים יושבים בקתדראות שבאוניברסיטאות ומשננים לתלמידים בכל זמן את קצבת התלמידים מתוך קונטרסים שהבינו להם. אחת לשלש או לארבע שנים הם מסיימים את כל קונטרסיהם ומתחילים מחדש, וכך חוזרים חלילה כל ימי חייהם. אילו נשרפו קונטרסיהם אלו על פי מקרה, היו מוכרחים להפסיק את שעוריהם עד שיבינו להם קונטרסים חדשים. נשמתם פרוחה מתוך גופם ונכנסה לתוך כתביהם אלו.

יעקב פריי-נתאל היה פרופסור אשכנזי קורא מתוך קונטרסים, שבקריאה זו עברו כל ימי חייו, ואולם רק במאורעות חייו ובקריאתו דמה לפרופסור אשכנזי ולא בתוכן קונטרסיו וספריו.

בבן שלשים שנה נמנה למורה בבית-מדרש-הרבנים בבךסלוי, שאז עיר עמד בראשו ר' זכריה פראנקל, המקצוע המדעי של פריי-נתאל היה חקר ההיליניזם מוס (ביחוד בתקופה המאוחרת) בספרות ובפילוסופיה, כפי שנתפתח באלכסנדריה של מצרים. פריי-נתאל היה בקי גדול ומומחה בחקירות אלו, הן בחלק הפילולוגי והן בחלק הספרותי והפילוסופי שבהן. חקירותיו במקצוע זה, שפרסם בשנות השבעים למאה החולפת (שלש חוברות), נתקבלו במחנה החוקרים במקצוע זו בסבר פנים יפות, וגם הוקן שבחבורה זו, אדולף אָלֶר, נסתייע בהן בחבורו הגדול על הפילוסופיה היונית. חבור חשוב מאד במקצוע חכמת היהדות הוא ספרו; אלכסנדר פיליהסמור ולקוטי ספרים היסטוריים של יהודים ושומרונים המובאים בספרו. בחבורו זה אנו מוצאים הרבה פרטים מרובי-ערך, המפיצים אור על הספרות הפילוסופית וההיסטורית של חכמי ישראל באלכסנדריה.

וממין זה הוא גם ספרו, על ספר חשמונאים ד', המיוחס ליוסף פלאוויוס, שמקיף כמה חקירות חשובות. מלבד זאת כתב עוד מאמרים הרבה, שנרפסו אחר-כך בקיבוצים מרעיים שונים, כולם מצטיינים בסקירה ישרה, בדיוקנות ובקיאות גדולה, בדרישת האמת בלי המצאות מחוכמות ובלי חריפות ופליאות, והו טפוס של חוקר דייקן גרמני.

בשנת 1888 מנו את פריידנטאל לפרופיסור מן המנין לפילוסופיה באוניברסיטה של ברסלוי, זה היה בימים ההם חדוש גדול, מפני שאו-לעת זקנתו המופלגת של הקיסר וילהלם הראשון-גברה השפעתם של, חסידיו אומות-העולם בפרוסיה ומנוי פרופיסור יהודי באוניברסיטה פרוסית, ובפרט במחלקת הפילוסופיה, לא היה מצוי אלא לעתים רחוקות. פריידנטאל נפטר משרותו בבית-מדרש-הרבנים, כי כן התנתה עמו הממשלה ועל מנת כן מנו אותו לפרופיסור באוניברסיטה. המאורע הזה היה נדרש אז בכמה פנים ואחדים מצאו בתנאי זה, רשעות גדולה מצד הממשלה הפרוסית, אבל באמת אין הדבר כן, ממשלת פרוסיה, כמה שנשעתעברה אל השפעת הריאקציה בזמן האחרון, מקפדת הרבה בדבר, שלא יהא פרופיסור ללמורי הפילוסופיה תלוי בדעת התיאולוגים, ולפיכך לא יעלה על הדעת, שימנו לפרופיסור מן המנין אדם, שיש לו שרות בסימניריון תיאולוגי. מנהג זה חקנו, כמוכן, לא בשביל חכמי ישראל, אלא בשביל תיאולוגים קתוליים ופרוטסטנטיים, ואולם אי-אפשר היה לפרוץ נדר זה משום כבודו של פריידנטאל, אם יש להרהר במאורע זה, צריך ההרהור לבוא מצד אחר: כי אין עבירה מלמד בבית-מדרש-הרבנים חשובה כעבודת מלמד באוניברסיטה, וזוהי אחת מן האשמות הגדולות והקשות, שאשם עם ישראל בדור האחרון.

אבל פריידנטאל לא פרש מחקירותיו, שהיו חביבות לו, -החקירות הנוגעות להבנת היהדות, בשנים האחרונות פרסם שני ספרים יקרים עד מאד, שתועלתם גדולה מכל צד: כתבים ורשמים לתולדות ברוך שפינוזה ומאורעות ספריו (בשנת 1899), וביוגרפיה שלמה של שפינוזה (בשנת 1904), חשיבותם של הספרים האלה גדולה ביותר, מפני שאין ספק בדבר, שלמורי שפינוזה ודעותיו באלהות ובחיי-המדינה הם עיקרים חשובים בחיים הקולטוריים של כל העמים המתקונים, הפילוסוף היהודי הזה ברא תקופה חשובה בהתפתחות המין האנושי, בו נזדווגו היהדות והאנושיות באופן מפליא, שכמעט אין דוגמתו בהיסטוריה, על אודות מאורעותיו, ובפרט בענין החרם, שהחרם מטעם אנשי, המעמד בקהל אמשטרדם, היו מספרים כמה ספורי-אגדה, שרשמו הביוגרפים הראשונים בלי הבחנה, הספורים האלה נקבעו כבר בספרות הכללית וגם היו לגושא-ענין של כמה רומנים, פריידנטאל אסף את כל החומר ההיסטורי של המאורעות האלה מתוך כתבים ורשמים מקוריים. ואת כל אלה קבע בספרו הראשון, שעליו דברתי כבר ב,השלח (כרך חמישי, עמ' 160-164), ודבר גדול עשה, שפרסם אחרי שנים מועטות לצאת ספרו הראשון ביוגרפיה שלמה של הפילוסוף, -הביוגרפיה הראשונה, שנוסדה על הכרת המעשים כמו שהיו ונכתבה על פי תביעות הבקורת ההיסטורית, בלי משוא פנים, בלי שום פתוס, בלי הגזמות והפלגות ובלי סנטימנטליזם, צריכים היינו-אומר פריידנטאל בהקדמתו לספר זה-להשלים את המקורות בכתבים ורשמים,

צברם ולבקרם, לברר את יחושו של הפילוסוף למאורעות זמנו ולסביבתו, ללקט את כל הפרטים החשובים המתיחסים לחייו ולסדרם, ואת הפרטים האלה אסף פריידנטאל בשקירה גדולה בספרו הביוגרפי, אפשר שיתרעמו עלי—הוא אומר—שלא הסרתי מספרי קצת ענינים קטנים—אבל מה הם הענינים הגדולים או הקטנים בחיי אדם גדול כשפינוזה?—פריידנטאל הוא הביוגרף הראשון של שפינוזה, שברר והעמיד על האמת את יחושו של כל הכנסיות הדתיות לרדיפותיו של שפינוזה, ולא הסתפק במליצות כדי להטיל את כל האשמה על ראש הקהל היהודי באמסטרדם, וכן נזהר היה ברוחו שלא להכריע במשפטו את הכף לצד זה או לשכנגדו; או יותר נכון: הוא לא דן כל עיקר במאורע זה, אלא ספר את הדברים כהיותם על אמתותם, לא חרץ משפט לזכות או לחיוב, אלא—כדברת שפינוזה בעצמו—השתדל להבין במאורעות הללו.

על ספרו השני של פריידנטאל אדבר עוד ב,השלחי במאמר בקורת מיוחד.

לפי האמיר בהקדמתו, פרסם פריידנטאל את ספרו הביוגרפי בתור חלק ראשון לחבור גדול וכללי, המקיף את השיטה הפילוסופית של שפינוזה, בחקר מקורותיה ובדעת תכנה ומהותה, איני יודע, אם הספיק פריידנטאל לגמור את חבורו זה בשלמות, באופן שיצא לאור גם אחרי מותו. ספר כזה היה חשוב עד מאד, מפני שעדיין לא נתגלו מקורות השיטה הפילוסופית של שפינוזה די צרכם, וביחוד לא נתברר עוד, עד כמה שאב ממקור הפילוסופים הישראליים, אמנם, כבר יש בזה כמה מונוגרפיות ונסיונות, אבל דבר שלם ומסודר עוד לא בא לעולם.

על ארבעת החכמים האלה, שלקחתי מאתנו במשך חמשה חדשים, אפשר לומר בלי הגזמה, שלא הניחו כמותם בעמנו ואין לנו תמורתם. כשם שקיומו של עמנו עומד בנס, כך מתקיימת גם חכמת-היהדות בדרך נקי ונפלא. אין לנו עובדים תמידים, שקקים האומה הישראלית בכל דור ודור, כמו שמקים כל עם מתוקן את בוניו הקילטוריים מתוך כחותיו העממיים. הכל בתיכנו מקרה ודרך-ארעי. חכמת היהדות מתקיימת רק על ידי חכמים וחוקרים, שלמרות כל המניעות והענבים מכל צד הם מקדישים את כחותיהם לעבודה זו. ומה רע ומר גורל עם, שענינו נשואות תמיד לנסים, למאורעות יוצאים מגדר הרגיל, כדי שלא יקסו חייו הרוחניים! ...

החברה והמוסר.

(בקורת).

א.

כל השיטות המוסריות, שהיו מאז ומעולם, למרות השנויים הרבים, שאפשר לגלות בנוגע אל תקן, אל החומר שלהן, סימן אחד יש לכולן, שהוא חוזר ומאחד אותן. הסימן הזה הרי הוא קבוע בצורתן, הצורה של המוסר, שלא נשתנתה עד עכשיו, היא-המצוה, הנורה על רצונו של היחיד: את זה עשה ואת זה אל תעשה! היו ימים והיחיד לא הכיר את עצמו כלל, נבלעת היתה נשמתו בנשמת-הצבור ולא היה לה להראשונה קיום בפני-עצמה. באותם הימים היה היחיד מקיים את כל מצוות-עשה ומצוות-לא-תעשה ולא היה שואל כלל למעמן ולתכליתן ולא היה מרגיש כלל, שיש כאן הכרח וכפיה על רצונו העצמי. דומה היה, שהוא עושה על דעת עצמו מה שבאמת לא היה עושה אלא על דעת-המקום ועל דעת-הקהל.

אבל הרי משעה שנפקחו עיני היחיד לדעת טוב ורע, התחילה תוססת בלבו שנאה עזה אל כל אותן המצוות. אפילו בזמן שהחומר שלהן רצוי היה בעיניו ולא היה לו מה להשיב נגדו, היתה הצורה ההיסטורית, שקבל אותו החומר-צורה של מצוה-מסיתה את היחיד ומגרה את רצונו לעבור עבירה. הנשמה המורדת היתה שואלת בכעס ובחמה: וכי מי נתן רשות למי שיהיה לצוות עלי, לכיף אותי ולשעבד את רצוני? והיתה בועטת ועוברת על המצוות לא לתיאבון, אלא, בעיקר הרבר, להכעיס. ונשמה זו לא היתה מרגשת את עצמה ולא היתה נהנית מהרגשת-עצמותה אלא בשעת העבירה. בשעה זו היתה רואה את עצמה חוקקת חוקים בעולם, נוזרת ואומרת: דין הניין לי, דין לא הניין ליי? ובשעה זו לא היתה נשמעת לשום חוק ולשום צווי, שבאו מעבר לה, אנני, מן ה, אינו-אנני.

שאיפה זו אל העבירה להכעיס, אל היציאה, מעבר לגבול הטוב והרע, הרי היא ישנה בעיקרה ואנו מוצאים אותה בכל האומות ובכל התקופות, שבהן היה היחיד מתקיים נגד הצבור ומרגיש ומכריז את היותו הפרטית. פוילוס השליח היה אומר: וכי מה אנו רוצים לומר, שהתורה היא חסאז - דבר זה הרי הוא רחוק מאתנו; אלא שאילמלא התורה לא הייתי מכיר את החסאז. עובדה זו עצמה, שיש תורה, שהיא אוסרת ומתירה, מכרלת בין הטוב ובין הרע, בין המצוה ובין העבירה, וקובעת לנו חוקים וכופה אותנו לקיימם - עובדה זו מגרה היתה את פוילוס והרומים לו ומעירה ומעוררה בלבם את התאווה להסיג נבולן, לצאת מחוץ-לתחום, אל החסאז.

אותו היחיד המתקיים, פעמים שריתה השאיפה אל העבירה-להכעיס

מתגלית בו בכל הקפה ועווה ומושכת את לבית הצבור לחקות אותו ולעשות כמעשהו. אז היה יחיד זה נעשה לניתן תורה חדשה ולקובע ערכים מוסריים חדשים או נראים כחדשים. כך אירע לפוילום, כך אירע לאחרים כיצא בו בתקופות היסטוריות שונות. מיסדי-המוסר הללו גלו את אינדיווידואליותם המיוחדת ושעברו את האחרים אליה. בין בשעה שכפרו במיסרו של הצבור, בין בשעה שחזר צבור זה וקבל את מוסרם שלהם מרגישים היו את כל הכח הגדול והעצום של מהותם הפרטית. הצבור המיר את אלהיו, את חומר המצוות, אבל לידי חירות והתגלות-עצמותו לא הגיע. קורם לכן מקיים היה את מצוותיו של המוסר הישן, מעתה מקיים יהיה את מצוותיו של המוסר החדש. במובן זה אפשר לומר, שהלכה כקאנט, שהורה, כי עיקר-העיקרים של המוסר הרי הוא-המצוה, הצווי הקטיגורי.

אבל לא רק הצורה של המוסר, כלומר: המצוה, לא נשתנתה עד עכשיו, אלא אף החומר של המוסר אפשר לומר, שלא נשתנה בעיקרו: אמנם, פעמים היה מתרחב, ופעמים מתצטק, אבל לירי שנוי מהותי לא בא לעולם, החומר, שאותו המוסר מעבר, הרי הוא היחס שבין האדם והחברה. לפנים היו המנהגים, התורות שבעל-פה, קובעים את היחסים שבין בני-החברה. במרוצת הזמן התברלו המנהגים לשיטה-של-דינים ולשיטה-של-מוסר, של, לפנים-משורת-הדין. אבל אפילו לאחר אותה ההתברלות נשארו שתי השיטות הללו, נוגעות זו בזו ונכנסות פעם בפעם זו לנכול חברתה, שמע, בני, מוסר אביך ואל תמוש תורת אמן-אימרים, משלי-שלמה, לפי שאין בין המוסר ובין התורה הבדלה עיקרית.

אמת הדבר, שהעולם נוהג להתברל בין התורה ובין המוסר, ובשעה שהוא עונש את העובר על חוקי-התורה עונשים ממוניים או גופניים אינו עונש את העובר על חוקי-המיסר אלא ביחס-של-כוח, אבל, ראשית, אין הבדלה זו נוגעת אלא בצורה, שנותנים להעונש, -העונש עצמו הרי הוא קיים בין באופן הראשון ובין באופן השני. ושנית-וזה: העיקר--כל אותה ההבדלה אינה אלא זמנית בלבד, מה שנחשב אתמול למצוה מוסרית בלבד הרי הוא חוזר ונעשה היום למצוה תורית, שעונשים את העוברים עליה בבית-דין. דוגמא לדבר: המעטת שעות-העבודה של הפועל, שזה לא כבר היתה רשית ותלויה בהתפתחות המוסרית של השוכר את הפועלים-ולפנינו ולענינו היא נעשית חובה, שעונשים עליה, דוגמא אחרת: יחסה של הממשלה אל הסרים למשמעתה, שבזמנים הקודמים היה תלוי במצב המוסרי של העומדים בראש הממשלה-ובזמננו קובעים אותו לחוק בספר-המשפטים של העם.

ולפי שהחוקים והמוסר קובעים את היחסים שבין אדם לחברו, אנו מוצאים אותם בכל מקום שיש חברה אנושית בעולם, אלא שמקודם היו תורה-שבעל-פה ואחר-כך נעשו הירה-שבכתב. כל אותם השנויים, שקלו בתורת-המוסר במרוצת הזמן, נוגעים קודם-כל אל הקפן של המצוות המוסריות, שהוא הולך ומתרחב בה במדה שהאופק של ההכרה האנושית כולה הולך ומתרחק. פעמים שהמוסר מצטמצם בחוגה של המשפחה, האומה, הכנסיה הרתית, פעמים שהוא מקיף את כל האנושיות (כלי לרבות את הירוקים ואת השחורים). ופעמים שהוא הולך ומתפשט על כל החי ובאים אסורים משום צער-בעלי-חיים כגון: לא תחסום

שור בדישוי, או גם על כל העולם האורגאני, כגון: לא תשחית את העץ לגדוה עליו גרזן, כי ממנו תאכל ואותי לא תכרותי, —או, לבסוף, אפילו על העולם הרומם, שכל הבא ומקלקל בתיכו רואים אותו כעובר ער, בל תשחית.

ב.

היו מי שאמרו, שבהתפשטותו של המוסר על כל הדברים הנמצאים בעולם צפונה סכנה גדולה לקיומה של האנושיות, לפי שהאנושיות—ככל המציאות כולה—הרי היא ניונית על חשבונם של הנמצאים האחרים ונבנית מחורבנם ועל כן, כשהיא פוסקת מלהשתמש בעולם לצרכיה, שוב אי-אפשר יהיה לה לעמוד ולהתקיים. ואחת דתה לעבור מן העולם, ושובנהו יער, שהיה רואה את נאנלת-האדם בחלון היותו הפרטית, משבח היה את המוסר, לפי שהוא מחנך את האדם להצטער בצער של אחרים, לנצח את האהבה הפרטית ואת השמירה העצמית ומקרב על ידי זה את הקץ של חיי-הפרט. בנגוד לזה היה ניסן מאתו הטעם עצמו מתקומם נגד המוסר, נגד מדת-הרחמים, שהיא הולכת וכובשת את הלכבות ומרַכַּכּת אותם ומנכרת את האשיות בעולם ואינה מניחה חיים לכל בריה. התגלותם של החיים בכל עשרם, יקום ותקפם לא היה נימשה מוצא אלא באותם היחידים המיוחדים, שהיו בועטים במוסר המקובל, מוסר-של-עבדים, והלכו והתרוממו אל המדרגה הנבוהה של הנפוליונים והבורגניות למיניהם וקבעו להם מוסר בפני עצמם, מוסר-של-אדונים, שהוא מתנגד בעיקרו אל כל המושגים המוסריים הנהוגים. רעיון זה של מציאות שתי שיטות מוסריות בעולם, שהן מתנגדות זו לזו נגוד מהותי, מוסר-של-עבדים ומוסר-של-אדונים, בא לו לנימשה בקבלה מאת הרציונאליסטים שבמאה השמונה-עשרה. הלוויציוס ואדם סמית מצד אחד ומאנדוויל מצד שני מלמדים היו, כי שונה הוא המוסר, שהמעמד השווה מחזיק בו, מן המוסר, שמעמד זה דורש מן המעמדות הנכנעים; אלא שבשעה שמאנדוויל היה מוצא, כי החיים והשתלמותם של החיים אינם אפשריים אלא בזמן שמוסרם של האדונים מנצח, היו הלוויציוס וסמית מתקוממים נגד מוסר זה, וגם-כן בשם החיים והשתלמותם של החיים.

נקודה-המבט, שעליה עמדו הרציונאליסטים הצרפתיים שבמאה השמונה-עשרה, באה מתוך תנאי-החיים, שבהם נמצאה החברה הצרפתית בזמן ההוא ושבהם נלחמו הסופרים הנזכרים בכל כחם. הממשלה ביחר עם כל העוזרים על ידיה דשים היו בעקבם את כל המושגים המוסריים, עושים היו לעם את כל אשר לא יעשה ואינם עושים את כל אשר יעשה, יונקים היו את כחות-החיים של האומה ומוליכים אותה לשאול-תחתית, להמשיך הלאה את החיים הלאומיים, ואין צורך לומר לשכללם, לא היתה שום אפשרות ושום תקוה כל זמן שתנאי החיים החברותיים השוררים נשארו בתקפם, באותם הימים—כך מספר עד-ראיה, ו1847—היתה עשירה של תושבי-צרפת חזרת על הבתים ומקבצת נדבות, חמש עשירות לא היה בכחן לתת נדבות לרורשיהן, שלש עשירות היו ניונות בדוחק ובמצום, ורק העשירה האחת, שעליה נמנו הפקידים, האופיצירים, האצילים, הסוחרים, בעלי-התנאים והתנסויות, היתה מתפרנסת ברת. וסופר אחר. בואנגלר, יודע לספר לנו, שבצרפת של אז היו נקעים מדי שנה בשנה ברעב משתי מאות ועד שלש

מאות אלף איש, בשעה שהיו מי שהוציאו שמונים ושמונה מיליונים על בנין היכלי-חפארה. התהום, שהיתה רובצת בין המעמד, ששרר באותה החברה, ובין תורת האהבה והמוסר, שדרש מעמד זה ברבים, היה עמוק יותר מדאי ואי-אפשר היה לנשר אותו. החנופה והצביעות במעשיהם של המושלים בעלי הרת הנוצרית היו גלויות ובלטות. הבקורת הראציונאליסטית הסירה את המסכה מעל פניהם של אלו והראתה לדעת, שהמוסר המתגלה במעשיהם אין לו שום שייכות ושום קרבה אל המוסר הנוצרי. אשר בשמו ידגלו, כי, הקול קול יעקב והידים ידי עשוי.

ניסו שה וחבריו רצו לברוא בסים מדעי לרעיון זה, שיש בעולם שני מינים של מוסר. על יסודן של חקירות ודרישות פילולוגיות נסו להוכיח, שהמושגים הקשורים במלות, טוב, ורע, נשתנו במרוצת-הזמן שנוי עיקרי. בני המפלגה של האריסטוקראטים, התקיפים והמושלים בעולם העתיק היו קוראים לעצמם, טובים ולכל העומדים מחוץ למפלגה זו, רעים. וכך היה הרבר נוהג והולך עד שבאה הדימוקראטיה והפכה את הקערה על פיה: היא הורתה, ש, עשירי, ו, רשעי, עניי, ו, טובי שמות-נדרפים הם.

אבל גם אחרי כל אלה נראה, שהרעיון הנזכר אינו מבוסס כל צרכו. ברור הוא, שככל המפלגות השוררות, לא רק אלו של יון ורומא ושל צרפת בקאה השמונה-עשרה, אלא של כל העמים ושל כל הזמנים, עושות היו במפלגות הנמיכות כאדם העושה בתוך שלו. כך נהגו הראשים והקצינים בימיו של מיכה המורשתי; אכלו שאר עמי ועורם מעליהם הפשיטו ואת עצמותיהם פצחו ופרשו כאשר בסיר וכבשר בתוך קלחת; כך עשו הרועים בימות ירמיהו הנביא; היו מאבדים ומפיצים את צאן-מרעית; ואת דרכם זו לא שנו לטובה גם בימיו של יחזקאל, כי, לא דרשו רועי את צאני וירעו הרועים אותם ואת צאני לא רעו; והנביא עומד ומדבר קשות עם הרועים; המעט מכם הטועה הטוב תרעו ויתר מרעיתם תרמסו ברגליכם ומשקע-מים תשתו ואת הנותרים ברגליכם תרפשו. וכך הדבר נוהג והולך עד עכשיו בכל ארבע פנות העולם. ולא עוד, אלא שכל אולם הראשים והקצינים והרועים נוטים להאמין, שהם הטובים, וכל אלו פשיטי-העור ומפוצצי-העצמות, — כל אלו השיות הנרחות, האוברות והנפוצות, הרעבות והצמאת-הם הרעים.

כל זה אמת, שהכל יודעים אותה-אבל מה זה בא ללמדנו? — שההיקף של המוסר הוא מוגבל ומצומצם. כשם שבמשפחה ובשבט של בני-האדם הראשונים לא היו התביעות המוסריות מתפשטות על כל אלו האנשים, שלא נכנסו אל החוג ההוא, כך אין החוק המוסרי מקיף בכל הממלכות הקולטוריות, שהן נכדלות למעמדות ולמפלגות, את כל בני-החברה (ואין צורך לומר את כל המין האנושי). למרות מה שהרבה דורשים את הדבר הזה ומוסרים את נפשם עליו. אותן המפלגות האריסטוקרטיות, שהיו קוראות לעצמן, טיבותי, נטלו לעצמן עטרה זו לא לפי שהתקיפות והאכזריות היו מפיתחות בהן במדה מרובה. לא לפי שהיו משעבדות את העם ומקדו אתו בשומים וכעקרבים. התקיפות והאכזריות מדות רעות היו גם בעיניהם של בני-המפלגות הללו, שהרי במדות אחרות ומתנגדות לאלו היו מתנהגים בשעה שהיו להם דין ודברים בינם לבין עצמם: משתתפים היו איש בצערו של חברו וקודם-כל שומרים היו את עניניה

של המפלגה ומגנים על כבודה. כך היה תמיד בתקופות החיסון והחור שבממשלת המפלגות האריסטוקרטיות.

סבת הדבר, שהמפלגות השוררות היו מתירות לעצמן את המדות הרעות או גם חשבו אותן לחובה בשעה שהיה להן דבר אל המפלגות הנמוכות, מונחת בזה, שכל אותה האכספלוואטציה, שהיו המושלים עושים בהנשמעים להם, היתה יוצאת בהכרח מתנאי החיים החברתיים ומיסודם של אלו, כלומר: ממסוד המפלגות. נביהה ועבה היתה המחיצה בין הכתות והמעמדות ולא היתה נותנת לאדם להרגיש בצערו של בן פת אחרת או מעמר אחר. כך לא היה האדם הקדמון בן-הקמונה מרגיש כלל במכאוביו של השבוי הזור יהיה צולה ואוכל אותו. כך אין הרוב הגדול של האנושיות בזמננו מצמער בצערה של בהמה שנשחטה או שניטל ממנה העגל שילרה. וולטר, לדוגמא, לא היה אדם קשה כלל, ואף על פי כן לא היה יכול לציר בדמיונו, שההמין (canaille) סובל מקדרי החברה הישנה בצרפת הרבה יותר מן האנשים הנכבדים (honnêtes gens) ו, אבות-המשפחות. אין ספק בדבר, שאלכסנדר הראשון היה אדם נוח מסבנו, ואף על פי כן, כשראה פעם אחת על כנר הפדרה אכר, לא יכול להבליג על בעסו ועל נועל-נפשו וקפץ אליו בסוסו ובקש לרמסו. עובדות כאלה מספרן לגיון. על יסוד כל האמור בזה אפשר לומר, שהמוסר אחד הוא באיכותו ואינו משתנה ממקום למקום וזמן לזמן אלא בכמותו. ההבדלה הכמותית לא תמיד היא הולכת ונעשית להבדלה איכותית.

ג.

ולפי שהמוסר בעיקרו אינו אלא קובע את המצוות שבין אדם לחברו, ברור הוא הרבה, שמציאותה של החברה האנושית קודמת לו להמוסר בהכרח ופיקה אותו. מטעם זה לא עלו יפה הנסיגות המדעיים-עם המיטאפיסיקה דבר אין לנו בזה-שרצו להוציא את המוסר מתכונותיו של היחיד. רומה, שמקבהו עצמה לא עלתה גם בידיו של מרסייר קים לגלות לנו את מהות המוסר⁽¹⁾.

קודם-כל, כופר מרס. ב, מציאותי של המוסר בכלל. כסבור הוא, שהתורה הביאולוגית מצד אחר והעיבודת משוק-החיים מצד שני מכריחות אותנו לבוא לידי בפירה זו, המדעים-אומר הוא בספרו-מוכחים לנו בכך עוצם כחם של הגיוניהם המוצקים, כי טבע האדם הוא טבע החיה (עמ' 8). ואם נשאל: ומבע החיה מהו ז-תורה אותנו, הביאולוגיה, כי כל חי שנעדר ממנו הכשרון ללחום בעד מציאותו ושאין בו שנהא, נקימה ונטירה, ושאין בו התאוה לכלות את הכל לצרכיו-אינו יכול להתקיים (עמ' 9). ושוב, עובדא גלויה היא, מדעית, ביאולוגית, שמן הנמנע הוא מכל בריה לבלתי שמור על חייה יותר מחיי זולתה ושאין לה כל אפשריות לבלי לחיות רק בעד קיומה, ומה גם לחיות בעד קיום זולתה (עמ' 110).

שכח מרס, שהביאולוגיה, מורה אותנו ומראה לנו, עובדות גלויות אחרות, שמהן אנו למדים, שכל חי שנעדר ממנו הכשרון ללחום בעד מציאותו הוא מתחבר עם בני-מינו והם נלחמים בחבורה בעד קיומם וקובעים לבני-החבורה

(1) ישראל יוסף סירקיס: מהות המוסר. אוריא תרס"ז.

דינים ומשפטים, שעונשים את העובר עליהם, פעמים עונשים קלים ופעמים עונשים חמורים, וחוקים מוסריים, שנוהרים בהם אף על פי שאין עבירתם נורת אחריה עינש. והרבה דוגמאות לדבר: הקופים בעלי-הזנבות הארוכים חיים עדרים עדרים ביערים וזכר וקן מישל עליהם, וכל עדר ועדר זכות מיוחדת יש לו על מקום ידוע ביער, שאין בני-העדרים האחרים רשאים להכנס אליו (ליטורנ). כמו כן חיים הכלבים הנודדים במצרים עדרים עדרים וכל עדר ועדר מקום מיוחד יש לו, שבו הוא דר. ואוי לו לכלב זר, שתעה ונכנס אל הטריטוריה, שאינה שייכת לעדרו שלו (בקהם). הכל יודעים, שהדבורים והנמלים בעלי-חיים חברותיים הן, אבל אפשר, שלא הכל יודעים את המדרגה המוסרית הגבוהה, שאליה הניעו החברות של בעה"ח הללו. דבורה רעבה, שפגשה את חברתה בדרך כשהיא חוזרת אל הקנרת עמוסה שלל, הרי היא ננשת אליה ונוגעת נגיעה קלה בראשה וזו ממחרת לתת לה חלק מן המזון השמיר במעיה (ביכנר). כך נוהגות גם הנמלים. נמלה רעבה פונה לחברתה וזו מאכילתה (הוקר). אמת, שהדבורים מתיירות לעצמן בשעת הדחק להכנס לבקרת שאינה שלהן ולגנוב מה שהן יכולות, אבל בעלות הכורת עונשות את הנזבות ומכריחות אותן ולפעמים אף הורגות אותן (ביכנר).

גם תרנגולת, שהיא נמוגת לב, בשמרה על אפרוחיה היא מוסרת את עצמה לסכנה ומתנפלת על הקרב אליה בועף-אף. הצפרים הקטנות, שהן מפתות תמיד וכל גופן הוא בתנועה חסידית לכל צד להשמר מפני רורף, גם הן, כשהן רואות חתול לוכד אחת מהן, הן מתנפלות קהל גדול עליו בהתמרמרות וצווחות. הכלב מתמכר לאדוני ומצטיין במסירת נפשו עליו.

מאמר מוסגר זה אָמְרו מר ס. עצמו (עמ' 9). הסתירה שבין מאמר זה ובין ההחלטה, שאין בנפש החי אלא שנאה, נקימה ונטירה לאויביו הפרטיים, היא גלויה.

מן האמור למעלה אנו למדים, שהמדע אינו כופר כלל במציאותו של המוסר בנשמת החי, אלא, להפך: הוא מראה לנו, שהמוסר החברותי הוא אחד מכלי-הזיון היותר נצרכים. שבהם משתמשים בעלי-החיים במלחמתם בעד הקיום, ושאי-אפשר להם לאלו האחרונים בלעדיו.

תאמר: האדם הרי הוא בעיקרו חיה אינדיווידואלית ובמלחמתו בעד הקיום אין לו—או לא היה לו—צורך פנימי בחיים החברותיים ובמוסר החברותי, — המציאותולוגית תוכיח, שהאדם היחירי אינו במציאות כלל. כי רק על ידי ההתחברות עם בני-מינו יכול הוא להגן על עצמו ורק על ידיה יש לו אפשרות להתקיים, אפילו הבושקנים, שהם נמצאים עדיין במצב-המעבר בין הקופים הגדולים ובין האדם, הם בעלי-חיים חברותיים ובעלי מוסר חברותי. מנהג יש להם לחלק את כל השלל בין כל בני-החברה. ובשעה שאחד מהם מקבל מזון במתנה הוא מכבד בו את חבריו ומשאיר לעצמו את החלק היותר קטן. גדולה מזו: פעמים שאותו הרוך הטבעי מתגלה אפילו ביחסי של בר-גוש זה אל הלקנים (ליטורנ). רק על ידי החברה נעשה האדם לאדם (אנגלס). היחיד הוא פיקציה מדעית (לצרום וגומפלוכיץ). המדע, שכל עיקרו אינו עוסק אלא בבחינת החויינות הנראים והננלים, אינו יודע אלא את האדם החברותי,

ומר ס., שרוצה לעמוד על בסיס חמדע ואומר: „אין אנו יכולים לרעה את כחות העולם ב,מהוהם ואנו יודעים רק את חיוניותיהם (עמ' 7) — צריך היה לשים לב אל העיבודות ואל התוצאות המדעיות.

אמת הדבר, כי, בפרלמנטים, אם הרוב בין ה,מחוקקים מניע לירי התלהבות עליונה, מכים הם איש את רעהו, וכי יסע איש לאשכנזיונה וירמה את האשכנזים, יריחם כחלקת שפתיו ויצליח להכנות מחורבנם בערמתו, והיה בשובו לארצו לצרפת והתהלל על כל אשר התעלל באשכנזים, שנואי-נפש הצרפתים, וזכה לכבוד וגדולה (עמ' 9).

אבל דבר שאינו צריך להאמר הוא, שעובדה זו, שה,מחוקקים, מכים הם איש את רעהו (צריך להוסיף: פעם ביובל) בשעה שהם מניעים, לירי התלהבות עליונה, — אינה אומרת לנו כלום, כי מה לא יעשה האדם בשעה של, התלהבות עליונה? פעמים שהוא מתגורר בשעה זו, בחרבות וברמחים עד שפך דם עליו, אבל גם הסוחר הצרפתי, שהוא מרמה את האשכנזים וחבריו הצרפתיים משבחים אותו, עדיין אין בכחו להוכיח לנו, שהאדם הוא חיה אי-מוסרית. ראשית, סוחר זה הרי הוא מרמה במשל הנזכר לא את בני-חברתו, אלא בני חברה אחרת, שהם, חוץ לזה, גם אשכנזים, שנואי-נפש הצרפתיים, ושנית, אין הסוחר הנזכר וכל הסוחרים האחרים המפוס של האדם בכלל כפי שהיה ויהיה בכל הזמנים ובכל המקומות, כבר היו והיו בני-אדם אחרים, שהם אינם מרמים שום בריה בעולם והכל משבחים אותם וכורעים ברך לפניהם.

ולא רק העיבודות הנזכרות אינן מלמדות אותנו כלום על טבעו של האדם, אלא אף העיבודות האחרות, משיק החיים, שבהן מסתייע מר ס., ושהן יותר נוראות ואכזריות מן הראשונות, אין בכחן להכריח אותנו לבוא לידי החלטה, שההרגשה המוסרית זרה היא להאדם, אנו רואים בזמננו-אומר מר ס., —שכן ההשכלה, שבארץ מולדתו נחשב בין המעולים והטובים שבבני-אדם, כשהוא יוצא לארצות האנשים חדלי-ההשכלה, הוא עושה מעשים, אשר לשמעם תאחזנו פלצות (עמ' 95). זה אמת, אבל יש לשאול: אם אמת הוא גם זה, שאין לנו כל הרגשה מוסרית, למה זה, תאחזנו פלצות לשמע, המעשים ההם? אבל כיצד בן-אדם, שיש בנשמתו ניצוץ אחד של מוסר, מסוגל למעשים נוראים כאלה? —הרי כמה תשובות בדבר: ראשית, הרשית נחונה להטיל ספק בדבר, שבעלי-המעשים הנזכרים היו באמת, בארץ מולדתם מן, המעולים והטובים שבבני-אדם, ושנית, אין מעשיהם של בני-האדם, שנעקרו מסביבתם ובאו לסביבה זרה להם מכל הצדדים, יכולים ללמד על תכונתו הכללית והתדירית של האדם בכלל, לפי שאין מקרים יוצאים מן הכלל ומן התדיר מלמדים על הכלל ועל התדיר, ושלישית —וזהו העיקר—האדם (כלומר הבינוני) הרי הוא —כמו שאומר בצדק מר ס., במקום אחד—, מרגיש את חובותיו המוסריות רק לבני-חברתו ולבני-אמונתו, ולאנשים של חברה ואמונה אחרת אין הוא מרגיש כל חוב מוסרי. חושב היא את בני החברה והאמונות הנכריות, שהם שפלים, נבזים ונתעבים מאד ושאינן הם כל מעלות מוסריות (עמ' 96). מובן מאליו, שמה יוצא לנו לא שאין הרגשה מוסרית באדם, אלא שההרגשה המוסרית של האדם הבינוני והרגיל היא מצומצמת והקיפה צר.

מר ס. רואה את האדם, שנעקר משרשו ובא לסביבה אחרת, שאין לו לאדם

זה שום שייכות אליה, מסתכל ביחסיו הכלתי-מיסריים של זה אל הסביבה הנכריה ומגיע לידי החלטה, ששבע האדם מתנגד בנגוד נמיר למיסר" (עמ' 8). דומה, שעל יסוד ההסתכלות האמירה עדיין אי-אפשר להגיע לידי אותה החלטה.

מר ס., שהוא מעיד על עצמו: „אני כופר במציאות המוסר" (עמ' 10), לפי דבריו אינו מבקש אלא אותן הסבות, שגרמול, שאיפות בני-אדם למיסר ולבקשתם למצוא לו קיום מיחלט" (שם). מדי בקשו מצא, שמאחורי השאיפה ההיא מסתתרת שאיפת האדם אל, הרגשת הכח, כלומר אל הכרת, עצמותו והתגלות, מהותו" (עמ' 16). אבל תיך כדי דבור הוא מיסר ואומר: „הצורך המיחלט, שיש באדם ב, הרגשת הכח", אינם אותם, שיחיו חיי חברה ושיהיו צריכים זה לזה, והצורך העיקרי, שיש באדם לאדם וזלתי, הוא הדבר, שעל ידי הזולת הוא בא לידי הרגשת הכח" (שם). „הצורך המיחלט שיש בהרגשת הכח-הוא עושה את חיי החברה והצבור" (עמ' 17).

נמצא, שגם לרעתו של מר ס., אין המוסר נמצא אלא בחיים החברתיים ולא יתואר כלל בלעדיותם. ולא עוד, אלא שפעם אחת הוא אומר בהסכם אל התוצאות המדעיות, שכל ההרגשות המוסריות, שהיחיד מרגיש בעצמו, כל הקול של השופט הפנימי-התקוע-המיסר אותו על רעותיו, לא מן היחיד ולא מן הרצון שיש בו באו; אין כל אלו באים אלא מן הצורך שיש בחברה בקיום ההרגשות האלו; והחברה בכת, שיש בה על היחיד, מכריחה את היחיד להרגיש בהן" (עמ' 96).

צריך להוסיף, שהכרח זה, שהחברה מכריחה את היחיד, אינו הכרח טכני, אלא הכרח אורגני. היחיד והחברה הרי הם גדלים זה עם זה ואינם נבדלים זה מזה ולא יתוארו זה וזלתי זה. הקשר הפנימי שבין היחיד והחברה הרי הוא מתגלה קודם-כל בשיטת-הרגלים ובתורת-המוסר, שהן אינן אלא כסגן של ההרגשות החברתיות שבנשמת האדם.

אבל מר ס., אינו מרגיש, שמכיון שהוא מסכים, שהמוסר מוצאו מן החברה ומן החיים החברתיים, שבהם האדם נמצא תמיד, הרי הוא אוהז כבר בידיו את יסוד המוסר ויודע ידע מדעית את, מהות המיסר. וכשהוא הולך הלאה ושואל: החברה האנושית עצמה מהיכן היא באה? ומשיב, שזו אינה באה אלא מן, הצורך המיחלט שיש באדם בהרגשת הכח-הצורך המיחלט של האדם היחיד-הרי הוא עובר כבר את נביל המדע ונכנס לעולם אחר, לעולם המיסטאפי אשר מעבר ל, עובדות ולחוינויות, שבהם בלבד רצה להסתייע, לפי דבריו. בנידון זה, מר ס. מעשה רבותיו הסיפורים הרוסיים מבית-מדרשו של ה, ריאליסטיס בידיו, שה, בריאלי שבפיהם לא היה כל עיקרו אלא, שמאי מיטאפיסי. שני רבותיו האחרים, נימשה ושופנהויער-וביחוד זה האחרון-יודעים היו להבדיל בין העולם המושג ובין העולם כשהוא לעצמו.

ובשעה שכפירתי של מר ס. במציאותי של המוסר מזכרת לנו מכמה פנים את הרעיונות החסימים, שהיו חידים ונשנים ער אין סוף במאמריהם של הסופרים הרוסיים הנוכחים-אותם המאמרים, שעליהם אומר מינסקי, כי לפנים היו מלאים אש ועכשיו הם מלאים מים-, מזכרת לנו השערתו על יסודה של החברה תורה שופנהויערית מורכבת בתורתו של נימשה.

שופנהוייער הורה, שהאדם היחירי מרגיש, ומוכרח להרגיש בחייו צער גדול ושעמים נורא. מהותו של האדם—כמהותו של העולם כולו—הרי היא הכח הרוצה והשואף אל החיים, כח גדול ואדיר, שאין דבר ואין עבודה בעולם, שבה היה יכול להתגלות ולהתרכז כולו ולמצוא רי ספוק, ועל כן הוא מענה ענויים קשים את האדם המרגיש, וחץ לזה מגלה השכל לאדם, שכל שאיפה זו וכל העמל הרב לספק צרכיה, כל החיים וכל החזיונות הקשורים בהם אינם אלא אמצעים לקיומו של המין, שאין לו להפרט כל צורך בהם. האדם מבקש תחבולות שונות כדי להנצל מן ההכרה המציקה ומין ההרגשות המענות, מן השעמום ומן הצער, והוא בורח אל החברה. בחיים החברתיים הוא שוכח לפעמים את מכאוביו ומציא את עידף-הכח, שהוא הוא המציק לו.

חלק עליו נימשה ואמר: אין בעולם, רצון שואף אל החיים (Wille zum Leben), אלא יש, רצון שואף אל הכח (Wille zur Macht), כלומר: אל ההתפשטות ואל ההתגלות של האגרגיה במדה היותר עצומה. רצון זה הרי הוא מתגלה לפנינו בצורתו היותר פשוטה בתאווה המינית, והוא שמתגלה לפנינו אפילו בשעה שאדם מנצח תאווה זו בקרבו ומישל עליה, ושוב הולך הרצון אל הכח ומתרכז בנשמיותיהם של בני-האדם העליונים, כובשי-העולם ונותני-התורות וכל היוצרים למיניהם.

כשמר ס, מלמד אותנו על אי-האפשרות, לסבול את אורך הזמן והשעמום (עמ' 10) ועל הצער, שבא לו לאדם מצד, הכח החיני העודף, שיש בו ושהוא, מוכרח לשחררו (עמ' 11-13),—הרי הוא תלמידו של שופנהוייער. כשהוא אומר ביחס אל, הרצון של החיים (של שופנהוייער), כי כל אדם מרגיש ולא יכחש, ששאיפתו לחיים היא השאיפה היותר חלשה בין כל שאר שאיפותיו, וכי בשעה ששאיפה זו מתאבקת עם שאיפה אחרת, ואפילו עם הקלה שבקלות, היא מנצח על חייו ואריכות ימיו בשביל האחרת (עמ' 97).—הרי הוא חוזר על טענותיו של נימשה נגד מי שהיה רבו שופנהוייער, וכמו כן כשהוא מחליט, כי, עצם החיים ומהותם, הוא, הצורך, שיש לאדם להרגיש את כח מהותו ועצמותו (עמ' 12).—הרי הוא נאמן לתורתו של נימשה. כשהוא אומר שוב, שצורך זה מכריח את בני-האדם, שיחי חי חברה ושיחיו צריכים זה לזה (עמ' 16)—הוא מתקן את שופנהוייער על ידי נימשה; וכשהוא מורה, שהוולת הוא הגורם החיצוני, שיתעורר (האדם) להכיר כמהותו (שם)—הוא חוזר על מאמרו של פיקטה, שעל-ידי ה, אינו-אני מתגלה ה, אני.

אבל אפילו בשעה שמר ס, הולך לבית-מדרשם של האשכנזים עדיין הוא נמצא תחת השפעתם של רבותיו הרוסים. כי על כן הוא אומר: ככר הרגישו רבים בגדול הערך, שיש ב, הרגשת הכח, אבל המה הביעו את הרעיון הזה במלים אלו: שאיפה (רצון), לשלטון, ובוה אכדו את המושג האמתי שיש ביי (עמ' 12). באמת ה, רבים הללו הרי הם קודם-כל נימשה ותלמידיו, אבל הם לא, הביעו כלל את, הרעיון האמור על-ידי המלים: שאיפה (רצון) לשלטון. אם רבים מן הסופרים הרוסיים תרגמו את המלים: Wille zur Macht, במלים: Стремление къ власти ולא ראו בתורתו של נימשה אלא תורת השלטון והמשרה, חלה אחריות הרברים עליהם ונימשה נקי.

ד.

אם נרצה לתת צורה של פורמולה להרעיונות של שופנהויזר וניטשה על התפתחותה של החברה אפשר יהיה לומר כך: על פי הראשון מביא עורף-הכח לידי שעמום והשעמום מביא לידי חיים חברתיים (צריך להעיר, שיש לשופנהויזר גם דעות אחרות בנידון זה, אבל אין כאן מקום להאריך בזה); ועל פי השני צריך לומר, שהשאיפה העיקרית של החיים אל הכח הרי היא יוצרת (והורסת) את החברה.

בנגוד לפשטותן של הפורמולות הללו תהיה הפורמולה של מר.ס. יותר מורכבת: על פיה מביא עורף-הכח לידי שעמום-החיים ושנאתם, שעמום זה מביא אל השאיפה להנצל מן החיים על-ידי הרגשת-הכח ושאיפה זו, שהיא מתמלאת על-ידי הוולת, מכרחת את בני-האדם לחיות חיים חברתיים.

דבר שאינו צריך להאמר הוא, שלא מפני שהפורמולה האחרונה היא מורכבת פסולה היא, החסרון הוא אחר לגמרי. אם אמת הדבר, ששעמום-החיים ושנאתם אינם יונקים אלא מעורף-הכח, אם כן מפני מה אי-אפשר להנצל מן הראשונים אלא ע"י הרגשת-הכח (מר.ס. אומר בפירושו: והאדם יכול לסבול את החיים ואת הומון רק כשהוא מרגיש את כחו, עמ' 12) – ולא גם וקורם כל על-ידי העבודה? וצריך להוסיף, שבקושיא זו מרגיש מר.ס. עצמו, ועל כן הוא אומר: "לכאורה יש להחליט, כי העבודה בעצמה תספיק לאדם לשחרר ממנו את הכח העורף שבו, ושלא יהיה צריך לרגשת הכח כדי לשאת את החיים" (13). לכאורה! וראוי צריך להחליט כן. שאם אין השעמום מתפרנס אלא מעורף-הכח (כמו שמר.ס. ואחרים חושבים), הרי הדבר מיבן מאדיו, שעל ידי עבודה אפשר וגם צריך להנצל קודם-כל מאותו שעמום. אמת, מר.ס. אומר: "הרוב שבבני-אדם מואסים בעבודה, לשחרר באמצעותה את הכח העורף שבהם" (עמ' 14). אבל אין הדבר ברור, למעשה זה היה כדבר הור.הוזה.

וזאת ועוד אחרת: כלום אמת הדבר, שהרוב שבבני-אדם מואסים בעבודה לשחרר באמצעותה את הכח העורף שבהם? כלום אין הדבר להפך, שהרוב הגדול, שבבני-אדם אינו משחרר את הכח העורף שבו אלא על-ידי העבודה וכמעט שאינו מרגיש כלל בשעמום החיים וכל-שכן שאין לו שנהא אליהם? וכלום אין הרוב הגדול של בני האדם נמצא בחברה אחת קודם כל בשעת העבודה, הגשמית או הרוחנית, ורק לצרכיה של העבודה, ולא לצרכי הרעות וההנאה מן הוולת?

בן-האדם של שופנהויזר, שהשעמום מכריח אותו להתחבר לאחרים, אינו בשום אופן בן-האדם של הרוב האנושי ההיסטורי. בעיקר-הדבר, לא נתן שופנהויזר צורה דוגמטית כלל להמחשבה, ששעמום החיים הוא סבתה של החברה האנושית. מקצת אמת ודאי יש במחשבה זו, לפי שאף על פי שבתקופות ההיסטוריות מיוסדת החברה האנושית בעיקרה על העבודה, הרי מקים יש לחשוב וראיה יש לדבר, שבני האדם הראשונים פעמים שלא היו מיסדים את חברותיהם אלא לשם צחוק ושעשועים משותפים, וכמו כן יש לקוות, שבני-האדם האחרונים ישתחררו מעולה-של העבודה ולא יעשו אנודה אחת

כדי לעבוד יחד, אלא כדי לעשות את רצון אביהם שבשמים ונשמתם היתה שבקרבם. ואפילו בפנימיותה של החברה ההיסטורית העובדת והמשועבדת יש חברות פטורות מן העבודה ובנות-חורין.

שונה לנמרי מן האדם של שופנהוייער, שהוא יושב משועמם ביחידותו ומבקש לו רעים להתרועע, הוא האדם של מר סירקס, וכך מתאר לנו מר ס. את בן-האדם שלו: מוכרח הוא לחשוב את עצמו-למהות מיבדלת, מופרשת ועומדת בפני עצמה, עד שאין בעולם עוד מהות דוגמתה; ומוכרח הוא לחשוב, שבעולם הוא ממלא מקום, שנהיחד רק בשבילו. ואין רשות לשום בריה להכנס לתוך רשותו; כי למציאותו יש חשיבות מיוחדת; שיש לו תפקיד מיוחד בעולם, שבלעדיו לא היה נעשה את אשר יעשה בעולם. זוהי, הרגשת הכח' ואלוהי-הן-עצמות האדם ומדותו (עמ' 15-16).

אם השערה מיטאפיסית היא נשמענה, אבל אם לעובדות-כמה וכמה תשובות בדבר. את בן-האדם בעל האינדיווידואליות המפותחת שבציור הנזכר אינה יודעת לא רק החברה הקומוניסטית של בני-האדם הראשונים-אדרבה, שם לא היתה שום חשיבות מיוחדת' לאדם היחיד, ורשות' היתה לכל בריה. אם רק היתה מכנית-הקומונה, להכנס לתוך רשותו - : אפילו חלק גדול של האנושיות ההיסטורית ואפילו בזמננו עכשיו אינה מקצת את מציאותו. בן-אדם זה היסטוריה ארוכה בה כמה אלפים שנה של החברה האנושית עומדת מאחוריו. הוא לא היה בין אבותיה ובניה של החברה האנושית. הוא בנה הצעיר ואפשר גם יורשה האחרון.

1.

אבל מר ס. חושב, שבחברה הקומוניסטית של בני-האדם הקדמונים לא היה מקום להמוסר כלל. אפשר היה לחשוב, שסבת הרבר מונחת בזה, שהאדם השואף להתגלות מהותו האישית בעזרת המוסר עדיין לא היה או בעולם. אבל מר ס. נותן טעם אחר לנמרי. הוא אומר: ונפלא להעלות על הדעת, שבזמנים, שהיחיד שם- על רכישו בכחו של עצמו, לא היתה כל אפשרות לתורה מוסרית להתקיים בעולם, שבמקום קאמיני (רכוש משותף) אין נדיב ואין איש-חסד, ואין מוסר' (עמ' 115). וגדולה מזו. לא היה כל מקום, למוסר ולהרגשות מוסריות' גם בתורת-משה, לפי שמשה רצה בחוקיו, לנשל את האדם מכל זכות על הרכוש ולמנוע ממנו את האפשרות למצוא את כחו ברכושו' (עמ' 51, וכמו כן מעמ' 118 ואילך). משה מחוקקנו נתן את תורתו לעם העברים' ו, אין העברים יוצרים את המוסר' (עמ' 125). רק: א) משהבדיל היחיד את רכישו רק לעצמו, מבלי תת לאחר חלק בו, ב) והיה מן הנמנע שישמיר בכחו של עצמו עליו, ג) ובא והגיע הצורך, שהחברה או המלכות תשמור על הרכוש, ד) והיחיד הצליח לשעבר לעצמו את החברה בשעבוד נמור ומוחלם, שתהא אמנם שומרת לו את רכישו, -באה גם האפשרות לתורת מוסר להברא בעולם' (עמ' 115). נמצא-אומר מר ס. להלן- שהעידת תורת המוסר היא: לאשר ולקיים את הרכוש בידי היחיד, כלומר, בידי האיש, שאין לו ברכושו

צורך מוחלט לקיום חייו (שם).

תמציתה של המחשבה המובעה כאן אינה חדשה בעיקרה, היא נשמעה כבר בררשויותיהם של האנארכיסטים וגם קצת מן הסוציאליסטים. אבל לא זהו העיקר. העיקר הוא, שמחשבה זו יש בה טעות היסטורית וגם הגיונית. טעות היא, קודם-כל, לחשוב, שבקימונה הקדמונית שמר היחיד, על רכושו בכחו של עצמו. לא היה שם לא יחיד ולא רכוש-יחיד, אלא חברה שומרת את הרכוש החברתי. אבל עוד יותר מיטעית היא המחשבה, שבחברה ההיא לא היו הרגשות מוסריות ומנהגים מוסריים. ליטורנו מוכיח על יסוד חומר אקנוגרפי גדול, שדוקא בחברה זו, שהשאיפות האישיות עדיין לא התפתחו בה, נולדו המושגים המיסריים וגם התגשמו בחיים החברתיים, — מה שאין כן בחברות ההיסטוריות, שנוסדו על זכות הקנין הפרטי: בהן הולכות ההרגשות האישיות והאנואיסטיות ומתנכרות על חשבונן של ההרגשות המוסריות והחברתיות, שהן מתנוונות והולכות. כמו כן מוצא מולסטוי, שהמוסריות לא נשתמרה במהרה אלא בחבורת האכרים הרוסיים, שהיא קרובה בדרכי-חיה אל הקומינה הקדמונית ורחוקה מן הקולטורה ומן הרוח של ההתפלגות וההתחלקות שבזו האחרונה.

וכמו כן טעות היא לחשוב, שבתורת-משה לא היה מקום למוסר ולהרגשות מוסריות. אמת הדבר, שהיהדות העתיקה, השקיפה, על הזכות שיש לאדם על רכושו, שהוא זוכה בו בכח העבודה שעבר להשיגו, ושאינו רשאי לקבל פרי מרכושו בלי עמל ועבודה (עמ' 118). כותב המורים האלה העיר כבר בכתביו האשכנזיים והעבריים על היחס שבין היהדות העתיקה ובין הקומינה הקדמונית מצד אחד ובין תורת-ישראל ובין שאיפותיהם של האכרים בממלכה העברית העתיקה לשוב ולהחיות את סדרי-הקומינה ההיא מצד שני. אבל מטעם זה לא רק לא חסרו בחירה זו התביעות המוסריות, אלא, להפך, היו מפותחות בה במדה גדולה, הכתיובים: לא תלך רכיל בעמך, לא תעמוד על דם רעך—אני ה'; לא תשנא את אחיך בלבבך, הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא; לא תקום ולא תמור את בני-עמך ואהבת לרעך כמוך—אני ה'. — הכתיובים הללו כוללים בתוכם את הנקודות העיקריות של המוסר החברתי, שנתקבל ברובן של השיטות המוסריות המאוחרות ושאותו קירא ניטשה, מוסר של עבדים. זאת הפעם חלק מרס, על רבו ואמר: אין מוסר לעבדים. חטא כחלול כבוד הרב ובא לידי טעות.

אבל במחשבה הנזכרת יש עוד טעות אחרת, הגיונית. על פיה מצטמצם כל המוסר החברתי בצדקה. שהעשיר נותן ממונו לעניים. מובן מאליו, שהצדקה המסינית אי-אפשר שתהיה לה מקום אלא בחברה, שיש בה עשירים ועניים, ורבר שאינו צריך להאמר הוא, שכאן מצא השמן כר נרחב לעבודתו וחתת מסיה הטוב והחסד מסתתרות לעתים קרובות מאד הנאווה היותר נסה והמדות היותר נשחתות. התקוממותו של מרס. נגד מוסד-הצדקה ותביעתו לבטל את הסדר החברתי, שהיא עושה את המוסד ההוא אפשרי והכרחי, — הן, אמנם, לא חדשות, אבל צודקות. כל אותם המקומות, שמרס, מקדיש כספרו לברור הרעיונות האלה, הם היותר מעניינים; מלאים הם אש והגיון ונכנסים אל הלב

ואל הראש, רומה, שכל מה שטרח מר ס. לא טרח אלא בשביל לנלות את כל אותה הוזהמא המיסרית, שהיא יוצאת מן האפשרות לכת צרקה, ואת ההכרח המוסרי לבטל אפשרות זו.

אבל אפילו בשעה שהממין והקנין הפרטי יעברו מן העולם, לא יקטל המיסר, לפי שהמיסר אינו מצמצם בצדקה הממונית ואינו מתפרנס מ,הרנשת-הכח' האישי בלבד. המוסר הוא פרי האטמיספירה החברותית, ועל כן אי אפשר לו להבטל אלא ביחד עם החברה והחיים החברתיים.

ז.

ראיה לדבר, שמאחורי המוסר עומרת, הרנשת-הכח, מוצא מר ס. בזה, שכמה שאלות מוסריות אינן מוצאות חשובה אלא בהנחה זו. קודם-כל שלש השאלות האלו:

- (א) מדוע בוחל האדם בהאיגואיזם וצרכי הגוף נמאסים לו.
- (ב) מדוע הוא אוהב את הסכנה ומוסר את נפשו בתאווה שאין לכבשה על צרכים רוחניים ועל צרכי הצביר,
- (ג) ומדוע הוא מסנף את גופו ורואג לצרכי גופו ולא לצרכי גופו (עמ' 31), וצריך להעיר קודם-כל, שבאמת אין כאן שלש, אלא חמש שאלות ואלו הן:

- (א) מפני-מה בוחל האדם בהאיגואיזם?
- (ב) מפני-מה אוהב האדם את הסכנה?
- (ג) מפני-מה מוסר האדם את נפשו בתאווה שאין לכבשה על צרכים רוחניים

(ד) ועל צרכי-הצבור?

- (ה) ומפני-מה צרכי-הגוף נמאסים על האדם והוא מסנף את גופו ורואג לצרכי-גופו ולא לצרכי-גופו?

והנה ברור הדבר, שהשאלה השניה; מפני-מה אוהב האדם את הסכנה?— היא שאלה פסיכולוגית חשיבה, שאין לה יחס ישר אל המוסר ואל שאלות-המוסר. בנוגע לשאלה החמישית צריך ליסר, שבצורתה הכללית אין לה מקום כלל, לפי שאין, צרכי-הגוף נמאסים על האדם בכלל ואין האדם בכלל, דואג רק לצרכי-גופו ולא לצרכי-גופו. שאלה זו אין לה ענין אלא בצורה מיגבלת, וזוהי: מהיכן בא הסנף, שאנו מוצאים אצל בני-אדם במקומות ובזמנים שונים ואף על פי שגם שאלה זו אינה שאלת-המיסר בכללה, אלא שאלה של שיטות מיסריות מעטות. אי-אפשר לעבור עליה בשתיקה, לפי שיש לה יחס אל השאלה השלישית, שהיא גונעת נגיעה יותר קרובה במיסר בכלל. תשובתי של ניטשה (שבציקרה אנו מוצאים איתה גם אצל מר ס.), שבסנף מתגלית שאיפת האדם אל גלוי כחו, היא אמתית אך במובן שאילמלא אותה השאיפה החזקה לא היה הסנף אפשרי כלל, לפחות בצורותיו היותר אכזריות. אבל אין תשובה זו מבארת לנו: מפני מה מתגלית שאיפת האדם אל גלוי כחו דוקא בתקופות ידועות בסנף ובתקופות אחרות היא מתגלית באופן אחר? ברור הוא, שצרכים לכך אף תנאים חברתיים ידועים, ולזה מסכים גם מר ס. באמרנו, כי ככל שחיי

ילקוט קטן.

ספר שני

ד"א.

סימך השאלה.

השלח הגיע לחוברת המאה
ובשעת יציאתה של חוברת זו יושב אני הרחק ממקום המעשה, הרחק מן
החבירה הספרותית הקטנה שעדיין, השלח היא לה לפה, ועל לבי עולים זכרונות
מימי, השלח הראשונים. ימי, חבלי לידה שלו, כשהיה אך עומד להבראות על
יד, ואני בעצמי לא ידעתי עדיין, בריה זו מה תהא עליה ואם, מה שאני עושה
עתיד להיות אותו דבר שדרוש להעשות, והרהורים רעים היו מענים את
נפשי יומם ונזולים שנתי בלילות...

אבל סוף סוף, אחר מלחמה פנימית קשה, ערכתי והוצאתי את החוברת
הראשונה וגם, פתיחה נתתי בראשה, פתיחה, שכל עמלי לא עמד לי לכתבה
בסגנון של, שלות-הרוח, ושלא ברצוני נראו בה כה וכה עקבות. אותם
הרהורים, שלא יכלתי להצפינם.

כבר נלאינו-כתבתי או בפתיחתי-לה תרגש ולה תלהב והננו רוצים
גם לדעת ולהבין, סימן-השאלה הגדול, אשר נראה על פני, היהדות
בשני הדורות שלפנינו ואשר הסתתר אחרי כן בעב הענן, חוזר ונגלה מעמ-מעט
מתוך הערפל, ופחדו מפני שכרון רגשותינו ומכריחנו להתבונן בעינים פקטות
ובדעה צלולה על כל פרטיו: מה היא עצמותנו הלאומית ההיסטורית, שבשבילה
או בסבתה אנו נלחמים עם כל היקום זה אלפי שנה? מה הם חיינו-ההיום בכל
ארצות פזורינו, באיו מרה חיינו הם באמת ובמה הם צריכים וסובלים תקוה
ועל הכל ומתוך הכל-שאלת העתיד: אם, איך ומתי נגיע אל, התקף המקווה
למרות השטף העז הקורע אותנו איברים איברים ונושאם אחד אחד לים,
הגדול.

לבקש פתרונים לכל השאלות הגדולות האלה, המתחלקות כל אחת
להמון שאלות פרטיות, ולקרבנו יותר ויותר אל התכלית הנרצת: דעת
את עצמנו, להבין את חיינו ולכונן עתידותינו בתבונה-זו היתה,
תעורת השלח ביום הברא 1.

(י) עין "השלח", כרך מ"ו.

א) עין "על פרשת דרכים", 11, עמ' 3, 8.

ואיש לא ידע עוד אז, שבאותה שעה כבר היתה הולכת ונרקמת בריה חדשה בעמקי חיינו, שעתידיה היתה בקרוב, להחזיר עטרה ליושנה, להגביר את ההתרגשות וההתלהבות על הרעת והתבונה במדה שלא היתה כמוה בזמננו. ובטרם הוציא, השלח את שנתו הראשונה יצאה בריה זו לאויר העולם בבזיליא, וסימן השאלה הגדול חור ונתכסה ענן כבד, ענן של דמיונות והויות, ולא נשאר מקום עוד לדגל הדעת, אשר הרים, השלח בתוך המחנה הגדול של, שכורי הרגש. מני אז עברו עשר שנים. והכל יודעים, כמה קשה היתה מלחמת-קיומו של, השלח כל אותן השנים: גלה מעיר לעיר, עבר מעורך לעורך, נפל וקם, נפל וקם. ואחר כל אלה עודנו חי, ובעת רעה זו, כשהספרות העתית בלשוננו כמעט עברה ובטלה, הגיע, השלח לחוברת המאה!

במה זכה להאריך ימים? האם באמת הצליח להתקרב למטרתו, למצוא פתרונים לחידות קיומו הלאומי בעבר, בהווה ובעתיד, ובשביל כך נתחבב על הקהל את חידות קיומו לא פתר, ועל הקהל לא נתחבב; כל ימיו היה עומד מחוץ לכל המחנות וכלם יחד צרוהו. ואף על פי כן, בכל פעם ששכל כחו וחדל לצאת ומן-מה, היו צריכו נאנחים ומתגעגעים עליו ועוזרים להשיבו לתחיה...

בשביל מה?

התשובה האמתית היא, כמדומה לי, זו: לא בשביל שהצליח לבטל, סימן השאלה, אלא בשביל שעמל תמיד לגלות, סימן השאלה לעיני הכל בעת שאחרים השתדלו, להסתירו בעב הענן. הדרך הזה אמנם אינו מסוגל לעורר אהבה בלבבות, רוצים הם בני אדם בתשעה קבין של דמיונות נעימים ולא בקב אחד של אמת מרה, ותמיד יועף לבם על המפורים את, העננים החביבים עליהם. אבל יחד עם זה אינם יכולים להמלט מן ההרגשה האינסנסנקטיבית, שהמפורים הללו מביאים ברכה לעולם ויש צורך בקיומם...

ובמובן הזה יוכל, השלח להחשב כ, זעיר-אנפין של תקופתנו בכללה, גם היא, התקופה הזאת, עם כל שאונה והמונה, לא הצליחה למחות, סימן השאלה על ירי תשובה מספקת, אבל הצליחה להביא לידי גלוי באופן בולט מאד, כמעט בכל ארצות פוזרינו, במזרח ובמערב, הולכים ומתפורים ענני הרמיון, שהסתירו את שאלתנו הלאומית משני צדדים: הללו מזה שאלו את מציאותה, והללו מזה דמיון על נקלה, עכשו אלו ואלו מבינים כבר, כמה גדולה ועמוקה השאלה וכמה קשה ורחוקה התשובה, זעיר שם, ועיר שם נמצאים עוד אמנם, איים מאושרים, שבהם אנשים מישראל שוקטים על שמריהם, לא למדו כלום ולא שכחו כלום, והכל אצלם, כדאשתקד, אבל אין צורך, אספקלריא מאירה בשביל לראות, שמיום ליום הם פותחים והולכים, אפילו זקני ביה-המדרש שבעיר סינסינטי-המבצר הגדול של, אשתקד—לא יצליחו לגרש מעליהם בצעקתם את השאלה הלאומית, הרופקת על דלתיו, אפשר לגרש את פלוגי זאת אלמוני, אבל אי-אפשר לגרש את הרוח, העולה ממעמקי החיים ונרחקת ונכנסת לכל מקום דרך חורין וסדקין...

הקוראים אולי שכחו כבר אותו מאורע שרמזתי עליו כאן, אבל בלבי חור וניעור זכרוננו בימים האחרונים ולא אוכל להתאפק מלהשתמש בו לעניינינו. כידוע, התחילה לפני זמן-מה להתפשט באמריקא מחלה מוסרית, המגלה

את החיה הרעה שבאדם בכל גולותה ושמה את הצדק ורעיון, האנושיות לשחוק וקלסה. על שנאת, השחורים—שיש לה לפחות איוז התנצלות בחיי העבר—נוספה שם עתה שנאת, הירוקים (בני יפונאי וכינא), ובשם, הקולטורא הלבנה עושים בני אמריקא מעשי שוד ורצח לעיני השמש ולא יתבוששו, ובאלו הימים נודמן לי דקרוא על הענין הזה מאמר נאה, המתאר את החויון השפל כמו שהוא 1), ומני אז איני יכול לשכוח את חכמי ישראל שבסינסינטי, הנה אך לפני ירחים אחרים נודעוה אמריקא לקול צעקתם המרה: היהדות, היהדות בסכנה! כי נמצאו בין כתלי מדרשם אנשים הכופרים בעיקר הגדול של תעורת ישראל בגולה להיות לאור גוים ולהורות לכל העולם דרכי צדק של היהדות, ותחת זה הם מעוררים בפומבי שאלות לאומיות, כאלו היהודים הם עוד עם מיוחד ולא כנסיה של, כנני-נביאים, נושאי דגל הצדק בין העמים. ובכן, למי נאה היה למחות עתה נגד עלבון הצדק והשפלת ערכה של האנושיות, אם לא להם, דמני היהדות ותעורתה? וכי יש לך שעת-הכישור יותר מוזהר להראות באמת לכל העולם, כי תעורתנו בין הגוים לא מליצה ריקה היא—אבל חכמי סינסינטי שותקים? היהדות שלהם מתחבאה עם תעורתה בבית מדרשם, והמחכים נגד העול הם—מבני אותם הגוים שצריכים הם לאורה...

והנני חושב, שאי אפשר שלא תעלה על לב התלמידים—גם בלי עזרת המורים, האפיקורסים שגורשו משם—שאלה כזו: הנה למדנו רבותינו, שתעודת פוורנו לבין הגוים היא בשביל להמשיך פעולתם של הנביאים, והנביאים הן לא יראו לעמוד לימין העשוקים בכל עת ובכל מקום; הם הגידו למלכים פשעם ולעמים חטאתם ולא חתו מפני כל. מדוע איפוא אנו מחשים, כראותנו דמעת עשוקים, ולא נמלא תעודת קיומנו? במה נשתנינו אנחנו מהם, אם לא בזה, שהם ישבו בתוך עמם ובארצם הלאומית, ואנחנו הגנו... בגלות ואין לנו רשאים לפתוח פה נגד הבעלים?...

וכה מפזרים עתה החיים עצמם בכל מקום את העננים העולים מבתי המדרש הישנים, והשאלה הלאומית חודרת לכל פנה ומתיצבת לפני בני עמנו בכל גרלה ומוראה.

ואל תאמר: מה בצע בשאלה, כשאין עליה תשובה?
התשובה בוא תבוא, אף אם תתמהמה. כשאומה שלמה שואלת, אי אפשר שלא תשיב.

אחד העם.

לנדן, ז' סבת תרס"ח.

1) The Racial Question on the Pacific Coast (Times, 30 November).

„מחשבות ומעשים“.

(מעט פילוסופיה לחוברת המאה).

...ובכן כבר עברו עשר שנים, וכבר נכתבו ונדפסו מאה חוברות, השלחין—

ורואה אנכי בחוש, שדודתי, נוחה ערן, היתה חכמה מחוכמת. היא, זכרונה לברכה, היתה אומרת אלי תמיד ומשננת מאה פעמים בכל יום, כי העת אינה עומדת, העת רצה, צריך להשתמש בשעת הכושר... ואנכי לא האמנתי לדבריה, לא השתמשתי בשעת הכושר ועל פי הרוב—הפסדתי.

ולא רק בנוגע אלי, בעניני הפרטים, אלא אפילו בעניני הקהלה היתה עומדת תמיד על המשמר ליעץ לראשי הקהל עצות טובות והנחות. עתה הגיעה העת—היתה אומרת לראשי הקהלה—להשלים עם הפריץ ולהשיג מרעה בער העוים: הוא מרגיש איזו מועקה ונוח להתפשרות... עתה—אמרה פעם אחת—עת לבנות בית-המרחץ: בספירות שבחצר, מפחדים מפני איזו מחלה מתרבתת ויפירו את הבנין; עכשיו עת להתחיל בבנין בית-המדרש: האדונים רוצים דוקא שיהודיהם יתפללו הרבה... ואפשר שגם ירבו עצים לבנין; עתה העת—היתה טוענת תמיד—להוליך את הילדים אל „החרר“, כי כשתעבור העת וינדלו—ימאנו ללכת...

וחבל, שלא אני ולא ראשי הקהלה היו משגיחים בדבריה. לא השלימו עם הפריץ בשעת הכושר, והמרעה לא נתן להם... לא בקשו רשיון לבנין בית-המרחץ, ולא נבנה עד היום. והעוים רעבות, והקהל מתגרד, מתגרד... ואת הילדים לא הוליכו אל „החרר“ בילדותם, באמרם: ינדלו וישכילו ובעצמם ילמדו... יעתה הילדים נדלו, והגם בורים נמורים. ואפילו צורת אות עברית אינם יודעים: אפילו את תפלת „הקדיש“ אינם מכינים, כי... העת לא עמדה. חכמה גדולה היתה דודתי, חכמה גדולה, ואנכי לא ידעתי.

כמו שבכלל לא ידעתי שהוקנים שלנו, למרות פשטותם ותמימותם, היו בכמה וכמה ענינים, ביחוד בעניני הצבור, פקחים ממני, וראשית הבינו, כי העת אינה עומדת, וצריך להשתמש בשעת הכושר. ועמדו תמיד על המשמר, כדי שלא להחמיץ את המקרים. המה ידעו, לעות דברי, ואנו באביב שוכחים כי עוד יבא החורף, ומתהדרים אנחנו בכגרי קיץ, בשעה שהחורף משריץ קרחו כפתים. השנים בפנינו דא לרא נקשן, ואנו מזמרים את שירת האביב.

ובכלל חסר לנו חיש הריח, העתי, — היינו, אינו חסר לנו, אבל אינו מסודר כהונן יש שהוא מחודר ביותר, דק מן הרק, ומרגישים אנו איזה עתיד של

כמה דורות לפניו; ויש שהוא קהה ופנום ואנו מרגישים את הד איזה עבר של כמה וכמה תקופות שכבר בטלו... ומכאן כל אותה הערבובייה בחייו. ואולם, לעזת דברי, לעשות הכל יפה בעתו אין אנו מבינים, וככל אופן, זקנינו הבינו ענין זה יותר ממנו.

אתם תשאלו אולי—לא אולי, אבל ודאי תשאלו—ומה עלתה להם בהבנתם מה צברו בחייהם ומה השאירו לבניהם אחריהם? זו היא אמנם שאלה אחרת, ועל השאלה הזאת יש להשיב תמיד את תשובת הזאב להחסידה, בשעה שדרשה ממנו מתן שכר על שהוציאה את העצם מגורנו, והמעט לך מה שהוצאת בשלמות את ראשך מלועי—?

רבבות, הגיעה השעה להבין, שבאמת לאו מילתא זוטרתא היא זו, יש צורך בראש מיניסטרי, כמו שאומרים, כדי לצאת בשלום מלוע הזאב. הגיעה השעה להבין, כמה גדולה הכבשה העומדת בין שבעים ואבים, וכמה גדולים היו רועיה, מנהליה היו עתים כאלה, ימים כאלה, שהיו נצרכות כל האינרניה, כל ההתחכמות וכל הפקחות אך ורק כדי להתקיים יום או יומים; בעתים כאלה אי אפשר היה כלל לחשוב על העתיד, ולדאוג ל,אחרית. אבל היו בטוחים, אשר אלו בא המקרה לידם לצאת מן המיצר אל המרחב לא היו מחמיצים איתו.

קראו לזאת בטלנות, קראו לזאת שתדלנות, לא בשמא תליא מלתא: הכל טוב אם הסוף טוב.

והוא שתדלנות—מה בכך?—ומדוע זה כל אחד מאתנו בחייו הפרטים, בצר לו, מרשה לו לעצמו כל מיני שתדלנות, מן הפרוטיקציה היותר רחוקה אל מכירו של שומר הסף במסדרו של התקף ועד, המלצה לפני שפחת פילגשו... ואינו מתביש כלל בדבר, אדרבה, הוא מבקש את השתדלנות הזאת ושמח כשהוא מוצא אותה, ובחי הכלל והצבור הננו בעלי-גאווה משונים, מבטלים את כל זאת ומתבישים בדבר.

אתם אומרים בלשון של ננאי, שתדלנות. ואני אומר כי זו היא מעין דיפלומטיה, כי מה היא באמת דיפלומטיה אם לא שתדלנות?—כי דיפלומטיה בשעה שכח גדול ותקף עומד מאחוריה, אינה חכמה כלל. וזה המנצח הגם שהטיל את חרבו על כף המאזנים וקרא: Vae victis! לא היה דיפלומט כלל, ודיפלומטיה בשעה שאין כח אדיר מאחוריה—הרי היא שתדלנות עם כל הליכותיה... עד השוחר בכל שבעים פניו.

וזה היא באמת כחה של דיפלומטיה אמיתית, להבין, שאינו כדאי להטיל את החרב על כף המאזנים, בשעה שאין לה, לחרב, ערך... אלא לבקש דרכים אחרים, ללכת גם סחור-סחור, כדי להשיג את המטרה. סוף דבר—להשתדל בשתדלנות...!

דורות הראשונים הבינו את הסוד הזה, וגם דורתי היתה שתדלנית. ובעולם הקטן, בחוגה הצר, היתה, דיפלומטיה והרגישה את מרוצת העת. היא הזהירה אותי כמה וכמה פעמים על זאת, ואנכי, אודה ולא אבוש, לא הבנתי אותה, לא האמנתי בדבריה...!

יש אשר האמנתי שהעת קפצה פעם אחת קפיצה גדולה, טיסה של תק

שנה לפניו, ויצאתי מכלי, וחלמתי חלומות בהקיץ, חלומות העתיד, וחייתי בימי נכרי, דור העשירי אחריו... ויש אשר דמיתי, כי נסוגה לאחור וחי אני בתקופת אבי זקני, דור העשירי לפני...

ועל-פירוב שכחתי בכלל את מרוץ העת. דמיתי, כי עומרת היא, ואנכי עמה.

כי כמו שאין אדם רואה ננעי עצמו, כך אינו רואה ננעי שנותיו, ואלו הייתי פילוסוף הייתי אומר, שכך גם צריך להיות, וזו אחת המתנות הטובות שחנן בהן היצור את האדם, בכדי לשמרו מן היואש, שאינו מרגיש את מרוצת העת ואינו מרגיש, איפא, בזקנותו.

והיה הדבר בוראי טוב מאד, אפשר היה להיות מאה שנים ושלא להרגיש את הזקנה, אלא שיש קוץ באליה זו: אחרים מרגישים בדבר, ועל פי הרוב, מרשעתם, באים ומודיעים את הדבר לבעלי, לפעמים בניחותא, כלשון של רחמנות, ולפעמים גם ברוגז, ואם גם זה אינו מועיל, הולכים ועושים לו יובל, מבלים אותו על כרחי, כנאמו של ד. פרישמן, וסוף הקומדיה...

ובאמת קשה לו לאדם להרגיש את מרוצת זמנו, נוח לו לאדם להאמין שעמד גלגל חמה, שהימים אינם חולפים והשנים אינן עוברות והוא בעצמו חי וקיים עמדם, בלא כל חליפות ותמורות. וככה חייתי גם אני.

והנה מאה חוברות, השלח, ומוכרח אנכי להאמין כי עברו עשר שנים וכיון שהסתכלתי בדבר, הרי באתי לידי מסקנא, שעשר השנים האלה לא נכרו כל כך על כל סופר וסופר כמו עלינו הסופרים, המטפלים תמיד בשאלות היום וכותבים מענינא דיומא.

כי אלה העוסקים בחכמה, באמנות, בשירה, במחקר ובפילוסופיא אינם מבלטים את התקופה ודרישותיה במדה כל כך מרובה כמונו. הם הנם במדה ידועה למעלה מן המקום והזמן. ורק אנחנו לברנו, הסופרים העוסקים בענינא דיומא, הננו מסמנים את הליכות העת. ואם על פי ספרים וסיפורים באתם לדין על התקופה שעברה, נסיותיה וזרמיה, מטרותיה ומאוייה, שאיפותיה והבטחיותיה, יכולים אתם לדלג על כמה וכמה ספורים, חקירות, דברי בלשנות וכדומה, אבל אין אתם יכולים לעבור בשתיקה עלינו... אין אנחנו כותבים לדורות; כותבים אנחנו לשעה, ליום לכל היותר לחדש, הדברים כשהם בפני עצמם אולי אין להם ערך עתה, המחשבות נשתנו ועממן גם המעשים. אבל הם הנם הד החיים שעברו, הם האמה למיד, כמה התרחקנו ללכת קדימה או נסוגנו אחור.

הפילוסוף, המשורר, החוקר, האמן, הבלשן, התורני, בצד לו מסתתר באיזו פנה ספרותית, בורא לו שם את עולמו הרוחני, חולם את חלומותיו ושוכח לגמרי את העולם השפל, העכור, הנס, הפשוט. לא כן אנחנו, בעל כרחנו חננו חיים את החיים, כמו שהם, ואין לנו מנוס ומפלט מהם, ואין לנו יכולים, אף אם אנו רוצים, להסתר ולהמלט, על כרחנו אנו עומדים על המשמר ומרגישים את דפיקת העת...

ועשר שנות, השלח עשר שנות חיים הן, חיים שנצטמצמו, שנתרכזו ושנתגשמו במאה חוברות.

ואיוו חיים, ואיוו שנים? שנים שכמיתן מעטות ככל דברי ימינו, כמדומה לי, שתקופה כזו, עשירה כל כך בתקוות ובמהפכות, בבנין ובהריסת, בבטחון וביאוש, עוד לא היתה לנו מיום צאתנו בגולה. במשך השנים ההן ראינו את עמנו בתקותו וראינו אותו ביאוש, ראינו אותו ביפיפותו וראינו אותו גם בגלותו... לא עשר שנים, אבל דור שלם, דורות שלמים עברו עלינו, ויודע אני כמה וכמה משלנו, שהתחילו את עבודתם ב,השלח, צעירים לימים, עליונים ורעננים, מלאים חיים ותקיה—וזקנה קפצה עליהם פתאום, נתקררו, נצטננו, אבדה רענותם ואבד במחונם, אמונתם בעתידות עמנו נכרתה מהם, התיאשו ואינם רוצים, ואינם יכולים עוד לעבוד עמנו.

ואני ידעתי לפניו איש אחד בא בשנים שנתפס ברבר עברה... וכשהתחילו הבריות להוכיחו, צביישו: היתכן? שערות שהלבינו, וקן לבן—וענינים כאלו?... השיב להם בגאון: אל תביטו אל הראש ואל הזקן; הביטו ללב. הראש זקן, אבל הלב צעיר. אני זוכר עוד היטב, אם קבלו את תשובתו ונתקברה דעתם ואם לא קבלו ולא נתקברה דעתם, וראי לא קבלו, ולא נתקברה דעתם; כי הבריות ברשעתם אינם רוצים להכיר לב צעיר של ראש לבן... ובכל זאת, התיירץ, כמו שאומרים הדרשנים, הריהו תירוצו, ובזיון לגלות, חביבי, בזיון להודות: במובן ידוע, נמצאתי גם אנכי במצבו של מכירי השב; התקופה הארוכה ההיא לא דוקינה אותי. הזקן אמנם הכסף, פליטת הבלורית שעדיין נשארה על קרקדי הלבנה, אבל לבי, לב עברי, לא נודק, ובאותה האמינה, באותן התקוות, ובאותו הבטחון שנכנסתי לפני עשר שנים ל,השלח, הנני נכנס עתה לה,עשיריה, החדשה, השניה, בזו האמונה, ואולי עוד בגרולה מזה: לעת זקנתי החליתי להאמין גם בתחית שפתנו, לא תחיה מדימה, חנוטה בגוילים, אבל, תחיה חיה ממש, תחיה שבדבור, לא תחיה שבכתב וספר, אלא תחיה שבפה—בפיות בניה ובנותיה... וידעתי כי תאמרו לי, וכבר אמרו לי, היתכן? שערות שהלבינו, וקן לבן—וענינים כאלה?... ומוכרח אנכי להשיב את תשובתו של בעל העברה הלז: אבל הלב צעיר. וכמדומה לי, ורוצה אנכי להאמין, שגם ביניכם, קוראי החיבים, קוראי, השלח, ימצאו עוד, בעלי-עברות וקנים כאלה, שלבם לא מת בקרבם, המאמינים עוד ומיחלים ומקוים, חביבים עלי אתם ויקרים, ואשמח לפגשכם תמיד, ובודאי הנאה גדולה ויתרה תהא לי, אם בעוד עשר שנים נזכה עוד הפעם להורמן לפיגוק זה, לשוחח מעט, לפטפט על מחשבותינו ומעשינו. וידעתי כי רבים יתלוצצו בנו על תימתנו, פשטותנו ואופטימיותנו, אבל... אין דבר. המה יתלוצצו ואולי גם אנחנו בעצמנו נתלוצץ קצת על ילדותנו השניה והשלישית... אין כאב ראש בא על ידי כך, אמרי אינשי, כל ליצנותא מותרת, ואפילו ליצנותא דעצמו. העיקר אמנם שלא להתישן, שלא להתרגז, שלא להתיאש ושלא להתעפש...

ובכן, כה לחי, חביבי הקוראים, בבטחון, באמונה, כה לחי!

בברכת התחיה

רבי קרוב.

סמאמיסמיקה של "השלח".

אפילו בחוברת-המאה, חוברת של יובל-כפול, אי-אפשר, כמובן, להשליח' להלל את עצמו ואי-אפשר לעורכו או לספריו לספר בשבח העניינים, שבאו ביז' כרכיו, ואף לבקר ולננות אין נהגים בחוברת 'יובלית', לסיפק חושבים אני לתת בזה רק מספרים 'יבשים', כמעט בלי שום ביאורים' שהם יראה הקורא מאליו, כמה דברים פרסם, השליח' במשך 'יא שנות קיומו (ההפסקות שונות ביתנים) מכל מקצוע ומקצוע, אל מה הרבה להשיג את לבו וכמה מעט לעסוק, ואנו מקים, שהמספרים הללו יראו כלשונם הממללת בהברות מקומעות, אסומה הדיסף 'ההשליח' על הרכוש הלאומי שלנו, ואנכי יתברר על ידיהם נדכן, כמה מן האמת או מן ההפרה יש בכמה וכמה ממענותיהם של קוראי 'השליח' על שהוא מעטם ב-ענייני-החיים' או על שהוא מרבה ב-יחידות 'יבשות', וכיצא כזה.

ודיבבנו אנו להקדים, שהמספרים הללו, אף על פי שאנו ערבים בעד דיוקם, הם סוף סוף יחוסים במובן ידוע: קשה לתחום תחומים ולגבול גבולים, כי יש הרבה עניינים שהם שייכים לשתי מחלקות ספרותיות שונות כבת אחת או אף לשלוש וארבע, כאן נשאר מקום רחב לשקול-הדעת, על איוו מולקה יש למנותם, ואפשר ששקול-הדעתנו לא תמיד היתה מכרעת באמת, אבל סוף סוף אין זה עמיקים כאן בשעורים הגרסיים, ואם המושג, שיקבל הקורא מן העבודה שנשתקפה ב-'השליח', ירא אפילו רק בקירוב-דיני.

נתחיל מן הפובליציסטיקה:

הפובליציסטיקה של "השלח" כללה: א) במאמרים פובליציסטיים, שדנים על שאלות-החיים ושאלות-הספרות בכלל, ב) במכתבים מארצות שונות, ג) בהקדשות ירחיות על כל הנעשה בישראל בארצות שונות. סך הדפי הארושן הוא כ־170 עמודים, "השלח" טאח ושלשים וששעה מאמרים, שהם נהלים למחלוקת אלו: א) 33 מאמרים בשאלות המזן הישראלית הכללית, חוץ מעמודי ההקדו, הכלכלה והסאמיסטיקה וגם חוץ מעמודי הציוניות ומשאלות ישוב ארץ ישראל. ב) 65 מאמרים על עניני תענינות. ג) 23 מאמרים על שאלות חיים בארץ-ישראל. ד) 13 מאמרים על עניני החינוך בחוץ-לארץ. וה 5 מאמרים על שאלות הכלכלה והסאמיסטיקה (במסע כולם מאמרים גדולים במכתבם, למשל, מאמרי של ה"ה. ה. הורוויץ בשבעה המכתבים ושל ה"ה. פ. לישינסקי במכתב המכתבים). סך המזן השנני (מכתבים מארצות שונות) באו שבעים וחודש מאמרים, שהם נהלים למחלוקת אלו: א) 22 מכתבים מחיי ארצות ברומיה. ב) 29 מכתבים מחיי ארצות במערב אירופה ובאסטיקה. ג) 20 מכתבים מארץ-ישראל. סך המזן השלישי הוא ששים השקפות (של ד"ר ש. ערנברג, ד"ר ש. הלל, העשקוף ועוד). בסך הכל באו כ־170 עמודים, "השלח" מאתים ושבעים מאמרים פובליציסטיים.

אנו עוברים אל ענייני ספרות.—רובריקה, שבה כלולים מאמרים על שאלות הספרות הכלליות, השקפות ספרותיות, ביוגרפיות וכדומה. ספרותיות של הכתבים וסופרים ושל ספרים ומאמרים, פורשים נוגעים אל הספרות ומאמרים-בקורות נטבון המצטננים של מלח ה-
מסין וכו' באו בידי כרכי "השלח" מאזים חמשה מאמרים, שהם נחלקים להשקלות הללו: א) 111 עניני ספרות בכלל.
ב) 18 השקפות ספרותיות. דר. ט. רובריקה, ו"השקפות" (ד' יוסף קלזר) וכתבי עתיו, (סופרים וסופרים); 36 רשימות
ביבליוגרפיות; (ד) 40 מאמרים-בקורות סופרים. וצריך להעיד, שבתוך "עניני ספרות" נמצאים מאמרים נחלים בכותרתם, שהם
ספרים שלמים. למשל, "הדעה ליד גורדון" (ד' המשכנים), "ספולנסקי בחרו מספר" (ד' המשכנים) לבריינין, "ישראל וארצו בחזון
הספרות" (עשרה השכנים) למרכיב נדל הלק; "שפת-עבר וספרותה באמריקה" (ד' המשכנים), "מרכיב עשואל ליד" (ד' המשכנים)
למ"ו וידן, "הרשט סנסר" (נ' המשכנים) דר. שאן. ועוד.

מחצית-ישראל וזמן הסדר הכללי, חוץ מפילוסופיה, באו בידו כרכי "השלח" מאה ושלשים וארבעה מאמרים, שהם נחלקים לפחלקות אלו: א) 9 מאמרים-מדע, שכוללים תקופת שינוי, ב) 5 מאמרים-מדע על תקופת בית ראשון ביהודה, ג) 39 מאמרים על תקופת בית שני ביהודה, ד) 7 מאמרים על התלמוד ביהודה (ביניהם גם ספר שלם מאת התלמוד), ה) 38 מאמרים על ישי-הביתנים עד המאה ח"ל ועד תכלית, ו) 12 מאמרים בבקורות-התקרא, ז) ח') 24 מאמרים בעניני הלשון, וט) 6 מאמרים נוגעים בשאלת הדרבה הלשון העברית והתקרא-המשא-בשאלות סילולוגיות.

גם בין המאמרים בכתב-ישראל יש ספרים שלמים, למשל: "הורשי רשומות" (ני המשכים), והדליניסוס הישראלי" (ה המשכים) לה"ר ברנפלד; "חיי ההורים בימי הבנים" (ני המשכים) לדוד לית, "בן יסרא" (פי המשכים) לדוד כהנא, "ספרהעבר הידשה" (ני המשכים) לטביב, "עסקי ספה" (ני המשכים) לר' אלעזר שולמסן ז"ל, האמונה בשתי שויות "ני" לה"ר חשלהן העשירי רובין, "עשרת המעשים" (ני המשכים) לשה"ר לאוור, כלה-המר בישראל" (ני המשכים) לפנחס נשנבסקי, "תולדות השחלה העשירי (פי המשכים) לרב צעיר, כתיבת-התורות ובתי-הקודש" (ני המשכים) ורעיקן המשכים) (ני המשכים) לר' קלמן ועד.

על היולוסופיה הכללית והעברית באו ב"ה הכרכים של "השלה" שלשים ושבעה סאטרים, שהם נחלקים להחלקות הללו:

(א) 12 סאטרים על שאלות היולוסופיה הכללית (בו) 25 סאטרים על שאלות היולוסופיה העברית. התלוותה, ש"השלה" הוא "יולוסופי" ומפוסט" ו"אקסיומי" יותר מדאי, שנשבעו כמה פעמים מצד הקוראים והסופרים, אין להן, איפוא, לעצמן העדלה, על פה שסמכוהו. אבל קצת נהגה יש למצוא בהן, שאף בן סאטרים היולוסופיים יש ספרים שונים הרבה. למשל: "הערת דחיה" (האפיקה) של שטיינמאל, (ני המשכים) לדוד ברנפלד, "שאלת הבחירה בישראל ובעמים" (ני המשכים), "השקפת-העולם והשקפת-הימים" (ני המשכים), "הורות הבחירה בשיתותיהם של קאנט ושוברניור" (ני המשכים) לדוד ניימאקן, "השוב והע" (פי המשכים) להלל צייטלי, "שלושן השכלי לאחד העם" ועוד. מעט הספסר בניהן זו ומחלל, איפוא, על ידי רבוי הכמות והאיכות.

אנו פונים אל הלק הספור הזה, שמונע כוללים בחיבוי את אלה הישרים והאליטונים.

מסלול ספרותי זה באו בי"ח הכרכים של "השלוח" מאת וועסקיע אורבערע ענינים, שהם מתחלקים לשנים אלו : א) 106 רשימות, ציורים וספורים קטרים ; ב) 11 ספורים גדלים ורושנים ; ג) 6 דראמות ; ד) 127 שירים ; ה) 44 פליטונים.
בין הספורים הגדלים יש ספורים שלמים למשל : "ענקס הבנא" של ר' מנדלי מונ"ם (יא השמינים); "פיש רוסטיה של ש.
כן ציון; "מדיח בעל נוף" של ב—q; "לאץ" של פייערברג; "בוחרף", ו"סוכוב לנקודה" של ברנ; "ישי העושע" של חושי
ארכי ועוד.

בין תדרמות יש אחדות, שמגיעות בכמותן עד לספרים שלמים: "תורבן בית צדיק" של י"ל פוק; "צא וחזור" של שלום אש; ר' ליב גולדמאן ובה' "המחלקה" של יעקב שוויינברג, ובספר' של פ' מרץ, ובהת הבכירה" של אש, שנכתבו להתחלה בשביל "השלח", תפרסמו אודרך הרב שניספרו ידונתו (בספר' נכתב להתחלה עריכת ונתנו ידונתו).

ובין השירים יש, המתמיד, "ספרית", "מגלת האש" וה"ברכה" של כאלק; "בין המצרים", "לביבות מבושלות" ו, כהם היום" של פשוטיוהבסך; "שקיעת החמה", "בריונים", ו, נבוקת שו—ד—רוך של יעקב כהן, וע:

היה מה שנתן "השלח" בתשעים ותשע החזירות, שיצאו ממנו במשך כחן שנים. לפנינו כאן רק אחרים: בימים. הערות ואבירים להמספרים הללו תתן—הריסטוריה של החזירות העברית: בספר המאה

מֵאָה חֹבְרוֹת שֶׁל יֶרֶחוֹן עֲבָרִי .

(מרחשון תרנ"ו—מרחשון תרס"ח).

לא שעת-חגיגה היא עתה ל"השלחי ולמוקיריו—עתה, בשעה שהירחונים והעתונים העבריים פוסקים אחד אחד וספרים עבריים כמעט שאינם יוצאים כלל; עתה, בשעה שכנסת ישראל ברוסיה שקועה בתהום של יאוש נורא, אחרי שתקוה הטובה לחצי-נחמה—שווי-זכויות בגלות—הולכת ונכזבת; עתה, בשעה שהתקוה הגדולה והמוהירה—תקוה-הגאולה—כאילו נתגפלה ואינה ממלאה עוד את הלבבות זוי ואורה, חגי-יובל ספרותי צריך להיות תמיד חגי-נצחון: רעיונות ידועים, שמתחלה היו מוקדמים ורעות-יחידים, ועל כן שנואים ונדרפים, נעשים מעט מעט לקנין הרוב, לכל הפחות לקנין רוב-המעולים, ואז חונג ממציאם או נושאם חגי-יובל בתור חגי-נצחון. ל"השלחי יש רעיונות מוקדמים וחדשים כאילו, שעליהם היה שנוא ונדרף, בשעה שהכל דמו למצוא בציוניות הקרצלית גאולה קרובה, בא הוא וצנן את היוקרה; הוא הוכיח, שלא בפוזיות ובדרך נס דיפלומאטי נרכשת ארץ ונבנית אומה, ובשעה שהכל דמו לראות בתנועת-השחרור הרוסית ישועה קרובה, התקומם הוא גם-כן (כמה שהספיק, כי הוא פסק לצאת לזמן ידוע מיר אחרי פרסום המאניפסט ע"ד ה"רומה הבוליגנית") נגד המבזהלים והנלהבים ביותר וראה מראש מה שיקרה לעמנו—מה שכבר קרה לעמנו האומלל: הוא הקריב את הקרבנות היותר גדולים והשיג—לא כלום... וכן בספרות: בשעה שהכל רעשו בקולי-קולות על התקרמותן והתעשרותן של לשוננו וספרותנו, היה "השלחי" היחיד, שלא הפריז על המרה וראה לכל הגדול המלאכותי של העתונות והוצאות-הספרים שלנו אחרית לא טובה, אז היה "השלחי" האורגן של ה"פיסימיסטים", של ה"המתונים" וה"הקרים", כמעט של ה"ריאקציונרים", עכשיו הראו החיים, מי צדק—הנלהבים בהפרותיהם או "השלחי" באזהרותיו, עכשיו מכירים הכל, שהציוניות היא עבודה-לדורות, רכישה מרווה דם וזעה של ארץ-האבות על ידי נייעת-הבנים, עכשיו מכירים הכל, שתנועת-השחרור הרוסית לא נתנה ולא תתן הרבה לבני-ישראל וגם—שבני-ישראל נתנו לתנועת-השחרור הרבה יותר מן הראוי, ועל כן הויקו לעצמם והויקו לתנועת-השחרור, שאפשר היה לרכאותה בתואנה, כי לא רוסית היא, אלא יהודית... ועכשיו מכירים הכל, שכל ה"פריחה" וה"התקרמות" של ספרותנו לא הצילוה ממשבר גדול ונורא, והאורגנאים המועטים שנשארו לפליטה בלשוננו הלאומית, מלאים קינות ויללות על מצבן הנואש של לשוננו וספרותנו, רעיונותיו של "השלחי" נצחו, איפוא, עתה והיו לקנין-הרבים, אבל אוי לנצחון זה! סיפרי "השלחי" הם המנצחים—ומי הם המנצחים יותר מהם? וכי יכול היה ירמיהו

לחוג חג-נצחון לכבוד חורבן ירושלים, שצפה אותו מראש?
ובכל זאת יום צאת חוברת המאה של 'השלח' חג הוא לנו.
לעמים, שחיהם שקטים ושלוים, מאה חוברות במשך אחת-עשרה שנה מה הן?
לפני שתי שנים חג מכתב-עתי סיני את חג-האלף לקיומו, זה האות,
שחיי הסינים ממעטים להשתנות ועוזרים בלי חליפות יתרות, עתונים וירחונים
מתקיימים יותר ממאה שנה יש למצוא באנגליה, אשכנו וצרפת: גם חייהם של
העמים הללו אינם מלאים מהפכות ושנויים חיצוניים גדולים ונמהרים, לעמנו
המנוף והדיוי, המוכן לפורעניות על כל צרה שלא תבוא—לעם אחר, נחשבות
אחת-עשרה שנה לתקופה שלמה, מלאה המורות וחליפות הרבה, במשך ייא השנים
הללו צמח בתוכנו בית-קברות של כתבי-עת, אים, המליץ, הצפירה,
הדור, השבוע-המגיד, הקשת, המזרח, המעורר ועוד ועוד? — ומה
רב המרחק בין מאמריהם הנלהבים של עהרנפרייז, ברדיטשובסקי,
בריינין ועוד, שבלב מלא תקוה מזהירה ואמונה צעירה דברו בשנה
הראשונה לצאת 'השלח' על הרחבת נבילות ספרותנו, על ערכה הלאומי
לכל עם ישראל, על תחיתה בדבור ובכתב ועל התפשטותה בעם,
ובין קול הענות החלושה הנשמעת עתה כמחנה-העברים, קול מלא
ראנה לקיום הרופף של פליטה-ספרותנו, ראנה, שקשה להבדיל בינה ובין
היאוש הנמורז-ובציוניות-הרי אז, לפני אחת עשרה שנה, כשנוסד 'השלח',
היתה התקוה משחקת לפני הרעיון הצעיר של הרצל האירופי, ירח-דבשי
ארוך היה לה כל הזמן, שעבר מיום שנתפרסמה, מדינת-היהודים ועד אחרי
הקונגרס הראשון ועוד זמן מרובה אחר זה, הרעש והשאון גדלו והשמחה
היתה במעון הציוניים, עתה—קול דממה דקה ולפעמים אנוחה עמוקה ושוברת את כל
הנוף... וחיי ישראל בכלל—כמה נשתנו, כמה חליפות וכמה המורות באו בהם,
כמה תקוות נכזבו, כמה אילויות הובלו לקבר...!

השלח חי את כל החיים הלאומיים והספרותיים הללו, כי רק מי שחיה
אותם יכול היה להתקומם נגד הנפשו והמוטעה שבהם ולהלחם עם כל
המלאכותי והעובר שדבק בהם, אבל 'השלח' לא רק התקומם ונלחם, כי לא רק
שלילה היתה בבית גנזיו, שלילתו באה מתוך שלשה חיובים גדולים, שהיו
קשורים זה בזה בקשר אמיץ: ישראל, ציון, השו"ן העברית; כלומר:
הרמת רוח העם על ידי תקון חיי הצבור הישראלי והפצת המאור שביהדות,
כרי שלא תשקע האומה במים שער-טומאה ולא תהא יכולה גם לא תהאר אויה
להגאל; רכישת ארץ-ישראל ע"י עבודה מעשית וקולטורית מודרנית ונעשית
בתבונה ובוהירות; תחיה מודרנית של הלשון העברית בנלות ובארץ-ישראל
והרחבה אטית ובלתי-פוסקת של הספרות העברית, אלו היו שלשת הכוכבים
הנוצצים, שהאירו את הדרך לפני 'השלח', עורכיו וטובי-ספריו. ומפני שלא
הפריו מעולם על מרת-היכולת, על כן לא בא מעולם לידי יאוש נמור, ולא בא
לכך גם עתה, אם בכלל שם לו למופת את דרכי הנביאים, הרי אי-אפשר היה
לו שלא לראות, שהמסרים והשוללים הנוראים הללו, אשר לעומת נביאי-
השקה, המרפאים את שבר העם על נקלה ואימרים: שלום שלום!—היו הם
פיסימסטים נמורים, מעולם לא באו לידי יאוש מוחלט: מלאי-יאוש היו רק

כל עוד שהעם היה שפור-השמחה ולא ראה את הסכנה הקרובה; אך כשבאה הצרה והעם הקצר שבר גדול, היו הם מנחמיו הראשונים ומעודדיו היותר נאמנים, — היו הם האופטימיסטים היותר גדולים בנוגע להתקיימות יעודיו הנצחיים. גם, השלחי הוא דוקא בעת-צרה, בשעה שהאופטימיסטים מלפנים נעשו להפי' סימיסטים היותר נוראים, אם לא אופטימיסטים — לכל הפחות רחוק מיאוש. הוא מוסיף להאמין בשלשת החיובים הגדולים, אף אחד מהם לא אבד במשך ייא שנות קיומי, בכל החליפות והתמורות שעברו על עמנו, אידיאלו הלאומי וספרותו הלאומית. כאן, בראשית הנסדו, כן עתה, בשעה שיוצאת חוברת-המאה שלו, הוא מסיף להכשרת הלבבות בכל מקום, לעבירה מעשית וקולטורית בארץ-ישראל ולתחית הלשון הלאומית ולהרחבת הספרות הלאומית, והוא מאמין, שיבוא היום הגדול, שבו ישובו שלשת אלה — העם, הארץ והלשון — לתחיה נמורה, ואז יתלכדו ולא יתפרדו עוד!

ובאמונה זו כסוב הלאומי המקווה מחזקה דוקא מה שנתקיים כמעט כל מה שראה מראש מן הרע הלאומי המוכרח לבוא: הצטננות הלבבות לצינויות, יסורי-האומה מחמת נטירת כרמי-זרים וירידת הספרות העברית, התלמוד מספר: פעם אחת היו רבן נמליאל ור' אליעזר בן עזריה ור' יהושע ור' עקיבא עולין לירושלים, כיון שהגיעו להר-הצופים קרעו בגדיהם. כיון שהגיעו להר הבית ראו שעל, שיצא מבית קרש-הקדשים: התחילו הן בוכין ור' עקיבא מצחק. אמרו לו: מפני מה אתה מצחק? אמר להם: מפני מה אתם בוכים? אמרו לו: מקום שכתוב בו: והור הקרב יומתי ועכשיו שועלים הלכו בו — ולא נבכה; אמר להן: לכך אני מצחק וכו'; באוריה כתוב: לכן בגללכם ציון שדה תחרש, ובזכריה כתוב: עוד ישובו זקנים וקנות בחוצות ירושלים; עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה הייתי מתירא, שלא תתקיים נבואתו של זכריה; עכשיו שנתקיימה נבואתו של איריה בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת, והברייתא מסיימת: בלשון הזה אמרו לו: נחמתנו, עקיבא, נחמתנו! (סוף מכות).

תהי נא זאת גם נחמתנו! כשם שנתקיים הרע, שראה, השלחי מראש, כך יתקיים גם הטוב, שהאמין תמיד בביאתו המקווה ולא חדל להאמין בה גם עתה, בשעה שחישך ואפלה מסביב, כי שלשת הכוכבים הנוצצים לו מרחוק מאירים אפלה זו: הם מורי-דרכו בחשכת הגלות וישארו כן עד שיבוא עמנו אל המנוחה ואל הנחלה.

מוקירי, השלחי מברכים אותנו, שיוכה לחוג את יום צאת חוברת-האלף שלו, יקרה וחשובה ברכה זו ביחוד, לאחד העם מיסדו, לעורכיו ולמוציאיו, אבל רק בתנאי אחר: ש, השלחי ישאר כל הימים, — השלח...

ד"ר יוסף קלוזנר.

אדיסא, מרחשון תרס"ה.

הספרות העתית בלשון עברית.

מאת

י"י שמעון קרנפלה.

מאחר שהספרות היא בכל זמן ובכל מקום דמות מדויקת של החיים המדיניים והקולטוריים בעמים, כידוע ובה מתבטאים בדיוק ובבהירות כל הזרמים האישיים והלאומיים בכל מקצועות החיים—על כן קוראים אנו ומתעמקים בספרים מתקופה קדומה לא רק לצורך הבנתם הם עצמם, או כדי למצוא בהם ידיעות שמושיות, אלא גם מפני שהם רשמים היסטוריים, שרק על ידם נרע את הקשר הפנימי, האורגאני, של המאורעות, את סדר השתלשלות הסבות ואופן התפתחות ההיסטוריה. ומזמן שנתרבו החיים הצבוריים באיכות ובכמות, שוב לא מצאו בני-אדם די ספוקם בספרים, שהם ענינים מסודרים וגמורים. אז נבראה הספרות העתית בתור דמות המאורעות המתהווים. בה מתבטאות השאיפות והתביעות של כל דור ודור—השאיפות והתביעות היומיות, שלפעמים הן מיטעות או נמנעות, ועדות היסטוריות זו מתוך רשמי הזמן היא חשובה גם-כן במדה מריבה: מפיה אנו שומעים לא רק מה שנהיה ויצא לפעולה, אלא גם מה שלא נהיה ורק עלה במחשבה. ובמאורעות שנהיו אנו למדים מתוכה איך נהיו. בספרות העתית אנו מוצאים התרקמות החיים, התהוות ההיסטוריה. הספרות העתית בלשון עברית היא חרשה, בערך, וצעירה לימים. אבל היא הולכת ומתפתחת מתקופה לתקופה בה במדה שהחיים הלאומיים מתפתחים בתוכנו. הספרות העתית היא, כמובן, חלק של הספרות בכלל, ובנימין אין-מספר היא קשורה אל אחותה הבכירה והחשובה ממנה, אותו אופן-ההתפתחות, שאנו מוצאים בספרותנו הלאומית בכלל, אנו רואים גם בספרותנו העתית. וכמה שאנו מותחים דין קשה על ספרותנו מפני שאינה מספקת כל תביעותינו המוסריות, הרי אין ספק בדבר, שבכלל יש למצוא בה התפתחות רבת-ערך. די לנו לעבור במקרה אחת על הספרות העברית מזמן צמיחת הספרות החרשה, האירופית, ועד ימינו אלה, כדי לראות, כמה גדלה באיכות ובכמות, כמה התפתח בה הטעם הטוב ונתרבו חקניה ועניניה. לא נחליט, שכבר הגיעה ספרותנו לידי השלמות הרצויה והדרושה—זה לא יהיה לעולם, מפני שגם תביעותינו הולכות וגדולות מתקופה לתקופה; אבל סימנים של התפתחות רצויה ביראי אנו מוצאים בה.

בשנת תק"י עלה במחשבה לפני הרמב"ם ליסד עתון שבועי עברי בשם

קהלת מוסרי שרק שני גליונות יצאו ממנו ואחר-כך פסקה הוצאתו. די לרמזו אך על עיבדא אחת, כדי לסמן על ידה את מהות העתון הזה, הנסיון הראשון בספרותנו העתית: אותם שני הגליונות שיצאו לאור נמצאים בכתב-ידו של החכם התורני והמדעי ר' שלמה מרובנא, שהעתיקם לעצמו והוסיף עליהם את הגהותיו. הכשרון הספרותי של עמנו בדורות קדומים נצטמצם על פי רוב בפירושים והגהות לספרים שכבר נתפרסמו, וסבת העיבדא הזאת היא—כי מצד אחד היה העסק הספרותי מצוי מאד בבני עמנו, כלומר: רבים התאוּ לפרסם דבר משלהם ברפוס; ומצד שני לא היה הכשרון הספרותי מספיק להם לחדש דבר, אלו הכחות הספרותיים בעלי-החפץ, שחסר להם הכשרון, מצאו די ספוקם בפירושים והגהות לספרי זולתם.

וכשהתחילה הספרות העתית בלשונו, עדיין לא נשתחררה מתנאיה של ספרותנו בכלל.

כמיכן, אין מן היושר וגם אין זה מן ההבנה ההיסטורית לפצות את עומק-הדין עם נסיון ראשון, עם התחלה, כל ענין קולטורי צריך להתפתחות ארוכה עד שנייע לגמר בשולו, גם בקרב העמים האחרים לא נולדה הספרות העתית המשוכללת בבת אחת; אם נסתכל בספרות העתית הגרמנית בברלין, תכנה וצורתה באמצע שנות המאה הי"ח, נראה גם אותה במצב הילדות והבוסר. הנסיון הראשון ביצירת ספרות עתית בעברית מלטרנו, שאמנם כבר עמדו אז בברלין, במקום-מולדת ה"תחייה" העברית, על הכרת חשיבותה של ספרות כזו, שעיקר יתרונה היא—ההשפעה התמידית והקבועה על הצבור לשכלל את מעמו ולחבר אותו אל החיים. הנסיון הראשון עלה בתהו, מה שאומרים, כי אימת שלטון-הקהל הברליני בעתה את מנדלסון מלהתמיד בפעולתו זו, אין לו שום יסוד היסטורי. בעינינו לא יפלא, שלא הצליח מנדלסון במפעלו—אדרבה, פלא גדול היה, אילו היה עתונו מתקיים זמן מרובה. עלינו לזכור, כי בימים ההם היתה ערת ברלין מועטת-באוכלוסין, ואפילו אם נצרף לה את כל היהודים בפרוסיה, נבוא לידי הכרה, שלא היו מספיקים כולם ביחד לפרנס עתון שבועי עברי בחומר וברוח.

בראשית שנת התקמ"ד התחיל לצאת המכתב-העתי החדש, הירחון, "המאסף". משעה שנסה מנדלסון את כחו בהתחלה זו—בעתון השבועי, קהלת מוסרי—ולא עלתה בידו עד שנוצר "המאסף" עברו שלשים ושלש שנים, שהן מקפיות אחת מן התקופות ההיסטוריות היותר חשובות בעמנו. איך שנשפוט עתה על "המאסף" וחשיבותו הספרותית, בכל אופן נודה, שיצירתו לא היתה מקרית, ארעית, פרי-שאיפתו של אדם פרטי, אלא צורך השעה במלא מובן המלה. מטרת הירחון היתה השכלת הרבים, הנקבת הכחות הקולטוריים בעמנו, כנחל הכשורי, שהקדימו בעלי "המאסף" להוצאה הירחון, אמרו מיסריו בפירוש: לא מאיש אחד ולא משנים יצאו הדברים האלה, כי אם מאגודת מרעים משכילים, אשר שקדו מימיהם על שערי התורה ועל דלתות החכמה, מהם בעלי נמרא יודעים לישא וליתן בעומקה של הלכה על דרך הפשט האמתי, מהם בעלי חכמה ויודעים בלשונות וזרות, וכלם כאחד שמו את לבם זה ימים כבירים לחקור ולדרוש אחרי דרכי לשוננו הקדושה בספרי תנ"ך ובספרי הקדמונים ויכתבו על ספר איש איש את אשר מצא בפירוש המקרא, בדקדוק המלות, במהלך הלשון, בסגולת מליצותיו

ושיריו, בצחות הספורים ובנועם סדר המאמרים. ואחר זאת שמו שכם אחד בקנין התורה והחכמה כמאמרם זיל בפסוק-הסכת ושמע ישראל היום הזה נהיית לעם, עשו כתות ועסקו בתורה, שאין התורה נקנית אלא בחבורה-ויביאו איש איש באמתחתו את אשר לקט בדבר יום ביומו, למען כלכל את דבריהם במשפט.

ומיסדי הירחון הזה בודאי לא קנו למצא במפעלם איוו הנאה חמרת-אדרבה בלי סיוע חמרי מצדם לא היה המוסד הזה מתקיים אפילו שנה אחת. כיונתם האידיאלית היתה: כעת חכמה בחיץ תרונה, ברחובות תתן קולה, מהרו קרואיה, חישו להביאה הביתה, אם בטירות מלכים תשבו, ואם באהל לעי אהלכם, אם על ממות שן תשטחו ואם יחד על עפר תשכבון, אם עמים רמונים וחזה אבוס ערוך לפניכם, ואם פת לחם נקיד ומי באר לחמכם...

חלוצי ההשכלה העברית יצאו לפני העם: משכיליו וחכמיו אטרו לחנכו ולשכלל את טעמו, להרבות את ידיעותיו ולעלות את תרבותו המיסרית, ורק לצורך זה יסדו את המאסף.

הירחון הזה זכת, שתקיפה היסטורית בישראל תהא נקראת על שמו: דור המאספים. מקומו קבוע בהיסטוריה הישראלית. ועתה, אם נעבור על כל חוברותיו ונבחון את כל מאמריו ושיריו, את תכנו ואת צורתו, ונדמהו אל ירחון עברי בימינו, כלום לא נשתאה על ההתקדמות המרובה, שניכרת בספרותנו העתית? גם במשפטנו על, המאסף לא נשכח את תנאי המקום והזמן. אבל כמו כן צריכים אנו לזכור, כי בימים ההם היה ידיעת הלשון העברית יותר מצויה בעמנו. בארצות המערב למדה אחינו אז במדה יותר מרובה ממה שלומדים אותה עתה אפילו בארצות המזרח. כל מי שהיה סיפק בירו שקד ללמד את בניו עברית, מה שהיה אז דבר מוכן מאליו, ידיעת לשונות זרות עדיין לא היתה מצויה כל-כך בקרב היהודים, כי נערי בני ישראל לא למדו עוד בבתי-הספר הכלליים, בכלל היו החיים העבריים עדיין קבועים ומוצקים, סביבה עברית ודעת-קהל עברית השפיעו בימים ההם הרבה על הכל. ועל כן נראה לנו, לכאורה, שדוקא בימים ההם היה מן החיוב ומן האפשר, כי הירחון העברי, שבו השקיעו טובי המשכילים והמלומדים בישראל את כחותיהם ושעריין היה לו יסוד בחיים התרבותיים של אחינו, יהיה משיכלל בתכנו ובצורתו, מלא ונדרש דברים חשובים בספרות היפה והמדעית.

כך נראה לנו על יסוד תנאי ההתפתחות הטבעית, אבל בעמנו ובספרותנו אין התפתחות טבעית לגמרי.

אנו לפי טעמנו עתה אי-אפשר לנו להבין, איך היה יכול ירחון כזה, שבקושי אנו מוצאים בו אפילו איזה דבר בינוני, להשפיע כל כך על בני דורו ולעשות רושם כביר ונמרץ, שכמותו כמעט שאי-אפשר בימינו, אחרי שפסק הירחון לצאת, עדיין לא שכחו בני הדור הבא את חשיבותו ואת ערכו הגדול. הדור הבא לא היה יכול, לרקח כמה"ח. במקום המאסף התחיל לצאת ספר שנת: ככורי העתים. המאסף השנתי הזה הביא מדי שנה בשנה, פרי תבואתו-דברים נחמדים וענייני מדע וחזקת. אבל סופרי הדור ההוא, שנתקבצו מכל הפוזות הגולות, היו יודעים, שאינם יכולים לברוא אפילו מאסף שנתי, שיהיה מה שהיה המאסף החדשי בימי הדור הקודם; וכדי למלאות את החסרון, הכניסו

לתיך, בכורי העתים את מבחר מאמריו של, המאסף, וכי אפשר לצייר לנו תעודה של עניות-רוח יותר מדויקת ויותר מחפרת? וכאמת, עלינו להודות, שמאמרי, המאסף ושיריו עולים בתכנם וערכם הספרותיים הרבה והרבה על המאמרים והשירים המקוריים של הספר השנתי, ולפיכך אין ספק, שבכורי העתים, בהרפיסם את המאמרים והשירים שב, מאסף פעם שנית, השביחו את סחורתם, בירחון, המאסף. אנו מוצאים משהו מן המעט הטוב של דור מנדלסזון ולסינג; ואולם בשעה שאנו קוראים את, בכורי העתים, כמעט שלא יעלה על לבנו כל עיקר, כי בימים ההם כבר נתפשטה שירתו הנעלה של נקח בכל העולם, ושירת הנה כבר עשתה רושם אדיר בעולם הספרות. אמנם, אנו מוצאים בהם פעם בפעם איזה נסיון של תרגום משירי שילר ונקח; אבל השפעת מעמם לא נראה.

ואולם בכרכים האחרונים של, בכורי העתים אנו מוצאים יצירה חדשה לנמר: חכמת היהדות, שבימים ההם כבר גדלה ונתפתחה הרבה. שנים מראשי מסדה, שיר ושר"ל, פרסמו בהם את ראשית פרי חקירתם המדעית. אפשר שהחשיבות היותר גדולה יש למצוא לא בחיוב מאמרי-הבקורת ובחקירות המדעיות של שיר ושר"ל, אלא בהשפעתם על התפתחות ספרותנו, בפעם הראשונה אנו רואים תוכן מדעי בענינים כתיבים עברית אחרי זמן מרובה ללא מדע אמתי וללא תוכן חדש, — תוכן מדעי לפי מושגי דורנו. לא אפסילוסטקה תיאולוגית וגם לא קיבוץ רשימות כרונולוגיות, אלא בקורת מדעית והיסטורית.

מרוב הקוראים לא הפיקו החקירות האלה רצון. הם התענונו על, מתק מציאותיהם של, משוררי הדור ועל הפטפוט הריק של, דוברי צחות". ואותן המענות, שאנו שומעים עתה מפיו הצעירים על, חקירות של מה-בכך ועל, חכמת ישראל, שאין לה סוף, אנו מוצאים גם בימים ההם. אבל סוף סוף גברה החקירה המדעית על כל המענות האלו. לברר את תועלתה ואת השפעתה המרובה אין מן הצורך.

מה שצריך להטעים הוא—שגם בימי, בכורי העתים עדיין לא פסקה הלשון העברית להיות, לכל הפחות, לשון המלומדים והמשכילים שבישראל בכל ארצות-פוזריו, אמנם, בגרמניה יסדו אז כבר את חכמת-היהדות הלועזית; אבל בונה הראשונים בעצמם הבינו את הלשון העברית ואת ספרותה על בורין וגם כחבו עברית לעתים מוזמנות. צונץ כתב עברית באוהו הסגנון המדעי, שהמציא לכתביו בגרמנית; יוסט כתב עוד על דרך המליצים מבית-מדרשם של, המאספים, ואברהם גייגר כתב בסגנון מדעי מצוין ונפלא, שהוא ראוי להיות למופת לכל המשתמשים בלשונו לצורך חקירות מדעיות. אלו שכתבו אז גרמנית עשו כך לא מאי-ריעת לשוננו, אלא מתוך כוונה אחרת: מתוך שאיפתם להוציא את חכמת-ישראל מבית-המדרש הישראלי ולקבוע לה מקום באוניברסיטאות של הגוים.

בכורי העתים פסקו בשנת תקצ"ב, ובמקומם בא תיכף המאסף, כרם חמדי. השפעתו של מאסף זה היתה בזמנו מרובה במדה, שאי אפשר לציירה בימינו. הוא היה כעין אקדמיה עברית, תל שהכל פונים אליו. סופריו היו חשובים כעין חברי האקדמיה המדעית בפאריס. ואמנם, כמעט כלם היו יחידים סגולה, החוקרים המצוינים בדור ההוא. המאסף, כרם חמדי נחשב אז להאורגאן

של ביה-המדרש לבקורת ההיסטורית, ואפילו חכמי הגוים, שלא היו בקיאים בעברית, ידעו את ערך המאסף וטיבו; ידעו, שיש בעברית מאסף מדעי, אשר מאמריו הם מרובי-ערך ומלאי-ענין. כל כרך וכרך היה עושה רושם בצאתו לאור, והעתונים המדעיים בלשונות הלועזיות היו ממהרים לפרסם את תכנו ותמציתו. ואף עתה אפשר לומר, שכמעט כל המאמרים, שבאו בתשעת הכרכים של כרם חמדי (כידוע, פסק אחרי שיצא הכרך השביעי, כשמת עורכו שמואל ליב גולדברג, ושני אור זקש חדשו אחרי זמן מרובה והוציא ממנו עוד שני כרכים), הם ענינים חשובים מאד, חקירה מדעית נצחית, שערכה אינו מוטל בספק אף לפי טעמנו. אפשר שבדורנו היינו מפקפקים מעט בסגנונם ובצורתם של קצת המאמרים, אף על פי שעלינו לזכור, כי גם בלשונות לועזיות לא היו נמנעים או מלכתוב באופן כזה, בתור אגרות ערוכות מצד חוקרים איש לרעהו; אבל התוכן המדעי של האגרות האלו נכנס אל אוצר קנייניו המדעיים והוא חלק חשוב של חכמת-היהדות.

כרם חמדי היה מוקדש לבקורת מדעית ולחקירות בכל מקצועות חכמת היהדות. החקירה המדעית בעצמה, אפילו אם אין בה שאיפה של שלילה והריסה, חשודה היא בעיני כל אלה, שמאססים בכל בקורת בענינים שייכים פחות או יותר אל הדת. בשבעת כרכיו הראשונים, שבהם ניכרה השפעת שייר ושרי'ל במדה מרובה, הצטיין המאסף, כרם חמדי בהשקפתו הקונסרוואטיבית. בבקורת המקרא כמעט שלא נגעו כל עיקר (רק ר' נחמן קרוכמאל פרסם שם את חקירותיו בענין זמן-חבורן של הנביאות האחרונות בספר-ישעיה ובענין כמה מזמורי תהלים, שנחשבו בזמן מאוחר). ואפילו בבקורת התלמוד, שבה עסק שייר ביחוד, אנו מוצאים זהירות מרובה. — משא-פנים להשקפת רוב בני-הדור, שעדיין לא היו דנילים בבקורת כזו, די צרמו על התנצלותו של שייר בשעה שבא לפרש איוו משנה שלא כמסקנת הנמרא. הוא מסתייע לצורך זה בדעת בעל תוספות יום, כי במקום שאין נימלדינא יש הרשות לפרש את המשנה אף שלא כפירוש הנמרא. הבקורת בשבעת הכרכים הראשונים של כרם חמדי היא בכלל מתונה מאד, ורק לתוך שני הכרכים האחרונים, שיצאו לאור אחרי הפסק של עשר שנים, הכנים העורך החדש בקורת חריפה ופסקנית הן בנוגע לנושא ענין החקירות המדעיות והן בנוגע לאופן הבקורת. לא רק בבקורת המקרא אנו מוצאים כאן חירות מרובה, אלא גם בהשקפה הדתית, בבקורת המבקרת את התפתחות האמונה הישראלית.

בינתים יסדי הושע העשיל שור את, החלוץ.

המאסף הזה נוסד בכונה ברורה לבקר ולהרוס, הוא היה מחאה נמרצה נגד מסורת-הקדושה, שנהגו בהבנת היהדות. יותר מתוכן הבקורת חשוב בלי ספק אופן הבקורת, שהנהיגו סופרי החלוץ. האנשים האלה היו חכמים מצינינים בבקאותם וחריפותם, מבקרים וחוקרים אנשי-שם, ובכל אופן הרבה והרבה אפשר ללמוד מדבריהם, אבל הם הפלינו כל-כך לצד אחד, לצד ההריסה, עד שהבקורת המתונה והבלתי-סקנקציונית, שאנו עוסקים בה בימינו, כבר חדלה להעלות אף וחמה בקרב רוב התורניים המשכילים. הבקורת מיסודו של החלוץ לא נשאה פנים לשום דבר ולשום דעה קבועה בישראל. כתבי-הקודש, המשנה

ושני התלמודים, ואפילו בעלי המשנה והתלמודים, נכנסו בגדר הבקורת החריפה החותכת כאיזמל והמדקדקת כחוט-השערה בכל פרט ופרט. בקורת חפזית וחריפה כזו, בסגנון חריף ועוקץ, לא נשמעה עוד בספרותנו ומיורה היתה לרוב הקוראים עברית. אין ספק, שכמה מהחלטותיהם של מאמרי, החלוצי הן מוטעות או מוגזמות, ובכלל כל בקורת לשם מטרה מיוחדת מקלקלת את שורת-הדין ואת ההגיון המדעי. ואולם בעלי, החלוצי הכניסו רוח עזה לתוך ספרותנו, כח רוחה ומהרם, אך גם כונה ומחדש. הם בראו תקופה חדשה וחשובה מאד בספרותנו, אלא שהשפעתה של תקופה זו לא היתה מרובה. הקיצוניות המרובה שבחוברות, החלוצי גרמה, כמובן, שלא חדרו אל תוך השדרות הרחבות של הקוראים עברית. השפעת, החלוצי היתה ניכרת רק בקרב צדה. קטנה של משכילים, שהיו מצויים אצל חקירות מדעיות כאלו וכבר נשתחררו ברוחם כל כך עד שיכלו לקבל בסבלנות חקירה חפזית קיצונית, אפילו אם לא הסכימו לה בכל פרטיה. הסגנון העוקץ, שאפשר להשלים עמי רק כשאנו מבינים את הסבות המיוחדות שנרמזו לו, הכאיב את לבות רוב הקוראים עברית, שהורגלו להתייחס אל נושא ענין החקירות האלו ביחס של כבוד וְהַעֲרָצָה. וזלזול זה, גרמה עוד סבה אחרת להגבלת השפעתו של, החלוצי: בינתיים נקבע כבר המנהג לכתוב את עניני חכמת-היהדות בלשונות לועזיות ורוב החוקרים הישראליים זנחו את הלשון העברית, וכמעט שחרלו להבינה כל צרכה. על כל פנים, לעתיד לבוא, כשיקתבו תולדות חכמת היהדות והתפתחותה בספר, בלי ספק יוקדש פרק הגיון גם לתולדות, החלוצי והשפעתו המרובה.

בעקבות המאסף, כרם חמדי יצא גם המאסף, אוצר נחמד, שסד יצחק בלומפלד, בארבעה כרכים. המאסף השנתי הזה, שיש בו כמה ענינים מדעיים חשובים, לא השפיע כל עיקר על התפתחות ספרותנו העתית. הוא היה בימים שצא בהם דבר שלא בעתו. השמוש בלשון העברית לצורך חקירות מדעיות כבר נחשב אז בעיני רוב חכמי ישראל במערב לשעשוע ומיתרות. קצת מזקני הדור כתבו וקראו עוד עברית, אבל החכמים הצעירים לא השתמשו בה עוד. הסבה העיקרית לשנוי המעצב הזה יש למצוא בהתמעטות מספרם של הקוראים העבריים בארצות-המערב. מי שפרסם חקירות מדעיות, השתמש בהכרח בלשון לועזית, שמבינים אותה הקוראים היהודים והנוצרים.

ואולם שנוי נמרץ כזה אינו נעשה בעם ביום אחד, לא בימי דור אחד נשכחה הלשון העברית מאחינו שבארצות המערב. וחוק מזה, הרי איזה יחס וקשר היו תמיד בין היהודים המזרחיים ובין אחיהם שבמערב. קצת המרינות-גלוציה ואינגריה-עמדו באמצע, וכל זה לא נתן להלשון העברית להשתכח עד מהרה. הרבה נסיונות נעשו בימי-המערב, להרים קרן השפה העברית. ספרים מדעיים חשובים נכתבו אז בעברית-אבל ספרים מדעיים אינם משפיעים באופן ישר על ההתפתחות הרוחנית של הדור, - בשנת תרי"ה נוסד בוויינא המאסף השנתי, כוכבי יצחק, שבצורתו היה דומה ל, המאסף ול, בכורי-העתים. מאסף זה, שברובו פרנסוהו סופרי ישראל בגלוציה ואינגריה והשתתפו בו גם שירידי הסופרים העבריים בארצות-המערב, הביא, פרי-מחקר, שירים ומליצות, באורי-הכתיובים ומכתבי חכמה ודעת. אין ספק, שגם בנמצאים כמה ענינים נאים, גרירי-וריעה

שעשו פרי, אבל בכלל ניכרים כבר במאסף זה סמני הירידה הספרותית של לשוננו, הפוזר הקולטורי נבר בינתיים בעמנו. לספרות עתית עברית, שתשפיע על כל ישראל כמו שהשפיע, המאסף בזמנו, לא היה עוד מקום בעמנו. אפילו הקשר בין יהודי-גלילי ובין יהודי-רוסי, שברוב חייהם הקולטוריים דומים הם אלו לאלו, נעשה רופף מאד, ההשכלה העברית ירדה בתכנה מיום אפילו בגליליה. כחות ספרותיים חדשים באו רק לעתים רחוקות. כנסת-ישראל בגליליה ובאונגריה לא היתה יכולה עוד לפרנס את הספרות העברית וצריכה היתה לשתוף הכחות של יהודי רוסיה, שבימים ההם לא נתבזבוזו עדיין על הקולטורה האנושית-הכללית בלבד, המגיד נסה לאחד את יהודי המערב עם יהודי רוסיה, והרבה עלה בידו, מן הראוי היה להקדיש לפעולתו והשפעתו דברים מפורטים, אלא שאנו עסוקים כאן יותר בכתבי-עתים, שהם קרובים בתכונתם לספרים, ולא בעתונים, שהם מספקים בעיקרם את צרכי-הרגע.

ב, המגיד הכריעה כבר השפעת יהודי המזרח בכלל, אבל עדיין לא הובלטה השפעת יהודי-רוסיה ביחוד. תקיפה ספרותית חדשה היתה ממשיכה ובאה, תקופה, שהיתה צריכה להברא בעיקרה על יסוד שתוף הכחות של כל יהודי המזרח, אבל שבה היתה צריכה להכריע השפעת יהודי רוסיה. ותקופה ספרותית חדשה זו יצר פרץ סמולנסקין בירחוניו, השחר.

אם נקרא עתה את כל שנים-עשר חלקי, השחר, נמצא בהם לפי מעמנו הספרותי ולפי השקפותינו עכשיו כמה ענינים (ואפשר שאלו יהיו הרוב), שלא יתאימו לרוחנו, השחר לא היה מוקדש רק לחקירות מרעיות, שאינן תלויות בטעם, אלא היה בעיקרו ירחון ספרותי ופובליציסטי. תנאי חיינו נשתנו משעה שנוסד שני מרובה, השקפתנו על החיים שונה מזו של שנות-השבעים למאה החולפת. ההשכלה הכללית נתפשטה בקרב אחינו שבמזרח, וגם היריעות הממשיות בעניני-היהדות נתפשטו יותר בתוכם. תביעותינו הספרותיות והמסוריות גדולות עתה מאותן של בני הדור הקודם. אנו מרגישים עתה צורך גדול לפתור פרובלימה קשה עד מאד: לעשות לאפשר את קיום היהדות במובנה הרחב—לא רק בתור דת—בסביבה אי-יהודית, שהשפעתה על חיינו הרוחניים והמסוריים מתרבה מיום ליום. הספרות העברית בימינו אינה יכולה עוד להתקיים רק לשם קריאה בלבד, עליה למצוא פתרונים לכל שאלות חיינו, וביחוד להמציא להיהדות בסים נכון, אחרי שזו יצאה כבר מחוג הנסיון. בשעה שנוסד, השחר עוד לא התפתחו הענינים באופן כזה, אבל כבר היינו קרובים להתפתחות זו.

השחר נברא בשעה שתקיפה חדשה היתה עתידה להברא בעמנו, ואין שיהיה משפטנו על, השחר—בכל אופן מחויבים אנו להודות, שהשפעתו גזקת במדה מרובה בחיים הקולטוריים של בני-דורו. אין מן הראוי לשפוט על אודות מאמר בודד זה או זה, על אודות שיר זה או זה, שבאו ב, השחר, ובכלל אין אנו צריכים להוציא משפט על הרברים שנקבעו ב, השחר מתוך טעם ספרותי בלבד—השחר הוא, בלי ספק, מאורע קולטורי-היסטורי בשביל חלק גדול מעמנו, עלינו להסתכל בהשפעתו הכללית, ואפשר שיתרוננו היותר גדול הוא בזה, שחנך דור חדש, אשר עלה בטעמו ובכשרונו הספרותי על דור, השחר, לא נחליט, ש, השחר גרם בלבדו לתקומת הדור החדש, אבל בודאי היה הוא אחד מן

הגורמים העיקריים להתפתחות המעם הספרותי של הסופרים העבריים, ועוד יותר-של הקוראים העבריים; וברור הוא, שהרבה והרבה השפיעו בימים האחרונים הקוראים על הסופרים. הקורא העברי עלה בהשכלתו ובמעטו הספרותי הרבה והרבה, ולפי מדת תביעתו התפתחה גם הספרות העברית לטובה, לירחון, השחר' לא היתה מטרה מסוימת ומוגבלת בשעת יצירתו, לא עורכו ולא סופריו הראשונים ידעו מראש בברור, מה יהיה משפט הירחון ומעשהו בימים הבאים, מטרת, השחר', להיות כח מעורר רוחה להשכלה ולבסוף-גם לקבץ את הכחות הלאומיים שבעמנו. -מטרה זו כמעט שנתהוהה אחר כך מאליה. המאורעות הביאהו לידי כך. רגש התחיה הלאומית בישראל, שכמה סבית גרמו להעירו ולהגבירו, מצא אחר-כך את בסויו ב,השחר'. בזה אנו רואים את כח השפעתו הנפלאה של סמולנסקין: מאליהם נקבצו אליו הכשרונות הספרותיים וקנו את הפעולה המשותפת לתכלית זו: להוציא את יהודי-רוסיה מן הנמל הרוחני, להאיר אור על מחשביהם, לשכלל את מעמם הספרותי, לזקק ולצרף את השקפתם על החיים, ולבסוף-לאחר שהיתה הפעולה המשותפת מתחלה בשלילה ובהריסה-להעיר את הכחות החיוביים, הלאומיים, הנצחיים בעמנו, ב,השחר' נקבצו כל אותן השאיפות הקולטוריות, שאנו מוצאים בספרות העתית העברית של התקופות הקודמות: הפרחת ההשכלה הכללית ושכלול המעם היפה, שאליהם נחוונו, המאסף, ובכורי-העתים, התפשטות המדעים והחקירה החפשית בקרב הקוראים העבריים, שאליהם נתכוונו כ,כרם חמר' ו,החלוץ'. ובעוד שכתבי-העתים הראשונים לא חדרו אל תוך השדרות הרחבות של עמנו, היה, השחר' עממי ביותר, אין ספק שבבחינת הערך הנצחי של החקירה המדעית נופל, השחר' בתכנו הרבה מ,כרם חמר' ומן, החלוץ', אבל המעט שהמציא, השחר' במקצוע זה היה לקנינו של רוב המשכילים והשפיע הרבה על חנוך הדור. אפשר, שגם זה היה יתרון גדול של רוב סופרי, השחר'-שמדת השכלתם וידעיותיהם הממשיות לא היתה מרובה יותר מדי, ועל כן לא הרבו לחשוב ולפקפק, אלא בטחו בכח-דבריהם ובאמתיות-דעותיהם, בשאיפותיהם ובתביעותיהם מן החיים, כלל גדול הוא בפעולה החיובית החיסמורית - הבטחון בצדקת-התביעות וביושר-המעשים של חלוצי התקופה החדשה. בזמן שבאים כבר ההרהור והפקפק-ואלה באים בסבת פעילת המחשבה העיונית-מתמעטים המעשים ונחלשת השפעתם. אותה התמימות, שאנו מוצאים בהרצאת דבריו של פרץ סמולנסקין בעצמו ובדבריו כמה מסופריו, האמינה והבטחון באמתות שאיפותיהם ותועלת השתדלותם ועמלם, הם שהכשירו הרבה את הפעולה הסינטיטית של התקופה ההיא.

ועוד מעלה יתרה היתה לירחון זה: ההתאמה הנמורה בינו ובין קוראיו. השחר' עבר לפני העם, כלומר, לפני קוראיו, שהאמינו בו והעריצוהו מאד, בו מצאו די ספק תביעותיהם הספרותיות; לא הרחרו אחריו ולא הרבו לבקר את דבריו, מה שהיה קבוע ב,השחר' נחשב כמעט לכל קוראיו לאמת נמורה ומוחצפת, שאין לפקפק בה....

על יד, השחר' עזרו או העתונים השבועיים, וביחוד, המליץ', שהשפעתו

על ההתפתחות הקולטורית של אחינו ברוסיה היתה מרובה ושנם עליו לא נדבר כאן מאותו מעם, שלא הרבינו לדבר על, המגירי. אבל בכלל תקרא התקופה הספרותית של שנות-השבעים על שם, השחר'. היתרון הזה לא יבואר לנו על ידי תוכן הירחון וערכם הספרותי של רוב מאמריו, אלא על ידי יחסו לקוראיו ועל פי תנאי הזמן ההוא.

* *

מיום שפסק, השחר' לצאת-ואין ספק, שהפסקו היה בעתו, אחרי שבשנותיו האחרונות נתרופפה השפעתו הרבה-לא היה ירחון חשוב בעברית כ,השלח'. קצת חוברות, השלח', שיצאו עד עתה, מנחות לפנינו, אחר ש,השלח' הוא מאורע ספרותי וקולטורי של זמננו, אי-אפשר לנו לשפוט עליו מתוך השקפה היסטורית. משפט משוחרר מכל נטיה קשה הוא מאד בעיני ההוה. השבח יחשב לחנופה או אבק חנופה, והבקורת תחשב לנגור. ואולם למשפט אחד יסכימו בודאי כל הקוראים: אם נסתכל במאת החוברות של,השלח' ובשפעת הענינים מכל מקצעות הספרות, שנתפרסמו בהן, נמצא בו התקרמות מרובה בניגע לשכלול-הספרות. אם מותחים אנו לפעמים על,השלח' את מדת-הדין, הרי יש לבאר את דיננו הקשה בעיקרו על ידי התביעות הספרותיות, שהתקרמו מאד בקרב הקוראים עברית. כי,השלח' אינו ירחון רק בעד אלה, שאינם מבינים שום לשון אחרת וזאת הלשון העברית, ולא בעד אלה, שמבקשים במכתב-עתי עברי רק שעשוע וסיוול רוחניים ורוצים להתענג רק על יפי הלשון וצחותה. רוב קוראיו יודעים גם איזו ספרות בלשון לועזית ומקפידים הרבה על תוכן הענינים ועל טעם הספרותי. ולצאת ידי חובה כלפי הקוראים כאלו קשה מאד.

ולפיכך, אם יבוא חוקר היסטורי בימים הבאים לקבוע ל,השלח' את מקומו בהיסטוריה הישראלית ולהנביל את ערכו והשפעתו, מדת-היושר תדרוש ממנו להביא בחשבון את המצב הקולטורי בקרב עמנו בסוף שנות המאה הייט ובראשית שנות המאה העשרים: את הרוחות המנשבות עתה בישראל, את מדת ההשכלה הכללית, שהתפשטה כבר בקרב רוב הקוראים עברית, ואת יחסו של,השלח' לתביעותינו הספרותיות, הלאומיות והאנושיות. רק באופן זה יהיה המשפט ההיסטורי על הירחון משפט-צדק. בבחינת מאמריו המדעיים דומה,השלח' ל,השחר' בשאיפתו לתת דברי-מרע בשביל המון המשכילים העבריים-אבל מה רב המרחק מן,השחר' עד,השלח' מרחק כזה אנו מוצאים גם בחלק הפובליציסטי שב,השלח', שהוא חשוב גם מצד רבוי עניניו וגם מצד הקף השאלות היהודיות והאנושיות, שירחון זה עוסק בהן. ובניגע לחלק הספרות היפה, יש לו לפי רעתי יתרון גדול כבר בזה שלא באו בו ספורים כ,התועה בדרכי החיים' והדומים לו, שהיה להם ערך רב בימי סמולנסקין.

אבל, כאמור כבר, משפט היסטורי ואובייקטיבי על,השלח' וערכו הספרותי והקולטורי לא לנו ולא לזמננו הוא.

בְּבֵית־הַסֵּהָר.

מאת

יהודה שמינברג.

בית-הסֵהָר שבעיר פלונית בלע בלילה אחד ובבת-אחת ארבעה תפוסים שלא הכירו זה כזה ולא ידעו על מה הם נתפסים. אלא מכיון שאתמול חלה אַקספרואציה על קרון הרוהר ושלשום היתה התנפלות על הפוליציה-התנפלות שנמסרה בשפיכות דמים-הסכימה דעתם לשער, שעל אחת משתי העברות הללו הם נתפסים.

אחר מהם היה צעיר עוזר בחנות, ששמו יוזפא פִּינשטיין-אדם נמוך, שכבר רכש לו שיעון של זהב וכלה נאה בלא נדוניא, והיה מעשן מתיך קנה של עֵנָב. שמו של השני הוא עכשו מְסוּמָר בולבה, וקודם שכרח מאיוה בית-סוהר שבאיוו עיר היה ידוע בשם הורודט פושקט.

השלישי הוא יהודי שקלו פאות, זקן ועינים. זה היה אחד מהנכדים שעבר זמנם, ושנרם החיים עקר אותו מתיך איוו עירה וסחפהו לכאן, כמדומה, לשם התול בעלמא. ארבעים יום קודם יצירתו נגזר עליו שיקרא בשם נרשון נרשקויטץ בהרב. שם כזה היה מסוים וחשוד אצל הפוליציה, ומרגלי-חרש מתפשטים אחריו זה כבר.

הרביעי היה איש צעיר מגודל בלורית, בעל חוטם ומשקפים, ידוע לתורני באיקונומיה הפוליטית. וכבר זכתה אותו הפוליציה בשלשה חפושים. הפוליציה נהנה בהם מנהג יוצאים מן הכלל: לא הכתה אותם לא לפני התפיסה ולא אחרי כן ואת תביעותיהם מלאה בדיוק ובזמנן. מְסוּמָר בולבה, כבעל נפיון ומוטחה לרבר, השמיע את דעתו, שהרץ והנמים שהפוליציה ניהגת בהם הם סמן שכבר נגזר דינם לתליה.

בין מְסוּמָר וחבריו נכנסה רוח פסקנית עוד מיום הראשון למאסרם, הוא לא מצא אותם וכאים לשם אסירים, ולא יכול למחול להם את הדבר, שהוא צריך לישב עמם בכפיפה אחת. מעולם לא קרא אותם בשם. זה היה מנהגו עם כל מכיריו, שלא היה קורא אותם בשמותם שנכתבו בספרי הלירה, אלא היה מסב לכל אחד שם חדש כפי טעמו ונמוקו. כך היה קורא את התורני באיקונומיה פורטיט בשם, מפתח-ליל; את הנכד היה קורא, אַקספרואטור, ואת העוזר בשם, פּשפש-שמן. תמיד היה מתקיטם בהם ומצער אותם בתחבולות שונות. וכשנבא להם את גבואתו ואת סופם הקרוב-חפצו להאמין, שאין זה אלא כונה רעה להרבות צערם, אף-על-פי-כן, כשהרהרו על הדבר כל אחד בלבבו, מצאו

שיש רגלים להשערתו של מטוסר והתחילו טונים את ימי חייהם האחרונים.
הנכר" עמד כל הלילה על מטתו וסיים את חשבונותיו עם אלהים ואנשים.
נשמתו הודרכה מכל אותם הכתמים הרגילים אצל אדם שבמותו. שמא קבל
ובל שחסר לו מאצל אדם שיתר לו! ... שמא האמין בעצמו, כרי שיאמינו בו
גם אחרים! ... שמא רמה את עצמו ונמצאו אחרים מרוסים עמו! ... בין אדם
לחברו ... בין אדם למקום ... כשר ודם מלוכלך בחטאים. אלמלא שכך, לא היו
יסורים ממרקן העולם. הוא שב לפני קונו בתשובה שלמה, ובנשמתו התלקח
נצוץ אחד משל אבותיו היהודים הגדולים: קרושי קלאוויטא, הקדוש ר' מיכל,
עשרה הרוגי מלכות -- וכל איתם הרוגי מלכות שבכל הדורות.
וברור נעשה בעיניו, מפני-מה הוא נתפס למלכות, ובשביל מה הוא יוצא
לגדרים.

וכשנזכר באשתי ובני-ביתי כון את לבי כלפי מעלה ואמר:
אבי יתומים ודין אלמנות! הריני מוסר בידך את כל אלה התלויים בי,
ואני מוכן ומוזמן ליהרג על קדוש השם!
הוא גדל והתעלה במשך הלילה למעלה מכל הבלי העולם. כל הקיסריים
והשררות נכללו אצלו בשם אחד, המכות, שמשמעותי אחת היא בכל
הדורות ... ושאניה מתורגמת לשם לשון, ושאניה מעוררת לא אהבה ולא
שנאה, לא כעס ולא רצון ...
למחר בבקר, כשקם מטוסר מעל משכבו והתחיל פוסע בחלל החשיך
של החדר, נתקל ב,פשפש השמן והסיעו מלפניו באגרוף,--אל תוחל לבין
עיני--לחש אחריו.

פגש אחר-כן ב,מפתח-הלילי, והוציא גם עליו קב של בוז וקנתור.
אחר-כן העמיד את עיניו על האקספרופריאטור והשהה את עצמו עליו, כאילו
לא הכיר בו... אחרי רגעים מועטים חזר לאחוריו והביט אחריו זמן הרבה
מתוך השתוממות.

ובפעם השנית, כשנתקל בו, נסתלק לצדדיו, ושוב הסתכל בו.
--קקטיוז -- נזרק מתוך פיהו, שמעולם לא יכול לעצור בעד הרהורי לבו.
ומאז פסק לקרא לו, אקספרופריאטור, והתחיל מביט אחר כל תנועותיו
ומקשיב לכל מלה היוצאת מפיהו.
ומפתח-הלילי לא מצא מנוח לעצמו. הוא תעה באפל החדר, כצל של
איוז בריה משונה, ומען לעצמו:

--על נורא! לא אשמת, לא בנרת--ואתה יוצא ליהרג! מפני מה? מפני מה?
כך עמד לפני כל אחד משלשת חבריו לאסון, נעץ בו עינים צעקניות
ומען:

-- מפני-מה? מפני-מה? אדרבה, שואל אני אתכם--מפני-מה?
מטוסר העמיד עליו מבט מגבוה: מה זה, סגרנר"ז--דבר מטבורו,
-- אדרבה! כינה בדבר! זה אינו סגיר או, קטורגה", שם אתה רואה
לפחות אקונומיה בדבר; עובר אתה עבורת פרך ומביא רוח לממשלה. האינרגיה
שלך מתגלגלת בדבר של ממש, יש לך, קונטה" בספר חחייך; ולפי שעה אתה
מצטער, ומקוה, שסוף-סוף יתרחש לך גם ותגאל. אבל פה--לא זה הדרך! רואה

אתה לפניך את העלון... מרגיש אתה את הכריכה על צווארך... מלמעלה שמים
 בחולים... שמש מאירה... מלמטה ראשים שחורים... ורגע אחד-פסיק...
 רעד עבר על בשרו של יוֹפא, ומסור הסתכל בו מן הצד, הסתכל-
 הסתכל, עד שירק בפניו וסר מעליו. הלז מחה את פניו ושיב חזר לשאלתי:
 -- מפני-מה? מפני מה? לא אשמתי-וליהרג אני יוצא
 -- בנז-מנחם אותו הנכר-יכי נוח היה לך יותר, אלו היית אשם
 במיתחך?

-- מה הוא סחז-שאל מסור בחשאי, מפני שלא הבין כל-כך בשפת
 יהודית, יוֹפא תרגם לו את הדברים, ומסור שמע והקשיב, והשתקע בשמיעתי;
 ונדמה לו שאין מחו קיצט את הדברים לכל עמקם; היא חז- עליהם בעל-פה
 ובחשאי כאיזה פסיק מתוך האבנגליון.
 יכי נוח היה לך יותר- אלו היית אשם במיתחך?.

ראשו הגדול התנועע לכאן ולכאן בין שני כתפיו הרחבות.
 קול חריקה של בריח מיחלד נשמע מתוך האפלה, כולם החזירו את פניהם
 כלפי הרלת שנפתחה בצרות-עין ויחד עם נצוץ קלוש של שמש חורגת נדחק
 ונכנס משניה ביה-הסתר ובקיל שלא היה לא דק ולא יבש שאל לתוך חללו
 של החדר:

- ואין לכם בקשות או תביעות אלי?
 מסור הגיד את בקשתו, שהמשגיח ילך לו תיכף מזה למען רוחין ושדין.
 הנכד הניע בראשו על השררה והחזיר ממנו את פניו.
 התורני באיקינומיה פוליסית קם עליו בשאלתי: מפני-מה? מפני-מה אני
 יוצא לגרדוס?

יוֹפא פתח בבכי ויללה ובקש הרשאה לכלתו על בקורים בכל יום.
 כשיצא המשגיח פנה מסור כלפי יוֹפא באגרוף מוין, אבל בו-כרגע החזיר
 הנכד את פניו ומבטיו הבורדים נחו על מסור, רפו ידיו של זה ובקומה
 כפופה חזר למקומו.

בקשתו של יוֹפא לא היתה לבטלה. למחר נראתה נערה עומרת על
 המדרכה שמנגד, ועיניה הלזיות אל הסדקים הארוכים, המשמשים במקום
 חלונות בבית-הסתר. הראשון היה מסור שראה איתה והרגיש בה, על פי
 דרכו, באיזה רגש קרום המיוחד לו, שווהי כלתו של יוֹפא, וכאה בלבו תאיה
 לרוק בפניה מסקמו, אלא שבין כך שקעו בה עיניו... והיא עמדה שם רגעים
 מועטים עד שנעלמה.

במשך בקורה של כלת יוֹפא, נחבא מסור בזיית אחת רחוקה מן הרלת;
 הוא לא יכול לשמוע את היללות ואת הרספד ש, מקושטי זה עושה על עצמו.
 ויותר מזה הרגיו אותו צלצולי הנשיקות משם.

ורק לשעת הפרידה נגש אל האשנב המיוחד שברלת והביט אחריה.
 למחר בבקר בשעה הקצובה כבר עמד מסור אצל הסדק הארוך, המשמש
 חלון בבית-הסתר, וחכה לאיתה הנערה-בעלת חוטם סולד ומנטר מחודר.
 וכשראה אותה בפעם הזאת גלה בה סמנים חדשים, הרי שפתייה כל-כך
 דקות כטרפים הללו של שושני האביבו כיצד הן יכולות לנשק נשיקות כל-כך

נסות, כמו ששמע אתמול?
הוא לא חפץ להנאות את יוּפא ולבשר לו, שהיא כבר צועדת על המדרכה שמננר: דיהו מה שמניע לו בשעתו.

ולשעת הפרידה טפס מְטוּסר אל האשנב הקמין שבדלת וקרא:

— עלמה! אפשר שתואילי להביא לי דבר בבואך לכאן?

— לענני ולרצונך, — נשמע קול אשה — מה חפצך ואביא?

— חפצי?... מה חפצי, את שואלת?

קשה היה לו לענות לבתחלה על שאלה זו, הוא לא הכין את עצמו לירי

כך...

— נפרורים! — נרחק ועלה על דשינו — הביאי לי נפרורים! קשה לשבת בבית — הסהר בלי נפרורים.

— מחר יגיעך חפצך על ידי יוּפא.

ולמחר השכים מְטוּסר ועמד על הסדק הצר, בשעה שיוּפא עדיין היה

סרוח על משכבו. עיניו תעו ברחוב ובדקי בעוברות ושבות על המדרכה...

פתאם קפץ ממקומו, התנפר על משכבו של יוּפא והתחיל סוחבו כרגלו.

— ישן אתה? שם מכים אותה! — קרא מְטוּסר.

— את מי? — שאל הלז בין שנה ויקיצה.

— הוי, פשפש שכמותך, את מי?

הוא עזב את יוּפא וחזר לסדק הארך. שם נחה עליו דעתו: הוא ראה

חברה חיליגאנים שהפסיקו את דרכה והרימו עליה אנרוף; אך היא השתמטה

מהם בשלום.

— הוי, שומע אתה? — קרא אחרי יוּפא, שיצא לחדר הבקורים — אל

תלכלך את לחייה בגשיותיך!

— ומה למחר? — שאלה הכלה בעד האענב, אחר שמסרה ליוּפא את

נפריריו של מְטוּסר.

— למחר? — ענה קול מתוך הסבור — שוב נפרירים!

— שוב נפרירים? — תמחה הכלה וצחקה במדה שיש אפשרות לצחק במקום

כזה ובשעה כזו.

וצחיק פרץ גם מפי מְטוּסר; וזמא נעשה נוח ליוּפא, הוא חדל מלצערו,

והתחיל קירא: בשם, החתן.

ופעם אחת בלילה התעורר התורני בבהלה, איזו חריקה נשמעה לאוזניו.

בח'לי של החדר הבהב וקרץ איזה איר קלוש מתוך החשך הגשוש...

— שרפה! — צרח הלז מבוהל.

— ומה בכך? — נשמע קול מְטוּסר בנחת — כשתשרף, תשאר התליה אלמנה

אחריך!

— מְטוּסר? מה אתה עושה שם?

— נפרורים אני מבעיר להאיר את האפלה, החתן שלנו מתחטא, איזו רוח

טמאה נכנסה בו היום, בניחותא, בניחותא שומה שליו בביה זו למה?

מתוך חשכת החדר נשמעו אנקות רצוצות, מְטוּסר שפשף בכל פעם נפרור

על הקופסא, ויהי אור ויהי חשך, דומה היה, שאיזה ענק ממצמץ בעיניו,

ונאנק באנקות של גסיסה.

כלם ישבו על מטותיהם. איש לא שאל לסבת בכיתו. כולם ידעו והרגישו בדבר... התורני התחיל ממלמל ונמר בבכי שפרץ מתוך לבו. מטוסר הניע בראשו הכבד בין כתפיו הרחבות. הנכר שפשף בידיו על הקיר המשובש שש פעמים בסריגין במקום נמילת ידים והתחיל פוסע בתוך החושך. מטוסר זקף פתאום את קומתו לכל ארכה ורחבה, וסמר בידיו על מצחו. זה היה אצלו סמן רגיל לרעיון חדש המנקר במחו.

— גוספורין קביטוי—החזיר את פניו כלפי הנכר ואמר—עצה טובה שרצה בלבי, להציל את החתן שלנו.

-- הא כיצד ?

-- הרי אנו לתליה בין כך ובין כך! נגיד בלנו לפני השררה, שאנחנו היינו באקספרופריאציה ובהתנפלות; את הכל, את הכל, את כל מה שהם רוצים—אנחנו עשינו, והחתן לא היה עמנו.

דומיה מירנשת מלא את החדר. כאלו החושך גופו השתקע בהרהורים על הצעתו של מטוסר.

הדומיה הרניזה את בעל ההצעה. היא ראה בזה עלבון לעצמו, שאין הצעתו מתקבלת תיכף. וכלום מה יש לחכוך בדבר? הרי היא כל-כך פשוטה וקלה. אין איש חסר וזה נהנה!

— גוספורין סביטוי! אם אתם חוככים בדבר, הריני מוכן לקבל את הכל על עצמי. שדים לשחת! הנני!

— מה אתה אומר?—נשמע קול רך וריתת של התורני.

מטוסר לא זכה במענה.

ושוב השתרבבה הדומיה. והחשכה חתה לתשובה.

-- גוספורין סביטוי! ולדעתך ?

— בני—נשמע קול רך ומכריע ממתי של הנכר—איני יודע עד כמה

אתה מסוגל להבין את הדבר... מסירה נפש בשביל הצלת נפש—והי מדרגה גבוהה... לא כל אדם זוכה לה... אלא... כיצד אבינך בדבר? הא למה זה דומה? למי שטובל את עצמו במים טמאים. סבין אתה? נוף בעד נוף, אבל לא נשמה בעד נוף! אנחנו נהרג על קדוש השם, נהיה יושבים בנג'—עדן (יש נג') עדן גם בשביל חסירי אומית העולם) החתן יהיה מוצל. אבל האמת? האמת תחנור שק ותהי קיבלת עלינו לנצח! שקר גמיר ננחיל לעולם, שאנחנו עשינו מה שלא עשינו. —

ועוד הרבה דבר הקדוש, ומטוסר הרגיש בהם יותר ממה שהבין; וכבר פסק הקדוש מלדבר, ומטוסר עורנו עומד שקיע בשמיעה, ראשו הכבד התנועע בין כתפיו הרחבות, ושפתיו רחשו:

הא למה זה דומה? למי שטובל את עצמו במים טמאים;

גוף בעד גוף, ולא נשמה בעד נוף;

האמת תחנור שק ותהי קיבלת.

ונרמה לו, שהוא עומד ב"צירקוב" ושונה פסיקים מתוך האבנגליון.—

רוגז-העצבים בישראל.

מאת

משה ליב ליליענבלום.

הרמיון העז ורוגז-העצבים קרובים זה לזה באיזו מדה בפעולתם על נפש האדם ורחוקים זה מזה בשרשם. עוז הרמיון הוא סגולה טבעית לאנשים ידועים וגם לעמים ידועים, שבהם היא מותנה ע"י מצבם הגיאוגראפי, ורוגז-העצבים הוא מחלה הבאה לאדם על ידי נדודים, פחד ממשיך, תקוות נכזבות וכיוצא בהם. והנמסרת לפעמים במדה יותר גדולה אל הבנים הנולדים בעת מחלת האבות. אמנם, גם רוגז העצבים מחולל רמיון, אבל לא רמיון עז. אלא רמיון לקוי, מעין סירוף-הרעת. רמיון עז הוא אבי השירה ורמיון לקוי הוא אבי ההויה והמסתורין המשוניים.

אם נתבונן ברברי ימינו נראה, כי בשעה שבני-ישראל חיו חיים כדרכם לא משל בהם הרמיון העז ממשלה בלתי-מינבלת. חיי-מתושלח אינם כלום לעומת חיי מלכי-בבל הקדמונים, שחיו כל אחד מהם, לפי דמיונם העז של הבבלים, עשרות אלפי שנים; נכורותיהם של שמשון הגבור וגבורי דוד אינן כלום לעומת נכורותיו של הירקולס נכור היונים (1), וחזיונותיהם של מיכיהו בן ימלה (2) וישעיה (3), ואפילו מרכבת יחזקאל, יכולים להחשב לספורים פשוטים לעומת דמיונות המיתולוגיה של הבבלים והיונים, אין אני מתכוין לומר, שחסר לישראל כח הרמיון לגמרי, שהרי הנחה כזו מוכחשת בתכלית על ידי השירה הנשגבה של התנ"ך; אבל רוצה אני לומר, שיחד עם הרמיון קשל בישראל גם השכל, אשר שם נבול להרמיון ולא נתן לו להתפשט עד בלי מצרים.

אחרת היא לגמרי פעולת רוגז-העצבים על ישראל, בילדותו של העם הזה, כשעדיין היה חי חיים כדרכם על אדמתו, היה בריא בנופו ובנפשו ולא ידע שום רוגז-עצבים. אבל מומן נבוכדראצר ועד עתה, מלבד הפסקה קטנה מתקופת שמעון החשמונאי עד הורקנוס השני, הוא חי חיים שלא כדרכם, ואי אפשר שלא יתרנו עצביו ושרוגז-העצבים הזה לא ישפיע עליו במדה מרובה, וביחוד בזמנים שהצרות תוקפות ומחנכרות ע"י ביותר.

הרבה חזיונות בקורות ישראל בזמן ארוך מאד אפשר היה, לדעתו, לברר על ידי הנחה זו, וראוי היה, שרופא, בקי בתולדות ישראל ומומחה בכל סעיפי מחלת רוגז-העצבים ופעולתה על הנפש, בין הנפש היחידית ובין הנפש הצבורית,--

(1) כבר דברתי על זה בהשלה" כ"ך א', ע"ס 107.

(2) מלכים א', כ"ב, ו"ט--כ"ב.

(3) ישעיה, ו', א'--ז'.

יקח על עצמו את העבודה הזו. במאמרי זה רוצה אני רק לתת ראשי-פרקים בזה, וקודם שאבוא אל עיקר מאמרי אקדים הקדמה קטנה:

מדרגות שונות יש במחלת-העצבים והגדולה שבהן היא-השגעון. פעולת השגעון על הנפש אינה אחת בכל אדם, שחלה במחלה זו, ושונה היא לפי תכונת החולה, מוגן, סביבתו וכיוצא בזה. יש משוגעים אוהבי-בדירות ויש משוגעים שמחים; יש שקטים ושלוים ויש רתקנים, שכל הפוגש אותם לא ינקה: יש משוגע לדבר אחר, שאם נשיח עמו יום תמים בלי לנגוע במקצוע שגעוני, נאמר עליו, שאדם בריא הוא, ויש משוגע לדברים הרבה; יש משוגע, המרמה בעצמו, שהוא אליהו הנביא או מלך-המשיח, ויש משוגע, המרמה בעצמו שהוא ישו הנוצרי. אבל גם בפרט זה תלוי הדבר באישיותו של החולה ואף בלאומיותו: אדם מישראל לא יחלום, שהוא ישו הנוצרי, כמו שנוצרי לא יחלום, שהוא משיחם של ישראל.

ולפיכך, כשם שמחלת-העצבים במדרגתה היותר גדולה, בהשגעון, מתחלקת לפרטיה לפי תכונת החולים, מוגן וכיוצא בזה, כך אף במדרגותיה הנמוכות מתחלקת היא לפרטים שונים בפעולתה על נפשו של המושפע ממנה. בין שיהיה המושפע יחיד ובין שיהיה צבור שלם. ועל כן אין השפעת המחלה על חולה של צבור זה אחת עם השפעת המחלה על חולה אחר מאותו הצבור, או השפעתו ברור זה אינה אחת עם השפעתה ברור אחר, הכל לפי תכונות חלקי-הצבור, הלאום או הדורות. לפי החנוך והסביבה וכיוצא בזה.

ובצבור הישראלי מתגלית השפעתו של רוגז-העצבים על פי רוב במשיחיות, כלומר, באמונה בתשועה קרובה בדרך שלמעלה מן הטבע ומסדרי העולם. וגם בזה אין כל חלקי-הצבור שוים: השקטים יושבים בשלוח באפס מעשה ובוטחים, שהתשועה קרובה, והרתחנים, איש לפי מדרגת רתחתו, עושים מעשים להחיש את הגאולה הבלתי-טבעית באמצעים דמיוניים שאין בהם מועיל. למותר הוא להעיר, שגם המשיחיות הזו עצמה אינה אחת לכל צבור ולכל דור. עוד זאת: לפעמים מתגלה איוה רעיון דמיוני שלא בסבת רוגז-העצבים של הצבור וגם קודם לו, אלא שרוגז-העצבים של הצבור מסגל אותו לקבץ באהבה וברצון את הרעיון הדמיוני, שכבר נתגלה במוחו של איוה יחיד לרגלי איוה סבות וצבור בריא לא היה שם אליו לב. עתה נבוא לחקר הדורות.

התקופה הראשונה, שהיתה צריכה להרגיו את עצבי עם ישראל, היא, בלי ספק, תקופת הריסות הממלכה בימי צדקיהו: חורבן הבית הראשון וגלות בבל. לצערנו, לא נשארו לנו כמעט שום רשמים מן הזמן ההוא, חוץ מפסוקים אחדים בספר יחזקאל, שמבטא בהם דברת בני ישראל: "יבשו עצמותינו ואברה תקיחנו, נגזרנו לנו" (1) ושמהם אנו רואים, שהיתה בתוך הגולה תשוקה להושע על ידי התבוללות: להיות, כנזים, כמשפחות הארצות" (2). ואולי מצבם הטוב במדה ירועה בארץ בבל, שאחר כך לא רצו לעזוב אותה, מצד אחד והכרתם, שגלותם לא תמשך יותר משבעים שנה, כמו שהבטיח להם ירמיה (3), וגם תנחומות יחזקאל,

(1) יחזקאל, ל"ה, י"א. (2) שם, כ', ל"ב.

(3) ירמיה, כ"ט, י"ז.

שהיה עמהם בגולה 1), מצד שני,-- כל אלו הצילו אותם מרונג-עצבים במדה מרובה. יותר נראתה פעולת רונג-העצבים בימי השמר של אנשיו כוס אפיפנס. בספר דניאל 5, שנחתכר באותה תקופה, כבר נמצאו דברים, שלא נשמעו כמוהם עד זמנו. היא רואה בחזון, עתיק יומין, אשר, שער ראשה כעמר נקא 2), עם ענני שמיא כבר אנש אתה וגו', ולה יהב שלטון ויקרומלכו וכל עממיה, אמיא ולשניא לה יפלחון. שלמנה שלטון עלם וגו' 3), ומלכותא ושלמנא ורבנותא די מלכות תחית כל שמיא יהיבת לעם קדישי עליוניי וגו' 4); ובעת ההיא יעמוד מיכאל השר הגדול 5), והימים המנובים האלה יבואו בקרוב, בעוד ימים אלף שלש מאות שלשים וחמשה 6), שהם פחות מחמש שנים.

כאן לפנינו המשיחיות בתמונה, שלא נראתה להנביאים הקידמים, ובשעה שמצד אחר נגלו לפנינו בתקיפה זו מחשבות חדשית, נראו לנו בה או זמן מועט אחריו, מצד אחר, גם מעשים שלא שערים אבותינו, נולדה בישראל כת האיסיים, שהתבודדו במרביות, קבלו עליהם פרישות דרך-ארץ. התעמקו בסודות שם המפורש 7), ואחרי זמן ידוע, בימי הורדוס, קראו לתשובה ולהכנה לקראת מלכות-השמים, שקרבה לבוא, לדעתם 8).

אין ספק, שגם הספר, חניך הושפע הרבה מן המצב, שנמצאו בו ישראל בזמנו, במובן האמיר בזה.

עוד יותר נגלה רונג-העצבים בישראל בכל תקפו קרוב לזמן החורבן השני. רציחותיהם של הורדוס ובניו ותיעבות הרומיים עשו רושם עצום על העם ויצורו איתו למרד. מרד רונג-עצבים פועלים תמיד זה על זה ומחזקים זה את זה. אך בעת ההיא עלה רונג-העצבים למדרגה נוראה ונתעבה, שלא היתה כמוה בישראל. סיקריים, שמו בכל הארץ ובכל אשר פנו הרשעו, במקלות עם, בעת רבוי אוכלוסין בימי הפסח וחג הסוכות, בהר הבית ובין האולמים והעזרה, שוטטי הסיקריים, חפשו ומצאו איש עברתם וידקרוהו קבל עם ועלמי בהעופת עין כדבר באיפל התהלכו ויפילו פחדם על כל בני העם. איש לא האמין בחייו, וישמר מרעהו, אוהב נשמר מאוהב ועל אח לא בטחוי 9), גם הכהנים משרתי המקדש לא נקו מעין רצח, עד שאמרו עליהם: קשה עליהם טהרת-כלים יותר משפיקית דמים 10), ולא יפלא הדבר, אם בעת הגזרות על, שמנה עשר דברי, שהיו בזמן ההוא, קמו תלמידי בית-שמאי על תלמידי בית-הלל בחרבות וברמחים 11).

• זאת היתה פעולת הרת חנים שבחולי עמנו, אלה, שכל הפוגש אותם

1) יחזקאל י"ה כ"ב--כ"ד; כ"ז, ט'--ט"ב; כ"ה, כ"ה--כ"ו; ל"ד, י"א--ט"ו וכ"ב--ל"א; ל"ו, ח'--ט"ו וכ"ד--ל"ח; ל"ו, י"ב--כ"ה, ל"ט, כ"ה--כ"ט.

2) דניאל, ז', ט'. 3) שם, ז', י"ג--י"ד. 4) שם, כ"ו. 5) שם, י"ב, א'. 6) שם, י"ב, ב'.

7) דברי ימי ישראל לגרץ בתרגומו של שפ"ר, חלק א', פרק ב'.

8) כל חייו של יוחנן המטביל עושים רושם של חיי איסי; וכן דעת הרבה חכמים על טבע-הנצרות הזה.

9) דברי ימי ישראל לגרץ, חלק ב', פרק ג'.

10) יומא, כ"ג ע"ב.

11) ירושלמי, שבת, פ"א, הלכה ו'.

לא ינקה. השקמים שבהם נתעו אחרי משיח-שקר, שנללו אז והתעו את ישראל, כי ינאלום, באותיות ובמפותים יוצאים מנר-המכבי⁽¹⁾.
הרתחנים נכחדו במלחמה ובקרקמאות של הרומיים, הלכו בשבי נמכרו לעבדים, נשארו רק השקמים, אלה מן השקמים הללו, שדמיונם היה יותר חזק, התמכרו ללמודי, מעשה-מרכבה⁽²⁾. ואלה מהם, שדמיונם לא היה חזק ככך, יצאו לדרוש הלכות על כל קוץ וקוץ שבתורה. והמצב הזה נמשך עשרות שנים עד מרידת בר כוכבא ואחריה.

מאות שנים עברו בלי מהפכות גדולות בחיי ישראל. העם הירגל מעט מעט כמצבו השפל ובכח האינקרציה המשיך את עבודת הדרורות שקדמו לו. את תוצאות הרושם, שעשו על בני ישראל מסעי-הצלב וההריגות הנוראות הכרוכות בהן, קשה להגדיר, אבל קרוב לשער, כי תנבורת הפלפול, שיש בו מן הרתחנות, מצד אחד, ותנבורת ההויה, שבאו הבליה במספר חסידים⁽³⁾, היקר כשהוא לעצמו, וגם תחלת תעתועי הקבלה מצד שני, היו פרי רוגז-העצבים, שהיה מיכרח להתנלות בהקיפה נוראה זו. אך בכל אופן לא גדלו תוצאות הרושם הזה, מפני, שאין בשר המת מרגיש באיזמלי.

הצרות, שבאו על ישראל בראשית האלף הששי, היו גדולות ועצומות מאד. בממלכת אשכנז נפלו אלפי יהודים חללים בכל שנות המסוהמה בין מלכא למלכא. גם, בכל שנות מלחמת שערים, אשר נלחמו הגהיבילינים והגוועלפים בחרון אף ושצף קצף, קנתה ארץ אשכנז מדמי יהודים נהרגים על קידוש השם. ובעת ההיא, חזרו ויסדו שנית בכל היקפועז את גורותיו של האפיפיור אינוקנטיוס השלישי והבאים אחריו לתת את היהודים לדראון עולם⁽⁴⁾. בצרפת ישב על כסאו לורוויג התשיעי, שכל זמן שהיה מזקין היה מוסיף שנאה ליהודים⁽⁵⁾. ובשנת היא סיוושנה אחת אחרי מותו של משה די ליאון נגרשו כל היהודים מצרפת בעוני ובחוסר-כל. בספרד, בקשה הכהונה תנאות עליהם להשפיל כבודם ולהרוס עמדתם, וחברי הנזירים מררו חייהם בייכוחים ודרשות⁽⁶⁾. ועל ידי העלילה, שהיהודים נגבו עונה קדושה, נחרבו מאה וארבעים קהלות ונהרגו יותר ממאה אלף יהודים⁽⁷⁾. כל הדיניות הנוראות הללו, ביחד עם עוד גירושים ורציחות, שהיו בזמן ההוא במדה גדושה מאד (למשל, גורת הרועים והמצודעים, שהיו כחמש עשרה שנה אחרי מיתו של משה דיליאון)⁽⁸⁾, הרגו את עצבי ישראל במדה מרובה ופעלו עליהם לקבל את התורה החדשה, שנהן להם משה די ליאון בצורת, ספר הזוהרי, ולהפיץ ספר זה ואת הקבלה בכללה בתוך-המין בני-ישראל. והרתחנים שבגרנו העצבים עשו תחבולות של הבל להביא את המשיח בחזק-יה.

השמדות, שהיו במשך יותר מעשר שנים, ושנת ת"ח, בשעה שנהרגו קרוב

(1) דברי ימי ישראל, שם.

(2) חזינן, יד ע"ב. וקודם ל' יוחנן בן זכאי לא מצאנו דרשות במעשה-המרכבה.

(3) לקוטם כאלה הובאו בדברי ימי ישראל הנו, חלק ד', פרק ח'.

(4) דברי ימי ישראל, שם, חלק ה', פרק ח'. (5) שם. (6) שם. (7) שם, פרק ז'. (8) שם, פרק ח'.

לשלש מאות אלף יהודים והמונים המונים ברחו לאשר ישאם הרוח (1), הרניזו את עצי ישראל במדה, שלא היתה כמותה אולי מומן החורבן השני, ופרי המצב הזה היתה המשיחיות בצורתה היותר פראית, בצורת האמונה הגדולה בשבתי צבי, שהתפשטה בישראל כמעט במדרגת שגעון לדבר אחד, שבתי צבי עצמו, כאדם פרסי, יכול היה לבוא לידי אמונתו המשוונה, שהוא משיח-ישראל (ובמובן זה היה משוגע לדבר אחר, מסכה פרסית; אך אמונת העם בכחו ובתשועת-ישראל על ידו היתה יכולה להיות רק תוצאות של רוגז-עצבים נורא, כזה שהביאה גורת תיח לישראל.

כיוצא בזה ראוי לשער, שיש יחס ידוע בין טבח אוקריינה, שבכל רוגזו התגלה בשנת תקכ"ח, אבל כבר התחיל בשנת תצ"ד (2), ובין תעתועי הנוכל יעקב פרנק ותלמידיו מצד אחד והתפשטות החסידות החדשה מצד שני, כאלו כן אלו היו קרוב לזמן ההוא וכאלו כן אלו (למרות ההבדל הרב והעצום שביניהם) היו תוצאותיו של רוגז-העצבים.

התורה והגלות מתישית כחו של אדם, על כן, בכל הזמן הארוך, שעבר מן החורבן ואילך, לא היו עוד בין בני ישראל נרגזי-עצבים רתחניים כהסיקריים, שהיו אנשים ושופכי-דמים, ולעומת זה רבו בימי הגלות הרתחנים, שכל כחם אינו אלא בפה; מצד אחד-המפולפלים העצומים, ומן הצד השני-בעלי הויה, שחברו להויותיהם גם, פעולות, כאברהם אבולעפיא ותלמידיו (3), שלמה מולכו (4), יוסף די לא ריינה ועוד, ואולי גם תלמידי פראנק.

אחרי זמן בלתי-ארוך, שבו כאילו נחו בני ישראל מעקת הגלות ועצביהם הספיקו למצוא איזה מרגוע, נתחדשו עלינו משנת תרמ"א ואילך הפרעות, הגרושים, הטלמולים והחוקים המעיקים, זמן קרוב לשלשים שנה של פחד-יום-יום מפני פרעות ותקיפה של נדודים וצער, ביחוד אחרי שהעם חדל להיות כבשר המת שאינו מרגיש באיזמל, ולהפך, בא לידי הכרה, שיש לו זכות לחיות בשלוה ככל האדם. עוררו בקרב רבים מבני ישראל רוגז-עצבים במדה מרובה מאד, והשפעתו של רוגז-עצבים זה גדלה עוד יותר על הבנים הנולדים, שירשו אותו מאבותיהם, להרבה מן הצעירים, בני האבות חולי-העצבים, בא גם גורם חדש, נוסף על הירושה שנחלו מאבותיהם: יגיעה גדולה במשך שנים לכא אל בתי-הספר הבינוניים והגבוהים ומפח-נפש כשראו, שהדלת נעולה בפניהם. בתקיפה כזו, בשעה שהתורה, שהינחה בקרן-זוית, שוב אינה מתשת כח-ההתמרמרות של האדם וחיי הגלות לא נחשבו עוד לגזרה-מן-השמים, אלא לגזל משפט, התגלה רוגז-העצבים בכל כחו, המשיחיות, כלומר: השאיפה לגאולה, שצריכה לבוא בדרכים שהם למעלה מסדרי העולם ועל ידי קפיצות בהיסטוריה, שבה לשפוך את ממשלתה על כל נרגזי-העצבים, כמו בתקופות הקידמות, אלא שאז חשבו להביא את הגאולה על ידי השבעות וצירופי-שמות, ועתה על ידי דמיונות אחרים, אבל אף כאן נראתה לנו המשיחיות החדשה בשתי

(1) שם, הלך ח', פרק ד'.

(2) דברי ימי ישראל לדובנוב (בלשון רומית), חלק ג'.

(3) דברי ימי ישראל לנץ, תרגומו של שפ"ר, חלק ח' פרק ו'.

(4) שם, חלק ו', פרק ח'.

צורות שונות: השקטים חלמו לבנות את ארץ-אבותינו על ידי איזו אסיפות ועי נסיעותיו של אדם יחיד לערי-מלוכה שונות, והרתחנים נלוו אל הריבולוציה, אבל בעוד שהשקטים כבר הכירו ברובם את טעותם והבינו, שכל חוץ היסטורי מתפתח רק לאט לאט, בלי קפיצות, ועל כן שמו פניהם לעבודה ממשית ומודרנית, — עדיין חילמים הרתחנים על נפלאות שלמעלה מחוקי ההיסטוריה. ולצערנו, בעוד שלפני שנים אחדות השתתפו בהריבולוציה רק יחידים, תלמידים וצעירים מזכילים, ששכחו את עמם ודאגו רק לשלום האכר הרוסי, ומבניהם המון לא נלוו איש עליהם, נספחו עתה אל הריבולוציה גם הרבה מצעירי ההמון, ביחוד אלה, שלא קבלו שום חנוך עברי. ולא עוד, אלא שיש ביניהם גם כאלה, שאחזו בזמן האחרון במעשי הסיקריים, וקלה עליהם שפיכות דמי-אדם כהריגת עכביש, — שערוריה, שלא נראתה בישראל כמוה זה יותר מאלף, ושמינה מאות שנה!...

לאסיננו, אין בידנו תרופה למחלה זו. כי להמציא מניחה להעצבים הנרגזים לא נכחנו הוא.

אחד העם אומר: „אנו מוצאים בכל מחנית, המשיחיים גם בדור הזה, לא פחת מברורות שעברו, משטמה עזה לכל נסיון של בקורת בקרב המחנה מבפנים וחיצה בלי גבול ביחס להעומדים בחוץ“ (1). אבל מרה זו הלא היא כמעט סכנת לבעלי רוגז-העצבים, ומשיחיות וחיצה הם ילדי אב אחד. סופר אחר אמר, שהסוציאליסטים הישראלי הוא הניעה של כתה ישראלית, החולת ומתרדלת (2). היא שנה את ההלכה בתיר מעשה קיים; אבל סבת הדבר יש לבקש בזה, שהתנועה הזו בישראל היא אך פרי רוגז-העצבים.

(1) „השלח“ כרך ט"ו, עמ' 185.

(2) עיין: Пасхаль, שנה זו, גליון 41.

תעודת הציוניות.

מאת

י. ח. רבניצקי.

אין אומה בעולם בלא ארץ ובלא לשון—כלל גדול זה בתורת החיים של העמים כבר היה לאֶכסיומה, לאחת מאותן הוראיות המפורסמות, שאין אדם בא לחלוק עליהן ואינן צריכות לראיה כל עיקר. יוצא מן הכלל הוא עם ישראל, שאין לו זה כמה מאות שנה לא ארץ-אחווה מיוחדת ולא לשון מיוחדת, קנין בני האומה קלה, חסרון זה, כמובן מאליה, אינו יכול בשום אופן לפעל כמופת חותך על אדם מישראל, העומד בפנים המחנה ויש לו אחיוה וקשר כל שהוא בעמו, להעבירהו על דעתו והרגשתו ולהביאהו לירי החלטה, שאין עם ישראל אומה בפני עצמה, או אפילו לידי המלת ספק קל שבקלים במציאותה של האומה הישראלית, ואלה העומדים מחוץ למחנה, שמתחכמים להוכיח על יסודה של "חקירה" זו או אחרת, שישראל אינו אומה כלל, הרי הם באים לבטל בדברים בעלמא את המציאות המטפחת על פניהם ודומים בעינינו לאיתו הפקח של האַנקדוטה, הבא למלט את הפצוע ולמסרו לקבורה בתוך שאר גופות החללים, וכשמתעורר זה ואומר לו: לא חלל מת אני, אלא חי פצועי, הלו משיבהו: הרופא בעצמו אמר לי, שמת אתה, והוא נאמן בעיני יוהר מסך... אבל אם אמת הדבר, שישראל הוא אומה בפני עצמה למרות כל החקירותי שבעולם, הרי אי-אפשר שלא להודות גם על אמת אחרת, שאין אומה זו בריאה ושלמה כראוי, אלא לקויה בכל אבריה, יעקב לא מתי אמנם, אך לא בכדי ספרו ספדיא, כי מלא הוא פצע וחבורה וחיייו אינם חיי מבעיים ונורמליים לכל הדעות, עם, שהוא כלו מפורד ומפורד, על שבעה ימים ומוטל אברים-אברים בתוך צבורי עמים אחרים, ושאין לו, לפחות לחלק הגון ממנו, מקום נאמן וארץ-אחווה, שיהא שם לא גר אף לא בעל, וזכות-ארחי על פי סעיפיו של ספר-החוקים, אלא אורח טבעי נמור, שאורחיותו השלמה לא תהא יכולה להיות מיטלת כספק בשום אופן, —לא אורחיות גופו ולא אורחיות רוחו, —עם משונה כזה אי-אפשר לו בדרך הטבע להיות בריא ושלם בלא פגמויות ולקויים, ובהכרח עלוב הוא ואומלל, עשוק ורצוץ אם בנופו או ברוחו או בשניהם כאחד, ה"גלות" אינה יודעת רחמים וחנינה, מכבירה היא עול ברזל על בני העם הנתונים בה, כופפת וקופים ומשחיתה מנפש עד בשר, אם עיי רריפות וגוירות הרבה או עיי לחיצת רוחם העצמי וקלקלתו מ"ל לא בחוק-קדם של החיים התקפים והשליטים מסביב.

בתקופות הקדומות, כשהיה ישראל מוכרל ומפורש משאר אומות-העולם

בתורתו וברוחו ובכל דרכיו, עוד יכול היה להתקיים בקרן-זווית שלי, להחיות בכל חוקי בקניניו הלאומיים ולהתפתח על פי דרכו בתור אומה שלמה, אף אם בעלת צד אחד בקולטורה המיוחדת שלה. אולם אחרי מהפכת הזמן, לאחר שנפרצו חומות הגטו על ידי רוח הקולטורה הכללית, שנקראה בשם "אירופיות", ואותו הרוח התקף, התחיל חורר לפני ולפנים של מושבות בני ישראל, כבר חלפה ועברה ה"שלטות" הקודמת, ה"עומד" הולך ומתמעט וה"פרוץ" מתרבה מיום ליום...

עכשו הביאו מסכות הזמן לידי כך, שהיהודי הנאמן לעצמו ורוצה בתחיתו שוב אינו נקרא יהודי סתם, אלא יהודי ב"שם-לוי", יהודי לאומי, ויהודי לאומי זה צריך להיות ביחס ידוע, גבור כארץ כדי לעשות רצון לבו, לב עברי, מפני שמוטל עליו להתיצב בתמידות ובקשיות-ערף עצומה בפני הסערות מבחוץ ומיכרח הוא לשחות, נגד "הורם" בדרכי חייו, בחנוך בניו וכיוצא באלה. כי אמנם הכל מסביב מתקומם לו ואותה אטמוספירה, שהוא נתון בתוכה, מלאה, רוחות מנשבות לכל צד, אבל לא לצד פנה זו, שאלה הוא פונה בכל נפשו, ובאופן כזה הרבה כחות לאומיים מתבזבזים ומשתקעים במלחמה תמידית עם צור-מכשול, עם עכובים ומפריעים, העומדים כצר נגד היהדות הלאומית. וכמה כחות-יצירה של האומה הישראלית כלים ויוצאים לבטלה, לאבוד גמיר...

בנוהג שבועלם, כל בן לאומה יושבת על אדמתה הריהי בהכרח בן-עמו, לאומי ממילא. אף אם אינו נקרא בשם זה וגם אינו מרגיש בעצמו, ש"לאומי" הוא, כמו שאין אדם בריא עשוי להרגיש בכל שעה במציאות אבריו הבריאים והשלמים. בן-עם זה, אם רק אדם כשר הוא ועובד עבודתו באמונה, אינו מחויב, בשביל להביא תועלת לעמו ולארצו, להיות דוקא, גבורי-גבורים בכלל מועמים הם בעולם-כי גם בתור אדם פשוט, החי חיי-עצמו, כדרך כל בני-אדם פשוטים, ואינו עובר, לסובת הכלל, יש בידו להכניס בדרך ישרה, בלי שום הכרה ובלי כוונה מיוחדת, את חלקו המועט לתוך האוצר הגדול של רכוש העם החמרי, הרוחני והמוסרי, שבו (כלומר, באותו האוצר הלאומי) כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון. ואין צורך לומר, הגבורי באמת, שמוציא שפע אוני הכביר לעבודת יצירה ובנין, או אפילו לעבודה קודמת לו, לעבודת הריסת הישן כדי לפנות מקום לבנין חדש, - הוא בודאי לאומי ממילא, שכן בכל עם בריא אין לך, מכה, שאין, רפואה בצרה, וסמך להריסה יצירה חדשה... מובן, שבעם כזה, החי חיים טבעיים-כל המוסף וקורא לעצמו בשם, לאומי נורע הוא, שאין כנוי זה בא אצלו אלא לסמן אגואיזמוס לאומי גם ורצון עריץ להקנות על חשבונם של עמים אחרים ולהתמלאות מחורבנם.

לא כך גורל עם כעסני, השוכן בתוך אומה, אורחית כעצם זר הבא מן החוץ, מי מבניו הרוצה באמת ובלב תמים לחיות חיים לאומיים, אם לא במלואם, לפחות במקצת, עד כמה שאפשר, - מוכרח הוא לכוון דרכיו לכך בכל שעה ושעה ושלא להסיח דעתו אף כמעט מאותן אבני-הנגף המפוזרות על כל מדרך כף-רגלו, ועליו גם להביא הרבה קרבנות על מוכחה של, איריאה זו, משאת נפשו. וכמה כחות של, לאומיים עבריים מתלבטים ומשתקעים בדרך נלגוצם, עד שאיזו שרידי

מפות קלות זוכים להתגלגל ולהגיע לאוצר הלאומי של ישראל! וכמה בנינים נכריים נבנים ומתרוססים על חשבון איצרו של עמנו, יותר נכון—על דלדול הונו והריסות אוגוז...

להביא רפואה למכה לאומית זו, לקומם הריסות האומה העלובה ולהשיב את גופה המרוסק ונפש הרצוצה לבריאותם ושלמותם, כגופה ונפשה של כל אומה החיה חיים טבעיים על אדמתה,--זוהי שאיפתה של הציוניות ברוחב מובנה הנאמן. כבר נשנה כמה וכמה פעמים, שכל האומר: הציוניות באה רק כתרים בפני הפורענות של האנטיסמיטיסמים ובפני הפגעים הרעים של גזרות ורדיפות בארצות ה"גלות", אינו אלא טועה, אמנם, אין לחדר שהתנבורות האנטיסמיטיסמוס בארצות המערב והרדיפות במדינות המזרח היו הדחיפה הראשונה להציוניות והכניסו רבים תחת כנפיה של זו; אבל אין זה ענין לעצם רעיון הציוניות, כי גם אם יתהפך הגלגל בארץ הגדולה, שבה רוב טנין של בני-עמנו, וגורלם בארץ זו ישתנה באמת לטוב, כי יקבלו בה "שווי-זכויות" נמור,--אף אז לא ינרע מאומה מערכה העיקרי של הציוניות.

הציוניות אינה, איפוא, טחזה עובר בתולדות עמנו ואינה תלויה בזמן ומצב מיוחדים, כי סמ-חיים היא לישראל בכל הזמנים ובכל המדינות ויולדתה אין תקוה לו לתחיה אמיתית, ואלו ה"לאומיים" בקרבנו, הנאמנים לעצמם ורוצים בתחית באמת, אלא שמאמינים הם באפשרותה של תחיה זו בארצות-הגולה, -- אינם פוקחים את עיניהם לראות את אשר לפניהם, את עצם החיים כהתחם, ועוד פחות מזה הם רואים את הנולד, את העתיד לבוא על פי דרך הטבע, ה"לאומיים" האלה, המכרזים על הציוניות, שהוא, "אוטופיה", הם בעצמם מחזיקים באוטופיה, שאין לה יסוד בחיים, הם אינם שמים על לב כלל, שכשתגיע השעה וחומות הגטו תפולנה, יפרוץ הרוח התקיף השורר בחוץ, יחדור ביתר עוז לכל פנות רחוב-היהודים ואטמוספירה זרה תעיק בכל קבריה על רוח עמנו, ואז בהכרח יהא פוחת והולך מספרם של אחינו התקיפים בדעתם, שיהיו רוצים ויכולים לעמוד בפני הזרם הכביר השוטף בחוץ ולהחזיק במעוזם הלאומי, ואפילו אם לא יאחרו לבוא אותם הימים הטובים, שתתן בהם רשות נמורה לכל בני אדם ללכת איש בשם, אלהיו, וחירות של, הגדרה לאומית תתקיים בלא שום הנבלה וצמצום, לא רבים יהיו בתוך בני עמנו, שישתמשו בחיים בזכות זו לפי מדת יכלתם. חירות, ההגדרה-העצמית הלאומית תתנוסס, אמנם, על הנייר בכל הדרה, אולם ידם של החיים השליטים תהא על העליונה להגדיר את, "עצמית" של עמנו על פי דרכם, והם לא יחדלו מלמשש את צורתו המיוחדת ולעשיתו שלא בסובתו לעושה מעשי-חקי ושטף בטמיעה. העבדות החמרית אפשר שתחלש ותתמעט במדה ידועה, אבל תחת זה תתגדל ותתחזק עבדות יותר נוראה ומשפילה, העבדות הרוחנית, שמתגלה בגלות בכמה וכמה צורות מכוערות מאד...

ובעצם הדברים, ה"לאומיים" האמתים במחנה ישראל. כלומר: לא ה"בונדיים", שהולכים ומכרזים כל הימים, שאין להם חלק ב"כל-ישראלי" ועיקר לאומיותם אינו אלא מעשה-להטים לשם, טכניסטי של טפלה מדינית מאחר שהיא תלויה על בלימה, אף לא חברי ה"קביצה העממית" מיסודו של ווינגאבר וסיעתו, שלאומיותם נבראה רק לצורך השעה של הבחירות לדומה הממלכית,

וכיוצא באלה, אלא הלאומיים, ששם זה נאה להם באמת, מיסדרו של דובנוב,-- הרי ציוניים הם בבת, שהתעכבו לדרת לסוף דעתם ועמדו בחצי-הדרך, ובשביל זה לא הגיעו עדיין בפועל לאותה המסקנה ההגיונית היחידה, שאין שמירה מעולה לרוח ישראל אלא בארץ ישראל ורק מציון תצא בקרב הימים השפעה לאומית לקרוב ולרחוק.

ומה שמפליא ביותר, שגם במחנה הלאומיים שבלאומיים, כלומר, בתוך אלו הנקראים בשם "ציוניים" ומתאמרים לנושאי דגל הציוניות ביד רמה,-- אף בתיכם יש הרבה אנשים, שהציוניות באה להם ברעה קלה ולא קלטו במוחם את מהותה ותכונתה בכל מלואה. ולפיכך אין סדר למשנתם של הציוניים הללו ואין נקודת-כובד אחת לפעולתם, ולפעמים דעות שונות ומעשים שונים משמשים אצלם בערכוביה.

בתקיפה הראשונה של הציוניות, במצב-הילדות שלה, ראו בה כמעט כל נושאי דגלה, וולת מתי-מספר יוצאים מן הכלל, רק שמירה מן המזיקים ומקלט מחמת מלאכי-החבלה של האנטיסמיטיסמוס הפורע פרעות בישראל. רק ברכות הימים, לדגלי התפתחות הציוניות, התחילו הציוניים מכינים ומכירים, מצד אחד, שאין למצוא באי לא רק מיר, אלא אף בעתיד הקרוב מקום-מקלט ומחסה לרוב בני-הגולה, ומן הצד השני-- שאין הציוניות בעיקרה באה כהשבעה נפלאה כלפי רוחות-הטומאה של האנטיסמיטיסמוס, אלא כרפואה שלמה לשבר גדול בנפשה של האומה הרצוצה, אולם לירי הכרה זו הגיעו רק מועטים במחנה הציוניים, והרוב הגדול קלט את הרעיון הציוני רק קליטה חיצונית, באופן שהיסודות העיקריים שבו נשארו ורים לו עד היום.

על פי הדברים האלה אין להתפלא כלל, אם בקונגרס הששי, בשעת מעשה אוגאנדה לא עמדו רוב הצירים בנסיון וקפצו ואמרו, הן, ואם סוף סוף, בעלי-הלאוי נצחו בקונגרס הבא, עדיין לא הוברר הדבר, אם סבת הנצחון בעיקרה אינה מונחת רק בזה, שאוגאנדה הרי היתה בעצם חלום במלמתחלת ברתה ולא איזה ענין ממשי, לפחות במקצת, שאפשר לתלות בו תקוות חדשות...

עד כמה רפויה הציוניות האמתית בידי רוב הציוניים ועד כמה אין להם בה הכרה ברורה, תיכיה השתדלותם היתה להתנדר ביחוד במלאכות שאינן צריכות לנופה, בשעה שהתרשלות נוראה בעצם עבודות הציוניות מביאה אותה לירי חולשת-הכחות ועוובה רבה, כמה כחות השקיעו הציוניים, למשל, במלחמת הבחירות לדומה הממלכית השניה בשביל להכניס לתוך אותה הדומה צירים מתוך, אנישי ודוקא, תחת דגל הציוניות; וכמה כחות נשתקעו גם בימי הבחירות להדומה השלישית, בעבודת-ההויה ממין זה... והרי סוד גלוי הוא, כמה עני הוא מחנה הציוניים בכחות רבי-פעלים, שהיו מוכשרים ומוזמנים לעבוד עבודה כחריצות למוכת הציוניות נופה, ומה גדול, איפוא, החמא להציוניות, כשמוצאים אותם הכחות המועטים והדלים, שנמצאים ברשותה, למטרה העומדת מחוץ לגבולה, אמנם הדרשה תדרש, ואפשר להתחכם ולהתפלפל ולהמציא הוכחות חריפות, כדי להראות, שהכלל הישן כל המסיף גורע אינו ענין לכאן, ואדרבה, עבודה כגון זו הכרחית היא וצריכה לשם יחור, הציוניות הסנתיתית וכל המרבה לעסוק בה בתור ציוני הרי זה משוכח וציוני שבציוניים, אבל כל אלו ההוכחות של פלפול לא יועילו לכסות על הסבה

האמתית, שאין עבודה-ההויה הזו באה בעיקרה אלא כדי להרים את כבודה של הציוניות בעיני העומדים מחוץ, ביחוד בצד שמאל, וכדי להוציא מלבם של המולולים בה וחושבים אותה לתנועה קלה בלתי-מדינית, ועוד יותר בשביל למלאות, עד כמה שאפשר, את הריקנות בעולם הציוניים הצעירים ולהמציא לפניהם, לפחות לזמן מועט, כד נרחבי לפעולה פוליטית, קולנית ורועשת.

ולא זו בלבד, אלא אף בתוך אלה הנאמנים לציון בכל לבם ונפשם והמטיפים בהתלהבות עצומה לעבודה ממשית בארץ-ישראל, אף בתוך אלו-צריך להידות על האמת-תמצאו לא מעטים, שמורגש אצלם, באמרותיהם ופעולותיהם, סימנים מובהקים, המעידים על חוסר ידיעה שלמה והכרה צלולה וברורה בנוגע לעיקרי מהותה של הציוניות.

„עבודה ריאליזטית באי-באמרה זו מחזיקים עתה בכל תוקף במחנה הציוניים, ביחוד ברוסיה, ומרימים איתה למעלה; אבל אין מן הצורך להיות דוקא מן הרגילים לנקר ולחטט בלבם של אחרים בשביל לבוא לידי הוכחה, שבעצם הדבר השאיפה למטרה זו אצל רוב ניכר של הציוניים לא באה מתוך התפתחות טבעית ואינה כעין סינתיזה הכרחית, אלא מתוך הרצון העז לזכות ולראות את פרי העבודה הציונית בעתיד היותר קרוב, ואם אפשר-תיכף ומיד, בלא שום רחוי ואחור כלל. כל זמן שהיתה עזה וחזקה האמונה בכח „הדיפלומטיה“, העושה נפלאות גדולות לבדה במהירות של קסמים, היו רבים הדורשים את העבודה המעשית באי קורם מתן המשא-אשר לגנאי, כמעשה פעוט של התגנבות, שלא יועיל ורק יזיק; וכיון שהורע מולה של „הדיפלומטיה“ ואכזבה האמונה בישועתה כהרף-עין, נתרוסס ערכה של „העבודה הריאליזטית“ וכמעט הכל דורשים בשבחה בכל עז, ועכשו היתרו הסינים והמקגרות התרחבו והתפשטו לכל צד ועבר, והכל נכנס לסוג „עבודה ריאליזטית“, הכל נחשב לכשר וישר לעבודה זו, ושוב אין בורקן ביסודות הבגין ומקפידין לא על האיכות, אלא על הכמות... ההשקפה הרחבה על הציוניות כעל תנועה היסטורית ועבודה-לדורות נצמטצמה ונתפוצצה באופן משונה. במקום דרך עבודה מסודרת, המובילה בפסיעות מדודות, אבל בטוחות, אל התחיה הלאומית, רבים כיום הכוירים בעבודה סתם, ב„עבודה ריאליזטית“ מכל-מקום, ואין להם להציונים הללו בעולם אלא מה שנראה בולט לעין ונתפס בירם ממש תיכף, באותו רגע, בלי לבקש חשבונות רבים בדבר התוצאות לעתיד, באופן שהציוניים הללו מוצאים חפץ וקורת-רוח גם בבגין שנבנה מתחלתו על יסוד רעוע ועומד לנפול ברוח מצויה ובלבד שתהיינה הידים עמוקות כ„מעשה“ בולט ונראה לעינים...

ומעטם זה אין להתפלא כלל, אם רואים אנו גם עכשיו, בשעת נצחונה ושלמונה של שיטת „העבודה הריאליזטית באי“, ש„העבודה הרוחנית“ באי עדיין נחשבת בעיני רבים כדבר טפל, שאפשר וכדאי אמנם לספל בו, אבל רק בשעה פנויה לגמרי, בשעה שעבודה אחרת, יותר „ריאליזטית וממשית“, אינה עומדת על הפרק. ובעלי השקפה מצומצמת זו לא ישימו כלל אל לב, כי לעצמותה של הציוניות, למטרת התחיה באי, אותה „העבודה הרוחנית“, שהם כל כך מקילים ערכה ולפעמים גם מולולים בה, היא יותר נחוצה וגם יותר ריאליזטית וממשית

מהרבה פעולות אחרות, שהן חשובות בעיניהם כל כך מפני שתוצאותיהן אפשר, לדעתם, למשמש בידים ממש ומסיך לזריעה קצירה . . .

עוד יותר רואים אנו ברור, באופן בולט ומנקר-עינים, כמה רחוקים עוד הרבה מן הציוניים משלמה ההשגה ובהירות ההכרה של עצם רעיון התחיה הלאומית הכרוך בציוניות, — מתוך היחס שלהם ללשונו הלאומית, לשפת עבר. אין ספק, שהלשון היא אחד מן הקנינים הלאומיים היותר חשובים לכל אומה מאומת-העולם, ואיתו העם העלוב והמשונה, שאין לו לשון אחת מיוחדת לו, שהיא קנין כללי לכל בניו, הריהו בהכרח לקוי ופגום. ובשום אופן אי-אפשר לו להגיע לתחיה לאומית אמיתית ושלמה, אם לא תצטרף לתחית הארץ גם תחית הלשון.

ואיווהי הלשון הלאומית של עמנו, שתחיתה מוכרחת וזולתה אין תחיה נמורה לישראל? — דבר זה יכול להיות לשאלה בעיני מי שעומד מחוץ למחנה הציוניות, אבל לא בעיני ציוני. הציוני צריך להבין ולהרגיש היטב, שקדם שאין לו לישראל ברירה בנוגע לארץ ולמטרת תחיתו האמתית מסוגלת רק ארצו, העתיקה והחדשה, שהיא רק היא תוכל לאחד ולאגד את העבר ההיסטורי שלו עם העתיד המקוה, כך אי-אפשר לו לבחור בלשון אחרת זולת לשונו העתיקה והחדשה, לשון העבר והעתיד, שפת-עולם של עם-עולם.

והואיל וכן, הרי העבירה לשם תחית הלשון העברית צריכה היתה להכנס לתוך הפרוגרמה של הציוניות בתור אחד מראשי יסודותיה, וכל נושאי דגל התחיה לא היו רשאים להסיח דעתם אף לשעה קלה מעבודה עיקרית זו, שאינה דבר טפל להציוניות, אלא אחד מחלקי גוף הציוניות.

וכולם יש לנו צורך בראיות והוכחות בשביל להראות ולהוכיח, שרחוק מאד הרבה מלהיות במעשה כמו שמוכרח הוא להיות להלכה זאת, שום אדם לא יוציא לעז על הציוניים שלנו, שהם מתננדים, חליצה, ללשון העברית. מעטים מאד תמצאו במחנה הציוניים חסיד-הזירנון, שנותנים בהחלט משפט-הבכורה לשפה המרוברת על לשונו ההיסטורית, אבל הרבה יותר תפגשו ביניהם אנשים פוסחים על שתי הסעפים בשאלה חמורה זו, ואלו מהם, שמצטיינים בהתגלות-לב, יגידו בפירוש, שעדיין לא הוכרח הדבר בעיניהם ויש פנים לכאן ולכאן, ועוד צריך הענין להיסקיסיות ודבטים הרבה עד שיבוא לידי בירור שלם . . .

וגם אלו, שיצאו מכלל ספק בשאלת הלשונות ונוטים בהחלט לצד הלשון העברית, אף הם מצדדים בזכותה על פי רוב בשפה רפה, בקרירות-רוח, בלי התעוררות אמיתית מתוך הרגשה והכרה פנימית, אלא כמדבר על ענין של מה-בכך, שאין לו חשיבות יתרה.

הלשון העברית-מי מתקומם לה? מי מעכב גדולתה? אדרבה, תציץ ותפרח לשונו העברית, תאיר ותזהיר מפרותנו העברית, וכל הציוניים יתנו מזה וישבעו נחת — כך אימרים הרבה מן הציוניים ומדמים, שביחס משונה כזה, יחס של מהיכא-תיהא, כבר יצאה הציוניות ידי חובתה ללשונו הלאומית. אבל לו ידעו והרגישו הציוניים באמת, מה היא לשונו העברית לתחית

האימה הישראלית, לו הבינו, שחלק גדול מנשמת ישראל צרור בלשונו זו ומפרותה וכשם שאי-אפשר לה להציוניות לעמוד ולהתקיים בלי ציון, כך אי-אפשר לה בלי הלשון העברית, — אז היו מרבדים בלשון אחרת ובסגנון אחר, וביחוד היו עושים מעשים אחרים — פעולות מסשיות, שרשומן ניכר היטב, לטובת הפרחתה והרחבתה של הלשון והספרות העברית.

הציון ותפוח לשוננו העברית, תאיר ותזהיר ספרותנו העברית — וכי ברצון טוב בלבד רשאים הציוניים להסתפק ולצאת ידי חובתם? שהרי לא חבה של רשות? כאן לפניכם, אלא ענין של חובה: הם מחויבים לעמוד תמיד בשורה הראשונה בין העובדים בוריוות והתמדה יתרה בשביל תחית לשוננו וספרותה, הפרחתה וגדולתה.

וקודם כל דבר הרי חוב קדוש מוטל על כל ציוני, שילמד בעצמו את לשוננו הלאומית, ציוני, שאינו יודע את הלשון העברית — זהו דבר מורד וחסר מעט ומובן. ציוני, שהציוניות שלו אינה קלומה מן האויר ולא תלויה באויר, אלא היא שיטה מודרנית ומסודרת והשקפת-עולם שלמה בלי קרעים ומלאים, — ציוני אמתי כזה אי-אפשר לו שלא לדע את לשוננו הלאומית, ואם לא ידע אותה קודם שהיה לציוני הרי מוטל עליו להקדים בטול, סתירה זו עד כמה שאפשר ולמלאות את חסרוננו הגדול. הרי סוף סוף רכישת ידיעה הגונה בלשון מן הלשונות — לא מעבר לים היא, ולהשיגה יכול מי שרוצה בה בלי עמל רב, ובפרט אם הלשון אינה זרה ללב הלומדה, אלא קרובה ללבו, ואם גם צריך להקדיש לזה מורח וזמן ידוע, הלא כאלה וכאלה תאכל האידאיה — ורשות לה להציוניות לדרוש אף היא מאת המסור לה, לכל הפחות, קרבנות מעין אלו ...

אם לא נוכח לומר לכל ציוני: „הרי נאמן אתה לציון, ולמה תסתפק בהרמת נס ציונה מרחוק? בוא ושלטל עצמך לשם ועבוד בארץ גופה את עבודת תחיתך, מפני שדבר זה תלוי בתנאים קשים מרובים ושונים. — יכולים אנו לתבוע עלבון לשוננו מאת כל ציוני, שהיא נכריה לו, ולומר: „אם נאמן אתה ללשוננו הלאומית ורוצה בתחית — ובתור ציוני אי-אפשר לך באחרת — צא ולמד אותה, קודם כל, בעצמך והיה נאה מקיים מה שאתה נאה דורש בשביל אחרים בשבית תחיתו של ישראל. ומה רבים הם הציוניים — ומהם גם כאלה, שכבר הלכינו שערום בעבודת הציוניות — שאפשר לפנות אליהם בתביעה מוסרית כזו ...

אמת, הקינגרס האחרון עשה פומבי ופרסום לכבוד לשוננו בזה, שנתקבלה ההצעה, שמעבשו תהא הלשון העברית הלשון הרשמית של הקונגרסים. אבל טיבן של החלטות ממין זה ידוע למרי ומי ישים לב להן באמת ובתמים? במצב של עכשו אין החלטה כזו יוצאת, באופן היותר טוב, מכלל מליצה יפה, שאין לה שום ערך ממשי והיא „לא מעלה ולא מורידה, ואם תרצו — יש בה גם משום לגלוג (שלא ברצון, כמובן), באופן, שהרושם שהיא עושה הוא ההפך ממה שקוי מציעי ההצעה היפה הזו לשם דימונסטריציה ... כי דבר נעלה הוא מעל כל ספק, שגם להבא לא ישתנה היחס של הציוניים אל „הלשון הרשמית של הקונגרסים, אם לא ישתדלו להתעמק בהכנת מהותה ועצם-תכונתה של התחיה, שהם נושאי דגלה, צריכים ומחויבים הציוניים להכיר ולרעת, שהלשון העברית אינה איזה עצם זר, העומד מחוץ לנבול הציוניות ומחכה להסכמה

מצר דברנים וגואמים מעל במת הקונגרסים, אלא עצם מעצמי הציוניות, ולפיכך ידעת לשין זו חובה היא לכל ציוני, ולא רשות.

וחובה זו גוררת אחריה חובה קדושה למעט אהבה וחבה גם בלב אחרים, וביחוד בלב התינוקות ובני-הנעורים, ללשונו הלאומית, שהיא היסוד לחניך לאומי; להפיץ ולהרחיב ידיעת לשונו ברבים, ועם זה להשתרל גם-כן בהפצתה והרחבתה של ספרותנו העברית.

כמה גדולה, עבודת-הוהי זו ורבה לפני הציוניים שלנו גם בארצות הגולה, וכמה פוריה היא למטרת התחיה, שאליה הם נושאים את נפשם!

עמנו, ארצנו ולשונו--שלשה אלה לקויים ועוברים וצריכים לטל של תחיה. ורפואתם השלמה תלויה רק באחדותם ובפעולתם החיונית זה על זה. לאגדם ולחברם בקשר אמיץ עד שיהיו התחומין יונקים זה מזה שפע של חיים מלאים ושלמים--והי תעודת הציוניות.

עֲרֵבִית.

וְשׁוֹב וְרָחֵק הַשָּׁמֶשׁ, וְהַשָּׁמֶשׁ שׁוֹב שְׁקָעָה—
וְאֲנִי לֹא רָאִיתִיהָ.
וְשׁוֹב יוֹם וַיִּזְמִים—וְאַף־לֹא פִתְקָא קִמְנָה
מִן הַרְקָע.

וּבְפִאֲתֵי הַמַּעְרָב בְּעֵין גְּלִמְרוֹגְלוֹמֹת
שׁוֹב גָּעַרְמוּ הַעֲבִים, —
הַתְּבָבִים! הַנְּבִים שֶׁם עָתָה עוֹלְמוֹת
וְאִם עָתָה גִּתְּרִים?

לֹא, אֵין גְּבִיָּה שֶׁם דִּבֵּר וּכְלוּם לֹא יִתְרַב,
וְעֵינִי הִרְוָאָה:
זֶה הַעֲרָב הַמְּמִטּוֹם בָּא וּמְפֹזֵר אֶת אִפְרוֹ
עַל אֶרֶץ וּמְלוּאָה.

וְעוֹד אֶסֶת אֶרְאָה: חֲפִשְׁתִּי פְרוּמְתָכֶם
נִיאֲבֵד דְּנָרִי, —
וְאַשְׁמְדִי עוֹמֵד מֵאַחֲרֵי וְשׁוֹחֵק
הַשְּׁחוּק הַבְּאֲבָרִי.

ח. נ. ביאליק.

זַנְגִּיל בְּתוֹר מִסְפֵּר .

מאת

י. א. לופצקי.

אצל זַנְגִּיל אֵינִי מוצא את החסרון, שהוא מצוי ברוב ספורי הספרות היהודית שבלשונית האירופיות: הוא אינו ממליץ טוב על היהודים, אינו נלחם על השכלתם ומשפטיהם, ולשם זה אינו קִיפֶה ואינו מקלֵקֵל, אינו מוסיף ואינו נורע, בקצרה: הוא אינו רגיל לשנות את החומר שבירו ולהכניס בו דבר-מה משלו לשם איוו קַנְדְנָצִיָה, ואף על פי כן לא הוסיפו ספוריו של זַנְגִּיל כלום על ערכה האמנותי של הספרות היהודית בלשונות האירופיות.

זַנְגִּיל בְּתוֹר מספר נדמה לי תמיד כנוסע בארצות רחוקות, המחזיק בידו את גליונו ועמו כדי לרשום את כל הדברים הזרים, שהוא פוגש בדרכו, ספוריו של זַנְגִּיל הם ספרי-המסע, שנמע המחבר ברחוב היהודים, אין כוונתם לַצַּר לנו את האנשים וחייהם, אלא לרשום את המנהגים המזורים, או אלו שְנֵראִים כמזורים, בעיני בְּנֵי-אֶרֶצוֹ של המחבר, ספורי זַנְגִּיל הם, תעודות מְמַנְהִגי היהודים והלצותיהם, שנאספו ונאצרו בכוונה תחלה בשכ"ז הקוראים האנגליים, שכבר שטו ועברו מלא רוחב-העולם ורק לתוך הפנה החשכה של רחוב-היהודים לא עלה עוד בידם לחדור.

כל היצירות האמנותיות הן תעודות אנושיות, שאפשר ללמוד מתוכן את חי בְּנֵי-הָאָדָם ומנהגיהם, אבל לא כל התעודות האנושיות הן יצירות אמנותיות, וספורי זַנְגִּיל הן תעודות, שאין רוח של יוצר מרחפת על פניהן, כשזַנְגִּיל בא לברא דבר-מה, מיד נעשות יצירותיו קאריקאטורות בלי כל רוח חיים, קאריקאטורות כאלו הם כל הנבזרים שב, ולדי הגמוי, ששן מקטרגי, יוסף בעלי-החלומות, החיים בחושך, תיבת נח, למות בירושלים ו, שומרת המוסרי, אבל זַנְגִּיל אינו עוסק בענייני-יצירה, אלא מספר להקהל האנגלי הלצות הנטו ומנהגיה המזורים, למשל: כמה פעמים ביום מתפלל היהודי ואיזה כגד הוא לובש כשעת התפלה; נטילת ידים לפני אכילה וברכת המזון אחריה; מזוזה על הפתח, שיר המעלות אצל יולדת-ועוד דברים כאלה, שידעתם חשובה בעיני הקהל האנגלי, אבל תאורם רחוק הוא מעולם-האמנות, וזַנְגִּיל דימה בהרבה דברים לברודס-לא לברודס בעל הספורים הגדולים, אלא לזה של הציירים הקטנים, שהחדוד תפס אצלו את המקום היותר חשוב ושאר הדברים היו בעיניו

ענינים קלים, שאין כראי למפל בהם. ונגויל הוא רומאנטי, שפקח את עיניו לראות ואינו מוצא את עצמי בתוך הדברים הרבים, שהוא רואה ושהוא שומע; הוא רומאנטי, אף על פי שבתור בן-דורו אינו יכול ואינו יודע לעסוק בעניני-המין ובהבלטת-האישיות; הוא רומאנטי אף על פי שבתור נוסע במדינות זרות הוא קוֹכַרַח לשים את לבו גם לדברים קטנים ובורדים. הוא רומאנטי, ומפני כך הוא מחפש תמיד רעיונות מבהיקים ופרובלימות מרעישות בברק חרודן, שהן מאירות, אבל אינן מחממות—פרובלימות של, ויש לישב בדוחק, שהן חריפות על ידי הפלפול המונה ביסודן, אבל הן חסרות כל שורש בחיים. והוא מחפש פרובלימות כאלו דוקא מפני שעינו אינה רואה ואינה תופסת את שפע-החיים שבהבלטת הקיום היחידים, הוא רומאנטי, וכל הכמישה והפריחה, הלידה והמיתה, הגדול והגמסיה שבחיי היום והרחוב אינה רואה ואינו מכיר, אותה המציאות המטשית עם כל השירה הרבה והעמוקה שבפשטותה והסתבכות-מקריה אינה ידועה ומורגשת לינגויל המספר, מפני שעינו תופסת רק את האפקטים המרעישים, שהנטיה הטבעית מתבלטת בהם על ידי מקרה פתאומי ומרעיש, כמעט אי-טבעי.

הרי דוגמאות אחדות: בציור, מחללת השבת! לא מצא זנגויל אופן אחר לצייר את אהבת האם לבנה אלא על ידי נצחון רגשית-אהבתה על רגשיותה הדתיים. הציור הזה הוא מן היותר טובים והיותר טבעיים שבציורי זנגויל, כי תכונתו הריקלקטיבית מתאמת ביותר לכשרונו של המספר היהודי-האנגלי; ואף על פי כן מתגלית אף בציור זה נמיתו היתרה של זנגויל לאפקטים מרעישים, אפקט מרעיש ואי-טבעי היא כל ההרצאה שב, שטן מקטרג; נפילת ספר-התורה והתפקדותו של גבור-הספור על ירי זה, אכילתו ביום כפורים, קבוי נר-הנשמה, עמידת הגבן המסית בשעת יציאת נשמתו וקריאת אשתו מאחורי הדלת, שמע ישראל!—כל הרקמה הרומאנטית (שעוד אשוב לדבר עליה) שבהרצאת המקרים האלה מראה לנו, עד כמה אין ראיתו של זנגויל יכולה לתפוס את שפע הגונים שבחיים פעוטים ורגילים ועד כמה היא מיכרחת מפני כך לדרוך אחרי הגונים המרעישים בזרותם. אפקט דרשני הוא, ספר-הזכרונות של מומר זקן, נענועיו לאלהיו ויסודיו על שבנו הקתולי האדוק מנרה את ההמון ביהודים, אפקט רגשני הוא בציור, לאין מרפא! התרצות האשה לקחת גם פטורין כרי שישא הבעל את צרתה, אפקט מזויף הוא כל הציור, יוסף בעל החלומות, שבו ממיר נער, שהתעתד להיות רב בישראל, את דתו בלי כל טיבת-הנאה, ואפקט מזויף מצד המציאות ומקולקל מן הצד האמנותי הוא הציור, החיים בחושך, שבו טוליכה יהודית פשוטה, מאמינה וחסירה, את בנה העור אל האפיפיור שברומא, מפני ששפחתה הנוצרית אמרה לה, כי ראשי-הכנסייה בקדושתו היתרה הוא כל-יכול, ומה הן האפזודות המדוכות, המפורזות בספוריו של זנגויל, אם לא אפקטים מלאכותיים? בטול השדוך של בת-הרב מפני שהיא גרושה-אפיזודה פהאומית, שהוכנסה ככוונה ובעל-כרח ליתוך מסגרת הספור, ילדי הגיטו,—הספור שב, המעבר, וכמעט כל הספורים האחרים של זנגויל הם אפקטים פתאומיים מזוירים, בלתי-טבעיים, ריטוריים, רגשניים, עשויים ומזויפים, שקופשום, נקודה טבעית של אמנות פשוטה, הניבעת מעומק הלב, מגלים לנו הרכה יותר מכל חרודי-המח שבחם.

כשאני מתעמק בספוריו של זנגויל, אני מוצא בהם שני כחות נלחמים זה

בוה, שתי נסיות מתנגדות זו לזו, שמעכבות זו את זו בהתפתחותן. מטבעו הוא נוטה ביותר להריפלקסיה, מזג הירידי מביאו להתרחק מהרצאת המעשים ולהתעמק בחפוט נפש ורקמה פסיכולוגית, אבל על ידי חנוכו האנגלי רכש לו בעל כרחו את האופן האנקדוטי של הספרות הספורית בלשון אנגלית. אילו היה זנגויל בעל כשרון גדול, היו מתמוזגים בנפשו שני אופני ההרצאה הספורית האלו והיו לברכה בקרב ספוריו, ואז היה ביכולתו לברוא לנו ספור הגון מן החיים שברחוב היהודים; אבל זנגויל חסר הכשרון הספורי הגדול וחסר כח-היצירה הגדול. הוא רק פקח, החושב, שעל ידי הסתגלות ידועה אפשר לרכוש, אומנות בכתובת-ספורים ילדות למספר. הוא פקח, שבהלצות-לא בחדודים, אלא בהלצות יהודיות-הוא יכול לבדח ולענין את הגבירות באיזה סלון. ועל כן מתרועעים בקרבו שני האופנים האלה, הריפלקסיבי והאנקדוטי, וכל אחד ואחד פועל לרעה על חברו. הצד האנקדוטי מחניק בספוריו את הצד הריפלקסיבי, והאופן הריפלקסיבי מרחק כבכלים ומכביר את מרוצת האנקדוטה. רק בספור, בתוליה הוא מסיח את דעתו מנסיות הטבעית לריפלקסיה ולחפוט ומסר את עצמו ברשות האופן האנקדוטי. הרצאתו בספור הזה זורמת במרה הראויה והאנקדוטה הולכת ומתפתחת לפנינו בלי כל עכוב וכלי עמקות וחרירות, יש כאן הרצאה פשוטה וקים ישרים ואותה סבעיות הנמצאת בהרצאה רגילה שבשיחת-רעים, שכל עקרה אינה אלא לענין את השומעים ולבלות את העת. אבל בספור זה אנו רואים ביותר את אי-יכולתו של זנגויל ורפיון-כשרונו ואנו מכירים, שכל כחו הוא רק לחקות ולהעתיק מה שקרא בספרות האנגלית. כרי לעורר אינטרס בלב הקוראים ולהנביר אינטרס זה, הוא מנכב אמצעים מבהילים על אמצעים מבהילים, כתליה בענף-עץ וגולנים יהודים, שרוצים להרגו בשביל שהוא רוצה לשאת לאשה את ה, בתוליה. זנגויל אינו מכיר את כל הויזף המנוחך שבכל האמצעים האלה. הוא אינו יכול להסתפק באינטרס הטבעי, שיש בשיחה פשוטה והרצאה מצויה, ובעל כרחו הוא מתחיל לנכב מקרים פתאומיים ומבהילים. בשאר ספוריו מתגבר בו כחו הריפלקסיבי-ומרוצת האנקדוטה מתעכבת ועל פירוב גם נסוגה אחור מפני התגברות התכונה הריפלקסיבית. ואז מתהפך זנגויל למספר-אפיוזודות, כלומר, הוא עוזב את הדרך הישנה של התפתחות הספור ומפנה את לבו למקרים צדדיים, שאינם נוגעים לגוף הספור ואינם מוסיפים כלום על אפים של הגבורים. כהסופרים הזקנים בספרותנו העברית, שהיו נכונים להקריב את רעיונם ומגמתם בשביל מליצת הכתוב, כך מסקד גם זנגויל את עצם הספור ומסיח את דעתו ממרוצתו הטבעית והתפתחות מעשי הגבורים ותכונתם ומפנה את לבו למאורעות צדדיים. שהוא מרכיבם בספוריו ביד חזקה לצורך ושלא לצורך. מלך הקבצנים, שהוא היותר גרוע בספורי זנגויל, ולדי הגטוי הנחשב בין המעזים שבהם, הם רק אוצר של אפיוזדות בלי שום קשר ספורי. הציויר הקטן, לאין מרפא, שהרבה מסבכרי זנגויל חושבים אותו ל, נחמדי, הוא טפוס ביותר לכשרונו של זנגויל. מלבד מה שחסרים בו ההתרכזות האמנותית והצמצום היצירתי, אנו רואים בציויר הקטן בן העמודים האחרים את חבתו היתרה של זנגויל לאפיוזדות של מה-בכך וחדודים של כסלנים, בפתחה הוא רוצה לצייר את הסביבה, ומה עלה בידו לא כלום. רק לעג דרשני על יחור מקים מיוחד בבית-התפלה להנשים

הזקנות וחדורים אחרים על משה המשיגע והסכרת-פניו להגבנת, את הסכיבה של בית-החולים ואוירו המלא אנחות ובכיות, קנאה ושנאה, נאווה ושפלות,-- אותה הסכיבה של בית-חולים ובית-מחסה, שהיא מלאה בריות זקנות וחלשות, אשר בנחרת נסיסתן מורגשות התאבקות הנטיות וההרוצצות הכחות,--סכיבה זו לא תמצאו בפתיחת הצויר, כי לצויר כזה אין די צבעים בתיבת-צבעיו של זנגויל. בזכרוננו שמורים חדרים, הלצות, מקרים צרדיים,--ובמטמונים האלה הוא מוכה ביד רחבה את קהל-קיראיו לצורך ושלאל-לצורך.

רומאנטי הוא זנגויל, אף על פי שהחומר לספוריו וציוריו אינו לקוח מן הספרות העליונות, רומאנטי באופן הרצאתו וציורו, צבעיו קילנים ועוקצים, חדים וגסים, מסמאים את העינים וקורעים את הלב. לרומאן יכולה לשמש הסקיצה שלו: שטן מקטרני. בסקיצה זו התאמץ זנגויל ליהד את המלחמה שבין מיפיסטופלס והצלם. רבקה גרינביץ לוחמת עם הגבן המסית על נשמתו של משה גרינביץ בעלה. בצויר זה לא חס זנגויל על צבעיו. כרומאנטי אמתי, הוא מרבה להשתמש בצבעים מפרוים ורגשניים, שסוף סוף אינם אלא מזויפים. כשרבקה שבה מבית-הכנסת לביתה בליץ יום-כפורים, מתרומם חתול שחור מתחת לשלחן ודבר-מה לבן ורק מתעופף מן החדר בעד החלון הפתוח החוצה. כשאומר הגבן המסית: אני הוא העד, אין אמירה פשוטה זו בת שלש מלים נשמעת כאמירה פשוטה ורגילה, אלא, באזניה של רבקה מריעים אלפי קולות בלעג ובשריקות משונות: אני הוא העד, וכשמש בעלה מכבה בליל כל, נדרי את נר-הנשמה, מתחולל בחשכת הקבר, שכסתה את החדר. קול צחוק איום ומריע מכל פנות החדר. ורבבות פנים נוראים נראים מתוך האפלה לעיני האשה האומללה ומתנועעים ומפטפטים באזניה. וכל זה אינו מספיק לזנגויל הרומאנטי, בתיבת צבעיו נמצאים צבעים עוד יותר מבהילים, והוא משחמש בהם ביד רחבה ובעין טובה. הוא מוסיף על הצבעים הקודמים עוד: עיני-חתול ירוקות ומפיצות-זועה, מקלעת נחשים ושרפים מתפתלים בנפתולי-זעם, המון שרי-שחת, רבבות רוחות-טומאה, חלום ארוך על אידות נשמות הקדושים. ואחר-כך--המלחמה האחרונה בשעת נסיסתו של משה גרינביץ; הגבן מאיץ בו, שימיר את דתו, ורבקה אשתו דופקת בדלת וקוראת, שמע ישראל! -- ממש כמלחמתה של מרגאריטה בבית התפלה, ואותם האמצעים המבהילים והרמיוניים הסבו את עיניו של זנגויל מלהכיר את השקר הגם שבתאור תכונתו של משה גרינביץ, יהודי שהוא נושק מוזה ומתפלל בבית-התפלה, שבו כואב על שאין לו קדיש, והוא משיח את צרות לבו במזמורי חהלים,--יהודי כזה מוסר את עצמו בידי מסייונר רק בשביל שספר-תורה נפל מידו! משה גרינביץ המנביה, אשר בשעה שעולה על רעיונו, כי הספר יכול לנפול מידיו, עובר רעד בכל עצמותיו ואשר כשכבר נפל ספר-התורה מידו לא הניח לאחרים להרימו בשביל שהמצוה לו היא,--משה גרינביץ זה משליך את הספר על ראש ילד והולך אחרי איזה מסית רק בשביל שה' שלח ברקים ורעמים והפיל את ספר-התורה מידו! שקר גם כזה יכול לבדות רק רומאנטי, שענינו טחות מראות את האמת הטבעית. אדם פשוט, אף אם אינו אמן, יודע, כי בשביל נפילת ספר-התורה לא יבוא המאמין להטיח דברים כלפי מעלה. אדרבה, הוא עוד ירהר בתשובה, שהרי

נפילת ספר-התורה תהיה בעיניו כעין אזהרה מלמעלה וכעין עונש משמים. ומה הם ספוריו האחרים של זנגויל, אם לא אי-הכרת המציאות, פקחות יתרה מצד הרעיון ופסיכולוגיה עשויה ומלאכותית! יוסף בעל-החלומות, הרוצה להיות למופת לאחיו היהודים ולהראות להם, שאפשר ליהודי להקדם בבירת הנצרות בלי כל טובת הנאה, צלה היהודיה הפשוטה, המוליכה את בנה העוד אל האפיפיור שכרומי כדי שירפאהו מעורונו, — כמה הם רחוקים מן המציאות הפשוטה! וזנגויל אפילו לא נסה לאפקם עיי אמת אמנותית. זנגויל הוא רומאנטי (ובשביל קוראיו וסופרינו, הרגילים לדון את האמן רק על פי רעיונותיו ולא על פי ערכו האמנותי, אני מוכרח להטעים כאן, כי את משפטי על זנגויל הוצאתי לא על פי החומר, שהוא משתמש בו בספוריו, אלא על פי האמנות שבציורו והרצאתו, ובשעה שמקצועו מכריחו לשים את לבו אל המציאות הפשוטה והחיים היומיים, הוא נעשה, ככל הרומאנטיים, רגשני ומילודרמטי עד שהשיחות והאפיוורות שלו טובעות בים של דמעות, התחלת הספור, ילדי הנטוי בתאור המחזה של בית-תבשיל-לעם ובתאור המחזה האחר, איך אסתר הקמנה נושאת את קדרת המרק למשפחתה הרעבה והקדרה נופלת מידה ונשכרת, והיא מקבלת כסף לצרכי החג ואוכרת את כספה, — ממש כמו בספורי איצ'ן סי עליו השלום; או אותה הרגשנות שבציור התעוררות האהבה של מנדליסון לאשתו הזקנה אחרי ארבעים שנה של נשואים ריקים מכל אהבה; או אותו הציור של מחלת בנו של משה וגסיסתו, שהוא ספוג כלו דמעות מילודרמטיות; או אותו הפרק, שבו נודע להרב, כי חתן בתו הוא כהן, וזנגויל מבליט בו את המלחמה הפנימית על ידי העויות-פנים תיאטרוניים; או אותו הציור, שומרת המוסר, שבו מעלה על לבנו הגבורה סאלי ברנשנותה היתרה ובסבל הכבד שעל שכמה את העויות המתענות שב, מסתרי פארוי, — כל הציורים הללו מראים לנו את ערכו האמתי של מכחול-זנגויל, — מכחול, שהוא טבול בצבעים קולניים והוא טובע בים של דמעות.

ובשעה שמעין דמעותיו של זנגויל הולך ונסתם, הוא מתחיל לבדח את דעת הקוראים על ידי העויות הפנים ועקמת האברים, — בדיח, שהוא מצוי בכל ה,ספרות השמנדריקית. וכל מי שקרא את, ילדי הנטוי יוכח, שה,שמנדריקי של זנגויל אינו נופל מן ה,שמנדריקי של גולדפאדן. וזהו קארקאטורה נמה, העשויה בכוינה תחלה לגרות את עצבי הילדים וההמונים הנסים. כרומאנטי אין זנגויל רגיל בתאור, וכמעט כל גבוריו הם שלר של עצמות בלי בשר ועור, רק פה ושם נכרתת חלה רפה של הבלטת איזוקים; אבל כיון שהגיע ציורו של זנגויל לאיזה התפתחות, עיני הצייר מסתמאות והוא פוסק מלראות את כל הנעשה סביבותיו וגם אינו מכיר עוד במעשה-יריו. נפש ההמון היא סך הכל של התאחדות נפשות היחידים; ואותה ההתאחדות, העושה את נפש ההמון, פוגמת את נפש היחיד בזה, שהיא מתקרת ממנה דבר-מה, ואולם זנגויל, כשהוא רוצה ליצור את היחידים, הוא מבליטם על ידי ציור ההמון, ומתוך כך היחידים שלו הם תמיד לקוים (כאלה הם כמעט כל היחידים שבספור, ילדי הנטוי). שיחותיהם של גבוריו אינן באות לשם תאור תכונתם של אותם הגבורים, אלא כדי להאיר את המביבה ומנהגיה או לאחות את הקרעים הכורדים, וכשהוא רוצה להכלים

את היחידות האישיות, הוא תולה פעמון בצואר גבורו, כדי שיתעוררו הקוראים על ידי צלצול החוק וידעו עם מי יש להם עסק. ופעמון כזה תלה זנגויל בצואר המשורר העברי מלכי-צדק. בכל פעם שהמשורר הזה פוגש איזה אדם, הוא מבמחוח, שרק שניהם בלבד יודעים את הלשון העברית כהונן, והוא אמצעי רומאנטי, שמשתמשים בו כל חסרי היכולת האמנותית! את אישיותו של המשורר מלכי-צדק לא היה ביכולתו של זנגויל להבליט כהונן, ורק כזה, ששם בפיו פרצוה אחת, שהמשורר חוזר עליה מדי הופיעו לפני הקוראים. מדמה זנגויל, שכבר תאר אותו עד בלי די, ומעתה מותר לו לעשות במשורר. האומלל כרצונו ולכדה על חשבונו של עלוב זה את דעת הקוראים לצורך ושלל לצורך.

רומאנטי הוא זנגויל, אבל דמיונו הוא קצוץ-כנפים. הוא אינו יכול להרקיע שחקים, והוא מכרכר ומדלג בבצות ואגמים, והרכבה זו של רומאנטי עני כרמיון מעוררת רק צחוק, שומרת-המוסר היתה יכולה להיות חומר טוב בידי מספר בעל-כשרון. הבת השומרת על כבוד אמה ומשפחתה, הבת המקריבה את עצמה בעד אמה ומשפחה, ובכל זאת קרבנותיה אינם לרצון; האם מתמרמרת עליה והכל חושבים אותה למפריעה את שלום המשפחה ואשרה--חומר כזה בידי מספר בעל-כשרון היה נותן מקום ליצירה נעלה; ואולם מידי זנגויל יצא איזה ציור מטושטש וספיר מלא פנימות, תמיות וזרות, תיבת נח! היא גם כן חומר טוב, בלב אחד מן הגולים, שגד אלהים עוד בוער בו, התלהב וזיקה-תחיה למקרא קול-קורא של מרדכי עמנואל נח על אודות קבוצת-גליות, יסוריו של האיש בעל-הרגש, שאיפותיו ותקותיו היו יכולים לשמש בידי מספר בעל דמיון לחומר של ציור נעלה; אבל דמיונו של זנגויל הרומאנטי והקנטימנטלי אין כל מעוף, וכשהוא מרגיש נחיצות להתרומם למעלה, הוא עושה קפיצות בלתי-טבעיות, שנראות כוחצלות ממושכות. לעתים רחוקות עולה בידי זנגויל להבליט פרטים אחדים טבעיים ואמתיים-- למשל, שאלת המלח של אותה האלמנה, הסובבת את משה אָקלם--; אבל הפרטים האלו אינם מתחברים במפורי לתמונה אחת מבהיקה ומאירה; הם נכתבו בלי כל אמנות, וכשזנגויל מביאם הוא נראה לנו כנוסע, השמח לכל מקרה להצטיין ביריעותיו.

מאמיו זה אינו בקורת מפורטת על ספורי זנגויל, במאמרי זה התאמצתי לציין בקיום אחדים את מהות-כשרונו של המספר היהודי האנגלי. אמנם, הייתי יכול לעשות זאת במלות האחדות: לזנגויל אין כל כשרון. אבל זנגויל הוא מפורסם ופרסומו האירופי יכול לעד את עיני הקהל העברי, ועל כן השתדלתי לנתח את כשרוני ולברוק אחרי מהות ספוריו.

לא אכחד: יש בלבי נגוד פנימי אל המספרים, המתארים את חי היהודים בלשון אירופית. כי תמיד כשאני פוגש ספור ממין זה אני יודע מראש מה שאמצא בו: חקירה בדבר סבות מומי היהודים, הגנה כלפי הצוררים, כתב-אשמה, התנצלות, התנגשות ועוד דברים נבבדים כאלה; אבל אמנות יוצרת, שהמעיינו את רעידת החיים כחך אותה הסביבה, שהיא עוסקת בת, אמנות יוצרת, שהיא צונו את

התקשית החיים והתהוותם בתוך איתם העולמות, שהיא מצדית, אמנות יוצרת, שתעביר לפנינו את כמישת החיים ופריחתם, את חניקת החיים והתפרצותם, את גני-החיים וקברותיהם, - אמנות כזו לא אמצא בספורים מחיי היהודים הכתובים בלשונות אירופיות. מדוע ולמה? - איני יודע, אבל עובדה היא זו, שאי-אפשר להטיל בה ספק, עברו על כל אלה הספורים מחיי היהודים בלשונות לעזיות, שבשעתם הרעישו עולמות וקנו את עולמם בשעה אחת, וגם נא להעדיכם בהערכה אמנותית, ואז תראו, שאפילו שורה אחת שלמה במובן זה לא תמצאו בכל הספורים הרבים, ליבנרא, יוסף רבינוביץ, בהרב, פראנצוז, קומקורס, ברנשטיין (על הנוצרים, שבאו לכתוב על חיי היהודים, אתי רוצה לדבר כלל ועל המספרים החדשים אדבר במאמרים אחרים), - כל השמות האלה, שהרבו להרעיש את עולמנו הקטן בשעתם, מה הם ומה כחם כשנבוא למדוד במדה אמנותית ונסיח את דעתנו מרעיונותיהם, שאיפותיהם ומטרותיהם, שבידאי היו כרוכים טובים ומעילים בשעתם? אף יצור אחד חי, אף נשימה אחת, אף דפיקה קלה של לב ועורק-חיים לא תמצאו בתוך מעי-המפלה הזאת!

לפעמים אני חושב, כי אך מקרה הוא, שבין כל הספורים הישראליים בלשונות אחרות לא נמצא אף ספור אמנותי; מקרה הוא, שלא נודמן בעל-כשרון אמתי לתוך חבורת הסופרים האלה, אבל בהערכי את הספרות היהודית הכתובה בלשונות אירופיות, שיוצריה נתחנכו בחנוך אירופי, לעומת הספרות היהודית בעברית וזרנגונית, שיוצריה הם על פי רוב חניכי-החדר ואף על פי כן הם יותר אירופיים ויותר מודרניים מחבריהם ויצירותיהם הן יותר אמנותיות מיצירות חבריהם בספרות היהודית שבלשונות אחרות, - אז נדמה לי, כי לא מקרה עובר הוא חוסר-הכשרון ביצירות האחרונות, אלא תוצאה הכרחית מתוך מצב הרברים.

הקהל, שבעדו ובלשונו כותבים המספרים היהודים בלשונות אירופיות את ספוריהם, הקהל הזה מכריחם לקשט במדה נפרזה או לקלקל את חימר ספוריהם, אבל לא להראות את הרברים כמו שהם. וגם בשעה שהמספרים האלה אינם נכנעים-מסבות ידועות-מפני קהל קוראיהם, גם בשעה זו הם עומדים תחת השפעתו של הקהל הזה, שמוצא חפץ בספורים יהודיים רק בשעה שהם מצטיינים בחדשותם וזרותם; והשפעה זו מביאה את המספרים היהודים לידי כך, שהם מבדילים בין, האדם והיהודי, וממילא הם מחלישים ומשטשים את יסוד ה,אדם' שביצירותיהם ומבלימים ביותר את הצורה החיצונית של ה,יהודי', שהיא היא המענינת בזרותה וחדושה, וכך יצאה להם ספרות של, יודאיקה' או, יותר נכון, ספרות קאריקאטורית שלא-מרעת, שכל יהדותה מסתמנת בסימנים נסים וחיצוניים, בלי יסוד ושורש בעולם האנושי.

הסבות הללו בלבד כבר מספיקות הן לכאר לנו, מפני מה שפל ערכם האמנותי של הספורים היהודיים בלשונות לעזיות, אבל יש עוד סבה אחת, והיא, לפי דעתי, יותר חשובה ויותר עמוקה, לכתוב מחיי היהודים בלשון זרה ליהודים ולחיהם-והו בעיני צייר ציור-גוף בלי צבעים, את הצבעים אי-אפשר לתרגם; וכך אי-אפשר לתרגם את הכח הנעלם, המחבר את חיי העם אל לשונו, שנתפתח באותם החיים, ועל כן ספגה לתוכה את רוח העם, אורותיו וצלליו, את הדבר

הזה אי-אפשר למסור בלשון נכריה. כל התרגומים מחסרים דבר-מה מן היצירה האמנותית, אף על פי שהמתרגמים הרי מוצאים לפניהם יצירה מוכנת ועליהם רק להריק אותה מכלי אל כלי. והתרגומים הבאים בשעת-היצירה, ככתיבת ספורים בלשון שאין גבורי הספורים נוקקים לה, לא רק מחסרים, אלא גם מקלקלים ומאבדים את היצירה האמנותית. הספורים הנכתבים בלשון עברית, שאינה מדוברת בפי הנבורים, סוף סוף הרי משתמשים באותם הבטויים הפורסיים של הלשון המדוברת, שהם שאולים רובם ככולם מלשון עברית, ואולם אותם המקפרים, שהם כותבים ספורים מחיי היהודים בלשון זרה ליהודים, הרי בדבר זה עצמו כבר וקרו על האמצעי היותר טוב של היצירה, על הצבע היותר מבריק והיותר מכליט שבמכחולם, והתרכוּת כשרונם לשם התאמת החיים, שעליהם הם מספרים, עם הלשון, שבה הם מספרים, — התרכוּת זו כבר מוציאה את רוב כחם האמנותי לבטלה.

משורר קדמון על השירה.

מאת

דוד כהנא.

המשורר הנשגב ר' יצחק ב"ר שלמה המכונה אחרב, שאין אנו יודעים בדיוק את השנה, שנולד בה, ישב בשנת ה' אלפים ק"ל למנינו במדינת קאסמיליה בספרד. ומלבד שהיה ר' יצחק חכם תורני ומהנדס גדול, היה אמן גדול במליצה ושיר וחבר גם תפלות ובקשות, חידות ומכתמים הרבה. בין שאר שיריו מצוין מאד השיר הגדול, איש מהיר, שתכנו הוא—לעג והתול על אדם מתהלל במתת שקר, שהוא יודע הכל ועושה הכל. את השיר הזה הדפסתי כבר ב„השלח“ (1) עם תולדות המשורר בראשו. עתה אני מוצא לנכון לתת ב„חוברת המאה“ שיר אחר של ר' יצחק אחרב, שהוא קטן בכמותו, אבל חשוב הוא מאד באיכותו ולא רבים כמותו בספרותנו העתיקה. הוא מתחיל במלות: „השיר צועק, והמשורר חבר אותו נגד אותם החרוזים, שהיו מרובים בישראל בכל הדורות ונם בדורנו, שהשיר היה להם למלאכה—מלאכת השיר, בעוד שבאמת לא נחה עליהם רוח השיר מעולם.

השיר הזה נדפס לראשונה מתוך כ"י ישן בנליונות „המורח“ (ליטמער) סורבלאטס דעם אָריענטיס) לשנת 1850 (נו" 16), בלי נקודות ובשבשים; ואנכי השתדלתי לתקן את נוסח השיר ההוא כראוי ונם לנקד אותו. בכל שורה של השיר הנתין בזה יש ח' תנועות, ותכנו, כמדומה לי, לא נתישן עריין, כי גם בספרותנו החדשה יש למצוא לא מעט מאוהם הדברים, שלעג להם והתרעם עליהם ר' יצחק אחרב... וזהו גוף השיר:

השיר צועק על מַלְכוּתוּ.

כי מַשֵּׁשׁ בְּגָדֵי תַּפְאָרְתוֹ.

וְהָיָה בִּימֵי קֶדֶם נָשִׂיא

וּבְיָדוֹ קָמָה מִמְּלָכְתוֹ.

קָל תִּכְסֶּם לֵב וּבֶזֶן לַחֵשׁ

תִּמְדֵּי קָרִים אֶל מַשְׁמַעְתּוֹ.

אָנְשֵׁי מִצְרַיִם, אָנְשֵׁי מִדְּוָה.

הוֹכְנוּ שׁוֹמְרֵי מַשְׁמָרְתּוֹ.

השלח

- ושלמה בקספרד ה'יה
 הראש, ושיר ראשית ממשלתו 1
 10 שקלי כרש, משלי נועם,
 כראי מוצק חזק קסמו,
 רב יצחק מהיר השכל
 תצב כל שירי מחברתו 2 ;
 15 כמה נברו, כמה עמקו
 שיריו, בין כוכבים שבתו 1
 שיר הלוי כלי חמדה,
 חלב ודבש ומן אתו 3 ;
 מחוק, נעים למאד ערב,
 כל דבר נמצא עם עמו.
 20 ובני עזרא שרי צבאות
 השיר, אומרים את מרבבתו 4 ;
 המה רכבו, המה פרשיו
 המה חרבו, המה קשתו.
 25 כל אלה עם דורם היו
 שרי השיר, אוכלים פתו.
 אך עתה אל-ארץ גסל,
 שפל מארץ מצבתו.
 כל איש פתי, כל איש סכל
 לצוד שירים פרש רשתו.
 30 מלות שונות עם קול ענות
 ישמע מתוך מקברתו.
 שירי הוא שיר מעוד וכתות 5 ;
 נתוק, פרות מצבתו.
 35 צחקו וסחי אל כל שומעיו
 כל איש על שקמו משארתו.

- 1) כוונתו לר' שלמה בן גבירול. וכן אמר עליו אחריו: כל המשוררים, אשר היו לפניו, שירם לנגדו רוח ותו ואחריו לא קם כמותו וכו'; והאל משהו למלך על כל בני עמו, שיר השירים אשר לשלמה (עין בס' תחכמוני, שער י"ח).
 2) כוונתו לר' יצחק בר' יהודה אבן גיאות, שהיה רב באליסאנא ביטי ר' שמואל הגניז והוא היה חכם גדול בתורה ובהכמה יונת וגם משורר ופייסן גדול. עיין בספר "חמדה גנוזה" (נדפ' ו').
 3) כוונתו להמשורר הגדול ר' יהודה הלוי.
 4) כוונתו לר' משה בן עזרא ואחיו הגדול ר' יצחק בן עזרא, וגם להראב"ב ע.
 5) מלות "ווא" והסתי פה להשלים מספר ח' תנועות.

צִלְלִי - וְכְרוֹנִית.

א.

אינני יודע אל נכון, אם כבר שבק חיים לכל חי או עודנו חי באיו עֲנִיה קִבְנָה, באופן האחרון, הוא עתה כבן שבעים וחמש שנה. אנכי נודעתי אליו לפני חמש ושלשים שנה. כאשר, טעמתי בקצה הכמה מיערות ההשכלה, ומן ההקדמות של הנאיון מלכיים לפירושו על תניך עברתי לספרי מליצה ממש, ומתם לספרי מינות-לספרי אברהם מאפי... אז הייתי למשכיל ממש, ולו נודע הדבר, כי נתפש ברשת ההשכלה עור צעיר אחר, וישתדל להכירני ולקרב אותי אליו. חבה יתרה נודעת ממנו אלי, כִּי-עַל-כֵּן הייתי מבני החסידים, מאלה אשר שמרו את בניהם מלכך ברשת המשכילים ויקיפו עלינו חיל וחומה, ואחרי אשר עלתה בידי לתת פִּרְצָה בחומת ביתנו, הנה חשב לו הוא לחיבה לעזור בידי בכל אשר יוכל להרחיב את הפרץ ולקרוץ חלון אחר חלון בבית אבותי האֶפֶל.

הוא היה אז מלמד, מלמד פשוט, ואולם אך האבות העשירים נתנו את ילדיהם על ידו ללמד, תורה ופסוקי. כשהגיע זמנם ללמודי הנמרא, הוציאו אבות הילדים אותם מחדרו, אם כי היה כחי גדול גם בתלמוד. הוא ידע את שתא סדרי משנה על פה, והיה כמעט בקי ברוב המסכתות. אבל בהיותו משכיל, לא האמינו האבות בידענותו בתלמוד, או יראו שמא יורה פנים בתלמוד שלא כהלכה. ואם כי היו לו תלמידים מבני העשירים, בכל זאת יוע מחסור תמיד, כי לא הרבו התלמידים ללמוד אצלו, ועליו היה לבקש לו כמעט בכל זמן תלמידים חדשים. הוא באמת לא היה פועל, מה שנקרא בשפת המלמדים. את תלמידיו לא הכה מעולם ולא העניש אותם, וגם כל-שיטה מיוחדת לא היתה לו. ייש אשר היה מפקס מלמודיו עם התלמידים ומתעסק בלמודים אחרים לעצמו. פעם אחת באתי אל "חרד" באחד מימי הקיץ לפנות ערב. עוד בחצר ראיתי את תלמידיו כלם משחקים, וכאשר נכנסתי אל החדר ראיתי את המלמד יושב ולומד על פה נטיות הפעלים בלשון אנגלית...

הוא היה נבנה-הקומה, חסון וישר כאלון ורשמי פניו אצילים מאד. אשתו ישנה תמיד בעיר מולדתה, והוא פקד את נוהו רק פעם או פעמים בשנה. עודנו אבוק היה מן הפרושים בבית תפלה אחד בוויילנא, ובשברון לב עד מאד ספר לי על דבר מאורע אחר, שקרה לו בהיותו שמה. הדבר היה בחורף תרי"ד, ובעת ההיא מת מיכל לבנון. זה הפרוש כבר היה נתפס למינות, וידע את האסון אשר קרה את הספרות העברית, במות המשורר הצעיר הזה. ואולם מיתתו של המשורר הביאה שמחה בלב יתר הפרושים, והמה-התהוללו וישמחו כי מת

האפיקורס בנו של האפיקורס, וישתי מסקה ויתנו גם להפרוש המשכיל לשתות עמם. את הדבר הזה-אמר לי ברנש-לא אשכח לעולם ולא אמלח לעולם למיורי האור האלה. כי לוא נמנעתי מלשתות, או היו בודקין אחרי שמא נזרקה בי מינות, ויראתי פן יחפשו בצקלונך, ואז הייתי עדי אובר.

— ומה היה שמה בצקלונך? — שאלתי.

— ספר מלים אשכנזי-למיני. את השפה הרומית למדתי בוויילנא, כי במקרה קניתי בשוק ספר מלים ישן במחיר איוו אנורות.

הוא ידע כמעט את כל השפות האירופיות וגם את השפה הרומית. אופן למודו את השפות היה אופי. הוא לקח ספר מלים של השפה החדשה אשר אמר ללמדו, נישן בעל-פה את כל המלים עד תמן, ואח"כ נגש לקרוא ספרים מאשר השיג בשפה ההיא. ואולם עד כמה יכול היה להשתמש למעשה בידעיותו את השפות נוכחתי מן המקרה הזה. אנכי קניתי לי מאת מיס בווארשא ספרי מליצה אחרים, ואולם יראתי את אחי הגדול פן ידע לו כי מביא אנכי ספרים חיצוניים לתוך ביתנו, ולכן דרשתי מאת המרס כי ישלח אלי את חבילת הספרים על שם מיודעי, המלמד הזה. ואולם כאשר באה ההודעה מן הפוסטה כי החבילה נהקבלה, פחד האיש ללכת בעצמו אל הפוסטה, מפני שאינו יודע לדבר שמה אל הפקידים בלשונם, וכאשר הזכתי אני עמו והפקיד שעל מסירת החבילות נתן לו את הפנקס לחתים שמה את דבר הקבלה, לא ידע מה לכתוב ואיך לכתוב. והאיש הזה ידע בדיוק כמה שירים תרגם וזיקבסקי הסופר, וכל חלוקי הדעות שבין המרדקים הרוסים.

ויותר שהיה, כפי הנראה, בור סוד שלא אבד טפה מכל אשר קרא ולמד בימי חייו, ע"ד היה אופן קריאתו בספריו האהובים לא קריאה סתם, אך למוד בעיון ובשקירה. את הספר הגדול, דברי ימי היהודים של גרץ ידע לחלקו ולדפיו. זה נמצא בחלק החמשי דף פלוני ופלוני-היה אומר ולא שנה. ואני נוכחתי פעם אחת, כי באופן כזה ידע כמעט את כל הספרות העברית, הן בלשון-הקדש והן בלועזית. לאיזה חפץ ספרותי דרושות היו לי ידיעות מן הספרות, ואנכי או איש צעיר ולא ידעתי את המקורים, אשר מהם הייתי יכול למצוא את היריעות הנחוצות לי. פניתי אל מיודעי זה. משכננו היה או בחדר שני של בית-התפלה אחד. בית-התפלה היה מיסודו של עשיר אחד, והבית היה קטן והחדר השני היה יותר נראה לפשפש, קטון וצר ונמוך-תקרה, ולאורך שני כתליו עמדו ארונות מלאים ספרים. לצד הכותל שבו התלון האחד של החדר עמדה שורה שלמה של תבות-עץ, ולא מרת כלן שוה. על התבות האלה, שהיו מראות ספרים קנין כספו של המלמד, שכב פרקן מיודעי זה, בהיותו או קצת חולה. אדוני בית-התפלה ההיא (בית תפלות של רבי שמריהו לוריא במוה"ו וב דניפר) לא היו אנשים קנאים גדולים, וירשו לו להביא את ספריו, הפסולים לחימו של בית-התפלה, ולכן בחר לו את המקום הזה לשבתו. והנה נגשתי אליו והצעתי לפניו את חפצי.

— יש עט עופרת בידך? — שאלני. וכאשר הוצאתי את העט, קרא לפני את כל המקורים, ויגדל ספרים לעשרות, יאת, העקרים ואת המורה נבוכים הראה לחלקיהם ולפרקיהם, הכל בעל פה, כמו שהולך אדם ולוקח מה שהניח אך זה רגע.

עד השנה הרביעית, להשחרי של סמולנסקין, היה הוא החותם היחיד בעיר להירחון הזה. הוא קבל את, השחרי מאת עורכו חנם, כאשר מכיר ומודע היה לפרץ סמולנסקין בעודם שניהם בשקלוב, ששם למד סמולנסקין תורה בבתי הישיבות. סמולנסקין שמר את בריתו למיודעו זה וישלח לו את חיבורות, השחרי חנם, וגם מכתב מלא כבוד וירידות כתב לו, כל הון לא היה שוה בעיני האביון הזה במכתב הזה, אשר התהלל בו וישמרנו עם המעטפה הצהובה. האומלל הזה, שהיה כרסו מלא ידיעות וספרים הרבה מאד, לא הרפס מעודו אף שורה אחת, ולא האמין בעצמו ובכל ידיעותיו, כי יש יכולת בידו, ביד איש קרוץ מחומר, לקבוע דברים בדפוס אשר יעמדו לעולם, ולכן התפאר מאד בכבוד פרץ סמולנסקין מכירו, הכותב ומדפיס ספרים, ושמו ושם אביו ושם משפחתי נדפסים שחור על גבי לכן לא רק בעברית, אך גם בלועזית. הוא היה נכון להיביל לבית המרחץ את בגדי האיש, היודע לכתוב ולקבוע דברים בדפוס, ובאיש כזה נהג כבוד וסלסיל עד מאד.

ואני מבשרי חיותי זאת, צעיר הייתי ושלחתי מכתב אל, הצפירה בדבר עניני העיר, והמכתב נדפס. אז הראה לי את חיבורות, השחרי, ואנכי אמרתי להבין דבר בשביל הירחון הזה. הוא שמח מאד, אבל לא האמין באפשרות הדבר, כי איש כמוני, בעל בשר ודם ועצמות, יערוך מאמר פה, ושמה, בווייזן המעטירה, יביאו את הדברים לבית הדפוס, ומסדרי האותיות יעזבו חי עולם של ספרי החכמים והסופרים, ויתעסקו במאמרי איזה מאן-דהוא, שהוא יודע ומכיר אותי. אבל בכל זאת היה שמח מאד על עבודתי, ויקרא את מאמרי בכתב בעיין רב, 'ויתקן' איתו, כלומר: הוסיף מליצות וחצאי פסוקים ושמות נרדפים, ועבר על פני מאמרי פעמים רבות, הכל בעיין ובקולמוס בידו, וכאשר באה החוברת ומאמרי ראה אור, היה הוא הראשון אשר החל לפנות אלי ביראת הכבוד ובסלסול הרוסמות, כאשר מי הוא, ומי אני. הוא קירא פשוט, השותה בצמא דברי סופרים, ואני—אני הלא הדולה ומשקה את כל הצמא... מכתביו אלי אחרי אשר נדפסו דברי היו כתובים בהכנעה רבה ובכל כבוד ויקר ובשמחה רבה, כי זכה למצוא לו סופר עברי לידיד לו. וכאשר החיליתי, כעבור שנים אחדות, להדפיס דברים בשפת רוסיא, נדלה עוד יותר יראת-הכבוד שלו אלי. ובעמל רב היה עולה בידו, כי ירהיב עוז בנפשו לכתוב אלי. הוא עוד הבין איך אדם מפרסם דברים בעברית, כאשר מכתבים בעברית כתב גם הוא; אבל כי יקום אדם מישראל, אדם שהוא יודע אותו פנים, ויכתוב דברים ראויים לדפוס, כמו שהיה כותב סיפר רוסיא—את זאת לא יכול היה להשיג, ואחרי אשר זה מעל לגדר השגתו, לכן התיחס אל איש אשר כזה בכל כבוד. לו היו בן ובת. אשתו היתה בת סוחר בסוסים או רופא סוסים, ולא נתנה על יד אישה את הבן לחנכו ולגדלו, פן יוציאנו לתרבות רעה כמו שיצא הוא בעצמו. הבן נשאר אצל אמו ושמה נחנך, ומאת אביו נחל רק החשק לקבץ ספרים. וכאשר גדל הבן החל לעשות סחר-מכר בספרי השכלה, ואם צריך היה לאיזה ספר השתלל להשיגו בכל האמצעים, הן בכסף והן במשיכה... האב לא חפץ גם לדעת אותו, יען כי היה מרושש את אוצר הספרים של אביו, אשר אסף וקבץ ביגיעת בשר ובחשכו אוכל מפיו. ואולם את הבת נתנה האם

על ידו, והוא נתן איתה לבית הגמנסיה בעיר מושבני, היא היתה עלמה פשוטה, בלי כשונות מיוחדים, ואך עברה ממחלקה למחלקה בציונים ממוצעים, אנכי נתורעתי אל אביה בעת אשר בתו למדה במחלקות הגמנסיה האחרונות, כאמור, לא הצטיינה הנערה לא בידעיותיה ולא בהשכלתה בכלל, ובכל זאת היה אביה מתפלא הפלא ופלא, בראותו את, החבורים אשר היתה כיתבת בביתה או בבית הגמנסיה על פי הדברים והענינים, שהיו המורים ניתנים לפני התלמידות, בתי זו-היה הצנא מלא ספרי הוה מספר לן נפלאות-כותבת מאמרים, חבורים (co-членения) על דבר הפואויה של פישקין, על אירות הגבורים בספרי לירמינובי ויהיה פורש את ידיו לכל רוח, לאמר: הנה זה ממפלאי אל הפלאות.

בסוף שנות השמינים למאה העברה, כאשר רבו הילדים העברים להכנס אל בתי הספר הכוללים, לא היו תלמידים למיודעי זה, העשירים הקרימו להביא את ילדיהם אל הגמנסיה, ובשביל התלמידים העבריים לקחו לבניהם מורים, לא מלמדים, אשר יורו להם את התורה ואת השפה העברית שעה אחת ביום, ואם כי היה מיודעי זה שומר מצות, והיה הולך יחד בתשעה באב גם ברחוב העיר, ומעולם לא ראיתיו מברך ברכת המזון בלא מים אחרונים, בכל זאת מנעו בעלי בתים את ילדיהם ממנו, באשר, ידוע היה לאפיקורס, מטה לחמי בעירי נשבר מעט מעט, ואולם בעת ההיא החלה, ההשכלה להדור גם אל ה"ישובים" ואל הערים הקטנות, והעשירים שבקרבם, בפרט אלה אשר נראשו מבניהם הגסים והפשוטים כי יהיו ללומדי תורה, בקשו להם מעיר הפלך מלמדים, משכילים, אשר יעשו את בניהם הגדלים פרע בכפר או בעירה, לאנשים דהאידנא, היינו ללמדם את שבע החכמות, למען יוכלו האבות להוציאם לשיק חתנים, או נלקח גם מיודעי זה אל אחד הכפרים, אחוזת איש עשיר, ללמד לבניו תורה וחכמה ולהוריסם, השכר היה יותר מאשר הביאה המלמדות, וגם השלחן היה יותר דשן מן הלחם היבש אשר אכל בעיר, והתלמידים אהבו את הסיסם ואת היערות ואת הנהרות יותר מן המורים, ומיודעי היה שבע רצון מאד: במשך שנה אחת שגן את ספר המלים של שפת יון, ואצל אדון פולני אחר, השיכן קרוב לחצרו של בעליו, מצא את ספרי שקספיר במקורם, והוא קירא בהם ככל אה נפשו.

בפעם האחרונה מצאתי אותי לפני חמש עשרה שנה לערך, קומתי נכפפה ואיר עיניו התקלקל מעט, לא עבודה קלה עבד בהן האיש הזה, הוא ספר לפני זאת מרי שיחו, כי אין פרנסה מצויה בביתה של בתו, שכבר נשאת לאיש ולה בעל וילדים, אבל אך רגע אחר דבר על אירות זה ומצבו החמרי הוא, לא זה לקח את לבבו, הוא ספר לי כי עתה תלמידים חדשים לו בעירה קטנה בפלך מינסק, ואבות התלמידים המה אנשים עשירים, ואחר מן התלמידים איהב לקנות ספרים, ולכן עלתה בידו לקרוא את הספרות החדשה העברית, ויתפלא הפלא ופלא: מאין נולדו סופרים עברים במספר רב כזה, ומוכן הדבר, כי את כל הסיפורים העברים, אחד לא נערך, כבד מאד וידבר על אודותם ביראת הרוממות. פתאום שאל אותי: האם עתה יקר מקרך לביא לפטרבורג?

-ומה לך שמה?- שאלתי.

-לא דבר, לא ראיתי מעודי ספרים סנסקריטים, אולי אפשר להשיג ספר

מלים סנסקריטי? נחוש היה...

מרדכי בן הלל הכהן.

מן המלכה אל יָעֵב.

מאת

ד"ר יהושע מוהאן.

הלכה פשוטה ומיבנת מעצמה: העם, ככל אירגניסמים שבעולם, מתפתח וגדל מאליו.

בהתפתחות זו וגדול זה אין אנו מרגישים מרגע לרגע, בטפח למפח, אלא אחר זמן מרובה, אחרי שנשתנה האירגניסמוס העממי שניי ניכר, אחרי שנתגדלו אבריו ונתרחבו ונתעמקו ונכהעפו תפקידיו הצבוריים—רק אז אנחנו מכירים, כי צמח כאן איזה חי שנושא את עצמי, ואת הגדול בעצם התהייתי אפשר לו אית מוחק יותר ממה שרואים אותו מקרוב. והרי זה כאיתו הגדול ש' הילד, שהורו רואה אותו ומרגיש בו יותר ממה שרואים אותו ומרגישים בו דהורים והמורים, המביטים על ילדם או תלמידם תמיד, בלי דרך, כשביל עינם על הדורים עומד הילד תמיד בקטנותו, ורק כשרם רואים פתאים, כי "קצר המצע כהשתרע", כי המלבושים נקשו קצרים וצרים, וק אז ישתכחמי לדכר, שהיה כאן איזה גדול והם לא ראוהו, ובאיפן זה הסמיו מן העין הייך ומתהיה ממש גדולו של האורגניסמוס העממי: אחרי שעברו עידן יעידנים, וינו משהיכמים כשאנו רואים לפתע פתאום, שהאורגניסמוס פשט את צורתו הקדומת והבש צורה אחרת, חדשה לגמרי, שחוגו נתרחב אחרי שנעשתה קשה לו הנשימה בחיגו הקודם, הצה, ורק אז אנו מחליטים, כי גדל העם הזה—מאליו.

אחרי שמתחתי קי תחת דמלה, מאליו חייב אני לבאר את המישג הזה מעם, מפני שיש כאן מקום למערת. המלה, מאליו, אימרת אמנם, שהגדול ש, הקבין הלאמי נעשה באופן טבעי, ובהטעימה את דמבעיות שבהיפעה חברותית זו, היא מרחיקה ממנה את המישג, מלאכותיות, אבל בזה עוד לא אמרת, שהגדול של העם אינו צריך השים כלכלה מן החיך, שאיני צריך לאמצעים מרובים ויונים, שאפשר וגם נחוץ לבראם בידים, באיפן—מלאכותי, ההיסטוריה שלמדת אותנו, כי בכל פעם שהתקיים איזה עם נגד הלחץ והרחק, שהיה שריו בהוכס, ורצה להשתחרר מהם, ובכל פעם שנשמעי מפי איזה בעורר ומנהיג הקריאות, הקיצהו!, תחיהו!, עומדים עלידים וציעקים כנגדם: ה שוטים הללו רוצים לברוא תנועה מלאכותית, בעור שאף היניקת של בית רבה יודעת, כי החיים עומדים רק תחת השלטין דבלתי-מוגבל של הטבע

בעצמו, ולא עוד, אלא שאפילו כל חכמי מזרח ומערב מתכנסים לא יבראו בהריסורמות שלהם אפילו יתוש קטן אחר. וכשמוציאים את המשפט החרוץ הזה מדמים, שכבר הומתה התנועה החדשה ולא תוסיף קום, אולם ה,תנועה, אם רק יש בה רוח-חיים, הולכת ו,מתנועעת, הולכת ומתפתחת, הולכת ונבלה-מאליה. למה הדבר דומה? לאכר שבא לחרוש את נידו ולורוע, או לננו, שבא לקצץ את הומירות המתות והמוזיקות או לתמוך ולאגוד את אילנו הדק, ואנו עומדים מן הצד וצויעים אליו: נשאלהו אין כאן מקום לשום פעולה מלאכותית. מאליה תצמח התבואה ומאליו יגדל האילן. מובן, שמאליה תצמח התבואה ומאליו יגדל האילן, כלומר: האדמה הפוריה והסביבה המתאמת נותנות את כחן המצמיח, ואם נורע על צחיח סלע או נטע במדבר, או לא יבוא לידי צמיחה ונגדל לעולם, למרות מה שנחריש ונורע. הכח הפורה והמצמיח מונח בשרה עצמו, והוא-טבעי; אולם עלינו להסיר את המזיקים ולברוא תנאים נאותים, ופעולה זו היא-מלאכותית, תנועה מלאכותית באמת אין אנו יכולים לברוא בנוף-עממי מת כמו שאין אנו יכולים לברוא צמיחה מלאכותית על צחיח-סלע. ומהיכן אנו יודעים, אם יש עוד רוח-חיים באיזה נוף עממי, שאנו באים לעוררו בקריאתנו; הקיצהו ובקריאות דומות לזו-מאותן הקריאות עצמן אנו למדים, שיש עוד נשמה חיה בנוף זה, -אם רק הקריאות האלו באות מן הלב, ולא רק מן הגרון, שהרי קריאות אלו הן הן חלק מאותו רוח-החיים, שהוא מתעורר לתחיה בחלק של העם היותר ער והעלול להתפעל ביותר. ואם הקריאות הללו באות מן הלב, אין ספק שהאורגניסמוס העממי, אם רק נעוררהו, ילך ויגדל-מאליו, באותו הכח החיני שבו.

אולם צריך עוד להסיר את המכשולים ולברוא בידים את התנאים הנאותים להחיים הלאומיים. והתנאים האלה, שצריך ואפשר לברוא במחשבה קודם למעשה, הם חיצוניים ופנימיים. את התנאים החיצוניים בראו העמים בכל משך החיים ההיסטוריים-בחרבם ובקשחתם, אבל אין כל ספק, שבתקופה זו, שאנו חיים בה, יש גם אמצעים וכלי-זיון אחרים כדי לברוא בהם אתם התנאים החיצוניים, שהם הכרחיים להחיים הלאומיים, פעמים שהעמים-למשל, העם האנגלי-מרחיבים את חוג השפעתם וחייהם לא בחרבם ובקשחתם, אלא בכסףם וזהבם... אבל על התנאים החיצוניים אין אני דן עכשיו. אני רוצה רק להעיר על איזו תנאים פנימיים, שאפשר וצריך לברוא בדעה צלולה ובפעולות תכליתיות.

השאלה היא: כיצד מתחנך קבוצ של בני-אדם להיות לעם? האדם באוהלי באמת אינו, אדם שלם ועוד דב המרחק בינו ובין האדם המדיני, אם אריסטו באר את הנדר, אדם, שהוא מדיני, שפט הפילוסוף הזה על פי אותה הסביבה המפותחת, שהוא היה חי בה. המדיניות היונית היתה כל-כך שלמה ומפותחת, עד שהמושג, אדם יוני-או, אדם סתם על פי הקרמי-נולוגיה היונית, מפני שרק היונים היו קרויים, אדם, והשאר רק: פריקים-קלל בלי ספק גם את התואר: מדיני. אמנם, בכלל עדיין אין התואר, מדיני מונח במושג, אדם סתם. האדם המדיני הוא תוצאתה של התפתחות ארוכה, ולא עוד, אלא שיש הרכה, הרכה מדרגות, מדיניות, ממש כמו שיש מדרגות הרכה באותה ה,התקרבות, השולמת בין החלקים היותר קטנים שבצמחים הדוממים,

וכשם שבמצבים הדוממים תלויים חוקם ומשקלם העצמי במדרגת התקרבות חלקיהם—שלפיכך הברזל, למשל, יותר חזק וקשה מן המים, והמים מן האויר—כך כחם של העמים השונים ומשקלם ההיסטוריים—אם אפשר לומר כן—תלוי במדרגת מדיניותם: כל כמה שאיזה עם יותר מדיני מחברו הוא גם יותר חזק ממנו.

בתקופות ארוכות של ההיסטוריה היתה התקרבות זו שבין החלקים העממיים, כלומר, בין היחידים, עוד חלשה ובלתי-צפופה, ביחוד כמה שנוגע אל השרדות הנמוכות של העם. ולפיכך לא היה בכסויי הנמרץ של המשורר הפולני קרע שינסקי, שהאצילים הפולנים הם הם העם הפולני, שום ולוול בכבוד העם, כי כסוי זה היה אמת נמורה. באותן השרדות הנמוכות, שהיו חיות חי צער ועבדות, לא התפתחה המדיניות כלל. מפני שהמדיניות יכולה לפרוח רק אם נשתרשה באדמה הפוריה של ההנהגה העצמית. מי שלוקח חלק בהנהגה באופן ישר או על ידי שליחו, או מי שיש בלבו התשוקה העזה לקחת חלק בהנהגה, הוא אדם מדיני.

נמצא, אפוא, שהמדיניות תלויה בהנהגה העצמית של קבוצי בני-האדם. וזוהי התשובה הכללית על השאלה: כיצד מתחנך קבוצ של בני-אדם להיות עם?—על ידי החנוך בהנהגה עצמית העולה ממדרגה למדרגה, כלומר, מקבוצים קטנים לקבוצים יותר גדולים עד לאותו הקבוצ הכולל את כל האישים הפרטים, השייכים על פי מהלך-ההיסטוריה או על ידי סבות אחרות לאותו עם. הרעיון הזה אינו הפשטה עיונית בלבד. אדרבה, ההיסטוריה מוכיחה, שכך היה באמת מהלך ההתפתחות של המדיניות באותם העמים, שכאו במשך התפתחותם לידי ידיעה והרגשה לאומית, ועל ידי זה—גם לכח לאומי.

כשאנו מסתכלים, למשל, בהיסטוריה של העם הגרמני—זה העם העומד עתה על המדרגה היותר גבוהה בהסתדרותו והתרבותו הלאומית,—אנו רואים את ההתפתחות האמורה כמעט מצער לצער. העם הגרמני הוא מטבעו (בזה מידים כל חיקרי הפסיכולוגיה העממית) אינדיווידואלי ביותר; ואף על פי כן עומדת מדיניותו על מדרגה כל כך גבוהה. מחברה לאנורה, מאנורה לעיר, מעיר למדינה וממדינה לעם הצכה והשתלשלה המדיניות הגרמנית. אנו רואים בימי-הבינים את האנורות של בעלי-מלאכות שונות כשהן הילכות ונעשות מעט מעט קבוצים יותר ויותר גדולים ומקיפים. האנורות של בעלי-המלאכה (Zünfte) ניסדו, אמנם, לשם טובתה הפרטית של אותה המלאכה, כדי להגן על בעלי מלאכה זו מן ההתחרות מבחוץ, שהיתה באה ומורידה את השער; אבל בהן נתחנכו היחידים מתחלה להצורה המיוחדת של חיים צבוריים בכלל; להתאסף, להעץ, להחליט החלטות, ואחר-כך—למשמעת אל הרוכ, או אל המנהיג, שנתמנה על ידי הרוכ. והמשמעת כשהיא לעצמה אינה דבר קטן. רגילים אנו לחשוב, שהאדם הפראי הוא נכנע מאד, אבל באמת אין הרבר כן; יותר שהאדם תרבותי, יותר הוא עלול לשמוע ולהכנע לפני האדון, שהיא בוחר לעצמו. יחד עם זה נתחנך האדם הגרמני באנורותיו ליותר לעתים פחות אי יותר תכופות על אינטרסיו כשהיו מתנגדים להאינטרסים המשותפים של הכלל או אפילו רק של הרוכ. יתר על כן: האדם הגרמני נתרגל באנורותו להנהגה עצמית, כלומר,

להיות לא רק נשוא של הממשלה, אלא גם להיות פה ושם נושא הממשלה. האגודות האחרות דתאגדו גם הן ברבית הימים ובחרו מתוכן איזה יעדר כולל, ובוה אחוז ברסן ההנהגה של קבוץ יתור גדול, של עיר שלמה. והנהגות העירוניות התאגדו גם כן, עד שנעשו לסוף למצב מדיני מיוחד. תדע לך שהוא כן, שהרי המדידות הראשונות לשם חירות מדינית, כדי להשיג השפעה ידועה על הממשלה הכוללת, יצאו מתוך ההנהגות העירוניות. ואף הקיסרים הגרמניים היו משתמשים בהנהגות העירוניות המפותחות האלו נגד האצילים הגבוהים, שלא כפפו לפניהם את קומתם. לעומת זה אנו רואים, שהאכרים לא היו מתאגדים, ועל כן לא באו כל-כך מהר לידי הרגשה מדינית. אותה המלחמה של האכרים, שהתלקחה בימי לופר, הייתה באמת רק התקוממות של עבדים נכנעים לשם הנחות כלכליות פעוטות, אבל לא לשם חירות מדינית. להאכרים חסר במצבם האיכונמי ובכל היותם המניע הראשי והחזק להתאגד: כל אכר ואכר חי ועובד על חלקת שדהו המוגבלת והרי הוא תמיד כעין עולם קטן בפני עצמו, ולפיכך אינו מרגיש בצורך להתאגד.

מבין שאי-אפשר לבאר במאמר קטן את כל הפרטים ואת כל ההשתלשלות שבהתפתחות זו, אולם אני חושב, שהראיתי-ולא יהא אלא בקיום כלליים בלבד-איך צעדה המדיניות הגרמנית ממרגנה למדרגה, עד שבאה לאותה מדרגה גבוהה, שהיא עומדת בה עתה. ההתחברות לקבוצים קטנים מזכילה בדרך ישרה עד להתחברותו של הקבוץ היותר גדול ומקיף. את אופני הממשלה לומדים בהקבוצים הקטנים, ובהם גם רוכשים את הצורך והכשרון לממשלה עצמית ולהסתדרות צבורית.

* *

אולם מה נעשה אנחנו, בני ישראל? מהיכן נלמד? אנו ובמה והיכן נתחנך אנחנו להיות עם, שהוא עומד ברשות עצמו ושיש לו הצורך והכשרון לנהוג הנהגה עצמית?

אילמלא ידאתי, הייתי אומר: בואו ונחזיק טובה לאותה הנהגות המנוצחת שלנו, שהיא שעמדה לנו, שלא נתפורנו ולא נתפרדנו בימי גלותנו הארוכה עוד יותר ממה שאנו מפורדים ומפורדים עתה ושיש לנו, סוף סוף, עוד איזה שיעור קטן של התחברות והתדבקות. אותם בתי-הכנסיות הקטנים עם הגדולים, שממלאים את החוב היהודים ושאוני מכירים אותם כולנו, בתי-הכנסיות של הדיימים, של הקצבים, של הסנדלרים, של הגנרים ושל בעלי-הבתים לפי מצבם ועשרם, הם הם שבראו והשאירו בנו עד היום מעט התאגדות, מעט צבורית ואיזה צל של הנהגה עצמית. וגם הרדיפה אחר הכבוד ראויה היא להזכר לטוב בנידון זה. הרדיפה אחר הכבוד אינה-בוה אין שום ספק-מעלה יתרה מצד המוסר הפרטי; אולם מצד המוסר החברותי, ועוד יותר-מצד הצורך החברותי, היא מעלה שאין גדולה מימנה. הרדיפה אחר הכבוד היא-על פי מושג המופשט-אותו העורף של אניינרית, שנשאר לאדם שכבר עשה כל מה שהוא צריך לעשות בעסקיו הפרטיים והוא מבקש לעצמו,

שרה-עבירה חרש ורחב, אמנם, החיים מראים כמה וכמה פעמים פנים אחרות לגמרי של רדיפה אחר הכבוד, ומעשים בכל יום, שהרודפים אחר הכבוד אינם בעלי-כח, שנשאר להם עורף של כח אחר עסקיהם הפרטיים, אלא, אדרבה, בני-אדם מן המין המכוער של ה,הדיוטות הקופצים בראש; ואף על פי כן-אוי לו לצבור, שאין בו רודפים אחר הכבוד, שכל חבריו עומדים מן הצד וכל אחד פונה לעסקיו מבלי שיש לב לאותם הצרכים, שהם משותפים להכלל כולו ואינם מורגשים כל-כך להאישים היחידים כהצרכים הפרטיים הבלתי-אמצעיים!

קבוצ יוחר גדול היה אצלנו ה,קהל, ההיסטוריה עוד לא חרצה את משפטה האחרון על אינסטיטוציה זו. ואין כל ספק, שהמשפט הזה יהיה קשה, הפרנסים, שעמרו לנו בכל דור ודור, לא תמיד הנהיגו את הקהל בנחת, על פי רוב היו אניאיסטים קיצוניים, שבקשו ומצאו אך את האינטרס הפרטי שלהם ולצרכי הכלל לא תמיד ולא במדה הדרושה שמו את לבם, לכל היותר, מצאו את מבוקשם בחדר ה,קהל, העשירים, האמידים, או סתם בעלי-בתים, שצריך היה לירא מהם, אבל העניים היו אצלנו מה שהיו באירופה כולה בימים האלה; ההמון העני המסלם מסים וארניניות ("Misera contrbuens plebs"), אולם, לרעת, דוקא ה,קהל, שלנו, אף על פי שהיו בו אי-סדרים, ברא לנו-למרות הפאראדוכס, שיש בהרכבה זו, אני שופט כן-הסגדרות והנהגה עצמית, הנע בעצמך; ה,קהל, הברליני, למשל, מכנים ומוציא בכל שנה ושנה סכומים עצומים, שאינם רחוקים הרבה מן ה,כירוס, של איוו ממסלה גלקנית. וכי ארמיניסטיציה כזו אינה בוראת ומפתחת כשרונות, שיוכלו למשול ולהנהיג גם עם שלם היושב בארצו? כבר אמרתי, שקבוצים קטנים ומגובלים בערך, שיש להם הנהגה עצמית, הם הם אותו בית-הספר, שבו מתחנך עם שלם להיות עומד ברשות-עצמו.

ובכן; החברות של בתי-הכנסיות השונים, הנבאות, הקלפי, הקהל עם פרנסיו המזכים והרעים-הם היו האסכולות, שבהן נברא ונתפתח בני כשרון פעוט וצורך קטן לממשלה עצמית, גרועות היו האסכולות הללו, אבל טוב מעט מאפס, ולפעמים טוב גם הגרוע מלא-כולם.

אבל חסרון יסודי אחד היה והנה בהסתדרויות האלו: הן כולן הסתדרויות מקימיות ומגובלות בתכנון ובהיקפן. בשביל לחנך עם צריך לברוא הנהגה, שתקף את כל העם עם כל צרכיו העממיים.

הסתדרות כזו בראה הציוניות-בפעם הראשונה מיום שהלכנו בגולה. המפלגה הציונית, שהיא לא רק מקפת את כל אבריה-האומה בכל פנות העולם, אלא גם אוצרת בתוכה את כל הצרכים-בלי יוצא מן הכלל-של האומה הישראלית, מחנכת ותחנך אותנו להיות עם, שיש בו הצורך והכח להיות עומד ברשות עצמו. לרעת, היה בזה אסון גדול. שאין למעלה הימנו, לוא מסרו עתה בידנו את ארצנו כדי שנתישב ונמשול בה. אנו עתה לאום, אבל עדיין אין אנו עם; עוד לא התחנכנו להיות עם בעל הנהגה עצמית וממשלה עצמית. הישוב הארצי-ישראלי הראשון שלפני חמש ועשרים שנה לא עלה בדינו; ומה שיש בו עתה מן הסדר והיופי והנצחון והתקוות-לעתיד הוא פרי ההסתדרות הציונית שאחר הקונגרסים. והלא אנחנו יודעים, שהחלוצים הראשונים, שהלכו לארץ-ישראל כדי להתישב שם, היו ציוניים נלהבים, מאמינים ארוקים במסלחתם ההיסטורית,

וחבה לארץ-אבות היתה בלבם עד לידי התפשטות הישועה. בכל הכחות האלה היו חלוצי-הישוב הראשונים מזוינים-והישוב לא עלה בידם. מפני מהו מפני שלא היו עוד עם, מפני שעוד לא נתחנכו כראוי להנהגה עצמית, למעמדת, לדיסקיפלינה ולכל אלו המעלות הטובות, שמנו חכמים בעם העיסר ברשות עצמו. ורק עתה התחילה האירגאניזציה הציונית להשפיע עליהם בארץ מעט מעט מן המעלות האלו. וגם עלינו בחו"ל היא משפיעה באופן זה, וגם איתנו היא מחנכת להיות עם. אם אני שוקל את שקלי, אם אני קונה את מניותי, אם אני משלם את המס של המפלגה, אם אני הולך אל ביה-ועד מפלגתי לשמוע או לדבר בעניני הציוניות, אני מרגיש אז, ששאלות-הכלל וצרכי-הכלל ממלאים בכל פעם חלק יותר גדול מנפשי; אם אני בוחר את צירי אל הקונגרס, או נבחר לציר, אם אני משתרל להשפיע על דעת הקהל על ידי "מאמר" או הרצאה, אני מרגיש אז, שאני וקח חלק בהנהגה עצמית של צביר גדול-של עם; אם אני נשמע להצויו של ההנהגה הראשית או החלקית. אף אם הוא נגד דעתי הפרטית, אני מרגיש אז, שאני מוותר על דעתי לשם משמעת, לשם הכנעה לפני הרוב, ובוה אני מתחנך להיות חבר לעם, שהוא עומד, או שהוא יכול לעמוד ברשות עצמו. ולפיכך, אם רוצים אנו, שהלאום שלנו יעשה לעם. חובה מיטלת עלינו להגביר ולהגדיל ולהאמץ את המפלגה הציונית ואת הדיסקיפלינה המפלגתית וההנהגה העצמית שלה.

יש בינינו כמה וכמה לאומיים אדוקים-איני יודע, אם מספרם מרובה או מועט, אבל מכיר אני אחדים מהם-שואמרים: "אני לאומי וציוני, אבל להכנס אל המפלגה הציונית איני יכול. כל מפלגתיות מתנגדת לטבעי". אבל לא הרי מפלגה זו כהרי מפלגה אחרת. באמת לא על כך אנו דנים כאן. אלא על עם. המפלגה היא רק בית-הספר להתחנך ולהיות על ידו עם. מי שרוצה להיות נגר צריך ללמוד. מי שרוצה להיות חבר לעם, צריך ללמוד את כל אותם הדברים, שעל ידיהם יקנה לעצמו את הצורך ואת הכשרון להנהגה ולמשלה עצמית. אינדיבידואליות קיצונית כאותה של הלאומיים הנזכרים היא מן "סותרות", שהן מוקרות, אמנם, לעמים שקטים ושאננים, אבל לנו הן מזיקות, מפני שהן מעכבות את גאולתנו. העם מתפתח וגדל מאליה, אבל צריך לחרוש ולזרוע על תלמי לבותם של כל חברי האומה.

אנו אין לנו אלא דרך אחת:
דרך המפלגה-אל העם!

בַּעֲמֶק הַבְּכָא.

מאת מנדלי מוכר ספרים.

ו' (*).

זה הכפר פ... הוא אחד מן המקומות היפים באפרכיא וואהלן, שהיוצר מתנאה שם במעשי ידיו ונתכוין לפרש בהיותם מושג של עונג ומנוחה. אם הרי קיקו ושויציה הנבונים מספרים נבירות יוצרם, מביטים בנאה וגאון ומשילים עליך אימה, ואתה עומד לפניך בתמהון לבב ובכיבוד ראש, כעבדא קמא מאריה, ועל במותימו תדרוך בזהירות ובמסירת נפש; ואם זה הים הגדול יביע עזו ונוראותיו וירעישך בגאון גליו ומימיו האדירים--הנה ההרים והגבעות בסביבות כפר זה ישאו שלום לך ובסבר פנים יפות ימינו אותך לעלות ולנוח עליהם בתענוגים. העמקים והבקעות השאננים שם יצהלו לך ויקראוך למשכב עונג כנאות דשא ולההערך בטובם. גם בריכת מים משחקת לפניך ומשרכת דרכה שם בערבה. פעם היא מתעלמת בסתר קנה וסיף, ופעם היא מזנקת משם ויוצאת לקראתך בכל הדרה: ברצי כסף ותורי והב, שהשמש עושה לה, כשהוא מנשקה ומסתכל בפניה--סוקרת לך ומלחשת לך נעימות נביב גליות. ואתה בא ומתערטל, קופץ וצולל ומתיוחד עמה באהבה. וזה היער שם צומח עצי גופר, הענקים באילנות, ראשיהם מרובי הענפים מעוכתים וסבוכים זה בזה והיו לכיפה גדולה אחת, ונועיהם החלקים מתישרים ועוֹלִים כעמידים גבוהים מרוחקים זה מזה, וירק דשא כמו טפים של משי עם פקעים ופמורי ציצים פרוש לרגליהם, ואתה רואה ואומר: אין זה כי אם היכל אלהים! השרף, הנוסף מעציו וריחו נורף--זהו קמורת הסמים, והקול, שבעלי כנף נותנים מבין העפאים--הוא השיר, שהם אומרים במקרש זה. לבך מרגיש קדושה ומנוחה ומתמלא נענועים נעימים לחי העולמים!...

ובהדרי קירש אלה בא האדם והעמיד בית משרפות היין לשם אלהי זהב! והבית הזה, הבנוי על תל, מנשא בחוצפא כלפי שמיא את חוטמו, כלומר את קמנירתי, ממנה יוצא עשן, שמתגלגל והולך למרחוק בחללו של עולם, מכה גלגל החמה ומשחיר את כל הבא לפניו בדרך. בתי-חומר השפלים של האכרים כאין הם בפני אותו הבית, כמו האכרים עצמם הדלים בפני אדוני הכפר--שני, לזקומים הללו, שהם מכלים פרי מעשיהם של העובדים העלובים וממלאים אותם שכרון ויגון.

(*) הוא המושך הספר, "בעמק הבכא", שזהו הולך ונדרש בהשלה, ונספס עם פרק ה' חלק שלישי, בהשלה סוף ה', עמ' 29.

שביל ארוך מצדד והולך מחוץ לכפר בין שתי שורות אילני סרק נבוהים ובא עד חצרו של אדוני הכפר. המפוארה בבנינים נאים, בגנות ופרדסים ושאר תענוגות בני אדם, והמעוטרה בשדות ויערים מסביב, שמוסיפים לה חן ויופי. היא משכן הרון יאן, חבל נחלתו.

ובאחד הימים מימית החמה, לעת מנחת הערב, מרכבה רתומה לשני סוסים אבירים יצאה מתוך החצר ועברה באותו השביל, וכשהגיעה לדרך הרבים עמדה. שנים יושבים במרכבה ופניהם צהובים, כציהוב הבא לאחר משהתה ואכילה גסה. ואף על פי כן מתוך פניו של אחד היה ניכר, שהיה נכנע לחכירו החשוב ממנו. — ברוך מזכיר נשכחות! — אמר זה שחשוב ביותר, נותן ידו לתוך חיקו ומוציא משם אגרת חתומה — אגרת זו נתן לי בן-דינאי בכקשה למסרו לאביו, משנית בבית משרפות היין כאן, ומתוך כעס בשביל שמץ פסיל, שמצאתי שם, שכחתי... — יאמין נא לי אדוני, המפקד-אמר לו חבירו בפה רך וסמך עצמו כמצמדק לפניו — אני איני מכסה על שגגותיהם של המשמשים הללו, שהם ברשותי, ובמה פעמים הזהרתי את דינאי על זה... אבל, מה נעשה עם אותם המשמשים, האסופים-המרוחמים האלו, שהם מתרשלים בעבודה ואינם מתקיימים בכהונתם אלא בזכות מרחמיהם התקפים.

— בכלל ראה אני, שדינאי יודע את חובתו ומשתדל לעשות תפקידו — אמר המפקד בעקימת חוטם ושפתים, לרמוז, שהקטנוריא לא ניחא לו. — אמנם כן, אדוני. מן האסופים ההדיוטים דינאי הכי נכבד ועולה עליהם בדעת ובכשרון, בהילוכו ובדיבורו, והכל מכבדים אותו כאן. וזה יאן אדוני הכפר אמר לי היום במשחה היין בשעת הסעודה: „שמואל הוא יורן מכובד“.

— ומה אעשה לאגרת זו?

— תן אותה על ידי. אלך ואמסרנה לדינאי ומיד אשוב.

— הרי לך, ירחי, הידאה מתיך רבי!

איתו היום היה חג ויומא דפגרא לבני הכפר ונתלקמו לאחד אחד קטנים עם גדולים, ובתוכם גם מבוססים ושמחים ועמדו מנגד פרועי ראש, מסתכלים ומתלחשים ביראת-הכבוד. הגדול שבקטנים משים ידו על פיו ובימינו מורה על המרכבה, ללמד את חביריו דרך ארץ, שיהיו שותקים מאימת האדונים הללו.

— אם פקידים הם היכן כפתוריהם המתניצים? — תמה אחד הקטנים.

— גם כח ידיהם והבטת עיניהם וקול דבורם אינם כשל פקידים — אמר השני בקול לחישה דקה וגבוהה — פקיד כשהוא מדבר קולו הולך מתוך כרסו וגועה כשיר, עיניו מתמלאות דם וזועפות, איום הוא וגורא ומכה באגרופו. מקיטא שלנו נפל לארץ פעם אחת כבעלי נכפין מדיבורו של זה, ואשתו של מיחיי הפילה את ולדה מפני גערתו, והללו דבורם-בנחת ומבישים כשאר כל אדם.

מי הם?

— חכרנים הם. הם!

— מה?

— הם, הם, הם!

הקטנים בלחש מלחשים להשתק את חביריהם והאזנים מזדעזעות מקול לחישה.

החכרנים ופקירי הנליל שלנו מי מהם גדולים ביותר? נשאלה שאלה זו
 נמעמד הגדולים, ונשתקעו בה רבים בקמיטת מצח ובעיון גדול.
 מי שהיין בידו אין גדול וחשוב ממנו—הורה וכן אחד משכורי הכפר.
 —החכרנים הללו סועדים בחצר—אמר אחד כתניא דמסייע לו—אוכלים ושותים
 אצל אדונינו, אמו מילתא זוטרתא היא!

—והם יהודים?

—יהודים, כלום אין אתה מכיר כחוטמיהם?

—ואוכלים חויר?

—אוכלים ונהנים ומלקקים את אצבעותיהם.

—ושמול אומר—מתלוצץ אחד מחכימי הכפר—שמול שלנו אומר: חויר
 טרפה!... לבתיה שלו הוא אומר: עשי קיניל!... קוניל—טיב! צימעם—אי-אי! חויר
 פע!... פעם אחת הנעתי אצבעי לפיו ואמרתי: הרי לך חויר! התחיל שמול
 צועק: אי ווי! כאלו שחמתי איתו, מקנח את שפתיו, מקנח וצועק: אי ווי, אי ווי!...
 —אמת, שמול הוא יהודי—נענו רבים ואמרו—אף על פי כן ארם ישר הוא,
 ובשעת הרחק הוא מטיב לנו.

אין שמול זה, או דינאי, האמור בפרשה, אלא שמואליק הסמרטור מכירנו,
 ובן-דינאי הוא משהלי בנו, תלמיד בית מדרש הרבנים בעיר זו... עכשיו שמואליק
 אינו עושה עוד סחורה בסמרטוטים, אלא משמש בתור משרפות היין בכפר זה
 כארבע שנים ומפתח של אוצר היישוב בידו, ואיך הגיע לכחונה זו ואותה כחונה
 בעצמה מה היא—דבר זה יתבאר בפרקים הבאים.

ירחי עשה ננית הכפר קפנדרא והלך לבית דינאי, ולאחר שעה קלה
 חזר ובא והמרכבה זוהי ממקימה ונסעה, ובני הכפר מכימים אחריה ועומדים
 ומתפלספים עד ששקעה החמה. והעדר בא מן השדה ברעש גדול, ועקרו
 רגליהם והלכו איש לביתו.

הגר"א והבעש"ט.

מאת

ש. א. הורוץקי.

א.

הנאון ר' אליהו מווילנא.

בן למשפחת מופלגים יודעי-התלמוד; חונן בכשרונות נאונים בלתי-מצויים; חבר ספרים הרבה במקצעות התלמוד והקבלה. ושמו יצא לגאון. בדברים האלה יכתוב ההיסטוריון האמתי הבא על אודות הגר"א מווילנא, כשיבוא לכתוב את תולדות הרבנים הגאונים. שורות אחדות יקדיש לזכר הנאון מווילנא, שורות אחדות-ולא יותר.

ובאמת, מה יוכל ההיסטוריון, שיסתכל היטב בתכונות האיש הזה ופעולותיו, לכתוב עליו יותר? איזה יתרון חשוב יש לגאון זה על שאר הגאונים, שעמדו לנו בדורות שונים? כלום אפשר להראות אף על מעשה אחד כביר או מחשבה אחת גדולה של הנאון הזה?

הגרי"א היה מופלג, חד-השכל, גאון, עני, טיב-לב, צדיק, בקצרה-היו לו מעלות גדולות הן בדברים הנוגעים אל השכל והן בדברים הנוגעים אל הלב. אבל כל מה שהיה וכל מה שעשה הרי היה ועשה רק בשביל עצמו, בשביל אישיותו הרוחנית, לשם השתלמותו בעולם הזה ולשם חלקו בעולם הבא. הוא אהב את התורה-והנהגה בה יומם ולילה. פעם אחת נתקשה בהבנת ענין אחד בירושלמי שלשה ימים רצופים, ובמשך הזמן ההוא לא בא כל אוכל אל פיו, חשך משחור תארו, ראשו כבד עליו והיה מכורך במשפחת¹). הוא אהב את הקבלה-והתמיד גם בה. הוא היה ירא את ה' ואת מצוותיו אהב מאד-ודקדק בהן בתכלית הדקדוק, והגיע בזה לידי כך, שפדה את עצמו מירי כהן כשבא בשנים, ולא הסתפק בזה, שפדה אותו אביו; ויש אומרים, שפדה את עצמו מירי כמה כהנים, מטעם ספק כהונה בזמן הזה²).

ההיסטוריון הבא, כשיבוא לכתוב את תולדות הדעות והורמים השונים בחייו הרוחניים של עם ישראל בזמנים שונים ובמקומות שונים. יעבור כמעט בשתיקה על הגרי"א כשם שיעבור כמעט בשתיקה על עוד רבנים וגאונים הרבה, שקמו בישראל בזמנים שונים, כי כמהם חי ופעל גם הגרי"א רק בשביל עצמו,

(1) ר. בריינץ בסאטרו, "הגר"א מווילנא" בשם "עלית אליה".

(2) תולדות הגר"א לר' יאצקאן, עמ' 27.

בשביל אינטרסיו הרוחניים שלו, ולא היתה לו שום השפעה על העם ונגיעה אל העם; כמיהם כך לא הוסיף גם הוא כלום על האמונות והדעות והמחשבות, שהיו מפורסמות באומה עד זמנו, ולא גרע מהן כלום: וכמו להם כך היתה גם לו רק מטרה אחת: להמשיך את הישן שבישן. בלא שום שנוי אפילו בקיצו של יידי, ער סוף כל הדורות...

הגרי'א לא ירע את עמו ולא השתרל לדעתו. הוא לא היה מורה לעמו, לא רצה להיות מורהו ולא יכול להיות מורהו. כי המורה צריך לדעת את העם ותכונותיו, ולתכלית זו צריך שיהיו לו מהלכים בין האנשים, כדי שידע את משאם ומתנם, שיחם והגיונותיהם. הוא צריך להכיר את החיים והזרמים השונים הזורמים בהם והנובעים מהם, וכל אלה חסרו להגרי'א.

הגרי'א היה צנוע, עני, נחבא אל הכלים—ובוראי ויהי מעלה גדולה. אבל כלום היו לו גם מעלות אחרות, שעל-ידיהן שתרף את חייו לחיי-העם? מה עשה בשביל העם ומה חשוב, לכל הפחות, לעשות בשבילו?

הגרי'א הלך בגולה. הוא עבר בארצות אשכנז ופולין. אבל הלא הוא לא הלך לראות את אחיו ולהכיר את מצבם הרוחני; והוא לא הלך גם ללמד לאחיו תורה ודרכי חיים מרות טובות. הוא הלך בגולה כדי למרק את חטאיו שלו, כדי להיות יותר קדוש ויותר סהור בעיני אלהיו. הוא הלך בגולה—ובכל מקום בווא היה בא לבית-הכנסת כדי להרבות בתפלות ובקשות. תמיד היה שרוי בצער, שמא אינו יוצא ידי חובתו לפני אלהים. הוא דרש, איפוא, טובת-עצמו, ולא תהא אלא טובת-עצמו הרוחנית.

הוא שב לעירו ווילנא, או, יותר נכון, שב אל חדרו בוויילנא, שם ישב כלוא, נסתר מעיני האדם ומעיני השמש. החיים היו עליו למשא, הוא היה סוגר—כך מספרים בשבתו—את חלונות חדרו בצהרים והיה לומד לאור הנר כדי שלא יבלבלוהו רעיונותיו מקול צעדי עובדי-דרך (1).

איש כזה, שהיה ירא את אור-השמש ואת אור-החיים, לא היה יכול להיות מורה לרבים.

וזכרון הגאון מוויילנא—כותב סופר עברי מפורסם—חרות עמוק בלב האומה (2). — הגרי'א והאומה? מה עשה בשביל האומה ומה היה בכחו לעשות בשבילה? מה הוסיף הוא—בכל הניגע לטובת האומה—על הגאונים שקדמו לו? איזו דרך חדשה הורה הוא או איזו דרך ישנה חדשה על ידו? עוד הנה אחת, עוד תקן ופירוש חדש נוספו על הגל הגדול של ההנהגות והתקונים והפירושים, שספרותנו הישנה עשירה בהם כל כך; עוד ספות אחדות נשפכו לתוך הים הגדול, ים הספרות הרבנית עם פירושיה ופירושי-פירושיה. אבל מה להגרי'א ולהעם? מה הן הגדולות והחדשות, שעשה לטובת האומה ושבשבילן יהא, חרות עמוק? בלבה?

אמת, היא היה גאון גדול, כתב ספרים מצוינים בספרות הרבנית—על זה ישבחוהו חובשי בית-המדרש, ויחירי-המגולה שבעם, ה'לומדים' והחריפים, יתעמקי בדבריו וימצאו בהם נחת ועונג; — על זה יכתב שמו לתהלה ולתפארת

(1) שם. עמ' 30.

(2) ר. בריינר במאמרו 'הנ'.

בתולדות הספרות הרבנית. אבל מה להגריא ולכל מה שעומד מחוץ לכתלי בית-המדרש? מה לו ולרוב העם, להמין, יושבי קרנות? הוא היה הראשון-כיתב על הגריא חוקר עברי מפורסם-להרמת החכמות בקרב עמו. הוא פקח עיני העורים לראות את יקר תפארת המדעים¹. ובשביל מה זכה הגריא לכל הכבוד הגדול הזה? - בשביל שהיה נגר הפלפול, שהרבה גאונים שקדמו לו נלחמו בו, ובשביל שהיה בקי בתנין וברקדוק הלשון העברית. ואם לא שחוק הוא לשמוע דברים כאלה מפי איש, שעסק כל ימיו בכל הנוגע לחיי בעלי התלמוד ודעותיהם? ועל מי אמר ווייס את הרברים האלה? - על האיש. שגנה את הרמב"ם על, שנמשך אחרי הפילוסופיא הארורה וכו', אבל כבר הכו אותו על קדקדיו²; וגם הרמ"א, שכמרומה לנו, קשה לחשדהו במינות, לא זכה בעיניו מפני שהשתמש ב,מורה נבוכים' וכדומה מספריו חוקרי עמנו³.

מכל מה שאנו קוראים ושומעים על אודות הגריא מיכרחים אנו לציירו לנו כך: עטוף במלית ותפילין יושב הוא בחדר מלא ספרי הרבנות והקבלה וקורא והינה לאור הנר יומם ולילה. קויהשמש אינם חודרים לתוך החדר האפל הזה ואור החיים רחוק ממנו, מה להגריא ולהנעשה בחוץ? - את פני האדם אינו רואה ואינו רוצה לראות; את קול האדם אינו שומע ואינו רוצה לשמוע; את עוז החיים אינו מרגיש ואינו רוצה להרגיש. וכל מה שהוא רואה, שומע ומרגיש בא מעולם אחר, עולם ישן-נושן, עולם עם אנשים אחרים וחיים אחרים ועם זרמים אחרים: הוא רואה, שומע ומרגיש את חיי בעלי התלמוד שם, בכבל; במקומות שנתרקם ונתגלם התלמוד, משוש-חיייו ותאות-נפשו של הגריא. מבטיו והשקפותיו של הגריא באו, איפוא, מעולם ישן-נושן. וגם אלהיו הוא ישן, זהו האל שלפני הנביאים: אל קנא ונוקם. וחץ מזה הוא מלא קינה ויללה: ה,שכינה מללתי' - בנידון זה השפיעה הקבלה של האריז' על הגריא. אלהיו של הגריא דורש קרבנות: סייגים, סגופים והמעטת דמות-החיים בכלל. הוא מתחרט על מעשיו, על כריאת העולם השפל הזה, המלא עוונות, חטאים ופשעים; אבל את הנעשה אין להשיב-והוא בוכה ומתחרט, והגריא משתקף בצערו: יושב כלוא בחדרו ובוכה עמו. הגריא אינו דואג - כך מספרים בשבחו-למחיתו ומחית אנשי-ביתו. הוא אינו יודע ואינו רוצה לדעת את בניו ואת מצבם בחיים; הוא אינו רוצה אפילו לראותם ולדבר עמהם, אף אחרי שלא ראה אותם זמן מרובה⁴.

ועל אדם כזה אומר מופר עברי מפורסם, שהוא, שנה היר והדר מיוחד במינו על חיי בני עמו הרוחניים והמוסריים⁵!

אבל לא לעולם ישב הגריא כלוא בחדרו, רחוק משאון החיים ומכל הנעשה

(1) רא"ה ווייס, במסורה ומסעריב, ח"א, ע"ב.

(2) עיין ביאור הגר"א ליריד, קע"ט, ס"ק. י"ג.

(3) שם. רס"ק, ס"ק, י"ח.

(4) תולדות הגריא, ע"ב 31.

(5) ר. בריינין במאמרו הנ"ל.

באומתו. בא היום והוא התעורר. קוי השמש קדרו לתוך קדרו האפל. האור התחיל להתפרץ אף אל תוך החרר הזה.

אבל הגריא לא יכול לראות את האור, כי כהו עיניו מרוב ברידות וישיבה בחושך. ועל כן צעק צעקה גדולה ומרה: "הושיענו הצילו!"

מכיריו וידידיו נאספו סביביו ונסו לגרש את האור. אבל לשוא: האור הלך הלך וגדול.

החסידות השמיעה את קולו. החסידות נסתה להתנגד לשיטת הגריא וחבריו והשתדלה להרוס את מקדשו של הגריא ולבנות מקדש אחר תחתיו.

הגריא ראה לפניו עולם חדשואלהים חרשים-ויחרר חרדה גדולה. וכרוז יצא מלפניו להלחם עם החסידות עד רדתה. ולקול הכרוז נאספו הרבנים והלומדים המופלגים אל תחת דגלי כרי לערוך תחת פקידות מלחמת-מצוה עם החסידים והחסידות.

וזאת היתה הפעם הראשונה, שהגריא יצא אל העם. הפעם רצה להיות מורה, מנהל, לוחם.

מאירע יוצא מן הכלל זה אירע בח' ניסן תקל"ב, כשנאלו כבר להגריא חמשים ושתים שנה.

אך הגריא לא ידע ולא הבין, כיצד אדם נעשה מורה, מפני שלא ידע את העם ולא הבין לרוחו ולצרכיו הרוחניים. ועל כן היתה תוצאת הפגישה הראשונה, שנפגשו הוא והעם, המתנה הטובה הראשונה, שהביא הוא להעם--החרם. הגריא בחר בכלי-זין ישן-נושן, שהרבנים היו משתמשים בו הרבה, ולא לטובת האומה, ה"חסידים" בקשו רחמים, שלחו אליו את ראשיהם והתחננו, שישמע את מענותיהם: אולי יוכח לדעת, שרק עלילות-שוא העלילו עליהם ועל תורתם. והוא--הוא יושב כלוא בחרו, מתעמק בתלמוד ובקבלה, ולא רצה גם לראות את גדולי ה"חסידים".

וה"חרם" עשה את שלו: קטטות, מריבות מלשינות, חלול שם-שמים וכבוד-האומה באו בעקבותיו,--ושם, בחדר מלא ספרים, יושב לו האיש, שגרם לכל אלה--ועוסק בתורה...

וכשפצרו בו גם נכבדי ווילנא, שישמע אף למענותיו של הצד השני--נסע הגריא מן העיר... וראשי החסידים שבו כלעומת שבאו, בפחי-נפש ובכויון (1), והמחלוקת הלכה וגדלה מיום ליום וגרמה לצרות ובזיונות הרבה בבית ובחוץ. כמה מן החסידים, שישבו לא רחוק מעיר-מושביו של הגריא, נמלטו על נפשם לארץ-ישראל. אבל גם לשם נשלח ה"חרם" על ידי שליח מיוחד. הראש של חסיד ארץ-ישראל, ר"מ מוויטבסק, שלח לוויילנא מכתב בקשה ותחנונים, שבו הוא קורא מנהמת לב: "אל נא אחי תרעזו!"--הוא מתנצל בו על נפשו ועל נפשות החסידים ונשבע בשם ה' ובחיי, שכולם נקיים מחטא ועון: "אל אלקים ד' הוא אלקים ד', הוא היודע, אם במרד ובמעל חיו נעבור אפילו על איזה סייג וגדר מצוה. איש את קברו לא יכלה וא'ל יושיענו כהיום הזה". אבל בוויילנא, שממנה יצא תחרם, אין שומע לצעקת הנדחים: הגריא יושב ועוסק בתורה...

(1) עיין על כל זה במאמרי "רמ"ם מוויטבסק" ב"הגרן", כרך שביעי.

בני אלול תקמיא יצא הנריא עוד הפעם אל העם, אבל גם הפעם לא כרי להורות לעם דעה, מדות ומוסר, אלא כדי להכריז עוד הפעם חרם על החסידים, והחרם הזה הוא נורא בתכנו ובסגנונו:

רדו לעומק יהושפט, לעומקא דדינא, לבער הקוצים מכרם ד' צבאות כל בני ישראל, להדפם ולרודם ברדיפות מלאות הזעם, להחרימם ולעקור שרשם כנפושם ומאודם, לעקור אותם ולשרש אותם כדין עי', צא תאמר להם, הבנים אל תאמר להם, המה הקהל מורדין ולא מעלין, לדכאם ולמוננם כמקל לפני מים ולהתאמץ להפרידם איש מאחיו לכלי יתחברו ויתקשרו יחד חבר בונרים ומגנרים נגד דת תוהיק, ובכל מקום שרשם מצוים לשלחם מן המצנה כדין צרוע וזב, את כל אלה יאות לנו למיעבר להון וכך היא חובתנו ויפה לנו וכו', לבלי ישים לדרך פעמיו לסת חבורתם, להתחבר עמדם ולעמוד בקהל עדתם או לא כול משחיתם ולכוזא בבריית עמדם¹.

מוחרמה ומגורה עומדת לפנינו מפלגה גדולה בישראל עיי בני-אדם, שלקחו להם עטרת ראשו האומה ומנהיגיה מפני שידעו היטב את דרכי התלמוד ונתיבותיו, מפני שידעו להעיר הערות על כל קוץ וקוץ ועל כל תג ותג, מפני שהאנשים האלו, והנריא בראשם, היו בקיאים גדולים בחדרי התורה, חשבו את עצמם לסוכי-האומה, שיש להם הכח לרדוף באף ובתמה את האנשים, שלא הפירו דת ולא עברו על מצוותיה, אלא חשבו אחרת ממה שחשבו ה'לומדים' והכניסו מעט אורה ומעט ששון-החיים אל תוך חשכת חיהם האפלים והענומים... והנריא עשה את שלו: הוא חדש את החרם משנת תקליב ונתן לו יתר תוקף ועוז-ונסתלק עוד הפעם לחדרו המלא ספרים כדי לעסוק בתורה... החרם החדש עורר עוד הפעם רעש ושאון במחנה ישראל, אבל לאט לאט, ברבות הימים, העלה החרם חלורה והחסידות עשתה חיל והכתה שרשים עמוקים בכל מדינות מזרח-אירופה.

ואו יצא הנריא בפעם השלישית אל העם; וגם הפעם בחרם ובדברי גדופים נגד החסידות והחסידים.

במוצאי יום הכפורים, היום הקדוש והמקודש לישראל, היום, שבו מוחל אלהים לעמו על כל עונותיו--במוצאי היום ההוא, בשנת תקנ"ו, עורך הנריא מכתב² אל, נכבדי מינסק, שבו הוא פונה גם לשאר, הרי ישראל, גובערני וגובערני ודורשיו, גובערני וגובערני ופרנסיו, ובו הוא נותן תוקף ועוז להחרם הישן, ועוד הפעם הוא מקלל ומחרף את החסידים ומצוה, שלא יחמול איש עליהם ולא יחנם, ולתת ערה חנף נלמד והשומע להם ימתח על העמוד³.

ובעת ההיא היה הנריא כבר בן שבעים ושבע שנים... ואחרי כל אלו עוד נמצאים אנשים, האומרים לנו שהנריא, שנה הוד והדר מיוחד במינו על חיי בני עמנו הרוחניים והמוסריים...

ולפעמים נראה לי, שרק בגלל ה'חרם' וה'התנגדות', שבאו מבית מדרשו של הנריא נגד החסידות, שהיא חיה וקיימת עוד כיום הזה, רק בגלל זאת חי עוד שם הנריא פה ושם, בכל פעם, שאנו רואים את החסידות, אנו זוכרים גם את אשר עבר עליה ואת מי שגרם לכל מה שעבר עליה. לזלזל זאת, כמדימה לי, כמעט שהיה כבר נשכח הנריא כמו שכמעט כבר נשכחו שאר הגאונים

[1] עיין בספרי, "לקורות החסידות", עמ' 31.

[2] חלודות הנריא, עמ' 14.

שהיו בומנו: בעל, גורע ביהודה, בעל, שאנת אריה, בעל, פני יהושע" ועוד ועוד.
בשנת תקנ"ח נפטר הגר"א. הוא השאיר אחריו ספרים ...

ב.

ר' ישראל בעל שם טוב.

בן רלת העם, בן למשפחה בלתי-מפורסמת לא, בן אבות" ולא, שלשלת היוחסין, היה מחולל החסידות, הבעש"ט.
הוא היה תורני, אבל לא, למדן מופלג, לא, חריף" ולא, בקי", לא, עוקר-הים" ולא, סיני". הוא ידע ללמוד גמרא פשוטה ולקרוא פרק משניות. פלפולים וחלוקים" לא ידע. ונס את הקבלה ידע בפשיטותה, בלי שום, חכמות", בלי הפלפולים והחלוקים, שנוצרו אף בה.

כשהיה ילד עדיין נשאר יתום גמור, בלי אב ואם. ובלי שום עזר ומעד מן הצד מצא מעט מעט את דרכו בחיים, כמובן, אחרי הרפתקאות וגלגולים" שנים: מתחלה היה עוזר למלמד, אחר-כך שומר בבית-המדרש, אחר-כך מלמד, מזכר, שוחט, רופא, בעל-שם לוחש על המכות ומשביע שדים ורוחות, נותן סגולות וכותב קמיעות. ומחמת, פרנסותיו המרובות והמשונות הוכרח להיות יוצא ונכנס בין העם, בין כל השדרות שר העם, וביחוד בין השדרות הנמוכות שלו. הוא יצא מן העם ובא אל העם. והעם מקבלו באהבה, שומע לדבריו ומקבל את, סגולותיו. והבעש"ט מרפא בראשונה את נופו של העם ואחר-כך-את רוחו: מבעל-שם-רופא הוא נעשה לבעל-שם-טוב, לבעל-שם-מורה, הוא ידע את עמו, וידע להיות מורה לעמו, כי הרבה הכין את עצמו למשרה רמה זו.

לא כל כך בנקל מצא את אלהיו.
אלהי-אמת רצה הבעש"ט לתת לעמו ואותו לא מצא לא בבית-הכנסת ולא בבית-המדרש, לא בין הלומדים ולא בין הרבנים: הרבנים בודים שקר מלבם בהקדמות שקרים" (1).

בכל מקום שפנה הבעש"ט בתוך העיירות, שישבו בהן בני-ישראל או צופים, מצא טמטום הלב והמוח.
או עזב את העיר.

הוא הלך ותעה בשרה וביער, הלך והתבונן, הלך ובקש את אלהים. ופעמים-מספרת האגדה-שהיה הולך בהתבוננות עמוקה שלשה ימים, לילה ויום, כל אוכל ומשקה לא היה בא אל פיו, ולא היה מרגיש בומן (2). הוא חפש ובקש את אלהי-אמת, אלה כל היקום.
וסוף כל סוף מצא את אשר בקש.

ואת אשר לא מצא בין היראים והחרדים, בין הלומדים והמפלפלים-מצא בין האילנות והרשאים, בין הצמחים והפרחים. מהם למד לדעת את אלהים; אלוהי-

(1) שבחי הבעש"ט.

(2) שם.

הטבע, אלוהי-העולם, אלוהי הברואה כולה : הוא הבין שיחת דקלים—מספר עליו ר' קר, ממלא מקומו¹.
ואז נתגלה ונעשה מורה.
אז עזב את השרה והיער, את העשבים והאילנות, והלך אל בני-האדם,
אל בני עמו הטועים והתוהים...
ואז התחיל להורות דעת-אלהים.

גם הבעשים היה הרבה שנים ממיר ונעלם כהגריא; אבל לא בחדר חשוך ואפל, אלא בין הרים וגבעות, תחת תכלת השמים: הבעשים התדבק עם הטבע והאוויר החפשי, שאף אל קרני השמש וזיו החיים והתענג עליהם. ועל כן היה אלהיהם של הגריא והבעשים שונה כמו שעולמם היה שונה.
בתוך ר' אמות של הלכה יבשה מצא הגריא אל זועם ונוקם, מלא התמרמרות ועצבות; בתוך המרחביה של הברואה, בתוך הדרת הטבע והאוויר הנקי מצא הבעשים אל מלא שמחה וחרוה, שהוא שש במעשה-ידי ורוצה בתקונו,—אל מלא אהבה וחמלה לכל הברואה.
ואל כזה חפץ הבעשים לתת גם לעמו.
אבל, כדי לבנות מקדש צריך להרוס מקדש; ועל כן יצא הבעשים להלחם עם האלילים הישנים.

פעם אחת—מספרת האגדה—הלך הבעשים בלילה עם תלמידיו דרך ביהמדרש ושמע קול הלומדים תלמוד; האמים אוניו ואמר למקורבין: אוי לאונים שכך שומעות! האנשים הללו מעכבים את הנאולה וגורמים לשכינה להיות בגלות². ואמנם, שכינה בגלות! היה צריך להיות לו מושגם של הלומדים מן האלהות הישראליות והעולמיות. לא כן אלהיו של הבעשים, אלהיו הוא מקומו של עולם והעולם מקומו שלו. הבעשים אינו יודע הברל ומחיצה בין אלהים ובין הברואה, ובכל מחיצות וחומות ברזל וכל לבושין וכסויין הוא (הטבע) עצם מעצמותו יחברך³. הבעשים מסתכל בברואה כולה ורואה בה את האלהים; הכל למעלה ולמטה אחרות אחר⁴. האדם הוא תמיר בחברת אלהיו; אתה מסתכל על הבורא יתברך והבורא יתברך מסתכל בך⁵.

ואלהיו של הבעשים הוא יחד עם זה אלהי הנביאים: אין צורך לו בקרבנות—לא בתפלות ולא בסגופים. לא מעוט דמות החיים הוא דורש מן האדם, האדם צריך לשמור בריאות נופו—אומר הבעשים—כי כאשר נופו חולה גם הנשמה נחלשת. ופעמים שדי, לעבוד השיית בנשמה לבר, דהיינו במחשבה, והנף יהיה עומד במקומו, כדי שלא יחלה כשישתמש בו הרבה⁶. ואלהיו של הבעשים אף אינו דורש דקדוקים הרבה; ואף ירבה בדקדוקים יתרים בכל דבר שעושה.

1 "מגיד דבריו ליעקב" בדיששוב תס"ח, ביקדמה.

2 "תולדות הקבלה והחסידות" לאבינ, עמ' 108 בהערה.

3 "פורת יוסף", דרוש לשבת-הגדול תקפה.

4 כתר שם טוב, ח"א.

5 צוואת הריב"ש; (6) שם.

הוא דורש מן האדם, שתהא שמחה וחרה בכל מה שהוא עושה; תמיד יהיה בשמחה¹; כי, ראנה היא מדה מנונה מאד².

והבעש"ט פרץ גם את גדר הרבנים, שעשו את עבודת-האלהים קבע והגבילוה ע"י אוהרות וצוויים: כן תעשה וכן לא תעשה; פה תתפלל לאלהים ופה לא תתפלל. -הבעש"ט, שאהב את החירות והרגיש את ניעם החירות, נתן חירות גם בעבודת-האלהים: השירה רוצה, שיעבדו אותו בכל האופנים³; האדם יאכל וישתה, ידבר ויטייל - וישמח באלהים; וחי בהם". העיקר היא-הכוונה, המחשבה המהירה, אם מחשבתו מהורה וכוונתו רצויה - בכל מקום שהוא השכנה עמו, ואז אינו צריך למקום-תפלה קבוע, לבית-כנסת להתפלל בו; גם בין עצי-היער ובין שבלי-הקמה יכול האדם להתפלל ותפלתו תהא נשמעת⁴.

מכל מה שקראנו ושמענו על אודות הבעש"ט מוכרחים אנו לציירו לנו כך: אדם בריא וחזק, טוב-לב ועליו-ירות, המטייל לעתים תכופות בחוץ והאוהב לדבר ומוצא ענין בכל דבר, הוא אוהב את השדה והיער ואת האויר הנקי והצח, ופעמים שהוא פוגש בחבורת יהודים כפופי-ראש ועקומי-שדרות ויגין ועצב על פניהם, והוא פונה אליהם בשאלתו:

-למה תתעצבו? למה כה נפלו פניכם?

-לא התפללנו כהיגן, לא למדנו כהוגן, בכלל; מה אנו ומה חיינו? לא יצאנו עדיין אף במעט ידי חובתנו נגד הבורא ברוך הוא.

-חדלו לכם - גוער בהם הבעש"ט בקול של חבה, -הראנה היא מדת היצר הרע, אם לא למדתם כהוגן - הרי לא הלמוד הוא העיקר, אם לא התפללתם כהוגן - האמינו, כר-ישראל הולך כל יום על יומא דשוקא, ולעת ערב שנוגה לו נתקדר ואומר: אוי לי, שאעבור זמן מנחת - והולך לבית אחר ומתפלל מנחה, ואינו יודע מה שמדבר - ואפילו הכי מודעושים שרפים ואופנים מזה⁵. לא, העיקר היא הכוונה, מדת הלב והמת, חדלו, איפוא, מדאנות ועצבות, האדם צריך לחיות בשמחה וחרה, להיות תמיד, שמח בחלקו".

שאלו להבעש"ט: מהו עיקר העבודה? הלא אנו יודעים ואבותינו ספרו לנו, שבימים הקרמונים היו אנשי-מעשה מתעניין משבת לשבת, ואתם בטלתם את הדבר הזה, שאמרתם, שכל אדם שהוא מתענה עתיד ליתן את הדין, שנקרא חסא, שמענה אה נפשו; ע"כ הגירו נא לנו, מהו עיקר העבודה? - והשיב להם הבעש"ט: אני באתי לעולם הזה להראות דרך אחר: שיראה אדם להמשיך על עצמו שלשה דברים הללו, היינו: אהבת ד', אהבת ישראל ואהבת התורה, ואין צריך לעשות סיגופים⁶.

(1) שם.

(2) לקומי אמרים.

(3) צוהאת דייביש.

(4) כתר שם טוב, ח"ב.

(5) שבחי הבעש"ט.

(6) בצינא ונהורא.

ואיש, אשר אלה לו, איש, אשר שיטתו ודבריו בנויים על אהבת אלהים.
 אהבת העם ואהבת תורת-החיים, הוא יכול להיות מורה לעמי.
 והבעשים אמנם היה מורה לעמי: הוא נתן לו אל מלא אהבה ועולם מלא
 חרות. והוא גרע ממנו את הצומות ואת הסנופים, את הבכיות ואת היללות, את
 הראגיות ואת העצבות.
 הוא נתן לו אלהים חדשים ושמים חדשים, עולם חדש ואנשים חדשים, ששון
 ושמחה, אהבה ואחיה.

בשנת תק"ך נפטר הבעש"ט, הוא השאיר אחריו אנשים.

*
*
*

נָאֵאתִי מִן הַתְּהוֹרָה, וְרַמַּת־דָּרוֹחַ
 בְּהִנָּסָהּ הִעֲרִינָה וְהִקְרִידָה
 בְּשִׁבְמִי גִנְעָה אִם וְחִוֵּצִיאִנִי;
 וְכִמוֹ נִפְלִיתִי שְׁתָּאִם בְּחִיק הַלֵּילָה,
 בְּתֵרוֹנִי, אֶסְפּוּנִי קִסְמִר־לֵילָה.
 בְּתֵרוֹנִי לֵילָה בָּרֶךְ נֶאֱעִיר וְרַב־אֲוִנִים,
 שְׁטַפְחוֹנִי אֶפְלָתוֹ הִבְעֵנְנָה,
 וְנִרְעַשׂ חֵי גַעְלִיתִי עָלַי גִּמְדָּה
 מִבֶּל אֶפְרֹחַת־עֵץ מִשְׁחִירָה, גִּנְעָה,
 גְּמוּיָה וּבּוֹלְטָת בְּלִשִּׁי שִׁחִקִי,
 מִתַּחַת כָּל בֵּר חֲבוּי בְּאַפְסָלָה,
 מִתְּלוֹגֵן בְּצֶל חֲבָרִיו מְעוֹגֶר־אִימָה...
 סוֹח־מִנֶּחֱ הִנֵּה כִּבְרִי אֵךְ בְּלֵילָה נָה
 בְּכִבִּים רַעֲדִים וְשִׁחִקִים חֲזוּרִים
 הַסְמִתְּרִי סַחַת לְהַקּוֹת עֲנִינִים,
 נֶאֱפְסָלָה עֲבָדָה, חֲמָה וְאַבִּיבִית
 בְּזוֹרוֹעוֹת רַבּוֹת חֲבָקָה כָּל הָעוֹלָם,
 וְתִלְאַט סוֹד עֲלוֹמִיו לוֹ בְּרַמָּה,
 הִלְכְּתִי עִם הַלֵּילָה שְׁבוּי סוֹד לֵילָה,
 שְׁבוּי הַחֲלוּם הַשְׁתוּם וְהַשְׁתוּק,
 אֲשִׁיר־עַל הָעוֹלָם בְּתֵרֶדָה.

על ראשי ככנמי נָשָׁר רַחֲבוֹת
 הַשְּׁחָקִים רַחֲמוּ וְחַלִּיפוֹת
 הַתְּכַרְבוּ וְהַתְּרַחֲקוּ: דְּמִיתִי
 לַשְּׂמַע מְרוֹצֶת עֲבִים הַדּוֹמָמָה...
 וּבְנִשְׂאֵי עֵינִי לְהִבִּיט הַשְּׂמִימָה.
 לִי גִלְגָּה מְתָאֵם קְרוֹר סוּד הַלִּילָה:
 מַעַל לְגַג מְעוֹנִי, בְּשׂוּלֵי שַׁחֲקִי,
 עֲנָה עֲבָה, שְׁחוּרָה וּמוֹצָקָה.
 אֵימָה בְּמִרְיָחֵי עוֹמֵד נֶבֶן
 עַל טָרְפוֹ לְהַתְנַחֵל מִמֶּאֱרָבוֹ. —
 מְקַצֶּה רַקִּיעַ שֹׁשְׂמָה וְעַד קֶאֱחוֹ.
 נַחֲסָנִי עַל הַצִּירְעוֹלָם וְעַל מְלָאוֹ;
 וַיַּעֲבֹ נִם הַהָרִים בָּלָם סִתְמָה.
 וְנִזְדָּרִים וְנִזְדָּאִים בָּלָב הָעוֹלָם
 בְּתַרְבוֹת אֶרֶץ־קְדוּמִים הַתְּעִשְׂאוֹ.
 רַק רַעַשׁ בָּהֶר לְאֵילָנוֹת
 הַיָּעַ מִמִּרְחָקִים גִּעְלָמִים.
 מִמְּקוֹם־מָה רִיחַ דָּשָׁא עָלָה יָהֵשׁ.
 וּשְׂאוֹן הַמַּיִם עָלָה מִן הַעֲמָקִי —
 וּבְאֵלוֹ מְאוּם לֹא־עוֹב אֶתְרִיז לְקִבִּי
 בְּבֶרֶךְ הַיָּהֱגוֹן בָּלוֹ לְמִרְחָקִים...
 אֲזִי רַעַשׁ סִתְעַ בְּעוֹ הַגֹּן וְאֶלְמִי בְדִי.
 וְנִשְׁיִבוֹת רוּחַ מְכּוּפּוֹת מְבַל עֲבָר
 חֲבִקוֹנִי בְּנִרְעוּתָן הַתְּנִקוֹת.
 לִי נִשְׁקוּ עַל לִחְיִי וְעַל אֲנָאִי
 וּמְשׁוֹבַת־נִיל מְלֹאוֹנִי וְהוֹלְלוֹת: —

תקומתי תודות ליל ונאעידה וגלי שאננה.
 נפשוני ונשאני קלאה, קלאה;
 וברק נחשו נזי ונעבר לבדי—
 נאדע את הדבר, ליל זה יביא...

...ובקר עמד עולם לאחר סער.
 שדות אלול עמדו שותקים. שמומי מסר
 ועל כל קנההקב העדו בדממה
 רסיסי לילה האחרונים;
 ואם שקרה אותם עוד השמש
 בגמון רמסיה במקדש,
 ובכל רסים נבעול אלמי נהרות
 עוד רנע רנע נאחי וקבו:—
 אך איך לאיך לא גע עוד ולא לחש.
 ונבעול, נבעול עמד לו לבדו
 ומנהרג את הרהורי לו לבדו;
 ותהי קל-בד הדממה גדולה סביב,
 כמו חבל דמק דברמה בלב העולם
 נידום בו דברמה לדורידורות...

יעקב פייכמאן.

כסליו תרס"ח.

עַרְבֵי בִזְכוֹת הָעֵבְרִים.

מאת

א. הרמוני.

בשני הכרכים הקודמים של „השלח“ (1) דברתי באריכות על שני סופרים, האחד ערבי והשני צרפתי, שעסקו בתנועה הערבית ובעתידות ארץ-ישראל והתייחסו שניהם אל ישוב היהודים במלשתינה בשליש גמורה.

הפעם רוצה אני להרצות בקצור נמרץ על ספר צרפתי חדש בנידון זה, שכתב נס כן ערבי-נוצרי כנ״ב אוורי, פֶּאֶרְדֵּ קֶצֶב, יליד בירות. אבל ערבי, שהוא מצדד בזכות ישוב העברים בארץ-ישראל. שם ספרו הוא: „הממלכה הערבית, הקוריה הרומית והסכנה היהודית המדומה. תשובה למר נג״ב אוורי ב״.

פֶּאֶרְדֵּ קֶצֶב, אף על פי שנוצרי הוא, אינו אוהב ביותר את הנצרות, ביחוד את הקתוליות, ואת הנוצרים, וביחוד את חנוצרים המזרחיים, ולעימת זה הוא מתיחס בחבה אל האימפֶּלֶס ואל השמ״ם כולם, בין שהם מושלמים ובין שהם יהודים. את נג״ב אוורי הוא מתאר בתור שליחם של הישועיים ושל רומי הקתולית. וכך הוא מבאר לעצמו את שנאתו של אוורי לאימפֶּלֶס ולכל בני שם. אותו—את קֶצֶב—אי-אפשר להאשים לא בשנאה לאימפֶּלֶס ולא בשנאה לבני-שם, ואת הדבר הזה יש לבאר, כמדומה לנו, רק בזה, שהוא שליחה של—ממשלת טירקיה, שכפי שנראה להלן, הוא מרבת להלל ולפאר ולרומם אותה... ואולם למרות זאת—או אפשר דוקא בשביל זה—יש למחברתו של קצב ערך חשוב בעינינו: על ידה יכולים אננו להכיר פחות או יותר את השקפותיה של הממשלה הטורקית על ישוב היהודים בארץ אבותיהם.

במחברת זו יש שני פרקים. בפרק הראשון מוסר קצב בהומור בריא וסטירה עוקצת את תוכן ספרו האוטופי של נ. א. הנה ענינים אחרים מפרק זה, שבלי ספק ימצאו בהם קוראי „השלח“ ענין וחפץ:

קצב אומר, כשהוא בא לדבר על הכרוז הידוע לקוראני, שהוציאו הערביים אל ממלכות אירופה, כדברים הקצרים האלה: „כרוז נפלא, שרק הוא (נ. א. אוורי) יודע על אודותיו, קראהו ואפשר גם כתב אותו“.

מלאת-ענין ביחוד היא הרצאתו של קצב ע״ד שאלת-היהודים בספרו של נ. אוורי. שלשת הדפים, שקצב מקדיש לזה בפרק הראשון, מצוינים בעוקצם החד ובתאור אנטישמיותו השנעונית של הישועי הערבי, וכמעט הם היותר יפים שבכל החוברת. אבל גבולות-מאמרנו אינם מרשים לנו להביא בזה אף את קצורם, אחרי שסוף סוף אינם אלא דברי-פולמוס ולא דעות-עצמו של המחבר.

(1) עי״ן „השלח“ כרך ט״ז עמ' 377—390, וכרך ט״ז, עמ' 257—269 נג 454—464.

בסוף הפרק הראשון נותן פ. ק. כאראקטיריסטיקה של מי-שהיה סגן-הפחה בירושלים, שאינה לשבח, אבל אנו פוסחים עליה, כי סוף סוף לא האישיות היא העיקר כאן.

לפרק השני של המחברת יש בעינינו ערך יותר חשוב. כי בו מציע קב את דעותיו שלו על, התעוררות הלאום הערבי ומראה, עד כמה אין שום יסוד לנבואותיו של נ. א.; ובו מדובר ברחבה גם על הציוניות וישוב היהודים בארץ-ישראל.

קודם-כל שואל קצב את נ. א. שאלת, מי שמדע, הוא טוען כלפי נגיב אזורי: הוא (נ. אזורי) רוצה להקריב על מזבח אינטרס רומי בלי כל פקפוקים 10 מיליון ומחצה ערביים מושלמים, שדעתם אינה כלל כדעתו, הלטינית ושלם בחרו בו להיות שדיחם אצל ממלכות אירופה ולהודיע לאלו, ש, הערביים התעוררו... הארצות השמיות של המזרח: ערב, ארם-נהרים, סוריה ואי שייכים, כידוע, למחמדים, —ולא לניצרי קתולי אדוק, שליחה של רומי, להפיל עליהן גורל, לעשותן לממלכה אחת, לחקק להן חוקים, לתקן את דתן ולדאוג לשלום נשמת יושביהן... המתקן הגדול שלנו יכול היה, לפחות, להתייעץ עם הערביים המחמדים ולא להסתפק רק בברכתו של ה, אב הקדוש. אפשר שאזורי שאל בעצתם של האפיפיור ושל איזה הגמון רומי היושב בארץ-ישראל, אבל כלום זה מספיק... נניח, שכל האדונים השחורים האלה, המכסים את עין ארצות הקדם, הם באמת בעלי-כח, אבל סוף סוף עדיין אין הם בעלי-הארצות... אפשר גם כן, שמר. נ. אזורי קבל אף את הסכמת בא-כחן של מפלגות דתיות נוצריות, של אדוקים, שחונכם הקליריקלי ודעות קדומות אנטי-הומניות ומתנגדות לסדרי הממשלה עקרו את עיניהם; אבל האנשים הללו לא באין וכאפס הם מול ההמון הגדול של הערביים המחמדים והניצרים, האוהבים את ארצם ולא לכנופיות האנשים ההם לחקק חוקים לממלכה ערבית ולתקן את דת-מחמד...—

בכל ספרו, המדיני של נ. א. רואה קצב רק דבר אחד: שהקוריה הרומית רוצה לבנון בעזרת גורדי נזירה ממלכה מחמדית גדולה ובצורה, אבל, לתועלתה של ממלכה זו, תוסיף הקוריה הרומית, מאהכתה את הממלכה החדשה, לאסוף באירופה את הנוצרים הטובים והנחמדים ותשלחם למזרח, כדי שיעזרו לממלכה החדשה לסדר את עניניה הפנימיים, לתקן את לכות הנוצרים, להפיח בלכות המחמדים את הרגש הלאומי ולשים שלום בין הנוצרים והמחמדיים...—

ואת הדבר הטוב והיפה הזה תעשה אותה הקוריה הרומית, שזה יותר ממאה שנים היא זורעת שנאה וקנאה, מפיצה התפרדות והתברלות עם תורות-הכל והדיוטיות, שואפת להשיג את המטרה, שהציבו להם רבותיה הישועיים בראשית המאה השבע-עשרה, מוצצת את דמי עם הארץ, מקלקלת את מדותיה, מסירה אותו מדרכו הקודם ועוקרת מלבו כל רגש טבעי וטוב... וכי וכי.

וקצב מוסיף לספר בנגותם של הישועיים ומתאר את חירבן ארצות המזרח עי, נושא-הקולטורה השחורים:

בלכות תלמידיהם הפיחו תלמיד לזיולה רגש, אריסטוקרטי, גאונות, סתרות והשתתת-המדות; עיי עבודתם המתמדת והחשאית ועיי אינטרניות לא רק הפרידו בין מחמדי ונוצרי, אלא גם בין ניצרי ונוצרי, בין אב וכנו, בין אח ואח, בין תושב-הארץ והממשלה... חבורת-ישוע יצדה אנארכיה פנימית במחותיהם

ולבותיהם של כל תלמידיה ובתוך כל המשפחות, שהיתה לה השפעה עליהן, ונסכה רוח של ספקנות ופסימיות על הצעירים...".

ואלה יחיו את המורח ויכוננו ממלכה ערבית מחמדית אדירה!!... אבל ההמון הגדול של הערביים, וביחור המחמדיים, יודע להוקיר את בעלי-טובתו, המכוסים במסכה של מרמה ושקר והזוהלים כנחשים בשבילים עקלקלים—את כל אלה, המבקשים להציל את נפשות כל המחמדים ולהכניסם תחת כנפי השכינה הקתולית; הערביים המחמדיים שונאים תכלית-שנאה את הכהנים והנזירים הקתוליים, את בעלי הפסלים והתמינות הקדושות, כי מוסרם, מוסר המחמדים, הוא הרבה יותר נעלה ויותר טבעי ממוסר השליחים הישועיים ואינו עלול להוליד חברה כה רקובה וכה רחוקה מן הטבע כאותה שהולידה הנצרות הרומית...".

נ. אוורי מוען בספרו בשם, הלאום הערבי, שהכיר את ערכו, שהתעורר וכו' וכו'; אבל היכן הוא, הלאום הערבי?—שואל קצב—בארצות-ערב—עונה הוא על השאלה—יושבים מיליונים אחרים של בני-אדם, שהם מדברים ערבית ושהאיסלם מאחד אותם, אבל שהם נחלקים לשבטים רבים ולמשפחות אין-מספר, הנלחמות כמעט תמיד זו בזו; והמחמדיים הללו חיים חיי-נידודים, ומאושרים הם בחיים הפאטריארכליים האלו, שהם חיים זה שנות-אלפים... נ. א. קורא למחמדיים ההם, לאום, שהכיר בערכו הלאומי וששם לב לאחדותו ההיסטורית והאקונומית. הוא, נ. א., מבין ביראי את פירוש המלות הללו, אבל אותו, הלאום הערבי, שהוא חי לא רק כרמינו של נ. א., אלא נמצא הוא במציאות בתור כמה וכמה שבטים נלחמים זה בזה,—כלום שם לבו באמת לאחדותו ההיסטורית והאקונומית-פיתו?.. ללאום הערבי חושב נ. א., מלבד את יושבי ארצות-ערב, גם את יושבי מדינה, אי ומיסופוטאמיה, מפני שכולם מדברים ערבית, ואולם, האמנם מפני שמר אוורי הוא קתולי אדוק ומדבר צרפתית יושב גם הוא על הלאום הצרפתי ולמה אין אוורי חושב את יושבי מצרים, אלג'יריה, מארוקו ועוד, שגם הם מדברים ערבית, לבני הלאום הערבי ולמה אינו הולך לארצותיהם ל"עורר" גם אותם?..

והלאה אומר קצב: המורד הערבי הגדול מודיע לנו על דבר התעוררותו של הלאום הערבי ומכריז, שזהו, דבר העשוי; אבל ראיתו היחידה, שכן הדבר, הוא הכרוז המדומה, ששלחה הליגה הערבית אל הממלכות... ואולם מה הם ה"התעוררות", ה"ליגה" וה"כרוז"—ההתעוררות אינה אלא צעקה קנאית של מטיף ישועי מסתתר. הליגה אפשר שהיא חברה אנשים בעלי מוחות חולים ומתלהבים, אנשי-ליוול, וכדומה. ואת הכרוז הלא קראנו—זהו ספרו של נ. אוורי—וקצב הולך ומוכיח, כי להערביים הנוצריים, אבן-הסנה של הממלכה הערבית המדומה של אוורי, אין ערך גדול בארצות-ערב מפני שהם מתרחקים בחייהם מאת תושב-הארץ המחמדי ועל ידי יציאתם המתמדת והפנהגברת לארצות אירופה ואמריקה מספרם פוחת והולך. ואת סבת החיון הזה רואה קצב בהשפעתם של הישועיים בבתי-הספר שלהם:

החנוך הרע, שמקבלים הערביים הנוצרים בבתי-הספר של הכמרים הישועיים, חנוך, שאינו מסתגל לא לאקלים של הארץ ולא לתכונת יושביו ואף לא לחייהם הפנימיים והחיצוניים של התלמידים—חנוך זה מכין את התלמידים לעולמות מדומים, מקלקל את מדות התלמידים ומפתח בקרבם את השאיפה

למותרות ואת האהבה לברק החיצוני, התלמידים האלו אינם יכולים כבר להסתפק בחיים הטבעיים והפשוטים של אבותיהם, והם עוזבים את ארץ-מולדתם והולכים לבקש את אשרם בארצות רחוקות. המעוט שבמעוט מהם מוצא איזה מצב בעולם הגדול, ואלה משתקעים בארצות ההן ומתנכרים לבני ארצם. הרוכ אוכד במלחמת החיים, שלא הוכנו אליה, וחלק מן הנודדים, שאין בהם, מצד אחד, די כשרונות כדי להצטיין, ומן הצד השני אין בהם די שפלות כדי להתעשר באמצעים לא-בשרים, שבים אחרי נדודים ותלאות לארצם, אומללים ומתיאשים...—.

Tout comme chez nous!—מתפרץ מלבנו כלי משים. תמונה מעציבה זו מזכרת לנו כמעט בכל פרטיה את בתי-הספר של חברת כי"ח ואת היציאה היודית מארצות-המזרח. אותה אי-ההסתגלות של בתי-הספר לסביבה, לחיי הארץ והמשפחה, אותה ההכנה, לעולמות מדומים... וההבדל הוא רק בזה, כי בבתי-הספר של הישועיים לומדים, לכל הפחות, לשון אחת או שתיים על בורין, מה שאין כן בבתי-הספר של ה"אליאנס" שלנו. וצורת יציאתם של צעירינו מארץ-ישראל בפרט וטורקיה בכלל, לעולם הגדול דומה לזו, שצייר קצב בדבריו על יציאת הערביים הנוצרים מטורקיה, כשתי טפות-מים... אבל נשוב לעניננו.

לרגלי השפעה זו של הישועיים על הערביים הנוצרים בסוריה וארץ-ישראל נשטם הקרקע מתחת רגליהם של אלו האחרונים. המסורת של ארצם, גבוריהם לפנים, דברי-ימיהם זרים להם ואף מתנגדים להם להרוח, ששאפו במקנרים, רוצים הם להתבולל בעמים, שעל נדולתם ותפארתם הרבו לרבר כאוניהם רבותיהם הישועיים—ומתבוללים הם בלי מעצור. אבל יחד עם מעט הטוב, שהתבוללות זו מביאה להם, הם מקבלים הרבה הרגלים רעים ומדות מנונות. הפרץ ביניהם ובין אחיהם המסמדיים הולך ומתרחב, וקרוב אותו היום, שבו יהיו הערביים הנוצרים לזרים בארצות-מולדתם. כל הרברים הללו חשובים לנו מכמה צדדים, הן בשביל להכיר את המצב כתיך תושבי ארץ-ישראל כמו-שהוא והן בשביל, לקחת מוסרי ולראות, למה יכולים אנו בעצמנו להגיע, אם חנוכנו לא יותאם אל תנאי האקלים, מנהגי-אומתנו שלנו—והמסורת שלנו.

פ. קצב נומר את מחברתי בשתי סניגוריות: האחת על הממשלה הטורקית, והשניה על הישוב היהודי בארץ-ישראל. בשתי הסניגוריות, וביחוד בראשונה, יש, כמו בכל הסניגוריות, ובפרט בסניגוריות הכתובות בידי איש מסורתי, הרבה גוזמאות.

קצב מחליט, למשל, כי מצבה הפנימי של טורקיה הוא, מזהירי וכי הכל שם בבחינת, הוד שבהודי, ותפארת שבתפארת, ממש, עולם שכולו טוב. מורה הוא רק בזה, שמשמלכות צמאות אורכות לטורקיה ונכונות להתנפך עליה, לקרעה לגזרים ולשעבדה ושמטורקיה, סובלת לא רק מפני שמדינותיה האירופיות מלאות בני לאומים שונים, שהם עוינים זה את זה ונלחמים זה בזה ומתקשרים עליה, אלא עוד יותר מפני שממלכות שונות אימרות לרשת את הארצות, שמטורקיה קבלה על עצמה לשמור עליהן.-- והממלכות הללו זורעות שנאה ואיבה, קנאה ומשטמה בין נתיניה ומעוררים אותם למרוד בהם...—.

אבל מלבר זה,--הכל טוב בארץ שכולה טוב:

המזרח מתענג על עשרו, אשרו ומנוחתו. המין-העם שם הוא יותר מאישר,

יותר בריא, יותר שמח-בחלקו מהרבה עמים אחרים על פני תבל. הוא חפשי בארצו ושמח בסדר הממלכה, וכו' וכו'.

והממשלה הטורקית אהובה היא בכל ארצות-ערב:

היא, שהצילה את האימלאם ואת נוצרי-המזרח מירי נוסעי-הצלב, שרצו לבלוע אותם חיים; היא, שעמדה לפנע למערב הכובש; היא, ששמרה את המזרח מפני הסכנה הרוסית, מפני אויסטריה ומפני הנצרות בכלל, שרצתה לבלוע את כל המזרח; היא, שאגדה את השבטים והכתות השונות של המזרחיים, -אי-אפשר לה שלא להיות אהובה וחביבה לכל המזרח וביחוד להמושלים, ועל כן רוצים כל השממים, החוסים בצל, חצי-הירח, היודעים את ערכם והמתעוררים באמת מתרדמתם, להתאחד ולחזק את קשר-הגזע ביניהם ולהיות לנתינים נאמנים לממשלה, שהגינה תמיד ושמינה גם כיום עליהם.

ואת פתרון שאלת המזרח מוצא ה,פאנאימלאמיסטי הנלהב באקרה הפשוטה: המזרח - למזרחיים תחת שלטון העות מנים.

לדבר דבר-היה כאלה אנו חושבים אך למותר; אבל חשבים בעינינו הדברים הללו מפני שהם מובילים, כי פארד קצב הוא קרוב ברוחו אל הממשלה הטורקית ומפרסם ברכים את השקפותיה. ואם כן הרי יש לדבריו על הישוב היהודי בארץ-ישראל ערך מיוחד.

ועל ישוב זה מלמד קצב סניגוריא ארוכה, שהיא משתרעת על שבעה

דפים, ומפני חשיבות דבריו בנידון זה אנו מביאים כאן את רובם כלשונם:

ג. אזורי אינו רק אנטי-יהודי במובן דתי, אלא גם אנטי-שמי. כשהוא רואה משפחות יהודיות, עניות, פשוטות ושקטות, שהרגש המזרחי עדיין הוא שמור בלבבותיהם, נמלטות מפחד המית, מפגורמים ומרחצאות של דם בערי הצפון ששם גרו בעוני ולחץ במשך שנות-מאות והגיניו על קיומן (הלאומי) למרות הענויים היותר נוראים, שסבלו מכהני הדת ומאלה הקוראים לעצמם בשם, נוצרים אדוקים, -כשהוא רואה יהודים כאלו שבים לארץ-ישראל, היא מתחיל חושד איתם באיזו תכניות מסוכנות. כשהוא רואה, שהם אוהבים ארץ זו בכל נפשם ומאורם, אותה הארץ, שהיתה קודם ארץ-מולדתם, היא מתחיל לקנא בהם והוא מלא עליהם חמה, וכשהוא רואה אותם קונים אדמה לא-מעובדה, מוסדים מושבות והופכים את אדמת החול לשדות, פארמות וכפרים - והם מצליחים, מיסרים בתי-ספר לעבודת-האדמה ובתי-חנך, הוא קורא לעזרה, מישט את זרועותיו כטובע, צועק, קילל, הומה, ביכה, רועש, שואן, כאילו היו שוללים ממנו את אחוזותיו שלו, ומי כמוהו יודע, שהמתישבים היהודים אנשי-שלום הם, שמביאים הם טובה רבה לארץ, שיש לאנשים האלה אותם הרגשות, שיש לתושבי הארץ מקרמת דנא, שהרי גם הם בני הגזע השמי הם. ידוע לו גם כן, שהאנשים האלה נתינים נאמנים הם לטורקיה ועוסקים בתעשיה ובאכרות יותר מכל יושבי-הארץ האחרים ובמשא-ומתן פחות מיושבי ערי-החוף שבארצות הללו, אבל ג. אזורי הלא הוא קהולי אדוק וכו' וכו' -ובכן ישרף היהודי!...

ולמה לא יצעק מר אזורי, החושב את עצמו ללאומי-ערבי נלהב, חמס על הזרים האחרים, הבאים לעבוד ולסחור בארץ-ישראל, כהגרמנים, שיש להם

באנקים, נחלות גדולות ומושבות והגרמנים הלא באמת מסוכנים הם, כי כובשים הם את הארץ בשבילם כדי שלא תהיה לאחר זולתם, מתיחסים הם ליושב הארץ בשנאה ובזו וממשלה ענקית תומכת בהם ועומדת לימינם, בה בשעה שהיהודים אינם זרים במזרח, לא מן הצד הפוליטי ולא מן הצד המוסרי, והיהודים, בעבדם לטובתם, עובדים גם לטובת הארץ, כי הם אינם חלוצי איוז וממשלה שתהיה ואף ממלכה אחת לא תהמוך בהם, כי הם אינם עובדים בשביל אימפריה של שום אומה זרה.

והלא יש ליהודים איוז זכות על הקרקעות, שעליהם הם יושבים, שהרי קנו אותם; והלא גם מר אזורי יודע, כי לכל קונה יש זכות על הקנין...
ואולי חושש אזורי מפני קבר הנוצרי ושאר מקומות המקדש לנוצרים, שמא יפלו בירי היהודים אבל פחדו הוא פחד-שוא, בעיני היהודים אין שום ערך לשרידי-מתים (réliques), תורתם היא יותר נעלה מזו של חברי אזורי, היא מתרוממת על הפיטישסמים הגם, וכו'...

ואף גם זאת: היהודים אינם חושבים להיות בארץ-ישראל ללאום מיוחד, שיהא נבדל מכל שאר תושבי הארץ. להפך, הם רוצים להתבולל ברוח (se fondre moralement) עם אלו האחרונים ולהיות עמהם ללאום אחד, אנו ראינו את היהודים בארץ-ישראל ויודעים אנו, כי לא למלחמה עם יושב הארץ-פניהם מועדות, הם באים לארץ-ישראל מפני שסובלים הם גירושים והעקות מצד עם פראי ואנטישמי, שחושב אותם לזרים בארצו. הם באים (לא"י) מפני שמורקיה התחססה אליהם תמיד ביתר ליביראליזם משהתיחסו אליהם כל ממלכות אירופה, לא גרשה אותם מעולם ונם כיום היא פותחת לפניהם את שערי ארצה, מנינה עליהם ומרשה להם ליסד מושבות...

... היהודים, כשהם שבים למזרח, שבים הם לארצם.
ארץ זו (ארץ-ישראל) תהיה לארץ-המולדת היחידה שלהם, והם לא ימצאו את דמי יושבי הארץ כמו שעושים הכמרים והנוצרים... ליהודים יש מושבות בארץ-ישראל, אבל בזעת-אפם הפכו אדמות בצה וחול לגני-ירק וגני עצי-פרי והביאו בזה תועלת עצומה לארץ כולה. ומה אפשר לדרוש עוד מהם! הם הראו דוגמא יפה של שקידה, עבודה ומבלנות לתושב העצל מטבעו, ואם יכינו עוד אנשים בשביל הארץ ובשביל הממשלה של הארץ (pour le pays et pour son gouvernement), ימלאו בזה את תפקידם...

ואם יעלה בירי היהודים יחד עם תושבי הארץ והממשלה הטורקית להשיב לארץ המקוללת על ידי האפיפיור מדומי מעם מזהרה לפניהם, תודה להם ההיסטוריה. שנויים גדולים לטובה כבר נעשו בארץ על ידם, שנויים אחרים עוד יקשו, עד שהארץ המקוללת תהיה באמת לארץ מבורכת...

אני מודה, שדברים כאלה במחברת כתובה על ידי ערבי לשם הגנה על הממשלה הטורקית ובודאי לא בלי השפעתה של זו, מוכיחים למדי, שלא הכל בספריות הממשלה הטורקית ובשררות האומה הערבית מתיחסים אל עבודתנו בארץ-ישראל בשלילה גמורה, אף על פי שמטרותינו רחוקות ממטרותיהם, ושעל ידי השתדלות והירה ואנרגית אפשר להשיג לטובת הישוב, אמנם, הרבה פחות ממה שקיוט להשיג בימי הרצל, אבל הרבה יותר ממה שחושבים לאפשר בימים האחרונים...

הַחֲמָה! הַחֲמָה!

ציור דרמטי במערכה אחת.

מאת יצחק קצנלסון.

הנפשות :

גולדה, עלמה בת עשרים ואחת.
שורק, בן שלשים.
דוד, אחיו, בן שבע-עשרה.

החדר של גולדה, בקיר שכנגד הרואים חלון גדול היוצא אל הרחוב. אצל אותו חלון מצד שמאל—מטה מוצעת. פרנודעק, קרום בר שחור, עומד אצל המטה בזווית. בקיר הימני—דלת אל המסדרון; לפני הדלת, סמוך לאותו קיר, עומד מאב שחור. באמצע החדר שלחן, מנורת-נפט קטנה עומדת עליו ומסורת אור כהה. סביב השלחן—כסאות אחדים, על אחד הכסאות מונחים צד עליון וכובע בעל קצוות ארוכים. השעה השנייה בלילה.

מחזה ראשון.

שורק (ראשו נשטן על שטח החלון ונשקף בערו החצה).
גולדה יושבת כבדריב על המטה כשפניה כבושים בכר. בחסיה מעוממות בטטחת בעלת צבע כהה.
שורק (עורט מביט בחלקו): גולדה!
גולדה נכלא שומרת, אינה משיבה לו כלום.
שורק (סתחל דופק בוכוכית החלון).
גולדה (מריסה קצת את ראשה ומביטה רגע שלא בנעימות על גבו של שורק; בלשון בקשות, חדל, שורק, לתופף בוכוכית, (שבה וכובשת את ראשה בכר המטה).
שורק (סוסק, מתגער מתוך שעמום). הגשמים, הגשמים! (הספקה ארוכה, מוציא ומסתכל בשעונו).
שתיים! (נגש אל הכסא ונושל את הבגד העליון).
גולדה (מתעוררת, יושבת על המטה, מטטטטת קצת בעיניה). כמה?
שורק (בלבשו את הבגד): שתיים.
גולדה (מסתכלת בו בצדק קל) לבנים, כחולים, חומים, ירוקים, צהובים.
שורק מה?

נולדה. ים הכדורים הקטנים שאמה טובע בו (קטח על רגליה, מטשטשת קצת עוד בעיניה,
הנה, הם הולכים ומעמים... הולכים וכלים - שורץ !

שורץ (נשחקק מר), סוף-סוף הפרתיני... (חבש את כובעו).

נולדה. הביתה, מה ? (נפוצת בידה על בר טטה ומניחתו למראשותיה כראוי).

שורץ, (מושך בקצת כובעו יפה יפה על קרקר כשהוא מפרש במחשבותיו).

נולדה. רגע לא יעבור-ואני תחת שמיכתי. במה אתה מהרהר, שורץ?

שורץ, רוחות מנשבות בחוץ, רוחות קרוה...

נולדה. כך, כך... (ננשת אל הדלת) גשמים! לילה וגשמים! (פונה פתאום לשורץ) לך-לך.

רוצה אני לישן.

שורץ, את מקלי הבי לי-

נולדה (רצה אל הסנה, מביאה לו את מקלו ונחמת אותו למח ידו). קח, קח ולך!

שורץ (נחשק בריחת הדלת את מצבעות ידה).

נולדה. לך, לך... (משתמשת מסנו, מושכת בפרנוד וסכה בעד פפתה) או-או! קר אחוני פתאום.

שורץ (קרב אל הדלת, נשאר קצת עומד על מקומו). נולדה!

נולדה. מה ? (ננשת אליה).

שורץ (מראה באצבע על הדלת). כל זה-קרו ?

נולדה (פניעה כחפיה). כלום יודעת אני... הסתו, שורץ!

שורץ (נבעת מעט). הסתו!

נולדה. נו?

שורץ (מסתכל בה ואוחז בידה). לבי לישון. נולדה (אינו מניח את ידה).

נולדה. רוצה אתה להניד לי עוד רבר מה?

שורץ. תשכבי ותנומי?

נולדה. הנה מהר את ידי, כדי שלא אפיק בפניך (פוצצת את ידיה משלו ומסחקת

לתוך חניטה הא-א-א !

שורץ. תשכבי ותנומי?

נולדה. מיד.

שורץ (פותח את הדלת, תוחב ראשו לתוך המסדרון חק, ומביא שוב חדרה).

נולדה (מתכננת לתוך מסתתרה ורוחתה). קר, סגור את הדלת, שורץ!

שורץ (סגר את הדלת בזהירות משנה, פונה פתאום אל נולדה). נולדה, הוצר לנו מחר השמש?

נולדה השמש? חייך, שלא חשבתי עכשיו על אודותיו.

שורץ. לא חשבתי... ועל לבי עלה לשאלך ברגע זה...

נולדה. לכשיוצח יהיו קרניו הראשונות נתלות על גבי פרנוד שחור זה.

לבוך, כשאפקח את עיני-אני מוצאת אותן תלויות.

שורץ (מתוך החדר). על גבי פרנוד שחור זה... קרני הוהב הראשונות. נולדה

נולדה. הראשונות.

שורץ (מספק רגע). שמא אבא אנכי ואבשר לך בשורת שמש?

נולדה. אתה?

שורץ. (מסתכל בה דום)

נולדה. בוא...

שורץ (ימא).

מחזה שני.

גולדה (נשט אל החלון, פעטיקה עיניה בשטים, תולה את טפסחתה על גבי הפרגוד. מתחילה לפרוט את טפסחתה וזאת לאחר הפרגוד. נמלכת רוצאה-שוב, מכבה את הסערה ושבה למקומה המסוקה. נשמעות דמיונות אחדות מלה). מי בא?

דוד, דוד.

גולדה. דוד! חכה, אתכססה, (שומשת מעל הפרגוד את טפסחתה, יוצאת ופותחת את הדלת)

דוד (נכנס שוחק ונשאר עומד כנאשם אצל הדלת). אוי... אוי...

גולדה. עוד לא ישנתי, דוד... (מטשטשת על גבי השלון).

דוד. רוצה אתה להעלות את המנורה?

גולדה. כן...למה זה אתה עומד אצל הדלת?

דוד. בשעה מאוחרת כזו... ואת פתחת לי...

גולדה. פתחת!—(המנורה מאירה. היא מסתכלת בדוד) בלי כובע?

דוד. רוח נשאהו מעל ראשי—

גולדה. צריך היית לחבשו יפה יפה על קרקדך, כמו שרגיל אחיך לעשות...

ראה, בנדיך רטובים כל כך, וגם על שערוך נוצצים אגלי המים.

דוד. נשמים ירדו עלי.

גולדה. אתה בא מביתך, דוד?

דוד. לא. נכח החלון עברתי כל הזמן וחכיתי לרגע שיצא אחי מן הבית.

גולדה. ראית אותו כאן?

דוד. ואותי לא ראה...

גולדה. נכח החלון עמדת?

דוד. כחשך (הספק).

גולדה. דוד, אחיך יבוא עכשיו לחדרו ולא ימצאך.

דוד. לא ידגיש אחי בדברך, אני פרשתי את השמיכה גם על גבי כראשותי.

ויאמין שאני ישן תחתה.

גולדה (בשחוק קל) האמנם?

דוד יאמין! אך פעם אחת קרב אל מטתי אשר ישנתי בה ומשש את השמיכה,

נדמה לו שאינני כלל בחדר. כשהקיצותי הוצאתי את ראשי מתוך הכפת:

כשאתה מתכנס בתוך הכר אין מכירים בך...—התנצל באוהו רגע וימא:

לא יקרב עוד אל יצועי.

גולדה. קר לך, דוד, רותת אתה...

דוד. לא, לא... את פתחת לי, פתחת לי

גולדה. אני הכרתי את ירך, על הדלת...

דוד (מתנצל). כשיצא אחי, עוד היה אור בחדר—

גולדה (מסתכלת בו). דוד!

דוד (מתחנן לט). תניני לשבת פה!

גולדה. השעה מאוחרת.

דוד (מתחנן עוד). תניני לשבת פה... (פורץ בבכי דרשי).

נולדה פרחות את ראשו וכבושת אותו בחיקה בכיו טאק), דורן דורן (עומדים הם במעמד זה רגע שלם, מתחילה סמיכת אותו) אתה נשאר... נשאר אתה כאן.

דור (מסר בזהירות את ידה מראשו, ומרמזו פתחה) לכי ושכבי, נולדה, אני אצני כסא אצל הכיתה, נולדה, למזה

דור, אהמוך עליו את ראשי... ככה הם לי בין הכתלים הללו.
נולדה, ואותי המה מבעיתים כשאני יחידה פה, רוצה אתה, ואתור לך מקום לשכב עריו.

דור, לכי נאוישני, אני אשכב באשר אשכב, פה על הארץ אצל הפרנור הזה (המסקה).

נולדה (מסתכלת בו), אתה כותב?

דור, כן.

נולדה, אתוך ספר לי שאתה כותב... הן תקרא דבר-מה אם אבקשך (יזכרת לשלוק).

דור (ישוב אצלה, מציא סכס סחבת סחבת של פת' וסעלעל בה, המסקה).

נולדה (פונה אליו פתאום) דרוח נשא את כיבעך מעל ראשך?

דור (מפכיר ידו על שערותיו), נשא.

נולדה, ולא רדפת אחריו?

דור, לא...

נולדה, מפני האפלה?

דור לא יכולתי להניח מקומי.

נולדה, נגד החלון?

דור (מחזק קל עובר על שפתו).

נולדה, האם ראית דבר-מה בחלון?

דור, ראיתי...

נולדה (קמה נגשת אל החלון ומורשת עליהם את הימנות הלכנים והקצרים ושובה למקומה), מה

ראית בו?

דור, אותך כמעט שלא ראיתי; רק אחי עמד בחלון עם אותה הראנה הניציצה

מתוך עיניו מדי לילה בלילה בשובו הביתה.

נולדה, נזו ואותי לא ראית כלל?

דור, לפני לכתו; את נתת לו את מקלו-והוא נשק את אצבעותיך (המסקה).

נולדה, מדוע זה בכית, דור?

דור (מביט עליה עצב).

נולדה, מדוע זה בכית?

דור, רוצה את שאלך מזה...

נולדה, לא, לא... על המסב תישן?

דור, למטה למטה... על הארץ אני יכול, אצל הפרנור.

נולדה (מעבירה בידה על שערותיו), שערותיך, דור, רטובות כל כך, מפית נשמים

בירי...

דור (מסתכל בה בדרך)

נולדה, שוב עלו דמועות בעיניך.

דור (מוריד את ראשו).

גולדה (מסלול שער). בוכה אתה...
 דוד. (בכי רך פורץ מפיו כשראשו מורד).

גולדה (אחזת אותו בראשו וכובשת אותו ואת בכי בחיקה). דוד! דוד! (הפסקה. מריטה את ראשו).
 נקרא נא עוד דבר מן המחברת (הם קוראים בחשאי מעל המחברת המתרחקת. היא מריטה את ידה לראשו, נמלכת ואוספת את ידה). בקשתי לימר לך דבר מה. אלא שיראה אני, שמא תבכה.

דוד. רוצה את לשלחני?

גולדה. לא הא, לא הא... (קמה מכסאה). אניח לך כר על המסב.
 דוד (קם גם הוא). אין צורך בזה (יושב ומתנועע על המסב). המסב הוא רך כל כך
 גולדה. ובכן—בלי כרו (מקשינה את להב המגורה). שגת ערבה, דוד! (באה אל אחורי הפרגוד).

דוד (משתרע בעליצות-ילד על המסב, כשפניו כבוסים במראשותי המסב. אחי רגע הוא מתרומם ויושב, קם על רגליו, נגש בצעדים חרישיים אל הפרגוד, פושט אליו את ידיו ומטשטש בו). פה
 אתלה את עצמי... אני תלוי, אני תלוי על נבי הפרגוד השחור... (שב למקומו אל המסב, שוכב פרוקן וגרדם כשידיו שלובות זו בזו על חזהו).

מחזה שלישי.

(מן החץ נשמע קול הלילו הממושך של שומר הלילה. הבשם פוסק. קרינם חורח אחדות של

חירה בארץ רך תולק ונופלות באלכסון על פני דוד הישנים).

דוד (ידו צונחת מעל חזהו, השמאלית לעבר הפרגוד, כאלו הוא פושט את ידו לגולה וקורא לה).
 גולדה (מוציאה את ראשה מן הפרגוד. שערותיה פרוצות, מסולסלות ויורדות תלולים. היא מבישה משם לחדר).

דוד (כל ידו השמאלית מתנועעת, מתוך שנת...)

גולדה (מופיעה מאחורי הפרגוד כשהיא עמוסה מרין לבן-לבן. טראה כפצצה חיה).

דוד (כלידו מתנועעת סאלה כאלו הוא קורא לה).

גולדה (נגשת אליו בחדירות ובצעדים מרודים וקלים. שחה אל חזהו. ידיו של דוד מתרוממות לאט לאט כרי לחבק, אלא שבו ברנע תורק גולה. ידי דוד מתדבקות זו לזו ולא חבקי כלום; לאט לאט הן מתפרדות וצונחות שוב, אז תשה גולה בפעם השנית אל חזהו, ידי דוד מתגשאות שוב. גולה מתקפת, ידיו מתדבקות ונופלות עוד הפעם וכך גם פעם שלישית. כשהוא מתקפת בפעם השלישית היא צועדת לאט לאט אחורנית ונעלמת מאחורי הפרגוד).

דוד (אחרי שצנחו ידיו בפעם האחרונה הוא מתחיל נושם בכבדות וחזהו מתרומם תכופות. עיניו נפקחות—נודלות ובהירות. הוא מתרומם ויושב על המסב, פניו מפקים איה צער חשאי ולאזת נלמאה. עיניו צופיות בנענועים רבים וכאב אל הפרגוד...).

(השיקה נשמעת בליל. דוד, כמו בחלום, אינו שומע את הדיקיות הגשנות).

גולדה (מאחורי הפרגוד) מי בא?

שורץ (מאחורי הלח). שורץ!

גולדה (יוצאה מאחורי הפרגוד, כמו בראשית המחזה; מסתחפת על כתפיה שורה עשוי. היא קוראת מתוך תמיהה). שורץ!

דוד (קם על רגליו. מסתכל בנענועים בסניה)

גולדה (אך רחצה אותו, בקל פסיר וחמה)
 דוד (מחזן לה). פה, אצל הפרנוד אשכב.
 גולדה (מניחה ידה האחת על כתפו). טוב!
 דוד, פה, על הארץ...
 גולדה (מעיבה ידה על שערה). טוב, טוב, טוב!
 דוד. (רשע קל שובר בו, רשעו צונח קצת, וכידו האחת דוחה פניו על עיניו).
 שורץ (מאזיני הלילה). גולדה! (רוסק).
 גולדה (אוחזת מתוך בדולח את ראשו, וכובשת אותו האת בכיו, הורשע לשרץ, כחול). לא עכשו.
 לא עכשו, דוד... (מפגינה אותו אל אוזני הפרנוד, לחדשת על אגנו) אחרך...
 (פוחתה את חלח לשורץ).

מחזה רביעי.

שורץ (נכנס, צועד צעדים לתוך החדר. בידו כובע שחור ומלמלך ברשע).
 גולדה (מתעוררת במטפחות, מוכה לטה שיטא).
 שורץ. איננו פה?
 גולדה. איננו! (המסקה).
 שורץ. עומדת את לפני ומביטה בי—במחכה למוצא שפתי.
 גולדה. סבורה הייתי, שיש לך אלי עוד דבר...
 שורץ (בלי אטון, כאלו לעצמו). איננו... איננו...
 גולדה. מה זה בידך, שורץ?
 שורץ. כובעו...
 גולדה. של דוד?
 שורץ. של דוד... (מעמיק להסתכל בתוך עיניה). קחי את הכובע הזה, אני משאירו
 כאן...
 גולדה (לוקחת מייד את הכובע, בשחוק קל). הרי איננו כאן!
 שורץ (כאלו הזכיר לו דבר מה). אהא!... השחוק שעל שפתיך...
 גולדה. האם צחקתי. (שטה את הכובע על כסא).
 שורץ (בשחוק קל העלה על שפתיו מאלצה). צחקת, צחקת. גולדה! (אוחז בידה). גם אני
 צחקתי; האם נאה לי הצחוק?
 גולדה (בשחוק על שפתיה, לוקחת מכש של דוד וחלח אותו על חזי הפרנוד). ולי נאה?
 שורץ (נראה נאה!) (מכיש תחם לטה שהיא עושה, מתבונן בין כך אל השלחן ומכיש את מחברת אדיו, ועד
 שהיא פולח את הכובע הוא נועץ את פניו במחברת, ומסיר אותם טוב. נכנס בשני גולדה. מתוך
 מסכה). נאה!... מכיר אני כך שעוד לא ישנת הלילה.
 גולדה. גם אתה, כמדומני.
 שורץ. גם אני (נבחל קצת). גולדה, מה ירומזן מליך?
 גולדה. דבר מה הפריעך, שורץ, לא נתן לך לישון?
 שורץ. דבר-מה... (ישב על כסא). באפלת הלילה נתקלה רגלי בכובעו
 (מתבונן בו).
 גולדה. מן הרפש הרצאתו? מתוך המיט... הרוח נשא אותי מראשו, זרק

לתוך הביב ונשק את שערותיו (פוסק באמצע דבורה).

שורץ (נמשך אחרי דבורה), הנשם ירד עליהן והרטיבן?

גולדה (בקשתה), הרטיבן!

שורץ ופניו?

גולדה, היו חורים!

שורץ (קם על רגליו והדש כחש), היו חורים! כשפניו חורים הוא כל כך יפה, כל

כך יפה וחזק!

גולדה, (מקל רגל) הוא היה כאן.

שורץ (מחזקה כשמה), היה כאן והלך... הוא בכה?

גולדה, והלך.

שורץ (כשמה), והלך! (מראה באמצע על מחברת הכתבים), ומן הכתבים הללו לא

קרא לך

גולדה, לא...

שורץ (כשמה), לא קרא לך! (מנשכה לשלחן), בואי ואראה לך מה שמוצא שם

חן בעיני.

(הם יושבים לשלחן, שורץ גולל קצת במחברת ושניהם סמינים).

שורץ (מחזיר פתאום את פניו לאחוריו, אל עבר הפרגוד).

גולדה, למה זה אתה צופה לאחורין?

שורץ (קם מכסאו), מנוחך קצת... דרי הוא תלוי שם... אסיר עתה את הכיובע,

כדי שלא אשכח לקחתו אתי בלבתי.

גולדה, חדל מזה!

שורץ (נמשך קל), למה תלית אותו על גבי הפרגוד? על גבי הפרגוד השחור?

גולדה (סוחקת גם היא), כדי שקרני השמש הראשונות הנתלות על גביו

ככל בקר תצטננה את המים שדבק בו.

שורץ, הידחה לנו מחר השמש?

גולדה, יורח!

שורץ (מסמנה את סכמו ומביט לחלקן, פתאום כמבכה) את פרשת את היולונות הללו אחרי

לכתי?

גולדה, שלא יראו.

שורץ, שלא יראו?

גולדה, שלא יראו מה שמבפנים...

שורץ, אהא!

גולדה (נחמה לפניו לו סבה דבר), כשנתתי לידך את מקלך...

שורץ, כך! קודם לזה תופפתי על החלקן.

גולדה, תופפתי... גם בקשתך שתחזל.

שורץ, כך... מסתכל בה חמה, מתבונן אחרי כך אל החלקן, כמעט ששכחתי למסור לך את

החרושה מן החוץ: בשובי אליך, התחילו השמים מכחילים והלבנה

נראתה... נדמה נגש לאט לאט אל החלקן).

(נמשכים).

גולדה (הולכת ויושבת על הספסל, מניעה מתוך קפידה את כתפיה, מניחה את ידיה על כיסיה)

הסמך ושמה עליהן את פניה.

ש ו ר ן (עד כעכמו את תגועת כחפה, ססד בחדרות את וילוני הכר חכמות על חששות וסתיצב, כתמו לחלק ופניו לחדר, טביש רגע בעקשנות אל גולדה). גולדה...

גולדה (כלא שומעת).

ש ו ר ז (מחברת רב, נשדך מנחם חרשקוואט אז שטחן ווערענען, שולח יד לאחריה דורשן באמת העניינים).

גולדה נאינה נעה מסקומדה

שורץ (סתיו), גילדה! (דיוקנו בלון נעשות יותר חזקות האפוצץ את הוגניותו)

גולדה (מריטה את ראשה ומראה לו פנים שחוקות). **מה היה לך היום, שורץ?**

ש ו ר ץ (מכלי גרוע מסתה את עיניה), לבנים, כחולים, חים, צהובים...

נולדה, לא ישנתי, שורץ... ערה הייתי, רק ראשי היה כביש בזרועותי.

שורץ. והכרתיני תיכף!

גולדה (מתכנסת לתוך מטהרתה). הכרתיד... אמר נא לי, שורץ, הדאגה שבפניך מהי

שורץ (מלכ עמוס). גולדה! גולדה!

גולדה (מתכנסת לתוך האמפיתאטרון).

שורץ (מראה באצבע על הזנבות הארוכות שבחלון, מתוך יאשי). כל זה—מהות

גולדה, כלום יודעת אני... יום-שמש יהיה בודאי.

שׁוֹרֵץ (בדמיון), יוֹם שֶׁמֶשׁ... (סרנא אלה), אֲנִי הַיּוֹלֵד, גּוֹלְדָה... הַבֵּיתָה אֲנִי הַיּוֹלֵד—

האמצע שם את אחי?

גולדה (בסליחה), לך הביתה...

שורק, אני הולד, (מועד בקצת טובש).

גולדה, הן הרוחות כבר שכבו!

שורץ. שבכו... ולא בשבילי זהו הסתנו... העלים נושרים לארץ גם מבלי אשר

ישוב בם הרוח! (פוסט אלה ד). לבי עמד, נולדה לביתי... הוא איננו

שם... חי אלהים שאיננו שם, איננו!

גולדה, מחר יהיה יום-שמש.

שׁוּרָץ (נחתם לאתרוג) ואחת במנעול (הלח). יום-שמש... ולוא גם תופע-לי לא תביא עוד

כלום!... לא כלום!

גולדה, דבר מה תחריד עכשיו, שורץ

שורץ (מבלג על צערו). לא דבר... מבטי נפל בלי משים על כובעו-ונדמה לי...

שהוא שם... אחורי הפרגוד...

גולדה שורץ !

שורק. לשלחני את רוצה?

נולדה. שנה נפלה עלי...

שורץ. לבי לישוני... (תוך אלה). אם יורח השמש-הז התגיגות

נולדה. מה?

שורץ, אני בא לבשרך.

נולדה, תאחר את המועד.

ש ו ר צ . לא אחר... עם דברו הראשונה!

גולדה (משה לה להאמן). גולד!

שׁוּרָץ. עַם הַקֶּרֶן הַרְאִשׁוֹנָה (גַּשְׁאֵלִים). גּוֹלְדָה !

גולדה (מתכנסת בטפסחתה מתוך תאוה-שנה),
 שורץ (מפריד את ידיה זו מזו) למה זה את מתעמסת והוזה בשעה שאני עומד
 לפניך... כך! א, כך! (נושקה בידיה) נו?
 גולדה, מה?
 שורץ, (שחקן טוב ודק נראה על שפתיו), לילה טוב! (יוצא).

מחזה המישי

גולדה (חולכת בעקבותיו ומקשיבה לצעדיה אחורי העלת; בהזכחה שהלך היא קוראת בחצי קול כלפי הפרגודה)
 דוד! דוד! (מאחורי הפרגודה אין קול ואין קשב. היא ננשט בצעדים קלים ומכנסת את
 הפרגודה אל הכותל, ומוצאה את דוד כורע לארץ, פניו כבושים בכר המטה וידיו חובקות את הכר
 היא קרובה אליו, נוגעת נגיעה קלה בראשו), דוד...
 דוד, (מרים את ראשו, מתבונן בה בפנים חלשים ורכים וקם).
 גולדה, הרואה אתה כדורים קטנים-קטנים?
 דוד (מסתכל בה), אני רואה... אני רואה...
 גולדה, לבנים, כחולים, חומים, צהובים?
 דוד, כך...
 גולדה, ואותי?
 דוד (רואה אותה כמו בחלום), גולדה-כתר של אבנים טובות-גונים על
 ראשך, וזרי פנינים חיות לצואריך -- --
 גולדה, משמש עיניך, דוד...
 דוד (מטשטש בעיניו ומסתכל בה דום) גולדה!
 גולדה, בלי כתר וזרי פנינים?
 דוד (תסה), בלי כתר וזרי פנינים!
 (המסקה).
 גולדה, ישנת קצת, דוד?
 דוד, לא ישנתי, אני רק כבשתי את פני בכרך שראשך ינוח עליו.
 גולדה, נו?
 דוד, (מוריד את ראשו ומתודה) ונשקתי אותו כמו פי...
 גולדה (מתבוננת בו), שא את ראשך, דוד.
 דוד (מרימו).
 גולדה (מסתכלת בו מעט, אזר כך היא מורידה בעצמה את ראשה), היה כאן אחיך...
 דוד, אחי?
 גולדה, ושאל עליך, שמא פה אתה...
 דוד (מוריד את ראשו שוב).
 גולדה (בדוך), שא ראשך, דוד.
 דוד, (מרימו).
 גולדה, א, כך! ראה, גם את כובעך הביא.

דוד (מונה לאחריו, רואה כובעו ונבחר קצת), הוא הביאו לכאן!
 גולדה. לכאן. אני תליתי בכונה על גבי הפרגוד, כדי שתראה מן העבר
 השני את מראהו ותצחק.
 דוד. מן הרפש קשה איתו אחי... והוא היה פה—אני כבשתי את ראשי עמק
 בכר מטתך ולא שמעתי.
 גולדה. לא שמעת?
 דוד. לא-כלום... דממה היתה פה... דממה שלמה, גם הגה לא הגיע אל אוני;
 חשבתי שהלכת מזה אל אחי.
 גולדה. בחצות הלילה?
 דוד. בחצות הלילה, בתוך גשמים ומטרות... הריהו יושב שם גלמוד...
 גולדה. ואותך השארתי פה יחירי?
 דוד. לי די כר ממתיק... תמים עוד היה, ובכבשי בו את אפי הריחותי את
 ריח שערותיך.
 גולדה (מזריחה את ראשה).
 דוד (קרב אליה, אחוז בחזרות רבה ובריך את ראשה בשתי ידיו ומרימו). הרימי, גולדה, את ראשך.
 גולדה (מכסה נפשיה בטפיו).
 דוד (מסחכל בה באהבה). מהרה כל כך הסכנתי עם עיניך; עיניך שוקטות וטובות
 כל כך (מביט בה עוד), כל-כך שוקטות וטובות... לא הייתי בא ועומד קרוב
 להן כל כך... אלא שהן קוראות לי... הן קוראות לי, בשמי...
 גולדה (בלחש), דוד.
 דוד (מסדה עיניו בגניה). הן קוראות לי, בשמי...
 גולדה. דוד... דוד...
 דוד. רק הלילה פה אהיה, רק הלילה קראנה לי, עינים שוקטות וטובות! מחר
 לא אבוא עוד, לא אבוא עוד... בביתי אשב יחירי ואבכה מתוך געגועים...
 גולדה. מחר לא תבוא?
 דוד. רק הלילה, רק הלילה!
 גולדה. בוא גם מחר, דוד, בוא גם מחר...
 דוד (תמה). גם מחר?
 גולדה. את המסב אציע לך.
 דוד. את המסב... ואם אקרא לך מתוך שנתי?
 גולדה. האבוא?
 דוד. בואי נא, בואי נא. פרועת תלתלים ומעלפת לבנים...
 גולדה (תמהה). פרועת תלתלים?
 דוד. כמו קדם.
 גולדה. כמו קדם—
 דוד (מתבונן בה כמתוך חלום). את באת אלי—
 גולדה (אחרי רגע-מחשבה. מתוך כאב עמוק). שלך אוי, דוד, שלך אני—ואנכי לא אדע,
 לא אדע...
 דוד. לא נגעתי בך, גולדה... מתחת ידי השתמטת בכל פעם... מבינות לאצבעותי...
 גולדה. בחלום ולא בהקיץ... (מחבטת בידה והאחת את צווארו ובשנית תחליק את שערותיו). בוא

גם מחר, דוד...

דוד. עם אחי?

גולדה. אחר כך... לכשילך.

דוד. לכשילך... הוא יושב פה הרבה?

גולדה. לא ארע.

דוד. מה יעשה פה מחר?

גולדה. בעד החלון יביט ויתפף מתוך שעמום בזוגיות.

דוד. וינשק את אצבעות ידיו?

גולדה. כך...

דוד. מתיך שעמום?

גולדה. מתוך שעמום?

דוד (יחנן מתאזר את קולו). אהבי, גולדה, את אחי...

גולדה (שותקה).

דוד. אהבי אותו. אהבי אותו!

גולדה (בקול רפה). דוד...

דוד. ומחר לכשיבוא אל תתני לו ללכת...

גולדה. מה אניד לו?

דוד. השאר אצלי! השאר אצלי, שורץ?

גולדה. ואתה?

דוד. אני?—די לי חלומות...

גולדה (מורידה את ראשה ומורצת בכי חרישי-חרישי).

(חוסקה).

דוד (אוחז את ראשה, מניחו על חזהו, לעצור בעד בכיתה). גולדה! גולדה!

(בשארית ככה על מקומותיהם. פניה כבושים בחוזה).

(ואללה חילך הלך וחזר, הלך וחזר בחלון).

שורץ (נראה מן החץ, פניו לאים ועגומים מאד וכבושים בזוכית החלון. קרני זהב, קרנים ראשונות של

חמה, מבריקות על ראשו, מראשו דן נתות לפניו החדר וגופלות על גולדה ודוד; באותו רגע הוא

מתחיל חפץ בשטשות וקורא:) החמה! החמה!

גולדה }
דוד } (קופצים מקומותיהם).

מספרות-הקראים החדשה.

(בקורת).

מכיו המפורים, הבאים בחלקו הראשון של הספר העברי הקראי החדש, דבר דבורי¹, כ"ד הם ספורי עם, שהם רגילים כפי עמי המזרח הקרוב בכלל ויושבי קרים בפרט. וצריך להודות, שמר פניגס ידע לשמור את ה"קילוריס" המקומי והגזעי במהרהו, והתעמקות כל שהיא בספורים שפנינו מלמדת אותנו, שרק תחת שמש חמה, אבל בלתי-לוהטת, כאותה של ארצות המזרח הקרוב, ורק בין העמים המסועבדים להעותמנים היושבים שם יכלו להבא ספורים כאולה. דבר זה ניכר בחיי היחוב ובתי הקהנה, שחיים גבורי הספורים, בשעשועים וה"פיו" (עונג-המנוחה) שלהם, שהם רחוקים במדה אחת מן השעשועים והמנוחה האיירופיים, שאינם אלא חלוף דאגות-חובה בדאגות-רשות, וממנוחת המות, מנוחת האופיום והנידונה של עמי המזרח הרחוק. דבר זה ניכר גם בהכנסת-האורחים המזרחית של הנפשות המשחקות בספורים—הכנסת-אורחים זו, שאינה מבחנת בין קטן לגדול (גירח חסן, חלום צודק); בחדוריהן, שהם עוקצים, אבל אינם מכאיבים (מרמת הטורקי, מרמת היהודי); במסקנות הישרות, אבל הממוצעות, של שכלן (תקיעת-כף); בסבלנותן לשמוע דעת וולתן (ערמת פחה אחר); ולבסוף—בששון-החיים החזק, המפעם בספורים אלו,—ששון-חיים, שאין בכח כל צביעות ופרישות לעמוד נגדו (המתחסר, המולה והגורר).

ובשלוש האגדות, גירח חסן, חלום צודק, ואשת מדנים שבספר הנוכחי אפשר להכיר עוד דבר אחד: שאגדות כא 5: יכלו להבא או, לכל הפחות, לקבל את הצורה שיש להן בספר שלפנינו, רק בתוך העמים, שנתישבו בארצות מושבם של היונים העתיקים וירשו מהם במדה ידועה את הנטיה למדה וקצב ואת השאיפה לשוות את כחות-הטבע הטובים והרעים בדמות בני-אדם יפים או מכוערים. כמה יוגית, כלומר, כמה רחוקה מהפלגה וקרובה אל המציאות

1) דבר דבורי. מאת-חד מבני מקרא שמואל בן שמעיה ז"ל פניגס, חזן של עדת הקראים ביכטרניסלב. חלק ראשון, מחזיק: א) כיו ספורים מספורי בני קדם. המספורים על מה ביטת עמי הקדם בארצות טורקיי וחצי והאי קרים. ב) אקברי (עם). הם מאמרים הנאמרים כפי עם הקראים, וקני ארץ חצי האי קרים. כלשון תתריית ומורדקת. העתקו לעברי וסדרו עם אלמא-ביתא יותר מחמש מאות. חלק שני: נדבך קצת, כלל את התפלות, הברכות, הדרשות והשירים ליום מלכנו האדיר אמפרטור ניכולי השני. וכן יכלול את התפלות שאני קורא בימי המאבל לשלום המלכות והמלך יריה ושלום אנזשמישי פאמיליע, יחיו לעד אמן. נצח, סלה. ורשה תרס"ד.

היא צורת השד שומר-האוצרות ב, ג' רח חסן! זה אינו ריקצל שבאגדה הנרמנית, שהוא נירא למרות הטובות שהוא משפיע, אף לא אחד מן היצורים המבהילים בתארם ובהליכותיהם שב, אלף לילה ולילה הערביים, אלא—עבר כושי כמו, שאנו רואים אותו יום יום בחוצות קושטא ואיזמיר. או אלה הקופים שב, אשת מרניס, שמתחלה הם רוצים לטרוף את האדם, שהם מוצאים ביער, ובראותם את יפיו הם מושחים אותו למלך עליהם, כלום אין הם מוכירים לנו את ההלנים העתיקים, שעשו את היופי לקריטריון ראשי באותה מדה, עד שנבראה על אידותם האגדה המצוינת, שקשהובאה לפניהם פעם אחת אשה זונה למשפט ונגלתה לפניהם בכל קסם-יפיה. נפלו לפניו שופטיה ארצה וקראו: לא לנו לשפוט אותך, שפטי אף אותנו! ...?

ואולם, אם ספורי-העם והאגדות שבספר מקצנות את האדם המורחי בכלל, מציירים חמש מאות המשלים, שהם ביחוד מוקני הקראים, את האדם המורחי, שהוא גם יהודי-קראי. הפאטאליות שבמשל: הנגור משמים יהי בהכרח בלי פגינה, בין תתפעל לשמחה, בין תתפעל לחוניה; ההתרפסות לפני מי שהשעה משחקת לו שבמשל: תשלים עם השד ועשה פשר, עד עברך מעל הגשר, ולבסוף, ההתייחסות הנוחה אל מי שאיני יכול להתגבר על יצרו שבמשל: לא יחרב עולם מונות, יחרב מחסם ולוות, כל אלו מלמדות אותנו, שהרבה קבלו אחינו בני-מקרא משכניהם המורחיים, ואולם המשל: לוא ישטפוך מים לא תעבר מגשר רום-עיניים מראה לנו, שאף על פי שחדרה הגמיה לפאטאליות אל תוך מחנה הקראים מפני שהם יושבים בתוך מושלמים, סוף סוף לא יכלה נפיה זו להגיע ביניהם לאותה קיצוניות, שהגיעה עדיה בין המושלמים, מפני שהקראים הרי יהודים הם, כלומר, בניו לאותה אימה, שכל חייה אינם אלא מלחמה ארוכה בגורה הקדומה... והמשלים: אם אין לך כסף באמתחת, מחירך קשימה אחת, אם לא ישוה זמן אל זמן בשוה, הכון אתה אל הזמן והשתוה מוכיחים אף הם, שמצבם המיוחד של הקראים בתור עם של סוחרים וגוי בקרב גוי מדויב היה לקחת גם בקרבם, ממש כמו בקרב היהודים-הרבנים, אח, פולחן-המטבעי ואת כשרון-ההסתגלות לחליפות-החיים, מה שאין כאן בשאר עמי המזרח הקרוב, שאינם דומים להקראים במצבם החברתי והמדיני.

מצין הוא גם המשל: לא ירבה הון ממעשה ידים, אלא מנקיון שנים. משל זה, כשנשנה אל המשל הורגוני, מען ווערט ניט רייך פון קליינע הוצאות, נאר פון גרויסע הכנסות, יראה לנו, שלא תמיד סבות שוות מולידות תוצאות שוות; למרות מה שהקראים עוסקים במסחר, כהיהודים-הרבנים, זה כמה דורות, לא פעלה עובדה זו על רוחם של הרבנים והקראים באופן אחד ובעור שבקרב היהודים—לכל הפחות, בקרב יהודי מזרח-אירופה, שמהם יצא המשל המובא למעלה—תחת ההתעסקות התדירית במסחר שאיפה לגדולות ולרייזקה. הביאה את אחינו בני-מקרא, להפך, לידי התכווצות וקמצנות. את סבתו של ההבדל הנפשי היסודי הזה יש לבקש, כמובן, לא בזה, שהרבנים חיים על פי השולחן ערוך והקראים—על פי אדרת אלהי, אלא במה שבאמצעות-הנוצרים, מקים-מושביו של רוב מנין היהודים, לא הציקו מעולם למסחר ולאניציאטיבה המסחרית כמו בארצות המושלמים, ששם יושב רוב-מנינם של הקראים.

מן המעט שהבאנו יכול הקירא להנבא, כמה יש ללמוד על תכונותיהם הצביריות של אחינו הקראים מן המשלים, שאסף המחבר העברי-הקראי בספרו, ומפני שהמשלים הללו מקיפים כמעט את כל מקצעות החיים, על כן יש לשפוט על רוח אחינו הקראים לא רק על פי המובא במשלים, אלא במדה ידועה גם על פי מה שלא הובא בהם; כן, למשל, יש להשתומם על הדבר, שאין במשלים האלו אף אחד, שידבר על אהבת-התורה, כמשל הורדוני: „תורה אינני בעמטע סחורה“; או מה שאין בהם אף משה אחד, שיהא מיוסר על צלצול מלות דומות, עבריות או עבריות וטאטארות (שהרי הלשון המדוברת בין הקראים עד היום היא-זרנגון טאטארי מתובל במלות עבריות), מעין המשל הורדוני: „אלע הויקערס ווענען קרום, נאר רער היקר רנליך מבית רעך אינגלייך“, בעוד שמיבא בספרו של פיניס משל, שהוא מיוסר על שמות שתי ערים והוראתם בלשון רוסיה („הליכתך ורנה וביאתך קורנה“), אף על פי שהלשון הרוסית נודעה לקראים הקרימיים רק לפני מאה שנה ועד היום לא נתאזרחת ביניהם כל צרכה. אם יש משלים כאלה ומר פיניס שכתב, או לא מצא לנחוץ, להביאם, חטא, לרעתו, חטא גדולה, כי שתיקתו בנידון זה עלולה להביא את הקירא לידי מסקנה, כי אף על פי שחכמי הקראים מימות ניסים בן נח ועד מרדכי סולטאנסקי מונים את אחיהם הרבניים במעוט אהבת התורה והלשון העברית,—לא היו הורה ולשון אלו לחלק מעצמיותם כמו שהיו להרבנים, אפשר שמסקנה זו אינה צודקת, אך בעל-כרחנו מביאה אותנו אליה שתיקתו המיחלטת של פיניס בנידון זה.

מעט, פולקלור, או, יותר נכון, מעט, פסיכולוגיה צבורית יש למצוא גם בחלקו השני של הספר, ודבר בעתו (חלק השירים והתהלות), אף על פי שכמובן לא זוהי מטרתו... כשאנו רואים, איך בן עם קולטורי מאומעולם מתכוה על שטח של ארבעים ושנים עמודים בקריאות: „מי אנחנו ומה חיינו, שנזכה לזאת, אשר המלך חפץ ביקרגנו“, אפילו שאין אנו כראים וראים לכבוד ויקר, בכל זאת מתנהגים עמנו במדת חסד ורחמים ועוד דברים כאלה, וכל זה מפני שגתנו לאחינו בני-מקרא אותן הזכיות, שלא נתנו עדיין לשאר בני-ישראל,—כשאנו רואים את כל אלה עולה על לבנו מחשבה מעציבה אחת: מועט, שנתרחבו זכיותיו בשעה שהרוב, שאליה הוא שייך על פי מוצאו, עדיין הוא גוול-זכיות,—אינו יכול לראות בזכיות הנתונות לו דבר מגיע לו בצדק ואף לא דבר קיים; ועל כן בעל כרחו הוא מתכווץ עד בלי הראות ומתכוה בלי מדה וגבול בפני נותנו זכיותיו, כדי שלא יהא נראה, כפוי-טובה ולא יאבד מה שנחנו לי במתנה... „

בלשונו העברית של מר פיניס יש אריכות יתרה והיא מליצית יותר מדי. אמנם, במדה ידועה תליות אריכות, מליציות זו במבע בני המורח הקרוב המצויירם בספר, שכידוע, אינם מאוהבי הקצור והדיוק; אבל המתרגם ארְקֶן הוא גם לגבי אנשי-מורח ואריכות זו מקלקלת את הרושם, שספרו היה יכול לעשות. ביחור הרע המחבר במגנונו למשלים: לבד צרת המליציות הוסיף עליהם גם את נחושת-החרוזים, ועל כן נעשו הרבה ממשליו בלתי-מיובנים כל עיקר. בכלל צריך לומר, שבנוגע להמשלים לא יצא המתרגם ידי חובתו אף כל שהיא: אף כשקסדרים משלים בלשון, שבה נתחברו, צריך לבאר הרבה מהם, כי לא כל מה שהיה מובן בזמן שנתחברו

מיבן היא גם לאחר-ומן; ועל אחת כמה וכמה דורשים באורים המשלים שבספר הנוכחי, שהם מובאים לא בלשונם המקורית ושהם ערוכים בשביל קוראים, שהחיים המזרחיים, שהולידו את המשלים הללו, אינם מחוורים להם כל עיקר. ומר פיניט, המעט שאינו מכאר את הסתום במשלו (חוץ מאחרים יוצאים מן הכלל), עושה עיד במליצותיו הנפוחות וחרווי המשונים לבלתי-טובן אפילו מה שאפשר היה להבין במשלים האלו אילו היו נמסרים בלשון בני-אדם פשוטה.

מן הראוי הוא, שהמחבר הנכבד, שגם בספרו זה וגם בספרו „אגרת נדחי שמואלי“ (פטרבורג תרכ״ב) הראה למדי, שהוא מכיר בטיב החיים הקולטוריים של אחיני הקראים ויורע גם את הספרות העברית החדשה, יוסיף לתת לנו את הנמצא תחת ידו במקציע זה. אבל ירבה נא במעשים ומשלים וימעיט ככל האפשר במליצות וחרוויים. ידע נא, שהענינים, שהוא דן עליהם, הם כל כך חשובים ומלאים ענין וחפץ, עד שאין שום צורך, לקלוע עליהם פטירי ציצים ופרחי שושנים.

מנחם קנדל פייטלזון.

הַכֶּפֶז הַנִּשְׁבָּרָת.

(אידיליט).

וַיִּבֹל הָיִיתָ אֲשֶׁר אֲנִי שְׁמִשְׁנֵכֹת בְּאֶרֶץ
פֹּרֶשׁ מִקֶּרֶן מַעֲרֵבִית מְחוּדָה יָם שֶׁל אֹרֶז וְאַהֲבָה בִּרְבָּה.
וְנִתְּלָה בְּנִשְׁיָקָה אֶסְרֹנָה חֶרֶת וְהִב עֹמֶם. פֶּן נֹסֶם
בְּאַלּוֹת־דֶּסֶף בְּעֵנֹת וְדִלִּיּוֹת יְרוּקוֹת־יְרוּקוֹת ;
מִדְּלִיק רִבְאוֹת גִּיצוֹצוֹת חוֹנְגִּים בְּרֹאשֵׁי הַשָּׁמַיִם.
בְּשֶׁרֶם אֶבִּיב, עַל חֲתָנוֹת עֲלִיזוֹת שֶׁל קִיבְלִים בְּגִי שְׁנֵתָם
שָׁבִים מִמַּעַר לָיִם ; וְזֶרֶק וְהִב בְּנִסְלִים ,
בּוֹרָא מְאוֹרוֹת סְנַפִּידִים מוֹבְלִים וְרוֹזְקִידִים בְּשִׁים.
מִשְׁקָה בְּלִחְוִי עֲנִיִּים וְתִבְלֵתָם הַהוֹלָקָה וְנִסְפָּה.

וַיִּבֹל הָיִיתָ אֲשֶׁר תִּסְקוֹד, וּבְשֶׁרֶם תִּסְבֵּד, בְּסֶר נִדָּח
בְּאַסְמִי־עֲרֵבוֹת וְנֶן, פֶּנֶת סְתָרִים גִּשְׁבָּחִי.
גִּנָּה - וְתִלְמִים בָּה שְׁגִים, שְׁלֹשָׁה, מְאֻפִּילִים עֲלֵיהֶם
אֶרְבֶּה עֲצֵי שָׁמַיִם נוֹגִים, וְשִׁבְחִי וְקֵן וְחִלְפוֹת
חַיִּים שֶׁם מִי־דוֹר־חֹלְתָה עַל יִסּוּדִיו וְעַל חֲלֹמֹתָיו ,
נוֹאֲרִים מְסוֹרוֹת קְדוּמִים וּפְרָחִים עוֹד גִּטְעוֹ הַסְּבוֹת :
פֶּנֶן לֹוֶהֶם כָּאֵשׁ, וְאַפְרָן אֶהֱב וְרִב־בְּשֶׁם .

בַּיָּמִים עִם יִקְנוּ שֶׁל מֶלֶךְ¹ הַדּוֹר בְּאַרְבָּעֵינָאָה
וְיָגִי "כֵּן שָׂרִיצִים מִסְתַּוְּבֵיב"² עוֹלִים וְנִאֲחֲזִים בְּנֶהֱרֵי
תוֹלִים בּוֹסוֹסֶם סְרָבִיגִים, בּוֹס לְבָנָה וְכוֹס שֶׁל יִתְנַמּוֹן,
סִבְבִּי פוֹל יִהְיֶה־עֲלֶה ו־בְּגֵדִי צִנְעִימִים"³ מִבְּהִינִיקִים.

וְיִזְכַּל הָיִיתָ אֲשֶׁר אָז רִיחַ שֶׁל אָבִיב מְרַחֶמֶת
לְרִיחַ עֲרֻבוֹת וּמְלוֹאֶם—וְשִׁמְש־וְנִדְבוֹת בְּאַרְבָּעֵי ...
זִכַּל הָיִיתָ! אֵלֶּא לְאַסֵּר שְׁמִסְסָה בְּקוֹצֵי הַנֶּהֱרֵי,
פּוֹדֶשֶׁה מִחֲצֵר הַמִּשְׁמֶמֶת, וְעִבְרָה הַחוּמָה הַנְּבוֹקָה,
וְסִדְרָה בְּעֵד שְׂכֵבֶת־הַבְּרִזֶּל—תֵּשׁ פֶּסֶה וְהִיָּסָה בְּתֶרֶת,
בְּתָם אֲנִיבְרֵיב וְעֵנִים, וְעִבְרֵי הַשְּׂבָבָה מֵאִפִּילִים,
נִוְלִים אֵת נְנוּבֵי הָאוֹרוֹת שֶׁנִּאֲחֲזוּ בְּתֶרֶת הַכְּתָל:
וְנִבְלַע הָאוֹר בְּאֵל הַשְּׂבָבָה וְהַבְּדֵל הָאֵל וְהִתְיָהָה
שְׂבָבָה מִבָּאן וּמִבָּאן, שְׂשֻׁנָה עַל שְׂמוּנָה הַעֲשֹׂר
נִשְׁשׁ הָאֲדָם, שְׂגִתְנוּ בְּמִצָּר בְּמִרְקָלִין הַחֲדָשׁ.
וְהִתְעַרְיֵב־עֲלֵיהֶם הַיּוֹם וְקָלוּ כָּל שִׁירֵה־תִּיָּהֶם,
נִדְמוּ אִישׁ בְּפִנְתּוֹ, אִישׁ אִישׁ וּפְנֵעוּ נִאֲסוֹנוּ,
אִישׁ אִישׁ וְנִגְעֵי לְבָבוֹ. אֵלֶּא שְׂקָסָא אִסּוֹנִם
בְּאֲשֶׁר קָסָא בָּם לְבָם וְלֹא נִעְזוּ הַשְּׂקָשׁ לְחִמְמוֹ.
מִתָּה בְּתֶרֶת הָאוֹר ...

אֲחֵר הָאִסִּירִים.

— עוֹד יוֹם אֲחֵר חֵלֶף וְאִינֵנוּ ...

אֲחִי, וְיָהּ יִתְּנָה מָסָר, בְּבֹא עֵת חֲלוֹק הַבְּלַנְדָה⁴,
שְׁעָה זוֹ יִפְסֵה לְתִקּוֹן הַיָּפֶה וְהַשְּׂבָבָה:
בְּלִתָּה הַגֵּל "הַמְנִי" (5) בְּפִרְוֹדֹר וְהַעֲמִידוּ "מִשְׁלָקוֹת" (6)
הָאִסִּיר הַשֵּׁנִי.

— אֲרִידֵי לְהַבִּישׁ "בְּנֹאֵב" (7), הָאֵין תֵּעַשׂ "שׁוֹכֵר" (8), תְּלִילָה.

(3,2,1) שְׂמוֹת שֶׁל פְּרָחִים.

בְּלִשׁוֹן הָאִסִּירִים: 4) מִיָּה, 5) מִשְׁנִיחַ, 6) חֲלִים, 7) נִקֵּב בִּלְתָּ לִרְאוֹת בִּי מִתָּה

יֵעֶשֶׂה בְּחֹדֶר־הָאִסִּירִים, 8) בְּרִיקָה.

והיום מגלש ה"רוס"¹, מרים, מחטט בחטטיו
איפה ימצא הדיו?

האסיר הראשון

— ונה עומד נכחו בצלוחית
צורכה פסת נר ולשם רומי—ידי! תחיה סקמת הרפואה!
הקמור, מה שמה של הרפואה?
אסיר שלישי.

— קלחים היפרמנגני.

האסיר השני.

— כבודו מונח במקומו! ואנחנו מה-געשה מחר?
המצא לי "שוחט"², וחוט—אנש לתפירה ולתקון.
אסיר אחד.
— סילין, סלמי איז? תעמוד, אחא, נאעלה...

געניי הקהל נסבו אל מול פני סילין הנסה.
דומם קם ושחוק קל מרחף על שססיו הנפות,
מבליט תוויו הרם, מרים את-בתסיו הרחבות,
צועד בקהל ישרה, באלו נה עב מלכוד פלכנה.
נש אל בתל התנור ועומד מחכה לשני.
מחר אליו בתן הנוץ שפתבורה: אדמוני
ויפה-ענים, והוא "ס"ם", נעמד בקהל עליהם.
טפס על בתסיו נעמד בפשוט ידיים ורגלים,
ידו האסת בבקים, בפנינה פסח את דלת
מעשנת התנור הרם, שם ננונים ה-מרכה ופסולה:
שבין יחציר"³ נעט, כל סמדת ה-מרכלח החכשי.
תלויים כל עיני הקהל בשגים לראות מה יעש.
לקח הקמון ה"ס"ם" השבין מפתגא התנור.

(1) מקיר. (2) שכן. (3) מכ.

בְּאַהֲבָה רַבָּה לוֹוֶהוּ מִמֶּנִּי כָּל הַחֲבֵרָא .
 חֲבִיב הָיָה עֲלֵיהֶם נְחִיבִים יִסּוּרֵי שְׁמִירָתוֹ
 (יֵצֵן אֲסוּרִים לְאָסִיר שָׁבִין, כְּלִרְבִּיתָהּ וְשִׁבְקָה).
 קָבַל אוֹתוֹ סִימֹן הַנִּבְאִי וַיֵּשֶׁב בַּפֶּגֶה ,
 וַעֲמַד עָלָיו תְּקַהֵּל צוּפָה לְהַעֲת מִהֲיָעֵשׁ .
 וְכָה תִסֵּר הַכֶּף : עָשָׂה שְׁתֵּי שׁוּרוֹת גְּזָקִים ,
 גְּזָקִים קָמָנִים מְאֹד , בְּשָׁגִי חֲלָקֵי הַכֶּף הַנִּשְׁבָּרָת ,
 גָּזָב מִבָּאֵן וּמִבָּאֵן , מִקְבִּילִים אִישׁ לְעֵבֶר אֶחָיו .
 נִנְעַץ חֵדוֹ עַל שָׁבִין וּמִגְלָלוּ חֲרָשׁ בְּזוּהִידוֹת
 בֵּין אֲצָבָעוֹתָיו הַנִּפְסוֹת , עַד חֲלוּף הַשָּׁבִין
 עֲבָיִם שֶׁל רִשֵּׁי הַכֶּף וַיֵּצֵא מֵעֵבֶר הַשָּׁנִי .
 וְחוּט דֶּק גָּעַץ בְּגִזְקִים בְּקָאָה שְׁתֵּי שׁוּרוֹת הַגְּזָקִים .
 הוֹצִיא קִצּוֹת הַחוּט וְהֶאֱלִיב אוֹתָם לְהַבִּיאָם
 שְׁנֵי בְּגָדֵי הַכֶּף, עַד תֵּם כָּל שׁוּרַת הַגְּזָקִים .
 מִתְחֵם בְּכֶם וְהִדְבִּיק מִצָּאֵי הַכֶּף הַיָּמִיב הַיָּמִיב .

אסיר אחד.

יָסָה עֲבוּדָה שְׁשֵׁי עָמָה מְשִׁיחָה עַל הָעַם .
 כְּלוּם הַמְסִידָה מְשׁוּם שְׁנַחֲנוּ בִּבְלָא, רַבּוּמִי ?
 נָא יִלְמְדוּנִי מִי עָשָׂה הַסֵּהר הָרָאשׁוֹן בְּעוֹלָם .

גִּפְלָנוּ דַּעוֹת תְּקַהֵּל : וְהָ אֹמֵר בֶּן נֹהָ כָּהָה :
 מְלֶךְ הָיָה - קִצִּירָעִם ! עַד אֲנַעֲנָה אֶחָד :
 "הִי יֵלֵךְ וּמִרְסָר, וַיְהִי שְׁגִיחָם עֲלֵיזִים ,
 "שְׁגִיחָם חֲפָשִׁים לְגִפְשָׁם בְּשִׁרְהָ בְּקָמָה עִם שְׁמֵשׁ .
 "וְלָקַט הַיֵּלֵךְ מִשְׁבְּלֵי הַשְּׂדֵמָה מְלֵא חֲפָנָיו הַקְּטָנוֹת .
 "לֹאֲקִיטֵן וְזוֹרְקֵן, וְשׁוֹב יַעֲשֶׂה הַרְבֵּה תַעֲמִים .
 "וְקָצָה בָּם גִּפְשׁוֹ-וּמִצָּא דְּגִיּוֹת הַדּוּרוֹת לְשַׁעֲשְׁעוֹ .

"אֵלָא שְׁהִרְבָּה לְלִקְטָן וְלֹא מָצָא בָהֶן נַחֲת־רוּחַ.
 "וְרָאָה הַפְּרָפֶר הָלֹךְ, וְהוּא נֹאדָה מִשְׁבְּלֵי הַדָּגָן
 "וַיִּפְסֶה מִקֵּל הַדְּגָנוֹת — וַיִּרְעַץ אֶת־רִידוֹ לְתַפְשׁוֹ.
 "נִמְלֹט הַפְּרָפֶר עַל גִּפְשׁוֹ וְהַנְּעֵר דּוֹלֵק אֶת־רִידוֹ.
 "בָּא הַפְּרָפֶר בְּעֵץ זָבוֹב — וַיִּכַּסּ עָלָיו רוּחֹם בָּעֵלָה.
 "בְּחִפְצוֹ לְרֹאוֹת בָּצִידוֹ וְהַסִּיד הָעֵלָה לָרַנֵּעַ,
 "וְנִבְכָּה דְבָקָה־בּוֹ גִּפְשׁוֹ עַד שֶׁלֹּא יָכוֹל לְהִסָּרֵד.
 "וְשָׁמַר עַל אוֹתוֹ הַפְּרָפֶר, עַד נִסְחָחוּ רוּחוֹ בְּיַד מִתְּפָשׁוֹ.
 "דָּאוּ וְלָמְדוּ מִמֶּנּוּ הַנְּדוּלִּים לַעֲשׂוֹת בְּמַעֲשֵׂהוּ".
 אסיר אחר.
 "בְּלֹא רֹאשׁוֹן בְּעוֹלָם לֹא נִבְנָה, אֲךְ נִבְרָא בְּמֵאֵמֶר.
 "בְּיוֹם בְּרָא אֵל אֶרֶץ וְשָׁמַיִם הָיָה הַקֵּלָא הַנְּדוּל:
 "עוֹלָם וּמְלֹאוֹ, נִיקוּם יֵאָמֵר לְבֵית־הָאִסִּידִים —
 "בֵּית מְרִנָּח — וְצִיר, רִחֲב־רִחֲב־יָדִים — לְהַתְנַק.
 "בְּלוֹאִים בּוֹ כָּל בָּאֵי עוֹלָם בְּרִיתֹנִקִי נִחֲשֶׁת וְעוֹפְרֶת...
 "בְּעַל מִסּוּרוֹת אָבוֹת וְעַבְדוֹת שֶׁל קוֹרוֹת דּוֹר גִּשְׁבַּח מְעוֹלָם.
 "בְּמוֹסְרוֹת חֲנִיקֵי הַתְּהוּוֹת שֶׁל יָצַר מֵאֵצֶן וְאִפְסָם
 "וְהִיָּה בְּעֶרְפְּלִי — בְּרֹאשִׁית עַל סֶף הַכִּלְיוֹן וְהַחַיִּים,
 "וַיִּסְתְּרֵי גֹזֵר, קִיבָה שׁוֹאֵלֶת וַיִּסְתְּרֵהּ וַיִּרְבֶּה קוֹפְדָת.
 "בְּלוֹאִים בָּאוֹתוֹ בֵּית־סֹהַר, "יִכְלֹת" וַיּוֹיָה וְחוֹלְגִית
 "רִתְנוּקָה לְשִׁלְד וּלְגִידִים, וְ"סִקְמָה" בְּשִׁעְבּוֹד שֶׁל חוֹשִׁים,
 "מִסְ וְעֲצָבִים בְּתִיגֵי חֲלִיפוֹת קֶר חֹם וּכְלָבָלָה,
 "יִפִּי" עֲבָדוֹ שֶׁל זִמְנִי, לְאִמִּיּוֹת וְסִדְרֵי אֲקָלִימִים.
 "וַיִּרְצוֹן חֲפָשִׁי" מִסְרָפֶר בְּאֵינִיקִי מִסְבָּה וּמִסְבָּב.
 "אֲמוֹנָה" בְּרוּכָה בְּעֵקֶב מִדְּרָגוֹת הַתְּפִתְחוֹת עֲמָמִים,
 "וַיִּנְאֲמַת" נִתְּנָה בְּשִׁלְשָׁלוֹת מַעֲמָדוֹת וְצוּרוֹת תַּעֲשִׂיָּה.
 "בְּלֹא רֹאשׁוֹן בְּעוֹלָם לֹא נִבְנָה, אֲךְ נִבְרָא בְּמֵאֵמֶר!"

אסיר שלישי

אֲשֶׁרִי אֵנָּה שְׂוָכָה לַרֶחַת לְעֶמֶק הָעֵגְוִן...
הַשְׁלֵמָה מְלֵאכֶת הַבֵּית יַעֲקֹב מְבִינִים וּמְבַקְרִים. —
הָצֵק מִים בְּבֶרֶךְ וְלֹא נִשְׁפָּךְ אֲרָצָה אַף גֶּשֶׁת.

אֲזָרוּ פָּגִי קֵל הַמְּסָבִים תְּמָהִים לְמַעֲשֵׂי יָדָיו.
דּוֹמָמִים יָשָׁבוּ וְדוֹמָם סָגְרוּ עֲלֵיהֶם הַחֲזֻמוֹת.
תְּמָדוֹת מַאֲזִינוֹת אֶל שִׁיר אֲסִירִים בְּמַחֲזֵר הָעֲלִיוֹן:
"קוֹמָה וְגִדְּלֵל מִחוּד הָעוֹלָם תִּישָׁן וַעֲשׂוּ"...

שאל משרניחובסקי.

מלישופל, במאמרו חסש.

הספרות האלמית.

מאת

ר"י מ. עהרנפרייז.

א.

אירע לך מימיך המקרה המבהיל של התאקמות אחד מקרוביך רק אתמול היית בחברתי, התעננת על דבריו המפוצצים ועל שחוקי העלי, התנחלת עמו, התלהבת עמו, השתתפת בחלומותיו ונענועיו, או בכעסו ובצעריו—ולמחר אתה פוגש אותו בשוק—והוא נצב לפניך כילד אין-אונים, מוציא מגרונו איזו קולות משונים, פראים ובלתי-מקושרים: הוא נתאלם פתאום. משומם וכמעט כמתבייש אתה עומד ומסתכל בפני חברך האומלל ורוצה אתה לקרוא בעיניו מה שאינך יכול לשמוע מפיו, רוצה אתה לקרוע את הצעיף מעל פניו אלו המסתורין האכזריים, שפגעו בחברך כשור משרי, ופיך מלא תמיהות ושאלות: מי ומה גזל בן לילה את כח-הרבור מחברך: פחד-פתאם, או התרגנות חזקה, או איזה שנוי אורגאניז ואם אלמות זו היא עילמית, או יש תרופה למכה זו ועוד מעט וכח-הרבור ישוב לחברך כמקדסו אבל אתה מן הצועקים ואינם נענים, חברך אינו פותח את פיו, רק ראשו וכתפיו ויריו מתנועעים ומגרונו יוצאים קולות בודרים, משונים...

מאורע מבהיל מעין זה אירע לספרותנו בשנים האחרונות. זה מקרוב התעוררה לצעירות חדשה ולפריחה חדשה ובקול ענות נבירה לקחה את עמדתה במרכז חיינו החרשים, ההולכים ומתהווים; עדיין צולל באונינו קולה החדש, החזק, המלא קסם וכח, עדיין אנו מרגישים את להט האש-ההולכת מפיה, המאירה והמחממת; רק אתמול שמענו אותה מדברת אלינו בכל צורות הדבור: שָׁרָה, צִיִּרָה, סַפְרָה, חֲקֵרָה, בארה, הוכיחה ויסרה, עוררה ונחמה, זקפה כפופים, סמכה נופלים והחיתה מתיים במאמרה—וכמעט בן לילה עָנְבָה כח-הרבור, ושפתותיה דובבות רק מלות מקוטעות, חצאי פסוקים, קולות בודרים, יתומים: היא נתאלמה פתאום. זה היה מאורע נורא ומחריד, יורד עד הנפש: הפה הכללי, פי האומה, הפה בעל אלפי הפיות נסחם ונשתתק! ברגע הראשון עמדנו כנדהמים, כהלומים-רעם: זהו קץ כל הקצין, שרפת נשמה וגוף קיים! אבל כל ישותנו התקוממה נגד אפשרות כזו, נגד חרפה כזו, נגד אסון כזה, ואחרי הבהלה הראשונה תָּהוּ המאמינים שבנו: אפשר שאין זה קץ, אלא הפסק הקודם להתחלה, לא חשכת-שקיעה, אלא דמדומי-שחר; אפשר, שזו

הספרות, שפתאום סגרה את פיה ונשתתקה, מלאה כחות-החיים כמקדם, שבלבה בוער אש-אלהים כמקדם, שמוחה בהיר ופורה כמקדם—רק הרגז אין בה, היא אקמת לפי שעה.

כך היינו מדברים בינינו לבין עצמנו, מתיאשים ומאמינים חליפות, ומחזין אין עונה ואין פותר. העולם חשך בעדנו ורממת-מות בנו וסביבנו. רממה כעין זו ששולטת בבית המת, אחרי ככלות הכל (כי גם משפחות שלמות וצבור כולו מתאלמים לפרקים): בני-הבית הולכים אבלים ומחרישים, כובשים פניהם בקרקע, מתבודדים כל אחד בפנתו, איש איש וצערו, אין דובר דבר, אין איש מסתכל בפני חברו. רק לפעמים מתפרצת מתוך אחד מן הלבבות הכואבים איוו אנחה יתומה, איוו נהימה בודדת, איוו מלה מקיטעת, ואחר-כך—רממה וברידות כמקדם.

רממה כזו שלמה בספרותנו בשנים האחרונות.

ב.

וזה לא היה מקרה, מאורע בודד, דבר תלוי ברצון. זה היה מעין עכוב מן השמים, הכרחי, כללי, גורה שאין להרהר אחריה.

כולנו היינו יושבים על יד כסאות-הארינה, איש איש וכסאו, איש איש וחלמו, איש איש ואמונתו—ואורנים: אורנים את חייו ונענועיו של העם הקן המחרש נעוריו; אורנים את כחה ועשרה של השעה הגדולה, שאנו חיים בה, כל אחד על-פי דרכו וכפי יכולתו. אבל איזה דבר היה מרחף ורועד בחללו של עולם-היצירה שלנו, שהיה משותף לי ולך ולהאחרים, שהיה הרוח המציה את כולנו. וקסע-אריגותינו הנכבדים התחילו לאט וכמו מאליהם להתקשר למעשה-אורג שלם, מאוחד, מחובר—המבטא החי והבהיר של הנשמה היהודית מחיים, בכל הקפה ועמקה. זה היה מעשה-אורג מיוחד במינו, שינה תכלית שנוי מן האריגות הקודמות, חדש לגמרי! כמעט כל קטע מקטעי, כל אחד מחלקיו היה סימן של תחיה, של התחדשות, של הריסה ובנין, של לידת עולם חדש. הנשמה היהודית התחילה לפרוק מעליה את עול המסורת, את עול הספר, את עול התכלית, התחילה להשתחרר מסבל-הירושה, מן העבדות הרחנית, מכבלי המקובל והמקודש, אבל גם משלמונו של הזר, של ההשפעה מן החוץ, מממשלת היום, אחרי הכפירה בחיים, שבאה לרגלי הרבנות הרבנית, אחרי הכפירה ביהדות, שבאה לרגלי משכילים-אפיקורסים, אחרי השטחיות והריקנות של כתבנים-מליצים מבקש-אור, נולדה בנשמתנו אמינה חדשה, מעוף חדש, עוז חדש, עמקות חדשה, התחילה להתפתח בהכרתנו התיחסות אחרת, טבעית, לחיים וליהדות, אחרי שנות-מאה של נדודים במדבריות והרי-חושך, של חיים בשמים, בספרים, בעולמות מדומים, מצאנו מחדש את דרך-החיים הממשיים, את הארץ, את העולם הזה. התחלנו להתקרב אל המציאות, אל עסקי הישות, אל מקורות האושר וההוד. עבודתנו הספרותית בעשרים השנים האחרונות היתה בכללה הנחת יסוד לתרבות עברית עתידה, שאמנם אי-אפשר עדיין להגביל ברוק את מהותה ודרך-התפתחותה, אבל שבכל אופן בהכרח תתקרב לאותה הסינפיזה של יהדות ואירופיות, ההולכת ומתקרמת בנפשות

היהודים החדשים. הפגיעה מספרות-ההשכלה לספרות-התחיה, מקלמן שולמן ואדום הכהן ונפתלי קלר לאחד-העם וביאליק ופייערברג, היתה מעוף-נשר מדחקות השפלה למרחבי הרום, היתה התאמצות כבירה ובלתי-פוסקת להתרומם מן המציאות על-אודות החיים אל החיים עצמם, מצורת הרברים אל מסתרי-נשמתם, מאפיקורסות לאירופיות; היתה התפתחות תמידית מפסקי תניך ללשון חיה, מחרונות לשירה, מבטלנות למרעיות, משעשעי-אברכים להסתכלות אמנותית.

ובאמצע זו העליה וההתחדשות ענקי כחנני. פתאם נפסקה עבודת-הארינה בבת אחת, בכל מקום השלך הס, ומעשה-האורג שהתרכס לעינינו נקדע לאלפי נזרים, שנפזרו לכל רוח. הספרות העברית נתאלמה פתאום. זה לא היה ענין פרטי ואישי, שאני ואתה ושלישי ורביעי חרצנו לכתוב, מטעמים אישיים, על דעת עצמנו. לא! זאת היתה הפסקה כללית, מקפת, הכרחית: כולנו יחד נשתתקנו פתאום, כמעט בבת אחת, כמעט ברנע אחד, לא נתיעצנו מקודם זה עם זה, לא החלטנו ברוב דעות, לא היתה השפעה מצד לצד. כאילו מאליה באה שתיקה זו, כדבר הכרחי, שהכל נזקקים לו. סגורים כל אחד בחדר-עבודתו נשטט פתאום העם מידנו, ואיש איש לעצמו נשארנו יושבים כבולי-עץ אל שלחן-הכתיבה. מהמרמרים, דוממים ובל-נוע, כמצבות שחורות על קברי עצמם, - עד שנתגקשה טפת-הדיו האחרונה בקסת והרגש האחרון בלב והרעיון האחרון במוח. ממש ככתוב ב, מגלת האשׁי, יתהפך שירתם בשחר ההוא לקינה חרישית ונהי דטמה דקה. דומם פרשו ובכו, מלאך לנפשו, מלאך לנפשו, ייבך בדממה כל העולם עצמו. ...

איזה דבר חדר ל,אכסניות של תורה שלנו, דברי-מה כבר ומעיק, שהמם אותנו ונטל מאתנו את כח-הדבור, שהיה חוק ממנו וממעשה-האורג שלנו; איזה כח נסתר דכא אותנו לארץ, השתיק בבת אחת את כל הפיות הממללים-ורבובן והסערה שבנפש-הינו קמה פתאום לרממה, מני או שלמה בספרותנו דטמת בית-יהאבל: איש איש נושא את יגונו בחיקו. בדר ודומם, רק לעתים נפסקת הרממה ואני שומעים איזו אנחה מתפרצת, איזו קולות מקוטעים, חצאי-פסוקים, מלות יתומות. ואחר-כך-דומיה כמקדם, וכל אחד מאתנו -

.... מתבונן הוא מלא מרי ודמי צפיה

ומחכה גלמוד בין לקבות קטנים

לעת של תהיה.

ג.

בכום תרעלה זו יש,אמנם,טפה של נחמה; גם באלו האנחות הבודדות ובקולות המקוטעים, שהתפרצו בספרותנו בשנים האחרונות, נראה כח יצירתנו בכל תקפו, - וזאת היא נחמתנו. כל כך היות ויצירות גנוזות בנשמתנו הלאומית, שאפילו אפיסת כח-הדבור לא יכלה להיות מוחלטת; אף הפטפוט של הספרות האלמה היה מלא כח והדר! הקולות הבודדים והקריאות המקוטעות, שהפסיקו פה ושם את הרממה הכללית בשלש השנים האחרונות, הם המיפתים היותר חותכים,

שכח היצירה שלנו וחיי ספרותנו העברית לא פסקו, שאין כאן מאורע של אפיסות-
 החיים, אלא של העדר כח-הדבור לפי שעה, מה שקורין בלעז אפדיא. מתוך
 הרמסה שמענו את, שירי הוֹעֵם של ביאליק. — זו המחאה הלוהטת, זו
 ההתקוממות הכבירה של הנשמה העברית נגד מעניה ומחנקיה מכחיץ ונגד קטנות-
 המוחין ועניות הלבבות בפנים, זה ה"שפוף-חמה" החדש, הבא מתוך תחית
 הרצון הלאומי, מתוך הזדקפות הקומה הלאומית, מתוך התנכרות חפץ לחיים
 של חרור וכבוד. מתוך החורבות החדשות שעל שדה-ההרנה שמענו לא רק בכיית
 ויללות של אימללים ינעיי-כח, אלא גם קול אדיר וחזק—אם גם קטוע ובורד—של גברים
 בעלי קומה וקופה, שאגת אריה פציע, מועזת עולמות ונוקבת עד התהום, שני השירים:
 "משא נמירובי" של ביאליק, ומתנהי של שני אור—יצירות שונות זו מזו לגמרי
 מצדן האמנותי—הם שתי מצבות נפלאות על קברי חורבנו החדש, שיספרו לדור
 מעט מענינו ומן הסער המתחולל בנפשותינו; אלו הם—שתי דמעות רותחות, שהושמו
 בנאד דמעותינו לדורי-דורות, שתי יצירות אלו, יחד עם, מגלת האש—זה שיר-
 השירים של החורבן ושל התרוצצות-העולמות בנשמת ישראל הצעיר, שאין אני יודע
 דונמתו בספרותנו הפיוטית החדשה—הם כמעט הסימנים היחידים של מחאה
 והתקוממות טבעית של הנשמה העברית בשעת-חירום זו, בשעה שלבשתנו
 הנדולה הודעויות כל האומה נצטמצמה רק ברחמנות ובכנינות: עם חי ובריא
 מתקומם ומיחה באופן אחר נגד ענויים קשים כאלו, ואינו מסתפק בבכיות ונרכות!
 באמצע אותה ההתאבלות שמענו פה ושם קולות בורדים, המבשרים
 לידת שירה עברית חדשה—מעין צפצוף צפרים בורדות ביער, שמקצתו הוא מעוסף
 עדיין לבנים—צפרים, שהקדימו לבא מן הארצות החמות וקולן רוער עדיין מרוב
 קרירות וכרירות. שמענו את ה"אידיליות" של משרניחובסקי—מין נגינה
 חדשה, בחינת הור שבכיעור ושחוק מתוך דמעות. שמענו את מנגינות החיים
 והטבע של יעקב כהן, שני אור, יעקב שטיינברג, של מנגן, הברכה—
 מין בת-קול יוצאת מתוך החורבה שלנו, בת-קול של נענועים כבירים לא רק,
 ליער, לגבעה, לכל קסמי-החיים ויפים, —בת-קול, שהיא מכרות במלות חדשות לנו:

... בי אד לשוא נקבדי שחקי, נשיאי מרום.
 ירחיקו נרד לבקש עולם אחר
 דעברי ים ובקצו שמי שקים—
 ועולם אחר זה כה קרוב הוא. זה קרוב—
 דבר הוא כאן מלמדה, כאן מלמדה
 דלב הברכה המצאנעתי—

בת-קול, שהיא מעוררת את האדם שבנו, את האדם העברי, העומד באמצע
 החיים בעינים עצומות ואזנים חרשות, וקוראת לו:

האדם! שור לשמש! עוד מעט ושרדו שרידי אוצרות וקבו.
 ושמש לבד אתה יחד יבוא!
 הערב נדחק דברי, על ערפך, על נקדו, הוא לזעזע דברי.
 הוי מתי, אדם, מתי קום וטפס על ההר.
 דלוק אתה השריף ש. תסוף דקנף היום.

האֵילָה עַד נְשִׁיקָה זָהָב, עַד קָרֵן הָאֵל מִן הַיָּהוּדִים.
בְּדֶרֶךְ הַשָּׁמַשׁ נָגַם עוֹד, הִתְרַוּ מִן

(ז. שניאור).

כמה כח ומעוף באלו הקריאות הבודדות מתוך הדממה, כמה יופי וצלצל באלו המלות המקומעות של ספרות אלמית!

גם היצירה הציורית והספורית לא פסקה לגמרי. פה ושם ראינו נסיונות חשובים—רק נסיונות!—לגלות טפח מנשמת היהודי החדש, היהודי שעל-פרשת דרכים, מן הקרעים, הגענועים, ההתפרצות וההתרפקות שבנשמה זו. כרדיט שבסקי,—זה הדבר, שבזמן האחרון נשתתק כמעט לגמרי,—התאמץ לחזור לעמקי היסורים והמלחמה של היהודי החדש, הנמצא, בין הפטיש והסדף, ביחוד ברגר המשיך את נתוחיו האמנותיים של חיינו החדשים, המתהווים של חבלי הריסה ובנין, ונסה גם לקבץ את נדחינו במרכז ספרותי צר וצנוע,—מה שאפשר.

אבל סוף סוף כל אלו הקולות והקריאות, שחררו לאזנינו פה ושם במשך השנים האחרונות, היו בעיקרן רק נהימות מתפרצות ואנחות בודדות של אלם שהדבר אין בו ושאינו יכול לבטא את אשר בלבו במלים מקושרות ובפסוקים שלמים, מחוברים ומאוחדים, למבטאנו הספרותי בשנים האחרונות, עד כמה שאפשר להורות במציאות, חסרים היו לגמרי הקשר, החבור, השלמות, בשביל כך מה הספר העברי, ואת מקומו ירשו הרשימה, הציור, הסקירה,—הבטוי הקצר, החמוץ, המקומע, הנהימה המתפרצת של אלם. זה החויון המחריד-מיתת הספר העברי—הוא כמעט חדש לגמרי בחיינו ואין אני מוצא דוגמתו כמעט בשום דור מן הדורות הקודמים. בשביל כך נתבטלו כמעט לגמרי המרכיבים הספרותיים, שהיו מצדפים את היחידים למנין, לחויון שלם ומאוחד, להתחלה של כנסיות ספרותיות ואמנותיות; הכחות המעטים והניצוצות האחרונים, שלא בנו לגמרי, נתפרדו וגפורו לכל רוח:

וְאִישׁ אִישׁ עֵבֶר אַחֵר לוֹ, וְלֹאִישׁ וְאִישׁ מִקְלָלוֹ.

וְלֹשְׁלֵם לֹא יִצְטָרֵף יַחַד זֶיך לְזֶיך
לְלִפְיֵד אֶחָד גְּדוֹל, לְדָבָר אֶחָד קְרוֹמֵם.

ובתוך אותה הדממה המרגיוה, הנפסקת רק לרגעים, ישבנו כולנו כמשוממים וכמתאישים, ורעיון אחד נקר במוחנו בלי הרף: מי ומה נטל את כח-הדבור מספרותנו המתנערת, ואם אֵלמות זו היא מחלה עוברת או אין לה תקנה עולמית?

ד.

הללו אומרים: זוהי התאלמות מחמת פחד-פתאום, זוהי מחלה עוברת מחמת התרגוזה-העצבים, ההריסה הפתאומית, שחלה במרכזי קבוצנו, הלמה ומחצה את ראשנו, שמה לאל בבת אחת את כל חלומותינו, אמינותינו, תקוותינו וגענועינו, הפילה למשוואות את כל בני דמיונו, את כל המגדלים, שהיו פורחים באוירנו, לגבי הריסה פתאומית ואכזרית זו עם כל נוראותיה ופחדיה היינו כולנו

כהלומי-רעם, כמוכי שנעון, מתיאשים ואובדי דרך, היפלא, שבמצב איום ומחריר
כזה עזקנו כח-הרבורז

בודאי יש קשר בין המשבר בספרותנו והמשבר בחיינו, בין השתתקות-הפה
והתבלבלות-המח, אבל קשר זה, כשהוא לעצמו, הוא סימן של חירבן פנימי,
תוצאה של הריסת הנשמות, של התמטטמות הלבבות. כי דוקא ימי-החירבן
היו, עת לרב, דוקא בימים הנוראים, המרכאים והמכריעים ההם היתה השתיקה
חטאת-מרי, סס-מות, אסון לאומי. שתיקה אי-טבעית זו אחר החירבן הנורא הראתה
לכולנו, עד כמה אנו חולים, לקויים ונרקבים בפנימיותנו. באומה בריאה, כמו
בארם בריא, מתעוררים דוקא בשעות של משבר והרס כל כחות החיים הכמוסים,
כל האנרגיה הפנימית, כל תוקף הרצון, כל יצרי-הקיום, כל התאוס הלוחט של
ההתקוממות והמחאה, בשעות כאלו מתעוררים כמו מאליהם כל האינסטינקטים
הכבושים, כל השאיפות הנרדמות, כל המחשבות הננוות והערפלות: האימה
או היחיד, נפעלים מן המאורע היוצא מן הכלל הנוקב עד ההיום קיומם
נעשים פועלים; לזה אנו קוראים: ריאקציון. אבל כמה חולני, כמה
אי-טבעי, כמה לא-נבדל ושפל היה הריאקציון שלנו כמה קטנים היינו באותה
השעה הנדולה, כמה נמדים לגבי האסון הענקי, כמה אלמים באותה, העת-לרב!
אותה השעה הנדולה והמכריעה, שעת הרת עולמות, שהפכה את הקערה
על פיה, צריכה היתה להקיץ את כל הנרדמים, להחיות את מתינו, לפתח בעצמיותנו
היבשות ו, להעלות עליהם בשר ולקרום עליהם עור. באותה השעה האכזרית
והאיומה צריכה היתה להשמע מסוף העולם ועד סופו שאנת האומה העברית
הפצועה, שאנה מרגיוה ומועזת ונוקבת עד התהומות; צריכים היינו כולנו להתעורר
ולעורר, להתקומם ולמחות, לחזק ידים רפות, לרפאות פצעים, ליסר ולכחם.

אותה השעה צריכה היתה לפקוח את עיני כל הדברנים והחשבים
שלנו, שיראו את הסראניקה של חיינו בכל תקפה ודקפה, צריכה היתה לפהו
את פיהם, שיבטאו-או, לפחות, יבקשו-אותה המלה הגואלת, שכל העם
מתגעגע עליה, שכולנו מחכים לח עלקיאת משית, מכל הרוחות צריכה היתה
לבוא הרוח המחיה, להאיר אור בתוך החשכה הפתאומית, לבקש דרך בשביל כל
אלה שאבדו דרך, לתמוך בעמודי-ברזל את בנינו הגוטה לנפול. כולנו כאיש אחד
צריכים היינו לצאת המערכה, להתגבר כאריות, להלחם נגד ההריסה מבחוץ ומבפנים,
וקרם כל: לרב, לרב ולרב, לשים קץ לאיתה השתיקה הנוראה,
המתנקת, המחריבה הכל והמביאה לידי שעמום.

באותה השעה צריכים היו חזונו ופייסנינו לקחת את כנורותיהם,
התלויים על הערבים כדי לשיר, את שירי העל אדמת נכרי הרטובה מדמנו
שיר הנקמה והנאולה, כי עתה באה שעתם הנדולה, השעה השקולה כנגד
כמה דורות, ועתה יכולים היו לקנות עולמם ברנע אחר, עתה צריכים היו לשים
פה לצערנו האלם והנוקר, העצור כאש בעצמיותנו, לזעוק חמס ושור על כל
החטאים, שחטאנו אנחנו ושחטאו אחרים נגדנו ביודעים ובלי-יודעים.

עתה צריכים היו לקרא בקול גדול ולא יסף את קריאת הזעם, הבורע
בנשמותינו, הזעם הענקי והיוצר, הזעם ההורס ובונה של אומה נרמסת כטיט חוצות
כלי אשם, עתה צריכים היו לשיר את שירת ההתקוממות וההתנברות, שירת

העוז והנצחין, ומשירתם צריכה היתה לרתפרץ הלכה הבערת וחדותחת, שהיא פורצת ויוספת מלב העם העברי המתבוסס ברמז והחפץ חיים. ובאותה השעה צריכים היו להראות את כל כחם וגבורתם היוצרים— האמנים בוראי הנפשות וצירי הנשמות. עתה צריכים היו ליצור בחרס את כל שמעת החיים והצורות, שהתגלו ושהתפרצו מתוך החרבות: את ההכנעה הפאסיבית לית של האבות, את ההתאבקות הגבורית והמתיאשת של הבנים, את החולמים ואת נביאי-השקר, את התוהים ואת הגבורים, את השואפים ואת קטני-המות, את בעלי דו-פרצופין ובעלי הקרע-שלבב— כל אותה החבריא המפרכסת והמשונה, המיוחדת במינה, המלאה סתירות וחדות, שהיתה צפה על פני גלי-הדם של הפגורמים. עתה צריכים היו היוצרים-האמנים לספר לדור שומץ מן המלחמה הכבירה שבנפשותינו, מצערם של עולמים ורעים ומחבלי-הלירה של עולם חדש, ההלך ומתהווה, מן הגענועים הכואבים של שעת שקיעת-החמה ומן הקממים הרכים של דמדומי-בקר. מי שם כנאד את רמעייתו של התועה בדרכי החיים החדש, של נכדו של יוסף היתום. העומד הרחק מן הישיבות ובתי-המדרשים ותועה בעולמות זרים וחרשים, מתבודד על ראשי ההרים, מפרכס ורועד בין הקה ויאוש, בין היות ולחרול-מהיות? מי ספר לנו את מלחמותיו של צלפחד החדש, עם חמאות נעוריי החרשות— של אותו צלפחד, שכבר נכנס בשלום לגימנסיה ועיניו ראו את האור הננו של ההשכלה, ויצא משם רצון ושסוע, לקוי ברוחו ובנפשו— ומי ציר לנו את מלחמתו של שמואל הצעיר— מלחמה יותר כבירה יותר עמוקה מזו של הדת-החיים— מלחמת היהדות והחיים, המלחמה הענקית והמכרעת שבין שני עולמות, שבין שני יסודות-חיים, מלחמת הקיום—אולי האחרונה— של היהדות בתור אימה ובתור השקפה, בתור אישיות היסטורית ובתור עיקר רוחני ?

אבל לא מינה ולא מקצתיה! איש לא פתח את פיו, לא הפסיק את הדממה. המלה הנואלת מתה קודם שיצאה מן השפה ולחין, שירת הזעם והגאולה לא נשמעה כמעט בחוצותינו (מלבד הקריאות הבודדות שהוזכרת), המחיות והפרצופים החולפים ועוברים לא נרשמו לזכרון בספר בחרס-אמן.

דממה מוחלטת, דממה מחרירה ומכאיבה, שלמה בספרותנו האלמית.

ה.

אחרים אומרים: זוהי מחלה אורגנית, אפיסה מוחלטת של כח-הרבור הלאומי, שמתחלת בריאתו היה לא כח. טבעי, אלא כח מלאכותי, שאי-אפשר לו להאריך ימים. הספרות העברית החדשה—אומרים אותם ה"אחרים"—היא יצירה מלאכותית, מין צמח ביתי, שאין גידולו מן הארץ, מין עקשנות של בעלי-חלומות, שאין לה תפיסה במציאות. ספרות חיה אפשרית רק בלשון מדוברת, אומרים מקצתם, —והיורשים השוחקים, בעלי הלשון המדוברת, כבר מתקרבים בפנים עליונות כדי לרשת את מקום המתה... אבל אנחנו יודעים, שכח-הרבור שלנו הוא כח טבעי, אדיר וחזק, הפועל בעמקי נשמתנו בלי הרף. הכח הזה הוא כל-כך חזק ושליטי-יחדי ברוחנו, עד שקולנו—קול יעקבו—נשמע אפילו בשעה שאנו מתאמצים לחקת קולות זרים,

בשעה שאני משתמשים בכל האמצעים כדי להשתיק את קולנו הפנימי. קול יעקב זה מדבר אלינו מתוך שירי הייני הגרמני, מתוך מנגינות הלווי הצרפתי, מתוך פסלי אנטוקולסקי הרוסי. לקולנו זה הפנימי אנו נזקקים, אם רוצים אנו או לא: תמיד הוא, ורק הוא, מדבר מתוך גרונו. וזה הקול החזק והעמוק, שאינו במל אפילו בששים, שבשום תערוכות שבעולם לא ספו צליליו ומעמו, הוא רק, מלאכותי ו, עקשני, שאין נידולו מן הארץ וקול-יעקב זה, שהוא חזק כל-כך אפילו בפי זרים, אפשר שלא ישמע בשעה שהוא חפשי מכל תערוכות וזה?

קול-יעקב זה מדבר אלינו בכל הקפו ועשירותו בלשונו העצמית, העברית. בלשון זו, המאחדת אותנו עם כל הדורות, היונקת והניזונה מתרבותנו הלאומית-ההיסטורית עם כל שפעת צורותיה וניניה, אפשר לנו להביע את אישיותנו הלאומית כמו שהיא, בלי חסר ויתר, בלי זיוף ותערוכות, בלי מלאכותיות וחקי. בת בוז הלשון העברית, שרק קצרי-ראות יכולים לזלזל בה, נצברו כל עשרנו וכל גדולתנו, נצברה עבודת כל הדורות הפורים והיוצרים, כל מה שחשבו והרגישו וסבלו אבותינו מדור דור, כל הרשמים הנצחיים של הימים הטובים והרעים,--זהו היסוד, שאנו בונים עליו, וזה הארץ, שממנה נידולנו. ריח של נצחיות נודף ממנה ויחוס של עבר ארוך ומלא תוכן. כחה ונבורתה הם באותה התערוכות המיוחדת במינה של צורות עתיקות בנות אלפים שנה עם אפני-הרבוב של האדם החדש מהיום, באיתה ההתאחדות שאין דוגמתה של קולטורות שונות ורחוקות בזמן ובמקום, של התפתחות תמידית מכפנים והשפעות מדוברות-גוונים מבחוץ.

וכלום יש צורך להוכיח במקום זה, שלשונו היה חיים טבעיים ומלאים, אף על פי שאינה מדוברת,--שהיא מלאה אפשרויות עתידות, שכחה לא עזבה והיא הולכת ומתעשרת ומתרחבת יחד עם מושגיני וכח-היצירה שלנו? כל שורה עברית, שאנו כותבים היום, היא סימן של חיים ושל כח לשוניים; שירתנו הלירית החדשה, עם כל דקותה ורכותה, עם צלצולה הנגוני, עם דמקה ומבעייתה, היא-גם ביחס הלשוני-סימן של נוער חדש ופריחה חדשה.

לא! אי-אפשר שיש לנו כאן עסק עם יצירה, מלאכותית, שאין נידולה מן הארץ--אריכות-ימים כזו וכח-התחדשות כזה אי-אפשר שיהיו מלאכותיים. יצירה שהיא מתגברת על כל המכשולים, שכל הרוחות אינן מועזעות אותה ממקומה, היא טבעית, הכרחית,--יצירה ששורש בארץ גזעה, אי-אפשר הדבר, שלשון זו, המלאה עוז ויופי, תאבר עצמה לרעת באמצע ימי פריחתה. אי-אפשר הדבר, שמפרות זו, הצורה העצמית לתכנו העצמי, תתעלם לחלוטין בשעה שאנחנו כללים כח-החיים. אי-אפשר הדבר, ששתיקה זו של עכשיו היא אפיסה מוחלטת של כח-הדבור הלאומי.

ג.

ואחד מן הצד אומר: לא הא ולא הא! שתיקה זו אינה--בעיקרה--לא התאולמות עצבית מחמת פחד-פתאום, אף לא התאולמות אורנאנית שאין לה תרופה, וזה מניעה פסיכית של כח-הדבור, אי-אפשרות של עראי לרבר במצב

נפש ידוע המסוכב מבחוק, שאנו רואים דונמתה בחיים הרגילים; המלה נחנקת בגרון. במצב כזה המניעה באמת אינה בנו, אלא מחיצה לנו. בשעה שעל דרך-משל, הצבור מתנמנם, נמצא הרשן במצב-הנפש של העדר כח-הדבור לפי-שעה, אבל המניעה אינה בו, אלא בצבור. ממש במצב כזה נמצאת יצירתנו הספרותית בשנים האחרונות. הספרות נתאלמה מפני שהעם נתחרש-זוהי, בעיקרו של דבר, עלת-העלות של מצב המשבר הרוחני, שאנו עומדים בו. המלה נחנקה בגרונו כה בשעה שראינו, שאין שומע לנו, שאין אונים בשבילנו, שהעם ירש למרי לגבי קריאותינו ודבורינו; בה בשעה שנתברר לנו, שהאוזן ששמעה על הר סיני נתחרשה לגמרי, שבעלי-הבתים מעבר מזה והצעירים והאינטליגנציא מעבר מזה אינם מבינים אותנו ואינם שומעים לנו. כח-הדבור עזבנו בה בשעה שנתברר לנו, ביחוד לרגלי המאורעות הנוראים, שנפסק הקשר בינינו ובין רוב חלקי העם, שאין ניצוצות ניתנים מאתנו אליהם ומהם אלינו, שנסתמו צנורות ההשפעה, מהכא להתם ומהתם להכא, שאנו נדרשים ללא-שאלונו, שקולנו היא קול קורא במדבר, שאנו מדברים אל העצים ואל האבנים. בשביל כך נשתקקנו! המניעה לא היתה בנו, אלא מחיצה לנו.

לרגלי המאורעות האחרונים נתברר לנו פתאום, שהגנו כגר הבוער משתי קצותיו בבת אחת. האבות נשלו מעצנו כהעלים בפתו בעבור עליהם הרוח הראשון; והבנים, שקוינו להם, התקרבו אלינו והתרחקו מאתנו חליפות, פסעו פסיעה אחת לפנינו ושתי פסיעות לאחור ורובם הלכו למקום, שמשם לא ישובו. כל בנינו היה נשען, אפוא, על קו-התו; חשבנו, שיש לנו עם ואין, חשבנו, שיש לספרותנו צבור, קהל שומעים ומבינים-ואין כלום. זאת היתה יקיצה נוראה, שהכתה אותנו בתמהוץ צבורה של ספרותנו החדשה היה כבר מתחלת ברייתו צבור חלקי מין, פלג-גופא. קודם כל-זה היה רק צבור של זכרים; כמה רוח וערנות ודקות-הרגשות וריח של אביב היה יכול להשפיע על יצירתנו הספרותית והפיוטית צבור של נקבותו אבל גם זה הצבור הזכרי היה, ברובו, רק צבור של באים-בימים, צבור של בעלי-בתים. הדור הצעיר והסתפח כמעט שהיה חסר לגמרי. רוב הקוראים היו אותם בעלי-הבתים והאברכים, המעיינים בספר, שרובם בקשו בספרות את הספרי הישן בכריכה חדשה. צבור כזה בודאי לא היה משפיע הרבה על היצירה הספרותית במובן ההתחדשות והתרחבות-הגבולים. רק מעט הצעירים, שקצתם נשארו אצלנו וקצתם שבו אלינו, היה השאור שבעים. והגלגל-המניע במכונת-התפתחותנו.

אבל בשנים האחרונות נתפרדה החכילה מעבר מזה, ואנחנו נשארו קרחים מכאן ומכאן. מפני שכל עיקר עבודתנו היה חפוש הסינתזה הגואלת בין היהדות והאירופיות, על כן מלחמה לנו עתה מפנים ומאחור; עם האבות הכופרים באירופיות ועם הבנים הכופרים ביהדות. ישראל סבא אינו שומע לנו, מפני שאזניו אזני יעקב וקולנו הוא לו קול-עשיון; ישראל הצעיר נתחרש בשבילנו, מפני שקולנו קיל-יעקב ואזניו אזני-עשיו.

האבות בהכרח התרחקו מאתנו כה במדה, שהתקרבו לאותה

הסניתיו המבוקשת. זה היה שרוך מזור מעיקרו: ישראל סבא וספרות חרשהו בראשונה הרכין ישראל סבא את אונז חזקנה. הקשיב שמץ מדברינו: השכלה, מדיצות יפות, שירים על האביב, מהיכא תיתי—ישמחו בחורים בילדותם! אבל בה במדה שהתקדמה והתבשלה יצירתנו הספרותית, בה במדה נעשתה שמיעתו התולנית, העפה והחלשה מאז, יותר חילנית, יותר כבדה יותר לקויה. אותה השמיעה הפנומה, שהסתגלה במשך הדורות רק לקול ענות חלושה, לבכיות ואנחות, לחצאי-בטויים שר ספק ויאוש, לא מצאה די כח להסתגל לקולות החדשים של ספרותנו הצעירה, לקול ענית נבירה, לשירה צוהלת ומועזת של חיים ואור, לנגון הבטוח של ודאות והתנכרות הרצון. הקולות החדשים לא יכלו להתמזג עם הזכרונות הישנים, התרועעות מהיום לא יכלו להתאחד עם האנחות מאתמול—וישראל סבא נתחרש!

הבנים והמעט הלכו מאתנו בראותם, שאין אנו יכולים להפוך את הקערה על פיה ושעדיין שורש בארץ-הדורות גוענו. ורובם עדיין לא שבו אלינו, עדיין לא התחילו לשמוע את קולנו. אין להם אונים בשבילנו, אין להם הרצון לשמוע. את הכל הם שומעים, יותר מכפי יכלתם. רק לא את קולנו. הם, חרשים לדבר אחר, הם חרשים בשבילנו.

העם החרש! זוהי המניעה הנפשית, שעשתה אותנו לפי-שעה לאלמים. באמת אין אנחנו אלמים, אלא ענוסי-נפש. לא כח-הדבור חסר לנו, אלא חשק-הדבור, האמונה בדבור. כלום פסק הקורנם להיות קורנם מפני שברגע ידוע אין לו סדן? אש-אלהים בוערת בלבנו בלי הרף, ראשנו מלא חלומות-קסם, חלומות החיים והכח, ועל שפתותינו פורחת שירה הרשה מלאה עוז והדר. הקורנם צריך רק לסדן! כלום אני חסרים אלא עם שומע, אונים בריאות, פתוחות, צעירות. לא הספרות צריכה לרפואה, אלא העם; לא האלמות היא מחלתנו, אלא התרשות! הבו לנו רופאים, שירפאו לא רק את קיבת העם, את שרירי העם, את מוח העם, אלא בראש וראשון את אונזי העם. זה קורם לכל! רפאו נא בראש וראשון את אונזי העם התולות, השיבו לו את כח-השמיעה—כי אש-אלהים בוערת בנשמתנו ואנו רוצים לדבר!

10 פ"א, כ"ט חנוכה תרמ"ח.

ילקוט קטן.

ספר שני

ד"י.

סימך השאלה.

השלח הניע לחוברת המאה

ובשעת יציאתה של חוברת זו יושב אני תרחק ממקום המעשה הרחק מן החבורה הספרותית הקטנה שעדיין השלח היא לה לפה—ועל לבי עולים זכרונות סמי השלח הראשונים. ימי חבלי לידה שלו, כשהיה אך צופר לתכרואות על יד, ואני בעצמי לא ידעתי עדיין, בריה זו מה תהא עליה ואם, מה שאני עושה עתיד להיות אותו דבר שדרוש להעשותי, והרהורים רעים היו בעיני אדם נפש יומם ונחלים שנתי בלילות...

אבל סוף סוף, אחר מלחמה פנימית קשה, ערכתי והוצאתי את החוברת הראשונה וגם, פתיחתי נתתי בראשה, פתיחה, שכל עמלי לא עמד לי לבתבה כמנען של, שלות-הרוח, ושלא ברצוני נראו בה בה וכה עקבות אותם, הרהורים, שלא יכלתי להצנינם.

כבר נלאינו—כתבתי אז בפתיחתי—להתרגש ולהתלהב והנני רוצים גם לדעת ולהבין, סימן-השאלה הנדול, אשר נראה על פני היהדות כשני הדורות שלפנינו יאשר הסתתר אחריהם בעב הענן, חוזר ונגלה פעם נוספת סוף הערפל, ויחדו ספיני שכרון רגשותי ומכריחני להתבונן בעינים פקוחות ונרעה צלולה על כל פרטיו: מה היא עצמותנו הלאומית הרוחניות, עבשבילה א נמכתה אני גלחמים עם כל היקום זה אלפי שנה מה חס חיינו הדומים בכל מידות מודרני, באיזו מדה חיינו הם באמת ובמה הם צריכים וסובלים תקיף ועל הכל ומתוך הכל—שאלת העתיד: אם, איך ומתי נגיע אל, ההנהגה המקיפה לשית השמץ וזעזע הקורע אותנו איברים איברים ונושאים אחד אחד לים, תחלי.

לכפף מתרגמים לכל השאלות הנדולות האלה, המהמלקות כל אותה לחנן שאלות פרטיות, ולקרבונו יותר אל התכלית הנרצת: דעתה אם עצמנו, להבין את חיינו ולכונן עתידותנו בתבונה—אז הנה, תעזת השלח ביום הכראו.

י' עיין "השלח", כרך ט"ו.

ז' עיין, ועל פרשת דרכים", ו', עמ' 3, 8.

ואיש לא ידע עוד או, שבאותה שעה כבר היתה הולכת ונרקמת בריה חדשה בעסקי חיינו, שעתידה היתה בקרוב, להחזיר עטרה ליושנה, להגביר את ההתרנסות וההתלהבות על הרעת והתכונה במדה שלא היתה כמוה בזמננו, ובסרם הוציא, השלח את שנתו הראשונה יצאה בריה זו לאויר העולם בבזיליא ו, סימן השאלה הגדול חזר ונתכסה ענן כבר, ענן של דמיונות והויות, ולא נשאר מקום עוד לדגל הדעת, אשר הרים, השלח בתוך המחנה הגדול של, שכורי הדגש. מני או עברו עשר שנים. והכל יודעים, כמה קשה היתה מלחמת-קיומו של, השלח כל אותן השנים; גלה מעיר לעיר, עבר מעורך לעורך, נפל וקם, נפל וקם. ואחר כל אלה עודנו חי, ובעת רעה זו, כשהספרות העתית כלשוננו כמעט עברה ובטלה, הניע, השלח לחוברת המאה!

במה זכה להאריך ימים? האם באמת הצליח להתקרב למטרתו, למצוא פתרונים לחידות קיומו הלאומי בעבר, בהווה ובעתיד, ובשביל כך נתחבב על הקהל? את חירות קיומו לא פתר, ועל הקהל לא נתחבב; כל ימיו היה עומד מחוץ לכל המחנות וכלם יחד צרריהו. ואף על פי כן, בכל פעם ששכל כחו וחדל לצאת ומן-מה, היו צרי ו נאנחים ומתגעגעים עליו ועוזרים להשיבו לתחיה... בשביל מה?

התשובה האמתית היא, כמדומה לי, זו: לא בשביל שהצליח לבטל, סימן השאלה, אלא בשביל שעמל תמיד לגלות, סימן השאלה לעיני הכל בעת שאחרים השתדלו, להסתירו בעב הענן. הדרך הוה אמנם אינו מסוגל לעורר אהבה בלבבות, רוצים הם בני אדם בתשעה קבין של דמיונות נעימים ולא בקב אחד של אמת מרה, ותמיד יועף לבם על המפורים את, העננים החביבים עליהם. אבל יחד עם זה אינם יכולים להמלט מן ההרגשה האינסטינקטיבית, שהמפורים הללו מביאים ברכה לעולם ויש צורך בקיומם...

ובמובן הזה יוכל, השלח להחשב כ, ועיר-אנפין של תקופתנו בכללה. גם היא, התקופה הזאת, עם כל שאונה והמונה, לא הצליחה למחות, סימן השאלה על ירי תשובה מספקת, אבל הצליחה להביאו לידי גלוי באופן בולט מאד, כמעט בכל ארצות פוזרינו, במזרח ובמערב, הולכים ומתפורים ענני הרמיון, שהסתירו את שאלתנו הלאומית משני צדדים: הללו מזה שדלו את מציאותה, והללו מזה דמול פתרה על נקלה. עכשו אלו ואלו מבינים כבר, כמה גדולה ועמיקה השאלה וכמה קשה ורחוקה ה ת ש ו ב ה, ועיר שם, ועיר שם נמצאים עוד אמנם, איום מאושרים, שבהם אנשים מישראל שוקמים על שמריהם, לא למדו כלום ולא שכחו כלום, והכל אצלם, כדאשתקד. אבל אין צורך, אספקלריא מאירה בשביל לראות, שמיום ליום הם פותחים והולכים, אפילו זקני ביה-המדרש שבעיר סינסינטי-המבצר הגדול של, אשתקד—לא יצליחו לגרש מעליהם בצעקתם את השאלה הלאומית, הרופקת על דלתיו, אפשר לגרש את פלוני ואת אלמוני, אבל אי-אפשר לגרש את הרוח, העולה ממעמקי החיים ונרחקת ונכנסת לכל מקום דרך, חורין וסדקין...

הקוראים אולי שכחו כבר אותו מאורע שרמזתי עליו כאן, אבל בלבי חזר וניעור זכרונו בימים האחרונים ולא אוכל להתאפק מלהשתמש בו לענייני כידוע, התחילה לפני ומן-מה להתפשט באמריקא מחלה מוסרית, המגלה

את החיה הרעה שבארם בכל נלותה ושמיה את הצדק ורעיון, האנושיות לשחוק וקלסה. על שנאת השחורים—שיש לה לפחות איוו התנצלות בחיי העבר—נוספה שם עתה שנאת, הירוקים (בני יפוא וכו'נא), ובשם, הקולטורא הלבנה עושים בני אמריקא מעשי שור ורצח לעיני השמש ולא יתבוששו, ובאלו הימים נודמן לי לקרוא על הענין הזה מאמר נאה, המתאר את החזיון השפל כמו שהוא 1). ומני אז איני יכול לשכוח את חכמי ישראל שבסינסינטי, הנה אך לפני ירחים אחרים נודעוהו אמריקא לקול צעקתם המרה; היהדות, היהדות בסכנתה כי נמצאו בין כתלי מדרשם אנשים הכופרים בעיקר הנדול של תעודת ישראל בגולה להיות לאור גוים ולהורות לכל העולם דרכי צדק של היהדות, ותחת זה הם מעוררים בפוסטי שאלות לאומיות, כאלו היהודים הם עור עם מיוחד ולא כנסיה של בני-נביאים, נושאן דגל הצדק בין העמים. ובכן, למי נאה היה למחות עתה נגד עלבון הצדק והשפלת ערכה של האנושיות, אם לא להם, למגני היהדות ותעודתה וכי יש לך שעת-הכושר יותר מו להראות באמת לכל העולם, כי תעודתנו בין הגוים לא מליצה ריקה היא?— אבל חכמי סינסינטי שותקים; היהדות שלהם מתחבאה עם תעודתה בבית מדרשם, והמוחים נגד העול הם— מבני אותם הגוים שצריכים הם לאורה...

והנני חושב, שאי אפשר שלא תעלה על לב התלמידים—גם בלי עזרת המורים, האפיקורסים שגורשו משם—שאלה כזו: הנה למדנו רבותינו, שתעודת פוזרנו לבין הגוים היא בשביל להמשיך פעולתם של הנביאים, והנביאים הן לא יראו לעמוד לימין העשוקים בכל עת ובכל מקום; הם הגידו למלכים פשעם ולעמים חטאתם ולא חתו מפני כל, מדוע איפוא אני מחשים, בראותנו דמעת עשוקים, ולא נמלא תעודת קיומנו? במה נשתנינו אנחנו מהם, אם לא בזה, שהם ישבו בתוך עםם ובארצם הלאומית, ואנחנו הגנו... בגלות ואין לנו רשאים לפתוח פה נגד הבעליזים...

וכה מפזרים עתה החיים עצמם בכל מקום את העננים העולים מבתי-המדרש הישנים, והשאלה הלאומית חודרת לכל פנה ומתיצבת לפני בני עמנו בכל גדלה ומוראה.

ואל תאמר: מה בצע בשאלה, כשאין עליה תשובה? התשובה בוא תבוא, אף. אם תתמהמה, כשאימה שלמה שואלת, אי אפשר שלא תשיב.—

אחד העם.

לנדון, ו' סכת תרס"ה.

1) The Racial Question on the Pacific Coast (Times, 30 November).

מחשבות ומעשים.

נמקט פילוסופיה לחובבת חסידים.

...ובכן כבר עברו עשר שנים, וכבר נכתבו ונרפסו מאה חוברות השלח!—

ורואה אנכי בחוש, שדודתי, נחמה ערן, היתה חכמה מחובבת. היא, זכרונה לברכה, היתה אומרת אלי תמיד ומשננת מאה פעמים בכל יום, כי העת אינה עומדת, העת רצה, צריך להשתמש בשעת הכושר... ואנכי לא האמנתי לדבריה, לא השתמשתי בשעת הכושר ועל פי הרוב—הפסדתי.

ולא רק בנוגע אלי, בעניני הפרטים, אלא אפילו בעניני הקהלה היתה עומדת תמיד על המשמר ליעץ לראשי הקהל עצות טובות והנחיות. עתה הגיעה העת—היתה אומרת לראשי הקהלה—להשלים עם הפריץ ולהשת מרעה בעד העוים: הוא מדגיש איזו סעקה ונוח להתפשרות... עתה—אמרה פעם אחת—עת לבנות בית-המדרש; בספריות שבחצר, ספחים מפני איזו מחלה מתרבת ויחזירו את הבנין, עכשיו עת להתחיל בבנין בית-המדרש: האדונים רוצים דוקא שיהודיהם יתפלל הרבה... ואפשר שגם ירבו עצים לבנין; עתה העת—היתה טוענת תמיד—להוליד את הילדים אל, החדרי, כי כשתעבור העת ויגדלו—ימאנו ללכת....

חבל, שלא אני ולא ראשי הקהלה היו משגיחים בדבריה. לא השלימו עם הפריץ בשעת הכושר. והמדה לא נתן להם... לא בקשו רשין לבנין בית-המרחץ, ולא נבנה עד היום. והעוים רעבות, והקהל מתגרר, מתגרר... ואת הילדים לא הוליכו אל, החדרי בלדותם, באמנם: יגדלו וישבילו ובעצמם ילמדו... זעתה הילדים גדלו, והנם בורים גמורים. ואפילו צורת אות עברית אינם יודעים, ואפילו את תפלת, הקדישי אינם מכינים, כי... העת לא עמדה.

חכמה גדולה היתה דודתי, חכמה גדולה, ואנכי לא ידעתי.

כמו שבכלל לא ידעתי שהוקנים שלנו, למרות פשטותם ותמימותם, היו בכמה וכמה ענינים, ביחוד, בעניני הצבור, פקחים ממנו, וראשית הבינו, כי העת אינה עומדת, וצריך להשתמש בשעת הכושר. ועמרו תמיד על המשמר, כדי שלא להחמיץ את המקרים. המה ידעו, לעות דברי, ואנו באביב שוכחים כי עוד יבא החורף, ומתהדרים אנחנו בבגדי קיץ, בשעה שהחורף משריץ קרחו כפתים. השנים בפינו דא ללא נקשן, זאנו מזמרים את שירת זאביב.

ובכלל חסר לנו חוש הריח, העתי,—היינו, אינו חסר לנו, אבל אינו מסיר כהוגן; יש שהוא מחודר ביותר, רק מן הרק, ומרנישים אנו איוה עתיד של

כמה דורות לפנינו; ויש שהוא קהה ופגום ואנו מרגישים את הד איזה עבר של כמה וכמה תקופות שכבר בטלו... ומכאן כל אותה הערכוביאה בחיינו. ואולם, לעזת דברי, לעשות הכל יפה בעתו אין אנו מבינים, ובכל אופן, זקנינו הבינו ענין זה יותר ממנו.

אתם תשאלו אולי—לא אולי, אבל ודאי תשאלו—ומה עלתה להם בהכנתם מה צברו בחייהם ומה השאירו לבניהם אחריהם?

זו היא אמנם שאלה אחרת, ועל השאלה הזאת יש להשיב תמיד את תשובת הזאת להחסירה, בשעה שדרשה ממנו מתן שכר על שהוציאה את העצם מצורנו; והמעט לך מה שהוצאת בשלמות את ראשך מלועי—

רבותי, הניעה השעה להבין, שבאמת לאו מילתא זוטרתא היא זו. יש צורך בראש מיניסטר, כמו שאומרים, כדי לצאת בשלום מלוע הזאב.

הניעה השעה להבין, כמה גדולה הכבשה העומדת בין שבעים ואבים, וכמה גדולים היו רועיה, מנהליהו היו עתים כאלה, ימים כאלה, שהיו נצרכות כל האינרניה, כל ההתחכמות וכל הפקחות אך ורק כדי להתקיים יום או יומי, בעתים כאלה אי אפשר היה כלל לחשוב על העתיד, ולדאוג ל"אחרית". אבל היו בטוחים, אשר אלו בא המקרה לידם לצאת מן המצר אל המרחב לא היו מחמיצים אותו.

קראו לזאת במלנות, קראו לזאת שתדלנות, לא בשמא תליא מלתא; הכל מיב אם הסוף טוב.

והוא שתדלנות—מה בכך?—ומדוע זה כל אחד מאתנו בחייו הפרטים, בצר לו, פרשה לו לעצמו כל מיני שתדלנות, מן ה"פרומטיקציה" היותר רחוקה אל מכירו של שומר הסף במסדרונו של התקף ועד, המלצה לפני שפחת פילגשו... ואינו מתביש כלל בדבר, אדרבה, הוא מבקש את השתדלנות הזאת ושם כשהוא מוצא אותה, ובחיי הכלל והצבור הגנו בעלי-נאיה משונים, מכסלים את כל זאת ומתבישים בדבר.

אתם אומרים בלשון של גנאי, שתדלנות. ואני אומר כי זו היא מעין דיפלומטיה. כי מה היא באמת דיפלומטיה אם לא שתדלנות?—כי דיפלומטיה בשעה שבה גדול ותקף עומד מאחוריה, אינה חכמה כלל. וזה המנצח הגם שהטיל את חרבו על כף המאזנים וקרא: Vae victis! לא היה דיפלומט כלל. ודיפלומטיה בשעה שאין בך אדיר מאחוריה—הרי היא שתדלנות עם כל הליכותיה... עד השוחר בכל שבעים פניו.

וזו היא באמת כחה של דיפלומטיה אמיתית, להבין, שאינו כראי להטיל את החרב על כף המאזנים, בשעה שאין לה, לחרב, ערך... אלא לבקש דרכים אחרים, ללכת גם סחור-סחור, כדי להשיג את המטרה. סוף דבר—להשתדל בשתדלנות...

דורות הראשונים הבינו את הסוד הזה, וגם דודתי היתה שתדלנית. ובעולם הקטן, בחוגה הצר, היתה, דיפלומטי והרגישה את מרוצת העת. היא הזהירה אותי כמה וכמה פעמים על זאת, ואנכי, אודה ולא אבוש, לא הבנתי אותה, לא האמנתי בדבריה...

יש אשר האמנתי שהעת קפצה פעם אחת קפיצה גדולה, שיטה של תיק

שנה לפני, ויצאתי מבלי, וחלמתי חלומות בהקיץ, חלומות העתיד, וחייתי בימי נכדי, דור העשירי אחרי... ויש אשר דמיתי, כי נסוגה לאחור וחי אני בתקופת אבי זקני, דור העשירי לפני...

ועל-פירוב שכחתי בכלל את מרוץ העת. דמיתי, כי עומדת היא, ואנכי עמה.

כי כמו שאין אדם רואה ננעי עצמו, כך אינו רואה ננעי שנותיו, ואלו הייתי פילוסוף הייתי אומר, שכך גם צריך להיות. וזו אחת המתנות הטובות שחנן בן הנוצר את האדם, בכדי לשמרו מן היוש, שאינו מרגיש את מרוצת העת ואינו מרגיש, איפא, בזקנותו.

והיה הדבר בוראי טוב מאד, אפשר היה לחיות מאה שנים ושלא להרגיש את הזקנה, אלא שיש קוץ באלה זן: אחרים מרגישים בדבר. ועל פי הרוב, מרשעתם, באים ומודיעים את הדבר לבעליו, לפעמים בניחותא, בלשון של רחמנות, ולפעמים גם ברוגז, ואם גם זה אינו מועיל, הולכים ועושים לו יובל, מבלים אותו על כרחי. כנאומי של ד. פרישמן, וסוף הקומדיה...

ובאמת קשה לו לאדם להרגיש את מרוצת זמנו. נוח לו לאדם להאמין שעמר נלגל חמה, שהימים אינם חולפים והשנים אינן עוברות והוא בעצמו חי וקיים עמהם, בלא כל חליפות ותמורות.

וככה חייתי גם אני.

והנה מאה חיברות, השלחי, ומוכרח אנכי להאמין כי עברו עשר שנים וכיון שהסתכלתי בדבר, הרי באתי לידי מסקנא, שעשר השנים האלה לא נכרו כל כך על כל סופר וסופר כמו עלינו הסופרים, המספלים תמיד בשאלות היום וכותבים מעניא דיומא.

כי אלה העוסקים בחכמה, באמנות, בשירה, במחקר ובפילוסופיא אינם מבלימים את התקופה ודרישותיה במדה כל כך מרובה כמונו, הם הנם במדה ידועה למעלה מן המקום והזמן, ורק אנחנו לברנו, הסופרים העוסקים בעניא דיומא, הננו מסמנים את הליכות העת. ואם על פי ספרים וסיפורים באתם לדין על התקופה שעברה, נטיותיה וזרמיה, מטרותיה ומאיייה, שאיפותיה והבטחותיה, יכולים אתם לדלג על כמה וכמה ספורים, חקירות, דברי בלשנות וכדומה, אבל אין אתם יכולים לעבור בשתיקה עלינו... אין אנחנו כותבים לדורות; כותבים אנחנו לשעה, ליום לכל היותר לחורש, הדברים כשהם בפני עצמם אולי אין להם ערך עתה, המחשבות נשתנו ועמהן גם המעשים. אבל הם הנם הד החיים שעברו, הם האמה למיד, כמה התרחקנו ללכת קרימה או נסוגנו אחור.

הפילוסוף, המשורר, החוקר, האמן, הבלשן, התורני, בצד לו מסתתר באיזו פנה ספרותית, בורא לו שם את עולמו הרוחני. חולם את חלומותיו ושוכח לנמרי את העולם השפל, העכור, הגס, הפשוט, לא כן אנחנו. בעל כרחנו הננו חיים את החיים, כמו שהם, ואין לנו מנוס ומפלט מהם, ואין אנו יכולים, אף אם אנו רוצים, להסתר ולהמלט. על כרחנו אנו עומדים על המשמר ומרגישים את רפיקת העת...

ועשר שנות, השלחי עשר שנות חיים הן. חיים שנצטמצמו, שנתרכזו ושנתנשמו במאה חיברות.

ואיו חיים, ואיו שנים? שנים שכמותן מעטות בכל דברי ימינו. כמדומה לי, שתקופה כזו, עשירה כל כך בתקוות ובמהפכות, בבנין ובהריסה, בבטחון וביאוש, עוד לא היתה לנו מיום צאתנו בגולה. במשך השנים ההן ראינו את עמנו בתקותו וראינו אותו ביאוש, ראינו אותו ביפיתו וראינו אותו גם בגלותו... לא עשר שנים, אבל דור שלם, דורות שלמים עברו עלינו, ויודע אני כמה וכמה משלנו, שהתחילו את עבודתם ב,השלח", צעירים לימים, עליוזים ורעננים, מלאים חיים ותקוה—ווקנה קפצה עליהם פתאום. נתקררו, נצטננו, אברה רעננותם ואבר בטחונם, אמונתם בעתידות עמנו נכרתה מהם, התיאשו ואינם רוצים, ואינם יכולים עוד לעבוד עמנו.

ואני ידעתי לפני אש אחד בא בשנים שנתפס בדבר עברה... וכשהתחילו הבריות להוכיחו, לביישו: היתכן שערות שהלבינו, זקן לבן—וענינים כאלו?... השיב להם בגאון: אל תבישו אל הראש ואל הזקן; הבישו ללב, הראש זקן, אבל הלב צעיר. איני זוכר עוד היטב, אם קבלו את תשובתי ונתקרה דעתם ואם לא קבלו ולא נתקרה דעתם, ודאי לא קבלו, ולא נתקרה דעתם; כי הבריות ברשעותם אינם רוצים להכיר לב צעיר של, ראש לבן... ובכל זאת, התיירן, כמו שאומרים הדרשנים, הריהו תירון, ובזיון לגלות, חביבי, בזיון להודות: במובן ידוע, נמצאתי גם אנכי במצבו של מכירי השב; התקיפה הארוכה ההיא לא הוקינה אותי. הוקן אמנם הכסף, פליטת הבלורית שעדיין נשארה על קדקדי הלבינה, אבל לבי, לב עברי, לא נודקן, ובאותה האמונה, באותן התקוות, ובאותו הבטחון שנכנסתי לפני עשר שנים ל,השלח", הגני נכנס עתה לה, עשיריה' החדשה, השניה. בוו האמונה, ואולי עוד בגדולה מזו: לעת זקנתי החלתי להאמין גם בתחית שפתנו, לא תחיה מדומה, חנומה בגוילים, אבל, תחיה חיה' ממש. תחיה שכרבור. לא תחיה שבכתב וספר, אלא תחיה' שבפה—בפיות בניה ובנותיה... וידעתי כי תאמרו לי, וכבר אמרו לי, היתכן: שערות שהלבינו, זקן לבן—וענינים כאלה?... ומוכרח אנכי להשיב את תשובתי של בעל העברה הלז: אבל הלב צעיר. וכמדומה לי, ורוצה אנכי להאמין, שגם בניכם, קוראי החיבים, קוראי, השלח, ימצאו עוד, בעלי-עברות זקנים כאלה, שלבם לא מת בקרבם, המאמינים עוד ומיחלים ומקיים, חביבים עלי אתם ויקרים, ואשמח לפגשכם תמיד, ובדאי הנאה גדולה ויתרה תהא לי, אם בעוד עשר שנים נזכה עוד הפעם להזדמן לפונדק זה, לשוחח מעט, לפטפט על, מחשבותינו ומעשינו. וידעתי כי רבים יתלוצצו בנו על תומתנו, פשטותנו ואופטימיותנו, אבל... אין דבר. המה יתלוצצו ואולי גם אנחנו בעצמנו נתלוצץ קצת על ילותנו השניה והשלישית... אין כאב ראש בא על ידי כך, אמרי אינשי, כל ליצנותא מותרת, ואפילו ליצנותא דעצמו. העיקר אמנם שלא להתישן, שלא להתרנו, שלא להתיאש ושלא להתעפש...

ובכן, כה לחי, חביבי הקוראים, בבטחון, באמונה, כה לחי!

בברכת התחיה

רבי קרוב.

סמאמיסמיקה של „השלח“.

אפילו בחוברת-הדמאה, חוברת של יובל-כפול, איראפער, כמובן, להשלח הלל את עצמו ואיראפער לעורכו או לסופרו בשבט הענינים, שבאו ביז כרכיו, ואף לבקר ולננות אין נהנים בחוברת יובלית. לפיכך חושבים אני לתת בזה רק מספרים יבשים, כמעט בלי שום ביאורים שמהם יראה הקורא מאליו, כמה דברים פרסם „השלח“ במשך יא שנות קיומו (בהמסקות שונות ביניהם) מכל מקצוע ומקצוע, אל מה הרבה לשים את לבו ובמה מעט לעסוק, ואנו מקוים, שהמספרים הללו יראו בלשונם הממלכת בדברות מקומעות, אפומה הדיסא „השלח“ על הרבש הלאומי שלנו, ואנו יתברר על ידיהם נדכון כמה או מן ההפזרה יש בכמה וכמה ממעטותיהם של קורא „השלח“ על שהוא ממעט ב„ענייני-השלח“ או על שהוא מרבה ב„חקירות יבשות“, וכיוצא בזה.

וחייבים אנו להקדים, שהמספרים הללו, אף על פי שאנו ערבים בעד דיוקם, הם סוף סוף יחוסים כמובן ידועו קשה לתחום תחומים ולנבול נבולים, כי יש דרבה ענינים, שהם שייכים לשתי מחלקות ספרותיות שונות בבת אחת או אף לשלש וארבע, כאן נשאר מקום רחב לשקול-הדעה, על איזו מחלקה יש למנותם, ואפשר ששקול-דעתנו לא תמיר היתה מכרעת באמת, אבל סוף סוף אין אנו עוסקים כאן בשעורים הנדסיים, ואם המושג שיקבל הקורא מן העבודה ששחקקה ב„השלח“, יהא אפילו רק בקירוב—דיינו.

נתחיל מן המובליצמיקה:

המובליצמיקה של „השלח“ כללה: א) במספרים מובליצמטיים, שונים על שאלות-חיים ושאלות-הספרות בכלל. ב) בסתבים טאציטות שונות. ג) בהשקפות חרסיות על כל הנעשה בישראל בארצות שונות. ד) הסגן הראשון באו ביז כרכי „השלח“ שנה ושלשים ותשעה מאמרים, שהם נחלקים למחלקות אלו: א) 33 מאמרים בשאלות חסן הישראליות הכלליות, חוץ מעניני התנא, הכלכלה והמסאמיסטיקה וגם חוץ מעניני הצניעות והסאלות ישוב איץ ישראל. ב) 65 מאמרים על עניני הצניעות. ג) 23 מאמרים על שאלות הישוב בארץ-ישראל. ד) 13 מאמרים על עניני התנא בחוץ-למדין. ו) 5 מאמרים על שאלות הכלכלה והמסאמיסטיקה (כמעט כולם מאמרים גדולים בככותם, למשל, מאמרו של ד"ר ח. ד. הדרוויץ בשבעה המשכים ושל ד"ר פ. ליפשיץ בתשעה המשכים). ז) חס"י השני (סתבים טאציטות שונות) באו שבעים ואחד מאמרים, שהם נחלקים למחלקות אלו: א) 22 סתבים מדי אחינו ברוסיה. ב) 29 סתבים מדי אחינו בטערב אירופה ובאסירקה. ג) 20 סתבים טאציטות-ישראל. ד) הסגן הראשון באו ששים השקפות ושל ד"ר פ. עהרנפריץ, עבר, ד"ר פ. הלז, המסקנה ועוד.

בסך הכל באו ביז כרכי „השלח“ מאמרים ושבעים מאמרים מובליצמטיים. אנו עורבים אל ענייני-הספרות, ורוביקה, שבה כלולים מאמרים על שאלות-הספרות הכלליות, השקפות ספרותיות, בינאמיות וכאראקטיריסטיקה של חכמים וסופרים ושל ספרים וטאמרים, פרטים נבועים אל הספרות ומאמרים-בקרית כמובן המצוטטת של סלה ו. סטין זה באו ביז כרכי „השלח“ מאמרים וחמשה מאמרים, שהם נחלקים למחלקות הללו: א) 111 עניני ספרות בכלל. ב) 18 השקפות ספרותיות—ד"ר פ. עהרנפריץ, „ספרותנו“ (ד"ר יוסף קלוזנר) וכתבי עתנו“ (סופרים שונים); ג) 36 רישות ביבליוגראפיות; ד) 40 מאמרים-בקרית ספרותיות, שבהם „עניני ספרות“ נמצאים מאמרים גדולים בכמותם, שהם ספרים שלמים, למשל: „יהודה ליב גורדין“ (ד' המשכים), „סמולנסקיין בתור סופר“ (ד' המשכים) לבריניץ; „ישראל חרובי בןן הספרים“ (עשרה המשכים) למרדכי בן הלל הכהן; „שפת-עבר וספרותה באסירקה“ (ד' המשכים), „מרדכי עטנאל נד (ד' המשכים) לז"י רייזין, „הדברט סנסט“ (נ' המשכים) לד"ר שמואל. ועוד.

בסתבים-ישראל וכן הפדע הכללי, חוץ פילוסופיה, באו ביז כרכי „השלח“ מאה ושלשים וארבעה מאמרים, שהם נחלקים למחלקות אלו: א) 9 מאמרים-סדע, שכוללים תקפות שונות, ג) 5 מאמרים-סדע על תקופת בית ראשון ביהוד, ג) 39 מאמרים על תקופת בית שני ביהוד, ד) 7 מאמרים על התלמוד ביהוד (ביניהם גם ספר שלם מאת תלמודי), ה) 38 מאמרים על יסוד-הינים עד המאה ה"ש ועד בכלל; ו) 12 מאמרים בבקורות-הספרא; ז) 24 מאמרים בעניני הלשון, גוהם 6 מאמרים נבועים בשאלת הדחבה הלשון העברית ותחיתה והשאר—בשאלות פילולוגיות.

גם בין המאמרים בכתב-הישראל יש ספרים שלמים, למשל: „הורשי רשומות“ (ד' המשכים), והדליצמיות „הישראל“ (ה' המשכים) לה"ה ברנפלד; „חיי החידים בימי הבינים“ (ד' המשכים) לדוד לין, „בן סירא“ (פ' המשכים) לדוד כהנא, „שפדעבי הידשה“ (ג' המשכים) לשביו, „עסקי שפה“ (ה' המשכים) לר' אלעזר שולמאן וזו, „המסגרת בשתי רשויות“ (ד' המשכים) לד"ר רובין, „עשרת השבועים“ (ח' המשכים) לשים לאזאר, „כל-המסר בישראל“ (ד' המשכים) לפנחס טענקובסקי, „להחלית השלחן הערוד ופ' המשכים) לרב צעיר, „כתבי-התורה וכתבי-הקודש“ (ה' המשכים), „הרעיון המשיחי בישראל“ (ד' המשכים) לד"ר קלוזנר ועוד. על הפילוסופיה הכללית והעברית באו ביז הכרכים של „השלח“ שלמים ושבעה מאמרים, שהם נחלקים למחלקות הללו: א) 12 מאמרים על שאלות הפילוסופיה הכללית וב) 25 מאמרים על שאלות הפילוסופיה העברית. התלומות, „השלח“ תה „פילוסופי“, „מסעשט“, „אקסירי“ ויהי טראי, שנשפועו כשה פעמים מצד הקראים והחסינים, אין להן, איהוא, למעצני הובל, על פה שסמטנו. אצל קצת נחמס יש למצוא בזה, שאף בין המאמרים הפילוסופיים יש ספרים שלמים ורבה. למשל: „תורם חיים“ (ה' המשכים) של שטיינמאן, „ההשקפה“ לד"ר ברנפלד, „שאלת הבחירה בישראל ובקשר“ (ד' המשכים), „השקפת-החיים והספרותיות“ (ד' המשכים), „תורת הבחירה בשיטותיהם של קאנט וסופרניורער“ (ה' המשכים) לד"ר נישאט, „החוב האדע“ (פ' המשכים) להלל ציפלין, „שלחן השכלי“, „אחד העם“ ועוד. טעום המספר בנידון זה סמטלא, איהוא, על ידי רבה הכמות והאמיות.

אנו מונים אל הלך המאמרים החדש, שאנו כללים בחוכו אף את החידים המצטטים. סחלק ספרותי זה באו ביז הכרכים של „השלח“ מאמרים ותשעים וארבעה ענינים, שהם נחלקים לסגים אלו: א) 106 רישות, צירוס ומפורסם קצרים; ב) 11 ספרים גדולים ורומנים; ג) 6 דראמות; ד) 127 שירים; ה) 44 פילוסופים. בין המפורסם הגדולים יש ספרים שלמים, למשל: „בעקט הבכא“, של ר' מנדל מוא"ל (ד' המשכים); „נפש רחוקה של ש. בן ציון“, „אמית בעל נוח“ של ב-ק; „לאנץ“ של פיינערבין; „בזאף“, „מסביב לנקודה“ של ברנ; „שיי טעשה“ של חסי הארכי ועוד.

בין הדראמות יש אחדות, שמגיעות בכמותן עד לספרים שלמים: „הרבנית בידק“ של י"ל פרין; „צא חור“ של שלום אש; ר' ליב גולדמאן ו„בת“ ו„תק"ה“ של יעקב שטיינבין, ו„בשפל“ של פרין, „הבחנה בבחירה“ של אש, שנכתבו לתחלה בשביל „השלח“, נתפרסמו אחר-כך הרכה כשנפרסו ו'רנונית (ב„בשפל“ נכתב לתחלה עברית ונתרגם ו'רנונית). ובין השירים יש, המתסדר, „חסיס-סדע“, „שירת“, „מגלה-האש“ וה„בחירה“ של ביאליק; „בין המצרים“, „לביבת ממשלת“ ו„כיום חיים“, של סגורניובסקי; „שקיעת החמה“, „בריונים“, „בנקות ש—ד—רוך“ של עקב כהן. ועד.

ודר מה שנתן „השלח“ בחששים וחושק החיבורות, שיצאו ממנו במשך י"א שנים, למיניו כן רק מספרים יבשים, הערות ובאורים להמספרים הללו תתן—ההיסטוריה של הספרות העברית בסוף המאה העשרים, ואולי גם—ההיסטוריה של עם ישראל בתקופה זו.

חובותינו להמוץ-העם.

מאת

ד"ר יוסף קלוזנר.

המון-העם – מי אינו ממלא פיו תהלתו עתה? המפלגות הפרוליסטריות – הלא המון-העם הוא כולו שלהם. וחלאומיים השלמים, וחלאומיים-למחצה, והציוניים – כל אחת מן המפלגות הללו חושבת את עצמה למנהלתו ומפקדתו של המון-העם הישראלי ומשתדלת בכל כחה להוכיח, שהוא, המרובה והכשר והחזק, הוא אך ורק על צדה, הוא תומכת והוא כרוך אחריה. וכעוד שהמפלגות הפרוליסטריות והבורגניות הלאומיות-למחצה משכחות ומפארות ומרוממות את הדמיון בכלל ואת הדמיון הישראלי בפרט – משבחים ומרוממים הלאומיים השלמים והציוניים את ההמון הישראלי ביחוד. ההמון הישראלי הוא אצור כל מדה טובה. הוא מלא איריאליזם, מתור בחיי-משפחתו, דבק באלהיו ובעמו, רחוק משפיכות-דמים ומשכרות, מקיר תורה והשכלה, ועוד ועוד.

ואמנם, כל התהלות והתשבחות האלו ראויות היו להמונו והדמיונו וזה ראוי להן. כן, ראויות היו – לפני מאה, לפני חמשים ואולי עוד לפני שלשים ועשרים שנה, הדת הישראלית היתה חזקה ובלמה את התאוות הרעות ומפילא לא נתנה למדות מגונות להתפשט. סדר-העולם המוסרי של הגשם היה כל כך מצוק וחזק וקבוע, עד שהתפשט על כל שדרותיו של הצבור הגמואי, אף על השדרות היותר נמוכות שלו. הכל השתעברו לתורה – והתורה הרי היא מלאה לא רק מצוות מעשיות, אלא גם מצוות מוסריות. והחן מזה, הצבור הגמואי היה פאטריארכאלי וצפוף והבריות היו מתביישות זו מזו. היתה דעת-קהל ישראלית, ברורה, תקיפה, תבנית, שאי-אפשר היה שלא להביאה בחשבון, והיא היתה מונעת מכל מעשה מגונה, שיש בו הפסד לצבור הישראלי ולדת הישראלית. והיסורים המשותפים, הלחץ השווה לכל מבחוץ, האחריות והערכות של בני-הצבור זה בזה, – כל אלה חזקו כמה וכמה מדות טובות ועשו אותן מצויות בכל שדרות האמה וכמעט בלי הברל. שפיכות-דמים, משל, נעשתה דבר רחוק ויקר-מציאות בצבור הגמואי כולו, ממש כמו שרחוק הדבר, שבני משפחה אחת ישפכו זה את דמיו של זה. להדאות שגור לפני הצבור הגמואי היה בן-הגשו מתבייש ממש כמו שמתבייש הנכרי להראות שכור לפני אביו ואביו או אחיו ואחותו, אהבת-התורה באה מתוך מה שלא היתה מדרגה גדולה מזו של ה"למדין", ה"תלמיד-חכם", והדבקות-באמונה היתה כל-כך מובנת בזמן, שבו נעשתה האמונה ספר-

החוקים של החברה, תשלחן-הערך של הצבור כולו, - שלחן-ערך, שהיה בו, ריגלאמנטציה שלמה של כל פנות-החיים, אף היותר חבולות ומרוחקות, ושהשתכדו לו אף השרדות היותר עליונות של הגמו בלי מאון ובלי תלונה.

אבל מה אנו רואים בהמון-העם הישראלי עתה, בשנים היותר אחרונות? - נלוי וירוע הדבר לכל מי שאינו עוצם עיניו מלראות את האמת המעציבה, שהרוב המכריע של הליסטים המזוינים, הקוראים לעצמם בצדק ושלא בצדק בשם 'אנארכיסטים', ו'אגספרופריאטריס', הם מבני ההמון הישראלי. ובעוד ש, נולן יהודי לא היה עוד לפני שנים אחדות אלא חרוד בלבד, מפני שבשני השמות הללו ראה כל אדם מיד, דבר והפוכו, וכינוי לראות עתה נולנים יהודיים בלי מרכאות כפולות על כל צער ושעל, שהם מלסמסים את הבריות ושופכין דמיהן בלי שום פקפוק לשם, רעיון, כביכול, או לשם נול ממון, שנתן להוצאה על תענוגים שונים. בכל עיר גדולה יש פרבר, שבה דר המון העם הישראלי עני בחומר וכרוח; רעב ללחם ולדבר-ה', ומשם יוצאות כתות כתות של, בגניבים מכל המינים, שעושים דברים, אשר עוד לפני עשרים שנה לא היה שום אדם מאמין, כי יהודים מוכשרים לעשותם. ובני-בליעל כאלו אין לחפש עתה בנרות אף בערים הקטנות.

והשפרות אף היא הולכת ומתפשטת בין המון-העם הישראלי. מדי שנה בשנה מתרבת מספרם של השכורים הישראליים; והשכרות היא גם כל חמאת, כידוע. ואף חיי-המשפחה המהורים, שישאל התפאר בהם תמיד, הולכים ונעשים חולין לא רק בין עשירי-ישראל, המתחרים בהשתתת המדות עם עשירי-הגוים, אלא אף בין ההמון הישראלי. שאלו את הרבנים, העוסקים בעניני נסין, ביחוד את רבני הערים הגדולות, ותשמעו דברים, שאין הקולמוס יכול לפרסם. ומה שרוב המופקרות הן מישראל - גם דבר זה אינו מקרה בלבד וגם אותו אי-אפשר לבאר רק בזה בלבד, שבני-ישראל דוחים בשתי ידיים כל פניה, שנכשלה פעם אחת.

ובנוגע לאהבת-התורה - היכן היא עתה בין ההמון הישראלי? יש רדיפה של קרחת אחר אותה ההשכלה, שנותנת לאדם פרנסה, הגונה ומעמד, תנאי בחברה, אבל אין אהבת-ההשכלה לשם הדעת ושלמות-הנפש ואין אהבת-תורה כמעט כלל. השירידים היחידים, שמלמדים את בניהם תורה בלי מחשבות של תכלית, הם היוצאים מן הכלל: רק שרירים הם, ויהודים האלו, כלומר, שירידי הדור הקודם שתארנו; אבל הבלל יודע רק, תכלית ולא יותר. ועל הדבקות באמונה מוטב שלא נדבר כלל. יהודים פשוטים מכניסים את בניהם לבתי-ספר, שכותבים בהם בשבתות ובימים טובים ושואין מלמדים בהם עברית כלל, אם רק נדרף מבתי-ספר אלו ריח של תכלית, או אפילו רק ריח של ניות בלבד. וכל אב יהודי פשוט מתנאה יותר בבנו הרופא משהוא מתנאה בבנו הרב. אי-אמון בשום דבר באותה מדה, שתמצאנה עתה בין ההמון הישראלי, לא תמצאו בשום אומה ולשון. יהודים פשוטים שבפשוטים מתקלסים בכל מי שמקיים את המצוות המעשיות וקורין לו כנויים של גנאי ושל לעג. היחס אל המומרים נשתנה בתוך המון-העם הישראלי באופן מבהיל. יהודי פשוט שבפשוטים יאמר לך בלי שום פקפוק, ש, טוב לו מומר אחד כפר נאמנט או הסן מעשרים

רבנים. לא רק מ, אינפילינגמים" תשמע דברים כאלה, אלא מבני ההמון היותר פשוט.

בדבר הרצחנים הישראליים יש תשובה: הריבוציה אשמה, שעת-חירום שאני, והשכרות? וההפקרות המינית? והרדיפה אחר, תכלית? והכפירה הגסה?—על כל אלה יש תשובה, נצחת אחת: העניות; העניות מעברת את האדם על דעתו ועל דעת קונו. ובתשובה זו יש הרבה אמת, כי מי עני כהמון הישראלי העלוב והמדוכא?—אבל—אימתי לא היתה העניות גדולה בישראל? ביותר? כלום לא היה ההמון הישראלי הפשוט עני כפלי-כפלים ממה שהוא עתה לפני שלשים, לפני חמשים, לפני מאה שנה?—משיבים על זה: אז היו הצרכים מועטים הרבה יותר; ואולם, כשאנו מרברים על העניות הגדולה בישראל בדורות הקודמים, כבר הבאנו בחשבון את מעוט הצרכים בעבר, ובהשחיות אל מעוט זה היה ההמון הישראלי עני שבועניים גם אז, ולמה לא הגיע אָז לידי מרות אנושיות ולאומיות מוגנות מעין אלו, שהגיע אליהן עתה ושקע בהן עד צואר?

אבל בציורנו ממדותיו של הדור הקודם כבר נתנה תשובה על השאלה האחרונה: נהרס הצבור הישראלי המיוחד, חדלה הסכיבה היהודית המיוחדת, פסקה דעת-הקהל העברית; והאמונה חדלה להיות ספר-חוקים לכל מקצועות-הידים ועמה פסקה גם השפעתו של המוסר הישראלי, שהיה חלק בלתי-נפרד מן האמונה. אנו יודעים, איפוא, את הסבות. אבל מה בכך? כלום ידענו זו פושרת אותנו מחובותינו להשיב להמון הישראלי מה שנגזל ממנו מן החיים האיריאליים ומן המדות המוכות? כלום בני-חורין היינו מלעשות דבר לטובתו הגשמית והרוחנית ומלהצילו מן התהום הנוראה, ההולכת ובוועת אותו כולו ועוד מעט ולא יִרָע כי בא אל קרבה?

ואנחנו היינו בני-חורין בכל הננוע להטבת מצבו החמרי והרוחני של ההמון. אנחנו, המשכילים והסופרים והעסקנים הלאומיים-סתם והלאומיים-הציוניים, לא נקפנו אפילו אצבע קטנה לְרִחְתוֹ ולישועתו.

כשאנו רואים את החורבן הלאומי הנורא, שחרבו חי ההמון הישראלי, אנו מטיילים את כל האשמה על ראשו של ה"בונד" ושאר האורגאניזציות שלאומיות אינה שלמה, ואמנם האשמה במעשה חלה על ראשם; ואולם יש עוד אשמה אתת-אשמה של אפס-מעשה, והיא חלה לגמרי על ראשנו.

האורגאניזציות האנטי-לאומיות והלאומיות רק מעט עשו כל מה שמצאו לנצרך ומועיל לפי השקפותיהן—וקלקלו הרבה—לפי דעתנו, ותקנו הרבה—לפי דעתן, ואולם אנחנו לא עשינו כלום בחיוב אף לפי השקפתנו.

המאקטיקה והאורגאניזציה נעשו האלהים האדירים שלנו. בהן עסקנו כל הימים גם בחיים וגם בספרות.

מטיפים לאומיים היו לנו, שעלו לנו ברמים מרובים, והם עברו מעיר לעיר ודרשו בשבח הציוניות, בשבח ארץ-ישראל. דבר נחץ היתה הטפה זו, ואין אנו מקטינים את ערכה. אבל חוץ מזה? כלום שלחנו מטיפים לאומיים, שיכירו וידעו את המוסים הגדולים שבנפש המוננו, את הלקיים הנוראים שבנשמתו—ויתקוממו נגד מעשיו המנינים והשקפותיו המשובשות? כלום שלחנו מטיפים

לאומיים, שיכירו בחבתם לשרש את המדות הרעות, שנשתרשו בקבוצים הישראלים הגדולים, רוב-מנינה ורוב-בנינה של האומה? כלום שלחנו מפינים לאומיים, שישירשו בחמון-עמנו כמה וכמה מדות אנשיות ולאומיות מוכות ונאות, שנשתבחה בהן אומתנו ושמנתאית בהן חידות מדוי-דורות.

אגודות יסדנו, ועדים יצרנו, ואפילו קלובים בשעה שהורשו; אבל כלום היו כל אלה בשביל החמון? כלום דאגנו לכך, שיוכשר ההמון קודם-כל לחיי-אגודות ושתהא לו האפשרות החמריה והרוחנית להשתתף בעדים ובקלובים? בערים הגדולות שבמערב אירופה יש בתי-הכשרה כאלה: בתי-התורה, לשכות-מיוצגים ועוד, אפילו, אגודת העם הרוסי הכירה בערכם של בתי-התורה למטרותיה חשודות והציפה את כל רוסיה בבתים כאלה, ומה עשינו אנחנו? כלום דאגנו, שיחיה ליהודי הפשוט, העני והמעונה, שמצבו הרוחני הולך ונעשה שות למצבו החמרי יותר ויותר, מקום-מנוחה כמשך השעות, שאין לו בהן עבודה ושלפנים היה מבלה אותן בשמיעת, עין יעקב, פרקי אבות או דרשות של מנודים פשוטים?—עתה קשה להשיג רשיון ליסוד בתי-התורה או לשכות-מיוצגים; אבל הלא היו ימים, שאפשר היה בהם להשיג רשיון כזה בנקל. וכי השתרענו אז בזה, וכי שמנו לב, שיש צורך כזה בעולמנו?

וקופות של הלואה—כלום קשה היה כל-כך ליסד אותן לפני שנים שלש שנים (ואולי גם עתה) ולקבל מעט מעט העם המובע בים של דלות? לא ציוניות היא, עבודת-היה' זו, אך הרי הציונים הם גם לאומיים וגם יהודים, ואנשים הם צריכים להיות קודם-כל! והלאומיים שאינם ציונים—מה עשו הם? שהרי מן היהודים שאינם לאומיים אין לתבוע כלום: הם רואים למצבו של האבר הרוסי או הפועל-האדם-הכולל...

ספרות עממית יצרנו; לכל הפחות, כך נהגנו לקרוא לספרות הרונית. אבל באמת השם הזה אינו אלא אחיזת-עינים. בדרגות נכתבו או, בייס פאקיר של פרץ, מעשי-בראשית של שניאור, או-מחברות של אגסיאזיה ופרופא-נאגרה ציונית או, בונדיסמית, שעסקה אך ורק ב,מאקסיקה' ו,אורנאציה' וכל תריג הסעיפים ותריג סעיפי-הסעיפים התזויים בהן; או—לבסוף—מחברות על תורת-דארווין ועל הכלכלה המדינית ועל יסודות האנתרופולוגיה והסוציאליזם ועוד, שסוף סוף נעדרו לבני-אדם מפותחים כבר פחות או יותר, ולא לבני ההמון הפשוט בתכלית, ובכלל אינן עלולות לעשות חסון זה יותר מוסרי ויותר אנושי ויותר יהודי. —שום סופר לא מצא לנכון לתת לפני העם הרצאות קלות על מהותם של הנביאים הישראלים או על מהותו של מוסר-היהדות, שבאמת אינו אלא מוסר אנושי בצורה יהודית; או הרצאות על המאורעות התחלים ברכי ימי האנושיות בכלל וברכי ימי-ישראל בפרט, —מאורעות, שמרוממים את הרוח ועושים אותו יותר מוכשר לקבל כל מדה טובה וכל שאיפה נעלה; או הרצאות על גרוליה-העולם וגרוליה-ישראל, שבמדותיהם הטובות הם יכולים להיות למופת לכל אדם. ובשנמה כתוב תפודים האלה לתת לפני ההמון דברים כאלה (ב,זרישע ביבליא-העק' של פרץ ובחוצאת, עזרא) רפו ידיו מחסר סימפתיה וסיוע. —אבל זה יש להתאונן על חסר מחברות כאלו, אם עדיין לא דאג שום

חובותינו להמון-העם

אדם אפילו לזה, שיצא בודדנות תרנום עממי וסובן של התנ"ך, שהוא עתה כספר-החיים לחמשים אחוזים ממנה מבני-ההמון!

הספרות העברית לא נועדה להמון-העם הפשוט ביותר מפני שלצעדנו אין חסון זה ברובו הגדול מספיק ללמד את בני עברית מדאנת-פרנסה ומעבודה קשה. אבל הדי כמעט כל הסופרים והרוב המכריע של הקוראים העבריים הם עצמם בני-עניים, - בני אותה השדרה הלאומית, שקשה להכריל בינה ובין ההמון. והספרות העברית הרי יש לה השמעה, הרי מאמינה היא בהשמעתה-אלימלא אסרה זו מציאותה למה היא? - ומתי השתמשו הסופרים העבריים בהשמעתם לעורר את בעלי היכולת החמרית או הרוחנית, שיעשו דבר וחצי-דבר בשביל החסון הפשוט? נתנה-נא, אנו הסופרים העבריים, בקול רם: חטאנו, עיטנו ופישענו לפני שכעים אחוזים ממאה של עמנו! עסקנו בפרצאות על רוח האומה - ואת האומה עצמה לא ראינו, טובת-הכלל היתה תמיד בפנינו - ושכחנו, מי היא ה, כלל? חזה באמתות-מזבנו. הפגנו ל, הכשרת הכבדות ולתקן האומה - וצמצמנו את פעולתנו בקרן-זוית אתה של האימה.

כמה בתי-ספר יסדנו אנו כולנו, הציוניים והלאומיים, העסקנים והסופרים, העושים והמעשים - בתי-ספר עסקניים, שתצא מהם תורה והשכלה-התחלית בשביל ההמון? - כפי לא היה לנו בשביל בתי-ספר הרבה - וכפי בשביל אינטליגנציה ופרופאגאנדה הלא היה! ואליהם, ודבבות, ומאות אלפים בשביל הקונגרסים והבחינות-להחלטה הלא היו! רק בשביל בתי-ספר לא היה כלום...

ובכן כה וכה הלך ההמון ונעשה פרא יותר ויותר. את האמונות והדעות הישנות אבר ואמונות ודעות אחרות לא נהנו לו. את המדות הישראליות המשובחות אבר ומדות בלתי-ישראליות ובלתי-משוכחות באו על מקומן. ההמון הישראלי (הוי, אל תגידו בנת!) נעשה על ידי ענייתו ועל ידי חוקי-ההגבלה המעיקים עליו ועל ידי התרשלותו להיטיב את מצבו החמרי והרוחני ככל האפשר - מוכשר לכל: למכור את היהדות בנדי-ערשים, לרצוח נפש בעד פרומת, להלשין על חברו מתוך כעס ולרנג בשכר, לירות בבתי-כנסיות, לשקר בלי שום הכרח ולהשבע לשקר בשעת צורך קל, לקבל שוחד בשעת בחירת-רבנים ובחירת בודרים להרומה, לשנות שזור ולנאוף ולחת נמי-נשים בקלות-דעת מעין כמיה. למראה כל אלה מתפרצת מלבנו רק ועקה גדולה ומרה צחת: אוי מה ידעה לנו!

מתפללים אנו על שאין בתוכנו אנשים לשום דבר צבורי ואין כסף לשום צורך לאומי. באמת, אין צבור עני? לא בכסף ולא באנשים, ולפני מאה שנה, כשהיו היהודים עניים הרבה יותר, ספק הצבור הישראלי בלי שום קושי את כל צרכיו הלאומיים: תלמוד-תורה, בקור-חולים, פריון-שבויים, מעות-ארץ-ישראל ועוד ועוד. ואולם איך יתכן, שיהיו לנו אנשים וכסף, אם אין צבור ישראלי? הרי הצבור מתהנה תמיד מבני-ההמון המרובים במספרם, שפרומותיהם הקטנות מצטרפות לחשבון גדול. וכן מוציא ההמון מתיכו תמיד אותם הקבוצים המפלגותיים או הלאומיים, שהם הם המרימים והנושאים את העסקנים המפלגותיים הלאומיים כגלים את הספינה. ואם ההמון נעשה רחוק מכל נמיה אנושית יותר עלה ומכל שאיפה לאומית - מאין יבואו הכספים והאנשים? - לא לפלא הוא,

איפוא, שהכל בתוכנו מתנונה והולך, שאפילו המפלגות הפרוליטאריות שלנו, שעשו דבר-מה בשביל ההמון מתוך נקודת-מבטם, אבל הצטמצמו רק במעמד יהודי אחד, הולכות ומתדרדרות; והמפלגה הציונית, שלא צמצמה עצמה במעמד אחד, אבל לא עשתה בשביל ההמון הפשוט והמריבה-באוכלוסין כמעט כלום בנוגע להרמת מצבו החמרי ומדותיו האנושיות והלאומיות, ואף בציוניות בלבד לא נצטמצמה, כדי להרויח באינטנסיביות מה שהפסידה באינטנסיביות, – דומה היא עתה לאותה הצפרדע, שהיתה מתנפחת בחפזה לחרמות לשור-עד שנתפקעה... מן המאה הששית ואילך, כשהדת הגוצרית נעשתה שלטת ומשלת-בכפה, נעשתה האלימות יותר ויותר האמונה של ההמון הפשוט והגם, שהיה יושב או בכפרים, פאנאניסמוס, שהוראתו, כפריות, נעשה לשמה של עבודת-האלילים. מי שהתרוסס בהשכלתו, מי שחי חיי-תרבות, עזב את ה"פאנאניסמוס" והניח אותה להאכרים הנבערים, להמון הגם, ועל ידי זה נעשתה האלימות עצמה, שבשעה שהחזיקו בה אף המשכילים היתה מלאה, לכל הפחות, שירה ויופי, – לנג של אמונות תפלות והבלי נשים מוזרות בלבנה, עד שלבסוף עברה ובטלה מן העולם. אל תפתח פה לשטן! אבל חוששני, שאם נעזוב את ההמון הישראלי לנפשו-זה ההמון, שעוד לפני עשרות-שנים אחדות שמר על היהדות והחזיק בה בפשטות ובמסירות-נפש כאחת-או מעט מעט יעשה קרע נדול בין המשכילים ובין ההמון: הראשונים יתקרבו יותר ויותר אל ההשכלה הנכריה מפני שלא תהא עוד ליהדותם יניקה מן הקרקע-העם (מה שאירע כבר ליהודים שבכמה ממדינות-המערב, שאין שם המון ישראלי), וזה האחרון-ההמון הפשוט-יולך ויעשה פרא יותר ויותר, עד שיהדותו תהא לאיוו, פאנאניסמוס משונה-ולא יותר... עד שלא עבר המועד נמלא-נא את חובותינו להמון, כל אחד מאתנו עד כמה שהוא משיג אותם ועד כמה שהוא יכול! א. נא נשכח אף רגע, שאם נעצום עינינו מראות את הנעשה בתוך המון עמנו ולא נעשה כלום כדי לשנות את מצבו כמה שאפשר, אז תלך פראותו ותגדל יותר ויותר, והעניות והבערות יביאוהו לידי כך, שירבו בתוכו הרצחנים והחמסנים אף שלא בשעת-הדורס". ואו, כשיעבור המועד, נתחרט ונכה על לבנו ונתודה רבלי הועיל:

– ידינו שפכו את הדם הזה, כי עינינו לא ראו...

תְּיוֹנוֹת.

מאת

ו. שניאור.

י.

ה'ת. ע. ר.

פעם אחת מצאתי שיערה לבנה בשחור-שערי, ואירא מן תמצא אותה גם השולמית היפה שלי. במסללה קיצותי בבקר, ואמרה כי כבר זקנתני; ואעקר את השיערה משרש לנוכח הראי הגדול והמלוטש אשר על הקיר.

ויהי אך אחותי בשיערה להתבונן בה והנה, כמו במצות אשף, היתה פתאם רממה גדולה מסביב, ואוני נפקחי, ואקשיב פתאם את מרוץ העת. ואשמע פתאם זרמת רגע אחרי רגע, ואשמע שעה אחת דולקת את חברתה ושעה בולעת את רעותה—כגלים באוקינוס.

ויהי לי הדבר לחרשה מפליאה. כי שמעו אוני מיום היותי קול בכי וקול שחוק. קול היער ברעשו בסער וקול אשדות מתנפצות לסלעים; קול ילדים מפטפטים לאור השמש וקול המוני-אדם; קול חליץ-הרועה הגמון במרחק ותרועות אדירות מונקות מתוך אלפי חצוצרות-מלחמה. אולם את קול חשק ואת זרמתה לא שמעתי בלתי היום.

ויהי בה רחוק שאן העת הזרמת ובה קרוב היה, ויהי בה חדש ובה מיור—כרעש הרם בעורקים בתוך אפלה חשמה.

ובעוד אני מזה את אוני ומקשיב קשב רב, ואחיש, והנה אני נסחף על-כרדי למרחקים מזורים, ונגרף אני בחפזון נורא עם כל שעה, עם כל רגע, עם כל דק—כנפים-עץ כהיות הגשמים על הארץ. חויונות-חיים אחרי חויונות-חיים חולפים במעוף לעיני, עד שאני שם מבטי בחזיון אחד וחזיון שני בא, והמרחק מעונן ואין לדעת את החזיון אשר יבא, ואין דומה חזיון אחד לחברו. כל יום ויום חידה בפני עצמו, כל שעה צריכה לפתרונה-חיה. אין יום אחד פתרון ליום מחר ואין שעה אחת פרוודור לשניה ואין כל תועלת בנסיון: הוא מאיר באור-קפאון רק את זה שעבר והעתיד פרשה סתומה לפניו.

— עמדי נערת בעת בגאות, במה בלהש עיני, באש דמי ובשרידי-עלומי המתכוצים ודורשים מלחמה.

אבל היא רק שחך שחקה באלפי שברי שחוק, צדק וזרים אל האין-סיף. כל רגע היה נזרך בפני עצמי, כל שעה בת-צדק בפני עצמה.

— אוי, אף-נעלבתי וצבליש את חוי, לזן את מתרועעה ככה, לאזן

- אין אני יודעתו-זרקה העת בחפזה.
 צחיק רחב ורזה חתפרן מתוך מלא-לבי
 - אינך יודעת... זה אלפי-אלף-שנה את זרמתי, זה רבבות שנים...
 - אמת, נערי, -הזכה העת חיוך-מסתורין, אבל במקום שהייתי לא אהיה
 עוד ובמקום שאהיה לא הייתי, ודרך-אתמול לא אעבר עוד לעולם.
 - עמרי, הפראיתו-הזרתי ואשך את שפתי, אני צריך להבין את מה
 שראיתי, אני צריך לנחש את מה שיבא.
 - ואני-ננדה העת בלצון קל-אני צריכה רק לשנף, רק לשנף.
 ובאלפי פיות צחקת, ותהיינה בנות-הצחיק כקשקשי-האור על המים. ותוסף
 להתרוצץ ולנהוף אותי בחפזה מבלבלת ובנשימה אחת... וחזשים אחרי חזשים,
 וחירות אחרי חירות, ואימה אחרי אימה.
 - נראה-סננתי בעקשנות ואכן למלחמה.
 אז חטפתי בכלימות דברים כהים אשר קמו למולי מתוך הערפל, אבל
 הם התפוררו בידי כעץ אשר אכלו הסם. אז פרשתי בחרף-נפש את זרועותי
 לחבק צורי-אימה אשר נדחפתי אליהם. אמרתיו: נמועים הם בתוך השטף כדרכונות.
 את העת לא יראו, וממקומם לא יזוזו. ויהי אך נגעתי בהם והם נעקרו מיסודם כהעקר
 פטריות ונסחפו אתי יחד. מעונה וזכרם ומתיאש הפקדתי את עצמי בידי
 העת השוטפת בלי רחמים, ואתחנן אליה בשפתים חזרות. כאשר יתחנן העבד:
 -עמרי-נא... חניני... רחמים...
 וישחק כל רגע, ותהי כל שעה לחוך-ביון, ותען העת ותאמר:
 -טוב שתבקש את האור ולא יאיר, את המים ולא יהיו נחלים, את הרוח
 ולא ינשב, את השלג-ולא יהיה צחור...
 -אורורה!-חרקתי-שן בשארית איני, אנכי אמרף את נפשי בכפי, או אצא
 מרשותך, או אעמד על מקום אחד.-
 והעת התרוצצה ולענה:
 -לא תמות, לא תעמד, ומרשותי לא תצא...
 -יצא אצא-התלכמתי כנער עלוב-יצא אצא... המים מרחים אבל גם מסביעים
 הם, הברול מנין אבל גם המת ימית, החבל מקשר אבל גם מחנק הוא.-
 והעת הוסיפה במנוחה ותאמר:
 -נערי, מתים וגשארים במקומם רק אלה שאין להם אונים לשמע את
 מרוצתי. אולם אתה... היכול אתה לשבת, היכל אתה לבלי לחשוב אף רגע
 אחד, שאנכי לא אחזק אחריו וכמוך יהיו אנשים נגרפים אתי לשם... לשם... למקום
 שלא ידעתי גם אנכי, העתה היכל אתה?
 -חרלי-נא-רעדו שפתי, אינני יכול, אינני יכול.
 -כן, ורעיונך זה עבד הוא לי לעולם. וגלמלים עד אין סוף יתגלגל בכנך
 ובבני-בנך עד עולם, ומרשותי לא יצא עד עולם.

כאשר פג שכרון-היותי ראיתי והנה עדין אני עומד לפני הדאי המלוטש
 והשערה הלבנה רועדת בירי.

11.

בת-גנעני.

צללים נופלים משמים, צללים צומחים מארץ, צללים שוטפים מננות וממחבואים. הנה היא הולכת כבר, הנה היא באה כבר בת-גנעני, דומם, כצל בין צללים צפה היא, שלובות יריה בעדנה ובנאות על תה ואצבעותיה נחבאות בקמטי שמלתה הארוגה צללי-משי. רמת קימה, שחרחרת, בטיחה ביפיה, צועדת ובאה היא, ורק אלי מועדות פניה, רק כי ציפות עיניה מרחוק, רק כי מלפניה ומסביבה על מדרכות-האבן האמציות, הלך, החפז ורצוא ושכ, סובבים אנשים לעשרות, אנשים למאות, אבל בת-גנעני משתמטת מהם, אינה שמה לב אף לאחד מהם רק אותי רואות עיניה הכסחות, רק אותי.

היא הולכת, היא הולכת, היא הולכת...

בואי, בואי-נא, בת-גנעני יחידתי. רקמות שמלתך רכות, קמטי לבושך כהים, כצללי-קיץ. משריך השחרחרות, המלאות, הסגולות-נודף ריח דק של דמעות וחריית גוססות; ועל גופת-החן שעל שפתך נזעת ממנינה בלי אמר, בלי צלילים, מהרי. מהרי ובאי! בעד החלון, בעד הדלת. הן לך, האורירית, אחת היא. הן גם דרך קירות-כרזל תעברי, הן גם מן התקרה את יורדת. טוסי אלי כריח שדות! מדוע את טופפת כך לאטך? כצל בין צללים את מרחפת. באי-וחבקיני כבר בורעותיך-גלומי-אטלס. אין איש אשר יאהב אותי כמוך, אין אשה אשר אאמין בה כאשר אני מאמין בך.

אלמאת את, בת-גנעני, לא ברכך אלהים בקול ולשון אדם לא נתן לך. שפתך סגורות תמיד. מעולם לא ראיתי את צבע שניך. אין אני יודע אם לבנות הן כמרגליות, אם כהות כעדנת-עורך. רק יש אשר הרגש ארגיש בשניך מדי תתנפלי עלי לנשק אותי במסירת-נפש, ברערה ובעצבות-מוצצת... אינך יכולה לנשק בלי שנים, אינך יכולה... חרש, חרש ננעצות הן בבשרי בשעת נשיקתך ומרעיפות אל דמי רעל מתוק, ואוי כל-כך טוב לי, ואוי כל כך מר לי!

אלמאת את, בת גנעני! אבל תחת פוך תדברנה עיניך. הן דוקרות אותי גם לפי ילפוני, מארכות הן ופקוחות תחת מצחך כשקרים גדולים. שחור-אישונין רוחך בחלב-תכלת, כעיני נשי מצרים. ועמיקות הן... מה עומק אערוך להן? אדמה אותן לשמים בליל-קיץ, לטהום האוקינוס, לדמיונו של גאון. אבל בעיניך-גם השמים, גם האוקינוס, גם הגאון-כל הקנייה בעיניך. ובגלות-השכינה ספונות הן. בגלות-השכינה. בגלות השכינה.

לא, אל תדברי, אל תדברי, טוב כי אלמאת את. יאה הרמטה לגנענועים. ניד השפתים יכול להרום את אשר תבראנה עיניך. הקול יכל להבהיל ולהגים את העולמת הענומים. קלי-הכנף, אשר יוליד מבטך, שימי שמאלך אל לבי ובימינך הרימי את ראשי המורד, נעצי כי עיניך והעמיקי להביט בי עד לשורש כל עורק-והחרישי, החרישי, החרישי...

היפה, הנשנבה, האין-סופית שלי! אחת את מסתנות אלוה הנדולות, אשר העשיר בהן את הארץ המסכנה, ה, אהבה נוצרה ברנע שהשחוק הראשון התחיל מפוז על שפתי אלהים; ה, חרות קרעה את תוליה והתעופפה, בשעה שנמה אלהים את ידו לראשונה; ה, אמת נבראה כאשר הביע ד' את דברו הראשון; ה, אמונה-בעת שהאמין ה' כי טוב עשה את אשר עשה, ואת, בת-נענועי, רבתי, נוצרת וירדת לארמה בשעה שכבר נחם ה' על כל אשר עשה ויתעצב אל לבו, והתחיל מתנענע ליצירה יותר נעלה גם מן האדם, אשר התענג עליו בראשונה כעל השרמט האחרון לאמנות האלהית--

וראי, בת-נענועי, רבתי! כל אחיותיך אלה כבר נטמאו בין אנשים. האהבה היתה חול ונמכרת בעבור נעלים, האמת מכרה את לבבה ובמחירו קנתה תכשיטי-זהב, בלבוש השמים אשר לאמונה התעטפו צבועים והתחפשו כהני-און. והחרות קלת-הכנפים בעצמה סתנהלת בארץ כבולה באויקי ברזל כבדים, חלודים... ונודדות מי שהיו אחיותיך מחללות, גליות-שוק וערוה וידיהן הרוות על ראשן... הלך ובכה, הלך וארר את כל האדם, את החיים כלם-- אחת את, בת-נענועי יחידתי, רק את, רק את נותרת בקדושתך ותימה-בתוליך עמך. יהירה, עצורה ונאיונה את משוטטת מסיף העולם ועד סופו, כצל בין צללים צפה את, ועיניך דקר ופלסל תעמקנה להציץ אל כל לב ולב. ורק מחפשות הן! אן יודע אני מה הן מחפשות--התאוה נלחסת בהן תמיד עם נאותך. ותמיד נצחה נאותך, תמיד.

בקש תבקשי לך יצור-עליון, בת נענועי, למסר לו את דודי-בתוליך כלם-- ואינך מוצאת, מששת ימי בראשית נודדת את לבקש את זונג, את חקינ-נשמתך העורגת ואינך מוצאת, ואנשים גדולים כבר אהבו אותך עד לשכרון, עד לתת-בכוס עין, ונאונים כבר חמדו אותך עד להשתגע, ואת חבבת אותם והנקת, נשקת להם ונשכת, אבל איש לא היה בנגך הנעול, אבל איש לא שתה עוד ממעיך החתים.

צללים צומחים כעצים, צללים שוטפים כגלים, הנה היא הולכת וקרבה אלי, כצל בין צללים מרחפת היא, סלפניה ומסכיבה בנפתולי הרחובות האמוצים אנשים לעשרות ולסאות ידרו, אבל היא אינה שמה לב אף לאחר מדה, אלי, אלי היא הולכת ורק אלי מקינות עיניה המארכות, עיני נשי-מצרים אשר לה.

.III

נוקמון-גה.

מת חיים על קרי-ארגמן, מתבוסס בתוך דם-אור, והלילה השחור מס לרשת את העולם העזוב, ותבא הנערה להאיר בחדרי חת השמש, קפצה-ישבה על ברכי, שמה לחיה אל כתפי ושתקה, ואני שפתי מחפשות באפלולית אחרי יבלתי-החן, אשר על סנטרה, לנשק אותה.

נעשו חלמות עיני הנערה וערפל דק נסך תוכן, ויותר משראיתין הרגשתי

בהן.

חבקה פתאם הנערה את צוארי בכל כח האשה אשר לה וקולת, קול מלהטת.

רוער :

— דבר נא, חביב שלי, ספר נא, חוק שלי

— על מה?

— על אהבה, אהבה, אהבה...

— זה ישן-נושן.

— איך אוהב אותי...

— את חושדת? אם כן ארכר לך על אהבה.

ויהי אני מיה רעיוני ושפתי נמשכות מאליהן ומצוצות לפרונץ את שער

ראשה הקריר, את ריחו המגרה.

ואדבר בלאט, וילחץ גם הערב אל החלון הכהה ויקפא ויקשב:

... וידעת כי אין אהבה גדולה בתבל ואהבה שלמה איננה. נצח נצח

תתפרץ לניצוצות—וללהב גדול לא תהיה לעולם תתפאר לרסיסים ולשטף כביר

לא תתלכד, כי איך תהי גדולה—והרבה נברים איתנים לפניך. ואיך תהי שלמה.

ורבות הגשים היפות אשר על סביבי.

טוב שאשבע, כי רק פרח אחד אריח כל ימי חיי, משאשבע לאהב

רק איתך. וכאשר לא אאמן לך כי רק מי מעין אחד תשתי וכוכב אחד תחמדי

כל יסיד, כן לא אאמינה כי רק אותי את חומרת.

ה, רבים הפרחים, ורבים הנברים; אין מספר לכוכבים ולגאות אין מספר,

ועצמות מכלם תאיות האדם הטוערות. והעלומים ככה קצרים, כאד בקר נמונים הם—

לא, לא! אל תאמיני אם אמר לך: כלי שלך ואני לא אאמינה אם ככה תדובבי אלי.

הנה את יושבת על ברכי ובשרי סיפג את חסד, נשימת אפנו מתעדרת

והלם לבנו מתכולל, את שפתיך אני שותח כיון ובוולע את ריח שערך כענבים, —

זה רק גץ מנשמתך ונצוץ מנפשי, ושאר נצוצות נשמותינו תועים בחלל העולם

הקר ומחפשים אחרי רוך-קווצות נשים, אחרי סוד-עיני נברים. בלי רצוני ולסדוה

רצונך מחפשים הם; כאשר תבער האש, כאשר יצמח העץ וכנפול מים ממזרד.

אל לך להאנח, שמעי, שמעי נא, השמה פורחת מדי אביב ואביב, גם קוצי

השדה השומים מחרשים נעוריהם בכל שנה; והאדם בשר ולא עץ ובעורקיו לא

עסיסים קרים, כי דם אדם ויוקר, ונמוע איננו והוא נודד, ורובך ושם אל כל אשר

ישאודר עיני ומאוייו ורעיונו; והוא יפרח ולא יוסיף, והוא יאהב פעם ויאמר—די!

לא, לא, לא אאמן לך אם תאמרי לי, כלי שלך, ואת אל תאמיני אם

ככה אדובב אליך, —לא אוכל להביט אל השמש מכלי הרר כי ישקע, ואת נערה

לא אוכל לחבק מכלי חשוב כי אעזבנה, ואם תעסיק הנערה להציץ אל עיני

ושאלה: סתיו? לא אגיד לה, והרבר נעלם גם ממני.

כן כאבקת הפרחים נשאת האהבה ברות, ואיני ידע אהבת מי תפרה פחדש

את לבבי העורג, ומאין תבוא היום או מחר או פחרתים עד כלות עלימי. התבוא

מתרין נאה ונונה של בת ישראל, או מעיני צרפתית נמושה מלאת-הדרך ורבת-

המרי, התבוא מלהט עיני צוענית; לילות הערבה והשמשות, או מתלתל אנגלית

הצהבהבה—צבע עפילי הם—ומסומת-התמר אשר לה, התבוא פומבט מלית כחול

ודך, אשר שלל ארצה נשקפים בו, או מלחי רוסית העגולות, השחופות, הספוגות

אור-חמה. התבוא מבכות בת שש-עשרה המירדות בבשת-חן ומתקה המתענל בעניות, או מכתפים מצאות ומשכרות שר בת-שלשים ומלובן שניה הרעב בצחקה ומרשרוש שמלתה הנורא.

איני יודע, איני יודע, אין אני יודעו
ולמה תרעדי ככה, למה תרעדי אלי, אלי אלי, כמה מתאוה אני שתאכרנה
כל הנשים בארץ ותשארי לי רק את, ואת התאוי שיספו כל הנברים בפעם אחת
ואותר לך רק אני לבדי. באמת, תני נא לחלום ככה באפולוית, אשר אבד אבדו
כל איש וכל אשה מתחת השמש ונותר רק שנינו, רק שנינו...
והולכים אנו הלך ותעה סביב כדור-האדמה השכול מאדם, כרוח אשר אין
לו מקום וכל הארץ מקומו, אשר אין לו מטרה וכל המרחקים מנמתי.
תועים אנו אל כל אשר יסתלסל האבק, אל כל אשר יצופו העבים ותקף
רעמת העשב, תעה ולקפאת ניצוצי האהבה הפזורים בידי אלפי איש ואשה על
כל נבעה גבוהה, בחיק כל חורשה ירוקה ותחת כל עץ רענן, ואספנים ובלענים
והיו רק לנו, ובאת האהבה בעורקינו כיין אלהים ונתנה קרנים לעינינו וברק לשערנו
המית יונים לקולנו ובמחוז אריות לצערנו. ואהבנו כאשר אהבו אלפי רבבות
אנשים לפנינו כלם יחד. ונשקנו כאשר נשקו דורות אין מספר לפנינו כלם יחד.
... ממדינה למדינה אנו נודדים ומקצה העולם עד קצהו.

לפניך אין גברים ואחרי אין נשים.

המים הקגנים פוגשים אותנו בשחוק עתיק, שחוק חכמים, וסואנים הירד.
ופלגים רצים, נחפזים לקראתנו מכל עבר וקולם-צליל מעמוני וזוכית, ותורותם
חרות ילד, וברכתם-שלום, דשאי שדות משתחים, ויערות-בתולה מתלחשים
ברעדה וסורים עלינו בענפיהם. פטריות מוציאות את ראשיהן הענוליים, הכתומים
מתוך האב-חמשי ומציצות בנו וסוקרות. פרסים הפולחים את התבלת בצריחת
דם, ויחיות, נשאים תוהים באיר בעברנו ואף נוצה אחת לא ייוו. חיתו טרף
אוספות את צפרניהן אל עור רגליהן השעיר, נועצות בנו באלכסון את עיניהן
החרות ויחלות ברטם אחורנית-הן יראות את אור עינינו, נחשים משיבים את
עקצי-ארסם הזעמים ומתקפלים כמראה הקונכי; טמטום מצרים ותניני קוננה
טומנים בחפזה את פיותיהם הנוראים, הצוחקים תמיד בבצות השמנות-הם תרדים
את משק צעדנו, ורוח עם רוח מתלחש; הנה הם הולכים, וצפור לצפור מצפצף;
הנה הם באים, כי ברשרוש כל צער אשר נצער יפעם לבב הנצח, ובגיד שפתנו-
נשמת האהבה הגדולה.

לפניך אין גברים ואחרי אין נשים...

יתוסים גדולים לשרץ ובנים יחידים לאהבה אנו נלחצים זה לזה ונודדים.
וישי נא את אשר יהיה בלחיצת ידינו האחת ואת אשר ירעד בלחש אתך קמיעו
שלי אחו-ושווי נא מה יהיה מראה הצללים מעוני-הסודות בלילת, ומה יאמר
הסתר בראותו אותנו חבוקים; וי אני כי יתער מקנאה, ויתחבא בהיכל-ענני הצפים.
ושי נא, שי נא--

יפה דחתה ההויה

לא דברת, לא ענתה תערה, דבקו שפתיה בעו אל שפתי, כאלו בקשה
לשתיתן, ועיניה עצומות, ושקתה--

היש קוראים עבריים ?

(מעט מסאטיסטיקה).

היש קוראים עבריים ? מי הם ? מה הן דרישותיהם ? – שלש השאלות האלה נשאלו כבר בבית-סדרשו של הדודי המנוח, אלא שלא מצאו להן תשובה נכונה עד עתה. בן-ישראל, בעל השאלות, דרש מספרים מדויב היהודים באותו זמן, שבכלל לא שמו עוד אצלנו לב למספרים יבשים. לכל סופר וסופר היתה דעה מיוחדת, שהגין עליה בכל עוז כיד המליצה הטובה עליו, אך איש מהם לא נסה לבוא במספרים יבשים, שהם מדברים יותר מכל הפרצות המצלצלות הנשמעות בעולמנו. על כן לא נתמלאה גם דרישתו הצודקת של בן-ישראל, ככל הדרישות הבאות קודם וזמן, עד היום הזה. עתה רוצה כותב הסורים האלה לנסות נסיון קטן, שמא אפשר לתת תשובה על שלש השאלות המנייות למעלה על יסוד מספרים, ומשקטן חשובה ביותר – השאלה הראשונה : היש קוראים עבריים ? -- כן, אם על סמך מספרים נבוא לירי החלטה שאין לנו קוראים עבריים די כלכל ספרות עברית, ותהא אפילו קטנה ומצומצמת, הרי תפולנה שתי השאלות האחרות מאליהן וירידה זו, שירדה ספרותנו בימים האחרונים, שוב לא תהיה בעינינו זמנית, אלא עולמית. רק אם נראה מתוך המספרים, שאמנם יש קוראים עבריים, אבל כולם הם בני מפלגה אחת ידועה, או צריכים נהיה לדרוש ולחקור ביחוד אחרי תנאי-חיה של מפלגה זו, שבקיומה תלוי גורל הספרות העברית, ואם נמצא, שדרישותיהם של הקוראים העבריים הן ההפך מן הצעה הספרותית, שהסופרים העבריים באים ומציעים בשוק, תהא ירידת הספרות מובנת לנו מאליה : היא סחורה שאינה עוברת לסוחר, וכל שאר השאלות כלולות בתוך שלש הקדמות ויוצאות מהן. אחרי שעדיין אין לנו מן המוכן מספרים על כל הביבליויקות העבריות שבעולם או אפילו על הרבה מהן, אני מוכרח לנסות את נסיוני בחומר המסאטיסטי, שאפשר למצוא ברין-והחשבון של בית-העקד הפולטאבי לשנות 1904-05. ואני מצא לאפשר וראוי לעשות כך מכמה סבות : ראשית, שתי השנים הללו, שהיו תחלת המשבר בספרותנו והיו עשירות במאורעות, שאירעו בחיי בני ישראל ברוסיה, יכולות בלי ספק להיות למופת לשאר השנים ; שנית, פולטבה היא עיר דרוםית-מפוסית, שהיהדות, לפי דברי כל מבקרינו ומסתכלינו, הולכת וכלה בה ; והעיקר – המסאטיסטיקה נעשתה בה לשמה, באופן שמסדריה דקדקו בכל קיץ וקיץ שבה. בועד-המנהל את בית-העקד היו שני זרמים : יהודתי לאומי ואנושי-בללי. כל אחד רצה לנהל את עניני הביבליויקה על פי הלך-רוחו, ועל-פי תוצאותיה של המסאטיסטיקה צריכים היו להחליט, איזו צורה תקבל הביבליויקה כולה ; צורה יהדותית-לאומית, כמו שדרשו הלאומיים והציוניים שבועד-המנהל

שלה, או צורה אנושית-כללית, כמו שדרשו המתבוללים ובעלי המפלגות הקיצוניות שבו. השאלה, עם מי הצדק, העסיקה את כולם והקיימיה, שנבחרה מחברי הועד לתכלית זו ושהיו בה באי-כחם של הזרמים היותר חשובים ביהדות, עסקה בסדור החומר הסטטיסטי בכובד-ראש מיוחד, סטטיסטיקה כזו, לדעתי, לא על עצמה בלבד יצאה ללמד, אלא על הכלל כולו. ועתה ידברו נא המספרים בעצמם ויראו את האמת הנכונה.

היש קוראים עבריים?

על שאלה זו יכול לתת תשובה סימן 6: קריאה (עמוד 27):

מספר כל החותמים של הביבליותיקה הוא 1362;

מהם קוראים רקרוסית-875 איש או 65%.

זרנון-70 5%.

עברית-81 6%.

אנשים קוראים בשתי לשונות 336 25%.

אף אחרי שנבנה ממספר האנשים הקוראים בשתי לשונות את האנשים הקוראים זרנון ורוסית, ישאר בכל זאת מספר הקוראים עברית קרוב ל-20% מכל שאר הקוראים, אבל באמת מספר זה אנחנו מקבלים רק כשאנו מניחים, שהקוראים בשתי לשונות קוראים תמיד רוסית ועברית או רוסית וזרנון; אבל באמת היו אנשים הרבה שקראו עברית וזרנון (האם, למשל, קיראת את ה"פריינדי" והבן את ספרות "אחיאסף" או הילד את ספרות "תשיה" ו"מיריה"). הנחתנו זו מתאמתת בסימן 6, סעיף 7, שבו אנורואים, שעברית בכלל קוראים כמעט פי שנים משקוראים וזרנון: מספר הספרים וכתבי-העתים, שנלקחו הביתה, היו 35,265;

מהם ספרים רוסיים-28,081 או 80%.

עבריים-4,617 13%.

זרנוניים-2,567 7%.

ואם נוסיף לזה, שקוראי וזרנון קראו כמעט רק כתבי-עתים, כמו שנראה להלן, נבוא לידי מסקנה, שמספר האנשים הקוראים עברית (בלבד וביחוד עם עוד לשון אחרת) הוא לא פחות מן 25%-מספר שאינו גדול ביותר, אך על כל פנים הוא מטפח על פני אותם הסופרים, שתמיד הם ממלאים את עמודי כתבי-העתים שלנו בבכיותיהם ובמענותיהם, שקוראי עברית הולכים וכלים והם, אחר בעיר ושנים במשפחה ונער נכתבים!

אך עוד יותר מענינת היא השאלה: מי הם הקוראים עברית?

על זה יש למצוא תשובה בסימן A, סעיף 5-1 (עמ' 26).

מספר החותמים הוא, כאמור, 1,362, והם מתחלקים:

(א) לפי שכרם:

10	קופ' לחדש משלמים 1,128 איש,	40 קופ' לחדש משלם 1 איש
15	" " " " 27 " " " " 50	משלמים 2
20	" " " " 33	כלי שכר כלל קוראים 155
25	" " " " 16	

היש קוראים עבריים ?

(ב) לפי מינם:

זכרים 851 או 58%

נקבות 511 . 42%

(ג) לפי שנותיהם:

ילדים עד 13 שנה—358 או 26%, נערים מבני 13 עד 18 שנה—257 או 18%, מבני 18 ומעלה — 747 או 56%.

(ד) לפי זמן הקריאה:

170%	איש או	233	חודש קראו	1
110%	.	153	חרשים	2
80%	}	111	.	3
		109	.	4
50%	}	75	.	5
		75	.	6
פחות	}	53	.	7
		33	.	8
50% מן	}	58	.	9
5%	.	75	.	10
40%	.	31	.	11
260%	.	356	.	12

(ה) לפי מלאכתם:

מתלמידים 585 או 430%

בעלי מלאכה מסוימת 189 או 12,50%

משרתים בבתי-מסחר ובאגפים 110 איש או 90%

סוחרים ובעלי-חנויות 92 או 60%

אינטליגנטיים בעלי מלאכות חפציות 105 איש או 7,50%

בעלי-מלאכה ופועלים 132 איש או 9,520%

אנשים, שלא הודיעו את מהות מלאכתם בשעת

החתימה, 149 איש או 11,50%.

מה מוכיחים המספרים הללו?

סעיף 5 מוכיח, שרוב קוראי הביבליותיקה הם מתלמידים, בעלי-מלאכה, משרתים ופועלים, שבחור הם 700% מן הקוראים. את מצבם החמרי של הקוראים מראה לנו סעיף א', שמתוכו אנו רואים, כי הרוב היותר גדול משלם רק 10 קופ', וסעיף ד', שמתוכו אנו רואים, שמספר הקוראים לסרוגין עולה הרבה על מספר הקוראים התמידים. מזה יכולים אנו כבר לראות, שאותו ה-קורא הנכבד, שסופרינו רגילים בו, כלומר, בעל-הבית, המשכיל, הותיק, או שגרר כבר מעל הכמה או שהוא הולך ויורד ממנה. מספר בעלי-הבתים שבכל הקוראים הוא רק 6%, ואם גם נמנה ביניהם את כל האינטליגנטיים, שברובם הם קוראים רוסית ולא עברית, נמצא, שהם ביחד רק 130% מכל המספר. סעיף ג' מראה לנו, שבכלל הקוראים הם צעירים. כי אנו מוצאים, שמספר החותמים עד

השנה הייח הוא 44% ומן השנה הייח ומעלה 56%; ואם נוסף על בני הנעורים את החותמים מן השנה הייח עד הכיה, בלומר, מאותן השנים, שצעירי-ישראל-מתלמדים, פועלים ובעלי מלאכות. שהם, כמו שראינו, רוב הקוראים-על פי רוב עדיין אינם באים בהן בעול אשה, נמצא, שהרוב הניכר של הקוראים הם צעירים.

על עניינתם של הקוראים העבריים מראה לנו ביחוד סעיף ד, ותנא מסייע לו הוא סעיף ב', בראשון אנו רואים, שקוראים, שיכלו להוציא את שנתם, היו רק 26% מן המספר הכללי. משנה ועד חודש הולך המספר הלך וגדול. אם עשרה חרשים קוראים פחות מן 5%, קוראים שנים ושלושה חרשים 11% וחודש אחר 17% וגם דבר זה, שבין הקוראים העבריים אנו מוצאים 56% זכרים ורק 42% נקבות, מראה לנו על אותה העניינת הנוראה, שאנו מוצאים אותה מרומות בסעיף ד. הזכרים והצעירים, שיש להם היכולת להרויח מעט ואינם עומדים ברשות אבותיהם, קוראים יותר מן הנקבות, שכרובן אינן משתכרות בעצמן ונצרכות הן לעזרת הוריהן, אשר לא תמיד הם רוצים ויכולים לשלם אפילו עשר אנורות לחודש; ועל כן מסתפקות הנקבות בקריאה לסרוגין, שהיא אפשרית על ידי שאילת ספרי אחרים.

מה הן דרישותיהם של הקוראים העבריים?

על זה מעידים מימן 5, סעיף 2-1, עמוד 27-28. הביתה נלקחו, כאמור, 35,265 ספרים וכתבי-עתים, מהם: עתונים וירחונים - 5,925 או 20%, ספרים-29,344 או 80%.

א) ירחונים וכתבי-עתים:

רוסיים	2,249 או 38%	עבריים-רוסיים	1,339 או 22%
עבריים	925 או 15%	זרנגינים	1,408 או 25%

ב. ספרים:

1) ספרי-מדע:	2) הספרות היפה:
כלליים - 889 או 25%	רוסית 11,139 או 86%
עבריים-480 או 14%	העברית 643 או 5%
ענייני היהדות:	הזרנגינית 1,159 או 9%

בלשון רוסית-1,788 או 50%.

בשאר הלשונויות-11%.

3) ספרות הילדים:

רוסית - 10,266 או 75%

עברית-2,569 או 25%

מכל הספרים האלה נועדו: לגדולים-16,509 או 57%.

לילדים-12,835 או 43%.

מן הספרים לגדולים נפלו בגורל: הספרות היפה 12,94 או 73%.

הפובליציסטיקה והמדע 3,568 או 27%.

מתוך המספרים הללו רואים אנו, כי בה בשעה, שספרי-מדע עבריים

קראו 14% מן המספר הכללי של ספרי-המדע, קראו את הספרות היפה העברית רק 5% מן המספר הכללי. לעומת זה, אם נקח את הרובריקה

העברית כשהיא לעצמה וגשנה את כל מיני-הקריאה השונים שבה, נמצא: מספר כל הספרים וכתבי-העתים הוא 4,617. מהם:

ספרי ילדים	2,569 או 56%	ספרי-מדע	136 או 3%
הספרות היפה	643 . 14%	פובליציסטיקה	344 . 7.5%
עתונים וירחונים 925 או 19.5%.			

הרובריקה האחרונה מוכיחה, שהקורא העברי הוא צעיר, מתירא אני לומר-ילד, וזוא דורש ספרות של נערים, שהיא גמנה במספר 56% מכל מה שנתן לקריאה בעברית. אחרי ספרות-הילדים נדרשים העתונים והירחונים, שנלקחו במספר 19.5%, על המדרגה השלישית עומדת הספרות היפה שלנו, שנדרשה במספר 14%, הפובליציסטיקה עוד מוצאת לה בשאנם במספר 7%, ולסוף-ספרי המדע המהיר נקראים רק במספר 3%.

חשוב אני, שמאמרי יהיה שלם רק אם אנסה לתת כאן תשובה עוד על שתי שאלות צדדיות, שהן מתעוררות מאליהן: א) אם התפתחותו של הקורא עברית נופלת היא מזו של הקורא רוסית, שזה אליה או יתרה עליה, וב) עד כמה גדולה תשוקת-הקריאה של הקורא עברית? תשובה על שתי השאלות הללו אנו מוצאים בעמוד 28, ברובריקה: רכוש-הספרים של בית-העקרי.

מחלקת	הספרים הנמצאים	בבית-העקרי למחלקותיהם הם:
מחלקת	הספרים הרוסיים	כוללת 1,134 כרכים.
המחלקה	המדעית הרוסית	515 .
היהדותית בלשון רוסית	347 .	
לספרי-ילדים רוסיים	761 .	
להספרות העברית היפה	420 .	
המדעית והפובליציסטית	566 .	
למאמרים וירחונים	185 .	
לספרי-ילדים עבריים	373 .	
לזרנן (הספרות היפה והמדעית)	303 .	
לירחונים רוסיים	795 .	

השנאת הספרים הרוסיים והעבריים שנלקחו הביתה אל אלה, שהם נמצאים בבית-העקרי בכלל, יכולה לתת לנו תשובה מספקת על שתי שאלותינו. אם נקח, למשל, את הספרות היפה, נראה, שמספר כל הספרים הרוסיים שבמחלקה זו הוא 1,134 ונתינותי במחלקה זו היו בזמן של הדין-והחשבון 11,139, כלומר, כל ספר נשאל כעשר פעמים. בעברית יש בחלק זה רק 420 ספרים ונתינותי היו 643, ובכן נתן כל ספר רק פעם ומחצה. לעומת זה, אם נקח את הספרות המדעית נראה אחרת לגמרי. בחלק המדעי הרוסי, שלתיכו נכנסה גם הפובליציסטיקה, נמצאים 515 ספרים ונתנו במשך השנה 779, כלומר, כל ספר נשאל קרוב לשתי פעמים; ובעברית היו 566 ספרים ונתנו הביתה 480, כלומר, קרוב לפעם אחת. ועתה אם נשים לב לזה, שהספרות הרוסית נקראת עיי 80% או לכל הפחות 75% של כל הקוראים והספרות העברית-רק עיי 20% ולכל היותר

250% של הקוראים, או מוכרחים נהיה להוציא מזה, שבמספר שוח של קוראים היו ספרי הספרות היפה הולכים וחוזרים הן ברוסית הן בעברית כמעט במספר שוח, ולעומת זה היה ספר עברי מדעי חוזר חמשה פעמים בה בשעה, שספר רוסים מדעי היה הולך וחוזר רק פעם ומחצה. התשובה על השאלה הראשונה (אם התפתחותו של הקורא עברית נופלת מזו של הקורא רוסית?) היא ברורה: היתרון כזה להקורא עברית. ואם נשים עוד לב לזה, שקרב הקוראים עברית שייכים להקוראים בשתי לשונות, נמצא תשובה כזו גם על השאלה השנייה: עד כמה גדולה תשוקת-הקריאה של הקורא עברית?—גם כזה עולה הקורא העברי על הרוסי והזרנגוני.

מתוך כל המספרים שהבאתי יכולים אנו להוציא: (א) רוב הקוראים עברית הם צעירים; (ב) על פי מלאכתם הם מתלמידים, משרתים או בעלי-מלאכה שונים; (ג) דרישותיהם הן, קודם כל, ספרות לנערים, אחר-כך ספרות יפה וכתבי-עתים ולבסוף ספרי-מדע; (ד) הקורא, המשכילי, בעל-הבית יורד כבר או יורד מעל הכמה; (ה) התפתחותו של היהודי הקורא עברית ותשוקתו לקריאה עולות על אותן של היהודי הקורא רוסית או זרנגוני.

נשענים על המספרים האלה ועל תוצאותיהן, שכל אדם, אשר לשון המספרים אינה זרה לו, יכול היה להוציא מעצמו, מן הראוי היה לנו, בקר את הספרות העברית וזרמיה השונים מתוך נקודת-המבט של רוב קוראיה וצרכיהם הרוחניים ולראות, אם ספרותנו מספקת את הצרכים הללו במדה הדרושה ואם את סבת ירידתה אין לבקש כזה, שדחתה מעליה את קריאת הישנים ולא קרבה אליה את הקוראים החדשים. אך דבר כזה יוצא כבר חוץ לגבול המסאמיטיקה ואותו אפשר יהיה לעשות רק אם נמייני הקטן לא ישאר יחיד ובודד, כלומר, אם ינסו גם אחרים להוציא את כל המסקנות הראויות מתוך הדינים-והחשבונות של שאר הביבליותיקות העבריות-המרוכזות שברוסיה וחיצה לה.

שלמה גולדנברג.

* *
*

פְּרָחִים לְאַחַר קִנְאִיר, פְּרָחִים כְּתָם בְּקִנְיֹר!
עַל מַעְרוּמֵי שִׁדּוּת, עַל פְּרִשְׁת־דְּרָכִים...
נִמְשְׁלוּ לִיתוּמִים, סְבִיבָם יְבֵשׁ חֲצִיר,
גִּדְמוּ לְעִנִּיִּים עוֹמְדִים עַל הַפְּתָחִים.

גִּדְמוּ לְעִנִּיִּים מְסֻנְרִים עַל הַפְּתָחִים,
שׁוֹמְעִים אֶחָ עֶלְבוֹנָם—שׁוֹמְעִים וְאִינָם גְּעִנִּים;
כּוֹפְתִים אֶת רֹאשָׁם, הוּא יְתוּמֵי פְּרָחִים!
יִשְׁנָם גִּשְׁמֵר בְּרִכָּה וְהִמָּה אִינָם נִהְגִּים.

יִשְׁנָם גִּשְׁמֵר בְּרִכָּה, וְרוּחוֹת יֵשׁ וּרְחֹמָה,
אִפֹּס לֹא לַפְּרָחִים אֲשֶׁר עָבַר וּמָגָם,
תַּחַת בְּפוּר יִמְקוּ וְעִנְיָה שָׁחָה,
גִּבְרָאוֹ לְעוֹלָם וְהָעוֹלָם לֹא לְמַעֲנָם.

* *
*

לילה... לילה... לילה... לילה...
ללא כוכב, ללא אורות —
שירי-שירים, שירי-שירים,
גלים ערים פורעי פאורות — — —

הם ! בנתיבה געלמה
שם אפרים עוברות, קוראות !
קול אפרים געלמוח — — —
הללמה או למאורות

אלים אפים, אלים צולים,
חולפים חרש בתנשמות — — —
אלים חולים לפנות בקר,
אלים נוגים על פגי קמות...

שאוּל משריחובמקי.

יסרינגיא

רבי מנחם בן סרוק.

ס א ת

דוד כהנא.

(סוף *)

ולא ארכו הימים ותלמידיו מנחם בקורדובה התעוררו מתרדמתם, ובראשם איש עשיר ובעל זרוע, ר' אפרים בן קפרון, ועמו ר' יהודה בן דוד חיזוני, שהיה מעיר פסס. ור' יצחק אבן גיקטילה, שהיה אחר-כך רבו של ר"י אבן ג'נאחי, ואחר י"ב חרשים של שתיקה יצאו ברוב כעס וחמה לעזרת רבם, להציל את כבודו המחולל וגם להציל את כבוד חכמי ספרד, שדונש התפאר כגאון-לבו, כי אין בהם מבין מליו ומשיב עליו. ותלמידים הללו כתבו ספר, שיש בו חמשים תשובות נגדו, גם נתנו שלשה שירים שקולים בראש ספרם, כמו שעשה דונש לפניו. את השיר הראשון חנר מנחם לכבוד חסדאי, אשר לו הקריבו תלמידיו מנחם את ספרם. ואמר בשיר ההוא:

לְהַשִּׁיב וּלְבָרֵךְ	וְלִבִּי יִתְעוֹדֵד
עָלֵי כָל הַפְּתוּרִים.	דְּבַר הַמְּשֻׁתָּרֵד
אֲשֶׁר בְּשׂוֹא יָדָם,	וְזֶה הוּא בֶן לְבָרֵט,
וְכָלֵל בְּאַמְרִים.	וְחָשֵׁב, כִּי פָרֵט
אֲשֶׁר הוּא לְשֹׁאֲרֵית,	לְשׁוֹן קֹדֶשׁ הֶבְרִית,
בְּמִשְׁקָלִים וְרִים *.	בְּשִׁקְלוֹ הֶעֱבְרִית

את השיר השני והשלישי כתב ר' אפרים בן קפרון בהסכמת חבריו, והאחר נתחבר לכבוד הנשיא חסדאי—והשני, המתחיל במלות, "הבינותי ניכר".

(*) עיין למעלה, חוברת ב', עמ' 129--139.

(*) עיין ספר חרשים לאבן ג'נאח במבואו של כשכר (עמ' 10).

(*) עיין תת"ם לשבח (עמ' 7, סי' 43).

(*) תלמידיו הראשון של מנחם נקרא, כפי הנראה, אפרים בן קפרון, ולא יצחק בן קפרון. ודבר זה יש להוציא מדברי אבן ששת בתשובותיו (עיין, תשובות תלמידיו דונש" לשבחן עמ' 18): "וששחם כנזקת פראים וקל גריים", כי "קפרון" הוא בלועזית: גדי, תיש ועו.

שיש בו צ"ח בתים, ערוך כלו נגד דונש. בשיר הזה המסירו תלמידי מנחם אש ונפרית על ראשו של דונש ואמרו, שרק מרוב סכלותו וקנאתו שם עלילות דברים לפסול את ה"מחברת", ובאמת חבר מנחם רבם ספר יקר והשאר אחריו ברכה לדורות, אבל דונש לא עמד על ענינו ועל פתרונו ו"שקר דבר וכחש באמרים", מפני שרצה, שיהיה גם הוא, בין מחברי הספרים; אבל, לעשות הסכיל כאחד הבורים". וגם זה העירו, כי לשוא צעק דונש מרה על מנחם בדבר רס"ג, בעוד שהוא — דונש — עצמו ב"תשובותיו" אינו שומע לדבריו אף אחרי ששם אותו לפניו בשירו לזקנו ורבו, ונמצאו דבריו מכחישים זה את זה.

ויחד עם מלחמת-המנן בעד מנחם יצאו התלמידים הללו למלחמת-תגרה עם דונש: הם דברו עמו קשות על שערב את לכו לחבר שירים שקולב בלשון-הקודש על משקל ערב ואמרו: הלא רס"ג חבר הרבה שירים ולא במשקל ערב ואילמלי ראה, שיתכן לעשות כן, היה הוא הראשון בזה. אבל חליצה לנו להשיג גבול ראשונים ולעשות כזאת בלשון עברית, כי על ידי זה נתצים פתוחים וקמוצים, ותשחת ותאכזר לשוננו הקדושה, שנשארה לנו לשארית; ורק כדי שלא יאמר דונש, כי חוץ ממנו אין איש יכול לחבר שירים שקולים, מצאו לטוב לפניהם לשקול את השירים בראש תשובתם על משקל ערב, כדי להראות לו בזה, שנקל לשיר על פי המשקל ההוא, ולא ירום לזכו של דונש, אחרי שיראה ויזכר, כי לא נופלים הם ממנו במליצה ושירי).

וחוץ מזה יצאו תלמידי מנחם להתל בדונש על הסימן, שעשה ל"ג אותיות-המשרתים: דנש הלוי אמת כטב, ואמרו, שאין למלת, כטב, פירוש וטעם בכל המקרא, וכדי להתל בו עשו סימן אחר על זה: דנש הלוי טמא כתב, ואמרו, שבאמת נאה ויאה לו סימן זה מפני שהפיר ברית וטמא לשון עברית). וכן לענו להסימן השני, שעשה לאותיות-המלכים: חג קץ ספר עז, וכוונתו: כי החג והנע, הוא מנחם, קץ ומאם כסר עז), וכדי לסוד לדונש

ובמלת, פראים" רמו על שמו, כי יש בה אותיות, אפרים, ומעם זה אמר אדון זה: כל הדי יהודה ואפרים. — את השיר השני נגד דונש כתב אפרים בן קפרון, כמו שאמר אבן ששת: ואמרתם על פי העו הקר בשיר הגנוב ומקורק" (עין, תת"ד" לשמון, עמ' 38). וכן אמר עליו בשירו: ואתוון, תיש, ואחזוב בשיש בשירך" (שם, עמ' 8, סי' 57). — את השיר השלישי לחסדאי כתב גם-כן אפרים בן קפרון, כמו שאמר אבן ששת: והנה אתם על פי העו בשיר תחלה לחסדאי" (שם עמ' 37) אך השיר הזה אבד.

(¹) עין תת"מ לשמון, (עמ' 27).

(²) שם, עמ' 28.

(³) שם, עמ' 40. ומעם זה שנה דונש את הסימן הזה אחר כך לסימן: אדניה

שלו: כתם טב. עין בספר תשובות דונש על רס"ג (עמ' 3, סי' 6).

(⁴) את הסימן השני עשה דונש כדי לזלזל בכבוד מנחם, וכוונתו היא: כי החג,

מלשון (תהלים ק"ו, כ"ז): "יתנו ויגעו כשכור" (עין, מחברת" מנחם, ערך, תנ"ג), קץ,

מלשון (ויקרא כ', כ"ג): "ואקץ בם", וכוונתו: כי מנחם קץ כסר עז, מפני שפירש ב"מחברתו"

ובי-יתוה וכתב-קודש שלא כחזון. וכן אמר אבן ששת: מלמדכם, איש היה לו סימן, ונבול

התורה והשכמא השני" (עין, תת"ד" עמ' 18).

מדה כנגד מדה עשו תלמידי-מנחם סימן אחר על זה: עז קר חפץ סג', כלומר: איש עז-פנים וקר-לב כמותו הפך רק לסוג מדרך-הישר (1).

ור' יצחק גיקטי לה, הגדול בין תלמידי מנחם, יצא אז נגד דונש בדברים קשים ביותר, ודבר עמו משפטים, והשפיל נאותו עד לעפר, ואמר: אמנם אתה שנית, וכרת לא הנית, ואל תדמה בנפשך, כי למען מנחם והקמת פתרונו דברתי עד כה, אין זה כי אם למען האלת הקשורה בלכבך, והכסלות אשר כמכתביך, ויען גבה לבך ותפער פיך, ותשים חכמי ספרד ונבוגיה חסיד-ידעת גרועי-בינה, ותחשבת לאין, ולא שמת אל לבך מאומה, ותאמר: אין בהם מבין מלי ומשיב עלי, ותמשול עליהם: ויראו פלשתים כי מת גבורם וינזרו (2). לאמר: כי בהורגני מנחם נשברים נסים שאר מביני ספרד ובורחים בהחבא. לכן מלאתי מלים, הציקתני רוח בסני. עד הפירי מחשבתך, למען תדע, כי יש בספרד משיגי-חכמה ובעלי-שכל. ואם תוכל—השיבני, ערכה לפני התיצבה (3).

ואחר התשובות החרירות האלו של תלמידי-מנחם, יצא ברוב כעס ותמה תלמיד ותיק של דונש, ששמו לא נודע עוד, וכתב השנות עזות על תשובותיהם, כפי הנראה, בדרך שיר, וחרף ונרף אותם מאד, ובראשם את ר' יצחק גיקטילה, וכתב בשירו:

וְאֵל תִּתְּמָה לְעוֹשָׁה וְאֵת בְּאִיבָהּ

וְקִנְיָהּ, שְׂכֵנָה עֲצֻמוֹת רִקְבוֹת (4);

וְאֵל תִּתְּמָה לְבֵן קִפְרוֹן בְּהִירוֹן

וּבְרֹב צִירִים בְּאַחַת הַנִּקְבוֹת.

תִּמָּה לוֹ עַל אֲשֶׁר הָדָה בְּרִיחַ,

וְהָרוֹחַ יִלְדָה בַּעֲצֻבוֹת.

(1) את כוונת דונש במימן השני שעשה הרנישו תלמידי מנחם מיד: הם הבידו, שיצא להתל ברבם, ועל כן עשו כהלצה סימן אחר על זה, שהיה מבין נגד דונש: עז קר חפץ סג'; ו"סג" הוא קלשון (תהלים נ"ג, ד'): "כלו סג". וכמלה "קר" השתמש גם אבן ששת: "ואמרתם על פי העז הקר" (שם, עמ' 38). וכן נראה מדבריו (עמ' 39), כי את הסימן הראשון והשני להתל כנגד עשו שני תלמידי מנחם, אמרים בן קפרון ויהודה בן דוד חיוג'.

(2) שמואל א', י"ז, ג"א.

(3) עין "תת"מ" לשטרן (עמ' 29). ואבן ששת אמר בהקדמתו: הלא גדולכם בן ציקמלה, האור, מאור שמש, [כזה] אפלה, וכו' ויחרד יצחק תרדה וכו', וגם אמר לרב: התיצבה. עין "תת"ד" לשטרן (עמ' 17). ומבאן נראה, כי את הדברים האלה נגד דונש כתב ר' יצחק גיקטילה והוא הוא שאמר לרב דונש: התיצבה!

(4) עין "תת"ד" לשטרן (עמ' 29). ואבן ששת אמר שם בהקדמתו: ויחרד יצחק תרדה, אשר הכזו תלמיד האכזר (עמ' 17). החרווים המוכאים בזה הם רק מקצת מן השיר הזה שאמר. הדברים: "ואל תתמה לעושה ואת", מכוונים כלפי ר' יצחק גיקטילה, כי נגדו יצא

והתבונן לשוד עו עם חבריו)
 והראה האמרות הגנובות,
 אשר נגבו בלא ערמה ולא בין
 לבן לברט ואבי שירות קצובות⁽¹⁾;
 נגבום מדבר שירים ערבים
 ויהפכו לקול סידי ערבות.

התלמיד האלמוני הזה של רונש הוציא לעו על המשורר ר' אפרים בן קפרון, כי אחר י"ב חדשים לקח בעצת חבריו שיר של רונש, עשה מסמך את שירו הגדול: "הבינותי ניבך", והתפאר בשור וגול זה ברבים⁽²⁾. ואחריו יצא נגד תלמידו מנחם אחר מן הצעירים שבתלמידי רונש, ושמו יהודה בן ששת, שכתב השנית על דברי תלמידו מנחם וחבר שיר גדול נגדם: "את מי תרפת", שיש בו קני'ה בתים, והוא עצמו כקב פירוש עליו. ובשיר זה התאמץ להרוס את בנינם ולהשפיל את כבודם עד לעפר, ולעומת זה הרים את כבוד רונש רבו עד לשמים, ואף על מנחם עצמו שפך בז ולעג ואמר, כי רונש השיג על מנחם מאתים השנות ותלמידיו יצאו להצדיקו בחמשים על פי בן התישים ופי בן מוכר בכורתו בעדשים⁽³⁾. וכן אמר בהקדמת ספרו: "אשמך פשרי ברצי אדונים⁽⁴⁾", ואריב בלצים שיר הרב נגבו, ועת אחוז החנפים רעדה, ויחרר יצחק חדרה, אשר הכה תלמיד האביר, ועוד יוסיף חפאיכ להצביר⁽⁵⁾, וגם אמר לרב התיצבה⁽⁶⁾, גדי להלחם בארי נכסף, ולעזור

החלה התלמיד האביר של רונש. וכבריו אמר גם אכן ששת: "ונקמאם זו (ברחש) עצמתם רקבו".

⁽¹⁾ נחמס תקן פינסקי פה, שיר עז' (עיין, לקושי קדמוניות, עמ' 161), כי סוגת המשורר היא — שגן-קפרון (עז) גול ונגב עם חבריו הרבה בן השיר של רונש.

⁽²⁾ את המלות: "אבי שירות קצובות", חוספתי אני על פי הענין. וכן אמר חבן ששת על רונש: "ושם בשירות נבולות קצובות" (עיין, תת"ד, עמ' 22).

⁽³⁾ וזהו מה שאמר גם אכן ששת לבן קפרון: "ילדת לשני עשר דתי (עין, תת"ד), עמוד 17).

⁽⁴⁾ שם, עמ' 18. בן התישים הוא בן קפרון, ומוכר בכוחו בעדשים הוא ר' יצחק ניקסלה, כמו שאמר עליו בשירו (שם, עמ' 12, כי' 100): "וגם בן ציקסלה לסבלותי נילח ופי", ואת ריב רבו ריב" (שם, סי' 144), שהוא, מבר בכוחו בעדשים, כלומר, כשבר מנחם יצא למסות על חמסת.

⁽⁵⁾ עיין, תת"ד, עמ' 17, ושם הנוסח במעות: "כרבי יונים", וכן הוא בספרו של ברודי: "שער השיר" (עמ' 8), אבל צ"ל: "כרבי אדונים", כמו שעשה רונש סימן על שמו (עיין לעיל): "אדניה כנס שלו סב".

⁽⁶⁾ עיין העמוד הקודם, הערה 4.
⁽⁷⁾ ברודי רצה בספרו, שער השיר" (עמ' 8) לחק: "לריב אחיזכח"; אבל כונת אכן

לו שועלים אסף, אני אשיבך מלים ואת רעיד עמך: ילדת לשנים עשר ירחים רוח; ואם תאמר: לתשעה חדשים, ילדת הנשים ולא האנשים, יענו לך צעירים וישישים, ויהי כך מן הנשים⁽¹⁾. מאסתם דבר מן הלויים, אשר שמעו ה'ך ככל האיים, וששתם בנהקת פראים וקול גדיים. אוסיף ניבי בבניניו, ואדבר בהקמת פתרוניו, ואו יתמה מפתח שפתים כל הרי יהודה ואפרים⁽²⁾.

אולם באמת נפלה או תרומת אלהים על רונש ולא ידע את בנין הלשון ואת שרשי שפת עבר כמו שהבינם מנחם. כי, כדברי הראב"ע, רונש הקיץ רק מעט משנת האולת⁽³⁾, ועל כן לא צדק בהרבה מהשנותיו על מנחם. אכן שניהם היו עוד נבוכים בדקדוק הלשון, ככל הקדמונים וכבעלי הפיוטים, שהלכו בתהו לא-דרך ולא ידעו את יסוד ושורש המלות, כי השורש של נגע' היה להם, נע' והשורש של עמה'—אות טי'ת בלבד; וכן בפעלים, ויז' ויז' היו להם השורש רק אותיות וי'ן וכ'ף בלבדן וכדומה⁽⁴⁾. ואולם אין להאשים את מנחם ורונש, אם לא קלעו אל המטרה בכל הנוגע לדקדוק הלשון העברית: כוונתם עדיין היתה הלשון העברית חלקה לא-מעובדה; ובנוגע לדקדוקה צדק ר' יוסף קמחי בדבריו, שבימי מנחם ורונש עדיין, לא נבנה לו בנין מתוכן, ולא אוהל ולא משכן, ולא עמר ולא כן, כי התאחרו פעמי אציליו, ולא הוקם המשכן עד כואם⁽⁵⁾.

אבל בכלל עשה מנחם הרבה בדורו לטובת הלשון העברית, הן בדקדוק הלשון והן בצחות המליצה. הוא הורה, כי חצי הפסוק יורה על חציו השני וענינו יורה על פתרונו; והוא הורה גם כן, שיש מלה, שהיא מושכת הענין ומבארת הפתרון ושכל סודי⁽⁶⁾. וכן יצא לבאר הרבה מקראות, שיש בהם דרך קצרה, ואמר, שיש בכתבי-הקדש מליצות קצרות, שלמי-ענין ומעוטי-אותיות כמו: והיו בן שאול', והיה ראוי להכתב, לבן שאול', וכן: ותקח האשה בית פרעה', שהיו ראוי להכתב, לבית פרעה', אבל יוצא בלשון ואין נרעתו נרעיו⁽⁷⁾. וכן הורה את הכלל הנכון: מושך עצמו ואחר עמו⁽⁸⁾. כמו כן היה הראשון, שהשתדל לבאר את מעלות אותיות הא"ב ושמושן בלשון עברית, ויצא להורות,

ששת היא—כי ר' יצחק ניקטילה אמר לחבר רונש: התיצבה! (עיין לעיל, הערה 10).
(1) כמן חקן ברורי על פי לשון הכתוב (יחזקאל מ"ו, ל"ד): ויהי כך חקן מן הנשים אבל חקן זה אינו צריך כלל, כי כוונתו של אבן ששת היא: אם תאמר: שמעם הנשים וילדות לש' חדשים, אך האנשים וילדים רק לי"ב חדשים, ינחזו לך וקנים ונערים, כי לא איש ואתה אלא אשה, ביון תש כחך כנקבה; ובכן סמני מה ילדת אחר י"ב חדשים?
(2) כוונתו על יתדה בן דוד חיוג' ואפרים בן קשרון. מלת "ניבי" תוספתי לש' הענין.

וכן אמר אבן ששת בשירו (ס' 35): וניבו אף יכבה".

(3) עיין הראב"ע בספר, שפת ברורה (דף כ"ה ע"ב).

(4) שם, שם, ואבן נצאח במ', תרמשה" (עמ' 18).

(5) ר' יוסף קמחי בספרו, הגליו' (עמ' 4).

(6) עיין מחברתו, עמ' 11.

(7) שם, עמ' 70.

(8) שם, עמ' 71.

שאין להפוך את האותיות או להחליף את המלות זו בזו, וגם לא רצה לדמות את הלשון העברית להלשון הערבית, כמו שנהנו אז הפותרים לעשות בהפרזה מרובה.

ומתוך מחברתו אנו מכירים אף את חשניה הרמה באלות, כי אמר שם: רברה תורה בלשון בני אדם, ואנשי לבב ישכילו, כי לא נכון לשם לאלהינו תבנית וצורה ונויה, אבל התורה הריכה הענינים והפתרונות ורבתה המליצות כפי דעת בני אדם ולפי כח שכלם, למען יבינורו.

ותועלת מרובה להלשון העברית הביאו דברי-הריבות, שפרצו בין מנחם ודונש, ואחר-כך- בין תלמידיהם. על ידי המחלוקת חזו, אף על פי שהיו בה גם קנאה ושנאה פרטית, בא רוח-חיים בלשון העברית. כי על ידי התעוררו הרבה מחכמי-ישראל מתרדמתם ויצאו לחקור ולדרוש היטב בדקדוק שפת עבר ובשרשי לשוננו, ובראשם ר' יהודה בן חיונ' מפאס, שהיה במקדוזה אחד מתלמידי מנחם וכבר ראינוהו יוצא למלחמה על דונש ובעד מנחם רבו; ותלמיד זה ראה מה שלא ראה לפניו רמ"ג, ראש המדרשים בשאלת-הלשון⁽¹⁾; שהאותיות אהוי' הן נוספות ונעדרות ומתחלפות, וגם שלא יתכן דעות פועל פחות משלש אותיות. ור' יהודה בן חיונ' זה חבר ארבעה ספרים יקרים בדקדוק, והם: הנוח, הכפל, הנקיד והרקחה, והיה לראש המדקדקים וח-מי-הלשון, כי לא נדע דקדוק לשון הקודש עד בואו, והוא העמיד לשון-הקודש על בריי אחר שנשכחה בכל הגולה⁽²⁾. וכשראו חכמי-בבל את ספרו על שרשי לשון-הקודש, אמרו: לא ראינו מצד מערב דבר טוב חוץ מזה הספר, שחזו יאמר טוב מכל טוב שבעולם⁽³⁾.

בשנת ד"א תש"ל לערך מת ר' מנחם בן מרוק אחד תלמידי רבות, שעברו עליו בימי חי-הבלי על הארץ; ואחריו מת בשנת תש"ן הנשיא חסדאי⁽⁴⁾. אבל מנחם השאיר אחריו ברכה לדורות, כי ספרו, מחברת הביא תועלת מרובה לעמו ובו השתמשו גדולי-האומה כרש"י, ר' יוסף קרא, רשב"ם, הראב"ע ובעלי-התוספות וכדומה. וכשבא ר' שלמה פרחון לאיטליה, ראה כמה מחכמים שם היהודים את מחברת מנחם⁽⁵⁾. ורבנו תם-זה הגדול והמפורסם שבבעלי-התוספות-כתב אחר כך ספר שלם להבריע בין מנחם ודונש ואמר, ש"מנחם בעל הלכות ומברה⁽⁶⁾", ועמד לימין מנחם נגד דונש והראה בריאות

(1) שם, עמ' 54.

(2) עיין חקירת, מחברת-הערך לר"ש פרחון.

(3) עיין הראב"ע בספרו, שפת ברורה (דף כ"ה ע"ב) ופ"ה, שפת יצר (דף כ"א ע"ב).

מ' ע"ד; ועיין קבלת הראב"ד במ' יוחסין השלם (עמ' 216).

(4) עיין, מחברת הערך לר"ש פרחון, ערך פרח (דף נ"ד ע"ב).

(5) עיין, יאודהיכר לברלי, ב"ד (עמ' 182).

(6) עיין, מחברת הערך לר"ש פרחון בחקירות. ועל מובן יסוד שמו של ר' צבי

יליפובסקי, שהיה הראשון, שהצמיח ברעם את מחברת מנחם מפאת תייד בלונדון, ואחריו מצא הפרופ' דוד קוילמן בעיר ליון ב"ד יקר, מחברת מנחם.

(7) עיין הברעות רבינו תם (עמ' 18).

רבי מנחם בן סרוק

רבות, כי דבריו נכונים על פי רוב. ואחדיו כתב ר' יוסף קמחי את ספרו, תגלוי בדבר מנחם ודונש והברעות רבנו תם, והראב"ע חשב את מנחם בין, וקני לשון הקודש ואמר: מנחם בן סרוק גם הוא חבר ספר מחברת, ונמצאו בו דברים נחומים⁽¹⁾.

הנה כי כן יש לתולדות מנחם ויחסו לחסדאי ולמלחמת דונש נגד מנחם והמלחמה הגדולה בין תלמידי-מנחם ותלמידי-דונש ערך קולטורי-היסטורי גדול: חיון ממה שאנו מכירים על ידי כל אלה את פני-הדור בתחלת התישבות-היהודים בספרד, ודרי הונחה על ידי כל המחלוקות ודברי-הבקורת האלו אבן-הפנה להתפתחות הלשון, השירה והבקורת העברית, שאחרי דורות אחרים פרחו בספרד והביאו פרי ופרחים.

(1) עיין דברי הראב"ע בראש ספרו, מאונים". ובמלה, נחומים" מרומן שמו של, מנחם".

הִיָּה עֶרֶב־הַקֶּץ ...

וּבְנוֹת־לֵילִיּוֹת וְכוֹת שׁוֹרוֹת־מוֹדוֹת בְּלִבָּהּ
חוֹמֵר־כֶּסֶף מִזֵּדִים
וְהֵן אֲרָנוֹת כְּסוֹת אֶחָת לְכֹהֲנִים גְּדוֹלִים
וְלַמְּגִלֵי חֲזִירִים.

הִיָּה עֶרֶב הַקֶּץ. כָּל הַפְּתִים נִתְרוֹקְנוּ
וְנִתְמָלְאוּ הַגָּנִים;
יָצָא אָדָם, בְּדַרְכּוֹ, בְּמַאֲוִיו הַגְּדוֹלִים
לְחַטְאוֹ הַקְּטָנִים.

קִצְרָה רוּחַ הָאָדָם, כָּלוּ עֵינֵי מִיחָל. —
וְתַפְלְתוּ הָאֶחָת:
הַבּוֹכִים הַצְנוּעִים, מִהָיוּ צֶאֱתָכֶם מְלֻמְעָה,
וְהַקְּדוֹשׁוֹת מִתַּחַת!

וּבָנָן זֶה הַחֲלָה נְגִינָה קָלָה, הַזֵּלְלָה —
וְהָנָן כָּלוּ נִנְעָר,
וּמִבֵּין הָאֵילָנוֹת הַנָּה הַשְּׁחִיר וְנִבְצָעִית
וְהַלְבִּינָה כְּנֶחֱסָנָה.

וּכְסֻסְיָ עֲבָרָה קוֹרְצִים־רוֹמִים בּוֹכִים
וְעֵינֵיהֶם־פָּו תִּבְעוֹת;
צָרָה רוּח־הַזְנוּנִים גַּם אֶת עֲשׂוֹת הַשָּׂדֶה
וְאֶת אֲבְנֵי הָרְחֹבוֹת.

היה ערב היקץ.

ומאמצע הנֶהָר וממזְמֵי הַזֹּהָרֹת

ומאחֲרֵי הַגִּידֹת

בָּא הָאֶחָזֶק - וּבְחֵלֹנוֹת מִדְרִים וִילֻנוֹת
וְכָבִים הַגִּידֹת.

הֵם, הַשָּׂאֵר נָתַן רִחוֹ, וּלְלִסְמוֹכָא הָעוֹלָם,

יֵין עֲנָבִים עָבְרוּ,

וְהוּא יוֹצֵא מִדְעָתוֹ וּמִתְעוֹלָל בְּקִיאוֹ
וּמִתְבּוֹסֵם בְּבִשְׁרוֹ.

וּבְנוֹת־לִילִית זֹפּוֹת שׁוֹרֹת־מוֹזֹרוֹת בְּלִבָּנָה

חוֹמֵי־כֶסֶף מְוַהֲדִים

וְהֵן אֲרֻנוֹת כְּסוּת אַחַת לְכַהֲנִים גְּדוֹלִים

וּלְמַגְדְּלֵי חַיִּידִים.

ת. נ. ביאליק.

הַעֲתִיד הַפְּרָטִי וְהַעֲתִיד הַלְּאוּמִי בִיהֲדוּת .

מאת

ר' מ. רבינון .

המושג של ערך האדם האינדיבידואלי הוא מאוחר להמושג של השבט והגזע ודורש התפתחות מוקדמת ידועה של ההבנה, הרתות הפרימיטיביות, אפילו „האנימיסמיות“ (האמונות ברוחות), לא הכירו אלא פולחן-המיתם בכלל ולא הבחינו כלל בין התכונה וחשיבות של נשמת איש זה לאותן של נשמת איש אחר; ואף לאבי המשפחה או השבט היה ערך מיוחד בעיניהן לא בתור אדם פרטי, אלא בתור ראש-הקבוץ. דעת סבקים ידועים כאַרְנֶסְקֶה (1) וִיְקִמַאס (2), שהם צריים והבליים הקדמונים ידעו את השכר-והעונש הפרטי בצורת תחית-המיתם גופנית, אינה אלא השערה, כי הדבר מסופק מאד, אם בתקופה קדומה כזו כבר נודע המושג של ערך האדם הפרטי. היונים, העם היותר מפותח בתאלף האחרון לפני ספירת הנוצרים, לא הכירו בחשיבותו של האדם האינדיבידואלי ולא התחילו לדאוג לגורל עתידו אלא במחצית השניה של האלף הזה, כשנתפתחה ביניהם התנועה הפילוסופית. באותו זמן בקירוב נולדה שאלת גורלו של האדם האינדיבידואלי גם ביהדות.

התורה עוסקת באדם הפרטי רק עד כמה שמעשיו נוגעים ביחסים החברתיים או בחוקים הדתיים, נושאי המוסר הלאומי, ואינה עוסקת כלל בעתידו בתור חסיבה מיוחדת, בתור ערך לעצמו. העונש של החוטא אינו שלוקט החטא כשהוא נופני ולא פנימה נפשית הכרוכה בחטא כשהוא רוחני; המנסה העיקרית בשני האופנים היא—להסיר אבר מדולדל סגוף העדה: „ובערת הרע מקרבך“. „ונכרתה הנפש מעמיה“. כמו כן שכר המעשים הטובים הוא בצורת השתתפות היחיד בטוב הלאומי: „למען יאריכון יסיד ולמען ייטב לך על האדמה, אשר ה' אלהיך נותן לך“. וגם התקוה המשיחית, שנתפתחה כבר הרבה ע"י מעוף-דמיונם של הנביאים, נשארה בעיקרה לאומית. כי העתיד המקוה הוא משולל כל יסודות מיטאפיזיים וסמטוריים, שהיו יכולים להרשות להפרט לבנות לו עולם נצחי בפני עצמו; ועל כן סוכר הפרט להסתפק בחלקו המועט והזמני, שמגיע לו בעתיד המאושר רק בחור חבר להקבוץ הלאומי.

את החזון הסתמי הזה, שהיהדות הקדומה היתה אינדיפֶרֶנְטִית לגמרי

(1) ג'עווי המוכח בספרו של ג'דולף לורו. *La croyance à la vie future et le culte*

. des morts dans l'antiquité israélite, p. 2

(2) בספרו : *Höle und Paradies*, 1908, S. 84

בכל הגונע להעתיד של האדם הפרטי, — זה העתיד, שהוא הבסיס של כל דת מפתחה, — מבארים הסבירים באופנים שונים. גִּבְרִיֶּר (4) מבקש סכתו של חזיון זה בשאיפתו של מחוקק היהדות לשים כל מעניו של עם ישראל בחיים הארציים כדי שייסר העם הזה ממלכה חזקה על האדמה ולא יפנה לבו כלפי התקות השמימיות; ארנסט רנן (5) מיחס את החזיון הזה להחפץ הכביר של המחשבה העברית להבדיל בין האל הגדול והאדם העובר, שלפיכך שמה את האפס המוחלט כמעט על גבול החיים החסריים; ואֶדוֹאָרְדִּיִּים (6) וסְכֶרְגֶּלוֹס (7) מוצאים את פתרון החידה בנש-האחרות החזק של העדה השמית, שבמל לגמרי את הפרט ועתידו לגבי הכלל ותקויותיו. אולם כבר הוכחתי בספרי *Le messianisme dans le Talmud et les Midraschim* (עמ' 9, הערה 4), שכל המעשים האלה אינם מספיקים לבמל לגמרי את פעולת הסבות הפסיכולוגיות, שהולידו את רעיון חיי העתיד אחרי המות אצל כל העמים הפרימיטיביים בהקפות הֶיִמִּי־שיסמוס ופולחן-המבע. האמת היא, שגם העברים הקדמונים הכירו, כשאר השמים, את הרעה הגסה והתמימה של המשכת החיים הנופניים בשאלו ועברו את הסתים כפולחן מפותח, כמו שמעידים שרידי-המנהגים של הקניות, השריטה וזבחי-המתיים (8); אלא שהיהדות המונותאיסטית היה אנוסה, כדי להציל את אחרות האל מכל התחרות מסיכנת, להריק את השאלו מכל נשמת-חיים ולהשאיר בו רק צללי רפאים.

אבל בין כך ובין כך עובדה קיימת היא, כי לפחות עד גלות בבבל לא הכירה היהדות האופיציאלית שום עתיד פרטי מעבר לגבול החיים החסריים. הנביא של הנש הדתי הפנימי, ירמיהו, מתקשה בשאלה החמורה: „מדוע דרך רשעים צלחה?“ ואינו מוצא כלל את התשובה האפשרית האחת: „כדי למורדן מעולם הבא“; ויחזקאל מבמל את האפשרות האחרונה להצדיק את הנהגת ההשנחה על ידי החשובה, שהיא פוקדת עון אבות על בנים: „מה לכם אתם מושלים את המשל הזה על ארמת ישראל לאמר: אבות אכלו בוסר ושני בנים תקחינה?“ — ואף על פי כן אינו נותן במקום השובה זו את הפתרון המלא של ה„דילמא“ עיי שכר-ועונש אחר המות, שחסרנו נעשה אז מורנש יותר ויותר. היהדות, דת לאומית במקורה, התחילה להתפתח אחר חורבן הבית הראשון והמרכז הלאומי בדרך ההתפרסות (ה„אינדיבידואליזאציה“), ושאפה בכירה נולדה בכנסיה הדתית, שהכינו עזרא וסיעתו על הר ציון במקום המונארכיה הישנה, לתת אחרית ותקוה לאדם הפרטי. רעיון זה לא פנש עתה מעצור בקנאת הדעה המונותאיסטית, שנשתרשה למדי בלב העם ולא יראה עוד את ההתחרות מצד איה קולטום מקוסי; אדרבה, התרחבותו של מושג השלטון המוחלט, שיש להאל האחד בשאלו כמו על הארץ, עזרה להתפתחות הדעה, כי ה' לא יעווב את חסידיו גם בממלכת המות ובתור מקור-חיים ישהף בנצחיותו את הדבקים בו. ואף על פי כן נשארה השאיפה לשכר-ועונש אחרי המות, שנחגברה עוד על ידי התרבות

(1) כסבר: 199, I, *Das Jahrhundert des Heils*.

(2) כסבר: 180, I, *Histoire du peuple d'Israël*.

(3) כסבר: 116, I, *Hist. de la théol. chrét.*

(4) *La vie future d'après le masdéisme*.

(5) א. לרדו כסברו חנן, עמוד 171.

המצוות הודות להסופרים, — התרבות, שדרשה שכר מעולה, — בקרב היהדות שאחר חורבן בית ראשון ובנין בית שני במשך ימים מרובים בלי צורה נאותה להתלכד בה. את בקשת הצורה הזו ככל הגענועים הנפשיים הקשורים בזה אנו מוצאים במומרי תהלים י"ו, ל"ט, פ"ח, צ' ועוד, ובצורק-הדין שבספר אי"ב, שנכתבו, כנראה, בתקופה שבין עזרא ונחמיה ובין שלטון היונים ביהודה. רק במאה השלישית לפני ספדין עזרו המקרים ההיסטוריים להכניס ולפתח ביהדות שתי צורות שונות של הגמול הפרטי אחרי המות, שנחפשו זו בצד זו בחוגים שונים של היהדות ושעל ידיהן נשתנה היחס של העתיד הפרטי אל העתיד הלאומי.

הנצחנות הגדולים של אלכסנדר מוקדון בראש השליש. האחרון של המאה הרביעית לפני ספדין, אחדו תחת השלטון היוני את העמים השונים שבמערב-אסיה ובחופי אירופה ואפריקה הקרובים והולידו ביניהם השתתפות האמונות והדעות. הקולטוס של אולריס המצרי, האסטרולוגיה של הבבלים, אחרים מסתגלי היהודים, הפולחן הסמטורי של היונים ואמונות הפרסים, כאמונת שתי-רשויות, האמונה ברוחות ובמלאכים והאמונה בתחית-המתים — כל אלה יצאו שלובי-ורוע לשום בארץ מנהרות פרת ונילוס עד נהרות דנובה ומיכר, ומצאו להם ככל מקום מחזיקים הרבה. מן האמונות המתהלכות בארץ מצאו בארץ-ישראל קרקע מכשרת לקליטתן ביתר האמונה ברוחות ותחית-המתים, — אמונות, שהיהודים התחילו להכיר עוד בגלות בבל ע"י התקבוצתם אל הפרסים¹ ושנתקבלו בתיכם רק עתה מפני כתיבה-השפעה המיוחדת של הדעות בשעה שהעם נמצא במצב הגרוי מצד אחד וזפני שנמלה בתוך כך הכנתם של המושפעים מצד שני. התקנה של תחית-המתים לנופות היתה הצורה היותר רצויה, שהשכר-והעונש הפרטי היה יכול לקבל ביהדות, שהיתה או הולכת ומתפתחת מדה לאומית לדת של כנסיה, מפני שתקנה זו הגיחה להיחיד להשתתף בעתידו המאושר של הכלל כקדם. שהי תחית-המתים אינה אלא סינתזה של העתיד האינדיבידואלי והעתיד הלאומי: היחיד קם לתחיה משנת המות כדי לקחת חלק בהאושר המשיחי השמור לעם ישראל, או, יותר נכון, לכנסת-ישראל². הנצחיות, שהיחיד שאף אליה זה כמה ושל דת סמטית להמאמינים בה, נקנה לו לבסוף בין בתור שכר ובין בתור עונש. אבל נצחיות זו היא נשטית ונתונה, במסגרת לאומית ידועה: ורבים מישי ארצות עפר יקיצו, אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדראן עולם³, — יקיצו בקרב העדה העתידה של יחידים-סגולה — „כל הנמצא כתוב בספר“ — ורעיון תחית-המתים נתפתח ונשתרש ביהדות על ידי הספרות האפוקליפמית (ספרות החזיונות והגלילים הסמטוריים) המתחלת בספר דניאל, שנכתב בתקופת הרדיפות של אנטיוכוס אפיפנס (7—166 לפני ספדין). ספרות לאומית ומסמטורית זו, שבעיקר הדבר היתה יונקת מן הסמטורה וכתבי-הקודש, שאותם התחילה לבאר אחרי חתימתם בדרך המדרש, בחרה בצורה זו של הגמול הפרטי מפני צבעה הלאומי והמסמטורי ומפני שאינה סבמלת את הרעיון

¹ גם דרמשטטר, המאחד את זמן כתיבת חונדראביסמא עד 325—380 לספדין (מבוא לתרגומו האנגלי. עמ' 88, הערה 1), מודה, שעיקרי האמונות הכלולות בה קדמו עוד לחריגות-המית של תארוקידים (שם, עמ' 48).

² דעתו של סטיוולין (Stihelin), שלא היה שום יחס בין האמונה בתחית-המתים: „ראשית צמיחתה ובין העתיד הלאומי, נדרחת עיי שירר (Geschichte des jüdischen Volkes), 548, II, הערה 82).

הקדום והמקובל של השתתפות היחיד בעתידו המאושר של הכלל.
 הצורה השניה של העתיד הפרטי היא הרעה האפלסונית של השארת-הנפש, שחדרה לארץ-ישראל גם כן ע"י אותו ה"סינקרטיסמוס" הדתי והפילוסופי, שגולר לרגלי בלכול האומות הכבושות על ידי המצנח המוקדוני ובאמצעות היהודים, שנתפורו או במושבות היוניות החדשות ולמרו לדעת את הלשון והרעות ההלניות. אולם, כשם שסגלה היהדות לרוחה את האמונה בתחית-המתים אחרי. שנתנה ליהנות מוכות זו רק לבני-ישראל, בעוד שתורת-הפרסים הורתה, שכל האנושיות כולה קמה לתחיה, כך המביעה היהדות את חותמה אף על רעיון השארת-הנפש אחרי שבקשה למצוא את נצחיות הנשמה לא במבעה האלמנתי, כפידון, אלא בהשתלמותו הרוחנית של האדם. הספרות היהודית-היונית, בלי-מכמאה של אמונה זו, למרות נפיתתה הקוסמופוליטית ולמרות יריעתה משני היסודות השונים שבאדם, החומר מקור העון (פילון, האליגוריה של הרח, 96, 1; חכמת ש'מה, ה', ט"ו) והנשמה חלק אלוהי ממעל (פילון, בריאת העולם, 82, 1). — אינה רואה את נצחיות-הנפש אלא כשכר בשביל האמן הדתי במובנו היהודי (חכמת שלמה, ה', מ"ו ועוד). מקור העתיד הפרטי בצורת השארת-הנפש הוא, איפוא, יותר לאומי מאנושי, כי לנצחיות הנשמה זוכים בעיקר הדבר רק יהודים, ממש כמו לתודת-המתים הגופנית, אבל העתיד הזה בעצמו הוא אנושי אינדיבידואלי ואין לו שום שייכות להעתיד הלאומי. העם החי לעולם יכול לחכות עין ועידנים עד שתתמלא התקוה המשיחית על הארץ, אבל היחיד העובר מוכרח להפריד את תקוה העיקרית מזו של הלאום, כדי לבנות לו עולם בפני-עצמו. עולם רוחני ונצחי בשמים. ומכיון שהעביר הפרט פעם אחת את עתידו מן הארץ אל השמים, אל מקום העדן הרוחני במרומים, ההגיון מחייב, ששוב לא ישתרל לשוב ולקשרו להעתיד הלאומי החמרי ושוב לא ישאף לקום לתחיה גופנית כשיבוא משיח. ועל כן, אף על פי שהספרות היהודית-היונית מכירה את התקוה המשיחית (חכמת-שלמה, נ', ח'; שכר ועונש, פילון, 16—20), אין האמונה בתחית-המתים הגופנית נמצאת בה אלא בהסיבילה הרביעית (1—180), —ספר בלתי-מסודר, שהוא מלא שרידים של אמונות-ההמון ורעות נוצריות.

האמונה בהשארת-הנפש הרימה את אידיאל-העתיד של הפרט על מדרגה רוחנית יותר גבוהה ומתחה קו של אצילות על היהדות בכלל ועל ערך השכר-והעונש בפרט; אבל יחד עם זה הלמידה איוו התבודדות סצר היחיד והתרכוות במין אגואיסטמוס מוסרי. היהודי הפרטי, המוצא בקרבו ובנשמתו את ההוה והעתיד שלו, תכל מעט מעט לקשר את גורלו בגורל האומה ותקוותיה. הרעיון המשיחי, שהספרות האפוקליפטית, המאמינה בתחית-המתים לגופות, מסעמת באגרניה כלי-כך מרובה ובנענעוים כלי-כך עזים, אינו מתואר בהספרות היהודית-היונית, שהפרידה את העתיד של היחיד מתקוה הלאום, אלא בקצור ובצבעים קלושים, בתור הר חלוש מן המשיחיות של הנביאים. היהדות ההלניסטית אברה על ידי זה כמעט את כל האינפרסים הלאומיים והמדיניים והיתה לתורה דתית-מוסרית אוניברסלית של כת מחזיקים, שאינם אזרחים פלשתיניים, אלא בני-אדם קוסמופוליטיים.

שתי הצורות המתנגדות זו לזו של העתיד האינדיבידואלי בישראל נתפתחו ונתפשטו זו כצד זו בספרות שונות של העם במשך שתי סאות השנים האחרונות

לפני ספֹהֶינ ומאת-השנים הראשונה לספירתנו, האמונה הראציונאליסטית בהשאת-הנפש נתקבלה בין יהודי הגלות המדברת יונית (אלכסנדריה, סוריה, אסיה הקטנה וכו') ובחוגי האריסטוקרציה המהיננת בנמסיה ודעותיה שבארץ-ישראל. כנגד זה מצאה לה התקוה המסתורית של החית-המתים הגופנית מסלות בלב ההמון והחסידים הקנאים, שרוחם נוסה להבטחות גשמיות ולאומיות. כמו שהובחתו במקום אחר, נכתבה הספרות האפוקאליפטית, היוצרת והמטפחת של תקוה זו, לא ע"י האיסיים הכורדים והמסתירים את דעותיהם, כדעת הילגנפלד¹⁾ וחבריו, אלא ע"י הפרושים הקיצוניים בדעותיהם, שכנו להשפיע על העם. הדעה המשיחית והאמונה בתחיית-המתים, שהאיסיים לא הודו בהן, כנראה, כלל, היו אבן-הפנה של נבואות החזוים האפוקאליפטיים, שאימו על המושלים החשמונאים ועל המושלים מכית-ההורדוס ומן הרומיים, שהיו לוחצים ורועצים את העם, ונחמו את העשוקים והנכבאים ביום-הדין המשיחי, שנתבשר ע"י דניאל ושפארוהו כקרב לבוא. והשאיפות המדיניות-המוסריות של החזוים העממיים האלה, שהיו מצפים כהנביאים בשעתם להגשמת מלכות-הצדק והצלחת ישראל על הארץ, ויתה אפילו באופן מסתורי, נתקבלו בנקל על לב המון-העם, שנמצא במצב מדיני רעוע ושמשבעו אינו נסוג-אחור מפני היות, בעוד שלא היו לוכל מניע, נסיה והכנה להכנת תורות מופשטות בהשאת-הנפש.

בין שתי המחנות הללו, שקבלו כל אחת לפי רוחה וחוכה השונים אחת משתי הצורות המתנגדות זו לזו של העתיד האינדיבידואלי, עמדה מחנה שלישית, שהיא יותר חשובה, אף על פי שהיא פחות מודרנת משתיהן: הרוב הגדול של הפרושים, מורי הדת ובאי-הכח האופיציאליים של היהדות, שנעשתה בית-קבול לשתי צורות ה"אסכאטולוגיה" (החיים שאחרי המות) גם יחד. כת זו של ה"פרושים"—אם אפשר לכנות בשם "כת" את מנהלי היהדות האופיציאלית כולה שהיתה מתונה ואוהבת את שביל-הזהב בכל דבר, לא אחזה באחת משתי ההשקפות הקיצוניות גם במקצוע הנמול הפרטי, כי כדעות הפילוסופיה היונית כך המסתורין האפוקאליפטיים לא משכו את לבם ביותר, אולם, לעומת זה, היתה ראציונאליסטית הרבה—ועל כן לא רחקה בשתי ידיים את התקוה בנצחיות-הנפש, ולאומית הרבה—ועל כן לא רחקה את האמונה בתחיית-המתים. שמקשרת את גורלו של היחיד בעתידה המאושר של האומה. ולפיכך הסבירה פנים לשתייהן יחד, אף על פי שהן צרות ומתנגדות זו לזו.

קשה לומר בבירור, איזו משתי הצורות של העתיד האינדיבידואלי חדרה קודם אל תוך היהדות הרשמית, אבל בזה אין ספק. כי בשתי המאות האחרונות לפני ספֹהֶינ היתה בה יד תדחת-המתים הגופנית על העליונה. ספר דניאל, שבו נמצאה אמונה זו לראשונה בכתב ובאופן פורמאלי, נתקבל בחביבות יתרה בחוגי היהדות האופיציאלית ונכנס לתוך ה"קאנון" העומד להחתם של כתבי-הקודש. כי גזרות אנטיוכוס אפיפאנס, שהיו הסבה לצמיחתו של ספר דניאל, הביאו כסכנה גם את קיומה של האומה וגם את אמונתו של הפרט. ומצב מסוכן זה דרש בחזקה בשורת איזה עתיד-גומל קרוב, "למועד מועדים וחצי", שיפתור בבת-אחת את שאלת היחיד ואת שאלת האומה. ומכיון שהאמונה בתחיית-המתים, המתאמה לדרשה זו, נתקבלה פעם אחת לתוך היהדות, נשארה בתקפה ימים

(¹) בספרי: Die jüdische Apokalypstik, עמ' 57.

רבים גם אחר שעברה המכנה. כי השאיפות הלאומיות והמדיניות, שנתעוררו בישראל בימי מסעלת החשמונאים, היו נטות לתמוך בקשר המאחד את העתיד הפרטי עם העתיד הלאומי, שהיה הולך וגדול בדמיון העם. קרירות-הרוח, שבה התייחסה היהדות הרשמית להמצב המדיני בארץ-ישראל, לא הורגשה אלא אחרי ספלת מלכות בית-חשמונאים, כשפרש הנשר הרומי את כנפיו הכבדות על הממלכה הקטנה ביהודה והתחיל למשול בה על-פי דרכו ע"י שלוחיו חצי-היהודים כההודוסים או על ידי הנציבים (הפרוקורטורים). בליעה זו, שבלעה מלכות-רומי את ארץ ישראל, עוררה את הקנאים הקיצוניים והעומדים על דעתם להתקוממות גלויה; ואולם את כה-הפרושים הפשטנית והרודפת-שלום עוררה אך לכוון אכזריות רוחנית בתוך השעבוד המדיני. היא חדלה לעסוק מעט מעט באינטרסים הלאומיים ושמה את כל מעינה בהשתלמות היחיד ועתידו הפרטי, שהתחיל אז להקדר מעט מעט מעתידה של האומה; ואחרי שעתיד פרטי זה נעשה יותר ויותר אינדיבידואלי ורוחני, כהיהדות בכלל, נטה באופן בולט לצד נצחיות הגפש בשמים.

החוקרים המוכחים בהקפה זו כשיכר, בוס, פולץ ועוד וכו', שעדיין הם מחזיקים בהשקפה הנושנה של אייזנשטדט (1), סוברים, שהאמונה בתחית-המתים סכרעה בספרות ההלמדית נגד הדעה של השארת-הגפש, שלא נתפתחה כראוי בתוך הפרושים הנוטים למושגים נשמיים; אבל, למרות עניות היצירה הספרותית של הפרושים לפני התקופה ההלמדית, לא יקשה ביותר להראות את הפרוץ של התנביות ואמונה בנצחיות-הגפש על זו של תחית-המתים הגופנית בחוגי הפרושים עוד בתחלת המאה הראשונה לספירת הנצרים.

התקוה להתחדשות החיים ההכריזים ע"י תחית-המתים כולידה כבר כשהיא לעצמה את הרעיון, שהיי האדם נמשכים בשאל באיזו מדה, באופן שיקצת ישני-העפר אינה בריאה חדשה לגמרי, יש מאין. ורעיון זה של המשכת-החיים במובן קיומו הרוחני של האדם בין מותו לתחיתו-מחדש, — רעיון זה, שספר דניאל עובר עליו בשתיקה, נתפתח-כהגון בספרי-האפוקליפטיקה, שנתחברו אחרי ספר דניאל; וממנו צמחה האמונה בהשארת-הגפש של בעלי-הסטרין. רוח-האדם, אף על פי שנשארו בשבילו כמה וכמה תפקידים חמריים, מחליף את מקום-מנוחתו אחר המות ועובר מן השאול, תוך הכישי, כ"ב, ט' לחדרי-המרגעה (עזרא ד', ז', צ"ט), ומשם הוא בא לשכון בנעימות ערן בשמים (חנך הכושי, קיד, ב'; ספר היובלים, כ"ג, ל"א). אולם, אם במקומות האלה אין מצבו של רוח-האדם אלא זמני והתקוה האחרונה והעיקרית של האדם היא התחדשות החיים החמריים ע"י תחית-המתים, לא יקשה לנו למצא בהחלקים היותר חדשים של ספרי האפוקליפטיקה תאורים, שבהם העיקר הוא — גורל האדם בשמים מיד אחר מותו. אני נשבע לכם, צדיקים' — קורא החוזה האפוקליפטי בהתלהבות (וכוחו נגד הכופרים בגמול האחרון) — "כי כל טוב ושמחה וכבוד שכורים לרוחות, אשר מתו בצדקם" (חנך הכושי, ק"ג, א'—ג'); "אני קורא לנשמות הצדיקים קדור ואור ... ואשר לא נמלו בהכבוד הראוי להן לפי אמונתן בחיותן בבשר" (שם, ק"ח, י"א); "אתם תאירו כמאורות השמים ושערי השמים יפתחו לפניכם" (שם, קיד, ב'). בפויים כאלה של עתיד רוחני גמור אנו מוצאים גם כה היובלים (כ"ג).

ל"א): "עצמות (הישרים) ינחו בשאול ורוחם ישבע רוב שמותי"; ובעזרא ד' (ח'; ל"ט; ו', צ"א), וחיי אדם (נ') נקראת עלית הגשמה לשמים בשם בנימה לביתה". במקום שתשבע את העדן היותר נעלה—תחזה בטעם ה'.

כל זה מוכיח, שגם בספירות החסידים הקנאים והחזקים האפוקאליפטיים, המאמינים היותר נלהבים בתחית-המתים לנופות, התחילה צורה גשמית זו של נמול האדם הפרטי להניח מעט מעט את מקומה להמושג הרוחני והיותר נעלה של נצחיות-הנפש. בהתאמה לתבונה היהדות בכלל, שהלכה ונעשתה יותר ויותר רוחנית, התחילה הסינתזה של העתיד האינדיבידואלי והעתיד הלאומי להפדר לחלקיה, והיחיד סלק את ידו מעט מעט מן העתיד המאושר של האומה וצפה יותר ויותר לחיי-גשמות בשמים מיד אחר מיתתו, באופן שחיי-הגשמות הללו נהפכו בדרך ההתפתחות מזמניים לסוחלמים ונצחיים. ואם הדבר כך אצל בעלי-האפוקאליפטיקה, אינו דין, שהרוב הגדול של הפרושים, שלא רחוק מעולם את האמונה בהשאת-הגפוש, יבכר אמונה זו באותה תקופה (תחלת הספירה הנוצרית) על פני התקפה של תחית-המתים. עוד ב"תהלות שלמה", שנכתבו באמצע המאה האחרונה לפני ספדי ע"י פרוש, שדעתו צלולה ופגויה מסתורין משונים, אנו מוצאים בצד תחית-המתים הגופנית את המבטא: "לעבדי ה' חיי נצח ב" (י"ד, ג'), שמוכר את סגנונה של "חכמת שלמה" (ה', ט"ז), שעל פיה קשורה נצחיות הגפוש בה', מקור החיים: "הישרים חיים לעולם וגמולם ב' ה'", כן נמסר לנו מאמר מהלל הזקן, שישו הנוצרי היה בן-דורו, וכמאמר זה נמצא כבר הבטוי "עולם הבא", שבא, ביחוד בהספרות התלמודית, להורות על חיי הגשמה אחרי המות: "קנה לו דברי תורה—קנה לו חיי העולם-הבא" (אבות ב', ח'). אולם במקום הדמים האלה, שאנו מוכרחים להסתפק בהם לפני התקופה התלמודית, אנו מוצאים תאור מפורש ושלם מאמונת השאת-הגפוש בהתלמוד, האנציקלופדיה של הרוח הפרושי האמתי.

התפתחות היהדות מדת לאומית לתורה מוסרית-דתית אנושית—התפתחות, שהתחילה אחר גלות-בבל ושנתחוקקה ביחוד אחר ירידת התוקף המדיני עם ספלת החשמונאים, הגיעה למרום קצה אחרי הבטול הנמור של המרכז הלאומי ב"שחרב הבית השני על ידי מיסים. העבודה במקדש, שהתחזקה עם עבודה-האלהים הדתית-האינדיבידואלית בתקופה צבע לאומי ידוע להיהדות, במל עתה, וידי הרבנים, שלא היו עוד אסורות ע"י השאיפות המדיניות והלאומיות של הכהנים, כוננו מיד מרכז רוחני ביבנה במקום ירושלים המדינית והפולחנית. או נשאה ראש גם הצורה הרוחנית של העתיד האינדיבידואלי, שהשליך מעליו את כבלי היחוסים הלאומיים; וצורה זו מצאה לה בטוי נאמן וברור במקומות הרבה שבתלמוד. בעלי-התלמוד, בהספרות היהודית-היונית, חושבים את הגשמה לנבראה קודם גופה (תגינה, י"ב, ע"ב), או גם קודם בריאת העולם (ב"ר, פ"ח), ונותנים לה שם כפול, רוח ונשמה (נדה, ל"ב ועוד),—מה שמוכיח, כי הבירו את כחותיה השונים, שפילון מונה במספר שלשה (אלגוריה של הרת, 1, 100). הגשמה אינה אלא פקדון זמני בנוף האדם (שבת, קנ"ב ע"ב), וחיינו בעולם-הזה אינם אלא פרוזודר להטקלין של העולם-הבא (אבות, ד', כ"א). "היום לעשותם—ומחר לקבל שכרם" (עירובין, כ"ב, ע"א)—וזהו אמרתם הרגילה של הרבנים, הרואים את האדם כפועל העוסק במלאכה מרובה ולזמן קצר (אבות, ב', כ'). האדם אינו אלא אורח נמה ללן בארץ,

במקום שהוא בא למלא הפקיד ידוע, וכשהוא מת ושם למקום-מולדתו העיקרי חייב הוא לתת דין-וחשבון מפורט מכל מעשיו (שבת, לא ע"א), שנכתבו בספר בכל יום (אבות, ב', א'); נמצא זכאי—נשמתו נשלחת לרקיע ערבות (תנינה, י"ב ע"ב), לנגן-ענן (ברכות כ"ח ע"א) או נסחרת תחת כסא-הכבוד (שבת, קנ"ב ע"ב), נמצא חייב—הוא יורד לגיהנם (ברכות, כ"ח ע"א).

מכל אלה יוצאת לנו ההשקפה הספיריטואליסטית של בעלי-התלמוד, הרואים את הנשמה כהחלק העיקרי והנצחי של האדם ואת הגוף עם החיים החסריים כחזון מפל ועובר. כשם שמושג "חיי-העולם" הנשמיים של דניאל נעשה אצלם בדרך ההתפתחות לחזון של הנמול הרוחני העליון (ביצה, מ"ז ע"ב), כך המשפט המשיחי האחרון, שבספר דניאל הוא מוצא מקום על הארץ, נעשה מופשט-למחצה בתלמוד והושם בשמים ששם הוא נחזק מיד אחרי מות האדם. למרות התאמצותם של אותם המבקרים, שסוברים, כי ההנאים נשארו נאמנים בשלמות להתורה המסתורית והגשמית של החיים אחר המיתה שבספרות האפוקליפטית, לגלות בתלמוד את עקבות המשפט המשיחי האוניברסלי על הארץ אחר תחית-המתים הגופנית, לא עלה בידם אלא למצוא בו מקומות משתמעים לשני פנים ובלתי-בטוחים כלל. אחת מנקודות-הספק העיקריות שהם היא, למשל, ברייתא זו: "תניא: בית-שמי אמרים שלש כתות ליום הדין: אחת של צדיקים גמורים, ואחת של בינונים, ואחת של רשעים גמורים; צדיקים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר לחיי העולם-הבא, רשעים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר לגיהנם, שנאמר (דניאל י"ב, ב'): 'ורבים מיִשְׁנֵי ארמת עפר יקיצו, אלה לחיי עולם ואלה לחרפות, לזדאון עולם'; בינונים יורדים לגיהנם ומצפצפים ועולים, שנאמר (זכריה י"ז, ט'): 'והבאתי את השלישית באש' וכו' (ראש השנה, מ"ז ע"ב). האמבורגר (1), דוד קאסל (2), וחבריהם, שיצאו בעקבות הפירוש המקובל של רש"י ובעלי-התוספות, מצאו כאן את יום-הדין המשיחי של סוף העולם, מפני שנמתייעו בכתוב שבדניאל המובא כברייתא, שהוא עוסק בתחית-המתים הגופנית. אבל דיה רק איזו הכרה של דרך הדרש התלמודי, המסמך זה לזה ענינים נפרדים רק על פי דמיון קל, כדי להבין כמה חלושה היא משענת זו. אם הכתוב בזכריה, שאינו מדבר אלא במסר העתיד לבוא לישראל ע"י עליית העמים על ארץ-ישראל, הובא כאן בתור ראיה לצדוף הבינונים באשה של גיהנם במשפט האחרון, — כלום אין אף המקרא שבדניאל, המדבר בתחית-המתים הגופנית, יכול לשמש כאן בתור אסמכתא לציור הגורל הרוחני של הצדיקים והרשעים, הנחרץ ע"י המשפט השמימי מיד אחר המיתה? אסמכתא זו תעשה להיותר מבקעת שבועול, אם נשים לב לזה, שהתלמוד, אע"פ ששום איש לא יכחיש, כי הוא הכיר את המושג של השארת-הנפש, לא היה-לו—בתור ספר שאינו עוסק בתורות פיאולוגיות מדויקות — שום בטוי מיוחד בשביל מושג זה ולפיכך כלל את הנמול שלאחר-המיתה כלל, הרוחני כהחסרי, בבטוי "תחית-המתים". באופן עוד יותר ברור וודאי חושב האמבורגר (3) למצא את המשפט המשיחי, העתיד להיות על הארץ אחר תחית-המתים, במשל הידוע, ששקמה האגדה ב-

(1) עיי' Vergeltung, Talmudische Realencyclopädie, II.

(2) עיי' Jewish Quart. Rev. 1889: עמ' 334.

(3) עיי' Göttilches gericht, III.

רבי, המתווכח עם ידידו אנטונינוס (מנהדרין, צ"א ע"א וע"ב). על שאלתו של זה האחרון, מפני מה אין הגוף והנשמה נפשרים מן הדין אחרי שאין באפשרותו של כל אחד מהם לחמוץ כשהוא לבדו, משיב רבי במשל של החיגר והסומא: כשם ששני אלה נענשים כשהם מורכבים זה על נבי זה, מפני שכך היו כשנגבו פירות מן הפרס, כך הקב"ה שופט ומעניש את הגוף והנשמה אחרי שהוא שוב להרכיב אותם יחד כמו שהיו בשעת החטא. בהרכבה זו, הקדמת להמשפט, רואה האסבורגר בנראיות נמורה את תחית-המתים לגופות, בעוד שבאמת היא יכולה לזמן גם על אחד הגוף עם הנשמה באיזה אופן מסתורי לפני המשפט, הדין את האדם תיכף אחרי המות. כי במשפט זה נכלל גם הגוף — לא יקשה לנו להראות מכמה מקומות בתלמוד. הכתוב בישעיה (מ"ח, כ"ב): „אין שלום אמר ה' לרשעים", מיוחס למצב הגוף אחרי המות (כתובות, ק"ד ע"א), ואת הקשר שבין הנשמה והגוף במשך השנה הראשונה אחרי המות, זמן העונש בניהיגם (עדות ה', א'), אנו מוצאים כברייתא זו: „כל שנים עשר חודש גופו קיים ונשמתו עולה ויורדת, לאחר י"ב חודש הגוף במל, נשמתו עולה ושוב אינה יורדת" (שבת, נ"ב ע"ב). כשם שהפרסים הקרמונים חשבו את הנשמה לקשורה בהגוף במשך שלשת הימים הראשונים אחרי המות ועל כן ערכו או קרומידיהת את הצירימוניה „פראש" כדי להקל מעניויו הקשים ביותר בשעה שהוא עובר את הגשר קינבאר המוביל לעולם-הנשמות (שאצאסט-לא-שאצאסט, י"ז, ג'), — כך האמינו גם היהודים בתקופת התלמוד באחד הגשמה והגוף בי"ב החדשים הראשונים שאחר מיתה; ובמשך הזמן הזה נשפט האדם ונענש בניהיגם, שהיא נחשבת כעין דבר אמצעי בין הארץ והשמים (עירובין, י"ט ע"א) כדי שיעבור אח"כ לעולם-הנשמות, מהור מעונותיו ומוסר לחיי עולם-הבא (קידושין ל"א ע"ב).

המשפט המשיחי האוניברסלי על הארץ, הנראה כאסורד הגייני אחרי משפט היחיד שלאחר מיתה וצורפו באש הניהיגם, אינו נמצא, איפוא, ספורד בשום מקום בתלמוד (אין אנו עוסקים כאן בהמדרשים המאוחרים, ביחוד אלה, שנתחברו אחרי המאה השמינית כי הערבויות, השולטת בהם במקצוע תורת החיים-שלאחר-מיתה, אינו מרשה לנו לקבוע בזה איוו שיטה מסוימת), שמשתרל לרפז יותר ויותר את העתיד האינדיבידואלי בשמים. בתור ראיה נאמנה לזה, שהתלמוד הסתפק במשפט הפרטי אחד המות והשתרל להפריד בין גורלו של היחיד ובין גורל האומה והעולם כולו לעתיד לבוא, יכולה לשמש העובדא, שתחית-המתים לגופות, אשר בספרי-האפוקליפטיקה האחרונים, ברוך ועזרא ר', היא באה אחרי התקופה המשיחית ובשעת יום-הדין הכללי, הדין את החיים והמתים, — אינה באה בהתלמוד אלא לפני התקופה המשיחית (סופה, מ"ח ע"ב), שאין עמה כל דין. זאת אומרת, שהאמונה בתחית-המתים הגופנית, שחזרה אל תוך היהדות עם הספר דניאל בזמן שצדחה, הדעה של השארת-הגופש, עדיין לא היתה חזקה כל-כך עד כדי לפתח בלבדה את הגמול הפרטי, אברה כבר בתקופת התלמוד את חשיבותה והפקידה הראשון — להביא במשפט האוניברסלי גם ישני-עפר, ולא נשארה ביהדות הרשמית אלא בתור שריד במל ונושן בלי שום תעודה, שרק הקונקרטמיסם הדתי מעקבו מלהבחד לגמרי. להתחיה הגופנית נשאר בהתלמוד רק מעין תפקיד ניקוראציוני, כדי להגדיל את כבוד התקופה המשיחית — שהיא טבעית ומישכלת בעיקרה, כמו שהוכחתי במקום אחר — ע"י תחזון המסתורי הנראציוני של התחדשות החיים שנתבטלו. ולפיכך היא מונבלת אצל התנאים של התקופה והיא

ונשארה רק בשביל הצדיקים (קדמוניות, י"ח, א'—י"ג; מנהדרין, פרק חלק), בעוד שבספרי האפוקליפטיים האחרונים, המשתמשים בה לתכלית המשפט האחרון, היא כללית ואוניברסלית. אין ספק, שהיה יותר הגיוני ויותר פשוט, אילמלא הרגיו את הצדיקים ממנותם כשהם נהנים מזיו השכינה בשמים וחיים חיים נשמות—הגמול העיקרי והנעלה של בעלי-התלמוד—כדי לשוב וללבוש את חמרם הישן ולקנות סן הטוב הארצי של התקופה המשיחית עד שובם שנית לשמים; אבל אין לשכוח, שאף ההשקפה הדתית היותר מושכלת עדיין אינה שיטה פילוסופית מודרנית והגיונית לנמרי, אלא היא סכום של אמונות שונות, שהן מותרות זו בצד זו או זו אחד זו במפלגות שונות של העם ומקבלות כח דתי, אפילו אם הן עושות זו את זו למיתרות או אפילו אם הן מתנגדות זו לזו. ב"אסכאטולוגיה" ארצית ושמית כפולה לקחה לא רק היהדות התלמודית, אלא גם הדת הפרסית והנוצרית; והגיוניות ומודרניות כנידון זה נשארו רק דת בודהא מצד אחד, שנתנה עתיד לאדם רק בשמים בלבד, ודת מחמד מצד השני, שעשתה את התחיה הגופנית של המתים לעיקר.

זוהי השתלשלותו של העתיד הפרטי ביהדות ביחסו אל העתיד הלאומי. בתקופת התורה והנביאים נבלע עתיד זה לנמרי בעתיד הלאומי. בתור ערך לעצמו דא מתגלה לראשונה בספרות האפוקליפסית.—רק ההפחחות ארוכה סרפה ומנתקה מעט מעט את המסורות, המקשרות עתיד פרטי זה לאותו העתיד הלאומי, ששמש לו ימים רבים כמסגרת, ומעט מעט היא מנהד מדור לעצמו בתח החיים האפוקליפטיים וביחוד בספירות היהדות האופיאליט, — עד שהוא נעשה סוף סוף בספרות התלמודית להתקוה המרכזית של הדת, ממש כמו בספרות היהודית-היוונית.

הַדְּרוּרִים אַחֲרֵי הַקּוֹנָנִים .

כֵּלָּה נִדְרָל אִמְרוּ בַּעֲבוּרַת צָבוּר: „אִישׁ עַל מַחְגָּהוּ וְאִישׁ עַל דְּנָלָר. כִּי אֶךְ בַּחֲלוּקַת הָעֲבוּרָה תִּלְוִיהָ הַצִּלְחַת כָּל מַפְעֵל וּמַעֲשֶׂה, וּמֵה גַם בַּעֲבוּרָה, שׁוֹבָה צָרִיכִים לְהַשְׁתַּתֵּף כְּחוֹת צָבוּרִיִּים רַבִּים וְנִדְוָלִים. רַעֲיוֹן צָבוּרִי אֶךְ אִזּוּ יִמָּצֵא לֹא יִכּוֹלֶת לְצֵאת מִן הַכַּח אֶל הַפּוֹעֵל, אִם כָּל נֹרֵם וְנֹרֵם, שֶׁבַּעֲזֹרָתָם מַפְלֵם לֹא הִרְעִיּוֹן נָתִיב בַּחַיִּים, מוֹצֵא לְעַצְמוֹ אֶת הַסְּפִירָה שְׁלֹו, הַנִּכְוָנָה לְהַכְשִׁירוֹ לְמַסְרָה הַכִּלְלִית, כֵּל כַּח יַעֲזוּר אֶת מִשְׁנֵהוּ, אִם רַק כֵּל אֶחָד יִתֵּן מֵה שִׁישׁ לֹא בִּמְכַעוּ, מֵה שֶׁנִּמְצָא בְּנִדְרָל יִכְלָתוֹ. אֲבָל אִזּוּ לְהַעֲבוּרָה, אִם הַקְּבוּצִים הַצָּבוּרִיִּים, הַצָּרִיכִים לְקַחַת חֵק בְּהוֹצָאתָהּ לַפּוֹעֵלָה, מִתְאַמְצִים וּמִשְׁתַּדְּלִים לְהִבְיֹא אֶל הָעֲבוּרָה הַכִּלְלִית מִמֵּה שֶׁאֵין לָהֶם, בְּאוֹפֶן שֶׁהַקְּבוּצוֹת מַחֲלִיפוֹת אֶת מְקוֹמוֹתֵיהֶן וְנִכְנָסוֹת זֹו לְתוֹךְ רִשְׁתָּהּ שֶׁל חֲבֵרָתָהּ, עַל כֵּנוֹן זֶה הִתְרַעַם הַמַּמְשָׁל־מַשְׁלִים הַרוֹסִי, הוֹקֵן קִרְיָלֹוב, וְאָמַר: אִזּוּ לְהִאֻפָּה הַתּוֹפֵר נַעֲלִים וְלֹהֶסְנִדְרָל הַעוֹשֶׂה מַעֲשֶׂה־נִּתְתוּם!

וְצֵר לִי מֵאֵד לְהַעֲיִר, שֶׁגַם בַּעֲבוּרַת הַצִּיּוֹנוּת אִזּוּ פּוֹנְשִׁים עֲרֹכּוֹב הַתְּחוּמִּים, וְעוֹד יוֹתֵר מִזֶּה – הַשְׁתַּדְּלוֹת מִצֵּד קְבוּצִים שׁוֹנִים, הַלּוֹקָחִים חֵק בַּעֲבוּרָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת, לְהַתְעַמֵּף בְּמִלִּית שְׁאִינָה שֶׁלָּהֶם, וְדוֹקָא בְּמִלִּית שְׁאִינָם רְאוּיִים לָהּ כֵּלָּה. אֲפֹשֶׁר שֶׁמִּקּוֹר הַרְעָה הַזֹּאת יֵשׁ לְבַקֵּשׁ בְּמִבְעַ הָאֵדֶם, הַשּׁוֹאֵף תָּמִיד אֶל הַשְּׁלִימוֹת, שֶׁעַל כֵּן מִשְׁתַּדֵּל כָּל אֶחָד לְכַסּוֹת עַל הַמַּגְרָעוֹת שֶׁבּוּ בֹזֵה, שֶׁהוּא מִנְסֶה לַעֲשׂוֹת מַעֲשֵׂי אֲחֵרִים, שֶׁמֶּא יִצְלָחוּ הֵם בִּידוֹ, אֲבָל אִיךְ שֶׁהוּא, אִם מִסְכָּלוֹת אוּ מִנְאוֹה וְנֹדֶל־לָב, – שׁוֹרֶת הָעֲבוּרָה הַצָּבוּרִית מִתְקַלְקֶלֶת הַרְבֵּה עַל יְדֵי הָעֲרֻבּוּבִיָּה, שֶׁמִּכְנִיסִים לְתוֹכָהּ הַפּוֹעֵלִים, הַמִּשְׁתַּדְּלִים דּוֹקָא לְהַתְעַמֵּק בְּמַקְצוֹעַ שְׁאִינוּ שֶׁלָּהֶם, וְסוֹף דִּבֵּר הוּא – שֶׁבְּמִקּוֹם לְהִרְחִיב וּלְהַנְדִּיל אֶת הָעֲבוּרָה עַל יְדֵי הַתְּקַדְּמוֹת בְּלִית־פּוֹסֶקֶת, אִזּוּ רְוִאִים אֶת כָּל הָעֲבוּרָה מִתְקַלְקֶלֶת וּמִתְנוּנָה וְהוֹלָכָה.

לְהַגִּישׁ בְּפּוֹעֵל אֶת הַרְעִיּוֹן הַצִּיּוֹנִי קִבְּלוּ עַל עֲצָמָם קְבוּצִים צָבוּרִיִּים שׁוֹנִים, שֶׁהֵם בְּכֵלָּם שְׁנִים: הַקְּבוּץ הָעֵבְרִי שֶׁבְּמִזְרַח אִירוּפָה וְהַקְּבוּץ הָעֵבְרִי שֶׁבְּמַעֲרָבָה. לֹא הָרִי הַחֵק, שֶׁהִיָּתָה יִכּוֹלֶת לְקַחַת הִיְהוּדוֹת הַמְּזוּרָחִית בַּעֲבוּרָה הָלְאוּמִית, כְּהָרִי הָעוֹרָה, שֶׁהִיָּתָה לָנוּ רִשׁוֹת לָקוֹת מֵאֵת הִיְהוּדוֹת הַמַּעֲרָבִית בַּעֲנִין הַצִּיּוֹנוּתִי; הַצֵּד הַשּׁוֹהֶה שֶׁבִּשְׁתִּיָּהֵן – שֶׁכֵּל אֶחָת וְאֶחָת הִיָּתָה צָרִיכָה לְעוֹזֵר לְחִבְרָתָהּ וּלְהִבְיֹא עַל מוֹכַח הַרְעִיּוֹן הָלְאוּמִי אֶת מִיטֵב כְּחוֹתִיהָ, בְּנִי עֲמָנוּ בְּמִזְרַח־אִירוּפָה, שֶׁהֵם רַב־מִנִּין וְרַב־בְּנִין שֶׁל כָּל יִשְׂרָאֵל כְּמוֹכֵן הַמַּסְפְּרִי וּבִיחֹם אֶל הַקְּלִטוֹרָה הָלְאוּמִית, הִזּוּ צָרִיכִים לְהִבְיֹא אֶל הָעֲבוּרָה הָלְאוּמִית, קוֹדֶם־כֵּל וְיֹתֵר מִכָּל, אֶת הָעוֹשֵׁר הָלְאוּמִי, שֶׁנִּשְׁאָר לְעָמָנוּ לְפָלְטָה נִדְוָלָה. הֵן הַצִּיּוֹנוּת שׁוֹאֵפֶת לְהַחֲיוֹת אֶת

עם ישראל, ותחת העם הלא תבא רק כאשר יתעוררו גם הכחות הרוחניים, מורשת העם מדור דור. צריך היה להוציא מבית-נגזיו של העם את ההון הלאומי, שעמנו שמר עליו בכל ימי גלותו והשך אותו לימי טובה, לעת שתבוא תקותו מעולם, ואז יביא ויניח את ההון הזה, את שארית הקולטורה שלו, לאבן פנה ליסוד מסנה את ההיסטוריה החדשה שלו, והשארית היקרה הזאת ספונה ומסונה בערי-ישראל המורחות. שם יש עוד בתים רבים לתורה, שם עוד יונקת הספרות הלאומית ורוח ממקורה, שם עוד לא נמחו הרשומים הלאומיים של עמנו ושם עוד מתהלכת הלשון הישנה של העם, בלי כל אלה, בלי עזרת ההון הלאומי הזה, אי אפשר היה גם לחשוב על תחית הלאום, ואת כל אלה אפשר היה לדרוש מאת היהודים במזרח-אירופה.

יוצרי הציונות החדשה רדשו, אמנם, את כל אלה מן היהודים שברוסיה ופולין, ונוסף לזה רדשו מאת הפועלים שבמזרח להביא אל שדה העבודה הלאומית, במובן החדש אשר יצרו, את השדרות הרחבות של עמנו, את הקהל הגדול אשר לנו, שהרי היהודים המזרחיים רבים הם גם במספרם, על צד האמת, היתה הדיקשה הזאת, שדרשו מאת המזרחיים אחיהם שבמערב, מיוסדת על הידיעה הקלושה והלקויה, שהמערביים, אשר נתרחקו כבר מעל עמם, יודעים את מצב-עניניו ואת הלך-נפשו של המון כני ישראל. המערביים אמרו, שאם רק יכירו וידעו, כי המונים המונים מבני עמנו נשבעים לדגל הציוניות, אז ידעו להם את ומופת ופתחון-פה לדרוש את זכות לאומנו בארצו, אבל אילו הכירו וידעו אחינו שבמערב את השקפותיהם של ההמונים שלנו על עתידות הלאום ועל תקותו, שלא התיאש מהם אף רגע, אז לא היו דורשים אותות ומופתים על התמכרותם של ההמונים שלנו לרעיון התחיה, רעיון הציוניות, כי מה הם השקלים והמניות, אשר בני-עמנו שוקלים וקונים לאות על ציונותם, לעומת האמונה הגדולה וההכרה העמוקה השוכנות בקרבם, כי יום-נאולה ללאומנו יבוא ואף אם יאחר נחכה לו! ואולם יוצרי הציוניות, שבאו אל העם ובשם העם אף כי היו רחוקים ממנו, דרשו מאתנו המזרחיים, כי נתן להם המין גדול של שוקלי שקלים וקוני מניות. ואנחנו אמנם הבאנו להם רבבות שוקלים ואקציונירים, למען ידעו כי כחנו גדול.

וזאת היתה חובת אחינו המזרחיים בעבודת הציוניות וכך מצאו אחריה, ואחינו שבמערב מצדם היו צריכים להביא את כל אשר ביכלתם הם, על משואות שברי קולטורה כבר לא ישוב לתחיה עם, שהוא גולה מארצו זה אלפים שנה. נחוצים עוד תנאים ידועים ואמצעים מוכרחים, שאינם בקרב היהודים המזרחיים וישנם בקרב היהודים המערביים. כי לאלה האחרונים האירה ההצלחה פנים, זה שנים רבות הוסר על הגלית מעט מעל צוארם, והם חיים עתה באטמוספירה של חירות ידועה, מדינית וצבורית, בתנאים כאלה למדו להתהלך קוממיות, להתייצב במקום גדולים ולסדר את עניני הצבור במשטר נכון; בעוד אשר אנחנו, יהודי-המזרח, היושבים במחשכים ונכונים תמיד אל כל מכשול ופגע, אל כל רוח מצייה ושאינה מצויה, לא יכולנו לכוון את מפעלינו הצבוריים בסדרים נאותים. נוסף לזה, הנה המצב החמרי המוב, שאחינו במערב נמצאים בו, היה מחייב אותם לקחת על עצמם את כל האחריות החמרית של התנועה הלאומית. ובכן היו אחינו

המערביים מחויבים, בעבודה הלאומית המשותפת, לכונן את כל האורגאניזציה הציונית, לסעדה ולשכללה משנה לשנה, למען תגדל ותחזק במרוצת הזמן, עד אשר תקיף את כל חלקי העם מסביב, אחד לא נעדר. המערביים היו מחויבים להרחיב את הרעיון הציוני ולהפיצו בין כל שדרות העולם הגדול אשר מחוץ לבני-עמנו, לעשות את דבר-תחיתנו קנין כל העולם, למען יכירו וידעו כל יושבי תבל את תקותנו, גרלה וערכה. הלא אך בין המערב נמצאים אנשים מוכשרים לעבודה המדינית שבציוניות: לבוא במשא ומתן עם הממשלות והספרות השונות, שגורד הציוניות תלוי בהן במדה ידועה; אנו, המזרחיים, לא נתחנכנו לעבודה כזאת מנעורינו ואין בנו בח להתיצב לפני מלכים ושרי-מדינה בענין גדול ואחראי כדבר תחיתנו הלאומית. ובנוע לכל האמצעים החמריים, שבלעדיהם לא תוכל תנועה גדולה ונכבדה כזו להתקיים ולהתרחב אפילו שעה אחת, הלא מוכן היה מאלינו, כי לא בני-עמנו המזרחיים יכולים להספיקם. עמנו יושב-המזרח הוא עם עני ואביון, שאינו יכול להספיק גם את צרכיו יום-יום ועל כל צרה שלא תבוא הוא מוכרח לפשוט יד ולקרוא לנדבות אל אחיו המערביים; ומאין ימצא את האמצעים החמריים הנצרכים לעבודה לאומית, שאמנם מכיר הוא בנדיחותה, אם כל עמלו לחיי-שעה ומאומה לא נשאר לו לצרכי חיי-עולם? הן גם בצעדים הראשונים, שצעדו יהודי-המזרח בענין ישוב ארץ-ישראל, לא היו יכולים עמוד, ללא נמצא להם מושיע ונדיב ידוע במערב, - ואף כי בתנועה לאומית גדולה וכבירה כהציוניות המדינית.

אדה הם הגבולים הטבעיים בעבורת שני הקבוצים, שהתאחדו לשם הרעיון הלאומי שלנו, מוכן, כי אין גבולים אלה מדויקים ומסימנים לא רק במובן הגיאוגראפי בלבד, ותחומים אלו יכולים היו בזמנים ידועים לינוק זה מזה; אבל בעצם הרבר, צריכים המחנות והדגלים להיות מובדלים ומצוינים, וכל קבוץ וקבוץ צריך היה לשמור על עבודתו המיוחדת לו על פי יכולתו ומכעו.

אבל באמת, אך התחילה העבודה, - וכל קבוץ השתדל ליכנס לו לתוך רשותו של חבריו, אל הועד-הפועל הציוני הביאו אחינו שבמזרח לא את ראשי הקולטורה הלאומית אשר בתוכם, אלא עסקנים צבוריים ממינים שונים, וגם זה אך מעט מאלה שיש להם הנסיון הנצרך לעבודה לאומית-כללית. רבים מחברי הועד הפועל לא ידעו, להרפתנו, גם את הלשון הלאומית שלנו, וכל מי שהתפרסם בחוגו הצר או הרחב לדברין בקהל והאמין באיזה אופן בתחית ישראל, הרי היה כבר מוכשר להיות מורשה של הועד-הפועל. מוכן, כי מלבד שמורשים כאלה לא יכלו להביא אל תוך התנועה את החלק הקולטורי, שהיה צריך להעשות נשמת תנועתנו הלאומית, אפילו לא תמכו ברדישות הסופרים העברים מן הצד, שעוררו את מנהיגי הציוניות על המשנה הגדול, שהם שונים בהתכחש לעבודה רוחנית בתנועתנו. קהל-הקוראים זוכר את התיחסות הקונגרסים אל כל העבודה הקולטורית, את הלעג, שלענו ראשי הציוניים לעבודה זאת, את הועדים השונים, שהיה כל קונגרס וקונגרס בוחר, כביכול, בשעה חסופה ושלא היה הועד-הפועל נותן לפניהם אחר-כך שום עבודה ושום אמצעים, ושעל כן לא היה להם שום ערך בתנועה הציונית, והמורשים המזרחיים, באי-כח של הקבוץ המזרחי, שכל הונו וכחו היא הקולטורה העברית שלו, היו עומדים מרחוק ולא היו שמים לב לזמן את המעות הזה, את כל כחותיהם הראו המורשים המזרחיים בהרבותם

שקלים וקוני-מניות וחברי האורגאניזציה הציונית מתוך יהודי-המזרח. ועל כן היו המרשים עצמם נבחרים לועד-הפועל הגדול לא לפי ערכם בתור בעלי ידיעות עבריות מרובות, אלא לפי נבחרת לשונם וכתם לאסוף סביבם שוקלים וחברים בהתדרות הציונית. הנה כי כן עברו שנים וקונגרסים—והציוניות הרשמית לא נקפה אפילו אצבע קטנה בעבודה הקולטורית העברית, לא בארץ ישראל ולא בחו"ל, וגם המוסרים הקולטוריים, שפסדה היהדות המזרחית לפני לדת הציוניות המערבית, התנווני והלכו, כי מעט הכחות שהיו לנו נשתקעו בציוניות החדשה, שדרשה מאת כהניה עבודה תמח, עבודת-כלי, בלי השאיר שריד לענין אחר. והמורשים האלה השתדלו בכל יכלתם, כי ירבה העם המזרחי לתת מכספו לטובת המוסרים הציוניים, כדי שירשו המערביים את ההמון הישראלי במזרח משתדל להחזיק את הועד-הפועל ומוסדותיו, כמובן, איני קובל על דמי המניות, שהוציאו אחינו המזרחיים, ועל שאר הנדבות, שנתנו ונותנים לטובת ענין הציוניות; כי מלבד שהסכומים האחרים, שעסקו במזרח מאבד לצורך ושלם לצורך, לרצונו ושלם לרצונו, הם מרובים מן הסכומים, שהוציאו לטובת המוסרים הציוניים, סוף סוף מוב עשו המזרחיים, שהביאו חלק מכספם והשקיעו אותו באוצר הלאומי הכללי, ואולם מזכיר אנכי את העובדה, שהיהודים המזרחיים הביאו את רוב הסכומים של המוסרים הציוניים, בעוד שבאמת היו היהודים המערביים צריכים להיות נותני ההון החמרי, כאשר בביתם הון ועושר והמזרחיים נונים בדברים חשובים אחרים. מפני שהיהודים המזרחיים לא שמרו את תפקידם להביא אל אוצר התנועה הלאומית את משמרת ה' אשר שמרו—את הקולטורה הלאומית, נתקיימו בהם דברי חכמינו: "כל הפורק מעליו עול תורה נותנים עליו עול דרך ארץ. וכשם שלא שמרו אחינו המזרחיים להביא אל התנועה הלאומית את רכושם הטבעי שלהם, כך תעו מן הדרך גם המערביים. הם לא שכו לב אל סדור הכחות ולא השתמשו בכל המוסדות הלאומיים, שהיו נמצאים וקיימים בעמנו, כדי להביא את זרם התנועה אל תוכם, ואורגאניזציה מאוחדת, אשר תבריה מן הקצה אל הקצה את כל היהודים הלאומיים, לא ידעו לברוא. על כל קונגרס היתה שאלת האורגאניזציה נדרשת כמין חומר, ולעומת שתעלה כן תרד השאלה, וכל תוצאות לא היו לדרשות אלו. את רוב כחותיהם הקריבו המערביים כדי לפאר את הקונגרסים ולעשות בזה זרסום להרעיון הציוני, פרסום גדול כלפי חוץ—וא יותר. בנוהג שבעולם, פרסום מביא לידי קבוצת-הכחות, קבוצת-הכחות מביא לידי פעולות ומעשים, ובפעולה ומעשה מתגשם סוף סוף הרעיון העיקרי. אבל הציוניות בראה את הפרסים—ותעמוד מלדת. וכפי הנראה גם ההשתתפות הדיפלומאטיות, שהיו עוד נהגות ותפסו מקום חשוב בזמנו של הרצל המנוח, שהיה ראוי ומוכשר למקצוע זה, גם אלה היו, על פי רוב, יותר לשם פרסום בעלמא מאשר לשם תועלת מוחשית. ואף גם זאת: הצעדים הדיפלומאטיים של מנהיגי הציוניות נעשו לא ברוח הרעיון הציוני, שהוא בעיקרו אך רדישה ישר ומשפט לעם רצוף-משפט, אלא באופן הנהוג בעניני מקח וממכר: זכיות לאומיות במחיר כך וכך מיליוני פראנק. וזהו סוד הצלצול ב"איסתר דלגינאי". במסכעות הפאנק, ובגלל זה השתדלו הציונים להרכות את סכומי הפאנק, אף על פי שכל היודע את מצב ישראל בעמים ומצב ארץ-ישראל יכול היה להבין בנקל.

שכשם שאי אפשר לרכוש את ארץ-ישראל בשמינית הון-הבנק הנמצא בידנו, כך אי אפשר יהיה להשיג את ממדת לאומנו אף אם ינרץ ההון הנאסף פי שמונה, והחלומות על דבר ה"משא-מכר" הנקנה בכסף נרמז לנו, כי גם במעט הכסף, אשר אספנו לאוצר הציוניות, כמעט שאין אנו עושים דבר להבשיר את הדורות ואת תנאי הארץ לקראת תחיתנו. יוצא מזה מוסד אחר, החברה האנגלי-פלשתינית בא"י; אבל חוץ ממה שגם המוסד הזה עודנו חסר הרבה, הלא ידוע הדבר, כי אך בעמל רב הצליח בידי עסקנים אחרים, הוציא מאוצר הציוניות את הסכומים למוכת האפק.

והעבודה הדיפלומטית, המחוסרת רעיון היסמורי ותק-צדק ויושר-עמים, הביאה את מנהיגי הציוניות עד אבן-הנגף, שכמעט רתנפצה אליו תנועתנו - עד אונגאנדה. וענין אונגאנדה הוליד את מועצות המורשים בחרקוב, ואחר-כך מת המנהיג, יוצר הציוניות, בלי יומו, מתאש ומלא יגון ואנחה, ואנדרלמוסא באה בכל עניני התנועה. כי במשך זמן התנועה שעורר לא נוצרה עוד שיטה מסוימה בעבודת הציוניות וכל, אתחלתא דגאולה לא נעשתה; ולפיכך לא נמצא בין עוזריו איש, שיוכל למלא את מקומו. בבית רבי נהגין, שהראוי והמוכשר בין התלמידים עולה על כסאו אחריו, ואולם בנידון שלפנינו תלמידים לא היו, או רבו האנשים אשר התנשאו למלוך, ועל כן מלאו לפי שעה את ידי הגבאי, שהיה מצוי אצל הרבי ויודע לחקות את מנהגיו, לנהוג את הנשיאות. התנועה הציונית נשארה, על צד האמת, בלי כל מנהג, וכל אחד מן המורשים מרגיש בלבו, כי לא נופל הוא מן האיש היושב על כסא המנהג, ומאז החליפו וערכבו את תפקידהם גם המורשים וגם הקבוצים השונים. והאורגאניזציה הראשית, מבצתי יכולת לעשות מה שעשה הרצל בשעתו, מתעסקת בהוצאת עתון אשכנזי, שאין לו קוראים כמעט גם מתוך המפלגה, ומוציאה את מעט הכסף, שהיא מאספת או שאספה בימים המובים, על ענינים, חשובים כענין העתון היהודי האנגלי. והיא מוציאה סכומים גדולים לפי ערך על החזקת ההנהגה של הפאנק בלונדון, בעוד שבאמת עתה יצא הדבר מכלל ספק, כי תפקידו של הפאנק הלאומי הזה הוא לפי שעה רק-העבודה בארץ ישראל, ובכן די היה לו בלונדון בלשכה קטנה, שאין מוצאים עליה עשרות אלפי רובל. אבל המורשים המשיגים על הפאנק הלאומי עינם צרה כמעט בעבודת המחלקות שבא"י, וכל השתדלות להרכות שם במחלקות של הפאנק נדחית באמתלאות שונות. וכמו-כן לא מצאה האורגאניזציה הראשית לטוב לפניה להתעסק בארץ ישראל באיוו עבודה ריאליית שתהיה, כי כל עבודה כזו היתה מרפזות סביבה את הכוחות הנמצאים בתוך הארץ, ואז היה כל תפקידם של רוב הדירקטורים והמנהיגים מיותר לגמרי. על כן מתנגדים כל אלה בכל תוקף לכל השיטה של העבודה הריאלית בא"י, אבל מבצתי יכולת להתקומם נגד ההגיון ונגד המעשים המוכחים, בחרו המנהיגים לשון ערומים. וכאשר בא אוסישקין אל הקונגרס האחרון, ולפניו

(*) אמנם, דעת הקהל הציקה להדירקטוריום, וזה היה מיכרל לשום קץ לעסק זה ולהכריח, שיושב הכסף; אבל העבודה עצמה, שענין כזה היה אפשרי, חשובה היא מצד עצמה.

עבדה קריאה במחנה הציוניים; מי לעבודה ריאלי בארץ ישראל-אליז- סדרו המנהיגים לקרוא אל העם מעל במת הקונגרס: כלנו בעד העבודה הריאלית בארץ ישראל; אבל הרי גם אנו בקרנו לפני הקונגרס השמיני את ארץ אבותינו ושהינו בה שבועות אחדים, על כן יש לנו רשות לשפוט, איזו עבודה היא ריאלית ורצויה, ואיזו עבודה היא בלתי-ריאלית ואינה רצויה. וקריאה זו, שקראו: כלנו מסכימים לפעולות ממשיות בארץ! - הועילה להמנהיגים לנחול נצחון על רוב הקונגרס ולהדוף מפניהם את האיש, שדרש עבודה ריאלית באמת ובתמים. וכך, שהר"ר את ההנהגה הראשית מן המורשים המזרחיים, כי עתה יהיו כל עניני הציוניות נחתכים על פי המערביים לבד, וגם בעניני הנאגק ימשלו המערביים ממשלה בלתי-מונבלת. כי הדיקטטורים המזרחיים הם אך עבדים נרצעים לנשיא המערב, ואת כל אשר יאמרו אלה - יעשו.

וצריך להורות, שהנצחון, אשר נצחו המזרחיים בימי הקונגרס האחרון, היה לפי מעשיהם של המזרחיים, הם באו על שכרם, שקבלו אותו משלם. ואת היתה להם תחת אשר שכחו את עניני-הציוניות הריאליים, והלכו אחרי ההבל להלסינגפורם, וקבלו עליהם ועל הציונים עבודה זרה, ועוררו שאון ומהומה וריב בין אחים. קראתי את כל הדברים, שנכתבו להמקיץ טוב ע, ההחלטה ההלסינגפורסית, אוני קבעה לשמוע את הדרשות של ז'אבוטסניסקי בזכותה של ההחלטה, - ובכל זאת תנו אני ולא ארע גם עד היום: מה ענין הציוניות אל הרומה הרוסית, ולמה מחויב דיפוטאט יהודי להיות רוקא מן המפלגה הציונית. מטעים אני את הדברים, מן המפלגה, כי באמת יש הרבה יהודים מאמינים בתחת עמם בארץ אבותיו, שאינם שוקלים שקל ואינם קונים מניה ובכלל אינם נושאים בעול המפלגה הציונית, ולפיכך אף אם שבע ביום תאמרו לי, כי בני עמנו מחויבים לשלוח צירים אל הרומה רק מקרב הציוניים, אף אם תרבו להביא ראיות והוכחות על זה, - הרושם האחרון יהיה אחד: ההבדל הוא באנשים, ואם במפלגות, אתם רוצים להחזיק בידי פלוני מפני שהוא בן מפלגתכם נגד אלמוני, שהוא אינו מן המפלגה. וכאן הבן שואל: באיזו זכות ועל יסוד איזה משפט היתה המפלגה רשאית להשתמש במלחמת הבחירות להרומה הרוסית בכל כלי מלחמתה, שנבראו אך לטובת הרעיון הציוני ולא לטובת האישים הפרטיים? באיזו זכות ועל יסוד איזה משפט נשלחו כל אנשי-המלחמה של המפלגה הציונית ברוסיה להלחם מלחמות הבחירות כמו שהוחלט בהלסינגפורם? והעבודה המדינית הזאת, התעמולה, שעוררו הציוניים לרגל ה,הפלאטפורמה, שהמציאו באספה הפינלנדית, מלכד שעלתה להציוניים בהוצאה כרוכה אולי נגד היושר ושלא על דעת המנרבים, עוד הפרידה בין המורשים, חברי הועד המרכזי של האורגאניזציה הציונית ברוסיה. ואך נראה הנגע - פירוד-הרעות בין חברי היעד-הפועל שבמזרח, מהרו הקנאה הפעוטה ושנאת-החנם וההתחרות לא לשם שמם והרדיפה אחר הכבוד המדומה ושאר התולעים הקטנות, אשר זה כחן לכרכם ולקסום, - לערות עד היסוד את הועד המרכזי. והמערביים הרגישו בזה בימי הקונגרס ומהרו להשתמש בפירוד-הרעות, שהיה בקרב המזרחיים פנימה-וינצחו את האורגאניזציה המזרחית, לקיים מה שאומר הרומי: ה,פרד ומשול! -

והקונגרס נסגר תחת רושם מדכא מאד, בשעת פתיחת הקונגרס עוד היה

רגע, שבא הרמיון ונשא אותנו על כנפיו ואנחנו חוינו מחזה נביאים: מעל כל הנאספים עומד גדול מאחיו ושער ראשו כסף טהור, והוא נשפט בעמים ובממלכות באף ובחמה ובקצף גדול; ויש אשר דמינו, כי החמה, אשר ישפוך הנביא בועם אפו, תבוא ותניע עד היושבים בהאגן בועירת השלום. אך זה היה חזון-רגע, רגע אחד... ואחר כן, כאשר עברו תשעה או עשרה ימים קונגרסיים, והשעמום של עבודה במלח היה גדול, והגיעה שעת-הנעילה של הקונגרס, — לא היה כל מקום בלב הנאספים לתקוה חזקה, כי עבודת הלאום תמשך עוד על ידי אלה... וכאב נראה שם מועקה בלב, ודאגה נוראה אכלה אותו: האומנם תהרס כל האורגניזציה אשר יצר האדם הגדול? והאומנם אמת הוא, שכל העם הזה הוא אך —

עֲלָה נִבֵּל מַעַץ, אָזוּב עוֹלָה בָּגֵל,

נֶפֶן בִּלְקָק, צִיץ מָק — הִיִּחַיֵּנוּ הַמָּל?

האמנם

גַּם בְּתִקְעַת הַשּׁוֹפָר וּבִהֲנִיזָא הַגָּם

עוד יש מקום לשאלה:

הִיִּתְעוֹרֵר הַמַּת? הַיּוֹדְעוֹעַ הַמַּת?

ואחרי שהודיע הנשיא, שהקונגרס תם ונשלם, ואחדים התעוררו וזכרו את שיר, התקוה' ונתנו בשיר קולם, — אז עוד גבר הכאב שבעתים. לא קול ענות תקוה ותוחלת, לא קול מעורר לעבודה, לא קול הנאספים בקול איש אחד נשמע באולם, כי אם קולות בודדים, חלשים ובלתי-בטוחים בכח שירתם. ואז פחד לבנו, פן יקום אחד מן הנאספים ויתן קולו בכבי ויהנה נכאים:

אֶבְדָּה, אֶבְדָּה תִּקְוָתִי, —

וְאֵת הַתִּקְוָה הַנּוֹשָׁנָה...

אך גם שירה גם קינה לא היתה: היתעורר המת? היודעווע המת?..

* * *

ימה יהיה אחרית החזון?

המערביים נצחו את מנהל הציונים המזרחיים, ותופשי האורגניזציה הציונית שבו שבעי-רצון מהאגן. אין כל ספק, שהאדונים האלה לא יעשו גם עתה דבר בארץ-ישראל, כי חביבה להם נסיעה אחת לאיוו עיר-מלוכה מכל עבודה ריאליית בארץ אבותינו. ביותר אין האנשים האלה סבינים כלל את ערך העבודה הקולטורית בענין תחית עמנו, וידוע הרבר, כי כמו ממלכתות כפירים אפשר להציל מן הקופה הציונית איזה סכום לטובת מוסד קולטורי. גם את הפאנק הציוני באי לא יחזיקו, אף על פי שהודיעו הרבה פעמים מעל במת הקונגרס את החלטתם להרבות בפעולות ומעשים בארץ. יודעים הם הראשים את נפש הקהל הציוני, המוחא כף ומעורר שאון ושוכח את כל ההבטחות, שאפשר להחל בו כהחל בילד קטן. מקרב המזרחיים היה איש אחד, אשר לא היה נותן להוליכו שולל, והיה שומר

על עניני הרעיון, והאיש הזה לא נתן לישון. ואולם מפני שהיה האיש ההוא זורק מרה בכל הנחשלים מבני-לוינו, ואת דרכו שלו היה כובש מכלי שים לב אל כל מפריע, ומפני שהמפלגה הלכה לנוע על ענינים לא-ציוניים ונתנה לקחת את לבה בהבטחות המנהיגים, — יצא האיש ההוא מתוך הועד הפועל המצומצם, וירי הנשיאים החדשים הן עתה בלתי-אסורות לעשות כל מה שימצאו לטוב לפניהם.

אבל למרות המצב הזה — החיים בארץ ישראל מתעוררים, מתעוררים בעוז ועצמה, ומאשר לא יחכו תופשי האורגאניזציה הלאומית — יבואו כחות לאומיים עבריים, והכחות האלה יכריחו אותם להביא את כל קרבנות העם אל הארץ, אשר בה עם ישראל את תקותו הלאומית. על אפס ועל חמתם יבואו תופשי האורגאניזציה הציונית את כל אשר ישארו בידם מכספי הציוניות בארץ ישראל, וסוף סוף את כל מעשיהם יצמצמו בענינים ריאליים בארץ. המוסדות החדשים, המתכוננים בארץ ישראל, הן במקצוע הקולטורי כמו, בצלא"ה והגיימנסיה העברית, והן במקצוע חרושת-המעשה והמסחר, — כלם ידרשו את עזרתם של הציוניים, ולא מאת המנהיגים את הציוניות הרשמית יצא משפט העזרה הנחוצה, כי אם מאת דעת-הקהל בארץ-ישראל. לאט לאט מתקבץ שמה, בארץ תקותנו, קהל, ובקולו תשפיע, לו חכמתם וידעתם עת ומשפט לחפצי הלאום, והייתם נאמנים לדגל תחיתנו, כי אז הלכתם לפני העם, והאורגאניזציה הציונית היתה ראשונה לכל דבר-התחיה בארץ ובחוצה לה. הלא לכך נוצרה! אבל יען כי עזבתם את דרכי העבודה הלאומית, ותלכו אחרי ההבל והפרסום, ותבזו את דבר העבודה בארץ והעבודה להבשרת הדרך, — לכן אתרונם תהיו לכל עבודת תחיתנו. מאית ואלפים יתקבצו בארץ ישראל ויהיו לרבבות, והם יבנו את הארץ ואת הלאום, ומאלה תצא פקודה אליכם ואת אשר ימילו עליכם תעשו.

תשועת הציוניות תבוא לא מן הציוניים, כי אם — מציון.

פלתי •

אברהם'ל הסנדלר.

(ציור)

מאת ב. שפיר.

— מוזיק שבמוזיקים! מה אתה מנקש, מה אתה הולם שם, בעל מלאכה שלי? ! אין אתה חסר אלא כנור? ...

כך קראה ניטל, כשהיא יושבת על המטה בין שלשה ילדים שכובים וישנים לאורך ולרוחב המטה, ושפכה חממה על יומילי שלה, „בחור" בן ששנה, שתקפהו יצרו לעשות לו כנור, והוא משהמש בכלי אביו, פוסל ומקיש, ומרבה אשפה בבית.

והאומן הקמן אינו חושש כלל לנערות אמו, עיניו ולבו בעבודתו, והוא פוסל ומקציע ומקיש ועוסק כ„מלאכה" בכבר-ראש ובעיון גדול, כזה שעושה במלאכת חובה, מלאכה הצריכה לגופה.

ודממה בבית. מן חשכת הרחוב נשמעו מפמפוי נשם ותעלולי הרוח בצמיד המעשנה. מתוך האור הלקוי היוצא מעורב בעשן מן העששית שבחדר, מתגלים לך דלפקי של סנדלרים אצל החלון וכל מכשיריו. כנגדו אצל הקיר—דרגש שצבורים עליו מנעלים קרועים, אמומים מכל המינים וסמרטומים מתשמישי הבית, שילד בן המש נפל עליהם ויישן.

ושוב מתגלה לך מתוך אותה הערבובייה: אשה כבת שלשים וחמש, היא ניטל, שיושבת עצובה-רוח על המטה, ופוקחת עינים רחכות לתוך החלל המטושמש של החדר. ויאה העצב לפניה החורים ומוסיף להם חן.

מתוך הפרודור נשמעו צעדים של „בן-בית". ניטל הרגישה בהם, ופניה נשתנה במקצת, נפתחה הדלת ונסגרה.

— וכל-כך את דואגת, אשה? הילך ברכת ערב משלי, והני לי שנה טובה טעלך, ואל תדאגי. הלואי שנהא בריאים ושלמים! הרי צרות ופגעים, ברוך השם, יש לנו, כמאמר החכם, די והותר—ומה לך עוד, שמיא שבעולם... כך קרם אברהם סנדלר את אשתו, כשנכנס לביתו ממוח כלו מייגשמים ונושא תחת בתי-שחיו זוג בתי-שוקים של מנפים ישנים.

— שמעי נא, גדולתי!—שופע הוא בדבורים, כשהוא זורק את בתי-השוקים על שלחנו ומשיל מעל כתפיו את ברגסו הרטוב—כמה פעמים אסרתי ודברתי וגזרתי עליך, שאסור לך לדאוג בלא כלום. שומעת את? בלא כלום! למדי מבעלך, שיחיה לארך ימים טובים, אמן... ואדרכה, שואל אני אותך: בשביל מה אתה מחמצת פניך? בשביל מה חוטמך שרוי ברגו על שפתוך! כלום מה את חסרה—נפט במנדחתך? או שמא אין ילדינו ישנים כצפרים, ברוך השם, אף על פי שהם רעבים? ואומן-מומחה שלנו? ראי. הוא עושה כנורות ומרוד—וקימאלן: „המרוד

ומירות פפור מלוקשין... הניחי לו! מוכמחני שיהיה—מה שיהיה... ואף הבת־החירה שלנו, שרה, הרי עדין לא שבה מן הפכריקא ואינה תובעת עדין מחזנות... הוי, גיטל, גיטל! אינך כלל בגדר איש! המיד את שקועה בראגה, תמיד את שקועה בעצבות!

— קלך לך — מתריסה בו גיטל וקמה ממקומה — שוב אתה שופע עלי חכמותיך? כסבור הוא שחכמותיו הן תמיד בוסנן ובמקומן!

— מנוחה, מנוחה, גודלתי שלי! ברנז, „נחמן“ תוכר! כלום מה אמרתי? אמרתי שאין לדאג—וסוף פסוק. קראי קריאת־שם! ארוחת־ערב הסיחי כדעתך: אני אהדרר בה תחתך... ולכי שכבי, ויהי רצון שתראי בחלוטך יונים צלוייה וגלוסקאות יפות מתגלגלות ובאות לתוך פיד מאליהן. אך אל תשכחי, שלדברים כעין אלה אני שותף לך. שומעת את?

— איי, איי—אין גיטל יכולה להתאפק מצחוק וגומרת בקללה מתוך רוחב־לב. —יתפקעו שונאי ישראל! אדרבה כיצד יכול אדם להתאפק מצחוק כשהוא יושב עמך? הנע בעצמך, אדם ששקוע ראשו ורכו בצרות והוא מכרח! קבצן שמח; רוצה הייתי לדעת בשלמה השמחה הזאת לך?...

— אי, חשדנית את? קרבי אלי ותרחי בהבל פי, ותדעי שבנעלך אברהם־מל אינו חשוד באותו דבר... —אברהם־מל סמר באצבע על גב פיקה של גרנרתו, ברסו לערוי כוס ברנז—ושוב אני נזר עליך: אל תדאגי! ראי! הרי אני מתעמף במעפורה, משלש! את שרגלי—ותוף־תוף־תוף—הגני מוכן ומזומן לעבודת המגדלים, ובלבר שתהא גיטלי שלי—שומעת את?—שתהא כמו שנאמר — „והיית אך שמח!“ ופרש״י: „שמח קבצן...“ שומעת את, מרת גיטל?

— אני שומעת ושומעת ולואי שלא הייתי שומעת!—נאנחת גיטל ואומרת. —הסי! מה את סחה, אשתי? הרי, חם ושלום, לא תשמעי בשופרו של משיח; ומשיח הלא קרוב לבא. ובכר עומד הוא שם על יד השער, מעבר ליער, וראיה לדבר: הרי בעלך אברהם־מל—מסרו לו זוג בתי־שוקים לתקן...

— איי, איי, איי! קונם עליך היום, שתביאני לידי צחוק—הריני סמלאה רצונך וצוחקת, ובלבר שתניחני...

— הוא אשר בקשתי. כך כך! עוד הפעם צחקו, ושוב... ושוב... הסיפי... כך, כך... למי הם בתי־השוקים, שואלת את? לא אמר לך עד שתשחקי יפה יפה. כך... ושוב... ועוד הפעם... ועתה הרי לך נשיקה חסופה בגומות החן שבלחיך. נו, ועוד הפעם: חא, חא... אי, אשתי, אין כך כח לשחק עוד? הבי ואעודך. בשוחפות נצחק, אני ואת. הו, אומץ־מוסחה שלי, קומה ועורני גם אתה. בכנור, בכנור... חא־חא, חיי־חא, חא, בחשאי, הילדים ישנים...

— איי, מויק־שבמויקים—שאפה גיטל רוח מתוך צחוק ותוסכת את צלעותיה בידיה—מויק, מויק, מה אתה מבקש מעמי? ומה יש לך עלי? —מה יש לי עליך, את שואלת?—מעמיד אברהם־מל פנים של רוגז—מושב שתשתקי ואל תפתחי לי פה. אשה, כסבורה את שאברהם־מל יסבל תמיד וישתוק? לא באלף רבתי. הרי שמי אברהם־מל. אדם שכמותי לא ישתוק. הניע הקץ! שומעת את, מרת גיטל!—ואברהם־מל הפך פתאום את קולו מכעס מזויף לתחנונים—גיטלי, גיטלתי, יונתי תמתי, בבקשה סמך, המציאי לי קרמוב נפם למגורה.

עור מעט ויכלה הנפש, ועלי מוטל לנמר את המנעלים עד בקר. ניטל! תופסת אתה את הענין?

— ומה יכולה אני לעשות? למי אלך? נשמים שוממים בחוץ! השכנים ודאי כבר ישנים הם.

— לשלום! השכנה הכנסי! היא אינה ישנה עדין: ראיתיה בעד חלונה ערה.

— סנדרלים הללו של מי הם, שאתה מחויב לעבוד עליהם בלילה? — שאלה ניטל, כשעמדה עמופה ונכונה לצאת.

— של חיים השואב. בבקר „כלחוך השורר“ צריך הוא ובהמתו וחביתו לצאת לעבודה. מחויב אני לעבוד כל הלילה, כדי שלא יתעכבו על ידי.

— כמה פסק לך?

— אלבעה—לא חסר ולא יתיר.

— חסדיו של השם יתברך מרובים! — נזרק מתוך פיה של ניטל מתוך שמחה ותודה כבושה, ויצאה לחוץ.

אברהם לוח אותה באנחה רצועה; התחיל פוסע לארך ולרחב, עמד מתוך הליכה באמצע החדר, נתן עין בילדיו השקועים בשנה—וענן של עצבות הקריר את פניו.

— אח, מפלי, מפלי! — להשו שפתיו, ונענע עליהם בראשו. לקח על

זרעיתו את האומן הקטן, שתקפתו שנה כשכנורו וסכיניו בידיו והשכיבו במטה:

— נומה, נומה, התילי, אומן מומחה שלי! חכם עתיק שלי! אתה אינך

תובע אוכל ואני איני נתן. — ופתאם ננער אברהמיל ואמר — הי, אברהמיל,

אל דאגה! הומין לך הקדוש-ברוך-הוא לסוף שני שבועות זוג אחד של סנדרלים—

אמר „מורדיכ!“ חוק, אחי, והתחוק; אם לא על ידי מלאך — יהא על-ידי

קווק... ובאמת, הרי אני שואל אותך, אברהמיל, — כלפי מי אתה מתחמא!

יש לך אשה אחת ושהי ילדים? — והרי יש לך כנגדם שתי ידים... אוי, אלי

בשמים, ראה, רוצה אני לעבוד! תאב אני לעבוד! עד למיתה אני תאב עבודה!

בשתי ידי ובעשר אצבעותי. תן, אלי, תן עבודה! קח ותן! נגוב ותן! לעבודה,

אברהמיל, חוק! אשריך וטוב לך — סנדרל אתה —

— בחשאי, בחשאי, דל שמח! — נזפה בו ניטל כשנכנסה ורביעית של

נפש בידיה. — תעורר את הילדים! הא לך נפש, בהשאלה לקחתי אצל שלום ית;

ומכיון שהשחרתי את פני, לקחתי אצלה גם לחם חצי הכבר. למחר, כשתקבל

שכרך מחיים השואב, אל תשכח להחזיר לה.

— ניחא, ניחא! הלא יודעת את, אשה כשרה שכמוך—בעלה עושה רצועה,

בכל מקום ובכל עונה, ביום ובלילה, מלמשה ומלם...

— נזינו... שמעתי, חבל שהילדים ישנים! ואתה תאכל?

— ומה תתני לי לארוחתי?

— לחם ובצל.

— את זה יכול אני לקחת מעצמי. ולמה זה את לי? ראני לעצמך! סתמי

את פיך בפקא, ולכי למטה, אך ברכיני קודם בליל טוב!

— אוייה! בלילות כאלה הייתי מברכה את מי שראוי וכדאי להם.

— לזונמא את מי?

אברהם'ל הסנדלר

— אח מי! את חור חדלי! כאלו אינו יודע את מי? נחם!
 — חסי, אשתי... ברוך המזכיר! שמעת את חומר החדש של נחמן ברחן?
 — וכלום מה אתה חסר, בעלי? רק זמירות חדשות!
 — וד אשתי הכשרה, יונתי המחרה. כלום מה אני חסר באמת, כשאת
 יושבת אצלי? שחי אלי ואהן לך מיני מתיקה...
 — חרל מסגי, כל השטח כשרות אצלו לליצנות.
 — מה, אין את רוצה? — בלעדך! תגיע שעתך והחורי מרעתך, כמו
 שבאכר: „עתידה העז שחבוא אל הגר”.
 — מה אתה רוצה, לך שבלצים.
 — מציצה! מתקי ודבשי, מציצה כל-שחוא, כוון... עוד אחת? הילך!...
 — שא! קחי וקחי ואל ידע חגרי,
 — הוי מויק, מויק!
 — מה לך, יונתי? הלחי צורבת? — אל תשחקי בשלהבת! — שא, הרי לך
 יסיר חדש, ואל תשאלי, מהיכן חבאתיו? — נגבתיו! שמעי והחרישי!

רב לוי! איני רוצה יותר.

כח יבא יום הכפרה!

אחין שלג'ד ומקל

ונאצי אפע לאדמה

אח. בך גדול היא אדמה!

פתי חמיה בפעמים.

תמרחפות — שיש חלק

ותפסלים שופעים מים

וכרחובות. גידי ברזל-

פחוימי סנדלר זפותים

ושלולת קמנות טעונות.

רתומות לבני-אדם-סוסים...

הוי, פמישי בן-פמישי.

הקש. גקש. אל התעקש.

הך וצלח. ואמור לשומה:

גדולות, שומה. אל תבקש!...

— חיד, זמר יפה הוא—נענתה גיטל—מחזכן לקחת אותו? הלא אינך רגיל
אצל חתונות, ואף-על-פי-כן אהה ידען בומירות יפות.
— אי, אשתי, הרי התניתי עמך למסרע: בלא חקירות. לפי שעה קחי
ושורי לי חוט ואני אשיר. החרישי ושמע:

תחי אדסה, עיר הפלאות!
יש לך צווח-ניר ומקל?
צא ושמע לך פרחובות,
שא עיניך והסתכל.

דמות יפות ומצנפות,
פרנסיס גבול-המצנפות,
פרקים דקים, סגנוני תשפץ—
אך הבים-ריק, אין בו מעות...

בית, בית—עשר דיוטות,
ר' פרבשטא שוכן רמה,
ותקבצן קבור עמך
תשע אמות באדמה.

הן פפזשי בן-פפזשי,
תקש, תקש, אל תתעקש,
תקש ואמור לשומה:
גדלות, שומה, אל תבקש!

— יעמוד, יעמוד, — המגף הראשון עולה! ומה בחופ שאת שוורת, אשתי?
— הוי, כבר איני מרגישה בצלעותי—צוחקת גיטל ואומרת—חרשים לבקרים
אתה מביא שירים.
— רוצה את לשמוע עוד שיר אחד חדש? חבל על עיניך. לבי, הניקת
שלי, לישון, חלמא מבא—הנה הבה, וחלומות רעים—האחי לרשעים, הנה—
תקיתוף!—ואברהם'ל עשה עצמו כרוקק לתוך עיניה.
— הרף ממני בחבמותיך. הריני הולכת לישון. אוי לנו מפני לילה כזה,
הגשם יורד בלי הפוגות.
— ירד, ירד משמים, היכן הם המלקחים? — חזרו אברהם בקול גגינה
כשהוא מחפש את המלקחים.

חשמיכה, או ראי, שמעי ושחקי. ואת, בתי, שבי לגנדי ופתחי פך לספר על הדיסקיציה שלכם...

— מה, מה? חוזר על דבריך—אמרת גימל כשהיא שוחקת.

— ששש!—אמר אברהם ונתן אצבע בין ששיו...

— מה אמפר לך?—אמרת שרה כשישבה אצל הדלפקי—הואי אינו רחוק

למלא אף אחת מתביעותינו—והחלטנו שלא נלך לפי שעה לעבודה ~~שר~~ שיכנע...

— ואם תאמר, מה יעשו הנגרנים, בתי? הרי מסתא מלא הוא: אם אין

ר' צמח—אין קמח, ומי שלא מרח, יפצע אגווי פרך?

— אל תירא, שלם ישלם בעד כל ימי הכמלה.

— ובכן רצונך, בתי, שאני אשלם לפי שעה בעד בוסן הכמלה שלכם?

ומה בכך? הרניי מוכן ומוסמן לעשות לו טובה זו. כה אינו עשה יחודי עשיר

בשביל קרובו האביון.

— רצונך אפוא, אבא, שאך מחר לעבודה?...

— כלך לך. שמיא. לא דברתי אלא בלשון הבאי. כלום דבר נאה הוא

זה: בתו של אברהם'ל מפירה שביה!...

— שביה? הלאי שישבית אלהים לחם מביתו של אותו רשע נפרח?

הברסנית—התערבה פתאם גימל.

— נו?... זקף עליה אברהם'ל את שתי עיניו.

— ראה נא עינים של בן-אדם. כל חלומיהי יחולו על ראשם של שונאי

ישראל ועל ראש כל אותם בעלי השביתות—אמרת גימל...

— ומתובלת בקללותיך תעלה, אם ירצה השם, הפרפרת יפה—ממלא

אברהם'ל.

שרה'קה התחילה לומר נגון בחשאי. אברהם'ל מוסר אף הוא, גימל

התחילה בקול אנחה ממושכה להשכיב במטה את התינוקות, זה למראשותיה

וזה למרגלותיה, ובחוץ דופק תרים של חלון או פשפש של נדר. חרוח משמיע

בכל רגע קול הפיקה חזקה בצמיד המעשנה ונשמע שפך האפר עליו.

במקום סמוך נובח כלב, ודומה כמו שכוכה מתחת לחלון. תנשם שופף

ובבית נשמע קול זרמט מים שנחלים טעל הגג.

— נו; הולכת אני לישון. אמא, מוצעת הסמה?—שואלת שרה'קה פתאם.

— לבי, לבי, מלי עסך את חנה'לה, אוי לאמה, ראי נא היכן היא

שוכבת—משיבה גימל.

— אף אני רוצה לישון, פחדיו—אומר אברהם'ל כשהוא מענה את פניו

כתינוק.

— אי, אי, ראה נא צורה זו. לישון אתה רוצה?—אמרת גימל—קבלת

על עצמך להיות בעל לאשה...

— ואב לבנים ששה...—ממלא אברהם'ל בדרך חרוח.

— לך לך לכל הרוחות הטובות, אני כבר ישנה!—אמרת גימל ונשענה

בקצה הסמה אצל התינוקות.

— נומי לשלום, וזגתי. אבל המדרי לישון. יכולה את, גימלי, לישון

מחר, בשכילך ובשבילי בעונה אחת?...

— חררר-חרר! חררר-חרר!—משמיעה גימל בקול נחרה מהירה.

— כך, וזגתי, חיי שלום, וטמי, ואני נוסע הלאה...

ואברהם'ל עשה לו פפידוסא, נתן גלימטו על כתפיו ויצא לחוץ. תיכף חזר והתחיל לעבוד בזריזות יתרה, רמסה, נשמעה שריקתם של החומים כשהם עוברים ררך העוד. אברהם'ל משחילם דרך הנקבים, קצה אל קצה, ומוציאם ומושכם אילך ואילך, הנה הוא מושך משיכה חמופה כשהוא פורש את שתי ידיו, ראשו מתנענע למעלה, למטה, לצדדים ומוציא קול נהימה חוממית דקה. הצרצר מצרצר ושורק, כאילו הוא שכור ועומד לך. ומתוך החרר הקטן כבר נשמעה נחרת שרה-קה. גם נימל כבר ישנה ומתאנחת לרגעים מתוך שנהא כשהיא נושמת את נשימתה בקושי, והדוח במעשנה מילל ממעמקים ומפזר אפר: א-ל-ל-ל-ל-ל-ל-ל-ל! והכל ביחד מתלכר לנגינה חשאית נונה, ועצבות גדולה שרויה בבית...

II.

חצי הלילה. אברהם'ל עובר כמנמנם. ודאי כבר הגיעה השעה השניה — מהרהר הוא ומסתכל בשעון התלוי בין שתי תמונות נושנות ומנוקדות מפין מפין של זכוכים, הוא קם, מתמודר, ממיל שתי זרועותיו לפניו ונשמע קול פריקה עצומה. הוא נגש אל השעון, מסתכל בו ומנענע ראשו. השעון עומד. שני חומכים עם הקשור על הקורה, המצוירים על הפכלא של השעון, עומדים כפופים על קורתם כחמול שלשום... על אחד משתי המשקלות הלווה פסת ברזל. — עד מתי תעמד לך, תכשיט שלי? — אומר אברהם'ל בלחש כשהוא ממלמל את המטמט'ת. המטמט'ת מתחילה דופקת בקול צרוד כמתחככת בדבר מה: מיק-טירנק! מיק-טירנק! — „מתנת-דרשה יפה! — מלגלג אברהם בלבו לשעונו — כמעט עברו שש עשרה שנה — ואתה לך וקנה שעון חדש". הוא מכון אז אצבעות הלוח לשעה שניה, שוב ממלמל את המטמט'ת והולך לו, כשהוא מנסה את דפיקות השעון: טס-טירנק, טס-טירנק, אדון עולם! חם ונשלם! — הוא נגש אל הרלפקי, עושה פפידוסא ומקמר. אחיז הוא נגש אל המפה, עומד לו כשקוע ברהורים ומסתכל. — הגה זהו כל רכושי! — אומר הוא בלחש, שוחה לאט לצד פניה של נימל וחותם נשיקה קלה על לחיה. נימל ננערה בחרדה. — הא'הים עמך, עמדת ראשי! מה לך?.. אני בעלך היקר עומד אצלך ושומר את שנתך הענוגה... — למה העירותני? — מי, אני? טה חלמתי? הרי לך — אומר אברהם'ל כשהוא שוחה אל נימל ונושקה שוב. — כלך לך, כלך לך! — אומרת נימל כשהוא מטהקת. — הוף, הוף, הוף! עין רעה פגעתך, זוגתי? — השומע אחה, בעלי? — שומע אני ושומע, זוגתי. — לך לך לכל הרוחות המוכות, רוצה אני להגיד לך דבר... — בלעדיך, זוגתי, אין אני הולך. — כלך לך, כלך! — נו, שא, שא, יונה תמה, מחר תאכלי עמי חלה חמה; אמרי מה היית רוצה להגיד!

-- שומע אתה? אני איני רוצה עוד לישון, ואתה יושב לכרך על העבודה,
אסייע לך במקצה ותהא המלאכה נעשית מהרה.
-- מסכים אני, זונתי, תקיעת-כף, הבה! ובכן נעשה שוהפיות, ומה החלק
שאתה רוצה?

— הכל!

— הו, זמירתי, זונתי, יונתי, חולדתי, הלא חכמה מחוכמה את, הואיל
וכך — מלי נא ושורי לי חומים,
— טוב.

— יהא טוב גם לי, גם לך, גם לזרענו ולכל הבריות שעולם, נחא לך,
זונתי?

— ולמה לא?

— הוי, שקרנית את, במחילה, רעיתי, וכי גם מיכל קמרמן המלדה ברבית,
זה שישן על כסהותך, — וכי גם את טובתו ושלומו של זה את דורשת? ..
— קמרמן? הלאו ויהא שוכב, רבנו-של-עולם, בכמתותי על צדו האחד
לא יוכל להתהפך על השני כל כך שנים כמספר הדמעות ששפכתי עליהן.

— אי, גדולה שלי, הרי התנית עמך שלא לקלל את הבריות הללו אין
מקללין... הם צריכים — שומעת את — להיות מקוללים מא'יהם. אבל את, זונתי,
אל נא תתערבי בדבר. את העו'ם נוהג אלהינו שבשמים ואת המים מוליך ר'
חיים, ומנפיו צריכים להיות נגמרים עד הבקר, ואם לא — יחזור העולם לזהו
ובהו: את תשבי בלא סעודת צהרים ויהודים — בלא מים. שומעת את, עמרת
ראשי, במה הכתוב מדבר?

בְּמִכְנוֹת וּפְנָעִים

שֶׁל בְּלוֹת וְעָנִי.

וּבְפֶת לֶחֶם יִבֹּשׁ

דִּי שָׁכֹר רַעֲבוֹנִי.

השומעת את, זונתי? נו, קומי ועזיני! .. דדר... מול-שוב, נתפירו
הסמררים. מלי ושורי את החום, ואני א'קט...

גיסל מתחילה שורת חום, ואברהם'ל יושב על הקרקע ללקט את הסמררים
ומזמר:

— נו, אמרי נא, אמרי, "עזרי שלי:

הוֹי עֲבוֹד, עֲבוֹד. אֲבָרָהָמֶל,

נִבְדַּר מַעֲשִׂים שְׁנָה,

רִצְעֵה וְנִקְוֵב וּמִשׁוֹף הַחוֹמִים

מִמְצָרִים וְעַד הַנָּה — — —

ושם נאמר! — מים פתאום אברהם'ל בנגנן של סליחות.

— אוי, בעלי, ראשי כבר סובב הולך ואתה מומר לך...

— אי, חתולי, וכי יודעת את מה מיכ ומה נעים לשבת בלילה ולעבור ?
מעם נדעך, אומר אני לך.

— יהי רצון שישבו בגן עדן זה כל שונאי ושונאיך הרעים...
— אמן, נצח, סלה, ועד... — חספ אברהם ואמר — ואף-על-פי-כן,
חולדתי הקמנה, אין להתיאש! עוד מעט — ששה חרשים בניי וכיניך מה הם —
ויבוא הקיץ, ויהיו כל הסנדלרים הולכים יחפים, והקשואים יראו בארץ, וכל
הקערה ימלאו כוהח... מה סבורה את, נימלי? אלמלי היו לו לאברהםיל שלך
בשעה זו, ודרך משל, קערה מלאה כותח עם זוג של קשואים ירוקים ונאים...
אי, קבצן בעל תאוה!

הַקֶּשׁ נָא, פִּיטְשִׁי, הַקֶּשׁ

הַקֶּשׁ סְמִרְמֵר אַחֲרֵי סְמִרְמֵר...

הוא מביט לנימל שמתנמנמת ומתנועעת, מסתכל בפניה ומוסר בלחש
בקל ממשך:

וּבְחֹץ הַרוּחַ בּוֹכָה

וּמְתַמְרֵמֵר, וּמְתַמְרֵמֵר...

— תגומה חספתך, נימלי?...

— אי — סמקוררת נימל — רוצה אני כל כך לישון, א-א-אח — מפהקת
דיא.

— רוצה את? ... — אומר אברהםיל כשהוא מקיש בפמישו ונשתתק.

!

עברו עוד שעות הלילה. שניהם יושבים על יד הרלפקי ועוברים. המנורה
מעשנת, הזכוכית שלה פפוחמה. חתיכת ניר ענולה תלויה עליה ומשם מתפשט
זל שחור עב על פני כל הבית, רק על הרלפקי ומביאיו שורה קצת אורה. על
הקרקע הלח והמסואב, שמגיע שם אור המנורה, רובצים שני צללים גדולים של
אברהםיל ונימל ומחקים את כל תנועות ידיהם...

על התקרה, מעל למנורה, נראה ענול לבן. הענול הלבן רועד, כאילו
מפחד שלא יתפתם אף הוא מן הפיח העולה מן המנורה ונמשך ישר אליו, בבית
קר, רמסה ועצבות. נודף ריח של לחלוחית ושל עור, של זפת ושל קימור נגד
מתחרך על הזכוכית. חוטמי התינוקות שורקים, הצרצר מלווה את קולם בפזמונו
התפל. אברהםיל מושך בשניו רצועת עור, והנה הוא נופל שבר ברזל של קמב,
מניחו על רגלו, מותח עליו את חתיכת העור ומכה עליה בפמישו, כשראש
מתנועע אילך ואילך.

נימל שוורת רוח מתוך תנומה, מודעזעת כל פעם ומתעוררת, מביטה
לאברהםיל, כלפי המסכה, ומסייפה לשזור. גם הצללים מחקים בעצלתים, מתוך
התנומה. הרוח במעשנה בוכה, מתאנח ומילל. הגשם מאחורי החלון יורד וסורד,
וכבית דמסה, דמסה גדולה, קור ועצבות...

— ש-ש-ש... ש-א-א-א אי-ליא-לי-לי יונתי, נומי, זונתי הקתי! — התחיל

פתאם אברהם'ל פגנן, כשרצא ממחלל בגיטל, שמחזקת את החומ בידה ברפ"ן, ראשה מורר אל החזה והיא מתגממת.—נוסי נא, נוסי נא, חתולי!...

גיטל מתעוררת.

— קוקו, וונתי, מה חלמת, הא? שהווג כבר נגמר ואת מבשלת ארוחת-הבקר, וכי לא כך, גרולה שלי?
— אוי שנה!

— נו, לבי לך, לבי בשלום. ואני אעשה מלאכתי בעזרת ה' בלעדיך, כך, וזנתי?

— העזרה „שלי וראי טובה ביותר... אלו היה רוצה לעזור—אומרת גיטל כשהיא קמה ממקומה.

— עדין אתם יושבים? — נשמע קול שרה'קה מן החדר— צמר המנופולי, אבא?

— ישני, בתי, ישני. הרי אין את צריכה לקום מחד, ומה לך ולהמונפול ?
— א ! — ענתה שרהקה במי שנוכרה בדבר .

— אמא, אמא, אוי, אימא! — נתעורר תינוק בקול בוכים.

— רום, וולל, אמא רוצה לישון והוא... שא, מחר תאכל רמוני והב
במשכיות כסף...

—אמא, אמא, אוכל! — קורא התינוק בבכי, כשהוא מתחכך בשתי ידיו בראשו.

— דום שקץ, הראיתם מימיכם? כלילה רוצה בחור לאכול, הוי נוי, בלא נטילת ידים? הא? חטוף! וישן! ואם לא—אקרא להרבי. ר' פיוויל, ר' תרנגול, אך? שמע, א? נחום'צי בוכה כלילה, רוצה לאכול בלא נטילת-ידים, בגלוי ראש.—"אני הולך! אני הולך!"—קרא אברהם'ל בקול משונה, מרקה קול הרבי, כביכול. נחום'צי התכנס אל תחת השמיכה הבלויה והפלואה בשלמים בעלי צבעים שונים—ונשתתק.

— הנח לו! — נענתה ניטל כשהיא שוכבת כבר במטה—לא, לא, צפודי, הרבי אינו הולך, אינו הולך. אבל שא, אסור לכבות בלילה, אזי ואבוי, לאמך—הוסיפה בלחש.

— יעמוד, יעמוד מנף שני! — הכריו פתאם אברהם'ל בקול נגון.

— שמע-נא, אברהם'ל, כבר מרה שנתי ובידי שוב לסייע לך במה שהוא.

— הירא! שמלה עליך, עכדי ועשי חומים, את בשוירה ואני בתפירה...

שומעת את, היאך הרוח נוכח במעשנה. כסבור הוא שאני ירא ספניו. גירא בעיניו! אברהם'ל לא איש ויתורא. אומרים, הקדוש-ברוך-הוא בוכה, שימעת את היאך הוא שופך דמעות. למה הוא בוכה, גיסל, אינך יודעת?

— לך ושאלהו! — אומרת גיטל כשהיא יושבת אצל הרלפסי.

— גדולה שלי, הרי אמרתי לך שאין אני הולך בלעדיך... אי, שוב את

מנמנמת? פוף! שמעי, שמעי: בחדר הבשול החקרה ממממממת טיף-טיף-נים! ... מה העמדת שם מהתה: ערבה או קערת כסף אחת?

— מוטב שתעביד את עבדך ואל תשעה בדברי הבל...

— לא, אשחי, שמעי, שמעי! טיף-טיפ-טיף, מכחמסמס, מי-מי-מי,

מא-מא-מא... שמעי, שמעי, ווגתי, חייד, הרי „מויקה" היא זו... הפי אנך
ועמקי יפה...

אברהם־מל המגדל

מִי־מִיָּה, מִי־מִיָּה
מִן הַחֹצֵר אֶל הַבַּיִת,
מִן הַבַּיִת הַמְּגֹדֵל צָהָב.
צָהָב—וְעַד הַיּוֹם לֹא שָׁב.

וְנִימַל בּוֹפֶלֶת עִמּוֹ סַחֲוֹךְ אֲנַחָה:

צָהָב—וְעַד הַיּוֹם לֹא שָׁב...

וּמִיד אֲבֵרָה־מֶל חוֹזֵר לִישֵׁרוֹ יְחִידִי:

אָח, מִגְדֵּלִי, מִגְדֵּל יִשְׁרָאֵל,
מִגְדֵּל כְּעוֹף, בְּרִמְרָצָה,
הֵיכָן אָתָּה מִטֵּל עֲכָשׁוֹ?—
מִי יוֹדֵעַ, מִי יוֹדֵעַ...

וְנִימַלָּה חוֹזֶרֶת בִּינוֹן רַב:

מִי יוֹדֵעַ, מִי יוֹדֵעַ...

וְשֶׁה מוֹשֵׁף אֲבֵרָה־מֶל יְחִידִי:

אֶפְשָׁר מִטֵּל הוּא בְּאֶשְׁפָּה,
בּוֹדֵד מִטֵּל שָׁם וּמִיָּתֵר,
אוֹ מִתּוֹךְ הָאֶשְׁפָּה, אֶפְשָׁר,
כִּבְר הַרִימִי הַסְמְרִטוֹמֵר...

וְנִימַלָּה חוֹזֶרֶת וּכּוֹפֶלֶת אֶת הַחֲרוֹן הָאֲחֵרוֹן כִּשְׁהִיא מְנוּחָמָה קֶצֶת וְשׁוֹחֶקֶת
מִתּוֹךְ עֵינַיִם מְנַצְצוֹת:

... אֶפְשָׁר

כִּבְר הַרִימִי הַסְמְרִטוֹמֵר!

— אִי, נִימַלָּה, שְׂמִיָּה, יוֹנָתִי, כִּבְשֵׁתִי וְחוֹלְדָתִי—הָרִי מְרַגְלִיּוֹת קִמְנוֹת
נִצְצוֹת בֵּין רִיסֵי עֵינַיִךְ... מַה זֹּאת? אֵין זֶה אֵלָּא מַעֲשֵׂה בְּמִגְדֵּל יִשְׁרָאֵל וְזֹאת בּוֹכָה
וְשׁוֹחֶקֶת... אִי, אִשָּׁה—וְאֲבֵרָה־מֶל בְּעֵצְמוֹ הַעֲבִיר אֲגוּרֵל מוֹפֵף עַל עֵינָיו.
— זִמְרָה, זִמְרָה, בְּעֵלִי, "אִימָתִי מוֹמֵר יְהוּדִי?"—אוֹמֶרֶת נִימַל בְּאֲנַחָה,
— "כִּשְׂאִין לֹא לָחֵם"—נַעֲנָה אֲבֵרָה־מֶל תִּכְפָּה כִּשְׁהוּא תּוֹקֵעַ סְמִרְמִרִים בְּסוּלִיָּם
וּמִקִּישׁ עֲלֵיהֶם כִּפְּשִׁשׁ.

— אֲבָל מִחֵר, בְּעֵלִי?

— אֲבָל מִחֵר, זִוְנָתִי?

— הַלּוֹאִי כָּל יוֹם כֵּךְ, בְּעֵלִי!

— הַלּוֹאִי, זִוְנָתִי, מִתּוֹךְ פִּיךְ לְתוֹךְ אוֹנִיּוֹ שֶׁל הַקִּבְיָה, וְאִמְרִי אֲמֵן!

— אֲמֵן, אֲב רַחוּם; יְהִי רָצוֹן, שְׁמֵה־לִּילָה הַזֶּה וְאֵילֶךְ יִתְרוֹמֵם מוֹלָנוּ, רַב

לֵנוּ...

— אֵי, נִי וְכִי מָה אֶת חֲסֵדָה עָמִי, וּנְתִי? אֲפֹשֶׁר אֵין בְּעֶלְךָ אֲדָם מִהוֹנָן וְהוּא מִבְּנֵי לִשְׁכָּרוֹת תִּרְפִּיט רֹבֵל לַיּוֹם? .. אוֹ אֲפֹשֶׁר עֲקָרָה אַתְּ, חָם וְשֹׁלֶם, וְאֵין לָךְ וְלֹדוֹת? .. אֵל נָא תִתְּנִי אֶת פִּיךָ לַחֲמוּא. — אֵין לָךְ, בְּרוּךְ הַשֵּׁם, לְהַעֲבִים אֶת הַבִּסְתָּ הָאֲחֵרוֹנָה וְלִנְסוֹעַ לְהִרְבִּי ר' שְׁפָסִילִי וְלִהְיָא אֵלִיו פְּדִין חַי, קִרְבֹּנוֹת? .. יוֹדַעַת אַתְּ מַפְגִּי מָה? מַפְגִּי שְׁהִיא כְּבֵר עֲבוּמָה וְעוֹמֶדֶת אֲצֵל קוּשְׁרָמָן? .. וְכִמוֹ שְׁנֹאמֶר: „לֹא נִתַּת לִיעֶקֶב—חֵן לַעֲשׂוֹי, וּפִרְשִׁי: בֵּין כֶּךָ וּבֵין כֶּךָ—אֵין לָךְ, קִבְצָן, וְאֵין לִשְׁנֹתִיךָ? .. הוּאִיל וְכֶךָ—מָה הָרַעַשׁ, וּנְתִי? אֵלֹא—כֶּךָ דִּרְכָן שֶׁל נָשִׁים: בְּכִינִיּוֹת חֵן? .. מִכִּיר אֲנִי בָכָן, מִכִּיר וּמִכִּיר! זִכּוּרָה אַתְּ, וּנְתִי, אָף בְּיוֹם חֲתוּנָתָנוּ, הֵייתָ בּוֹכִיָּה ...

— נֹזֵכֶר פִּתְאֹם מַעֲשֶׂה בַּסִּבְתָּא בִּימֵי בְּתוּלִיָּה ...

— אֵי־אֵי־אֵי, וְכִי כְּמָה שְׁנִים עָבְרוּ מֵאָז? הֲרָף עֵין: שְׁנִים שֶׁשׁ עֶשְׂרֵה, כְּמִדּוּמָה, אוֹ שֶׁכַּע עֶשְׂרֵה? .. וְכֵאלִיל בְּיוֹם אֲתִמּוּל הִיָּה הִרְבֵּר. הִנֵּה אַתְּ עוֹמֶדֶת לְקַנֵּי וּדְמֻעוֹתֶיךָ עַל לַחֲיוּךְ הַסְּמוּקוֹת, מַחֲלָפוֹתֶיךָ סְתוּרוֹת, עֵינֶיךָ מוֹשְׁפָלוֹת, וְאַתְּ מַתְכִּישֶׁת? .. כְּשֶׁנִּכְנַסְתִּי לַכִּסֵּא אֶת רֹאשְׁךָ בְּהִינוּמָא, וְהִבְדַּחְךָ הִכְרִיו: „הַחֲתָן הוֹלֵךְ!—זִכּוּרָה אַתְּ—הֵייתָ מִכְסָּה אֶת פְּנֶיךָ בִּשְׁתֵּי יָרֵךְ, וּבְעֵד סְדָקִי הָאֲצִבְעוֹת הֵייתָ מוֹקֶרֶת בִּי מְקִירָה נְנוּכָה? .. כְּסִבּוּרָה אָף, שְׁלֹא הִרְגַּשְׁתִּי בְּדִבְרֵךְ? אֵי רִמְאִית; מִכִּין וּמִכִּין אֲנִי בְּסִפֵּר רִפּוּאוֹת? .. הֵייתִי מְרִנֶּשׁ בְּרַפִּיקָתָ לְבִכְךָ. אַח, מְטוֹבִים הָיוּ הַיָּמִים הָהֵם, וּנְתִי? וְאָף־עַל־פִּירְכָן הֵייתָ בּוֹכָה. כֶּךָ דִּרְכָכָן, נָשִׁים, מִכִּיר אֲנִי בָכָן? .. וְאִדְרַבָּה, אֲמַרִי נָא לִי? עַל מָה הֵייתָ בּוֹכָה? אֲפֹשֶׁר תּוֹהָה הֵייתָ עַל הַשְּׁדוּךְ וְהַמִּקָּח מִקַּח שְׁמִית? אֲמַרִי נָא אַתְּ!

— מָה שְׁעֲשׂוֹי עֲשׂוֹי וְאֵין לְהַשִּׁיב, בְּעֵלִי.

— וְהָרִי עַל דָּא קָא בְּכִינָא. אֵלִמְלֵא הֵייתִי יוֹכֵל לְהַשִּׁיב — אֲפֹשֶׁר הֵייתִי

מוֹצֵא לִי עוֹד אִיזוֹה „בְּעֶלְךָ“ ...

— פֶּשׁ ... מִי מַפֵּשׂ יִתֵּן עֲכָשׁוּ בְּעֶדְךָ אִפִּילוֹ שֶׁלֶשׁ פְּרוּמוֹת? ..

— כָּל כֶּךָ מְכוּעֵר אֲנִי? הִיכָן הָאֲסַפְקִלְרִיא? .. מוֹלֵךְ גֵּרָם, שְׁאֵין בְּבִיתָנוּ

אֲסַפְקִלְרִיא? .. לּוֹלָא זֹאת? ..

— לּוֹלָא זֹאת?

— הִיתָה הָאֲסַפְקִלְרִיא מוֹכִיחָה לָךְ, שְׂרוּבֶרֶת שְׁקָרִים אַתְּ.

— וְכִי אֲמַרְתִּי שְׂאִתָּה מְכוּעֵר? ..

— אִם כֵּן הִרְיִנִי נָאָה — נִשְׁקִינִי אֲפּוֹא!

— אָף לֹא נָאָה! — אֲמַרְתִּי גִימֵל בְּגַחוּךְ.

— וּמָה אֲנִי, אִם לֹא זֶה אָף לֹא זֶה?

— קִבְצָן אַתָּה!

— חֲסִידָתָא! וְאַתְּ מָה, אִם אֲנִי קִבְצָן?

— אָנָּה הִנִּיחָה לִי, מוֹטֵב שֶׁתִּמְהַר לַעֲבוֹד; כְּמִדּוּמָה שֶׁהִגִּיעָה כְּבֵר הַשַּׁעָה

הַחֲמִישִׁית.

— אֵי אֲשֶׁתִּי, הִבְהִילוֹת לְמָה? אֵין בִּירִים — שׁוֹכְרִים לֹא הַשָּׁנִים. יוֹדַעַת

אַתְּ, הַחֲלִיקִי אַתְּ עֲקְבוֹ שֶׁל מִגֵּף זֶה, וְאֲנִי אֲמַתֵּר לְהַתְקִין אֶת הַשָּׁנִי. וְאֵךְ שְׁמַחִי,

וּנְתִי, כְּמוֹ שְׁנֹאמֶר? .. יוֹדַעַת אַתְּ מָה שְׁנֹאמֶר? עוֹד מַעֲטָ וְאִמֵּר לָךְ, אֲכַל הַכִּנִּי

אֶת פִּיךָ הַקָּמֶן, צִפּוּרִי. וְצִפְצִפִּי אַחֲרִי, כַּחֲשָׁאִי, כַּחֲשָׁאִי? .. נוֹ, מִיכֹת אַתְּ? עֲנִי

אֲחֵרִי:

אברהם'ל הסנדלר

הַל שְׁמַח אָנִי,
טוֹב עָלֵי הַלֵּב.
יָד לִנְקָב, סְמֶרֶמֶר,
עֵמֶק יָד וְשֵׁב.

ניטל אוחות על ברכיה את הסנדל הפוך ומחליקה את עקבו התחתון.
אברהם'ל נוקב נקבוביות בשני, כשהוא נשען כל פעם בלוח לבו על ידו הרוצעת
במרצע. הוא מתחיל לקבוע את הסמררים, קובע ומקש בפמיש, מנקש ומומר:

רְדוּ, סְמֶרֶמֶרִים, רְדוּ,
רְדוּ לְתוֹךְ הַחוּרִין;
אַחֵר — תָּם וְנֶשֶׁלֶם —
וְאִנִּי בְּרִחוּרִין.
וְאִנִּי בְּרִחוּרִין.

אַחֲמִי, מִי־מִם, מִס־מִם,
מִי־מִס־מִי, הָאָח!
יָד לִנְקָב, סְמֶרֶמֶר,
וּפְמִישִׁי — הֶהָ!
וּפְמִישִׁי — הֶהָ!

III.

ניטל כבר שבה למסחה והיא ישנה ומשמיעה קול נחרה בלחש. אברהם'ל
יושב והוא כשבור. שמורות עיניו מתרסקות, ראשו כבר עליו, באוניו קול
רעש, צלצול, ורעו עובר בעצלתים, עיף ויגע, כשהוא מנהם דברימה בלחש
מתוך החוטם. והנה הוא פוסק מעבודתו... ראשו נופל על חזהו, ידיו מושפלות
לאמ-לאם לצדדים. המנף נופל לארץ...

... הוא הולך כבר ונושא את המנפים לבעליהם... יוצא לחוץ, חשך

ואפלה...

— א—הא, מצאתיך! — שומע הוא קול סמוך לו. והנה מרגיש שאחר

תופסו בצוארו... רוצה הוא לצעוק ואינו יכול.

— אני שִׁיקָה! שימקה התלוי!.. — קורא הקול לתוך אוניו — כל הלילה

אני בוכה מתחת לחלונך ואין אתה מניח לי ליכנס... הסתן! המהן! — ושימקה

עולה ורוכב על ערפו, מצליף עליו בשופ וקורא: רוצה! והוא, אברהם'ל, רץ

רץ, רץ על פני בצות ואנמי מים — ושימקה טצליף, מצליף בשוטו. אברהם'ל,

מרגיש כאב בכתפיו. נרמה לו, שראשו עומד להתלש. כך כבר עליו משאו

של שימקה. הוא כופפו עד לארץ... כבר מרגיש הוא, שחוטמו מתחכך בדברר

סה, בעין אבן... רוצה הוא לצעוק, אבל שימקה סותם את פיו עד שקרוב

הוא להחנק, מצליפו וקורא: רוצה! רוצה! — והוא רץ. ופתאום הוא מתחיל לעופף על פני ננות, הרים ויערות, ומנפיו של חיים השואב, אף הם מעופפים כשני עורבים. שימקה שורק וצועק כאילו הוא קורא אליו אתימי... והנה מרחפת לקראתו ינמה המלחשת רכובה על מגרפה וצוחקת, כשהיא משרבבת לשון ארוכה... ינמה, ינמה — מנסה אברהמל לקרוא, אבל אינו יכול לקרוא בקול... רוצה הוא לנופף ידו אליה ואינו יכול. שימקה מעיק ראשו למטה וברגליו לשתו כמו במלקחים והוא, אברהמל, אינו יכול להגיע אבר... והנה נדמה לו, שהוא גופל למטה והוקל לו, והוא רוצה לפתוח את פיו ולהוציא קול — ושימקה מופחז באיזה דבר על חוטמו...

— אוי! — צעק אברהמל ונעור... כמסופר הסתכל סביבותיו לכל עבר. תוף! — הוא רוקק ואומר — לעזאזל! — ומתחיל למשש בידים על הרלפקי, כאילו הוא מחפש ואינו יודע בעצמו מה. הוא מגביה את המגף מן הארץ ומתחיל לעבור, אבל הוא עובר לאט, בעצלותים, ובקושי הוא מזיז את ידיו... הוא מתהרהר בחלומו ועיניו מתחילות להעצם והוא מתעורר, עובר קצת וחוזר חלילה. הוא משתדל להבריה מפניו את השנה, משפשף את עיניו, עומד ופוסע כמה פסיעות על פני הבית, מתמורד ומפחק וחוזר ויושב. הוא מקטר מפידוסא ומתנער. החלום הולך ומתגרף מסחו... הוא מביט אל המטה ואומר בלחש: — ישנה את, נימלי.

נימל שותקת.

ואברהמל חוזר לשקוד על עבודתו בכח חדש ובזריזות יתרה, כשהוא כפוף על סנפיו, מתנועע אילך ואילך. בבית דמטה; אפילו הצרצר נשתתק. שישש... לא נשמע רק קול שפשוף המגרדה על גבי התחיותם של המנפים. המלאכה הולכת ומתקרבת לגמר בזריזות. תאמת השנה סרה מעל אברהמל, אבל הבתפים והפתאים — אוי כמה כואבות הן, כאילו עשרה פוד ששא מופלים על גבו... אברהמל הרים ראשו: לאורך התרים, בתוך הסדק, נמתחה רצועת תכלת ויקה. "הלבין המורח" — אמר אברהמל, ומיר עמד והתמורד מתוך פדוק רחב ופרה את הרדים הפנימי. השלהבת הקטנה שבעששית נתבישה ואספה אורה הלכיי והחולני. "פו!" — נפח בה אברהמל וכבתה.

עין החרד וחללו הפך אמוץ, מעין אוירו של לפנות-בקר מעונן ומעורפל. העולם מבתיץ עדין שותק. הרקיע מעוטף סמרטוטי-עבים והגשם טורד ומספפף בעצלתים, לאט לאט, מפורר רחוקה זו מזו. מול החלון אצל ביתה של שלמה'כי, עומדת פרה חתה וג התבן פמוך לכותל וראשה מופה, כז שדאנה גדולה בלבה.

האיר בבית הולך ומתבהר קצת, אבל עדיין דמטה ועוצב שריוס בו, כמו כביה-הקברות ביום סתיו...

— נו, יתגרל ויתברך שמה דר' זרח-חסל! — אמר אברהמל כשהוא קם פספסלו.

הוא אווחו את זוג המנפים מתוקנים בידיו. הוא מתליקם, מישרם, מושכם ומקנחם בשרולו. מעמידים ומיר חוזר ונומלם. מנכיהם בשתי אוניהם למעלה, שוב מקנחם בשרולו. מושך פנתא אחת באצבעותיו, מושך את השניה, את שניהן ביחד. מהפכם, מפחכל בשולים, משה אותם זה לזה ומעמידם על החלון, מתרחק אמרנית כשהוא מלחש דבר ומציג אליהם מרחק אם עומדים הם מקונים. הוא

נוחך ולבוש גלימה ישנה שחזקה ומלואה, נטל את המגפים וצוררם במטלית וכננים מתחת לגלימתו נגש אל המטה, מביט אל גימל, אל התינוקות, מיטיב לבסותם ויוצא כשהוא מדבר אל עצמו בלשון סני נהור, כדרכו:

— אייר נאה, ביהדותי.

הוא כפף את עצמו כאגמון, את הגלימה הנביה מעל לראשו והיה נראה כקטן, גכן, בלי קלסתר פנים, ורק שתי רגלים ארוכות הולכות ופוסעות וגובלות במים...

הגשם שומף ועל פני האגמים הקטנים עולים בעבועים... הגשם מנפצם ומיד מבצבצים אחרים במקומם. בתעלות וביבין זורמים המים העכורים ברעש חזק ונושאים עסם: תבן, קסמי עצים ופחמים. הנה באמצע התעלה עמוד קטן וגבב של תבן נתעכב אצלו. המים זורמים מן הצדדים, סחור סחור סחור, כאילו מהבונים להמנע מפגיעה עם הגבב של התבן. הבתים עומדים כעולים מן הרחצה. הצגות דולפים ושותתים מים דלוחים. מכל לבנה ולבנה נמשכים והולכים קלוחים קטנים, כעין מקרחות דקים של זוכית ועושים להם על הקרקע חריצים מיוחדים, כל לבנה שזכת לה מים לתוך חריץ שלה. מתוך החריצים מתלכדים המים לזרם אחד ושומף בעז לתוך התעלה...

ברחוב דמסה. עדיין אין נפש חיה נראית. השומר לבדו משומט בגלימתו על פני הנשרים. זוג של חזירים עבים ושמינים מחמטים בחרמוניהם בכזה גרולה. הגשם שומף ואברהם'ל צועד, כשהוא מתווך רפס בגליו.

— בצה מפושה, אני לש אוהה, רש בסנדלי המ'וכלכים, דורסה והחקה—והיא מוצצת את סנדלי, כאילו הם ממתיקים... — מהרהר אברהם'ל על פי דרכו, כשהוא הולך כפוף לארץ—אני לש עיסה... רב לך, שר של מים, גרשת קצת את המאה. הוספת מים—הוסיפה קמח.

— סוף, עמוד! — אומר כשהוא קרב אל ביתו של חיים ומופח על הדלת— רואה אתה בלק בן צפור זה! הוא ישן עוד. אי, עמוד ר' חיים! הגדר דולק, צדיכים למים, מגפים כבר יש לך!

— היכף, תיכף. מי שם? — נשמע מבפנים קול גם כנחם דוב תיכף לדפיקה הראשונה בתריסו של חיים.

— אני הוא, ר' חיים. פתח!

— מי שם? אתה? בוא, הכנס—אמר חיים כשפתח את הדלת.

— בקר טוב לך, ר' חיים! עדיין אתה ישן? אי, ר' חיים. וריו אני סמך. ראה! בליתי את המלאכה והבאתיה ל"מול-ברכה".

— טוב, טוב—משיב חיים כשהוא נותן עליו בקושי את בגדיו.

— אבל המגפים, רבי חיים, הם מגפים כמה שנאמר: "אשר לא, מגפיו" אבותינו. הלאי בריאות—והם יבלו אותך. רואה אתה עוד זה מה? אדרבה, משמשהו נא בידך.

חיים בודק את המגפים.

— איני חושש. מעך ומשמש ככל אוה נפשך, איני מתירא ממך... עוד דך ויפה, הלאי ויהא כך מולי יפה... רואה אתה? משמש ומשמש, קמח, מתח, מעך ועשה כם כרצונך: המגפים הם ברול מסש; רשאי אתה לדרוס בהם על מסמרים... איני מתירא ממך... זוג גפלא... מול וגעול, כשעה שבה ומוצלחת. אני, כשאני עושה—עושה אני. מבין אתה? כראמרי אנשי:

מה שעושין יהא עשוי, לא כך? .. אין רע, ר' חיים; רשאי אתה, במחילה, להוסיף עוד חצי רובל... אין רע. רואה אתה זוג פרסות הללו? בדוק, בדוק, מה איכפת לי... כדאמרי אינשי: כשהסחורה משובחה, אני ישן לי במנחתה... שלש שורות של סמרטוטים... רואה אתה אם לאו? כל בית נגזי הכנסתי לתוך מגפיק... וכדאמרי אנשי: הכל תלוי במול. הריזח שיעלה לי מזה—לשונאי ולשונאיך. אלא מאי? אותך משלי. וכדאמרי אינשי: סבר וקבל; פחות דינר, יתר דינר... בשעות הרעות הללו אין מדקדקין במסקה. קום נא ונעול, בשעה טובה! יש לך ממלית נקיה?

—סוסייה-הינדא! שומעת את אם לאו? היכן את? הלא רואה את! הכיאי את הממליות.—קרא חיים בקול לאשתו, אבל לא בכעס, כאילו היה אומר לה "בקר טוב".

סוסייה-הינדא, שעמדה בשביסה ובלא קופסה, הציצה באלכסון לצד חיים ויצאה מן הבית, כשהיא טקללת בלחש. ותיכף חזרה ושתי סחבות נסות וארוכות בידיה.

—א, א, סחבות מהוננות—אומר אברהם'ל כשהוא מסתכל בגל הסמרטוטין—נעל נא, אבל הימנית קודמת. ברגלו הימנית הולך גם החתן אל הורה החופה, יודע אתה? הנועל זוג חדש דומה לחתן... אתה, ר' חיים, דומה עכשו לחתן... כמו שאומר הכתוב: חתן דומה לכלב... יודע אתה את פירוש הדברים? נא, הירא, בשעה טובה ומוצלחת—נעל!

הוא נוטל ממלית גדולה, מפשט אותה ומנשרה וכורכה על רגלו כעשר פעמים ומתחיל נועל את הסנדל; אברהם'ל מסייע לו וסוסייה-הינדא עומרת בידים משולבות על כרסה ומתבוננת.

—ע, ע, הרגל נכנסת בקושי. אָחא!—אומר חיים כשהוא נופח ונושם מתוכו.

—אין דבר, רבי חיים, דחוק, דחוק! הדבר נראה לך כך, דחוק, אל תחוס עיניך.

—לא, אינו עולה, פא—א! אינו עולה, אחא!—מתאנח חיים.
—חלוצ נא—אומר אברהם'ל בצער. הוא משתמח על הארץ, חולץ את המנפים מעל רגליו של חיים, מהפך את המנף, מושכו בידיו ואומר:
—נו, רבי חיים, עכשו יהא עולה, אבל משוך בחכמה!
חיים דוחק את הרגל לתוך המנעל.

—עמוד על הארץ, אפשר יעלה יפה—מיעצת סוסייה-הינדא.

—נו, את מה? לכו לך! אין זה עסק שלך—מתרגז חיים ולחייז נעשות נפוחות, צהובות, כשהי לביבות מסולאות—פא! המנף דחוק, אינו עולה—אומר הוא—א, פושע-ישראל, גדולים אמרתי לך, וזוהי צריך לעשות גדולים.
—דחוק, דחוק, ר' חיים, הרי עולה! אך עמוד נא...! כך...! בעט ברגלך...! כך...! עוד, עוד! נו?

—נו, מה נו? ... הרי רואה אתה שאינו עולה—לכל הרוחות!

—הרי כרכת על רגלך הר של סמרטוטין, מי היה יכול לדעת? ...

—א, פושע ישראל! סמרטוטין, אומר הוא, ואלא מה? הרי הדרך ממשמש ובא, אם אמרתי לך גדולים—מה אתה מושך? הרי רואה אתה, אינו עולה.

שחט שחמני, הפושע. מה אעשה עתה? לשבת בית... לך והיה סומך עצמך על נבל כזה!

— הם, רבי חיים, גם במטלית דקה, מי היה יכול לשער? ... במדומה, גדולים בים, שתי חביות... ראה כמה הוספתי על המדה. הוא מראה את המדה.

— מה לי קדה-שקדה, כשהרגל אינה נכנסת. הו, פושע ישראל! שחוט שחמני, לך ושכור לך פועל ליום.

— מה אתה סח, רבי חיים, האלהים עמך! ... הסנדלים טובים לך, רק בדרך היית בזהר...

— תבלעך האדמה! נבל שכמותך; עוד לו קה; מטליא אתה ולא סנדלך, צא! אני רוצה לדעת אותך. שחוט שחמני!

— תריני נוטל את הסנעלים והולך לי, רבי חיים השואב, ביהדותי, הרי אני נוטלם והולך לי... ראה שלא תתחרם! — אומר אברהם'ל מן הלב בנחוך מעוקם על פניו ונוטל את הסנפים.

— לך לכל הרווחה, נבל שכמותך, לך!

— נו, יהא כך... שנה מוכה לך עם תשעים ותשעה צפיות ברבש מלא לזנמן! — אומר אברהם ויצא מן הבית.

— הלכתי לשול ארבעה וחזר לביתי בשנים... עברתי כל הלילה עם אשתי... נו — מדבר הוא אל נפשו בדרך הלוכו בחוץ — אָח, אָלִי, אָלִי, קוקו! עושה אתה אותי לדוב, נוזר עלי לצאת במחלות ולחם לאכול אין אתה נתן. מה יהא? ובי שוב כך, א?.. נו, הם, הם, אברהם'ל, קעם במענות והרבה במעשים! מהר ולך לשמח את לב האשה וילדיה!

שוב כפף ראשו כאנמן כשהסנדלים תחת גליטתו ושוב הרחיבו רגליו את צעדיהן כשהוא גובל את הבצה.

מן הרקיע האמוץ והנפוח מסתגנות טפות דקות וקרות על הצצה ואברהם'ל הולך וגובל... התריסין של הבתים כבר נפתחו והחלונות מציצים בעינים דומעות. ברחוב נראים בני-אדם יחידים, זה בסוכך וזה בלא סוכך. הגשרים שמופים ומורחים כרף של "לוקשין" בערכי פסחים.

— קא, זונתי, הא לך מנעלים, מעות אחד כך, עדיין הן על האבנים — אומר אברהם'ל כשנכנס לביתו והפיל את המגפים לארץ.

— מה?... כיצד?... מציצה עליו ניטל בעינים מפורדות ופתוחות לדוחה.

— למה את מסתכלת בי כך?... הסו, מסורים! ביום השבת על יד השלחן תוסרו לו את זמירותיכם! — נערד אברהם'ל בתינוקות, שהיו מקיפים את האם ובוכים.

שהקה יושבת על הדרגש, והיא נראית בכוביה...

— מה זאת? אלו מה הם? — שואלת ניטל ומתבוננת בזוג המגפים.

— אי, זונתי, את מלאכת עצמך אין את מכרה... דחוק, זונתי, דחוק!... ואח, בתי, לפה את יושבת כחולמט, אפשר שרואנת את לאדונך שנשאר בלא פועלים?

שרה שותקת ונכר שעוד מעט, ותפרץ בקול בכי...

— מי דחוק? אוי לי על שבירי, הוא משך את ידיו מן „הזוגי? — שואלה גיטל כשהיא פודשת כפיה.
 — דחוק, זונתי. אני בעצמי נטלתי אותם חזרה!
 — לארמה! מה אתה מדבר בקדרוח, אוי לי ואוי לנפשי, שמע נא שמע! — קוראת גיטל ומראה על התינוקות הבוכים.
 — הסי, אל תקללי, זונתי, לא אני אומר שהזוג דחוק אלא הוא אומר כך. אני אומר, גם... והוא — דחוק...
 — מה גם, מה דחוק? דבר בשפה ברורה, מרתי כמעט שתתפקע והוא... אוי ואבוי לי!
 — מה את מבקשת ממני, הא? מה? מה? .. הא לך, סרקי את בשירי, סרקי!.. קרעי, נשכי!.. צועק אברהמל כשהוא חוסף את הסכין מעל הדלפקי...
 — אבא! אבא!.. — נחפזה שרה אליו בקול בוכים וחבקה אותו בשתי ידיה — אבא! אבא!
 והתינוקות צועקים בקלות שונים. גיטל כמטורפת, עומדת במקומה וסוקרת בעיניה כנבחלה.
 — מה את מבקשת מעמי? מה?.. — צועק אברהמל כשהוא זורק את הסכין מידו — יכנס הדוח באביו! הוא כך שק שלם על רגלו וטוען „דחוקי“. יהא דחק לו בנרונו!
 — נו, ואתה היית שותק, אוי לי ואבוי! לילה כזה... — קוראת גיטל בכבי.
 — שותק!.. נו, שרה'קה, על מקומך — והסי... שותק, היא אומרת... אמרתי לו ואמרתי כהאי לישינא: מוטב לך, ממזר, שתוליך שדים לשמך ולא מים; מלאכה זו היא נקיה יותר מדי בשבילך... נו, המעט ממך, ומה את רוצה עוד?
 שרה'קה נחכה מתוך דמעות, כתינוק שמראין לו צעצוע בשעת בכיתו...
 — אוי ואבוי לך ולי — אומרת גיטל, כשהיא מנרשת ספניה את התינוקות.
 — הסי, רב לך, זונתי. אל תדאני, הרי רואה את שזה רצונו של הקב"ה שאהיה לאיש סוחר, לא נאה לו שאני, אברהמל, אהיה סנדלר. כנראה, זכות אבות עמדה בזה... ובכן המתיני, אל תדאני. הריני נעשה סוחר והולך לי אל השוק למכרם...
 — אוי לך ואבוי לשנותיך ולתגרנות שלך. מה יתנו לך שם במחירים?
 — כלך לך, זונתי. אין את מכינה מה מיבו של השוק. בשוק אפשר שיתרחש גם נס. אין רק לדאוג ולהתעצב. במחון, גיטלי, בשחון — כך דבר של סוחר. וכמו שאת אומרת: הסוחר דן, חוק ואקץ!
 — אוי אוי, מול אותם מעמי, קרובה אני להתעלף — צועקת גיטל כשהיא מנרשת ספניה את התינוקות הבוכים.
 — זמרי, ילדים, זמרו בקול, רד הגשם, רד וגויל — ויהא הקש כול!.. לאן את הולכת, בתי?
 שרה'קה מתלבשת. התינוקות שרבבו את אוניהם כשהם מציצים בפנים מעוקמים על אברהמל.
 — לעבוד אני הולכת — משיבה שרה'קה.

— נו, יהא כך, לכי. אפ' לך ניהא — שמה של אשהי, מניחה? העחיני תלך יחד...

— נו, ברכיני, ווגתי, אני חולך... היכן קנהיהמדה, הפנקס, האמה? הדי סתר אני בעולם, הא? זמרו, תינוקות, זמרו! ותשמחו את לב אמכם עד שיחזור אבא מן היריד. אבל אכילה—חם וחלילה! היום אסור לאכול עד שיבוא אבא, אלהים יענוש... נישל, מלי לפי שעה אצל שלמה'כי עוד חצי ככר, מסחמא אביא בידי מאמנים! — אומר אברהם בלחש, כשהוא נוטל את הסנדלים ויוצא.

החוקה והמקרה.

מאת

ברטובה.

א.

חוקת-החוקות של המדעים החדשים היא החוקה הקבוצית (הקיווצלית), שעל פיה אין העולם אלא שלשלת-ברזל של סבות ומסובכים, — שלשלת, שכל תולדותיה סדורות הן וקבועות מששת-ימי-בראשית ואי-אפשר שיחול בהן שנוי לעולמים.

תאמר: מעשיהם של בני-האדם מה יהא עליהם? אפשר אף הם מוכרחים הם והבחירה החפשית וחירות-הרצון אינן אלא בדוּתא?

לכאורה לא רק אפשר, אלא ודאי כך הוא הדבר, ולא רק מצד הסברה, שאין מיוחדים בעולם, אלא אף העובדות עצמן מכריחות אותנו לבוא לידי מסקנה זו, והמסקנא-מסקנה החברותית תוכיח: כך וכך נגבות לשנה בקירוב, כך וכך רציחות לשנה בקירוב, כך וכך תנועות, כך וכך אדריסות, שלא נכתבו מחמת שחכה, וכי וכי.

אלא שהמסקנא-מסקנה החברותית, או המוסרית, היא אליה וקוץ בה; ואותו „קוץ“ בבר הוא בקורת-בית-הכר, אף על פי שאינו אלא מלה קלילה. מלה זו הרי היא סותרת את כל הבנין. „בקירוב“ — שמע מזה, שיש איוו יוצאים מן הכלל, בעור שחוקה, שאינה מתקיימת אפילו רק פעם אחת, אין שמה חוקה.

במלות אחרות: אמת, שמספר הנגבות והרציחות, שהן נעשות באותו כקום ובאותה שעה, הוא חוזר ונשנה משנה לשנה בקביעות מתמדת ובאותו מספר אינם חלים אלא שנויים קטנים, — אבל איחס השנויים הקטנים מה מוצאם? אפשר היה לומר: „קטנות“ הללו אך מקרה הם, ומה הם כי נשים את לבנו אליהם? — אבל בעולם, שאינו אלא שלשלת-ברזל של עלות ועלוים, בעולם, שאין אדם נוקף אצבעו בתיכו אלא אם כן מכריזין עליו מששת-ימי-בראשית, — עולם כזה מה מקום למקרה יש בו?

ב.

מושג זה של המקרה נדרש הוא לשני פנים. קודם כל, המקרה הוא דבר, שאין לו סבה, שמעצמו הוא בא ואין לו שום קשר הברזי אל מה שהיה לפניו. באופן זה מושג המקרה הרי הוא האנטימית של מושג הקבוציות (הקיווצליות), ועל כן הוא צריך לנחשב מנקודת-ההשקפה של המדעים לרבר שאי-אפשר.

בעלי העיקרים מדרכם לכפור במציאותם של כל אותם הדברים, שהם מתנגדים לעיקריהם ואינם נכנסים לתוך ה"פורמולות" שלהם. נודמן להם אחד מאותם הדברים המתנגדים הם אוטרים: אלו אשר לו יהושע בן נון לא הייתי שומע לו; ואחרים מומיפים ואוטרים: אילמלי בעיני ראיתי לא האמנתי.

אבל למושג המקרה יש עוד מובן אחד. מדרכם של בני אדם, שהם קורין מקרה להתנגשותן של שתי עובדות, שאין ביניהן יחס של עֵלָה ועלול ושאינן גם עֵלָה אחת משותפת לשתיהן. כל אחת ואחת משתי העובדות הללו יש לה עֵלָתָה שלה, שהיא שונה מעלתה של חברתה; ועל כן התנגשותה של העובדה האחת עם האחרת פועלת באופן פתאומי ומקרי על המהלך הנהוג של הדברים. על ידי ההשפעה החיצונית משתנית ההתפתחות הפנימית של כל עובדה ועובדה כשהיא לעצמה. הסתגנוּלוּם ממין זה מכניסה תהו ובהו לתוך הדברה, מכחישה את הנבואות וקִשָּׁה לָשֵׁל את התקוות, ודבר שאינו צריך לתאמר הוא— כי בה כמדה שההשפעות החיצוניות נעשות יותר תדירות במקצועות-ההכרה, באותה מדה עצמה נעשית קביעת החזקות, שהן צריכות לפעול בהם, יותר קשה להכרה ופעמים קרובות שהיא עולה למעלה מן הכחות של ההכרה האנושית.

ג.

אפילו אלו, שכפרו במציאותו של המקרה במובנו הראשון, המחלט, הדו במציאותו של המקרה במובנו השני, הידומי, בהסכם לזה היו אוטרים, שאותה המקרייה, שאנו רואים יום יום במעשיהם של בני-אדם, היא לא מקרייה ותחלמית (אֶמְבּוֹלוֹמִיָּה), אלא יחוסית (רילאטיבית).

וביחד עם המאמינים, היו רוב הכופרים מסכימים, שחזקות הברריות מעין אלו, שהן שורדות במגע, אין להן מקום בהיסטוריה האנושית: או שאינן נמצאות כלל בתוכה, או שאי אפשר להכירה להשיג אותן.

הראשונים אמרו: מעשיהם של בני-האדם, שההיסטוריה האנושית כוללת בתוכה, הרי הם נעשים בבחירה חפשיה, במקרה, בלי סבה קידמת להם ומכרת אותם, ולפיכך אין כאן מקום לחזקות מבעיות. והאחרונים אמרו: האדם הדי הוא הבריה היותר מורכבת בעולם בין במבנה-גופה בין בחכונת-נשמתה. כמו כן מרובות ומורכבות הן כל אותן ההשפעות השונות, שהן יוצאות מכל החוויות העולמיים ופועלות על המחשבות שהוא חושב ועל המעשים שהוא עשה. אמר, אין ההשפעות האלו מקריות, אלא נותיהן של סבות ידועות, שהן מכריות אותן, —אבל מי יגלה את הקשר הנעלם שבין כל פעולה אנושית ובין אותו החויון של העולם הגדול שמסביב, שֶׁקָבַע פעולה זו? מי ימצא את החוט-המנהל ב"לֵאבִירֵיתוֹם" המבולבל והמסוכסך של העובדות העולמיות שאין להן סוף?

ד.

כשיצא מנוקסקה לבקש ולמצוא את חזקותיה של ההיסטוריה האנושית, וקדם-כל את חזקות "הגדולה והמפלה של מלכות רומא", היו פילוסופים-המאטריאליזם אדוקים-הקבציות הראשונים, שיצאו נגדו במחאה גלויה.

הַלְבַּצְיוֹם אמר: מנוקסקה בספרו על סבות הגדולה והמפלה של

רומא לא שם את לבו כהונן אל ערכם של המקרים המצנחים בתלדוניה של אותה המלכות. הוא בא לידי המעות, שהיא כל כך רגילה, אצל אותם מבעלי-המחשבות, הרוצים לבאר את הכל, ושוב בא לידי מעות אחרת של המלומדים הבלואים כארבע-אמותיהם, שמדרכם לשבוח את המכע האנושי ולחם לבאי-כחו של העם מחשבות מדיניות בלתי-משתנות ועיקרים בלתי-מתחלפים. אבל לפעמים קרובות אין זה אלא היחיד, שהוא מנהל לפי מחשבותיו שלו אותן האספות החשובות, שהן נקראות "קנטיס".

ואף הולב אף, המחבר של הקורסס המאמריאליסטי, "שיטה המכע" (*Système de la nature*), כך היה חושב. הוא היה אומר: פעמים שגורלם ההיסטורי של העמים תלוי בתנועתו של איוה אמוס, שהוא מתחיל לעשות קפיצות משונות, מפשויות או ודוניות, במחו של מי שהכח בידו.

אמת, היה מי שאמר, ששני הפילוסופים הללו בנרו על ידי אמירותיהם הנזכרות בחוקה הסבתית ומקום הניחו בהיסטוריה האנושית להמקרה להתגדר בו. אבל מן האמור למע"ה הכל רואים, שמי שאמר זה מעות היא בידו, ומקרה של מעות צריך לבקש, פשוט, כזה, שנע"ם ממנו והוא לא ידע את המוכן השני, היחוס, של מושגיהמקרה.

ה.

ומיסדיה של הסמאטיכטיקה המיסרית עצמם הרנישו את העוקץ שבמלה "בקירוב". ולפיכך הורו, שצריך להבדיל בין "סבות קבועות" (*constante Ursachen*) ובין "סבות משתנות" (*variable Ursachen*). אבל הואיל שאותו המספר, שהוא נמצא מעבר למלה, "בקירוב", הוא קטן-הכמות ביחס אל ההולך לפניו, היו נוטים לחשוב, שאין "הסבות המשתנות" אלא *Quantité negligible* (כמות מבוטלת).

אילו היה נכון הדבר, שהכמות והאיכות הן תמיד מתאימות זו לזו, או אפשר וצריך היה לומר, שאין כל חשיבות ל"סבות המשתנות" ושמתחת מעומן הבמותי אין להן שום ערך איכותי. אבל באמת מתחסות הכמות והאיכות זו אל זו לפעמים קרובות ביחס מדופך. קטנה ושפלה היתה מופיעה לפנינו הקולטורה הבורגנית של אמיריקה הנדולה אילו היינו רוצים להשוות אותה, לדוגמא, אל הקולטורה העולמית של יון הקטנה.

במקום אחר הזכרנו את העוברא הביאולוגית, כי אותם השנויים היוצאים מן הכלל, שהם חלים מומן לומן בבריה אורגנית, כח יש להם לחלל מין חדש בעולם. כמו-כן דרך המדק הקטן, שנפתח בבנין החברתי לקבלת ההשפעה מן "הסבות המשתנות", פעמים שנכנסת מהפכה שלמה באופני החיים האנושיים. וכך מראה לנו ההיסטוריה מסובבים גדולים מסבות קטנות, ולפיכך שנו חכמים: אין השכינה שורה על פחות משני אלפים ושני רבבות מישראל; הרי שהיו ישראל שני אלפים ושתי רבבות חסר אחד, וזה לא עסק בפריה ורביה—לא נמצא זה גורם לשכינה שתסתלק מישראל? — ורבי דוסתאי דמן בירי דרש: "אין השכינה שורה על ישראל פחות משני אלפים ושתי רבבות (חסר אחד ו) היתה אשה עובדה כיניהם וראויה להשלים, ונבח בה כלב והפילה—נמצא זה גורם לשכינה שתסתלק מישראל!!...".

ו.

המקרים המוצלחים היה להם ערך גדול בדבר-הימים של מלכות-רומא, כך חשוב הלכציוס. ומה היה ערכם של המקרים הבלתי-מוצלחים בדבר-הימים של האומה הישראלית?

אם תולדותיהן של אומות-העולם משועברות במדה ידועה לממשלתו של המקרה, משפעות פחות או יותר מן הסבות המשתנות" — מה יש לחשוב על תולדותיה של אותה אומה, שהיא מפחרת בכל חלקי-העולם, כרה בתוך עמים משונים זה מזה תכלית שני, מושפעת מכל ההשפעות ונפעלת מכל המקרים, — אותה אומה, שהיא כדור-משחק לכל רוחות השמים והארץ?

רוצים אנו להכיר אל השפעתן של הסבות החיצוניות על ההתפתחות הפנימית של האומה הישראלית, נִיָּנוּ לשים לב אל העובדות הבאות:

בנוגע להתפתחותה הרוחנית של האומה אנו רואים, כי ביחד עם החורבן הראשון התחילה הבנאה גישלת מישאל, התחיל הולך ומתנוונה אותו הכח הרוחני הגדול והגורא, שהשפעתו חיה וקיימת עד עתה בכל קצות הארץ. ביחד עם החורבן בספרד במלה השירה העברית ועמה פסקו גם המדעים והמחקר מישאל לזמן מרובה. בנגוד לזה אנו רואים עכשיו את מחנות הגולים ממזרח-אירופה מתפורים בארצות המערב ומעירים ומעוררים בלבות נדחי-ישראל את ההכרה הלאומית, שנרדמה בקרבם תרדמת-מרמוטא זה כבר!

והוא הדין בנוגע להתפתחותה הכלכלית של האומה, אף כאן אנו פוגשים את ההשפעות הבאות מן החוץ. ההסתדרות החברותית של ימות-הבינים יצרה בקרב היהודים מעמד גדול של באנקירים. ולהפך: ההסתדרות החברותית של ממלכת-רוסיה היעילה לא מעט ליצירת מעמד גדול של פרוליטאריים-פועלים ופרוליטאריים-מחוסרי-עבודה בקרב היהודים. כמו-כן תלויה האַימגרציה הישראלית מן המזרח סכמה צדדים לא רק ב"חוקים הכלליים השוררים בכל חברה קאפיטאליסטית", אלא ביחוד — לכל הפחות עתה — בחוקים הפרטיים, שחקקה ממשלת-רוסיה נגד היהודים.

את הערך הגדול, שיש לאַימגרציה זו בתולדות-ישראל בנוגע אל ההוה ובנוגע אל העתיד, עדיין אי אפשר לדעת עתה. בכל אופן סכמה סימנים ניכר הדבר, שאפילו בעלי-התורה הצ'סית — ואת התורה, שהיא כולה בנויה על האַימגרציה — לא רק שלא הגדילו את ערכה של עובדה זו, אלא שעדיין הפחיתו אותו...

ז.

על יסוד כל האמור למעלה צריך להחליט, שיפה כתב מיכאילובסקי: **הסבות המיוחדות (כלומר: המשתנות) יכולות להמצא מחוץ לסבות הבלליות (לומר הקבועות) של ההיסטוריה. אפשר, ששרשיהן מונחים, למשל, במבנה הטקטי והמיוחד של נף-היחיד ואף על פי כן הן יכולות להשפיע השפעה עצומה על מהלכן של העובדות ההיסטוריות.**

ומיכאילובסקי לא היה כלל וכלל מן המאמינים באפשרותו של המקרה, כמו שחשדו אותו קצתם מתלמידיו של מרכס שברוסיה. להפך, הוא אומר בבטחה: **יתכן, שאי-אפשר לנו להביר את הפורטולות של החוקות עצמן,**

כלומר, את הסדר המקומי והזמני של מקצוע זה או אחד מן החיוניות; אבל אנו יודעים בכירור, שאף כאן (כלומר, בתורת-הנפש ובתורה-החברה), מכיון שהוגחו הסבות המתאימות, אי אפשר לשום כח חיצוני לבטל או לשנות תוצאות ידועות".

מיכאלובסקי וחבריו "יודעים", איפוא, בכירור, כי ממשלתה של החוקה הסבתית היא החלטית בעולם ההכרה האנושית, כלומר, כאותו העולם עצמו, שבו כמעט הכל כופרים באבסולוטו-של-עולם ואינם מאמינים אלא ברילאטיזמים, ביחסים אין-סופיים.

אם אפשר לחשוד באיזה דבר את הפילוסופים המאטידיאליים מן המאה השמונה-עשרה ואת הפובליציסט הרוסי מן המאה שעברה, אין זה בשום אופן מדידה במלכותה שלי החוקה הסבתית, אלא כמורא מפני החוקה ההיסטורית.

מי שהחוקה ההיסטורית, או מה שנקרא בזמן ידוע בשם זה, היא על צדו, נוטה להאמין בה. ולהפך, מי שחוקה זו מתנגדת, או נראית כמתנגדת, לשאיפותיו היותר בכירות, דרי הוא בעל-כרחו רוצה לכפור בה.

מהלכן של המחשבות הנסחרות מאחורי-ההכרה בנשמותיהם של הפילוסופים המאטידיאליים, אבותיהם של הריבולוציה הגדולה בצפת, היה יכול להיות בנוגע אל השאלה, שאנו עוסקים בה, בקירוב זה: אם אמת הדבר, שהמציאות ההיסטורית היא, כמו שמונאסקה סמכה, הכרח מבטי, אם אמת הדבר, שהסביבה המבטית הוא שמתנה וקובעת מראש את תולדותיה של האומה, — אז דרי כל שאיפותינו במלות מאליהן. רוצים אנו להכנים זרם של דעות חדשות לתוך האומה הצרפתית כדי לתת נטיה חדשה למהלכה ההיסטורי — כלום לא לשוא יהיה כל עמלנו, אם אותו המהלך ההיסטורי הוא גורל-המבט, גורל, שאין לשנות אותה, שאין להרהר אחריה? אפשר, כל המפרחת שמרחנו, כל התקוות שקוינו, כל חלומות-הנאולה שחלמנו, כעשן יכלו וכל תוצאות וכל שארית לא תהיינה להם? — דבר זה אי-אפשר — החליט ה"אנטי-המתקומם והמתמרמר נגד הניש והקיים: חוקה מבטית קובעת מראש את המהלך ההיסטורי צין ואי אפשר שתהיה בעולם.

ואף מיכאלובסקי כך היה צריך לחשוב. אם אמת הדבר, שיש בעולם חוקה היסטורית קבועה לכל האומות, שכל מה שאירע במערב-אירופה מוכרח ועתיד לבוא גם ברוסיה, אם אמת הדבר, שרוסיה הולכת ומתקרבת אל ממשלת-הבורגנים, התננים והמוחרים — מה מעם יש לכל מסירות-הנפש של הצעירים המתפרצים, לכל ענוי-התופת של ה"פריצים בעלי-התשובה", של כל האידיאליסטים למעמדותיהם ולמפלגותיהם? וכי בשביל כך קבלו כל הקדושים הללו עליהם את הדין, בשביל כך נשפך כל הדם הרב הזה, כדי לפנות את הדרך לאילי-הכסף, לשקי-הזהב? — לא, דבר זה אי-אפשר הוא, חוקה כזו אי-אפשר שתהיה בעולם! ובשעה שהלאומיים העברים מתמרמרים ומתקוממים נגד אלו שאמרו: "המביבה בולעת את כל החלשים, ובכן תבלע גם את היהדות" — זהו חוק מבטי היסטורי, שאי אפשר לשנותו — כלום אין הם מגלים לנו, שמאחורי התקוממותם נגד ה"חוקה המבטית של ההיסטוריה" מסתתרת ההכרה של "התקוממות החוקה המבטית של ההיסטוריה" נגד שאיפותיהם ומאיידיהם? "

ח.

אבל לא רק אלו, שעמדו על־פרשת־דרכים, תוהים על עברם ויראים את עתידם, היו כופרים או מסופקים במציאותה של החוקה ההיסטורית, או, לפחות, באפשרות־הכרתה של חוקה זו.

ראשונים ואחרונים מן החודרים לעומק־הדברים מרגישים היו את ההשפעה של „המקרה“, או של „המכות המשתנות“, על המהלך ההיסטורי. וחזר הרעיון הזה ונשנה באופנים שונים מוסגם של בעלי המימרא התלמודית „אקמצא ובר־קמצא חייב ירושלים“ ועד המימרא שב„מלחמה ושלום“ לפולסמוי: אלמלא חלה נפילין הראשון בשעת־המלחמה בבורדינה את מחלת־הנגלת, היה סהלך ההיסטוריה האירופית אחר לגמרי.

דילארו שפוקו בטוח היה, כי „מושלי־העולם הם: מצב־הרוח והמקרה“; ושוב היה אומר: „המעשים הגדולים והמבריקים, שהם מכים את העין בסגורים ושנשיי־המלכות מתארים אותם בתור תוצאות של תכניות גדולות, אינם בכלל אלא תוצאות של מצב־הרוח וההאווה. כך אפשר תדבר, שסבתה של מלחמת אֶבְנוֹס מוס ואֶנְמוֹניוס חיתה לא התאווה אל הכבוד, אל השלטון־בעולם, כמו שנוהגים לחשוב, אלא—קנאת־גברי.“

ופאסקאל מדבר על ה„אהבה“ ואומר: „איני־יודע־מה“ זה, דבר קטן כזה, שאי־אפשר להכיר, הרי הוא מניע את כל הארץ, את המושלים, את התולדות, את כל העולם. אילמלי היה החוסם של קליאופטרה קצר מסה־שהיה, היה כל מראה הארץ שונה ממה שהוא.

ט.

אבל, אפילו אם נניח, שמראה של החוקה ההיסטורית הוא שהיה מכריח קצתם מבעלי־המחשבות לכפור במציאותה של זו—מה בכך? וכי בשביל שהמורא פקח את העינים לראות את הסגרעות ולהכיר את החולשה של החוקה המבעית, אין החולשה בנמצא ואין להסגרעות ערך ממשי או־ביקמני? המורא פוקח עיני עורים ומראה לקצרי־ראות מחוות־לא־שערום. המורא הוא אחד מן הכחות־המניעים הגדולים בהתפתחותו של החי בכלל ושל האדם בפרט. ולפיכך היו היונים הקדמונים רואים בהדגשת־המורא, התעודות מן השמים והעברים הקדמונים היו מדברים על „פתר־אלהים“.

מאחורי כל היצירות הגדולות עומדות תאוות חזקות ושאيفות כבירות. מאחורי־הפרגוד של ההכרה מתפרצים פעם בפעם הכחות העזים בסופה ובסערה ובוראים עולמות שלמים; ואף ההכרה עצמה על ידיהם היא שנבראה. הדגשת־המורא היא אחת מן הכחות האלה, אחת מן ה„תאוות המופלאות“.

קצתם של המשכילים המערביים אמרו: המורא—הוא שהכריח את האדם לברוא את האלהות,—ומכיון שנוקדה מלה זו מפיחם היו בטוחים הם ומאמינים ומאמיני־מאמיניהם, כי מעתה במלה האלהות ועברה מן העולם, שהרי כל עיקרה של האלהות אינה, לפי רעם, אלא תולדת המורא והתפחדות.

אבל בקצה זו על מה היא מיוסדת? ראשית, על אמונה חסימה, שכל סחשבה, שהיא יונקת מחץ לחימה, פטולה היא, ושנית, על רעיון עוד יותר

תמים, כי המורא הוא הרגשה פחותה, שאנשים שנתכנרו אינם שמים כלל את לבם אליה. ואולם, כלום יש צורך להוכיח את מעותם של אמונה הסימה זו ורעיון תמים זה? כלום יש צורך להוכיח את מאמנם של הסמואיים הקדמונים: „אין דבר במחשבה, שלא היה קודם בהרגשה“? שלשת הכחות הנפשיים האלקנטאריים: ההרגשה, ההכרה והרצון, קשורים הם זה בזה, משפיעים ומושפעים זה מזה—אלו הם שלשה שהם אחד. וכל החושב, שהמורא הוא הרגשה פחותה ועוברה, יש בו אחת משתי אלה: או הוא אינו יודע את כחו הנורא של המורא התמידי, שהוא מלֵוה את האדם כצל על דרכו, או—סחסת המורא ספני המורא הוא כופר במציאות המורא.

והלכך, אם המורא מפני החוקה הסבתית הבלתי-משתנית, שאפשרות מציאותה המוחלטת מסוכנת היא לקיום האומה או לעבודת הצבור והמדינה, נופע בלבנו את ההכרה, שכחיי האומה והחברה שולט לא החוק הסבתית המוחלט, שאין השגהנו יכולה לתפסו בחיים הללו, אלא המקרה בסובן היחסי שבארנו למעלה, — אין לנו לבטל הכרה זו אך ורק מפני שבאה מתוך המורא, והחשש לקיום האומה וטובת המדינה והחברה. המורא מלמד אותנו הפעם להביר אמת נסורה, שאילמלא היו עינינו נפקחות לרחצה עלי די הפחד, לא היינו מכירים אותה למרות מציאותה האוביקטיבית.

הָאֱמֻנָה בְּרִחוּב הַיְּהוּדִים.

מאת

חיי קאצנלסון.

א.

העתונים הישראליים הביאו את הידיעה המפתחת, כי בברלין נפתחת תערוכה של אמנות ישראלית. ודבר זה הוזכרני נשכחות.

בימי הקונגרס החמישי בבאזל נעשה נסיון קטן לנגוע בשאלה אחת חדשה, שמפני חדושה לא הספיקה לתפוס מקום הצון בין שאר השאלות, שעמדו אז על הפרק. רק דרך אנב נגעו בה אנשים מועטים—ופתרון לא מצאה לה. ראוייה היתה לתשומת-לב ולמשא-ומתן חשוב, אבל לא זכתה לכך כל עיקר, וכשם שעלתה על הבמה כך ירדה פתאום מעל הבמה. מולד גרם.

שאלה זו היא—שאלת האמנות ומקומה בחיי היהודים, היחס, שמתחסיס אליה רוב בני-ישראל, מדרגת התפשטותה בקרב הקהל הישראלי.

עדואו, בימי הקונגרס החמישי, הציגו אחדים מן הציירים הישראליים שבמערב-אירופא אחדות מתמונותיהם, שאחדים מצירי הקונגרס אצלו להן רגעים מועטים. צירים אחדים: כמו להעמיד על הפרק את השאלה ע"ד יסוד מסר תמידי להרחבת האמנות העברית; רגעים אחדים אצלה האספה, להצאה קצרה, שנקראה ע"י מומחה במקצוע האמנות—ובזה נגמר כל הענין. הדבר היה כל-כך חדש וכל-כך זר לרוב הציירים, עד שנחשב בעיניהם לאיוו משחק. שאין שוה למפל בו.

ומאז יש על יד כל קונגרס וקונגרס תערוכה קטנה של אמנות ישראלית; ועכשיו זכינו גם לתערוכה יותר גדולה ממין זה, שנערכה בברלין. ואף על פי כן אין אנו רואים ואין אנו מרגישים שום אינטרס יותר עמוק אל הרחבת האמנות העברית והפצת האמנות בין-העברים. יתר על כן: אין שואל ואין דורש, עד כמה יכולה וצריכה האמנות להעשות נורם קולטורי בחיי-היהודים.

וכי כך צריך להיות?

יודע אני מה ששיבני לי: עמך ישראל מובעים בים-צרה ואתה אומר שירה? וכי עכשיו—בזמן התנברות הריאקציה ואפסית כל תקוה, שיוטב מצב ישראל בעתיד הקרוב—עת היא לעסוק בשאלת-האמנות?—ואולם, אם בזמן התקוות המזכות אי-אפשר לבן את הלב לשאלה זו מפני שהכל עוסקים או בפוליטיקה, ובימי הריאקציה גם-כן אי-אפשר לבן את הלב לשאלה זו מפני שהכל מלא מרירות יותר מדאי,—אם כן, מתי אפשר להפנות את הלב אל ענין חשוב זה? והענין חשוב הוא. לא על הלחם לבדו יחיה האדם, אלא אף על היופי במובנו הרחב—על האמנות.

האמנות היא פרי נענועיה של נפש האדם והתמכרותה אל כל נשגב וכל נעלה, תוצאת נמיתה אל הקורש, אל האיריאלי שבחיים, שבחיי הפרט והכלל, נמיה זו טבועה במדה פחות או יותר מרובה בכל אחד מאתנו, ועל כן יש הוכחות להאמנות לתפוס מקום בחיים; וזכות-קיומה זו מחייבת אותנו להביט עליה לא כעל מין שעשוע וצעצוע, אלא כעל דבר הכרחי ומבטי, שהוא אחוז וקשור בעצם קיומנו, במובן הרוחני של המושג הזה.

יש, אמנם, הרבה דעות מחלוקות בגידון האמנות ומהותה. די, למשל, לקרוא בשם את אפלטון, רוסו, טולסטוי. אבל חלוקי-דעות אלה נוגעים רק בפתרון השאלה ע"ד מהותו ואפיו של המושג, אמנותי וע"ד הדרכים והצרכים השונים, שבהם מתגלית האמנות, וצריכה היא להתגלות, במפורות ובחיים, מופרים ופילוסופים חוקרים ודורשים בכאור השאלה: מה היא מהותה של האמנות? — ומשיבים על שאלה זו תשובות שונות; באיזו דרכים נקנית האמנות? — בזה יש חלוקי-דעות; האמנם נכונים ואמתיים הם כל אותם המושגים המוסכמים והכללים המקובלים מכבר בתורת-האמנות? — על זה יש משיבים בשלילה. אבל בעצם הענין, בחשיבותה של האמנות בחיי הפרט והכלל, בזה אין שום מחלוקת. החכם האנגלי ג'י. רסקין, זה האבסורדיסט הגדול במקצוע היופי ומלאכת-מחשבת, הביע את הרעיון, שהאמנות היא הראי, שבו נשקפת לנו ישראלו המדינית והחברתית של העם. לדעתו, האמנות היא הסימן היותר מובהק של תכונת-העם הרוחנית, ומטרתה של האמנות היא — להיות עוז ומעד לנפש האדם ולהיעיל לעלית-נשמתו. הפילוסוף הצרפתי גיאז מגדיר את האמנות בתור דבר, שהוא מעורר בנו את רגשות-הקיום היותר עמוקים ואת הרעיונות היותר נשגבים; היא מרוממת את האדם משפלות חיו הפרטיים ומעלה אותו למרוםי החיים הכלליים, אדם מילר אמר, שהאמנות היא ההרמוניה של העולם; וכבר ראה בת פליכסה את פרי הנפש היפה ואת שכלולו של האדם כלו.

מובן מאליו, שכשאנו מדברים על חשיבותה הכללית של האמנות בתור כלי מחויק ברכה להקולטורה האנושית, אנו דנים לא על אותו המקצוע הצר של האסתטיקה המקובלת, ההמונית, שבעיקרה לא באה אלא לשם, פנטז' בלבד ובה זוכים רק, יחידים-סגולה, אנו דנים כאן על אותו הקבוצ של היצירות האמנותיות, שמטרתו הוא, לדברי פרודן: —, החקוי האיריאלי של המבט ושל האני שבנו בעצמנו, המביא לירי השלמתו הנשמית והרוחנית של המין האנושי. התנאי הראשי של יצירות כאלו הוא, כפתגמו של אפלטון, ברק האמת, ורק אותו האיריאלי, שלפי באורו של גיאז הגנבר, הוא, סולם מוצנע ארצה, שראשו מגיע השמימה, — זה הסולם המצין את הדרך האין-סופי, שכל מה שיפגוש עליה רעיונו של האדם נמצא קשור ואחוז בחושי האמנות.

אמנות כזו אינה יכולה למצוא לה מתנגדים. מי לנו, למשל, מבקר יותר קשה בגידון האמנות מן הגראף 5. טולסטוי? — ואף הוא מודה במפורסם: האמנות מה היא? —, שהאמנות היא גורם חשוב להשתלמות האדם, אילמלא כשרון האדם להתמכר להאמנות, אומר טולסטוי, אז היינו לחדלי-אישים, שהם מתברלים ומתרחקים זה מזה ואורבים זה לזה; כי רק האמנות במובנה הרחב חודרת עמוק לכל פנות חיינו בתור יסודם הרוחני ובתור אמצעי לחצוץ את בני-האדם

קרימה ולהשכין בתוכם אהבה, אחדות וטוב. כי, לרעת פולסמוי, האמנות היא הגורמת להתחברות האישים הנפרדים ולהתאחדותם ברגשות דומים זה לזה, — ברגשות, שהם קרובים ומובנים לכל שדרות העם כלי הברז ושהם מוכשרים לסדר את מרותיו ולחזק בו את כח המוב והיושר. פולסמוי מתיחס בשלילה רק אל זו הנמיה האספנסית של האמנות, שכל עיקרה לא באה אלא לשום גריו העצבים המפונקים, כדי לברר את דעתם ואת רגשותיהם של מדושי-העונג ולתת די מזון לנשיותיהם האנואסמיות, או כדי לישן את רגש היושר והתום ואת רגש ההשתתפות בצרכי-הכלל, שיש בגפש האדם. ולפיכך צריכות היצירות האמנותיות להיות כלי-שרת לתגבורת-האהבה והאחוה בין כל שדרות העם; וכדי להשיג מטרה געלה צריכות הן להיות שוות לכל גפש ומובנות לכל אדם בלתי-מקולקל וגם לשאת על עצמן את חותם החיים, האמת והאנושיות. האמנות היא לא, קדרה כרי לבשל בה, אבל גם לא, אלהי-מסכה לסגור לה. האמנים אינם מחויבים לסאמא את הרחובות דוקא, אבל גם אינם רשאים להביט ממרום-גדולתם בבז ובקור-רוח על ה,המון הנבער. האמנות-אומר פרודון, — שהיא יכולה למצוא יסודות של היופי ושל האיריאף אף בקרן ובקמקמקמר, יש לה יתרון גדול על זו, שיכולה לתאר רק את שוכני האולימפוס, בגי-האלהים.

בפל יש טוב ויופי, וכלום אינה חסרה אלא היכולת למצוא אותם — וזו הכלל של האמנות האמתית.

ב.

הארכתי אולי מעט יותר מדי בבאור המשפטים וההנחות הכלליים האלה מפני שבכל היותם ידועים ומפורסמים קוראים הלועזיים אפשר שיהיו כחדשים בעיני הרבה מן הקוראים העבריים. אבל חוץ מזה הקדמתי לבאר את ערכה והשיבותה של האמנות בתור אמצעי של תנוף-העם כדי שיהיה יותר ניכר ויותר ברור אותו היחס המזור, השורר בינינו היהודים אל מקצוע זה של היצירה האנושית. ועל ידי זה אפשר שיכירו הקוראים יותר, מה מרובה ההפסד, שהפסידו חיינו האומיים בהעדר מהם יסיר חשוב כזה של הקולטורה החדשה, שבזמננו אין עם ואין חברה ואין מפלגה בעולם, שלא יהיו מושפעים ממנו במדה פחות או יותר מרובה — חוץ מן היהודים. רק אנחנו היהודים יוצאים אנו מן הכלל, כי רק החיים שלנו יבשים הם, בלי שום לחלוחית של אמנות.

יודע אני מראש, שהקורא העברי ישאלני: כלום אין לנו אנשי-שם, שהם מפורסמים במקצועות הציור והזמרה וכל מלאכת-מחשבת, — אמנים אנשי-שם, אשר בהם ישראל יתפאר? — ואמנם, אמנים כאלה יש ויש לנו, אבל אין בזה סתירה לרברי, כי לא על זה אני דן.

כשם ששאלת השכלת העם אינה נפתרת על ידי מה שבאומה ידועה נמצאים יחידים-מגולה, שהם יושבים באקדמיות ובאוניברסיטאות, אלא על ידי התפשטות ההשכלה בין העם דוקא, כך אין מספר ידוע של אמנים עברים מפורסמים יכול לכפר על הקהל הגדול שלנו, שהאמנות אינה תופסת בתוכו שום מקום.

אין לנו לקנא בזה, שלכל אומות-העולם המתקנות יש מומחים גדולים ומפורסמים במקצועות האמנות: כי סוף סוף יש כאלה גם בישראל, ולא במספר מועט. אבל יש ויש לנו לקנא בזה, שבאומות-העולם אין הפרטים הללו יוצאים מן הכלל, כלומר, מן הסביבה המקפת אותם מילדותם עד זקנה ושיבה. הם אינם צומחים פתאום, כיש מאין, כצמח על צחיח סלע, וישותם אינה חזיון-פלא, כמעט מתנגד לטבע המציאות, אלא הם תולדה חיובית מתנאי-הנוכח שלהם ומתנאי חנוכה של החברה, שממנה יצאו. הם אינם כאברים מדולדלים, שנעקרו מנוף אומתם ומקומם לא יכירם בו, אלא אחוים וקשורים הם באפני-התפתחותם של דורות-אומתם שקדמו להם ובאפני-התפתחותו של הדור החי ביניהם, בתנאי העבר וההווה. הם צומחים מתוך אדמה, שעובדה ונוצרה על ידי הדורות האלה, ויש להם שורש בחיים עצמם. במלות יותר פשוטות: באומות-העולם תופסת האמנות לכל ענפיה מקום בין שדרות העם: כבתי הספר, בחיי-המשפחה, בסביבה החברתית, בכלל – בתוך הקהל הרחב. בתוכן אפשר למצוא הרבה בתים, ולאו דווקא בשדרות, הגבוהות, שבהם מתעסקים בני-המשפחה באיזה ענף מענפי מלאכת-מחשבת: בציור, בשרטוט, בזמרה וכדומה, או באסיפת קדמוניות נוגעות להאמנות, בקבוץ תמונות וציורים וכיוצא בזה. והתעסקות זו היא להם לא, קדרום לחפור בו, כמו לאמנים פרופסיונאליים; הם עושים מה שעושים במקצוע זה בתור בני-אדם פשוטים, שמרגישים בעצמם נטיה אורגאנית לעניינים אמנותיים בלבד, שהם גורמים להשלמת הרוח, העומדת למעלה משאלת-הלחם בלבד, – הם עושים זאת לשמה של האמנות.

בתוך אומות-העולם אפשר למצוא דוקטורים, עורכי-דין, מורים וכדומה, וגם סתם, בעלי-בתים אינטליגנטיים, סוחרים, מקידי מסקידים-הקצות או עובדים בחברות שונות, שהם קובעים עתים לדברי-אמנות ומקדישים את שעות-המנוחה, הנשארות להם ממלאכתם התדירית, למלאכות היפות אך ורק כדי לתת מזון לרוח רוחני לנשיותם או לפי הטבע והחיים ולנשמתם הדורשת מלאים, מלאים של קודש, נוסף על עבודת-החול, עבודת יום-יום. תערוכות של תמונות ויצירות של מלאכת-מחשבת, שהן מוצגות פעם בפעם בערי-המלוכה ובערי-השדה, קבוצות קטנות של יצירות כאלה בבתי-יחידים, עתונים, מאספים וספרים מצוירים לגדולים ולקטנים, – לכל אלה יש ערך חשוב, ערך חנוכי להתפתחות חוש האמנות ולהתפשטות האמנות עצמה בתוך הקהל שלא-יגידים, וכך שורר שם הרוח האמנותי בכל: הוא משפיע על הסביבה החברתית, על החיים הביתיים ועל החיים הלאומיים – והכל מושפעים ממנו בדרך ישרה או מכלי שני.

ג.

וכי איזה דמיון לזה אצלנו, ברחוב היהודים? ייפוחו של יפת אינו שוכנת באהלי-שם עד היום. יש לנו, כאמור, אפנים מפורסמים, איש איש במקצוע שלו, אבל בכלל זה לנו מושג האמנות ואין לה טחלכים בינינו, ואפילו ה"מפורסמים" הישראלים עצמם ופעליהם נודעים למהלך בסביבה הכלכלית-יהודית הרבה יותר משהם ידועים

בין אחיהם בני-ישראל. להקהל שלנו אין עסק באמנות והוא אינו מושפע ממנה כלל.

כמובן, אין אני רן בזה על השרדות התחתנות שלנו, על אלה, שבועת-אפם הם אוכלים את לחמם, לחם-העוני, ושואין להם פנאי ויכולת, מקוצר-רוח ועבודה קשה, לשים לב לרברביזם, לציורים ולפסלים וכיוצא בזה. אבל אותן השרדות, שקדין להן בשם קהל, ואותן המפירות הנכונות יותר, שראגת-מחר אינה מדכאתן, זה הקהל האינטימי-נפשי, שיש לו פנאי וחשק לכל חפץ אחר, - כלום יש לו אפילו נפיה כל שהיא לאמנות בכלל ולאמנות עברית בפרט? על שאלה זו אפשר להשיב רק בשלילה. אם תראה יהודי חובב-אמנות מן העשירים שלנו, ברוך אחריו, שמא אינו עושה זאת אלא כדי למצוא חן בעיני אחרים, שהם דבבי-אמנות באמת.

התנאי של בני העוירים שלנו עומד מחוץ לגדר האמנות וכך מה שיש לו אף נגיעה קלה ליופי ולמלאכת-מחשבת. עובדא היא, שבבתי-הספר הבלתי-ספציאליים, ששם מלאכה זו חובה על התלמידים (ציור, שרטוט וכדומה), מתחילים אליה ביחס של כוז רוב התלמידים העבריים, ובבתי-הספר, ששם שעורים כאלה רשות, אין רוב התלמידים העבריים רוצים למלא בהם כלל. והערים, שמתחנכים ביחס שלידי כזה אל האמנות, גם כי יוקינו יסודו ממנה, וכלום אפשר להעלות על הדעת, שיעסוק, למשל, בעל-בית עברי באיזו עניני-אמנות או שיקבע דוקמור עברי, או עורך-דין, או מורה, או בכלל אינטיליגנט עברי, חלק מומנו לענינים כאלה, שבאמת כהבלים וכמעשי-נעדרות הם בעיניו - עובדא היא, שגם בענפי המסחר והמלאכה שלנו חסר אותו החלק האמנותי, שבו מתבטאת השתלמות הענפים האלה ושכומנו יש לו עוד חשוב בשוק האינדוסטריה, הסחרים ובעלי המלאכה מאדוני בני-ישראל נופלים בהרוד הסחורה והמלאכה מתבריהם שאינם בני-ברית וגורמים בזה אף להפסדם החמרי, כמו שמעידים על יה החזקרים המומחים למקצועות המסחר והמלאכה ברוסיה.

הנה כי כן, החיים הביתיים והחיים הלאומיים שלנו, שוטפים ועוברים בלי שום לחלוחית של אמנות.

ואם מן האמנות בכלל נעבור אל האמנות הלאומית בפרט, נראה אותו החיון עצמו, שתארנו למעלה.

קודם-כל, אין הקהל שלנו יודע את כל אותם האמנים המצוינים אשר מקרבנו יצאו, מלבד שנים או שלשה שמות, שהם ידועים לקהל מעל עמודי העיתונים ושבהם הוא מתפאר לפעמים לעיני הגוים, לאמר: כמותו כמותם יש לנו כשרונות גדולים במקצועות האמנות. כן, להתפאר באמנינו אנו אוהבים, אבל כלום להרבה מאתנו יש מושג ממה שפעלו ופועלים הכשרונות הללו? בעוד שאנו מתפארים בכשרונותינו האמנותיים, לעיני הגוים - צאו וראו בבתי אחינו בני-ישראל, אף בבתי האמידים והעשירים, אם תמצא שם לא רק אורינגנאלים, אלא אפילו העתקות מיצירותיהם של כשרונותינו, שלכאורה הם חביבים עלינו כל כך. מי מהם יעשה, שמות' כוז להוציא פרומה על דברים כאלה - בעוד שהוא מפור מעותיו על הרבה והרבה דברים פחותי-ערך רק לשם... מי יודע לשם מה. - לא לפלא הוא, איפוא, שהאמנים שלנו גם הם מצדם אינם, נושרים

את כרמינו ואינם עוסקים ביותר בייצירות לאומיות: הם יודעים, שפרי עמלם במקצוע האמנות הלאומית אינו מוצא לו קונים בין אחיהם; ואחרי שגם, העושים במלאכת-הקורש נוקקים ללחם, על כן מוכרחים הם לעבוד בשדות זרים ולתת לאחרים חילם.

ועל כן לא היו לנו עד עתה לא תערוכות ולא הוצאות אמנותיות ולא עתונים ומאספים וספרים מוקדשים למלאכת-מחשבת. על כן אנו חיים רק על ת, לחם היבש במובנו הרוחני ואין רשומה של האמנות ניכר לא בחיינו ולא בספרותנו. עתה שמענו, שנערכה בברלין התערוכה האמנותית היהודית הראשונה. היש לה אחריית ותקוה בתור התחלה טובה, שתגרוור אחריה מעשים חשובים, או—אף היא תחלוף כצל כמו שחלפה ההרצאה בדבר האמנות בקונגרס החמישי והתערוכות הקטנות, שלוו את הקונגרסים האחרונים?

אַחֵר הָרַעַשׁ.

מאת

משה קליינמאן.

היאוש, שהקיף את כל העם מחמת תגבורת הריאקציה ברוסיה ואברן כל העקדות, שרכשה לה הריבולוציה, ומרירות-הנפש של כל המעמדות ה"לוחמים" על התקוות שנכזבו והמין הקרבנות שהועלו לשוא, — שני אלה יצרו פסיכוזה המונית של כפירה בכל, שבאה במקום האמונה בכלל הקידמת, שאף היא היתה פסיכוזה המונית יותר משהיתה תולדה מיוסדת בהגיון... האמונה בכל-יקלתו של הפרולטאריין הנעלה והנערץ וב"צדקתו" ו"פרוגרסיביזמו" המוחלטת של העם הרוסי, ביחוד מעמד-האכרים שלו, הפליאה אותנו פשוט בתמימותה הילדותית. ואלה מאתנו, שהיה להם די דעת העולם להבין במראה, לא יכלו להשיג, כיצד יכולים בני-אדם באים בשנים, בני-אדם, שכמוהם יש להם מח חושב ולב מבין, להתאבל כל-כך ולקבוע בתור מושכלות ראשונים, בתור אקסיומות, שאין להרהר אחריהן, דברים שאין להם שחר בהגיון הכריא ... ואמנם, לא היה כל זה אלא פסיכוזה, שנגררו אחריה אפילו הרבה מאנשי-השכל ומן המוכשרים לבקורת קרה ונתוח אוביקטיבי, וכשבאה עכשיו תקופת הריאקציה הצבורית, תקופה, שגם אותה יכלו לראות מראש אלו, שרם רגילים בתורת ההתפתחות הצבורית, באה גם היא בתור פסיכוזה המונית. בתור מחלה צבורית, שקפלת חללים בהמון.

וכאילו באה מגפה רוחנית והמיתה את כל התנועות החברתיות, שהיתה להן שייכות אל הריבולוציה הרוסית, אחת אחת נקטפות כמעט כל המפלגות וה"אנגרדים" השונים, תרבות האורגאניזציות השונות ונמלטים מתוך ההפכה שירי המצביאים על המחנות... ואולם ראשונים לכל נרתעים לאחור הצעירים, — בני-הנעורים, שעמרו בתחלה בראש התנועות, שהיה דמם רותח יותר מכל ושהיה קולם מתרומם על קול ההמון השוקק ובוקע ועולה מתיבו. אלה הצעירים נחבאים בחוריהם ומתיחרים עם כאבם הנורא, פיהם מלא קינות ולשונם אלה על האור המקעה, שהתעלל בהם. על התקוות המזהירות שנכזבו ועל משאת-הנפש, שהיתה לדמיון כוזב. והו אצל המעולים שבהם. ואולם הממוצעים והגרועים באים לידי שוין-נפש איום, מרגישים סמטום נורא בלב ומשא כבר כעופרת במוח. הם אוברים את כל חושיהם, חשק-המלחמה ותאות-הנצחון נעדרים מהם, והם שבים לשנות על-פה את שמות האיים שבים התיכון ואת מספר-השנה, שבה נולד המלך פלוני ונלחם הנבור אלמוני, או אינם עוסקים אפילו בזה, אלא משקיעים את עצמם בהבלי העולם-הזה: בתוכם מתפתח מין אפיקוריאיסמוס מבהיל, רדיפה אחר ספוק-התאוות והשחתת-מדות, שלא היתה

כמותה בתוכנו מעולם... במדה ידועה מזכירים לנו מעשי צעירינו עתה את תעתועי הפראנקיסטים לאחר שנכזבה תוחלתם המשיחית: מבעלי כת רתית נעשו למופקדים פשוטים ובית-רבתם נעשה למערת פריצים פשוטים...

בודאי איני בא להטיף מוסר למי שיחיה ואף איני תמים כל-כך להאמין, כי ישמע לי מי שיהיה ושב ורפא לו. אבל חיוני צבורי הוא זה, שכדאי לשים לב אליו ולהתחקות על שרשיו.

וקודם-כל ראוי להתבונן ברבר, שאותן הסבות עצמן גרמו בקרב שאר עמי רוסיה דוקא לתוצאות אחרות. אם לא נביא בחשבון למי שעה את הרוסים עצמם, נבר היאוש מאד בתוך הצבור הפולני, למשל, שגם הוא בא בתחלה לירי התלהבות עצומה ואמונה גדולה ב,ביאת-המשיח הקרובה, ובצבור זה לא גרם היאוש של עכשיו לאפתייה כללית כזו; אדרבה, יאוש זה גרם שם לתגבורת התאוה של יצירה לאומית. משעה שנשתתק קול הרחוב וחללו תרועות המלחמה, התכנס הצבור הפולני יותר לתוך ד' אמותיו הקולטוריות והרבה סימנים (למשל, Macierz Szkolna בווארשא ועוד) מעידים, שמתרקמים שם רעיונות חדשים, אשר בכל אופן יעשירו את הקולטורה הלאומית שלהם וידחיבו את נבולותיה בתוך השררות הרחבות של העם. ואף בחברה הרוסית אפשר לראות התחדשות היצירה הלאומית, שעמדה מלכת בשעת הסער הריבולוציוני. ורק אנו, היהודים, רק אנו לבדנו יוצאים מן הכלל. אנחנו אברנו הרבה בימיהם, שבהם פנה עורף ליצירותינו הלאומיות לא לבד העם בהמוניו, אלא אף חרבה מבני-העליה שלנו, שאף הם כאילו רצו להחרים הכל, למחות כלה את העבר שלנו עם כל ערכיו הקולטוריים, אבל גם עכשיו, בבוא ימי היצירה לאחרים, אנו עומדים בידים כפותות ואין אנו עושים כלום. אין אנו יוצרים דברים חדשים ואנו מאבדים מה שהיה בידנו אפילו בשעת הריבולוציה עצמה, במשך הזמן האחרון אברנו, למשל, מספר עתונים ישראליים, שבכל אופן היו רכוש קולטורי לעמנו, והיוצרים המועטים שבתוכנו אברו מקימות-יצירותם.

פה ושם, אמנם, נשמעים גם במחננו קולות חרישים, שרועדים בהם נענועים כמוסים על השירה העברית וצמאון להתחדשות האמנות העברית. אבל קולות אלו הם כל-כך בודדים ויחידים, עד שאינם אלא קולות קוראים במדבר. ואמנם, למדבר דומה מחנה-ישראל ברוסיה בימים הללו...

אם יקלא הרבר בעיני מי-בעינינו לא יפלאו

גם בימי הרעש הצבורי שלנו לא חדלנו מלהעיר ולעורר—כל כמה שהעתונות העברית או לא סתמה את פיותינו—שאותה חמדת, שבה התנפלו היהודים ע, התנועה הריבולוציונית ברוסיה, אינה לא טבעית ולא מתאמת לצדכי האומה העברית באמת. בבקשה, אל תתלבי דברים, שלא עלו על דעתו אין רצוני לומר, שהיהודים לא היו רשאים להשתתף בתנועת-השחרור, שאנו היינו חייבים לשבת בחזק-ידים בשעה שכל עמי רוסיה התעוררו והוציאו את שמרי-חובותיהם לנובייטא, אף אני יודע אותה, חכמה רבתה, שלא חדלו חשפיעים על דעת-הקהל בתוכנו להפעילה כהנאה משונה כהתגלות חדשה: שאין זכיות נתנות לעם במתנת, בלי שום הצדקה

מצדו כללן שהרי עור לפני שנים הספנו לעורה-עצמית ושנו השכם ושנו, שרק במלחמה ירכוש לו עם את זכויותיו ושאף היהודי יושע לא על ידי נדבנים ובעלי-טובות, משלנו או משל אחרים, אלא עי קבוצ-כל-כחותיו לשם עבודה לאומית מסודרת ומתאמת למטרתו. את הרעיון העיקרי הזה הרחבנו בקרב העם העברי והוא היה הציר, שעליו סבב כל נאום ציוני וכל מאמר ציוני למן היום שהתחילו נאומים וסופרים ציוניים לדבר אל העם, אבל אופן השתתפותם של היהודים בתנועת-השחרור לא היה כלל מכוון אל הרעיון האמתי הזה, בכל אופן לא היה אכזר לו בבחינת הלאומית. היהודים לא השתתפו במלחמת-השחרור בתור גרוד לאומי מסודר, אלא בתור, מתנדבים בנדודים זרים. בקנאות משונה התנפלו, עושי-הפוליטיקה שלנו על כל מי שהעז לדבר בשם האומה הישראלית בתור אומה נבדלת באפיה וצרכיה. אזכיר לדוגמא את הפולמוס כנגד "אחר-העם", אפילו אלו, שהודו בנחיצותן של זכויות לאומיות בשביל ישראל, לא סבלו, שתהייה הן יסוד להתנועה בקרב היהודים, אלא דרשו, שבתחילה נתחבר, אל המעולים שבעם הרוסי ונעזור להם לנצח את האויב הכללי, ורק אחר-כך נגיש גם את תביעותינו הלאומיות. כי אותם, המעולים יתנו לנו אותן הזכויות ברצונם הטוב--בוזה לא היה מי שיטיל ספק.

שעת ריבולוציה מדינית היא תמיד גם שעה של חשבון-הנפש לעמים, שעה של בחינת הערכין הקולטוריים ובקורת חריפה כלפי האלים, ששלטו עד עתה. בשעת ריבולוציה מתרחבות ומתעמקות ההשגות, מצטרפות הדעות ונבחנות האמונות שנשתרשו בעם. דוגמא מבהיקה היא הריבולוציה הגדולה הצרפתית, שהמהפכה המדינית הלכה בה שלובת-זרוע עם מהפכה רוחנית; הריבולוציה כנגד הסדר המדיני היה כן-לזויה של הריבולוציה כנגד ה"אבסורדיזמים" הרתיים והמסוריים. ואמנם, המדיניות והקולטורה של איזה עם הם שני ענפים של אילן אחד--שני סעיפי הציביליזציה של אותו העם. תמימות יתרה היא להאמין, שהסדר המדיני נברא עי יחידים ואך בהסכם עם נטיותיהם הפרטיות של אותם היחידים בלבד. רק מי שאינו מכיר במהותו של הפרוץ-הצבורי, של ההתהוות המדינית, יכול לחשוב, שהסדר המדיני הוא דבר שהוטל על העם על ידי כח מן החוץ. אבל מין שהורגל להסתכל בחזיונות הקולטורה האנושית וללמוד לדעת את צרכיה, הוא יודע, שאותו הסדר צומח ונקבע בהדרגה ישרה מתוך המצב הקולטורי של אותו הזמן, שבו נקבע הסדר המדיני. והוא מתאים בכלל לצרכי העם באותה שעה. רק לאחר זמן או זמנים, כשהמצב הקולטורי ההוא נשתנה כבר ועלה או ירד ממדרגתו הראשונה וכשנתגלה הנגוד בין אותו המצב ובין אותו הסדר, מתחיל הצבור להתאונן ומתחלת תקופת הריבולוציה. כל ריבולוציה כשהיא לעצמה מעידה על כך, שעבר זמנו של איזה סדר מדיני וכבר אינו מתאים להמצב הקולטורי של אותו העם, שכבר נשתנה גם הוא. ולפיכך אנו רואים, שיחד עם שני הערכין המדיניים הולך וכובש לו מקום גם שני הערכין הקולטוריים.

כל אלה הם מן המפורסמות ולא הזכרתי אותם אלא בשביל להבליט את הרעיון, שרצייתי לבאר כאן; בתוך כל עמי רוסיה, ואף בתוך היהודים, כבר נתבכרה הריבולוציה המדינית, שעל צד-האמת התחילה הרבה קודם לזמן, שנתגלתה בו בפועל. בספרות הרוסית כבר נראו עקבות המהפכה המדינית, עיר קודם

שתורגשה בחיים, כמו-כן באו שניים כבירים גם בחיים הרוחניים של שאר העמים וגם של היהודים, אין חובתי כאן לעמוד על סביתיהם של אותם השנויים ולבקר, אם מקורם בשנוי סררי-הכלכלה ל בד או אף בגורמים אחרים, אינדיבידואליים-פסיכולוגיים וחברתיים-קולטוריים, די שהעובדה קיימת: במשך עשרות השנים האחרונות נשתנה התוכן הרוחני של חיי העמים השונים יושבי רוסיה, נשתנתה השקפת-העולם שלהם, דרכי-החיים שלהם, תכלית שנוי, ואיתה המהפכה המדינית, שבאה בשתי השנים האחרונות, אינה אלא במיניה של המהפכה הרוחנית שקדמה לה, תוצאותיהם הטבעיות וההגיוניות של אותם השנויים בקולטורה של אותן האומות, שכבר מצאו להם מקום קודם לזה.

וכאן אנו רואים את ההבדל העצום שבינינו וביניהם.

בשעה שתנועת-השחרור של הרוסים והפולנים היתה מתאמת למצב-הנפש ודרישות-הרוח של אותן האומות, קבלה תנועה זו עצמה בתיכנון צורה של משמעת ערה, היפנוטית, האינטליגנציה שלנו הלכה אחרי הנלחמים או בראשם אך ורק מפני שוהי מצות הפרוגרס-, ואינטליגנט יהודי את נפשו יתן ובלבד שלא ישלם שיהיה ספק בפרוגריסיביותו. הרבה מעשים נעשו אצלנו והרבה החלטות חשובות הוחלטו בתיכנון לא אחרי בחינה אובייקטיבית של עצם הנדון, כמה הוא מתאים או בלתי-מתאים לחפצנו ולצרכינו באמת, אלא על פי פורמולה קבועה (מי יודע עי' מ"ו), שדבר זה פרוגריסיבי הוא... כך נהגו ה,אינטליגנטים שלנו, וההמונ-הוא נמשך אחרי המשכילים גם כן מחמת היפנוזה צבירת, מחמת אמונה פאטאלית בקליכלתו של הפרוליטאריון, מחמת האמינה התפלה בתקיפותם המוחלטת של ה,לוחמים-וההמון היהודי אינו רגיל לעמוד בפני התקיפים...

מה היתה-לא כל-כך הסבה העיקרית, אבל הנקודה המרכזית של התנועה בתוך הרוסיסם שם נתבצרה השאיפה לפריקת עול הבירוקרציה, שהתנשאה להיות אפוטריפסית על כל נסיה של הנפש החושבת, באופן שלא היה אדם רשאי לחשוב מחשבה, להגיד מלה, שלא היתה מקורם מבוקרת ומאושרת מצד בעלי המשרה הממלכית, סדר זה, שהיה מתאים אל המצב הקולטורי של רוסיה לפני יובל שנים, לא היה יכול עוד להתאים אל המצב החדש, שהתחיל עם תגבורת הראציונליות ודת-פשטות המרע החפשי ברוסיה, כמו-כן לא היה יכול להתאים אל מושגי ההשכלה הרוסית שבזמן הזה אותו השלטון בכח-הזרוע, שרשות גתנה לו לפר את כל מי שלא ימצא חן בעיניו, המצב של עבדים נכנעים ועומדים ברשותו המוחלט של הפריסטאב לא היה יכול עוד להתאים אל מושגיהם של המשכילים הרוסים על-דבר ערכו של האדם, אותם המושגים, שהנחילה להם תנועת-הרוח הרוסית של שנות-העשר האחרונות. נולדה תשוקה נמרצה להשתחררות, נענועים למצב של אורחים, של שותפים באורגאניזציה הממלכית ולא של עצמים דוממים, שאורגאניזציה זו יכולה להשתמש בהם לצרכיה, אותם הנענועים נתבטאו תחלה בספרות ובחיים הרוחניים ולבסוף נתגלו בתנועה מדינית, הסכסוך, שנולד בין ההרגשה וההכרה הסובייקטיבית ובין התנאים החיצוניים האובייקטיביים, הביא לידי התנגשותן של אלו כאלה; וההתנגשות בהמן זוהי הריבולוציה.

ולא לבד הכרת המשכילים בעם הרוסי גדלה ונתעמקה; אף בקרב ההמונים-האכרים והעמלים העירוניים-נתפתחה הכרת סררי-החיים ואפני ההנהגה

המרינית. גם האכר הרוסי כבר יצא מחתולי הילדות, כבר גדל והיה לאיש סכיר בערכו האנושי, שאינו יכול עוד להשלים עם המציאות הסובבת אותו, — איתה המציאות שעשתה לאפשר אף הלקאת, בעל-גוף, בעל-בעמיו, שאינו נכנע לרצונו של האדמיניסטרטור המקומי, לכותב הטורים האלה היתה לפני שנים אחדות הודמנות להכיר את חיי הכפר בפנים רוסיה וביחיד במקומות האינו-רוסמריה הביתית, שהקולטורה האנושית חדרה לתוכם באיוז מדה על ידי המשא-והמתן התכופ, שיש להכפריים הללו עם העולם החיצוני. וכבר או ניכר היה, שהרוח האופוזיציונית הולכת ומתקדמת, נראית היתה תסיסה רוחנית, שבשביל העין והזדרת נשאה כבר אז בחובה את המקרים שכאו אחר-כך.

תנועת-השחרור של הרוסים יצאה, איפוא, ישר מתוך אותו המעמד הנפשי וסבב על ציר אותן הדרישות והתביעות, שנחבשלו בהכרה תחלה, וכך הדבר אף אצל הפולנים. אנו רואים, שבתוך הפולנים הורגשה התסיסה הריבולוציונית בקרב ההמונים ונתבטאה אצל האקטיביים בתור דרישה לאומית מיוחדת, כלומר, דרישה להשתחררות מתחת עול הגלות הלאומית; אם הרחיקו או קרבו ללכת אותן הדרישות-בהתאם אל המעמד החברתי של הכתות השונות, — הטון הכללי, המוקנט המרכזי הכליל לכולם, היה: רכישת אבסולוטיות לאומית. ואף דרישה זו כבר נתבכרה תחלה בהקרת הצבור, כבר היכנה מעט מעט עי' התפתחות הקולטורה הלאומית והשתלמות-הצרכים של חלק גדול מן האומה.

ומכיון שתנועת-השחרור של העם הרוסי, הפולי ועוד היתה תולדה ישירה ממצב התפתחותם הקולטורית וברוח אותה ההתפתחות הגיעה לידי בטוי, הלכך אף לאחר שהתפוצצו גלי-הריבולוציה אל הטפריעים מן החוץ, שפגעו בהם, עדיין לא שקעה האש הפנימית הבערת בעמים האלו. אדרבה, כל אותו החסכון של אנרגיה ועצרת-רוח, שאין לו מקום לצאת למרחב בצורת מעשים מדיניים, מבקש לו דרך אחרת, — והוא כוקע ומתפרץ דרך היצירה הספרותית, והוא לובש צורה אמנותית. ברוסיה אנו רואים עכשיו את תגבורת היצירה הלאומית, ודוקא במקצוע הערכת האישיות, ערכה ומקומה בעולם. האמנות הרוסית מקשקת את הריבולוציה הרוחנית, את המלחמה עם ההשנות הישנות והאבסורטיזם השוררים, ביתר תוקף וביתר התלהבות קנאית כל כמה שהרי-אקציה הצבורית מתגברת ואין יכולת למלא את השתוקקת הנפש למעשים מדיניים, ואף בפולין ניכרת תגבורת והתחזקות של כל מה שנוגע להעמקת ההרגשה הלאומית ולהשתרשות ההכרה בצרקתם המוחלטת, נחיצותם והכרחיותם של ה,פוסטילאטיים הלאומיים.

ורק אצלנו היהודים היה המעמד שונה לגמרי: בהשתתפותני בתנועת השחרור יש כל סימניה של היפנוזה צבורית. שני-ערכין קולטוריים נחיתה גם בקרבנו בשנות-העשר האחרונות, אך לא מתיכו צמחה ויצאה תנועת השחרור שלנו, לא ערכינו החדשים היו התיכון של דרישותינו ותביעותינו מן הסדר המדיני, לא בשמם באנו לדרוש השתנות הסדר השורר, תקונו והשלמתו. אפילו ענין שווי-הזכויות, ה,פוסטולאטי היותר קרוב והיותר טבעי של חיי-אדם ישראלים, לא הונח ב'סוד הפרונראמנות השונות של, לוחמינו, אלא נתקבל אצלם בתור ה'ספה' על הפרונרא-מת, לאחר שכבר עמדו הלוחמים הללו בתוך העבירה ודרישה זו צריכה היתה להם

כרי שתהיה להם, אֶמְרֵהי מִתְאַמֵּת לַחֲפֹצוֹ שֶׁל רְחוּב־הַיְהוּדִים וְכִדֵּי שׂוֹכְלוֹ לַהֲצִדִּיק אֶת הַחֹפֶץ לַמִּשְׁחָן אֲתֵרֵיהֶם אֶת רְחוּב־הַיְהוּדִים ... וְאֶפִּילוֹ אֱלֹה שֶׁדִּבְּרוּ אֲחֵר־בֶּן עַל זִכִּיּוֹת, מִלְאוֹתֵי, הָרִי מִתְחַלֵּה כּוֹוֶנוֹ בּוֹת לִשְׁנוֹי הַמִּשְׁמֶר הַכֹּלֵלִי וְאִף אֲחֵר־בֶּן לֹא הִגִּיעוּ לַדְרִישָׁת זִכִּיּוֹת אֱלֹה מִעֲצָמָם, בְּהִדְרָגָה יִשְׂרָה מִתּוֹךְ הַמִּתְקַלּוֹת־בְּעִלָּם וְצִרְכֵּיהֶם הַפְּנִימִיִּים, אֲלֵא הַמְכִּימוֹ לְוִוֶתֶר קֶצֶת אִף הַלְאוּמִיִּים הַקִּיצוֹנִיִּים, וְדֶרֶךְ אֲנִי־הָרִי בּוֹה אֲפֹשֶׁר הִיָּה לְהוֹצִיא כָּל־זִיּוֹן חֹזֵק מִיְּדֵי הַצִּיּוֹנִיִּים... אֲפֹשֶׁר שִׁנְמוּ הַאֲדוֹנִים הָאֱלֹה לְהַכְחִישׁ אֶת הַדְּבָר וּיִמְחוּ נֹגֵד הַחֹשֶׁד שְׂמֹתָחִים עֲלֵיהֶם, אִךְ מִי מֵאֲתָנוּ אִינוּ יוֹדֵעַ אֶת הָאֵמֶת לֵאמֹתָהּ מִי מֵאֲתָנוּ אִינוּ יוֹדֵעַ, שְׂבַעֲצָם הָיָה כָּל נִפְשָׁם, שְׂאִיפּוֹתֵיהֶם וְנִסְיוֹתֵיהֶם נְתוּנֹת לְעַם אֲחֵר, לְאִידִיָּאֵלִי עִם אֲחֵר, וְיֵהָא אֶפִּילוֹ לְהֵאִירִיאֵלִים הָאֲנֻשִׁיִּים הַבְּלִיִּים שֶׁל אוֹתוֹ הָעַם־הָאֲחֵרִי, שֶׁאִךְ הֵם בְּקִיצֵר־רֵאוּחָם לֹא רָאוּ בָהֶם אֶת בְּטוֹי הָרוּחַ הַלְאוּמִי הַמִּיּוֹחֵד שֶׁל אוֹתוֹ הָעַם מִי מֵאֲתָנוּ אִינוּ זֹכֵר, שְׂרֹב־הָאֲנָשִׁים הָאֱלֹה הַתִּרְגָּוֹ תִּמְיֵד עַל, צִרְוֹת־לִבָּם שֶׁל הַצִּיּוֹנִיִּים, שְׂאִינֵם פּוֹסְקִים מִלְּדַבֵּר עַל צִרְת־הַיְהוּדִים הַמִּיּוֹחֵד, עֲנִים וּרְדִיפוֹתֵיהֶם וְהֵלֹא הֵם אֲכִית הַמַּעֲנָה הַשְּׁנוּרָה עֲתָה בְּפִי הָאוֹקְטוֹבְרִיסְטִים הָשְׂמֵאֵלִיִּים, כְּכִיכּוֹל, שְׂאֵמָנִם מִצְב־הַיְהוּדִים רַע הוּא, אֲבָל בְּכָל אֹפֶן מִצְב הָאֲכֵרִים הָרוֹסִים הוּא רַע מִזֶּה, וְעַד שֶׁנִּבְּוֵא לְהַתְעַמֵּק בְּהַמְבָּח מִצְבּוֹ שֶׁל חֶלֶק מִן הַתּוֹשָׁבִים, נִיִּסְיָה־נָא בְּתַחֲלָה אֶת מִצְבּוֹ שֶׁל הָרֹב. אֲמָנָם, הָאוֹקְטוֹבְרִיסְטִים נִתְּנִים לְמִסְרָא וּזוֹ פִּירוּשׁ יוֹתֵר רַחֵב וּמִשְׁתַּמְשִׁים בָּהּ בְּחֹפְשִׁי יוֹתֵר גָּדוֹל, אֲבָל בְּעֵצָם כֹּא לֵהֶם יִשְׂרָאֵל בְּלִת־יִשְׂרָאֵל מֵאֲחִינוּ הַפְּרוֹגִרִיסְטִיִּים עֲצָמָם.

וְעַד כֵּמָה לֹא הִיָּתָה תְּנוּעָה־הַשְּׁתֵּרֵד שֶׁלָּנוּ עֲצָם מִעֲצָמֵנוּ, מִים מַפְכִּים מִמְּקוֹרֵנוּ, אֲלֵא הַסְתַּחֲפָחוֹת עֲגֵרָת עַל אֲתֵרִים, אֲפֹשֶׁר לְרֵאוֹת מִזֶּה, שֶׁכְּשֶׁבֵּאָה שַׁעַת בַּחֲרִית צִירִים לְהִדְוֹמַח אִירַע אֲצִלָּנוּ מִה שֶׁלֹּא אִירַע וְאִי־אֲפֹשֶׁר הִיָּה שִׂיאֵרַע אֲצִל שׁוֹם עִם מַעֲמֵי רוֹסִיָּה. לְכָל הָעַמִּים הִיָּה הַדְּבָר בְּרוּר תְּכִלִּית הַבִּירוּב, שֶׁהֵם צִרִיכִים לְבַחֵר צִירִים דּוֹקֵא מֵאֲחֵיהֶם וּבְמַסְפֵּר הַיּוֹתֵר גָּדוֹל כִּי כֵּמָה שְׂאֲפֹשֶׁר. בְּרוּר הִיָּה לֵהֶם גַּם כֵּן, שֶׁהַצִּיר הַלְאוּמִי צָרִיךְ לִהְיוֹת לְאוּמִי אִף מִצֵּד הַשְּׂקִפּוֹתֵיו הַמְּדִינִיּוֹת וְשְׂאִיפּוֹתֵיו הַקּוֹלְטוֹרִיּוֹת, כְּלוּמֵר, שֶׁהוּא צָרִיךְ לִהְיוֹת לֹא לְכָר בֹּא־כֶתֶה שֶׁל שְׂאִיפָה מְדִינִית יְדוּעָה, שֶׁהִיא כְּלִלִית וּמִשְׁתַּפֶּת לְכָל רוֹסִיָּה, אֲלֵא גַם־אִי קוֹרֵם כָּל־בֹּא־כֶתֶה שֶׁל נְסִיָּה לְאִימִית יְדוּעָה וְתוֹבֵעַ אֶת מְלוֹי צִרְכֵּיהָ שֶׁל הָאוּמָה בְּמִבְּנֵי יְדוּעָה־עַל אִוְדוֹת מִבְּנֵי זֶה וְעַל אִוְדוֹת אֲפִשְׁרוֹת־הַשְּׁנָתָן שֶׁל הַתְּבִיעוֹת הַלְאוּמִיּוֹת יִכְלוּ לִהְיוֹת חֲלוּקִי־רְעוּת בֵּין הַמַּפְלָגוֹת וְעַל אֱלֹה גִלְחָמוֹ וּזוֹ בּוֹ. אִךְ לְשׁוֹם עִם מַעֲמֵי רוֹסִיָּה לֹא אִירַע, שֶׁעַל יְדֵי מִלְחָמָה יֵאָבֵד כִּי הַמַּגִּדֵּשׁ מִיְּדֵי הָאוּמָה וּיִכְנַס לְיַדִּיּוּרִים (כְּמוֹ שְׂאִירַע זֶה לֹא כִּבְרָא וְדִיִּם בַּשַּׁעַת הַבְּחִירוֹת הַשְּׁלִישִׁיּוֹת, בּוֹוִיל נֹא־בַשַּׁעַת הַבְּחִירוֹת הַשְּׁנִיּוֹת, וְגַם בְּאִיּוֹ מִקְוִמוֹת אֲתֵרִים). כִּי, עַל כָּל פְּנִים, זֶה הִיָּה בְּרוּר לְכָל הַמַּפְלָגוֹת; אֶפִּילוֹ הַגִּרּוּעַ שֶׁבֵּין בְּנֵי־אוֹמְחוֹ יָדַע יוֹתֵר לְהַבִּיעַ אֶת רִנְשׁוֹתֶיהָ וְתַבִּיעוֹתֶיהָ הַלְאוּמִיּוֹת אֶפִּילוֹ מִן הַמַּעֲוִלָּה שֶׁבֵּין הָוִרִים; וְהַתְּבִיעוֹת הַלְאוּמִיּוֹת הֵלֹא הֵן הַעִיקָר, שֶׁעֲלֵיו נִלְחָמִים וּבְשִׁבְלֵי שׁוֹלְחִים צִירִים לְהִדְוֹמָה כְּמַעַם כָּל הָעַמִּים הַנִּלְחָצִים.

אֲצִלָּנוּ לֹא הִיָּה הַדְּבָר כֵּךְ, מִפְּנֵי שֶׁבִּאֵמֶת לֹא יָצָא מִי מֵאֲתָנוּ לְהַלָּחֵם עַל הַצִּרְכִּים שֶׁל אוֹמְחוֹ. הָלּוּחָמִים שֶׁלָּנוּ נִסְפְּחוּ עַל מַחֲנֶה הָוִרִים מִתּוֹךְ נְסִיָּה־לִבָּם הַפְּרִסִּית וְכַשְׁמֹו אֲחֵר־בֶּן לֹב לְהַצֵּד הַיְהוּדִי הַמִּיּוֹחֵד שֶׁבְּדִבְרָה, הִיָּה זֶה אִךְ מִפְּנֵי

שהכריחתם לזה המאקטיקה המפלגתית, צרכי האניטאציה ברחוב היהודים, ועל כן היו הפרוגרממות הלאומיות, כביכול, של רוב מפלגותינו בעיני מי שיש לו עינים לראות—דמגוגיה פשוטה ואמצעי לתפוש את לב, הרחוב...

ומפני שלא יצאה תנועת-השחרור שלנו מלב האומה, לא יכול הכח העצור שנהג בה למצוא מסלול ללב האומה אחר שהתנפצה ספינת-התנועה אל המלע עיי נחשול שקים. מפני שהתנועה לא היתה בתוכנו התגלמות של תנועה שקרמה לה בקולטורה הלאומית, לא יכלה האגרגיה הצבורית, שנתעכבה באמצע עבודתה המדינית, לשוב ולהתכנס לתוך רי אמותיה של הקולטורה הלאומית ולחולל שם גדולות, להוציא שם את כח-פעולתה ולהתגלם בדמות יצירה לאומית, בצורת אמנות לאומית. כחותינו הצבוריים אינם מוצאים להם עכשיו מוקם בעמקי חייו, שגם עתה נשארו להם זרים כמו שהיו מקודם, ומתנהגים הלוזמים היהודים דומה לגרור, שנשאר יחירי אחרי דורבן כל המתנה, ודוא הולך ומתפזר אחר אחר באין כח לעשות דבר לכדו ובאין כתף זרה להסמך עליה, וכל הצבור שלנו מרגיש את עצמו—יסלחונא לי חקוראים על הבטוי הגם—כאונן לאחר שהוציא כחותיו לבטלה...

והרי, לדעתי, סבתה של אפיסות-הכחית המירגשת עתה בקרב מפלגותינו יחדיו גם סבת היאוש, ההולך ותוקף כמחלה מתדבקת המיני אנשים והוא הולך ומתפשט בינינו כפסיכוזה המינית!

אמנם, מצב כזה עלול לעבור בזמן קרוב פחות או יותר, כמי-כן אפשר הדבר, שגלי הריבולוציה ירמו עוד הפעם, ואז אין ספק, שישובו כל אותם הנואשים לעמוד בקשרי המלחמה, ועוד הפעם ישירו לנו את שיריהם. אבל, אף אם תתגבר אז הריבולוציה על הדיאקציה, אף אם תביא לרוסיה מרפא וישע ואף אם—נהיה-נא אופטימיסטים עד הקצה האחרון—יחד עם זה תבוא גם תשועה לישראל, אף על פי כן תשוב אז הריקנות ותשים איתן מושבה בלבות צעירינו, כי באין מעין חי בלב, באין אידעאלים לאומיים נצחיים ובאין לאינטליגנציה שום אחיזה בעצמותו, בקולטורה הלאומית שלו, אי-אפשר לו להחזיק מעמד ולעלות מעלה בהתפתחותו המוסרית. כעלה נובל לבול ולפול; כענף, שנקטף מן האילן, סופו לאבד את לחו ולרקוב, ומעלים נובלים כאלה בוראי אין שום תקווה לכללות-האומה שלנו

כי רק אותה האינטליגנציה יכולה ליצור לעמה יצירות של ממש, שהיא שואבת ממקור עמם, שהיא שותה מן המעין החי של נפש האומה, תקוותיה ואידעאליה; ורק מאלה תבוא תקווה האומה, שיכולים להשיג את הפך-רוחה של אימתם ויודעים למצוא את הנקודה המאירה בלבכה, לפחת בזיק הבער שלה ולהעלותו לאור גדול!

ב' יד ה.

מאת

פרמין.

זקן הוא מחמד, זקן מיפלג: בימי הרמון האחרון מלאו לו שבעים שנה. ועור, —
עיני אחת סמויה: קרום לבן מתוח עליה.
כל נכסים אין לו. אגיה בלוייה, חלוק אחד של בד לעורו, מחצלת, צפתת,
אלה רובה ישן מעשה ידי עצמו, שכל יריתו ד' אמות, מקטרת, אגוב,
שהוא מחלל בו באמנות נדולה — כלום, כל אלו שמם, נכסים?
ואף אשה אין לו, וגם לא היתה לו מעולם. לאו כל אדם זוכה לאשה,
אשה — הרי זה דבר של מותרות; הפחותה שבנשים — מחירה עשרה או חמשה
עשר נפוליון. ופלא עני שכמותו — הון רב כזה מנין לו?
ויהי מחמד הולך בגפו כל ימיו. בהחלה היה עובר בתורת שכיר אצל אגנדים
עשירים; חופר היה בורות ושיחין לנשיעים, משקה ננים, מסתת אבנים, שואב-
מים; ומשנודקן ונפסל למלאכה — נעזב לנפשו,
ורע ומר היה לו, לולא הגרים הללו, שבאו ונאחזו בחלקת ארמה שבאותו
החבל, כמהלך שלש שעות מן הכפר בני-ברק.
הבריות שבכפר אומרים, שהגרים הללו יהודים הם, יהודי מוסקקי, ורצונם
לקבוע כאן את ישיבתם לדורות. ועוד אומרים הבריות, שכונתם של אותם הגרים
לקחת מידי הפלחים את הארץ, מפני שאבות אבותיהם ישבו בה לפני שנים קדמוניות.
שמועות כאלו פשטו במסבי המקום והרגיזו את הרוחות...
אבל מה לו, למחמד, ולכל השמועות הללו, הוא נופו — נוחה דעתו מאד מן
הגרים ומברך בלבו את יום בואם.
הם אספוהו אליהם, את בהמתם הפקירו בידו.
לא רבה היא בהמתם — כנראה, עניים הם: חמש או שש פרות, סוסים
אחרים, שני חמורים, נמל אחד, תריסר שיות ושלש עזים.
בכל יום ויום, כעלות השחר, בעוד שכבת הסל על הארץ והרי יהודה
מהמודדים מתוך מתיקות תחת סדיני-אדים תורורים, הוא יוצא עם העדר אל
השרה, אל נחל אוגיה ורועה שם כל היום, ועם שקיעת החמה הוא חוזר ומביא
עדרו אל הכפר.
העבודה אינה מרובה ביותר ושכרה — נפוליון לשנה! כלום קלה היא זו —
נפוליון שלם, קמח ללחם, וירקות; שומים ובצלים.
וגם, נערי נתני לו, לעזור על ידו, נער כבן שתים עשרה, ושמו אברם,
בנו של אחד הגרים, מיכאל שפירא.

ונכון הוא הנער, חריו הוא ורחו אמיצה. ויהי הזקן מחמד שמח בו ואוהב אותו אהבה גדולה וניתן לו בלבו. ויהי הנער לזקן כבן.

• • •

חמה מבהיקה, עוקצנית. ערבה.

חלל העולם קלוי באש, וכעין ברזל מלָגָן גָּדָל בו. רואים ממש בחוש, כשהאוויר צף ורוטט ומתפשט והכל נעשה בתוכו אורירי, ממוזמז... הכל—אף הרי יהודה, ואף אורחת-הגמלים שנמשכת כרצועה וזוחלת מתוך צלזול חשאין על גבי גבעה רחוקה, ואף המורה גלמודה זו, הדקה והנחמדה, שכל כך מתנענע אליה האורן שבארץ הקרח... אייר. הקשה שבירחים בארץ ישראל. ערבה שוממה, חלקה, חול ואבנים. פה ושם כצדי הנתיבות הלכנים מנמנמים יבשים וכהים סככי האינדיל... קץ ודרדר...

יש שעל פני הערבה עוברת בחבורה או בשורה סיעה קטנה של פלחים בחלוקיהם הלכנים והארוכים ובסריניהם המנומרים כמליתות, ונראים פניהם השזופים כעין נקודות שחורות שטפטפו לתוך זהרו של היום הבוער והלוהט... ושם, במקום שהנבעה מתנשאה, בריה אחת מתעסקת. החלוצי העברי.

הוא מרכך את הקרקע ומפנה אותו לדור הבא, לדור החדש, האיתן, הנאה. השעה—שעה שלפני צהרים. החמה מעגרת עינים, צורבת את העורף, את הגב—והוא עובר ועובר.

הפנים צעירים ומחומרי שפם. שרולי הכתנת הכחולה מופשלים עד המרפקים, המכנסים קרוצים, סגנלי-ערבים כבדים, כובע קש רחב על הראש, פיושי, מן מעדר קצר, בידים.

רואים מרחוק כשהוא מטה את גופו המיית של אומץ לפנים ולאחור :
—הך ! הך !

הפיושי דומה דמיון גמור לשן ברזל חדה שננעצת בכח אל תוך הקרקע הנקשה, מכרסמת אותה ומפוררתה פרוורים פרוורים. דומה כאלו עם המעדר יחר שוקע בכל פעם בקרקע אף החלוצי בעצמו, והשן הננעצת—שנו. עובר הוא לא רחוק מן המושבה.

הנה היא לפניו חמש או שש סבות דלות, עשויות קרשים, אילן יבש... אצל אחת מהן מוטלת מחרשה. פתח תקוה...

מי יודע, אפשר שהתקוה לא תרמה את הקולוניסטים. הרי המושבה עדיין בתחלת צמיחתה.

ומאחוריה—אוניה, אוניה היפהפיה, שוטפת היא סמוך למושבה, ודומה כאלו אחר מקי החמה נפל לארץ, התעקס כקשת, עתים מבהיק ועתים איבר בתוך ידק האינדיל.

אילן זקן עומד במקום אחד, כפוף על גבה, כזה שהוא נשען על כתף אהובה, ולוחש לה דבר-מה באלפי הלשונות הירוקים של צמרתו דנהדרה והעבותת בצליו יושבים מחמד ואברהם.

הבהמות רועות הרחק מהם, ונעות בעמק בעץ כתמים צהובים, חומים ושרוקים. מחמד עסוק בעשית אפוב, מין חליל של קנה, ועיני אברהם הפזיזות והמהירות נתונות בכל תנועה ותנועה שהוא עושה. אברהם לביש מעיל קצר ומגבעת אנגלית קטנה בראשו.

--תמלו

הזקן נתן את החליל אל פיו ומלט מ. וכו קולות אחדים דומים לצלילי ה"הרמוניקה".

נודעו אברהם.

--תנהו לז לי תתן הריהו שלי זו הרי הבטחתי לי.

--כך, כך--השיב הזקן מתוך חיוך.

אברהם הוציא מידו את החליל; התחיל מחלל בו ומכב על רגלו האחת.

מחמד האהיל בכפו על עינו הרואה ושאל מתוך חשש:

--ולא הרחיקו הבהמות בחליכתן יותר מדי

--לא, מחמד

--מחמד, מחמד--לגלג הזקן והלעז אחריי בהברה משובשת--אי, פחז, אימתי

תלמד לדבר ערבית כשורה. לא, מחמד, אלא, מחמד--דרך הגרון...

אברהם השתרל לכונן את שרידי גרונו עד כדי מכאוב ולבטא את המלה

כשם שהורה רבו.

--כן!... עכשיו אמור, תגידי.

--תגידי.

--שוב... קק--הזקן הרבץ אונו--אורחה באה

--כן.

--אפשר עם בטיחים (אבטיחים).

--עם אבטיחים.

--מאיב (טוב).

כשהגיעה האורחה אליהם הוציא לו הזקן מאחרי האילן דלי ושאל את

מנהיג השירה, פלח זקן שרכב על נמלו בראש:

--שמא רוצים אתם בדגים?

בתוך המים שבדלי צפו ושוטטו אילך ואילך דגי-כסף, מתנת אוגה.

ראש האורחה נענע לו בראשו ועצר בגמלו.

הזקן צד בידו הוריה דגים אחדים והחליפם באבטיחים.

האורחה הלכה לדרכה.

חתך הזקן אבטיח אחר, קטור וחלילי במקצה, תתיכות תתיכות ואמר

לאברהם:

--אכול

הנער תחב את החליל בכיסו ונטפל אל הזקן בסעודתו.

אחר הסעודה פרש הזקן מתוך פהוקים ואנקית את האפיה על הקרקע.

נשתמח עליה ונרדם תיכף. פרש הימנו אברהם, הוציא את החליל וחזר לחלל בו כשהוא נותן כל פעם עיניו באלכסן לצד העדר.

הרבה תורה למד אברהם מפי מחמר: לשון ערבית, רכיבת, התנוששות וכיוצא באלה. על ידו למד אברהם את ידו למשול בגבופי, לירות בקנה-רובה ותבגניה; ידע ליבב כשועלים, היה מבחין את שעות היום על פי החמה, ידע להבריל בין כוכב לכוכב ובין מטבע תורקית לחברתה.

באומנות רבה היה קומץ את פירות הצקר, מנגלגס בחול, כדי שיטורו מהם העוקצים הרקים והסמיום מן העין, ומקלפם קלוף של מומחה ובקי בדבר. ויש שהוקן הורה לו פרק בהתנוששות במעשה; ובשעה זו אפשר היה לדאות כשמתגוללים תחת האילן, על חוף היאור המזהיר, שני גופים חבוקים ודבוקים, האחד זקן והשני עדיין רך, כשל תינוק.

הזקן, אף על-פי שכבר תש בחו, היה גובר בכל זאת על הנער והופכו על גבו. — כך מתנוששין! — היה רובר הזקן בגאווה ונושם בכבודות — למדו רצוני שתהא ג'ידה, שומע אתה?

— שמעתי! — ענה אברהם, נושם ורועד ומרטט רטט מתיק. ג'ידה! — כמה היה מתאוה להיות ג'ידה! כשיזכה לכך הרי לא יהא מתירא מפני שום דבר! אפילו מפני הנחשים הזוחלים במושב, ומפני השועלים, — מחמד! מותר לי ללין עמך הלילה? — שאל אותו פעם אחת, בחזירתם מן השדה עם העדר.

— ברשות, אבוי מותר.

— הוא יתן רשית! מובטחני!

מהר הקדימו אברהם ורץ אל המיטבה.

באחת סיכות-הנסרים ישב אבא ואחיו.

אבאי מסכן! הוא חזר כל כך וענום, האחים-קודרים.

יגיעתם בקרקע מרובה ופירותיה מועטים.

חיוך-של-עצבות חלף על פני אביו מכיון שראה את חביבו.

— אבא!

— מה? — שאל והחליק את שערתיו ונשק על מצחו מתוך חבה.

— רצוני ללון הלילה אצל מחמר.

— מה בכך? לין.

מחמר דר באהל, מעין אכסדרה, רחוק מן המושבה, מהלך חצי שעה. ארבעה כלונסאות, שנים שלשה צורות של זמורות גפן ואיניויל במקום נג, כד של חרס גדולה מאד, שחורה-כחלחלת, העומדת סמיכה אל אחד הכלונסאות — זה מראה האהל.

(* גבור.

הזקן המתין לביאתו של אברהם והכין סע מלא פירות של הצדק, שקטנם זה לא כבר וגלגלם יפה יפה בחול.

חשך. הערבה שטיפה כלה באפלה, ודומה לערבית עטופת-שחורים כשהיא כורעת על ברכיה בירכתי ספינה או באחת מזויות בית-המסגד.

סתיו האפלה היו נוצצים רק פניני הכוכבים ונרותיה הדלים של המושבה.

—שב—אמר מחמד אל אברהם תיכף לכניסה והראה לו על המחצלת שהיתה שטוחה לפני האהל.

אברהם ישב.

מחמד הוציא מן הסל פרי ירוק וחכלילי קצת, שהזויות שחורות על גבו, מלי אותו מלמעלה ומלמטה ואחרי כן עשה חתך באמצעיתו והפקיע סתיו הקלפה הרכה את ה"תוך" המתוק ומסרו לאברהם. זה מהר ונתן את ה"תוך" אל פיו ויהי כדבש למתוק.

ועוד אחד, ועוד, ועוד... הזקן לא פסק מלגלג את ה"צקריות" ולמסרן לאברהם, ויש שהיה נותן מהן גם אל תוך פיו מחוסר-השנים.

הוא ישב סמוך לאברהם ומשונה היתה עינו הסמויה, שהיתה נראית בחשכה לבנה כעין אבן הסלורה.

—מחמד—לא התאפק אברהם ושאל—מפני מה עיניך לבנה?

—מפני שאנו הפלחים אין אנו זהירים במהרה-העינים, את האורה, הטובת במתנות אלהים, אנו הופכים לחושך. הרי עצתי נתונה לך ולכל היהודים המתישבים בארצנו: הוזהירו בנקיון-העינים; משום שאבך ארצנו—מעורבים בו עוקציהם של פירות הצבר, שעל ידם נעשים הפלחים עורים כעטלף.

במקום לא רחוק מהם נצנצו פתאום כעין נחלי-אש ויללת תינוקות הגיעה משם.

—שועלים—אמר מחמד.

—אני מתירא—לחש אברהם וגלחץ אליו.

—שומה ועורך אומר להיות גידהו הילך את האלה וזרוק בהם, חישו

הגביה אברהם מן הקרקע את האלה, פסע סתיו פחד כבד פסיעות אחרות לפניו וזרק... הגחלים נתפורו ונעלמו.

—כך? בן-חיל?

שמח ונהנה בשבח זה חזר וישב על המחצלת.

באותה שעה התחיל מחמד מספר אחת ממעשיותיו הארוכות והנאות.

ספורי מעשיות רבים ידע מחמד, ותחלת כלם—מעשה בגידה.

רוב גבוריו הם בדואים שמתנפלים על אורחות סוחרים, על עולי-רגל בדרך לקצה, על העדרים הקרובים, גוזלים את המקנה, סוסי-ערב יפים, בתולות שחרחרות ויפות כלילי-כוכבים...

האזין לו אברהם בשתיקה, בפה פתוח ובעינים פקוחות, אזנו לא היתה מאבדת אפילו פרט אחד, דומה, שאף הערבה קרבה אליהם ומקשבת אף היא. הנרות במושבה כבר כבו.

כוכב אחד פלח פתאום כחץ את האפלה, הבהיק, נתקל, כאלו פגע בסלע ענק, והתפוצץ בתוך מעופו לרסיסים קטנים ונמחה מלוח-הליל השחור כשרשומ של נתר.

—קר לי—לחש אברהם.
 —אי! הרי אתה רועד! שמא שתית מים יותר מדי? חוששני שמא
 תתקפץ הקרחת...
 מחמד פשט את האציה העבה והמנוקבת, עטף וכרך בה את אברהם.
 —חם לך?
 —חם—ענה אברהם ונחך מתוך נחת רוח.
 —ובכן, הקשיבה!
 הרליק מחמד את מקטרתו והמשיך את ספור המעשה שנפסק באמצע.

במושבה הגיע הדיש והכל ירדו לגורן: נברים, נשים ותינוקות. כלם
 עוסקים בדישה, צחוק, דברי ליצנות וצהלות חרות, העבודה רותחת.
 על שטח רחב ונקי מכל צמח-סרק, שסביב לו נראים במרחב שדות, גנים,
 רצועות של שבילים מזהירות ככסף וכפרי ערבים,--שמוחות בענול שבליים מלאות,
 על גביהן סוככות, כמו בתוך הדורה, צופות זו אצל זו, פרות, סוסים, גמלים,
 כבשים--כל כהמת המושבה.

כך רשים כמנהג הערבים.
 אברהם אף הוא בגורן.
 עוב הפעם את מחמד וכל היום הוא שרוי באבק החטים המתמר כענן-
 זהב, וסובב באחת העינות לפני מגורת-קש, מכוונה ערבית עשויה דף רבוע
 בעל שני-ברזל מתחת.

המגורה רתומה לשני סוסים אדומים וזוגים על צואריהם.
 —הופ! הופ!
 כסערה הוא סובב וחוזר חלילה בתוך העונה, רגליו כאלו נצמדו אל
 הדף, גופו הישר מימה קצת הצרה, מצנפת התבן שלו שמוטה אל ערפו ובידו
 הפשוטה שוט ארוך, ששורק לרגעים--קלו אומר טריאומפאטור!
 הרעמות הצהובות מנצנצות לרגעים לעינים כאדוות מים. המגורה פעמים
 שהיא שוקעת מתוך תסיסה בתוך הקש ופעמים שהיא מעופפת למעלה ומחליקה
 על גבי הקש כעל פני הקרח. הנשימה נעצרת מתוך קפיצות-שגעון אלו--והוא
 אך מאושר. כלו נבלע ונתמוגז בסוסים, בגורן, בחמה, בשמיהת-הכלת, בצפרים...
 מרחב-יהו!...

כלה דיש--ואברהם יושב שוב עם ירדו הוקן על שפת אוניה המזהירה
 בצל החרוב.
 בבוקר, בשעת דיגה, קרב אליהם על סוס מאובק בדואי גבוה וקודר,
 עטוף אציה לבנה, דומה היה מאחוריו לשק של קמח.
 —שלום!

הברואי חלץ רגליו מן המעקבה, ירד בלאט מעל הסוס ובקש מים. הורה לו מחמד על הצפחה.

הברואי הרימה, הפך אותה אל פיו וזמן רב לא הסיע את שפתיו ממנה. מכיון ששבר את צמאנו יושב על גבי קרקע וקפל את רגליו תחתיו, שלשל את הקפיה עם ה,עלי אל ערפו והוציא מתחת כנפיו ה,אביהי שלו ביד שחומה מחרות של שגגריות.

ואברהם ראה והנה שערות האיש ארוכות ושחורות ושער הזקן שחור והעינים-אש, ונצנצה לפניו ברנע זה מעין דמית אחר הניידים, שמחמד היה מספר לו עליו.

הוא הגידה- חשב אברהם.

מאיין? -שאל מחמד.

מעזה - ענה זה בהתרשלות.

ולאן?

לירושלים, לשערי דמשק ... ואתה מי?

רועה למושבה, וזה עוזרי.

פניו של אברהם אדמו.

הברואי נסתכל בו וחיך מתיך חבה.

כלום מצא חן בעיניך? - שאל מחמד.

מאד ... לא תשבע העין מראותיו.

הוי, חביבי! ולירות אתה יודע?

אינה! - ענה אברהם בזריות.

הראני נא את יכלתך. - והוא הסיר מעל שכמו את קנה-הרובה ומסרו

לאברהם.

נשל אותו אברהם, הנביהו ישר אל כתפו. קנה-הרובה היה כבד קצת יידו של אברהם רעדה.

- ירה באותו עמור!

אברהם צמצם עיניו והתכוון זמן רב. לבסוף משך בכפפה. העמור התנידר. הברואי מחא כף.

- ולרכוב אתה יכול?

-- אינתו-ענה אברהם ונתן עיניו כלפי הסוס הקשור אל האילן.

- מה דולקותו-צחק הברואי-גידה ממש... אמור, רצונך שתהא עשיר? -אינה!

-מה היית עושה בכסףך?-בחן אותו הברואי.

- הייתי קונה סוס.

- ועוד מה?

- קנה-רובה.

- ועוד?

- רוסח.

- הירדנו... על שלשה דברים אלו הגידה קים: על סוס, קנה-רובה ורוסח.

אף לאשה הוא צריך. יפה, בעלת עינים גדולות ושחורות וקיוצות מקישטות

במטבעות. מקשקשים המטבעות... כעין גלי הפלג... אלא שעריין לא
 תגיע פרקך לענינים כאלה-ותבדואי שחק בלי קול.
 ישוב עוד שעה קלה עד שנמר עשון מקמרתו. אחר כך קם ואמר מן
 השפה ולחוץ, שלום, עלה ונתישב על הסוס בתוך האוכף, נחמץ באציתו
 הלבנה ורכב לדרכו.
 ואברהם עמד והביט זמן רב אחריו בקנאה מרובה...

*
 *

במושבה קמה חרדה גדולה.
 כיונה פעוצה מיכב הפעמון בראש העמוד, וברחבה שלפניו מתכנסים
 הקולוניסטים כנופיות כנופיות, כלם מזוינים, איש באשר מצא.
 תגרה נפלה בינם ובין הערבים של הכפר הסמוך, תגרה בגלל-חלקת
 אדמה.
 ומן הבורק היו הערבים מאיימים שיעשו נקמה, והרי הם נוהרים עתה אל
 המושבה במסלה הלבנה, בין סבכי הצקר הירוקים הם הולכים, תחת קוי חמה
 מבהיקה, ומזוינים הם בקני-רובה ובאלות והומים.
 אחד מן הקולוניסטים הזדרז ורץ על סוסו אל המושבה הסמוכה לבקש
 עזרה.

ובינתיים פריצו הערבים אל המושבה, כשרים שחורים נפוצו על פני
 חצותיה הצרים, שברו את החלונות באחד הבתים והרגו זקן אחד...
 כנור-זאב קרעל רץ אברהם במושבה אילך ואילך, קופץ את אנרופיו מתוך
 חסר-כח ינשבע לנקמה בשעה שיגדל ויהא ג'ידה.

*
 *

בחור יפה וישר קומה הוא אברהם.
 יש לו סוס וקנה-רובה משלו.
 כל חימים הוא סיבב הולך בערבה. נוסע אל עזה, אל צפת, משתתף-
 בתחרות-של-רוכבים על החוף ביפו.
 אלו ראה אותו מחמדו איזה גחוך היה נוצץ אז על פניו השחירחרים,
 הסיכים, סתימי-העקצון אבל הוא כבר הלך לעולמו, וגם אביו של אברהם כבר איננו.
 לילה חושך בערבת דממה.
 רק הרחק הרחק מן המקום, שהרי-החול הקנטסטיים שמיחים שם, וזרם
 קשקוש ערב של זוגים: אין זאת כי אם גמלים מהלכים שם.
 אצל מסלה עקלקלה בתוך צמחי איגוזיל, ווחלים בחשאי שלשה צללים.
 אברהם רוכב על סוס ועמו רועה צעיר מן המושבה, מתגנבים הם אל משמורת
 הקרנפין העומדת שם מפני האסכרה. והיא מסתמנת מתוך האפלה ע"י שתי אשים
 קטנות הנוצצות בתוך השחור כשתי טפות-אומרה.
 מאורע לא-נעים אירע היום, בשעה שחור הרועה עם עררו: ל המושבה,

העלילו עליו השיטרים שעבר את גבול הקרנמין והחרימו את העדר, מאתים בהמות, הקולוניסטים הירדעו את הדבר עי התלגרף אל הבולשת, וזו לא ענתה. אז קבל אברתם על עצמו להציל את העדר.

היצליח?...

האשים הילכות וקרבות. דולקות הן בתוך האהלים, משם זורמים קולות שיר וקשקוש זונים.

השוטרים מתעלסים, והבהמות נרדמות מן הצד.

- פשוט את כנריך-מצוה אברתם בלחישת לדועה.

וזה ציית לו והסיר מעליו את האציה.

- מחוט ועד שרוך נעלו... כך... עתה זחל ובוא אל העדר והשפיע קול

שריקה, ומהר בכל כח רגליך ורוץ אל המושבה בחזרה.

הרועה מנענע בראשו ושובב על כרשו. גופו המעורטל, החסון והגמוש זחל כנחש אמוץ על גבי העשב.

בינתים רוכב אברתם על סוסתו וקרב אל הלז מאחוריו.

עובר רגע ארוך. נשמע רק קשקוש הזונים ושירת הנדלים.

ופתאום-שריקה גדולה.

הרועה מזדקף כנחש ונס בכל כחו. העדר, שהכיר את שריקתו, רץ

אחרייו. כחץ אץ הרועה הערום אל המושבה, ואברתם דופק את העדר מאחוריו.

מה וזאת? מה נהיתה?

מתוך האהלים רצים השוטרים מבוהלים ואש בידהם. הזונים נזרקו, הפנים חורים.

-היכן העדר?

הם ממהרים וחובשים את הסוסים, ובינתים-והעדר כבר במושבה.

* * *

משנה חג לאברתם.

דרך חלונות ביתו חודר אור עליו. הרבה קרואים, יין, שירים.

בתוך הקרואים נמצאים שני שיכים מן הכפרים הסמוכים ופרשים בדואים

אחרים. הם באו מעבר לירדן אל אברתם להשתתף בשמחתו הכפולה.

ראשית, היום יום חתונתו ועוד, היום קבל על עצמו, נתינת תורקיה.

מהיום איננו עוד-אברתם מיכאלוב שפירא, אלא פשוט: אברתם מיכל...

כל הלילה היו נשמעים תחת החלון קולות יריה וזמרה.

יורים ומזמרים הפועלים הצעירים.

* * *

חג ראובן.

המולד וחזרה שאינה מצויה ביפו.

בדרך אל קבר-ראובן (בנו בכורו של יעקב) הרחוק כשלש מיל מיפו וסמוך

לנהר הנקרא על שמו, עוברים את יפו אלפי ערבים, בדואים ופלחים על סוסים

יקרים, חמירים וגמלים, מקושטים בשטיחים, ברקמות-משי ובמחרוזות של אבני-חן מכל הגונים.

באים בסוסים וברגל ממרחקים כל יושבי הכפרים מקטן ועד גדול בדגלים אדומים ולבנים.

בראש יושבי כפר וכפר יוצא שׂיך-איל-שבת-ראש בני הנעורים, ואחריו הולכים בני הנעורים בעצמם, זקנים, נשים ומפלים, כלם במבחרי שמלותיהם, ובדרך הליכתם הם מזמרים, רוקדים, יורים בקני-רובה, זורקים חרבות באויר וקולטים אותן.

כשדה משני צרי הנהר, כבר התכנס המין רב, כמים לים מכסים, ים של מצנפות כרמיל וארגמן ושל סודרין וקפיות צהובים, ורודים, חכלילים ושאר צבעונים. יריעות האהלים מתנפנפות ונעות כגלים לבנים. היום השני של החג.

ריח צלי נורף, פה ושם צולים כבשים בשפודים על האש ואופים בתנורי-ארמה, פתוח.

התרגנים מזכרים מיני לימונד, תאנים, רמונים, אגוזים, צקריות, קרושה, קליות, ורעונים מלוחים של ירבוזים.

חמירים נוערים, גמלים נחורים, סוסים צונפים, קרקשים מקרקשים, זונים מקשקשים, חלילים מצפצפים, מתפצחים ורעונים. ונשמע הרבור הערבי מן החך כקטניות מדרדרות...

אלו מתנוששים, אלו מתחרים במלחמת חרבות קצרות, כשהם מגנים על עצמם בשלט ברזל, ואלו עומרים או יושבים ומטים און לשיחותיו של סומא בעל-אנדוד שבא מבגדר.

במקום אחד הזדקף וקם סוס על שתי רגליו האחורניות. מתנשא הוא באויר השקוף בשתי רגליו הקדומיות והרקות, מענענע בהן וצונף בקול, כשהוא נושך את רסנו ונוצץ לנגה החמה ככסף בשערות-עורו השחורות והחלקות כאמלס. ברואי אחד נבוה, לבוש כלו לבנים, מושך אותו למטה בכל כח יריו החזקות והמשורגות.

אצל אהל-משי כחול, על גבי שטית, במקום גלוי לכל, מסב הקיפקס מוקף בני-לוחו.

מרכבות ועגלות-צב נושאות בחיקן נשי אירופה נהדרות ביקר שמלותיהן-אלו הן נשי קונסולים וסתם תורות. שרי צבא תורקים מהודרים, אפנדים, מלחים אנגליים... כלם מזוינים בשפופרות וצופים בהן, והכל פונים אל המקום שמתחרים שני הרוכבים. מקום התחרות-בקצה השדה.

והמולת-רעש צפה וכאה משם, כרעש תופים.

ההמולה הולכת וגדלה, התחרות נגמרה. מוליכים את המנצה.

הנה מושך ובא כנהר קהל רב מנומר, מעולף בענני אבק.

נשים בידואיות צעירות ונאות הולכות בראש, הלך וקשקש במטבעות כסף והב נחשת הקלועים לחן בקיוצותיהן השחורות והארוכות, הלך וצלצל בזוגיותיהן, בצמידיהן ובשרשרותיהן התלויות בהן, מצלצלות הן ומזמרות פומון מענין ההלולא, שׂיך של יום, שתרגומו הוא מעין זה:

מי ידעת קד, מי ידעת קד?
 גדל היום הקד לשנינו;
 וקד הקד והקד והקד והקד,
 והקד והקד והקד והקד והקד...

ומעבר מה קהל רב אחר בא ותלך לקראת המושן.
 — מי הוא? מי הוא? — תלויה ועומדת השאלה באויר...
 — אברהם מיכל! — עונים לעומתם,
 ואלי קולות על פני כל הכפר חזרים:
 — אברהם מיכל! אברהם מיכל!

* *

פתחתקה הוא עכשו המושבה היותר גדולה, משוכללת ומרובת-אוכלוסים,
 חוצות יפים וארוכים, בתים של שתיים ושלוש דיומות, וכלל כאלו
 מובלת בנגים.

בימות האביב, כשהאילנות מלבלבים והפרחים-החלב מתבשלים, היא אלת
 בשמים וריחות משכרים למרחוק.

פתחתקה מהגאת בנגותיה, ועוד יותר-באברהם מיכל שלה.

גידה — אומרים עליו הערבים.

שמו של אברהם מיכל הולך למרחקים.

כל חבל עזת מלא תהלתו ושמו נבחרו עד עבר הירדן הצע.

גדל אברהם מיכל בגליל, וביהודה נודע שמו. יפו, ירושלים, רמלה,

לוד, חברון, שכם, בורס ונח-דמשק תהלתו יספרו-וגדלו ומחלתו שמו מסביב.

הברוא: הוא כשהוא פוגע בו בדרך, מביא את כוחו בידת הכבוד

ומפנה לו את הדרך, והידים מנשקות את ידיו.

אברהם מיכל הוא יותר ערבי משהוא יהודי. היכור הערבי שגור על

פיו, רוכב-אמן הוא וקולע אל השערה. מתרועע הוא עם שיכים ומכובד הוא

בתוך הפלחים והברואים.

אין לך יום חג ומשתה בכפר הערבי הסמוך, כגון חתונה, ברית מילה או

יום טוב כזה, שלא ימצינו אליו גם את אברהם מיכל בין שאר נכבדי הקרואים,

ויש אשר דחו לכבודו חתונה אחת, מפני שחל באותו היום, תשעה באב.

— שאזני! — אמר להם — היום יום צום ואי אפשר לי.

ויש אשר יבואו כצל קורתו גם אורחים ערבים מן החשובים והמכובדים, כגון

שיך בעל-מצנפת ירוקה, עם בנו וחתנו, וכדומה; ופעל חבית שחם לכבודם

את הסוב שבכבשיו; והוא עצמו מספיל בבישול תהוה וגופח בנחלי הנרגילה.

ולא לשם בקד והאין בלבד באים אצל אברהם מיכל, אלא גם להצות

ממנו עצה ותושיה. ויש שיבכרו את עצתו על פני עזת השך.

בביתו, על כתלי חדר האורחים, תלויים כלי-זיין שונים וגושנים, שהיה

מקבל מאת כמה יכמה שיכים בתורה מתנה, והלפת-כנדיה-בדואים,

מפוארים ומקישמים, אף אם אינם חדשים ביותר, ובאורותיו עומדת סומת שחורה ומובת

ומתהדר ומתגדר אברתם מיכל בכנרי ברואי. כשהוא קרוא אל משה
תתונה או כשהוא הולך ברבר שאר ענין חשוב אל הכפר הבידואי הכסוף—
אינו יוצא אלא בתלבשת הבידואית.

יצאתו מן המושבה באותה שעה היא ברוב פאר והדר. כל בני המושבה
באים וסוכים בחביבם.

— שפירא שפירא הולך! שפירא רוכב!

בתולות צעירות תולות בו עינים ספיקות חבה; הפועלים מנופפים לו
מצנפותיהם ומשפחותיהם.

הוא הוא נאונם. נאון פתח-תקוה, נאון ישראל החסון והלוחם, שחרש את
את נעוריו על ארץ אבותיו.

אברתם מנחך להם נחוך דק ולאפו עובר בתוך הקולוניסטים, הקולונים-
מית והפועלים.

סוסתו מקושטת בציציות-שני. על האמף מינחת פרושה דיוסקה כעין
שמית, שמלילים ונרילים לה בשילית, ומסביב לצואר הסוסה הרק והמחוטב נתונות
כענק שתי מדחוזות של אלמוגים. הוא-הרוכב בעצמו-כלל אומד בידואי בן
בנו של בידואי. עופה היא שניה שחורה, גל נפול ושחור כרוך כנחש מסביב
לראשו המכוסה גפיה לבנה. הרגלים נעולות נעלים מצויצות של עור רך. כעין
אלו של הבידואים. והן נתינות בתוך המעקבים של ברזל. מתוך חגורתו מציצים
פראשי צפרים נצביתם העגולים של התבנגיה ושל הקיזן, ובידיו נסוים קנה-
הציד והאלה הנוראה...

הנה הנהל במעקבים, רגרג את סוסתו - תהלף! סס הוא ומעופף לאורך
הדרך וענן מורה אבק רגליו.

הנה! - רגרגים אחריו מרחוק קולות התדועה הצהלים...

פְּתֻחֹת אֲרָמִיּוֹת מִיָּמֵי עֻזְרָא.

מאת

ד"ר שמואל דייכס.

(סוף *).

פאפירוס E.

נקנה ע"י מרת קיסיל. נומ' 37,108 בהמזיאום שבקהירזה.

הנוף הארמי.

1. ב||| לכסלו הו יום—לירח מסורע שנת—||| ||| ||| ארתחששש מלכא אמר מחסיה בר
2. ידניה ארמי זי סון לרגל ריוות למפטחיה (1) ברתה לאמר אנה יהבת לכי לביתא
3. זי יהב לי משלם בר זכור בר אמר ארמי זי סון בדמוהנין וספר כתב לי עלא
4. ויהבתה למפטחיה ברתי חלף נכסיה זי יהבת לי כזי הגדו (2) הוית בכירת אפלת
5. המו ולא השכחת כסף ונכסן לשלמה לכי אחר (3) אנה יהבת לכי לביתא אנה
6. חלף נכסך אלך דמי כסף כבשן ||| ||| ויהבת לכי ספרא עתיקא זי (וכתבו)
7. לי משלם וך אחרוהי (4) ונה ביתא יהבתה לכי ורחקת מנה דילכי הו ולבניכיון
8. מן אחריכי ולמן זי רחמתו תנתנה לא אכל אנה ובני וזרע זילי וגבר
9. אחרן ירשנכי דין ורבב בשם ביתא וך זי אנה יהבת לבניו וספרא כתבת לכי
10. עלא זי יגרנכי דין ורבב (5) אנה ואח ואחה קרב ורחוק בעול רגל ובעל קריה
11. ינתן לכי כסף כבשן—ובית אם (6) דילכי אף לא יכל נבר אחרן יהנפק עליכי ספר

י' עיין למעלה. חוברת א', עמ' 8—20.

(1) „מפטחיה” במקום „מבטחיה” נמצא פעמים אחדות בשמורות האלה. כן נמצא בדם השני מאות מ' לאות ו' בשם המצרי „מפטחיות” בפאפירוס A, שורה 13 וגם D שורה 7, הוא כתוב „מפטחיות”, ובפאפירוס B, שורה 10, נכתב „מפטחיות”. דברת השם הזה היא Pevt'onit או Pevt'onit, ראוי הוא להזכיר, שבאשורית מסמנת אות pl את ההברות pl, va וגם ms, ועיין גם להלן, הערה 9.

(2) „הגדו” הוא כפי הנראה, מלה פרסית, שמציינת איזה פקיד, מלה זו נמצאת גם בתלמוד (עיין נימין סי' ע"ב; ב"ב מ"ט ע"ב; חולין מ"ג ע"א). ומכ"כ (פ"ט ע"א) נראה, כי „הגדו” הוא פקיד ממנה לבדוק את המדות (עיין שם רש"י).

(3) אחד—אחר, כן, לכן.

(4) אחריו—על אודותיו.

(5) מעותיסופר במקום „ורבב”.

(6) מעותיסופר במקום אפם.

12. חרת ועתק להן זנה ספרא וי אנה כתבת ויהבת לכי וזי וינפוק עליכי ספ 7) לא אנה כותבתה
13. אף הא אלה תחוטי ביתא וך עליה לה בית יאיור בר פונוליה תחתיא לה
14. אנורא וי יהה אלה e) מינעא לה בית גדול בר אישע ושקא בניהם
15. מערב שמש לה וארקן מ'ד'ו'ך בר פלמו כמר 9) ולחנזם ווסתי אולוהיא וך ביתא
16. יהבתה לך ורחקת מנה דילכי הו עד עלם ולמן וזי תצבין הבהי כתב
17. נתן בר ענניה ספרא זנה כפס מחסיה ושהדיא בנו כתב מחסיה ב'ר'י
18. נפשה 10) מתחסדה בר מתחסדה ושתברון בר אתרלי כספי
19. שהד ברברי בר דרגי כספי וי אתרא 11) ושהד.... בר שמעיה
20. זכיר בר שלם
21. חוץ לספרו: ספר במחסיה בר ירניה ולמפטחזה ברתה.

התרנום העברי.

1. בשלשה לכסלו, הוא עשרה ימים לירח מסורע, שנת תשע עשרה להמלך ארתחשסתא, אמר מחסיה בן ירניה, ארמי מסונה, לרגל וריזות למפטחיה בתו לאמר: אנכי נתתי לך הבית, אשר נתן לי משלם בן זכור בן אמר, ארמי מסונה, במחירו ונתן לי שטר עליו ונתתיו למפטחיה בתי תמורת הנכסים 1), אשר נתנה לי כאשר הייתי הנדן בבירה, לקחתי אותם 2) ולא מצאתי 3) כסף או נכסים 4) לשלם לך. לכן אנכי נתתי לך את את הבית הזה תמורת נכסך אלה, מחיר חמשה כבשים כסף, ונתתי לך את השטר הישן, אשר וכתב 5) לי משלם זה על אודותיו, את הבית הזה נתתי לך והרחקתי כל טענה מעליו, לך הוא ולבניך

7) מעות-סופר במקום-ספרי, סופר השטר הזה שנה כמה שניאות.

8) עיין הערה אחרי התרנום העברי.

9) "כמר" בא כאן, ממש כמו בתנ"ך (מ"ב, כ"ג, ה' ועוד), במובן "כהדלאליל", חנום וסתי היו אלילי מצרים. ועיין גם בפאפירוס I של זאכאי, שורה 5: "כמריא וי חנוב"—כהני חנות. "חנוב" בא כאן במקום "חנום" (עיין העמוד הקודם, הערה 1).

10) מחסיה חתם בעצמו על השטר, דבר זה נאמר בפירוש מטני שלא תמיד עשו כך. קולי אינו יכול לבאר את המלה "בריי", לדעתי היא ר"ת: בר ירניה.

11) למעלה, בפאפ. B, תרנום עברי, הערה 3, מתרגם העורך "וי אתרה" ע"י "שמקומי". אפשר שכן הוא: דרגמן היה מתרום ומקיסדמושבו היה ביב, אבל בשורה זו אין אני יודע אם יש לתרגם "וי אתרה"—במקום. אולי פירושו "מן המקום", כלומר ממקום זה, אבל אפשר הדבר, כי "כסף" הוא שם מוצאו כמו חרום למעלה, ואז מובנו של "וי אתרה" הוא: "מן המקום", כלומר: ברברי בר דרגי (וגם ושתברון בר אתרלי) הוא מן העיר "כסף", אבל עתה הוא יושב במקום שבו נכתב השטר, כלומר בסענה.—

1) נכסים באו כאן במובן שאחריהם קראו: דברים, ממלסלים.

2) בחליפין, apalu באשורית הוא: לקח בחליפין.

3) לא היה לי.

4) במובן "שוה כסף".

5) עיין למעלה, פאפ. B, העוף הארמי, הערה 5.

8. אודרך ולמי אשר תחפצו תתנו, לא אוכל אנכי ובני חרפי ואיש
9. אחד להביא נגדך דין ודברים על דבר הבית הזה, אשר אנכי נתתי לך
והתנתי לך שמו
10. עליו. מי אשר יביא נגדך דין ודברים, אנכי אואח או אחותי, קרוב או
רחוק, בעל דגל או בעל קריה,
11. יתן לך עשדה כבשים כסף, והבית אמנם שלך. גם לא יוכל איש אחד
לודעיא נגדך שמו
12. חדש או ישי, לבר השמר הזה, אשר אנכי כתבתי ונתתי לך, ומוי אשר יוציא
נגדך שמו – לא אנכי צוהה.
13. גם הנה אלה נבולי הבית הזה: למעלה ממנו בית יאמר בן פצוליה, למטה ממנו
14. בית (מקדש) יהא אלהים, במזרחו בית גרול בן אושע והשוק ביניהם,
15. במערבו (קרקע) של) מרדוך בן פלטה, כופר ולחצוב ויסותי האלים, הבית הזה
16. נתתי לך והרחקתי כל מענה מעליו, שלך היא עד עולם ולפני ואשרו
תחפצי תני ואותו.
17. נתן בן ענניה כתב את השמר הזה על פי מחפיה, ועדים בזה – מחפיה
ג' 6 פתכו
18. בעצמו – : מתחפרה בן מתחפרה ונשחרקון בן אתרלי צורף-בסקן
19. עד ברברי בן דרגי צורף-בסף 8) ממזבח האש 10; ועד 11 בן שמעיה
20. וזכור בן שלם.
21. שמר ממחפיה בן ידניה למפסחיה בתו.

הערה.

המלות, אנורא וי יהא אלהי הן היותר חשובות בפאפירוסים האלה (ועיין
פאפירוס J שורה 6, כי מהן אנו רואים, שהיה או היהודים במצרים בית-מקדש
לה. ספק היה מקודם, אם, אנורא מצייין פה רק מזבח (כמו בתרגומים) או
בית (מקדש) ה. קוירי אמר, כי, לפי הנראה, היה בית עם מזבח ושיירר
אמר, שהיה רק מזבח. אולם עתה נודע בבירור, כי אנורא מצייין בית מקדש
ה'. לפני שבועות אחדים הוציא הפרופ. זאכוי (Sachau) בברלין שלשה פאפירוסים
חדשים מיב-אלפנטינא (עיין Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften in
Berlin, Oktober 1907), שהם חשיבים עוד הרבה יותר מן השמורות האלה. שני
פאפירוסים אלו הם כתבי-בסשה, ששלחו יהודי אלפנטינא אל הפחה
ביתורה (פחת יהודי), שבהם הם מבקשים סמנו לתת להם את הרשיון לצנות
מחדש את ה, אנורא שלהם, שנהרם לפני שלש שנים על ידי כהני מצרים.
בהפאפירוס השלישי אנו מוצאים את הרשיון. הפאפירוסים האלה נכתבו בשנת
17 למלכות דריוש (407 או 408 לפני ספדינא) ובכך-שלש (או ארבע) שנים אחרי
שנכתב השמר האחרון של קבוצה זו (עיין במבוא לסאפרי זה, למעלה,
חוברת א', עמ' 9, ונס פאפירוס K שורה 1). כי, אנורא צייין שם בית-מקדש ולא
רק מזבח – זאת אנו רואים בבירור משורות 9-11 של הפאפירוס הראשון, שבהן

6) עיין הערה 10 להנף הארמי של הפאפ. הזה.

7) חתם.

8) עיין הערה 11 להנף הארמי.

כתוב, כי לה־אגוראי היו שבעה שערי־אבן, עשר־אבן ונג מעצי־ארוז. גם המלות עלו באגוראי (שורה 9)–, באו להביתי (בית ה)– מוכיחות, שה־אגוראי היתה לא רק מונח, אלא בית־מקדש ממש. גם מן הרשיין (פאפ. III, שורה 3) אפשר להאזין זאת; שם היא נקראת, בית מרכחא (וי אלה שמיאי). והראיות בשורה 26 של הפאפירוס הראשון, ששם נזכר המונח בפני עצמו, כתוב, מרכחאי; ושורה 6 אנו מוצאים את התואר המלא של מקדשם, אגורא וי יהו אלהא (וי כיב בירחאי)–, שם כמו כאן (ועיין גם בשורה 34).

שלש הפאפירוסים החדשים האלה הם מלאים ענין והפן ואני מקוה לדבר עליהם במאמר מיוחד בהמשלח. בזה אעיר בקצרה רק על דברים אחרים רדך אנכי.

א. בוחני הבקשה לפתח יחודה (בגודו; Bagoas בקדמוניות־היהודים לערך פלטינוס, 1, 7, XI) הם ידניה ועיר כהנים, ידניה וכנותה כתצא וי כיב בירחאי, את השם ידניה אנו מוצאים בשמרותינו אלה כמה וכמה פעמים.

ב. פרוץ סייס יאמר בהקדמתי לה־פאפירי (עמ 18): (היהודים) אינם מבדילים כלל בין שתי האלהות: יהו הוא אלהי העברים כמו ש־סִתִי היא אלהת המצריים בסנה או, עִתִי–אלהת חארמיים. הדבר אינו כן. היהודים ידעו, כי, מת־יאנת אלהא (אני מוכרח להשתמש במלה זו, שאינה מצויה בלשוננו, כדי להבדיל בין, אלהי ו, אליהי) באותה מדה, ש־יהו הוא אל, אמנם, הם קראו לסִתִי, אלהתה, אבל זהו רק לפי מובן המצויים, וביוצא בזה אנו מוצאים גם בכהיק. כי היהודים ידעו וידעו את ההבדל הגדול שבין אלהיהם ובין אלהי הגויים–אפשר לראות מתוך רפאפ. I של זאכין: בשורה 2 נקרא יהו: מראן אלה עִתִי־, אדוננו אלהי השמים; ועין גם שורה 15: יצימן ומצלן ליהו מרא שמיאי–, וצִמְנו והתפללנו אל יהו אדון השמים; וכן גם שורה 27–28; יהו אלה שמיאי. ובפאפירוס III (רשיין) שורה 4–3: בית מרכחא וי אלה שמיאי. ג. ברור הוא, שב־אגוראי זו הקריבו קרבנות. פאפ. I, שורה 22–21: מנחה ולבונה ועולה (ב־וראי מנחה במקום עולה) לא עברו באגורא וי–, מנחה ולבונה ועולה לא עשו (לא הקריבו) בבית־מקדש זה מיום שנהרס; שורה 26–25: ומנחתא ולבונתא ועולתא יקרבין על מרכחא וי יהו אלהא בשמך־, ומנחה ולבונה ועולה יקריבו על מונח יהו אלהים בשמך־. מענין הוא, כי בשורה 21 נכתב, מנחה ולבונה (ועולה)–שהיא לשון התורה ממש. מזה אפשר לראות שיהודי מצרים בזמן הקדום ההוא ידעו את התורה.

ד. בית־מקדש זה היה להם כבר קודם שבא המלך הפרסי השני קִמְבִּיזִס לארץ מצרים; עיין שורה 14–13: וכיו כנבחי על למצרין אגורא וך בנה השכחה־, ובאגורא בא כמבזים למצרים מצא את בית המקדש הזה בנוי (ועיין גם פאפ. III).

ה. בשורה 18 אנו מוצאים את שם, יהוחנן כהנא רבאי (עיין נחמיה, יב, כיב) ובשורה 29 את שמות, דליה ושלמיה בני סנאבלט (נחת) שמריך (עיין נחמיה, ב, יט ועוד). מענינת היא האות א' ב־סנאבלט; וזוהי הכתיבה היותר נכונה של, סנכלט (נחמיה ב, י ועוד; Sin-uballit (סין ה־לִּי). ו. במלה, אגוראי, שהיא מלה אשורית, השתמשו כפי הנראה, או, רק

במצרים, ששם הורגשה יותר השפעת הבבליים. בהרשיון (פאפ. III) מאריך יהודה כתוב, בית מדבחאי במקום, אנורא.

הפאפירוסים האלה מעלים על לבנו את דברי הנביא ישעיה (י"ט, י"ט):
 ביום ההוא יהיה מזבח לה' בתוך ארץ מצרים ומצבה אצל גבולה לה'.
 הדברים האלה נתאמתו ואין צורך לחשבם להוספה מאוחרת מן הזמן של בנין בית-חוגניו, בימי החשמינאים, כמו שעשו בעלי בקורת-המקרא בפשיטות ... ובכלל חשובים כל הפסוקים י"ח—כ"ה של פרשה י"ט בישעיה בהתאמתם לתוכן הפאפירוסים הללו. בהם אנו מוצאים את הדבור ב, שפת כנעני ואת השבועה לה' (פסוק י"ח) וגם את ישיבת היהודים והבבליים במצרים (פסוק כ"ג). מובן הדברים, שיעברו מצרים את אשור, הוא כאן—שיעברו את הפרסים, שהם לכדו את אשור והיו על ידי זה במובן ידוע לאשורים, כי באמת כבשה הקולטורה האשורית-הבבלית את הפרסים ולא להפך. וחשובים הם גם פסוקים כ"ד—כ"ה: היהודים בודאי היו קתנכי המסחר בין מצרים ואשור (המדיניות הפרסיות-הבבליות). ואולי, עיר ההרס (פסוק י"ח) היא עיר ג'ב', שבה הרסו כהני מצרים את בית-המקדש של היהודים, כאמור.

פאפירוס F.

נקנה ע"י מר רופרט מונד. נומר 37,112 בהמוזיאום שבקהירדה.

הנוף הארמי.

1. ב-||| לאב הו יום - ||| ||| לפחנס שנת - ||| ||| ארתחשש מלכא אמר פיא
2. בר פחי ארדיכל לסון (1) בירתא למבטחיה ברת מחסיה בר דינאי (2)
3. ארמאי זי סון לרגל וריות על דינא זי עברן (3) בסון נפרת על כסף
4. ועבור ולבוש נחש ופרזל כל נכסן וקנין וספר אנתן ארין מומאה
5. מומאה עליכי וימאתי לי עליהם כסתי אלהתה (4) וטיב לכבי
6. במומאה דכא זי עברתי לי על נכסאי אלך ורחקת מנכי מן
7. יומא ונה ועד עלם לא אכהל אנרגני דין ודבב אנתי ובר
8. וברה לכי בשם נכסאי אלכי זי ימאתי לי ע"יהן הן גריחכי
9. דין ודבב וגרכי בר לי וברא לי (5) בשם מומאה דכי אנה פיא ובני
10. אנתן למטחיה (6) כסף כבשן ||| ||| באבני מלכא ולא דין ולא דבב

1. סון: היא סינה שביחוקאל (כ"ט, י"י, ל"י) עיין מבוא—למעלה חוברת א' עמ' 6.
 ספק הוא ל"י, אם סין (יחוקאל ל"י מ"י: "ושפכתי חמתי על סין מעוז מצרים", וס"י: "ודל תחיל ס"י) הוא ג"כ סונה. בה"פאפירוסים" שלנו כתוב חמיר "סון" ברי"ו ולא "סין" ברי"ד קור ניל קורא, אמנם, ביחוקאל "סין" במקום "סין" ואומר, שזו סונה: אבל אם סונה וסין (או סון) מקום אחד הוא—מפני מה כתב יחוקאל פעם סונה ופעם סין (או סון)? על כן נראה הדבר (ואף שמות הערים האחרות, שמוכר יחוקאל מפסוק י"ג עד י"ח, ממים כלפי דעה זו) כי סין וסונה שתי ערים היו.

(2) א' תחת ה'.

(3) עיין ההערה שאחרי התרגום העברי.

(4) עיין סוף ההערה שאחרי התרגום העברי.

(5) א' תחת ה'.

(6) המופר השמיט את ה'.

11. ואנה רחיק מן כל דין ודבב כתב פטאסי בר נבונתן ספרא זנה
12. בסון בירתא כפם פיא בר פחי שהדיא בנו נבירעי בר נבונתן
13. לחי בר מנכי (7) עזדנהר בר דומא נבירעי בר ושחן
14. (חיץ לספר): ספר מרחק זי כתב פיא למכמוחיה.

התרנום העברי.

1. בשלשה (ארבעה) עשר לאב, הוא תשעה עשר יום לפחנס, שנת עשרים וחמש להמלך ארתחשסתא, אמר פיא
2. בן פחי ארדיכל (1) לסינה הבירה למכמחיה בת מחסיה בן ידניא,
3. ארמיים מסונה, לדגל וריות בבית-דין של העברים בסונה: נחלק את הכסף
4. ואת הדגן ואת הבגדים ואת הנחושת ואת הברזל ויתר הדברים (2) ושטר אתן, או שבועת
5. המילו עליך ונשבעת לי על אידותם בסמי האלה (3) והוסב לבבי
6. בשבועה הזאת, אשר נשבעת לי על דבר הנכסים האלה, וארחיק את מענותי מעליך מן
7. יום זה ועד עולם, לא אוכל להביא נגדך דין ודברים, נגדך ונגד בנך
8. ובתך על דבר הנכסים האלה, אשר נשבעת לי על אידותם, אם הבאתי (4) נגדך
9. דין ודברים או בני ובתי הביאו (5) דין ודברים נגדך על דבר השבועה הזאת, אנכי פיא ובני
10. אתן למכמחיה חמשה כבשים כסף באבני המלך, ולא יהיו דין ודברים.
11. ואנכי רחוק מכל דין ודברים. פטאסי בן נבונתן כתב את השטר הזה
12. בסונה הבירה על פי פיא בן פחי. עדים כזה: נבירעי בן נבונתן,
13. לחי בן מנכי, עזדנהר בן דומא, נבירעי בן ושחן.
14. (חיץ לספר): ספר מרחק, אשר כתב פיא למכמחיה.

הערה.

מתוך המלות, דינא זי עברין (בית-דין של עבריים) נראה, שהיה בסונה בית-דין עברי. מתעוררת השאלה, מפני-מה נכתב השטר הזה בבית-דין של עבריים ולא שאר השטרות, ואם נאמר, שאמנם כל השטרות נכתבו שם ורק לא נזכר בהם דבר זה, תשאר עדיין השאלה, מפני-מה נזכר דבר זה אך באן ולא בשאר השטרות, במאפירוס H נזכר, ביד של נפא, שתראש שלו דיה, כנראה, השר המצביא את חיל הבירה (פקיד פרסי); מפני מה לא באו הגוברים במאפירוס זה גם כן לביהיד העברי? (עיין גם מאפירוס J). אפשר, שביית-הדין

(7) מנכי הוא קצור השם מנוכאל. והו השם הבבלי Mannu—ki—ilu, בעברית מוכאל (פי—כאל).

(1) הנחתי מלת "ארדיכל" כמו שהיא בארמית מפני שאין בעברית מלה זאת' שתתרגם מוכן זה בדיוק. "ארדיכל" הוא, כידוע, חכם במלאכת הבניה.

(2) זהו מירוש הדברים: "כל נכסן וקנין".

(3) "אלהתה"—לשוך נקבה מן "אלה", מה שאין בעברית (עיין הערה שאחרי התרנום העברי של המאפירוס הקודם).

(4) כלומר אביא.

(5) יביאו.

הפרסי עשה רק את החקירה והדרישה וביהיד העברי הוציא את פסק-הדין, או שלביהיד הפרסי הביאו את הדינים היותר חשובים. כל זה מוטל עדיין בספק, אבל שאלה חשובה עוד יותר היא: באיזה בייד ולפני מי, כלומר, לפני איזה פקיד או דיין, נכתבו כל השטרות של קבוצה זו? – לי נראה, שאני יכול לתת תשובה על שאלה זו. אבל קודם צריך אני לדבר על מלה אחת, שהיא מצויה כמעט בכל אחד מן השטרות האלה ושפירושה לא הוברר עדיין. כמעט בכל הפאפירוסים נמצא אחרי שמותיהם של הטוען והנמען או הנותן המלה, לרגלי ושם פרסי אחרי מלה זו. קוילי וסיים קוראים, לרגלי ואומרים, שמלה זו פירושה תחת, חסותו שלי, מסוך עלי (עיין שמות, יא, ח', או בראשית, ל', ל'), ולדעתם נראה מזה, שכל יהודיה היה תחת חסותו (clientela) של פקיד פרסי, כמו שהיו הבלתי-רומיים ברומא תחת חסותו של אורח-רומא (עיין ההקדמה לה, פאפירי, עמ' 11, והערותיו של קוילי לפאפ. A), גלדיקי ושירר קוראים, לרגלי, אבל פירושם הוא איתו של קוילי וסיים. ולפי זה לא היו היהודים בסוגה ויב בני-חורין גמורים. אבל באמת לא נמצא שום רמז בהפאפירוסים, שהיהודים לא היו שם בני-חורין ואורחים גמורים; אדרבה, להם היו בתים ושדות ואחוזות והיו להם בית מקדשה ובייד שלהם. בפאפירוס 1 של זאכוי, שורה 22, נקראים היהודים, בעלי יב, שמוה נראה, כי היו שם אורחים במלא מיבן המלה. והנה דעתי היא, שפירוש לרגלי הוא, לפני והשם הפרסי הוא שם הפקיד או הדיין, שבאו אליו ובפניו כתבו את השטר. הוא היה פקיד בביהיד הפרסי או בביהיד העברי, ובשטר הנוכחי אפשר שאנו מוצאים דבר זה מפורש בפראזה השלמה: לרגלי וריות על דינא וי עברין. לפני וריות (אשר היה ממונה) על (ראש של) בית-הדין של העבריים. מה שנמצא כאן, לרגלי וריות רק אחרי שם דינא אינו מזור כלל וכלל. לפעמים כתבו, לרגלי (וריות או אחר) שתי פעמים (עיין A.B.C.H.) ולפעמים פעם אחת (D.E.F.G.) ומה שבפאפ. B נמצא פעם אחת, לרגלי ארתבני ופעם אחת, לרגלי וריות גם כן אינו קשה; הם הביאו את דינא לפני שני דיינים, או לכל אחד מהם היה פקיד או דיין אחד (עיין סנהדרין, כ"ג ע"א). ויש לשים לב: פראזה זו נמצאת תמיד רק בתחת השטר, ומפני מה אינה נמצאת באמצע או סוף השטר אחרי שמות היהודים האחרים? – אין זאת, שהוראתה היא, לפני הפקיד פלוני. אמנם, בפאפירוס B, שורה 9,10, נזכר, לרגלי (אתרופרן, וריות) באמצע השטר; אבל אפשר, שקנייה ויזניה גם כן באו לבייד והוזכרו זאת בהשטר בקצרה. ראייה נכונה לדעתי אני מוצא בפאפירוס J, שם לא נזכר שים, לרגלי אחרי שמות הטוען והנמענים, ורק באותו מקום, שבו אנו מוצאים כמעט בכל השטרות, לרגלי (וריות או שם אחר), נכתב כאן: קדם וידרנג רב חילא וי סין. לפני וידרנג שר-הצבא ממונה (עיין שורה 2 ושורה 4-3). דבר זה יש לבאר כך: דין זה היה דין חשוב ביותר והביאורו לא לפני הפקיד הרגלי של בית-הדין, אלא לפני שר-הצבא (עיין פאפ. H, שורה 4). אם, לרגלי היה מציין תחת חסות, אם כן למה לא באה מלה זו בשטר זה? אין זאת כי, לרגלי פירושו לפני. ודבר זה מיכית, לדעת, שכל השטרות נכתבו בפני פקיד פרסי (כבייד של העבריים – אם פראזה זו היא רק קציר הפראזה הנמצא בשטר זה – או כבייד של הפרסיים). וראוי לדעת, שפירוש המלה, לרגלי הוא באמת גם

פאפירוס .G

הגוף הארמי.

- (1) עיין להעדה שאחרי התרנום העברי.

(2) מירושן של שתי המלות הללו אינו מתנור.

(3) במקום „מפסחיה“, מבטחה נראה עתה בעמם השנית (עין מאמ. C וגם D).
 (4) כפי הנראה, זה היה האות האחד של בריתה-נשואין, עיין גם בספריה-התקנים של חמורבי, סימן 128, וזו לשונו בתרגום עברי מלה במלה: „כי יקח איש אשה ולא כתב לה שטר (כתובה), האשה הזאת אינה נשואה“.

5) קיילי לא יכול לבאר כאן את המלה "תכונה" ומתרגם (1) Outfit, כלומר, בגדים בעד ובלה (Aussteuer), אבל זהו דבר שאי-אפשר אחרי שמשורה⁷ ואילך הוא מדבר על בגדים. עיין גם שורות 13-14: "כל כססא דרמי נכסיא", והו' הכסף ושוהיהכסף, שנתן למבטחיה, והכסף הוא "כסף תכונה"; נראה, איפוא, שנתן לה את הכסף לא כדי שתקנה בו בגדים, שהרי נתן לה בגדים, והנה לפי דעתי "תכונה" היא כאן מושג של "תכין" שבמלות "מכתבות" (שמות; ה' ח') "מתוכין" (מלכים ב' י"ב), "כסף מתוכין" שבמלים הוא כסף שקול ומניין, "כסף תכונה" כאן דהא כמו "כסף מתוכין", כלומר, הוא נתן לה כסף מזומן ובגדים.

(6) עיין משלי, ו', ט"ז : "חשובות אמון מצרים".

10. כסף שקלן וו וו וו (באבני מלכא לבש אחרן זי עמר נשתא דזה
11. ארך אמן וו וו ביוו וו שיה כסף שקלן וו וו מחיו ו זי נחש שזה
12. כסף שקל ו ד וו תמחין ו זי נחש שיה כסף שקל ו ד וו כסן זי נחש וו
13. שוין כסף שקלן וו וו וליע ו זי נחש שיה כסף שקל ו ד וו כל כספא
14. ודמי נכסיה כסף כבשן ד וו וו שקל וו וו חלרן ד כסף ד וו ל—באבני
15. מלכא על עלי תמחין לבבי בנו שוי ו זי גמא בה נעבצן תסן ד וו וו וו
שנן משאן ו

16. ד אבן ווו פק וי סלק כפן ו פרבס וזי חצן חדת
17. מחר או יום אחרון ימית אסחור ובר דכר ונקבה לא
18. איתי לה מן מנפסחיה אנתתה מנפסחיה די שליטה ברייתה
19. די אסחור ונכסיהו וקנינה וכל זי איתי ולזה על אנפי ארעא
20. כלה מחר או יום תמית מנפסחיה ובר דכר ונקבה לא
21. איתי לה מן אסחור בעלה אסחור הו ירתנה בנכסיה
22. וקנינה מחר נא יום אחרן תקים (מנפסחיה בערה
23. ותאמר שנאת 8) לאסחור בעלי כסף שנאה בראשה 9) תתב על
24. מזונא ותתקל לואסחור כסף שקלן ווו ו דין וכל זי הנעלה
25. בידה תהנפק ומן חס עד חוט 10) ותהך ולזהאן זי צבית 11) ולא
26. ידין ולא דבב מחר או יום אחרן יקים אסחור בערה
27. ויאמר שנאת ולאנתתי מנפסחיה מהרה ויאבר וכל זי הנעלת
28. בידה תהנפק מן חס עד חוט ביום חר בכף חדה ותהך
29. לה אן זי צבית מן לא דין ולא דבב ויהן יקים על מנפסחיה
30. לתרכיתה 12) מן ביתה זי אסחור ונכסיהו וקנינה ינתן לה
31. כסף כבשן ויענטר לה דין ספרא וזה ולא אכל אמר
32. איתי לי אנתה אחרונה להן מנפסחיה ובנן אחרנן להן בנן זי
33. תלד לי מנפסחיה הן אמר איתי לי בונן ואנתה אחרן להן
34. מנפסחיה ובניה אנתן למנפסחיה כמון כבשן - באבני
35. מלכא ולא אכל ואהנתך נכסי וקניני מן מנפסחיה והן הערת המז

7) קיילי אומר, כי "בבש" הוא ממכר כמו קשישה. שמישהו דאג נסמן בבש. ומביא ראיה מתרגומי השבעים, אבל באמת אנו רואים זאת גם מתרגום אונקלוס שלישי: בבראשית, כ"א, כ"ח מתרגם אונקלוס "בכשוח" ע"י "חורשין" ובבראשית, ל"ג, י"ז הוא מתרגם "במאה קשישה" גם כן, במאה חורשין'.

8) מזה מוכיח סיים, שהאשה יכולה לנשוא את בעלה. אבל זה אינו כן. ששאלת פה הוא רק. מאים עלי (עין הערה שאחרי התרגום העברי).

(9) עֵינַי וְיִקְרָא, ה' כִּיד.
(10) מִדְרֹשׁ וּמִלֵּל יִהְיֶה אֵלֶיךָ אֲבָל זֶה כְּמוֹ מִחוּס וְעַד שֶׁחָדָךְ נֶעֱלֶה (מִבְּרִיטָה, יִדֵּד, כִּינִי).

(11) קו"ל אומר, שזהו כמו "ומוקד" להתגמבא לכל חבר החברה, ולכן משה (המא) אבל כאן א-אשר שהוא כן, מובן הדברים ואלה הוא רק שחזר ללך לה. לכן את בית בלוי.

(12) עיין בראשית כ"א: י"ז, גרש האמה האחת ואת בנה"י, ורחם אונקלוס, פסוק ית אמתא דרא וית ברה"י.

36. מנה (קבל סופר אחרון) 13) אנתן למנמחיה (נסף) כבשן-באבני מלכא
 37. כתב נתן בר ענגיה וספרא וזה כפם אסחורין ושהדיא בנו
 38. פנול ה בר יוגיה ויוגיה בר אוריה מנחם בר וזכור
 39. שהר וזבלו 14).....

התרגום העברי.

1. בששה ועשרים (ז) לתשרי ששה (ז) ימים לחדש אפפוי, שנת עשרים וחמש להמלך ארתחשסתאן.
2. אמר אסחור בן (נחא), ארדיכל המלך, למחוסיה אורמי מסינה לרגל
3. וריות לאמר: אנכי באתי לביתך למען נתן לי את בתך מפסיה לאשה;
4. היא אשתי ואנכי אישה מיום זה ועד עולם. נתתי לך מוהר
5. בתך מפסחיה חמשה שקלים (נסף) באבני המלך; אתה קבלת והוטב לבך
6. בזה. נתתי ליר (ובתך) מפסחיה כסף מתיכן, כבש אחד ושני שקלים באבני
7. המלך, בקף שני ר' לעשרה; נתתי לירה בנר צמר אחד חדש חסוב
8. צבוע בירים 1), ארכו שמונה אמות על חמש, מחירו שני כבשים ושמונה שקלים
9. באבני המלך, מטפתת ארונה אחת, חדשה, ארכה שבע אמות על חמש, מחירה
10. שמונה שקלים כסף באבני המלך; בנר אחד של צמר שחוט 2),
11. ארכו שש אמות על ארבע, מחירו ששה (שבעה ז) שקלים כסף; ראי אחד של נחושת, מחירו
11. שקל אחד שני ר' כסף; פח אחד של נחושת, מחירו שקל אחד שני ר' כסף; שתי כוסות של נחושת.
13. מחירן (ושלשה) שקלים כסף; כד אחד של נחושת, מחירו שני ר' כסף, כל הכסף
14. ורמי הנכסים ועולים לזשה כבשים, חמשה שקלים, עשרים חלורין כסף, שני ר' לעשרה באבני
15. המלך. נתנו לי ולבבי הוטב בזה: ... אחד של נמא 3), אשר בו ארבעה, ..
16. של אכן; ... אחד, אשר יקום על שתי כפות, מחירו שמונה חלורין; ... אחד, פרכם 4) אחד של שן 5), חדש.
17. (אם) מחר או יום אחר ימות אסחור וכן זכר או נקבה אין
18. לו מן מופסחיה אשתי, תשלום מבטחיה בביתו
19. של אסחור ונכסיו וקניניו וכל אשר לו על פני כל הארץ.
20. (אם) מחר או יום אחר תמות מבטחיה וכן זכר או נקבה אין
21. לה מן אסחור אישה, אסחור הוא יורש את נכסיה
- 13) הדומה סתב ופחק שלש מלות אלו ומפני זה לא תרגמתי אותן.
- 14) אינו ברור. הרבה מלות (שמות) חסרות כאן.
- 1) או צבוע משני צדדיו.
- 2) "דב שחוט" נמצא במלכים א' (י') מ"ז ו"ז) ודברי הימים ב' (ט') מ"ז ומ"ז) וע"י
- 3) נמא (מיד, ע"ב): אבל מה ענין שחוט? אצל צמר ארני יפה
- 4) נמא היא. כפי הנראה, המלה בשביל "מאפירוס".
- 5) "פרכם" הוא, כפי הנראה, ארנו של צבעים לכהול בהם את הפנים (ע"י כתובות, ע"י ע"א).
- 6) פירוש המלה "חצן" מסופק הוא. קיילי מתרגם (Ivora) (שן).

22. וקניניה. (אם) מחר (או יום) אחר תקים (מפ)טחיה בקהל
 23. ותאמר : שנאתי את אסחור אישי, כסף שנאה בראשה, תשוב אל
 24. המאונים 6) ותשקול לנאסחור חמשה (ששה) שקלים כסף שני ד', וכל
 אשר נתתי
 25. לירה תוציא מן חם עד חוט ותלך לכל אשר תחפץ ואין
 26. דין ודברים. (אם) מחר או יום אחר אסחור יקים בקהל
 27. ויאמר : שנאתי את אשתי מפטחיה, מזהרה יאבד וכל אשר נתתי
 28. לירה תשיב מן חם עד חוט ביום אחד בפעם אחת 7) ותלך
 29. לה באשר תחפץ ואין דין ודברים. ונאם יקים נגד מפטחיה
 30. לגרשה מביתו של אסחור ומנכסיו וקניניו, ישלם לה
 31. עשרים כבשים כסף, ודין הספר הזה יעומד לה. ולא אוכל לאמר :
 32. יש לי אשה אחרות זולת מפטחיה ובנים אחרים זולת הבנים, אשר
 33. תלד לי מפטחיה, —אם אומר יש לי בנים (אחרים) ואשה אחרת
 34. זולת מפטחיה ובניה, אשלם למפטחיה עשרים כבשים כסף כאבני
 35. המלך ולא אוכל לוקחת נכסי וקניני מפטחיה. ואם אקח איתם
 36. ממנה ומחקן אשלם למפטחיה עשרים כבש (כסף) כאבני המלך.
 37. נתן בן ענניה כתב [את] הספר הזה על פי אסחור, והעדים בזה :
 38. פגיליה בן יוניה, יוניה בן אוניה, מנחם בן (ז)כור
 39. עד וזבלו...

הערה.

שטר זה הוא היותר קשה להקרא ולהתרגם שבכל הקבוצה, מפני שבי חסרות אותיות הרבה ומלים אחדות אינן ידועות לנו. שטר משקין מאד הוא, מפני שהוא שטר-כתוב, שנתן אסחור למפטחיה כשנשא איתה לאשה. הוא דומה הרבה להכתובה התלמודית והכתובה הבבלית-האשורית, אבל יש בו הרבה פרטים, שאינם נמצאים בכתובה התלמודית. למשל: בוז נכתבו רק חובות האיש לאשתו ובפאפירוס זה נכתבו גם פרטים אחדים לטיבת הבעל (עיין למטה בהערה זו). כדי שיוכן השטר יותר ארצה בקצרה את תכנו :

שורה 5—2: אסחור בא אל אביה של מפטחיה ומבקשהו לתת לו את בתו לאשה. היא אומרת: היא אשתי ואנכי אישה מיום זה ועד עולם, ונותן לו את המותר.

שורה 15—6: אסחור נותן מתנות למפטחיה.

שורה 16—15: מפטחיה נותנת מתנות לאסחור.

שלוש מיני המתנות האלה נמצאים גם בדין הבבלים הקדמונים (עיין בספר-החוקים של חמורבי, סימן 137 ואילך): א) מזהרה הוא כבבלית: תרדף. ב) מתנות החתן להכלה נקראות נדן-נדן. ג) מתנות הכלה להחתן נקראות שרקת. מזהרה-תרדף נמצא גם בתורתנו (שמות כ"ב, ט"ז וט"ז). נדן נמצא גם בן בתירתנו (עיין בראשית, כ"ד, ג'ג). שרקת לא נמצא בתורה (אבל עיין יהושע, ט"ז, י"א ונ"ג; שופטים, א', י"ב וט"ז).

(6) פראוה מזהרה.

(7) זהו בלי ספק, פירושן של המלות "כסף חדה".

בתלמוד לא נמצא, מזהרי, מתנות החתן להכלה נקראות בתלמוד, סבלונות¹ (משנה קדושין, ב', ו').

מתנות הכלה להחתן נקראות בתלמוד, נדוניא, וגם הכבלים בזמן מאוחר קראו להן קָדָן (במקום, שְׁדָקָה של הכבליים הקרמונים). בכתיבה שלנו נזכרים, מזה בתולכי, נדוניא והנעלת ליה מבי אביה, אבל כאן ניתן החתן את המיהר לא לאבי הנערה, אלא לאשתו. שורה 17—19: אם אסחור ימות בלא בנים תשלום מבטחיה בכל אשר לו; זה דומה לתנאי כתובה (כתובות, ניד ע"ב וק"ג ע"א). היא תשלום בזה, אבל אינו שלם לחלוטין.

שורה 20—22: אם מבטחיה תמות ובנים אין לה יהא אסחור יורשה. אבל אם יש לה בנים מי יורש אותה? כפי הנראה—בניה, ומזה נראה, שאין הבעל יורש את אשתו, אם לא התנה זאת בכתובה ועיין כתובות, פ"ג ע"ב ופ"ד ע"א; ביב ק"א ע"א: תקנת חכמים היא, שהבעל יורש את אשתו. ועיין גם בספר החוקים של חמורבי, סימנים 163—164).

שורה 22—26: כאן כלול ענין, מאים עליי (עיין בהערות לשורות אלו). תנאי זה, שאם תמאס באישה תשלם קנס, אינו נמצא בכתובה שלנו. אם תמאס באישה תלך לכל מקום שתמצא; מוכן הדברים הוא—תלך לה מביתו, אבל אינה גרושה (ע"ד, מאים עליי כרינו עיין כתובות, ס"ג ע"ב). שורה 26—29: מאיסה עלי.

שורה 29—31: אם יגרשה מביתו, ישלם לה כסף-ענושים. תנאי כזה אינו נמצא בתלמוד. אין זה גירושין במובן של גט.

שורה 31—36: גם כן תנאי, שאין דוגמתו בתלמוד. שלשת התנאים האחרונים אינם אפשריים על פי דין התלמוד, מפני שעל פי דין זה יכול האיש לגרש את אשתו בעל-כרחו, ואז חייב הבעל ליתן לה כתובה ולהחזיר לה את הנדוניא (עיין הערת לשורה 3 בפאפירוס H).

היוצא מכל אלה הוא—כי יסודו של שטר-כתובה זה הוא בדין הכבלי יותר מבדין הישראלי.

פאפירוס H.

נקנה עיימר רוכרט מוגד, נומ. 73.111 בהמוזיאום שבקהיר.

הנוף הארמי.

1. בירח אליל הו פאנוני שנת 1111 דריוהוש מלכא אדין ביב בירתא אמר (1)
2. מנחם וענניה כל (2) 11 בנין משלם בר שלוםם יהודין זי יב בירתא לרגל אדננבי
3. לידניה ומחסיה כל 11 בני אסחור בר צחא מן מבטחיה ברת מחסיה (3) יהודין

(1) יחיד במקום רבים, דבר זה נמצא למעמים תכופות בפאפירוסים הללו (עיין, למשל, שורות 8, 9, 19).
(2) עיין גם שורות 3, 16, 19, 20, "כל" באמת למותר הוא, אבל הוא מציין יותר, שהיו רק שני אחים, לעברית לא תרגמתי מלת "כל".
(3) מזה נראה, שהיו לאסחור עוד אשה ובנים מלבד מבטחיה ובניה (עיין גם פאפירוס J, שורה 3), ועל ידי זה נבין את הדברים בפאפירוס G, שורה 36—31.

4. לזכר רגל לאמר ואנחנו רשיתכם בדין נפא קדם דמנדין פרתוך וידרנג
5. רב חילא לאמר איתנו נכסא לבשי קמר וכתן מאני נחש ופרוז מאני עק
6. וחוצן עבד ואחרן ורשין לאמר אסחור אביכם לקח מן שלומם בר עזריה אף
7. אמר איתי זי בפקודין ופקדו והו החסן ולא התיב לה ומנכן רשיתכם
8. אחר שאילתם ואנת ידניה ומחסיה בני אסחור הושבתם לבבן בארץ נכסא
9. וסיב לבבן בני מן יומא ונה עד עלם אנה מנחם וענניה רחיקן אנחנה מנך
10. מן יומא ונה עד עלם לוא נכהל אנחנה ובנין ובנתן ואחין ואיש זילן קריב ובעל
11. קריה לא יכהלון ירשונכום אנת ידניה ומחסיה דין ודכב ולא יכהלון ירשון לבניכם
12. ואחיכם ואיש לכם ובשום נכסן וכסף עבד ואחרין זי שלומם בר עזריה והן אנחנה
13. ובנין ובנתן ואיש זילון ובני שלומם בר עזריה ירשונכם וירשון לבניכם ובנתכם
14. ואיש זילכם וזון ירשון דין עלא ינתן לכם או לבניכם או למן זי ירשון אבינרנא 4
15. זי כסף כבשן עשרה בנאבני מלכא כסף דו לכבשו והו אחר רחיק מן ארץ נכסא זי
16. רשין עליהם ולא דין ולא דבנבן כתב מעויה בר נתן ספרא ונה כסף מנחם וענניה כל ו
17. בני משלם בר שלומם שהר נמנחם בר גדול גדול בר ברכיה מנחם בר עזריה
18. שהר הוריה בר זכור בר אושעיה
19. חוץ לספר) ספר זי כתב מנחם וענניה כל 10 בני מנחם 6 בר שלומם
20. לידניה ומחסיה כל ו בני אסחור בר צחא .

התרנום העברי.

1. בחורש אלול הוא פאנני שנת שלש נארבעז) להמלך דריוש : בעת ההיא כיב הבידה אמרו
2. מנחם וענניה, שני בני משלם בר שלומם, יהודים מִיב הבידה, לרגל 1) ארנבני
3. לידניה ומחסיה, שני בני אסחור בן צחא מן מבטחיה בת מחסיה, יהודים ,
4. גם הם לרגל זה לאמר : אנחנו העמדינכם לרץ בדין נפא 2) לפני שר-הצבא וידרנג 3)

4) "אבינרנא" היא: כפי הגרסה, מלה פרסית ומובנה "כסף עגושים" (אבינרנא ד כסף).

5) מעות-סופר במקום "משלם".

1) הנחת את המלך "לרגל" כמו שהיא, אבל עיין מה שכתבתי בענין שבתה שבתה

אחרי התרנום העברי של סאפירוס F.

2) כפי הגרסה, "בית דין אשר בנה".

3) וידרנג הוא שם השר, שנתמנה על חיל הבידה, פרתוך (או פרתוך) היה תואר-

הכבוד שלו, שם וידרנג נמצא ב"כ סאפירוס 1 של אמויה שוחה 5, והם שם נקרא פרתוך

5. רב-החיל, לאמר: יש נכסים; בגדי צמר ופשתים, כלי נחושת וברזל, כלי עץ
6. (ושן 4, דגן 5) ועוד דברים, ודברנו לאמר: אסחור אביכם לקח 6) מן שלומם בן עזריה, אף
7. אמר 7: הם 8) במקרון, ונקנו 9) במקרון. אולם הוא אחז (בהם) ולא השיבם לו, ולכן העמרניכם לדין.
8. אחרי כן אתם שאלתם 10), ואתם, ידניה ומחסיה בני אסחור, הישבתם את לבבנו עיר הנכסים האלה
9. ולבבנו טוב 11) בזה: מן ויום זה עד עולם אנחנו, מנחם וענניה, אנחנו מרחיקים את מענותינו ממך.
10. מיום זה עד עולם לוא נוכל אנחנו ובנינו ובנותינו ואחינו וכל איש מאתנו, קרוב או בעל
11. קריה, לא יוכלו להביא נגדכם, ידניה ומחסיה, דין ודברים ולא יוכלו להביא דין ודברים נגד בניכם
12. ואחיכם וכל איש מכם על דבר הנכסים והכסף, הדגן ושאר הדברים של שלומם בן עזריה. ואם אנחנו
13. ובנינו ובנותינו ואיש מאתנו ובני שלומם בן עזריה 12) יביאו דין ודברים נגדכם ונגד בניכם ובנותיכם
14. ואיש מאתכם, או אם יביאו דין ודברים נגד איזה איש על אודות זה, ישלם לכם או לבניכם או למי אשר יביאו דין ודברים נגדו כסף ענושים
15. של עשרה כבשים כסף באבני המלך, כסף שני ד' לכבש אחד. והוא ירחיק אחרי כן מענותיו מן הנכסים האלה, אשר
16. הבאנו דין ודברים עליהם; ואין דין ודברים. מעויה בן נתן כתב את הספר הזה על פי מנחם וענניה, שני
17. בני משלם בן שלומם. עד ומנחם בן גדול, גדול בן ברכיה, מנחם בן עזריה
18. עד יהודיה בן זכור בן אושעיה.

(ואם קורא ב"י ולא ב"י): ידרג וי פרתך חנה = ידרג, אשר היה מה פרתך (ואם מחרג: Gouverneur). מסופק הוא עד פירוש המלה "דמנדין". כפי הנראה, הוא מקד נמך מן המרתך ודרג, ומפני כן תרגמתי "שרהצבא" ו"רביהחיל". המלים האלו כנראה פרסיות הן.

- 4) עיין הערה 5 למאמרו G בתרגום העברי.
- 5) "עבור" הוא מלה מצויה גם בעברית. אבל אחרי שנמצא בתנ"ך "עבור" (דגן) רק בסמיכות: "עבורהארץ" (יהושע, ה' י"א ו"ב), תרגמתי כאן מלת "עבור" במלת "דגן". מלה זו נמצאת גם באשורית *osuru*.
- 6) קבל את כל הדברים.
- 7) שלומם בן עזריה.
- 8) הדברים נתונים.
- 9) בנוף הארץ צריך לקרא "מקדו".
- 10) הקדמת ודרשתם את הדבר.
- 11) שבענו רצון.
- 12) אחי אביהם.

19. (חזק' לספר): ספר, אשר כתבו מנחם וענניה ושני בני מנחם בן שלום.
20. ולידניה ומחסיה, שני בני אסחור בן צחור.

פאפירוס J

נקנה ע"י מר רוכרט מונר. נומ. 37,113 בהמציאות שבקהיר.

הנוף הארמי.

1. ב ווו לכסלו שנתן || || ה' יום - || לתחת שנת || || || דריהוש מלכא אדין (1) ביב
2. בירתא אמר ידניה בר הושעיה בר אוריה ארמי זי יב בירתא קדם וירנג רב חילא
3. זי סון לידניה בר נתן (2) ומחסיה בר נתן (2) אחוה אמם מבטחיה ברת מחסיה בר ידניה קדם
4. וירנג רב חילא זי סון לאמר רחקת מנכם מן בית יוניה בר אוריה הא תחומיה
5. עליה בית הושע בר אוריה רבק לה תחתיה לה בית הפנול בר זכריה רבק לה
6. בתחתיה ומן עלא כוין פתיחן המה מיעה שמש לה אנורא זי יהו אלהא וארח
7. מלכא בניהם מערב שמש ולה בית מבטחיה ברת מחסיה זי יב לה מחסיה אבוה
8. רבק לה זך ביתא זי תחומיה כתיבן מנעל וילכם הו אנת ידניה ומחסיה כל ||
9. בני נתן עד עלם וזי בניך אחריכם ולמן זי רחמתן תנתנונה לא אכהל אנה ידניה ובני
10. ואנתה ואיש לי לא אכהל אנרנכם דין ורבב אף לא נכהל נרשה לבר וברה לכם
11. אח ואחה אנתה ואיש ולכם או גבר זי תוכנן לה ביתא זך או זי ברחמן תנתן לה
12. בשמי אנה ידניה ובשם בני ואנתה ואיש זי והן אנה ידניה רשיתכם ורשכם
13. בר לי וברה אנתה ואיש בשמי ובשם בני שטר מן (3) בר וברה זי יוניה בר אוריה

(1) "אדין" נמצא רק במאמ. H ובמאפירוס הזה. שניהם נכתבו ע"י סופר אחד. מעויה בן נתן, שהוא כתב רק את שני השטרות האלה. לכל סופר היה סגנון אחד במרמס אחרים.

(2) ראה מוף הערה 3 לפאפירוס F (הנוף הארמי).
(3) קשה לחבין את פירוש המלות "שטר מן" גם בשורה זו וגם בשורה 16. בן אחי יוניה בן אוריה נתן את השטר הזה לבני נתן (אסחור) ומבטחיה. יוניה היה הבעל הראשון של מבטחיה והבית הזה הוא הבית. שנתן לו מחסיה, אבי מבטחיה, לשבת בו עם אשתו. אולם הבית והקרקע אינם שלו. בני מבטחיה ישלמו בהם. (עיין פאמ. C). יוניה, כנראה, מת בלי בנים והבית בא כמשך הזמן לידי בני מבטחיה, שהיו לה מאסחור. אולם קרובי יוניה, מעוני, כנראה, כי להם הבית, והביאו את הרבר לפני ב"ד. בני מבטחיה מן אסחור הראו ע"י פאמ. C (עיין שם שורות 13-16). שהקרקע והבית שלהם הם, ובן אחי יוניה כתב להם סמר-מחק. אבל מהו פירוש המלות "שטר מן"?

14. וירשון לבר זברה ואנתה ואיש לכם או גברן זי תזכנן לה או זי ברחמן תנתנו לה
15. ביתא זך וזי ירשכם דין אנתן לכם אביגדנא (4) זי כסף כבשן עשרה הו כבשן—כסף (5)
16. ר 11 לכבשן באבני מלכא וביתא אפם זילכם עד עלם וזי בנכים אחריכם שטר מן (3)
17. בנן זי ין בר אוריה ולא דין כתב מעויה בר נתן כפם ידניה בר הושע ושהריא
18. בגו מנחם בר שלום מחסיה בר ידניה מנחם בר גדול בר בעדיה ידניה בר משלם
19. יסלח בר גדול גדול בר ברכיה יזניה בר פנוליה אחיו בר נתן
20. (חזק לספר): ספר מרחק זי כתב ידניה בר הושע על בית יזניה בר אוריה
21. לידניה בר נתן ומחסיה אחוהי כל 11

התרגום העברי.

1. בשלשה לכסלו שנת שבע (שמונה), הוא אחד (שנים) עשר יום לתחת, שנת שבע (שמונה) להמלך דריוש: בעת ההיא ביב הבירה אמר ידניה בן הושעיה בן אוריה, ארמי מיב הבירה, לפני וידרנג רב-החיל של סונה אל ידניה בן נתן ומחסיה בן נתן אחיו, (אשר) אמם (היתה) מבטחיה בת מחסיה בן ידניה, לפני וידרנג רב-החיל של סונה ואמר: הרחקתי כל הטענות נגדכם מבית יזניה בן אוריה, אלה גבוליו:
5. למעלה בית הושע בן אוריה סמוך לז; למטה בית הפנול בן זכריה סמוך לז;
6. למטה ולמעלה חלונות פתוחים שמה (1); למזרחו בית מקדש יהו אלהים ודרך המלך כינייהם; למערבו בית מבטחיה בת מחסיה, אשר נתן לה מחסיה אביה,
8. סמוך לו (2). הבית הזה, אשר גבוליו כתיבים למעלה, לכם הוא, ידניה ומחסיה שני
9. בני נתן, לעולם, ולבניכם אחריכם ולמי אשר תחפצו תתנו אותו, לא אוכל אנכי, ידניה, ובני
10. ואשה ואיש (מקרובי), לא אוכל להביא דין ודברים נגדכם, אף לא נוכח להביא דין ודברים נגד בנכם ובתכם,

וכי בשורה זו ובשורה 16? הדיו בנים לזניה? מפני מה לא מענו להם ואילו היו לזניה בנים ממבטחיה. הלא היה הבית בא לידם (ככתוב בפאפ. e), אולי פירוש המלים האלו הוא—כי בני יזניה אינם יכולים להביא דיו"ד נגדם מפני שאין בנים לזניה: אבל גם זה קשה הוא.

- (4) "אביגדנא" נמצא רק בפאפ. H, בפאפירוס זה ובפאפ. K (עיין הערה 1).
- הפאפ. K נכתב ע"י סופר אחר, ואף על פי כן יש בו מלה זו.
6. עיין הערה 4 לפאפ. D (הנוף הארמי) כאן הדבר לדיסק.
- (1) זוהי המעב האחת, שנמצא גבולי כזה בשטרות האלה, על אודות המלים הארמיות עיין דינאל, וי. יא.
- (2) עיין פאפירוס D.

11. אח ואחות, אשה ואיש משלכם או (כל) איש, אשר תמכרו לו את הבית הזה או אשר תתנו לו במתנה
12. בשמי, אנכי ידניה, או בשם בני ואשה ואיש (מקרובי). ואם אנכי ידניה אביא דין ודברים נגדכם
13. ובני ובתי, אשה ואיש יביא דין ודברים נגדכם בשמי או בשם בני לכד (ז) (3) בן ובת של יוגיה בן אוריה,
14. או יביאו דין ודברים נגד בן ובת ואשה ואיש מכם או נגד אנשים אשר תמכרו להם או אשר תתנו להם במתנה
15. את הבית הזה, ומי אשר יביא נגדכם דין ודברים אשלם לכם כסף ענושים עשרה כבשים כסף, הוא 10 כבשים כסף,
16. שני די' לכבש אחד באבני המלך, והבית אמנם לכם הוא עד עולם ולבניכם אתריכם לכד (ז)
17. בני יון בן אוריה; ואין דין (ורברים). מעויה בן נתן כתב על פי ידניה בן משלם, הושע, וערים
18. בזה מנחם בן שלום, מחסיה בן ידניה, מנחם בן גדל בן בעריה, ידניה בן משלם
19. יסלח (ז) בן גדול, גדול בן ברפיה. יוגיה בן פגוציה. אחיו בן נתן.
20. (חץ לספר): סמר מרחק, אשר כתב ידניה בן הושע על בית יוגיה בן אוריה
21. לידניה בן נתן ומחסיה אחיו שניהם.

פאפירוס א.

נקנה ע"י מרת סיסילי. נומ. 37,109 בהמוזיאום שבקהידה.

הנוף הארמי.

1. בר ווי לשבט שנת-||| הו יום ||| וו ||| לחתחור שנת-||| וו וו דריוהוש מלכא ביב בירתא
2. אמר מחסיה בר נתן, ידניה בר נתן כל || ארמין וי סון לדגל וריוהוש לאמר אנחנה אשתיו
3. כחרה ופלגן עלין עבריה וי מבסחיה אמן והא ונה חלקא וי ומוסאך בחלק אנת ידניה
- 4, פמוסירי שמה אמה תבא עבר יודן שנית על ידה בימן שניתת מקרא ארמית(1) כונה

(3) עיין הערה 3 להנף הארמי של פאפירוס זה. התרגום. לכדי הוא מוטל בספק מאד.

(4) מערידה שם מענין ויחא הוא אינו נמצא בתנ"ך. בגלל ראי דהא לכתוב בידד עיי השמנת המופאים פאפאפירוסים חללל.

(5) גם השם יסלח אינו נמצא בתנ"ך.

(1) וזו דבר חשוב מאד, יחודי מצרים בזמן מלכי פרס קראו את לשונם בשם "מקרא ארמית" והשתמשו בא"ב הארמי. להאזנות היו אז אותם השמות שיש להם בימינו: בפאפירוס זה אנו מוצאים את השם "יח" בשביל את י", הציין אחר "יח" מראה כי "יח" שם שמות ויחא. ציאר המלח "שנית" הוא כנראה "חקנות". אנו מוצאים שדרכה עמים היו חוקקים אות בתור כתובת-קרקע על יריהם של העבדים. הבבליים היו מחוקקים אות על המצח (עיין גם יחוקאל, סי' די' ר').

5. למבטחיה והא זנה חלקא וי מטאני בחלק אנח מחסיה בלא שמה אמה תבא עבר יוד ן
6. שנית על ידה בימן שניתת מקרא ארסית כזנה למבטחיה אנת וידאניה שליט בפטוסירי
7. עברא וך וי מטאך בחלק מן יומא זנה ועד עלם ובניך אחריך ולמן וי צבית תנתן לא אכהל
8. אנח מחסיה בר וברת לי אח ואחא לי ואנש ולי דלנן למרשה עליתך ועל בניך על דבר פטוסירי
9. שמת עברא וי מטאך בחלק הן רשינך דינא עלא אנחנה מחסיה ובני או נרשה לבר
10. וברת לך ולאנש ולך על דבר פטוסירי עברא וך וי מטאך בחלק אחר ננתן לך אבינרנא כסף
11. צדיך כבשן עשרה במתקלת מלכא ורחיקן אנחנה מנך ומן בניך מן דין על דבר פטוסירי וך
12. וי מטאך בחלק לך יהוה ווי בניך אחריך ולמן וי צבית תנתן ולא דין אף איתי תבא
13. שמה אמחם וי עלימא אלה ולי לו ברה וי לא עד נפלג עליתן כזי ועוזן יהוה נפלג המו
14. עלין וזבר חלקה נחמסן וספר פלגנן נכתב בינך ולא דין כתב נבוחכלתי 2) בר נבזוראבן
15. ספרא זנה ביב בירתא כפס מחסיה וידיניה אחוהי שהדיא בנו מנחם בר גדול
16. שחר חנן בר חגי שהר נתן בר יהואדר שהר שלם בר נתן
17. (חוץ לספר:) ספר פלגן עבר פטוסירי כתב מחסיה בר נתן לידוניהו בר נתן אחיהו

התרגום העברי.

1. בשלשה (ארבעה) ועשרים לשבט שנת שלש עשרה, הוא שמונה (תשעה) ימים לתחזור, שנת שלש (ארבעה) עשרה להמלך דריוש ביב הכירה
2. אמרו מחסיה בן נתן (ו) יונה בן נתן, שניהם ארמיים מסונה, לרגל, וריוות לאמר: באנו לרעה אחת
3. וחלקנו בינינו את עברי מבטחיה אמנו, והנה זהו החלק אשר יביא 1) אליך כחלקך אתה ידיניה:
4. (אחר) פטוסירי שמו, (אשר) אמו (היא) תבא, עבר; חקותי יידי על ירוֹ הימנית. חקותי בכתב ארמי כזה
5. של מבטחיה; והנה זה החלק, אשר בא אלי כחלקי אני, מחסיה; (אחר) בלא שמו, (אשר) אמו (היא) תבא, עבר; יידי

2) ובתנ"ך נכתב tukulti—תגלת (פלאסר); ועיין גם הערה 6 למאמ. B (הנוף

הארמי).

(1) יפול.

6. חקיתי על ידו, חקתי בכתב ארמי כזה של מבטחיה. אתה, נידוניה, תשלום בפטוסירי
7. העבד הזה, אשר בא אליך בחלקך מיום זה ועד עולם ובניך אחריו ולמי אשר תחפון תתן (אותו). לא אוכל
8. אנכי, מחסיה, בני ובתי, אחי ואחותי ואחר מאנשי (קרובי) להביא דין ודברים נגדך ונגד בניך על דבר פטוסירי,
9. (אשר זהו) שמו, העבד, אשר בא אליך בחלקך). אם נביא דין ודברים נגדך על אודותיו אנחנו, מחסיה ובני, או נביא דין ודברים נגד בניך
10. ובתך ואחר מאנשיך (קרוביך) על דבר פטוסירי העבד הזה, אשר בא אליך בחלקך), או נשלם לך כסף ענושים
11. עשרה כבשים כסף טהור, במשקל המלך, ומרחיקים אנחנו ממך ומבניך כל דין (2) על דבר פטוסירי זה,
12. אשר בא אליך בחלקך). שלך יהיה ושל בניך אחריו ולמי אשר תחפון תתן (אותו), ואין דין (ודברים), אף יש תבא,
13. (אשר זה) שמה, אמם של הנערים האלה, ולילו בנה, אשר עוד לא נחלוק בינינו; כאשר תבוא העת נחלוק אותם
14. בינינו וכל אחד מאתנו יקח את חלקו ושטר חלוקה נכתוב בינינו, ואין דין (ודברים), נבי-תכלתי בן נבו-וראבן כתב
15. את הספר הזה ביב הבירה על פי מחסיה וידוניה אחיו; עדים בזה: מנחם בן גדול,
16. ער חנן בן חגי, ער נתן בן יהוארר, ער שלם בן נתן.
17. (חוק לספר): שטר-חלוקה (על דבר ה) עבד פטוסירי, אשר כתב מחסיה בן נתן לידוניה בן נתן אחיו (3).

2) מענה.

3) נמרתי ברעתי שלא לתת בזה את המאפירוס L, אחרי שבאמת אינו שייך לקבוצה זו וכבר נרמס במקום אחר, וגם הרכה חסר בו (עיין למעלה, חוברת א', עמ' 11-12). את רוב ההערות הארוכות נתתי אחר המאפירוסים E, F, G ובשאר אני אנוס לקצר לקצר מסבות טכניות שונות. אנב אעיר, שמפני היותי רחוק מבית-הדפוס ואי-אפשר היה לשלוח לי את גליונות-ההנהגה, נפלו במאמרי טעויות-דפוס אחדות.

בְּלִיל־קֶזֶז.

(ספור)

מאת

א. קֶבֶק.

בהמולה עליוה נפל הגשם מן השמים. קשקש שעתים בשאון פזיזי על גבי הגנות והאילנות ופתאום לא היה... נשארו אחריו צחוק-אושר בשמים, שחתיכות-מוך עדיין היו הולכות ומתזמזמות בהם; נשארו בצות גדולות שהיו מציצות בשמים ומשתדלות לחייך כמותם, עד שבאים תינוקות יחפים במכנסים מופשלים ועוברים את הצחוק... נשאר חיוך עליו על תלתלי הלבנות והשמים המרוחצות כתינוקות וספות-זהר עדיין היו תלויות כדמעות על כל עלה ועלה שלהן.

ריח של שמה תועה באויר, ויש שהוא ממוזג גם במשהו ריח של תפוחים ועשב רך הבא ממרחקים... היה ערב.

על הרגדה של מדם רבינוביץ וזום כבר המיחם וקשקשו הכוסות, אותו קשקוש של חרוה, מהול בצחוק של בריות מחוסר-דאגה שפורץ דרך וילגונות ומקפץ ועובר מרגדה לרגדה, מסוכה לסוכה... מדם רבינוביץ, לבושה בקפיט הארוך והרחב שלה, מזנה את הכוסות, ובמתניות נעו ידיה היפות והלבנות, המעורטלות עד המרפקים. אותה השלוח המתונה היתה שפוכה תמיד גם על פניה המטופחים, בעלי עור רך וחלק. לנגדה ישב שפר, בן בן ליג, בעל קרחת ורקות שוקעות, ופנים בלתי מגולחים וכמושים, וכלו היה דומה לעלה נובל. שאינו יודע גם לבעוס על מה שמעבי אותו כך בלי חמלה... רק זוג עיניו הפעוטות היו מפיקות חיים ומהבהבים כשני נצים. ודריץ אחד היה על פניו שהתמתח אצל שפתיו הסגורות במרירות נקשה; ומפני אותו החרין היו בריות מתיראים ושוממים אותו: דומה שאיזה לעג אכזרי אורב להם בתוכו... שפר ישב כפוף, שתי ידיו נעוצות בין ברכיו המקופלות, וסח למדם רבינוביץ באריכות איזה ספור לא-מלבב. היא הקשיבה במדומה בכונה, אך לפעמים היה חולף על פניה נחוך קל, — ילד ההברות החטופות שהיו אזניה קולטות בהיסח-רעת מהשיחה התומיה בקצה השני של הרגדה. שם היתה מניה רועשת. היא באה לשחות תה עם צרור גדול של יסמין רטוב מגשם בידה, עם איזה נגון עליו על שפתיה ועם חבורת-בחורים עליונים, שמתוך עיניהם הציץ חפץ מוצנע. האפור הכחול לונשקף מבער

הבלווה חקלה והשקופה, בשרה הרענן והורדי, השערות הקצרות והמסתלסלות שנשכטו מקוצתה והורעזו על ערפה החשוף. — כל זה היה אוצר בתוכו איזה סוד, שניעור זה כבר באויר סביב סביב, משעה שהאילנות התחילו מלבלבים והארמה כוסתה בירק רך ומבהיק... היא מלמלה את עצמה על הכסא וצחקה צחוק צלול ופועם לכל הנה, לכל בריחה מצד הבחורים שכתרוה; צחקה — ומעיני-חקטיפה שלה, מהגומא הקטנה בלחיה, מפיה הפעוס בעל השפתים הרעננות, נצנץ ורעד, נצנץ ורעד כבד במרחקי-אופק אותו הסוד המתק, שעליו מתלחשת במאפליית-ערב השטח הענונה, עליו הוזה גם הלבנה הגלמודה, והלילה נאנח בסתר.

שפר הקשיב למה שספרה לו מרם רבינוביץ על ילדיה המחוכמים, על בעלה הפרוד כל כך בקנטורא עד שאין לו פנאי לבוא אצלה, על כל מה ששמע שפר מפיה כמה פעמים, וזרק לרגעים הבטות של במוץ כביכול כלפי מניה והבחורים העליונים, ובקרב תססה הרגשת משטמה אל מניה המפיקים אושר. מנענע הוא את ראשו לדברי רבינוביץ, כלומר: מה-זה, כך, כך... ובכלו חשב באותה שעה, דוקא זכרים כאלה אוהבות הבתולות הללו, בעלי ראשים ריקים והלצות שטחיות, אבל בני-אדם הגונים... תפס הרדור זה, הספינו בארם והטמינו בחריץ העמוק שבצד שפתיו...

בין הצעירים נפלה מריבה קלה: בצדור פרחי השטח שהביאה מניה היה נעוץ פרח כחול אחד, שהדביקה אותו אחר כך אל חזה, התחילו חולקים מי יזכה לפרח זה. כל אחד פשט את ידו. נדמה לכל אחד שבגביע פרח זה נניו אותו הסוד המלהיב הזה בנצנוצי עיניה... מניה צחקה מאושרה-ככתה מלכה ולא ידעה למי תתן הבכורה: לכאורה הרי כלם צעירים, וכלם אוהבים אותה. היא השתמשה וסמלסקי רדף אחריה. סמלסקי — בתור בריא ופלא חדוה, מתגאה בשריריו ובכח ידיו, אליו נגלתה מניה בעירה א. יתר עם גפנופי החמה הראשונים, וכיון שראה אותה ספק בכל כמו כף על ירך, וקרא, אח, חיים, חיים! השר יקח... ומאו התחיל רואה חלומות יפים שמניה מולכת בהם. מניה, פזיזה, מהירת וקלה, ידעה להשתמש סידיו בכל פעם שננע בה, רצה מסכיב לשלחן, קפצה במרוצתה על גבי כסאות ולבסוף חבקה את מרם רבינוביץ, סבכה מסכיב לגופה, באופן שסמלסקי לא יכול לתפוש בה. ומרם רבינוביץ עמדה בין שני הצעירים וצחקה משוב לב. שפר חיך, וקרא אל סמלסקי:

— כבודו רודף אחר פרחים? ואני לא ידעתי. שמעתי מספר תמיד בשבתי של הרוסמביף האנגלי, אבל שהוא אותך פרחים, — זו לי חדשה!
— צחוק, קלוש פרץ מפי הבחורים. רבינוביץ ורקה לצדו מבט-תנוחה, וסמלסקי ומניה היו עסוקים בשלהם ולא שמעו כלל. פתאום תפס סמלסקי בשתי ידיה של מניה, התיק אותה מעל מתני רבינוביץ וחבק אותה מאחוריה. אך מניה התחילה צוותת פתאום: ירך נא... ירך! בקול תקיף כזה, עד שהרפה שלא במתכין. דומה שדבר-מה הפחידה בורעות סמלסקי... נמלה את הפרח ומסרה אותו לשפר.

— יסול נא, אדוני!

-- במה זכיתי ? שאל זה.

-- כך, יקח...

אדמומית קלה סמקה את לחייו השוקעות. ידע. שאלו עמדה מניה באותו רגע על הנדוד היתה זורקת את הפרח המימה. נטל שפר את הפרח וזרקו לתוך המשטמה.

-- למה עשה אדוני כך ? הוא אינו אוהב פרחים ? -- שאלה מניה נעלבה כתינוקת.

-- פרחים אני אוהב, אבל לא היטיבה מרתי לחתוך את פסק-הדין.

בכלל אין צורך לצער שום איש.

מניה כמעט שלא שמעה את דבריו עד גמירא; עיפה הלכה אל קצה השלחן, ישבה על מקומה ונפנפה במטפחתה על פניה המלוהטים. על כדיוחה סמלסקי וחבריו לא ענתה. נמעה נמיעות אחדות מן התה הצונן שלה ושוב התחילה מנפנפת על פניה. בשתיקה הביטה לפניה הבטה סתם וידיה קמפו מתוך פזור-נפש עלה אחר עלה מצרור היסמין שלה. הבחורים שתו תה ופספסו עם בעלת-הבית, שפר הסתכל מרחוק במניה. שתי ידיה, הנשענות על השלחן בחורי מרפקיהן הורדיים, היו ענולות ולבנות כחצובות שן. ובכפיות הכף שלה, כשקמפה את העלים, היה כל כך הרבה חן וגרציה רכה. על מה היא מהרהרת עכשיו, שאל את עצמו ולא יכול לסלק את עיניו ממנה. מדם רבינוביץ הגנישה בזה.

-- למה צער איתה, מר שפר ? יראה נא, את כל הצרוד השוחתה -- אמרה רבינוביץ.

-- כלום צערתי איתה, מרתי ? -- פנה שפר בשאלתו אל מניה.

מניה תקיפה פתאום מהרהרה.

-- איתו ? במה ? איני זוכרת מה שאמר לי אדוני -- ענתה לו, ומיד אספה מלוא כפה את כל העלים הכחולים והלבנים שהיו צבורים לפניו גל גדול, נגשה אל רבינוביץ והתחילה זורקת איהם על ראשה. רבינוביץ מלמלה בראשה נערה אותם בידה, וזו זרקה וזרקה.

-- מפורפה ! מה את עושה ?

-- חסל ! -- קראה מניה פתאים ככלות הפרחים מידה -- עתה אצא ואלקט

יסמין אחר...

ומניה אספה בכף ידה את חנן שמלתה ובקפיצה ישירה ירדה מן הרבדה

אל הגן הסמוך לחצר.

-- ואני אחריו -- אמר סמלסקי ויחד אחריה.

היושבים על הרבדה ראו מרחוק כשמצנצנת ומלכינה שמלתה של מניה ונעלמת לרגעים בצללי הגן. לבסוף נתעלמה כלה בצל. רק בגנעי דומיה היה נשמע מן הגן רשרוש האילנות, צחוק צלול, קטע של גנן, בסוף נשתק אף זה. ומשם הגיע ריח שמה משער, מקצה העירה נשמעה נעית העדרים השכים מן השדה. ממערב לגג האכסדרה היה איזה מין עוף מצפצף ומצפצף בלי הפסק, וגוע לרגעים מחמת מתיקות.

על הרבדה היה הכל שותקים ולא ידעו הבריות מה כשף אותם כך.

- מנו! - קרא שפר בצחקו הקלוש, - כלתי-נגמר והדוקרני-רצוני לומר סמלסקי... חוששני שמא יתחיל סוף סוף לכתב בחשאי שירים על לבנה ופרחים הכל בגדר האפשרות...

צחקה הכנופיה. סמלסקי ודברי שיר-כלום אין זה מנותק.

- כך, כך. בחור זה נתן בסכנה-לגלגנו חבריו.

מדם רבינוביץ מתוך נחור מאונס אָמה על שפר באצבעה ונתנה את ראשה דרך תוכחה. מיום שמניה שכרה אצלה את החרר הפנוי ברירת הקיץ שלה נקשרה נפשה בה, מפני שלא פסקה מניה מספר בשבתם של ילדיה, קלסה אותם וטפלה בהם, - והרי זה החונף היותר מתוק ללבה של האם הצעירה. חששה שמא חצי-הלגן של שפר יפגעו אף בחמתה, הורדו והשיאה את החבורה לענין אחר.

- יודעים אתם - קראה בהתפעלות פתאומית - הרי אצל קיומה שלי צמחו

כבר שתי שנים!

- שמעתי את זאת מפיה של מרתי זה פעמים-העיר שפר.

- אבל האדונים הללו לא שמעו.

בבקר כשהניקה את בנה חשה פתאום דקירה עצומה בשדה, אחד כך מששה באצבעה חורי שתי שנים בפיו. כל אותו היום לחצה שמחה סתומה את לבו ולא פסקה מפמפט על זה עם מניה, עם המשרות, וכתבה לבעלה שיבוא. - מה דעתכם, היבוא?

הבחורים לגלו עליה ועל שמחתה. חא-חא-חא, כסבורה היא שהגברים הם נוחים להתפעל מדברי שמות כגון אלו כמו שמתפעלות הנשים. לא, בעלה בדאי לא יבוא.

ובינתיים ירד הערב בחשאי מן השמים הכהים ופרש את כנפיו על העולם. מבעד היליונות של הרבדות אדמו אשי-מנורות עמומים, וצללים התנועעו על הכר שלהם...

אל החצר נכנסה בפסיעות חשאיות ובתנועות אמיות עלמה כבת שבע, עשרה, שמונה עשרה שנה. שערותיה ערמוניות וגזוזות תלתליהן כתנענעים על מצחה כרעמת ארי. דומה היתה בגזרתה ובתלכשתה לתינוקת, אלא שנבות עיניה הסמוכות זו לזו היו לפעמים מצטרפות ומתרוממות, ודמות לה כמו שמחשבה כבדה מסרידה אותה. היא באה אל החצר בלויית סטורנט צעיר מחוסר-שפם, שהלך אחריה כצל.

- משזיזק! משזיזק! - קראו כלם בשמחה. כלפי העלמה, שכנה חברותיה מאיזה טעם בשם של חבה זה.

- תה? - שאלה רבינוביץ את הפנים החדשות.

- תודה! - אמרה היא - לפני רגעים אחרים שתינו שנינו.

- ואני אשתה שוב - ענה כוגרוב.

- הוא יניח אוקינוס אל פיו - אמרה משזיזק בצחוק, והכל הרגישו

בחמימות-של-קורבה שהתלבטה באותה המלה, הוא...

באותו רגע יצאו מן הנן מניה ואחריה סמלסקי, שותקים, סריוויים ונכוכים כמקצת... ראתה מניה מרחוק את האורחת והתנפלה אליה בשמחה

ובקריאה: "משיזיק-משיזיק; היכן היית...". חבקה את צוארה ונשקה לה.
— הוהרי, מאניה, הרסבת אותי קלי. מהיכן את באה? אף שערויך רטובות
הן... — אמרה משיזיק והשתדלה להשתמש מורעויותיה.

— מו; אסור לננוע בה... קראה מאניה. נמלה את הצרור הגדול של
הפרחים הלחים שקטפה והתחילה קנה עליה בכל כח. משיזיק נסה, וזו רודפת
אחריה, קנה וקוראה: "הרי-לך! הרי-לך! משיזיק-משיזיק!...".

כשהוציאו את הסנורה אל הרברה חשבו השמים ועמקו יותר. מכאן ומכאן,
מבין הגדרות, היו נגלים ונעלמים ככתמים בהירים שמלות ופידוקים לבנים. לפני
הרברה עברה איזו כנופיה ונשמע מתוכה צחוק בתולה חפשי והמולת קולות
צעירים. מאיזה חלון הגיעה נגינת גרמפון. תינוקות המו... —

— רבותי! אפשר נלך למיל? הבה נלך ליער, באמת... — אמרה משיזיק.

— סק! חוצפה! בשעה כזו וליער, ומה ישארו ה"פפשה" וה"מקשה"? —
התלוצץ אחד.

— אני "גדולה" אני, ועומדת ברשות עצמי.

— האמנם? לנגל בוגרוב מתוך נמיעת התה — ואני לא ידעתי בלתי
היום... צאינה וראינה: היא נדדו-לה — ובוגרוב האריך ב"גדולה", כזה שמתקנה
היניקת מפונקה, וחזר לנמיעותיו.

— רבותי! ביער כל כך טוב עתה. כל כך טוב... — אמרה משיזיק
כמתחמאת ופשמה לפניו את ידיה.

— ואני מסופקת אם אוכל ללכת עמכם. ילדי עדיין אינם ישנים — אמרה מרם
רבינוביץ.

— יזנרע! — קרא אחד מן הבחורים — האקמה תישנם.

— הוא מועד. אם אין אני מישנתם אינם רוצים בשום אופן לישן. בבקשה

המתיני קצת.

נכנסה אל הבית והכל עמדו והמתינו ליציאתה. בוגרוב סים מעומד
שתית תהה שלו. מן החלון הפתוח נשמע היה קולה של רבינוביץ: "וחלב
נתק להם? וביצים? לא בכו?". לאחר רגע יצאה וספרה בהתפעלות פרטים
ערך "פעוטיה". ידעה שהכל מלגלים להתפעלותה, אף-על-פי-כן נהנתה היא נופה
מספוריה.

מבית רבינוביץ יער מהלך מיל וחצי בדרך הקבש, ובצאת החבורה ללכת
כבר היה לילה.

ובחור-בדור הלילה, ושחורים-שחורים הצללים. השדות החשכים שממביב
נשמו כלפי השמים בחמימות ובלחלוחית... והשמים משקפים ממעל שקועים
בהדרדר עמוק ושומרים את מרם הגדול; רק הכוכבים יש שמרמזים וקורצים זה
לזה בחדוה...

בני החבורה הלכו ושתקו. דבר-מה נלחץ אל לבותיהם; בתוכם הלכה
מאניה, צעירה ורעננה כרכובניה במלואה. שערותיה היו נוצצות לאור הירח
ומשולשלות לה על ערפה ברמות שתי מחלפות-אמלס, שמומינות את היד למגע...
בתוכם הלכה סוניה, תינוקת שתקנית זו, בעלת העינים הגדולות שנוגזות בתוכן
תמיד איזו מחשבה עמוקה, וברברה היא נלחצת אליך בנופה באמונה רבה כל

היגוק מסש, וזו — אינה אלא אשה עירונית, שכל חייה מהרכזים בבעלה ובילדיה, ואנב אורחא היא נהנית גם מחלקותיהם של נברים אחרים. דבר ידוע... אלא מאי? סתם... יפות הן, השד יודע אותן, בלכתן שתיהן שם ושני צללים ארוכים-ארוכים נמשכים אחריהן ורומזים עליהן זה לזה בשתיקה..." לו נעים לצייר לעצמו שגם הוא מהלך שם על ידיהן, כתפו נלחצת אל כתף אתה סחן, והוא מדבר אתן על חייו המקולקלים, על חלומותיו שבטלו, וצלו אף הוא נפל מאחוריו — שלשת צללים מתמתחים מאחריהם באלכסון הדרך...

סמוך ליער ישבו מאניה ומשיז'יק על שנים מן העמודים הקטנים, שעמדו משני צדי הדרך, והמתינו, לפנים מן היער התיארו להבנם.

וביער היתה בתחלה חשכה גדולה ולא ראו איש את חברו. חסימית של לחלוחות עטפה את כלם, קור-עכביש היו מלפפים לרגעים את פניהם; דומה היה שהלילה נוטר נח בחמימותו על פניהם, על ידיהם ודבק בהם... אך מכיון שהתרגלו קצת אל החשך התחילו מבחינים את סדני האילנות, את גופות האנשים, מכאן ומכאן ננצצה ביניהם לבגות השמלות של שלש הגשים. שותקים היו ודוחקים זה את זה ומבקשים דרך. יש שהענפים היו משפילים על דרכם, ואלה שהלכו בראש ונפגעו היו מתרים בהולכים אחריהם: "הזהרו". העצבים מתמתחים בחמימות מבושמת זו. מנע קל בכף זה או זו, רשרוש שמלה, כתמי-לבנה, שבר וזל, — כובש את הגשמה באיזה כשוף בניספות-היער, והאנשים היו כחולמים. יש שהגברים היו תוהים בלבותיהם: חסימת ריחנית זו מנין? מנשימות הליל או מבשר הגשים?...

יצאו אל מקום מדרון וזרעו כלו ננה-הלבנה. אילנות התברדו עליו רחוקים זה מזה, וכל אחד שתק לעצמו ביחידות... מאניה ומשיז'יק שוכו חבקו זו את זו והתרחקו מן הבנופיה. ואיש לא ידע את סוד-הגוער שהפריש אותן מן הצבור. איש לא ידע את סוד-הגוער שמעון השתפכות-הנפש מתוך התבודדות... פתאום התחילה שם מאניה מזמרת בקולה הרך והערב:

Ночи безумные, ночи бессонные,

Ночи послѣднимъ огнемъ озаренные...

קולות השירה היו מסתננים דרך ענפים ומכבים ומגיעים אליהם כל כך נוגים-נוגים. — אח, שדה! מימיכה לומר... העיר סמלסקי.

— קס! הניחו לשמוע—השתיקתו רבינוביץ, והלכו שותקים ומקשיבים.

ועיני שפר נפקחו לרוחה, ופיו גם כן נשאר קצת פתוח... הצלילים נפלו לתוך נשמתו כאבנים מזהירות ודלחו אותה, ובבלבו אותה והעלו מקרקעיתה כל מה שהיה שם ממון משכבר הימים; ונפשו היתה כל כך דואבת, כל כך דואבת ונושה בו ולא ידע מה... היא שרה על העלים הגכמשים בסתיו, על חדות-החיים מאוחרה, על "לילות נרדיר-שנה, לילות שגעון"... והוא חסף, בלע, קלם מן האויר את הצלילים הנוגים, הצלילים המדאיבים כל כך. נרמה לו שהיא מזמרת על עלומיו הוא שהלכו לבטלה, בלי שמחה, ואינם חוזרים שוב עולמית, על חלומותיו שנבלו ואין להם שום תקנה... והתפלל בנפשו על עוד צלילים רכים, עוד מלים נוגות וטובות. עוד! ועוד!...

רעם מחזאות-כפים הבחילו והתגודד. קול השירה פסק. מתרעם וכועס

פרש שפר מן החבורה. צר היה לו על שפסקה הזמרה. בזכרוננו נחרת הבית הראשון, וחור וחור עליו כמה פעמים בפני עצמו:

Ночь безумная, ночь безсонная —

נדמה לו שאותן הבתולות, שזהורי שמלותיהן נשקפים ממרחק החשך באגדת-קסם, — קרובות אליו מאד. שהן מבינות, חשות מה שישם אדם אינו יודע ואפשר מה שלא ידע הוא בעצמו בבירור, ולכן נמשך אחריהן.

הוא נגש אליהן. הבתולות כאלו נפגעו מקרבתו והפסיקו באמצע דבורן. — המרעתי ?

הנחוך הקל שטם תוך כדי דבורו מסביב לפיו הביע בודאי איזה צער. מפני שהעלמות מהרו להרגיעו. רגעים אחדים הלכו והקשיבו אל פסיעותיהם העמומות על גבי האזוב הדך.

— משרר... משרר... — נשמע פתאום מאיזה מקום מבין הענפים.

פני מציז'יק הפיקו חרדה.

— מה זה? — שאלה בלחש והקשיבה אל הצווחה הנמרצה.

— קס! המתינו... — לחשה גם מאניה בפנים מאומצים והרימה את כפה

כלפי אונה. עמדו והקשיבו.

— משרר... משרר...

— הרי זה קול עוף — באר שפר.

— משונה — הביעה ציוז'ק מורגעה, ופסעה הלאה.

— משי, משי... — נסתה מאניה לחקות את הקול וצחקה.

נשבה רוח לחלחה ונגרדה את רעמתה של משיז'יק, עד ששערותיה היו נראות כבעלות-חיים. הבלוזה הדקה של מאניה הודיעה ופעמים שדבקה אל בשרה והבליטה את שרמוטי נופה. האויר נסתפג כלו בריח של זפת וארנים. העלמות שאפו את האויר מלוא ריאתן. ושפר התחיל פתאום נוקש במקלו על האזוב הדך, על הענפים, לחץ את שני אגרופיו ועשה איזו תנועה נמרצה, עצבית ומשונה. תשוקה עזה תקפה אותו לרוץ, לתפוש את מאניה ומשיז'יק בידיהן ולרוץ אתן, נתאוה להוציא איזו קריאה מפיו. מחמת התאוות הללו גדלה בו ענמת-נפשו עוד יותר. ועוד יותר הצטמצם כלו והכניס את ראשו אל בין כתפיו.

— מפני-מה שותק אדוני? — שאלה מאניה.

— ומה ארבר? שמה אפשר לדעת על מה דחיתן נדברות בגשתי אליכן?

שאלה זו היתה שלא מן הענין. שפר הרגיש מיד ברבר ולכו נבזה.

— כלום דבר-זה הוא ענין לאדוני? — שאלה מאניה שהלכה באמצע, בכפיפת

ראש קלה כלפי ציוז'ק ובמבטם אלכסן ושמחי לצדו.

— ומדוע לא?

— כן, הריהו אדם מריווי כזה, ואנו ילדות קלות-ראש.

פני שפר נעו בעוית-רגו ועשה תנועה משונה בידיו.

— מריווי! — קרא -- רבנו-עולם! מנין לכלכן שאני אדם מריווי אני?

מתוך קולו נשמעה מעין התמרמרות על איזה עלבון.

— מה? אינך אדם מריווי? — שאלה מאניה בתמיה ענבנית, ובכדי לפייסו,

מהרה ואמרה: אבל אין זו אלא ליצנות... משיז'יק, הרי אפשר לומר לסר שפר,

...?

עיני משזיזים היו מביטות באותה שעה למרחוק. נלחצה משזיזים פתאום אל מאניה ואמרה בקול תינוק נפחד:

— מאניה! מה זה שם? שם... אתם רואים? — ומענינה נשקף פחד.

— היכן? איננו רואים.

— הנה, שם! רואים אתם, שם...

בזוית אפלה ורחוקה פוזו קוראור אחדים על הענפים הרועדים.

— שמה! הרי זו הלכנה שם, אור הלכנה, ותו לא...

— הלכנה? כמדומני ששם הולכת איזו תמונה... אינכם רואים צעף?

לכן?... — דברה בנשימה תכופה וברוח נפעמה. חבקה את זרוע מאניה ונלחצה אליה בגופה.

שלושתם עמדו והסתכלו בבתמי-הלכנה הזעים, שהפחידו כל כך את דמונה של משזיזים.

— הלכנה! מוכן שאין זו אלא חלכנה, מיר ניכר הדבר. מה לך, פיזיק

שלי? למה נעשית היום עצבנית כל כך, שמה? ... כך, — אמרה פתאום — ארוני

רוצה לדעת כמה נדברנו? לכאורה אין אלו אלא דברי שמות. סתם! דברנו...

היינו הולכות ושוחקות ומסתכלות בשמים. ורגש אחד משותף תפש פתאום את

שתינו, מעין ענמת-נפש תקפה אותנו. על מה? משום מה? לא ידענו. והנה

הולכות אנו, וחשבות משום מה באה תונה זו בלבנו. והנה משזיזים אימרת...

שבילילה כזה טוב לאהוב... ואני אמרתי, האם, שלא רק בלילה כזה.

אלא בכל הלילות טוב שלא להמנע מאהבה... מה? וכך היינו הולכות ודוברות...

בבקשה אל נא תגלה לאיש, והיינו דוברות על אודות האהבה. מה? ענין יפה,

א? ח-ח-ח...

— כמוכן, הרי זה ענין של פיוז — אמר שפר באירוניה — להלך בליל

לבנה ולדבר על אהבה... פיוטיות!

— ודעתי אני, שפיוזי יוותר ויפה יותר לא לדבר באהבה. אלא לאהוב

ממש. מה? הא, הא, הא.

— אלהים! מה טוב... — קראה משזיזים פתאום ועיניה תעו בלילה. ומה

טוב, הלילה או האהבה. לא אמרה.

נשכחו של שפר נעשתה פתאים שוב יחורה ומכווצה: עלמות-חן אלו לא

אליו תבאנה להשקיט את ענמת-נפשן הסתיקה, את גענועיהן לאהבה, לא אליו

תבאנה...

— משום-מה שותק ארוני? — שאלה אותו מאניה וסקרה אותו בעינים

חודרות, כאלו התכוונה להפוש על פניו נחוך של אירוניה.

— הם! אתן אוסרות אהבה. מה אהבה, לכאורה? לא כלום.

ותוך כדי אמירה, חשב בלבו. לא צריך. למה לצער אותן? וכח ממיר

דחה אותו להראיב ולעקוץ בלשונו.

— מה פירוש "לא כלום"?

— לא כלום. אין האהבה אלא אגדה, בני-אדם חולים ברו אותה.

משזיזים הסבה פתאום בהנועה נמרצה את פניה אל שפר ושאלה:

— מה אמר ארוני, מה? אנשים חולים? למה "חולים"?

— אהבה, שאין ספוקה בצדה, הרי זו מחלה.
 משיוזיק הסתכלה בו ושחקה, כאילו דבר-מה לא היה מחוור לה.
 — ארוני אמר: ב ד ו... הביעה אחר רנעים אחרים.
 — כך, ומוסיפים לברות.
 — אבל... אבל, ארוני! והמציאות מהי?
 — המציאות? הע, הע... תאות המינים, זכר ונקבה, ותו לא, הע...
 — אי, אי — קראה מאניה ונענעה בידיה, כזו שנכוו אצבעותיה —
 לא, מר שפר, תהא האהבה מה שתהא, העיקר שמוכה היא. למה אכזר, מוכה
 היא, ודי!.. אלך אליהם; — קראה פתאום, עמדה והלכה אל החבורה. נשמע
 היה הר קפיצותיה העמומות עולה מתוך רשרוש-שמלה וצפצוף שפתים עליו.
 נגשה אל פדם רבינוביץ, חבקה את זרועה ואמרה לה:
 — הוי, יקירה! אלמלי שמעה את הפילוסופיה ששפר מביח שם... האזנים
 גובלות.

— על מה?
 — על האהבה, חא-חא...
 — על האהבה, חא, חא, חא... אני משערת... ואת נמלסת מפילוסופיותי
 ל כ א נ? הרי זה מסתבר מאליו.
 מאניה הבינה את הרמז ולא מצאה לכתחלה תשובה נאותה, רק חשה
 שאניה ארמו קצת. ואחריה הלך סמלסקי ודבר בקולו הרוע, שכל כך אהבה
 אותו. בכל כחה התאפקה שלא להפנות אליו את פניה, כאלו חששה שמא
 תלכד באותה המציאות" שעליה הטיף שפר...
 — ובאמת — אמרה בכדי להשתמש מתשובה — משום מה הוא רע כל כך
 שפר זה?

— מי יודע. לדירי הוא עלוב. המאושרים אינם רעים.
 מאניה לא שמעה את תשובתה. אליה הגיעו מלין של בריחות שלחש
 סמלסקי אל אחד מבני-החבורה. לא יכלה להתאפק וצחקה אף היא. אבל גברה
 על יצרה ולא הסתכלה בו. הרי גופו בריא, נמוש וקל בתנועותיו, הרי פניו כל
 כך יפים, רעננים, וצחוקו הרי יפה כל כך!..
 סוף סוף לא התאפקה. הפקיעה את ידה מאורועה של רבינוביץ, והלכה
 אל סמלסקי.

בתחתית המדרון, בצל אורן אחד, עמד שפר ומשזויק. נשען בכתפו אל
 האילן עמד שפר ונקש מתוך פוור-נפש במקלו על הקרקע ונהנה בנפשו מעצ-
 הילדות שהסתמן על פני משזויק העצביים והמפוחרים. שעה קלה עמדה שקועה
 בהרהורים, כאלו בקשה בנפשה פתרון לאיו שאלה חמורה ומציקה, פתאום קפלה
 את כפיה השמחות לפניו, ואמרה בקולה המחנן:

— אלהי! הרי ישנה אהבה מהורה... קראתי על אודותיה, ואני יודעת...
 אהבה מוכה!.. מהורה כאמת!

פני שפר נעו מתוך נחץ ארסי. מן האילן, ננש אליה והרכין את
 פניו סמוך-סמוך אל פניה, עד שלעיניה היו נראים רק ספיח-וקן, קסמים,

קמטים ודבר-מה מלגלג ודע. היא לא נעה ולא זזה, כי אם הציצה בו מתוך פחד של צפיה...

— הם... תשמע נא, חביבתי! — אמר ונשם בפניה — הרי אני לפניך מבוזר כזה, אבל נשמתי מזה, תאמיני-נא, מזה ומהורה, מפני-מה לא אהבו אותי... מפני-מה אין מרחי אהבה אותי?
עשתה פסיעה קלה לאחוריה.

— ע-ע... אדוני לא מצא עדיין אותה האשה... עדיין יפגע באשה שתאהב גם אותו.

— אימתי? אימתי?...

פתאום הרים את ראשו ונרתע לאחוריו. נבהל מן המחשבה שחלפה את מינו: מה עשה? הוא מתאונן לפני תינוקת זו? הוא מתחנן לפניה?... כזה את עצמו. מה החשוב עליו? האחת ברחה, וזו...

— אָה, יקח שד... — לא התאפק וקרא בקול. לסתותיו התעוותו בתוך כך באופן משונה ונגלתה שורת שנים חיוקת.

נגש שוב אל האילן שנשען אליו קודם לכן ונבלע בצל. היא עמדה על מקומה בראש מטה. הלבנה שפעה עליה הרבה אור ולחבורה שעמדה בגובה המדרון נראתה משויק, הלבנה והמזארה כלה, כתמונה-אווירית מרוקמת בקווי לבנה... בוגרוב עמד שם יחידי ובפנים מתרעמים ובגבות משפלות השקיף למטה והשתרל לחרור בעיניו אל החשכה. לבסוף קפץ ורץ אליה. היא הרגישה בו — ובתנועה אינסטינקטיבית נמשכה אליו, כאלו בקשה לה מפלט ומנוס...

שפר יצא מן הצל ופניו נראו שקטים, רק לגלוג רק ודוקר היה מפזז עליהם.

— נו, אני עוזב אתכם כאן והולך לי. הדבור, הי, הי, לחוד, והמעשה, כמובן, גם כן לחוד, הי, הי, הי...
והלך לו.

ותוך כדי דבורו הרגיש שדבריו אלו היו מיותרים לגמרי, לבו היה נוקפו, והוא הלך וזכר בלחישתו: „почи безумным, почи безумным“, כאלו אמר להשקים בזה את המית-הלב.

את טאניה ואת סמלסקי לא מצא בתוך הכנופיה. הם התרחקו אל אחת השדרות. על מצע מעילו של אחד הצעירים שכבה מדם רבינוכיץ שטוחה על צדה ותומכת את לחיה בידה. מתחת לשניוץ הרחב והקל, היו בולטים השרמוטים הרכים והיפים של גופה הגדול והמלא, ודומה היתה לאיו פנתורה יפה ואיתנה, שמכירה ביפיה וכחה. קיוצה אחת משערותיה, הפרועות טחמה שכיבה, נפלה על לחיה, ובעיניה נצנץ הליל עם הלבנה שלו באור שחור ובלתי-טובן. והיא הרגישה בזה, מפני שכל כך משונה היה צחוקה העצור והמוצנע. כל כך משונה היה לראות אותה, הצנועה והזהירה חסיד בתנועותיה, כשהיא קוטפת בכף ידה הלבנה בכסף את העשבים וזורקתם על ראשו של הצעיר ששכב על כרסו לא רחוק ממנה, ראשו נשען על שתי ידיו ונשם בפניה, נושם באש תאווה. הוא מתלוצץ ודובר, שהיא מתקנאה בודאי בכתולות הללו, שהן עדיין כנות-חורין ומהירות לכל איש... והיא זקפה עליו פנים טהים כביכול: „מה

אתם אומרים עליו? מהו בעיניכם בשאלתו? הרי יש לה בעל, בנים והיא אוהבת אותם, ומה לה עור?" והוא משיב לה באותה החוצפה הרגילה אצל גברים מאמינים בכחם והשוחרת את הנשים, — שהמלה "בעל" בכלל היא חולין כל כך ומחוסרת ענין... "מה אתם אומרים לחוצפה זו?" קוראת היא בזעם מעושה וסוחרת על פניו בלול שבידה.

הם דברו במון מרפרף ובדיחי והציתו זה את זה בנשימותיהם. נשען בשכמו אל אילן אחד, בידים נעוצות בכיסי מכנסיו, עמד שפר וסקר אותם כאלו מגובה ומתוך לעג. הרגישה בזה מרם רבינוביץ ולא נעם לה.

— אדוני שפר! — אמרה לו — איזו רוח רעה נכנסה בו היום? הרי הוא מהלך כאדם שיש לו תרעומות על העולם. ישב נא כאן, על ידנו. מפני-מה הוא עומד שם?

דבריה גרו אותו, והתאפק שלא לעשות עויה של תיעוב. צחק צחוק לא-מבעי וענה:

— כשאני עומד הריני קרוב יותר אל הלבנה...

— למה לו הלבנה. וכי אף היא התאהבה?

רצה לומר: "יהי כן — כלום המוה הדבר?" ואולם התאפק וענה:

— מאי "אף"? לרבות את מריה?

מדם רבינוביץ נכשלה כלשונה ומהוך מבוכה השתדלה לחפות על בונה.

אך שפר לא שמע לה ולא נתן לה לדבר: "אין רע, אין רע, חלילה! מילא... כלילה כזה... בשר ודם... מה לעשות... אל נא תצטדק..." ומבוכתה גדלה על-ידי כך יותר.

למטה, בשפוע המדרון, ישב בוגרוב והחזיק על ברכיו את ראשה של משיז'יק. ידיו היו מסתבכות בשערותיה וראשה היה כפוף-כפוף אל פניה המיסבים אליו... הלבנה השרתה עליהם את אורה ונראה היתה מרחוק כל תנועה קלה שלהן. ואיוו דממה משונה השתררה פתאום על שתי הקבוצות הללו. רק לאט לאט רשרשו האילנות. באיוו זוית חשכה ומסותרת צפצף עוף אחד, ודומה שהוא בעצמו מהפעל מסלסולי קולו המתקנים. מנבכי היער נשמעה התחילת זמרתה של מאניה. שנפסקה באמצע. ושוב דממה. מצפצף רק העוף בלבד, מצפצף במחיקות רבה כל כך. דבר מה, כעין בועה, עלה בגרונו של שפר והתחיל צובטו, ירד אל לבו והתחיל מוצצו ויונקו. נדמה לו לשפר שעוד מעט ויבכה. נכה והשתדל לנבד על הרגשתו זו. התחיל מהלך על שטח קטן אילך ואילך, אילך ואילך בפסיעות פשוטות ופזיזות. נזכר במעשה שהיה בליל אביב אחד שקפצה עליו הסמיריקה, ובפחד היה עתה הושש שמה עוד מעט, עוד שעה קלה ויתחיל אף עתה צוות צוחה לא יפה כל כך, כבו באוהו הלילה. גם בלילה ההוא היתה דממה, רק צללי האילנות נעו על הקרקע. הם ישבו אז בחדרה של משיז'יק העומד בקצה העיר. שפר יצא וישב על ספסל ותלה את עיניו בשדה: שם היתה דממה שטוחה בכנפיה על האדמה... משיז'יק קפצה דרך החלון והלכה לה לנודד יחידה בשרה. החבורה שנשארה בחדר התחילה פתאום להתרועע, נאבקו, צחקו, זמרו. שפר התרומם מכספסלו ונגש אל החלון. כשראו את ראשו נשתתקו כלם פתאום, כמו שהינקות מתישישים בשעה שגדול

רואה אותם בקלקלחם. כלם כאלו נתבלבלו ולא ידעו מה לעשות. וצר היה לו על זה, ורצה להראותם, שאף הוא יכול להשתובב כמותם, ואין מה להתבייש לפניו. ועשה מעשה-ילדות, שלגבו היה שמותי, מנוחק, לאימה. הוא נופו הרגיש בזה מיד ונתכיש, הכל נתבישו אף הם. ובכדי להשכיח את בלבול-הרעות קראה מאניה לצאת למיל. ובחוץ היה ערב יפה. לאט נעו צללי האילנות על האדמה ועל כתלי הבתים, וכך מתוק היה ריח השמה שולף באויר... פתאום—אינו יכול לזכור את זאת בלי רגש של תיעוב וכאב של בושה—פתאום התנפל אל אחת הגדרות והתחיל בוכה, בוכה בקול, בצווחות משונות ולא יפית... נזכר שפר במעשה כבוער זה והתחיל רץ במהירות-במהירות על השטח הקטן. והלב נמצץ, נמצץ... פתח את הפידוק, את הוילט, העביר את כפו הרועדת על חוזה אחת ושתיים. דומה היה לו שרמשים קטנים וזחלים על כשרו מתחת לבתנתו. „אלהים!... אלהים!“ דובבו שפתיו בחכיפות, אף-על-פי שלא האמין באלהים. נסה לחרור אל גבכי היער, אבל החשך הפחידהו וחזר. האם העיקר שבחיים כבר כבר חלף, אבר ולא ישוב עוד, או אותו עיקר חסר אצלו מתחת בריתו? רבוננו של עולם... האכנס אין תקנה עוד לנעוריו שחלפו בלא חמדה וללא אהבה ותענוגיה... האמנם עד עולם לא יחוש על פניו את נשימוניה של נפש אהובה, יפה... אלהים!“ ועמד שפר על מקומו בלי נוע, וידיו צנחו באיך-אונים ומבטו תעה לצדדן. „אח, לחבק את מי שהיא!“... ופתאום, שלא במתכוין, נפל על הקרקע, השתמח בכל נופו, כבש את פניו בעשב הלח, וידיו היו מזרועות בזעזע קונבולסי כשהן דבקות ונלחצות אל האדמה...

וכשנתכנסה כל החבורה וקראה לו לחזור הביתה, הרים את ראשו והציץ בהם שעה קלה בעינים עכורות, אחר כך קפץ ועמד בבגדים פרוצים, בחזה מגולה ובראש פרוץ ומורד, והסתכל בהם מלמטה למעלה בעינים זועמות, מתחת לנבות מכונסות. הוא נפחד פתאום מן ההכרה עד כמה נכרים לו האנשים הללו המקיפים אותו, עד כמה נכרים הם לו בשמחתם, באשרם, בנעוריהם. הם לא יתנו לו, ואף אינם יכולים ליהן לו, אפילו מפה אחת מאושר זה שנפשו עירגת לו כל כך. ונכרי יהיה גם הוא לבריות כל הימים, מפגע לשמתם... עשה בידו תנועה רפויה ואמר:

— לכו לכם, רצוני להשאר עוד כאן... אשוב... אשוב לבדי.

— ננו, שפר! כיצד ישאר כאן לבדו. מומב שילך עמנו — דברה אליו סרם רבינוביץ.

— חייכם, ממורף הוא!—היאך זה נשאר אדם יחידי ביער, ואחד כך הולך דרך שדות, בלילה, יחידי...

— אין רע. אני הולך תמיד יחידי... תמיד יחידי — אין רע...

ומיד הפך אליהם את שכמו והלך, הלך לפניו היער, אל עביי-מחשכיו מבלי בקשר דרך. ולולים שרמו את פגיו, קורי עכביש דבקו בעיניו והוא הלך...

* *

*

... מרם רבינוביץ שכבה לישון עיפה מן ההליכה הממושכה, אך השנה לא באה, בקרבה, תססה איוו הרגשה לא-נעימה, לבה כאלו היה נוקפה על חטא שחטאה ולא ידעה מה, נרמה לה, שנהגה היום בחברת הצעירים קלות-ראש מופרזה, אבל לא רצתה לחטט בכך, מן הטיול ומן הצעירים ושיחותיהם נשארו לה דפיקת-לב לא-סדורה וערפל במח, ערפל מתיק ומשכר... שכבה זמן רב והקשיבה אל הלחש שנשמע דרך קיר-הנמרים מחדרה של מאניה. שם היה חשך ובדאי ישב שם סמלסקי. נשמע היה קול אחד מחונק ומרוסק דובר ודובר בלי הפסק, נשמעה מעין לחישת-תחנונים, אנחות-כתר... הלחש הזה מתוך חשכה גרה את עצבי האשה הצעירה, חם היה לה, הוציאה את רגלה הערומה מתחת לשמיכה, את ידיה נתנה לאחורי ערפה ושכבה כך בעינים עצומות... בתוך הערפל שבסחה תעו קטעי-דבורים ושיחות ששמעה היום בכל הערב, אחד מן הצעירים אמר לה ביער, שצריכה היא להתקנא בבתולות, שבנות-חורין הן והרשות בידן לאהוב את מי שהן רוצות, מה ענתה על זה?... בשים אופן אינה יכולה לזכור את תשובתה, וזה גורם לה צער, משום מה אינה זוכרת?... רצון סהים רחפה פתאים לקפוץ מן המטה ולגשת אל החלון שהיה פתוח, כסחצית נופה כפופה לנבי חוץ, עמדה והסתכלה, הלבנה, שנשכחה יחידה בשמים הרחבים והכהים; הצללים, שהתכנסו והתחבאו בצדי הכתלים והגדרים; רצועת-הנהר שנצנצה והבהיקה מבין סבכי האילנות כקמיע גדול של כסף שנחלה על ענפי-האילנות,-- כל זה רומז להרהור שבצנעא, להרהור גדול ומתוק... צמרמורת קלה חלפה את בשרה מחמת רוח מצוננת קצת, ונעים היה לה מאד, חלונה של מאניה היה גם כן פתוח, והלחש היה נשמע ביתר דיוק, לרגעים נשמעו נשיקות חשאיות. יצר רע הקף אותה לשמוע את צלצולן, ישבה על ארץ החלון, כשהיתה חובקת את ברכה, ורגלה השניה היתה מורדת ערומה על הקרקע, וחשבה בלבה שמאניה בודאי מאושרת עתה מאד. טוב למעים אושר כזה, אח, מה טיב... לבה גוע מחמת מתיקות וכלה נשתקעה בהרהור-חטא, בלבה תפסו מקים בזה אחר זה אחדים מן הצעירים מיודעיה; פעם בוגרוב, פעם סמלסקי ופעם גבר אחר...

והבעל... והילדים?...

ירדה בקפיצה מן החלון, רקקה ואמרה בקול: ספן, הרי זה שנעון, אי!... ונשארה רגע עומדת באמצע החדר, אחר כך חטפה ונתנה עליה את שמלתה, נתעטפה בסודר ויצאה בפסיעות חשאיות מן הבית, רגעים אחרים עמדה כחצר, שאפה באפה את בשמי-הליל הרעננים, תלתה את עיניה בצל הקיטון של הבאר ובצללה של עצמה שהתמתחו על קרקע החצר, הציצה כלפי הנהר הכבדיק מבין האילנות, ותמיה נעשה לה פתאום, מה שעדיין לא אהבה אפילו פעם אחת, וענמה נפשה מאד על אותם הימים, ימי בתוליה וחרותה, שעברו עליה ללא אהבה, ועקשיו... כלום הכל אבר עכשיו ואין להשיבו... כואב היה לבה ובקשה לבכות, רומה לה שאלו נמצאה סמיכה אצלה ברנע זה איוו נפש אחת, היתה מספרת לה הכל, הכל אהב כל צערה ואת כל צמאה לאהבה, רצתה לפנות לבה אל בעלה, לכוז:

אליו את הרהוריה, אבל קשה היה לה הדבר בלילה זה, לה היה עתה ברי, שאת בעלה לא אהבה אפילו פעם אחת. בת מקשיבה וענותנית היתה והמכימה להנשא לאותו הבעל, שנתנו לה אבא ואמא, היו לו פנים נאים ועינים יפות ורוחה היתה נוחה הימנו, אבל אהוב לא אהבה אותו.

פתאום נזרעוה מתוך ההכרה שהיא עומדת כאן יחידה בלילה עם מחשבות מרופות כאלו. מה זה לה היום?... הלב כל כך דופק—הרהורי שטות שכאלו... והחליטה להכנס אל חדרה, לשכב ולהרדם, אך מיד חזרה בה. במסתה לא ירוח לה, ויצאה מן החצר.

ורממה רבה היתה תלויה ועומדת באויר פרושת-כנפים, עד שנדמה, שאתה מרגיש בועזעי-הכוכבים. מן הבתים היו נופלים על הקרקע צללים רחבים. מנגד היתה מכהיקה איוו וזוגית בחלון, שקועה בהרהוריה ומסתכלת בצלה הלכה לה מדם רבינוביץ וגררה אחריה מחזרות בנות-קול גלמודות של פסיעות פעוטות... כתינוקת זו, שוב התענגמה נפשה על שהיא מהלכת יחידה בלילה, יחידה... פתאים היא נוכרת, ששם ביער נעץ בה אותו הצעיר את עיניו היוקדות, את פניה להטת נשימתו התכופה, וידיו היו נתקלות כל פעם בידיה... נזכרה בזה וחשבה: ובאמת, כלום אינה מסיגלה עוד לקבל ולתת אהבה, כלום אין נופה נאה ורענן עוד וכלום כבו כל הנחלים בלבה.

אלהים! הרי צעירה היא. רעננה ורבבת-לח, אם לא עכשיו—אימתו?...— שוע בה לבה מעצמת גענועיו.

עברה דרך סימטת-הנוצרים, החבויה כלה בצל אילנות צפופים, וננשה אל הגשר הארוך של הנהר. שם עמדה תמונה אחת נשענה אל המעקה. מהחלה נפחדה, אך הכירה מיד את משיזיק. התלתלים נפלו על מצחה ועל לחייה של משיזיק בלי סדר, ופרועות-זקופות התנועעו השערות על ראשה, ודומה היה שביניהן מתרחשות ורומשות מחשבותיה המבולבלות והסמיות-מן-העין. עיניה היו מחמת ננה, הלכנה גדולות ונוצצות באור משונה ופניה חורים-ירקרקים ומוארים באור פנימי.

—משיזיק! אינך ישנה עדיין? — קראה רבינוביץ בחבה וחבקה את צווארה. —לא, איני יכולה לישון, אף מרתי אינה ישנה. —בלילה כזה אין השנה תוקפתך. האויר כל-כך מחניק בחדר. —כל כך טוב לי עתה, כל כך טוב! אי אפשר לישון... שתי הנשים נשענו אל המעקה והסתכלו בנהר. סף-כסף מלוטש היה שטוח עליו, שהתפוצץ בסופו לרסיסים; המים שבקרבנו חיו שחורים. —או, מה עמוק כאן...—אמרה משיזיק. ואחר רגע הוסיפה—שם כל כך קר, חצך,—נורא! — והזרעוה תוך כרי דבורה—וגלחצה אל רבינוביץ, ביגורובי, חלפה מחשבה במח רבינוביץ.

—משיזיק!—אמרה לה פתאום—אמרי לי, את אוהבת?

—כך, אני אוהבת.

—את בוגרוב? הוא בחור טוב.

—כך? הוא טוב? א? — קראה ועיניה אורו משמחה ותודה.

—חזות=פניו גלוי וטובה כל-כך.

—באמת, א? — פניה הפיקו התעירויות ובקשו לשמוע עוד ועוד...

מדם רבינוביץ חפצה לומר לה דבר-מה, אך פיה נשאר פתוח וזקפה, עינים תמהות על טשיו'יק: מאיזה מקום, סמך אצלן, נשמעה יכבה נחנקה, חשאים וממושכה. שתי הנשים הביטו זו אל זו... פני טשיו'יק נעשו מפחרים.

—מה זה? — שאלה.

—לא כלום, זוהי בוראי צחת איו צפור-ליל—ענתה מדם רבינוביץ ומיד חזרה שוב לענין:

—טיב שאהבת בחור כזה—

—מדם רבינוביץ! נורא לאהוב, נורא מאד! הרי איני ישנה וחושבת, וחישוב, ורק אחת אני חישובת. מתוך טיב לאהוב, אבל נורא, מדם רבינוביץ! כשהוא מנשק, כשהוא חובק...

וכבשה פניה בשתי כפות ידיה.

הרהורים זרים, בלתי מסודרים, כחילות פראים פשטו על גשמתה, כבשוה ומלאו אותה חרדה... טלסלה פתאום בתלתליה והסירה את ידיה מעל פניה.

—מדם רבינוביץ...—אמרה ופסקה מיד, מפני שהתקשתה רגעים אחדים להמשיך את דבריה, רק בתנועה עצבנית היתה כורכת על אצבעה אחת מקווצותיה ועיניה הגדולות והשואלות היו תלויות בשמים.

—מדם רבינוביץ! תאמר נא לי אף היא, האהבה פעם בחייה? רצוני לומר בבתוליה? אומרים שאין אהבה-עולם, ישנה רק אהבה-שעה. כלום אמת הרבה? כלום סופה של כל אהבה לחלוף כחלום, ומה נשאר אחר כך? ... —הם! טשיו'יק שלי!... כן, האהבה היא חלום עובר, אבל אשרי מי שחלם חלום זה פעם אחת בחייו, ולוא רק לשעה אחת. יפה אותה שעה אחת ואשרי הזוכה בה!...

ושוב התמתחה פתאום באויר, כעין רצועה מתנפנפה ומורעועה, יבכת-חשאים דקה, טרופה ומרוסקה... הפעם נדמה להן שהיא באה מן הערבה העומדת אצל הגשר, כפופה אל המים.

—מה זאת?

שתי הנשים הסבו בחררה את ראשיהן לאותו המקום שהיבבה הניעה משם. עיני טשיו'יק נתרחבו, וכשהיא נלחצת לגופה של רבינוביץ אמרה לה בלחישת יראה: כמדומני שאדם יושב שם, כפוף...

—הבלים! אין זה אלא צל. של בול-עץ וכדומה—ענתה רבינוביץ, כשהיא חובקת את הגוף הצעיר והמעורן של טשיו'יק וסיפגת להט אשו.

וחבוקות ודבוקות זו בזו עמדו שתי הנשים ושפכו שיחן זו בחיק זו. מדם רבינוביץ ספרה בלחישת ריהתת ובנשימה קורחת על איוו אהבד מדומה, אהבה בתי-סורים גדולים שסופה תליה. ספרה בהתלהבות, בהתרגשות ובפרטיות סתמיהה. פתאום ראתה את פני טשיו'יק הנשואים אליה והרי הם מפיקים הקשבה ואמונה, ופרצה פתאום בצחוק.

—ת-ת-תא... הרי כובתי לך! פתיתי, הרי כובתי לך! מימי לא אהבתי

שום אדם ולעולם, לעולם לא אוהב עוד, ל־עוֹלָם... שומעת את, משזויק, ל־עוֹלָם לא, ת־ת־חָא... ומדמ רבינוביץ פרצה פתאם בצחיק היסטירי...

משזויק קפה עליה עינים נפחדות ותמהות וקראה בחרדה: מדם רבינוביץ!... אז התגברה זו פתאום על עצמה ואמרה בטון אחר, משונה מאד:

— נו, די להשתטות! עת לישון. לבי חביבתו עת לישון.

משזויק חבקה את זרוע חברתה, נלחצה אליה ושתייהן פסעו פסיעות אחרות לצד שפת הנחל. מתחת הערבה התרומם פתאום איש אחד בראש גלוי ופרוע, ומהר לעזוב את מקומו בפסיעות פזיזות כבורה.

— שפרו—נזרקה מתוך חרדה סתומה מפי שתי הנשים בבת אחת ונתעכבו קצת במקומן.

— משונה הדברו—אמרה לבסוף מדם רבינוביץ—אדם משונה...

משזויק הנפחדה התיראה לילך לבדה אל ביתה ומדם רבינוביץ לותה אותה. כל הדרך שתקו וְאָ דברו כלום.

השחר כבר עלה בשעה שמדם רבינוביץ חורה לביתה. השמים חורו, הכוכבים קמנו וכבו אחד אחר, כאלו התרחקו ועלו, התרחקו ועלו למרום, אל כסא הכבוד... והצללים על האדמה נעשו קלושים יותר. מתחת החצרות ראתה את סמלסקי יוצא; רגע נתקלו מבטיהם זה בזה וסמלסקי מהר ונעלם שוב באותה חצר. לכתחלה תמחה מדם רבינוביץ מה לו ולכאן, ולבסוף נזכרה ברבר וגחכה. היא נזכרה, שבמקומות הללו נמצאים איכלסי, אותן הנשים... ממאניה--לכאן. כך הם הגברים, טפוז!... חשבה בלבה מתוך ליאות גדולה...

...כבר האיר הבקר. העשבים הבהיקו מאל. זומרת-צפרים רעננה ומצלצלת נשפכה באייר, ורבינוביץ יושבת עדיין על הרברה וחושבת... היא חשבה על חייה העוברים בלי תוכן ובלי ניצוץ של אישר. חשבה על איתו הקץ שכל כך מתיראה מפניו משזויק. הרי חולף האביב, חולף הקיץ ונכנסים ימית גשמים ורוחות קרות. כמו אשתקר יושבת היא בעיר, בזירתה שכבר נמאסה עליה עד לגעל-נפש, מטמטמת לפני המיחם עם מארזות כמותה, מטפלת בחרד-הבשול ובחרד-הילדים, ולכל כליון-נפש ונגענועיה הרבים לא יהיה זכר.

לכל סוף... חשבה.

אודיסא, 10 מאי תרס"ז

משירי אפיקור.

אם שעה אחת נסלה לך בג'עמים.
השעה המשתקת באה —
התמכר לה, מסר לה את גשמתך, —
כי לא לעולם תשחק לך השעה.

אם שעה אחת נסלה לך בג'עמים —
אחת היא ואין לה-שונה ;
בכלום תלילה כך גם היא חולקת מהר,
בחיון-לילה צוללת היא בתהם נשנה —
וחי הסנים ! שאין יודע אמה, ואינה גם משער,
מה-שמור לך בעקבה...
אם גיל לך צפוי, או צרה לך אזהרה ? ...
כי לא לקראתך הולך, וגם בא-עתידך,
הוא אורב לך אחורי כתף ומסריך ...
ואלהים — הוא עשה את השמים כחולים,
ואת הסקה ברה,
ואת הלבנה יפה,
ואת הכוכבים צלולים —
לא לשמחת לב הבריות ולא להנאתם.

אורות מְתַעִים הָמָּה —
לְהַתְעוֹת בָּם, וְלִגְנוֹב בָּם אֶת־דַּעְתָּם שֶׁל הַבְּרִיּוֹת—עָשָׂם...

הִגָּה וּמִשְׁכָּה גִּינָה לְשִׁחְקִים.

אוֹתָהּ קָסָם הַשָּׁמֶשׁ —

קָלָה, קָלָה לְשָׁמֶשׁ !

וּבֵין כֹּה—אֵינָהּ רוֹחֵשׁ בְּנַעֲשָׂה

מְאֻחֶרִי עֲרֻסָּה —

הָאָדָם, עֲנֵן אָמֵשׁ

בָּא עֲלֶיהָ —

וּמִכֶּסֶה...

הִגָּה וּמִשְׁה לְקַבֵּךְ לְלִבְנָה, לְכּוֹכֵב,

אוֹתָהּ קָסָם הַשַּׁחֵק —

קָלָה, קָלָה לְשַׁחֵק !

וּבֵין כֹּה—אֵינָהּ רוֹחֵשׁ בְּשִׁמְזֵן הָרַע,

מְאֻחֹר הוּא בָּא,

וְעַל כִּתְּמָהּ הוּא רוֹכֵב ,

רוֹכֵב וּמִצַּחֵק...

הִגָּה וּמִשְׁכָּה גִּשְׁמִתָּהּ לְעֵנִן הַמְּאֻחֹר,

אוֹתָהּ קָסְמוּ הַשִּׁחְקִים —

קָלָה, קָלָה לְשִׁחְקִים !

וּבֵין כֹּה—אֵינָהּ רוֹחֵשׁ בַּשָּׂד וּבַקֶּרֶר

לָהּ כִּרְרֵה מְאֻחֹר ,

עוֹד מַעֲמֵ וְהַיִּלָּה לְתוֹכוֹ—נִעְבֵּר,

וּמִצָּה לֹא יָקִים ...

אני —

עת רמי מתבקני, מאמין גם בקרי —

נודו דברי:

אם שעה אחת נמלה לך בנעמים —

לך שב על יד הפסנתר ופרט עלי הנמים —

פרט לך שירת-חגים, שיר עלזים,

ואת חלונה פתח לשמש המזהירה,

והאליסה בעתרת קנרזהר פונים,

על פניך ועל השירה...

נאמור:

אלהים! אני יודע גם יודע —

כי רק להתעוררני בראת את האור...

אך לי לא היה שמשך אור מתעה!

גם לאחרני אני צופה, ויודע מה-שם געשה...

אלהים! לא היה אורך לי—אור מתעה...

וצא ורקד לקראת הלכנה מלכת-נשפים,

ורקד ברחימו לאור החור, לאור הקשפים;

רקד והלהב את-פניגי השחקים—את-הפנכים

וצאנו במחולות גם הקה, השביבים הנאנים;

ושבכם הפחול—ונגלו אחדים מרוקם,

ונגלו על ראשה, על ראשה באשם וחם—

נאמור:

אלהים—לא היה אורך לי—אור מתעה!

ועוד אסת אנד לך:

אם שעה יפה שותקה לך —

אל תִּמְצָעָה :

עוד לִמְנִי שָׁעָה דִּלְקָה אֵשׁ עַל הַמִּנְהָח.

וְעוֹד אֶבְלֹתָ מִן הַנִּזְכָּח —

הָאֵשׁ הַתִּלְקָחָהּ, וְהַנִּזְכָּח — גִּמְלָה רַחֲמִים...

וְעַתָּה קָרֵב וְרָאָה :

הַעֲצָם הַמְרוּכָה, גַּם הָאֵשׁ אֵינָהּ!...

רַק אַחַת הִיא הַשָּׁעָה הַמְשֻׁתָּקֶת!

לֹא תָהִה לִבִּי עוֹד, לֹא רְאֵתָה עוֹד עֵינַי:

יּוֹם יָשָׁה אֶחָד וְלוֹ יָדָמָה גַּם יוֹם שְׁנִי :

לֹא נִקְטַף פֶּרֶחַ עוֹד וְאֶחָד צֵץ בְּמִקְוֵמוֹ —

וְאֵם רָאָה תָלוּם מִטֹּב אִישׁ — לֹא נִשְׁנָה לוֹ תְלוּמוֹ...

אִם אָהֵב פֶּעַם אָדָם לֹא יֵאָהֵב פֶּעַם שְׁנִיָּה —

רַק פֶּעַם יִחְזֹר עֲלֵם בְּזִרְעוֹת יִשְׁהַתִּיחַ...

עֶבֶר לֵיל הַכְּלוּלוֹת, שְׁחַר מֵרַת מְהֻנָּה —

הַחֶסֶן אֵינוֹ חֶסֶן וְהַפֶּלֶה אֵינָהּ כֶּלֶה...

לֹא שָׁב עוֹד דָּגַע שָׁעֵבֶר וְלֹא קָרָה עֲדָנָה בְּחֶלְדִּי:

שִׁיאֲבֹד לְאִישׁ וְקִנּוּ סָחַע וְחִזּוֹר לוֹ זֵיל יִלְדִּי...

אִם אֶף הָעֶבֶר צָד — לֹא יָעוֹב עוֹד אֶת צִידוֹ :

אִם מִשְׁעַר כְּבֹד הַשִּׁיר לֹא תִשְׁמַע עוֹד אֶת הַדוֹ...

יִצְחָק קֶאֱנִלְסוֹן.

לח.

היהודים והיהדות ברומניה.

מאת

ד"ר יעקב נאכט.

ב (*).

היהודים ברומניה, שנזכרו במקורות עבריים עוד בשנת ש"ב (שו"ת של הר"י קרא), לא היו מינבלים כל-כך בזכותיהם כל זמן שרומניה היתה תחת ממשלת טורקיה (1878—1391). בענייני-דת, וביחוד בענייני הקהלות, התייחסו הטורקים והמושלים המקומיים אל היהודים כמכללות ידועה, להרבנים היו כח ועז מסעם הממשלה. כמאה שנה (מאמצע המאה הי"ח עד אמצע הי"ט) היתה נהונה במולדווא-וואלאכיה כהונת חכם באשי, שיסד השולטן בתור אות-חסד לר' נפתלי כהן (בעל „סמיכת חכמים" ואב"ד בפראנקפורט) כשעמד לפניו בקונסטאנטינופול (1). השקידה על התלמוד ונושאי-כליו והשאיפה לקנות רבנים נאותים בקהלות ולהגדיל תורה ולהאדירה, שהיו רגילות בכל ארצות פוורנו מיום נדלות ישראל מספרד, היו מצויות גם בארצות האלה. אמנם, מספר הרבנים הגדולים שבארצנו, שבא זכרם בקורות הימים ההם, מיעוט הוא, אבל הם לא חסרו מכל וכל: ר' יוסף שלמה די'למירינו מספר, שמצא בעיר יאסי כמאה הי"ז, את הרב הקדוש שלמה בן אראווי הרופא יושב והינה בחכמת הקבלה יותר מארבעים שנה וחבר בה ספרים, ובאחרית ימיו, בהיותו בן שמינים שנה, בא ירושלימה (2). ועוד בתחלת המאה הי"ט היו ברומניה רבנים גדולי-תורה וחסידים, שנתפרסמו אף חוץ לארץ-רומניה והשפיעו על יהודי-רומניה הרבה. אבל, צריך להודות, מספרם לא היה גדול ביותר. הלמוד התלמודי, שגם ברומניה היה העיקר בחנוך הבנים בדרות הראשונים, לא הניח אחריו רשמים מובהקים כמו שהניח באשכנז ובפולין, והדבר הזה הוא שצמח לה חסידות להתפשט ברומניה ביותר, מלבד מה שמיסדה נולד במולדווא (בכפר Икор השייך עתה לבוקובינה, שבשנת 1700 היתה שייכת לרומניה), היה בבבל המקום נירם להפצת החסידות, שיסודה ברנש ובדברים שבלב. היא מצאה לה בנקל מהלכים בין יהודי מולדווא, לפי שמחם לא היה

(*) ע"ן לטעלה, חוברת א', עמ' 74—81.

(1) ע"ן „הילדות היהודים ברומניה" מאת ט. שווארצפלד, תרגום מכש"ן (אוצר הספרות לש"א ניבר, ח"א, עמ' 49).

(2) ע"ן ספר „אלים" בהקדמה ו„מלאכים" לה"א ניבר, עמ' XXXIV.

זקיק כל כך להלמידים התלמודיים ולבם היה פנוי מן הפרישות היתרה של גדולי-התורה¹, וכי החסידות היתה נפוצה ברומניה במאה הי"ח יש לראות מן המכתב, שעדן ר' ישראל מפולוצק (חברו של ר' מנחם מנדל מוויטבסק), בשנת תקל"ז בעיר יאסי על חשיבות מצות ישוב ארץ-ישראל ועל מצב-החסידים הנורא באי², אבל גם הרבנים הגדולים, ששמשו ברבנות ברומניה בתחלת המאה הי"ט, היו מגדולי החסידים. הרב הגדול ר' יהושע העשיל מאופטא, בעל אוהב ישראל, ור' דוד יוסף הכהן, בעל דרכי אמונה, שהיו ביאסי, ור' חיים שרנוביץ, בעל באר מים חיים על התורה, שהיה בבוטושאני, היו מצוינים בחסידות, ואף על פי שבהם היה יפה גם בתלמוד ועיין שו"ת, השיב משה להנאון מהרים טייטלבוים, ס"י כ"ט, חשיבותם ההיסטורית באה להם מתוך חסידותם. גם הסעיף החבדי נתפשט ברומניה ע"י יהודי-רוסיה, וביחוד ע"י ר' יצחק משה בעיר יאסי, שהיה עומד בראש החבדיים שברומניה והיה מן היושבים ראשונה בשלחן הרבי האמצעי, ר' מנדל. והדבר הניע לידי כך, שהכנוי חבדי נעשה במשך הזמן לשם נרדף עם איש חסיד, ירא וחרד, עד שהנוצרים הרומנים מציינים עד היום את היהודי האדוק בשם "Chabatnik", ופלה זו נתקבלה / תוך ספר-המלים הרומני.

בכלל היו הרבנים הרומניים אף כימים המאוחרים נגררים אחר החסידות, באופן שרב בישראל ברומניה היה נידון לפי רוב חסידות שבו³, החזיון הזה גם, אמנם, אחר-כך להמעטת דמות הרבנות. כל מי שלא היה כפוף היה מטרה לחצי החסידות, ביחוד אחרי שנשתנו הזמנים וקהל-חסידים נעשה קהל-צדיקים. ר' ישראל מרוזין וכל בניו, שנתפשטו אחרי פטירתו ברומניה (בז'וז, שטופנישט ועוד), משלו ממשלה עצומה בכל רחבת רומניה וכמעט כל עניני העדה, וביחוד מניי השוחטים והרבנים, היו נחתכים על פיהם. או התחילה מלחמה עם הצדיקים מצד המשכילים, ביחוד אחרי שאירע המעשה של ר' גר מליאובי. אז כתב ר' זאב עהרן קרנץ מובאראז בנאליציה, שישב אז ברומניה, את שיריו העממיים: דער רבי' בער, דיא סדיגורר חסידים, דער זכות, דער בעל תשובה ועוד, שבהם שפך את לענו על הצדיקים ועל החסידים ועל כל התומכים בהם וקנא את קנאת-הלומדים, לפי מצב ההשכלה בזמן ההוא לא יכלו המשכילים להכיר את ערך החסידות וראו בה רק מגרעות וחסרונות בלבד. ההמין הפשוט הרגיש דוקא במעלותיה, ולמרות ההתנגדות מצד המשכילים הכתה שורש עמוק בלבו ולמרות מה שנתקלקלה ונתנוולה ברבית הימים ונעשתה לקילסום אישי מיור ומוקף אמוניות תפלות, השפיעה עליו לטובה עוד אפילו בשנות הששים. היא היתה כתרים בפני הטמיעה. היא הכניסה רוח-חיים בהשקפת-העולם היהודית במה שהטעימה את ערך ההרגשה והתורה-שבלב, ועיקרה הלא היה נסוע ומושרש ביהדות. הרוח הרימיקראטי שבה, הכנסת, עם הארץ לתוך החבורה, האחדות שבין החסידים, כל אלו וכיוצא באלו ממדות חסידות' הם סימני יהדות בריאה, ולפיכך היתה החסידות סוף סוף מן ומחסה לא רק לאמונה

(1) עיין על זה ספרו של ר"ש שכטר, ריע חסידים, עמ' 30.

(2) עיין על זה, "החסידים בארץ ישראל" מאת ש"א הורודצקי, "השלח", כרך ח', עמ' 490.

(3) עיין שו"ת "ברכת יוסף" לה"י לאנדא, אב"ד דק"ק יאסי, בהקדמה.

הישראלית, שלא תצטמק, אלא אף להלאומיות הישראלית, שלא תתנוונה ותלך, אמנם, כל הנסיות הללו שבחסידות לא היו ידועות להמחזיקים בחסידות; אבל כשנעשה אנו חשבון ונשאל: כמה זכות החסידות להתפשט ולהתחזק עד שנות השבעים, מוכרחים נהיה להודות, שבשנות החמשים והששים, שבהן הלכה המסמיה הלך וקרוב אל יהודי-רומניה, היתה החסידות מעוז ומשנב למסורת-אבות ועמה-אף להלאומיות הישראלית בכלל.

כך היה מצבם של יהודי-רומניה עד שנת 1860, שבה אחד הנסיך קוזא, שלבו היה טוב לישראל, את מולדווא-וואלאכיה לנסיכות אחת גדולה. עד אז עדיין היו הקהלות מאושרות מטעם הממשלה והיה יפוי-כח רשמי להעומדים בראשן, להרבנים והפרנסים, ובכלל היו ליהודים זכויות-אדם כמעט בכל מקצועות החיים, כאמור, אף על פי שבמובן, בלי חוקים מעיקים ליהודים אי-אפשר היה גם בימים ההם, עד כל פנים לא נגעו החוקים הללו באבטינומיה הפנימית של קהלות ישראל, שהיתה מאושרת ע"י הממשלה, משנת 1862 ואילך נשתנה הדבר, באותה שנה החליטה הממשלה שלא להתערב בענינים הפנימיים של היהודים הן בדבר מנוי הפרנסים והן בדבר מנוי הרבנים; אבל ביחד עם בטול ההתערבות במל גם האשור הרשמי, ההכנסות וההוצאות של העדה חסרו מאו והלאה יפוי-כח אופיציאלי, רוב העדה לא היה יכול לכיף את המועט לשאת עמו בעוז, לכל אחד ואחד היתה הרשות נתונה לבנות לעצמו, -חיוון מעציב, שער היום הוא עושה בנו שמות. סבת החלטתה זו של הממשלה היה דבר הרבי, שהתלקח בין קהלת ישראל בבוקארסט ובין רבה הגאון ר' מאיר ליבוש מלביים, ששמש שם ברבנות משנת תרי"ח עד תרכ"ג. הרב הגדול הזה, שנתקבל בכבוד גדול לאביד בבוקארסט, הוכרח אחר-כך לצאת את העיר בכלי-גולה לרגל מתנגדיו מ-הולכי-קרימה, שהלשינו עליו, שהוא דורש נגד הדת הנוצרית והממשלה. מלביים, שהיה חוסה בצל פרוסיה, ערך בקשה לציר הממשלה ההיא, שעמד לימינו ומחה נגד החמס שעשו לו. הממשלה הטילה על העדה לשלם למלביים סכום מסוים, אבל החליטה יחד עם זה שלא להתערב עוד בעניני הקהלות הישראליות ובדברים השייכים להן, אבל למיות החלטה זו, עוד היו עניני העדה מתנהגים על פי הנוסח הישן עד 1866, שאז נעשתה ההחלטה חוק ולא יעבור (1). כשנדחה קוזא משאתו ובא תחתיו הנסיך קארל (1866), במלי כל הזכויות, שהיו ליהודי רומניה עד שנת 1866 הן במנוי רבניהם והן בסדרי קהלותיהם; ומאז ועד היום הזה נעשו, לא עם ולא ערה, רק-עדר, הרבנים, אף על פי שעדי במחצית המאה שעברה היו חביבים על העם, שוב לא היה כחם יפה כבתחלה; עוד משנת 1860, כשנתאחדו שתי הנסיכויות מולדווא-וואלאכיה תחת שלטון הנסיך קוזא, התחילה השפעתם להיות פוחתת והולכת.

עד הימים ההם היתה יאסי העיר הראשית של מולדווא כמו שהיתה בוקארסט העיר הראשית של וואלאכיה. כל עניני המסחר היו נתונות על פי שתי הערים האלו, שהכל נהרו אליהן בהמין רב. ביחוד היתה יאסי לרגל מצבה הגיאוגרפית מקום מוכשר להיות מרכז לאחינו מרוסיה ונאליציה, שבאו

(1) עיין "המניד", תרכ"ז, עמ' 315.

לסחור את הארץ. ולפיכך התפתחו גם החיים הרוחניים במולדווא יותר מכוואלאכיה. להקהלה העברית ביאסי בפרט ובמולדווא בכלל היתה עוד צורה עברית על פי הניסוח הישן. דיני-ממונות היו מגישים לפני הרב, ועל פיו יקום דבר בין לזכות בין לחובה, וכך ידע הרב את החיים החמריים של בני-קהלתו, השתתף בעניני החיים האלה ואצל עליהם מרוחו, הרב והסוחר היהודי היו זקוקים זה לזה. הסבה היתה, אמנם, איקונומית-חמרית, אבל המסובב היה סוף סוף ענין לאומי רוחני: זה יצא זכאי וזה חייב על פי דין-ישראל, וכשם שהתנהגות חיי-השוק שלנו על פי דיני ישראל גרמה לחוזה, נפש הישראלית בגולה, כך היתה גורם חשוב להחזקת קנייני הרוחנים הדתיים-הלאומיים בכל קהלה וקהלה ישראלית בפרט, וכך היה הדבר נמשך והולך עד שנת 1860. בשנה זו פסקה יאסי להיות העיר הראשית של נסיכות מיוחדת ומיד אחר זה חדל האשור הרשמי של אבטונומית-הקהלות. על ידי שני אלה ירדו החיים החמריים של יאסי, ורכני מולדווא כולה לא השתתפו עוד בחיי-יום-יום של ישראל והתכווצו רק בד' אמות של הלכה: הם נשארו רק מורי-הוראה בישראל, וקהלות-ישראל ברומניה נופצו לרסיסים.

או התחילו יהודי גאליציה, שהרבו לבוא לרומניה בתחלת המאה הי"ט, לבקש אמצעי חדש להיטיב פרנסת ישראל ולהרים כבודו, האמצעי הזה היתה-ההשכלה.

צבי מנחם פילס בנאלאץ (יליד-גאליציה), שהיה ידוע בזמנו בשמו הספרותי שלישי והיה, בר-פלוגתה של חז"ם בהכמת השעור וחברו של רנ"ק, כתב את ספרו, דרכה של תורה, שבו נועז לבקר אף את חכמי-התלמוד. ובאותה שעה התחילו ה"משכילים" ברומניה להשתדל בדבר יסוד בתי-ספר. עוד בשנת 1858 נקראו המלמדים העבריים אל ראש העיר יאסי, שאסר להם ללמד תורה ב"חדרים", כי מהיום והלאה תדאג הממשלה להכין לישראל בתי-למוד על פי פרונראמה קבועה. אז קרא סופר-המגיד מרדכי בן דוד סטך-ליסקר, שבא בשנות-החמשים מגאליציה לרומניה, את קריאתו בדבר נחיצות בתי-ספר לילדי ישראל (המגיד, קרי"ט, גליון ל"ג). ובעקבותיו הלכו גם ר' הלל כהנא מסטאניסלוי, שנתישב בביוטשאני, והמשורר זאב עהרנקר אנץ מובאראז (בגאליציה), שכבר הזכרנוהו. המשכילים הללו היו בטוחים, שאסון עמנו ואשרו תלויים בבתי-ספר. כל צרה שלא תבוא על ישראל ברומניה היא תוצאת הדבר, שבני-ישראל אינם מתחנכים, לפי רוח הזמן החדש. ולפיכך, כשנתעוררה בשנת תרי"ט עלי-לדת-הדם בגאליץ, שלדגלה נהרגו ונפצעו הרבה יהודים, ראו המשכילים עוד הפעם את יסוד בתי-הספר כרפואה למכה. ר' הלל כהנא עומד וצועק: הקימו בתי-ספר בכל עיר ועיר, כאשר עשו אחיכם ביאס ובגאליץ לנערי בניי ללמוד דעת ותבונה ולשון ארצנו, במ יוכה נער את ארחו וכו'. אם את הדבר הזה תעשו... וישבתם לארץ בטח ואין מחירי¹. הוויכוח בדבר יסוד בתי-ספר התחיל, איפוא, עוד בסוף שנות החמשים, אך דבר היסוד עצמו הצליח בירי המשכילים ביחוד לרגלי ירידת כבוד הדכנים בשנות הששים. בבוקארסט

(1) המגיד תרכ"א, גליון ח'.

הוכרח הגאון מלבי"ם, כמו שראינו 1), לעזוב את רבנותו ולברוח, ובעיר יאסי פרצה מחלוקת גדולה בין המשכילים והחסידים. בעל דרכה של תורה מצא מתנגד חריף בהתלמודי' משה וואלברג מנאליציה, שהתישב באותם הימים ביאסי וחבר ספר, כך היא דרכה של תורה, שבו יצא להלחם בעד התלמוד וכבוד חז"ל 2). ותעמולת המשכילים בדבר יסוד בתי-ספר עוררה את חמת החסידים והאדוקים, באופן שהערה נחלקה לשתי כתות, הירועות בלשון-העם בשם: קנאפפעל אונד פאנטאפפעל פארטייען, כלומר, משכילים וחסידים. אך, סוף סוף, מה שלא עשה השכל עשה הזמן ובית-הספר הראשון נוסד ביאסי בשנת 1852 ובבוקארסט—בשנת 1853, ואולם עד שנת 1893 לא נתקיימו בתי-הספר הישראליים ברומניה; הם היו מתיסדים ונהרסים וחוזרים ומתיסדים, אך משנת 1893 ואילך, אחרי שיצא החוק שלא לקבל את בני-ישראל לבתי-הספר של הממשלה אלא בשכר-למידה, וגם זה—אך אם לא יהיה המקום צר—לתלמידים הרומניים, נוסדו ונתקיימו בתי-ספר מישראל כמעט בכל עיר רומנית. והרבה משפחות מיוחסות, שלא רצו עדיין לשלוח את בניהן לבתי-הספר, היו נוהגים בשנות הששים והשבעים למאה שעברה להביא מורים אל בתיהם. וכך התחילה ברומניה תקופת, מירי-הבית מנאליציה, שעל הרוב היו גם סופרים מיבהקים, ביניהם נמצאו: ר' הלל כהנא מסמאניסלוי (בעל נגילות הארץ), שבא לבושושאני, הרר שלמה רובין, שבא לנאלאץ, ור' משה אורנשטיין, בעל נוי ואלהיו' ב, השחר' (מבוקובינה), שבא לבאקוי. ביאסי הטיפו לקח: ר' מתתיה שמחה רבן, ממשרנוביץ, בעל הירחון, ומרת הארץ, שינא לאור ביאסי; י. ח. ל. קורן, שנורע בשמו הספרותי יחליק וכתב לפרקים ב, השחר', ונחמן פנקל, בעל בקורת אמונית ודעות. כל הסופרים הללו השפיעו על יהודי רומניה ברוח ה, השכלה של הימים ההם, אבל ביחוד ראוי להזכיר בזה את המשורר זאב עהרנקרענץ או, כמו שקרא לו העם על שם עיר-מולדתו, וואָלף זבאריזר, ספריו, מקל נועם, מקל חובלים ו, שפתי ישנה (שירים בלשון עברית ובז'אנר) כל-כך נתפשטו בין יהודי רומניה, עד שהרבה מהם היו שגורים על פיו של המון-העם, ערך פיוטי גדול, אמנם, אין להם, אף על פי שבאחדים מהם נכרים סמני משורר אמתי, אפילו השיר, רומניה, שנדפס ב, השחר' ושמיכי הסופרים הרבו אז בשבחו, אינו יצירה של משורר נמיר. חסרה לו ההסתכלות החודרת לפנימיות הדברים, הוא מספר בשיריו כמעט דברים כהויות, בלי לרדת אל עמקם הסימבולי. הוא מספר, מה שהיה ולא מה שיכול להיות, ועל כן יש לשיריו יותר ערך היסטורי מפיוטי; על פיהם אפשר להכיר את חיי היהודים ברומניה ואת מנהגיהם בזמן שנתחברו השירים (וכאלה הם, למשל, השירים, דיא בראילווער סוחרים, נעשיכטע פון גלץ, דיא מאלרווישען איבער די פלינשען וכיוצא ב-).

ובאירוע, שכתב גם ז'רגניו, השתדל הרבה לטובת מורים בעלי-השכלה ויודעי-עברית, אם עלתה השתדלותו זו יפה—זהו ענין אחר, אבל הוא בעצמי מעיר על כך,

1) עיין למעלה, ע' 546.

2) ר' משה וואלברג הורם בשנות השמונים למדינת בארון מסעם והקים חומסרי וזיה חשוב מאד גם בעיני גדולי הרומנים בבוקארסט בתור בעל מוח חריף ושכל מצוין. שנים סביון הם פרופסורים בחידלברג ובז'ינא.

כי לדבר זה נשא את נפשו. בהקדמתו לספרו, מקל נועם הוא מספר לנו: חי נפשי אם אשקר, כי נקרה נקריתי פעם אחת בערי מלדווא ונאספו עלי יושביה ויבקשו שירה מפי ואמלא את שאלתם ויביאו גם בניהם הילדים עמדם לשמע אל הרנה ואל השירה, אחר זה שאל אחד העם את בנו הנער לאמר: הטוב בעיניך השירים האלה ויען הנער את אביו ויאמר: המליצה הבאה בשפה המדוברת בינינו הבינונית, אך ההעתקה בשפיע זרה לי, ויחר אף אביו בו ויבו אותו ויחרפהו ויאמר לו: הן גם שפחה אשר אחר הריחים יורעת ומתבוננת המליצה הבאה בלשון עמה, ולמה הולתי כספי חנם לתתך אל בית-הספר וישתעו העם לאמר: לא טוב היות בנינו תחת יד המורה הזה, נבחרה לנו אחר ממבני שפה, אשר לו יתר שאת בספר קדש וקדוק הלשון ויד לו גם במליצה ללמד את בנינו להועיל וכן עשו. וזבאריוז היה נאה דורש לאחרים וגם נאה מקיים בעצמו: הוא היה ביאסי מששת המלמדים, משכילים, שנקראו בשם, ריא צוועלף פיס, כלומר, ששת ההולכים קדימה.

אבל סוף סוף לא הרבה עשו משכילינו וסופרינו לחקון חייהם של יהודי רומניה עיי הספרות והחנוך. בימים ההם היה התוכן נכרא בשכיל הסגנון, וסוף סוף היה גם הסגנון משונה ולקוי מאד, על כן אי-אפשר היה הדבר, שיצליחו הסופרים בעבודתם הספרותית במדה מרובה, ועוד פחות מזה הצליחו המורים החדשים בעבודתם החנוכית, אין אני מדבר בזה על ספוק תביעות פרדוגניות: המורים הללו לא יכלו להיות פרדוגנים, שהרי כל אחד מהם היה, מולך מעצמו, בלי שום הכנה מקורם, מצב כזה אנו מוצאים גם בעמים אחרים כשהתחילו ליסד בתי-ספר, בתי-הספר שלנו באותם הימים לא היו גרועים בערכם מבתי-הספר של הרומנים, ואדרבה, פעמים שבתי-הספר העבריים היו למופת להרומניים, כמו שמעידים על זה הסופרים הרומניים בעצמם בדברם על אותו הזמן, אבל מורינו אז לא ידעו לבן את חנוכם של ילדי-ישראל אל הצרכים המיוחדים והטעם המיוחד של היהודי, סבת הדבר היא פשוטה, המורה הוא, ככל האדם, ילד וסנו ופרי הסביבה, שהוא שרוי בתוכה, ולפי שהימים ההם היו ימי ה, השכלה בנאליציה, היה המורה המשכיל, שבא מנאליציה לרומניה, מכון את מעשיו כלפי ה, השכלה ולא כלפי רוח-ישראל, והדבר הזה היה הגורם היותר גדול לקלקול דור שלם, המורים המשכילים—מלבד אחרים יוצאים מן הכלל—שחשבו, שכל עיקרה של ה, חכמה העברית היא ה, לשון, מעו עור יותר במה שהשתמשו בלשון העברית רק כבמפתח, שבו יפתחו לנו אוצרות החכמה הכללית. החויון המעצב, שבני המורים והמשכילים עצמם של הדור ההוא היו כמעט בורים נמורים בכל הנוגע ללמודים עבריים, מעיד על זה כמאה עדים, ולפיכך לא היו לכל חניכי בתי-הספר של אותו הזמן שום יחס וקשר אל היהדות.

פרץ סמולנסקין, שבא בשנת 1874 במלאכות חברת כי"ח לרומניה, התבונן אל המצב הזה וראה את הנולד, הוא סבב בכל ערי רומניה ודרש עד הצורך הגדול, שיש ביסוד בתי-ספר למורים ורבנים ברוח יהודי לאומי, אבל הוא זרע את דבריו על צחיה סלע, אמנם, בתחלה עלתה בידו לקנות לרעיונו את לבותיהם של אחרים מגדיבי עצמו ובאספה גדולה, שהיתה בבוקארסט לתכלית זו ושלקח חלק בה גם סמולנסקין, עלתה תרומת הנדיבים לסך עשרת אלפים פראנק, אבל

עד מהרה נשתקע הדבר ולא יצא מזה כלום, כי גם מרומניה וגם מחו"ל (הרי"ח בריל, שישב שנים אחדות ביאסי ואחר-כך היציא את, הלכנוני) באו עליו במענה: העם מיטל בצרה-או יצא החוק, שאסר על כל אדם מישראל למכור משקאות משכרים והרבה יהידים נורשו מן הכפרים-ואתה אומר שירת העתיד, והם לא חשו ולא הרנישו, שהצרה הרוחנית של יהודי-רומניה אינה סכנה יותר קלה לקיומם מצרתם החמרית, ואי-אפשר להצילם מן השניה אם לא נצילם מן הראשונה.

ולפיכך, כשצעירי עמנו מן הסטודנטים היו צמאים לאידיאל, הלכו ובקשוהו מחוץ לתחום-והתמכרו בכל לבם ונפשם לאינטרסים ושאיפות זרים לרוחנו: לדעיון הטמיעה ולהסוציאליזם בצורה רומנית מיוחדת. אבל ענין זה הוא חשוב ואיריגניאלי כל-כך, כלומר, כל-כך משונה בהתפתחותו מכל מה שאירע לישראל בשאר ארצות, עד שכראי להקדיש לו מכתב מיוחד.

היהודים ה"אשכנזים" וה"ספרדים".

(היהודים של עומד מחוץ לשורות בביה"ג של ה"ספרדים" באנטוורפן).

לפנים היתה לנו סימבוליקה עשירה מאד לתאור השבטים, חוץ מן התארים הירועים, הלקוחים מברכת יעקב לבניו ומברכת משה, חזו המקובלים חזון צבעים ואבני-יקר: שבת ראיבן היה אודם, גון של שמחה; שמעון היה פסד-ה-רמז לעמקות; לוי היה ברכת-רמז ליראה; יהודה-נוף, בי נכללים ורופפים כל הגונים; יששכר היה ספיר-רמז לחכמה צלולה; זבולון היה יהלום-רמז לבטחון; דן היה לשם-תקיפות ועזו כליש; נפתלי היה שבו-משים לבו, חשוב על המדות שבו; גר היה אחלם-קבוץ ותקיפות; אשר היה תרשיש-הרחבה והתפשטות; יוסף היה שוהם-אהבה; בנימין היה ירשפה-פה שקבל כל הטובות שבעולם, במקצת התאורים האלה יש הסתכלות ברורה והרגשה של שירה ורוך (למשל, ספיר-רמז לחכמה צלולה, אודם-גון של שמחה), ובמקצתם יש דוחק דרושי של לשון נופל על לשון (למשל שבו-משים לבו); אבל, איך שיהיה, עיר היה הכח-המרמה מפזז ומשחק כשהיה מוצא תבנית סימבולית ידועה (אבני-המלואים של הכהן-הגדול), התאורים האלה נוסדו על הכתובים, והכתובים נוסדו מקצתם על המקומות, ששם ישבו השבטים, ומקצתם על חכונתם, על קורות אביהם ועל משלח-ידם, העם העברי בתבניתו הטבעית הראשונה נשקף לעינינו כמוֹאִיקָה, או כגובילין; מחצבים מלוטשים בעלי צבעים שונים, חוסים מרוקמים מכל הגונים, חוברו ע"י קשורי הרמוניה של אמנות עליונה לתמונה אחת, בשל ילדותה כבר היתה האומה העברית, או המשפחה העברית הקטנה קבוץ של טפסים שונים, ממש כמו שארץ-ישראל היא קבוץ כל התכונות האקלימיות והכחות הפורים וכל מיני ההוד והיופי של חליפות נוף וחרוץ ומדבר. ארץ זו נסתגלה לפי טבעה להיות, אושפזיכנא לשכינה, כי מראותיה ורשמי תמונותיה עוורו בלב יושביה הרגשות עמוקות מאד, המדוממות את האדם ומחסרות אותו מעט מאלהים, ועם זה נסתגל להיות לבעל רוח כביר ולנושא מסורת נערצה, לנוע לאומי איתן ולגוי אחד בארץ, שחוט חייו לא ינתק, בגלל ההפכים השונים, שהיו נסועים בו ועשוהו שלם בכל.

מעשה-תשבץ ותבנית-פסים אלה הומכו, התבללו ויעובתו ויעלמו במחשכי-סתר, הוו והוהר הברור, שיש להם בקדמיניות התמימה והבריאה-ההפכים מתגברים לפעמים, ותחת ברוא הרמוניה אחת והמריא למרומי האידיאל אל השלימות האומית, הם מתפקשים ומתחבטים במלחמות פנימיות, אבל הם חוזרים ומתאחדים, מצטמצמים בתוך שתי צורות נבישיות: ישראל ויהודה, ומנצחים גם את הקרוד הזה ונעשים עם אחד שלם-ושפעת התכונות הנפרדות, שהמסור

רואה עוד בעלות לירושלים, שבטי יה--כל אלה נצמטים ואוברים ונכחדים ברכות הדורות; אבל הפרודים אינם פוסקים, עשרת השבטים גלו באשר גלו, ונשארו רק אבני המלואים. אין ספק, שבתוך האומה המפורדת נתקיימו בשעורים שונים כל איתן המדות והנטיית, שהיו גְּדוּרוֹת בה כבר בנכון-רוחה וטוהר-לבה הטבעי בקדמותה; אבל התחומים הניאגראפיים והמפוסים של השבטים בטלו ונתערבבו, ועם השתנות התנאים החיצוניים נבראו חלוקות אחרות. אם אפשר היה בימי הבית הראשון לחלק את העם לעובדי אלהים ולאשר לא יעבדוה--התפתחות חיקי-הדת ועלית ערכה והתחזקות שלטונה על החיים כבר נתנו מקום להוסיף ולעשות, אופן בתוך האופן--חלוקת כתות שונות בין עובדי אלהים בעצמם. שגירת התלונה על שנאת-חנם בפי כל המקוננים על החורבן השני מראָה, שהבדל השבטים היה כאן לעומת התהומות של פְּרִוד, שתפרו ההבדלים החדשים, השבטים, שישבו בשכינה סמוכה והתחרו זה עם זה בדבר חבל-נחלתם ויתרון-שלטונם, לא שנאו זה את זה חנם. אבל, אם אלה, שדרשו את המקרא במדה זו, שנאו את חבריהם, שדרשו את המקרא במדה אחרת, או אם אלה נמשכו אחרי כהן-גדול זה ואלה לא נמשכו אחרי בשביל שחשדוהו, ועל כן שנאו אלה את אלה, והשנאה הגיעה עד הפסד-המדינה ושעבודה אל האויב החיצוני, שעמד וחכה למועד הַרְאוֹת הפרצים והבקיעים האלה--זאת היתה שנאת-החנם, שהחריבה את הבית. אם לא היו בני בנימין נוחים לבני אפרים--זה היה נגוד של תכונות מיטבעות בטבע; אבל הכתות שבימי הבית-השני היו בריות קבוציות מלאכותיות ביחס ושנאתן היתה נפוחה ע"י היחסים הנועמים של בניה-האדם ותאוותיהם וקנוניותיהם.

ככל קבוצ של חלקים שונים, המעמיד תמונה אחת, פעמים שהמרכו מצטמצם בתוך חלק אחד מעולה מחבריו ופעמים שהוא נבלע ונעלם, ואי אתה רואה שום הצטיינות של חלק מיוחד. אכן של יהודה הנתונה בחושן שמה היה נופך, מפני שהכניעה את כל הכחות תחת הקרֹושה - דרשו המקובלים. גם זה נוגע אל זמן הבית הראשון. השבט האחר, האצילי יותר מחבריו, מצוין ביתרון כח או כשרון, או ביתרון המקום שבו ישב, התחשב כמיועד ועומד למשול. חלק גדול של העם לא הסכים על ירושה זו, ואם עשו להם אלה מזה את המקראות ואת המסורת לבסים, דרשו אלה מזה את המקראות באופן אחר, או לא דרשו אותם כלל. סוף סוף מכריע לא החוק, אלא הכח להוציא את החוק לפעולות. בימי הבית השני כבר לא היה מקום למחלוקת זו. בפועל זכאופן מורנש מאד נשארה רק הריגאסטיה הכהנית של צדוק. המסורת עיד מלכות בית דוד נתקדשה והושמה בארון; ורק לפעמים היתה מצלצלת מעמקי הזכרונות כפעמון מצוללות, או נעשתה מדרס לבעלי-סוד ולכתות חדשות, בעלי-האגדה היו פורנים קִיחַם את חביביהם למלכי-בית-דוד, ואולי היה עיר יסוד ליחס זה, כי ספר, היחש עדיין היו פתוחים במדה ידועה. אבל פְּרָסְקָנְטִים למלכות, ועוד ליותר מזו, לא העמידה דרשנות של יחש זו.

כמעט לא נשמעו עוד דברים על אודות יתרונו של שבט זה על חברו. נגרנים נשארו בדברי התלמודיים, כמו, אנא מורעא ריוסף קאתינא, דלא שלטא ביה עינא בישא-- שריד חנוט בתוך ה,פולקלורי הקדמון. עשרת השבטים כמו נעלמו.

מסקה המחשבה לשער והדמיון לשחק על אודותיהם. הרגש העברי הקדמון קההי האחרות הלאומית נעשתה לקויה. קרירות-הרוח וסנין-הנפש שלחו אל ארץ-הגזירה של הדרשה והשיחה כל נסיון של התאמצות חדשה. משתדלים היו להלבין ולהכסיף את הארמיטיות של התמרמרות לאומית ע"י חזרת המחשבה החלושה, הנכנעת. אין שום פרוז עור, אלא כנסת ישראל אחת, והיא מנהמת כיונה. יכולים בני-ישראל לשבת אף בסוף העולם-חומה של חוקים וגדרים לגדרים מקיפתם, שלא יקמעו ושלא יצאו ממחיצתם. מרנע קומם משנתם עד רנע שוב השנה לנפול על עיניהם מלפתם דת-לאומית מסוימת, נועית, מקורית: דת משה וישראל, שנוצצת מופה בתחלתה-ארץ ישראל והאבות. בעד הילולין של החזיון הוזהנשקפת אומה שלמה, שהיא מאוחדת הרבה יותר משהיתה בימי קיומה המדיני. סתה היו בני-ישראל בימי חירותם ועמידתם ברשות עצמם אימה פרושה וגדורה מן העולם, סוגרת ומסוגרת באופן מוחלט למרות קוורה, שמורה ובצורה תוך מצודה של חיים עצמיים במדה כוז? ומתי היו אומה אחת, בלי חוליות וגונים ופרצופים, שנשרשו בהם מראשית קדמוניותיהם?

אין עוד חלוקה של שבטים ואין עוד חלוקה של כתות קיימות. החלוקה של חברי ו,עם-הארץ נבלעת והולכת גם היא, והמינים והכותים וכו' אינם בכלל. אין למצוא בכל הדרשות אף הרהור כל-שהוא על חלוקת כנסת-ישראל לשבטים, או לפי ארצות מושבת. תכונות מקומיות בתוך ישראל נזכרו כבר בימי הבית השני: בני-יחודה ובני-הגליל ושנוי הברתם; נזכרו אחר-כך השנויים בתכונת הבבליים והירושלמים, ובלי שום ספק לא חסרה או לחכמינו הכרה ברורה מתן המקום והשפעתו על יושביו, אך את כנסת ישראל ראו רק מראה אחד, ישראל והאימות, כנסת-ישראל והנולה-אלה היו מושגים מדויקים בכל חורו של דיוק.

במובן הניאוגרפי נעשתה רק חלוקה גדולה אחת: ארץ וחוצ-לארץ הארץ נשארה בקרושתה ובמעלתה אף בחורבנה-הארץ של העבר והעתיד וחוצ-לארץ-זהו כל העולם כולו, בלי יתרון וחסרון של ארץ זו או אחרת. וזמן הבית ו,אחר החורבן, ישראל ו,האומות, ארץ ו,חוצ-לארץ-אלו הן אשיות הבנין התלמודי, יסודי ההלכה והאגדה, עמודי המסורת ונקודות-המוצא לכל הציורים הנפשיים, לא ראו אלה מראש, מפני שלא רצו לראות זאת, שישראל עתידים להתחלק גם במהות תכונתם לרגל שבהם בארצות שונות ב,חיל. הם כנו הרבה פעמים את האנשים בשם המקום שמשם באו. ספרו הרבה פעמים, שיש שנויי הלכות לפי שנויי המקומות; שבמקום זה ניהגים כך ובמקום אחר כך; אבל עיד סוגים של יהודים, שיסודתם תהיה איוו מהות מיוחדת להם לרגל שבתם בארץ זו או אחרת, לא עלה כל רעיון על לבם.

התלמודיים לא רצו באותה מוצאקה של שבטים. החורבן עורר את הרגשת-הצורך להתאחד, ולהתאחד אפשר היה רק על ידי חיים דתיים גדורים ומסוימים באופן אחר. כאן אין לתת מקום לאישיותם ועצמיותם של החלקים השונים שבאומה להתבלט, כמו שאפשר היה בשעור ידוע בחיים המדיניים. כאן יש רק אחדות מוחלטות: הקב"ה, משה, ישראל, הלכה למשה מסיני וכו', בני-ישראל אינם נחלקים ו,חלילה-אמרו-, שהתורה תעשה ב' תורות, מוצאקה של שבטים ארץ אחת

מאחר־כֵּן, אבל מוזיקה של בעלי חוקים שונים מפורים בגולה—מי יאחד אותם? חכמינו ידעו, שיש מנהגים, אף מצאו את הדבר לנכון, כי, מר כאתריה ומר כאתריה, נהרא נהרא ופשטיה, ואף על פי כן שאפו אל ההלכה המסוימת והאחדותית: הלכה כמאן?—יש בשאלה זו אנחת-המעמקים של רוח האומה, המבקש תבנית-בדולח חדשה לאחוריה החרבת, ולא תהא אלא תבנית-בדולח של שווי-הרינים והמנהגים בין כל היהודים בכל מקום.

על דבר, הקורדיפיקציה—הוצאת ההלכות הקבועות מן הסוגיות והמשא-ומתן התלמודי—דברו חוקרים אחדים, וביניהם שר"ל בתרעומתיו על הרמב"ם, ובאריכות רותחת ופופולארית דבר על זה גם פ. סמולנסקין. אבל מתוך עסקם בצד אחד של שאלה זו בהתרגשות גדולה, הסיחו את דעתם לגמרי מצד שני, כאילו לא ראוהו. בשביל התלמוד, בשביל ההתפתחות, לא טוב הוא, שהדברים יהיו חתוכים וקצובים. התורה-שבכתב אינה דוגמאטית—דבר זה מוכיחה התורה שבעל-פה הדורשת והמבארת; התורה שבעל-פה אף היא אינה דוגמאטית—דבר זה מוכיח התלמוד. הכל צריך להיות נחקר ונדרש ומוכן, ולזה לא יצלח הבדולח הקר של חוקים קבועים; כל זה נכון; אבל המתאוננים על ההלכות הפסוקות שכחו צד חשוב מאד שבשאלה זו: העם, או חכמי, פתחו ושכללו את האמצעים הרוחניים-הדתיים של החוקת האומה—כבר ביח גזרות נזכר טעם זה ברור—אחרי בטול האמצעים המדיניים. החוקים עשו את היהודים המפורים לעם אחד בכל ופרוש משאר האומות באופן שאין כמהו. עפ"י שטה זו של איזולציה (בדוד) צריך היה, שהיהודים בארצות שונות יהיו שוים זה לזה לגמרי בכל מנהגיהם ונמוסיהם ודרכי-חייהם, לפיכך אנו רואים, שבשעה שהמשנה עדיין היתה סובלת את דברי החכמים השונים והיתה אך מספרת ומוריעה, שהללו אימרים כך והללו אימרים כך, היה התלמוד המאוחר כבר דוחק אל ההלכה. יש כאן דקות פסיכולוגיות סמיה מן העין—לא מרגעה מִשְׁנֶת או דוממות אבנית, כמו שחשבו מקצת ההיסטוריים. בזמן שהמדינה היתה קימת אפשר היה גם בלי הלכה קבועה ושווי מנהגי החיים בכל מקום, כי את ההתאמה, את ההקבלה ואת ההקפה מסביב לכל השנוים האלו נתנה המדינה; אבל כשגלו ונשברה המסגרת, ובטל ההיקף, וגברו הנזרות והצרות והשמדות, וכנסת ישראל שטה באוקינוס של הגלוג רק עם תירן זה של חוקים וסמלים ואותיות וגדרים ורינים ותקנות וגזרות לגזרות, שנעשו בשביל להעמיר צורה לאומית אחת לכל הפזיר הנירא ובשביל להתמיד את קיום האומה המפורדת ולאמץ את דבקתה בהעבר שלה—בתנאים כאלה היו החיים הדתיים חסרים את הכח המקיף, המאחד והעושה את היהודים לחטיבה אחת, אלו היה האופי של התמונה חסרת-המסגרת מרופר ומטושטש, מתהפך לכמה גוונים ותלוי במקומות שונים. לא להקפיד את זרם התלמודים, לא להניח את הרוח לנחשתיים של פתגמים כמסמדות דרושיות היו ההלכות, ההלכות היו תוצאות הכרחיות של אותה שיטה, ששאפה לברוא אחדות לאומית מיוחדת במינה ע"י הטבעת חותום אחד ומיוחד על חיי היהודים בכל מקום שהוא, —אחדות, שתהיה, במקום-מדינה, לא יועיל כי נרבה דברים על רוח התורה ותורת-הרוח ועם-התורה ועם-הרוח. אלה הם דברים, שמצר אחד אין איש חולק עליהם, ומצר שני אינם ענין

לכאן. אין עם כולו יכול ללמד, אלא חלק קטן ממנו. רוב העם הוא טרוד בעבודתו. וסדרי-בראשית אלו אין לשנות. אין ספק, כי טוב שילמד העם את תורתו יותר ויותר; אך הלמוד הזה לברו אינו מספיק להחזיק עם, כי אין לעשותו חקר-גוירים ולא חכמי-אקדמיה. העם היה מפורז ומפורד בכל הארצות. כל זמן שארצו היתה קיימת, היתה היא המרכז. אחר שנהרס הבן, הושם לב להקיף את הגלות חיסה של חוקים, כלומר: להגיע לידי כך, שהיהודים בכל הארצות יחיו על פי דרכים מסוימים, שיהיו שוים זה לזה; והלכך היה מן ההכרח להביא את, שבעים הפנים של התורה ואת הדרשות ואת הסברות בעול של הלכות-למעשה. כי, אם יהיו דרכי-חיים שונים והליכות-בית שונות ליהודים במצרים, בסוריה, בפמפליה, בקליקיה, בביתוניה, בפונטוס, בבבל, במקדון, בקירינה, בארנוס, בקפריסין ובכל אותן הארצות המרובות, שנתפזרו בהן היהודים גם לפני החורבן ועוד יותר לאחריו, אם היהודי כבא מפמפליה לקליקיה לא יתחתן עם היהודי וישב קליקיה בשביל שנויי-דינים בדבר העריות, או לא יאכל עמו בשביל שנויי-דינים בהלכות מאכלות אסורות, — הלא ינתק החבל ותופר האחזה ויגמר השווי, כי לא יצטרפו היהודים לא לתפלה ולא לסעודה ולא לקהלה. על כן משכו החכמים אחר החורבן בכל כח אל ההלכה. ועוד באמצעי אחר החזיקו כדי למנוע את ההתחלקות ואת ההתפרדות. הם רצו לראות את הגולה בתור קבוצ ונתנו לו ראש, גלות אחת היא בבבל או במצרים, במקדון או ברוםי. כל הארצות האלו הן חויל, בכל הארצות האלו בני-ישראל שרויים בגלות; ולגלות זו יש ראש, הנסיונות האלה של יסוד ממשלה יהודית סמים באויר כחומי-לובן בצאת הקץ, הם נולדו אחרי נסיונות-ההתקוממות השונים שלא הצליחו. בשאיפה זו נקר החפץ העז שלא לתת לעם להתפרד לחלקים ולמדינות, מצורתו של ראש-הגולה פרושה היתה על כל הגולה. אבל מלחמה היתה תמיד לכח הסותר והרוחה של הגלות ולכוח-הבונה הלאומי הזה. התנברות הפזר וחליפות קורות המדינות גמלו את המוסד של, ריש-גלותאי, האחדות הלאומית בקשה לה כותל להסמך אליו; אבטורישטים בשביל הכלל-נאונים במשך איזה זמן היו גם אלה מאורות ברקיע הגלות. אבל אין זאת עוד הממשלה חצי-החמרית, חצי-המדינית של, רישי גלותאי, אלא ממשלה של רוח ולמוד; והרוח עף לכל עבר, והלמיד מצטמצם בתחום של תלמידי-חכמים, וגם שם אינו סיגר את עצמו בגבול מסוים, אלא הוא מתפצל ומסתעף, והדינים משתנים והולכים, והחותם האחר של חיי-היהודי מעלה שבטושים ומשטושים ושנויים, ואין עוד אותו הרוח הלאומי, האחדותי, אבל משתדלים לאחות ולמלא סמרטוטין מלאי על גבי מלאי, ונותנים לב לראות, שהלכה שוב מפוקפקת היא, או ספקות חדשים נוספו; ודבר זה הוא הסבה העקרית-רק-דרך אנג משתדלים בזה גם להקל ללומדים שלא יצמרכו וכו'—המביאה את הרמבים להוציא את המציאת ההלכות ולחבר את, היר החוקה.

ואין דבר נשמע עוד על אורות יהודי מזרח או מערב, צפון או דרום. לטאי הלכתא? כשמספרים עיד מנהג, שפשט בארצות אלו או אלו, קוראים לפעמים בשמות הארצות, אכל לסונים מיוחדים בתוך כנסת ישראל האחת אין עוד שם וזכר, ואולם מלחמה חרישית מתחוללת בין הקבוצ והפזר,

בין הדין והמנהג, הדין הוא יליד המרכז; הלמך המחטט, הגאון המורד קיבע אותו—בשביל כל היהודים, המנהג הוא יליד הקצוות והחוק; תנאי-המקום השונים מולידים אותו—לא בשביל כל היהודים, אלא בשביל אנשי המקום, והדברים אינם עומדים נחים על נקודה אחת; הם פושטים צורה ולובשים צורה, ונגררים הדינים אחרי המנהגים והמנהגים אחרי הדינים, וקמה מבוכה וגולדים ספקות, וקם עוד הפעם, קורדיפיקאטור מכריע ומסדר בעד כל הגולה, וגם אחריו מוסיפים וגורעים, מחדשים ומטילים ספק, וכן להלאה.

הנה כי כן גלוי וידוע לפנינו האידאל של התלמודים, וגם רואים אני את העכובים והמעצורים, האידאל היה; אומה אחת, תורה אחת, ולמעשה—הלכה קבועה ומסוימת לדקדוקיה ולפרטיה, ובני-ישראל עומדים בהתבודדותם ופרישותם מן האומות בחויל, ועיניהם ולבם לארץ, ער שיבוא זמן הפרות והנאולה, אבל התבודדות וניזירות כאלו יכולות להצטייר רק בדעה, ואולי גם להתנשם בחיי מקצת בני-ארם, אבל העם הרב איננו יכול לעונ עונה כזו ולעמוד בתוכה, העם הרב נוקק להשפעות שונות, שמשפיעים עליו תנאי המקום והמביבה, הפזור עושה לנמנע לצנח ולפקח על כל מתוך המרכז. הטעמים השונים שבארצות ובאקלימים עושים לבלתי-אפשרי להשוות את היהודים שווי גמור, הואיל וטפוסיהם, מנהגיהם, מעמדם הכלכלי ומדרגתם המוסרית, התרבותית והמדותית אינם יכולים להיות דומים זה לזה, ובשביל כך, אפילו כשמשתדלים לבן ולרכו הכל על פי הצווי היוצא מן הנקודה התיכונה, האבטוריסטית-העליונה, —גם אז נטפל לכל חוק, לכל משטר איזה טעם מיוחד, וכשנקה מתמעך כל טפוס דתי על ידי תנאי החיים, בלי שמרנישים בזה הדברים במסורת והנאמנים וכפותים ומסורים למרכז, וכיון שהרוח המקומי מתגבר, נעשית פעולת החוקים והפורמות שונה ובלתי-מסוימת, והמטרה הכפולה שלהם: לעשות את בני ישראל פרושים תכלית פרישות מן האומות ושנים תכלית שווי זה לזה—הולכת ומתרחקת מהם, בנינע לאומות-אי-אפשר להמלט מן ההשפעה החודרת אפילו דרך החורים והמקרים של חומות הגטו, ובנינע לשווי שבין בני-ישראל עצמם, הרי הוא הולך ומתרופף לרגל המנהגים המקומיים המתרבים.

אז יקומו תחת השבטים—יהודים של ארצות שונות עם הבדלים גרולים פי אלף משהיו בין השבטים, —שהרי השבטים היו מוקפים חומה של אחרות סרינית, וכאן אין חומה, ומתקיימת היהדות-הלאומית הגלותית בכח העבר, אבל, על פי חוק הטבע, הגורם, שבמדה שמתרחק הכח המרכזי, בה במדה תחלש פעולתו, הולכת האחדות ומתנונה ונכמשת, עוד במחצה הראשונה של ימי-הביניים אי-אפשר היה לשני סוגים של יהודים לקום בתוך כנסת ישראל, אבל דבר זה כבר הוא אפשר, וכמעט מיכרח, במחצה השניה של ימי הביניים, עוד בימי הרמב"ם יש אבטוריקט אחד; גם עליו יש חולקים, אבל אלו הם חולקים רק מפאת הדעת השונות ולא מפאת המקומות, ואולם אף קרוב לזמנו של בן-מימון רבנו גרשון מאור הגולה שוב אינו מאיר לכל הגולה, אלא למקצתה, מפני שהגולה נתחלקה לשני חצאים: מזרח ומערב; ובימי רבי יוסף קרא ורבי משה איסר"ל כבר נתרבב הפרץ עוד יותר ונתהצתה חלוקה ממש: פרוד בין יהודים-אשכנזים ויהודים-ספרדים בדינים ובנוסחאות.

על פרוד זה לא עמרו ההיסטוריים לעיין בו במדה שהוא צריך עיון. הרי זה לכאורה דבר קטן מאד: נוסח זה או אחר, חלוק בדינים—לחקירה מה זו עושה? אך לא על הדינים אנו דנים, אלא על הסבה הפנימית, על מצב רוח האומה והרגשתה, שעשה את הדבר לאפשר, שתקנם לתוך הגזע האחד רצועה-חדה מפסקת ומפרדת, ההיסטוריים עוברים כלאחר יד על זרות נסה ומשונה, כי באותה, כנסת-ישראל של התלמוד התפרדו שתי פלגות של יהודים פרוד גמור, באופן שה, אשכנזי" אינו רשאי, אם הוא תרד, לאכול מה שהוא כשר לשפרדי" חרד שבחורים. צריכה היתה עובדא מורה זו להיות מורגשת כקוץ מכאיב; אבל היא אינה מורגשת כלל, מפני שלא רק ההרגשה הלאומית עממה—אף הסורגנט שלה—; המושג התלמודי של כנסת ישראל—אחת—נתשטטש ונחלש, עד שהוא מקדחים רק בספק-חשכה של בין-השמשות, בין שארית של אחדות והתחלה של סמיעה.

אמנם, הפרוד הזה לא בא פתאום, הריהו תוצאה מחייבת מהרבה סבות שקדמו לו; הריהו תולדה מיכרחת של האחדות הקיצונית, שאינה יכולה לעמוד בפני הפוזר עד בלי סוף. היא מתקיימת במשך זמן-מה, אולי יותר משנתקיימה בין עמים אחרים, שנכבשו ונתפזרו לכל צד, והיו, בלי ספק, כח איתן ונפלא, אבל אין זה כח בלי גבול. מספיק הוא כח זה לזמן ידוע, להכריע ולנצח כך וכך עכוכים ומפריעים, אבל גם לו יש גבול. במשך האלף הראשון של הגלות עוד פעל הכח הזה בכל תקפו פעולה מקצתה אינרצית ומקצתה מתחדשת עי יניקה מן השרשים, אבל במשך האלף השני כבר תש הכח הזה, וכבר הוא רק מהבהב. קשי הגלות, עוזו התנאים המקומיים, זריקות התורה, חתכו בחורו של איזמל לא פעם אחת את צמרת העץ, אבל העץ היה רענן והלח הפנימי הדביק מהר את מקומית הפצע והקרים עליהם קליפה חדשה. לא כן כשכבר זקן העץ ורוב לחו גם וגרון שלח בו והעמיק את נתוחו. פי מכה כזה לא יוגלד בנקל, ופעמים שאינו מוגלד לעולם.

לא היה עוד לישראל מרכז אחר, אלא מרכזים שונים, והמרכזים השונים היו להם אבטוריטטים שונים, ורינים ומנהגים ונוסחאות, וגם טעמים ספרותיים, ומדרגות חברותיות, ודרכי התפתחות, ותנאי חיים שונים. באספמאי קבל הרוח העברי השפעה מרובה מן הרוח הערבי, ושמי אנדאלוזיה בפרו פרחי חן ויופי, שירה וחזיון, אצילות מעודנת שבמעוררת, פנוק ההרגשה ורוך ונועם שונים לגמרי מן הפשטות התמימה והמלכבת של רש"י ומן ההגיון המחודר של בעלי התוספות. לא רק הסביבה האנושית, אלא אף הטבע הטביע את פתחי חותמו על נפיות הרוח והטעם השונות. בגטו האשכנזי הצר, הסתום והחתום, היתה הצורה, שלבשה היהדות, שונה מזו שלבשה בדרום חם-המזג ובמזרח הלוהט, והשנויים האלה, שאנו רואים ברוח היחידים, היו מצויים, בלי ספק, גם בעם כלו, כי כמעט העץ טעם פרי. והשנויים הלכו ונתרבו בה במרה, שסגלו להם היהודים לשונות שונות, אם יכול היה עוד רב אשכנזי כהרא"ש להתקבל לרבנות בטולידה—זה אות, שבאותם הימים עדיין לא היה שנוי הלשון מעכב. עברו עוד דורות וכבר היה מנוי כזה דבר שלא יצויר. באין לשון חיה משותפת אחת נשארו רק האבטוריטטים הישנים של הדת, והם נשארו משותפים לכל היהודים,

אין זה לא מושג ניאוגראפי ולא מושג אנתולוגי טהור. נוהגים לחשוב גם את היהודים האיטלקים ל"ספרדים", אף על פי שה"ספרדים" שיש להם בתי-כנסיות, קשמיליניים, הם רק סנף אחד מיהודי איטליה. וכך נחשבים כמעט כל יהודי טורקיה לספרדים, אף על פי שחוף מן ה"ספרדים" יש ביניהם הרבה יהודים בני היהודים העיקריים. ילדי הארץ מכבר, לא זה המקום להכנס בפרטים. די להזכיר את הסוג הכולל: היהודים ה"ספרדים", הקוראים עברית בהברה הספרדית, המחזיקים בנוסח ובמנהגי-בית-הכנסת ה"ספרדיים", החותמים את השו"ע בה, בית-יוסף, וכנ"ל—היהודים האשכנזים, הקוראים עברית בהברה האשכנזית, המחזיקים במנהגי ביהמ"ד של אשכנז ופולין ובהם ועוד והממשיכים את השו"ע עד הרמ"א ואילך. ההבדל היה גדול כל כך, עד שגם ה"ספרדים" וגם ה"אשכנזים" ראו צורך בקהלות לעצמם, ברכבים (או, חכמים) לעצמם, מפלגה מפלגה לעצמה. כשבאו היהודים ה"ספרדים" (ביותר דיוק—הפורטוגזים) להולאנד, יסרו להם קהלה; וכשבאו היהודים ה"אשכנזים" לא עלה אף על דעתם להכנס לחוך קהלה זו ועל דעת הספרדים—לקבלם. — חוכא ואטיללא כנגד האחוה הדתית, ה"גלויבענסגענאססענשאפט" בלעז, שאנו מתפארים בה, וכנגד כל המושג של כ"סתי-ישראל... וכך היה הדבר גם באנגליה. בטורקיה ובארצות-המזרח היה הפרוד גדול עוד יותר. ואח לא היתה עוד מחלוקת דתית. במקום שיש מחלוקת דתית בקרב בני דת אחת עמלים ומתינעים בעלי דעה זו להמות אליהם על ידי הרצאות והוכחות את בעלי הדעות שכנגדם, אבל מעולם לא נסי ה"אשכנזים" למשוך אחריהם את ה"ספרדים", או להפך. נחשבו אלו לאלו כקרעים שאינם מתאחים, כאברים ששלג הזמן, כחוליות מפוקפקות בתוך שדרה אחת.

Digitized by Google

והגמו והטלאי-הצהוב והחנינות-הפעוטה הקטינו את היהודי, כתשוהו וכפפוהו; האינקבויציה צרבה אותו ותעשהו לפיר או-אור נחר ומלוחק. פליטי ההיידמקים באו להולאנד דלים ורשים, כפופים ורועדים בספינות מעוניה אדם, מבין גוי גם וטמא ושכור. הם גמטו ונדרו כאורחים-פירחים והתישבו בדוחק ובלחץ כצנפה מסובכת של אספסוף, - בעור שזלימי האינקבויציה באו כנשרים כהוד ועושר מתוך ארץ, שעמדה אז במרם התרבות, מנהצים ומעדינים, עם תארי אצילות ושלשלת היוחסין, עם דעת מסחר התכל והדרך להודו המזרחית, עם פייטנים ועם, חכמים, שאמנם החזיקו במסורת, אך רוחם המריא בנענועים של קבלה וסוד, התלבש בשירה ופיוטים והביע צחית בלשון הארץ, - עם רבים, שכבר חיו עם הנוצרים ברת הקתולית למראית-עין ולא נקו גם מהשפעתה ושכבר היתה להם מין, פטרוניזיות מקימית, שהיהודי נוהג ליטול עמו כשהוא גולה. זו היתה חמיבה של פורטוגאל, קטע של לישובנה עם כל איתם הצבעים והריחיות והצלולים, שקבעו להם היהודים על גדות ה, כראכטין האמפרדאמיות. את הכל הביאו עמם מוכן ומפותח, דבר לא קבלו מאנשי המקום, ושמן זה הספיק לאיזה זמן כל כמה שהספיק - לא פחית ולא יותר: הספיק להפריח בכורי תלמוד ופילוסופיה ושירה, - עד אשר תם השמן והפרור נשאר, ואז בא הדבר, שהיה מוכרח לבוא: זמן השקיעה. ההתבדלות משאר היהודים העמירה את החלק הזה על גחליו שלו, וכל זמן שהיו נחליו לוחשים, היה מתחמם, גמטו נחליו-הצטנן, ולא מצא איר להתחמם כנגדו, כך היה הדבר גם באנגליה במדה שניה (סיקונדארית) וחלושה עוד יותר, כי שם כבר היתה האקסטרזה השניה אחרי הולאנד.

אין מדינה כהולאנד, שבה נפגשו שני סוגי היהודים הללו, ואין ראי מוצק כארץ זו לראות בה את הבדל המזן ואת שניו נמיות-הרוח, אף בבת-הכנסיות מתנכרים רוח ה,פורטוגיזים ורוח ה,אשכנזים. היהודים הפורטוגיזים הגו את האלהים בבית, אשר לו יאמר בצדק, כי הוא בית מקדש מעט, בנין ירי חושבים, ערוך בהדרת-קירש עתיקה, ספיק סיר נעים ומלא קסם, כמו מקוטר מיר מורח-הוד כהה, יופי מעונן וענן, אך לא משעשע בצעצועי, צבדיסקות. על הבית הזה, על עמידיו וכפתו, על מוצאיו ומובאיו, על קירותיו ואתיקיו ואדניו, על ספסליו ומנורותיו קבוע חותם של חשיבות מכניעה את עצמה ברצונה, חותם של ענוה אצילות, שיודעת את ערכה ומתכוונת להשתוחח לפני הנצח הנשגב, חותם של עשירות עתיקה, שאינה כוחלת ופוקסת, אלא, להפך, כובשת את תאות ההתהדרות ונותנת לה את ספקה במשורה אקטימית. נכר בזה יתרון ההתפתחות של רגש יופי וחן בתוך היהודים ה,ספרדים. בוא באו האנשים מארץ נאווה, שבה פוה-השמש ולבנת כפף-הירח ותכלה-השמים ויריעות הדשא הירקרק והפרחים והציצים הנהדרים על האדמה הם בהירים ונעימים יותר; בוא באו מערים יפות ומארמונות, אי מכפרים פורחים וסוכות עומות-הוד, ומקרב עם, שנלחם וישר ויחלום, וצלצלי שפתי היו יפים, וציוריו היו ענונים, ומעמו היה מצוחצח, שגיאה היא שגורה בפי רבים, שהיהודים קבלו את הטוב ואת הרע מן העם המקיף אותם. אמנם, לא ימלט, שגם העם המקיף השפיע עליהם, כמו שאף הם השפיעו, בלי ספק, על העם המקיף אותם; אבל הם קבלו גם מן המקור הראשון, ואותן הסכות,

שפעלו לצור צורה זו לעם הסובב אותם—הסבות האקלימיות והטבעיות—פעלו גם עליהם. אף יש לשער, שהם לא השתנו שם הרבה ממה שהיו בעצם ובראשונה. אל נליו מנגד עינינו את משל סמלי-המזואיקה, שבו פתחנו את הפרק הזה. בין הטפוסים העבריים השונים, בני הטפוס הראשי, סעיפיו ו, גרסותיו, היה, בלי ספק, הטפוס הרוחני הכמוש, הכפוף, המקופל, הצנוף כקפוד, עם המוח החשבון, המחמט והמהסס ועם הבקורת החריפה והחדוד התוסס וחלול הסדרים החיצוניים וקלות הרגשת הסדר והיופי—נפרץ מאד, אבל אין להעלות על הדעת, כי זה היה הטפוס הכללי העברי הקדמון, עם שלם כזה לא היה יכול למשול, להלחם, לשיר, לשמות, והעם העברי הלא משל ונלחם ושר ושמח במשך תקופות של דורות דורות. חוץ מן הפרושים היו גם צדוקים, חוץ מאלה האחרונים—גם מתנינים, ואם כך או כך נתיחס אליהם, אבל הם היו ולא נכחדו ולא ספו כולם עד בלי השאיר שריד; ואף בין הפרושים היו בצדם של זרמי יאוש ושטמון והשתקעות בתהום של מחשבות והתכווצות והתקפלות בתוך מצוות מעשיות עצובות ונוגות עם חקרן עפרורי, פרוש מן העולם הזה ומרוכז ומכוון ורוחני כולו—גם זרמי עליצות של חיים רעננים, לוחמים, חזקים, תאננים, מתוירים ניצוצי יופי ורגשות-חמדה; אף אין לשכוח, שאם אולי היה רוב טפוסו של החבר, תלמיד-החכם, חלוש וצנום, היה עוד טפוס אחר של עם-הארץ, והוא היה אמיץ ומוצק, גוף ומנושם, חומר מלא, בריות-גופא, שדרה רחבה ומיצקת, לא רכה וסקפגנית, וגם טפוס זה היה מלא ישות ותוכן לאומי, וגם הוא היה עשוי להתפתח על פי דרכו. כשאנו מסתכלים פנים בפנים בחירת ההבדל שבין ה, אשכנזים ו, הספרדים, אנו באים לידי השערה, שבתוך האחרונים נבלע יותר הטפוס האחרון, שהאריך לשבת בארץ ישראל וגם האריך לשבת כבבל בתנאי חיים טבעיים, ועל כל פנים לא רחוקים הרבה מטבעיים; והוא הוא שבא בזמנו מן הכליפיות ומשלטון, ראש הגולה, שגם לו היה איוה דמיון אל חיים לאומיים, לאספמאי ולפורטוגאל, ששם נצא את המוירים הענוגים היפים, הנוטים לשירה ולנעימות, ועל כן יכול להוסיף ולפתח בקרב עצמו את כשרונותיו ואת נשיותו במקצוע זה.

היהודים האשכנזים גלו נליות במספר יותר מרובה, מקצתם היו אולי באמת, כמו שהיו מחליטים לרגל קנגנציה ידועה (לפסור את עצמם מדין הנוצרי), צאצאיהם של אלה, שיצאו מארץ-ישראל קודם החורבן האחרון, מן היהודים, ש, כבר מלאו—כמו ששורה הסיבילה—את כל הארצות ואת כל הימים, מן הקו לוניות הכנעניות והיוניות והרומיות, שאליהן היו סוחרים מהורה יוצאים לסחור מסחרם, בהמונים רבים מאד בארצות ובאיים שונים בכל עולם-הישוב של הזמן ההוא, ואחר-כך עם הגייסות של רומי ובמשך, נדודי העמים הקרות והקלע מארץ לארץ. ואין כל ספק, שהריוחים של טלטולים ומצוקות ורדיפות ושמות סחנו את רובם, ונותרה אף שארית נהלאה ונדחה ונחלת בתוך רעד של אמונה כהה-עמוקה, חוקה ועצובה, ובמדה שתקפו הצרות ונתחוק השעבוד, בה במדה נתחוק בה הצד הדתי-המעשי, והיא היתה בלי בחרות ורעננות, שחוק ותשוקה, אי אפשר היה, שישתכלל כאן אופי שלם ומוצק ואיתן בלתי אם לצד אחד, לצד הכח הסובל-וכאמור, היה גם אופן-השעבוד באירופה התיכונה שונה לגמרי מאופן-

השעבוד בדרום, באירופה התיכונה ישבו היהודים טבעים עד הצואר בתוך הבצית, בדרום שכנו על יד הר-געש, שצלעותיו מכוסות נני-עדנים מלאים נועם וריח-ניחוח כשאין הלכה פורצת וצורבת ומחריבה. יהודי-פידול, שבאו להולאנד אחרי תיח ותסין, היו גם הם שטופי-שטם, פליטי מרפכה-פתאים נערצה ופראיה; אבל מה היה מצבם קודם-לכן? שוו לעיניכם את גמירוב מיל שיביצ'יה, את זינקוב מול מולידה, את ר' ישכר מסברשין מול דון יצחק אברבנאל—אפילו את חקלניצקי ונונסה מול טורקבימדה! העניות המנוולת, החיצוניות המרושלת והמסואבת, הלשון המקולקלה, ההנדות הפרסיטיביות והבטלניות, הפחדנות הנמונה, עניות הדעת בהיות העולם הגדול היתה גם פחדנות באנוסי-פורטוגל, אבל פחדנות אחרת: זה היה דבר-מה מלא אימה חשובה, טראגית, רועד מכעס ומרירות. ומראניות זו לא יכלה לגרש את ההרגשות הנעימות והעדינות, הנוחות והרכות, הקוסמות והנהדרות, היא לא יכלה לגרש גם מדה אחרת, שבה מצוינים ה"ספרדים"; החשיבות, הספרדים הצילו מן העבר העברי הקרמון, שעל פעולותיו נלוו גם פעולות ארץ-מנוריהם והסביבה שבה ישבו, גם את הדת החשיבות בקומה, במראה, בתנועות והנהגות,—אותה החשיבות, שהיא נבדלת כל כך בתכונתה מן ההנהגות המנונות, הקרועות והמרוסקות, הצמיקות, המקוטנות והמדולדלות של היהודי ה"אשכנזי". דבר זה—טובן, שהוא מסתמן בחיצוניות, אבל החיצוניות היא רק תבנית-לרוח. אצילות של היהודי ה"ספרדי" היא לא רק Grandezza של אספמא, או Senoria של פורטוגל; היא גם לא רק יהודית במובן זה, שה"ספרדי" חושב את עצמו לבן-בנם של יהודים יותר אצילים ומפונקים ומיוחסים ומצוינים. אצילות זו יונקת עוד ממקור אחר, שעיר לא העירו עליו כל ציירי תכונות ה"ספרדים" וה"אשכנזים". המקור הזה הוא ההירארכיה, שנתקיימה בין היהודים ה"ספרדים" במדה יתרה משנתקיימה בין ה"אשכנזים". היהודים ה"אשכנזים" הרסו את כל נדרי הארנות והשררה וסלקו את כל מחיצות היחוסין. הכל כשרים, הכל יחסנים, הכל נכאים—אם יש להם ידיעה בכך. יחוס המשפחות נתקיים באיזו קהלות עתיקות, אבל כמעט לא היה לו שום ערך. הרבנות נתקיימה, אבל לצד הרבנות נתפתחה המדרנות-הפרטית, שלא היתה מוכתרת בשום נמיסים. בין המון הספרדים לא נתפשטה התורה כל-כך; ועל כן גדלה חשיבותו של ת, חכמי; וכל מלומד חשוב כ, חכמי. בכל מקום שיש הירארכיה—יש חשיבות. העומד על מדרגה גבוהה בסולם ההתמנות רגיל להביט מגבוה על חברו העומד למטה ממנו; וכן להפך: העומד למטה מסתכל כלפי מעלה ביראת הרוממות ובהערצה קצת. יחס זה שורר לא רק בין החכם והעדר, אלא אף בין אנשי-המעמד (במבטא הסחמ"ד) ובין בני-העדרה; כדאי להתבונן, איך מתיחסים ה"ספרדים" באמשטערם ובלונדון אל פרנסיהם כשהם מופיעים בבית-הכנסת ואיך מתיחסים אליהם ה"אשכנזים". אצל ה"אשכנזים"—אין אנו מדברים על יהודי פולין, ובפרט בדורות האחרונים, וביחוד-החסידים, שהפכו הכל ובלבלו וערכבו ועשו את הערביה הנעימה לסדר, אבל גם בדורות שעברו ובקהלות הישנות ובבתי-הכנסיות הגדולים, ששם היו עוד בעלי-הבתים התקיפים יושבים בכותל-מזרח,—גם אז לא היה כל ערך ודמיון לשררה זו אל השררה שבין הספרדים, אפילו אל שארית שררת הספרדים,

שנותרה עד היום הזה. לרגל המשמר בהסתדרות השדרות ושמוחן זי על גב
זו התפתח הנמוס, ובכל מקום שאתה מוצא נמוס אתה מוצא חומר-הדין
בהנהגות וצורות דיקוראטיביות.

סבותיה של התפתחות זו הן קרובות ופשוטות, היהודים, שבאו לאספמיה בכה-
אחת ואחר-כך באיוו פרקים בהמונים המונים, באו מארצות המזרח מסודרים עם
מגלות היוחסין והמעמדות, עם שארית זכר למשטר, ריש-גליותא, עם הדר
הנמוסים, שעמיה-המזרח בכלל, וגם היהודים בעיקרם ובקדמיתם, היו מקפידים עליהם
ומדקדקים בהם. באספמיה ובפרטמונאל לא נתפרדו רחבילות ולא נמשקקו החוליות
הללו, אלא, להפך, קבלו סיוע ויניקה וחזוק-לחזוק מאת המיורים ומאת היויסטנטים,
וכשאנו קוראים את התקנות של הקהלות הספרדיות הישנות, אנו חושבים
לקרוא תקנות של קורטיון וסנטים. היתה ליהודים, הספרדים, אריסטוקרטיה
של משפחות, אריסטוקרטיה רוחנית וגם אמנותית נבונה מאד: בהמון העם
לא התפשטה התורה התפשטות מרובה ורגש השווי לא הכה שרשים עמוקים
כל-כך, אם נסיף על זה, שבדורות האחרונים לפני הגלות עלתה ההתבוללות
למדרגה נכונה גם באספמיה וגם בפרטמונאל, ואם נסיף עוד את הדור המיוחד
של אנוסים, שתרבותם החיצונית היתה כוף סוף אספמית, או נבין, שכשבא
מועד לאבר זה שלהנוף הלאומי להתגלגל מארץ לארץ-אפסר היה, שהאבר הזה
בתכונותיו העצמיות, המברילות כינו ובין שאר אברי האומה, יתחבר עמהם. הלשון,
המנהגים, הנימוסים. נטיות-המעט וכיוצא בזה כבר הקימו או מחיצה גדולה
בין שני הלכיה-האומה. רק תלמיד-החכמים יכלו עוד להתקרב אל ה,אשכנזים, אבל
המון-העם כבר לא יכול היה להתחבר, והמון-העם בין ה,ספרדים היר רב מאד.
לפיכך, כשנתמעט תלמיד-החכמים, נשארו הדמונים כמעט בלי נקודות-
מגע, המסורת, שהיתה צריכה לקרנם, הרחיקתם, מפני שגם שניי המנהגים
והנוסחאות נעשו מסורת, כל אותי האיריאל של התלמידים: שווי חיי היהודי
בכל מקום, הלכה אחת-וכנסת-ישראל, -נשאר איריאל, לא פורח באויר, אלא
מתפוצץ לרסיסים של איריאלים הרבה.

ושוב אתה רואה את המונאיקה היהודית, אבל אין זה החושן של הכהן-
הגדול עם אבני-המלואים השונות, המוריונות בצבעיהן ובברקיהן ונעשות סוף סוף
להארמוניה-אחת, אלא גל של אבנים, גל של חוקים, שכבר הספיקו להתפלג
ולהתפצל לפרטיהם, יש רק גלימה רחבה, שהיא תלויה עליהן למעלה ומקפת
איתן-הדת, אבל גם לדת אין מצטרפים, לכאורה, זוהי רק שטית קטנה:
בבית-הכנסת של הספרדים באמשטרדם ראוי ה,אשכנזי לעמיד רק מחוץ לשורות
של הספסלים; אבל דבר זה הוא, אופיי ומסמן את מדרגת החיובן והפרוד ואת טיפו
של האיריאל התלמודי עיד, כנסת ישראל, שירות-הספסלים האלו והיהודים
ה,אשכנזים, שאין מניחים אותם להכנס לתוך השורות הללו, -הן הסימבוליקה
לתאור השבטים של עכשיו...

כי יש טפוסים וצורות יסדרנות-תרבות ומפלגות וסניפים שונים באומתנו
המפורזת, שהיתה גם בעיקרה מרוכת-טפוסים ושתפצלה עוד יותר לרגל הפזור
וההשפעות הזרות-בזה אין רע. אבל, אם לא יהיה דבר, שירכו ויצמצם את
כל אלה בתוך צורה כוללת לאומית אחת, או גם הרת לא תאחדנו, היא רצתה

לאחרנו-ולא יכלה לבררה בפני שהגלות חוקה ממנה.
בבית-הכנסת הספרדי שבאמשמדרם שאלתי את החזן, אם מתפללים בימי
החול בצבור :

-לא תמיד יש מנין-השיבני.
-אבל הלא יש תמיד אורחים באים לראות את בית-הכנסת-הוספתי לשאול.
-כן-השיבני-אבל אין אלה, משלני.
והדבר הזה לא חרש הוא, בעלי-הדת, אפילו האדוקים שבהם, יודעים
זאת, ומעולם לא התרגשו על זה, יש, לפי זה, כבר דתות אחדות, כמו שיש
סדורים אחדים. עוד מעט-וסדור חרש יתקבל בבאדן, ואחר-כך יתקבל
סדורי מיוחד בואקסן, והיכלות עם עינבים והיכלות בלי עינבים, ואפילו
בתי-עולם נפרדים.

וכשאומרים לנו, בני דת משה- אני רשאים לשאול: איזה משה? משה
ספרדי, משה, אשכנזי, משה של עינב, או בלי עינב? אחדות דתית זו, שבה
אני מתפארים, אינה אלא רמיון, ואין כל ספק, שהבנין יתמוסס ויתפורר
יותר ויותר, אם לא נוסף על החבורים שמכבר ההולכים ומתנזנים-חבור חדש
לאימי, כולל, מקיף, לא סבטל את השניים, אלא מבליעם בסך-הכל של
הרמוניה אחת.

נ. מוקלוב.

מזמן התלמוד.

(בקורת).

את צאת ספר אחד, שהיא יקר ונכבד בעיני, מודיע אני בזה ברבים *). מר יודילביץ ראה והבין, שנשתקעו בתלמוד תלי-תלים של ידיעות שונות, שיש בהן חפץ לכל דורש-קדמוניות, ועל דעתו עלה לתת לנו ציורים חשובים ונהדרים מחיי אבותינו בדורות התלמוד. ראשית מעשהו היתה – לתאר לנו את סיב העיר נהרדעא ואת כל הענינים הנוגעים אליה, או-לפי דבריו-לתת השקפה כללית מסצב ארמטה ותכונתה, עסקי יושביה ומסחריהם; חיי הנכרים; עסקי היהודים ומסחריהם, חייהם ומנהגיהם; מצב ביהכ"ג וביהמ"ד; מצב הקהלה; ראשי העיר; על אודות הב"ד; חיי ראש הגולה ודברי ימי העיר; ובתור הוספה-על אודות ישיבתה. ועל הספר נתוספו הערות יקרות מאת החכם ד"ר הרצבי.

אך תוכן הספר עוד לא נסמן בזה כל צרכו, כי ספרו של מר יודילביץ כולל עוד דברים רבים כאלה וכאלה. בידו עלה לאסוף ולקבץ את כל הידיעות הנאות בתלמוד בענין נהרדעא, ואותן הרצה בסדר נכון וברוח-מדע לפי אמתות הדרישה והחקירה הצריכה בארכיאולוגיא, ציין ורשם מה שנצרך והסיר הלאה את המיותר, ובפרט לא נשתקע בים הפלפול, וגרולה לי מדה זו ביהודי תורני מרוסיה כמוהו. גם כיוון את סגנונו, שהוא על טהרת לשון המקרא, ויש מקומות בחבורו, שבהם הוא משחמש כמעט כלשון פיוטי כבמליצה לעורר לב השומעים על יקר החקירה המוטלת עליו. ובמקצוע זה יש לי אמנם להנכח עם המחבר, כי מצאתי, שהוא משורר שירים וחורו חרוזים, למשל: "לכל אחד היתה החרב גאותו (1) ועץ ואבן ראש מחשבתו, שאליהם שפך שיח תפלתו (עמ' 38). ועוד: "השכיל ללמוד דעת ולבחור בטוב, לכל אשר מדריכיו אמרו טובי (שם)."-ימה ראה על ככה לדבר במליצה בספר על עניני-מדע וקרוב לזה הוא מה שהשתמש במקראות על פי מובנם באגדה, למשל, מה שכתב הרבה פעמים, פרש את השמלה, כלומר, באר היטב ונכון, וכן לא יעשה.

מקירו הראשי של מחברנו היא, כמובן, התלמוד, התלמוד מראש עד סוף, ובשרה זה הוא רב ושליט מאין כמוהו וממנו לא יפנה לא על ימין ולא על שמאל, עד שאף בחלקי ספרותנו האחרים, התרגים והמדרש, אין עיניו סוקרות למדי, כמו שנכבד מהערותיו של מר הרצבי, ואין צריך לומר, שספרים אחרים בלשונות העמים נעלמו ממנו מכל וכל. ולעומת החסרון הזה מציין מחברנו את הספר, ארץ יהודי (למשל, עמ' 8 בהערה 2) כדי להראות דוגמא ושיווי של הלך-רוח בין ככל

* ס. ד. יודילביץ, חיי היהודים בזמן התלמוד; ספר נהרדעא, ווילנא תרס"ו.

ובין הודו, וזה קרה לו מחמת המקרה, שהספר ההוא נתרנם ללשון עברית, ובאה אם כן הסבה החיצונית לשנות את תוכן הדבר... ואף על פי שהתנצל מחברנו על העדר ספרי המדע, מכל מקום לא יצא ידי חובת יגיעה בפנה זו, ואיך לא העלה על דעתו את התועלת, שהיה יכול להוציא מספרי התלמוד והמחקר, כגון ספרי גיאוגרפא של מאגרט וריטר, ספרי היסטוריא של יוסטי ונלדיקיו ולא רק לא חקר המחבר בספרי חכמי העמים, אלא אף לא חש לדעת מה ידברו בעניני חוקרים יהודים, כגון "פירס", קולמיר-אינר ליטטעראטורנעשיכטערדער יודען אין אזיען; א. ברלינר, בייטראגע צור געאגראפיע אונד עטהאגראפיע באבילאניענס; באכר, אנדה דער באבילאנישען אמוראער; ואני הכיתב חברתי את המאמר הנדול, בבלי באנציקלופדיא היהודית האמריקנית; ושלמה פונק מדבר בחכור מיוחד וגם במאמר, שהוא הולך ונרפם, במנאטסשריפט, בעצם ענינו של מר יודילביץ, - ואת כל אלה לא ראה ולא ידע. אבל יותר מזה אנו מתאוננים, שאף בספרים המחוברים בלשון עברית לא השתמש, ואוכיר את דור דור וירושיו של א"ה ווייס ומדורות הראשונים של הלוי, וזה האחרון חיה דעתו, שמה שנזכר הרבה פעמים בתלמוד, כבלי סתם הכוונה על בנדר, ואם מחברנו סובר, שהכוונה על נהרדעא, - ולפי דעתי אני הוא האמת, - הלא על כל פנים היתה חובתו לדעת ולהוכיח סברה זו של הלוי, ואם יוכל - גם לסתור דעת זולתו.

התמהמהתי בתאור חסרון זו לא כדי לקרוא תגר על המחבר - כי עוד הפעם אני אימר, שמלאכתו רצויה לי מאד - אלא מפני שברצוני להיות לו לעזר מעט, כדי שיכתוב את שאר ספריו במקצוע זה ביתר שלמות וביתר שכלול, ובכלל צריך כל סופר וסופר להשיב אל לבבו, כי לא הוא ראשון נברא ולא הוא היחיד, שהופקר לעבוד בשדה-מחקר, אלא בוראי קדמוהו אחרים, ולא יחשוב שדהו לניר, אשר לא עבד ולא נורע מעולם, שהרי שדה כוז בימינו אלה, כשפרצה הספרות מכל עברים, אינה במציאות כלל. ראי למר יודילביץ לשים לבו לזה, ואז לא יקרב אל המלאכה קודם שידע מה עשו אחרים ומה נשאר לו לעשות. בתור מודיע פשוט טוב לי להזהיר על כללים כאלה מלידר אל עומק פרטי הדברים, שאמנם גם הם היו לי דין ודברים עמו, אבל אין אני רואה בזה יתרון, אם אפרוט לו טעיות אחדות או אכריע ספקותיו באחת מסברותי.

אך גם בנוגע למקורו הראשי והיחיד, התלמוד, מוכרח אני להעיר, שלא בעין בקורת ראהו ואף נודמנו לי נוסחאות משובשות, מחברנו מסתמך, למשל, על האמור (בסנהדרין, צ"ז ע"ב), ובין גינוי פרס מצאתיה (דף v בהקדמה, ועין דף 64, הערה ה' ועור), בעוד שמלת פרס נתהוותה ע"י הצנוורה והעיקר היא דו מ', כמו שנדפס עתה בשים ווילנא, הוצאת ראם, ומדובר בזה בדרוקי-סופרים (כמדומה לי, שלא ראה מחברנו את הספר, דרס' אלא בסוף חבורו, ואולי העירוהו אחרים על ספר זה); ואורה על טעותי, שנם אני זה חמש שנים הבאתי את המאמר ההוא לענין כבל (כהאנציקלופדיא, כרך II, דף 405, עמוד ב') והוא טעות. קרוב לזה הוא מה שמעה ואמר, שארמים, אנשי ארץ ארם על יושבי נהרדעא יחשבו (עמ' 3), בעוד שהאמת היא, שהלשון הזו בשים מורה על גויים סתם

(עין עין, עי עיא). כנראה, שם לו מחברנו לחוק-ועל היסוד הזה בנה את בנינו-שאם נמצא בתלמוד אמורא אחד בן נהרדעא והוא מודיע איזו ידיעה, מתיחסת ידיעה זו אל נהרדעא ולא אל מקום אחר; אבל מייאמין לו את הדבר הזה-בידיעת הלשונות אין כחו של מחברנו גדול וזהו המעם, שאף במקומות המועטים, שרצה לתת בהם פירוש המלות, לא הצליח ברוכם (למשל, בפירוש, מפסירי, עמ' 12, הערה 1), ואשריו שחדל מפירושים כאלה. בכתבו, כידי פרס היתה ארץ סוריה לנחלה (עמ' 66) היה לו להודיע לאיזה זמן קיון, כי בצורה זו אין טעם להמאמר ולפי ידיעתי מעולם לא נתחברה סוריא לפרס, אלא מדינה אחת ממנה, מדינה מיסופוטמיה.

ובכן אסיים ואומר: חבורו של מר יודי לב יץ למועיל הוא מאד, כי כעל שולחן ערוך הציע לפנינו את כל היריעות, שהגיעו אלינו בענין נהרדעא בתלמוד, וכל איהב-ספרותנו וכל דורש-מדע ירצה ויבקש, שעוד יחבר במקצוע זה מחברות אחרות, אבל לא ימאס מללמוד ומלחפש בספרי העמים, ואף אם הם בלשונות אחרות, וגם יתנהג בדברי-מדע כאלה בבקורת הנחיצה. ואז בסיוח אני, שציוריו מחיי היהודים בדורות התלמוד יעשו רושם ויגדילו ויאדירו את מעלת התלמוד בעיני החוקרים.

וינא.

שמואל קרוים.

השקפה עברית.

XX (*).

מצב לא-נעים. הקונגרס הציוני השמיני. שני הסיונות העיקריים. פרעות ביהודי-מארוקו. התערבות מבחץ וההשתתפות מבפנים. הבחירות להדומה השלישית. מוחת והולך. הבחירות באודיסא. מהו הסרן יותר גדול: המרה אציונית? ברומה השלישית השותקים והמשתתקים. חוות קשה. החיים הרוחניים. המשבר בספרות העברית. המעורר. מרת-טבל. המשבר בספרות הוירנונית. השעורים למורים עבריים. השעורים לחכמת המורה. הישיבה בלידא. הישיבה הגדולה באודיסא. חדשות מארץ ישראל. "העומר" וה"פעל הצעיר". אספת מורי ארץ-ישראל. המושבה "באר-עקב". ונגויל ומדבר צחרא. האספה השנייה של "אגודת יהודי-ראש-כנז". מתאה נגר נולד משפם. מתאה נגר נתנית יתרון למורים. מעבדות לחדות. "יעקב לא מת".

כל ראש לחלי וכל לבב דוי; מכף רגל ועד ראש אין בו מתום: פצע וחבורה ומכה טריה, לא זורו ולא חובשו ולא רָבְכָה בשמן...
זהו מצב ישראל בימים האחרונים. ול"השקיף" על מצב כזה לא נעים הוא ביותר.

כששה חדשים עברו מיום שכתבתי את "השקפתי האחרונה-ואיוו", השקפה לטובה אפשר לי להשקיף עתה על חצי-השנה שעבר?
הקונגרס הציוני השמיני הוא המאורע החשוב היחיד בחיי-עמנו-ואף הוא עבר בלי שהשאיף רושם נקר מחוץ למפלגה הציונית מפני שלא הוכלטו בו נגודים פרינציפאליים גדולים, שהיו נחתכים באופן מוחלט ומסוים שאין אחריו כלום על פי דרישותיו של הרוב, המכיר בצדקת השקפותיו ומגן עליהן בכל כחו, וגם-מפני שהציוניות של קונגרס זה, למרות מה שרובו (הציוניים הרוסיים והאויסטריים) היה ממזדרי עבודת-ההוה בציוניות, לא התרוממה עד לידי גובה יהודי-כללי, כלומר, לא ראתה זכות-קיום לעצמה וסבה הכרחית למציאותה. במאורעות היוצאים מן הכלל, שאירעו לאומתנו בשתי השנים האחרונות¹).

בעצם ימי-הקונגרס נעשו הריגות וטביחות נוראות ביהודי-מארוקו לרגל התקשרותו של מולי חאפד על השולטן המארוקני עבד-אל-עזיז. סבלו הנוצרים בניהנכר במארוקו וסבלו יהודי-מארוקו, תושבי הארץ במשך ארבע מאות שנה, אף עמהם. לעזרת הנוצרים בניהנכר

(*) עיין "השלח" הכרכים הקודמים.

(1) עיין "הקונגרס הציוני השמיני" לד"ר יוסף קלוזנר. למעלה: חוברת ב', עמ' 172-183, ביוחד עמ' 178-179 וגם 181.

באו ממלכותיהם, ולעזרת-היהודים – חברת כי"ח, שערכה כתב-בקשה לפישון, ש-החיצון בצרפת, וזה יצא ידי חובת, הומאניתי באיוו הדעה להקונסול הצרפתי בטאנגיר ובאיוו תשובה מנומסת לחברת כי"ח-וההרגיות והפרעות ביהודי-מארוקו אינן פוסקות גם עתה, ומה שאולי אינו פחות נורא מן הפרעות: יהודי-רוסיה ויהודי שאר ארצות, שקודם היו כל-כך משתתפים בצרות אחיהם הרחוקים, הפעם כמעט שלא הרגישו כלל בצרת יהודי-מארוקו, ואפילו הקונגרס הציוני לא הזכיר צרה זו אלא כלאחר יד,--כאילו כבר נעשתה האימה הישראלית אברים אברים ושוב אין ישראל גוי אחד בארץ...

כל חלק מחלקי אומתנו טרוד ומטורד בצרותיו שלו ואין דעתו פנויה לצרות של אחרים, ואף האורגאניזאציות הישראליות הכלליות כחברת כי"ח וההסתדרות הציונית אינן עוסקות בעניני כלל-ישראל אלא כדי לצאת ידי חובתן...

ויהודי-רוסיה בכלל והציוניים הרוסיים בפרט טרודים ומטורדים היו: הבחירות להדומה הרוסית השלישית התחילו מיד אחרי הקונגרס השמיני, שציריו הרוסיים אשרו וקיימו בקונפירנציה הרביעית שלהם את הפרוגרממה ההלסינגפורמית.

כבר ראינו ב,השקפתנו הקודמת¹, כי יהודי-רוסיה בכלל והציוניים שביניהם בפרט נשארו אופטימיסטים גמורים: למרות המכה הרבה, שהוכו בימי הבחירות להדומה השניה, קוו והאמינו, כי להדומה השלישית יקנסי ציריהם במספר יותר גדול. אנו לא היינו מקיים לכך ולא היינו מאמינים בכך, ולצערנו הגדול צדקנו גם הפעם, בדומה הראשונה היו לנו יב צירים, בדומה השניה-ארבעה ובדומה השלישית יש לנו רק שנים, פוחת והולך... אך מספר-הצירים המועט עדיין אינו מעציב באותה מדה, שמעציבים ועולבים אותנו המכסיסים של מלחמת-הבחירות בין מפלגותינו והיחס של רוב הבוחרים מישראל אל הקאנדידאטים הישראלים והבלתי-ישראלים.

אמור אמרנו, שאחרי כל הנעשה בבחירות להדומה השניה ובדומה השניה עצמה ביחס לבחירת צירים ישראלים ולתעוררת שאלת-היהודים יכירו אחינו וידעו, שאם יש אפילו צל של תקווה להתעוררות שאלתנו בדומה, יש תקווה כזו רק מצירים יהודים או, לכל היותר, מצירים נוצריים, שהבטיחו בפירוש לעורר את שאלת-היהודים בדומה, ובכן הקריטריון האחד לתצדעתו של יהודי בעד ציר זה או אחר היתה צריכה להיות רק התקווה, שיש לנו ממנו בדומה, ולא ה,פרוגרסיביות או הפרסום שלו, אבל טעות היתה בדינו, כשצא מי שהיה ש-ההשכלה טולסטוי במאמרים ובדרשות שונות ע"ד שאלות-היהודים, שבהם אמר בפירוש, שהאנטישמיות מצויה בכל שדרות החברה הרוסית, אף בין המתקדמים והראדיקאליים, ושפתרון שאלת-היהודים הוא ענין חשוב לכשעצמו והוא קודם להשגת מיני-ההחירות השונים מפני שכל חוק ליבראלי מתנגש קודם-כל בשאלת-היהודים ומסכה זו אינו יכול להתנשם,--לא מצאו היהודים לנחית לתמוך בקאנדידאטורה של האיש הזה, שהבטיח בפירוש לעורר בדומה את שאלת-היהודים בהקדם האפשרי, אדרבה,

(1) עיין "השלח", כרך מ"ו, עמ' 584.

כשעשה, ועד המשיגים, אנקיסה' בין יהודי פמברורג, בעד מי נכונים הם לחיות את דעותיהם, היו בעד מילסטני רק מעטים מן המעטים, ואפילו הכהן פטרו ב קבל דעות של יהודים הרבה הרבה יותר ממנו...

ועד כמה שאפו היהודים לבחור דוקא בן-עמם (כמו שעשו כל שאר עמי-רוסיה, שלהם אפשר באמת לסמוך גם על מי שאינו בן-עמם)—ראינו ביחוד— באודיסא.

בעיר זו, המלומדת ב, מכותי (פשוטן כמשמען) יותר מכל ערי רוסיה, אפשר היה לקוות, שיתאחדו היהודים, שהרבו כל-כך לסבול מצוריהם, מסביב לציר יהודי, ואילו היתה יוצאת התאחדות זו לפועל, היה אפשר לבחור כאן בקוריה השני ביהודי כמו שהיה אפשר לבחור בקוריה הראשונה במומר, בודאי וזכרים עוד הקוראים, כמה התמרמר פֶּרְנָאמֶנט-ועמו יחד רוב יהודי-אודיסא—על שהעיו אוסישקין להתנגד לבחירתו להדומה השניה מפני שבגר בעמו. ב, התמרסרות עדינה' השיב פרנאמנט על זה, שהוא יהודי ואינו בוגד, שהרי המיר את דתו אך לשם אשה; והתירין הוה נחשב למספיק, ואוסישקין כמעט שנחשב ל, עוכר ישראל. עתה אנו קוראים ב, מודיעי' הרשמי של הדומה השניה, שבשעה ששני הקהנים המומרים רשמו את עצמם בתיר יהודים על פי לאומיותם ופראבוס-לאכיים על פי דתם, רשם פרנאמנט את עצמו בתיר, רוסי' גם על פי לאומיותו... יהודי-אודיסא לא ידעו זאת מראש, כמוכן; אבל מובטחני, שדבר זה לא יהיה חסרון בעיניהם אף אם נזכה איה' לבחירות רביעיות ושנים או יקחר פרנאמנט, הריסי על פי לאומיותו על ידי יהודים... לא כן אם הקאנדידאט אינו יהודי מומר, אלא ציוני; זה חסרון נורא, שאין לכפר עליו אפילו בכשרון ספרותי וכשרון של דבן מצוין. מר ז'אבוסינסקי נחן בכשרונות הללו, אבל יהודי הוא, ולא יהודי מומר, אלא—יהודי ציוני; ובכן כראי ליהודים לחיות דעותיהם אפילו בעד איזה ניקולסקי ואיזה בוגומולץ, שאינם מצטיינים בשום מעלות יתרות, ובלבר שלא יבחר היהודי הציוני... כי הבוחרים הנוצרים באודיסא לא חוו אפילו דעה אחת בעד יהודי—וזהו דבר מוכן מאליו; כי שלשת אלפים הדעות, שהיו לראש, אגודת העם הרוסי' באודיסא, הגראף קונוניצין, הן שמונים אחוים מטאה מכל הדעות הרוסיות שבאודיסא—וזהו דבר נראה לעינים. אבל גם זה ברור, שבשעה שהרוסים חלקו את דעותיהם רק בין הקאנדידאטים הרוסיים בלבד, באופן שהרוב המכריע של הדעות הללו נפלו בחלקו של שחור שבשחורים, חלקו היהודים את דעתם בין יהודי אחד ובין שני רוסיים פרוגרסיביים, באופן שהרוב המכריע של הדעות הללו נפל לא בחלקו של יהודי...

לא על ש לא נבחר ז'אבוסינסקי בתור פרט אנו מדברים כאן (אפשר שזאבוסינסקי צעיר הוא עדיין יותר מדאי מלהיות נבחר-המפלגה, בעוד ששני הצירים היהודיים, היושבים ברומה השלישית, אינם אלא סתם נכח רים); אין שום ספק בדבר, שאף יהודי אחר במקומו לא היה נבחר עלידי יהודי-אודיסא, כי למה להם ציר יהודי דוקא, אם בשוחים הם, שה'סירות המתקדמים של העם הרוסי יגינו עליהם וילחמו על זכויותיהם?

ועד כמה יש לבטחון זה על מה שיסמוך כבר ראינו ביישובות הדומה השלישית לא אחת ושתיים, אף ברומה השניה, שהיו בה יסירות אופוזיציו-

ניים הרבה, לא הזכיר ראש-המיניסטרים סטוליצין בריקלארציה של הממשלה את היהודים; וכן עשה, כמובן, גם בריקלארציה, שקרא בדומה השלישית, על שתיקה זו של ראש-המיניסטרים הרי לא היו צריכים שני ציריני היושבים בדומה לעבור בשתיקה; אבל הם החליטו למסור את ההחנה על עצמם להרואי על פי לאומיותו-לפרגאמנט, ואולם גם זה שחק והצירום מוצאים לו התנצלות במה שדבר עשרה רגעים; אבל למה הספיק לומר בעשרת הרגעים הללו כל מה שהיה יכול לומר במקומו כל קירי אחר? אין זאת אלא מפני שעניני-היהודים סובלים רחוי, אין דברו ישראל יכול להתקין.

ומה שחשב פרנאמנט הרוסי כסמני-הבאה, חשב, כנראה, גם הרוסי בלי סמני-הבאה רודיטשוב, בדרשה נלהבת יצא דברן מצוין זה נגד הריקלארציה ובעד הפולנים, שנחמטו זכויותיהם לא במשפט-דרשה, שהיתה מלאה אש-הרגש באותה מדה, שהביאה את דורשה לידי כטוי קשה נגד סטוליצין וגרמה להוציא את רודיטשוב מן הדומה למי ישיבות. אבל אותו רודיטשוב לא אָבַד אפילו מלה אחת על גול-משפטו של עם ישראל, שלא נראה ולא נשמע כמוהו בכל העמים. אין דברו ישראל יכול להתקין, כך חושבים, כנראה, גם הסידים, כי גם בריקלארציה החדשה שלהם שכחו את היהודים...

פרנאמנט ורודיטשוב שתקו. הציר היהודי ניסיון לביטול והציר הסיד היידארוב לא רצו לשתוק-ונשתתקו בעל-כרחם, כי עשרות קולות של שחורים הרואי נגדם-ובעדם לא הרים את קולו אף אחד... לא קשה לשער, כמה גדולה היא התקוה, שיש להיהודים מן הדומה השלישית. אומרים, שגם להרוסים אין תקוה ממנה; אבל טעות היא זו. הרבה לא תתן דומה ימנית זו להרוסים, אבל תתן מעט-ואולי גם יותר ממעט-גם לאכרים הרוסיים, גם להעירוניים ואפילו להפועלים מסלהם. רק היהודים לא יקבלו כלום, כי אפילו הפרוג-ריסטים המועטים, שאינם שונאי-ישראל¹⁾, יראים עתה ממש לפצות פה למכות-היהודים-כל-כך גדולה השנאה אלינו מצד הרוב המכריע של הדומה השלישית.

ואם מן החיים המדיניים והחיצוניים של עמנו נפנה אל החיים הרוחניים והפנימיים שלו, גם כן לא נמצא נחת. טבעי הוא הדבר, שכשהחיים המעשיים מתקלקלים מפנה העם את לבו אל חייו הרוחניים-אל ספרותו וחכמתו. לצערנו, לעת-עתה אין הדבר כן בעמנו, לכל הפחות בכל הניגע להספרות. שני עתונים יומיים ושני ירחונים היו לנו בעברית-ונפסקי העתון האחר (הקולי)

1) כאלו יש לא רק בין ק"ד וס"ד. אלא גם בין האוקמובריטים (אמנם במספר מצומצם מאד), והיהם אל ישראל מצדם של קאפוסטין וס"ד וס"ד, למשל, אינו נדע מה של מיליון 10, ולחנם התנפל אחד מסופרי הזמן (גליון 54) על "אחד העם", ש"עשה תעמולה (!) להתאחדות (!) היהודים עם האוקמאבריים". מעולם לא הניף "אחד העם" להתאחדות עם האוקמאבריים, אלא דרש, שהקריטריון היחיד שלנו בבחירות יהיה יחוסו של הקאנדידאט לשאלת היהודים; ואם אוקמובריטם בקאפוסטין או מיינדורף יבטיח, שידרש בעד היהודים שוויוניות נמורה, יש ליהודים לבדור בו, אף על פי ש"האוקמאבריות" בתור שיטה מדינית אינה פרוגרסיבית כל צרכה ואינה לפי רוחנו, ומי יודע, כמה היינו מרוצים עתה אילו היינו עושים כעצתו של "אחד העם" ולא היינו מתמכרים להק"דיים בלי שום תנאי...

והירחין האחד (המעיור), ונשארו לנו רק שני, בנים יחידים—עתון יומי אחד וירחון אחד — וזוהי עתה כמעט הספרות העברית כולה... על הפסק, הקליש יש רק להצטער באותה מדה, שהיה עוד גליון אחד יוצא בעברית, אבל מצד תכנון, שהרדקאליות של, הוסיף היתה רוככת בו על נבי האורתודוכסיות המשוונה של, הפלס, ומצד ערכו הספרותי, שהיה לא הרבה יותר מאפס, אין הוא כדאי להוריד דמעות עליו. לא כן, המעיור. מה שנפסק סבעי הוא בעינינו; הוא נוסד בלי שום בסיס חמרי ואף בלי בסיס רוחני, כי סוף סוף כל מה שנדפס בו לא בא לידי עורכו אלא במקרה, ואף עורך במובן העצמי של מלה זו לא היה לו. אבל צער גדול הוא לראות פרח נובל, אף על פי שידע עתה, שסופו לנבול. ופרח נאה היה, המעיור. הוא צץ בשעת חירות וצעירי-הרוד הרטיבו אותו בכביותיהם ו—בנשיקותיהם, הוא לא עסק בשאלות המעשיות החשובות, שהולידו הימים האחרונים בשנוייהם הכבירים; הוא לא עסק לא במדע ולא בחכמת-ישראל ולא השאיר דברים קיימים לרורות אף בשדה הספרות-היפה (אולי חוץ מספורו ודראמחו של בן-קר). אבל בו הורגשה אותה התסיסה העצומה, שאינה נותנת מנוחה למבחר צעירינו, ואילו היה מאריך ימים אפשר שהיה מתנגש בו איזה דבר, שכל היודע את סוד היצירה הרוחנית היה יכול לראותו מתרקם בחשאי בשירי-ההשתפכות ומאמרי-ההתרנשות של כמה מסופריו. ואולם הוא מת מיחה חמופה, ומה שנרוע מזה—מיחה מנוולת. לא היה מן הצורך להכריז, לעשרות חותמי המעיור, שהוא פוסק לצאת, מחוסר חומר ספרותי, ולעקוץ עקיצות את לשוננו העלובה ואת קוראינו וסופרינו, אבל—אין אדם נתפס על צער.

ואף בספרות הורנונית גדול המשבר. זו, לשון-ההמון, זו, השפה המדוברת, שקוראיה הם רבבות אלפים ושכל המוציא עתון בה מיד הוא מתעשר, אוברת יום את האורגאנים, שהיו יוצאים בה, בימי הרעש. כל העתונים הפרוליטאריים הורגוניים ברוסיה פסקו לצאת, ולא רק בגזרת האר-מיניסטרציה (נגד זה יש תחבולה), אלא, פשוט, מחוסר חותמים. ואף העתונים הבלתי-מפלגתיים הולכים וחסרים, עד שעמדו כבר רק על שנים, אם לא נחשוב את ה,מאנבלאטי הווארשאי, שהוא יותר, עלה מעתון. והיכן היא הנאווה, שנתגאו הורגוניסטים על הכותבים עברית ומה הן התרועעות הגדולות, שהרעו לכבוד, כלי-כלתו של הורגון ויתרונו על הלשון העברית בכל הנוגע לרובי המחזיקים בזה הלאי שאמעה; אף הצלחתם של ה,מפורסמים וה,גדולים, שקמו פתאום להורגון בשנים האחרונות ושעליהם מתעצרים עתה בכל החצירות הרוסיות, לא תאריך הרבה ממה שארכה, הצלחתה של העתונות הורגונית מכל המינים ...

קרני-אור אחדות במחשבי חיינו הם המוסרים החדשים להרמת החנוך הישראלי והפצת חכמת-ישראל וספרותו, שנוסדו בימים האחרונים, כאלו הם: ה,שעורים למורים עבריים, ה,שעורים לחכמת-המזרח, ה,שיבה הגדולה באודיסא וה,שיבה בלידא. ה,שעורים למורים עבריים, שהתחילו להקרא בהוראדנא, תעודה גדולה וחשובה מאד: להכין פרגונים עבריים, שחסרונם מורגש כל-כך בתוכנו. אם לא ימלאו את תעודתם זו, יהא האשם לא בתלמידים, אלא במה שעדיין אין ברוסיה פרופיסורים

הגונים בשביל שעורים עליונים כאלו. מה שנוגע ל"השיבה" של הרב ריינס בלירא, שרק זה לא כבר נתאשר ספר-תקנותיה ע"י הממשלה, אין היא, כפי הנראה, אלא הישיבה הישנה בכל מנרעותיה בצירוף מעט עברית ומעט רוסית, כדי לצאת ידי חובת "רוח הזמן". ה"שעורים לחכמת-המזרח" וה"ישיבה הגדולה" באודיסא נועדו שניהם להכנת רבנים ומורים וחכמים בישראל, ובכלל-להפצת חכמת-ישראל בתיך הדור הצעיר. וכפי שנראה לנו, הם באי-כחם של שני-בתים לחכמת-ישראל משני טפוסים שונים: ה"שעורים לחכמת-המזרח" הם אותם בתי-המדרש-לרבנים שבכל ארצות-המערב, שבהם משתלמים בחכמת-ישראל צעירים, שכבר "מלאו כרסם" בחכמות חיצוניות, ו"הישיבה" שבאודיסא היא בית-מדרש-לרבנים מטפוס חדש, שהוא שינה מאיתם שבארצות-המערב באותה מדה, שחינו הרוחניים שונים מחיי אחינו במערב אירופה וחונכנו שונה מחונכם: בו ישתלמו בחכמות חיצוניות ובחכמת-ישראל צעירים, שכבר "מלאו כרסם" בש"ס ופוסקים, ושני הבתים הללו נצרכים ליהודי רוסיה כאחד. יש בין צעירינו חניכי גימנסיות ואוניברסיטאות, שהם קרובים ברוחם לבית-המדרש שבמטרבורג, ויש בין צעירינו בחורי-ישיבות וחניכי-בתי-מדרש, שהם קרובים ברוחם לבית-המדרש שבאודיסא. ומי יתן ויעמדו שניהם על מרום תעודתם ויפעלו כאחד, שלא תשתכח תורה מישראל.

אל הרבנים המשמחים הללו יש לצרף גם את החדשות המשמחות, שנעשו בארץ-ישראל. העומד, שיצאה החוברת השניה שלו, הפועל הצעיר, שמן החוברת השלישית שלו ואילך לא עוד הוא נעתק באופן הקטגוראפי, אלא יוצא נדפס, מעירים על תנועה ספרותית ידועה והם יהיו לנו לחצי-נחמה על ירדת ספרותנו ברוסיה. אספת-המורים הארצי-ישראלים, שהיתה בחודש אלול, היכיתה, שמעט מעט מסתדר בארץ-ישראל החנוך העברי, באופן שיש תקוה חזקה, שהדור הצעיר יהיה כולו שלנו. והמושבה החדשה, בארשלים או באר-יעקב, שנוסדה בסיוע הועד האודיסאי בשביל יהודים הרריים ופועלים יהודים מרוסיה, היא רמו לקבוצת-גליות ואות ומופת, שהעבודה הרוחנית באי-הולכת שלובת-זרוע עם עבודה מעשית. ובעוד שראש הארציים, ישראל זנגוויל, הניע בחפז, טיריטוריה ער מאדוקו ועד מדבר צהרא (עין דרשתו האחרונה במאגנטשטטר), באופן שליציני-הדור קורין לו בשם "זאק ליבורי השני", אנו עומדים מעט מעט על הקרקע באותה, טיריטוריה, שאותה משאיר זנגוויל, לאחרונה, אם כל שאר הטיריטוריות לא תצלחנה בשום אופן...

השקפתנו לא תהא שלמה, אם לא נזכיר עוד מאורע חשוב בחיי היהודים, שגם בו יש למצוא חצי-נחמה בימים הרעים האלה.

ביב וייג לאוקטובר (חית) נתאספה במראנקפורט ע"נ מיין האספה השניה של, אגודת יהודי-אשכנז, שהשתתפו בה לערך 400 איש, וביניהם גם ארבעה צירי ועדי-המדינות שבאשכנז, ששה פרופיסורים (ביניהם הרמאן כהן ממאטרבורג) וכמה מחיבי היהודים באשכנז ומטובי הציונים, ובאספה זו נשמעה זו הפעם השניה המחאה העצומה נגד נול-משפטם של יהודי אשכנז, שאינם מקבלים שום התמנות בממלכה מפני שהם יהודים ושרתם עומדת במדרגה נמוכה משאר כל הרתות. ולא רק נגד נול-משפטם של הם מחו יהודי

אשכנז, אלא אף גול-משפטים של יהודי-רוסיה, שמגרשים אותם מאשכנז בלי שום סבה נכונה ואין נותנים להם להתאגדה (נאטוריאליזציה) ורק מפני שהם יהודים, ואף נגד ג'ול זה מחו הנאספים, שהמומרים מישראל מתעקרים על פני היהודים בכל הנוגע להתמנות רשמית, מה שגרם לקלקול-המדות ולעוות-האיפיו והפסדת-האישיות. נגד הדבר האחרון התקיים ביחוד הפילוסוף הישית הרסאן כהן, ממארכו, שדרש על הענין הזה בחוס-עלומים, אמנם, יחד עם זה מצא לנחוץ להטיח דברים קשים כלפי הציוניות, שאינה מודה ב,תעודת-היהדות ושמעמדת את הגזע וההיסטוריה למעלה מן האמונה והמוסר; אבל מי שמעמיד את היהדות על מדרגה גבוהה כזו בכל הנוגע לתורת-מוסרה וליצירותה הרוחניות עובד כבר לטובת הציוניות שלא מדעתו ושל א ברצונו, אמנם, כך המחאות נגד גול-המשפט של יהודי-אשכנז נתלוו בטענות, שהעול הנעשה ליהודים אין מן הראוי לעשותי מפני שהוא מזיק להם מלכה, והמחאות נגד גול-המשפט של יהודי חו"ל שבאשכנז נתבארו בטעם המזר, שעל ידי זה מושפל ערך-דתם של יהודי-אשכנז בעיני האשכנזים; וכל זה אינו ראוי לבני-אדם מכירים בערך-אנושיותם ודורשים משפטם בקול רם מפני שמשפטם הוא-ולא יותר, אבל כל מי שיודע, כמה היו יהודי-אשכנז יראים לפי שנים אחרות לדבר אפילו רק על מציאותם של ענינים ישראליים מיוחדים להם לעצמם, ובפרט על ענינים נוגעים ליהודי-רוסיה, יראה באספה של אנורת יהודי-אשכנזי (ולא, איוראעליטען) או, אורחי אשכנז בעלי דת-משה), במחאתם הגלויה ובדרישותיהם הנמרצות וקיפת-קומתו של היהודי האשכנזי, שאף הוא יוצא מעט מעט מעברות רוחנית לחירות-הנפש, והיחס השלילי הקיצוני למומרים מוכיח, שסוף סוף הכירו יהודי-אשכנז בסכנה תכרוכה להיהדות כולה ביחס המשונה, שמתחמים יהודים ונוצרים אל עוזבי-עמם אלו שיש להם כל הזכויות של אינו-יהודי-ובתוך עמם מקורם הם מוסיפים לשבת... בדבר הזה היו יהודי-אשכנז יכולים להיות למופת, לכל הפחות, ליהודי-אוריסא...

יעקב לא מתי, ישראל נמשל לכדור של נומי: הוא נגמש במקום אחד ופוקע במקום השני. רוח ישראל נרדם ברוסיה לזמן מועט, והוא מתעורר ומקיץ שנית אף כאן, והוא עולה ומתגבר באשכנז, והוא תר לו מקום-מנוחה ומושב-עדי-עד--בארץ ישראל.

המשקית.

חֲשֵׁשׁ.

בשתי חוכרות, העומרי ובשני הכרכים האחרונים של, השלחי נרפסו הרבה ציורים יפים מחיי העברים והערביים בארץ-ישראל, העובדה עצמה, שסופרי ישראל התחילו כיתבים ציורים כאלה, יכולה רק לשמחנו גם מצד עצמה-הרי על ידי זה מתעשרת ספרותנו בציורים ממין מיוחד, בתאור חיים מקוריים ומלאי-ענין-וגם מצד מה שהיא אות ומופת, שבני-ישראל יוצאי-רוסיה שבארץ-ישראל משתרשים בקרקע החדש-הישן. אם הסופרים שביניהם מסוגלים להתבונן א, החיים החדשים והמקימים עד כדי להרגישם ולציירם, סימן יפה הוא זה לעתידותינו בארץ-תקותנו. לא עוד כעובדי אורח אנו יושבים בארץ-ישראל, כאורחים-פורחים, שהיום הם כאן ומחר - שוב ברוסיה או בפארים ובניו-יורק ובקלבורן, אלא כתושבים נמורים, שכל הנעשה בארץ נוגע להם, מענין אותם ומשפיע עליהם. תושבים חדשים כאלו אי-אפשר שלא יתבוננו בחיי התושבים הישנים ואי-אפשר שהתושבים הישנים לא ישפיעו עליהם במדה ידועה.

במדה ידועה-אבל, וכי אין כאן מדה יתרה במקום מדה ידועה... זה עשרים וחמש שנים, שאנו מבססים את שאיפתנו להתישב דווקא בארץ-ישראל בזה, ששם יהיה ישראל בן-חורין מלחץ של קולטורה ורה. היהודים עולים בהשכלתם על הערביים, ובכן אי-אפשר שהאחרונים ישפיעו השפעה קולטורית על הראשונים. כך חשבנו תמיד, וכך חושב הרוב הנדול של הסופרים והקוראים הציוניים גם עתה. ולכאורה כך הוא הדבר באמת. בתי-הספר שלנו הם ברובם עבריים לגמרי ויש להם פרוגרצמה, שקבעו המורים העבריים עצמם, ולא ממשלה ורה, שמשתדלת לקנות מקום בראש ללשונה ולספרותה של האומה השלטת. בענינים הפנימיים של המושבות העבריות ואף של הקהלות הישראליות בערים אין הממשלה המורקית מתערבת ביותר. בכל ארץ-ישראל אינו יוצא שום עתון בשום לשון וולת בלשון העברית, חוץ מן העתון הירושלמי הרשמי, שריף-אל-קורשי. ובכלל, השפעת הקולטורה העברית ניכרת כבר פחות או יותר בכל רחבי ארץ-ישראל.

ואף על פי כן, הציורים מחיי הערביים, שנכתבו בידי יהודי ארץ-ישראל, וביחוד הציורים מחיי יהודי-ארץ-ישראל, שכתבו סופרים עבריים יוצאי-רוסיה, המתגוררים בארץ-ישראל זמן מרובה או מועט, מעוררים בלבי חששות ידועים. כי בכל ציור וציור אני מרגיש יותר ויותר את ההשפעה העצומה והבלתי-אמצעית, שמשפיעים הערביים על היהודים החדשים.

המון המלות הערביות, שמשתמשים בהן סופרי-ארץ-ישראל כשהם באים לצייר את חיי בני המושבות, מוכיחות כבר כשהן לעצמן, כמה חזק הוא הלחץ של הלשון העברית וכמה דוחקת לשון זו אפילו עכשיו. עוד קודם שהמסא-והמתן בין היהודים והערביים נעשה תכופ ומתמיד, את רגלי הלשון העברית. עד נאמן על זה הוא מה שהשמות הערביים, קמרה, קמסיניה, ואדיאל-חנני, מנרה, מלחמיה ועוד מנצחים יותר ויותר את השמות העבריים, גדרה, באר-טוביה, נחלת ראובן ועוד. להרבה מושבות עבריות אין שם עברי כלל ואין היהודים דואנים, שיהא להן שם עברי, מכלי הבית, שכל עוד שתקרא איזו נחלה עברית בשם ערבי יהא הדבר למזכיר עון להערביים: השם יזכירם תמיד, כי להם היתה הנחלה והיהודים זרים הם עליה...

אבל חשש יותר גדול מעורר תכנם של הציורים מחיי היהודים בארץ-ישראל. השפעת היהודים על הערביים ברוח העברי נראה מתוכם רק מעט. ולעומת זה נראית וניכרת השפעתן של כל דרכי החיים הערביים על היהודים הארציסראליים, ביחוד על הדור הצעיר, במדה שאין למעלה ממנה, אם איזה יהודי נעשה דומה לבידואי: אם הוא יודע לרכוב על סוס ולירות ברובה ולהתלבש בעביה, — באים סופרי ישראל מזה לירי התפעלות עליונה, אם יהודי מראה רוח גבורה פראית ובה הוא נוטע אליו יראת-הכבוד בלבות הערביים — אין די שבח בפי סופרינו כשהם באים לתארו, ובאיזו הנאה משונה הם מציירים כל יהודי ארציסראלי, שהוא מדבר ערבית ורומה לערבי!

רוצה הייתי, שהקוראים לא יטעו בדברי. גם אני שמח כמהם כשאני שומע, שהרבה יהודים בארץ-ישראל עזבו את פחדנותם הנלוות ואת הבטלנות ילדות בית-המרדש הישן ושבו אל החיים ואל הגבורה ואל הטבע הרענן. אבל רוצה הייתי, שכל זה יהא תוצאה ישירה מעצם החיים החדשים, החיים בחיק הטבע של האכר והכורם והחיים קרוב להטבע של היושב בארץ רחוקה מן הקולטורה האירופית המופרות והמלאכותית, אבל לא הייתי רוצה כלל וכלל — וכוה בודאי יסכימו לי כל הציונים — שהיהודים יחקו את הערביים ואת הבידואים, כלומר, יהיו יושפעים מקולטורה פרימיטיבית. שעם מעלותיה הטובות הרי יש בה כמה וכמה מנרעות עצומות. אם היהודים יהיו מושפעים מן התרבות הערבית והבידואית, שוב לא יהיו, בגיחורין מלחץ של קולטורה זרה — ומה הרחצנו בשנוי המרכז — אנו, היהודים, שזה אלפים שנה ויותר יושבים אנו בין עמים קולטוריים, אי-אפשר לנו — וגם אינו רצוי לנו — שנרד עוד הפעם אל מדרגת-הקולטורה של העמים הפראים-למחצה, וחזק מזה, הרי כל תקותנו, שבזמן מן הזמנים נהיה אדונים בארץ-אבותינו, אינה מיוסדת לא על החרב ולא על האגרופ, אלא על היתרון הקולטורי, שיש לנו על הערביים והטורקים ושעל ידו תגדל השפעתנו בארץ

מעט מעט וסוף סוף ישתעבדו להשפעה קולטורית זו גם תושבי-הארץ מפני שימצאו בה תועלת וברכה אף לעצמם. ואולם, אם הערביים כבר הם מתחילים להשפיע עלינו במדה מרובה כזו,--מה תקותנו כי ניחל? כלום כל שנוי-המרכז אינו אלא זה--שנצא מגלות-אדם ונבוא לגלות-ישמעאל... או נחליף את, הכתובת-האדומה-הרוסית ב,עבד'ה הבידואית?

הסופרים העבריים שבארץ-ישראל, המתפעלים כל-כך מ,התערבותם של העברים, צריכים לשים לבם לזה, אבל יותר מהם צריכים להתבונן בדבר האכזרי והכורמים במושבות העבריות, שמלאו את כל מושבותינו ב,תרתיים ופועלים ערביים, והמוסדים הציוניים והפילאנתרופיים שלנו, שבקוצר-ראותם הם מכניסים את הלשון הערבית יותר ויותר לתוך בתי-ספרנו ומיסדים אפילו, שעורי-ערב-ללמוד הלשון הערבית לא לשון זו,--כאילו לא למרו אבותינו אבותינו ואמותינו פולנית, רוסית ואפילו ליטאית עד כמה שהיה נצרך להם בעסקיהם בלי, שעורי ערב'...

איש עברי.

תקוני מעיות:

- עמ' 132, שורה 13 מלמעלה: בשנת תשנ"ח--צ"ל, תשי"ח.
 עמ' 135, שורה 9: , אביו וקנו-- , אבי וקנו.
 עמ' 404, שורה 1-2 מלמטה: בסוף המאה העשרים צ"ל: בסוף המאה ה' י"ט ובראשית המאה העשרים.

THE BORROWER WILL BE CHARGED
AN OVERDUE FEE IF THIS BOOK IS NOT
RETURNED TO THE LIBRARY ON OR
BEFORE THE LAST DATE STAMPED
BELOW. NON-RECEIPT OF OVERDUE
NOTICES DOES NOT EXEMPT THE
BORROWER FROM OVERDUE FEES.

